Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SCL

XXV

1
1974

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Adresa comitetului de redacție : Adresse du comité de rédaction :
București 22, I. C. Frimu 22, tel. 50.76.90.

Colaboratorii sînt rugați să trimită manuscrisele la adresa de mai sus. Cărțile și extrasele pentru recenzii și publicațiile pentru schimb se primesc la aceeași adresă.

Les collaborateurs sont priés d'envoyer les manuscrits à l'adresse ci-dessus. Les livres et tirés-à-part pour compte-rendu, ainsi que les publications pour échange seront envoyés à la même adresse.

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv.

În țară, abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții. Revistele se pot procura și prin PUNCTUL DE DESFACERE al EDITURII ACADEMIEI (direct sau prin poștă), str. Gutenberg 3 bis, sectorul VI, București.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
Str. Gutenberg 3 bis, sector VI, București

Studii şi cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

BUCUREŞTI 22
I. C. FRIMU 22

APARE DE 6 ORI PE AN

1–XXV–1974

SUMAR

NOTE BIBLIOGRAFICE; REVISTA REVISTELOR

CRONICĂ

NECROLOG

MIHAI DINU

LINGVISTICA MATEMATICĂ ȘI PROBLEMELE RIMEI

Pornind de la unele sugestii oferite de lingvistica matematică, se încearcă o descriere formală a conceptului de rimă. Criteriile propuse pentru aprecierea bogăției și a rarității rimelor sînt apoi aplicate la analiza comparativă a trei piese reprezentative din lirica românească clasică.

S-a remarcat nu o dată, și pe bună dreptate, penuria de lucrări consacrate versificației românești clasice în general. Cît privește problemele rimei, abia foarte recentul studiu al lui Nicolae Constantinescu [1] poate fi considerat drept cea dintîi încercare modernă, cu caracter științific ce le este dedicată în exclusivitate. Ciudat ni se pare faptul că în acest domeniu, care invită din plin la formalizare, nici cercetarea structuralistă și matematică încă nu și-au spus cuvîntul. *Poetica matematică* a lui Solomon Marcus [6], deschizătoare de drumuri în atîtea privințe, nu acordă rimei decît un spațiu cu totul restrîns, și acesta rezervat mai mult menționării fugare a unor contribuții străine (p. 188). Constatarea miră cu atît mai mult cu cît într-o altă lucrare a aceluiași autor [5] găsim toate premisele pentru o abordare matematică a sistemului rimei românești. O bună parte a aparatului folosit în analiza morfematică a limbii (cap. III, din [5]) se pretează perfect acestui scop. Ne credem de aceea îndreptățiți să socotim că, încercînd aici o primă explorare a spațiului rimei cu mijloace din repertoriul lingvisticii matematice, nu facem decît să adăugăm *Poeticii matematice* paragraful pe care autorul ei nu și-a găsit răgazul să-l aștearnă pe hîrtie.

Să începem prin a considera două mulțimi disjuncte : $X = \{x_i/i = 1,2, \ldots, n\}$ și $Y = \{y_j \mid j = 1, 2, \ldots, m\}$.

În mulțimea $X \cup Y$ definim o operație de juxtapunere a elementelor. Prin aplicarea succesivă a acestei operații se obțin șiruri de elemente, pe care le vom numi *lanțuri*.

Desemnînd prin z_k un element oarecare al mulțimii $X \cup Y$ ($k = 1, 2 \ldots, n + m$), un exemplu de lanț ar fi, de pildă :

$$\mu = z_1 z_2 z_3 \ldots \ldots z_l$$

Valoarea l se mai numește *lungimea lanțului*. Să observăm că ea este dată de numărul total de ocurențe, care poate fi mult mai mare decît numărul elementelor distincte ale lanțului, deoarece un același ele-

ment poate figura în lanț de un număr nelimitat de ori. De aici încolo, pentru a evita echivocul notației cu indici, vom desemna pur și simplu prin $l(\mu)$ lungimea unui lanț μ.

Aplicînd operația de juxtapunere numai elementelor din X, vom forma toate lanțurile posibile de lungime finită. Mulțimea de lanțuri astfel obținută se mai numește limbajul universal pe vocabularul X sau, în termeni matematici, semigrupul liber generat de X. Îl vom nota cu U(X).

Apare ca naturală extinderea operației de juxtapunere de la elemente la lanțuri. Astfel, dacă :

$$\alpha = x_1, x_2 \; . \; . \; . \; . x_k \text{ și } \beta = x_{k+1}\, x_{k+2} \; . \; . \; . \; . \; . x_p$$

sînt două lanțuri pe vocabularul X, prin juxtapunerea lor se obține lanțul :

$$\gamma = x_1x_2 \; . \; . \; . \; . x_kx_{k+1}x_{k+2} \; . \; . \; . \; . \; . x_p$$

Se vede că atît α și β, cît și γ sînt elemente ale lui U(X). Operația de juxtapunere a lanțurilor este deci o lege internă pentru mulțimea U(X), în sensul că aplicarea ei nu ne scoate în afara mulțimii U(X). În schimb, juxtapunerea definită în X conducea de la elemente $x_i \in X$ la elemente exterioare mulțimii X : lanțurile pe X. Fiind vorba de operații întrucîtva diferite, convenim să numim de aici înainte *concatenare* juxtapunerea aplicată lanțurilor. Vom distinge, așadar, elementul $z_k \in X \cup Y$ de lanțul $z'_k \in U(X \cup Y)$, care este rezultatul juxtapunerii lui z_k cu un element de efect nul e din $X \cup Y$, pentru care :

$$z'_k = e\, z_k = z_k\, e = z_k$$

Deși am pus semnul egalității între z'_k și z_k, înțelegem că este vorba de obiecte de naturi diferite, care aparțin la două mulțimi distincte :

$$z_k \in X \cup Y \qquad\qquad z'_k \in U(X \cup Y)$$

Fie y'_j lanțul de lungime 1 din U(Y), alcătuit numai din elementul y_j. Vom numi *cuvînt accentuat* pe alfabetul $X \cup Y$ lanțul :

$$\lambda = \alpha\, y'_j \beta, \text{ unde } \alpha, \beta \in U(X)$$

Mulțimea tuturor lanțurilor λ posibile pentru orice $\alpha, \beta \in U(X)$ și orice $y'_j \in U(Y)$ va fi prin definiție *vocabularul accentuat universal* pe alfabetul $X \cup Y$.

Pentru a fixa ideile, să luăm X = mulțimea fonemelor limbii române și Y = o mulțime ale cărei elemente le vom numi vocale accentuate :

Y = {á, é, í, ó, ú, î́, ắ}

În acest caz, un lanţ ca :

$$\lambda = \text{ʒukstapúnere}$$

este un cuvînt accentuat pe alfabetul $X \cup Y$. Vom avea :

$$\alpha = \text{ʒukstap} \; ; \quad y'_j = \text{ú} \; ; \quad \beta = \text{nere}$$

Un dicţionar al limbii române în care se indică poziţia accentului pentru fiecare cuvînt constituie o submulţime a vocabularului accentuat universal pe alfabetul $X \cup Y$ definit mai sus.

Trebuie să admitem că atît în $U(X)$, cît şi în $U(Y)$ există cîte un lanţ de efect nul :

$$\varepsilon_x \in U(X) \text{ astfel încît pentru orice } \gamma \in U(X) :$$

$$\varepsilon_x \gamma = \gamma\, \varepsilon_x = \gamma \quad \text{şi}$$

$$\varepsilon_y \in U(Y) \text{ astfel încît pentru orice } \delta \in U(Y) :$$

$$\varepsilon_y\, \delta = \delta \varepsilon_y = \delta$$

În exemple ca :

$$\lambda = \text{ínimă} : \quad \alpha = \varepsilon_x \; , \quad y'_j = \text{í}, \quad \beta = \text{nimă} \; ;$$

$$\lambda = \text{makará} : \quad \alpha = \text{makar}, \quad y'_j = \text{á} \; , \quad \beta = \varepsilon_x \; ;$$

$\lambda = \text{al} : \alpha = \text{al}\; y'_j = \varepsilon_y, \quad \beta = \varepsilon_x$, dar în acest caz, care este al tuturor cuvintelor neaccentuate, sînt posibile mai multe interpretări :

$$\alpha = \varepsilon_x \, , \quad y'_j = \varepsilon_y, \quad \beta = \text{al} \quad \text{sau}$$

$$\alpha = \text{a} \, , \quad y'_j = \varepsilon_y, \quad \beta = \text{l}$$

Prin definiţie, două cuvinte accentuate :

$$\lambda_1 = \alpha_1\, y'_1\, \beta_1 \quad \text{şi} \quad \lambda_2 = \alpha_2\, y'_2\, \beta_2$$

rimează dacă $y'_1 = y'_2$ şi $\beta_1 = \beta_2$.

Exemplu : λ_1 = skafándru şi λ_2 = polikándru rimează deoarece $y'_1 = y'_2 = \text{á}$ şi $\beta_1 = \beta_2 = \text{ndru}$

Condiţia de mai sus constituie cerinţa minimă pentru ca o pereche de cuvinte să rimeze. După cum se ştie însă, în cazul aşa-numitelor rime bogate, corespondenţa fonologică dintre cuvintele rimate depăşeşte acest

minim obligatoriu. Noţiunea de sublanţ final maximal preluată din [5] ne va permite să dăm o definiţie mai completă a rimei.

Fie un lanţ μ. Vom spune că ω este un *sublanţ final* al lui μ, dacă există un lanţ γ astfel încît :

$$\mu = \gamma\,\omega$$

Un sublanţ final ω comun la două cuvinte distincte, μ şi ν se numeşte *maximal* dacă nu există nici un sublanţ final comun ω' mai lung decît ω. Urmează că, avînd :

$$\mu = \gamma\,\omega \quad \text{şi} \quad \nu = \gamma'\,\omega\,,$$

afirmăm că γ şi γ' nu admit nici un sublanţ final comun.

Într-adevăr, dacă σ ar fi un sublanţ final comun pentru γ şi γ', ar trebui să existe două sublanţuri δ şi δ', în aşa fel ca :

$$\gamma = \delta\sigma \quad \text{şi} \quad \gamma' = \delta'\sigma$$

Dar atunci putem scrie :

$$\mu = \gamma\omega = \delta\sigma\omega \quad \text{şi} \quad \nu = \gamma'\omega = \delta'\sigma\omega$$

şi se observă că μ şi ν acceptă sublanţul final comun $\omega' = \sigma\,\omega$ mai lung decît ω, ceea ce contrazice ipoteza conform căreia ω era un sublanţ final maximal.

Fie acum n cuvinte accentuate care rimează între ele conform definiţiei dinainte :

$$\lambda_1 = \alpha_1 y'\beta\,,\ \lambda_2 = \alpha_2 y'\beta\,, \ldots\ldots, \lambda_n = \alpha_n y'\beta$$

Se numeşte ***rimă*** sublanţul final maximal, comun cuvintelor λ_1, λ_2, ... , λ_n. Să o notăm cu $\rho = \gamma_{1.2\ldots n}\, y'\beta$, în care $\gamma_{1.2\ldots n}$ este sublanţul final maximal al lanţurilor $\alpha_1, \alpha_2 \ldots, \alpha_n$. Cînd $\gamma_{1.2\ldots n} = \varepsilon_x$, adică lanţul vid, se spune că rima este suficientă sau bogată de ordinul 0. Cînd $l(\gamma_{1.2.3\ldots n}) =$ **k**, rima este bogată de ordinul **k**.

Cîteva exemple :

k = 0 (rimă suficientă) : teátru — pátru, $\gamma = \varepsilon_x$, $\rho =$ átıu ;
k = 1 (rimă bogată de ordinul 1) : adíkă — ridíkă, $\gamma =$ d, $\rho =$ díkă ;
k = 2 (" " " " 2) : batál — fatál, $\gamma =$ at, $\rho =$ atál ;
k = 3 (" " " " 3) : mortár — portár, $\gamma =$ort, $\rho =$ortár ;
k = 4 (" " " " 4) : dovedít — spovedít, $\gamma =$ oved, $\rho =$ ovedít
k = 5 (" " " " 5) : băltăréţ — săltăreţ, $\gamma =$ ăltăr, $\rho =$ ăltăréţ ;
k = 6 (" " " " 6) : vizionár—divizionár, $\gamma =$vizion, $\rho =$ vizionár ;

$k = 7$(rimă bogată de ordinul 7) : okčidentál — akčidentál, γ = kčident, ρ = kčidentál.

Definiţiile date aici corespund accepţiunii curente a noţiunilor de rimă suficientă şi bogată, aşa cum figurează ele în principalele studii de prozodie românească (vezi, de exemplu : [1] p. 40, [7] p. 60, [8] p. 46). Excepţie fac [2], unde se preia (p. 145) terminologia franceză potrivit căreia rimele considerate uzual suficiente sînt privite drept sărace, şi [3]. În această din urmă lucrare, remarcabilă numai prin confuzia ideilor şi prin improprietatea terminologiei, ambele tipuri de rime sînt socotite „perfecte". Al doilea termen al opoziţiei, în derutanta dihotomie pe care o propune autorul, ar fi clasa rimelor „compuse" (se adaugă în paranteză „după exemplul lui Eminescu", explicaţie departe de a lumina sensul bizarei clasificări).

Atunci cînd două cuvinte λ_1 şi λ_2 admit o rimă $\rho = \gamma y' \beta$ cu $l(\gamma) = k$, vom spune că λ_1 k — rimează cu λ_2, relaţie pe care o notăm : $\lambda_1 \overset{k}{\sim} \lambda_2$. Condiţiile pentru ca două cuvinte accentuate $\lambda_1 = \alpha_1 y_1' \beta_1$ şi $\lambda_2 = \alpha_2 y_2' \beta_2$ să se afle în relaţia $\overset{k}{\sim}$ pot fi scrise mai pe larg astfel : $\lambda_1 \overset{k}{\sim} \lambda_2 \Rightarrow y_1' = y_2'$, $\beta_1 = \beta_2$ şi există $\delta_1, \delta_2, \gamma_1, \gamma_2 \in U(X)$, astfel încît $\alpha_1 = \delta_1\gamma_1$, $\alpha_2 = \delta_2\gamma_2$, $\gamma_1 = \gamma_2 = \gamma$ şi $l(\gamma) = k$.

Este de remarcat faptul că rimele de un ordin k dat determină o partiţie în clase de echivalenţă a vocabularului accentuat al unei limbi.

Pentru aceasta este suficient să observăm că relaţia $\overset{k}{\sim}$ este o relaţie de echivalenţă, deoarece ea revine la egalitatea sublanţurilor finale ρ ale cuvintelor. Trebuie să atragem atenţia însă asupra unei condiţii pe care o socotim apriori îndeplinită, şi anume :

$$k \leqslant \min [l(\alpha_1), l(\alpha_2)]$$

căci, în caz contrar, n-am mai avea de a face cu cuvinte-rimă, ci cu contexte rimate mai largi. Este situaţia rimelor de felul „vîr colacii—vîrcolacii" (Topîrceanu), care nu mai determină clase de echivalenţă în vocabularul accentuat, ci în mulţimea sintagmelor solidarizate în jurul unui accent suprasegmental unic (care este elementul y' al rimei).

Cu aceste observaţii, proprietăţile relaţiei de echivalenţă se verifică imediat :

1. reflexivitatea : $\lambda_1 \overset{k}{\sim} \lambda_1$ cînd $k \leqslant l(\alpha_1)$, deoarece $\lambda_1 = \lambda_1$;

2. simetria : $\lambda_1 \overset{k}{\sim} \lambda_2 \Rightarrow \lambda_2 \overset{k}{\sim} \lambda_1$, chiar din definiţia relaţiei $\overset{k}{\sim}$, unde ordinea cuvintelor λ_1 şi λ_2 este indiferentă;

3. tranzitivitatea : $\lambda_1 \overset{k}{\sim} \lambda_2$ şi $\lambda_2 \overset{k}{\sim} \lambda_3 \Rightarrow \lambda_1 \overset{k}{\sim} \lambda_3$, care se deduce din tranzitivitatea relaţiilor de egalitate pe care le presupune $\overset{k}{\sim}$. Într-adevăr :

$$y_1' = y_2' \text{ şi } y_2' = y_3' \Rightarrow y_1' = y_3'$$

$$\beta_1 = \beta_2 \text{ şi } \beta_2 = \beta_3 \Rightarrow \beta_1 = \beta_3$$

$$\gamma_1 = \gamma_2 \text{ şi } \gamma_2 = \gamma_3 \Rightarrow \gamma_1 = \gamma_3, \text{ adică}$$

$$\rho_1 = \rho_2 \text{ şi } \rho_2 = \rho_3 \Rightarrow \rho_1 = \rho_3$$

Fiecărei rime $\rho = \gamma y'\beta$ i se asociază o clasă de echivalenţă din partiţia definită de relaţia $\overset{k}{\sim}$, unde $k = l(\gamma)$, în vocabularul accentuat V al limbii. Vom spune despre o asemenea clasă că este *generată de rima* ρ. Mulţimea-cît a lui V prin $\overset{k}{\sim}$ o numim *inventar de rime de ordinul k*. Numărul cardinal al acestei mulţimi este numărul maxim posibil de rime distincte de ordinul k din limba respectivă.

Cu cît ordinul k al rimei creşte, partiţia vocabularului V prin relaţia $\overset{k}{\sim}$ devine mai fină. Inventarul de rime este mai mare, dar pe seama unei sărăciri a claselor de echivalenţă definite de $\overset{k}{\sim}$. Este ceea ce în limbaj comun se exprimă prin fraza : „rimele mai bogate sînt mai rare decît cele mai puţin bogate".

Un indicator al non-rarităţii unei rime ρ_1 ar putea fi cardinalul clasei de echivalenţă generate de această rimă. Să-l notăm cu m_1. El este de fapt numărul total de cuvinte accentuate care admit rima ρ_1. Fie, bunăoară, rima suficientă $\rho_1 =$ áktik cu $k = 0$. Ea determină în V clasa de echivalenţă $M_1 = \{$didáktik, fáktik, láktik, profiláktik, práktik, táktik, sintáktik$\}$, al cărei număr cardinal este $m_1 = 7$. Relaţia $\overset{k=1}{\sim}$ realizează o partiţie a lui M_1 în cinci subclase :

$M_{11} = \{$ didáktik$\}$, $M_{12} = \{$fáktik$\}$, $M_{13} = \{$láktik, profiláktik$\}$,

$M_{14} = \{$práktik$\}$ şi $M_{15} = \{$ táktik, sintáktik$\}$ cu $m_{11} = 1$, $m_{12} = 1$,

$m_{13} = 2$, $m_{14} = 1$ şi $m_{15} = 2$. Se vede că prin „îmbogăţirea" rimei raritatea ei a crescut în asemenea măsură încît numai clasele M_{13} şi M_{15} mai pot prezenta interes pentru poezie, dat fiind că nu se poate vorbi cu sens despre rimă decît în prezenţa cel puţin a unei perechi de cuvinte rimate.

Vom spune, prin urmare, că o rimă ρ_i este cu atît mai rară cu cît cardinalul m_i al clasei de echivalenţă M_i generate de ρ_i este mai mic. Este preferabil însă ca în loc de m_i să se folosească drept măsură a non-rarităţii (vorbim despre non-raritate deoarece antonimul ei, raritatea, variază în raport nu direct, ci invers cu m_i) un parametru derivat din m_i, şi anume :

$$\text{(1)} \qquad r_i = \log_2(m_i - 1)$$

Alegerea acestui indicator are o justificare de natură informaţională. Fiind dată o rimă ρ_i şi un cuvînt $\lambda_{ij} \in M_i$, dacă se consideră, într-o primă aproximaţie, că fiecare dintre cele $(m_i - 1)$ cuvinte-rimă rămase în M_i după extragerea lui λ_{ij} au şanse egale de a fi alese pentru a forma împreună cu λ_{ij} o pereche rimată, entropia alegerii va fi chiar :

$$H_0 = \log_2 (m_i - 1) = r_i$$

Parametrul r_i ne permite să dăm o clasificare a rimelor după raritatea lor.

Investigînd prin sondaj cîteva zone limitate ale foarte vastului teritoriu al liricii româneşti, am optat (poate şi atraşi de virtuţile mnemo-

tehnice ale unei anumite simetrii) pentru următoarea ierarhie a claselor de rime :

1° rime foarte rare $0 \leqslant r_i < 3$

2° rime rare $3 \leqslant r_i < 6$

3° rime uzuale $6 \leqslant r_i < 9$

4° rime banale $r_i \geqslant 9$

Limitele dintre tipuri sînt bineînţeles relative şi, ca atare, valorile numerice propuse aici — susceptibile oricînd de revizuiri. Singurul lucru important este ca, odată adoptat un anumit criteriu numeric, el să fie aplicat cu consecvenţă tuturor operelor studiate, pentru a se asigura comparabilitatea rezultatelor.

Din punctul de vedere al numărului m_i de cuvinte rimă pe care trebuie să le conţină o clasă pentru a ocupa un anumit loc în clasificare, lista de mai sus se poate rescrie astfel :

1° rime foarte rare : $m_i = 2 \div 8$

2° rime rare : $m_i = 9 \div 64$

3° rime uzuale : $m_i = 65 \div 512$

4° rime banale ; $m_i > 512$

În funcţie de predominarea într-un poem sau în opera poetică a unui autor a uneia sau alteia dintre aceste patru categorii de rime, vom aprecia în ce măsură se poate vorbi de o preocupare manifestă pentru rima rară, preţioasă (evident mai dificilă) sau, dimpotrivă, de neglijenţă în mînuirea acestui element al versificaţiei.

Spre exemplificare, am ales 3 poezii reprezentative pentru creaţia unor autori al căror loc este de mult fixat în conştiinţa literară românească :

a) *Muma lui Ştefan cel Mare* de D. Bolintineanu ;

b) *Scrisoarea a II-a* de M. Eminescu ;

c) *Cioara* de G. Topîrceanu.

Experienţa contactului direct cu opera acestor trei scriitori ne permite ca, dintru început, fără a dispune de rezultatele vreunui studiu statistic comparativ, să recunoaştem în Bolintineanu poetul mai puţin interesat de calitatea rimelor, prin contrast cu Eminescu, autor el însuşi al unui dicţionar de rime pentru uz personal (publicat în [8]), şi cu Topîrceanu, a cărui poezie îşi datorează în bună parte farmecul efectelor de rimă inteligent dozate.

Cu aceste idei „preconcepute", să purcedem la analiza efectivă a rarității rimelor în poeziile sus-amintite. Pentru evaluarea numărului m_i corespunzător fiecărei rime ρ_i date, ne vom adresa dicționarului de rime al lui N. Șerban [8], cea mai completă dintre lucrările de acest gen apărute la noi pînă în prezent.

Considerăm pe rînd fiecare pereche de cuvinte rimate, din care degajăm rima ρ_i, care este sublanțul lor final maximal comun. În dicționar găsim grupată întreaga clasă de echivalență M_i generată de ρ_i în vocabularul accentuat al limbii române. Numărul elementelor acestei clase este m_i căutat, care ne permite să apreciem dacă rima respectivă este foarte rară, rară, uzuală sau banală.

Fie, de exemplu, primele perechi de cuvinte rimate din *Cioara* :

čarʃáf — telegráf, ρ_1 = áf, $m_1 = 81$;

desfăʃo̯áră — čo̯ară, ρ_2 = o̯áră, $m_2 = 97 + 12$ forme feminine ale unor substantive și adjective terminate în *-iór* (*inferioară, soțioară, bolnăvioară*).

Se vede că atît ρ_1, cît și ρ_2 se înscriu în categoria rimelor uzuale, cu toate că ρ_1 este rimă suficientă, iar ρ_2 — rimă bogată de ordinul 1.

Continuînd în același mod, se ajunge, pentru cele 3 poezii supuse studiului, la următorul bilanț al rimelor :

Autorul	Titlul poeziei	Proporția rimelor %			
		f. rare	rare	uzuale	banale
D. Bolintineanu	*Muma lui Ștefan cel Mare*	0	10	25	65
M. Eminescu	*Scrisoarea a II-a*	22,5	37,5	25	15
G. Topîrceanu	*Cioara*	10,9	30,4	32,6	26,1

Rezultatele confirmă din plin judecata istoriei literare care vede în Bolintineanu un poet caracterizat printr-o insuficientă preocupare pentru expresie, rimînd neglijent, cu preferințe pentru soluția facilă a cuvintelor-rimă diminutive (în poezia analizată : *domniță — garofiță, lăcrimele — viorele*), participii verbale (aici : *dorit — venit, dorit — rănit, ieșit — vorbit, sdrobiți — loviți*) sau perechi de verbe la moduri personale, cu desinențe identice (*veghează — îmbărbătează, 'ngreuneze — 'ntristeze*), toate subsumate categoriei rimelor banale. 65 % dintre rimele din *Muma lui Ștefan cel Mare* aparțin acestei categorii. Numai două rime sînt rare, dintre care una (*sîn — se-ngîn*) este discutabilă sub aspectul gramaticalității (licență poetică), iar cealaltă (*departe — împarte*), deși bogată de ordinul 1, are defectul de a fi formată cu derivate ale aceluiași cuvînt-bază. Rimele foarte rare sînt inexistente.

Mai neașteptat este raportul dintre raritatea rimelor la Eminescu și la Topîrceanu, cu un decalaj net în favoarea celui dintîi. Dacă la Bolintineanu rare și foarte rare erau numai 10 % dintre rime, la Topîrceanu

sînt 41,3 %, în timp ce Eminescu atinge valoarea record de 60 % ! Aproape un sfert dintre rimele *Scrisorii a II-a* sînt foarte rare (de două ori mai multe decît în ingenioasa *Cioară* a lui Topîrceanu !), unele reprezentînd clase cu numai două elemente (*linişti — inişti*), deci cu $r_i = 0$.

O nobilă strălucire dau versurilor împerecherile unice de nume proprii cu substantive comune (*scripet — Egipet, pildă — Clotildă, adaos — Menelaos*). Pînă şi puţinele rime banale provin din categorii morfologice diferite, ceea ce face ca ele să nu mai fie simţite ca atare (*ţară — bunăoară, s-adune — înţelepciune, cumva — lăuda*).

Cu o proporţie considerabilă de rime rare şi foarte rare (printre acestea : *soclu — cioclu, interlopă — popă, box — coks, vulg — fulg*) *Cioara* lui Topîrceanu nu poate rivaliza totuşi în privinţa virtuozităţii rimelor (ca dealtminteri nici în alte privinţe) cu satira eminesciană. Autorul ei rămîne un versificator stimabil, dar iscusinţa sa ne apare sensibil dezavantajată de comparaţia cu arta genialului predecesor, care se dovedeşte superior şi pe terenul rimei.

Încheind această sumară incursiune, se cuvine să recunoaştem că punctul de vedere strict formal prezentat aici este cu totul insuficient pentru a emite o judecată cuprinzătoare asupra calităţii rimelor folosite de un poet. Un studiu exhaustiv al bogăţiei şi rarităţii rimelor trebuie să fie în orice caz biplanar, să ţină seamă de corelaţia expresiei cu conţinutul, distincţiile semantice apărînd aici ca indispensabile. Căci, potrivit fericitei formulări a lui I. M. Lotman ([4] apud [1]), „sonoritatea bogată este determinată de coincidenţa sonoră dublată de diferenţa de sens". A rima *dobîndit* cu *redobîndit* (rimă foarte bogată din punctul de vedere unilateral al formei exterioare) nu este cîtuşi de puţin recomandabil, tocmai din cauza prea marii apropieri semantice şi a înrudirii lexicale a celor două cuvinte.

Pentru acelaşi motiv, rimele omonimice sînt în general excluse din poezie (în [1] se citează totuşi cazul lui Dante, care rimează sistematic *Christ* cu *Christ*, din raţiuni ce depăşesc însă motivaţia strict estetică).

În aceeaşi zonă a mijloacelor repudiate de poeţi se situează şi aşa-numitele rime tautologice, la care diferenţa de sens există, dar ea este transmisă numai de prefix : *cunoaştere — necunoaştere, duce — aduce.*

Toate acestea, precum şi alte probleme ale rimei nu-şi pot găsi o soluţionare corectă decît în ipoteza că se ţine în acelaşi timp seamă atît de nivelul expresiei cît şi de cel al conţinutului, ceea ce noi aici nu am făcut. Precizăm aceasta tocmai pentru a marca mai clar locul şi limitele cercetării noastre şi a deschide o perspectivă asupra posibilelor dezvoltări viitoare.

Şi în ordinea strict formală considerată mai sus rămîn multe aspecte de investigat. Printre acestea, domeniul foarte vast al rimelor inexacte (împărţite după [1] în : asonanţe, consonanţe, rime inegal dezvoltate şi rime inegal accentuate).

Lucrurile nu se opresc însă aici. În ultimă analiză, bogăţia şi raritatea unei rime sînt dependente şi de evoluţia contextului istorico-literar. Rimele memorabile „descoperite" de un mare poet devin inutilizabile pentru urmaşi. După Eminescu nu se mai poate rima *Correggio — înţelegi-o* sau *luminîndu-l — gîndul* decît cu riscul propriei discreditări.

Începînd de la un anumit grad de originalitate, o rimă devine proprietatea exclusivă a descoperitorului ei, orice reluare fiind simţită ca un plagiat. Oricît ar părea de ciudat, marii poeţi, creatori de limbă literară, secătuiesc treptat tezaurul de rime rare al limbii. Iată de ce o cercetare monografică a rimelor româneşti trebuie să nu neglijeze incursiunile în diacronie şi nici referirile la un context cultural mai larg (sînt, bunăoară, rime care s-au uzat prin includerea lor în textele unor bucăţi muzicale de largă circulaţie, ca, de ex. : *sihaştri — albaştri* dintr-o binecunoscută romanţă).

Tot atîtea motive pentru a investi în studiul rimei româneşti capitalul de pasiune şi efort pe care îl merită.

BIBLIOGRAFIE

[1] CONSTANTINESCU, N. *Rima în poezia populară românească*, Bucureşti, Editura Minerva, 1973;

[2] GHIŢĂ, GH. şi FIERĂSCU C. *Dicţionar de terminologie poetică*, Bucureşti, Editura Ion Creangă, 1973;

[3] LAZĂR, N. *Dicţionar de rime*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1969;

[4] LOTMAN, I. M. *Lecţii de poetică structurală*, Bucureşti, Editura Univers, 1970;

[5] MARCUS, S. *Lingvistica matematică*, Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1966;

[6] MARCUS, S. *Poetica matematică*, Bucureşti, Editura Academiei R.S. România, 1970;

[7] SPERANŢIA, E. *Iniţiere în poetică*. Ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Albatros, 1972;

[8] ŞERBAN, N. *Dicţionar de rime — precedat de un studiu asupra rimei — cuprinzînd şi dicţionarul de rime inedit al lui Mihai Eminescu*, Editura Lutetia, 1948.

La Linguistique Mathèmatique et la rime

(*Résumé*)

L'auteur se propose de construire un modèle formel de la rime, en utilisant certaines notions élaborées par la linguistique mathématique.

Soit X l'ensemble des phonèmes d'une langue donnée et Y un ensemble dit *des voyelles accentuées*. Soit encore U(X) le vocabulaire universel sur l'alphabet X. Alors toute chaîne :

$$\lambda = \alpha y \beta \quad \text{où} \quad \alpha, \beta \in U(X) \text{ et } y \in Y$$

est un *mot accentué* sur l'alphabet $X \cup Y$.

On dit que deux mots accentués $\lambda_1 = \alpha_1 y_1 \beta_1$ et $\lambda_2 = \alpha_2 y_2 \beta_2$ *riment*, si $y_1 = y_2 = y$ et $\beta_1 = \beta_2 = \beta$. *La rime* des mots λ_1 et λ_2 est, par définition, la sous-chaîne finale maximale :

$$\rho(\lambda_1, \lambda_2) = \gamma_{1,2} y \beta$$

On appelle *ordre de richesse* de la rime $\rho(\lambda_1, \lambda_2)$ la longueur k de la sous-chaîne $\gamma_{1,2}$. Si $k = 0$, la rime est *suffisante*.

Chaque rime détermine dans l'ensemble des mots accentués une classe d'équivalence M_i. Soit m_i le nombre cardinal de l'ensemble M_i. Afin d'évaluer la rareté d'une rime, l'auteur propose l'emploi du paramètre :

$$r_i = \log_2 (m_i - 1)$$

selon lequel les rimes seraient classées en :

1° rimes très rares : $0 \leqslant r_i < 3$

2° rimes rares : $3 \leqslant r_i < 6$

3° rimes usuelles : $6 \leqslant r_i < 9$

4° rimes banales : $r_i \geqslant 9$

Trois poèmes appartenant à D. Bolintineanu, M. Eminescu et G. Topîrceanu ont été soumis à une analyse comparative à l'aide des paramètres k et r_i.

Iulie 1973

Institutul de studii, cercetări şi proiectări pentru gospodărirea apelor Bucureşti, Splaiul Independenţei 294

CONSTANT MANECA

BOGĂŢIA LEXICALĂ, INDICE DE RECUNOAŞTERE STILISTICĂ

Pe baza analizei lexicale a şase eşantioane de limbă română şi italiană, distincte stilistic, se prezintă valorile bogăţiei lexicale şi relaţia dintre ea şi etimologia cuvintelor.

0. Una dintre proprietăţile relevante ale vocabularului unui text este bogăţia lui lexicală.

0.1. Bogăţia lexicală poate fi determinată statistic şi este o variabilă care depinde de lungimea eşantionului lingvistic considerat [1].

0.2. Dintre metodele de determinare a acestei mărimi, am reţinut pe aceea a lui Pierre Guiraud [2] $\left(a = \frac{V}{\sqrt{N}}\right)$, mai indicată pentru cercetarea noastră, în care comparăm datele unor texte extrase din lucrări stilistic asemănătoare, scrise, unele în limba română, altele în italiană.

0.3. Eşantioanele studiate cuprind texte contemporane (din perioada 1923–1970) beletristice [3], ştiinţifice [4] şi publicistice [5]. În felul acesta, am investigat două din principalele stiluri (artistic, ştiinţific, colocvial) delimitate de noi într-o lucrare anteriară [6] şi am căutat să stabilim şi cu această ocazie locul presei în taxonomia stilurilor limbii.

Lungimea eşantioanelor nu este egală; ea a fost condiţionată de mărimea convenabilă (determinată pe bază de teste statistice) pentru a obţine rezultate stabile, comparabile în planul celor două limbi luate în consideraţie.

0.4. Vom folosi mai ales datele procentuale, relevante pentru studiul nostru.

[1] Cf. Pierre Guiraud, *Problèmes et méthodes de la statistique linguistique*, Paris, 1960, p. 87.

[2] *Ibidem*, p. 89; V = vocabularul, N = lungimea în cuvinte a eşantionului. Pentru terminologie, cf. Constant Maneca, *Problemas de terminologia lingüística rumana*, în RRL XVI (1971), nr. 1, p. 43.

[3] Poezie (5 000 de cuvinte), proză artistică (10 000 de cuvinte); am extras cîte 1 000 de cuvinte din operele fiecărui autor ales pentru alcătuirea eşantionului.

[4] Lucrări de medicină, fizică, chimie, geografie, geologie, lingvistică, istorie, critică şi istorie literară, drept şi economie politică, totalizînd 23 000 ocurenţe.

[5] Extrase din ziare şi reviste fără caracter de specialitate, însumînd 12 000 de cuvinte. Pentru alcătuirea tuturor eşantioanelor s-au extras cîte 1 000 de cuvinte din fiecare lucrare aleasă, începînd de la o pagină determinată după un tabel de numere aleatorii.

[6] Cf. Constant Maneca, *Consideraţii asupra stilurilor limbii române literare în lumina frecvenţei cuvintelor*, în LR XV (1966), nr. 4, p. 356 şi urm.

1. Să analizăm în primul rînd vocabularul şi extensiunea în unităţi lexicale [7] a eşantioanelor considerate :

EŞANTION	LIMBĂ	VOCABULAR	OCURENŢE	FRECVENŢĂ MEDIE
BELETRISTICĂ	ROMÂNĂ	3041	14762	4,854
	ITALIANĂ	3182	14021	4,406
PUBLICISTICĂ	ROMÂNĂ	2267	11808	5,208
	ITALIANĂ	2192	11217	5,117
ŞTIINŢĂ ŞI TEHNICĂ	ROMÂNĂ	3277	22634	6,906
	ITALIANĂ	3189	21501	6,742

1.1. Datele celor trei eşantioane româneşti sînt foarte apropiate de cele italieneşti corespunzătoare, ceea ce reflectă, desigur, structuri stilistice şi lingvistice foarte asemănătoare. Faptul acesta ne face să presupunem că, indiferent de limba în care este exprimat un mesaj, structura lui lexicală poartă o marcă stilistică cantitativă specifică.

1.2. Bogăţia vocabularelor (calculată potrivit formulei indicate la punctul **0.2.**) are următoarele valori :

EŞANTION	BELETRISTICĂ	PUBLICISTICĂ	ŞTIINŢĂ ŞI TEHNICĂ
ROMÂNĂ	25,002	20.863	21,782
ITALIANĂ	26,872	20,700	21,757

Şi potrivit acestui indice, constatările de la punctul **1.1.** se confirmă.

2. În lumina datelor de mai sus şi a celor obţinute în cercetări anterioare [8], putem considera, credem, bogăţia lexicală ca un indice stilistic relevant.

2.1. Cea mai mare bogăţie lexicală o au textele de literatură artistică, distanţate destul de mult, din acest punct de vedere, de cele ştiinţifice şi publicistice.

2.2. Textele extrase din presă au cel mai sărac vocabular, condiţionat, probabil, de necesitatea ca acest gen de publicaţii să fie accesibil unor largi

[7] Am exclus din corpusul lingvistic luat în studiu numele proprii, semnele matematice, prescurtările.

[8] Cf. Toma Pavel şi Sanda Golopenţia Eretescu, *Statistica şi stilurile limbii*, în LR IX (1960), nr. 4, p. 61 ; Constant Maneca, *Fisionomia lessicale del romeno letterario contemporaneo*, în RLiR XXXI (1967), nr. 121—122, p. 192. Am efectuat, de asemenea, teste asupra bogăţiei lexicale a numeroase eşantioane cu prilejul elaborării tezei noastre de doctorat : *Mărimi statistice în lexicul actual al limbilor română şi italiană*, nepublicată.

categorii de cititori. Faptul este surprinzător, dacă ne gîndim la stilul înflorit, uneori chiar bombastic, al presei de pretutindeni; o explicaţie plauzibilă este aceea că elementul lexical frapant în publicistică nu este extensiunea vocabularului, ci combinaţiile lexematice.

2.3. Frecvenţele medii ale celor trei eşantioane homoglose au, de asemenea, valori apropiate; acestea situează presa între textele ştiinţifice şi cele literare, fapt demn de reţinut în sprijinul celor susţinute de noi sub 6.2.

3. O împărţire interesantă a vocabularelor selectate este aceea potrivit căreia sînt separate vocabulele cu apariţie într-un singur eşantion de acelea care apar în două sau mai multe eşantioane.

Iată situaţia cantitativă din acest punct de vedere:

VOCABULAR	LIMBĂ	NUMĂR	PONDERE PROCENT.	FRECVENŢĂ ABSOLUTĂ	PONDERE PROCENT.	FRECVENŢĂ MEDIE
COMUN	ROMÂNĂ	1 804	29,23	40 677	82,67	22,548
	ITALIANĂ	1 874	31,07	40 004	85,59	21,346
SPECIFIC	ROMÂNĂ	4 367	70,76	8 527	17,32	1,952
DIN CARE:	ITALIANĂ	4 156	68,92	6 735	14,40	1,620
BELETRISTICĂ	ROMÂNĂ	1 841	60,53	3 227	21,86	1,752
	ITALIANĂ	1 710	53,73	2 720	19,39	1,590
PUBLICISTICĂ	ROMÂNĂ	863	38,06	1 475	12,49	1,709
	ITALIANĂ	788	35,94	1 226	10,92	1,555
ŞTIINŢĂ ŞI TEHNICĂ	ROMÂNĂ	1 663	50,74	3 825	16,89	2,300
	ITALIANĂ	1 658	51,99	2 789	12,97	1,682

3.1. Din cele 6 171 de vocabule ale eşantioanelor româneşti (însumînd 49 204 ocurenţe) şi 6 030 de vocabule ale eşantioanelor italieneşti (46 739 ocurenţe), 70,76% şi, respectiv, 68,92% sînt elemente lexicale care apar numai într-un singur eşantion.

Deşi în număr impresionant, frecvenţa lor este mică, datorită caracterelor generale statistice ale oricărui vocabular[9].

3.1.1. În datele de mai sus sînt incluse, fireşte, instrumentele gramaticale. Acestea sînt inerente oricărui mesaj şi prezente în orice stil, astfel încît nu au nici o semnificaţie statistică din punct de vedere stilistic.

3.1.2. Dacă excludem aceste elemente şi pe cele denumite de Pottier [10] „lexeme compuse numai din morfeme gramaticale" (adoptăm această

[9] Cf. Pierre Guiraud, *op. cit.*, p. 84 şi urm. Ponderile procentuale la vocabulele comune celor trei eşantioane şi specifice fiecăruia s-au calculat în funcţie de rezultatele însumării lor.

[10] Alegem clasificarea lui Bernard Pottier, *Grammaire de l'espagnol*, Paris, 1969, p. 18 şi urm. care cuprinde în această clasă determinanţii, cuantificatorii, auxiliarele, relatorii, substitutele.

terminologie în lipsa alteia mai bune), tabelul de la punctul **3**. se modifică în cifrele care interesează vocabularul comun, după cum urmează:

LIMBĂ	VOCABULAR COMUN	PONDERE PROCENTUALĂ	FRECVENȚĂ ABSOLUTĂ	PONDERE PROCENT.	FRECVENȚĂ MEDIE
ROMÂNĂ	1 500	24,30	17 234	35,02	11,489
ITALIANĂ	1 355	22,47	13 628	29,15	10,057

Variația intervenită între cele două grupe de eșantioane heteroglose (față de situația prezentată sub **3**.) se datorește, în ceea ce privește vocabularul, adverbelor italienești (de două ori mai numeroase decît cele românești : 332 față de 145) și, în ceea ce privește frecvența, articolelor definite (care nu au fost calculate în eșantioanele românești [11]). Avînd o difuziune relativ uniformă în cele șase eșantioane, datele în legătură cu aceste clase de cuvinte nu constituie o problemă relevantă din punctul nostru de vedere, prezentînd interes numai pentru structura morfosintactică a celor două limbi.

Vocabularul românesc al celor trei eșantioane reunite are deci numai 5 867 de lexeme cu morfeme lexicale și gramaticale, iar cel italian corespunzător, 5 511. În condițiile acestea, datele se modifică și se poate calcula un indice de bogăție lexicală în funcție numai de „cuvintele forte" :

LIMBĂ	BELETRISTICĂ	PUBLICISTICĂ	ȘTIINȚĂ ȘI TEHNICĂ
ROMÂNĂ	32,892	26,173	29,955
ITALIANĂ	29,955	21,044	24,250

3.1.3. Potrivit acestor noi indici, diferențele dintre cele două grupe heteroglose de eșantioane se măresc, dar nu se schimbă orientarea lor : presa prezintă, în continuare, indicele cel mai scăzut, iar beletristica pe cel mai ridicat, textele științifice situîndu-se la mijloc, mai aproape de cele publicistice.

3.1.4. Distribuția lexemelor compuse numai din morfeme gramaticale este aproape uniformă în toate eșantioanele, ceea ce le confirmă statutul de elemente constante ale mesajului.

3.2. Cuvintele care apar într-un singur eșantion nu sînt, desigur, toate specifice pentru stilul reprezentat de acesta, deoarece de multe ori avem a face cu un cuvînt de uz comun, cu ocurență aleatorie în eșantionul respectiv[12]. Datele oferite de aceste cuvinte nu sînt totuși nesemnifi-

[11] Cf. Constant Maneca, *Poziția articolului definit romanic*, în SCL XIX (1968), nr. 6, p. 591.

[12] Detectarea unor cuvinte despre care să se poată spune că nu apar decît într-un anumit stil nu s-ar putea face decît în cazul indexării întregului material lexical al unei limbi (potrivit surselor scrise și orale).

cative, ele reprezentînd cota specifică de unități lexicale a unui vocabular de o anumită factură stilistică.

3.3. Comparînd datele procentuale de mai sus, observăm din nou valori foarte apropiate între cele două limbi, ceea ce ne îndreptățește, o dată mai mult, să socotim bogăția lexicală ca un indice relevant.

3.4. Elementele care apar exclusiv în textele beletristice sînt cele mai numeroase și au o frecvență medie mai redusă ; faptul acesta este, desigur, un reflex al bogăției lexicale maxime a literaturii artistice, care, la numărul global mare de elemente, adaugă și valoarea lor circulatorie specifică.

3.5. Vocabulele care apar numai în presă au cotele cele mai reduse ; situația aceasta trebuie pusă în legătură cu indicele de bogăție lexicală mai scăzut al eșantioanelor de publicistică.

În legătură cu acestea, observăm că datele generale arată că presa italiană este mai apropiată de beletristică decît cea românească, urmare foarte probabilă a unei tradiții stilistice mai vechi și mai cultivate.

3.6. Cu toată terminologia științifică și tehnică modernă foarte extinsă, care acoperă o mare parte din lexicul limbii, textele științifice au un vocabular mai sărac decît cele beletristice. Situația se explică prin caracterul acestor texte lipsite în general de tropi și care folosesc un vocabular limitat la stricta comunicare a ideilor, de unde sinonimele, cuvinte regionale, învechite sau rare sînt, în general, excluse.

4. Compoziția etimologică a eșantioanelor respective este deosebit de interesantă, mai ales în ceea ce privește vocabularul specific[13].

În tabelele 1 și 2 este prezentată genealogia vocabulelor cu apariție într-un singur eșantion și ponderea lor procentuală în eșantioanele respective, românești și italienești. Am grupat, de asemenea, datele referitoare la cele trei fonduri etimologice principale : cuvintele moștenite din latină, împrumuturile și creațiile lexicale.

4.1. Din punct de vedere etimologic, deosebirile dintre cele două limbi se conturează viu și sub aspect stilistic. Fondul tradițional este mai bine reprezentat în toate eșantioanele italienești[14] ; în română, el este mai ridicat numai în textele beletristice.

Creațiile lexicale reprezintă o constantă în toate vocabularele.

4.2. Cele mai mari deosebiri cantitative între eșantioanele heteroglose se observă la cele de beletristică și texte științifice.

[13] Vocabularul comun are aceeași structură etimologică cu aceea a oricărui eșantion de limbă standard (pentru care cf. Constant Maneca, *La fisionomia lessicale comparata del rumeno e dell'italiano*, în RRL XVII (1972), nr. 3, p. 203 și urm.). Pentru a stabili etimologia vocabulelor, am folosit pentru română *Dicționarul limbii române moderne* al Academiei R. S. România (București, 1958) și pentru italiană *Dizionario etimologico italiano* de Carlo Battisti și Giovanni Alessio (vol. I—V, Firenze, 1950—1957). Am confruntat datele din aceste dicționare, la etimologiile incerte, cu cele din *Diccionario Etimólogico Rumano* de Alejandro Cioranescu (Universidad de La Laguna, 1958—1966) și *Avviamento alla etimologia italiana* de Giacomo Devoto (Firenze, 1967). În vederea unor rezultate mai concludente, am reunit într-o singură grupă etimologică toate elementele vechi slave din vocabularul românesc (slave comune, bulgare, slavone, sîrbo-croate etc.), cît și pe cele grecești (greacă veche, mediogreacă și neogreacă) din ambele vocabulare. Împrumuturile latinești făcute pe cale savantă sînt grupate sub prescurtarea *lat.*

[14] Ponderea mai ridicată a fondului tradițional în eșantioanele italienești este reflexul extensiunii mai mari a elementului latin originar în lexicul italian, pentru care cf. Constant Maneca, *Caratteri generali dell'evoluzione dell'elemento latino originario del lessico rumeno ed italiano* în RRL XIV (1969), nr. 6, p. 551.

4.3. O analiză etimologică mai aprofundată arată că vocabularele presei şi ale operelor ştiinţifice au aproape toate împrumuturile de origine latino-romanică.

4.3.1. Vocabularul eşantionului beletristic românesc are o gamă etimologică mai largă decît corespondentul lui italian : elementele de împrumut care nu sînt (neo)latine şi mai ales cele slave au ponderi semnificativ superioare faţă de cele eterogene italieneşti (de origine germanică, arabă etc.).

4.3.2. Faptul acesta măreşte expresivitatea poetică a limbii române, datorită efectelor stilistice rezultate din posibilităţile combinatorii mai mari între cuvinte de origine diferită.

5. Cronologia[15] cuvintelor din eşantioanele studiate dezvăluie alte aspecte ale compoziţiei lor stilistice. Proporţiile dintre cuvintele tradiţionale, cele vechi şi neologisme sînt, de asemenea, indici stilistici relevanţi mai cu seamă la vocabulele apărute într-un singur eşantion. Iată situaţia cantitativă a acestora redată tot procentual[16] :

CRONOLOGIA VOCABULELOR SPECIFICE EŞANTIONULUI	LIMBA		FONDUL VECHI	FONDUL MODERN
BELETRISTICĂ	ROMÂNĂ	VOC.	30,97	18,05
		FRECV.	9,97	5,62
	ITALIANĂ	VOC.	30,32	7,51
		FRECV.	10,17	2,18
PUBLICISTICĂ	ROMÂNĂ	VOC.	7,67	28,84
		FRECV.	2,11	10,03
	ITALIANĂ	VOC.	18,20	12,45
		FRECV.	5,52	3,70
ŞTIINŢĂ ŞI TEHNICĂ	ROMÂNĂ	VOC.	10,28	38,87
		FRECV.	3,18	13,09
	ITALIANĂ	VOC.	29,03	16,68
		FRECV.	7,54	4,00

5.1. Din confruntarea datelor de mai sus, observăm că, în eşantioanele italiene, fondul vechi de cuvinte deţine superioritatea, fapt care reflectă stabilitatea şi uzul larg al acestui fond în toate stilurile limbii.

[15] Pentru a facilita comparaţia şi a surmonta dificultăţile ridicate de lipsa de informaţie asupra cronologiei lexemelor româneşti, împărţim vocabularul numai în trei clase cronologice : fondul tradiţional, fondul vechi (apărute în română din epoca începuturilor pînă în sec. al XIX-lea şi în italiană pînă în sec. al XVII-lea, şi fondul modern (cuvinte apărute în română în ultimele două secole şi în italiană, începînd cu secolul al XVII-lea) ; cf. Constant Maneca, *Studii statistice de lingvistică romanică*, în SCL XXIII (1972), nr. 2, p. 179.

[16] Redăm numai situaţia fondului vechi şi a celui modern, aceea a fondului tradiţional fiind identică cu cea prezentată în tabelele de la punctul 4.

Tabelul 1

GENEALOGIA VOCABULELOR ROMÂNEȘTI	BELETRISTICĂ			PUBLICISTICĂ			ȘTIINȚĂ ȘI TEHNICĂ		
	VOCAB.	FRECV.	FR. MED.	VOCAB.	FRECV.	FR. MED.	VOCAB.	FRECV.	FR. MED.
Latină	10,91	6,06	2,698	1,36	0,30	1,161	1,55	0,59	2,647
Autohtonă	0,59	0,18	1,555	0,17	0,03	1,000	0,03	0,02	5,000
Fond originar	11,50	6,25	2,640	1,54	0,33	1,420	1,58	0,61	2,692
Fr.	8,54	2,52	1,434	13,01	5,20	2,084	18,30	5,72	2,158
Calc. fr.	0,16	0,05	1,600	0,30	0,10	1,714	0,54	0,19	2,500
Fr., ital.	0,23	0,16	3,571	0,35	0,08	1,250	0,18	0,07	3,000
Fr., lat.	4,66	1,36	1,415	6,61	2,31	1,820	10,22	4,04	2,731
Fr., rus.	0,03	0,006	1,000	0,04	0,05	6,000			
Germ.	0,92	0,37	1,964	0,57	0,18	1,692	0,33	0,10	2,090
Calc. germ.				0,13	0,02	1,000			
Germ., lat.				0,04	0,008	1,000			
Ital.	0,59	0,32	2,666	0,44	0,11	1,300	0,45	0,12	1,933
Calc. ital.	0,03	0,006	1,000				0,03	0,004	1,000
Ital., fr.	0,06	0,09	7,000	0,13	0,14	1,666	0,06	0,01	2,000
Ital., lat.	0,09	0,02	1,333						
Lat.	0,59	0,20	1,722	0,66	0,14	1,333	1,61	0,72	3,113
Lat., fr.	0,19	0,05	1,333	0,26	0,05	1,000	0,33	0,15	3,181
Lal., ital.	0,03	0,006	1,000				0,09	0,01	1,000
Magh.	0,85	0,29	1,692	0,04	0,01	1,000	0,12	0,02	1,500
(Neo)gr.	1,24	0,33	1,315	0,30	0,09	1,571	0,27	0,11	2,888
Rus.	0,19	0,17	4,333	0,17	0,05	1,750	0,15	0,16	7,600
Rus., fr.	0,06	0,02	1,500	0,08	0.01	1,000			
Slav.	8,51	3,12	1,779	1,05	0,29	1,458	1,03	0,25	1,705
Tc.	1,18	0,006	1,305	0,44	0,09	1,100	0,12	0,02	1,500
Engl.	0,13	0,02	1,000	0,08	0,02	1,500			
Necunoscută	1,51	0,45	1,456	0,17	0,04	1,250	0,09	0,01	1,000
Împrumuturi	29,92	9,97	1,618	24,96	8,96	1,869	33,99	11,79	2,396
Schimbare de clasă morfologică	5,26	1,53	1,418	6,74	1,82	1,411	8,14	2,39	2,026
Compunere	0,72	0,36	2.454	0,30	0,08	1,428	0,91	0,40	3,033
Prefixare	1,70	0,49	1,403	0,97	0,20	1,090	1,34	0,28	1,454
Sufixare	9,10	2,52	1,346	2,91	0,93	1,666	4,11	1,24	2,088
Prefixare și sufixare	1,05	0,26	1,218	0,44	0,11	1,300	0,36	0,07	1,500
Postverbale	0,52	0,21	2,000	0,17	0,03	1,000	0,21	0,07	2,428
Onomatopeică	0,72	0,21	1,454				0,06	0,008	1,000
Creații lexicale	19,10	5,62	1,428	11,55	3,19	1,438	15,16	4,48	2,042

Tabelul 2

GENEALOGIA VOCABULELOR ITALIENE	BELETRISTICĂ			PUBLICISTICĂ			ŞTIINŢĂ ŞI TEHNICĂ		
	VOCAB.	FRECV.	FR. MED.	VOCAB.	FRECV.	FR. MED.	VOCAB.	FRECV.	FR. MED.
Latină	15,90	7,03	1,950	5,29	1,69	1,637	6,27	1,42	1,530
Arab.	0,21	0,10	2,142	0,13	0,02	1,000	0,09	0,01	1,000
Engl.	0,06	0,01	1,000				0,37	0,12	2,166
(Neo) gr.	0,47	0,12	1,133	0,31	0,12	2,000	0,72	0,24	2,304
Calc gr.							0,03	0,004	1,000
Fr.	2,82	0,99	1,555	5,06	1,72	1,738	6,30	1,49	1,601
Calc fr.	0,12	0,02	1,000	0,09	0,01	1,000	0,21	0,06	1,444
V. fr.	0,50	0,20	1,812	0,18	0,08	2,500	0,28	0,06	1,285
Germ.				0,04	0,008	1,000	0,09	0,01	1,333
V. germ. sup.	0,03	0,07	10,000						
Franc.	0,25	0,11	2,000	0,18	0,07	2,000			
Got.	0,12	0,03	1,250	0,04	0,008	1,000	0,06	0,009	1,000
Long.	0,28	0,11	1,777	0,13	0,04	1,666			
Lat.	12,62	4,22	1,465	10,62	3,37	1,626	20,38	5,72	1,892
Lat. ecl.	0,12	0,02	1,000	0,04	0,008	1,000	0,03	0,004	1,000
Lat. scol.	0,18	0,04	1,000	0,18	0,06	1,750	0,65	0,15	1,571
Prov.	0,40	0,16	1,769	0,09	0,01	1,000	0,21	0,06	2,000
V. prov.				0,04	0,008	1,000			
Sp.	0,56	0,14	1.111	0,22	0,07	1,600	0,31	0,05	1,100
Tc.	0,06	0,03	2,500	0,22	0,07	1,600			
Necunoscută	0,69	0,22	1,409	0,09	0,01	1,000	0,03	0,004	1,000
Împrumuturi	19,67	6,67	1,495	17,74	5,75	1,658	29,82	8,01	1,811
Schimbare de clasă morfologică	4,93	1,39	1,242	2,28	0,67	1,520	3,95	0,81	1,396
Compunere	1,35	0,44	1,465	1,27	0,30	1,214	2,41	0,63	1,766
Prefixare	2,19	0,72	1,457	1,50	0,40	1,363	1,28	0,28	1,487
Sufixare	7,10	2,26	1,407	6,29	1,68	1,369	6,96	1,53	1,486
Prefixare şi sufixare	0,62	0,19	1,350	0,50	0,10	1,090	0,50	0,07	1,062
Postverbale	1,47	0,44	1,340	1,04	0,31	1,521	0,78	0,18	1,600
Onomatopeică	0,47	0,20	1,935						
Creaţii lexicale	18,16	5,68	1,378	12,91	3,48	1,381	15,86	3,53	1,499

5.2. Fondul vechi românesc înregistrează valori superioare celui modern numai în textele beletristice. În celelalte eşantioane, neologismele sînt mult mai numeroase şi mai frecvente decît cuvintele vechi. Situaţia aceasta ilustrează caracterul conservator al stilului beletristic.

5.3. Din punct de vedere cronologic, vocabularul presei şi al textelor ştiinţifice prezintă caractere comune.

6. Bogăţia lexicală a eşantioanelor studiate, cît şi relaţiile cantitative dintre extensiunea vocabularelor şi compoziţia lor etimologică arată că acestea sînt caracteristici cantitative în funcţie de care este posibilă determinarea profilului stilistic al textelor respective.

6.1. Din punct de vedere lexical, potrivit indicelui de bogăţie a vocabularului, nu se disting decît două variante stilistice în eşantioanele studiate de noi : beletristic şi ştiinţific [17].

6.2. Vocabularul textelor culese din presă nu prezintă caractere care să permită individualizarea unui stil. Mărimile eşantioanelor publicistice heteroglose considerate de noi se apropie cînd de acelea ale stilului ştiinţific, cînd de cele ale stilului beletristic, sau prezintă valori intermediare nesemnificative.

Situaţia lexicală nu conferă publicisticii statutul de stil lingvistic, presa fiind doar spaţiul grafic unde se întîlnesc texte aparţinînd variatelor genuri ale literaturii artistice sau ştiinţei, care nu îşi pierd însă caracterul lor stilistic.

La richesse lexicale, indice du style

(*Résumé*)

L'auteur se propose de déterminer la richesse lexicale $\left(\text{calculée d'après la formule de Pierre Guiraud, } a = \frac{V}{\sqrt{N}}\right)$ des six vocabulaires, résultés de trois échantillons de langue roumaine et de trois échantillons italiens, de la même facture stylistique (poésie et prose artistique, prose scientifique, presse), dont voilà les données :

Échantillon	Langue	Extension en nombre des mots	Vocabulaire	Richesse lexicale
Poésie et prose artistique	Roumain	14762	3041	25,002
	Italien	14021	3182	26,872
Presse	Roumain	11808	2267	20,863
	Italien	11217	2192	20,700
Prose scientifique	Roumain	22634	3277	21,782
	Italien	21501	3189	21,757

[17] Cele două variante stilistice determinate statistic de noi coincid cu cele din I. Coteanu, *Stilistica funcţională a limbii române*, Bucureşti, 1973, p. 50.

Étant donné ces résultats, qui reflètent certainement des structures linguistiques et stylistiques ressemblantes, l'auteur considère la richesse lexicale comme une marque quantitative caractéristique.

La relation entre l'étymologie et la chronologie des mots et leur distribution dans les échantillons porte aussi l'empreinte de la facture stylistique, des textes, comme on peut voir dans les tableaux n°s 1 et 2.

À ce point de vue lexical, on peut distinguer seulement deux variantes stylistiques : artistique et scientifique. La presse est définie comme l'espace graphique qui rassemble des textes très variés, qui ne perdent pas toutefois leur caractère stylistique.

Mai 1973

Institutul de lingvistică
București, I. C. Frimu 22

GEORGETA CIOMPEC

ÎNCERCARE DE DEFINIRE CONTEXTUALĂ A ADVERBULUI ROMÂNESC

Lucrarea încearcă o definire, în termenii analizei distributive, a clasei adverbelor din limba română și reconsideră, pe baza contextului diagnostic propus, statutul unor unități, susținînd, spre deosebire de interpretările curente, fie apartenența lor la această parte de vorbire, fie integrarea lor în alte clase de cuvinte. Analiza întreprinsă permite, de asemenea, distingerea în cadrul clasei astfel definite a unei subclase de unități cu particularități gramaticale și semantice proprii, pentru care a fost propusă denumirea de „semi-adverbe".

0. Delimitat aproape exclusiv pe baza invariabilității sale morfologice, adverbul, așa cum este el tratat în gramaticile curente, românești sau străine, se relevă ca o clasă de cuvinte eterogenă gramatical și semantic. Mai mult decît atît — așa cum observă Bernard Pottier [1] — există tendința de a include în această clasă toate cuvintele care nu se încadrează clar în celelalte părți de vorbire.

Ținînd seama de această situație, S. Karcevski consideră că adverbul trebuie definit negativ — ca partea de vorbire alcătuită din cuvinte care nu sînt nici substantive, nici adjective, nici verbe etc. [2].

În unele lucrări de specialitate mai recente se încearcă fie degajarea clasei de elementele neomogene — prin repartizarea lor în alte clase sau prin crearea de clase noi (de exemplu, clasa p a r t i c u l e l o r și a c u v i n t e l o r m o d a l e [3]—, fie chiar „dizolvarea" ei [4].

1. În cele ce urmează, ne propunem să examinăm statutul unităților considerate de gramaticile românești — în special de *Gramatica limbii*

[1] Cf. *Systématique des éléments de relation. Étude de morpho-syntaxe structurale romane*, Paris, 1962, p. 53 : „Il semble que l'on ait mis dans les grammaires sous la rubrique „adverbes" tous les mots dont on ne savait que faire. La liste n'en est jamais close, et on n'en donne pas de définition intégrante".

[2] Cf. *Sur la nature de l'adverbe*, în TCLP IV (1936), p. 107 și urm.

[3] Vezi, de exemplu, V. Vinogradov, *Русский язык*, Moscova—Leningrad, 1967, p. 725 și urm., care include în aceste clase mai ales adverbe modale echivalente ale rom. *chiar*, *și*, *tocmai*, *oare*, *poate* etc., cuvinte cu ajutorul cărora se precizează atitudinea autorului față de comunicare; cf. și *Грамматика русского языка*, Moscova, 1952, p. 639; la soluții asemănătoare ajung, pentru limba română, Al. Ionașcu, *Cu privire la clasificarea cuvintelor în părți de vorbire*, în LR IV (1955), nr. 2, p. 55—67, și Șt. Iacob, *Determinante lexico-gramaticale ale verbului*, în CL X (1965), nr. 1, p. 119—130.

[4] Cf. Bernard Pottier, *op. cit.*; cf. și *Introduction à l'étude de la morphosyntaxe espagnole* (*étude structurale*), Paris, 1959; H. Sweet, *A New English Grammar*; în aceste lucrări nu e înregistrat adverbul ca parte de vorbire.

române a Academiei R.S.România, ediția a II-a [5] — drept adverbe [6], încercînd să relevăm, pe baza analizei distribuționale, trăsăturile structurale g e n e r a l e și d i s t i n c t i v e ale acestei părți de vorbire, trăsături care ar justifica interpretarea ei ca o clasă de cuvinte aparte. În ultimă instanță, analiza întreprinsă are drept scop definirea contextuală a adverbului prin stabilirea c o n t e x t u l u i d i a g n o s t i c (caracteristic) al acestei părți de vorbire, adică a poziției în care sînt admise unitățile acestei clase și exclusă ocurența celorlalte clase de cuvinte.

2.1. Urmărind diversele sintagme în care apare [7], se poate observa că, distribuțional, adverbul, considerat în ansamblu, adică avînd în vedere toate unitățile recunoscute în gramaticile curente ca aparținînd acestei clase, se caracterizează prin valențe combinative foarte largi, intrînd în relații — directe sau prin intermediul prepoziției — cu orice parte de vorbire autonomă [8]. El se poate combina cu :

— u n v e r b : *vorbește* ***tare***, *merge (pînă)* ***acolo***, *pleacă (de)* ***astăzi***, ***chiar*** *vine*, *este* ***bine*** etc.

— u n s u b s t a n t i v : *mersul* ***departe***, *plecarea (de)* ***mîine***, *casa de* ***acolo***, ***chiar*** *eleva* etc.

— u n p r o n u m e : *fiecare de* ***acolo***, *celui de* ***atunci***, ***chiar*** *el*, ***aproape*** *nimic* etc.

— u n n u m e r a l: *trei de* ***acolo***, *două de* ***atunci***, ***chiar*** *al treilea*, ***aproape*** *treizeci* etc.

— u n a d j e c t i v: ***tare*** *frumos*, ***grozav*** *de interesantă*, ***chiar*** *bună*, ***cam*** *acră* etc.

— u n a d v e r b : ***aproape*** *bine*, ***teribil*** *de bine*, ***chiar*** *bine* etc.

Trebuie însă subliniat faptul că nu oricare dintre adverbe, considerat individual, poate contracta relații cu fiecare dintre clasele de cuvinte menționate. C o n t e x t u l g e n e r a l, comun pentru toate unitățile adverbiale, este v e r b u l — inclusiv, în mod obișnuit, formele nominale [9]. Mai mult decît atît, pentru o serie de adverbe, verbul reprezintă

[5] București, 1963. În ceea ce urmează, referirea la această operă se face prin sigla GA.

[6] Inventarul adverbial pe care l-am avut în vedere în discuția noastră a fost alcătuit pe baza adverbelor și locuțiunilor adverbiale înregistrate în *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958.

[7] Corpusul luat în considerare este idiolectul autoarei și un număr mare de cuvinte-text din următoarele opere : I. Creangă, *Opere*, ESPLA, București, 1953 ; M. Eminescu, *Poezii*, ediție îngrijită de Perpessicius, București, 1958 ; Al. Odobescu, *Opere*, ediție îngrijită de T. Vianu, București, 1955 ; I. Agîrbiceanu, *Opere*, I, EPL, București 1962 ; L. Rebreanu, *Opere*, I, EPL, București, 1968 ; M. Sadoveanu, *Opere*, X, ESPLA, București, 1957 ; E. Barbu, *Groapa*, EPL, București, 1963 ; Marin Preda *Moromeții*, ESPLA, București, 1955.

[8] Înțelegem prin aceasta părțile de vorbire care, ca urmare a conținutului lor noțional, sînt, pe plan structural, unități sintactice (cf. L. Tesnière, *Éléments de syntaxe structurale*, Paris, 1965, p. 56). Prepoziția, combinîndu-se cu adverbul, are exclusiv funcție relațională, exprimînd raportul sintagmatic în care se află adverbul cu termenul la care se referă și formînd împreună cu el o unitate sintactică. De aceea, combinația *prep.* + *adv.* a fost luată în considerație numai ca modalitate de exprimare a relației adverbului cu celelalte părți de vorbire.

[9] Precizarea are în vedere, în mod special, participiul, care, chiar atunci cînd are valoare adjectivală, se comportă, în general, ca o formă verbală, păstrînd posibilitățile combinatorii ale verbului de care aparține prin radical. Așa se explică faptul că diverse categorii de adverbe, ca cele de loc, de timp și, în general, cele modale propriu-zise, care exclud combinația cu adjectivele, pot apărea pe lîngă adjective participiale. De exemplu : *cartea citită ieri*, *lucrarea efectuată acolo*, *marfă frumos ambalată*, *problemă bine rezolvată* etc.

singura combinație posibilă. E cazul adverbelor relative și interogative (*cînd*, *unde*, *cît*, *cum* etc.), al locuțiunilor adverbiale cu valoare cauzală sau finală (*de aceea*, *de asta* etc.) și al majorității adverbelor modale propriu-zise (*frumos*, *bine*, *clar*, *omenește*, *fățiș* etc.)[10].

În afara acestui context comun, unitățile capabile de a apărea și în alte poziții realizează combinații diferite, grupîndu-se, din acest punct de vedere, în trei subclase distincte :

a) subclasa adverbelor ocurente în grupul nominal (substantiv, pronume, numeral) — care cuprinde aproape toate adverbele cu valoare temporală sau locală ;

b) subclasa adverbelor ocurente în sintagme al căror centru este un adverb sau un adjectiv (calificativ sau cantitativ) și care cuprinde adverbe cu valoare cantitativă sau intensivă (*mult*, *puțin*, *destul*, *atît*, *cît de cît*, *oricît*, *de tot*, *cu totul*, *grozav*, *teribil*, *tare*, *extrem* etc.) ;

c) subclasa adverbelor care se pot combina cu oricare dintre părțile de vorbire amintite, iar, uneori, se referă la conținutul unei propoziții întregi[11] ; ea cuprinde seria de adverbe *chiar*, *doar*, *numai*, *decît* „numai" în context negativ (*n-a venit decît el)*, *și*, *nici*, *oare*, *au* (arhaic), *barem*, *măcar*, *batăr* (regional), *cel puțin*, *încaltea*, *încai*, *tocmai*, *taman*, *mai ales*, *nu*, *mai* cu sens durativ sau apreciativ (*n-a mai venit*, *mai să cadă* etc.), *parcă*, *(nu) cumva*, *abia*, *aproape* cu sens modal (*aproape bolnav)*, *cam*, *tot*, *poate*, *pesemne* etc. Semantic, aceste cuvinte sînt profund eterogene (chiar aceeași secvență poate avea diverse valori în context), încadrîndu-se în diferitele clase semantice consemnate în gramatici, dar prezintă o notă comună care le opune celorlalte categorii de adverbe : sensul vag, relativ abstract.

2.2. Prezența adverbului într-un enunț implică prezența unui alt termen cu care stabilește o relație de dependență (de determinare unilaterală), așa cum se poate demonstra prin operația de substituție cu Ø. De exemplu, în enunțul *profesorul pleacă astăzi*, ocurența adverbului presupune prezența verbului (nu se poate spune **profesorul astăzi*), în timp ce verbul poate apărea fără adverb (*profesorul pleacă)*. Cu alte cuvinte, funcția principală și permanentă a adverbului, în cadrul combinațiilor pe care le realizează, este aceea de d e t e r m i n a n t, de modificator al termenului la care se referă și care îi este regent.

Marea majoritate a adverbelor prezintă însă posibilitatea de a fi concomitent r e g e n t e ale altor adverbe sau ale unor construcții nominale prepoziționale (cu funcție de complemente). Cf., de exemplu, *a venit tocmai* ***atunci***, *ajunsese aproape* ***acasă*** sau *locuiește* ***departe*** *de noi*, *călătorește* ***dincolo*** *de Ploiești* etc., în care *atunci*, *acasă* sau

[10] În grupul nominal, adverbele modale propriu-zise (pentru această denumire, vezi GA, vol. I, p. 306) sînt înlocuite cu adjectivele omonime (cf. : *vorbește frumos* ~ *vorbire frumoasă*) ; derivatele în *-ește* (*bărbătește*) sînt înlocuite cu derivatele adjectivale corespunzătoare în *-esc* (*bărbătesc*). În grupul în care centrul este un adjectiv sau un adverb este admis un număr relativ mic de adverbe modale avînd valoare intensivă (vezi mai departe subclasa *b*).

[11] Cf. GA, vol. I, p. 300. Dintre acestea, adverbele care apar de predilecție în situația de determinante ale propoziției în ansamblu (*parcă, poate, pesemne, desigur, firește* etc.) sînt numite de E. Vasiliu și Sanda Golopenția Eretescu „adverbe propoziționale" (cf. *Sintaxa transformațională a limbii române,* București, 1969, p. 71—72).

departe, *dincolo* intră simultan ca termeni în două raporturi rective și joacă în cele două raporturi roluri diferite, fiind subordonate (față de verbe), respectiv — regente (față de secvențele *tocmai*, *aproape* și *de noi*, *de Ploiești*) [12].

Nu au niciodată această posibilitate adverbele din seria *numai*, *poate*, *și*, *nici*, *chiar* etc. (cf. 2.1. sub *c*), precum și alte cîteva ca *iarăși*, *din nou*, *totuși*, *de tot*, *cu totul*, *de ce* (?) ș.a. ; ele apar în comunicare numai ca modificatori, motiv pentru care au fost denumite „adverbe regim”[13], în opoziție cu „adverbele regente”, care au o valență posibilă de regizare.

2.3. Faptul că semantic adverbele sînt, în general, cuvinte autonome, „pline” [14], le conferă pe plan sintactic calitatea de cuvinte „constitutive”, de u n i t ă ț i s i n t a c t i c e. În cadrul propoziției, datorită conținutului lor noțional, adverbele pot funcționa ca circumstanțiale, ca nume predicative sau ca atribute.

Au o situație mai puțin clară din acest punct de vedere, adverbele din seria mai sus menționată (*numai*, *chiar*, *și*, *nici* etc.), pe care, datorită particularităților lor semantice și gramaticale, GA le grupează în „categoria cuvintelor care nu sînt părți de propoziție”, considerînd că ele formează, împreună cu elementele la care se referă, „o parte de propoziție dezvoltată”. De exemplu : *Nu putem primi lîngă noi* ***decît bărbați*** *fără șovăire* (Sadoveanu) [15].

Faptul că unitățile în discuție au totuși funcție determinativă (cum se poate demonstra prin proba omisiunii)[16], chiar dacă această funcție se realizează în mod specific, diferit de al celorlalte adverbe, explică, pe lîngă alte particularități, încadrarea lor în clasa adverbelor.

2.4.1. Rezultă din analiza distribuțională efectuată că posibilitățile de combinare ale adverbului, considerat ca clasă, sînt mult mai numeroase decît cele menționate în definițiile curente ale acestei părți de vorbire

[12] Subordonarea secvențelor *tocmai*, *aproape*, *de noi*, *de Ploiești* față de adverbele pe lîngă care apar se poate proba prin comutarea lor cu Ø ; ele nu sînt subordonate față de verbele din exemplele date pentru că enunțuri ca **locuiește de noi* sau **călătorește de Ploiești* nu sînt posibile în românește, iar *a venit tocmai* sau *ajunsese aproape* au cu totul alt sens.

[13] Cf., pentru această clasificare, Gh. N. Dragomirescu, *Adverbul și determinarea adverbială în limba română*, în LR IX (1960), nr. 4, p. 34—35.

[14] Cf., pentru această terminologie, L. Tesnière, *op. cit.*, Paris, 1966, p. 53—56.

[15] Cf. GA vol. II, p. 84, 86 ; vol. I, p. 317. În schimb, atunci cînd sînt urmate de *că*, adverbe ale seriei respective ca *poate*, *pesemne*, *desigur*, *firește* sînt, în interpretarea aceleiași gramatici (cf. vol. I, p. 318 ; vol. II, p. 97) *predicate* ale unor propoziții care își subordonează subiective („adverbe predicative”). S. Stati (*Teorie și metodă în sintaxă*, București, 1967, p. 77—78) consideră discutabilă interpretarea adverbelor menționate drept predicate, iar Ecaterina Teodorescu argumentează, destul de convingător, că ele își păstrează și în această situație calitatea de „cuvinte modale”, *fără funcție sintactică*, ajungînd la concluzia că nu se poate vorbi, în limba română, de „adverbe predicative” (cf. *Adverbe predicative?*, în LR XIII (1964), nr. 5, p. 431—433 ; vezi și *Propoziția subiectivă*, București, 1972, p. 93—101).

[16] În plus, în comunicare, aceste elemente sînt, în general, accentuate — trăsătură care dobîndește uneori valoare distinctivă. De exemplu, în enunțul : *e și inteligent și sîrguincios*, cel de-al doilea *și*, cu toate că apare pe o poziție sintactică specifică funcției sale de conjuncție coordonatoare, se distinge de aceasta prin accent, funcționînd, în situația dată, ca adverb. (Cf. și Fl. Dimitrescu, *Observații asupra construcției paratactice românești* ***și și***, în SCL XI (1960), nr. 4, p. 883—888.) Același argument poate fi invocat, pe lîngă altele (cf. D. D. Drașoveanu, *Observații asupra cuvintelor relaționale*, în CL XIII (1968), nr. 1, p. 27—30), pentru interpretarea, în toate cazurile, a lui *nici* ca adverb.

(definiţii care precizează că adverbul determină un verb, un adverb sau un adjectiv), dar că relaţia specifică este aceea de determinant al unui verb.

2.4.2. Această relaţie se poate exprima întotdeauna direct, prin simpla adjoncţiune a adverbului la forma verbală. De exemplu : *merge* ***repede***, *se duce* ***acolo***, *vine* ***astăzi***, ***chiar*** *pleacă* etc.

În afară de această modalitate de exprimare a relaţiei în sintagma verb — adverb, adverbele de loc şi cele de timp mai prezintă posibilitatea de a fi însoţite de prepoziţii, care, în acest caz, au, de fapt, un rol special — acela de a nuanţa circumstanţa exprimată de adverb, indicînd punctul de plecare în spaţiu sau în timp (*de* : *a venit de acolo*, *lucrează de ieri*), limita extensiunii în spaţiu sau în timp (*pînă* : *s-a dus pînă acolo*, *a lucrat pînă ieri*), direcţia mişcării (*în* : *a zburat în sus*), aproximaţia — cu privire la locul sau timpul acţiunii (*pe* : *se plimba pe aici*, *a sosit pe atunci*) etc. [17]. Această a doua modalitate de exprimare a relaţiei reprezintă însă numai un caz particular, caracteristica generală a adverbului fiind posibilitatea de a apărea ca determinant direct (nemijlocit) al verbului.

3.1. Contextul verbal, general pentru adverbe, este însă comun şi altor părţi de vorbire ca : substantivul, pronumele, numeralul, adjectivul, verbul — care, întocmai ca adverbul, pot intra în relaţie directă cu verbul.

3.2.1. Pentru stabilirea contextului diagnostic al adverbului — care presupune eliminarea din contextul general a poziţiilor comune şi altor părţi de vorbire — pornim de la reflexivele impersonale ; prezenţa indicelui impersonal *se* în structura acestei forme verbale exclude ocurenţa substantivului şi a substitutelor sale (neprecedate de prepoziţie) [18], precum şi a adjectivului.

Ţinînd seama de diversele posibilităţi de integrare a adverbului în acest context — prin postpunere, intercalare sau antepunere, topica fiind, în general, liberă, dar, uneori, fixă — contextul la care am ajuns poate fi formulat în felul următor :

1) #*se* Vb. . . .#*se călătoreşte* ***bine (acolo, mîine)***
2) #. . .*se* vb.#***cînd (de aceea, chiar, mîine, acolo)*** *se călătoreşte*
3) #*se*. . .Vb.# [19] *se* ***şi (cam, tot)*** *călătoreşte.*

Pentru a cuprinde şi seria adverbelor negative ca : *nici*, *niciodată*, *nicicînd*, *nicăieri*, *niciunde* etc. — care presupun forma negativă a verbului — formulelor menţionate trebuie să le adăugăm variantele negative :

1 a) #*nu se* Vb. . .#*nu se călătoreşte* ***niciodată (nicăieri)***
2 a) #. . .*nu se* Vb.#***nici (niciodată, nicăieri)*** *nu se călătoreşte.*

[17] Pentru detalii privind rolul prepoziţiilor pe lîngă adverbe, vezi F. Ciobanu, *Valorile prepoziţiilor în construcţie cu adverbele*, în SG, vol. III (1961), p. 43—66. Acelaşi rol îl au prepoziţiile şi pe lîngă construcţiile nominale prepoziţionale cu funcţie circumstanţială, care, de fapt, fac parte din aceeaşi clasă de substituţie cu adverbele.

[18] Substantivul şi, în parte, substitutele sale (pronumele sau numeralul), apar în combinaţie directă cu verbul numai în calitate de subiect sau obiect direct — situaţie exclusă atunci cînd verbul e impersonal. Pentru construcţiile de tipul *se merge noaptea*, *se doarme covrig* — vezi discuţia sub 4.3.1.

[19] În care # marchează pauza de context, *se* reprezintă marca reflexivului impersonal, . . . indică poziţia adverbului în context, iar Vb = verb la una dintre formele simple ale indicativului (prezent, imperfect etc.).

3.2.2. Alături de adverbe mai sînt admise în acest context (în pozițiile 1 — 1a și, mai rar, 2 — 2a) gerunziile, care au, la fel cu adverbele, funcție determinativă[20] (de circumstanțiale sau elemente predicative suplimentare). De exemplu: *se călătorește* ***cîntînd*** (***rîzînd***), *se merge* ***sărind***[21] etc. Gerunziul aparține însă clar paradigmei verbale, fapt care se manifestă în păstrarea tuturor posibilităților combinatorii ale verbului căruia i se atașează prin radical, precum și într-o anumită raportare la noțiunea de timp (exprimînd simultaneitatea sau posterioritatea față de timpul verbului regent).

Separarea adverbului de elementele neomogene se poate face deci luînd în considerație valențele combinatorii specifice ale elementelor admise în contextul propus.

Astfel, pe baza contextului :

4)#... + *așa (astfel)* # (în care *așa* sau *astfel* sînt determinante ale elementului precedent) distingem :

a) seria g e r u n z i i l o r — care pot apărea în acest context *(cîntînd așa, sărind astfel* etc.) și

b) seria a d v e r b e l o r — care nu admit această combinație *(*bine așa, *totdeauna astfel)*, adică nu admit determinarea non-apozițională prin *așa* sau *astfel* postpuși [22].

3.2.3. În concluzie, adverbul poate fi definit distribuțional drept c l a s a d e c u v i n t e c a r e p o t a p ă r e a c a d e t e r m i n a n t e î n c e l p u ț i n u n u l d i n s e r i i l e d e c o n t e x t e 1—3 s a u 1 a — 2 a ș i s î n t e x c l u s e d i n c o n t e x t u l 4.

4.1. Admițînd contextul selectat ca definitoriu pentru adverb, observăm următoarele :

4.2. Din inventarul adverbial oferit de gramaticile tradiționale, nu sînt admise în acest context — și, prin urmare, nu le considerăm adverbe — cîteva cuvinte, și anume : *vreo* invariabil [23] — care apare exclusiv în context nominal, exprimînd aproximația pe lîngă un centru numeral *(vreo cinci)*, sau mai rar, pronume nehotărît *(vreo cîțiva)* ; *cîte* [24]— ocurent ca formant în structura ,,numeralelor distributive'' și, izolat, tot cu valoare distributivă, în construcții nominale de tipul *de cîte două ori, cîte ceva* ; *da, ba, ba da* [25], care nu intră în structura propoziției, ci au totdeauna

[20] În poz. 2 — 2 a sînt admise și conjuncțiile, care însă se deosebesc fundamental de adverbe prin funcția lor exclusiv relațională.

[21] Așa se explică adverbializarea lui *curînd* (gerunziul verbului *a cure* ,,a alerga, a curge''), atestat ca atare în textele vechi și astăzi regional, dar care în limba literară actuală este folosit exclusiv ca adverb temporal.

[22] În *se călătorește bine așa, se merge totdeauna astfel* etc. — *așa, astfel* sînt fie determinante ale verbului, ca și adverbul care le precedă, fie determinante ale întregului grup *verb + adverb*. În secvența *se călătorește chiar așa, chiar* îl determină pe *așa*, și nu invers.

[23] Cf. DLRM s. v. *vreo*.

[24] Cf. GA, vol. I, p. 307.

[25] L. Tesnière (*op. cit.*, p. 96—97) numește corespondentele franțuzești *oui, si* ,,mots-phrases'' și consideră că interpretarea lor în gramaticile tradiționale drept adverbe ,,est évidemment irrécevable, puisque ces mots expriment le procès'', dar precizează în același timp că : ,,ils se prêtent mal à une classification structurale''. În DA, *da* și *ba* sînt înregistrate ca interjecții ; vezi aceeași interpretare la Șt. Iacob, *lucr. cit.*, p. 127.

funcţie propoziţională [26]; *mai* cu valoare intensivă [27] şi *foarte* — morfeme ale gradelor de comparaţie [28]; *ca* şi *decît* [29] — din structura complementului comparativ, primul şi din structura elementului predicativ suplimentar — unde au exclusiv valoare relaţională [30]; aceeaşi situaţie au *adică* şi *anume* (explicativ) — folosite ca mijloace de exprimare a raportului apozitiv (în propoziţie şi frază) [31].

4.3. O serie de cuvinte — considerate de gramaticile tradiţionale ca aparţinînd altor părţi de vorbire — sînt admise în contextul diagnostic stabilit, comportîndu-se ca adverbe propriu-zise. Astfel:

4.3.1. Secvenţe ca: *noaptea*, *ziua*, *iarna*, *verile*, *joi*, *joia* etc., precum şi *covrig*, *colac*, *ţintă*, *fuga* etc., interpretate, de obicei, atunci cînd au funcţie circumstanţială, ca „substantive cu rol de adverb"[32], fiind admise în cel puţin una dintre poziţiile contextului diagnostic adverbial, îşi modifică statutul substantival, funcţionînd ca adverbe: *se călătoreşte noaptea*, *se pleacă joi*, *se doarme covrig*.

Modificarea statutului morfologic al acestor cuvinte, faptul că, în situaţia dată, ele nu mai fac parte din paradigma substantivului se manifestă şi în următoarele trăsături:

a) reducerea sau, pentru unele, chiar imposibilitatea combinării cu adjectivul — fapt care are drept consecinţă excluderea lor din contextele

[26] Valoare propoziţională pot avea şi *desigur*, *fireşte*, *poate pesemne*, *bineînţeles*, *nu* ş.a atunci cînd apar ca răspuns la o întrebare, adică atunci cînd reprezintă variante contextuale ale celor de mai sus. De exemplu: —*A venit?*—***Nu***, *n-a venit!* sau ***Desigur!*** cf. şi Ec. Teodorescu, *lucr. cit.* din LR XIII (1964), nr. 5, p. 427.

[27] Facem distincţie între *mai* — ocurent cu această valoare, ca auxiliar, în structura comparativului şi a superlativului relativ al adjectivelor şi adverbelor — şi *mai* „adverb" din îmbinări libere de tipul *a mai venit*, *mai să cadă* etc. Cele două elemente au regim gramatical diferit. Cf., în acest sens, şi M. Manoliu, *Asupra categoriei comparaţiei din limba română*, în SCL XIII (1962), nr. 2, p. 205.

[28] În textele sec. al XVI-lea, *mai* şi *foarte* (acesta din urmă şi mai tîrziu) sînt atestate destul de frecvent ca adverbe cu valoare intensivă determinînd verbul (cf. G. Ciompec, *Observaţii privind sistemul comparaţiei adverbiale în secolul al XVI-lea*, în „Omagiu lui Alexandru Rosetti", Bucureşti, 1965, p. 123—127). În limba contemporană însă cele două elemente funcţionează exclusiv ca auxiliare ale gradelor de comparaţie; numai în expresia *îţi foarte mulţumesc*, *foarte* mai păstrează valoarea adverbială.

[29] Şi în acest caz facem distincţia între *decît* prepoziţie sau conjuncţie, atunci cînd introduce complementul sau propoziţia completivă comparativă, şi omonimul său adverbial — echivalentul lui *numai* din construcţiile negative (*n-a venit decît el*).

[30] GA (vol. I, p. 316—317) le numeşte „adverbe de comparaţie", precizînd însă că se comportă ca nişte prepoziţii. Menţionăm că, atunci cînd complementul comparativului se realizează sub forma unei propoziţii, *decît* are funcţie de conjuncţie.

[31] Avînd în vedere natura relaţiei apozitive, în care elementele amintite funcţionează ca un fel de semn al egalităţii, unii cercetători le consideră conjuncţii — cf., în acest sens, I.Oiţă, *Despre propoziţiile explicative*, în LR X (1961), nr. 5, p. 452—454 — unde se indică şi o bogată bibliografie în care corespondentele ruseşti *то есть* (adică) şi *а именно* (şi anume) sînt interpretate drept conjuncţii; Şt. Iacob, *lucr. cit.*, p. 127, le numeşte „conjuncţii apozitive".

[32] Cf. GA, vol. II, p. 174, 182. Unii cercetători consideră că în asemenea situaţii substantivul prezintă o valoare cazuală deosebită, pe care o numesc „casus generalis" (cf. S. Puşcariu, *Limba română*, vol. I, Bucureşti, 1940, p. 144), „caz direct" (cf. Cl. Hořejši, SCL XI (1960), nr. 3, p. 495) sau „caz neutru" (vezi P. Diaconescu, în CLTA I (1962), p. 32). După Valeria Guţu Romalo (*Un procedeu distribuţional de delimitare a paradigmelor*, în SCL XIII (1964), nr. 1, p. 64), aceste forme nu reprezintă un „caz" al substantivelor — pentru că nu se satisface formula (*S*) *Aj* — ci cuvinte diferite, omonime cu substantivele respective.

diagnostice ale substantivului[33]. Cf. : *se călătoreşte noaptea* sau *toată noaptea, noaptea întreagă* [34], dar nu **se călătoreşte noaptea lungă* sau **noaptea mea*. Sînt, de asemenea, imposibile combinaţiile : **se merge fuga mea, *fuga aceasta* etc. sau **se doarme covrig cald, *covrig acesta* etc.

b) imposibilitatea de a fi substituite prin pronume, substitutul lor normal fiind adverbul (cf. *se călătoreşte* ***noaptea*** ~ ***atunci****; se doarme* ***covrig*** ~ ***bine, aşa*** etc.) ;

c) posibilitatea combinării directe cu prepoziţia *pînă*, pe care o au unele dintre elementele cu valoare temporală ale seriei menţionate (*noaptea, ziua, joi* etc.) şi care este proprie adverbelor de timp şi de loc [35] (cf. *se călătoreşte* ***pînă seara*** ~ ***pînă tîrziu***, dar *se călătoreşte pînă spre seară* şi **nu se călătoreşte pînă seară*).

Toate aceste particularităţi dovedesc că elementele în discuţie nu mai aparţin substantivului, ci se integrează în clasa adverbelor, şi anume în categoria adverbelor temporale (*noaptea, serile, joi* etc.) şi, respectiv, în categoria adverbelor modale (*fuga, ţintă* etc.), prezentînd şi o identitate distribuţională cu acestea (cf. **2.1.**).

4.3.2. Numeralele multiplicative *(îndoit, întreit)* şi cele adverbiale (*de două ori, de cinci ori* etc.), precum şi sintagmele de tipul *a doua oară, a treia oară* etc. — considerate de gramaticile curente drept subclase ale numeralului [36] în virtutea elementului numeral, component comun în toate aceste formaţii — pot apărea, de asemenea, în contextul caracteristic al adverbului (cf. *se călătoreşte îndoit, se merge de două ori, se pleacă a doua oară* etc.) şi sînt excluse din contextul diagnostic al numeralului [37].

Faptul că elementele menţionate se comportă, în general, ca nişte adverbe a fost relevat în numeroase lucrări [38].

După sens şi după valenţele combinative, ele se integrează în grupa adverbelor cantitative (cf. **2.1.** sub *b*).

,,Numeralele multiplicative'' fac parte din categoria de cuvinte cu statut morfologic de adjective şi de adverbe, după incidenţa lor la nume

[33] Pentru contextul diagnostic al substantivului, vezi P. Diaconescu, *Numărul şi genul substantivului românesc*, în SCL XV (1964), nr. 3, p. 295—316 (versiunea în l. franceză — în RRL IX (1964), nr. 2, p. 171—193) sau *Structură şi evoluţie în morfologia substantivului românesc*. Bucureşti, 1970, p. 71—72.

[34] Situaţia aberantă că, funcţionînd ca adverbe, aceste cuvinte admit determinarea printr-un număr foarte restrîns de adjective cantitative se datoreşte dinamicii limbii (cf. Valeria Guţu Romalo, *lucr, cit.*, p. 68).

[35] Cf. F. Ciobanu, *Remarques sur le mode de construction de la préposition* ***pînă***, în ,,Recueil d'études romanes, Publié à l'occasion du IX-e Congrès international de linguistique romane à Lisbonne du 31 mars au 3 avril'', Bucureşti, 1959, p. 31—40.

[36] Cf. GA, vol. I, p. 193—195 ; aceeaşi este situaţia pentru ,,numeralele fracţionare'' sau pentru cele ,,colective'' care se orientează, distribuţional, către clasa substantivelor.

[37] Pentru contextul diagnostic al numeralului, vezi Sanda Golopenţia Eretescu, *La délimitation de la classe des numéraux*, în RRL IX (1964), nr. 5, p. 503—511 (versiunea în limba română în SCL XVI (1965), nr. 3, p. 383—390).

[38] Amintim aici A. Rosetti şi J. Byck, *Gramatica limbii române*, Bucureşti, 1945, p. 64 ; Luiza Seche, *În jurul categoriei numeralului*, în LR IX (1960), nr. 3, p. 70 ; Iorgu Iordan, Valeria Guţu Romalo, Al. Niculescu, *Structura morfologică a limbii române*, Bucureşti, 1967, p. 164—165 ; Sorin Stati, *Elemente de analiză sintactică*, Bucureşti, 1972, p. 84—85. Chiar şi GA (cap. *Adverbul*, vol. I, p. 307) trece construcţii de tipul *de zece ori* printre ,,adverbe de mod care exprimă frecvenţa'', alături de *arareori, adesea* etc., deşi în cap. *Numeralul* ele sînt interpretate ca ,,numerale adverbiale''.

(cf. *eforturi* ***înzecite***, ca și *eforturi* ***multe***, *eforturi* ***grozave***) sau la verb (*lucrează* ***înzecit***, ca și *lucrează* ***mult***, *lucrează* ***grozav***).

„Numeralele adverbiale" reprezintă o specie de locuțiuni cu distribuție exclusiv adverbială, identificîndu-se, din punctul de vedere al valențelor combinatorii, cu adverbele cantitative (cf. *cam* ***de două ori*** ~ *cam* ***mult***; ***de două ori*** *mai bun* ***mult*** *mai bun*; ***de trei ori*** *mai repede* ~ ***mult*** *mai repede*).

4.3.3. În sfîrșit, în poziția (2) este admis *ce* (omonim cu pronumele și adjectivul relativ), fie ca sinonim al adverbului relativ *cît* (*se merge*, ***ce*** *se merge*), fie, în contur intonațional exclamativ, ca adverb cu valoare intensivă [39], încadrîndu-se, în acest din urmă caz, în subclasa distribuțională (b) (cf. **2.1.**) : *Ce se merge! Ce frumos cîntă!* [40].

5. Examinarea inventarului adverbial stabilit pe baza contextului diagnostic pune în evidență faptul că lipsa de omogenitate a acestei părți de vorbire se datorește, în cea mai mare parte, seriei de adverbe *numai*, *poate*, *chiar*, *și*, *nici* etc. (cf. **2.1.** sub *c*).

Sintetizînd datele analizei noastre, subliniem că, în comparație cu celelalte unități ale clasei adverbiale, ele au următoarele particularități;

1) prezintă valențe combinative foarte largi, avînd posibilitatea de a intra în relații de determinare cu oricare parte de vorbire autonomă și chiar cu o propoziție;

2) realizează determinarea în mod specific :

— avînd un conținut semantic relativ abstract, ele nu se constituie, pe plan structural, ca unități sintactice;

— nu prezintă ca celelalte adverbe, o valență posibilă de regizare (concomitent cu cea de determinare), ci apar exclusiv în subordonare;

— exprimă relația cu termenul regent prin situarea în imediata apropiere a acestuia — uneori chiar prin inserarea în formele compuse ale verbului (cf. *s-a* ***mai*** *dus*, *n-a* ***prea*** *învățat* etc.) — într-o topică, în general, fixă, realizîndu-se astfel un grup foarte strîns și nedisociabil (cf. ***și*** *Ion a plecat*, dar nu **Ion* ***și*** *a plecat*, **Ion a plecat* ***și***— spre deosebire de ***astăzi*** *Ion a plecat*, *Ion a plecat* ***astăzi*** etc.).

Avînd în vedere aceste particularități, unii cercetători au propus înregistrarea elementelor în discuție — sub numele de „particule modale" [41] (după modelul altor limbi) sau de „particule intensive" [42] — ca o categorie lexico-gramaticală deosebită de cea a adverbelor [43].

Posibilitatea de a apărea în contextul caracteristic adverbial conferă acestor cuvinte, indiscutabil, calitatea de unități ale clasei adverbului. În cadrul acestei clase însă, ele constituie, evident, un grup aparte, carac-

[39] Situațiile sînt consemnate în GA, vol. I, p. 303 — unde se vorbește despre „pronumele relativ-interogativ *ce*, folosit cu valoare adverbială".

[40] În limba populară, *ce* — rezultat din locuțiunea adverbială *de ce*? — este folosit, ca și aceasta, drept adverb cu valoare cauzală : *Cucule pasăre sură, /Ce tot cînți la noi pe șură?* (vezi GA, vol. I, p. 166).

[41] Vezi Al. Ionașcu, *lucr. cit.*, p. 55—57.

[42] Cf. Șt. Iacob, *lucr. cit.*, p. 129.

[43] Împotriva acestei soluții, vezi Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, ed. a II-a, București, 1956, p. 269; F. Ciobanu și Magdalena Popescu Marin, *În legătură cu folosirea termenului de „particulă" în gramatica limbii române*, în LR IX (1960), nr. 5, p. 6.

terizîndu-se, cum rezultă din particularitățile menționate, printr-o relativă lipsă de independență semantică și gramaticală, motiv pentru care propunem să fie denumite „semi-adverbe".

6. Capacitatea de a apărea în contextul diagnostic selectat reprezintă trăsătura distribuțională generală și distinctivă care conferă adverbului calitatea de clasă de cuvinte cu statut aparte, opunînd-o tuturor celorlalte părți de vorbire.

Unitățile adverbiale astfel definite pot apărea însă, cum s-a arătat (cf. **2.1.**), într-o serie de contexte nespecifice, comune și altor părți de vorbire, contexte în care ele își păstrează sau își modifică statutul morfologic (cf., de exemplu, *plecarea acolo*, dar *scriere frumoasă*).

Existența acestor contexte comune impune găsirea unui mijloc capabil să delimiteze riguros adverbul de celelalte cuvinte ocurente în pozițiile date, operație pentru care formula definitorie este, uneori, insuficientă, în sensul că ea nu ne ajută totdeauna să apreciem dacă un element care satisface această formulă și deci poate fi considerat adverb, își păstrează această calitate și într-o poziție nespecifică [44].

Din acest punct de vedere, situația adverbului confirmă părerea că definirea unei părți de vorbire și delimitarea paradigmei unei anumite părți de vorbire reprezintă două probleme care nu se suprapun și ale căror soluții pot fi, uneori, diferite [45].

În lucrarea de față nu ne-am propus să rezolvăm aspectele legate de delimitarea adverbului în diversele poziții în care apare. Am urmărit doar să demonstrăm că adverbul, clasă de cuvinte atît de eterogenă și de aceea contestată, uneori, ca parte de vorbire, prezintă cel puțin o trăsătură structurală specifică, în baza căreia poate fi considerată ca o clasă de cuvinte distinctă de toate celelalte clase de cuvinte din limba română.

Essai de définition contextuelle de l'adverbe du roumain

(Résumé)

L'article représente une tentative de définir la classe des adverbes du roumain d'après le critère distributif.

1) Observant que le verbe représente le contexte général, commun pour toutes les unités adverbiales, on a pris comme point de départ pour le contexte diagnostique de l'adverbe le *réflechi impersonnel*; il exclut l'occurrence du substantif et de ses substituts — sans préposition — ainsi que l'apparition de l'adjectif. Ce contexte est formulé, selon la position de l'adverbe, par les séries : 1) # *se* Vb.... #, 2) # ... *se* Vb. # et 3) # *se*... Vb. # et les variantes négatives : 1a) # *nu se* .... Vb. # et 2a) # ... *nu se* Vb #.

[44] Cf. aceeași situație la prepoziție ; pentru contextul diagnostic al acestei părți de vorbire — vezi L. Vasiliu, *Asupra definiției prepoziției*, în *Elemente de lingvistică structurală*, București, 1967, p. 308.

[45] Vezi Valeria Guțu Romalo, *lucr. cit.*, p. 61—62.

La séparation de l'adverbe du participe présent, qui est admis également dans les contextes mentionnés, peut être faite à l'aide du contexte 4) # ... + *aşa, astfel* # (où *aşa, astfel* déterminent l'élément précédent) — contexte qui admet l'occurrence du participe présent, mais exclut l'adverbe.

Il ressort de ce qui a été dit ci-dessus qu'au point de vue de la distribution, l'adverbe constitue la classe de mots qui peuvent apparaître dans les séries de contextes 1 — 3 ou 1a — — 2a et sont incompatibles avec le contexte 4.

2) Basé sur le contexte diagnostique proposé, l'auteur discute le statut de certains mots, soutenant, à la différence de la grammaire traditionnelle, soit leur appartenance à la classe adverbiale, soit, au contraire, leur exclusion de la classe en cause.

3) L'analyse de l'inventaire adverbial ainsi établi permet à l'auteur de distinguer l'existence, à l'intérieur de la classe, de certains mots caractérisés par des traits grammaticaux et sémantiques propres. Ils constituent la sous-classe des « demi-adverbes ».

Octombrie 1973

Facultatea de limba şi literatura română
Bucureşti, Edgar Quinet 7

DOMNIŢA DUMITRESCU

PROCEDEE MORFO-LEXICALE DE NEGARE A ADJECTIVULUI ÎN SPANIOLA CONTEMPORANĂ ÎN COMPARAŢIE CU ROMÂNA

Lucrarea studiază din punct de vedere comparativ procedeele morfo-lexicale de negare a adjectivelor în spaniola şi româna contemporană. Se stabilesc corespondenţele structurale şi semantice între lexemele negative astfel obţinute şi se enumeră cîteva posibilităţi de traducere a acestora dintr-o limbă în cealaltă.

Negaţia morfosintactică, atît predicativă, cît şi nonpredicativă, a fost deja studiată în spaniolă comparativ cu româna (şi cu portugheza) destul de amănunţit [1]. Ceea ce nu s-a studiat însă din aceeaşi perspectivă şi ne propunem să încercăm în cele ce urmează este aşa-numita negaţie morfo-lexicală, realizată prin prefixe negative specifice combinate cu o temă lexicală : $\overline{\text{Pref}} + X$ [2]. Întrucît, aşa cum arată Teodora Cristea, corelaţia negativă de acest fel nu este caracteristică verbelor la forme personale, pe cînd în cazul adjectivelor /participiilor, prefixele negative, incidente asupra temei, realizează opoziţia +/— în aşa fel încît negaţia morfolexicală a acestei părţi de vorbire devine egală cu negaţia predicativă a frazei echivalente în care se neagă implicit partea nominală a predicatului [3], am ales, în vederea analizei, tocmai categoria adjectivului (şi a participiului trecut cu rol similar) ca reprezentativă pentru acest tip de negaţie [4].

În română situaţia pare mai simplă, în sensul că această limbă dispune, pentru negarea morfo-lexicală a adjectivului şi a participiului în funcţie de determinanţii numelui, de un indice diferit de cel care se foloseşte pentru negarea non-predicativă a aceloraşi părţi de vorbire [5], anume *ne-*,

[1] Vezi *Estudio comparativo sobre la sintaxis de la negación en el español actual frente al portugués y rumano actuales*, în ,,Español actual'', nr. 13 (mayo 1969), p. 5—13.

[2] Vezi Teodora Cristea, *La structure de la phrase negative à verbe fini en français et en roumain*, în BSRLR VI (1969), p. 20—40.

[3] *Op. cit.*, p. 37—38.

[4] Care apare dealtfel, însă mult mai rar, şi într-un fel şi mai forţat, în cazul numelor căci ,,pentru a obţine reprezentarea simetrică negativă a unui segment nominal, determinant al unui membru nominal, se utilizează prefixele negative pe care numele şi adjectivele le au în comun (Teodora Cristea, *op. cit.*, p. 32). Pentru română, vezi Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Bucureşti, 1956, p. 317, iar pentru spaniolă vezi S. Gili y Gaya, *Curso superior de sintaxis española*, ed. IX, Barcelona, 1970, p. 51, n.9.

[5] Pentru negaţia non-predicativă, româna foloseşte adverbul de negaţie obişnuit, *nu*, dar numai în combinaţie cu alte cantitative : *nu prea înalt, nu foarte interesant, nu mai nou, nu tocmai bun* etc., sau în negaţia adversativă : *nu răsfăţat, ci obraznic*. În afară acestor restricţii, trebuie ales alt indice, de pildă *deloc* : (o persoană) *deloc obosită*.

de proveniență slavă, cu mare vechime în limbă și productiv și în prezent [6] : *(punct) clar/neclar*, *(volum) citit/ necitit*. Acest *ne-* intră în concurență, în limba modernă și contemporană, cu prefixul de origine latină introdus în secolul trecut prin filiera neologismelor romanice *in-* [7], cu care nu coincide întotdeauna perfect ca semnificație [8], și, de asemenea, în stilul științific actual, cu *non-*(ca să nu mai amintim eventualele interferențe cu alte prefixe de semnificație înrudită, ca *a-*, *anti-* [9] etc.).

Pentru limba română am putea stabili astfel următoarele posibilități, echivalente și neechivalente, de negare morfolexicală a adjectivelor și a participiilor :

— Ø ~ *ne-* : *sănătos/nesănătos*, *drept/nedrept*, *plăcut/neplăcut*

— Ø ~ *in-* : *pur/impur*, *cult/incult*, *util/inutil*

— Ø ~ *ne-* = *in-* : *corect/ necorect* = *incorect*, *legal/ nelegal* = *ilegal*

— Ø ~ *ne-* = *in-* : *pertinent/nepertinent* ≠ *impertinent*, *flexibil/neflexibil* ≠ *inflexibil*

Toate cele patru cazuri de negație morfolexicală de mai sus pot fi exprimate, în limbajul științific, și prin *non*, echivalent cu *ne-* și exprimînd ca și el, negația ,,pură", cea mai apropiată, adică, de negația gramaticală a termenului respectiv :

— Ø ~ *ne* = *non* : *verbal/neverbal* = *non verbal*

— Ø ~ *in* = *non* : *animat/inanimat* = *non animat*

— Ø ~ *ne* = *in* = *non* : *personal/nepersonal* = *impersonal* = *non-personal*

— Ø ~ *ne* = *non* ≠ *in* : *uman/neuman* = *non uman* ≠ *inuman*

În cazul lexemelor polisemantice însă, pot exista sensuri ale termenului pozitiv care nu pot fi negate morfolexical prin *ne-*, ci numai lexical-tematic, adică prin termeni antonimi, echivalenți, în planul semantic, cu respectivul sens pozitiv precedat de *non* (caz în care, teoretic vorbind, corespondența între aceste două prefixe negative ,,pure" încetează de a mai fi perfectă :

— Ø ~ *ne* ≠ *non* : *dreaptă/nedreaptă (fapta)* ≠ **non dreaptă (linia)*
curat/necurat(gînd) ≠ **non curat (costum)*

[6] Vezi Laura Vasiliu, *Derivarea cu sufixe și prefixe în ,,Cartea cu învățătură" a diaconului Coresi, din 1581*, SMFC, vol. I (1959), p. 255—256.

[7] Vezi Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 346, și Florica Ficșinescu, *Prefixul negativ* **in-**, în SMFC (1966), p. 6 și urm.

[8] Florica Ficșinescu, *op. cit.*, p. 11, arată că : ,,Valoarea fundamentală a derivatelor cu *ne-* este negarea sau excluderea primitivului, pe cînd cea a derivatelor cu *in-* este denumirea noțiunii opuse celei exprimate de primitiv în speță, a calității care rezultă prin absența sau prin excluderea primitivului".

[9] Pentru folosirea lui *anti-* cu sensul lui *ne/in*, vezi Ana Canarache, *Prefixele* ***ante*** *și* ***anti***, în SMFC, p. 21, unde se dau exemple ca : *antiestetic* pentru *inestetic*, *antinatural* pentru *nenatural*, *antimoral* pentru *imoral* etc. ; vezi și Al. Graur, *Tendințe actuale*, pt. ***a-*** etc.

Am lăsat la o parte, pentru a nu încărca expunerea, opoziţiile în care pot intra celelalte prefixe amintite :

— Ø ~ *a* = *ne* = *non* : *simetric/asimetric* = *nesimetric* = *non simetric*

— Ø ~ *dez* = *ne* = *non* : *agreabil/dezagreabil* = *neagreabil* = **non agreabil*

— Ø ~ *dis* = *ne* = *non* ≠ *in* : *continuu/discontinuu* = *necontinuu* = *non continuu* ≠ *incontinuu* etc.

În limba spaniolă lucrurile se prezintă, într-o oarecare măsură, diferit, ceea ce face ca transpunerea adjectivelor şi a participiilor cu sens negativ din română în spaniolă să prezinte unele dificultăţi, demne, credem, de semnalat.

În primul rînd procedeele mai vechi, ca să spunem aşa, şi generalizate în toate stilurile limbii (echivalente, din acest punct de vedere, cu rom. *ne-* + Adj./Part.), se diferenţiază în spaniolă, spre deosebire de română, în funcţie de partea de vorbire căreia i se aplică. Astfel, adjectivele (ca şi unele participii) cunosc negaţia morfo-lexicală cu ajutorul prefixelor, dintre care cel mai caracteristic este, de data aceasta, *in-* [10] (moştenit, dar şi întărit prin masive împrumuturi ulterioare) : *útil/inútil*, *cierto/incierto*, *limitado/ilimitado*, *vendido/invendido*, *logrado/inlogrado* etc., alături de *a-*, *des-*, *anti-* [11] etc. : *simétrico/asimétrico*, *normal/anormal*, *aplicado/desaplicado*, *confiado/desconfiado*, *deportivo/antideportivo*, *higiénico/antihigiénico* etc.

În plus, participiile, pentru a fi negate, cunosc o transformare specifică ce depăşeşte cadrul morfo-lexical, situîndu-se la nivel sintagmatic, în sensul că tema verbală respectivă ia aspectul unui infinitiv cu formă activă, dar sens pasiv, precedat de prepoziţia *sin* : *(carta) abierta/sin abrir*, *(cuarto) alquilado/sin alquilar*, *(texto) modificado/ sin modificar*. Cf., de asemenea, *casas*...*sin mudar* (J. A. de Zunzunegui), *aceras sin pavimentar* (L. Romero), *noche*...*sin concluir* (T. Pinilla García), *chicos*...*sin civilizar* (C. Muñiz)[12], *posibilidades industriales sin explotar hasta ahora* ("España semanal")[13].

[10] Ca şi omologul său din română, acest prefix poate apărea în spaniolă sub mai multe forme, în funcţie de tema lexicală cu care s-a combinat. Cf. sp. *imborrable — impalpable*, şi rom. *imbatabil — imperfect*, *ilegal — ireverenţios — imoral*.

[11] Echivalenţa posibilă între *anti* şi *no* în spaniola contemporană a fost remarcată, în treacăt de Brian Steel, *Observaciones sobre el uso periodístico de los afijos adjetivales en los grupos nominales*, în "Español actual" nr. 12 (noviembre 1968), p. 4.

[12] Apud J. Coste — A. Redondo, *Syntaxe de l'espagnol moderne*, Paris, 1971, p. 479.

[13] Consemnat de Brian Steel, *Los estilos funcionales y la enseñanza del idioma*, în "Español actual" nr. 18 (junio 1971), p. 14. Autorul articolului socoteşte construcţia specifică stilului publicistic, însă Werner Beinhauer, *El español coloquial*, ed. II, Madrid, 1968, o clasifică printre cele caracteristice stilului colocvial : „Nótese el valor pasivo del infinitivo, fenómeno muy divulgado en la lengua coloquial, por ej : *la ropó está sin lavar*, *una cuenta sin pagar*, *una mesa sin barnizar*, *un libro sin traducir*. El mismo valor negativo de *sin* — adaugă Beinhauer — en dichos ejemplos puede tener también *por* + *inf.* : *todo está por hacer*". De aceeaşi părere este şi Gili y Gaya, *op. cit.*, p. 191 : „Con un infinitivo complemento de un substantivo, la preposición *por* equivale a *sin* : *la casa por barrer*, *eso está por decir*". Totuşi, după părerea noastră, între cele două construcţii există o oarecare diferenţă, în sensul că *sin* + inf. indică pur şi simplu neîndeplinirea acţiunii verbale (de unde posibilitatea de a fi tradusă în româneşte prin participiul precedat de *ne*, aşa cum se indică şi în *Gramatica limbii spaniole*, Bucureşti, 1965, p. 263), pe cînd *por* + inf. aduce în plus o

Atît această construcţie infinitivă, cît şi adjectivele şi participiile precedate de prefixul *in-* (sau de alte prefixe) pot fi înlocuite, în limba actuală, de adjectivul sau de participiul respectiv precedate, din nou spre deosebire de română, de acelaşi indice ca pentru negaţia non-predicativă [14], adică de adverbul de negaţie *no*, care, în acest caz, funcţionează ca un prefix de tip special, realizînd ceea ce B. Pottier numeşte negaţia non-integrată[15]. Numai că procedeul este nou şi simţit de hispanofoni ca străin încă de normele limbii lor [16], fiind comparabil, de aceea, nu cu *ne-* din română (şi el comparabil, teoretic, cu orice adjectiv sau participiu), ci cu *non*; cu singura deosebire — importantă — că, în vreme ce în această ultimă limbă *non* este folosit exclusiv în stilul ştiinţific, în spaniolă *no* + Adj. /Part. depăşeşte sfera stilului ştiinţific, pătrunzînd masiv în limbajul publicistic (care, în română, îl alege pe *ne-*). Fenomenul a fost remarcat recent de către cercetătorul australian B. Steel, care, referindu-se la prefixele noi, neînregistrate de Gramatica Academiei Spaniole, menţionează pe *no* printre prefixele adjectivale şi substantivale, adăugînd : „Este empleo de *no* también se encuentra en otras formas del idioma, pero aparece tan frecuentemente en el periodismo, que creemos que se puede considerar como un recurso especial de este lenguaje" [17].

Exemplele alese de B. Steel sînt, printre altele: ***dos aviones no identificados***, ***los países no alineados***, ***rumores no confirmados***, ***fuentes no oficiales***, ***estados no comunistas***, ***asociación no representada***. Cf., de asemenea, ***fines no pacíficos*** [18] sau următoarele exemple culese de noi din presa spaniolă de azi ***personas no gratas*** ("Ya"), ***ingresos/rentas/no salariales*** ("El Alcázar"), ***niños, no escolarizados*** ("España semanal"), ***compañías extranjeras (no inglesas) (ibid.)***.

nuanţă de necesitate proiectată spre viitor (de unde posibilitatea de a traduce această construcţie în română prin *de* + supin ; (sau în franceză, de pildă, prin *a* + inf. galicism intrat şi în spaniolă după informaţiile lui Beinhauer) : *libro sin traducir = carte netradusă/ libro por traducir = carte de tradus* (*cîndva, în viitor*). Cf. şi J. Coste — A. Redondo, *op. cit.*, unde se notează că *sin* + inf „indique simplement qu'une action n'a pas été effectuée", pe cînd *por* + inf arată „qu'une action qui n'est pas encore realisée, sera vraisemblablement accomplie dans un avenir plus on moins proche".

[14] Negaţia non-predicativă a adjectivului se realizează în spaniolă în exact aceleaşi condiţii ca şi în română, cum scrie M. Moliner, *Diccionario de uso del español*, Madrid, 1967, p. 498 ; „aunque la aplicación de la negación a un adjetivo resulta en general forzada, no los es si entre ella y el adjetivo se interponen *muy, tan, del todo*, u otro adverbio semejante". Tot ea semnalează un exemplu de negaţie adversativă : „*se ha conseguido un resultado no decisivo, pero sí apreciable*". În sfîrşit, tot ca în română, *nada* se poate combina cu adjectivul spre a realiza acelaşi tip de negaţie : *un hombre nada cansado*.

[15] *Grammaire de l'espagnol*, Paris, 1969, p. 87 : „l'adjectif et le substantif connaissent deux degrés de negation : non intégrée et intégrée.

esto { ***no*** *est aceptable* : *negation du predicat*
es ***no*** *aceptable* : *negation adjectivale non intégrée*
es ***in****aceptable* : *negation adjectivale integée.*"

[16] Criado de Val, de pildă, referindu-se la dificultăţile negării numelui în spaniolă, arată că „podríamos añadir al nombre la partícula *in-* : *su inadvertencia*, o bien, *siguiendo la norma francesa, poco grata al español*, (*subl. noastră*), anteponero, la negación al sustantivo ; *la no advertencia*" (*Fisonomía del español*, Madrid, 1954, p. 64). Şi Gili y Gaya, referindu-se la acest aspect, scrie că algunos sustantivos verbales y abstractos admiten *no* : *la no existencia, el no conformismo, la no conformidad*. Este uso es en general modernó, culto y muy restringido : (*op. cit.*, p. 51). În schimb, Brian Steel, *Observaciones*..., p. 3, socoteşte acest procedeu intrat în limbă prin engleză, arătînd că *no* „corresponde exactamente al prefijo inglés *non*, al que debe sin duda su origen".

[17] B. Steel, *art. cit.*, p. 3.

[18] Consemnat de B. Pottier, *op. cit.*, p. 87.

În spaniolă, așadar, posibilitățile de negare a adjectivului și a participiului sînt următoarele :

a) a d j e c t i v e :

— Ø ~ *in-* = *no* : *cierto/incierto* = *no cierto*, *visible/invisible* = = *no visible*

— Ø ~ *no* : *comunista/no comunista*, *enfático* / *no enfático*
— Ø ~ *in* ≠ *no* : *diferente/indiferente* ≠ *no diferente*

b) p a r t i c i p i i :

— Ø ~ *in* = *no* : *documentado/indocumentado* = *no documentado*
— Ø ~ *in* = *no* = *sin* + Inf. : *acabado/inacabado* = *no acabado* = *sin acabar*, *creado/increado* = *no creado* = *sin crear*
— Ø ~ *no* = *sin* + Inf. : *identificado/no identificado/ sin identificar*[19].

Nu mai aducem în discuție, pentru a nu încărca expunerea, alte prefixe cu sens negativ, de pildă opoziția :

— Ø ~ *a* = *no* : *orgánico/anorgánico* = *no orgánico* ;

totuși nu putem să nu remarcăm frecvența mult mai mare decît în română a prefixului *des-* cu sens pur negativ, fapt pentru care poate fi ușor concurat de *in-* sau de *no* :

— Ø ~ *des* = *no* : *cabal/descabal* = *no cabal*, *contento/descontento* = *no contento*
— Ø ~ *des* = *in* = *no* : *provisto/desprovisto* = *improvisto*=*no provisto*, *atento/desatento* = *inatento* = *no atento*

(în română, *des* are infinit mai rar simplă valoare negativă, ca în : *armat/dezarmat*, cu sensul „neînarmat", arătînd de obicei inversarea sensului acțiunii ; compară : *făcut/desfăcut* ≠ *nefăcut*, *legat* / *dezlegat* ≠ *nelegat*).

Dacă am încerca să stabilim acum corespondențele structural-semantice dintre spaniolă și română în ceea ce privește negația adjectivelor și a participiilor, am putea obține următoarea schemă (în care am notat prin = corespondența structurală și prin ≡ corespondența semantică[20]) :

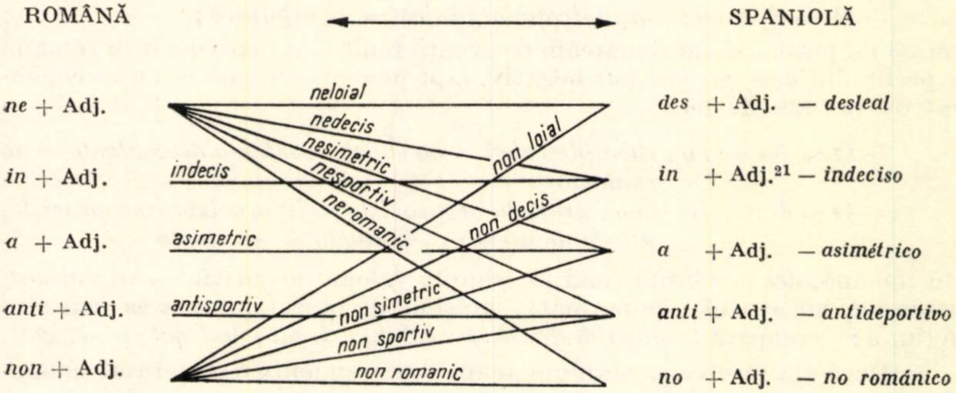
Spaniolă :			Română :
I. *in-* + Adj.	=	≡	*in-* + Adj.
des- + Adj.	=	≡	*des-* + Adj.
a- + Adj.	=	≡	*a-* + Adj.
anti- + Adj	=	≡	*anti-* + Adj.

[19] Pentru diferența dintre construcțiile *dos aviones no identificados* și *dos aviones sin identificar*, Pottier (*op. cit.*, p. 116) notează că prima se caracterizează prin aspect rezultativ + negație, iar cea de-a doua, prin aspect de virtualitate + relator.

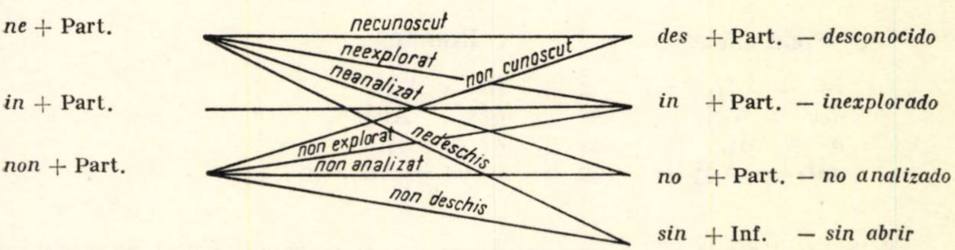
[20] Conform notației din R. P. Stockwell, J. Donald Bowen, John W. Martin, *The Grammatical Structures of English and Spanish*, Chicago, 1965.

in- + Part.	=	≡	*in-* + Part.
no + Adj.	=	≡	*non* + Adj.
no + Part.	=	≡	*non* + Adj.
II. *des-* + Part.	=	≢	*des-* + Part.
III. *in-* + Adj.	≠	≡	*ne-* + Adj.
in- + Part.	≠	≡	*ne-* + Part.
des- + Adj.	≠	≡	*ne-* + Adj.
des- + Part.	≠	≡	*ne-* + Part.
no + Adj.	≠	≡	*ne-* + Adj.
no + Part.	≠	≡	*ne-* + Part.
sin + Inf.	≠	≡	*ne-* + Part.

Datorită acestor non-corespondențe structurale, transpunerea unor adjective și participii negative din română în spaniolă pare mai complicată decît operația inversă, din spaniolă în română, pentru că, dacă în această din urmă limbă se poate recurge, cel puțin teoretic, în orice situație, la soluția prefixului *ne-* (eliminîndu-se celelalte dublete, de exemplu : *indecis/nedecis*, *non romanic/neromanic* etc.), în spaniolă posibilitățile de traducere sînt plurivalente, conform următoarei scheme:

b) participii:

[21] Sp. *in* + Adj./Part. se poate echivala cu rom. *in* + Adj./Part. doar atunci cînd este vorba de o temă lexicală comună, intrată în limbă pe cale neologică. Compară *impaciente* = *impacient/ nerăbdător*, *inadecuado* = *inadecvat/nepotrivit*. La fel, în cazul prefixelor *a-* și *anti-*, combinate cu neologisme în ambele limbi.

În concluzie, observăm că şi spaniola şi româna cunosc atît procedeul negaţiei morfo-lexicale integrate, cît şi pe acela al negaţiei non-integrate a adjectivelor şi a participiilor. Cu toate acestea, ariile de corespondenţă nu se suprapun perfect : în română, negaţia non-integrată este restrînsă la stilul ştiinţific şi este de dată recentă, pe cînd în spaniolă, deşi de dată tot recentă, acest tip de negaţie este mai răspîndit şi mai puţin şocant (poate şi fiindcă *no* există în limbă ca negaţie generală, pe cînd *non* în româneşte nu poate realiza şi negaţia predicativă).

Cu privire la negaţia integrată este de remarcat că spaniola nu cunoaşte concurenţa *ne-/in-*, atît de răspîndită în română, ci o concurenţă mult mai restrînsă ca frecvenţă (am putea spune chiar accidentală) între *in-* şi *des-*, acest ultim prefix avînd în spaniolă şi o valoare pur negativă, care lipseşte în general în română.

În sfîrşit, spaniola, spre deosebire de română, cunoaşte şi o negaţie sintagmatică, specifică doar participiului şi răspîndită atît în stilul colocvial, cît şi în cel scris, publicistic, şi anume construcţia *sin* + Inf., care nu se regăseşte în alte limbi romanice.

Transpunerile dintr-o limbă în alta a adjectivelor şi a participiilor negative nu sînt, de aceea, întotdeauna lesne de efectuat.

Procedimientos morfolexicales para negar el adjetivo en el español contemporáneo en comparación con el rumano

(Resumen)

El presente trabajo se propone estudiar desde un punto de vista comparativo los procedimientos morfolexicales empleados para la negación de los adjetivos y de los participios en el español y rumano contemporáneos. Se estudian primero por separado los procedimientos propios a cada lengua y las oposiciones internas que se establecen entre los lexemas negativos así formados. Luego, se contrastan los resultados entre las dos lenguas y se destacan las siguientes tres situaciones posibles : a) correspondencia estructural y semántica ; b, correspondencia estructural y no correspondencia semántica ; c) no correspondencia estructural y correspondencia semántica. Por fin, se enumeran les varias posibilidades de traducir los adjetivos y los participios negativos del rumano al español (y vice versa).

Las conclusiones generales del estudio son las siguientes : el rumano, igual, que el español, conoce tanto el procedimiento de la negación morfolexical integrada, como el de la negación no integrada, de los adjetivos y participios adjetivales. Sin embargo, no hay correspondencias perfectas entre los dos tipos de negación : mientras que, en rumano, la negación no integrada se reduce únicamente al área del estilo científico, y es de fecha sumamente re-

ciente, en español, aunque también reciente, dicho tipo de negación conoce mayor difusión y resulta menos chocante. En cuanto a la negación integrada, el español desconoce la competencia entre el prefijo de origen latino *in-* y su sinónimo eslavo *ne-*, que se da en rumano a gran escala; en el primer idioma, en cambio, parece haber cierta competencia entre *in-* y *des-* con sentido negativo ,,puro", lo que no sucede en rumano, lengua que no suele emplear *des-* con dicho valor. Por último, al castellano, a diferencia del rumano, le es propia también una negación sintagmática sólo para el participio, a saber la construcción *sin* + *infinitive*, de amplia difusión tanto en el lenguaje coloquial, como en el estilo periodístico actual.

Mai 1973

Facultatea de limbi romanice şi clasice
Bucureşti, Edgar Quinet 5–7

ELEMENTE ROMÂNEȘTI ÎN ANTROPONIMIA CARAȘOVENILOR

1. În localitățile Carașova, Clocotici, Iabalcea, Lupac, Nermet, Rafnic și Vodnic, județul Caraș-Severin, există o populație slavă cunoscută sub numele de carașoveni. În decursul anilor, graiul, obiceiurile, folclorul și portul specific ale carașovenilor au atras atenția mai multor cercetători. Cele mai multe dispute s-au dus în legătură cu originea carașovenilor, insistîndu-se mai mult asupra apartenenței lor naționale. Este cunoscut faptul că această populație se caracterizează printr-o serie de trăsături comune cu popoarele balcanice învecinate, trăsături ce sînt prezente în limba, în obiceiurile sau în portul lor popular. Acest lucru a permis unor cercetători să-i considere bulgari, sîrbi (v. Lj. Miletič, p. 168 ; E. Petrovici, p. 16—18) [1] sau urmași direcți ai slavilor care au populat Dacia (I. Popović, p. 44—45). În fine, există și o altă teorie, după care „carașovenii nu sînt de origine pur slavă, așa cum s-a susținut sau se mai crede încă, ci carașovenii sînt un amestec slavo-român cu o penetrație albaneză" (Simu, p. 141). Ultima afirmație este respinsă de E. Petrovici, care presupune existența unui singur împrumut lexical din limba albaneză : *banim* < alb. *banój* „stau", adăugînd : „n-am găsit alt element albanez în graiul din Carașova" (E. Petrovici, p. 224).

2. Carașovenii se consideră pur și simplu *carașoveni*, iar limba lor maternă — *limba carașoveană*. Lucrările de specialitate din ultimii ani includ, fără rezerve, graiurile carașovene în cadrul dialectelor sîrbești. Au existat doar unele controverse în privința dialectului sîrbesc de care ele aparțin. Unii susțin că aceste graiuri aparțin de dialectul kosovo-resavian (E. Petrovici, p. 18), alții le subsumează dialectului sîrbesc din regiunea Timocului (Ivić, p. 320).

3. Discuții contradictorii sînt purtate și în legătură cu data venirii carașovenilor. După cum am mai amintit, Ivan Popović consideră că aceștia sînt urmașii direcți ai slavilor care au populat Dacia, dar nu furnizează nici un argument în favoarea afirmației sale. Unii admit posibilitatea mai multor colonizări : prima în anii 1366—1396, cu o populație venită din Bulgaria ; a doua în secolul al XV-lea, cu o populație de origine sîrbă și, în sfîrșit, o a treia colonizare din secolul al XVIII-lea, cu o populație de origine bulgară și albaneză (Simu, p. 27, 28, 45, 46). După o altă teorie ar fi existat numai două colonizări (Ivić, p. 321), iar după alții una singură, mai întîi în localitatea Carașova și apoi, după o perioadă de conviețuire comună, o parte din carașoveni s-ar fi mutat, formînd celelalte șase localități (E. Petrovici, p. 2). Unii susțin că ei ar fi venit în secolul al XIV-lea sau al XIII-lea :

[1] Vezi bibliografia de la sfîrșitul articolului.

„în nici un caz nu sînt mai de timpuriu în Carașova decît secolul al XIII-lea și mai tîrziu de secolul al XV-lea" (E. Petrovici, p. 18). După Lj. Miletič, carașovenii au imigrat pe teritoriul românesc în secolul al XV-lea (după anul 1466), iar după P. Ivić, colonizarea carașovenilor a avut loc „cel mai probabil în secolul al XV-lea" (v. Lj. Miletič, p. 181 ; Ivić, p. 322). E. Petrovici consideră că în secolul al XIV-lea, carașovenii erau deja aici (E.Petrovici, p. 168), iar Gh. Cotoșman face precizarea că sîrbii emigrează abia după anul 1389, respectiv după lupta de la Cîmpia Mierlei (Cotoșman, I, p. 101–113).

4. Graiurile carașovene au atras mai de mult atenția cercetătorilor, iar în jurul originii, aparteneței naționale, perioadei de emigrare și locului de unde au emigrat carașovenii s-au emis o serie de păreri, de cele mai multe ori contradictorii. Originea carașovenilor nu este în prezent clarificată. O analiză a elementelor românești existente în antroponimia carașovenilor ne poate oferi, în acest sens, o serie de date foarte interesante, mai ales că, pînă în prezent, o asemenea analiză nu a mai fost efectuată.

5. Cu ocazia anchetelor dialectale întreprinse în anul 1968 în cele șapte localități amintite mai sus, am înregistrat toate numele de familie (210), toate prenumele bărbătești (57) și femeiești (49), precum și toate poreclele (1139 de unități lexicale și 95 de variante fonetice și lexicale), ceea ce totalizează un număr de 1455 de forme.

Carașovenii sînt bilingvi, ei vorbesc atît graiul lor matern, cît și graiul românesc bănățean. Acest lucru a permis pătrunderea unor elemente românești în graiurile carașovene, elemente ce sînt prezente în lexicul, sintaxa și fonetica acestora. Analizînd, în general, antroponimia sîrbilor din România, am ajuns la concluzia că, în cazul carașovenilor, existența elementelor românești în antroponimie nu se poate explica prin bilingvism. Este cunoscut faptul că și ceilalți sîrbi din România sînt bilingvi și că, de asemenea, în graiul lor există o serie de elemente românești, pătrunse prin bilingvism. În antroponimia lor, însă, influența limbii române este extrem de redusă, întrucît prenumele poreclele și, mai ales, numele de familie sîrbești nu pot fi înlocuite cu cele românești în aceleași condiții în care sînt înlocuite apelativele. Pe de altă parte, trebuie amintit și faptul că în România n-au existat niciodată nici un fel de tendințe, oficiale sau neoficiale, de înlocuire a numelor și prenumelor sîrbești în spiritul sistemului antroponimic românesc.

6. Elementele românești atestate în antroponimia carașovenilor pot fi : a) identice sau derivate de la nume, prenume sau toponime românești ; b) identice sau derivate de la apelative românești ; c) derivate de la nume, prenume sau toponime străine (maghiare, germane, turcești, sîrbo-

[2] În lucrarea de față vom folosi următoarele prescurtări : C (Carașova), Cl (Clocotici), I (Iabalcea), L (Lupac), N (Nermet), *n. f.* (nume de familie), *p.* (porecle), *p. b.* (prenume bărbătești), *p. f.* (prenume femeiești), R (Rafnic), V (Vodnic), *var.* (variantă). Toate formele dialectale românești citate în prezenta lucrare sînt culese de noi din graiul românesc bănățean în perioada 1963–1972.

croate etc.) cu ajutorul sufixelor româneşti; d) derivate de la apelative străine cu ajutorul sufixelor româneşti.

Vom da în continuare, în ordine alfabetică, toate cuvintele de origine românească, precum şi cele străine intrate prin filiera limbii române şi înregistrate în antroponimia caraşovenilor. La fiecare antroponim vom indica originea lui, localitatea în care este folosit, precum şi numărul de persoane la care este înregistrat:

AĐ'EKÓNJA *p.* (N-1) < mag. *Adyka* < *Adrian*

ALMAŽÁN *n. f.* (C-2, N—13, R—17) < rom. *Almăjan* (Graur, p. 117)

AMÁLIJA *p. f.* (C-2) < rom. *Amalia*

ANDREJÓNJA *p.* (N-5) < scr., rom. *Andrei* (Rj. JAZU, I, p. 85; DOR, p. 11)

ANDRIKÓNJA *p.* (L-3) < scr. *Andrika* < *Andra* < *Andrija* (Maretić, 82, p. 114)

ANUKÓNJA *p.* (N-6) < scr. *Anuka* < *Ana* (Maretić, 82, p. 122)

ARDELJÁN *n. f.* (C-14, I — 1), *p.* (C — 2) < rom. *Ardeal*, *Ardelea* (DOR, p. 182)

ARDELJÁNKA *p.* (C-2) v. ARDELJÁN

ÁRSUL *n. f.* (C-10) < scr. *Arso* < *Arsenije* (Rj. JAZU, I, p. 118), cf. şi rom. *Arsu* (DOR, p. 16)

ARŽÓKA *n. f.* (R-20), *p.* (L-1) < rom. *Arjoca* (DOR, p. 182) < mag. *Erzsóka* < *Elisabeta*

AURÉL *p. b.* (Cl-1) < rom. *Aurel* (DOR, p. 183)

ЪHMATÓNJA *p.* (L-1) < trc. *Ahmat p.b.* (Rj. JAZU, I, p. 40)

BAČ'ÚNA *n. f.* (C-55, I-13, N-1) < rom. *baci*, *Baciu*, *Bacin* (DOR, p. 168)

BAČ'UNKÓNJA *p.* (C-1) v. BAČ'ÚNA

BÁĐ'A *p.* (L-2) rom. *bade*, dial. *bađe*, *bađea*

BAJKÓNJA *p.* (C-4) < scr. *Bajko* < *Bajo* < *Bratoljub* (Maretić, 82, p. 144)

BALÁN *p.* (Cl-7) < rom. *bălan* „blond"

BALÍKA *n. f.* (R-1) < rom. *Balica* (DOR, p. 188)

BALÓNJAK *p.* (C-6) < scr. *bala* „bală"

BANDICÓNJA *p.* (L-2) < scr. *bandica* < rom. *bandă* „trupă de muzicanţi"

BANJKÓNJA *p.* (L-1) < scr. *banak* < germ. *Bank* „bancă"

BÁRAT *n. f.* (N-5) < rom. *n. f. Baratu* < mag. *barát* „frate" (DOR, p. 215)

BЪLTÍČ'KA *p.* (R-1) < rom. *băltiţă baltă*

BЪRDZÓNJA *p.* (V-1) < scr. *brdila* „spată" (Rj. JAZU, I, p. 618)

BЪS'ÚNA *p.* (I-1)v. BAČ'UNKÓNJA

BÉCA *n. f.* (C-30, Cl-106, L-19, V-10) < rom. *n. f. Beţea* < *băţ* (DOR, p. 196)

BÉCIĆ' *p.* (C-17) v. BÉCA

BELČ'ÓNJA *p.* (N-2) < scr. *beo*, *beli* „alb"

BELČ'ÚG *p.* (R-1) < rom. *belciug*

BEŠЪNЪ *p.* (I-1) < rom. *n. f. Beşa* (DOR, p. 200)

BENEDUKÓNJA *p.* (N-1)< mag. *Benedek* > rom. *Benedec* (DOR, p. 23, Rj. JAZU, I, p. 232)

BÉUL *n. f.* (C-60, I-27, N-13, V-1), *p.* (Cl.-6) v. BELČ'ÓNJA, v. şi rom. *n. f. Beul* (DOR, p. 196)

BÍCUL *p.* (C-2) < rom. *n. f. Biţa* < mag. *biceg* „a şchiopăta" (DOR p. 202)

BICULJÁSA *p.* (C-1) v. BÍCUL

BÍRTA *n. f.* (Cl-84, L-50, N-5, R-5) < rom. *n. f. Birta* < mag. *Birta*, *Bĕrtok* (DOR, p. 22)

BISNIKÓNJA *p.* (C-1), cf. scr. *besan*, *besnik* „turbat", v. şi rom. *bicisnic* „slăbănog"

BIŠÍNKA *p.* (C-5), v. BEŠЪNЪ

BLAŠKÓNJA *p.* (Cl-1) < scr. *Blaž* < *Blažimir* (Rj. JAZU, I, p. 430)

BLIZNAKÓNJA *p.* (N-2) < scr. *bliznak* „geamăn"

BOGATÓNJA *p.* (N-1) < scr. *bogat* „bogat"

BOGÁTUL *p.* (C-8, N-1) v. BOGATÓNJA

BOKŠÁN *p.* (C-6) < rom. toponim *Bocşa*
BONJÁSA *p.* (L-1) < scr. *p. f. Bona* (Rj. JAZU , I, p. 547)
BORKÓNJA *p.* (C-1) < scr. *Borka* < *Boro* < *Borisav* (Rj. JAZU, I, p. 555)
BÓRZA *n. f.* (L-2) < rom. *n. f. Borza* > mag. *borz* ,,bursuc'' (DOR, p. 211)
BOSILJKÓNJA *p.* (L-3) < scr. *p. f. Bosiljka* < *bosiljak* ,,busuioc'' (Rj. JAZU, I, p. 558)
BOŠKÓNJA *p.* (L-3) < scr. *p. b. Boška* < *Božo* < *Božidar* (Rj. JAZU, I, p. 562)
BŔND͡ZUL, var. BŔND͡ZULJ *p.* (N-2) < rom. *brînză*, dial. *brînḑă*
BRND͡ZULJASA *p.* (N-2) v. BRND͡ZUL
BRNJÓNJA *p.* (N-1) < scr. *Brna* (Rj. JAZU, I, p. 663)
BÚD͡ZA *p.* (C-1), var. BÚZA *p.* (L-1) < rom. *buză*, dial. *buḑă*
BUD͡ZÁNA *p.* (C-1) v. BÚD͡ZA
BULJULJUKÓSA *p.* (L-4) < trc. *böllük* ,,mulţime, grămadă'' sau trc. *büyük* ,,mult, mare''
(Rj. JAZU, I, p. 719, 731)
BÚNJA *n. f.* (Cl-2, L-5, R-42, V-2), *p.* (N-1) < rom. *n.f. Bunea* (DOR, p. 222)
BUNJÓNJA *p.* (N-1) v. BÚNJA
BÚRĐ'A *p.* (Cl-5) < rom. *n. f. Burḑea*, dial. *Burđea* (DOR, p. 223)
BURĐ'ÁK *p.* (C-8) v. BÚRĐ'A
BUZÓNIĆ' *p.* (Cl-11) v. BÚD͡ZA
CARÁN *n. f.* (N-44), *p.* (C-7) < rom. *n. f. Ţăran* ; *ţăran* (DOR p. 396)
CARÁNKIĆ' *p.* (N-1) v. CARÁN
CARANKÓNJA *p.* (N-1) v. CARÁN
CЪ́NTA *p.* (N-3) < rom. *ţintă*, dial. *ţîntă*
CЪNTÓNJA *p.* (N-2) v. CЪ́NTA
CЪRÓNJA *p.* (N-2) v. CARÁN
CERÁNJE *p.* (N-1) v. CARÁN
CIKTERÓNJA *p.* (L-7) < trc. *siktir* ,,marş''
CÚCUL *p.* (Cl-4) < rom. *ţuţul* ,,scrînciob'' cf. scr. *cucati* ,,a legăna''
CÚKA *p.* (C-4) < rom. *a ţuca* ,,a săruta''
CURCÓBA *p.* (R-1) < scr. *curac* < *cura* ,,fetişcană''
Č'ENIĆ'ONJA *p.* (C-4) < scr. *Ćane* < *Aleksandar*
Č'ERVENJAKÓSA *p.* (L-1) < scr. *crven*, dial. *červen* ,,roşu''
Č'IKLOVÁNAC *p.* (C-6) < rom. toponim *Ciclova*, sat, jud. Caraş-Severin
Č'OKЪ́LTKA *p.* (Cl-1) < rom. *n. f. Ciocîltea, ciocîltea* (DOR, p. 239)
Č'OKÉLTKA *n. f.* (Cl-16) v. Č'OKЪ́LTKA
Č'ORBÉJ *p.* (I-1) < trc. *čorbâ* ,,ciorbă'' (Rj. JAZU II, p. 60)
Č'ULINJÓSA *p.* (-2) < scr. *čula* ,,oaie cu urechile mici''
Č'UMANDÓNJA, var. Č'UMANGÓNJA *p.* (L-5) < scr. *čuma* < trc. *čuma* ,,ciumă" (Rj. JAZU,
II, p. 99)
Č'ÚRLA *n. f.* (Cl-2,I-14) < rom. *n. f. Ciurlă* (DOR, p. 242)
Č'URLÓNJA *p.* (L-2) c. Č'ÚRLA
Č'UTKÓNJA *p.* (C-4) < rom. *ciut*
Č'UTURÓJKA *p.* (C-3) < scr. *čutura* ,,ciutură'' (Rj. JAZU, II, p. 111)
Ć'AĆ'ÓNJA *p.* (C-2) < scr. *ćaća* ,,tată''
Ć'ÁPЪ *p.* (I-1) < rom. ,,ceapă''
Ć'IMPONJÉR *p.* (C-1) var. ŠIMPONJÉR *p.* (Cl-7) Ć'IMPONJÉRU *n. f.* (I-6) < rom. *n. f.*
Cimponeriu < *cimpoi* (DOR, p. 238)
Ć'ÍNKUL *n. f.* (C-120) < rom. *n. f. Tincul*, dial. *Cincul* (DOR, p. 162, 396)

BOKŠÁN *p.* (C-6) < rom. toponim *Bocșa*
BONJÁSA *p.* (L-1) < scr. *p. f. Bona* (Rj. JAZU , I, p. 547)
BORKÓNJA *p.* (C-1) < scr. *Borka* < *Boro* < *Borisav* (Rj. JAZU, I, p. 555)
BÓRZA *n. f.* (L-2) < rom. *n. f. Borza* > mag. *borz* ,,bursuc'' (DOR, p. 211)
BOSILJKÓNJA *p.* (L-3) < scr. *p. f. Bosiljka* < *bosiljak* ,,busuioc'' (Rj. JAZU, I, p. 558)
BOŠKÓNJA *p.* (L-3) < scr. *p. b. Boška* < *Božo* < *Božidar* (Rj. JAZU, I, p. 562)
BŔND͡ZUL, var. BŔND͡ZULJ *p.* (N-2) < rom. *brînză*, dial. *brînḑă*
BRND͡ZULJASA *p.* (N-2) v. BRND͡ZUL
BRNJÓNJA *p.* (N-1) < scr. *Brna* (Rj. JAZU, I, p. 663)
BÚD͡ZA *p.* (C-1), var. BÚZA *p.* (L-1) < rom. *buză*, dial. *buḑă*
BUD͡ZÁNA *p.* (C-1) v. BÚD͡ZA
BULJULJUKÓSA *p.* (L-4) < trc. *böllük* ,,mulțime, grămadă'' sau trc. *büyük* ,,mult, mare'' (Rj. JAZU, I, p. 719, 731)
BÚNJA *n. f.* (Cl-2, L-5, R-42, V-2), *p.* (N-1) < rom. *n.f. Bunea* (DOR, p. 222)
BUNJÓNJA *p.* (N-1) v. BÚNJA
BÚRĐ'A *p.* (Cl-5) < rom. *n. f. Burḑea*, dial. *Burđea* (DOR, p. 223)
BURĐ'ÁK *p.* (C-8) v. BÚRĐ'A
BUZÓNIĆ' *p.* (Cl-11) v. BÚD͡ZA
CARÁN *n. f.* (N-44), *p.* (C-7) < rom. *n. f. Țăran* ; *țăran* (DOR p. 396)
CARÁNKIĆ' *p.* (N-1) v. CARÁN
CARANKÓNJA *p.* (N-1) v. CARÁN
CЪ́NTA *p.* (N-3) < rom. *țintă*, dial. *țîntă*
CЪNTÓNJA *p.* (N-2) v. CЪ́NTA
CЪRÓNJA *p.* (N-2) v. CARÁN
CERÁNJE *p.* (N-1) v. CARÁN
CIKTERÓNJA *p.* (L-7) < trc. *siktir* ,,marș''
CÚCUL *p.* (Cl-4) < rom. *țuțul* ,,scrînciob'' cf. scr. *cucati* ,,a legăna''
CÚKA *p.* (C-4) < rom. *a țuca* ,,a săruta''
CURCÓBA *p.* (R-1) < scr. *curac* < *cura* ,,fetișcană''
Č'ENIĆ'ONJA *p.* (C-4) < scr. *Ćane* < *Aleksandar*
Č'ERVENJAKÓSA *p.* (L-1) < scr. *crven*, dial. *červen* ,,roșu''
Č'IKLOVÁNAC *p.* (C-6) < rom. toponim *Ciclova*, sat, jud. Caraș-Severin
Č'OKЪ́LTKA *p.* (Cl-1) < rom. *n. f. Ciocîltea, ciocîltea* (DOR, p. 239)
Č'OKÉLTKA *n. f.* (Cl-16) v. Č'OKЪ́LTKA
Č'ORBÉJ *p.* (I-1) < trc. *čorbâ* ,,ciorbă'' (Rj. JAZU II, p. 60)
Č'ULINJÓSA *p.* (-2) < scr. *čula* ,,oaie cu urechile mici''
Č'UMANDÓNJA, var. Č'UMANGÓNJA *p.* (L-5) < scr. *čuma* < trc. *čuma* ,,ciumă" (Rj. JAZU, II, p. 99)
Č'ÚRLA *n. f.* (Cl-2,I-14) < rom. *n. f. Ciurlă* (DOR, p. 242)
Č'URLÓNJA *p.* (L-2) c. Č'ÚRLA
Č'UTKÓNJA *p.* (C-4) < rom. *ciut*
Č'UTURÓJKA *p.* (C-3) < scr. *čutura* ,,ciutură'' (Rj. JAZU, II, p. 111)
Ć'AĆ'ÓNJA *p.* (C-2) < scr. *ćaća* ,,tată''
Ć'ÁPЪ *p.* (I-1) < rom. ,,ceapă''
Ć'IMPONJÉR *p.* (C-1) var. ŠIMPONJÉR *p.* (Cl-7) Ć'IMPONJÉRU *n. f.* (I-6) < rom. *n. f. Cimponeriu* < *cimpoi* (DOR, p. 238)
Ć'ÍNKUL *n. f.* (C-120) < rom. *n. f. Tincul*, dial. *Cincul* (DOR, p. 162, 396)

Ć'ÓRKUL *p.* (Cl-10) < scr. *ćor* < trc. *kjör, kör* ,,chior" (Rj. JAZU, II, p. 140)
Ć'ORTÚZU, var. Ć'URTÚZU *p.* (I-1) < scr. *ćortan* trc. *çortan* ,,ciortan"
Ć'ÚĆ'A var. Ć'ÚĆ'UL *p.* (R-2) < rom. *ciuciu*
Ć'UĆ'ÓNJA *p.* (R-1) v. Ć'ÚĆ'A
DALJÓNJA *p.* (N-2) < scr. *Dalja* < *David* (cf. DOR, p. 257)
DANKÓNJA *p.* (L-2) < scr. *Danko* (Rj. JAZU, II,p. 6, 268)
DEŽÁN *p.* (C-6) < rom. toponim *Dej*
DEŽÁNKA *p.* (C-4) v. DEŽÁN
DINÕJA *p.* (N-3) < rom. *Dinu* < *Constantin* (DOR, p. 44)
DOMNÍKA *p. f.* (Cl-1) < rom. *p. f. Domnica* (DOR, p. 45)
DÓMOKOŠ *n. f.* (L-1) < rom. *n. f. Domocoş* < mag. *Domokos* (DOR, p. 45)
DORÍNA *p. f.* (L-1) < rom. *p. f. Dorina* (DOR, p. 46)
DRAGIJÓNJA *p.* (C-1) < scr. *Dragija*
DRLJANÓSA, var. DRLJENÓSA *p.* (L-3) < scr. *drlja* ,,cearcăn"
DŔNDUL *p.* (C-4) < scr. *drnda* ,,darac"
DRNKÓNJA *p.* (L-1) < scr. *drnka* < *drnkati* ,,a clatina"
DRONTÉLA *p.* (L-1) var. DRONTÉLJA var. DRONTELJÁK *p.* (R-2)< scr. *dronja* ,,zdreanţă, petec"
DUČ'KÓNJA *p.* (C-1) < scr. *p. f. Duća*; v. şi scr. *dućkati* ,,a se sătura" (Rj. JAZU, II, p. 852)
DUDELÓNJA *p.* (L-2) < germ. *Dudeler, Dudler* ,,cimpoier"
DUMÍTAR *p. b.* (C-1, Cl-1, R-1) < rom. *p. b. Dumitru* (DOR, p. 42)
DUMÓNJA *p.* (C-2) < scr. *dumo* ,,preot catolic" (Rj. JAZU, II, p. 886)
DURKÓNJA *p.* (L-1) < scr. *Durka* < rom. *Dura* < *Teodor* (DOR, p. 159)
Đ'ÍNKUL *p.* (L-1) v. DINÓJA
Đ'INKULJÁSA *p.* (L-1) v. DINÓJA
Đ'ORĐ'ÓNJA *p.* (L-3) < scr. *Đorđe*
Đ'UKÓNJA *p.* (L-3) < scr. *Đuka* < *Đorđe*
Đ'URANKÓNJA *p.* (L-1) < scr. *Đura* < *Đorđe*
Đ'URĐ'ÓNJA *p.* (L-1) scr. *Đorđe*
Đ'URĐ'ULÉNA *n. f.* (C-46) < scr. *Đorđe*; cf. şi rom. *n.f. Giurgiuleţ* (DOR, p. 67)
Đ'URĐ'ULJÁSA *p.* (N-1) < scr. *Đorđe*
Đ'URKINJÁSA *p.* (N-1) < scr. *Đurka* < *Đura* < *Đorđe*
Đ'URÓNJA *p.* (C-1) < scr. *Đura* < *Đorđe*
D͡ZÁMA *p.* (N-1) < rom. *zeamă* dial. *ḑamă*
D͡ZAMÓNJA *p.* (N-1) v. D͡ZÁMA
ELISABÉTA *p. f.* (C-1, L-2) < rom. *p. f. Elisabeta*
ERZÓKA *n. f.* (L-5, V-10) v. ARJÓKA
FILIPÓNJA *n. f.* (Cl-4) *p.* (N-3) < scr. *Filip*; cf. rom. *Filipoiu* (DOR, p. 57)
FILUJKÓNJA *p.* (C-3) < scr. *Filujka* < *Fila* < *Filomena* (Rj. JAZU III, p. 53)
FÍUL *p.* (L-2) <rom. *fiu*
FLÓRA *n. f.* (Cl-6), *p.* (C-2, Cl-5) < rom. *n. f. Flora* (DOR, p. 58)
FLORÍKA *p. f.* (Cl-1) < rom. *p. f. Florica*
FLORÍN *p. m.* (Cl-1) < rom. *p. m. Florin*
FOGODÓNJA *p.* (N-3) < mag. *fogat* ,,atelaj"
FRANCÓNJA var. FRЪNCÓNJA *p.* (L-5, N-1), FRENCÓNJA *p.* (C-3), FRANKÓNJA (L-2) < germ. *Franz, Fränzchen*
FRANCÓNJIN *p.* (N-1) v. FRANCÓNJA
FRUMÓSUL *p.* (Cl-9, R-1) < rom. *frumos*
FRUND͡ZÁK, var. FRUNZÁK, FRND͡ZÁK (L-5) < rom. *frunză*, dial. *frunḑă*

FRUND͡ZЪKÓNJA var. FRUNZAKÓNJA *p.* (L-2) v. FRUND͡ZÁK

FUCKÓNJA *p.* (C-3, N-2) < scr. *fucati se* ,,a se supăra foarte tare"

GÁBI *p. b.* (V-1) < rom. *Gabi* < *Gabriel*

GAĆ'ÓNJA *p.* (N-3) < scr. *gaće* ,,chiloţi"

GÁNGA *p.* (N-2) < rom. *goangă*; cf. şi trc. *gani* ,,bogat"

GANGÓNJA *p.* (N-1) v. GÁNGA

GARIČ'KÓNJA *p.* (L-2) < scr. *garićka* < *gar* ,,funingine"

GЪ́SKA var. GЪ́SKЪ *p.* (I-1) < rom. *gîscă*

GEBLÓNJA *p.* (C-1) < germ. *Gabler* ,,cerb de doi ani"

GÉNGULJ *p.* (L-1) < mag. *gyenge* ,,slab"

GÉRA *n. f.* (V-42, Cl-13, I-1, L-4, N-5) < scr., rom. *Gera* < *Gerasim* (*Ghera* < *Gherasim*), (DOR, p. 68)

GERGIĆ'KÓNJA *p.* (C-1) v. Đ'ORĐ'ÓNJA

GERGÓNJA *p.* (C-5, L-2) v. Đ'ORĐ'ÓNJA

GERIĆ'ÓNJA *p.* (C-1) v. GÉRA

GERÓNJA *p.* (C-2) v. GÉRA

GICÓJ *n. f.* (I-11) < rom. n. f. *Ghiţoi* (DOR, p. 65)

GÍNČ'UL *p.* (L-2) v. GÉNGULJ

GINČ' ULJÁSA *p.* (L-4) v. GÉNGULJ

GIZÁN *p.* (I-1) < rom. *gîză*

GLIGÓREA var. GLIGÓRJA *p.* (I-2) < rom. *Gligorea* < *Grigorie* (DOR, p. 70)

GLÚUL *p.* (R-1) < scr. *gluv* ,,surd"

GÓMAN *p.* (R-6) < rom. *n. f. Goman* (DOR, p. 285)

GRAÚNCA *p.* (Cl-1) < rom. *grăunţe*

GRČ'KÓNJA *p.* (C-4) < scr. *grčki* ,,grecesc"

GRĐ'ÓNJA *p.* (C-1) < scr. *grdan* ,,urît"

GRIĐ'INCÁR *p.* (L-1) < rom. *grădină*, dial. *grădină* > *grădiniţă* > *grădiniţar* > *grindincar* ,,grădinar"

GRIĐ'INCARÍCA *p.* (L-2) v. GRIĐ'INCÁR

GRIPÓNJA *p.* (L-2) < rom. p. f. *Gripa* < *Agripina* (DOR, p. 6)

GRUJÉSKU *n. f.* (Cl-3) < scr., rom. *Gruja* (DOR, p. 289)

GRUNCÓNJA *p.* (L-4) < germ. *Grunzer* ,,om retras, tăcut"

GUCIĆ *p.* (C-4, L-1) < rom. *Guţă* < *Gheorghe* (DOR, p. 72)

GÚCUL *p.* (L-1) v. GÚCIĆ'

HACEGÁN *n. f.* (C-59, Cl-6, N-86, V-1), *p.* (N-1) < rom. *n. f. Haţegan* (Graur, p. 117)

HACEGÁNICA *p.* (C-1) v. HAGEGÁN

HARMOTÓNJA *p.* (N-3) < mag. *hármas* ,,trei"

HÉRJA *n. f.* (C-7) < rom. *n. f. Herja* (DOR, p. 259)

HÓCA *n. f.* (C-8, R-29, V-43) < rom. *n. f. Hoţ. Hoţea* (DOR, p. 298)

HÓRA *n. f.* (V-9) < rom. *n. f. Hore, Horea* (DOR, p. 297)

HÓRIĆ' *p.* (V-1) v. HÓRA

ILIJÓNJA *p.* (L-8) < scr. *Ilija*

ILIKÓNJA *p.* (C-1) < scr. *Ilija*

IRÍNA *p. f.* (V-1) < rom. *p. f. Irina*

IVЪNÉL *p.* (I-1) < scr. *Ivan*

IVIĆ'ÓNJA *p.* (N-6) < scr. *Ivić* < *Ivan*

JAGÚCA *p.* (Cl-1) < scr. *Jaga* < *Jagoda*

JAGUDÓNJA *p.* (L-1) v. JAGÚCA

JAKOPČ'ÓNJA *p.* (L-2) < scr. *Jakob*

JÁNKUL *n. f.* (C-1), *p.* (C-8, R-10) < scr. *Janko*; cf. şi rom. *Iancu* (DOR, p. 77)
JANKULÁSIĆ' var. JANKULJÁSIĆ' *p.* (C-7) v. JÁNKUL
JANKULASÓNJA *p.* (C-1) v. JÁNKUL
JÁNKULOVA *p.* (C-16) v. JÁNKUL
JELÓNJA *p.* (L-4) < scr. *Jela* < *Jelena*
JEVÓNJA *p.* (L-1)< scr. *Jeva* < *Eva*
JOCKÓNJA *p.* (N-1) < scr. *Joca* < *Jovan*
JONÁŠKA *n. f.* (C-8, I-2) rom. *n. f.* *Ionaşcu* (DOR, p. 85; Graur, p. 62, 67, 150)
JONAŠKÓNJA *p.* (Cl-1) v. JONÁŠKA
JONÉL *p. b.* (Cl-1) < rom. *Ionel* < *Ion.*
JOVÓNJA *p.* (C-5) < scr. *Jovan*
JULINÓSA *p.* (N-1) < scr. *Julijana*
KÁĆ'ERÓNJA *p.* (N-1) < scr. *kaćer* < *kaca* ,,putină"
KALDARÁŠ *n. f.* (I-1, L-6) < rom. *Căldăraş* (DOR, p. 232)
KÁLMA *p.* (R-1) < rom. *calm, calmă*
KAPITÁN *p.* (C-1) < rom. *căpitan*
KARDEŠÓNJA *p.* (L-3) < trc. *garyndaš* ,,frate bun"
KARLÓNJA *p.* (L-3) < germ. *Karl*
KARLÚC, var. KЪRLÚC, KRLÚC *p.* (L-2) v. KARLÓNJA
KARLUCÓNJA *p.* (L-1) v. KARLÓNJA
KASÍR *p.* (L-2) < rom. *casier*
KASIRÓNJA *p.* (L-2) v. KASÍR
KATALUŠÓNJA var. KЪTALUŠÓNJA *p.* (N-4) < scr. *Kataluša*
KATALUŠÓNJIN *p.* (N-2) v. KATALUŠÓNJA
KATÁNA var. KЪTÁNA, KЪTÁNЪ *p.* (I-2) < mag. *katana* ,,soldat"
KЪ́CU *p.* (I-2) (I-2) < rom. *căţel*
KЪRCÓLJ *p.* (N-1) < scr. *krca* < *krcati* ,,a pîrî"
KEREBELÓNJA *p.* (L-2) < scr. *kerebečiti se* ,,a face nazuri"
KEŠÓNJA *p.* (C-2) < trc. *kise, kese* > scr. *kesa* ,,pungă"
KITÍK *n. f.* (V-1) < rom. *n. f.* *Chitic* (DOR, p. 117)
KJÓRU *p.* (C-1, I-3) < rom. *chior* < trc. *kjör* ,,idem"
KLINJÓSA *p.* (C-1) < scr. *klin* ,,cui"
KLJÓCA *p.* (V-1) < rom. *cloţă*
KLJÚCU *p.* (I-1) < scr. *kljucati* ,,a ciuguli"
KOČ'IČKÓNJA *p.* (L-1) < scr. *kočica* ,,sîmbure"
KÓČ'UL *p.* (L-1) < scr. *Koča*< *Kosta* < *Kostantin*
KOKÓRA *n. f.* (I-9), *p.* (C-11) < rom. *n. f.* *Cocora* (DOR, p. 245)
KOMESÁR, var. KUMESÁR *p.* (C-3, R-1) < rom. *comisar*
KOMESARÍCA *p.* (R-4) v. KOMESÁR
KOPILÁNDRA *p.* (V-1) < rom. *copilandru*
KOPILÁŠ *p.* (L-1, N-5) < rom. *copilaş*
KOPILAŠÓNJA var. KOPILЪŠÓNJA *p.* (N-5)v. KOPILÁŠ
KORKEŠÓNJA *p.* (N-1) cf. mag. *körkérdés* ,,anchetă, cercetare"
KÓRNJA *n. f.* (I-4) < rom. *n. f.* *Cornea* (DOR, p. 249)
KOŠIĆ'ÓNJA *p.* (N-1) < scr. *košic* < *koš* ,,coş"
KOVAČ'IĆ'ÓNJA *p.* (L-1) < scr. *kovač*< mag. *kovacs* ,,fierar".
KRAČ'ÚN *p. b.* (L-27, R-1) var. KRAČ'ÚNA *n. f.* (N-2)< rom. *crăciun*, *n. f.* *Crăciun* (DOR, p. 36)
KRAČ'ÚNOVA *p.* (C-1) v. KRAČ'ÚN

KRLJÓNA *p.* (C-2) < scr. *krlja* ,,căpușă"
KRSTÓNJA var. KЪRSTÓNJA *p.* (L-3) < scr. *p. b. Krsta*
KUĆ'ÓNJA *p.* (C-6)< scr. *kuća* ,,casă"
KÚKUL p. (N-1) < rom. *cuc*
KÚNTUL *p.* (V-10) < germ. *Kunter* ,cal mic"
KUŠKÉLA *p.* (C-5) < scr. *kuška*< *kućka* ,,cățea"
LÁCKIĆ' *p.* (L-84, V-7) < rom. *n. f. Lațcu* (DOR, p. 307)
LACKÓNJA *p.* (L-3) v. LÁCKÍC'
LÀCKU *n. f.* (N-2) v. LÁCKIC'
LANJÓSA *p.* (L-2) < scr. *lan* ,,in"
LÁUKA *p.* (N-1) < rom. *lăută* dial. *lаută*
LÁUTAŠ *p.* (C-1) v. LÁUKA
LAUTAŠÍCA *p.* (C-1) LÁUKA
LAZUJKÓNJA *p.* (C-2) < scr. *Lazar*
LEDERÓNJA *p.* (N-1) < germ. *Lederarbeiter* ,,tăbăcar"
LEPTERÓNJA *p.* (L-1) < scr. *leptir* ,,fluture"
LÍDIJA *p. f.* (R-1) < rom. *p. f. Lidia*
LÍVIJA *p. f.* (Cl-1) < rom. *p. f. Livia*
LOGOŽÁN var. LUGOŽÁN *n. f.* (C-43, Cl-8, I-4, R-2, V-22), *p.* (I-1, N-1, V-1) < rom. toponim *Lugoj*
LOGOŽÓNJA *p.* (N-1) v. LOGOŽÁN
LÚCA *p.* (C-5) < rom. *Luță* < *Anghel* (DOR, p. 97)
LUCAJKÓNJA *p.* (L-2) v. LÚCA
LÚCIĆ' *p.* (L-3) v. LÚCA
LÚCIN *p.* (C-1) v. LÚCA
LUFTÁŠ *p.* (Cl-7) v. LÁUKA
LUKAČ'ÉLA *n. f.* (C-6, Cl-6, N-5) < rom. *n. f. Lucacilă* < mag. *Lukacs* (DOR, p. 97)
LUKANKÓNJA *p.* (R-1) < scr. *Luka*
LUKIĆ'ÓNJA *p.* (N-1) v. LUKANKÓNJA
LUKÓNJA *p.* (L-1) v. LUKANKÓNJA
LÚNGA p. (L-1) < rom. *lung*
LÚPU, var. LÚPUL, LÚPULJ *p.* (C-9, I-1) < rom. *lup*
LUPULJÁSA *p.* (C-6) v. LÚPU
LJIMBÓNJA *p.* (C-2) < rom. *limbă*
LJIPONĐ'ÉSKU *p.* (I-1) < scr. *Liponda* < *Filip*
MAĆ'ÉJ var. MЪĆ'ÉJ (I-1) < rom. dial. *Mačéj* < *Matei*
MAĆ'EJKÓNJA *p.* (L-1) v. MAĆ'ÉJ
MADÚCA *p.* (R-1) < rom. *Magda* < *Magdalena*
MÁD͡ZERA var. MÁD͡ZARA *n. f.* (C-9, Cl-9), *p.* (C-3, L-1) < rom. *mazăre*, dial. *mađără*
MAD͡ZERÓNJA *p.* (L-1) v. MÁD͡ZERA
MAGIĆ'ÓNJA *p.* (C-3) < scr. *Magica* < *Maga* < *Magdalena*
MAJÓR *n. f.* (Cl-1) < rom. *maior* < germ. *Mayer* (DOR p. 99)
MÁJSTRU var. MÁJSTORU *p.* (I-2) < rom. dial, *maistru, maistoru* ,,meseriaș" < germ. *Meister*
MAKAJKÓNJA *p.* (L-1) < scr. *maka* < *umakati* ,,a muia"
MÁLUL *n. f.* (C-4, L-5), *p.* (C-9) < scr. *mali* ,,mic" ; cf. și *n. f.* rom. *Malul* (DOR, p. 94)
MALULÓNJA *p.* (C-2) v. MÁLUL
MALULJÁSA *p.* (L-2) v. MÁLUL
MANGELÓNJA *p.* (C-1) cf. rom. *mangafa* ,,om greoi, prost" < trc. *mankafa* ,,idem"

MARAJÓNJA *p.* (C-1) < scr. *Mara* < *Marija*
MARGITÓNJA *p.* (C-1)) < scr. *Margita* > *Margarita*
MARIJÓRA *p. f.* (N-1) < rom. *Marioara*
MÁRIUS *p. b.* (C-3) < rom. *Marius*
MARÍKA *p. f.* (N-1) < rom. *Marică* (DOR, p. 102)
MARKÓNJ *p.* (L-1) < scr. *Marko*
MARKUCÓNJ *p.* (L-1) v. MARKÓNJ
MARÓSUL *n. f.* (L-6) *p.* (L-6) < mag. *Marosi* (v. Graur, p. 83)
MAROŠÓNJA var. MARUŠÓNJA *p.* (N-3) v. MARÓSUL
MARTINJAKÓSA *p.* (L-1) < scr. *Martin*
MARTINJÁSA *p.* (L-1) v. MARTINJAKÓSA
MARTÚCA *p.* (R-1) < rom. *Mărtuța* < *Marta*
MATIJÓNJA *p.* (N-7) v. MAĆ'ÉJ
MATIJÓNIN var. MATIJÁNIN *p.* (N-2) v. MAČ'ÉJ
MЪ́CU *p.* (I-1) < rom. *mîț(ă)*
MЪĆ'ÉJKA *p.* (L-1) v. MAĆ'ÉJ
MEGEŠÓNJA *p.* (N-5) < mag. *megye* „judeţ"
MERÍNĐ'A *p.* (C-7) < rom. *merinde*, dial. *merinđe*
MEŠĆ'ERÓNJ *p.* (V-7) < mag. *mester*, „învăţător" < germ. *Meister*
MIĆ'ODÓNJA *p.* (C-2 < scr. *Mića* < *Mitar*
MIHAJLÓNJA *p.* (N-1) < scr. *Mihajla* < *Mihaj*
MIKOLKÓNJA *p.* (C-2) < scr. *Mikola* < *Nikola*
MÍKUL *n. f.* (V-18), *p.* (Cl-10) < scr. *Miko* < *Mikola*; cf. şi rom. *n. f.* ***Micul*** **(DOR, p. 107)**
MÍKULIĆ' *p.* (R-1) v. MÍKUL
MIKULJÉŠ *p.* (Cl- 2) v. MÍKUL
MIRČ'ÓNSKA *p.* (Cl-2) < rom. *Mircea*
MIRČ'ÓNSKI *p.* (Cl-16) v. MIRČ'ÓNSKA
MIRČ'ÓNJA *n. f.* (Cl-39, L-2, V-14), *p.* (C-1) v. MIRČ'ÓNSKA (v. şi DOR, p. 323)
MÍRUL *n. f.* (C-19) < rom. *n. f. Mirul* (DOR p. 111)
MITÓNJA *p.* (L-1) < scr. *Mita* < *Dimitrije*
MÍTRU *p. b.* (N-1) < rom. *Mitru* (DOR, p. 112)
MOCÓKA *n. f.* (C-11, N-8), *p.* (C-16) < rom. *n. f. Moţoca* < *moţ*(DOR, p. 328)
MOLDOVÁN *n. f.* (C-54, Cl-3, V-2) < rom. *n. f. Moldovan* (DOR, p. 326)
MOROLJÁSA *p.* (L-1) < mag. *marólúg* „leşie"
MRŠÓNJA *p.* (N-1) < scr. *mršav* „uscăţiv"
MUDELÓNJA *p.* (C-3) < rom. *model*
MULKÓNJ *p.* (Cl-1)< scr. *mula* „catîr"
MUNTJÁNU *n. f.* (Cl-1) < rom. *n. f. Muntean* (DOR, p. 328)
MÚRGUL *n. f.* (Cl-6), var. MÚRGU *p.* (I-1) < rom. *n. f. Murgu* (DOR, p. 329)
MURKÓNJ *p.* (R-1) v. MÚRGUL
MÚSKUL *p.* (C-6) < rom. *muscă*
MÚTI *p.* (L-1) < rom. *mut*
MÚTUL *p.* (C-4) Cl-1, L-1, V-1) v. MÚTI
NÚCIN *p.* (V-1) < rom. *Nuţa* < *Ana*
NÚCKA *p.* (V-4) v. NÚCA
NJÁGU *p.* (I-1), var, NJÁGUL *n. f.* (C-21, Cl-2, I-5)<rom. ***Neagul*** **(DOR, p. 332, Graur, p.110 ;** Maretić, 82, p. 127)
ÓCIL *n. f.* (Cl-67, L-42, N-1, R-1) < rom. ***Oţel, Oţilă, Hoţ, Hoţilă*** **(DOR, p. 298)**
OKEÁN *p.* (I-1) < rom. *ochean* „binoclu"
OPRÍCA *p.* (C-16) < rom. n. f. ***Oprea, Opra*** **(DOR, p. 338)**

PADINJÁNC *n. f.* (Cl-32, I-18, L-3, R-3) < rom*. *Pădineanț*; cf. rom. *n. f. Pădinescu* (DOR, p. 341)
PAKLIŠÁN var. PAKLIŠÁNUL *p.* (Cl-5) < rom. *pîcliș* „posomorît"
PARAZÓL *p.* (V-8) < rom. dial. *parasol* „umbrelă"
PÁSKUL *p.* (Cl-5) < rom. *n. f. Pascu* (DOR, p. 129)
PASULÓNJA *p.* (L-3) < scr. *pasulj* „fasoale"
PÁU *p.* (N-1) < rom. *Paul* (DOR, p. 229)
PAÚCA *n. f.* (C-30) < rom. *Păuță* (DOR, p. 345)
PÁVEL *p. b.* (C-1, I-1, N-1) < rom. *Pavel*
PAVLÓNJA (N-5) v. PÁVEL
PAVLÓNJIN *p.* (N-5) v. PÁVEL
PЪNEŠT' *p.* (I-1) < rom. *Pănești* (DOR, p. 130)
PЪÚN *p.* (I-1) < rom. *n. f. Păun* (DOR, p. 345)
PEJKÓNJA *p.* (N-1) < scr. *Pejka* < *Petar*
PÉSUL *p.* (R-1) < scr. *pas* „cîine"
PEŠÓNJA *p.* (C-2)< scr. *Peša* < *Petar*
PETLÓNJA *p.* (N-1) < scr. *petao* „cocoș"
PETRAŠKÓNJA *p.* (C-1) < scr. *Petraško* < *Petar*
PETRIKÓNJA *p.* (L-1) < rom. *Petrică* < *Petru*
PETRÚC *n. f.* (C-29, L-9, N-8, V-1), *p.* (N-1) < rom. *n. f. Pătruț* (DOR, p. 131)
PETRÚNJA *p.* (C-5) < scr. *Petra* < *Petar*
PÍCU *p.* (I-1) var. PÍCUL *p.* (V-4) < mag. *pici* „mărunțel"
PICIGÓT *p.* (L-1) < rom. *pițigoi*
PICIGOTÓNJA *p.* (L-1) v. PICIGÓT
PÍROTA *p.* (C-11) < rom. *n. f. Pirot* (DOR, p. 347)
PIRČ'ÓNJA *p.* (C-3, L-2) < scr. *pirac* „liliac"
PLJEŠKÓNJA *p.* (C-1) < scr. *plješiv* „chel"
POJKÓNJA *p.* (L-2) < scr. *Pojka* < *Lepojka*
PONKÓNJA *p.* (C-2) < scr. *ponka* „laț"
POPKÓNJA *p.* (C-3, L-1) < scr. *popak* < *popa* „popă"
PŔČ'UL *p.* (C-6) < scr. *prč* „țap"
PŔDUL *p.* (L-1) < scr. *prd*
PRDULJÁSA *p.* (L-1) v. PŔDUL
PUĆ'ERÁN *p.* (C-6) < rom. *putere*, dial. *pućere*
PÚFIN *p.* (N-1) < rom. *puf*
PÚFLIĆ *p.* (R-3) v. PÚFIN
PÚJA *p.* (L-2) < rom. *pui*
PÚJKA *p.*(Cl-2) v. PÚJA
PUJÓNJA *p.* (L-1) v. PÚJA
PUKÉLA *p.* (L-1) < germ. *Buckel* „cocoașă"
PUNDRÓNJA *p.* (L-8) < scr. *pundra* „mîncărime"
PÚRIKU *p.* (C-5) < rom. *purice*, dial. *puricu*
PÚŠKЪ *p.* (R-2) < rom. *pușcă*
PUZUNÁR var. PUZONÁR *p.* (C-4) < rom. *buzunar*, dial. *puzunar*, *pozonar*
RÁDUL *n. f.* (C-1) < rom. *n. f. Radul* (DOR, p. 355, Maretić, 82, p. 127)
RЪVNIČ'ÓNJA *p.* (R-1) < scr. *Ravnik*, toponim
REBEĐ'ÍLA *n. f.* (C-31, Cl-1, I-7, N-6, V-2), *p.* (N-4) < rom. *n. f. Rebegii*, *Rebegea* (DOR, p. 359)
REBEĐ'ÍLIN *p.* (N-1) v. REBEĐ'ÍLA
REBEĐ'ILÓNJA *p.* (N-4) v. REBEĐ'ÍLA

RIĐ'ÓNJA *p.* (L-4) < scr. *riđ* ,,roşcovan''
RISTÓNJA *p.* (Cl-4) < scr. *Rista* < *Hrista*
RÓMULUS *p. b.* (R-1) < rom. *Romulus* (DOR, p. 139)
RÓŠA *p.* (C-1) < rom. *roşu*
RUSALÍN var. RUSALJÍN *p.* (Cl-5), *p. b* (Cl-1) < rom. *rusalii*
SAMAKÓNJA *p.* (C-3) < scr. *samak* < *sam* ,,singur''
SAMFÉLA *p.* (C-9) < mag. *szamfejtö* ,,socotitor'', cf. şi mag. *sámfa* ,,calapod''
SAMFIJÓNJA var. SANFIJÓNJA *p.* (C-1) v. SAMFÉLA
SAMFÍR, var. SAMFÍRA *p.* (V-4) < rom. *Zamfir, Samfir* (DOR, p. 413)
SANDIBRÚK *p.* (L-1) < rom. *Sandu, Sandi* < *Alexandru* + germ. *Bruch* ,,hernie''
SÁNDIĆ' *p.* (L-1) v. SANDIBRÚK
SANDÓNJA *p.* (L-1) v. SANDIBRÚK
SÁPA *p.* (I-1) < rom. *sapă*
SЪKЪ́RD'ЪU *p.* (I-1) < rom. dial.* *săcîrdău* ,,rotar'' < mag. *szekerdő* ,,idem''
SЪ́RBU *p.* (I-1) < rom. *sîrb*
SEBEŠÁNKA *p.* (C-5) < rom. toponim *Caransebeş*, dial. *Sebeş*
SIMIJÓN *p. b.* (Cl-1) < rom. *p. b. Simion*
SÍMUL *n. f.* (I-3), *p.* (-1) < scr. *Sima* < *Simeon*
SIMULJÁSA *p.* (L-7) v. SÍMUL
SÓRKA *n. f.* (V-23, N-18, V-1) < rom. *n. f. Sorca* < *soră* (DOR, p. 373)
SÓRKIĆ *p.* (C-5, N-6) v. SÓRKA
SORKÓNJA *p.* (N-7) v. SÓRKA
SÓSUL *p.* (V-1) < scr. *Sosa* < *Sofija*
SPUNJÉLA *p.* (C - 9) < rom. *a spune,* dial. *spuńe*
SPUNJELÓJKA *p.* (C-3) v. SPUNJÉLA
SPUNJELÓSA *p.* (C-1) v. SPUNJÉLA
STANČ' UKÓNJA *p.* (L-5) < scr. *Stanis(l)av*
STANKIĆ'ÓNJA *p.* (Cl-2) v. STANČ'UKÓNJA
STÁUL *p.* (C-1) < rom. *staul*
STRÁJCЪ *p.* (I-1) < rom. *traistă*, dial. *straiţă*
STRIKÓNJA *p.* (N-1) < scr. *stric* ,,unchi''
STUPÁR *p.* (C-2) < rom. *stupar*
SÚFLJA *p.* (C-33) < rom. *n. f. Suflea* (DOR, p. 378)
SUFLJÓNJA *p.* (C-4) v. SÚFLJA
SÚLEŠ *p.* (N-2) < rom. *sulă*
SULEŠÓNJA *p.* (N-1) cv. SÚLEŠ
SUMÓNJA *p.* (C-2) cf. scr. *suma* < germ. *Summe* ,,total''
SUZÁNA *p. f.* (Cl-1) < rom. *Suzana* (DOR, p. 153)
ŠALÓNJA *p.* (L-1) < scr. *šala* ,,glumă''
ŠANDERÓNJA *p.* (N-7) < mag. *Sándor*
ŠANDERÓNJIN *p.* (R-1) v. ŠANDERÓNJA
ŠEMÓNJA *p.* (N-5) < germ. *Schema* ,,model''
SILKÓNJA *p.* (L-4, N-1) < scr. *šilo* ,,sulă''
ŠIŠKÓNJA *p.* (C-1, N-3) < scr. *šiške* ,,plete''
ŠIŠURKÓNJA *p.* (C-1) v. ŠIŠKÓNJA
ŠOFÉR *p.* (R-4)< rom. *şofer*
ŠOJMÁNA *p.* (C-6)< rom. *şoim*< mag. *solyom*
SÓNT'JA var. SÓNTJA, ŠÓNĆ'A *p.* (C-21)< rom. *şonţ*< mag. *sánta*

ŠPEKTERÓNJA var. SPEKTERÓNJA *p.* (L-4) < germ. *Speck* ,,slănină"

ŠTEFANJÁSIĆ' *p.* (-2) < rom. scr. *Štefan*

ŠTRUC *p.* (C-4) < rom. *struț*, dial. *ștruț*

ŠUMARKÓNJA *p.* (C-3) < scr. *šumar* ,,pădurar"

ŠÚTU *p.* (I-1) < rom. *șuț*, *șutul*

TALKIŠÁNUL *p.* (Cl-4) < ?

TÁLPICA *p.* (Cl-7) < rom. *talpă*

TAMBURÁSA *p.* (C-1) < scr. *tambura* < trc. *tambur* ,,tanbură"

TAJÚCA var. TЪJÚCA *p.* (L-6) < rom. *tăicuță*

TAJUCÓNJA *p.* (L-4) v. TAJÚCA

TAVLÓNJA *p.* (N-7) < trc. *tavla* ,,grajd pentru cai"

TIĆ'KÓNJA *p.* (C-1) < scr. *tica*, *tićka* < *ptica* ,,pasăre"

TODOREŠKÓNJA *p.* (N-7) < scr. *Todor*

TOMIČ'KÓNJA *p.* (L-6) < scr. *Tomica*

TORBÓNJA *p.* (C-2) < scr. *torba* ,,traistă"

TRÁIĆ *p.* (V-1) < rom. *n. f.* *Trăilă* (DOR, p. 392)

TRÁJA *p.* (Cl-15) v. TRÁIĆ'.

TRAJÁN *p. b.* (Cl-2) < rom. *Traian*

TRALJÓNJA *p.* (C-1) < scr. *traljav* ,,neglijent, murdar"

TRÁNDA *p.* (C-11) < rom. *trandafir*

TRЪÍLЪ *p.* (I-1), var. TRÉILA *p.* (R-1) < rom. *n. f.* și *p. b.* *Trăilă* (DOR, p. 392)

TRÓKA *p.* (L-2, V-1) < rom. *troacă*

TROKÓNJA *p.* (L-2) v. TRÓKA

TUDORÁŠIĆ' *p.* (R-1) < rom. *Tudoraș*

TÚNSA *p.* (R-1) < rom. *tuns*, *tunsă*

TÚNTA *p.* (Cl-5) < rom. *tont*, *toantă*

TURBINKÓNJA *p.* (L-3) < rom. *turbincă*

TÚRMA *p.* (C-7) < rom. *turmă*

TURMÓNJA *p.* (C-7) v. TÚRMA

TÚRNA *n. f.* (C-8) < rom. *n. f.* *Turnea* (DOR, p. 394)

TÚRTIĆ' *p.* (L-2) < rom. *turtă*

TURTÓNJA *p.* (L-2) v. TÚRTÍC'

URD͡Z'ЪKA var. URD͡Z'ЪKЪ *p.* (I-3) < rom. *urzică*, dial. *urḑică*

URLJIGÁN *p.* (L-6) < rom. *n. f.* *Orliga* (DOR, p. 340)

URLJIGANÍCA *p.* (L-3) v. URLJIGÁN

ÚRSU var. ÚRSUL *n. f.* (Cl-1, I-40,), *p.* (I-1) < rom. *n. f.* *Ursu*, *Ursul* (DOR, p. 401)

URSUJÉŠ *p.* (Cl-5) v. ÚRSU

URŠÍKA *p.* (C-11) v. ÚRSU

ÚRTA *p.* (I-1) < rom. *urdă*

VAKÓNJA *p.* (N-1) < scr. *vaka* < **vъka*

VAKLIŠÁNUL *p.* (Cl-1) <?

VALÁTU *p.* (L-1) cf. mag. *vallat* ,,a interoga"

VARARÍCA *p.* (C-1) < rom. *vărar*

VÁRNIK *p.* (R-1) < rom. *var.*

VATÁŠKA var. VЪTÁŠKA *p.* (L-5, N-1) < rom. *vătaf*

VATÁŠKI *p.* (N-2) v. VATÁŠKA

VATÁŠKIĆ *p.* (N-1) v. VATÁŠKA

VATAŠKÓNJA var. VѢTAŠKÓNJA *p.* (L-2, N-2) v. VATÁŠKA

VATÁV *n. f.* (C-12, Cl-25, I-6, L-2, N-68, R-4) < rom. *n. f. Vătaf.* (DOR, p. 446)

VÉD͡ZURA *p.* (N-1) < rom. *viezure*, dial. *vieḑure*

VED͡ZURÓNJA *p.* (N-1) v. VÉD͡ZURA

VERÍLЪ *p.* (I-3) < rom. *văr*; cf. rom. *Verea, Verişcani* (DOR, p. 404)

VERNÍKA *n. f.* (C-4), var. VERNJÍKA *p.* (L-2) < rom. *Veronica*

VÍKTOR *p. b.* (N-1) < rom. *Victor*

VIORÍKA *p. f.* (Cl-1) < rom. *Viorica*

VOJNJÓNJA *p.* (N-2) < scr. *Vojin*; cf. rom. *n. f. Voinea*

VÓRGA *n. f.* (C-24) < rom. n. f. *Horga, Vorga* < mag. *horgas* ,,strîmb" (DOR, p. 297, 403)

ZDRENJÍJA *n. f.* (C-8, L-14) < rom. *n. f. Zdrăilă* (DOR, p. 89)

ZÍGMUL *n. f.* (C-4) < rom. *Jigmul* < mag. *Zsigmond*

ZOMBORÓNJA *p.* (N-1) cf. mag. *som.* ,,coarnă" şi *bor* ,,vin" sau mag. *zsombor* ,,măcriş de baltă"

ZUJAKÓNJA *p.* (L-1) < scr. *zujati* ,,a bîzîi"

ZÚZA *n. f.* (L-29), p. (C-3) < rom. *Zuza* (DOR, p. 68, 415)

ŽDRINKÓNJA *p.* (L-2) cf. scr. (Sviniţa) *ždrikáljka* ,,greier"

ŽIČ'KÓNJ *p.* (N-1) < scr. *žica* ,,sîrmă"

ŽIČ'KÓNJA *p.* (N-2) v. ŽIČ'KÓNJ

ŽÍGMUL *n. f.* (C-2, Cl-5, L-26, N-25), *p.* (Cl-4) v. ZÍGMUL

ŽIVANJÓNJA *p.* (N-1) < scr. *Živan*

ŽIVKÓNJA *p.* (C-4) < scr. *Živka*

ŽUINJÁSA *p.* (C-7) < scr. *žuja* < *žut* ,,galben"

ŽURÁŠKU *n. f.* (C-3) < rom. *Jurescul* (DOR, p. 67, 306)

ŽÚRKA *n. f.* (Cl-7, R-2) < rom. *Jurcă, Jurca* (DOR, p. 66, 67)

ŽURKÉJ *p.* (I-1) v. **ŽÚRKA**

ŽÚRKUL *n. f.* (C-1, Cl-34, L-24) v. ŽÚRKA

7. Am înregistrat la caraşoveni 523 de antroponime (şi 40 de variante) de origine românească, ceea ce reprezintă peste 35 % din totalul antroponimelor existente. Un număr de 128 de forme sînt identice sau formate de la nume, prenume sau toponime româneşti, iar alte 151 sînt formate de la apelative româneşti. Prin filiera limbii române au pătruns la caraşoveni 244 de antroponime, dintre care : 130 formate de la nume, prenume sau toponime străine (scr. 108, mag, 14, germ. 7, trc. 1), iar alte 114 de la apelative străine (scr. 74, mag, 19, germ. 10, trc. 11).

8. În antroponimia caraşovenilor am înregistrat următoarele 27 de sufixe româneşti (la fiecare sufix indicăm localitatea în care se foloseşte, numărul antroponimelor şi numărul persoanelor la care este înregistrat) :

-*andru* > -*andra* (V—1—1)
-*ă* > ъ (I, R, —4—5)
-*ea* > -*a* (Cl, Cl, L, R, V, -4—
—138)
> -*ea* (I—2—5)> -*ja* (I—1—1)
-*ean* > *ean* (I—2—57)
-*easă* > *asa* (C, L, N, V, —22—66)
-*el* > *el* (C, Cl, I, —5—5)
-*elă* > *ela* (C, L, N, V, —13—129)
> *elja* (L—1—1)
-*escu* > *esku* (I—1—1)
-*ești* > *ešt'* (I—1—1)
-*i* > *i*, (L, I, —5—5)
-*ică*, dial. -*îcă* > *ъka*) I, —1—3)
> *ъkъ* (I—1—3)
-*ier* > *ir* (L—2—4)
-*ilă* > *ila* (C, Cl, I, N, R, V, —8—
—70)> *ileъ* (I—2—4)
-*ină*, dial. *înă* > *ъnъ* (L—1—3)
-*oabă* > *oba* (R—1—1)
-*oadă* >*ada* (C—1—4) > *oda*
(C—1—2)
-*oaia*, dial, -*oańa* > -*onja* (C, Cl,
L, N, R, V, 212—616), > -*unja*
(C—1—4)
-*oară* > -*ora* (N—1—1)
-*oasă* > -*osa* (C, L, N, —11—21)
-*oi*, dial. -*oń* > -*oj* (I—1—11), >
> -*onj* (C, N.R. V, —5—11)
-*tea* > -*te* (L—1—1)
-*ucă* > -*uka* (C, Cl, N, R, V, —5—
—26)
-*ul* > -*u* (C, Cl, I, L, N, —27—
—69), > *ul*
(toate satele, —67—749), > *ulj*
(C, L, N, —4—20)
-*un* > *un* (C, Cl, —3—9)
-*ună* > *una* (I, R, —4—73)
-*uț* > *uc* (C, L, N, V, —3—51)
-*uță* > *uca* (C, Cl, R, —10—53)

Articolul românesc -*ul* are la carașoveni valoare de sufix, fiind identic, din punct de vedere al conținutului semantic pe care îl primește cuvîntul nou format, cu sufixul -*oń* (< -*oi*). De exemplu, formele *Markul* și *Markonj* sînt identice din punct de vedere semantic. La un singur informator am notat cîteva explicații după care *Markul* ar denumi „un om cu numele *Marko* care este foarte voinic, dar tînăr", pe cînd *Markonj* denumește „un om cu numele *Marko*, foarte voinic, dar mai în vîrstă". Probabil că această deosebire se făcea cu mulți ani în urmă, pentru că astăzi persoanele care au porecle de tipul *Markul*, *Markonj* nu trebuie să aibă, neapărat, prenumele *Marko*. Aceste porecle se moștenesc într-o familie de la o generație la alta, indiferent de numele sau prenumele persoanelor respective.

9. Din materialul prezentat rezultă că elementele românești reprezintă o parte însemnată a antroponimelor carașovene. Pe de altă parte, trebuie menționat că vechimea românilor în aceste șapte localități este incontestabilă, întrucît Carașova este menționată ca localitate pentru prima dată în anul 1333 (Suciu, I, p. 121); celelalte șase localități sînt atestate mult mai tîrziu (1564, 1598, 1690, 1723). Este cunoscut faptul că primele imigrări ale sîrbilor pe teritoriul românesc au fost consemnate abia după anul 1371 (lupta de la Marica) și, mai ales, după 1389 (lupta de la Cîmpia Mierlei). Rezultă, deci, că localitatea Carașova a fost înființată de către români băștinași, iar sîrbii s-au așezat aici în jurul anului 1400. Avem în vedere și faptul că localitatea Svinița (județul Mehedinți) este atestată din anul 1437 (Suciu, II, p. 513) și că graiul sîrbesc din această localitate și graiurile carașovenilor sînt foarte apropiate și singurele de acest fel din România. Este posibil ca sîrbii din Svinița și cei din satele

caraşovene să fi emigrat în acelaşi timp şi, dacă nu din aceleaşi localităţi, cel puţin din zone învecinate ale Serbiei de sud.

La începutul secolului al XV-lea caraşovenii români şi sîrbi au fost obligaţi să treacă la religia catolică, ceea ce a favorizat procesul de apropiere dintre ei. Altfel nu ar fi fost posibilă o apropiere atît de mare între românii ortodocşi şi o populaţie slavă catolică. Numai aşa se poate explica, după părerea noastră, prezenţa unui număr atît de mare de elemente româneşti în antroponimia caraşovenilor. Ele cuprind peste 51% din numele de familie, peste 28% din cuvintele de bază de la care se formează poreclele, peste 20% din prenumele bărbăteşti, peste 31% din prenumele femeieşti etc.

Mai bine de o sută de ani, caraşovenii au trăit într-o singură localitate (Caraşova); întemeierea celorlalte şase localităţi a avut loc în următoarea ordine cronologică: *Iabalcea* (consemnată din anul 1564; Suciu, I, p. 300), *Lupac* (1598; Suciu, I, p. 369), *Clocotici* şi *Rafnic* (1690; Suciu, I, p. 157—158; II, p. 68), *Nermed* şi *Vodnic* (1723; Suciu, I, p. 424; II, 255). În aceste localităţi nu s-au stabilit numai caraşoveni veniţi din Caraşova. Graiurile caraşovene nu prezintă o unitate deplină, între ele există o serie de deosebiri, mai ales de ordin fonetic şi lexical. Prezenţa acestor deosebiri ne permite să considerăm că în celelalte şase localităţi s-au stabilit şi alţi sîrbi, veniţi cu ocazia unor emigrări ulterioare.

Elementele maghiare, germane şi turceşti înregistrate în antroponimia caraşovenilor nu sînt numeroase şi nu pot fi explicate prin bilingvism sau printr-un amestec de populaţie de diferite origini. Ele au pătruns în aceste graiuri în perioada dominaţiei imperiului austro-ungar şi a imperiului otoman. Este însă posibil ca religia catolică comună să fi dus la apariţia unor căsătorii mixte cu maghiari sau cu germani, dar numai în proporţii neînsemnate.

Pe baza celor prezentate mai sus putem presupune că actualii caraşoveni sînt rezultatul unui amestec dintre o populaţie românească băştinaşă şi o populaţie sîrbească emigrată din sudul Serbiei în perioade istorice diferite, începînd din jurul anului 1400. Din punct de vedere lingvistic, caraşovenii de azi sînt purtătorii unor graiuri sîrbeşti timocene din cele mai arhaice.

BIBLIOGRAFIE

ANDERSON A. D., Fanir Iz, *Turkish dictionary*, Oxford, 1959.

CONSTANTINESCU N. A., *Dicţionar onomastic românesc* (DOR), Bucureşti, 1963.

COTOŞMAN GHEORGHE, *Din trecutul Banatului*, I, Timişoara, 1935.

CVIJIČ JOVAN *Balkansko poluostrvo*, Belgrad, 1966.

* * * *Dicţionar german-român*, Bucureşti, 1966.

* * * *Dicţionarul limbii române moderne*, Bucureşti, 1958.

DRĂGANU N., *Românii în veacurile IX — XV pe baza toponimiei şi a onomasticei* Bucureşti, 1933.

GHEŢIE ION, *Dicţionar maghiar-român*, Bucureşti, 1906.

IVIČ PAVLE, recenzie la Emil Petrovici, *Graiul caraşovenilor*..., în „Južnoslovenski filolog" XVIII (1949—1950), p. 318—322.

KITABEVI TARHAN, *Türkçe-ingilizce büyük lûgat*, Ankara, 1959.
MARETIĆ T., *O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba*, Rad Jugoslavenske Akademije znanosti i, umjetnosti, ¦LXXXI, LXXXII, Zagreb 1886.
MILETIĆ LJ., *Ueber die Sprache und Herkunft der sog. Krašovaner in Süd — Ungarn*, ,,Arhiv für slavische Philologie", XXV (1903) p. 161—180.
PASCU G., *Sufixele româneşti*, Bucureşti, 1916.
PETROVICI EMIL, *Graiul caraşovenilor*, Bucureşti, 1935.
POPOVICI E., *Istoria românilor Bănăţeni*, Lugoj, 1904.
POPOVIĆ IVAN, *Istorija srpskohrvatskoga jezika*, Novi Sad, 1955.
POPOVIĆ I. DUŠAN, *Srbi u Banatu do kraja osamnaestog veka*, Belgrad, 1955.
Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika (Rj. JAZU), na svijet izdaje Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1880.
SAUVAGEOT AURELIEN, *Nagy keziszótár*, mazodik rész, *Magyar-francia*, Budapesta, 1937.
SIMU TRAIAN, *Originea craşovenilor*, Lugoj, 1939.
* * *, *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*. I — VI, Bucureşti, 1959—1972.
SUCIU CORIOLAN, *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania*, I, A-N, Bucureşti, 1967; II, O — Z, Bucureşti, 1968.
VUK STEF. KARADŽIĆ, *Srpski rječnik*, Viena, 1852.

August 1973

MILE TOMICI
Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

UN TOPONIMIC CU STRUCTURĂ NEOBIȘNUITĂ: *Úrleta*

1. Înainte de a face unele considerații cu privire la structura neobișnuită a toponimicului *Urleta*, vom încerca să clarificăm etimologia acestui nume topic.

Numele *Urleta* (sat situat la 6 km de Cîmpina, în jud. Prahova) a fost considerat de unii cercetători ca provenind din verbul *urla* (Sextil Pușcariu [1], N. A. Constantinescu [2]), iar de alții [3] ca avînd o temă de origine slavă (v. sl. *orĭlŭ*, bulg. *orel* „vultur") comună unor derivate, nume de persoane și de locuri, ca *Orlea*, *Orleasca*, *Orlești*, *Urlești*, *Urleta*.

Cercetătorii amintiți nu discută modul de formare al toponimicului în discuție și nu iau în considerație accentul ca argument în stabilirea etimologiei.

Locuitorii satului pronunță numele *Urleta* cu accentul pe prima silabă (ca în substantivul *urlet*), ceea ce, după noi, constituie un argument în favoarea faptului că nu avem a face cu sufixul *-ata* (*-eta*, regional după teme în *i* sau iot : vezi mai departe *Pustieta*), care este totdeauna accentuat, provenit din participiul feminin, dar frecvent în toponimie și la derivate de la nume (tipul *Adîncata*, *Cireșata*, *Cocorata* etc.) [4]. Pe de altă parte, ar fi greu de explicat de ce forma sufixului ar fi *-eta* și nu *-ata* după o temă în *l* (vezi numele topic *Urlați*, în mai multe regiuni ale țării, printre care și județul Prahova).

În bulgară există o desinență de plural neutru *-eta* pentru numele de ființe tinere, dar această desinență este accentuată. De exemplu : *орлé* „vulturaș" — pl. *орлéта*. Este greu de explicat prezența acestei denumiri slave în regiunea în care e plasată comuna *Urleta*. Pe de altă parte, ar trebui clarificată și schimbarea accentului, eventual printr-o etimologie populară.

Istoria întemeierii satului, așa cum a fost păstrată în conștiința locuitorilor, ni se pare că ar putea contribui la stabilirea etimologiei. Unul din informatorii noștri [5] ne-a relatat că, după cîte se știe, satul a fost înființat de niște ciobani „din munți" [6], care l-au denumit după o vîlcea din apropiere, numită *Urloaia* [7]. Individualizarea unei așezări printr-un nume ușor diferențiat de numele unei forme de relief din apropiere este

[1] Vezi *Etimologii*, în „Dacoromania" V (1927-1928), p. 423—424.

[2] *Dicționar onomastic românesc* [București], 1963. La cuvîntul *urla* figurează mai multe toponimice și antroponimice, dar nu se indică la ce sens al verbului pot fi raportate.

[3] Iorgu Iordan, *Toponimia românească* [București], 1963, p. 466.

[4] Cf. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 461—466 ; formațiile sînt accentuate pe sufix.

[5] Vasile Marinescu, în vîrstă de 67 de ani. Satul este o așezare veche. Bunicul și străbunicul informatorului sînt originari din acest sat. Mulți țărani au fost împroprietăriți în timpul lui Cuza. Nu se cunoaște decît numele de *Urleta* pentru satul în discuție.

[6] După alți informatori „de prin părțile Sibiului".

[7] Această vîlcea (purtînd același nume) este acum cuprinsă în sat, datorită extinderii lui.

frecventă în toponimia noastră. Acad. Iorgu Iordan vorbește de necesitatea evitării confuziei între două nume de locuri printr-o ușoară schimbare formală (schimbarea genului sau adăugarea unui sufix diminutival) [8]. Poate nu e lipsit de interes faptul similar consemnat în *Marele dicționar geografic al României* (București, 1898—1902) că printre cele 14 cătune din care era formată comuna *Urlați* (jud. Prahova) figura și unul numit *Valea-Urloiul* (cf. *Urloaia* — *Urleta*).

Întrucît numele vîlcelei *Urloaia* trebuie legat incontestabil de verbul *urla* (deoarece prin această vîlcea se scurg apele provenite din ploi de pe dealurile din jur), considerăm că și toponimicul *Urleta* ar trebui pus în legătură cu aceeași temă : *urla*. Situația numelui *Urloaia* ni se pare asemănătoare cu aceea a lui *Urlătoarea*. Ultimul, destul de răspîndit în toponimia noastră, este explicat pe bună dreptate de S. Pușcariu[9] ca provenind din apelativul *urlătoare* „torent adus de ploi", cf. TDRG. Derivatul se întîlnește în mod special la nume de ape (în cădere). Legătura semantică între sensul de „a produce un zgomot" și sensul de „a coborî" este proprie nu numai verbului *a urla*, ci și altora : *a tuna*, *a hui*, *a țipa* (după cum demonstrează Pușcariu, *loc. cit.*). De aceea în cazul unor toponimice avînd ca bază pe *urla* și denumind văi, ape în cădere etc., credem că nu se poate face o distincție netă între cele două sensuri ale verbului *urla*.

Pe de altă parte, se poate demonstra că sufixele *-oi*, *-oaie* se atașează și la verbe, formînd derivate cu sens de nume de agent și de instrument. Vezi, de exemplu, *bătoi* „bătător pentru unt", antroponimicul *Uscoiu*, *țivloaie* „un fel de instrument muzical popular", cf. *țivli* „a țipa", *ursoaie* „ursitoare" etc. Prin urmare, *Urloaia* s-ar putea încadra între derivatele de acest tip.

În cazul toponimicelor *Urloaia* și *Urleta* n-ar fi exclus deci să avem a face cu sensul de „a coborî (cu zgomot)" (justificat în cazul *Urloaia*) al lui *urla*, pe care acad. Al. Graur (*op. cit.*, p. 86) îl socotește ca stînd la baza numelui topic *Urlați* < participiul lui *urla* „a coborî", deși locuitorii ambelor localități leagă atît numele de *Urleta*, cît și numele de *Urlați* de verbul *urla* „a produce zgomot". Dacă istoricul înființării satului, așa cum se păstrează în amintirea locuitorilor din *Urleta*, este adevărat (sat întemeiat de ciobani de prin părțile Ardealului), acesta ar fi un argument în plus, care ne-ar putea duce la etimonul *urla* „a coborî", deoarece, după cum se arată în CADE, verbul *urla*, cu sensul menționat mai sus, circulă în Ardeal. În cazul toponimicului *Urleta*, trebuie să pornim de la apelativul *urlet* [10], abstractul verbului *urla*, care ar fi putut să sufere aceeași evoluție semantică ca și verbul. Este adevărat că derivatele cu sufixul *-et* cu valoare abstractă, în majoritatea lor, se formează de la verbe indicînd emiterea unor zgomote, sunete etc. (*plînset*, *răcnet*, *urlet*, *tunet* etc.) ; ele se formează însă și de la verbe de mișcare : *umblet*, *treacăt* etc. [11]. Este interesant de remarcat că majoritatea verbelor discutate de S. Pușcariu *(loc. cit.)*

[8] *Op. cit.*, p. 392, 393. Aceeași idee apare și la Al. Graur, *Nume de locuri*, București, 1972, p. 72.

[9] *Op. cit.*, p. 424. Vezi și Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 58.

[10] Așa cum procedează N. A. Constantinescu, *op. cit.*, s. v. *urla*.

[11] Vezi Eugenia Contraș, *Sufixul* ***-et***, în SMFC, vol. al III-lea, București, 1962, p. 156—157.

la care se observă evoluţia de la sensul de „a produce zgomot" la cel de „a coborî" au abstracte formate cu *-et* : *huiet*, *tunet*, *ţipăt*, *urlet*.

2. Numele de localitate *Urleta* face notă aparte în toponimia noastră prin faptul că atestă o variantă feminină la un sufix de gen neutru cu valoare abstractă [12]. În general, numele de locuri formate de la abstracte verbale sau nominale nu sînt prea numeroase. Se pot da exemple ca *Întorsura* (Buzăului), *Arsura*, *Slobozia* etc. Derivatele cu sufixul *-et* sînt, de asemenea, foarte rare. Am întîlnit derivatul *Duret (Dealul* şi *Valea Duretului)* explicat de acad. Iorgu Iordan (*op. cit.*, p. 56) prin tema *dur!*, *durăi*, *durui*. Explicarea finalei *-eta* [13] drept o variantă feminină a sufixului neutru *-et*, cu valoare abstractă, ar putea fi susţinută de existenţa unor toponimice parţial asemănătoare ca structură. Sextil Puşcariu *(loc. cit.)* înregistrează toponimicul *Tulişa* „spate de munte pe Retezatul, unde se unesc toate plaiurile între Valea Haţegului şi bazinul de la Petroşeni şi toate drumurile care duc pe la stîne", pe care îl derivă din verbul *tuli* cu sensul „a coborî, a veni în jos". Dacă etimologia propusă de Puşcariu este justă, înseamnă că, şi în acest caz, punctul de plecare ar fi un abstract verbal (aici cu formă feminină). Pînă în prezent nu a fost semnalat un dublet feminin la nici un sufix pentru abstracte, cel puţin dintre cele vechi (*-lîc*, *-it* neparticipial, *-et*, *-mînt*, *-iş* etc.).

Situaţia este similară şi în cazul sufixelor colective cu formă de genul neutru. Şi aici exemplele de dublete feminine sînt rare şi se limitează numai la toponime. Am găsit două exemple la acad. Iorgu Iordan, *Toponimia românească* : unul în *-eta*, pornind de la un apelativ în *-et* : *Spineta* (şi *Schineta*), format de la *spin* (cf. *spinet*) [14], şi celălalt în *-işa* : *Bulzişa* (alături de *Bulzişul*), pe care autorul citat mai sus îl socoteşte derivat cu *-iş* colectiv de la substantivul *bulz* „o stîncă singuratică" (*op. cit.*, p. 435). În exemple de acest tip, ca şi în cazurile *Urleta* şi *Tulişa*, *-a* ar putea să fie sufix [15].

Toponimicele cu formă feminină provenite din derivate abstracte sau colective de genul neutru se pot încadra alături de numele topice care au la bază apelative nederivate de genul neutru. Acestea din urmă se pare că se întîlnesc mai des : *Gunoaia*, *Leamna*, *Măra*, *Ogora*, *Oraşa* etc. [16].

August 1973

MAGDALENA POPESCU-MARIN
Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

[12] În *Indicatorul alfabetic al localităţilor din Republica Populară Română*, Bucureşti, 1956, nu am întîlnit un toponimic cu o structură similară.

[13] În *Indicator*... figurează numele de localităţi din Moldova *Chiseta* şi *Pustieta*, care, la origine, sînt participii feminine substantivate (primul este un cuvînt „aranjat" pentru a şterge legătura cu un verb cu sens vulgar, al doilea este explicat de Iorgu Iordan ca participiu al unui verb *pustia*, pronunţat în Moldova *pustiet* (*op. cit.*, p. 395, nota). Ştefan Paşca (*Ceva despre sufixul* **-at**, **-ată** *în toponomastica noastră*, în „Dacoromania" XI (1948), p. 92) dă ca bază pentru *Pustieta* adjectivul *pustiu*, *-ie*, cu semnul întrebării.

[14] Vezi p. 427, nota 5, unde se citează toponimicele respective după D. Frunzescu (*Dicţionarul topografic şi statistic al României*, Bucureşti, 1872).

[15] Vezi discuţia asupra valorii acestui *-a* la I. Rizescu, *Asupra sufixelor onomastice* $\boldsymbol{-a_1}$ (*topoantroponimic*) *şi* $\boldsymbol{-a_2}$ (*antroponimic*), în SMFC, vol. al VI-lea, Bucureşti, 1972, p. 38. Iorgu Iordan (*op. cit.*, p. 394) îl socoteşte articol. Vezi şi Al. Graur, *op. cit.*, p. 68, 150 — 151.

[16] Vezi Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 387 — 388.

AUDIATUR ET ALTERA PARS!

În numărul 6 din 1972 al revistei „Studii şi cercetări lingvistice" s-a publicat, sub semnătura lui Ion Gheţie, o recenzie la ediţia *Evangheliarului de la Sibiu 1551–1553* realizată de subsemnatul, cu un studiu introductiv istoric, ediţie în care a fost publicat şi studiul filologic neterminat al regretatului acad. Emil Petrovici. În recenzie, Ion Gheţie a făcut o serie de observaţii, pentru care avem plăcuta datorie de a ne exprima recunoştinţa. Spre regretul nostru însă, în ea s-au strecurat şi unele inexactităţi, care pot să inducă pe cititorul neavizat în eroare, subsemnatul fiind acuzat de ignorarea unor cercetări făcute de Alexandru Mareş cu privire la *Evangheliarul de la Sibiu* şi, mai ales, la datarea lui. Pentru a nu greşi în eventuala interpretare a celor spuse de Ion Gheţie, sîntem nevoiţi să reproducem exact citatul din recenzie, deşi el este destul de lung: „Ezitantă, vreme îndelungată, a fost şi poziţia lui Demény. În comunicarea ţinută la 2 iunie 1965 la Bucureşti, d-sa plasa tipărirea cărţii în intervalul 1546–1557, promiţînd o datare mai exactă după ce va fi obţinut de la Leningrad un decalc al filigranului...

Trei ani mai tîrziu, în 1968, într-o lucrare consacrată istoricului hîrtiei în secolul al XVI-lea, Demény fixează drept dată a tipăririi *Evangheliarului* anii 1551–1553 întemeindu-se de această dată pe un examen filigranologic amănunţit. Întreaga demonstraţie este reluată şi lărgită în studiul introductiv la ediţia de care ne ocupăm. Rezultatele la care ajunge Demény sînt acceptabile integral, *cu observaţia, deloc minoră, că cel care a arătat pentru întîia dată pe baza cercetării comparative a filigranelor* (sublinierea noastră L.D.,) că *Evangheliarul de la Sibiu* datează din anii 1551–1553 este Al. Mareş, într-o comunicare ţinută la Institutul de lingvistică din Bucureşti la sfîrşitul anului 1966 şi publicată nu mult după aceea, de care Demény nu are cunoştinţă. De menţionat că Mareş pornise de la afirmaţia lui Demény că filigranul *Evangheliarului* este identic cu filigranele publicate în *Quellen*. Faptul acesta nu infirmă utilitatea demonstraţiei lui Demény, dar conferă totuşi întîietate cercetării lui Mareş" (SCL XXIII (1972), nr. 6, p. 667).

Înainte de a reproduce toate probele care dovedesc cît de puţin informat este recenzentul, trebuie să facem cîteva precizări. Mai întîi Alexandru Mareş nu a văzut niciodată originalul *Evangheliarului de la Sibiu* aflat la Leningrad, ceea ce rezultă din fişa cărţii de la bibliotecă. Prin urmare, nu putea să facă *cercetări comparative asupra filigranelor de pe hîrtia acestui text*, cum pretinde Ion Gheţie. Nu a pretins acest lucru nici Al. Mareş atunci cînd a publicat studiul său intitulat *Observaţii cu privire la Evangheliarul din Petersburg* (LR XVI (1967), nr. 1). El recunoştea atunci că a pornit de la afirmaţia noastră exprimată în studiul *O tipăritură slavo-română precoresiană*, publicat în 1965 („Studii. Revista

de istorie", XVIII (1965), nr. 5). Numai că nu cunoaştem din ce motive atît Al. Mareş în 1967, cît şi Ion Gheţie în 1972 afirmă că, în cercetarea lui, Al. Mareş a pornit numai de la afirmaţia subsemnatului cu privire la identitatea filigranelor cu cele reproduse în *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, uitînd să precizeze că variantele de filigran întîlnite pe hîrtia *Evangheliarului* au fost reproduse în studiul subsemnatului din 1965. În mod ciudat, Al. Mareş afirma, dimpotrivă, în studiul său din 1967, că subsemnatul nu am publicat un decalc al variantelor de filigran întîlnite în această tipăritură (LR XVI (1967), nr. 1, p. 67). Oricine va deschide numărul 5 al revistei „Studii" din 1965 şi se va uita la pagina pe care sînt reproduse filigranele se va putea convinge singur. Procedeul deloc obişnuit al colegului Al. Mareş a fost pentru subsemnatul o mare surpriză cu atît mai mult cu cît, preluînd din studiul nostru imaginile de filigran din *Evangheliarul slavo-român*, le-a publicat în studiul domniei sale fără să precizeze că de fapt le-a copiat din articolul nostru apărut în revista „Studii".

Să vedem acum ce se spunea, printre altele, în articolul nostru din 1965. Trebuie să precizăm că rezultatele dobîndite de noi pînă la predarea la tipar a textului comunicării din 2 iulie 1965 nu le-am considerat definitive, deşi precizam chiar atunci că : „Pe hîrtia unor documente din 1551 găsim variantele tipului de filigran existent în *Evangheliarul slavo-român*" („Studii" XVIII (1965), nr. 5, p. 1023). Am indicat însă foarte clar calea pe care problema urma să fie soluţionată. Precizam fără echivoc : „Problema este să cercetăm în continuare şi să căutăm să desluşim mai îndeaproape anii în care s-a produs hîrtia cu variantele din tipul de filigran pe care le întîlnim la *Evangheliarul slavo-român*. Acest lucru ne cere, pe de o parte, să recurgem la metodele cele mai moderne ale analizei şi copierii filigranelor de care se folosesc unele institute din străinătate ; iar, pe de altă parte, să întreprindem o cercetare amănunţită a filigranelor de pe hîrtia actelor şi documentelor perioadei respective, aflate în Arhivele statului din Braşov, Sibiu şi Cluj. Fotografierea filigranului cu metoda izotopilor, la mărimea naturală, va oferi posibilitatea constatării celor mai mici detalii ale variantei de filigran, care cu ochiul liber şi la copierea pe calc nu se pot observa. ...Cînd vom reuşi să obţinem aceste fotografii de pe hîrtia cărţii care se află tot la Leningrad, vom putea să tragem concluzii precise" *(Ibidem)*.

Pentru a realiza scopul propus, avînd sprijinul Secţiei de ştiinţe filologice a Academiei Republicii Socialiste România, la sfîrşitul anului 1965 am făcut o deplasare la Leningrad, unde, în Laboratorul de conservare şi restaurare a documentelor, condus de profesorul V. L. Liublinski, s-au făcut fotografiile cu izotopi ale variantelor de filigran de pe hîrtia *Evangheliarului slavo-român*. Pe baza acestor fotografii, tot la sfîrşitul anului 1965 şi la începutul anului 1966, subsemnatul am cercetat un mare număr de documente de la mijlocul secolului al XVI-lea, stabilind definitiv data de 1551—1553 (eventual 1554, cel mai tîrziu) a tipăririi *Evangheliarului slavo-român*. Concluziile formulate de subsemnatul au fost prezentate mai întîi în şedinţa lunară a Secţiei de ştiinţe filologice a Academiei R.S.R., în ianuarie 1966, unde toţi cei prezenţi au avut posibilitatea să vadă, pentru prima dată la noi în ţară, variantele filigranului de pe hîrtia *Evan-*

gheliarului fotografiate cu izotopi, şi să ia cunoştinţă de concluziile noastre de mai sus (a se vedea, în acest sens, procesele-verbale ale şedinţelor Secţiei, precum şi precizarea făcută de noi în studiul *Fotografierea şi reproducerea filigranelor cu izotopi* („Revista muzeelor" IV(1967), nr. 6, p. 523). Aceleaşi concluzii au fost prezentate de subsemnatul la Primul congres internaţional de studii sud-est europene din august-septembrie 1966, în comunicarea *Istoria knigi i kirillovskoi peciati v iugo-vostocinoi Evrope XVI v. (K voprosu o metodah issledovania, o vspomogatelnîh posobiah i o sotrudnicestve mejdu speţialistami)*. Rezumatul acestei comunicări, susţinută în limba rusă la congresul amintit, a fost tipărit la noi încă în vara anului 1966 în limba franceză (*Premier Congrès International d'études balkaniques et sud-est européennes. Sofia 26 août – 1 septembre 1966. Résumés des communications de la délégation roumaine. Moyen Âge*, Bucureşti, 1966). În comunicarea subsemnatului se arată : „Reproducerea la mărime naturală a filigranelor de pe hîrtia *Evangheliarului* cu ajutorul fotografierii betaradiografice ne-a permis să realizăm o comparaţie precisă a acestor filigrane cu filigranele care se întîlnesc pe documentele din secolul al XVI-lea din cele mai mari fonduri arhivistice din Transilvania (Braşov, Sibiu, Cluj şi Tîrgu Mureş)". În continuare, se precizează numărul documentelor parcurse dintre 1546 şi 1590. „Această analiză exhaustivă — se precizează în textul comunicării noastre — a arătat că hîrtia, produsă la moara de hîrtie din Braşov, cu filigranele identice cu acelea pe care le înîtlnim în *Evangheliarul slavo-român*, se afla în circulaţie între anii 1551 şi 1554" (Cf. extras din *Actes du premier Congrès International d'études balkaniques et sud-est européennes* (1966). *Histoire*, vol. III, p. 540). Rezultă din aceasta că, cel puţin cu un an înaintea rezultatelor obţinute de Al. Mareş, subsemnatul am efectuat datarea *Evangheliarului slavo-român* printr-un studiu care era gata în 1966 şi care urma să facă parte din studiul introductiv istoric la ediţia *Evangheliarului slavo-român*. Încă în cursul anului 1966 subsemnatului i s-a solicitat un text cu privire la aceste rezultate pentru a fi prezentat la cel de al VII-lea Congres internaţional al istoricilor hîrtiei ce urma să aibă loc la Oxford, în septembrie 1967. Textul depus în 1966 a fost multiplicat de organizatori şi trimis tuturor participanţilor încă mult înainte de ţinerea congresului. În el se făcea trimiterea la studiul nostru aflat atunci în manuscris şi care purta titlul : *Filigranul Evangheliarului din Sibiu* (Cf. *VII International Congress of Paper Historians. Trimity College Oxford 24 — 29 septembrie 1967. Communications*. Edited by I. S.G. Simmons, Oxford, 1967, p. 29, nota 8). La pagina 23 a Actelor congresului de la Oxford, variantele de filigran din *Evangheliarul slavo-român* au fost reproduse alături de cele din 1553—1554, ceea ce pune în evidenţă schimbarea survenită în evoluţia variantelor. La pagina 24 se precizează clar că variantele de filigran din *Evangheliar* prezentau o perfectă identitate cu cele întîlnite în documentele datate între mijlocul anului 1551 şi martie 1553. „Die Untersuchung der etlichen zehntauzend Urkunden führte zur Erkenntnis, dass das obiggenannte Wasserzeichenpaar auf den Urkunden Mitte des Jahres 1551 auftaucht und es perfekt identisch mit jenem des Evangelienbuches bis 1553 ist. Bereits 1553 beginnen die Zeichen Abweichungen aufzuweisen (Abbildungen, 3, 4, 5, 6). Der dünne Draht des Wasserzeichens, der dem Sieb aufgelegt wurde, verbrauchte sich in den beiden Jahren und angefangen mit März 1553

können wir nur noch von einer Ähnlichkeit zwischen den Wassenzeichen des Evangelienbuches und denen der Urkunden sprechen". Într-o formă schimbată și scurtată, comunicarea publicată în Actele congresului internațional al istoricilor hîrtiei a fost tipărită ulterior și în „Revue Roumaine d'Histoire" (VII (1968), nr. 1, p. 29–38), făcîndu-se precizarea de rigoare.

Astfel prezentîndu-se lucrurile, ni se pare clară problema priorității. Subsemnatul nu numai că am prezentat, în *ianuarie 1966*, o comunicare pe această temă la Secția de științe filologice a Academiei R.S.România(față de comunicarea făcută de Al. Mareș, la *sfîrșitul anului 1966*), dar am precizat într-o altă comunicare la un congres internațional rezultatele datării *Evangheliarului* tot în 1966, rezumatul ei tipărindu-se în vara aceluiași an (Al. Mareș tipărește studiul său în 1967) în limba franceză, textul integral al comunicării fiind publicat în limba rusă, în Actele Congresului de la Sofia din 1966. Concluzia cu privire la datare am publicat-o și în articolul *Izotopi în cercetarea istorică*, apărut în „Előre" din 14 septembrie 1966.

Subliniez că apreciez foarte mult și urmăresc îndeaproape cercetările întreprinse de Ion Gheție și Al. Mareș. Am avut de multe ori plăcerea de a citi studii scrise de acești colegi filologi, studii în care constatăm apropierea sau chiar identitatea punctelor noastre de vedere într-o serie de probleme ale istoriei tiparului și ale filigranologiei. Am apreciat și apreciez în continuare rezultatele dobîndite de dînșii, ceea ce am arătat și în lucrările mele tipărite. Sînt partizanul decis al dialogului și al schimbului de păreri, căci numai astfel vom putea obține rezultate din ce în ce mai bune, dar solicit folosirea echitabilă a armelor și o informare măcar tot atît de precisă cît se cere subsemnatului. Sînt convins că bunăvoința reciprocă și pasiunea de care sîntem stăpîniți în căutarea adevărului sînt suficiente temeiuri pentru o colaborare și mai strînsă, pentru noi rezultate și inclusiv pentru a continua dialogul.

DEMÉNY LUDOVIC

Institutul de istorie „N. Iorga"
București, B-dul Aviatorilor 1

Mai 1973

MARIA MANOLIU-MANEA, **Structuralism lingvistic (Lecturi critice)**, București, Editura didactică și pedagogică, 1973, 286 p.

Lucrarea Mariei Manoliu-Manea se înscrie pe linia operelor de sinteză care caută să prezinte trăsăturile generale ale unui fenomen cultural și istoria ideilor lui de bază.

După un prim capitol (*Schiță istorică*), unde ni se înfățișează evoluția ideilor structuralismului lingvistic și a principalelor școli care l-au promovat, se trece la analiza conceptelor fundamentale și a realizărilor din acest domeniu (capitolele : *Sistem și structură*, p. 83 ; *Relate și relații*, p. 98 ; *Formalizarea lingvisticii*, p. 128 ; *Problemele fundamentale ale teoriei diacronice*, p. 161 ; *Teoria limbii și gramatica*, p. 191 ; *Semiotizarea științelor*, p. 218). Autoarea insistă în special asupra analizei structurale a celor două școli principale din lingvistica americană : descriptivismul și transformaționalismul. Tipurile de gramatici analitice și generativ-transformaționale sînt discutate pe larg, în mai multe capitole. Lucrarea se încheie cu un *Glosar de terminologie structurală*, deosebit de util, și o *Bibliografie selectivă*, care cuprinde principalele opere a peste două sute de autori.

Meritul prim al acestei lucrări este faptul că prezintă sintetic ideile fundamentale ale structuralismului lingvistic, privite critic chiar de pe pozițiile acestui mod de a considera limba, în lumina ultimelor sale cuceriri. Cu competență, autoarea știe să aleagă de cele mai multe ori ceea ce aduce nou această concepție și metodă de cercetare, progresul realizat de structuralism în cunoașterea fenomenului lingvistic.

Reprezentarea ideilor este însoțită de citate, alese cu deosebită pricepere, care ajută la o mai bună înțelegere a expunerii. Tehnica citării nu este însă uniformă și amplifică de cele mai multe ori inutil volumul lucrării ; în general citatele sînt date în două limbi : original și traducere românească. Faptul acesta apare cu atît mai curios, cu cît unele citate sînt reproduse, la rîndul lor, după alte traduceri ale lucrărilor discutate. Credem că ar fi fost suficient ca traducerea românească să fi fost însoțită numai de referința bibliografică de rigoare, așa cum se procedează de obicei în lucrări de acest gen și așa cum face și autoarea uneori (de exemplu, la p. 62, 65, 129 etc.).

Structuralismul lingvistic, după cum remarcă acad. Iorgu Iordan în *Prefață*, cuprinde atît încadrarea acestei teorii a limbii într-un cadru filozofic general, cum și prezentarea contingențelor ei cu materialismul dialectic, fapt deosebit de important, asupra căruia autoarea ar fi putut să insiste mai mult. Cu toate că aplicarea metodelor matematice în lingvistică este amplu discutată, problemele lingvisticii cantitative (modelări probabiliste, tehnici automate etc.) au fost aproape complet omise din cuprinsul lucrării, spre surprinderea celor care știu că autoarea a lucrat și în acest domeniu.

Din păcate, condițiile grafice în care a fost editată această carte sînt cu mult sub nivelul conținutului ei. Pe lîngă numeroasele greșeli și neglijențe tipografice (pete de cerneală, litere căzute, greșit grupate — cf. p. 249, 263, 82 — sau amestecate — ca în cazul termenilor grecești de la p. 226, scriși cu caractere grecești și latinești), apar și erori în reprezentările grafice (ca acelea de la p. 131, unde raportul de incluziune dintre două mulțimi, A și B, este greșit reprezentat). Pentru toate acestea o erată ar fi fost, desigur, necesară.

Apărută la șase ani după o altă lucrare de sinteză foarte valoroasă, cu aceeași temă (*Elemente de lingvistică structurală*. Redactor responsabil I. Coteanu, București, Editura științifică, 1967), cartea Mariei Manoliu-Manea

aduce completări utile şi reprezintă un nou pas în studiile cu caracter teoretic şi istoric din acest domeniu.

Departe de a fi o serie de observaţii ,,care pornesc de la un corpus redus de texte", aşa cum le caracterizează cu modestie autoarea (p.14), cartea de faţă reuşeşte să prezinte un bogat conţinut de idei, cu deosebită claritate, într-un stil concis şi atractiv, care dovedeşte, o dată mai mult, calităţile ştiinţifice şi didactice ale autoarei.

Octombrie 1973

C. M. Maneca
Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

Semantics of Natural Language*, Edited by Donald Davidson and Gilbert Harman, (= **Synthese Library**), D. Reidel Publishing Company, Dordrecht, 1972, X + 769 p.

Determinat de largile sale implicaţii filozofice şi favorizat de dezvoltarea ştiinţelor exacte, limbajul natural a devenit, în ultimele decenii, obiect de studiu teoretic intens. În consecinţă, schimbul de idei dintre specialiştii aparţinînd unor domenii diferite de cercetare, dar preocupaţi de studiul bazelor limbii, s-a dovedit, la rîndul său, inevitabil. Volumul de care ne ocupăm îşi propune ,,to encourage the active exchange of ideas among logicians, philosophers and linguists who are working in semantics for natural languages"[1], reflectînd tocmai necesitatea colaborării. Mai ales la acest nivel credem că se află interesul şi utilitatea studiilor cuprinse în acest volum, a cărui prezentare, chiar sumară, e dificilă datorită diversităţii de preocupări a autorilor — filozofi, logicieni, matematicieni, lingvişti.

I. Concepută ca sistem abstract al unei forme de comportament specific umane, gramatica, în teoria transformaţională, explicitează un fapt altfel neglijat — distincţia dintre un aspect de suprafaţă al limbii şi un altul mai profund, constînd într-o structură formală. O astfel de gramatică se prezintă sub forma unui algortim şi constă în trei componenţi — unul pur generativ (componentul sintactic) şi doi componenţi interpretativi (componentul semantic şi cel fonologic). Obiecţiile aduse acestui model sînt, pe de o parte, metodologice — din punctul

* Volumul cuprinde 25 de studii, în majoritate prezentate la Conferinţa de semantică a limbajului natural organizată în august 1969, în S.U.A., cu sprijinul Consiliului de studii filozofice şi al Consiliului şi Fundaţiei naţionale de ştiinţă. Reproducem, în continuare, sumarul : [1] Charles J. Fillmore, *Subjects Speakers, and Roles* ; [2] Gilbert Harman, *Deep Structure as Logical Form* ; [3] J. A. Fodor, *Troubles about Actions* ; [4] John Robert Ross, *Act.* ; [5] Terence Parsons, *Some Problems Concerning the Logic of Grammatical Modifiers* ; [6] Richard Montague, *Pragmatics and Intensional Logic* ; [7] David Lewis, *General Semantics* ; [8] John Wallace, *On the Frame of Reference* ; [9] Saul A. Kripke, *Naming and Necessity* ; [10] Keith S. Donnellan, *Proper Names and Identifying Descriptions* ; [11] Robert C. Stalnaker, *Pragmatics* ; [12] Jaakko Hintikka, *The Semantics of Modal Notions and the Indeterminacy of Ontology* ; [13] Barbara Hall Partee, *Opacity, Coreference and Pronouns* ; [14] W. V. Quine, *Methodological Reflections on Current Linguistic Theory* ; [15] P. F. Strawson, *Grammar and Philosophy* ; [16] Leonard Linsky, *Analytic /Syntetic and Semantic Theory* ; [17] P. T. Geach, *A Program for Syntax* ; [18] James D. McCawley, *A Program for Logic* ; [19] George Lakoff, *Linguistics and Natural Logic* ; [20] Dana Scott (ed.) *Semantical Archaeology : A Parable* ; [21] Hector-Neri Castañeda, *On the Semantics of the Ought-To-Do* ; [22] Bas C. van Fraassen, *Inference and Self-Reference* ; [23] Paul Ziff, *What Is Said* ; [24] L. Jonathan Cohen and Avishai Margalit, *The Role of Inductive Reasoning in the Interpretation of Metaphor* ; [25] Patrick Suppes, *Probabilistic Grammars for Natural Languages.*

[1] *Editorial Introduction.*

de vedere al analizei filozofice, şi în legătură cu natura structurii de adîncime şi organizarea gramaticii — din punctul de vedere al semanticii generative, pe de altă parte.

A. Obiecţii metodologice. Studiile lui W. V. Quine [14][2] şi P. F. Strawson [15] opun gramaticii transformaţionale o teorie a limbii în care empirismul logic (construcţia logică a obiectului) se îmbină cu naturalismul lingvistic (teoria limbii dependentă de faptele din limbajul natural) şi arată cum, alături de limbajele artificiale, limbajul natural poate constitui obiectul şi instrumentul analizei filozofice.

W. V. Quine [14] obiectează teoriei transformaţionale a) faptul că aceasta are ca obiect structurile mentale, b) faptul că ea rămîne la nivel descriptiv. Confuzia dintre teorie şi obiect din gramatica transformaţională provine din conceperea structurii de adîncime ca existînd implicit în mintea vorbitorului, astfel încît cele două accepţii ale gramaticii — una de construcţie teoretică şi alta de ghid practic, de factor intern — se suprapun. După Quine, această coincidenţă fie că înlătură posibilitatea existenţei teoretice a mai multor gramatici extensional echivalente, fie că, în ipoteza unei astfel de pluralităţi teoretice, presupune un simţ înnăscut al gramaticalităţii, deoarece vorbitorul ar prefera în mod inconştient o gramatică, respingînd o alta extensional echivalentă. Cum acest simţ înnăscut al gramaticalităţii nu pare a avea o justificare obiectivă, pluralitatea gramaticilor extensional echivalente duce la respingerea tezei structurilor mentale înnăscute şi face din structura de adîncime o chestiune pur teoretică.

Analiza logică reprezintă alternativa propusă de Quine la modul în care apare structura de adîncime în gramatica transformaţională, ea fiind posibilă în momentul în care acceptăm ipoteza existenţei unei similarităţi între structnra de adîncime şi structura logică a limbajului natural. E vorba, însă, de analiza logică nu în sensul de traducere în simboluri

[2] Vezi notaţia de la *, pe care o vom folosi în continuare pentru citarea titlurilor.

a aspectelor de suprafaţă ale limbii, avînd ca rezultat aranjamentul formal actualizat, ci în sensul în care e utilizată formalizarea în construcţia limbajelor ideale, ca instrument, ca tehnică de reconstrucţie a obiectului, depăşind constrîngerile empirice şi explicînd această actualizare. Ceea ce reproşează gramaticii transformaţionale e tocmai faptul că, în ciuda aspectului formalizat pe care îl oferă, ea rămîne, totuşi, la nivel descriptiv, la ceea ce se găseşte în obiect şi este derivată pe calea observaţiei directe a acestuia ca şi analiza logică în care este reprodusă în simboluri organizarea de suprafaţă a limbii. Gramatica propusă de Quine depăşeşte nivelul descriptiv al contactului empiric cu obiectul şi apare ca tehnică de determinare a construcţiilor corecte, ca model teoretic, explicativ, care acţionează ca instrument de înţelegere a obiectului. Astfel, pluralitatea modelelor teoretice e o pluralitate a modurilor de înţelegere, a ipotezelor asupra unuia şi aceluiaşi obiect. Această pluralitate teoretică argumentată de Quine nu implică însă în mod necesar, pierderea caracterului de existenţă obiectivă a structurii de adîncime ca structură mentală înnăscută. Totul depinde de premisa pe care o adoptăm : dacă se acceptă existenţa universaliilor lingvistice, obiectivul analizei logice fiind acela de a descoperi şi explica structura de adîncime a limbajului natural, această analiză logică poate fi, în acelaşi timp, şi o ipoteză asupra unor structuri mentale înnăscute.

Preluînd distincţia făcută de Chomsky între *gramatica universală* ca teorie generală a limbii, avînd ca obiect caracterul abstract şi complex al proceselor mentale, principiile universale ce prevăd schema restrictivă căreia trebuie să i se conformeze orice limbă, şi *gramatica particulară*, care descoperă caracteristicile competenţei vorbitorului unei limbi, P. F. Strawson [15] reproşează teoriei transformaţionale faptul că, însăşi gramatica universală rămîne la nivelul limbajului actualizat, la nivel empiric, fără să descopere structurile semantico-logice ale limbii. Aceasta e şi o consecinţă a felului în care e concepută gramatica — funcţiile, rolurile elementelor în propoziţie sînt implicate în sensul acesteia,

dar aceste funcţii nu sînt explicitate în structura de adîncime. Ele sînt suplinite de configuraţiile categoriilor gramaticale, fără nici o lămurire asupra relaţiilor dintre trăsăturile logico-semantice şi relaţiile sintactice, într-o teorie în care semantica e un component pur interpretativ.

Strawson încearcă să depăşească nivelul limbajului actualizat şi să descopere structurile semantico-logice pentru care concepe un vocabular semantic abstract. El propune distincţia *gramatică intrinsecă* sau *esenţială* /*gramatică alternativă* sau *variabilă* în cadrul unui tip de limbă definit prin tipul semantic al elementelor de sens şi tipul de combinaţii la care acestea participă. Rezultatul se va concretiza într-o serie de aranjamente formale, gramatica esenţială specificînd şi diferenţiind tipurile de combinaţii, însă, fără ca ea să aibă ca obiect mijloacele formale de realizare a acestor combinaţii. Gramatica alternativă se va ocupa de adecvarea aranjamentelor formale la restricţiile impuse de gramatica esenţială. Garamatica esenţială concepută de Strawson paralel cu modelul transformaţional, dar astfel încît să evite o parte din neajunsurile acestuia, are ca obiect o structură de adîncime cu un caracter mai abstract decît în teoria transformaţională, unde exista o legătură directă între noţiunile semantico-logice şi categoriile sintactice tradiţionale. La nivelul gramaticii esenţiale, obişnuitele relaţii sintactice — subiect, obiect — nu apar, deoarece ele ar reflecta interacţiunea dintre factorii semantici şi funcţionali din limbajul actualizat, nesituîndu-se astfel la nivelul teoriei generale a limbii.

B. Studiile de semantică generativă cuprinse în volum (George Lakoff [19], James D. McCawley [18], Charles J. Fillmore [1], John Robert Ross [4], Gilbert Harman [2]), deşi aparent reprezentînd un curent opus gramaticii transformaţionale, căreia îi aduc serioase obiecţii. nu fac decît ca modelul transformaţional să beneficieze de confruntarea de idei din filozofia şi ştiinţa contemporană.

Corectările aduse teoriei transformaţionale se referă la organizarea gramaticii şi au implicaţii de natură metodologică. Este respinsă, astfel, dicotomia sintaxă/semantică, reguli de transformare/ reguli de interpretare semantică din gramatica transformaţională, structura de adîncime identificîndu-se cu forma logică şi devenind *input* atît pentru regulile de transformare, cît şi pentru cele de inferenţă. Conexiunea dintre structura sintactică şi structura semantică permite înlocuirea celor doi componenţi printr-un singur sistem concretizat în ceea ce Lakoff [19] numeşte o *logică naturală*. Această formă logică profundă, constituită structural din predicat şi argumente, este reprezentabilă, însă, sub formă de arbori în termenii gramaticii transformaţionale. După cum argumentează McCawley [18], chiar şirurile de simboluri din reprezentarea semantică lineară nu sînt altceva decît abrevieri pentru arborii din structura logică. Parantezele din formulele logice ar reflecta tocmai această organizare.

Paralelismul sintactico-semantic este dus şi mai departe de McCawley [18], care arată că transformările, ca reguli ce specifică felul în care un anumit stadiu al derivării trebuie să difere de următorul stadiu, sînt analoge regulilor de inferenţă: transformările ciclice acţionează analog cu procesul semantic de ,,nesting" din structura logică, în timp ce transformările postciclice corespund procesului semantic de ,,linking",

În contextul semanticii generative, analiza logică oscilează, însă, între înţelegerea sa ca instrument de explicare a structurilor de adîncime şi înţelegerea sa ca instrument de descriere cu maximă adaptare la obiect, pînă la identificarea cu acesta. Acest din urmă punct de vedere e rezultatul stabilirii unor legături empirice, intuitive între obiect şi tehnica de descriere a acestuia: McCawley [18] arată că situarea verbului pe primul loc în structura limbii engleze este un argument pentru alegerea notaţiei poloneze în analiza logică. Legătura empirică dintre limbajul natural şi limbajul logic, în sensul de analogie, de paralelism direct în obiect apare şi la nivelul descoperirii unui suport formal pentru anumite elemente. Un exemplu îl constituie analiza cuantificatorilor întreprinsă de Harman [2] sau Lakoff [19].

Mai interesantă ni se pare analiza cuantificatorilor întreprinsă de MaCawley [18] paralel cu analiza conjuncţiilor coordonatoare. În structura de adîncime, acestea ar corespunde unor operatori de mulţimi propoziţionale, reprezentabili ca predicate într-o structură binară. Diferenţa dintre conjuncţii şi cuantificare constă în felul în care e definită mulţimea propoziţiilor asupra căreia se operează: în cazul conjuncţiilor, mulţimea apare prin enumerare, în cazul cuantificatorilor, mulţimea este definită prin termenul său general. Dacă structurile corespunzătoare cuantificatorului universal şi cuantificatorului existenţial se pot identifica, respectiv, cu structurile conjuncţiilor coordonatoare copulative şi disjunctive rezultă că se pot aplica aceleaşi reguli de inferenţă celor două tipuri de mulţimi.

O altă problemă care constituie obiectul studiilor de semantică generativă este următoarea: dacă într-o teorie semantică trebuie să se facă referiri la actul vorbirii, la condiţiile în care acesta are loc şi în cazul unui răspuns afirmativ: cum poate apărea acest tip de informaţie în structura de adîncime? [3]

Lakoff [19] incorporează forţa ilocuţionară a actelor vorbirii în structura de adîncime sub forma *verbelor performative*, care se comportă ca operatori modali, şi formulează pentru acestea o regulă aplicabilă şi în cazurile în care ele apar neperformativ. Aceasta implică referirea la *index* (specificarea vorbitorului, adresantului, locului şi timpului enunţării), în acelaşi sens argumentînd şi Fillmore [1] cînd se ocupă de predicatele care necesită includerea trăsăturilor deictice în structura de adîncime.

Care sînt, însă, consecinţele explicitării indexului în structura de adîncime? O simplificare a semanticii, afirmă Lakoff; condiţiile de adevăr pentru propoziţiile conţinînd verbe performative s-ar reduce la condiţiile de adevăr pentru propoziţiile enunţate, distincţia dintre *coordonatele contextuale* [4] (ale enunţării) şi *coordonatele atribuite* (ale propoziţiei exprimate) devenind inutilă, deoarece coordonatele atribuite ar include coordonata contextuală în funcţie de care apar. În această situaţie, coordonatele contextuale ar fi superflue şi pragmatica s-ar reduce la semantică.

Problema este dacă această reducere a coordonatelor enunţării la coordonatele propoziţiei exprimate este adecvată limbajului natural, dacă putem reduce condiţiile de adevăr ale actelor performative, condiţii ce reprezintă îndeplinirea lor mai mult sau mai puţin eficientă, la condiţiile de adevăr ale propoziţiilor exprimate prin performanţa acestor acte. Lakoff încearcă să determine condiţiile de adevăr pentru actele performative, limitîndu-se la coordonatele atribuite într-un anumit context, ceea ce echivalează cu simpla exprimare a propoziţiei în acest context. Condiţiile de adevăr pentru actele performative se referă, însă, la forţa cu care este exprimată propoziţia, forţă ilocuţionară care nu poate fi explicitată decît ţinînd seama de toate coordonatele contextuale în care propoziţia poate fi exprimată.

La acest din urmă punct de vedere, pe care în analiza verbelor performative îl respinge, se pare că aderă Lakoff în analiza *presupunerilor*. Lakoff îşi propune să determine condiţiile de adevăr pentru verbele care exprimă presupuneri: verbul *realize* presupune adevărul obiectului său şi intră în categoria presupunerilor pozitive ($+ P^{+}$), în timp ce *pretend* presupune falsul acestuia — supoziţia negativă ($+ P^{-}$); la rîndul lor, presupunerile pot fi negate ($- P^{+}$ sau $- P^{-}$), iar verbele de presupunere pot fi obiectul altor asemenea verbe. Semantic, în structura de adîncime, presupunerile sînt, pentru Lakoff, relaţii între formele logice ale S_1 şi S_2 ('Sam realizes that Harry is a fink' şi, respectiv, 'Harry is a fink'). Condiţiile de adevăr pentru presupuneri apar, astfel, ca raport între valoarea de adevăr a propoziţiei exprimate şi context, ca tentativă de asertare a propoziţiei,

[3] Această preocupare se înscrie într-un context mai larg — acela al cercetării raporturilor dintre semantică şi pragmatică — şi asupra ei vom mai reveni.

[4] În terminologia lui David Lewis [7] ,,contextual coordinates'' şi, respectiv, ,,assignment coordinates''.

reprezentînd forţa cu care aceasta este exprimată şi nu numai ca simplă exprimare a propoziţiei, cum se întîmpla în cazul analizei verbelor performative. Dacă presupunerile reprezintă o situaţie asemănătoare cu aceea în care verbele performative apar explicit, după cum arată Lakoff, condiţiile de adevăr pentru presupuneri şi performative stabilindu-se în mod analog, rezultă că analizele lui Lakoff se contrazic : în analiza verbelor performative, el încearcă o reducere a pragmaticii la semantică, în timp ce, în cazul presupunerilor, această reducere nu mai are loc. Cea de-a doua interpretare, legată de cercetările din logica intensională, ni se pare cea adecvată, deoarece numai o analiză de tipul celei aplicate presupunerilor poate explicita forţa ,,supoziţională", ca şi cea ilocuţionară a actelor vorbirii.

În *The Case for Case* [5] şi *Toward a Modern Theory of Case* [6], Fillmore reproşa gramaticii transformaţionale felul în care aceasta reconstituia formal opoziţia informaţie funcţională/informaţie categorială, propunînd o ,,case grammar", un model sintactico-semantic în care cadrul structural este furnizat de o categorizare a actanţilor : 'Agentiv', 'Instrumental', 'Dativ', 'Factitiv', 'Locativ', 'Obiectiv'. De astă dată, Fillmore [1] ne propune o "rôle structure analysis", în care rolurile semantice ale argumentelor sînt tratate la două nivele : pentru un verb ca **buy*, un argument are funcţia 'customer' la un nivel şi funcţia 'agent' la altul, în timp ce pentru *sell*, argumentul selectat ca 'agent' este 'merchant'. Această distincţie între rolul semantic al grupului nominal faţă de predicat şi poziţia grupului nominal în configuraţia sintactică permite stabilirea unor relaţii între predicate — perechi de verbe, care diferă fie prin identificarea argumentelor cu rolurile semantice, fie prin prezenţa sau absenţa unor roluri semantice. Rezultatele analizei lui Fillmore se concretizează în descompunerea sintactico-semantică a verbelor şi relaţionarea lor.

Descompunerea lexicală îl preocupă şi pe Lakoff [19], care arată că anumite verbe se descompun în funcţie de forma logică a propoziţiei în care apar. Este vorba, de data aceasta, de o descompunere a elementelor lexicale în predicate atomice, de obicei operatori propoziţionali (*persuade to* e substituit de *cause-come about-intend*). Se pare că aceste predicate atomice cu obiect propoziţional sînt în număr finit, ele folosind tocmai la traducerea infinităţii de verbe din limbajul natural. Apare astfel necesitatea stabilirii unor axiome, postulate de sens formulate în termenii unor structuri abstracte care să indice relaţiile dintre aceste predicate atomice. Formularea postulatelor de sens nu poate fi, în nici un caz, arbitrară, necondiţionată de obiect. Axiomele sînt impuse de constrîngerile gramaticale şi, alături de formele logice pe care le relaţionează, ele permit fixarea condiţiilor de adevăr pentru propoziţiile unui sistem. Construirea unei semantici adecvate limbajului natural depinde, în primul rînd, de alegerea unui sistem logic capabil să reflecte gramaticalitatea propoziţiilor, să caracterizeze inferenţele valide din limbajul natural şi să permită stabilirea condiţiilor de adevăr pentru aceste propoziţii. După Lakoff, complexitatea limbajului natural impune extinderea la un sistem de logică modală intensională, la o semantică a lumilor posibile, în care fixarea condiţiilor de adevăr se face în termenii unor mulţimi model conţinînd descrieri ale diferitelor lumi posibile alternative. *Relaţia de alternativitate* este o relaţie diadică definită pe aceste mulţimi model şi se caracterizează printr-o serie de trăsături (tranzitivitate, reflexivitate, simetrie) care depind de postulatele de sens corespunzătoare fiecărui operator modal.

II. Raportul semantică/pragmatică şi încercarea de formalizare a pragmaticii constituie obiectul studiilor lui Montague [6] şi Stalnaker [11].

Pentru a clarifica relaţia semantică/pragmatică, Stalnakner [11] porneşte de la ideea că ele se constituie ca discipline independente

[5] E. Bach and R. Harms (eds), *Universals in Linguistic Theory*, New York, 1968.

[6] D. Reidel and S. Schane (eds), *Modern Studies in English. Readings in Transformational Grammar*, New Jersey, 1969.

numai pe baza unei distincţii de obiect. Opoziţia semantică/ pragmatică se poate discuta, arată el, în momentul în care se admite separarea studiului propoziţiilor de studiul actelor vorbirii. Aceasta implică existenţa a două tipuri de contexte : un context în care propoziţia este exprimată şi un context în care ea este utilizată. Se pare că sursa labilităţii graniţelor dintre semantică şi pragmatică o constituie tocmai dedublarea: lumi posibile/context, noţiuni care rămîn ambigue dacă nu există posibilitatea diferenţierii lor funcţionale. Stalnaker argumentează, în acest sens, că diferenţa dintre atitudinile propoziţionale, la nivelul semantic, şi atitudinile propoziţionale, la nivel pragmatic, se menţine în virtutea opoziţiei dintre folosirea referenţială a propoziţiei şi folosirea sa nonreferenţială. Dar modelul teoretic al lumilor posibile a constituit o alternativă — multiplicitate referenţială — la ideea opacităţii referenţiale, în legătură cu contextele nonextensionale, permiţînd interpretarea semantică a propoziţiilor în asemenea contexte. De fapt confuzia lumi posibile/context n-ar dizolva opoziţia referenţial/nonreferenţial, ci mai degrabă o diferenţiere din cadrul referenţialului: aceea dintre obiect şi uzul său. Distincţia lumi posibile/context ar deveni superfluă numai dacă extensiunea propoziţiei ar apărea direct din contextul uzului, dacă această extensiune ar egala propria sa dependenţă de context. Aceasta ar fi situaţia unui vorbitor ideal, care nu s-ar angaja în asertarea unei propoziţii decît în măsura în care extensiunea acestei propoziţii este determinată. Atunci forţa ilocuţionară a actului vorbirii ar egala valoarea de adevăr a propoziţiei exprimate, formularea condiţiilor de adevăr pentru actul vorbirii identificîndu-se cu formularea condiţiilor de adevăr ale propoziţiei. Pragmatica s-ar dizolva în semantică numai în ipoteza existenţei unei fiinţe umane ideale care ar uza de propoziţii în mod perfect adecvat acestora. Distincţia dintre determinarea condiţiilor de adevăr pentru obiect (semantică) şi determinarea condiţiilor de adevăr pentru uzul acestuia (pragmatică) este necesară ca o consecinţă a faptului că uzul nu reflectă obiectul decît în cazurile ideale.

Montague [6] propune o formalizare a pragmaticii în tradiţia metodei semantice a mulţimilor model extinsă la o logică intensională. Este vorba de construirea unui limbaj pragmatic a cărui interpretare necesită determinarea mulţimii de contexte ale uzului posibile ("indices" sau "points of reference") şi determinarea obiectelor existînd în fiecare context; intensiunea constantelor predicative sau individuale se obţine determinînd extensiunea lor în funcţie de aceste contexte; operatorii reprezintă relaţii între contexte şi mulţimea contextelor. Intenţia autorului este de a reduce apoi limbajul pragmatic construit la un limbaj intensional. Posibilitatea acestei confruntări se datorează celor două accepţii pe care le poate primi contextul (*index*) şi, implicit, intensiunea care este funcţie de acest context: 1) *intensiunea*, definită ca funcţie de extensiune şi context, ca *proprietate a extensiunii indexată de mulţimea acestor contexte*, în interpretarea limbajului pragmatic, 2) *intensiunile* (T şi F), considerate *propoziţii indexate de mulţimea contextelor*, în cazul limbajului intensional. Dacă trecerea de la intensional la extensional este reciprocă (o definire extensională a intensiunii, în primul caz, şi o definire intensională a extensiunii, în cel de-al doilea caz), rezultă că operatorii modali pot fi acomodaţi la limbajul intensional, ceea ce echivalează cu a trata modalităţile (relaţii între contexte şi mulţimea contextelor) ca proprietăţi ale propoziţiilor. Apare astfel posibilitatea interpretării diverşilor operatori modali (Montague exemplifică prin contextele de credinţă — "belief") în termenii logicii intensionale. Concluzia lui Montague este că "intensional logic can be regarded as *second order modal logic*, and pragmatics is in a sense contained in it; indeed, pragmatics can be regarded as a first order reduction of part of intensional logic".

III. Aplicarea tehnicilor logicii modale intensionale rafinate şi dezvoltate de Stig Kanger, Saul Kripke, Richard Montague, Jaakko Hintikka la studiul limbajului natural este posibilă deoarece există o serie de fapte aparţinînd gramaticalităţii care decurg din

fapte în legătură cu condiţiile de adevăr într-o semantică a lumilor posibile. Aceste cazuri au, de obicei, un corespondent în situaţiile problematice pentru teoria referirii (contextele nonextensionale, cuantificarea în aceste contexte, numele proprii) şi semantica limbajului natural poate beneficia, în acest sens, de rezultatele obţinute în studiul limbajelor formale. Printre acestea se numără pronominalizarea, în a cărei interpretare semantică se poate ţine seama de discuţiile din logica în legătură cu identificarea individualelor în diferitele lumi posibile. Cum pentru sintaxă referirea este nerelevantă, în gramatica transformaţională pronominalizarea apare ca operaţie de înlocuire a unui grup nominal repetat printr-un pronume personal. Barbara Hall Partee [13] arată că tratarea pronominalizării numai ca regulă de transformare e insuficientă, deoarece nu este vorba numai de o simplă identitate formală, ci de o *relaţie de coreferenţialitate* între cele două grupuri nominale, relaţie care nu poate fi explicitată decît în termenii unei reguli semantice. Principiul conform căruia relaţia de coreferenţialitate se stabileşte între două grupuri nominale, fiecare avînd un referent, nu explică, însă, decît o parte din pronominalizări. Pentru situaţiile cînd unul din grupurile nominale, membru al relaţiei pronume-antecedent, apare nonreferenţial, Barbara Hall Partee introduce coreferenţialitatea ipotetică : "coreference rather seems to be with that unique though hypothetical entity which would be crucially involved in actualizing the possible world characterized in the first part of the sentence". Se pare că această "unique though hypothetical entity" corespunde *funcţiei individualizatoare* ("individuating function") introduse de Hintikka [12] în cuantificarea obiectuală opusă cuantificării substituţionale a lui Quine. Această funcţie individualizatoare, rezultînd din compararea diferitelor lumi posibile alternative, selecţionează una şi aceeaşi individuală în toate aceste lumi posibile.

Două studii, Saul A. Kripke [9] şi Keith S. Donnellan [10], au ca obiect interpretarea semantică a numelor proprii tot în cadrul semanticii lumilor posibile. Kripke [9] se ocupă de natura intensională/extensională a unei teorii a numelor proprii. Punctul de vedere clasic (Frege-Russell) înscrie teoria numelor proprii în cadrul intensional, ele fiind sinonime cu descrierile pe care le substituie. Problema trecerii de la o teorie intensională, în care descrierile au sensul numelor proprii, la o teorie extensională a acestora este soluţionată de Kripke prin introducerea *designatorului rigid* ("rigid designator"). Numele proprii sînt considerate astfel de designatori rigizi, care desemnează acelaşi obiect în toate lumile posibile. Interpretarea propusă de Donnellan [10] pentru numele proprii se situează la nivelul pragmatic, deoarece în determinarea referentului se ţine seama de actul vorbirii şi de împrejurările în care acesta are loc.

Raporturile dintre o teorie intensională şi o teorie extensională a limbajelor artificiale, împreună cu aplicarea rezultatelor obţinute în acest sens la semantica limbajului natural constituie obiectul studiilor lui John Wallace [8], B. van Fraassen [22], David Lewis [7], P. T. Geach [17]. Discuţiile reiau punctul de vedere al lui D. Davidson [7], conform căruia teoria intensiunii pentru un limbaj L are forma unei definiţii a extensiunii pentru acel limbaj L : "a theory of meaning for a language L ought to have the form of a truth definition for L". O astfel de teorie intensională formulează restricţii asupra predicatului 'is T', ceea ce echivalează cu o definire a adevărului în L. Este subliniat caracterul recursiv al acestei asocieri şi faptul că o teorie a extensiunii se reduce la o teorie a formei logice, la o teorie empirică a structurii L. Aceasta permite împletirea unei abordări integrale cu abordarea compoziţională a sensului.

Intenţia lui Wallace [8] este de a construi o teorie a extensiunii cu caracter categorial. El propune o formă puternică a extensionalităţii, astfel încît teoria extensiunii să fie o teorie recursivă a realizabilităţii ("a theory of truth is a recursive theory of satisfaction"). Identitatea dintre "truth" şi "satisfaction",

[7] Donald Davidson, *Truth and Meaning* (=**Synthese** 17) (1967).

referitor la propoziţii şi, respectiv, predicate, înseamnă ştergerea graniţelor dintre semantica propoziţiilor şi semantica predicatelor şi a cuantificatorilor. Wallace îşi delimitează teoria atît faţă de teoria tarskiană a extensiunii, cît şi faţă de teoriile nontarskiene. De fapt, această teorie analitică, recursivă a adevărului conciliază cele două extreme — teoria clasică a extensiunii ('adevărat în L') şi teoria modelelor ('adevărat în ML') — specificitatea sa constînd în faptul că ML include LO plus un aparat recursiv. Într-un limbaj care conţine propriul său predicat de adevăr va fi posibilă o definiţie parţială a adevărului şi fixarea condiţiilor de adevăr ale unei propoziţii în termenii unei propoziţii ce conţine termeni semantici. Teoria extensiunii se poate citi în limbajul pe care-l interpretează, arată Wallace. B. van Fraassen [22] se ocupă de fixarea unor reguli adiţionale pentru evitarea paradoxurilor în contextul unei asemenea teorii.

Teoria compoziţională a sensului este asociată cu modelul gramaticilor categoriale în teoria semantică propusă de D. Lewis [7]. Introduse de Leśniewski şi Ajdukjewicz, gramaticile categoriale au fost concepute, iniţial, pentru anumite limbaje artificiale — cele în notaţie poloneză, în care functorii precedă argumentele. Bar-Hillel a extins acest model, adaptîndu-l limbajului natural, şi a demonstrat echivalenţa sa cu modelul gramaticii cu constituenţi imediaţi. Îmbinînd gramaticile categoriale, gramatica transformaţională cu regulile de proiecţie şi interpretarea compoziţională a sensului, D. Lewis propune un model de semantică generală, adaptabil diferitelor limbaje logice posibile, care să răspundă la întrebarea ce este sensul şi ce reguli semantice trebuie formulate pentru ca sensurile compuse să fie construite din sensurile constituenţilor? Acest model se situează în contextul semanticii intensionale. Este vorba de o gramatică transformaţională cu componentul bază categorial ("a categorially based transformational grammar"), în care sensul este determinat în structura de adîncime. Natura categorială a componentului bază permite ca regulile de proiecţie necesare interpretării să apară implicit în natura compoziţională a intensiunilor, în timp ce regulile de structură a frazei sînt implicate în numele categoriilor derivate. Definită ca funcţie de extensiune şi context, intensiunea se diferenţiază corespunzător categoriilor fundamentale şi categoriilor derivate (intensiuni compoziţionale, funcţii de intensiunile categoriilor bază). Avantajul acestei complicări este că o asemenea abordare menţine distincţia sens/intensiune. Sensul apare sub forma unui arbore în care, la fiecare nod, se află o categorie cu intensiunea corespunzătoare. Putem, însă, considera sensurile ca date într-un lexicon şi gramatica — reprezentare a acestor sensuri, arată D. Lewis. O gramatică transformaţională cu componentul bază categorial va consta atunci dintr-un lexicon şi un component transformaţional (LT), componentul transformaţional operînd asupra arborilor categoriali care reprezintă sensurile generate de lexicon. Exemplificările lui D. Lewis se referă la analiza cuantificatorilor şi a propoziţiilor nondeclarative.

Studiul lui Geach [17] are ca obiect acelaşi model al gramaticilor categoriale, căruia îi aduce o completare subtilă. Este vorba de stabilirea unui criteriu al coerenţei sintactice, "syntactic coherence", atît pentru şirurile categoriale, cît şi pentru subşirurile acestora, în termenii unei reguli recursive care să permită funcţiilor o dublă operare. Geach se ocupă, aplicînd asemenea reguli, de categoriile tradiţionale : verbe, conjuncţii, adverbe, prepoziţii, pronume relative.

Studiul lui Linsky [16] cuprinde o critică a teoriei lui Katz în legătură cu distincţia analitic/sintetic din limbajul natural, iar Dana Scott (ed) [20] discută diferitele interpretări ale implicaţiei materiale şi implicaţiei logice.

IV. Alte lucrări din volum pot servi ca ilustrare a raporturilor lingvisticii cu alte ştiinţe — praxiologia, ştiinţele exacte.

A. Teoria limbii şi praxiologia. J. A. Fodor [3], John Robert Ross [4], Terence Parsons [5], Hector-Neri Castañeda [21] se inspiră din cercetările din praxiologie (teoria acţiunii eficiente), ştiinţă în formare, care, desprinsă de filozofie, are ca obiect tipurile particulare de

acţiuni ale căror structuri îşi propune să le descopere şi pentru care trebuie să formuleze criterii de sporire a gradului de eficienţă. Întemeiată pe logică şi epistemologie, teoria acţiunii eficiente poate fi înţeleasă şi utilizată ca model explicativ pentru o serie de situaţii din limbajul natural care îşi găsesc corespondent în propoziţiile praxiologice.

Ross [4] descifrează structura acţiunii ca raport între subiect şi obiect (agent şi eveniment) în interpretarea semantică, la nivelul structurii de adîncime, a verbelor de acţiune. Suportul intenţional al acţiunii este preluat de la Davidson, care sunlinia necesitatea introducerii factorilor atitudinali, psihologici în determinismul praxiologic. După Davidson, forma logică a propoziţiilor de acţiune constă într-un predicat diadic 'intentional', un agent şi un eveniment. "*do* is the English realization of this semantic predicate", arată Ross. Remarcăm faptul că Ross rămîne la nivelul structurii logice a verbelor de acţiune, fără să se ocupe de fixarea condiţiilor de adevăr pentru aceste predicate intenţionale, condiţii de adevăr analoge gradelor de eficienţă pentru propoziţiile praxiologice.

Apelînd la rezultatele logicii intensionale, T. Parsons [5] interpretează adverbele ca operatori propoziţionali ai acţiunii, exprimînd modificările acesteia printr-o altă proprietate. Identificarea acţiunilor se face atribuindu-le adjective relativ la descrierile lor. Tot în legătură cu modificatorii adverbiali ai propoziţiilor de acţiune, Fodor [3] arată că nu întotdeauna aceştia se referă la forma logică integrală a acţiunii, ci uneori ei sînt modificatori ai constituenţilor propoziţiilor de acţiune. Aceasta ar necesita apelul la o teorie compoziţională a sensului.

Castañeda [21] pleacă de la ideea că propoziţiile praxiologice intervin ca potenţă în propoziţiile prescriptive. Tipurile de prescripţii funcţionează într-un sistem praxiologic ca norme ce tind să sporească eficienţa acţiunii. Logica deontică reprezintă formalizarea unui asemenea sistem de reguli prescriptive. Dat fiind aspectul deontic al motivaţiei psihologice — eficienţa acţiunii depinde de capacitatea prescriptivă a subiectului — modelul acţiunii ca raport între agent şi eveniment e utilizabil pentru propoziţiile prescriptive. Imperativul apare, astfel, ca sistem de normare susceptibil de a fi formalizat. Pe de altă parte, semantica modalităţilor oferă soluţii pentru o semantică a conceptelor deontice. Stabilirea condiţiilor de adevăr pentru conceptele deontice se poate face în termenii unui model al lumilor alternative, deoarece faptul că există obligaţii neîndeplinite permite referirea la un asemenea sistem. Castañeda construieşte un sistem axiomatizat pentru imperativ pe baza modelului semantic al lumilor posibile, ceea ce implică o abordare nouă a logicii deontice.

B. T e o r i a l i m b i i ş i ş t i i n ţ e l e e x a c t e. Gramatica probabilistă concepută de Suppes [25] este o dovadă a faptului că lingvistica teoretică e sensibilă la ideea imposibilităţii limitării la modelele deterministe în ştiinţă. Suppes porneşte de la premisa că trebuie să existe o legătură între lungimea enunţurilor şi gradul lor de complexitate, a cărei înţelegere ar putea echivala cu înţelegerea uzului limbii. Explicarea acestei relaţii se poate face în termenii unei abordări cantitative a teoriei limbii, apelînd la metodele calculului probabilist. Dacă distribuţia tipurilor lingvistice într-un corpus poate da socoteală de felul în care e folosită limba, rezultă că frecvenţa relativă a acestor tipuri e generată la nivelul competenţei şi o gramatică generativă trebuie s-o expliciteze. Aceasta are loc prin ataşarea unor parametri probabilişti direct la şirurile nonterminale generate de regulile de structură a frazei, ceea ce reflectă faptul că probabilitatea unei configuraţii sintactice echivalează cu probabilitatea folosirii regulii care o generează. Ni se pare interesantă intenţia lui Suppes de a relua aceste rezultate în conexiune cu o semantică în versiunea "model theory". Desigur că studiul gramaticilor probabiliste se află, încă, la început, dar credem că aplicarea modelului probabilist în semantică ar putea deschide perspectiva interpretării sale ca probabilitate subiectivă, legată de mecanismul psihologic. Întrebarea ar fi, atunci, dacă şi cum pot fi relaţionate nişte predicţii teoretice, ca acelea elaborate de Suppes,

dintr-o gramatică probabilistă cu probabilitățile înțelese ca un cod al coerenței subiective?

Studiul lui Jonathan Cohën și Avishai Margalit [24] ne oferă o explicare semantică a metaforei, uzînd de o metodă inductivă — inducția în versiunea sa carnapiană. Relația dintre sensurile metaforice și cele literale este explicitată la nivelul componentului semantic, sensurile metaforice reprezentînd efortul spre noutate, dar în funcție de sensurile literale cuprinse în dicționar. Autorii consideră că, în această ipoteză, descrierea categorială a structurii de adîncime e mai utilă, deoarece permite evidențierea stadiilor succesive de compunere și amalgamare a sensurilor.

Paul Ziff [23] remarcă faptul că factorii care contribuie la înțelegerea conținutului unei comunicări sînt de o mare diversitate — fonetici, fonologici, morfologici, sintactici, semantici, contextuali, implicaționali— și se comportă ca niște vectori în interacțiune.

Permanenta confruntare dintre analiza filozofică și gramatica transformațională, dintre limbajul natural și limbajele artificiale demonstrează că, dacă teoria limbii din lingvistica empirică poate servi filozofiei și logicii, la rîndul lor, acestea pot furniza lingvisticii instrumentele necesare construcțiilor sale teoretice, o concluzie la fel de profitabilă, se pare, pentru lingvistică, logică și filozofie. Contactul teoriei limbii cu diversele metodologii din filozofia și știința contemporană se află, încă, în stadiul incipient în care noile direcții de cercetare de-abia se prefigurează. În același timp, trebuie să remarcăm că, prin aplicarea tehnicilor logicii modale intensionale, prin asimilarea calculului probabilităților, prin apelul la metodele inductive, semantica limbajului natural tinde să devină dintr-o teorie a limbii o teorie a uzului lingvistic.

Februarie 1973

MIHAELA MÎINEA
Institutul de lingvistică
București, I. C. Frimu 22

JEAN DUBOIS, MATHÉE GIACOMO, LOUIS GUESPIN, CHRISTIANE MARCELLESI, JEAN-BAPTISTE MARCELLESI, JEAN-PIERRE MEVEL, **Dictionnaire de linguistique**, Paris, Larousse, 1973, 516 p.

Nevoia unui dicționar explicativ al termenilor lingvistici s-a făcut simțită odată cu dezvoltarea studiilor al căror obiect de cercetare îl constituie limba, odată cu amploarea luată de disciplina lingvisticii și cu extinderea domeniului ei. Se știe că lingvistica intră în contact cu alte științe umane, cum ar fi psihologia și sociologia, creîndu-se astfel disciplinele de frontieră, psiholingvistica și sociolingvistica. Pe de altă parte, în ultimii ani, lingvistica are afinități din ce în ce mai mari cu matematica, cu teoria informației, cu logica. Deoarece fiecare știință are metodele, conceptele și terminologia ei, este lesne de înțeles că, în interrelația ei cu celelalte științe, lingvistica va adopta unii dintre termenii specifici lor și-i va adapta mai mult sau mai puțin adecvat la terminologia ei proprie. În același timp, fiecare școală lingvistică, ca și mulți dintre lingviști, au dezvoltat, odată cu teoriile și metodele lor distincte, un vocabular particular adaptat nevoilor teoriei și care, din dorința de a fi original, propune termeni care, adesea, nu se disting de cei consacrați decît prin formă și nu prin conținut.

În fața unei astfel de realități, apariția unor dicționare, manuale sau enciclopedii lingvistice, susceptibile de a răspunde unor nedumeriri, confuzii sau lacune posibile în mintea studentului sau chiar a specialistului, a constituit o inițiativă lăudabilă și foarte necesară.

În limba franceză s-au publicat în ultimele decenii asemenea dicţionare. Astfel, pentru a nu menţiona decît pe cele mai importante, au apărut, în 1933, în prima sa ediţie, *Lexique de la terminologie linguistique* de J. Marouzeau, în 1969, *Guide alphabétique de la linguistique*, lucrare realizată sub conducerea lui A. Martinet şi a cărei materie se organizează în jurul unui anumit număr de cuvinte-cheie ordonate alfabetic, şi, în 1972, *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*, de Oswald Ducrot şi Tzvetan Todorov, dicţionar format din patru capitole mari (*Les écoles, Les domaines, Les concepts méthodologiques, Les concepts descriptifs*), a căror unitate conferă lucrării caracterul unui manual de iniţiere lingvistică.

În acest an, un colectiv condus de J. Dubois a publicat *Dictionnaire de linguistique*, lucrare care are meritul de a fi pus la zi informaţia lingvistică şi de a se prezenta ca o adevărată enciclopedie lingvistică. Cititorul găseşte aici definiţii ale unor termeni, concepte sau noţiuni proprii anumitor şcoli lingvistice (structuralism, distribuţionalism, gramatică generativă etc.), anumitor domenii ale lingvisticii (fonetică, fonologie, gramatică comparată, psiholingvistică etc.) sau anumitor lingvişti (Pottier, Greimas, Tesnière, Gleason etc.). Fiecare articol de dicţionar este prezentat în terminologia lingvistică specifică şcolii sau domeniului respectiv. Atunci cînd o definiţie este prea abstractă, ea este ilustrată prin exemple şi comentată (de exemplu, cuvintele *classème, noeud, plérème, virtuème* etc.).

De asemenea, există noţiuni care, după perspectiva în care sînt plasate (structuralistă, tradiţională, generativistă etc.), au accepţiuni diferite; ele trebuie deci definite în toate sensurile implicate. Putem cita, spre exemplificare, articolele *langue, nom, objet* etc. (Regretăm că articolul *article* nu este definit şi din punctul de vedere al gramaticii tradiţionale.)

Pentru ca cititorul să-şi poată forma o idee clară asupra unui termen mai puţin cunoscut, există trimiteri la noţiunile de bază, la conceptele-cheie, marcate prin asteriscuri, unora dintre aceste noţiuni acordîndu-li-se un spaţiu foarte larg. Aşa de pildă, la articolul *triel* se face trimitere la articolul *nombre*, articolul *trilitère* trimite la *racine*, iar *ergatif* trimite la *cas*. Pentru înţelegerea mai aprofundată a unei noţiuni de bază, cititorul poate, datorită sistemului de trimiteri, să pornească de la aceasta, ajungînd la termeni mai speciali care implică noţiunea de bază. Astfel, *sujet* trimite la *actant, agent, thème, ergatif*, iar *dialectologie* trimite la *géographie linguistique, dialecte, parler, isoglosses, diasystème, substrat, superstrat, adstrat, sociolinguistique*. În acest fel, dicţionarul devine un manual de informaţie şi de formaţie lingvistică.

Desigur că lucrarea îşi recunoaşte anumite limite datorate întinderii terminologiei studiate şi faptului că ea nu a urmărit să fie expresia exhaustivă a terminologiei fiecărei şcoli lingvistice, cu atît mai puţin a fiecărui lingvist. A trebuit să se facă o alegere a termenilor celor mai importanţi folosiţi în multitudinea lucrărilor de specialitate scrise sau traduse în franceză, ca şi cele apărute în alte limbi.

Făcînd o comparaţie cu dicţionarul lui Marouzeau, *Lexique de la terminologie linguistique*, cel mai apropiat ca formă de prezentare de *Dictionnaire de linguistique*, se observă că deosebirile esenţiale între aceste două cărţi rezidă în scopul lucrării şi în criteriul alegerii termenilor.

Pentru Marouzeau, termenii care nu sînt de uz curent sînt absenţi din dicţionar întrucît autorul dorea şi credea într-o simplificare, unificare sau chiar dispariţie a lor. Autorii Dicţionarului de lingvistică au ţinut seama de toţi termenii vechi şi de majoritatea celor noi, şi aceasta datorită faptului că, pe de-o parte, lingvistica este influenţată şi influenţează celelalte ştiinţe, ceea ce face ca terminologia uneia să intre în mod inerent în vocabularul celeilalte şi invers (astfel, în Dicţionarul de lingvistică, apar[1] termeni împrumutaţi din fiziologie: *alexie, amusie*, din matematică: *algortihme, arbre, axe, axiome, axioma-*

[1] Exemplele date mai jos sînt extrase de la litera A din cele două dicţionare.

tique), iar, pe de altă parte, şcolile lingvistice care au apărut ori s-au dezvoltat de la data publicării dicţionarului lui Marouzeau au introdus o terminologie proprie care trebuia să figureze în noul dicţionar (exemple de cuvinte inexistente la Marouzeau : *acculturation, actant, actuel, actualisation, actualisateur, allographe, allomorphe, allophone, allosème, allotone, anontif, assertif, arbitraire*) sau au adăugat alte sensuri termenilor existenţi (cum ar fi : *abréviation, abstrait, agglutination, articulation*). Aşadar, autorii Dicţionarului de lingvistică au considerat, pe drept cuvînt, că termenii care astăzi nu se găsesc în limbajul lingvistic curent, mîine s-ar putea să fie consacraţi în acesta.

Criteriul alegerii termenilor la Marouzeau constă în diversitatea denumirilor noţiunii şi nu în importanţa reală a acesteia. Noţiunile nu sînt considerate decît în măsura în care pun probleme de terminologie. De asemenea, Marouzeau nu indică decît rareori ce şcoală lingvistică sau ce lingvist foloseşte o anume accepţiune a termenului în cauză, pe cînd Dicţionarul de lingvistică este preocupat, în linii generale, de acest aspect în definiţiile date. Adăugăm aici că noul dicţionar îşi ilustrează definiţiile prin mult mai multe exemple decît cel al lui Marouzeau şi că articole ca : *alphabet* (la care se indică şi principalele semne ale alfabetului internaţional), *famille de langue, étymologie, communication, style* şi altele, constituie o mică monografie a noţiunii respective. Se poate totuşi constata o anumită preferinţă a autorilor Dicţionarului de lingvistică pentru dezvoltarea cu precădere a definiţiilor terminologiei distribuţionale. În acelaşi timp, ar fi fost poate bine să figureze în lucrare denumirea originară a termenilor traduşi în franceză dintr-un text străin.

Dictionnaire de linguistique mai este important şi prin bibliografia care precedă dicţionarul şi care repertoriază cele mai importante (după părerea autorilor) lucrări de lingvistică apărute pînă acum în Europa şi în America, excluzînd articolele publicate în reviste.

Cu micile rezerve făcute, meritele indiscutabile şi utilitatea Dicţionarului de lingvistică îi conferă acestuia statutul unui instrument de lucru indispensabil studenţilor, profesorilor, specialiştilor şi tuturor celor interesaţi de progresele lingvisticii.

Octombrie 1973

MIHAELA BÎRLĂDEANU
Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

Limba română corectă. Probleme de ortografie, gramatică, lexic, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1973, 382 p.

1. Înscriindu-se în acţiunea de cultivare a limbii, lucrarea *Limba română corectă*, scrisă de un grup de lingvişti de la Cluj (Vasile Breban — coordonator, Maria Bojan, Elena Comşulea, Doina Negomireanu, Valentina Şerban şi Sabina Teiuş), se adresează publicului larg, interesat să folosească corect, în exprimarea scrisă şi orală, aspectul literar contemporan al limbii române.

2. Lucrarea este descriptivă şi normativă. După cum se arată în *Introducere* (p. 5—8), autorii nu şi-au propus să formuleze reguli sau definiţii noi, scopul lor fiind acela de a preciza şi de a susţine normele deja stabilite ; de aceea, materialul de bază este cel prezentat într-o serie de lucrări cu caracter normativ anterioare.

2.1. În cursul celor 19 capitole, se tratează probleme de gramatică — morfologie şi sintaxă — (*Substantivul şi adjectivul, Pronumele, Numeralul, Verbul, Adverbul, Prepoziţia, Conjuncţia, Acordul gramatical*), de formarea cuvintelor (*Cuvinte compuse, Împreună sau separat*), de lexic (*Neologisme, Confuzii între cuvinte, Pleonasme, Construcţii fixe*), de punctuaţie (*Semnele de punctuaţie*). Problemele de

ortografie şi ortoepie, care apar în toate capitolele, fac şi obiectul unor capitole speciale (*Scrierea cu iniţială majusculă, Despărţirea în silabe, Accentuarea, Abrevierea*). O *bibliografie selectivă* conţine lista lucrărilor de lingvistică folosite şi lista celor mai importante periodice cu caracter politic, social şi cultural din care s-a extras material concret de limbă (consultîndu-se, acolo unde a fost cazul, şi rubricile speciale, destinate discutării problemelor de limbă). Urmează un *Indice de materii* şi un *Indice de cuvinte*, unde sînt înscrise toate formele citate, deci şi cele greşite.

2.2. Ca tip, ca metodă şi ca mod de prezentare a materialului, *Limba română corectă* se apropie evident de *Îndreptarul ortografic, ortoepic şi de punctuaţie* (ediţia a III-a, Bucureşti, 1971). În comparaţie cu acesta, care reprezintă lucrarea clasică, deci punctul de referinţă obligatoriu, lucrarea pe care o discutăm nu cuprinde normele recomandate în domeniul foneticii, normele referitoare la scrierea şi pronunţarea numelor proprii şi comune străine (unele indicaţii apar în capitolul despre neologisme) şi nici normele referitoare la derivarea cu prefixe şi sufixe în limba română. În capitolul care se ocupă de punctuaţie nu se discută următoarele semne: punctul, punctul şi virgula, două puncte, parantezele, punctele de suspensie. Explicaţia, în mare măsură valabilă, este aceea că autorii nu şi-au conceput lucrarea ca un înlocuitor al *Îndreptarului*..., ci ca o completare a acestuia. Ei s-au oprit numai la problemele care fie că nu sînt tratate, fie că sînt insuficient lămurite în lucrările de specialitate anterioare, fie că sînt mai dificile şi constituie surse de greşeli frecvente.

Faţă de *Îndreptar*..., observăm că se acordă o atenţie mai mare chestiunilor de sintaxă şi de semantică. Astfel, într-un capitol consacrat acordului gramatical (p. 241—255) se precizează regulile de realizare a acordului dintre predicat şi subiect, dintre atributul adjectival şi substantivul determinat şi se aduc unele lămuriri în ceea ce priveşte acordul atributului substantival genitival a) cînd elementul regent este un substantiv cu sens colectiv (*grup, cîrd, majoritate* etc.) şi b) cînd atributul substantival genitival este precedat de articolul posesiv.

De lexic autorii se ocupă în capitolele: *Confuzii între cuvinte* (p. 194—214), unde se discută perechile paronimice (unele formate din termeni cu sensuri foarte apropiate) şi greşelile provenite din necunoaşterea exactă a diferenţei semantice dintre termeni (s-ar fi putut discuta şi perechea *confuzie — confundare*, mai ales că unul dintre termeni figura în titlul capitolului), *Pleonasme* (p. 215—222) şi *Construcţii fixe* (p. 223 — 240), unde se indică abaterile de la forma corectă a construcţiilor fixe prin a) substituirea unor cuvinte care intră în componenţa lor cu altele (tipul *în ipoteza dacă* în loc de *în ipoteza că*) sau b) prin folosirea lor trunchiată (tipul *vorbim de la egal* în loc de *vorbim de la egal la egal, produs de calitate* în loc de *produs de bună calitate*); în acelaşi capitol se aduc în discuţie şi clişeele lingvistice, care, după părerea noastră, ar fi trebuit tratate într-un capitol separat, cu atît mai mult cu cît nu se vorbeşte numai despre construcţii sintactice cu valoare de clişeu, ci şi despre cuvinte clişeu (p. 235), care nu intră sub titlul *Construcţii fixe*.

2.3. Printre meritele lucrării ţinem să menţionăm faptul că, pe baza cercetării unui material lingvistic mai bogat, în cîteva cazuri se aduc precizări şi completări la *Îndreptar*..., de exemplu: la normele de scriere cu iniţială majusculă (p. 257—259 şi p. 261—262), la sublinierea tendinţei de a nu se mai pune virgulă după circumstanţialele plasate la începutul propoziţiei, dacă sînt urmate imediat de predicat (p. 293) etc. În alte cazuri, se propune chiar corectarea *Îndreptarului* pe baza unor observaţii ale autorilor lucrării sau ale altor cercetători care s-au pronunţat în favoarea revizuirii unor norme: „Deşi formele cu *-a* final (n.n. de la adverbe ca: *acuma, alăturea, aicea, atuncea* etc.) sînt admise de *Îndreptar*, într-un limbaj îngrijit sînt preferate totuşi formele fără *a* final" (p. 85); se adoptă propunerea Fulviei Ciobanu (din *Scrierea cuvintelor compuse*) de a se ortografia *dintr-o dată, într-adins, dintr-adins* într-un singur cuvînt, datorită unităţii lor semantice (p. 145); se acceptă recomandarea

Mioarei Avram (din *Note asupra accentului ca mijloc de diferențiere semantică în limba română*) de a se opera o distincție, în ceea ce privește accentuarea, între formele *dincolo, dincoace* (singurele menționate în *Îndreptar*) și *dincólo* ,,de acolo, din acea parte", *dincoáce* ,,de aici, dinspre această parte" (p. 273—274), consemnîndu-se și aceste forme.

Sînt, de asemenea, utile constatările referitoare la inconsecvența scrierii unor cuvinte în manualele școlare, unele dintre grafii constituind abateri care derutează pe elevi (p. 262).

3.1. Vom face, în continuare, unele observații și vom formula cîteva rezerve în legătură cu modul de organizare a materialului și cu interpretarea unor fapte de limbă.

3.1.1. În primul rînd, credem că ar fi fost în avantajul clarității și al preciziei dacă, pentru organizarea materialului pe capitole, se prelua schema generală din *Îndreptar* (schemă pe care noi am încercat să o refacem sub **2.1.**). În felul acesta s-ar fi putut sesiza cu ușurință cărui domeniu (gramatică, formarea cuvintelor etc.) se subsumează fiecare capitol și atunci *Acordul gramatical* ar fi figurat (ca și capitolele *Substantivul și adjectivul, Pronumele* etc.) într-o secțiune intitulată, de exemplu, ,,Gramatica și problemele de ortografie și ortoepie", ceea ce ar fi fost mai logic decît intercalarea lui între capitolul *Construcții fixe* (care ține, după cît ne-am putut da seama, de lexic) și capitolul *Scrierea cu inițială majusculă*. În aceeași ordine de idei, ni se pare nepotrivit ca un capitol ca *Împreună sau separat* (în care se discută perechi de secvențe omofone ortografiate într-un cuvînt sau în mai multe, după cum aparțin clasei cuvintelor compuse sau clasei grupurilor sintactice, de tipul: *altădată — altă dată*) să fie situat pe același plan cu capitolul *Cuvinte compuse*. Respectînd ordinea ierarhică normală în lingvistica tradițională, ordine de care trebuie să țină seama o lucrare descriptivă ca aceasta pe care o discutăm, *Împreună sau separat* ar fi trebuit să constituie un punct, subordonat capitolului *Cuvinte compuse*, din secțiunea ,,Formarea cuvintelor și problemele de ortografie și ortoepie".

3.1.2. Unele capitole suferă de aceeași lipsă de ordonare a materialului, de exemplu capitolul *Substantivul și adjectivul*, al cărui prim punct (*Singularul și pluralul substantivelor și adjectivelor*) începe cu discutarea situației speciale a substantivelor defective de număr. Apar întîi substantivele care au numai singular, clasificate semantic (se arată apoi că unele au și forme de plural, cu sensuri specializate), urmează cîteva exemple de substantive care au numai plural, fără să mai fie clasificate semantic; se trece la discutarea substantivelor cu ambele numere, începîndu-se cu cîteva exemple de substantive care au două forme la singular, dintre care una nerecomandabilă (de tipul: *bretea, breteauă — bretele*) și abia după aceea se dau regulile de formare a pluralului, lucru cu care, după părerea noastră, ar fi trebuit să se înceapă. Pe lîngă faptul că nu se respectă, la nivelul fiecărui subcapitol, ideea tratării numărului la substantive și adjective paralel, cum sugerează titlul și cum s-a și făcut la enunțarea regulilor de formare a pluralului de la singular, se simte și lipsa numerotării paragrafelor (vezi *Îndreptarul* sau *Gramatica limbii române*, unde această tehnică ușurează și orientează lectura, schimbarea cifrei indicînd trecerea la o altă idee, în cadrul aceleiași probleme). Nu credem că indicele de materii de la sfîrșit poate fi considerat un instrument suficient pentru sistematizarea materialului.

3.1.3. Uneori titlurile capitolelor nu corespund conținutului problemelor tratate. De exemplu, sub titlul *Pluralul numelor proprii* ne-am fi așteptat să se discute situații de tipul: *Am fost aseară la Ionești, În cartea de telefon sînt mulți Popești, Penelopele sînt din ce în ce mai rare* etc.; dar, la p. 23, sub titlul enunțat mai sus, găsim numai o listă de nume de localități cu formă de plural, ca: *București, Iași, Galați* etc., cu precizarea că li s-a refăcut un singular (*Bucureștiul, Iașul* etc.) și că aceasta este forma corectă, recomandată de norme. La fel de nepotrivit ni s-a părut și titlul *Probleme generale* de la capitolul *Verbul* (p. 61—64), sub care se dau un grup de reguli în legătură cu desinențele care se folosesc în paradigma diverselor clase de verbe (în funcție de tipul fonetic al temei)

şi se remarcă greşelile cele mai frecvente, care se datoresc necunoaşterii acestor norme.

De asemenea, ne întrebăm de ce în capitolul intitulat *Construcţii fixe* apar, pe un spaţiu destul de mare, consideraţii cu privire la particularităţile limbajului sportiv: schimbarea regimului sintactic al unor verbe, evoluţii sau schimbări de sens ale unor cuvinte etc. Ar fi fost mai indicat ca problemele legate de limbajele speciale să facă obiectul unui capitol separat, unde să apară şi menţiunile referitoare la formele — deosebite de cele din limba comună — ale unor cuvinte întrebuinţate ca termeni tehnici în limbajul medical (tratate în cap. *Neologisme*), în limbajul tehnic (discutate în cap. *Substantivul şi adjectivul*) etc.

3.1.4. Se întîmplă frecvent ca o problemă discutată într-un loc să fie reluată, în aceiaşi termeni, în alt loc, uneori fără nici o trimitere, alteori cu trimiteri imprecise, de tipul: ,,Vezi şi cap. *Prepoziţia*'', fără să se indice pagina; se pot da numeroase exemple: concurenţa dintre cazul dativ şi acuzativul precedat de *la* este menţionată întîi în cap. *Substantivul şi adjectivul* (p. 35), repetîndu-se apoi aceleaşi explicaţii şi aceleaşi indicaţii normative în cap. *Prepoziţia* (p. 107); alăturarea greşită, pleonastică, a două conjuncţii adversative (tipul: P_1 *dar însă* P_2) apare în cap. *Conjuncţia* (p. 115) şi în cap. *Pleonasme* (p. 220); expresia *de pe azi pe mîine* (în locul lui *de azi pe mîine*) este condamnată întîi în cap. *Prepoziţia* (p. 114) şi apoi în cap. *Construcţii fixe* (p. 225); pleonasmul *a (se) axa în jurul* este discutat şi în capitolul consacrat special acestei probleme (p. 220) şi în cap. *Construcţii fixe* (p. 235); despre folosirea unor verbe tranzitive cu valoare absolută, în limbajul sportiv, de tipul: *Bădin respinge, Stan blochează* etc. se vorbeşte în cap. *Verbul* (p. 71) şi în cap. *Construcţii fixe* (p. 239–240) ş.a.m.d.

3.1.5. Este regretabil că într-o lucrare cu caracter normativ apar, uneori, enunţuri — recomandate drept corecte — care sînt cel puţin discutabile, dacă nu chiar incorecte; ne gîndim la următoarea situaţie: se explică faptul că verbul tranzitiv *a egala* apare uneori construit greşit, cu prepoziţia *cu*, sub influenţa lui *a echivala (cu)*, în enunţuri ca: *Acest talent nu s-a putut egala cu cei mai mari artişti*. Enunţul ,,corect'' recomandat este ...*nu a putut egala cei mai mari artişti* (p. 71), care, după părerea noastră, este şi el greşit; corect credem că ar fi sau (*Acest talent*) *nu i-a putut egala pe cei mai mari artişti* (dacă *talent* este folosit în sens figurat, prin personificare), sau *Acest talent nu a putut egala talentul celor mai mari artişti* (dacă *talent* este folosit în sens propriu).

Alteori explicaţiile unor norme sînt inexacte; astfel, se spune că predicatul se pune la singular în cazul unui subiect multiplu ai cărui termeni sînt legaţi prin coordonare negativă (ex. *Nici mama, nici tata* **n-a** *venit*), pentru că se ,,presupune participarea la acţiune numai a unuia dintre termenii subiectului'' (p. 245); credem că, de fapt, se presupune că nici unul dintre termenii subiectului nu participă la acţiune.

În lucrarea de care ne ocupăm am întîlnit şi reguli formulate echivoc sau inexact, ca, de exemplu, următoarea: ,,Unele adjective care conţin grupul *sc* la formele de singular, de ex. *femeiesc, bătrînesc, frăţesc, franţuzesc, brusc*, au forme comune de plural pentru ambele genuri: *femeieşti, bătrîneşti, frăţeşti, franţuzeşti*, dar *brusc* are forme deosebite pentru plural la cele două genuri: f. *bruşte* şi m. *bruşti*'' (p. 26–27). Corect, regula ar fi trebuit redactată astfel: Dintre adjectivele terminate în grupul *-sc* la singular, de ex. *femeiesc, bătrînesc, frăţesc, franţuzesc, brusc*, cele derivate cu sufixul *-esc* au la plural o singură formă pentru ambele genuri: *-eşti*, în timp ce *brusc* are forme deosebite pentru plural la cele două genuri: m. *bruşti*, f. *bruşte*.

Altă regulă formulată echivoc este şi aceasta: ,,Precizăm că formele pronominale de la acuzativ şi dativ singular care încep cu *î* se scriu întotdeauna fără liniuţă de unire, ele avînd accent propriu, iar formele care nu au vocala *î* (şi, deci, nu au accent propriu) se leagă prin liniuţă de alt cuvînt. Vom scrie: *îmi pare rău, îi ascult, îl văd*, dar: *mi-a părut rău, să-i ascult, l-am văzut*. După cum se observă din exemple, aceste forme se alătură unor verbe aflate de obicei la alte timpuri şi moduri decît indicativul prezent'' (p. 42). Exemple care să contrazică regula, în forma

în care a fost redactată mai sus, sînt ușor de găsit : *ți se spune, ne chemase, mi s-a părut* etc.

Autorii stabilesc o regulă în legătură cu folosirea participiului în combinație cu verbul *a trebui,* care este, de asemenea, incorectă și echivoc redactată : ,,În exemple ca : *Trebuie menționat că...* ; *Trebuie semnalat că...* ; *Trebuie amintit că...*, participiul este folosit corect,precum corect este folosit și conjunctivul în formulările : *Trebuie să menționăm* ; *Trebuie să semnalăm* ; *Trebuie să amintim.* Dar în altele ca : *Trebuie mîncat* ; *Trebuie plecat de la premisa* ; *Trebuie mers după cumpărături,* nu e indicată folosirea participiului. Verbul al doilea din ultimele exemple se întrebuințează la modul conjunctiv, deci corect vom spune : *Trebuie să mîncăm* ; *Trebuie să plecăm de la premisa* ; *Trebuie să mergem după cumpărături.* Asocierea cu participiul, în acest caz, se poate face numai dacă se indică **obiectul asupra căruia se exercită acțiunea** (subl. ns.), de exemplu : *Trebuie mîncat mărul tot*" (p. 78—79). Dar ,,obiectul asupra căruia se exercită acțiunea " din ultimul exemplu este, gramatical vorbind, subiect ! Dacă autorii s-au referit la obiectul acțiunii din realitate, în sens logico-semantic, atunci acesta este exprimat și în enunțurile : *Trebuie plecat de la* **premisa**, *Trebuie mers după* **cumpărături**. Regula ar fi putut fi formulată, dacă se considera necesar, în felul următor : construcția *trebuie + participiu* este corectă numai dacă verbul la participiu este tranzitiv și numai cu condiția să fie exprimat subiectul participiului (care, în acest context, reprezintă verbul la diateza pasivă cu auxiliarul *a fi* subînțeles : *Trebuie citită cartea* sau *Cartea trebuie citită = Cartea trebuie să fie citită*).

3.2. Notăm, în continuare, cîteva observații de mai mică importanță, privind, în general, probleme de amănunt :

La p. 19—20 se vorbește despre substantive cu forme multiple de singular și de plural, cu următoarele exemple : *fascicul, fasciculă — fascicule* ; *ordin, ordine — ordine, ordini* ; *grup, grupă — grupuri, grupe.* Dacă pentru *fascicul, fasciculă,* eventual și *grup, grupă,* putem accepta interpretarea autorilor, în privința lui *ordin,* pl. *ordine* ,,dispoziție obligatorie, poruncă ; denumire dată unor decorații ; comunitate monahală în diverse religii ; rang, categorie" și *ordine,* pl. *ordini* ,,mod de succesiune a unor lucruri sau fapte ; rînduială ; mers firesc al lucrurilor, al evenimentelor ; orînduire (socială, politică)" credem că, în limba actuală, nu mai poate fi vorba de ,,forme multiple" de număr ale unui cuvînt, ci de cuvinte diferite, cu forme morfologice și sensuri diferite (vezi și DLR, tomul VII, partea a 2-a, litera O, unde sînt înregistrate ca articole diferite, la p. 283—284 și la p. 285—286). De asemenea, într-o listă a substantivelor cu forme duble de plural, folosite în limbajul tehnicienilor (p. 21), ca : *filament — filamente, filamenți* ; *suport — suporturi, suporți* etc., apare și *element — elemente, elemenți* (la calorifer), fără a se remarca faptul că, în cazul ultimului exemplu, cele două forme diferite de plural corespund și unor sensuri diferite.

În legătură cu folosirea verbului *a eșua,* autorii fac următoarele observații : ,,În propoziția : *Lipsa unei bune organizări eșuează lecția,* verbul *a eșua,* care este intranzitiv și înseamnă ,,a suferi un eșec", este folosit greșit atît în ce privește diateza, cît și ca sens. Exprimarea corectă a ideii în acest caz este : *Din lipsa unei bune organizări, lecția a eșuat*" (p. 71). Într-adevăr, cei care spun *Lipsa unei bune organizări eșuează lecția* greșesc, pentru că folosesc verbul *a eșua* cu un sens factitiv, pe care acesta nu îl are*;* dar nici exemplul, recomandat drept corect de autori, nu este bine ales, pentru că au schimbat timpul verbului și s-ar putea înțelege că folosirea verbului *a eșua* la prezent constituie greșeala. Enunțul corect, corespunzător primului, este, de fapt: *Din lipsa unei bune organizări, lecția eșuează.* În ceea ce privește diateza, cel puțin în accepția clasică a termenului din lingvistica tradițională, nu se produce nici o modificare : în toate exemplele verbul *a eșua* este la diateza activă.

La p. 109 se afirmă că verbul *a se încrede* se poate construi, corect, cu acuzativul precedat de prepoziție (*a se încrede în cineva*) și cu dativul (*a se încrede cuiva*) ; nu considerăm ultimul enunț recomandabil.

În capitolul în care se discută cuvintele compuse, se arată că substantivele compuse

pot avea următoarele structuri: *substantiv + substantiv cu formă de nominativ-acuzativ* (p. 124), *substantiv + atribut* (p. 126—127), *verb la mod personal + alte părţi de vorbire* (p. 130) etc., ceea ce înseamnă amestecarea criteriilor (morfologic sau sintactic?) în denumirea claselor.

De asemenea, cuvîntul *călăuză* nu desemnează numai „fiinţe de gen masculin", cum reiese de la p. 251.

În *Indicele de cuvinte*, pentru *de aceea* se indică paginile 145 şi 228; menţionăm că prima trimitere este greşită.

În lucrare s-au strecurat şi unele regretabile greşeli de tipar; la p. 230 apare *după cît se aud* în loc de forma *după cîte se aud*, cum ar fi trebuit (vezi şi indicele, p. 341); la p. 235 apare: „Sînt recomandabile, prin caracterul lor pleonastic, şi formulările..." în loc de „Sînt nerecomandabile...", ceea ce denaturează complet sensul, iar din fraza: „Am putut observa în ultima vreme, mai ales în presă, că nu se pune virgulă după circumstanţialele plasate la începutul propoziţiei, în special după cele simple. (sic!) cînd urmează imediat drept predicat" (p. 293) nu se înţelege nimic.

4. Privită în ansamblu, cartea *Limba română corectă* este o lucrare utilă şi interesantă, nu numai prin capitolele şi părţile în care aduce lucruri noi, ci şi prin deosebita bogăţie a materialului prezentat. Demn de semnalat este, de asemenea, faptul că autorii au consultat şi au folosit atît lucrările cu caracter normativ apărute anterior, cît şi rubricile destinate discutării unor probleme de limbă din diverse publicaţii periodice, au urmărit emisiunile de radio şi televiziune, reuşind să cunoască, în felul acesta, problemele care interesează marele public, precum şi greşelile cele mai frecvente. De aceea, recomandăm cu căldură cartea tuturor celor cărora ea li se adresează.

Octombrie 1973

MARINA RĂDULESCU
*Institutul de lingvistică
Bucureşti, I.C. Frimu 22*

RALF CORNELISSEN, **Lateinisch *com-* als Verbalpräfix in den romanischen Sprachen**, Bonn, 1972, 296 p.

Lucrarea de faţă reprezintă teza de doctorat susţinută de autor în cadrul Universităţii „Friedrich-Wilhelm" din Bonn şi a fost publicată în colecţia „Romanistische Versuche und Vorarbeiten" (nr. 42) a seminarului de romanistică. În această colecţie au apărut, în ultimii ani, multe lucrări interesante de lingvistică romanică ca, de exemplu: D. Schellert, *Syntax und Stilistik der Subjektstellung im Portugiesischen*, 1958, H. Lüdtke, *Die strukturelle Entwicklung des romanischen Vokalismus*, 1956, K. Hunnius, *Der Ausdruck der Konditionalität im modernen Französisch*, 1960, J. Gerighausen, *Die historische Deutung der Nationalsprache im französischen Schrifttum des 16. Jahrhunderts*, 1963, W. Roth, *Beiträge zur Formenbildung von lat. „esse" im Romanischen*, 1965, U. Figge, *Die romanische Anlautsonorisation*, 1966, P. Blumenthal, *Die Entwicklung der romanischen Labialkonsonanten*, 1972 etc.

Autorul a parcurs o vastă bibliografie, cuprinzînd lucrări de lingvistică romanică mai vechi şi mai recente din diferite domenii: gramatică istorică, dialectologie, fonetică, vocabular, formare a cuvintelor. Numai lista cu siglele operelor folosite însumează aproximativ 200 de titluri. Cu tot numărul mare de studii folosite pentru elaborarea tezei de doctorat, autorul n-a cunoscut unele lucrări importante de formare a cuvintelor, fapt care se reflectă în explicarea unor etimologii.

După lista de sigle se indică unele prescurtări folosite în cursul lucrării. Desigur că cititorii întîmpină o anumită dificultate datorită faptului că unele prescurtări (de ex. pen-

tru limbile romanice și dialectele lor) nu sînt explicate, ci se trimite la diferite dicționare trecute în bibliografie.

Cartea pe care o prezentăm cuprinde două părți: în prima parte, se analizează forma prefixului *con-* în latină: derivatele latinești sînt grupate după natura sunetului inițial al radicalului, indicîndu-se pentru fiecare cuvînt corespondentele (moștenite) din limbile romanice. Au fost inserate atît derivatele analizabile, cît și cele neanalizabile în limbile romanice. Dintre acestea din urmă, unele lipsesc în studiul lui R. Cornelissen, ca, de exemplu: lat. *cognatus* > rom. *cumnat*, vegl. *komnut*, log. *konnadu*, engad. *quinó*, friul. *kuñat*, catal. *cunyat*, span. *cuñada*, port. *cunhado*; lat. *compĭtum* > rom. *cumpăt*, it. *compito* (inserate în REW, folosit în bibliografie). În partea a doua, se discută pe larg formele prefixului în limbile romanice. Pe lîngă forma latinească atestată, autorul indică, pentru explicarea unor derivate romanice, și forma reconstruită, ca, de exemplu: lat. *constare*, lat. **costare*, rom. *custa*, log. *kostare*, it. *costare*, eng. *cuostar*, friul. *costâ*.

În legătură cu etimologiile derivatelor din limbile romanice, autorul înșiră, acolo unde e cazul, diferitele ipoteze emise (folosind anumite semne specifice pentru indicarea etimologiilor sigure, presupuse sau a celor care îi aparțin lui însuși). În majoritatea cazurilor, se oprește asupra uneia dintre ele (însă fără a motiva totdeauna această alegere, ca, de exemplu, în cazul rom. *gudura*, pentru care preferă etimologia lui Körting celor date de Philippide, Șăineanu). Pe marginea unora dintre etimologii se fac anumite comentarii. Astfel, în legătură cu rom. *începe* < lat. *incipere*, se arată că a fost asimilat semantic la *concipere* (acesta din urmă nu a intrat în română). Găsim, de asemenea, numeroase explicații în legătură cu evoluția derivatelor din latină în limbile romanice. Se scoate în evidență faptul că unele fenomene fonetice sînt comune mai multor limbi romanice (de ex. căderea lui *n* din *con-*, înainte de *s*, *v*).

Nu totdeauna sînt explicate anumite variante fonetice ale derivatelor moștenite în limbile romanice. Deși autorul relevă existența a două reflexe românești ale lat. *con-* > *cu-* și *cum-*, nu se oprește asupra lor. Se știe că acad. Al. Graur și Al. Rosetti (*Sur le traitement des groupes lat.* **ct** *et* **cs** *en roumain*, în BL III (1935), p. 65, IV (1936), p. 182) au arătat că prefixul lat. *con-* a devenit *cu-* acolo unde radicalul era inteligibil (*cuprinde*, *cutremura*, *cuveni*) și *cum-* unde era neinteligibil (*cumplit*). În ceea ce ne privește, credem că, pe lîngă caracterul radicalului, un rol important în evoluția lat. *con-* l-a jucat și consoana inițială a radicalului, precum și analogia (vezi SMFC II, p. 26—27).

Necunoașterea celor mai recente lucrări asupra prefixelor românești a dus la confuzia dintre *co-* < lat. *con-* și *co-* < v. sl. *po-* (pentru care s-au dat și alte explicații). Pentru *comînji*, se dă ca etimon sigur lat. *comminger*e, care dealtfel n-a fost moștenit în nici o limbă romanică. În *Etimologii românești* ([București] 1963), acad. Al. Graur a demonstrat că derivate de tipul lui *comînji* au la bază împrumuturi slave cu prefixul *po-*: sl. *po-* a devenit în românește *co-* prin d i s i m i l a r e într-o serie de formații în care rădăcina începe cu o consoană labială (*comînji* < v. sl. помазати, bg. помазвам, scr. *pòmazati*, rus. помазать, ucr. помазати). Într-un studiu recent (*Contribuții la studierea prefixului* **co-** < **po-**, în SMFC VI, p. 5—10), Mioara Avram aduce noi date prețioase în legătură cu acest prefix, explicînd trecerea sl. *po* > rom. *co-* și prin a s i m i l a r e, în formații cu radicalul începător cu o velară: *cagodi*, *cocîrni*.

În ceea ce privește ipoteza lui A. Cioranescu, după care în limba română ar exista un prefix expresiv *co-* (în *cocîrja*, *cofleși*, *copleși*), autorul susține că acest prefix nu e altul decît *co-* < lat. *con-*. De fapt avem a face, în exemplele de mai sus, cu rom. *co-* < sl. *po-*.

Interesantă ni se pare și partea în care se analizează pe larg modificările fonetice ale lat. *con-* care au loc în limbile romanice, modificări condiționate, în special, de sunetul inițial al radicalului. Schimbările se referă nu numai la consoana finală a prefixului, ci și la vocala lui (vezi p. 237—255, unde se

discută cazurile de ,,nexus" pentru *ll*, *mm*, *mp*, *nt*, *nd*, *nc*, *ng*, *ngu* etc.).

Un spaţiu larg se acordă discutării prefixului *ca-* din limbile romanice (fr. *cahoter*, sp. *calamorra*, it. *calappio* etc.), pe marginea căruia au apărut numeroase studii, începînd cu Guarnerio (1901) şi continuînd cu E. Gamillscheg, W. Wartburg, K. Jaberg, M. Valkhoff ş.a. Dintre diferitele etimologii ale prefixului *ca-* (de ex., E. Gamillscheg şi H. E. Keller îl consideră de origine flamandă, J. Knobloch crede că provine din gr. *kata-*, intrat în latina tîrzie sub forma *ka-*, K. Jaberg consideră că la baza prefixului *ca-* s-ar găsi o contaminare), R. Cornelissen susţine descendenţa din lat. *con-*, ipoteză enunţată mai de mult de J. Feller. În sprijinul acestei etimologii (lat. *con-* > *ca-*), autorul face o incursiune în evoluţia lui *-o-*>*-a-* din latină în limbile romanice, atît în silabă cu accent principal, cît şi în silabă neaccentuată.

În legătură cu evoluţia derivatelor latineşti cu *con-*, sînt interesante datele referitoare la productivitatea şi frecvenţa prefixului în diferite faze ale istoriei limbii latine. Dintr-un număr de 668 derivate latineşti (excerptate de autor), numai aproximativ 2/3 au fost moştenite (396). În latină, numeroase derivate s-au format în perioada tîrzie. Merită să fie relevat capitolul consacrat dublei prefixări, în care se disting două tipuri : a) cu repetarea prefixului *co(n)-* : *concolligere*, b) *co(n)-* + alt prefix : *correfero* (pentru limba română, vezi SMFC V, p. 3–8).

Pe baza unor anumite criterii (numărul derivatelor moştenite, al formaţiilor pe teritoriul fiecărei limbi), autorul distinge în cadrul Romaniei mai multe zone de repartiţie geografică a derivatelor moştenite cu *con-* : *a.* română, dalmată, sardă ; *b.* italiană, retoromană ; *c.* galoromană ; *d.* iberoromană.

Autorul nu şi-a propus să analizeze valorile prefixului *con-* nici în latină şi nici în limbile romanice, deşi acest aspect este foarte important.

Lucrarea se încheie cu un bogat indice de cuvinte, instrument de lucru deosebit de folositor. Cartea de faţă aduce o contribuţie meritorie la studiile de formare a cuvintelor în limbile romanice.

Octombrie 1973

I. RIZESCU

Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu, 22

JEAN-BAPTISTE MARTIN — G. TUAILLON, **Atlas linguistique et ethnographique du Jura et des Alpes du Nord (franco-provençal central)**, vol. I, Paris, CNRS, 1971, 592 hărţi.

Acest atlas face parte din seria atlaselor lingvistice regionale franceze. După primele trei (*Atlas linguistique et ethnographique de la Gascogne* de J. Séguy ; *Atlas linguistique et ethnographique du Lyonnais* de Mgr. P. Gardette ; *Atlas linguistique et ethnographique du Massif Central* de P. Nauton), care au început să apară în urmă cu peste două decenii şi pe care am avut ocazia să le recenzăm în paginile acestei reviste (SCL X (1959), p. 286–288 = ALGa ; X (1959), p. 613–614 = ALLy ; XI (1960), p. 289–292 = ALMC), datorită strădaniilor regretatului Mgr. P. Gardette, cîteva atlase regionale franceze şi-au făcut apariţia în ultimii ani. Printre acestea din urmă se numără şi atlasul pe care îl prezentăm (= ALJA).

Spre deosebire de alte atlase regionale, al căror domeniu se bazează pe o unitate geografică sau lingvistică, limitele domeniului ALJA au fost stabilite după criterii foarte diverse : la vest el se mărgineşte cu ALLy, adică în general cu culoarul Saône-Rhône, iar la est se opreşte la frontierele Franţei cu Elveţia şi Italia. Cît priveşte limitele dinspre nord şi sud, situaţia este cu totul diferită, pentru că criteriile au fost de altă natură, şi anume s-a pornit de la ideea că franco-

provensala este nu numai o noţiune clară şi distinctă, dar că formează şi un spaţiu dialectal perfect delimitabil (spre sud, de exemplu, limita a fost izofona nonpalatalizării lui *a*). Aceste fapte explică uşor caracterul cu totul deosebit al ALJA, care este, aşa cum îl definea chiar unul dintre autorii lui (cf. G. Tuaillon, SCL XXIII (1972), p. 367), un fel de banc de probă la care se pot verifica noţiunile de ,,frontieră lingvistică'' sau de ,,limită dialectală''', precum şi coeziunea internă a unei familii de graiuri. O dovadă elocventă pentru justificarea acestei caracterizări sînt diversele studii ale lui G. Tuaillon bazate pe materialul atlasului, care au ca preocupare aproape exclusivă problema graniţelor dialectale (*Limite nord du provençal à l'est du Rhône*, în RLiR XXVIII (1964), p. 127–142; *Principes pour distinguer français et francoprovençal*, în RLiR XXXI (1967), p. 292–296; *Aspects géographiques de la palatalisation u > ü en gallo-roman et notamment en français*, în RLiR XXXII (1968), p. 100–125, la care s-ar putea adăuga articolul citat, *Frontière linguistique et cohésion de l'aire dialectale*, din SCL XXIII (1972), p. 367–396).

Primul volum din seria de patru a acestui interesant atlas conţine 592 de hărţi, precedate de o hartă în culori a reliefului, binevenită pentru această regiune muntoasă, care cuprinde departamentele Ain, Isère, cele două Savoie, Jura şi jumătate din Doubs, o hartă a localităţilor anchetate şi două hărţi în care se dau formele articolului la singular şi plural. Materialul care nu prezenta interes pentru a fi cartografiat a fost dat fie la sfîrşitul volumului (răspunsurile la aproximativ 60 de întrebări), fie în legenda diferitelor hărţi al căror conţinut este foarte apropiat de cel al întrebărilor necartografiate (este vorba de 15 întrebări; de exemplu, la h. 160 ,,champ devenu pré'' sînt date răspunsurile la întrebarea ,,mettre en pré'', la h. 167 ,,faucher'' – ,,faucher de l'herbe avec la faucille''). Tot la sfîrşitul volumului sînt reproduse în cîteva planşe desenele unor unelte mai puţin cunoscute. Cele 592 de hărţi sînt grupate pe domenii de activitate, la fel ca în celelalte atlase regionale franceze, avînd următoarea distribuţie: 68 pentru fenomenele atmosferice, 47 pentru măsuri de timp, 33 pentru relief, 90 pentru cultura fînului, 244 pentru diverse culturi (cereale, cartofi, cînepă etc.), 95 pentru pădure. Spre deosebire de vechile atlase naţionale ca AIS, ALR, atlasul lingvistic şi etnografic pe care-l prezentăm, la fel ca celelalte atlase regionale franceze, nu începe cu terminologia privind corpul omenesc, ci cu terminologia legată de cultura materială (şi, în cadrul ei, cu cea caracteristică pentru regiunea cercetată). Surprinde absenţa din introducerea la acest prim volum a unor informaţii mai detaliate asupra regiunilor anchetate şi asupra metodei folosite, informaţii programate să apară în volumul al IV-lea consacrat metodei (nu ştim, de exemplu, nici care este contribuţia fiecăruia dintre cei doi autori: J.-B. Martin şi G. Tuaillon). Singura explicaţie care s-ar putea aduce este faptul că G. Tuaillon a publicat un amplu articol (*Exigences théoriques et possibilités réelles de l'enquête dialectologique*, în RLiR XXII (1958), p. 293–316) consacrat prezentării caracteristicilor ALJA.

Hărţile sînt la fel ca în celelalte atlase regionale, dar, spre deosebire de ele, conţin de foarte multe ori informaţii interesante cu privire la felul cum s-a pus întrebarea, fapt care supleneşte în parte absenţa unor indicaţii cu caracter general de la începutul volumului şi, mai ales, cu privire la diferitele răspunsuri (de obicei cînd nu corespund cu termenul sau forma din titlul hărţii). Tot spre deosebire de alte atlase, autorii au dat uneori chiar elemente de interpretare a hărţilor, mai frecvente în cazul unor hărţi unde anumite răspunsuri ar putea surprinde (semnalăm, de exemplu, cazul hărţii 27 ,,éclair'', unde autorii precizează că unele graiuri nu au termen local pentru ,,fulger'', ci au împrumutat cuvîntul literar francez. Cazul unei astfel de hărţi este şi mai interesant dacă se compară cu harta care dă răspunsurile pentru ,,a fulgera'' (h. 28), fiindcă nu totdeauna există o concordanţă între substantiv şi verb.

În ce priveşte referinţele la hărţile din alte atlase, practică devenită curentă în

atlasele regionale, ALJA s-a limitat numai la atlasele al căror domeniu este limitrof (ALLy, ALMC, AIS şi *Tableaux phonétiques des patois suisses romands* ale lui L. Gauchat, J. Jeanjaquet şi E. Tappolet) şi la atlasele care cuprind în întregime (ALF) sau o parte (*Atlas linguistique des Terres Froides* de A. Devaux) a teritoriului atlasului pe care îl prezentăm. Datorită acestui principiu putem să apreciem mai bine locul pe care îl ocupă ALJA în ansamblul dialectologiei galoromanice. Prezentăm în cele ce urmează cîteva consideraţii în legătură cu această observaţie pe baza hărţilor din volumul de faţă. Concluziile la care am ajuns pot suferi unele schimbări după apariţia celorlalte volume, dar sîntem încredinţaţi că ele nu vor afecta esenţa observaţiilor care urmează.

Caracterizarea unui atlas regional de felul celui de faţă trebuie făcută, după părerea noastră, prin raportare la atlasele regionale corespunzătoare (mai ales cele învecinate) şi prin raportare la atlasele naţionale, în cazul nostru la ALF şi AIS. Combinînd cele două criterii, remarcăm că ALJA se defineşte ca un atlas r e g i o n a l, care are o independenţă evidentă, dar care, în acelaşi timp, se dovedeşte a fi strîns legat de atlasele regionale învecinate, ALLy şi, într-o măsură mai mare, de ALMC. Afirmaţiile noastre se bazează pe o statistică sumară din care rezultă că aproximativ 8 % din hărţile acestui prim volum (în capitolul cu răspunsuri necartografiate procentul este şi mai mare : din 61 de întrebări — 26) sînt răspunsuri la întrebări care nu există în nici unul din atlasele menţionate. Mai interesant ni se pare faptul că acest procentaj este aproximativ acelaşi în toate domeniile de activitate (12 din totalul de 68 al hărţilor privind fenomenele atmosferice, 5 :47 — măsurile de timp, 4 :33 — relief, 14 :90 — cultura fînului, 31 :244 — diverse culturi, 13 :95 — pădurea). Acest fapt dovedeşte că cercetarea lexicului specific regional nu a fost făcută numai în domenii specifice pentru viaţa unei anumite regiuni (ca, de ex., cultura fînului), ci s-a extins la toate domeniile. Între hărţile care apar numai în ALJA sînt atît hărţi cu răspunsuri la întrebări cu caracter mai general (h. 9 ,,la sécheresse'', h. 14 ,,(il fait) sombre'', h. 46 ,,(le temps) se refroidit'', h. 49 ,,la glace'', h. 53 ,,je tremble de froid'', h. 109 ,,bientôt'', h. 111 ,,déjà'', h. 113 ,,autrefois'', h. 114 ,,peu à peu'', h. 116 ,,se dépêcher''), cît şi hărţi cu răspunsuri la întrebări mai speciale, care se referă la diverse unelte sau operaţii ale unor meserii caracteristice unei anumite regiuni (h. 160 ,,champ devenu pré'', h. 163 ,,tassé par la pluie'', h. 205 ,,le « barillon »'', h. 206 ,,une « trosse » de foin'', h. 207 ,,une « troille »''). Toate aceste fapte conferă ALJA o poziţie aparte între atlasele regionale galoromanice.

Comparînd ALJA cu atlasele regionale învecinate (ALMC şi ALLy), se poate remarca uşor că atlasul în discuţie se apropie sensibil de ALMC, în opoziţie cu ALLy, deşi cu acesta din urmă se învecinează pe o mare întindere. O statistică făcută pe baza volumului I a hărţilor care există numai în ALJA şi ALMC ne arată că 60 de hărţi, adică aproximativ 10 % din total, se găsesc numai în cele două atlase (cu ALLy, ALJA are în comun numai 6 hărţi, adică 1 %). Observăm că şi de această dată există o repartiţie aproape egală între diferitele domenii de activitate (o singură excepţie o reprezintă terminologia legată de cultura fînului, unde numărul hărţilor comune este 16 din totalul de 90). Iată cîteva exemple : h. 7 ,,(le temps est) étouffant'', h. 47 ,,il a gelé blanc'', h. 75 ,,la vieille lune'', h. 82 ,,le matin'', h. 162 ,,la bonne année'', h. 107 ,,toujours'', h. 115 ,,lentement'', h. 164 ,,fouler l'herbe'', h. 171 ,,(les) poignées (de la faux)'', h. 172 ,,le dos de la lame'', h. 174 ,,l'anneau de la faux''. Asemănarea dintre ALJA şi ALMC provine din faptul că G. Tuaillon a luat ca model chestionarul lui P. Nauton şi nu pe cel al ALLy (cf. RLiR XX (1958), p. 310).

Consideraţiile de pînă acum justifică concluzia formulată mai sus cu privire la caracterul regional al ALJA, în sensul înţeles de A. Dauzat, iniţiatorul noului atlas lingvistic al Franţei pe regiuni, şi de Mgr. P. Gardette, coordonatorul atlaselor regionale franceze după dispariţia lui A. Dauzat, şi anume că nu este necesar să se refacă atlasul lui Gilliéron, ci numai ca el să fie com-

pletat. Această completare este înțeleasă prin umplerea unui spațiu semantic pe care ALF l-a lăsat gol. În jurul unui termen general, existent în ALF, și care constituie centrul unei mici terminologii, se grupează multe cuvinte satelit, care urmează a fi cercetate de atlasele regionale. Un exemplu caracteristic pentru ALJA este cel al hărții 151 ,,un pré" existentă în toate celelalte patru atlase (ALF, AIS, ALMC și ALLy), care este însă însoțită de trei hărți (152 ,,un pré long et étroit", 153 ,,un mauvais pré", 154 ,,(pré) plein de pierres") inexistente în vreun alt atlas.

Condiția pe care trebuie s-o îndeplinească, după părerea lui A. Dauzat și P. Gardette, un atlas pentru a fi cu adevărat regional, apare și la K. Jaberg în cunoscutul său articol *Grossräumige und kleinräumige Sprachatlanten*, în ,,Vox Romanica" XIV (1955), p. 57–61, care cere însă ca un atlas regional să satisfacă o dublă cerință : prima, să dea un tablou detaliat al fizionomiei lingvistice regionale și, a doua, să facă legătura cu ALF sau cu alte atlase naționale. ALJA corespunde și celei de a doua exigențe, pentru că numărul hărților comune acestuia și celor două atlase naționale (ALF, AIS) este destul de mare. Dacă la acestea adăugăm și hărțile existente atît în ALJA, cît și în ALF, AIS și care sînt comune și cu ALMC sau cu ALLy, numărul lor depășește cu mult jumătate din totalul hărților. Și din acest punct de vedere ALJA se apropie mai mult de ALMC, care, așa cum sublinia P. Nauton (RLiR XX (1956), p. 62 — 65), și-a propus să satisfacă ambele cerințe ale lui K. Jaberg.

În încheiere subliniem condițiile grafice excelente și ne exprimăm bucuria de a avea la îndemînă un prim volum dintr-o operă care va permite cunoașterea aprofundată a domeniului francoprovensal, unul dintre cele mai interesante din lumea romanică.

Octombrie 1973

MARIUS SALA
*Institutul de lingvistică
București, I. C. Frimu 22*

MANUEL ALVAR, **Cantos de boda judeo-españoles**, con notacíón de melodías tradicionales por María Teresa Rubiato, Madrid, C.S.I.C., Instituto Arias Montano, 1971, XXV + 403 p. (= **Publicaciones de estudios sefardíes**, serie II : **Literatura**, núm. 1.)

Impozantul volum pe care îl avem în față reprezintă o dezvoltare a unui scurt articol apărut, sub titlul *Cantos de boda judeo-españoles de Marruecos*, în revista ,,Clavileño" VI (1955), p. 12–23. Între acel articol, în care Alvar a prezentat numai un comentariu literar pe marginea cîntecelor de nuntă iudeo-spaniole culese de el în Maroc, și ediția de față deosebirile sînt așa de mari încît se poate vorbi chiar de o lucrare cu totul nouă, deși la baza ambelor lucrări este același material, cîntece culese la Tetuán (1949–1950) și Larache (1951). Este vorba, în primul rînd, de adăugarea unui capitol cu comentariu lingvistic, a unui capitol cu textul integral a 57 de cîntece de nuntă însoțit de ample comentarii literare și a unui capitol cu transcrierile muzicale a 30 de texte. Numeroase și importante adăugiri există și în capitolele care reproduc vechiul text publicat în ,,Clavileño" (unele adăugiri, cum ar fi cele din capitolul consacrat tematicii și transcrierii cîntecelor, sînt reluări amplificate ale unor articole publicate între timp în diverse reviste de specialitate). Ne oprim în cele ce urmează asupra observațiilor lingvistice care prezintă interes pentru cititorii acestei reviste.

Valoarea observațiilor lingvistice din această carte a lui Alvar trebuie apreciată prin raportarea la celelalte lucrări de lingvistică consacrate iudeo-spaniolei din Maroc. Dialectul marocan este una dintre variantele destul de cunoscute ale iudeo-spaniolei. După descrierea

lui J. Benoliel, *Dialecto judeo-hispano-marroquí o hakitía*, în ,,Boletín de la Real Academia Española" XII (1922) – XXXII (1952), care a provocat intervenţia lui M. L. Wagner, *Zum Judenspanischen von Marokko* (,,Volkstum und Kultur der Romanen" IX (1931)) a urmat cunoscutul articol al lui P. Bénichou, *Observaciones sobre el judeo-español de Marruecos*, în ,,Revista de Filología Hispánica" VII (1945), cel mai complet studiu consacrat iudeo-spaniolei marocane. Pe lîngă această lucrare fundamentală pentru dialectul marocan mai pot fi citate diversele contribuţii ale lui J. Martínez Ruiz, A. Castro, C. Bennaroch şi un alt volum al lui M. Alvar, *Endechas judeo-españolas*, apărut în două ediţii. În ciuda acestei impresionante bibliografii, capitolul de lingvistică din cartea recenzată acum nu va putea fi ignorat de viitorii cercetători ai iudeo-spaniolei marocane.

Înainte de a compara rezultatele obţinute de Alvar în această carte cu cele ale predecesorilor săi, trebuie să remarcăm că el aduce o serie de informaţii şi comentarii noi chiar faţă de capitolul de lingvistică din volumul *Endechas judeo-españolas* (ed. I, Granada, 1953; ed. II, Madrid, 1969). Este vorba în primul rînd de faptul că se confirmă existenţa unor fapte nu numai la Larache, localitatea de unde Alvar a cules bocetele, ci şi la Tetuán, oraşul în care a adunat cîntecele de nuntă. Cît priveşte deosebirile dintre cele două graiuri, cel din Larache şi cel din Tetuán, ele au fost explicate de Alvar printr-o mai mare influenţă a spaniolei moderne asupra iudeo-spaniolei din Larache. Evident că prezintă interes mai ales compararea rezultatelor obţinute de Alvar cu cele din studiile anterioare semnate de Benoliel şi de Bénichou. Discuţiile referitoare de exemplu la substituirea aspiratei *h* prin *j* (v. *Cantos*, p. 171–172), la apariţia consoanelor duble (*ibid.*, p. 173–174), la folosirea timpurilor (*ibid.*, p. 184–185) sau la faptele de lexic prezentate într-un capitol special (*ibid.*, p. 193–206) şi altele ne arată că volumul de faţă este absolut necesar pentru orice viitor studiu lingvistic consacrat iudeo-spaniolei din Maroc. El este important dealtfel şi pentru consideraţiile de fonetică istorică şi de dialectologie spaniolă pe care le conţine. Observaţiile lingvistice din *Cantos de boda judeo-españoles* depăşesc însă uneori interesul domeniului spaniol, pentru că Alvar face, mai ales în capitolul de concluzii, o serie de observaţii cu caracter general, interesante pentru procesul de dispariţie a limbii sau pentru felul cum sînt eliminate particularităţile regionale în favoarea celor din limba standard. De un deosebit interes pentru stilistică sînt consideraţiile despre paralelismul existent între diversele elemente ale structurii cîntecelor de nuntă iudeo-spaniole, mai exact despre felul cum anumitor cuvinte le corespund sinonime valabile numai în contextele respective.

În concluzie, o carte care îmbogăţeşte bibliografia de bună calitate consacrată limbii şi folclorului sefardiţilor.

Octombrie 1973

MARIUS SALA

Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

Mic dicționar enciclopedic, București, Editura enciclopedică română, 1972, 1 730 p.

Apariția *Micului dicționar enciclopedic* răspunde unei cerințe reale, care se făcea simțită în cercuri tot mai largi de cititori. Necesitatea de informare, mereu mai acută, impune concentrarea unui volum mare de informații într-o lucrare de proporții relativ reduse, ușor de mînuit și care să permită o documentare completă și rapidă.

Dicționarul enciclopedic român, apărut în 4 volume în anii 1962—1966, venea în acel moment să umple un gol considerabil în literatura de specialitate. Cei 46 000 de termeni definiți cuprindeau cele mai importante noțiuni de specialitate și nume proprii, lăsînd deoparte termenii de uz comun, ca și sensurile comune ale cuvintelor.

Împărțit în două secțiuni distincte, una de nume comune, cealaltă de nume proprii, *Micul dicționar enciclopedic* pune la dispoziția cititorului un volum mai mare de informații într-un spațiu mai redus, prin cele 77 000 de articole ale sale însoțite de 4 500 de ilustrații, 200 de hărți și 100 de planșe.

Prima secțiune a lucrării cuprinde lexicul curent al limbii române : vocabular comun, noțiuni de bază din toate disciplinele și domeniile de activitate. În structura articolelor, etimologia se află în imediata apropiere a cuvîntului-titlu. În cazul cuvintelor moștenite sau împrumutate se indică limba de origine, iar pentru cuvintele formate pe teren românesc se arată termenul de bază. Neologismele de dată recentă, așa-numitele cuvinte internaționale, poartă mențiunea specială (I), urmată, cînd este necesar, de indicarea formei etimologice originare (cu explicarea ei). Împrumuturile neadaptate fonetic sînt însoțite de indicarea pronunțării din limba de origine (ex. *blues, camping*).

Cele mai răspîndite variante lexicale ale cuvintelor apar înregistrate alături de forma considerată recomandabilă, figurînd ca trimitere la locul lor alfabetic. Definiția explicativă este urmată, cînd materialul o impune, de informații enciclopedice, iar succesiunea sensurilor este cea logică, de la sensul general la cele speciale. Derivatele cu conținut semantic similar cu cel al cuvîntului de bază figurează la sfîrșitul articolului, cu menționarea categoriei gramaticale. Ex. : *bluză* (*bluziță* s. f., *bluzuliță* s. f.), *gîfîi* (*gîfîit* s. n.), *romanța* (*romanțare* s. f., *romanțat, -ă* adj.).

Această primă parte a lucrării se prezintă, așadar, la nivelul unui dicționar al limbii române actuale, cu un plus de date și note enciclopedice.

Cea de a doua secțiune a lucrării, ceva mai redusă ca întindere, este consacrată numelor proprii : personalități, denumiri geografice, evenimente istorice, monumente de cultură și artă etc. Selectarea materialului a ridicat, desigur, dificultăți de evaluare, de pondere a interesului general și național, rezultînd în final un ansamblu omogen, echilibrat, în care accentul este pus pe realitățile românești. Structurarea și coordonarea articolelor a pus mai puține probleme decît partea rezervată lexicului curent. Sînt reunite în același articol numele de personalități aparținînd aceleiași familii, precum și denumirile geografice, revistele, ziarele omonime. Formează titlu de articol separat numele oficiale ale unor unități geografice care se află pe teritoriul a două sau mai multe state (de ex. *Dunărea, Donau, Dunai* etc.). Cînd denumirea abreviată a unor organizații, instituții, asociații etc. este mai cunoscută, atunci aceasta dă forma cuvîntului-titlu, iar denumirea integrală figurează ca trimitere. În ceea ce privește scrierea numelor proprii, s-a respectat, în general, forma impusă de tradiție în limba română. Cînd o astfel de tradiție nu există, se redă forma originară sau o formă cît mai apropiată de aceasta, după sistemele de transcriere și transliterare recomandate de sta-

tele respective și de Academia R. S. România.

Între cele două părți ale lucrării este intercalat un capitol extrem de util: o listă alfabetică de 32 de pagini, care cuprinde expresii și locuțiuni din diverse limbi, însoțite de traducere și de indicații asupra originii și întrebuințării lor.

Structurat în modul acesta, *Micul dicționar enciclopedic*, prima lucrare lexicografică cu caracter general apărută în țara noastră în perioada postbelică, constituie, prin conținutul său informațional remarcabil, un instrument de lucru foarte util pentru cercetător și o lucrare indispensabilă lărgirii orizontului cultural al cititorului de azi.

Apariția sa, în condiții grafice deosebite, reprezintă o realizare incontestabilă a lexicografiei românești și, totodată, un eveniment editorial excepțional.

ELEONORA POPA

Academia Republicii Socialiste România, **Dicționarul limbii române** (DLR), tomul VIII, partea 1, litera **P** (P—PĂZÚI), București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1972, 4 006 p.

Ultimul volum al *Dicționarului limbii române* continuă seria nouă a masivei lucrări lexicografice elaborate în cadrul sectoarelor de lexicologie și lexicografie de la Institutul de lingvistică din București, Cluj și Iași sub conducerea acad. Iorgu Iordan, acad. Alexandru Graur și prof. Ion Coteanu, membru corespondent al Academiei R. S. România.

Din noua serie a *Dicționarului limbii române* au apărut pînă în prezent, în afara volumului în discuție: tomul VI, litera **M** (București, 1965—1968), tomul VII, partea 1, litera **N** (București, 1971), tomul VII, partea a 2-a, litera **O** (București, 1969).

Tomul al VIII-lea, partea 1, avînd ca redactori responsabili pe prof. Ion Coteanu și Mircea Seche, a fost elaborat de un colectiv de cercetători din cadrul sectorului de lexicologie și lexicografie al Institutului de lingvistică din București.

Materialul lexical din acest volum, care cuprinde o porțiune relativ mică a alfabetului (P—PĂZÚI), numără, în afara trimiterilor la variante, aproape 2 500 articole și reprezintă un sfert din întreaga listă de cuvinte a literei **P**.

Ca și precedentele volume, lucrarea conține, pe lîngă partea explicativă (urmată de un mare număr de citate ilustrative), numeroase expresii, sintagme, cuvinte compuse, înregistrează variantele lexicale și formele gramaticale, oferă valoroase indicații etimologice.

Bibliografia dată la începutul apariției DLR (vezi tomul al VI-lea, p. XXIII și urm.) a fost adusă la zi și îmbogățită pe parcurs. În tomul al VIII-lea, partea I (p. V—VIII) este publicată o listă bibliografică suplimentară, care cuprinde 134 de noi titluri.

MARIA BOJAN

B. PETRICEICU-HASDEU, **Etymologicum Magnum Romaniae, Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor** (ediție îngrijită și studiu introductiv de GRIGORE BRÂNCUȘ), București, Editura Minerva, vol. I, 1972, 774 p.

Sub îngrijirea lui Grigore Brâncuș a fost reeditat de curînd vol. I din *Etymologicum Magnum Romaniae*, cuprinzînd litera A pînă la AMURȚÈSC.

Într-un amplu studiu introductiv, editorul prezintă principiile metodologice adoptate de Hasdeu în elaborarea lucrării, comentează lista de cuvinte, precum și chestionarul, care a constituit în concepția lexicografică a lui Hasdeu unul dintre cele mai importante izvoare. O atenție deosebită este acordată de Grigore Brâncuș structurii specifice a articolelor *Etymologicului*, prin scoaterea în relief a îmbinării urmărite de Hasdeu între descrierea elementului lingvistic propriu-zis și a faptelor extralingvistice care îl explică, îl completează, îi determină răspîndirea

ş.a.m.d. Valoarea incontestabilă a părţii etimologice motivează insistenţa editorului asupra acestui capitol. Discutarea tuturor acestor aspecte legate de *Dicţionar* conduce, în acelaşi timp, şi la o caracterizare amplă a complexei personalităţi lingvistice şi filologice a lui Hasdeu.

Una dintre dificultăţile majore legate de reeditarea acestui *Dicţionar* a constituit-o, în mod inevitabil, interpretarea ortografiei etimologice a timpului. Alături de sistemul de modificări grafice, expus şi justificat în *Notă asupra ediţiei* (p. XXXII–XXXIII), apreciem, ca foarte potrivită, şi soluţia lui Grigore Brâncuş de a nu interveni în transcrierea lui Hasdeu, ori de cîte ori aceasta reflectă principiile filologice ale autorului. În aceeaşi ordine de idei poate fi semnalată şi păstrarea cu fidelitate a grafiei chirilice în citatele ilustrative aparţinînd limbii vechi.

Considerăm că, în noua sa ediţie, *Etymologicum Magnum Romaniae* se impune ca una dintre cele mai valoroase apariţii ale anului 1972, oferind, prin rigoarea ştiinţifică de care dă dovadă, un foarte util instrument de lucru pentru specialişti şi o lectură interesantă pentru nespecialişti.

NICOLETA TIUGAN

JEANNE MARTINET, **De la théorie linguistique à l'enseignement de la langue.** Paris, Presses Universitaires de France, 1972, 246 p. (= **Collection Sup**).

Volumul, publicat sub redacţia Jeannei Martinet, cuprinde un număr de 12 articole care urmăresc să facă legătura între teoria lingvistică şi practica pedagogică. El reprezintă, aşa cum se arată în introducere, ,,o contribuţie a lingvisticii funcţionale la soluţionarea problemelor puse de predarea limbilor ca instrument de comunicare''.

O mare parte din contribuţii au la bază conferinţe susţinute în faţa profesorilor din învăţămîntul de toate gradele, la Institutul pedagogic naţional, între anii 1967–1969. Ele abordează probleme variate privind gramatica, lexicul, fonologia, teoria limbii ş.a.

În articolul *Les caractères généraux du langage. Conséquences pédagogiques* (p. 9–23), Frédéric François de la Universitatea René Descartes se ocupă de trăsăturile comune ale limbilor şi de necesitatea de a ţine seama de ele în elaborarea unei teorii generale a achiziţiei.

Mortéza Mahmoudian, de la Universitatea din Lausanne, în articolul *Syntaxe et linéarité* (p. 25–43), arată cum, faţă de teoria distribuţională a lui Zellig Harris sau de cea glosematică a lui Louis Hjelmslev, lingvistica funcţională permite să se desprindă mai bine faptele lingvistice din domeniul sintaxei. Teoria funcţională, se arată în articol, nu pierde din vedere necesitatea de a studia semnul lingvistic sub dublul său aspect, funcţional şi substanţial, atît în planul expresiei, cît şi în cel al conţinutului, şi are astfel avantajul de a aborda probleme fundamentale.

Tot sintaxei îi este consacrat şi articolul lui Frédéric François (*L'énoncé minimal dans l'enseignement du français*, p. 45–56), care tratează problema enunţului minimal, problemă fundamentală nu numai la nivelul analizei teoretice, ci şi în practica predării limbilor.

Vorbind despre problema criteriilor de analiză în descrierea lingvistică, Georges Mounin (*Le problème des critères d'analyse dans la description linguistique fonctionnelle; la coordination*, p. 199–218) îşi exprimă convingerea că greşeala vechilor gramatici consta în a defini clasele sintactice după criterii semantice, formale sau distribuţionale, în loc să le definească *totdeauna numai* prin funcţiile lor.

Cele două articole ale lui André Martinet, *Le parler et l'écrit* (p. 57–76) şi *Langue parlée et code écrit* (p. 77–87), cuprind o tratare contrastivă a formelor orale şi scrise ale limbii, bazată pe studiul formelor verbului francez şi al însuşirii lor de către copii, precum şi pe codajul formelor vorbite prin mijlocirea scrisului.

Jeanne Martinet, în *Essai d'analyse fonctionnelle des panneaux de signalisation routière* (p. 89—136), încearcă o confruntare între limbă şi cod, supunînd un cod anumit — semnele de circulaţie — analizei funcţionale.

Mai amintim articolele: *D'un mauvais usage de la logique* (p. 137—151), în care logicianul Oswald Ducrot, de la École pratique des Hautes Études, îşi expune punctul de vedere asupra raporturilor dintre logică şi structura limbilor, *La notion de norme en linguistique* (p. 153—168) de Denise François, *Où commence le bilinguisme?* (p.169—182) de Andrée Tabouret-Keller, *Diversité phonologique et communauté linguistique* (p. 183—198) de Henriette Walter şi *Pour la définition d'une grammaire d'enseignement* (*langue étrangère*) (p. 219—244) de Blanche-Noëlle Grunig.

Volumul se încheiere cu un indice de materii întocmit de Dominique Weil.

FLORENŢA SĂDEANU

М.А.ГАБИНСКИЙ, **Очерки по основаниям грамматики**, Kişinău, 1972, 364 p.

Discutarea bazelor teoretice ale gramaticii, examenul critic al conceptelor gramaticale se află astăzi în centrul atenţiei lingviştilor. Printre lucrările de acest gen se înscrie şi cercetarea lui M. A. Gabinski consacrată unor probleme privind fundamentarea teoretică a gramaticii.

Lucrarea cuprinde trei părţi, fiecare avînd cîte două capitole: în prima sînt incluse capitolele: ,,Scurtă introducere în problemele de bază ale gramaticii'' şi ,,Despre însuşirile cuvintelor, independent de procedeele de formare a lor''; a doua tratează unele probleme legate de substantiv (definirea general lingvistică a substantivului, cu aplicaţii la limbile categoriale, şi prepoziţia ca substantivizator aparent); în a treia parte se examinează unele probleme ale infinitivului (antinomiile infinitivului şi infinitivul şi semiinfinitivul).

În partea introductivă, M. A. Gabinski critică accepţia pe care o dau unii cercetători termenului de ,,categorie''. El este de părere că definirea categoriilor gramaticale trebuie să se întemeieze pe ,,genus proximum şi pe differentia specifica'' (p. 9). Autorul prezintă o serie de criterii riguroase pentru definirea conceptului de categorie lingvistică. ,,Categoria trebuie să cuprindă un număr limitat de forme şi un număr nelimitat de purtători'' (p. 20). O altă caracteristică a categoriei o constituie ,,caracterul dependent al elementelor care exprimă opoziţia...'', prin care se înţelege ,,imposibilitatea realizării unui anumit enunţ'' (p.21) cu ajutorul elementelor dependente date.

Numeroşi lingvişti[1], printre care şi autorii Gramaticii Academiei[2], au pus la baza clasificării părţilor de vorbire trei criterii: lexical, morfologic şi sintactic. Deşi lipsa de omogenitate a criteriilor de clasificare a constituit ţinta unor critici din partea unor lingvişti cu autoritate[3], totuşi M. A. Gabinski nu vede utilitatea clasificării părţilor de vorbire pe baza unui singur criteriu. Deşi există o mare varietate de limbi cu trăsături specifice şi deci găsirea unor criterii unice de clasificare şi definire a părţilor de vorbire este deosebit de dificilă, autorul susţine totuşi punctul de vedere potrivit căruia oricărui fenomen lingvistic îi este proprie o însuşire generală, valabilă pentru toate limbile (p. 87). Termenul ,,clasă de cuvinte'' i se pare autorului mai adecvat decît ,,parte de vorbire'', deoarece se leagă direct de noţiunea de divizare a unităţilor în clase (p. 86). Analizînd limbile altaice, autorul constată existenţa unei clase de cuvinte care nu pot fi grupate laolaltă cu adverbele sau cu adjectivele şi propune gruparea acestora în clasa calificativelor. În toate limbile, men-

[1] Vezi R. A. Budagov, *Introducere în ştiinţa limbii* (Traducere şi note de G. Mihăilă), Bucureşti, 1961, p. 295.

[2] Vezi şi *Gramatica limbii române*, vol. I, Bucureşti, 1963, p. 28 şi urm.

[3] Vezi şi *Основы построения описательной грамматики современного русского литературного языка*, Moscova, 1966, p. 64 şi urm. Vezi recenzia lui S. Stati la *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, Bucureşti, 1963, în SCL XVII (1966), nr. 6, p. 694.

ţionează cercetătorul sovietic, pot fi delimitate substantivele şi verbele şi, pe baza lor, există posibilitatea categorisirii celorlalte părţi de vorbire. În lucrare sînt formulate definiţiile părţilor de vorbire la un grad mai înalt de generalizare.

Problemei infinitivului îi sînt consacrate numeroase pagini interesante. Astfel, autorul crede, printre altele, că procesul dispariţiei vechiului infinitiv şi apariţiei noului infinitiv în limbile balcanice a început încă în secolul trecut [4]. Acest proces s-a intensificat în ultimele decenii ale secolului nostru.

În capitolul intitulat ,,Prepoziţia — substantivizator aparent'' se examinează spectrul combinatoriu al prepoziţiilor ruseşti şi din alte limbi, relevîndu-se imposibilitatea definirii substantivului pe baza capacităţii sale de combinare cu prepoziţiile. Autorul combate teza potrivit căreia posibilitatea combinării infinitivului cu prepoziţii în anumite condiţii ar fi un indiciu al substantivizării verbului. M. A. Gabinski arată faptul că, în limbile romanice, prepoziţiile au capacitatea de a se combina atît cu substantivul, cît şi cu infinitivul verbelor, ceea ce nu a permis să se vadă specificul acestor combinaţii. În limbile în care infinitivul verbului nu admite combinarea cu prepoziţii se crează iluzia că acest fenomen se datoreşte naturii infinitivului (p. 302).

Semnalăm absenţa trimiterilor la lucrările româneşti, deşi bibliografia problemelor este amplu prezentată în lucrarea lui M. A. Gabinski.

A. HÎRLĂOANU

[4] Vezi Al. Philippide, *Originea românilor*, II, Iaşi, 1927, p. 606 şi urm.

JACQUES CHAURAND, **Introduction à la dialectologie française**, Paris-Bruselles-Montreal, Bordas, 1972, 288 p.

Volumul face parte din colecţia ,,Études, série langue française'', condusă de Jean Batany, care semnează prefaţa.

Lucrarea cuprinde următoarele părţi mari : *Préliminaires* (p. 5—29), *Les anciens dialectes de langue d'oïl* (p. 33—144), *Dialectologie moderne* (p. 145 — 284), *Conclusion* (p. 279—283).

În introducere, autorul expune planul lucrării şi discută principiile cercetării, plecînd de la experienţa personală în domeniul anchetei dialectale. Se ocupă apoi de transcrierea fonetică şi de diverse aspecte care privesc cunoaşterea inventarului de sunete şi de trăsături fundamentale ale foneticii, ca şi ale morfologiei, fără de care nu poate fi concepută o cercetare dialectală temeinică.

În primul capitol al primei părţi se cercetează formarea dialectelor franceze, considerîndu-se că studiul graiurilor regionale trebuie să fie precedat de cunoaşterea limbii vechi. Cel de-al doilea capitol, cel mai dezvoltat din lucrare, este consacrat trecerii în revistă a principalelor trăsături ale dialectelor în domeniile fonetic, morfologic şi lexical. Expunerea se bazează pe numeroase exemple atît din dialectele sau graiurile actuale, cît şi din franceza veche, pentru a ilustra teza că între studiile de dialectologie istorică şi cercetările dialectologice moderne sînt legături deosebit de strînse.

Partea a doua, dedicată dialectologiei moderne, se deschide printr-un capitol în care se reiau consideraţiile istorice, prezentîndu-se rolul fiecărui secol în formarea dialectelor şi a graiurilor franceze, cu menţionarea operelor literare în care acestea au fost consemnate. În final se fac cîteva consideraţii cu privire la primele cercetări dialectale întreprinse în jurul anului 1900, insistîndu-se asupra rolului pe care l-a jucat Gilliéron în constituirea dialectologiei şi în afirmarea ei ca ştiinţă.

Cel de-al doilea capitol se referă la ancheta dialectală, sintetizînd întreaga experienţă a autorului în legătură cu : pregătirea anchetei, chestionar, subiect anchetat, conducerea şi obiectivele anchetei, metoda fonologică. Fiecare aspect este prezentat pe larg şi însoţit de numeroase reflecţii şi observaţii prilejuite de anchetele pe teren.

În capitolul al treilea se discută, mai întîi, deplasarea în ultimii ani a interesului dialectologilor către etnografie şi, apoi, rolul

vocabularelor tehnice regionale ca anexe importante ale cercetării dialectale. Terminologiile tehnice sînt ilustrate cu numeroase exemple.

Ocupîndu-se în capitolul al patrulea de sintaxă, autorul explică locul redus pe care l-a ocupat sintaxa în cercetările dialectale, prezentînd mai pe larg contribuţiile în acest domeniu ale lui Louis Remacle. După părerea sa, enunţul oral rămîne, în continuare, un domeniu care trebuie să stea în atenţia cercetărilor ce se vor întreprinde în viitor.

În capitolul al cincilea se fac referiri mai întîi la perspectivele diacronice ale anchetei dialectale, specificîndu-se faptul că este util ca termenii prezenţi în graiurile actuale să fie raportaţi, din punctul de vedere al formei şi valorii, la cuvintele corespunzătoare atestate în secolele precedente. În ceea ce priveşte preocupările legate de etimologia şi istoria cuvintelor, J. Chaurand analizează aspectele care condiţionează efectuarea lor în cele mai bune condiţii.

În ultimul capitol se abordează problema raportului dintre vocabularul dialectal şi literatura franceză şi se dau exemple de opere literare în care s-au folosit elemente regionale. Subliniindu-se valoarea expresivă a acestora, se atrage atenţia asupra criteriului inteligibilităţii, care condiţionează şi limitează folosirea elementelor dialectale în literatura franceză.

Concluzia lucrării evidenţiază utilitatea şi urgenţa cercetărilor dialectale, arătînd că înlocuirea tracţiunii animale prin maşini şi răspîndirea televiziunii la sate au contribuit la unificarea limbii mai mult decît a putut s-o facă un secol de predare a limbii franceze în şcoli. În acelaşi timp se semnalează, ca un aspect oarecum opus, contraofensiva reprezentată de dezvoltarea culturii cu caracter regional.

Datorită numeroaselor observaţii izvorîte din experienţa personală de anchetator, lucrarea interesează nu numai dialectologia franceză. Utilitatea volumului este amplificată de numeroase completări bibliografice (p. 17–18, 29, 50, 142, 175–176, 207–208, 218–219, 224, 240, 278), de hărţi lingvistice (p. 48, 104, 176) şi desene (p. 15, 186). La sfîrşit se dă un *Index* de materii, nume proprii şi cuvinte.

AUREL NICOLESCU

GEORGES GOUGENHEIM, **Étude sur les périphrases verbales de la langue française**, Paris, Librairie A.-G. Nizet, Paris, [1971], XIII + 383 p.

Prezentul volum reprezintă retipărirea aceleiaşi lucrări a autorului, apărută în anul 1929 ; acest lucru nu este menţionat însă nicăieri în cuprinsul actualei ediţii. Deşi nu avem posibilitatea să confruntăm în momentul de faţă cele două ediţii, prima lipsind din bibliotecile noastre, credem că nu ne înşelăm afirmînd că avem a face cu reproducerea întocmai a versiunii originale, pe care am consultat-o cu alt prilej. Dealtfel simpla examinare a bibliografiei arată că ea nu a fost completată cu lucrări apărute după redactarea iniţială a acestui studiu. Republicarea ca atare a lucrării lui Gougenheim, devenită de multă vreme greu accesibilă, nu este însă mai puţin binevenită, cu atît mai mult cu cît seriozitatea acestei ample monografii a făcut-o de la început foarte puţin susceptibilă de modificări ulterioare importante. Lucrarea, de o concepţie ,,clasică", se bizuie pe un material foarte bogat şi minuţios analizat, astfel încît regretăm numai faptul că la republicare nu i s-a adăugat un indice care să înlesnească consultarea ei. Absenţa acestuia este însă suplinită, cel puţin în parte, de tabla de materii destul de amănunţită.

Avînd în vedere cele expuse mai sus şi considerînd că această apariţie merită să fie semnalată atît pentru cei care au uitat de existenţa cărţii lui Gougenheim, cît şi pentru cei care n-au putut lua pînă acum cunoştinţă de ea, vom prezenta în cele ce urmează, pe scurt, principalele caracteristici ale lucrării. Autorul a pornit de la conţinut la formă, grupîndu-şi materialul pe secţiuni după valorile exprimate de diversele perifraze verbale ale limbii franceze. Cartea cuprinde trei părţi : I. Perifrazele care exprimă timpul şi aspectul

(p. 1—147), II. Perifrazele modale (p. 155—309) şi III. Perifrazele care exprimă diateza factitivă (p. 310 — 377). Perifrazele sînt urmărite în eventualele lor antecedente latine, în primele lor atestări, în diversele faze ale limbii franceze şi în diferitele ei aspecte regionale, inclusiv în graiurile occitane, cu referiri accidentale la alte limbi romanice sau neromanice. Autorul urmăreşte apariţia, dezvoltarea şi uneori pierderea caracterului de perifraze verbale al îmbinărilor de cuvinte studiate şi a diverselor lor valori semantice, concurenţa dintre perifrazele cu valori apropiate, atitudinea gramaticilor cu privire la diversele construcţii etc.

Fără a dezvolta prea mult latura teoretică a problemei (determinarea categoriilor gramaticale ale verbului în franceză şi a limitelor dintre valori lexicale şi valori gramaticale), cartea lui Georges Gougenheim rămîne actuală prin luminarea unui aspect dintre cele mai interesante ale gramaticii istorice a limbii franceze şi reprezintă un model de cercetare monografică riguroasă în limitele pe care şi le-a propus.

IOANA VINTILĂ-RĂDULESCU

KJELL-ÅKE GUNNARSON, **Le complément de lieu dans le syntagme nominal** (= **Études romanes de Lund** 20), publiées par Östen Södergård, Lund, C.W.K., 1972, 130 p.

Le complément de lieu dans le syntagme nominal este o teză de doctorat susţinută la Facultatea de litere din Lund în anul 1972; a apărut în cunoscuta colecţie „Études romanes de Lund" (fondată de Alf Lombard), care cuprinde, după cum se ştie, şi o serie de studii asupra limbii române.

În cartea lui Gunnarson se analizează, cu metodele gramaticii generative, un anumit tip de sintagmă nominală din limba franceză (SN): SN = Det.+ N_1+ Prep.+ SN_2, în care Det. = determinant, N_1 = nume, Prep. = prepoziţie, iar Prep. + SN_2 = S Prep., adică sintagmă prepoziţională.

Analiza are şi un scop contrastiv, ceea ce îi conferă şi o valoare practică, pedagogică: autorul caută să descopere particularităţile de structură ale limbii franceze faţă de alte limbi, ca spaniola, engleza şi suedeza, pentru determinarea printr-o analiză mai aprofundată şi cu metode noi a deosebirilor dintre aceste limbi deja stabilite de gramatica tradiţională.

De aceea, în *Introducere*, autorul prezintă punctele de vedere ale gramaticii tradiţionale şi propriul său sistem de analiză, bazat pe tipul de sintagmă de mai sus (ex. *cette église de Poitiers*; *cette église, à Poitiers*; *cette église à Poitiers* etc. p. 126).

Este interesantă afirmaţia autorului: „Nous préférons [...] situer ce travail dans le cadre de la grammaire générative, sans toutefois nous imposer une théorie bien précise. En particulier, nous supposerons que chaque phrase a une structure profonde et une structure superficielle, mais non pas que les transformations seraient incapables d'apporter une contribution à l'interprétation sémantique" (p. 8).

În consecinţă, în scopul analizei, el stabileşte (p. 9—10) următoarele opoziţii categoriale: definit—nedefinit; generic—nongeneric; coreferenţial—noncoreferenţial; referenţial—nonreferenţial; specific—nonspecific; deictic—nondeictic; restrictiv—nonrestrictiv; ierarhic—nonierarhic; alienabil—nonalienabil. În funcţie de aceste categorii, autorul examinează o serie de construcţii cu sintagme de tipul: *cette église de Poitiers*; *les églises de Poitiers*; *l'église St-Hilaire de Poitiers*; *l'Alexandrie d'Egypte*; *son usine de Limoges*; *Dijon, en Bourgogne*; *une église de Poitiers*; *toutes les églises de Poitiers* (p. 126—127)); acestea sînt cîteva din cele 28 de tipuri de SN stabilite de Gunnarson, pe baza cărora autorul detaşează regulile de rescriere a acestui grup sintactic.

Analiza duce la următoarele structuri de suprafaţă:

1) **Prep. L + SN într-o SN definită, nedefinită şi non referenţială, în care Prep. L. = propoziţie locativă;**

2) **De+SN_2 într-o SN definită sau nedefinită.**

Această alternanţă dintre cele două structuri mai sus amintite este efectul diferenţelor din structurile de adîncime:

a) Ø sau Prep. L. în S. Prep.

b) satelit R (restrictiv) sau non R (non restrictiv), deictic sau non deictic, SN referenţială sau non referenţială, definită sau nedefinită.

Pe baza acestor structuri, autorul formulează o serie de reguli (de ştergere şi de deplasare) care guvernează procesul de transformare.

Demn de remarcat este faptul că toate aceste determinări de structuri de adîncime pentru SN au scos în evidenţă şi alte fenomene interesante, şi anume:

1) comportamentul aparte al determinantului proclitic *un* şi faptul că limba franceză are cel puţin două prepoziţii *de* diferite;

2) pertinenţa opoziţiei referenţial—non referenţial şi din punctul de vedere al regulilor sintactice, ceea ce are multe consecinţe pentru structura semantică a elementelor care intră în SN.

În fine, rezultatele arată că există, la baza gramaticii de acest tip, o categorie: SPrep. (vezi a) şi b)).

Studiul prezentat de noi şi-a propus să arate care este rolul grupului locativ S + Prep. şi raporturile acestuia cu posesivele şi demonstrativele, cu subiectul, cu dativul şi genitivul. Este un studiu meritoriu, bazat pe o serioasă informare bibliografică, fapt evident din lista anexată la sfîrşitul lucrării, care contribuie la cunoaşterea mai bună şi dintr-un punct de vedere nou a unui anumit sector din gramatica limbii franceze.

Anca Oteteleşanu

В. А. ТАРХОВА, **Хрестоматия по лексикологии французского языка** (На французском языке), Ленинград, Издательство «Просвещение», 1972, 240 p.

Este o culegere de fragmente din tratate de lingvistică romanică şi generală, concepută ca o crestomaţie, supliment la lucrarea *Essai de lexicologie du français moderne*, care aparţine aceleiaşi autoare, în colaborare cu I. M. Timeskova.

Cartea se adresează în primul rînd studenţilor din universităţi şi institute pedagogice interesaţi să se specializeze în limba franceză. Scopul propus este acela de a oferi cititorului extrase referitoare la problemele esenţiale ale lexicologiei — cu specială privire la cea franceză—, excerptate din lucrările fundamentale ale unor specialişti de prestigiu.

Cele şapte capitole propriu-zise care formează volumul au următoarele titluri: 1. *Le mot* (p. 5—16); 2. *Les voies d'enrichissement du lexique français* (p. 17—95); 3. *La phraséologie* (p. 96—118); 4. *Les couches lexicales du français d'aujourd'hui* (p. 118—145); *Le mot et le temps* (p. 145—168); 6. *Les séries lexicales du français moderne* (p. 169—199); 7 *La lexicographie* (p. 200—223). La sfîrşit cuprinde informaţii de natură bio-bibliografică în legătură cu autorii şi operele la care s-a recurs pentru alcătuirea lucrării.

Pentru alegerea textelor, operaţiune dificilă nu numai din pricina spaţiului tipografic limitat, dar şi sub aspect teoretic, autoarea a utilizat atît lucrări de amploare, mai vechi ori de dată mai recentă, cît şi articole privitoare la aspecte mai restrînse sau la fapte de limbă mai puţin numeroase. Întîlnim, în paginile cărţii, fragmente din: A. Darmesteter, *La vie des mots étudiée dans leurs significations*, *Cours de grammaire historique de la langue française* şi *La langue française d'aujourd'hui*; A. Dauzat, *La vie du langage* şi *Traité de stylistique*; A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*; J. Marouzeau, *Notre langue. Enquêtes et récréations philologiques*; Kr. Nyrop, *Grammaire historique de la langue française*; M. Cohen, *Notes de méthode pour l'histoire du français* şi *Histoire d'une langue: le français*; F. Brunot şi Ch. Bruneau, *Précis de grammaire historique de la langue française*; E. Pichon, *L'enrichissement lexical dans le français moderne*; G. Gougenheim, *Les mots français dans l'histoire et dans la vie*; H. Mitterand, *Les mots français*; Louis Deroy, *L'emprunt linguistique*; René Georgin, *Difficultés et finesses de notre langue*; J. Dubois, *Étude sur la dérivation suffixale*

en français moderne et contemporain; P. Guiraud, *Le mot et la chose* şi *L'étymologie*; S.Ullmann, *Précis de sémantique française.*

Felul în care a fost organizat materialul în economia lucrării a avut în vedere posibilitatea confruntării diferitelor puncte de vedere ale specialiştilor asupra unora dintre chestiunile mai generale. Astfel, cititorul poate găsi extrase consacrate de A. Meillet şi A. Darmesteter problemei evoluţiei semantice a cuvîntului, definiţia conceptului de „cuvînt" formulată de A. Darmesteter, A. Dauzat şi Ch. Bally, problema vitalităţii derivării cu sufixe în limba franceză tratată atît de Ch. Bally, cît şi de E. Pichon, explicaţii asupra etimologiei populare oferite de G. Gougenheim şi L. Deroy.

Subliniem preocuparea autoarei pentru punerea în valoare a raportului dintre căile de îmbogăţire a vocabularului şi regulile de gramatică, alături de particularităţile de ordin fonetic şi stilistic, precum şi pentru îmbinarea perspectivei istorice cu cea a unor cercetări contemporane.

Prin profilul său, lucrarea este de un deosebit interes, avantajul de a pune la îndemîna celui care o consultă un larg material informativ grupat tematic, într-o formulă sinoptică, fiind de primă importanţă.

LILIANA MACARIE

Real Academia Española (Comisión de gramática), **Esbozo de una nueva gramática de la lengua española**, Madrid, Espasa-Calpe, 1973, 592 p.

Gramatica Academiei Spaniole — a cărei ultimă formă data, cum se ştie, din 1931 — a intrat, în sfîrşit, într-o fază de înnoiri radicale. Comisia de gramatică a Academiei Spaniole, formată din Dámaso Alonso, Vicente García de Diego, Rafael Lapesa, Emilio García Gómez, Alonso Zamora Vicente, Salvador Fernández Ramírez şi Samuel Gili Gaya, ultimii doi fiind redactorii principali ai părţilor de fonologie şi morfologie, respectiv sintaxă, a publicat recent o reelaborare, deocamdată provizorie, a vechii lucrări; ediţia definitivă a noii gramatici urmează să apară abia peste cîţiva ani, îmbogăţită — lucru demn de semnalat — cu sugestiile şi observaţiile critice ale tuturor Academiilor de limbă spaniolă din ţările Americii Latine, care sînt chemate să suplinească unele lacune ale actualei versiuni, în ceea ce priveşte diversele forme gramaticale proprii variantei hispano-americane a spaniolei. „Se aspira así a recoger mejor — spun autorii — todo lo que es lingüísticamente espáñol en el tiempo y en el espacio" (p. 6).

Actuala versiune aduce, faţă de ediţiile anterioare, o serie de modificări substanţiale, care ţin, în primul rînd, de viziunea modernizată a autorilor asupra materiei tratate, mai ales în domeniul fonologiei şi morfologiei, şi mai puţin în acela al sintaxei. Autorii nu aderă totuşi explicit la nici o teorie lingvistică actuală, menţinîndu-se pe o linie moderat-tradiţională, pe care o consideră cea mai potrivită pentru o gramatică normativă, destinată unui public larg.

Concret, diferenţele mai importante între vechea ediţie a Gramaticii Academiei Spaniole şi noua ei formă provizorie se pot sintetiza în felul următor: în primul rînd, faţă de patru, cîte număra ediţia din 1931 (*Analogía, Sintaxis, Prosodía, Ortografía*), actuala ediţie cuprinde doar trei secţiuni, şi anume *Fonología* (p. 7—159), *Morfología* (p. 161 — 346) şi *Sintaxis* (p. 347—559), urmate de un dezvoltat indice alfabetic de materii.

Partea care a suferit cele mai adînci transformări este, evident, fonologia: în locul celor două capitole iniţiale — prozodia şi ortografia—, această secţiune este formată acum din opt capitole, consacrate sunetelor şi fonemelor, silabei, accentului, foneticii sintactice, intonaţiei şi ortografiei. Majoritatea acestor aspecte nu erau nici măcar menţionate în vechea ediţie, iar abordarea lor se face acum printr-o metodă structurală riguroasă. În schimb, a fost eliminată din această secţiune lista cuvintelor cu ortografie îndoielnică, care poate fi verificată cu uşurinţă în orice dicţionar.

Şi morfologia a suferit modificări importante, atît din punctul de vedere al tratării

teoretice inovatoare, cît şi din acela al economiei interne. Astfel, s-a adăugat un capitol complet nou despre exprimarea reverenţei şi s-au trecut, în schimb, în capitolul de sintaxă, părţile referitoare la aşa-numitele „figuras de dicción" şi la cuvintele invariabile. Varianta provizorie a capitolului privitor la formarea cuvintelor urmează să fie publicată separat şi inclusă ulterior în ediţia definitivă a Gramaticii.

La secţiunea despre sintaxă ar fi de semnalat în primul rînd eliminarea unor părţi învechite în ce priveşte concepţia, cum ar fi cazurile, sintaxa figurată sau „los vicios de dicción". S-a renunţat, de asemenea, la lista de cuvinte cu prepoziţii, incompletă şi greu de definitivat în stadiul actual al cercetărilor. Restul capitolelor de sintaxă păstrează aceeaşi structură ca şi în ediţiile precedente; au fost simplificate însă unele clasificări (privind mai ales fraza), s-au precizat unele noţiuni şi s-a dat, în genere, o pondere mai mare construcţiilor din limba contemporană. Mai trebuie semnalat, ca un merit în plus al versiunii de care ne ocupăm, acela că exemplificările nu se mai opresc la secolul al XIX-lea, ci merg pînă la operele scriitorilor contemporani celor mai importanţi, nu numai din Spania, ci şi din America Latină.

În concluzie, schiţa noii Gramatici a limbii spaniole pe care Academia madrilenă o supune dezbaterii lingvistice publice ni se pare o întreprindere meritorie, care vine să împlinească un vechi deziderat al tuturor celor care se ocupă de problemele limbii spaniole; apariţia ei, chiar şi în actuala formă provizorie, umple un gol demult resimţit în literatura de specialitate.

DOMNIŢA DUMITRESCU

The Canadian Journal of Romance Linguistics — La revue canadienne de linguistique romane. A Publication of the University of Windsor Press, vol. I, nr. 1, 1973, 111 p.

Această nouă revistă de lingvistică romanică este editată de profesorii canadieni P. Cassano de la Universitatea Windsor, Ontario, şi B. Rochet, de la Universitatea Alberta, Edmonton. Publicaţia va apărea, cel puţin la început, la intervale neregulate, frecvenţa numerelor depinzînd de cantitatea şi calitatea materialelor primite la redacţie. Limbile în care pot fi redactate articolele sînt principalele limbi romanice (franceza, spaniola, italiana) şi engleza.

Pentru primul număr, editorii şi-au asigurat o amplă colaborare internaţională; fascicula cuprinde exclusiv articole, semnate de reputaţi romanişti. Pentru numerele viitoare se prevede şi includerea unei rubrici de recenzii.

Articolele cuprinse în fascicula inaugurală tratează teme diverse, privitoare la probleme de lingvistică generală (Kurt Baldinger, *Diachronie et synchronie : plaidoyer pour leur équivalence*, p. 1—7, şi, în parte, Bernard Pottier, *Le mot, comme énoncé intégré*, p. 61—67, cu aplicaţii la limbile franceză şi spaniolă), istoria lingvisticii romanice (Yakov Malkiel, *Summits of Romance Linguistics*, p. 33—48), formarea cuvintelor în faza actuală a limbilor romanice (Iorgu Iordan, *Formations romanes à affixes internationaux*, p. 26—32) şi în franceză (Georges Mounin, *Les mots en* **-aison**, p. 54—60), probleme de gramatică şi de vocabular legate de limba franceză (André Martinet, *Réflexions sur le parfait en français contemporain*, p. 49—53, Jean Darbelnet, *Les éléments latins en français et en anglais*, p. 8—13, Albert Henry, *Ancien français* **ciemes, cinme,** p. 24—25), probleme de stilistică (A. J. Greimas, *Description et narrativité dans „La ficelle" de Guy de Maupassant*, p. 14—23).

Demn de menţionat ni se pare şi faptul că revista este consacrată problemelor lingvistice ale Romaniei în sensul cel mai larg al cuvîntului, două dintre articole privind extinderea limbilor romanice în afara limitelor vechii Romanii (A. Quilis, *Hispanismos en tagalo*, p. 68—92, şi Albert Valdman, *La copule dans les parlers français créoles*, p. 93—111). Lucrul ni se pare dealtfel firesc pentru o revistă de lingvistică romanică publicată în Canada, regiune care face parte din „Romania nova", şi corespunde orientării actuale a romanisticii pe plan internaţional, reflectată,

printre altele, în faptul, semnificativ, că ultimul congres de lingvistică și filologie romanică a avut loc chiar în Canada.

Apreciind tematica cuprinzătoare a revistei și fără a-i dori o orientare îngust regională, nădăjduim totuși că în numerele următoare vor apărea, printre altele, cum este și firesc, și contribuții referitoare la diversele aspecte, atît de interesante, ale francezei din Canada și, în general, de pe continentul american, cum și informații asupra activității lingvistice desfășurate în Canada. În felul acesta noua publicație s-ar putea individualiza între destul de numeroasele reviste de lingvistică romanică.

IOANA VINTILĂ-RĂDULESCU

Philologica Pragensia, Academia Scientiarum Bohemoslovaca, Praga, Čekoslovenská Academie Věd, nr. 2, 3, 4/1972 și 1, 2/1973.

În numerele revistei *Philologica Pragensia* pe care le prezentăm în continuare sînt cuprinse articole de filologie și contribuții referitoare la aspecte diverse de lingvistică generală și aplicată. Așa cum am arătat și cu alt prilej [1], revista publică, pe lîngă articole,și note și informații generale din domeniul lingvistic, precum și o rubrică de prezentări de lucrări noi de specialitate. *Philologica Pragensia* se dovedește a fi în acest fel un util mijloc de informare lingvistică.

Domeniul spre care se îndreaptă, în ultima vreme mai ales, atenția colaborărilor ei este cel al semanticii. De aceea ne vom referi mai întîi la contribuțiile care tratează astfel de probleme. Articolul *On Various Theories of Context in Linguistics* (2/1973, p. 94—106), semnat de Ludmila Rozkovcová, își propune să discute contextul ca factor revelator important al sensului lexical al cuvintelor. În primul rînd, se enumeră diversele accepții ale termenului și diferitele teorii cu privire la context. Sînt prezentate teorii mai cuprinzătoare, care înțeleg contextul ca o totalitate de factori lingvistici și extralingvistici (aici se includ școala contextualismului englez — J. R. Firth, J. Lyons — și teoria contextului văzut ca o ierarhie — Tatiana Slama-Cazacu) sau teorii mai „înguste", care se limitează la tratarea problemei dintr-un punct de vedere strict lingvistic (și anume școala lingvistică sovietică — Natalia Amosova, Anuna Ufimtseva — sau cercetători cehi, cum ar fi J. Filipec, V. Skalička). Autoarea prezentului studiu consideră contextul ca un factor capabil de semantizare deplină a conținutului conceptual dacă cuprinde suficiente indicații semantice.

Aspectul semantic al limbajului reprezintă și subiectul unui alt articol, intitulat *Synchronic Description of the Vocabulary of Foreign Languages in Soviet Lexicology* (4/1972, p. 220—227). Jaromíra Zimová studiază stadiul cercetărilor în lexicologia și semasiologia sovietică și caracteristicile teoriei semantice la care subscriu lingviștii sovietici. Conceperea cuvîntului ca unitatea de bază a sistemului lexical-semantic și delimitarea structurii semantice a cuvîntului ca o unitate sistematică autonomă, fără a neglija relațiile pe care le poate avea el pe plan sintagmatic și paradigmatic, iată cîteva din caracteristicile curentului „denotativ". Contribuțiile sovietice în domeniul lexicologiei au în vedere tocmai aceste probleme; spre exemplificare, ne sînt prezentate două descrieri ale aspectului semantic al limbajului și ale structurii vocabularului: prima asupra vocabularului german, realizată de M. D. Stepanova, iar a doua asupra celui englez — de către cercetătoarea A. A. Ufimtseva.

În aceeași sferă se înscriu și articolele *Factive, Implicative, Evaluative Predicates* (2/1972, p. 65—92) de Ivan Poldanf și *Negation and Topic vs. Comment* (2/1973, p. 81—93) de Eva Hajičová. Primul articol își îndreaptă atenția spre aspectul semantic și sintactic al verbului în engleză. Cel de-al doilea analizează, de pe pozițiile descrierii generative (propuse de P. Sgall), diverse cazuri ale negației, cu specificarea „scopului semantic al negației"

[1] Vezi SCL XXIV (1973), nr. 2, p. 232—233.

Amintim, de asemenea, analizele comparative între limbile cehă şi engleză semnate de Libuše Dušková: articolul *The Passive Voice in Czech and in English* (2/1972, p. 93–118), care scoate în evidenţă diferenţele structurale şi distribuţia pe stiluri ale diatezei pasive în cele două limbi şi studiul referitor la enunţurile impersonale din limbajul conversaţiei în cehă şi engleză, amplu studiu contrastiv, completat cu date statistice (*Man-Sätze in Czech and in English*, 1/1973, p. 5–37).

Dintre studiile de teorie şi istorie literară notăm pe cel semnat de Oldřich Bělič, o analiză critică a cărţii lui Rafael de Balbín „Sistema de rítmica castellana" (*Rafael de Balbín y la versología española*, 3/1972, p. 142–169) şi interesantul articol *La poesía cubana nuevamente contada* (1/1973, p. 38–47), semnat de Roberto Fernández Retamar.

La rubrica Note şi Informaţii sînt consemnate diverse evenimente. Dintre cele referitoare la domeniul romanic semnalăm în numărul 4/1972, p. 229–244, *Une fois de plus des regards sur la langue française* (Jan Šabršula) – menţiune a studiilor lui Marcel Cohen –, *Le champ conceptuel du travail dans les langues romanes* (J. Škultéty – G. Podolcová) – comentariu al studiilor lui Růžena Ostrá, şi o scurtă comentare a comunicărilor prezentate la Congresul de Lingvistică Aplicată, Cambridge, 1969 (*Applications of Linguistics* – Štěpán Kolář, Vladimír Vařecha), iar în 2/1973, p. 108 – 109, *A reforma ortográfica do Português do Brasil* (Zdeněk Hampl).

Consemnăm omagiul dedicat activităţii ştiinţifice a prof. Zdeněk Vančura, cu ocazia împlinirii a 70 de ani (Ian Milner, *Professor Zdeněk Vančura: A Seventieth Birthday Tribute* – 1/1973, p. 1–4). Mai semnalăm recenzia semnată de Zdeněk Wittoch (2/1973, p. 120–121) la volumul acad. Al. Graur, *Scrieri de ieri şi de azi*.

VALERIA NEAGU

Al VII-lea Congres internaţional al slaviştilor

În zilele de 21 — 27 august 1973 s-au desfăşurat la Varşovia lucrările celui de-al VII-lea Congres internaţional al slaviştilor, prestigioasă manifestare ştiinţifică, ce continuă o tradiţie începută în 1929. În cele cinci secţii — *Lingvistică*, *Istorie literară*, *Probleme lingvistico-literare*, *Folcloristică* şi *Probleme generale istorice* — au fost supuse dezbaterilor peste 900 de referate şi comunicări, prezentate de specialişti din 27 de ţări ale Europei, Americii şi Australiei.

Congresul s-a deschis cu alocuţiunea preşedintelui Comitetului Internaţional al Slaviştilor, W. Doroszewski (Polonia), şi saluturi din partea delegaţiilor străine, după care au urmat rapoartele expuse în şedinţă plenară de trei mari reprezentanţi ai slavisticii: J. Krzyżanowski (Polonia), care a vorbit despre *Două aniversări romantice a două literaturi slave* (*Puşkin şi Mickiewicz*); F. P. Filin (U.R.S.S.), care a expus unele *Probleme ale originii limbilor slave*, şi R. Jakobson (S.U.A.), care, în raportul *Observaţii lingvistice asupra trăsăturilor generale ale poeziei slave*, a arătat prin exemple elocvente în ce măsură structura gramaticală a limbilor determină cîteva din trăsăturile fundamentale ale poeziei.

În continuare, şedinţele s-au ţinut pe secţii şi subsecţii, ponderea cea mai mare revenind *Lingvisticii* şi *Istoriei literare*. Dat fiind profilul revistei noastre, vom prezenta, pe scurt, mai întîi cîteva aspecte de la prima din aceste secţii; lucrările s-au început cu o plenară în care au expus rapoarte consacrate unor aspecte ale limbii slave comune şi unor probleme generale ale evoluţiei limbilor slave: B. Havránek (Cehoslovacia), *Structura propoziţiei în fazele cele mai vechi ale limbilor slave*; J. Kuryłowicz (Polonia), *Locul aspectului în sistemul verbal*; V. Kiparsky (Finlanda), *Despre ierurile neintense în unele sufixe slave*; Vl. Georgiev (Bulgaria), *Trei perioade în evoluţia limbii slave comune*; J. Hamm (Austria), *Factorii evoluţiei formelor verbale*; G. S. Klyčkov (U.R.S.S.), *Originea sistemului fonetic slav comun*; Š. Ondruš (Cehoslovacia), *Substratul preindo-european în vocabularul slav*, şi P. Ivić (Iugoslavia), *Ierarhia înrudirii între tipurile dialectale în aria sud-slavă*.

Cele şase subsecţii lingvistice au avut ca tematică următoarele probleme fundamentale: reconstrucţia limbii slave comune; formarea limbilor literare slave, cu privire specială asupra influenţei greco-latine; dialectologia comparată slavă; particularităţile lexicale şi morfologice ale limbilor slave şi funcţiile lor semantice, sintactice şi stilistice; dinamica evoluţiei limbilor literare slave din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea pînă astăzi, din punct de vedere sociolingvistic; problemele actuale ale lexicologiei, etimologiei şi formării cuvintelor, în plan formal şi semantic, sincronic şi diacronic. Vom spicui din rapoartele şi comunicările prezentate cîteva care prezintă un interes mai larg sau o anumită conexiune cu problemele slavo-române[1].

Astfel, dintre rapoartele prezentate în prima subsecţie menţionăm: L. Moszyński (Polonia), *Evoluţia sistemului fonologic de la slava comună la limba lui Chiril şi Metodie*; Iv. Lekov (Bulgaria), *Compensaţia, unul din factorii evoluţiei în sistemele lingvistice slave*; F. V. Mareš (Austria), *Sistemul cazual slav*; Iv. Gălăbov (Austria), *Sfîrşitul silabei în slava comună*; N. I. Tol-

[1] Toate rapoartele şi comunicările au fost publicate integral de fiecare delegaţie participantă fie în volume speciale, fie în numerele pe 1973 ale revistelor de slavistică naţionale şi internaţionale. Rezumatele rapoartelor şi comunicărilor au fost tipărite de Academia Polonă de Ştiinţe şi Comitetul slaviştilor polonezi în volumul: *VII Miedzynarodowy Kongres Slawistów. Warszawa, 21 — 27. VIII. 1973. Streszczenia referatów i komunikatów* (Varşovia, 1973, 1170 p.).

stoj (U.R.S.S.), *Despre reconstrucţia frazeologiei slave comune*; R. Olesch (R.F.G.), *Accentul cuvintelor în limba polabă* (raport citit în această limbă, dispărută în secolul al XVIII-lea) şi altele.

Din cea de-a doua subsecţie pot fi citate, printre altele, rapoartele şi comunicările prezentate de: St. Skorupka (Polonia), *Tipurile structurilor frazeologice în limbile slave*; A. S. L'vov (U.R.S.S.), *Influenţe străine în vocabularul limbii slave vechi*; R. Večerka (Cehoslovacia), *Elementul grecesc în formarea slavei vechi ca limbă scrisă în Marea Moravie*; B. A. Stolz (S.U.A.), *Despre istoria limbii diplomatice sîrbocroate şi rolul ei în formarea limbii standard actuale*; Monika Leeming (Anglia), *Elementele latine şi greceşti în Lexicul lui Pamvo Berynda din 1627* ş.a.

În subsecţia de dialectologie comparată au prezentat rapoarte şi comunicări: S. B. Bernstein (U.R.S.S.), *Problemele interferenţei limbilor din aria carpato-dunăreană în lumina datelor dialectologiei comparate*; Wanda Pomianowska (Polonia), *Criteriile derivative în clasificarea dialectelor* ş.a.

Numeroase contribuţii ştiinţifice au fost prezentate în cea de-a patra subsecţie, din care menţionăm: N. I. Švedova (U.R.S.S.), *Despre raportul dintre structura gramaticală şi cea semantică a propoziţiei*; Milka Ivić (Iugoslavia), *Elemente ale articolului nehotărît în limba sîrbocroată*; R.M. Cejtlin (U.R.S.S.), *Trăsăturile caracteristice ale mijloacelor lexicale şi derivative ale limbii slave vechi* ş.a.

Dintre rapoartele şi comunicările preocupate de aspecte sociolingvistice, înscrise în programul subsecţiei a cincea, putem cita: L. Hadrovicz (Ungaria), *Noi fenomene sintactice în limba croaţilor din Austria*; E. I. Demina (U.R.S.S.), *Problemele normei în formarea limbii literare bulgare în secolul al XVII-lea pe bază populară*; R. Auty (Anglia), *Rolul purismului în evoluţia limbilor literare slave*; S. Urbańczyk (Polonia), *Fenomene paralele în evoluţia limbilor literare slave în secolul al XIX-lea* ş.a.

În sfîrşit, dintre contribuţiile prezentate în cea de-a şasea subsecţie menţionăm: F. Sławski (Polonia), *Din lucrările la primul volum al Dicţionarului limbii slave comune*; O. N. Trubačev (U.R.S.S), *Lexicografia şi etimologia* ş.a.

Cîteva din rapoartele şi comunicările secţiei a treia, *Probleme lingvistico-literare*, au atras, de asemenea, atenţia lingviştilor prin preocupările de stilistică şi teoria traducerii: Z. Folejewski (Canada), *Dinamic sau static. Funcţia verbului în poetica modernă*; L. Gáldi (Ungaria), *Défense et illustration de la phonétique stylistique*; G. Wytrzens (Austria), *Valoarea literară a etimologiei pentru romantismul slav* ş.a.

Membrii delegaţiei Asociaţiei slaviştilor din R. S. România au prezentat rapoarte şi comunicări în toate aceste secţii şi subsecţii. Astfel, acad. Al. Rosetti, preşedintele Asociaţiei, a vorbit despre *Elementele româneşti în slavona din Ţările Române*; C. Apreotesei a prezentat *Tipurile de calcuri în raporturile lingvistice interslave*; A. Vraciu s-a ocupat de *Raporturile dintre slava comună şi limbile vechi din Peninsula Balcanică*; I. Robciuc a făcut o expunere asupra *Elementelor de origine românească în limbile ucraineană, slovacă şi polonă*; E. Vrabie a dat o caracterizare exactă a *Unui grai polonez din România în lumina Micului atlas al graiurilor polone*; V. Chelaru a tratat despre *Formarea limbii literare bulgare (1806—1877), factorii externi (extralingvistici)*; V. Vascenco s-a ocupat de *Omonimia interlingvistică în limbile slave*; comunicarea Ecaterinei Fodor a avut ca temă *Formarea cuvintelor şi semantica (în limbile slave răsăritene)*; Teodora Alexandru a comentat cîţiva *Termeni botanici româneşti pătrunşi la slavii din Carpaţii nordici*; Maria Dumitrescu a prezentat comunicarea *Elemente noi în vocabularul limbii ruse actuale (1968—1972)*; autorul acestor rînduri a vorbit despre *Slavona ca limbă literară în Ţările Române şi particularităţile ei lexicale.* Dacă la aceste 11 rapoarte şi comunicări adăugăm alte 11 ţinute în secţiile de *Istorie literară* (I. C. Chiţimia, M. Novicov, V. Şoptereanu, M. Croitoru, A. Kovacs, Elena Loghinovski, I. Petrică, A. Ghijiţchi), *Probleme lingvistico-literare* (P. Olteanu — *Curentul «damaschinelor» în literatura slavo-română*), *Folclor* (Lucia Djamo-Diaconiţă) şi *Probleme generale istorice* (Al. Vianu şi C. N. Velichi), avem o imagine completă a participării active a slaviştilor români la dezbaterile congresului, atît prin contribuţii

referitoare la limbile şi literaturile slave, cît şi la raporturile slavo-române. Ca şi mulţi participanţi din alte ţări, slaviştii români — inclusiv unii din cei care n-au fost înscrişi cu rapoarte şi comunicări — au luat parte la discuţii şi la lucrările comisiilor speciale de pe lîngă Comitetul Internaţional al Slaviştilor.

La închiderea Congresului s-a anunţat, printre altele, că viitoarea reuniune internaţională a slaviştilor va avea loc în 1978, în Iugoslavia, la Zagreb şi Ljubljana. Exprimînd, ca şi reprezentanţii celorlalte delegaţii naţionale, călduroase mulţumiri colegilor polonezi pentru organizarea la un înalt nivel a forumului slaviştilor, autorul acestor rînduri a adus la cunoştinţă participanţilor că pregătirile pentru viitorul congres vor începe în septembrie 1974, cu prilejul plenarei Comitetului Internaţional al Slaviştilor, care va fi organizată la Bucureşti, la invitaţia Asociaţiei slaviştilor din R. S. România.

G. MIHĂILĂ
Facultatea de limbi slave
Bucureşti, Pitar Moş 7—13

Al V-lea Congres internaţional de studii lingvistice mediteraneene (Málaga, 27 august — 1 septembrie 1973)

A devenit o tradiţie ca o dată la doi ani să se organizeze un congres de studii lingvistice mediteraneene, la care să se prezinte stadiul lucrărilor la Atlasul lingvistic mediteranean şi să fie discutate comunicări privind terminologia maritimă a limbilor din bazinul Mediteranei şi al Mării Negre. Faţă de ultimele congrese care au avut loc la La Valetta, Malta (1969) şi Dubrovnik (1971), congresul de la Málaga, al cărui desăvîrşit organizator a fost prof. Manuel Alvar de la Universitatea din Madrid, s-a caracterizat în primul rînd printr-o largă participare, cea mai numeroasă înregistrată pînă în prezent. Evident, ţara organizatoare a fost foarte bine reprezentată, mulţi dintre participanţi fiind tineri şi chiar foarte tineri. Ca o inovaţie faţă de congresele precedente trebuie semnalată prezenţa pentru prima dată a unor reprezentanţi din ţări latino-americane (Argentina, Columbia, Mexic, Puerto Rico), Israel şi Portugalia. Din ţara noastră au participat acad. Iorgu Iordan, acad. Al. Rosetti, Andrei Avram, Sorin Stati şi semnatarul acestor rînduri.

Numărul mare de participanţi a dus la creşterea numărului de comunicări (aproximativ 60), fiind necesară, pentru prima dată la aceste congrese, organizarea a patru secţii : atlase lingvistice ; convergenţa lexicală, migrarea şi interpătrunderea vocabularului marinăresc ; ihtionimie ; arhitectură navală şi unelte de pescuit. Această inovaţie a schimbat puţin caracterul intim al congreselor de pînă acum, fapt remarcat în şedinţa de închidere şi de prof. G. Folena, directorul Comitetului Atlasului lingvistic mediteranean. Între comunicări au fost unele de un interes mai general, în timp ce altele au abordat chestiuni de amănunt, fiind consacrate unui cuvînt sau unor grupuri de cuvinte. Din prima categorie amintim pentru început pe cele care au depăşit cadrul Atlasului lingvistic mediteranean (H. Plomteux, *Enquêtes linguistiques à grande étendue. Problèmes du questionnaire* ; A. Weijnen, *Les aspects phonologiques de l'Atlas Linguarum Europae*), la care pot fi adăugate două care au avut o temă generală legată de terminologia marinărească (G. Alessio, *La linguistica come strumento d'indagine decisivo per la determinazione dei centri d'irradiazione di parole marinaresche* ; R. Cerdá Massó, *Aspectos metodológicos de la taxonomía marina plurilingüe en el diccionario y en el átlas*). O singură comunicare a discutat situaţia unui cuvînt în întreaga Mediterană şi în Marea Neagră ; ea a fost prezentată de M. Cortelazzo (*La carta 541 dell'*ALM : ***la spigola (le loup)***).

Ideea de bază a Atlasului lingvistic mediteranean — cercetarea contactului dintre limbile şi civilizaţiile din bazinul Mediteranei — a preocupat pe mulţi congresişti, chestiunea fiind abordată din diverse puncte de vedere şi cu metode diferite. Cităm, în continuare, cîteva titluri: A. Karanastasis, *L'influsso greco sulla terminologia marinaresca spagnola*; G. Folena, *Americo Vespucci e l'espansione lessicale iberica e americana in Italia*; C. Tagliavini, *Parole di origini orientale giunte in Italia per intermediario iberico*; G. B. Pellegrini, *Convergenze onomasiologiche friulano-slavo-tedesche nell'Italia nord-orientale dall' ASLEF*; M. Alvar, *De la „maisnie Harlequin" a algunas designaciones románicas de las escualos*; J. M. Lope Blanch, *Léxico marítimo en México: indigenismos e hispanismos*. Cu privire la contactele din epoci mai îndepărtate pot fi amintite contribuţiile lui J. Martínez Ruiz (*Mozárabe peninsular y latinidad norteafricana: terminologia marinera*) şi H. Guiter (*Une catégorie de mots substratiques dans le vocabulaire latin*).

N-au lipsit nici comunicările consacrate unei probleme analizate într-o singură limbă. Ne referim în primul rînd la comunicările consacrate spaniolei, pentru care menţionăm mai ales cele trei contribuţii privind terminologia ihtionimică din spaniola americană (L. Flórez şi J. J. Montes) *Muestra del léxico de la pesca en Colombia*; H. López Morales, *Ictionimia cubana y diccionarios*; María T. Vaquero, *Peces de Puerto Rico: contribución a la ictionimia hispana*) şi o serie de comunicări ale unor tineri lingvişti spanioli consacrate cercetării unor aspecte mai vechi ale terminologiei maritime din spaniola peninsulară (C. Alvar, *Léxico del „Arte de construir naos" de Tomé Cano*; M. Alvar Ezquerra, *La ictionimia en el „Diccionario de Historia Natural" de Viera y Clavijo*).

Participanţii români au prezentat toţi comunicări cu teme generale, cu excepţia lui S. Stati, care a studiat comparativ sintagmele de tipul *om — broască* din română şi italiană. Acad. Iorgu Iordan (*Atlas et glossaires*) a reluat discuţia celebră din lingvistica romanică iniţiată în urmă cu cîteva decenii de L. Spitzer, ajungînd la concluzia că problema enunţată în titlu nu trebuie pusă sub forma atlase sau glosare, ci atlase şi monografii. Acad. Al. Rosetti (*Quelques remarques sur les atlas nationaux, régionaux et plurilingues*) a făcut o serie de sugestii cu privire la atlasele plurilingve pornind de la ideea unui viitor atlas balcanic. Andrei Avram (*Sur les cartes phonologiques dans les atlas plurilingues*) a arătat dificultăţile pe care le ridică întocmirea unor hărţi fonologice în atlasele plurilingve, iar M. Sala (*Sur l'interprétation des cartes des atlas plurilingues*) a propus crearea unor instrumente auxiliare absolut necesare pentru o bună interpretare a hărţilor din ALM. Acad. Iorgu Iordan şi acad. Al. Rosetti au condus cîte o şedinţă de secţii; primul a condus şi şedinţa de închidere a congresului.

Condiţiile de desfăşurare a congresului au depăşit orice aşteptări, fapt subliniat de nenumărate ori de participanţi; organizatorii şi în primul rînd prof. M. Alvar au fost gazde admirabile pentru toţi.

MARIUS SALA

Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

ALFRED ERNOUT
(30 octombrie 1879 — 16 iunie 1973)

Ultima fascicula din *Revue de Philologie* ne aduce vestea, la care legile implacabile ale naturii şi ştirile îngrijorătoare din ultimii ani făceau să ne aşteptăm, dar pe care speranţele noastre, sprijinite pe lectura, în fiecare tom al revistei, a contribuţiilor directorului ei, o voiau cît mai întîrziată : la sfîrşitul primăverii acestui an s-a stins Alfred Ernout, membru al Institutului Franţei, profesor onorar la Collège de France şi la Universităţile din Lille şi Paris-Sorbona, director de studii la École pratique des Hautes Études, preşedinte al Asociaţiei ,,Guillaume Budé'', director, din 1927, mai întîi împreună cu P. Jouguet, apoi, din 1950, cu P. Chantraine, al celei mai vechi reviste filologice franceze. A murit în plină activitate şi faptul că pe frontispiciul fasciculei de care am vorbit numele său apare în calitate de director nu e un simplu omagiu : în paginile revistei se pot citi cîteva recenzii ale maestrului, scrise cu aceeaşi acuitate critică, cu aceeaşi vigoare stilistică, cu aceleaşi neiertătoare ,,poante'' finale cu care ne deprinsesem de atîtea decenii.

Cu Alfred Ernout dispare unul din ultimii supravieţuitori ai strălucitei echipe de lingvişti şi filologi care au constituit, grupaţi în jurul lui Antoine Meillet, gloria şcolii franceze, începînd cu primii ani ai acestui secol : indo-europenistul şi celtologul Joseph Vendryes (1875—1960), indianistul Jules Bloch (1880—1953), indo-europenistul şi iranistul Robert Gauthiot (1876—1916), neobositul semitolog Marcel Cohen şi mulţi alţii.

Lingvistica şi filologia, considerate ca discipline inseparabile, au constituit în aceeaşi măsură, timp de şapte decenii, obiectul cercetărilor lui A. Ernout. Primele lui studii au fost consacrate limbilor italice (*Le parler de Préneste*, MSL XIII (1905), nr. 5), domeniu pe care nu l-a părăsit niciodată (*Le dialecte ombrien*, 1961) ; curînd însă, cercetările sale au abordat raporturile acestor limbi cu latina : în felul acesta a luat naştere lucrarea fundamentală, din punctul de vedere al metodei şi al rezultatelor, *Les éléments dialectaux du vocabulaire latin* (1908, 1928^2). Studiile de vocabular latin au constituit de atunci centrul activităţii lui A. Ernout, culminînd cu Dicţionarul etimologic (*Dictionnaire étymologique de la langue latine, histoire des mots*), realizat cu colaborarea, pentru etimologia cuvintelor indo-europene, a lui A. Meillet (1932, 1939^2, 1951^3, 1959^4, $1967^{4/2}$), model neîntrecut în ce priveşte fineţea analizei semantice şi capacitatea de sintetizare a faptelor lexicale. În 1954 apare un amplu studiu, *Aspects du vocabulaire latin*, încununare, dar nu punct final, a reflecţiilor autorului asupra structurii şi transformărilor vocabularului latin, schiţate anterior în prelegerea inaugurală de la Collège de France (4 decembrie 1945). Aceluiaşi tip de preocupări îi sînt consacrate *Les adjectifs latins en* ***-osus*** *et* ***-ulentus*** (1949) şi cele trei culegeri *Philologica* (I, 1946, cu care se inau-

gurează cunoscuta colecţie *Études et commentaires* a editurii Klincksieck, II, 1957, III, 1965), completate cu *Notes de philologie latine* (1971).

Necesităţilor şcolii A. Ernout le-a dedicat o celebră *Morfologie istorică latină* (1913, 1953²), o culegere de texte latine arhaice (1916, 1973²/⁴); sintaxa nu putea lipsi din preocupările filologului: după ce a asigurat, începînd din 1925, revizuirea sintaxei latine a lui O. Riemann (ed. a VIIᵃ), a întreprins, împreună cu F. Thomas, redactarea unei sintaxe noi (1951, 1953², 1972²/⁵), care, prin sistematizarea originală a materialului şi prin cuprinderea într-un spaţiu limitat a tuturor faptelor esenţiale ale sintaxei latine, va aduce multă vreme servicii nu numai celor cărora le este direct adresată, ci şi lumii savante în general.

Teoretician al lingvisticii Alfred Ernout n-a fost, în sensul că nu i se poate atribui paternitatea unui curent sau a unui sistem doctrinar închegat. Ceea ce nu înseamnă însă că lucrările sale nu aveau un fir conducător teoretic, implicit dar şi, adesea, explicit. Elev al lui A. Meillet şi, prin maestrul său, dar şi direct, al lui F. de Saussure, A. Ernout a urmărit în toate lucrările sale de lexic şi de morfologie să explice fenomenele lingvistice în interdependenţa lor cu fenomenele sociale şi prin interacţiunea diverselor compartimente ale limbii: relaţiile dintre structura morfologică şi lexic formează o preocupare şi o direcţie de studiu constantă în întreaga sa operă (vezi, de exemplu, prefaţa la Dicţionarul etimologic [4], p. XII şi cea la *Aspects*, cit., p. 5; cf., de asemenea, p. 193 a aceluiaşi volum).

Ca filolog, şi-a consacrat activitatea în primul rînd editării unor texte de importanţă majoră din cadrul colecţiei Universităţilor Franţei, publicată sub patronajul Asociaţiei „Guillaume Budé". Colecţia îi datorează, pe lîngă îndrumarea generală, editarea cu traduceri (scrise cu un rar simţ al nuanţelor şi într-o elegantă şi savuroasă limbă franceză) a celor mai dificili autori latini: Lucreţiu (1921), Petronius (1931), magistrala ediţie a lui Plaut (1932—1940), Sallustiu (1941); în ultimii ani, pe lîngă *Appendix Sallustiana* (1962), şi-a dedicat eforturile editării *Historiilor Naturale* ale lui Plinius (îi aparţin, în această serie, cărţile VIII, XI, XII, XIII, XXVI, XXVII, XVIII, XXIX şi XXX).

Caracteristica generală a operei filologice a lui Ernout este soliditatea şi inegalabilul simţ al măsurii. Originalitatea ediţiilor sale nu rezidă în împînzirea textului şi aparatului cu conjecturi personale (acestea sînt extrem de rare), ci în interpretarea judicioasă a datelor oferite de tradiţia manuscrisă şi în siguranţa discernămîntului său în judecarea nenumăratelor emendări propuse de la Renaştere încoace. Exegeza textelor editate i-a oferit prilejul redactării unor comentarii savante de primă importanţă: Lucreţiu (3 volume, cu colaborarea lui L. Robin, 1925—1928) şi comedia plautină *Bacchides* (1935).

Cu ţara noastră A. Ernout a avut legături prin elevii şi prietenii săi. Primea, fără îndoială, lucrările tuturor latiniştilor şi nu rareori le semnala prin recenzii. A colaborat el însuşi la volumele omagiale oferite lui Al. Graur („Studii clasice" II, 1960) şi Al. Rosetti (1965).

Semnatarul acestor modeste rînduri n-a avut fericirea nici să-i fie discipol direct, nici să-l cunoască personal. Dar nu puţine amintiri ne leagă de ilustrul dispărut; elev în ultima clasă de liceu, am descoperit

într-o librărie *Aulularia* plautină : a fost primul nostru contact cu A. Ernout, cu Plaut și cu edițiile critice ale colecției „Guillaume Budé", iar atașamentele adolescenței sînt, se știe, cele mai profunde și mai durabile. Dealtfel, nu credem că exagerăm afirmînd că pentru toți filologii clasici din toată lumea operele lui Ernout sînt în același timp cărți de căpătîi de cotidiană utilizare, modele de urmat și idealuri, greu de atins, dar către care tindem în permanență.

August 1973

I. FISCHER

Institutul de lingvistică
București, I. C. Frimu 22

Comenzile şi abonamentele din străinătate se primesc la ÎNTREPRINDEREA ROMPRESFILATELIA, *Căsuţa poştală 2001—telex 011631, Bucureşti, Republica Socialistă România*, sau la reprezentanţii săi din străinătate.

Les abonnements doivent être adressés à ÎNTREPRINDEREA ROMPRESFILATELIA, *Boite postale 2001 — telex 011631, Bucarest, Roumanie*, ou à ses représentans à l'étranger.

ALBANIE, **Ndërmarja Shteterore E.**, Tregetimit Të Librit, Tirana ;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE ALLEMANDE, **Deutscher Buch-Export-und-Import**, Leninstrasse 16, Leipzig C. 1 ;

RÉPUBLIQUE FÉDÉRALE D'ALLEMAGNE, **Kubon Sagner**, B.P. 68, München 34 : **Reise und Verkehrsverlag**, Hönigwiesenstrasse 25, 7 Stuttgart-Veihigen : **Zumsteins Landkartenhaus**, Liebherrstrasse 5, 8 München 22 ;

RÉPUBLIQUE ARABE D'EGYPTE, **Dar El Tahrir et Publishing**, 21 Kasr el Ni St. (Dar el Shark Bookshop) Cairo ;

AUTRICHE, **Globus Buchvertrieb**, Salzgries 16, Wien I ;

BELGIQUE, **Du Monde Entier**, 5 Place St. Jean, Bruxelles : **Librairie Claeys-Verheughe**, 8 Volderstraat Gand : **Maison de Langues Vivantes**, 65 rue du Midi, Bruxelles : **Office International de Librairie**, 30 Av. Marnix, Bruxelles 5 : **Vrander Editeur**, 10 Munstraat, Louvain ;

BULGARIE, **Hemus**, Pl. Slaveikov 11, Sofia ;

CANADA, **Canadian Slavic Studies Loola Colege**, Montréal 262 : **Librairie Lidec Inc.**, 1083 Van Home, Montréal : **Panonia Books**, 2 Spadina Road, Toronto 4, Ontario ;

CHINE, **Waiwen Shudian**, B.P. 88, Pékin ;

COLOMBIE, **Libreria Karl-Bucholz**, Av. Jimenes 8—30, Bogota ;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE POPULAIRE DE CORÉE, **Chulpanmul** ;

CUBA, **Cubartimpex**, P.O. Box 6540, La Habana ;

DANEMARK, **Munksgaard**, 6 Norregade, Copenhagen K. ;

ESPAGNE, **Libreria Bucholz**, Paseo de Recoletos, Madrid : **Libreria Cientifica General**, Preciados no. 48, Madrid 13 ;

ÉTATS-UNIS D'AMÉRIQUE, **Angelescu Book Service**, 3645 Burham Street, Detroit 24, Michigan : **American Chemical Society**, 1155 Sixteenth Street, NW, Washington DC 20036 : **Fam Book Service**, 69 Fifth Avenue, Suite 8 F, New York, 10003, N.Y. : **Albert Phiebig**, P.O. Box 352, White Plains, N.Y. 10602 : **Richard Able and Compan Inc.**, Portland Oregon 97208, P.O. Box 4245 : **Maxwell Scientific International Inc.**, Fairview Park, Elmsford, New York 10523 : **Steckert & Hafner** 31, East 10-th Street, New York 10003 : **Frankin Square-Subscription Agency**, Teaneck (New Jersey 07666) : **Mc Graw-Hill Book Company**, 330 West 42nd Street, New York, N.Y. 10036 : **Moore-Cottrell Subsc. Agency**, North Cohocton, New York 14868 ;

FINLANDE, **Akateeminen Kirijakauppa**, Postfach 10128, Helsinki 10 ;

FRANCE, **Eyrolles-Editeur**, 61 Bd. St.-Germain, Paris 5-e : **Librairie de l'enseignement technique** (Stand permanent des livres techniques et scientifiques roumains), 61 Bd. St.-Germain, Paris 5-e : **Département étranger Hachette**, 79 Bd. St.-Germain, Paris 6-e : **Librairie Joseph Gibert**, 20—30 Bd. Saint-Michel, Paris 6-e ;

GRANDE-BRETAGNE, **Bailey Bros & Swingfen Ltd.**, Warner House 48, Upper Thames Street, London E.C. 4 City 6521 : **Blackwell's Foreign Department**, Broad Street, Oxford : **Central Books Ltd.**, 37 Frays Inn Road, London W.C. 1 : **Collet's Holdings Ltd.**, Denington Estate, London Road, Wellingborough Northans ;

HONGRIE, **Kultura**, FÖ utca 32, Budapest, 1;

ISRAËL, **Heiflepac Ltd.**, 11 Arlosorov St., Haifa : **Lepac Ltd.**, 15 Rambam St., Tel-Aviv ; **Lotus Ltd.**, Achad Kaam St., Tel-Aviv ;

ITALIE, SO, CO, LIB, RI, **Export-Import**, Piazza Margana 33, Roma ;

JAPON, **Maruzen Ltd.**, 6 Tory Michome, Nihombashi, Tokyo : **Nauka Ltd.**, Imp. Departm., 80—19 Minami Ikebukuro 2, Chome, Toshima-Ku, Tokyo ;

MEXIQUE, **Editorial Grijalbo S.A.**, Apartado 28568, Mexico, 17 D.C. ;

MONGOLIE, **Mongolgosknigotorg**, Ulan Bator ;

NORVÈGE, **Norsk Bokimport**, Postboks 3267, Oslo ;

PAYS-BAS, **Antiquariat Junk**, Walderstraat 10, Lochem : **Boekhandel Pegasus**, Leidsestraat 25, Amsterdam : **Intertaal**, Vam Baerlesstraat 150, Amsterdam Zuit : **Meulenhoff**, Beulingstraat, 2, Amsterdam C : **Swets & Zeitlinger**, Keizersgracht 471—487, Amsterdam ;

POLOGNE, **Ars Polona**, Krakowskie Przedmiescie 7, Warszawa ;

PORTUGAL, **Libreria Bucholz**, Avenida Libertade, Lisboa ;

SUÈDE, **C. E. Fritze**, Fredgatan 2, Stockholm 16 ;

SUISSE, **Librairie Payot**, 1 Rue de Bourg, Ch-1002; Lausanne : **Librairie Rousseau**, 36 Rue Jean-Jacques Rousseau, Genève : **Pinkus & Co.**, Froschaugasse 7, Zrich I ;

TÉCHECOSLOVAQUIE, **Arta**, Ve Smerckach 30, Praha I ;

U.R.S.S. **Mejunarodnaia Kniga**, Moscou C. 200 ;

REPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE DU VIETNAM, **Xunhasaba** 32, Hai Ba Trung, Hanoi ;

YUGOSLAVIE, **Forum**, V. Misica 1, Novi Sad : **Jugoslovenska Knjiga**, Terazije 27, Beograd, **Libertatea**, Z. Zrenjanina 7, Pancevo : **Prosveta**, Terazije 16 I, Beograd.

DIN SUMARUL REVISTEI PE ANUL 1973 (XXIV)

I. P. Informaţia — c. 3559

Lei 20

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SCL

XXV
2
1974

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Adresa comitetului de redacție : Adresse du comité de rédaction :

București 22, I. C. Frimu 22, tel. 50.76.90.

Colaboratorii sînt rugați să trimită manuscrisele la adresa de mai sus. Cărțile și extrasele pentru recenzii și publicațiile pentru schimb se primesc la aceeași adresă.

Les collaborateurs sont priés d'envoyer les manuscrits à l'adresse ci-dessus. Les livres et tirés-à-part pour compte-rendu, ainsi que les publications pour échange seront envoyés à la même adresse.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
Str. Gutenberg 3 bis, sector VI, București

Studii și cercetări

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

LINGVISTICE

BUCUREȘTI 22
I. C. FRIMU 22

APARE DE 6 ORI PE AN

2–XXV–1974

SUMAR

NOTE BIBLIOGRAFICE

REVISTA REVISTELOR

NECROLOG

FORME VERBALE CU VALORI SCHIMBATE

Modul, timpul și persoana la care sînt puse verbele nu corespunde totdeauna regulilor generale consemnate în gramatici. Uneori aceste reguli sînt prea rigide, alteori modificările sînt de ordin expresiv, găsindu-se peste tot un chip de a ajuta să se înțeleagă exact ideea.

În principiu, modurile și timpurile verbelor sînt bine delimitate între ele în ce privește întrebuințarea, astfel că ne-am aștepta să fie totdeauna folosite cu valoarea stabilită prin definiție pentru fiecare dintre ele. Este totuși ușor de constatat că lucrurile nu stau așa. Fie că definițiile nu sînt suficient precizate, fie că din context se înțelege situația reală a verbului (în noțiunea de context cuprind aici și intonația), întîlnim numeroase cazuri de abateri, multe dintre ele, de altfel, consemnate în gramatici. În general, faptele de amănunt sînt cunoscute, dar, pe cîte știu, nu s-a făcut niciodată o sinteză. Voi încerca să o fac eu aici.

În ce privește modurile, abaterile sînt numeroase. În teorie, indicativul exprimă o acțiune reală, conjunctivul una realizabilă sau ireală, optativul una dorită, imperativul una propusă (sub formă de ordin sau de rugăminte). În practică, situația nu corespunde totdeauna acestor delimitări. Nu e nevoie să discutăm mult cazurile de conjunctiv cu valoare de imperativ, deoarece e de presupus, cel puțin pentru o perioadă inițială, un verb regent. Cînd spunem cuiva *să pleci!*, nu avem decît să ne închipuim că se subînțelege ceva ca „îți ordon" sau „te rog". După ce se vor fi răspîndit cîteva formule de acest fel, a fost ușor să se creeze altele, după modelul lor, fără să se mai subînțeleagă nimic.

În cazurile unde se întrebuințează viitorul indicativ în locul imperativului, înțelegerea este ajutată de intonație : *Ai să lași cu 9 lei* (exemplu din Gram. Acad.) se pronunță fie cu ton de rugăminte, fie de ordin.

Ceva mai complicată este situația indicativului prezent în locul imperativului, unde desigur intonația ajută de asemenea la clarificare : ordinul poate fi îndulcit, mai ales dacă e pronunțat cu ton interogativ, de cele mai multe ori însă e întărit prin faptul că se dă ca acțiune reală cea pe care vorbitorul vrea să o obțină de la conlocutor. Exemplu de tipul întîi : cînd cineva a aruncat pe parchet o țigară aprinsă, i se spune *O ridici, nu-i așa?* Exemplu de felul al doilea, în aceeași situație : *O ridici imediat!*

Tot intonația ajută la înțelegerea exactă a frazelor în care se folosește imperativul în locul indicativului : *atunci el, arde-i o palmă!* De observat, în primul rînd, că aici se schimbă și timpul și persoana și că nu poate fi vorba de atenuare : rezultatul înlocuirii indicativului este totdeauna o întărire a expresiei. În al doilea rînd, se folosește imperativul pentru

indicativ numai în narație, unde ascultătorul este, ca să zic așa, pus în temă de ceea ce precedă și deci nu se poate înșela asupra modului și timpului. În al treilea rînd, formula apare numai pentru persoana a 3-a, cel mult și pentru 1-a, dar niciodată pentru persoana a 2-a (într-un caz extrem, aceasta ar putea duce la înțelegerea greșită ca un imperativ propriu-zis); de altfel, nu prea avem ocazia să povestim persoanei a 2-a ceea ce a făcut ea însăși. Mai curios ar fi, dacă impresia mea ar fi justă, faptul că persoana a 2-a singular a imperativului ar putea înlocui, la plural, persoana a 3-a și chiar 1-a : *atunci ei, fugi pe ușă afară!* Oricum, expresivitatea imperativului pentru indicativ este în afară de îndoială.

Există și „metateză'' de valoare a modurilor : ceea ce în filologia clasică desemnăm prin construcția verbelor latine *possum* și *debeo*. În latinește, aceste verbe se foloseau, în acord cu logica, la indicativ, pentru a arăta că posibilitatea sau datoria există în adevăr, lăsîndu-se neexprimat dacă verbul dependent, pus la infinitiv, se realizează sau nu : *possum dicere, debeo dicere*; în românește, ne interesează mai mult să marcăm nerealitatea verbului dependent, care, fiind pus în orice caz la conjunctiv, nu mai poate servi în mai multe feluri; de aceea, se neglijează situația verbului regent, care este pus la condițional numai pentru a arăta că dependenta nu se realizează : *aș putea să spun*, *ar trebui să spun* înseamnă ori „poate spun, poate nu'', ori „nu spun''.

Trebuie însă adăugat că, părăsind domeniul limbii latine și limitîndu-ne la faptele românești, constatăm ușor că „a putea'' și „a trebui'' nu sînt nici pe departe singurele verbe în această situație : mai trebuie să adăugăm pe *a voi*, *a ruga* și multe altele. Într-un exemplu ca *n-aș vrea să mă înțelegi greșit* este clar că nu pun la îndoială dorința mea de a fi înțeles bine, ci am rezerve numai asupra dependentei *să mă înțelegi*; singurul mijloc de a arăta că nu garantez de realitatea ei este să-l pun la conjunctiv pe *a vrea*, asupra realității căruia sîntem lămuriți, indiferent la ce mod l-am pune.

Tot așa, cînd cineva exprimă o idee bizară și, după părerea noastră, supărătoare, zicem : *asta ar mai lipsi*, cu verbul la condițional, nu pentru că ne îndoim de realitatea lipsei, ci pentru că nu sîntem de acord cu subiectiva căreia îi ține locul pronumele *asta*. Dacă am zice *asta mai lipsește*, s-ar putea înțelege că dorim ca lacuna să fie umplută.

Aici ar trebui clasat și ceea ce altădată am numit „o varietate de stil indirect'' (*Revista Universității „C. I. Parhon''*, Seria științelor sociale, 1955, p. 341–347): într-un exemplu latinesc ca *litteras quas me sibi misisse diceret* „scrisoarea pe care zicea că i-am scris-o (dar de fapt nu i-am scris nici o scrisoare)'', verbul regent *diceret*, deși exprimă o acțiune reală, s-a pus la conjunctiv, din cauză că trebuia arătată irealitatea verbului dependent, *misisse*, care în orice caz trebuia pus la infinitiv, deci nu ne permitea să marcăm că e ireal.

Ceva similar există și în românește : *a venit la mine și mi-ar fi spus să mă păzesc*; este limpede că vorbitorul nu are îndoieli asupra faptului că i s-a spus, și nici ascultătorii nu se pot înșela în această privință, ci trebuia marcată rezerva cu privire la necesitatea de a se păzi, această idee aparținînd altcuiva decît vorbitorului actual și ascultătorilor săi (BL XVI, 1948, p. 129–130). Mai obișnuită este formula *n-aș crede*, fără pro-

poziție dependentă, a cărei urmă apare numai în faptul că verbul e pus la condițional.

Lucrurile merg și mai departe și, de la faptele expuse pînă aici, ajungem la altă varietate, foarte răspîndită astăzi, aceea a condiționalului de atenuare. Primesc numeroase scrisori de la cetățeni nemulțumiți că aud adesea la radio sau la televiziune fraze ca *v-aș ruga să-mi spuneți* sau *aș vrea să vă mai spun*. „De ce zice *aș vrea*, și nu *vreau*?" întreabă unii; alții merg și mai departe: „de ce ne mai spune că vrea să spună? ne dăm seama și singuri că vrea, de vreme ce constatăm că o face". Pornindu-se desigur de la tipul prezentat mai sus, verbul regent a ajuns să exprime o rezervă, timiditatea. Exemple apar de mult, și în literatură, de exemplu, la Eminescu, *Te-am ruga, mări, ruga Să-mi trimiți prin cineva...* sau *Aș vrea să nu mai stai Pe gînduri totdeauna*. Este clar că *aș vrea* este mai politicos decît *vreau*, care se potrivește și ca introducere la un ordin. Vom găsi și la timpuri aceeași situație.

Explicația dată aici nu exclude alta posibilă: condiționalul în regentă poate lăsa să se înțeleagă că urmează o condițională subordonată, de tipul *dacă s-ar putea, dacă îngăduiți* etc., de unde poate veni nuanța de politețe, de rezervă pe care o aduce formula discutată.

Mai puțin clară pentru mine este folosirea imperfectului indicativ cu valoare de ireal, deci ținînd locul condiționalului: *mergeam și eu dacă mă chemai*. Dar aici e în joc și timpul, căci la prezent situația nu e aceeași: cînd zic *merg și eu dacă mă chemi*, verbul din regentă nu exprimă îndoiala.

Mai amintesc de tipul *dacă tu știai problema..., ai vedea* (Gram. Acad., p. 237), unde s-ar putea să nu fie la origine o modificare a modului. Asupra ambelor formule voi reveni cînd voi discuta schimbările de timpuri. La acestea ajung de fapt acum.

Mai întîi unele construcții unde propriu-zis nu e nici o deplasare, dacă nu ne formăm o părere preconcepută cu privire la valoarea timpurilor. Prezentul este fără îndoială forma cea mai veche, de pe vremea cînd încă nu se făceau diferențieri de timpuri, deci nu se exprima prezentul, ci numai ideea verbală. Abia cînd au apărut trecutul și viitorul s-a putut atribui formei existente dinainte rolul de a exprima actualitatea, deci rolul de prezent. Mi se pare foarte posibil ca ceea numim *prezentul gnomic* să fie o rămășiță din vremea limbajului primitiv, fără timpuri. Este în realitate valoarea temporală zero: *cine cere nu piere* este un enunț atemporal. Nu știu dacă de la Tudor Vianu vine la noi numele de *prezent etern*, dar de fapt *etern* înseamnă „în afara timpului".

Pe lîngă aceasta, găsim prezentul în locul trecutului sau al viitorului, desigur numai cu ajutorul unor elemente care totuși localizează acțiunea acolo unde trebuie: n-am putea începe o poveste cu prezentul, de exemplu *Este un moș și o babă*, ci numai cu *A fost odată un moș și o babă*; după ce am precizat astfel cadrul temporal, putem neglija la un moment dat să mai amintim că e vorba de trecut, dînd prin aceasta, cum se spune, impresia că trăim evenimentele, sau cel puțin că ele se desfășoară sub ochii noștri, fără riscul de a se face confuzie.

La fel cu viitorul: *plec mîine la Deva*, sau chiar *plec acum*, căci ascultătorul e lămurit că încă nu am plecat în momentul cînd vorbesc cu el. Dar, de fapt, se mai pune întrebarea dacă în vorbire prezentul

durează exact numai o fracțiune de secundă, adică e numai tranziția de la trecut la viitor, așa cum se consideră de obicei cînd e vorba de scurgerea evenimentelor. Putem tot așa de bine admite că prezentul, adică actualitatea, durează toată ziua sau chiar toată viața individului. Cînd cineva spune *sînt medic*, nu înțelege, și nu înțeleg nici ascultătorii, că e vorba de o însușire valabilă numai o clipă. Astfel, chiar fără nici un adaos cronologic, prezentul poate fi folosit pentru trecut și pentru viitor. În realitate, avem nevoie neapărat de o formă specială de viitor sau de trecut numai acolo unde ținem să marcăm o opoziție față de prezent, sau un contrast între viitor și trecut : zicem *vom avea o vară fierbinte*, ceea ce nu poate fi valabil pentru momentul actual, în plină iarnă ; aici un prezent pentru viitor ar fi inimaginabil.

Există totuși, în anumite stiluri, un viitor pentru trecut, asemănător ca funcție cu prezentul istoric ; poate l-am putea numi viitor istoric. Am dat exemple în LL I, 1955, p. 140—141. Se întîlnește, sau cel puțin se întîlnea, în reportaje de la procese și în răspunsurile date de elevi la examinare : *Iar cînd președintele va întreba „Unde te aflai atunci?", acuzatul va răspunde „eram la Ploiești"* ; *Ennius scrie și o epopee, acela însă care va duce genul aproape de perfecție va fi Virgiliu.* Este evident că o acțiune trecută este privită dintr-un punct de vedere încă și mai vechi ; în orice caz însă ascultătorul este lămurit asupra acestei situații prin partea de expunere care a precedat.

Cel puțin într-un caz se folosește viitorul în locul prezentului : la verbe de felul lui *ruga, pofti*. În articolul citat din LL, p. 134, am dat exemplul *am să vă rog să nu mai aruncați scrumul pe jos*, cu observația că viitorul exprimă o rezervă. Gramatica Academiei (p. 240) întărește ideea, precizînd că e o formulă politicoasă. Poate, cu o anumită intonație, va fi așa, dar astăzi pentru mine nu e nici o îndoială că în general acest viitor este arogant și agresiv. Plasarea aparentă în viitor a momentului cînd va fi exprimată rugămintea, care de fapt e un ordin, prezintă pe vorbitor ca pe cineva care își poate permite să decidă singur raporturile în care se situează față de convorbitori.

Nici perfectul pentru prezent nu ridică probleme complicate, ascultătorul are totdeauna mijlocul să localizeze în timp acțiunea : cînd spunem cuiva *am plecat*, e limpede că acțiunea de-abia urmează să aibă loc (de fapt e perfectul pentru viitor), și la fel în *mă cam dusei*. Acțiunea e privită dintr-un punct de vedere viitor. Avem deci aici timpuri care numai în aparență sînt folosite aberant.

Un caz mai curios este ceea ce am numit *preteritul de slugărnicie* (LL I, 1955, p. 134), desigur ieșit din uz astăzi : *ce-ai poruncit, stăpîne?*, cu înțelesul de „ce ordin îmi dai?". Am socotit că și aici avem o acțiune privită dintr-un punct de vedere posterior, acela al executării ordinului.

Multe prilejuri de discuție vom găsi cu privire la imperfect, în afara celor pomenite mai sus. În primul rînd, în jocurile copiilor : *acuma eu eram hoțul și tu polițistul* ; acțiunea e plasată în trecutul fabulos pe care îl evocă poveștile, prin urmare în mod conștient se părăsește situația reală (amănunte se găsesc în articolul citat din LL, p. 134—135).

Avem și un imperfect de atenuare : *te ruga mama să-i împrumuți o oală*, asemănător întrucîtva cu condiționalul. Prin însuși faptul că nu e plasată în prezent, fraza exprimă o rezervă. Poate mai clar apare

nuanța la persoana 1 : *nu vă deranjez, voiam numai să-mi iau stiloul pe care l-am uitat aici.* Am pomenit mai sus de nota dură pe care o aduce *vreau.*

În ce privește imperfectul în perioadele condiționale ireale, explicația e ceva mai greu de găsit. Evident că în fraze ca *veneam dacă știam*, însăși plasarea în trecut arată că nu se mai poate ajunge la realizarea acțiunii.

Mai există și un imperfect de reproș : *de ce nu spuneai așa?* În articolul citat din LL, p. 136, am respins ipoteza unei formule inversate, *spuneai* pentru *ai spune*, cu argumentul că, pe vremea cînd se folosea inversarea, infinitivul avea încă forma lungă. Dovada că s-au putut forma grupuri ca *spuneai* din *spune* + *ai* ne-o aduc exemplele, folosite pînă azi, de felul lui *duce-te-ai*. Dacă pornim de la verbe de conjugările I, II și IV, nimic nu împiedică să se formeze imperfecte de persoana a 3-a din condiționale inversate : *plecai* din *pleca-ai* pentru *ai pleca*. Pe această bază s-a putut apoi ajunge la imperfecte de atenuare, de reproș, alături de cele condiționale.

În sfîrșit, aș mai adăuga aici un tip pur formal, imperfectul indicativ în locul perfectului, la sfîrșitul versurilor populare, unde folosirea imperfectului scapă pe autor de grija rimei, avînd în vedere că toate verbele au la imperfect, în silaba finală, un *a* accentuat. Gramatica Academiei, p. 236, socotește că „procedeul se datorește capacității imperfectului de a exprima o acțiune în desfășurare".

Am presupus, în mai multe rînduri, că s-a pornit de la cazuri izolate, explicabile într-un fel oarecare, și generalizate apoi la un timp sau la un mod. Că se ajunge uneori la asemenea situații, se poate dovedi cu ajutorul prezumtivului. Punctul lui de plecare este fără îndoială viitorul al II-lea, care e dependent (nu din punctul de vedere sintactic, ci din cel logic) de un viitor I : acțiunea A se va întîmpla înainte de acțiunea B, ceea ce poate însemna într-un fel că, dacă nu se realizează B, n-ai cum controla dacă s-a realizat A. Zicem de exemplu *cînd vei ajunge la gară, trenul va fi plecat*; dar dacă nu ajungi la gară, n-ai cum să constați că a plecat. Astfel se introduce o notă de îndoială, viitorul al II-lea ajunge să exprime o acțiune realizabilă, o ipoteză. Apoi propoziția care cuprinde viitorul I poate fi omisă, iar cea cu viitorul al II-lea devine independentă, rămînînd cu valoarea de supoziție. După modelul format cu participiul trecut, se formează un timp cu participiul prezent, unde nu se mai simte că *va fi* e viitor, astfel că într-o formă ca *va fi știind* putem vedea un prezent. Se folosește apoi viitorul și singur, fără participiu, de exemplu *va găsi el pe cineva care să-l ajute*, deci pe încetul s-a ajuns la crearea unui *mod* prezumtiv, și în cele din urmă la o conjugare întreagă, paralelă cu cea tradițională (vezi Elena Slave, *Studii de gramatică*, II, 1957, p. 54).

Rezumînd cele arătate, vom spune că uneori nu e vorba de o deplasare a valorii, ci de o definiție prea îngustă a unei categorii (prezentul gnomic), alteori de plasarea vorbitorului în alt moment decît prezentul; că, pentru a nu face confuzii de înțeles, ne ajută contextul sau un element adăugat, eventual chiar subînțeles, sau schimbarea de persoană (la imperativ pentru indicativul trecut). În sfîrșit, în unele cazuri, indicația care lipsește de la un cuvînt este trecută asupra altuia, procedeu pe care l-am numit *metateză*.

Formes verbales à valeur modifiée

(Résumé)

On rencontre parfois des formes verbales dont la valeur ne correspond pas exactement à la définition classique des modes et des temps. Il s'agit parfois de définitions trop étroites, que la réalité de la communication dépasse ; d'autres fois le locuteur se place lui-même dans un autre temps que le présent.

Pour empêcher les confusions, on ajoute alors un adverbe ou bien on change la personne du verbe. Parfois, enfin, lorsqu'un verbe est placé à un mode impersonnel et qu'on veut en marquer l'irréalité, on recourt à une métathèse de modes, ce qui veut dire qu'on met à un mode autre que l'indicatif le verbe régent, bien que sa réalité ne fasse pas de doute.

Decembrie 1973

Facultatea de limbi romanice, clasice și orientale
București, Edgar Quinet 5–7

ELENA LINȚA

CONTRIBUȚII LA MODELAREA GENULUI GRAMATICAL ÎN LIMBILE SLAVE

În articolul de față se urmărește : a) demonstrarea necesității analizei funcționale pentru determinarea genului ; b) încercarea de a stabili inventarul de genuri în cele 12 limbi slave ; c) propunerea unor modele matematice pentru sistemele de gen din aceste limbi.

1. Determinarea genului gramatical prin criteriile semantic și morfologic s-a dovedit uneori ineficientă, pentru că în toate limbile slave există așa-numita „grupă a treia", în terminologia lui J. Kuryłowicz [1], în care genul gramatical al substantivelor nu este motivat nici prin sens și nici prin formă. Ne referim la substantivele care nu denumesc ființe și a căror apartenență la un anumit gen este nemotivată. În această situație criteriul semantic devine inoperant pentru un mare număr de cuvinte. Pe de altă parte, determinarea formală, existentă în toate gramaticile tradiționale ale limbilor slave, bazată în exclusivitate pe criteriul morfologic, prezintă unele deficiențe dintre care menționăm :

1.1. Desinența nom. sg. în limbile slave contemporane nu mai este relevantă pentru gen, fiecare dintre morfemele posibile fiind cel puțin bivalent (-*Ø* M, F, -*o* M, N, -*e* N, F, -*a*(-*ja*) F, M, N etc.). De aceea se și folosește în această situație termenul de criteriu morfematic *forte* sau *slab* pentru determinarea potențialului acestor desinențe în delimitarea genurilor gramaticale [2]. Dacă, de exemplu, în slava comună, -*o* și -*e* erau terminații proprii numai numelor de genul neutru, în limbile slave contemporane multe substantive masculine (și unele feminine) au aceste desinențe. Din cartoteca dicționarului invers al limbii bulgare am extras 167 de substantive masculine în -*o*, de tipul *čičo*, *djadko*, *lăžl'o*, *pianko*, *tatko*.

În unele limbi slave, prin dispariția înmuierii la fonemele consonantice finale, devenite nepoziționale în urma defonologizării ierurilor mici, substantivele feminine cu tema în -*ĭ*- au ajuns să fie terminate în consoană dură, la fel ca și substantivele cu tema în -*o*- sau -*ŭ*-, de ex. bg. *esen*, *kost*, *mladost*, *radost* (< **jesenĭ*, **kostĭ*, **moldostĭ*, **radostĭ*). Această omonimie morfologică nu permite o deosebire formală tranșantă între genuri.

Calculele realizate de B. Kreja pentru substantivele poloneze cu desinența -*Ø* arată în multe cazuri predominanța unuia dintre genuri

[1] J. Kuryłowicz, *W sprawie genezy rodzaju gramatycznego*, în vol. *Esquisses linguistiques*, Wrocław-Kraków, 1960, p. 153.

[2] F. Miko, *Rod, číslo a pád podstatných mien*, Bratislava, 1962, p. 34.

(de ex. : 119 M : 4 F, la temele terminate în *-sz* ; 480 M : 16 F, la temele în *-l* ; 92 M : 1 F, la temele în *-j* ; 18 M : 48 F, la temele în *-ć* ; 4 M : 24 F, la temele în *-dź*), însă uneori opoziția este neconcludentă (de ex. : 7 M : 4 F, la temele terminate în *-ś* ; 10 M : 13 F, la temele în *-w* ; 2 M : 5 F, la temele în *-ź*)[3].

1.2. Dezvoltarea specific slavă a categoriei **animat : inanimat** și, în special, apariția opoziției **personal : nepersonal**[4] au pus noi piedici determinării formale a genului gramatical. În primul rînd a fost anulată opoziția indo-europeană **animat (M. F) : inanimat** (N), prin dezvoltarea categoriei animatelor la toate genurile. Pe de altă parte, din punct de vedere flexionar, această delimitare noțională nu mai este strictă în limbile slave contemporane, deoarece au ac. = gen. nu numai animatele, ci și multe categorii de cuvinte inanimate (cum ar fi nume de jocuri, dansuri, arbori, termeni medicali, matematici, militari etc.), fapt care a condiționat apariția unor diferențieri între flexiunile limbilor slave[5].

Astfel, interferența semnelor distinctive devenite nerelevante pentru gen și inconsecvența opoziției **animat : inanimat** fac adeseori criteriul morfologic inoperant în determinarea genului gramatical, chiar și în cadrul numelor de ființe. Dacă analizăm raportul dintre genul natural și desinențele substantivelor animate, constatăm următoarele :

1.3. Incongruență simplă la singular :

a. marcă neutră la nume de ființă masculine, de ex. bg. *djado*, *ataše*, *Goce*, *Van'o*, *graždanče*, pol. *chłopisko*, mac. *Pero*, *vujče*, *tatko*, slov. *Fantè*, scr. *Marko*, *Radoje*, *ujo* ;

b. marcă neutră la nume de ființă feminine, de ex. bg. *Lenče*, *Miče*, *sestriče*, pol. *kobieczysko*, *dziewczątko*, *dziewczę*, slov. *dekle*.

1.4. E n t r o p i e s e m a n t i c ă. Includem aici atît substantivele numite în mod tradițional epicene (nume de animale și păsări, cu o singură formă pentru ambele genuri naturale), cît și formele de *nomina communia* (substantive care denumesc oameni — adeseori nume de profesii — avînd, de asemenea, o singură formă pentru ambele sexe)[6] :

a. substantive masculine putînd să denumească ființe masculine sau feminine, de ex. pol. *inżynier*, *doktor*, *profesor*, slc. *pes*, *slon*, *vrabec*, *had*, bg. *jastreb*, *sokol*, *slavej*, *letec*, *šof'or* ;

[3] B. Kreja, *O rodzaju gramatycznym polskich rzeczowników*, în *Z polskich studiów slawistycznych. Seria 4. Językoznawstwo*, 1973, p. 239.

[4] L. Hjelmslev, *Animé et inanimé, personnel et nonpersonnel*, în *Travaux de l'Institut de linguistique de Paris*, vol. I, 1956 ; I. Fodor, *La typologie des langues slaves et le genre grammatical*, în *Slavjanska filologija* III (1963), p. 56 ; E. Fodor, *K istorii stanovlenija kategorii personal'nosti v polskom jazyke*, în *Romanoslavica* II (1958), p. 39—53 ; N. A. Kondrašov, *Kategorija ličnosti imen suščestvitel'nych v slovackom jazyke*, în *Slavjanskaja filologija* II (1954), p. 58.

[5] J. Kuryłowicz, *Męski acc.-gen. i nom.-acc. w języku polskim*, în *op. cit.*, p. 155—159 ; F. Miko, *op. cit.*, p. 43—57 ; W. Kuraszkiewicz, *Uwagi o gen.-acc. pl. męskich form osobowych w XVI wieku*, în *Język Polski* XLI (1961), nr. 4, p. 288—295 ; L. Dvonč, *Skloňovanie mien osôb alebo zvierat použitých na označenie neživých vecí*, în *Slovenská reč* 23 (1958), p. 293 ; S. Siatkowski, *Założenia typologii dynamicznej accusativu-genetivu rzeczowników w językach słowiańskich*, în *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*, XXIX (1971), p. 95.

[6] S. Stojanov denumește genul acestor forme „măžko-ženski rod" (*Gramatika na bălgarskija knižoven ezik*, Sofia, 1964, p. 196), iar A. A. Gladkij „twin gender" (*An attempt at the formal definition of Case and Gender of the Noun*, *Mathematical Models of Language*, în *Linguistische Forschungen* 18, 1973, p. 197), preluînd termenul lui A. A. Zaliznjak „parnyj rod" (*Russkoe imennoe slovoizmenenie*, Moscova, 1967, p. 80).

b. substantive feminine putînd să denumească ființe masculine sau feminine, de ex. slc. *sirota*, *šelma*, *osoba*, *potvora*, *ryba*, *myš*, *žaba*, *sova*, bg. *lisica*, *lastovica*, *ulovica*, *mečka*, brus. *njaumeka*, *plaksa*, rus. *sobaka*, pol. *oferma* ;

c. substantive feminine la singular denumind colectivități mixte, de ex. rus. *molodёž'*, slc. *banda*, *bohač*, *sedlač*, pol. *rodzina*, *para*, *grupa* ;

d. substantive neutre la singular denumind colectivități mixte : pol. *małżeństwo*, *państwo* ;

e. substantive masculine la plural denumind colectivități mixte, de ex. slc. *rodičia*, *manželia*, *svati*, *susedia*, *studenti*.

Astfel, entropia semantică se manifestă la cuvintele cu trăsătură semantică distinctivă „absența unisexuatului" [7]. Dacă notăm prin *x* genul natural și prin *y* marca morfematică distinctivă, putem reprezenta entropia semantică din limbile slave prin următoarea schemă :

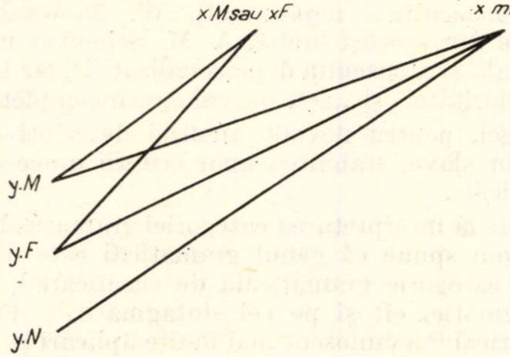

Fig. 1

1.5. Entropie gramaticală. Aplicînd formula lui Shannon putem spune că substantivele cu două genuri gramaticale [8] se caracterizează prin entropie maximală, adică toate elementele beneficiază de probabilități egale :

a. +M, +F la forme identice, de ex. bg. *žar*, *kal*, *pot*, *prah*, mac. *var*. *večer*, *žal*, *pamet*, *pepel*, *pesok*, *sok*, scr. *bol*, *glad*, *zvier*, slc. dial. *kúpel'*, *obyčaj*, *obuv*, *zbroj* ;

b. +M, +F la dublete formale, de ex. pol. dial. *fasol* — *fasola*, *kartofel* — *kartofla*, *motyl* — *motyla*, *obróz* — *obroza* [9], slc. *zákop* — *zákopa*, *nocl'ah* — *nocl'aha*, scr. *front* — *fronta*, *kvalitet* — *kvaliteta*, *sistem* — *sistema* ;

c. +N, +F la dublete formale, de ex. slc. *náručie* — *náruč*, *rázcestie* — *rázcesta*, *Pol'sko* — *Pol'ska*, *Rusko* — *Ruská*, *Turecko* — *Turecká* ;

d. prin entropie de gradul doi se caracterizează elementele care creează șiruri Markov, adică acelea în care există probabilități condiționate pentru fiecare două elemente (probabilitatea elementului următor

[7] Paula Diaconescu, *Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc*, București, 1970, p. 94—95.

[8] În dialectele limbilor slave acesta este un fenomen destul de frecvent.

[9] După B. Kreja, *op. cit.*, p. 247.

depinzînd de cea a elementului precedent $H_1 > H_2$). Intră aici substantivele care au genuri diferite după număr:

F sg. : M pl., de ex. mac. *krv(ta)* : *krovi*, *čest(ta)* : *čestovi*
F sg. : N pl., de ex. scr. *pleći* : *pleća*
N sg. : F pl., de ex. scr. *oko* : *oči*, *uho* : *uši*.

2. Constatarea ineficienței parțiale a criteriilor morfologic și semantic în delimitarea genului gramatical a condus la necesitatea căutării altor modalități de determinare, care să corespundă conceptelor științifice moderne (cf. în special analiza transformațională). Însă încercările de acest tip prezintă foarte diferit inventarul genurilor din limbile slave (și, implicit, denumirile date acestora). Astfel, pentru limba polonă, J. Tokarski [10] propune două genuri la singular și unul la plural, B. Kreja [11] — două la singular (feminin : nefeminin) și două la plural (masculin personal : nemasculin — nepersonal), W. Mańczak [12] — 5 genuri etc. Pentru genurile din aceeași limbă, A. M. Schenker introduce noțiunile „masculin special" și „masculin depersonalizat"[13], iar I. C. Chițimia — „masculin de superioritate" și „gen de valoare incompletă" [14].

Se impune deci, pentru nevoile analizei descriptive, tipologice și comparate a limbilor slave, stabilirea unor criterii unice de determinare a genurilor gramaticale.

2.1. Pornind de la interpretarea categoriei gramaticale în formularea lui S. Marcus [15], vom spune că genul gramatical este o funcție morfo-sintactică [16] sau o categorie gramaticală de clasificare [17] care angajează atît planul paradigmatic, cît și pe cel sintagmatic [18]. Formula Marcus pentru genul gramatical [19] a cunoscut mai multe aplicări la limbile slave [20]. Rezultate deosebite în cercetarea acestui domeniu a obținut cercetătoarea sovietică O. G. Karpinskaja, care, în două studii publicate [21], precum și

[10] J. Tokarski, *Z pogranicza metodyki i językoznawstwa*, Varșovia, 1967, p. 77 și urm.
[11] B. Kreja, *op. cit.*, p. 233–234.
[12] W. Mańczak, *Ile rodzajów jest w języku polskim?*, în *Język Polski* XXXVI (1956), p. 116–121.
[13] A. M. Schenker, *Gender categories in Polisch*, în *Language* XXXI (1955), nr. 3.
[14] I. C. Chițimia, *Ličnyj rod v pol'skom i rumynskom jazykah*, în RRL, 1960, nr. 5, p. 147–160.
[15] S. Marcus, *Lingvistică matematică*, ed. 2, București, 1966, p. 77; vezi și R. L. Dobrušin, *Elementarnaja grammatičeskaja kategorija*, în *Bjulleten Obedinenija po problemam mašinnogo perevoda*, 1957, nr. 5, p. 19–21.
[16] S. Marcus, *Les modèles mathématiques et l'opposition romano-slave dans la typologie du genre grammatical*, în *Actele celui de al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică*, București, 1970, vol. I, p. 247.
[17] A. A. Zaliznjak, *K voprosu o grammatičeskih kategoriah roda i oduševlennosti v sovremennom russkom jazyke*, în *Voprosy jazykoznanija*, 1964, nr. 4, p. 27; idem, *Russkoe imennoe slovoizmenenie*, p. 24.
[18] S. Marcus, *Teoretiko-množestvennye modeli jazykov*, Moscova, 1970, p. 156–207; A. V. Gladkij, *op. cit.*, p. 193–198; idem, *K opredeleniju ponjatii padeža i roda suščestvitel'nogo*, în *Voprosy jazykoznanija*, 1969, nr. 2, p. 121–123; I. I. Revzin, *Metod modelirovanija i tipologija slavjanskih jazykov*, Moscova, 1967, p. 64.
[19] S. Marcus, *op. cit.*, p. 159–187.
[20] În lucrările citate ale lui I. I. Revzin, A. A. Zaliznjak, J. Horecký.
[21] O. G. Karpinskaja, *Tipologija roda v slavjanskih jazykah*, în *Voprosy jazykoznanija*, 1964, nr. 6, p. 61–76; idem, *Metody tipologičeskogo opisanija slavjanskih rodovyh sistem*, în vol. *Lingviskičeskie issledovanija po obščej i slavjanskoj tipologii*, Moscova, 1966, p. 75–116.

în teza de doctorat (din care, din păcate, nu ne-a fost accesibil decît autoreferatul [22]), a construit modele matematice pentru opt dintre limbile slave (rusă, ucraineană, polonă, luzaciană superioară, cehă, slovacă, slovenă, sîrbocroată). Avînd drept bază formula propusă de S. Marcus pentru modelarea genului gramatical [23], O. G. Karpinskaja a elaborat o minuţioasă metodă de analiză a sistemelor de gen, folosind interferenţele sintagmatico-paradigmatice (prin poziţie sintagmatică înţelegînd fiecare caz al paradigmei, iar prin paradigmatică — fiecare număr). Dintre aceste interferenţe le deosebeşte pe cele „forte'' (interferenţele unice pentru definirea genului) de cele „slabe'' şi, implicit, stabileşte gradul de reprezentativitate a fiecărui gen : F şi N au cel mai mare grad de reprezentativitate (4 la N în scr., slov., ceh. ; 3 la F în scr.)[24], spre deosebire de M, ai cărui indici sînt mai scăzuţi. Pornind de la aceste date pur sincronice, O. G. Karpinskaja trage unele concluzii privind cronologia apariţiei genurilor (cu cît genul este mai vechi, cu atît gradul de reprezentativitate este mai mare şi invers) : Fa şi Na în rus. şi ucr., Mnp. în pol., luz. sup. şi slc. au apărut mai tîrziu, au indici de reprezentativitate mai mici, însă caracteristici tipologice sporite [25].

Pe baza inventarului de genuri astfel stabilit, O. G. Karpinskaja construieşte iniţial două modele [26] pentru cele opt limbi slave menţionate, dintre care modelul II este acelaşi cu cel construit de S. Marcus pentru limbile indo-europene, model construit în raport cu nivelul de gramaticalitate al grupurilor nominale, în timp ce modelul I funcţionează în raport cu un nivel de gramaticalitate mai ridicat, care cuprinde atît grupurile nominale, cît şi cele verbale. În studiile ulterioare, bazîndu-se pe aceleaşi principii, ea construieşte patru modele pentru genurile din cele opt limbi slave [27].

2.2. În cele ce urmează, aplicînd procedeul propus de O. G. Karpinskaja, vom încerca să lărgim analiza, atrăgînd în discuţie toate cele 12 limbi slave, cu toate inconvenientele pe care le prezintă determinarea în acest mod a genurilor din limbile analitice.

Pentru ca analiza să aibă premise egale, am ales segmente minimale reperate (GN) din fiecare clasă de distribuţie. Din totalitatea formelor de acord [28], le-am selectat numai pe acelea în care se intersectează poziţiile sintagmatice forte cu cele paradigmatice forte, deci formele care au valoare de diagnoză: nom. şi ac. sg. şi pl. pentru limbile flexionare şi nom. sg., ac. sg. şi nom. pl. pentru limbile analitice.

[22] O. G. Revzina, *Tipologičeskij analiz grammatičeskoj kategorii roda*, *Avtoreferat*, Moscova, 1970, p. 27.

[23] S. Marcus, *Le genre grammatical et son modèle logique*, în CLTA, 1962, nr. 1, p. 103—122.

[24] O. G. Karpinskaja, *Tipologija roda...*, p. 68.

[25] O. G. Revzina, *Tipologičeskij analiz...*, p. 15.

[26] O. G. Karpinskaja, *Tipologija roda...*, p. 61—76.

[27] O. G. Karpinskaja, *Metody tipologičeskogo opisanija...*, p. 86.

[28] Termenul a fost introdus de A. A. Zaliznjak şi folosit de cercetătorii sovietici pentru diferenţierea acordului numelor slave, în dependenţă de criteriul animat/inanimat (*Russkoe imennoe slovoizmenenie*, p. 73—82).

Cazurile de diagnoză

Polonă

nom. sg.	*stary mąż, koń, las*	*stara żona, książka*	*stare źrebię, miasto*
ac. sg.	*stary las* *starego męża, konia*	*starą żonę, książkę*	„ „ „
nom. pl.	*stare lasy, konie* *starzy mężowie*	*stare żony, książki*	*stare źrebięta, miasta*
ac. pl.	*stare lasy, konie* *starych mężów*	„ „ „	„ „ „

Cehă

nom. sg.	*starý muž, pes, hrad*	*stará žena, kniha*	*staré zvíře, město*
ac. sg.	*starý hrad* *starého muže, psa*	*starou ženu, knihu*	„ „ „ „
nom. pl.	*staré hrady* *staří mužové, psí*	*staré ženy, knihy*	*stará zvířata, města*
ac. pl.	*staré muže, psy, hrady*	„ „ „	„ „ „

Slovacă

nom. sg.	*starý muž, pes, hrad*	*stará žena, kniha*	*staré žriebä, mesto*
ac. sg.	*starý hrad* *starého muža, psa*	*starú ženu, knihu*	„ „ „
nom. pl.	*staré hrady, psy* *starí muži/-ovia, psi*	*staré ženy, knihy*	*staré žriebäta, mestá*
ac. pl.	*staré hrady, psy* *starých mužov, psov*	„ „ „	„ „ „

Rusă

nom. sg.	*staryj muž, kon',* *gorod*	*staraja žena, koška,* *kniga*	*staroe životnoe, mesto*
ac. sg.	*staryj gorod* *starogo muža, konja*	*staruju ženu, košku,* *knigu*	„ „ „
nom. pl.	*starye mužja, koni,* *goroda*	*starye ženy, koški,* *knigi*	*starye životnye,* *mesta*
ac. pl.	*starye goroda* *staryh mužej, konej*	*starye knigi* *starhyh žën, košek*	*starye mesta* *staryh životnyh*

Ucraineană

nom. sg.	*staryj muž, pes, dim*	*stara žinka, knyha*	*stare zvirja, misto*
ac. sg.	*staryj dim* *starogo muža, psa*	*staru žinku, knyhu*	„ „ „
nom. pl.	*stari muži, psy, domy*	*stari žinky, knyhy*	*stari zviri, mista*
ac. pl.	*stari psy, domy* *staryh muživ, psiv*	*stari knyhy* *staryh žinok*	*stari mista, zviri* *staryh zviriv*

Bielorusă

nom. sg.	*stary muž, kon', dom*	*staraja žonka, kniha*	*staroe zvirja, mesca*
ac. sg.	*stary dom*	*staruju žonku, knihu*	,, ,, ,,
	staroga muža, konja		
nom. pl.	*staryja muži, koni, damy*	*staryja žonky, knihy*	*staryja zviri, mesca*
ac. pl.	*staryja damy*	*staryja knihy*	*staryja mesca*
	staryh mužoŭ, konej	*staryh žonak*	*staryh zvirej*

Luzaciană superioară

nom. sg.	*stary muž, kóń, dom*	*stara žona, kniha*	*stare žrěbjo, městno*
ac. sg.	*stary dom*	*staru žonu, knihu*	,, ,, ,,
	stareho muža, konja		
nom. pl.	*stare domy, konje*	*stare žony, knihi*	*stare žrěbjeća, městna*
	stari mužojo		
ac. pl.	*stare domy, konje*	,, ,, ,,	,, ,, ,,
	starych mužow		

Luzaciană inferioară

nom. sg.	*stary muž, koń, dom*	*stara žeńska, gożina*	*stare žrěbje, město*
ac. sg.	*stary dom*	*staru žeńsku, gożinu*	,, ,, ,,
	starego muža, końa		
nom. pl.	*stare muže, końe, domy*	*stare žeńske, gożiny*	*stare žrěbjeśa, města*
ac. pl.	*stare domy, końe*	,, ,, ,,	,, ,, ,,
	starych mužow		

Sîrbocroată

nom. sg.	*stari muž, konj, grad*	*stara žena, knjiga,*	*staro ždrijebe, mjesto*
ac. sg.	*stari grad*	*staru ženu, knjigu*	,, ,, ,,
	staroga muža, konja		
nom. pl.	*stari muževi, konji, gradovi*	*stare žene, knjige*	*stara ždrijebeta, mjesta*
ac. pl.	*stare muževe, konje, gradove*	,, ,, ,,	,, ,,

Slovenă

nom. sg.	*stári móž, kónj, grad*	*stára žêna, knjiga*	*staro žrebe, mesto*
ac. sg.	*stári grad*	*stáro ženó, knjigo*	,, ,, ,,
	stárega možá, kónja		
nom. pl.	*stári možjé, kóni, gradóvi*	*stáre žené, knjige*	*stára žrebeta, mesta*
ac. pl.	*stáre možé, kóne, gradove*	,, ,, ,,	,, ,, ,,

Bulgară

nom. sg.	*tozi măž, kon, dom*	*tazi žena, kniga*	*tova mjasto, žrebe*
ac. sg.	*tozi kon, dom* *togozi măž*	—	—
nom. pl.	*tezi măže, kone, domove*	*tezi ženi, knigi*	*tezi mjasta, žrebeta*

Macedoneană

nom. sg.	*ovoj maž, konj, dom*	*ovaa žena, kniga*	*ova ždrebe, mesto*
ac. sg.	*ovoj konj, dom* *ovega maž* [29]	—	—
nom. pl.	*ovie maži, konji, domi*	*ovie ženi, knigi*	*ovie ždrebeta, mesta*

După cum se observă, am folosit drept forme de diagnoză GN minimale reperate, adjectiv calificativ + substantiv în limbile sintetice şi pronume demonstrativ + substantiv în limbile analitice (deoarece, spre deosebire de adjectiv, pronumele mai păstrează urme ale ac. sg.).

2.3. În urma analizei acestui material, stabilim următorul inventar de genuri în limbile slave :

Inventarul genurilor din limbile slave

Genuri \ Limbi	rus,	brus.	ucr.	pol.	ceh.	slc.	luz. s.	luz. i.	scr.	slov.	bg.	mac.
Genuri la singular	Ma Mia F N	Ma Mia F N	Ma Mia F N	Ma Mia F N	Ma Mia F N	Ma Mia F N	Ma Mia F N	Ma Mia F N	Ma Mia F N	Ma Mia F N	Mp Mnp F N	Mp Mnp F N
Genuri la plural	MFNa MFNia	MFNa MFNia	MFNa MFNia	Mp Mnp FN	Ma MiaF N	Mp/a Mnp FN	Mp Mnp FN	Mp Mnp FN	M F N	M F N	MFN	MFN
Total la singular	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Total la plural	2	2	2	2	3	2(3)	2	2	3	3	1	1

La singular, constatăm identitate numerică de genuri, deosebirile calitative manifestîndu-se numai în cadrul masculinului (animat : inanimat — 10 limbi, personal : nepersonal — 2 limbi). Este important de subliniat că în nici una din limbile slave nu apare la singular genul masculin pur.

[29] B. Koneski, *Gramatika na makedonskiot literaturen jazik*, vol. II, Skopje, 1954, p. 104.

La numărul plural diferenţele sînt atît cantitative (oscilaţie între 1 şi 3), cît şi calitative:

opoziţii cu 2 termeni:

MFNa : MFNia (în 3 limbi)
Mp : MnpFN (în 4 limbi);

opoziţii cu 3 termeni:

M : F : N (în 2 limbi)
Ma : MiaF : N (în 1 limbă).

În cercetările de pînă acum se ajunsese la concluzia că limbile bulgară şi macedoneană, neavînd flexiune nominală, nu pot fi analizate prin această metodă sau că după orice model ar rezulta numai existenţa „genurilor clasice" [30]. Noi am încercat să demonstrăm că în ambele limbi mai există urme de flexiune, care dirijează acordul la singular în aşa fel încît rezultă opoziţia de gen Mp : Mnp : F : N.

Am considerat util să introducem în analiză inventarierea genurilor separat la singular şi plural [31] — şi nu global, aşa cum se procedează de obicei — deoarece, după părerea noastră, avem de-a face cu sisteme diferite şi, implicit, cu criterii diferite de distribuţie.

2.4. În literatura de specialitate se afirmă despre unele limbi slave că nu au genuri la plural. De fapt, neutralizare totală a genurilor la plural [32], în plan sintagmatic, există numai în limbile bulgară şi macedoneană; în celelalte se remarcă doar un proces de omogenizare (prin acest termen înţelegem contopirea a cel puţin 3 genuri), care reprezintă diferite stadii ale neutralizării.

Vom numi **gen complex** (C) forma omogenizată (sau neutralizată total) care apare la numărul plural în opt limbi slave. Notăm variantele acestuia prin C_1, C_2, C_3, C_4, după cum urmează:

C_1 — genul complex rezultat din opoziţia **Mp: celelalte genuri** (în polonă, luzaciana superioară şi luzaciana inferioară), cu varianta **Mp(a): celelalte genuri** (în limba slovacă şi parţial în ucraineană);

C_2 — genul complex reprezentînd omogenizarea genurilor Ma, Fa, Na (în limbile rusă, bielorusă şi ucraineană);

C_3 — genul complex rezultat din omogenizarea genurilor Mia, Fia, Nia (în limbile rusă, bielorusă şi ucraineană);

C_4 — genul complex reprezentînd neutralizarea genurilor la plural (în limbile bulgară şi macedoneană).

La un stadiu intermediar de omogenizare se află pluralul în limba cehă, unde se contopesc numai Mia şi F.

Instabilitatea funcţională observată în limbile slovacă şi ucraineană, în care masculinele şi neutrele animate prezintă forme de acord paralele, constituie pentru noi o dovadă că omogenizarea genurilor la plural este încă în curs de desfăşurare. Direcţia de evoluţie, în acest caz, s-ar putea stabili numai pe baza frecvenţei celor două forme: slc. nom. pl. *staré psy*

[30] I. I. Revzin, *op. cit.*, p. 169; O. G. Karpinskaja, *Metody tipologičeskogo opisanija...*, p. 86.

[31] Rezultatele inventarierii genurilor la numărul dual în limbile slovenă, luzaciană superioară şi luzaciană inferioară ne-au condus la concluzii identice cu cele pentru plural.

[32] Sporadic, neutralizarea genurilor apare şi la singular, dacă formăm segmente minimale reperate cu adjective calitative de origine străină, de ex. bg. *kăsmetlija măž, žena, dete.*

sau *starí psi*, ac. pl. *staré psy* sau *starých psov* ; ucr. ac. pl. *stari psy*, *zviri* sau *staryh psiv*, *zviriv*.

Omogenizarea nu se manifestă deloc în limbile sîrbocroată și slovenă, în care cele trei genuri clasice se păstrează la plural în opoziție completă.

2.5. Cazurile de diagnoză [33] folosite în analiza noastră au pondere diferită în limbile slave. Dacă renunțăm la nom. sg., pe care-l considerăm ca avînd doar valoare orientativă, constatăm următoarea distribuție a celorlalte trei cazuri :

caz de diagnoză \ limbi	rus.	brus.	ucr.	pol.	ceh.	slc.	luz.s.	luz.i.	scr.	slov.	bg.	mac.
ac.sg.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
ac.pl.	+	+	+	+	−	+	+	+	−	−	−	−
nom. pl.	−	−	−	+	+	+	+	−	−	−	−	−

Numărul mare al cazurilor de diagnoză (3) în limbile polonă, slovacă și luzaciană superioară denotă implicit complexitatea sistemului de gen al acestor limbi și frecvența opozițiilor claselor acordate.

Rezultatele analizei noastre diferă parțial de cele ale lui O. G. Karpinskaja (la limbile analizate de către aceasta). În cele ce urmează nu vom compara inventarele genurilor, deoarece Karpinskaja le dă global iar noi dispuse după numere, ci opozițiile de gen la cazurile de diagnoză.

		O. G. Karpinskaja, model I	Rezultatele analizei noastre
pol.	nom. sg.	—	M : F : N
și luz.	ac. sg.	(Mp, Mnpa) (Mia) (F) (N)	Ma : Mia : F : N
sup.	nom. pl.	(Mp, Mnpa, Mia, F, N)	Mp : Mnp, F, N
	ac. pl.	(Mp, Mnpa) (Mia) (F) (N)	Mp : Mnp, F, N
slc.	nom. sg.	idem	M : F : N
	ac. sg.	,,	Ma : Mia : F : N
	nom. pl.	,,	Mp(a) : Mnp, F, N
	ac. pl.	,,	Mp(a) : Mnp, F, N
rus.	nom. sg.	(Ma, Mia) (Fa, Fia) (Na, Nia)	M : F : N
și	ac. sg.	(Ma) (Mia) (Fa, Fia) (Na, Nia)	Ma : Mia : F : N
ucr.	nom. pl.	—	∅
	ac. pl.	(Ma, Fa, Na) (Mia, Fia, Nia)	MFNa : MFNia

[33] În terminologia utilizată de O. G. Karpinskaja, acestea sînt numite ,,forme de determinare (proprii și improprii)'', cf. *Tipologičeskij analiz*..., p. 11—13.

scr.	nom. sg.	—	M : F : N
	ac. sg.	(Ma) (Mia) (F) (N)	Ma : Mia : F : N
	nom. pl.	—	M : F : N
	ac. pl.	—	M, F : N
ceh.	nom. sg.	idem	M : F : N
	ac. sg.	,,	Ma : Mia : F : N
	nom. pl.	,,	Ma : Mia, F : N
	ac. pl.	,,	M, F : N
slov.	nom. sg.	(Ma, Mia) (F) (N)	M : F : N
	ac. sg.	(Ma) (Mia) (F, N)	Ma : Mia : F, N
	nom. pl.	(Ma, Mia) (F) (N)	M : F : N
	ac. pl.	(Ma, Mia, F) (N)	M, F : N

Opoziţiile de gen pe cazuri de diagnoză, în limbile care lipsesc din analiza lui O. G. Karpinskaja :

brus.	nom. sg.	M : F : N	luz. inf.	nom. sg.	M : F : N
	ac. sg.	Ma : Mia : F : N		ac. sg.	Ma : Mia : F : N
	nom. pl.	∅		nom. pl.	∅
	ac. pl.	MFNa : MFNia		ac. pl.	Mp : Mnp, F, N
bg.	nom. sg.	M : F : N	mac.	nom. sg.	M : F : N
	ac. sg.	Mp : Mnp		ac. sg.	Mp : Mnp
	nom. pl.	∅		nom. pl.	∅

Concluzia la care am ajuns în urma acestei analize este că există sisteme de gen cu structuri identice sau foarte apropiate : 1. rus, bielorus şi ucrainean, 2. polon, luzacian superior, luzacian inferior şi slovac, 3. sîrbo-croat şi sloven, 4. bulgar şi macedonean. Deoarece criteriile relevante în formarea opoziţiilor de gen sînt **animat/inanimat**, respectiv **personal/nepersonal**, vom urmări prezenţa acestora în sistemele descrise :

		rus.	ucr.	brus.	pol.	ceh.	slc.	luz.s.	luz.i.	scr.	slov.	bg.	mac.
personal/ nepersonal	sg.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	+	+
	pl.	—	—	—	+	—	+	+	+	—	—	—	—
animat/ inanimat	sg.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	—	—
	pl.	+	+	+	—	+	—	—	—	—	—	—	—

De aici reiese că cele două criterii pot coexista [34] (în 4 sisteme), dar în majoritatea limbilor ele acționează separat (numai *animat/inanimat* în 6 sisteme, numai *personal/nepersonal* în 2 sisteme). Totodată, datele de mai sus contrazic părerea conform căreia „genul personal" ar fi caracteristic numai pentru limbile slave apusene [35].

2.6. Din analiza de pînă acum rezultă că, date fiind deosebirile existente, nu putem construi un singur model, valabil pentru toate cele 12 limbi slave. Spre deosebire de alți cercetători, propunem cinci modele, dintre care 4 colective și unul individual.

Modelele genului gramatical în limbile slave

	singular	plural	valabil pentru limbile
Model I	Ma Mia F N	Mp C_1	polonă, slovacă, luzaciană superioară, luzaciană inferioară
Model II	Ma Mia F N	C_2 C_3	rusă, ucraineană, bielorusă
Model III	Ma Mia F N	M F N	sîrbocroată, slovenă
Model IV	Mp Mnp F N	C_4	bulgară, macedoneană
Model V	Ma Mia F N	Ma MiaF N	cehă

Modelele construite de noi au structura singularului numeric egală și identică pentru patru din ele, ceea ce ne permite să le unificăm în următoarele modele pentru singular :

Model A	Ma Mia F N	limbile slave răsăritene și apusene, sîrbocroată, slovenă
Model B	Mp Mnp F N	bulgară, macedoneană

3. Pentru formalizarea modelelor propuse vom folosi calcularea distanței dintre genuri. Metoda lanțului, elaborată și aplicată de S.Marcus, printre altele, și la limba rusă, stabilea distanța egală cu patru pentru oricare dintre genurile acestei limbi [36]. Aplicînd acest procedeu la calcularea distanței dintre genurile mai multor limbi slave, O. G. Karpinskaja a ajuns la concluzia că, pentru limbile slave, „purtătoare de sens în analiza tipologică nu e lungimea lanțului, ci numărul de lanțuri ce se pot stabili între substantivele și adjectivele de diferite genuri" [37].

[34] O. G. Karpinskaja susține contrariul, *Tipologičeskij analiz...*, p. 14.

[35] I. Lekov, *Kăm văprosa za ustrojstvoto na padežneta sistema v slavjanskite ezici* în *Ezikovedsko-etnografski isledvanija v pamet na akademik Stojan Romanski*, Sofia, 1960, p. 325.

[36] S. Marcus, *Le genre grammatical et son modèle logique*, p. 113–114.

[37] O. G. Karpinskaja, *Metody tipologičeskogo opisanija...*, p. 93.

3.1. Pentru calcularea distanței dintre două genuri folosim procedeul propus de O. G. Karpinskaja [38], și anume raportul dintre suma indicilor sintagmatici ai celor două genuri la fiecare caz în parte și numărul total al acestor poziții considerate la forma ideală.

Indicele sintagmatic (IS) al unui gen la fiecare caz în parte este egal cu numărul formelor de acord care intră în opoziție cu cea a genului considerat, plus forma proprie. De ex., IS al genului Ma la nom. sg. în limba polonă = 3, deoarece forma specifică de acord a acestui gen este diferită de cea a genurilor F și N și identică cu cea a genului Mia : *stary mąż* (*las*) : *stara żona* : *stare miasto*. La același caz, IS al genului F = 4, deoarece *stara żona* (F) : *stary mąż* (Ma) : *stary las* (Mia) : *stare miasto* (N).

3.2. Rezultatele calculelor noastre diferă de cele ale lui O. G. Karpinskaja și pentru că, urmărind crearea unei baze de comparație cu premise egale, nu am inclus cazul vocativ printre pozițiile sintagmatice, avînd în vedere slaba lui pondere în sistem chiar și în limbile unde este considerat ca aparținînd paradigmei în plan sincronic.

3.3. Vom cita, în continuare, indicii sintagmatici pe genuri, după modelele stabilite anterior (IS ai limbilor care fac parte din același model sînt egali între ei) :

Indicii sintagmatici

	Singular	Plural
Model I	Ma = 0,62 Mia = 0,62 F = 1 N = 0,66	Mp = 0,66 C_1 = 0,66
Model II	Ma = 0,62 Mia = 0,62 F = 1 N = 0,66	C_2 = 0,58 C_3 = 0,58
Model III	Ma = 0,62 Mia = 0,62 F = 1 N = 0,66*	M = 0,5 F = 0,5 N =0,55
Model IV	Mp = 0,83 Mnp = 0,83 F = 0,66 N = 0,66	—
Model V	Ma = 0,62 Mia = 0,62 F =1 N = 0,66	Ma = 0,41 MiaF = 0,37 N = 0,5

* Din cauza evoluției fonetice specifice a desinenței -ǫ de la ac. sg. feminin din limba slovenă, apare omonimia gramaticală F *staro* (< *starǫ*) și N *staro* (< *staro*), ceea ce modifică intr-o oarecare măsură indicii sintagmatici respectivi (F = 0,95 N = 0,62).

3.4. La calcularea distanței dintre două genuri împărțim suma indicilor sintagmatici, pentru fiecare caz în parte, la numărul ideal al pozițiilor sintagmatice. De exemplu, dorim să calculăm distanța dintre genurile Ma și Mia din limba polonă. La cele 6 cazuri ale sg., Ma întrunește suma de 15 și Mia — tot 15. Distanța (ρ) va fi egală cu 30 împărțit la numărul ideal al pozițiilor sintagmatice (12). Deci $\rho = \frac{30}{12} = 2{,}5$.

[38] *Metody tipologičeskogo opisanija*, p. 93—98 ; vezi I. I. Revzin, *op. cit.*, p. 64 ; J. D. Apresjan, *Nekotorye funkcii v modeli postroenija leksičeskih klassov*, în *Problemy formalizacii semantiki jazyka*, Moscova, 1964.

Distanțele dintre genuri

	Singular	Plural
Model I	Ma/Mia = 2,5 Ma/F = 3,2 Ma/N = 2,5 Mia/F = 3,2 Mia/N = 2,5 F/N = 3,3	$Mp/C_1 = 1,3$
Model II	Ma/Mia = 2,5 Ma/F = 3,2 Ma/N = 2,5 Mia/F = 3,2 Mia/N = 2,5 F/N = 3,3	$C_2/C_3 = 1,1$
Model III	Ma/Mia = 2,5 Ma/F = 3,2 Ma/N = 2,5 Mia/N = 2,5 F/N = 3,3 Mia/F = 3,2	M/F = 1,5 F/N = 1,58 N/M = 1,58
Model IV	Mp/Mnp = 2,5 Mp/F = 3 Mp/N = 3 Mnp/F = 3 Mnp/N = 3 F/N = 4	
Model V	Ma/Mia = 2,5 Ma/F = 3,2 Ma/N = 2,5 Mia/F = 3,2 Mia/N = 2,5 F/N = 3,3	Ma/Mia = 1,5 Ma/N = 1,8 F/N = 1,7

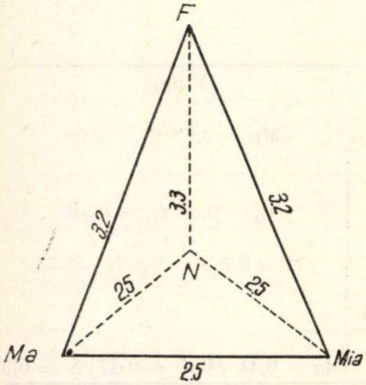

Fig. 2

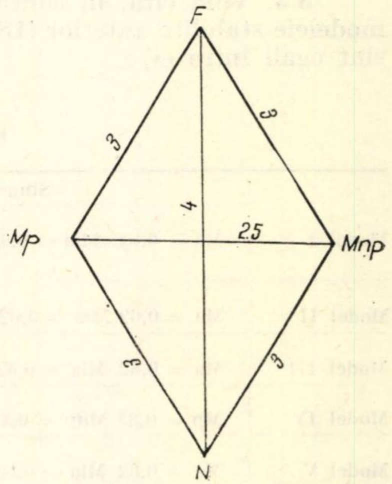

Fig. 3

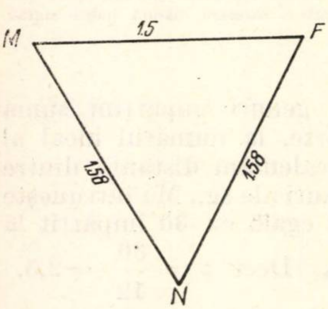

Fig. 4

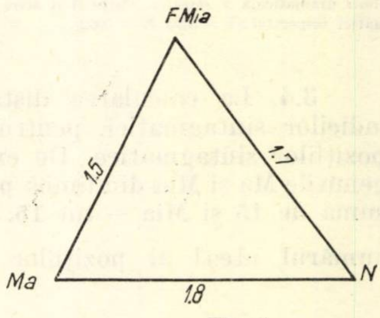

Fig. 5

Datele acestor distanțe ne permit formalizarea modelelor după cum urmează : model, I, II, III și V la singular — fig. 2 ; model IV —

fig. 3 ; model III la plural — fig. 4 ; model V la plural — fig. 5. Nu considerăm interesantă formalizarea distanțelor dintre Mp/C_1 și C_2/C_3 deoarece acestea ar consta din linii drepte.

Încercarea de modelare a genurilor gramaticale din limbile slave propusă de noi în articolul de față nu este singura posibilă și sperăm ca ea să constituie un impuls pentru cercetări mai aprofundate în acest domeniu.

ABREVIERI

a	— animat	Mnp	— masculin nepersonal
ac.	— acuzativ	Mnpa	— masculin nepersonal animat
bg.	— bulgară	Mp	— masculin personal
brus.	— bielorusă	N	— neutru
ceh.	— cehă	nom.	— nominativ
F	— feminin	pl.	— plural
GN	— grup nominal	pol.	— polonă
ina	— inanimat	rus.	— rusă
luz. inf.	— luzaciana inferioară	scr.	— sîrbocroată
luz. sup.	— luzaciana superioară	sg.	— singular
M	— masculin	slc.	— slovacă
mac.	— macedoneană	slov.	— slovenă
Mia	— masculin inanimat	ucr.	— ucraineană

Contributions to the Modelling of the Grammatical Gender in the Slavic Languages

(S u m m a r y)

Proving the inefficiency in many cases of the application of the morphological and the semantic criteria in establishing grammatical genders, the author brings arguments in favour of the use of the functional analysis. Unlike the researches made so far in this field, the article tries to establish the gender inventory in all the twelve Slavic languages and to frame the respective systems in five Models, four of which are collective and one individual.

Decembrie 1973

Facultatea de limbi slave
București, Pitar Moș 7—13

I. COTEANU

STRUCTURA FONOLOGICĂ A CUVÎNTULUI ROMÂNESC LITERAR ACTUAL (GRUPURILE CONSONANTICE)

Grupurile consonantice aflate în orice poziție în cuvînt pot fi corect descrise pe baza a 16 formule de combinări și cu respectarea riguroasă a principiului silabic. Analiza făcută astfel clarifică structura fonologică a cuvîntului în limba română actuală.

0.1. În descrierea de față, prin grup consonantic sau grup de consoane se înțelege exclusiv combinația de două, trei sau mai multe consoane care fac parte din aceeași silabă.

Pentru determinarea acestor grupuri, pornim de la următoarea clasificare simplificată a consoanelor limbii române actuale :

seria						
seria muta :	p	t	c			
	b	d	g			
,, liquida :	l	r				
,, fricativa :	f	s	ș	ț	č	h
	v	z	j	—	ğ	—
	m	n				

Consoanele *ḱ* (ortografic : *che* sau *chi*), *ǵ* (ortografic *ghe* sau *ghi*) sînt oclusive (mute) palatale. În terminologia simplificată de mai sus, ele constituie o categorie aparte, pe care în descriere o plasăm, în ordine, după *c*, respectiv, *g*.

Muta *c* este redată în transcriere prin *k*, fricativa *ș* prin *š* sau ʃ ; africatele *č* și *ğ* se redau ortografic prin *ce*, *ci*, *ge*, *gi*. Fricativa *j* se transcrie fie *ž*, fie ʒ.

După cum se vede, în sistemul adoptat aici, nu folosim decît cîteva semne speciale, în speță : *ḱ*, *ǵ*, *č*, *ğ*. Celelalte consoane sînt redate ortografic.

Includerea consoanelor *č*, *ğ* și *ț* printre fricative se justifică în sistemul simplificat de care ne folosim prin aceea că aceste consoane sînt caracterizate prin fricțiune, care constituie trăsătura lor dominantă. Fără îndoială că această interpretare neglijează explozia, ceea ce are consecințe în alt plan al descrierii.

0.2 Formulele de determinare a grupurilor consonantice la care ne vom referi în continuare sînt în număr de 16 :

Ordinea de prezentare a grupurilor consonantice din formulele de mai jos este cea arătată în clasificarea anterioară, adică p+C, t+C, c+C, k'+C, b+C, d+C, g+C etc.

Formula 1 : muta cum liquida : pl, tl, cl, bl, gl, pr, cr etc.
Formula 2 : liquida cum muta : lp, lc, lt, lb, lg, rp, rc etc.
Formula 3 : muta cum fricativa : pf, ps, cs, gz, bv, dv etc.
Formula 4 : fricativa cum muta : fp, sp, vp, sc, zg, sg etc.
Formula 5 : liquida cum fricativa : lf, lv, ls, rs, rv, rz etc.

Formula 6 : fricativa cum liquida : fl, sl, șl, fr, sr, zl etc.
Formula 7 : liquida cum liquida : lr, rl.
Formula 8 : muta cum muta : pt, ct, bd, bg etc.
Formula 9 : fricativa cum fricativa : fs, vz, sč, zv, sf, sv etc.
Formula 10 : muta cum m n : pm, bm, pn, cn, tn, dn etc.
Formula 11 : m n cum muta : mp, mb, np, nc, nt, nd etc.
Formula 12 : liquida cum m n : lm, rm, ln, rn.
Formula 13 : m n cum liquida : ml, mr, nl, nr.
Formula 14 : fricativa cum m n : fm, fn, vm, vn, sm, sn, zm etc.
Formula 15 : m n cum fricativa : mf, nf, mv, nv, ms, ns, mz etc.
Formula 16 : m n cum m n : mn, nm.

După cum se va vedea, nu toate grupurile acestea se realizează, iar unele apar numai la cîteva cuvinte, chiar la cîte unul singur. În situațiile din urmă, putem vorbi de disponibilități ale limbii.

Disponibilitățile sînt de două feluri. Unele rezultă din combinări posibile, dar nerealizate, altele din combinări consonantice realizate într-un număr mic și foarte mic de cazuri. Acestea sînt de fapt mult mai interesante, căci un grup consonantic cu frecvență mică sau foarte mică, odată apărut, acționează ca un model a cărui frecvență se poate oricînd mări.

În cercetarea noastră nu am enumerat toate combinațiile posibile, dar ele rezută fără dificultate din schema de la p. 143 ; ne-am oprit numai la cele reperate în româna de astăzi. Pentru celelalte, vezi A. Graur — A. Rosetti în BL VI (1938), p. 5—29.

De asemenea, nu am cercetat numele proprii (exceptînd denumirile de popoare, considerate apelative).

1.0. *Grupuri inițiale de două consoane.*

Grupuri organizate după formula 1 :

pl-, curent : *plai*, *plăcea*, *pleca*, *plin*, *plînge*, *ploscă*, *plug* etc.
cl-, curent : *claie*, *clădi*, *clei*, *clipă*, *clopot*, *club* etc.
bl-, curent : *blană*, *blăniță*, *bleg*, *blid*, *blînd*, *bloca*, *bluză* etc.
gl-, curent : *glas*, *glăsui*, *gleznă*, *glie*, *glob*, *glumă* etc.
pr-, curent : *prag*, *prăfui*, *presă*, *prim*, *prînz*, *produs*, *prund* etc.
tr-, curent : *trage*, *trăi*, *trei*, *tria*, *trîntor*, *tropăi*, *trupă* etc.
cr-, curent : *crai*, *crăcană*, *cric*, *crîng*, *croi*, *cruce* etc.
br-, curent : *braț*, *brădet*, *breaz*, *brioș*, *brînci*, *broda*, *brusture* etc.
dr-, curent : *drac*, *drăguț*, *drena*, *dric*, *drîmbă*, *droșcă*, *drum* etc.
gr-, curent : *grai*, *grăunte*, *grec*, *grijă*, *grîu*, *groapă*, *grup* etc.

Am folosit patru indicații de frecvență: curent, „care apare foarte des"; frecvent „care apare, de asemenea, foarte des, dar nu este urmat (sau precedat) de oricare dintre vocalele limbii române"; rar, „care apare numai într-un număr limitat de cazuri și în vecinătatea anumitor vocale"; foarte rar, „care apare în cîteva cuvinte".

Nefăcînd o statistică propriu-zisă, aceste indicații conțin, bineînțeles, o mare doză de aproximație.

Grupuri organizate după formula 2 :

nu există la inițială.

Grupuri organizate după formula 3 :

pf-, numai în interjecția *pfui!*, unde nu are statut fonologic.
cv-, rar : *cvadrat*, *cvartal*, *cvartet*, *cvas*, *cvintă*, *cvintet*.

dv-, inexistent astăzi ; arhaism : *dvori*.
gv-, inexistent astăzi ; arhaisme : *gvardie*, *gvardian*.
ps-, rar : *psalm*, *psalmodia*, *psihic*, *psiholog* și derivatele lor.
cs-, rar : *xenofob*, *xilofon*.

Din aceste șase grupuri, numai trei (*cv*, *ps*, *cs*) se realizează în româna actuală și numai într-un număr mic și foarte mic de cuvinte.

Apartenența lui *pfund* la acest grup este discutabilă, pentru că variantele lui reale sînt *fund*, *funt* sau *pund*, ceea ce dovedește că grupul *pf-* nu are în românește statut fonologic. Scrierea lui ca atare reproduce ortografia germană.

Grupuri organizate după formula 4 :

ft-, foarte rar, numai în *ftizie* și derivatele lui.
sp-, curent : *sparge*, *spăl*, *specie*, *spic*, *spîn*, *spor*, *spun* etc.
st-, curent : *sta*, *stăpîn*, *stea*, *stivă*, *stînă*, *stol*, *studiu* etc.
sc-, curent : *scaun*, *scălda*, *scînci*, *scor*, *scula* etc.
sche-, ***schi-*** ***(sḱ)-***, curent : *schemă*, *schelet*, *schi*, *schimb* etc.
zb-, curent : *zbate*, *zbengui*, *zbici*, *zbîrci*, *zbor*, *zburda* etc.
zd-, inexistent astăzi, arhaism : *zdelcă*.
zg-, curent : *zgaibă*, *zgărdiță*, *zgîria*, *zgomot*, *zgudui*, *zgură* etc.
șp-, rar : *șpaclu*, *șpălțui*, *șperț*, *șpiț* (nu apare înainte de *î*, de *o* și de *u*).
șt-, curent : *ștafetă*, *șterge*, *ști*, *știucă*, *ștuț* etc.
șc-, foarte rar, numai în *școală* și derivatele lui.
șchi- ***(șḱ-)*** rar : *șchiop* și derivatele lui.
jd-, foarte rar, numai în *jder*.
jghe- ***(zǵ-)***, foarte rar, numai în *jgheab*, *jghebuleț*.

Grupuri organizate după formula 5 :

nu apar la inițială.

Grupuri organizate după formula 6 :

fl-, curent : *flacără*, *flămînd*, *flec*, *flintă*, *floare*, *fluier* etc.
vl-, foarte rar, numai urmat de *a* sau de *ă* : *vlagă*, *vlădică*, *vlăjgan*.
sl-, curent : *slab*, *slănină*, *slei*, *slip*, *sloi*, *slovă*, *slugă* etc.
zl-, foarte rar, numai în 6-7 cuvinte, dintre care trei de bază : *zlătar*, *zloată*, *zlot*.
șl-, frecvent : *șlagăr*, *șleahtă*, *șlefui*, *șlibovită*, *șliț* etc. (nu este totuși urmat de *î*, de *o* și nici de *u*).
hl-, foarte rar, numai în *hlamidă* și *hlizi*.
fr-, curent : *frate*, *frăgezi*, *freca*, *frică*, *frînge*, *front*, *frunză* etc.
vr-, curent : *vrabie*, *vrăji*, *vrea*, *vrilă* etc.
șr-, foarte rar, numai în două cuvinte : *șrapnel* și *șrot*.
hr-, rar : *hram*, *hrăni*, *hrean*, *hrincă*, *hrubă* etc.

Grupuri organizate după formula 7 :

nu apar la inițială.

Grupuri organizate după formula 8 :

pt-, foarte rar : *pterodactil*, *ptialină*, *ptoză*.
ct-, foarte rar, numai în *ctitor* și derivatele lui.

Grupuri organizate după formula 9 :

sf-, curent : *sfat, sfărîma, sfert, sfios, sfîrteca, sfoară* etc. (nu apare înainte de *u*).
sv-, foarte rar, numit în *sveter* şi *sving*.
sč-, foarte rar : *scenă, sceptic, sciatică, scit*.
zv-, curent : *zvastică, zvăpăiat, zvelt, zvînta, zvon* (nu apare totuşi înainte de *u*).
şf-, foarte rar, numai în *şfichi, şfichiui*.
şv-, rar, numai în trei cuvinte de bază : *şvab, şvaiţer, şvarţ*.

Grupul *şv-* se pronunţă mai des *jv-* ; realizarea *şv-* este însă cea literară. Dacă am accepta numai rostirea *jv-*, ar trebui să scoatem pe *şv-* dintre grupurile iniţiale de două consoane din limba română actuală.

De fapt, asimilări avem şi la *sm* (iniţial şi final), la *sn-*, la *şm-*, *şn-* etc., care devin în rostire : *zm, zn, jm, jn* etc. (Vezi şi formula 14.)

Grupuri organizate după formula 10 :

pn-, foarte rar : *pneu, pneumatic, pneumonie, pneumotorax*.
cn-, foarte rar, numai în *cneaz, cnezat, knocaut* şi *cnut*.
gn-, foarte rar, numai în *gnais, gnomic, gnostic* (*gnoseologic, gnoseologie, gnosticism*).
tm-, foarte rar, numai în *tmeză* (termen tehnic de retorică).

Grupuri organizate după formula 11 :

nu apar la iniţială.

Grupuri organizate după formula 12 :

nu apar la iniţială.

Grupuri organizate după formula 13 :

ml-, foarte rar, numai în *mladă* şi derivatele lui (*mlădia, mlădiţă* etc.), în *mlaştină* şi derivatele lui şi în numele unei plante *mlecin*.
mr-, foarte rar, numai în trei cuvinte de bază : *mraniţă, mreană* (şi derivatele lui), *mreajă*.

Grupuri organizate după formula 14 :

sm-, curent : *smalţ, smead, sminti, smîntînă, smoc, smulge* etc.
sn-, rar, numai în *snoavă, snob, snop, snopi* şi derivatele lor.
zm-, foarte rar, numai în *zmeu, zmeură* şi derivatele lor ; *zmăcina* ,,zbate, frămînta'' şi derivatele lui sînt arhaice.
zn-, nu se realizează în limba literară, cf. regionalul *znamie*.
şm-, foarte rar, în cuvinte ca *şmal, şmecher* cu derivatele lui, *şmirghel*.
şn-, foarte rar : *şnapan, şniţel, şnur* (nu apare înainte de *e, î* şi *o*).
jn-, foarte rar, numai în *jneapăn* şi *jnepeniş*.
hm-, numai în interjecţia *hm* !, dar fără statut fonologic.

Grupuri organizate după formula 15 :

nu apar la iniţială.

Grupuri organizate după formula 16 :

mn-, foarte rar, numai în *mnemotehnic*.

1.1. *Grupuri finale de două consoane.*

Grupuri organizate după formula 1 :

nu apar la finală.

Grupuri organizate după formula 2 :

-lp, rar : *calp*, *scalp*, *stîlp*.
-lt, curent : *alt* (şi compusele lui : *celălalt*, *ăstălalt* etc.), *salt*, *bazalt*, *psalt*, *celt*, *volt*, *cult*, *mult* (nu apare însă înainte de *ă*, *i*, *î*).
-lc, frecvent : *calc*, *talc*, *melc*, *pîlc*, *polc*, *culc* (nu apare însă după *ă*, *i*).
-lb, frecvent : *alb*, *spelb*, *colb*, *bulb* (nu apare după *ă*, *i* şi *î*).
-ld, curent : *cald*, *fald*, *abţibild*, *şold* (nu apare după *ă*, *e*, *î* şi *u*).
-lg, rar : *fulg*, *vulg*, *mulg*, *smulg*.
-rp, rar : *carp*, *sterp*, *corp*.
-rt, curent : *cart*, *cert*, *birt*, *cort*, *furt* (nu apare însă după *ă*, *î*).
-rc, curent : *parc*, *berc*, *circ*, *sfîrc*, *porc*, *încurc* (nu apare însă după *ă*).
-rb, curent : *cerb*, *ştirb*, *sîrb*, *orb*, *curb* (nu apare însă după *a*, *ă*).
-rd, curent : *ard*, *bard*, *cîrd*, *cord*, *surd* (nu apare însă după *ă*, *i*).
-rg, curent : *larg*, *iceberg*, *tîrg*, *sorg*, *murg* (nu apare însă după *ă*, *i*).

Grupuri organizate după formula 3 :

-ps, frecvent : *colaps*, *biceps*, *gips*, *mops* (nu apare însă înainte de *ă*, *î* şi *u*).
-pci (-pč), foarte rar : *copci*.
-tci (-tč), foarte rar : *turetci*, *lotci*, *gotci*, *butci*.
-cs, frecvent : *vax*, *reflex*, *fix*, *cox*, *flux* (nu apare după *ă*, *î*).

Grupuri organizate după formula 4 :

-ft, rar : *raft*, *gheşeft*, *lift*, *moft*, *iuft* (nu apare înainte de *ă*, *î*).
-sp, foarte rar, numai în *jasp*.
-st, curent : *cast*, *ăst*, *acest*, *chist*, *cost*, *gust* etc.
-sc, curent: *basc*, *hotărăsc*, *românesc*, *disc*, *vîsc*, *mosc*, *brusc* etc.
-sg, foarte rar, numai în *pelasg*.
-şc, frecvent : *fleaşc*, *mişc*, *chioşc*, *muşc* etc.
-şchi (-*şk'*, -*ʃk'*), foarte rar : *muşchi*.
-zd, foarte rar : *ghizd*.
-jd, foarte rar : *grajd*.
-ht, foarte rar : *iaht*, *fraht*.

Grupuri organizate după formula 5 :

-lf, foarte rar : *golf*, *sulf*.
-lv, foarte rar : *cuadrivalv*, *trivalv*, *tîlv*.
-ls, rar : *fals*, *vals*, *puls*, *smuls* etc.
-lş, numai în *falş*.
-lz, foarte rar, numai în *bulz*, *solz*.
-lţ, frecvent : *malţ*, *jilţ*, *colţ*, *desculţ* etc.
-lci (-*lč*), frecvent : *calci*, *bîlci*, *melci*, *culci* etc.
-lgi (-*lğ*), rar : *fulgi*, *mulgi*, *smulgi*.
-rf, rar : *garf*, *vîrf*, *amorf*, *turf* etc.
-rv, rar : *nerv*, *serv*, *stîrv*, etc.
-rs, curent : *ars*, *tars*, *vărs*, *vers*, *şters*, *tors*, *urs* etc. (nu apare înainte de *î*, *i*).
-rş, rar : *marş*, *borş*.

-**rz**, rar : *dîrz*, *orz*, *sturz*.
-**rj**, foarte rar, numai în *serj*.
-**rț**, curent : *cuarț*, *anțărț*, *terț*, *scîrț*, *șorț*.
-**rh**, rar : *monarh*, *ecleziarh*, *ierarh*.
-**rci** (-**rč**), curent : *mărci*, *terci*, *zgîrci*, *zbîrci*, *storci* etc.
-**rgi** (-**rğ**), curent : *largi*, *tărgi*, *alergi*, *vergi*, *murgi* etc.

Formulele 6 și 7

nu au grupuri finale.

Grupuri organizate după formula 8 :

-**pt**, curent : *apt*, *adept*, *piept*, *fript*, *opt*, *rupt* etc.
-**ct**, curent : *act*, *afect*, *delict*, *doct*, *fruct* etc.
-**bd**, rar : *rabd*.

Grupuri organizate după formula 9 :

-**sci** (**sč**), foarte rar : *basci*, *flasci*, *osci*, *etrusci*.
-**sgi** (-**sğ**), foarte rar, numai în *pelasgi*.

Grupuri organizate după formula 10 :

-**tm**, rar : *ritm*, *logaritm*, *algortim*.

Grupuri organizate după formula 11 :

-**mp**, frecvent : *ghimp*, *timp*, *cîmp*, *scump* etc. (nu apare după *ă* și *o*).
-**mt**, foarte rar : *simt*, *strîmt*.
-**mb**, frecvent : *iamb*, *plimb*, *dîmb*, *romb*, *porumb* etc. (nu apare după *ă*).
-**nc**, frecvent : *tanc*, *ținc*, *țînc*, *tronc!*, *junc*, *prunc* etc.
-**nchi** (-**nḱ**), rar : *țenchi*, *unchi*, *trunchi*, *rărunchi*.
-**nd**, curent : *brigand*, *diferend*, *colind*, *cînd*, *blond*, *fecund* etc. (nu apare după *ă*).
-**ng**, curent : *rang*, *chepeng*, *ring*, *nătîng*, *gong*, *lung* etc. (nu apare după *ă*).
-**nghi** (-**nǵ**), rar : *renghi*, *zbenghi*, *unghi* (*triunghi*, *dreptunghi* etc.).
-**nt**, curent : *cant*, *decent*, *argint*, *cînt*, *bont*, *mărunt* etc. (nu apare totuși după *ă*).

Grupuri organizate după formula 12 :

-**lm**, frecvent : *calm*, *psalm*, *film*, *ulm* etc.
-**rm**, curent : *vacarm*, *țărm*, *ferm*, *infirm*, *enorm*, *curm* etc.
-**rn**, curent : *kamgarn*, *modern*, *etern*, *cîrn*, *corn*, *nocturn* etc.

Grupuri organizate după formula 13 :

nu apar la finală.

Grupuri organizate după formula 14 :

-**sm**, curent : *basm*, *spasm*, *entuziasm*, *clasicism*, *umanism* etc.
-**vn**, foarte rar, numai în *clovn*.

Grupuri organizate după formula 15 :

-**mf**, foarte rar : *damf*, *triumf*.
-**mz**, foarte rar, numai într-un arhaism : *năramz* (cf. *năramză*).
-**mț**, rar : *simț*, *zimț*.
-**nf**, foarte rar, numai în *fonf*.
-**ns**, curent : *dans*, *dens*, *ins*, *abscons*, *răspuns* etc.

-nz, rar : *mînz, spînz, bonz, bronz.*
-nţ, frecvent : *lanţ, henţ, prinţ, clonţ, enunţ* etc.
-nci (***-nč***), frecvent : *canci, bănci, trenci, cinci, brînci, conci, atunci* etc.
-ngi (***-nğ***), frecvent : *căngi, mingi, fringi, dungi* etc.
-nj, foarte rar : *deranj, oranj.*

Grupuri organizate după formula 16 :

-mn, frecvent : *lemn, imn, somn, pumn* etc.

Schema grupurilor inițiale și finale de două consoane.

Grupurile consonantice de două silabe în poziție inițială și finală (în ordine alfabetică și cu trimitere la formula și pagina la care sînt discutate).

	p	t	c	ḱ	b	d	g	ǵ	l	r	f	v	s	ş	z	j	ţ	č	ğ	h	m	n
p	▨	●							+	+	+		●	*0*			*0*	0				+
t		▨								+								0			●	
c		●	▨						+	+		+	●	*0*			*0*					+
ḱ				▨																		
b					▨	0			+	+					*0*							
d						▨				+		+										
g							▨		+	+		+										+
ǵ								▨														
l	0	0	0		0	0	0		▨		0	0	0	0	0		0	0	0		0	
r	0	0	0		0	0	0			▨	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
f		●							+	+	▨											
v									+	+		▨										0
s	●	●	●	+			0		+		+	+	▨					●	0		●	+
ş	+	*0*	●	●					+	+	+	+		▨							+	+
z					+	●	+		+			+			▨						+	
j						●		+							[illegible]	▨						+
ţ																	▨					
č																		▨				
ğ																			▨			
h		0							+	+										▨	+	
m	0	0			0				+	+	0				0		0				▨	●
n		0	0	0		0	0	0			0		0	*0*	0	0	0	0	0			▨

● grupuri care apar la inițială sau la finală.
\+ grupuri care apar numai la inițială.
0 grupuri care apar numai la finală.
0 grupuri finale terminate în *-i* șoptit.

1.1.1. *Grupuri de două consoane înainte de* ***i*** *șoptit.*

Datorită caracterului asilabic al lui ***i*** șoptit, limba română actuală dispune de șapte grupuri de două consoane cu un statut aparte, căci ele se includ într-o singură silabă, dar numai urmate de *i* :

-pși : *bicepși, mopși.*
-pți : *apți, drepți, copți, lupți.*
-cți : *arhitecți, corecți, docți.*
-cși : *complecși, ficși, sfincși.*
-ști : *măști, cîști, coști, puști.*
-bzi : *rabzi.*
-nși : *denși, inși, ascunși.*

Ele nu trebuie confundate cu grupurile la care se adaugă *-i* șoptit ca semn al pluralului sau al persoanei a doua, de exemplu cu *-rși* din *arși, urși, verși* etc., fiindcă *-rș* există ca atare la singular : *marș, borș,* și nici cu *-lși* din *falși, smulși* etc., pentru că avem pe *fals*, cu *-lți* din *volți, culți* etc., pentru că avem *colț, bolț* etc. sau, în fine, cu *-rzi* din *verzi, corzi, lorzi*, fiindcă există *dîrz, orz, sturz*, ori cu *-ști* din *pești, crești* fiindcă avem *pește, liniște, crește* etc.

-bd	F	8,	p. 142	-lb	F	2,	p. 141	-nj	F	15,	p. 143
bl-	F	1,	p. 138	-lc	F	2,	p. 141	-ns	F	15,	p. 142
br-	F	1,	p. 138	-lč	F	2,	p. 141	-nși	F	15,	p. 144
-bzi	F	3,	p. 144	-ld	F	2,	p. 141	-nt	F	11,	p. 142
cl-	F	1,	p. 138	-lf	F	5,	p. 141	-nț	F	15,	p. 142
cn-	F	10,	p. 140	-lg	F	5,	p. 141	-nz	F	15,	p. 143
cr-	F	1,	p. 138	-lğ	F	5,	p. 141	-pč	F	15,	p. 141
cs-	F	3,	p. 139	-lm	F	12,	p. 142	pf-	F	3,	p. 138
-cs	F	3,	p. 141	-lp	F	2,	p. 141	pl-	F	1,	p. 138
-cși	F	3,	p. 144	-ls	F	5,	p. 141	pn-	F	10,	p. 140
ct-	F	8,	p. 139	-lș	F	5,	p. 141	pr-	F	1,	p. 138
-ct	F	8,	p. 142	-lt	F	2,	p. 141	ps-	F	3,	p. 139
cv-	F	3,	p. 138	-lț	F	5,	p. 141	-ps	F	3,	p. 141
dr-	F	1,	p. 138	-lv	F	5,	p. 141	-pși	F	3,	p. 144
dv-	F	3,	p. 139	-lz	F	5,	p. 141	pt-	F	8,	p. 139
fl-	F	6,	p. 139	-mf	F	15,	p. 142	-pt	F	8,	p. 142
fr-	F	6,	p. 139	ml-	F	13,	p. 140	-pți	F	3,	p. 143
ft-	F	1,	p. 139	mn-	F	16,	p. 140	-rb	F	2,	p. 141
-ft	F	4,	p. 141	-mp	F	11,	p. 142	-rc	F	2,	p. 141
gl-	F	1,	p. 138	mr-	F	13,	p. 140	-rč	F	5,	p. 142
gn-	F	10,	p. 140	-mt	F	11,	p. 142	-rd	F	2,	p. 141
gr-	F	1,	p. 138	-mț	F	15,	p. 142	-rf	F	5,	p. 141
gv-	F	3,	p. 139	-nc	F	11,	p. 142	-rg	F	2,	p. 141
hl-	F	6,	p. 139	-nč	F	15,	p. 143	-rğ	F	5,	p. 142
hm-	F	14,	p. 140	-nḱ	F	11,	p. 142	-rh	F	5,	p. 142
hr-	F	6,	p. 139	-nd	F	11,	p. 142	-rj	F	5,	p. 142
jd-	F	4,	p. 139	-nf	F	15,	p. 142	-rm	F	12,	p. 142
-jd	F	4,	p. 141	-ng	F	11,	p. 142	-rn	F	12,	p. 142
jǵ-	F	4,	p. 139	-nğ	F	15,	p. 143	-rp	F	2,	p. 141
jn-	F	14,	p. 140	-nǵ	F	11,	p. 142	-rs	F	5,	p. 141

-rş	F 5, p. 141	-sp	F 4, p. 141	-tč	F 3, p. 141
-rt	F 2, p. 141	st-	F 4, p. 139	tm-	F 10, p. 140
-rţ	F 5, p. 142	-st	F 4, p. 141	-tm	F 10, p. 142
-rv	F 5, p. 141	sv-	F 9, p. 140	tr-	F 1, p. 138
-rz	F 5, p. 142	şc-	F 4, p. 139	vl-	F 6, p. 139
sc-	F 4, p. 139	-şc	F 4, p. 141	-vn	F 14, p. 142
sč-	F 9, p. 140	şḱ-	F 4, p. 139	vr-	F 6, p. 139
-sč	F 9, p. 142	-şḱ	F 4, p. 141	zb-	F 4, p. 139
sḱ-	F 4, p. 139	şf-	F 9, p. 140	zd-	F 4, p. 139
sf-	F 9, p. 140	şl-	F 6, p. 139	-zd	F 4, p. 141
-sg	F 4, p. 141	şm-	F 14, p. 140	zg-	F 4, p. 139
sğ-	F 9, p. 142	şn-	F 14, p. 140	zl-	F 6, p. 139
sl-	F 6, p. 139	şp-	F 3, p. 139	zm-	F 14, p. 140
sm-	F 14, p. 140	şr-	F 6, p. 139	zn-	F 14, p. 140
-sm	F 14, p. 142	şt-	F 3, p. 139	zv-	F 9, p. 140
sn-	F 14, p. 140	-şti	F 3, p. 144		
sp-	F 4, p. 139	şv-	F 9, p. 140		

1.2. *Grupuri iniţiale de trei consoane.*

Grupurile iniţiale de trei consoane constituie o serie care rezultă din dezvoltarea formulelor 1 şi 6 de organizare a grupurilor iniţiale de două consoane, prin adăugarea înaintea lor a uneia dintre următoarele trei spirante : *s*, *z*, *ş*.

De aici au rezultat următoarele grupuri de trei consoane, singurele posibile în limba română contemporană :

pst-, foarte rar, numai în interjecţia *pst* !
spl-, frecvent : *splai*, *splendid*, *splină*, *splint* etc. (nu apare înainte de *ă*, *î*, *o*, *u*).
scl-, frecvent : *sclav*, *scleroză*, *sclipi*, *sclivisi* etc. (nu apare înainte de *ă*, *î*, *o*, *u*).
zbl-, ca şi inexistent, apare într-un singur cuvînt regional : *zblendui*.
zgl-, foarte rar, numai în *zglăvoc* (*zglăvoacă*), *zglobiu*.
spr-, frecvent : *spre*, *sprijin*, *sprînceană* etc. (nu apare înainte de *a*, *o*, *u*, iar înainte de *ă*, numai regional).
scr-, frecvent : *screme*, *scrie*, *scrînti*, *scrobeală*, *scrum* etc. (nu apare înainte de *a* şi de *ă*).
str-, curent : *strat*, *străbate*, *strecura*, *strica*, *strîmb*, *strop*, *strugure* etc.
zdr-, frecvent : *zdravăn*, *zdrăngăni*, *zdreli*, *zdrîng!*, *zdrobi*, *zdrumica*.
zgr-, rar : *zgrăbunţă*, *zgribuli*, *zgripţuroaică*, *zgrunţuros* etc.
şpl-, foarte rar, numai în *şplint* şi *şplit*.
şpr-, foarte rar, numai în *şpraiţ*, *şpriţ* şi derivatele lor.
ştr-, frecvent : *ştrand*, *ştreang*, *ştrudel* (nu apare înainte de *ă*, *i*, *î*, *o*).
sfr-, rar : *sfrancioc*, *sfredel*, *sfriji*, *sfrunta* etc. (nu apare înainte de *ă*, *î* şi *o*).

1.3. *Grupuri finale de trei consoane.*

Nici unul dintre grupurile de trei consoane descrise sub **1.2.** nu poate să apară la finală din aceleaşi cauze din care nici grupurile iniţiale

de două consoane de la baza lor nu figurează în această poziţie în care se întîlnesc numai următoarele 8 grupuri de trei consoane :

-cst, rar : *text* (*context*, *pretext*), *mixt*.
-rst, foarte rar, numai în *carst* (*regiune de carst*).
-rşt, foarte rar, numai în interjecţiile *harşt* ! *hîrşt* !
-stm, foarte rar, numai în *astm* şi *istm*.
-mpt, rar : *prompt*.
-ncs, rar : *sfinx*.
-nct, rar : *sacrosanct*, *distinct*, *defunct*, *punct*.
-ngv, foarte rar : *bilingv* (*trilingv*, *plurilingv*).

Grupuri mai mari de trei consoane nu avem în limba română la iniţială sau la finală.

1.3.1. *Grupuri de trei consoane înainte de* **-i** *şoptit.*

Acestea sînt în număr de trei :

-mpţi : *prompţi*.
-ncşi : *sfincşi*.
-ncţi : *distincţi*, *defuncţi*.

1.4. *Grupuri de două consoane în poziţie medie.*

Potrivit cu principiul silabic, numai suita de consoane din aceeaşi silabă constituie un grup. Astfel, *ps* este grup în *psihic* şi în *biceps*, dar nu este în *rapsod*, în *coapsă*, în *capsă* sau în *capsoman*, fiindcă tăietura silabică se plasează după *p*, adică : *rap-sod*, *coap-să*, *cap-să*, *cap-soman* ; *rg* este grup în *larg*, *merg*, *pîrg*, dar nu mai este în *mergînd* sau în *pîrgui*, fiindcă tăietura silabică se plasează înainte de *g*, adică : *lar-gul*, *mer-gînd*, *pîr-gui*. În schimb, un grup cum este *cl*, de exemplu, se menţine şi în poziţie medie : *clamă* şi *a-clama* ; *clei* şi *în-cleia*, *climă* şi *a-climatiza*.

Prin urmare, nu toate consoanele care se pot afla în poziţie medie sînt prin aceasta grupuri ; *bm*, de exemplu, nu formează niciodată un grup, deşi se întîlneşte, în *submarin*, în *submers*, *submersibil* etc.

În multe lucrări de fonologie a limbii române nu se face distincţia de mai sus. Găsindu-se în situaţia de a descrie structura consonantică a mijlocului cuvîntului, autorii numesc grupuri orice suită de consoane în această poziţie. De aici rezultă, de exemplu, aşa-numitele grupuri de cinci consoane ca *-ncspr-* din *cincisprezece*, *-ptspr-* din *optsprezece* etc. Utilitatea unor asemenea observaţii nu poate fi pusă la îndoială, cu condiţia însă de a nu pierde din vedere că asemenea îngrămădiri de consoane nu intră niciodată în aceeaşi silabă şi deci nu trebuie considerate grupuri.

Aşadar, în poziţie medie, unele combinaţii consonantice se disociază, altele, nu. Celor din prima categorie le spunem în continuare d i s o c i a b i l e, celorlalte n e d i s o c i a b i l e.

Sînt însă şi grupuri cu situaţie mai puţin clară decît precedentele, de exemplu *st* : *sta*, *stărui*, *acest* etc., care, în poziţie medie, dau impresia că permit două modalităţi de disociere. Una : *as-tăzi*, *pas-tă*, *ves-tă*, *pis-tă*, *cos-ta*, *mus-ti* ; a doua : *a-stăzi*, *pa-stă*, *ve-stă*, *pi-stă*, *co-sta*, *mu-sti*. (Vezi Emanuel Vasiliu, *Fonologia limbii române*, Bucureşti, 1965, § 3.2).

Incontestabil că dificultatea o creează fricativa, care poate tot atît de bine să închidă o silabă sau să o deschidă sprijinindu-se pe oclusiva următoare.

Ca să ne decidem dacă un grup cu fricativă (*st* şi altele ca el, *sp*, *sc*, *zg* etc.) este sau nu disociabil, este necesar să se supună asocierea dintre fricativă şi oclusivă unei analize foarte atente din care să reiasă ce este mai important : calitatea fricţiunii din fricativă sau calitatea imploziunii din oclusivă ?

1.4.1. *Grupuri nedisociabile de două consoane în poziţie medie.*

În categoria aceasta intră grupurile organizate după formula 1 descrise la **1.0.**, pentru care dăm numai cîteva exemple : *a-plana*, *de-clamaţie*, *ca-blu*, *a-glomera*, *o-pri*, *a-cru*, *sa-cru*, *ca-bră*, *a-dresă*, *a-gronom* etc. Le ele se adaugă :

-*tl*- din *atlas*, *atlet*, *cotlet*, *titlu*, *cetlui* etc., care nu apare nici la iniţială, nici la finală (în mod normal, el trebuie considerat nedisociabil, deci : *a-tlas*, *a-tlet*, *co-tlet*, *ti-tlu* etc.) ;

grupurile de două consoane organizate după formula 6 : *a-fla*, *do-vleac*, *cea-slov*, *ha-zliu*, *i-şlic*, *o-frandă*, *co-vrig* etc. şi cele din grupa 9 : *a-sfinţi*, *de-zvolta*, *a-zvîrli* etc.

1.4.2. *Grupuri disociabile de două consoane în poziţie medie.*

Cu excepţia grupurilor organizate după formula 4, la care situaţia este similară cu cea discutată la **1.0.**, **1.1.**, toate celelalte sînt disociabile.

Regulile ortografice de despărţire a cuvintelor în silabe nu se suprapun perfect cu analiza făcută aici. Astfel, despărţirea *a-tlas*, *a-tlet* a fost adoptată prin analogie cu situaţia grupurilor muta cum liquida. Ea ar putea fi extinsă şi la grupurile fricative cum liquida : *cea-slov*, *i-şlic* şi la fricativa cum fricativa : *a-sfinţi*, *a-zvîrli*, *de-zvolta*, dacă nu se opune formativul lexical ca în *des-fiinţa*, *des-face* etc.

1.5. *Grupurile de trei consoane în poziţie medie.*

Dintre grupurile iniţiale de trei consoane, unele se realizează şi în poziţie medie, dacă admitem că spiranta care intră obligatoriu ca prim element într-un asemenea grup nu merge cu silaba anterioară, deci dacă un grup ca -*spl*-, de exemplu, nu devine automat : -*s*-*pl*-.

Să eliminăm deocamdată din discuţie cazurile în care tăietura silabică depinde de un criteriu lexical, cum se întîmplă în *răsplăti*, *despleti*, *displăcut*, *descleia*, *descleşta*, unde prefixele *răs*-, *des*-, *dis*- constituie un formativ lexical. Să luăm cuvinte la care acest criteriu se exclude de la sine, ca *aspru*, *isprăvi*, *glastră*, *păstrăv*, *ostrov*, *pistrui*, *cuscru*, *aştri*, *miniştri*, *noştri* etc. Pe acestea să le despărţim în *as-pru*, *is-prăvi*, *glas-tră*, *păs-trăv*, *os-trov*, *pis-trui*, *cus-cru*, *aş-tri*, *miniş-tri*, *noş-tri* sau este preferabilă despărţirea în : *a-spru*, *i-sprăvi*, *gla-stră*, *pă-străv*, *o-strov*, *pi-strui*, *cu-scru*, *a-ştri*, *mini-ştri*, *no-ştri* etc. ?

Argumente există şi pentru prima şi pentru a doua diviziune, căci toate grupurile cu care începe a doua silabă există la iniţială. Dar prima ne sileşte să conchidem că, în poziţie medie, limba română nu are nici un grup de trei consoane, că toate silabele sînt închise, iar dacă aplicăm acelaşi principiu şi la grupurile de două consoane care încep cu o spirantă, mărim şi mai mult numărul de silabe închise în poziţie medie, fiindcă, exceptînd muta cum liquida şi fricativa cum liquida, toate celelalte grupuri devin disociabile în această poziţie.

Soluția morfo-lexicală nu este deci totdeauna operantă. Este ușor să decidem că *descreți* se desparte în *des-creți*, dar *discret*, dar *asclepiad*?

Există succesiuni de trei sau mai multe consoane care se disociază fără greutate, ca *ac-triță*, *simp-tom*, *lăun-tric* etc.

Prin urmare, dificultatea, cu care ne-am confruntat la grupurile de două consoane formate dintr-o fricativă spirantă urmată de altceva decît de o lichidă, apare și la grupurile de trei consoane în poziție medie, caracterizate și ele prin faptul că încep cu o spirantă neurmată de o lichidă.

1.5.1. *Grupuri de consoane nedisociabile în poziție medie.*

Precedate sau urmate de o consoană, unele dintre grupurile descrise la **1.2.**, precum și *-rst-* se mențin în poziție medie, de exemplu, în structura : V—C(C)—CCC—V : *ab-stract*, *ob-strucție*, *ec-sclama*, *ec-spresie*, *în-scrie*, *opt-sprezece* etc. și în structura : V—CCC—C—V : *vîrst-nic*, dar *vîrstnic* poate fi despărțit și în *vîr-stnic*, adică după structura anterioară (V—C—CCC—V).

1.6. *Concluzii.*

1. Din punctul de vedere al structurii consonantice, există o deosebire remarcabilă între începutul și sfîrșitul cuvîntului, pe de o parte, și între acestea două și mijlocul cuvîntului, pe de altă parte. Ea se observă la grupurile consonantice. Astfel, în timp ce *pt*, *ps*, *ct*, *cs*, *ft*, *sp*, *st*, *sc*, *sm*, *șt*, *șc*, *șk̍*, *zd*, *jd* pot să apară atît la inițială, cît și la finală, altele ca *pl*, *pr*, *pf*, *tr*, *cl*, *cr*, *cv* etc. nu apar decît la inițială, iar altele ca *lp*, *lt*, *lc*, *lb*, *ld* etc., *rp*, *rt*, *rc*, *rb*, *rd* etc., numai la finală (vezi *Schema* de la p. 143).

2. Toate grupurile de două consoane, dintre care a doua este o lichidă sînt nedisociabile. Ele sînt însă posibile numai în poziție inițială sau medie.

3. Cinci consoane (*k̍*, *ǵ*, *č*, *ǧ* și *ţ*) nu intră niciodată ca prim element într-un grup consonantic.

4. Limba română contemporană nu are consoane geminate.

La structure phonologique du mot en roumain littéraire actuel (les groupes de consonnes)

(Résumé)

On décrit par le truchement de 16 formules les groupes de deux et de trois consonnes, leurs rapports et leurs positions dans le mot du roumain actuel en stricte dépendance du principe syllabique. Il en résulte une asymétrie significative entre l'initiale, la finale et le centre du mot. Aucun groupe « muta cum liquida » et « fricativa cum liquida », par exemple, n'est placé à la finale.

Fréquents en position initiale, les groupes de trois consonnes sont facilement dissociables dans l'intérieur du mot.

Le roumain d'aujourd'hui a quelques groupes consonantiques à statut phonologique particulier. Il s'agit des groupes de deux et de trois consonnes suivis d'un *-i* assylabique : *-pși*, *-pți*, *-cși*, *-bzi*, *-nși* et *-mpți*, *-ncși-* *-ncți*, sans correspondant parmi les groupes finals similaires non suivis d'un *-i* assylabique.

Decembrie 1973

Institutul de lingvistică
București, I. C. Frimu 22

C. DIMITRIU

ORIGINALITATEA VOCABULARULUI DIN *APOSTOLUL POPII BRATUL* (1559–1560)

Cercetarea lexicului din *Apostolul popii Bratul* în comparaţie cu douăsprezece texte vechi româneşti arată că în *Apostolul popii Bratul* apar 253 de cuvinte care nu se întîlnesc în nici unul din celelalte texte. Din punctul de vedere al circulaţiei, ele se pot grupa în : cuvinte comune tuturor vorbitorilor de limbă română ; cuvinte cu radicalul cunoscut vorbitorilor limbii române şi care pot fi înţelese în context ; cuvinte care se pot înţelege mai ales prin apelarea la textul slav tradus.

1. Semnalat acum mai bine de un deceniu de către P. P. Panaitescu [1], menţionat printre alte monumente de limbă română veche în cîteva lucrări [2] şi prezentat sub aspectul istoriei sale externe şi al raporturilor cu alte texte vechi româneşti într-un studiu aparţinînd lui G. Mihăilă[3], *Apostolul popii Bratul*—„cel mai vechi manuscris românesc datat ... al cărui copist se cunoaşte" [4] — nu a fost încă studiat din punctul de vedere al limbii române. În intenţia de a face ca acest important document de limbă română veche să fie luat în consideraţie în măsura cuvenită la cunoaşterea mai aprofundată a limbii române scrise din secolul al XVI-lea, ne propunem să relevăm aici unele caracteristici ale vocabularului din *Apostolul popii Bratul* în comparaţie cu vocabularul altor texte vechi româneşti.

2. Privitor la limba din *Apostolul popii Bratul* s-au făcut, pînă în momentul de faţă, doar unele constatări generale. Astfel, P. P. Panaitescu apreciază că *Apostolul popii Bratul* „se remarcă prin caracterul

[1] *Începuturile scrisului în limba română*, în « Studii şi materiale de istorie medie » IV (1960), p. 173—175 (vezi şi *Începuturile scrisului în limba română. Noi contribuţii*, în « Studii şi cercetări de bibliologie » V (1963), p. 128—129, precum şi *Începuturile şi biruinţa scrisului în limba română*, Bucureşti, 1965, p. 127—129).

[2] G. Mihăilă, *Contribuţii la studiul calcului lingvistic*, în SCL XVIII (1967), nr. 5, p. 533, 534, 536 ; idem, *Problemele editării şi studierii textelor bilingve slavo-române din sec. al XVI-lea*, în ACILFR XII, vol. al II-lea, 1971, p. 95, 96 ; I. Gheţie, *Cu privire la textele slavo-române în traducere interliniară din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea*, în LR XVII (1968), nr. 1, p. 77 ; idem, *Textele rotacizante şi originile scrisului literar românesc*, în SLLF I, 1969, p. 240 ; G. Ivaşcu, *Istoria literaturii române*, I, Bucureşti, 1969, fotocopia primei pagini, pe penultima foaie a ilustraţiilor dintre p. 82—83 ; G. Mihăilă, *Contribuţii la istoria culturii şi literaturii române vechi*, Bucureşti, 1972, p. 238—240.

[3] *Observaţii asupra manuscrisului slavo-român al popii Bratul (1559—1560)*, în SLLF II, 1972, p. 301—345.

[4] G. Mihăilă, *Observaţii...*, p. 302.

arhaic al limbii" [5]. Comparînd fragmente din *Apostolul Voronețean* și din *Apostolul popii Bratul*, G. Mihăilă constată că „din compararea celor două versiuni este greu deocamdată să se spună care este mai arhaică" [6]; comparînd, însă, fragmente din *Tetraevanghelul* lui Coresi și din *Apostolul popii Bratul*, același autor ajunge la concluzia că „textul popii Bratul pare pe alocuri mai arhaic" [7].

Aceste cîteva aprecieri sînt în măsură să arate că, în privința *Apostolului popii Bratul*, o problemă care prezintă interes este aceea dacă limba textului în discuție este sau nu mai arhaică decît limba altor texte vechi românești. În acest sens, oprindu-ne deocamdată numai asupra vocabularului, credem că, pentru a ne putea forma o părere cît mai apropiată de adevăr, compararea întregului material lexical din *Apostolul popii Bratul* cu întregul material lexical din alte texte de limbă română veche reprezintă procedeul cel mai indicat. Pentru efectuarea comparației, ne-am oprit la acele texte la care dispunem de indice de cuvinte complete, și anume, la *Codicele Voronețean* (=CV), *Psaltirea Voronețeană* (=PV), *Psaltirea Scheiană* (=PS), *Tetraevanghelul* (=CT), *Liturghierul* (=CL) și *Cazania a doua* (=CC_2) ale lui Coresi, *Palia de la Orăștie* (=PO), *Cazania* lui Varlaam (=VC), *Pravilele împărătești* (=PI) și *Îndreptarea legii* (=IL)[8].

Plecînd de la faptul că — alături de caracterul regional, popular sau neologic — caracterul arhaic al unui text conferă ceea ce am putea numi «originalitatea» textului respectiv, credem că, în domeniul vocabularului, această «originalitate» se poate stabili în primul rînd [9] prin identificarea acelor elemente lexicale care, apărînd într-un text, nu se întîlnesc în nici unul din celelalte texte cu care se face comparație. Practic, considerăm că originalitatea vocabularului din *Apostolul popii Bratul* față de vocabularul textelor cu care facem comparația rezultă mai ales din cuvintele care apar în *Apostolul popii Bratul* și nu se folosesc în nici unul din celelalte texte. Pentru a ne da seama dacă — stabilită astfel — originalitatea vocabularului din *Apostolul popii Bratul* diferă, cantitativ, de originalitatea celorlalte texte, am extras și cuvintele care se întîlnesc

[5] *Începuturile și biruința scrisului în limba română*, p. 128.

[6] *Observații...*, p. 326.

[7] *Idem*, p. 329.

[8] În legătură cu felul în care am utilizat indicele acestor texte, vezi C. Dimitriu, *Romanitatea vocabularului unor texte de limba română veche*, în SCL XXII (1971), nr. 6, p. 599—600, și *Aspecte ale structurii vocabularului limbii române vechi*, în AUI XVIII (1972), p. 26. Întrucît *Pravila ritorului Lucaci, 1581*, editată de I. Rizescu, București, 1971, și *Evangheliarul slavo-român de la Sibiu, 1551—1553*, editat de E. Petrovici și L. Demény, București, 1971, au apărut după ce alcătuisem «dicționarul de frecvență» al celorlalte texte (vezi *Aspecte...*, p. 26, nota 69), materialul lexical din aceste două texte l-am luat în considerație numai la stabilirea cuvintelor «specifice» *Apostolului popii Bratul* (vezi și nota 18, c). Menționăm că — deși ar fi fost foarte util — nu am putut face comparația și cu *Praxiul* lui Coresi (editat de I. Bianu, *Lucrul apostolesc, Apostolul, tipărit de diaconul Coresi în Brașov, la anul 1563*, București, 1930) sau cu *Noul testament de la Bălgrad*, 1648, întrucît la acestea nu au fost elaborate încă indice de cuvinte complete.

[9] Spunem *în primul rînd*, întrucît la «originalitatea» lexicală a unui text contribuie și diversele tipuri de îmbinări de cuvinte, sensurile particulare date unor cuvinte etc.

în fiecare din textele cu care facem comparaţia şi nu se folosesc în celelalte. Toate aceste date le-am încadrat în tabelul imediat următor [10].

Utilizînd acest tabel, putem reţine — referindu-ne la toate textele comparate — că indicele originalităţii lexicale confirmă ideea că : *Palia de la Orăştie* ocupă un loc special în literatura română veche nu numai prin cantitatea mare de nume proprii [11] şi prin elementele maghiare ceva mai numeroase [12], ci şi prin indicele originalităţii lexicale *ridicat* (30,39 sau 14,25 la cuvintele-titlu şi 4,17 la cuvintele-text) ; *Psaltirea Voroneţeană* şi *Psaltirea Scheiană-text* se aseamănă între ele nu numai prin proporţia cuvintelor-titlu formate pe terenul limbii române [13] şi printr-o proporţie ceva mai mare de împrumuturi vechi slave şi slave bisericeşti regionale sau ieşite din uz [14], ci şi prin indicele originalităţii lexicale *redus* (între cca 2 şi cca 5) ; indicele originalităţii lexicale *redus* reprezintă — pe lîngă proporţia cuvintelor-titlu formate pe terenul limbii române mai mare decît proporţia cuvintelor-titlu moştenite din latină [15] — o altă asemănare între *Pravilele împărăteşti* şi *Îndreptarea legii* ş.a.m.d.

Dacă ne referim în mod special la *Apostolul popii Bratul*, observăm că acesta, avînd indicele originalităţii lexicale *mediu* (13,74 sau 10,18 la cuvintele-titlu cu 1,60 la cuvintele-text), poate fi încadrat în aceeaşi grupă cu *Codicele Voroneţean* (13,15 sau 9,35 la cuvintele-titlu cu 3,04 la cuvintele-text), spre deosebire de *Tetraevanghelul* lui Coresi, care poate fi trecut printre textele cu indicele originalităţii *redus* (9,39 sau 5,74 la cuvintele-titlu cu 0,65 la cuvintele-text). Cu alte cuvinte, în problema — pusă de G. Mihăilă [16] — a caracterului arhaic al *Apostolului popii Bratul* în raport cu alte texte vechi româneşti, putem spune că, *din punctul de vedere al cantităţii de cuvinte « specifice »,* ***Apostolul popii Bratul*** *se aseamănă cu* ***Codicele Voroneţean*** *şi se deosebeşte de* ***Tetraevanghelul*** *lui Coresi.*

3. Făcînd abstracţie de numele proprii [17], cele 253 de cuvinte specifice *Apostolului popii Bratul* [18] se pot împărţi — din punctul de vedere al circulaţiei lor în timp — în trei mari categorii.

[10] Datele statistice privitoare la *Apostolul popii Bratul* le-am stabilit pe baza indicelui manuscris pe care l-am elaborat pentru acest text. Pentru datele statistice privitoare la textele cu care facem comparaţia, vezi trimiterile din nota 8.

Menţionăm că la *Psaltirea Scheiană* am făcut diferenţă între cuvintele care apar în textul *Psaltirii Scheiene* (pentru care folosim denumirea de *Psaltirea Scheiană-text*, prescurtat PST) şi cuvintele care aparţin celor şase texte rotacizante şi nerotacizante cu care I.-A. Candrea (vezi p. CCXXXVII) face comparaţia în subsolul ediţiei (pentru care folosim denumirea de *Psaltirea Scheiană-note*, prescurtat PSN).

[11] Vezi *Romanitatea vocabularului unor texte de limbă română veche*, p. 602, nota 28.

[12] *Idem*, p. 605. (Cuvintele-titlu maghiare apar în proporţie de 3,24 % în *Palia de la Orăştie*, în timp ce în celelalte texte proporţia cuvintelor-titlu maghiare variază între 1,00 % şi 2,08 %.)

[13] *Idem*, p. 603.

[14] *Idem*, p. 604. (Cuvintele-titlu vechi slave şi slave bisericeşti regionale sau ieşite din uz sînt în proporţie de 3,81 % în *Psaltirea Voroneţeană* şi de 4,57 % în *Psaltirea Scheiană-text*, faţă de celelalte texte, unde proporţia acestor cuvinte este cuprinsă între 1,92 % şi 3,14 %.)

[15] *Idem*, p. 603.

[16] Vezi citatele la care facem trimitere în notele 6 şi 7.

[17] Avem în vedere faptul că în textele traduse numele proprii sînt impuse de original.

[18] În numărul cuvintelor « specifice » *Apostolului popii Bratul* nu am inclus :

a) opt „unităţi" care constituie, probabil, greşeli de grafie necorectate de popa Bratul (uneori ar putea fi începutul unui cuvînt la care a renunţat, alteori slove aruncate deasupra

Nr. crt.	Textul	Total		Cuvinte utilizate în *Apostolul popii Bratul* care nu se întîlnesc în textele cu care facem comparaţia							
		Cuvinte-titlu	Cuvinte-text	Cuvinte-titlu		Din care: Subst. proprii		Din care: Restul		Cuvinte-text	
				nr.	proc.	nr.	proc.	nr.	proc.	nr.	proc.
1.	Apostolul popii Bratul	2495	29.042	342	13,74	89	3,56	253	10,18	465	1,60
				Cuvinte utilizate în fiecare text care nu se întîlnesc în celelalte texte cu care facem comparaţia (exclusiv APB)							
				Cuvinte-titlu		Din care: Subst. proprii		Din care: Restul		Cuvinte-text	
				nr.	proc.	nr.	proc.	nr.	proc.	nr.	proc.
2.	Codicele Voroneţean	1490	11.018	196	13,15	54	3,69	142	9,53	335	3,04
3.	Psaltirea Voroneţeană	1316	10.884	33	2,50	1	0,07	32	2,43	39	0,35
4.	Psaltirea Scheiană-text	2104	cca. 35.000	108	5,13	3	0,14	105	4,99	—	—
5.	Psaltirea Scheiană-note	2347	cca. 35.000	475	20,23	5	0,21	470	20,02	—	—
6.	Tetraevanghelul lui Coresi	2296	57.017	215	9,39	83	3,61	132	5,74	372	0,65
7.	Liturghierul lui Coresi	940	7.768	57	6,00	8	0,85	49	5,02	114	1,46
8.	Cazania a doua a lui Coresi	3760	170.827	720	19,14	27	0,71	693	18,43	1664	0,97
9.	Palia de la Orăştie	2813	59.307	855	30,39	454	16,13	401	14,25	2474	4,17
10.	Cazania lui Varlaam	3506	142.563	609	17,37	100	2,85	509	14,51	1624	1,13
11.	Pravilele Împărăteşti	1935	cca. 40.000	61	3,15	3	0,15	58	2,99	—	—
12.	Îndreptarea legii	1899	cca. 40.000	58	3,05	2	0,10	56	2,94	—	—

4. *Cuvinte „comune"*; 69 de cuvinte — neavînd caracter arhaic sau neologic și nici regional sau popular — pot fi considerate ca aparținînd limbii române „comune" (vorbite și scrise) atît din epoca veche, cît și din zilele noastre. Acestea sînt[19]: *agonisire* 26/13—14, *alergare* 231/8—9..., *aluniș* 443/3—4, *amărîre* 73/19, *aseară* 72/6—7, *cerneală* 377/16, *cîrciumăriță* 260/11, *cunoscător*, sm., 323/6—7, *curelar* 105/20..., *frămîntare* 390/2, *frămîntat*, adj., 132/11, *freamăt* 13/17, *furat*, adj., 211/2, *gleznă* 29/6, *iscălitură* 453/17, *ispitit*, adj., 300/14, *izbîndire* 71/3—4, *îmbinat*, adj., 424/3, *împletitoare*, sf., 311/16—17, *înfrunta* 199/18..., *înfruntare* 207/13, *înfruntat*, adj., 276/13, *învelire* 311/17, *învingere* 367/4—5, *jeluire* 334/3—4, *judecat*, adj., 40/15, *junghi* 442/6..., *legătoare*, sf., 243/20, *leșina* 394/7, *mărturisire* 298/20, *mărturisit*, adj., 110/2—3..., *miluit*, adj., 242/14, *mirositor*, adj., 415/19—20, *must* 16/18, *neașezat*, adj., 269/14, *nedumerit*, adj., 242/14, *neîntors*, adj., 411/11, *nemărturisit*, adj., 153/15, *nemîncare* 249/19, *neruginit*, adj., 305/14, *nevoit*, adj., 239/14, *numărat*, adj., 10/15—16..., *ocol* 248/2, *plecăciune* 90/5, *pocăire* 241/9, *potopit*, adj., 345/4—5, *privegheat*, adj., 299/17, *priveghetor*, sm., 299/20, *prorocit*, adj., 33/9, *reteza* 66/15..., *retezare* 66/12..., *retezat*, adj., 402/18, *roșeață* 442/4, *rugat*, adj., 243/14, *rugătoare*, sf., 172/9, *scopit*, sm., 90/11..., *solz* 97/12, *spînzurat*, adj., 107/9—10..., *spoit*, adj., 232/15, *suitor*, sm., 142/9—10, *tomnatic*, adj., 285/19, *trăgător*, sm., 136/16—17, *trimițătoare*, sf., 92/20, *vînticel* 255/1, *vîrî* 382/9, *vrabie* 431/6..., *vrăjmașă*, sf., 285—286/21—1, *zăcere*, 249/15, *zicător*, adj., 198/10.

Evident că nu toate cuvintele de mai sus au importanță egală în studiul diacronic al vocabularului românesc: întrucît substantivarea

rîndului din neatenție etc.). Acestea sînt: *diă* 152/3, *i* 288/20, *mu* 299/2, *ne* 305/13, *puru* 311/17 *sava* (eventual *sa va*) 273/17, *su* 248/17, *ve* 39/20;

b) treisprezece cuvinte care prezintă deosebiri de amănunt față de celelalte texte cu care facem comparația. Uneori aceste deosebiri sînt de natură fonetică sau de grafie: *dumestic* (față de *dumesnic* din PI sau de *dumestec* din IL) 173/11, *îngrose* (= îngroșa) 264/7, *pacere* (= *facere*?) 198/17, *soroacă* (= verset, formulă) 450/5 [pentru atestarea acestui cuvînt — cu sensul de „limită" — în *Praxiul* lui Coresi, vezi O. Densusianu, *Istoria limbii române*, București, 1961, vol. al II-lea, p. 337]. Alteori deosebirile vizează formarea cuvintelor: *adăposti* (față de *adăposta* din PSN) 221/20, *ademnare* (= *îndemnare*) 335/11 — 12, *căruț* (față de *căruță* din PSN) 88/20, *izidi* 57/1..., *necurmit* 291/2, *obucurat* (= bucurat) 417/1—2, *pestil* (față de *apestil* din CC_2 și IL) 246/7... [pentru atestarea acestui cuvînt în *Praxiul* lui Coresi, vezi O. Densusianu, *op. cit.*, p. 192 și 200], *urmire* (față de *urmuire* din CC_2) 65/12, *vlăditor* (față de *vlăduitor* din PST) 340/19...;

c) șase cuvinte care, în afară de *Apostolul popii Bratul*, apar doar în *Evangheliarul slavo-român de la Sibiu* (în *Pravila ritorului Lucaci* nu se întîlnește nici unul din cuvintele pe care le-am considerat « specifice » *Apostolului popii Bratul*: *anină*, sf., 254/margine, *gubav*, adj., 440/15, *ispos* (= ipsos), sn., 440/18, *leșinat*, adj., 277/18, *măturat*, adj., 269/8, *venită*, sf., 448/4.

Menționăm faptul că la cuvintele care apar de mai multe ori facem o singură trimitere (după care punem puncte de suspensie), precum și faptul că aparțin popii Bratul numai cuvintele care se întîlnesc pînă la p. 426 (vezi G. Mihăilă, *Observații...*, p. 306—310). Cît privește cuvintele de la p. 427—453, acestea pot fi datate cel mai tîrziu în 1715, așa cum rezultă din însemnarea de la p. 453, unde găsim Хзскг, adică 7223. Față de lectura făcută de G. Mihăilă (vezi *Observații...*, p. 310), din această însemnare am mai descifrat cîteva cuvinte, și anume: „care a(m) fo(st) și si(n)tu și voi fi ačai [= acia?] i(s)călitura lui Dumnăzău Ia(ș) a Gavril diiacŭ si(n) popa Isacŭ ... въдни ionŭ [= eu?] Neculai voevo(d) ве(ч)на и памѧшь în veci ami(n) въ лѣ(т)Хзскг ме(с) фе(в) є дни.

[19] Cuvintele le transcriem în forma lor actuală, valoarea morfologică indicînd-o numai atunci cînd cuvîntul respectiv poate avea mai multe valori (vezi și nota 18).

infinitivului lung (*agonisire*, *alergare* etc.) era un fapt curent în secolul al XVI-lea, acelaşi lucrul putîndu-se spune şi despre adjectivarea participiilor (*frămîntat*, *furat* etc.) sau despre derivarea de la verbe cu sufixul -(*ă*-, -*e*-, -*i*-, -*î*-)*tor* (*mirositor*, *trăgător* etc.), rezultă că apariţia unui substantiv sau adjectiv de tipul celor de mai sus era posibilă de la orice verb existent în limba română la acea dată. Alte cuvinte însă — mai ales dintre cele moştenite din latină sau împrumutate din diverse limbi, dar şi unele formaţii româneşti — au o importanţă deosebită pentru lexicografia românească, întrucît prezenţa lor în *Apostolul popii Bratul* constituie şi prima atestare în limba română [20]. De exemplu, în principalele dicţionare ale limbii române, primele atestări pentru *freamăt* şi *ocol* sînt la Dosoftei [21], pentru *must* în *Biblia de la Bucureşti* [22], pentru *plecăciune* într-un manuscris din 1691[23], pentru *cîrciumăriţă* într-un document din 1741 [24], iar pentru *vrabie* abia în texte din secolul al XIX-lea [25], deşi toate aceste cuvinte sînt atestate cu mult timp înainte, şi anume, în *Apostolul popii Bratul*. Prezenţa unora dintre aceste cuvinte în textul de care ne ocupăm permite şi formarea unei opinii mai veridice privitoare la răspîndirea în spaţiu şi timp a diverselor fapte de limbă, cum ar fi alterarea lui *f* la *h* în *hreamăt*, a lui *b* la *ģ* în *vraghie* etc.

5. La 102 cuvinte « specifice » *Apostolului popii Bratul* radicalul este cunoscut vorbitorilor de limbă română — fie tuturora, fie numai acelora din anumite regiuni — şi, ca urmare, aceste cuvinte, chiar dacă nu sînt astăzi uzuale, pot fi înţelese (mai ales în context) cu destulă uşurinţă. Aceste cuvinte sînt : *adăstare* 129/1—2, *aibător* 315/19..., *ajuna* 112/9—10, *aspuma* 386/3, *aşteptător*, sm., 346/20, *binedinvoi* 339/9—10, *burat*, adj., 249/6, *carevare*, pron. şi adj. neh., 38/11..., *chiporat*, adj., 266/5, *cineşicu*, pron. neh., 14/21, *cîrmitură* 281/4, *comărnicel* 102/11, *comînda* 229/14, *covăsi* 390/2, *covăsit*, adj., 390/17, *crezător*, adj. şi sm., 159/1—2..., 369/13..., *crucişoară* 302/13, *curvan* 279/20—21, *curvire* 383/18, *cuvintesc* 306/17, *descăra* 223/15, *descoperămînt* 300/19—20, *dinvoi*, v., 67/3, *drăcuşi*, v., 130/1, *făţări* 303/14, *fietor*, sm., 97/18—19, *fireşi*, adv., 195/15, *furişă*, sf., 320/8, *glăsit*, adj., 198/14—15, *holtei*, v., 105/19..., *ivit*, sn., 355/7, *închipişi*, v., 151/20—21, *închipora* 303/4, *închiporat*, adj., 300/8..., *înrosti* 154/19, *însoţit*, sm., 3/10, *întoarsă*, sf., 220/13, *întregumîndri*, v., 316/10—11, *junac* 321/10, *lipsită*, sf., 290/15, *lîngezie* 102/8—9, *luntritoare*, sf., 253/1, *măiestri*, v., 187/14, *măritură* 339/2—3, *mătăhăi* 130/10..., *mîndreşte*, adv., 258/9, *mîndrit*, adj., 338/16—17, *mîniac*, sm., 344/9, *mulţită*, sf., 299/8, *nearde* 415/6, *neclevetit*, adj., 236/10—11, *necrezător*, adj., 149/8, *nedator*, adj., 189/19, *nefăgăduire*,

[20] În acest sens, vezi, de exemplu, Valeria Guţu Romalo, *Atestări lexicale în Psaltirea în versuri a mitropolitului Dosoftei*, în LR VIII (1959), nr. 2, p. 47—50.

[21] Vezi Academia Română — continuat de Academia R. S. România — *Dicţionarul limbii române*, Bucureşti, 1913—1972 (= DA şi DLR), s.v. *freamăt* şi *ocol*.

[22] Vezi DLR, s.v. *must*.

[23] Vezi H. Tiktin, *Dicţionar român-german*, Bucureşti, 1903—1924 (=TDRG), s.v. *plecăciune*.

[24] Vezi DA, s.v. *cîrciumă*.

[25] Vezi TDRG, DA, I.-A. Candrea şi Gh. Adamescu, *Dicţionar enciclopedic ilustrat « Cartea Românească »*, Bucureşti, 1931 (=CADE), şi A. Scriban, *Dicţionaru limbii româneşti*, Iaşi, 1939 (= SD), s.v. *vrabie*.

sf., 142/17, *nefățărit*, adj., 305/8..., *nefitor*, sm., 379/20, *neînsurător*, sm., 406/13, *nepărut*, adv., 284/16, *neretezare* 403/6, *neretezat*, adj. și sm., 79/8 și 402/20..., *neruginos*, adj., 299/15, *netocit*, adv., 413/7, *nouit* (?), adj., 186/16, *pălit*, adj., 347/4–5, *păzitură* 403/8, *preafi* 206/5, *preaiubitură* 276/19, *preaînfricat*, adj., 105/8, *preapurtat*, adj., 341/21..., *preaticăi* 308/15–16, *preaticăire* 308/12, *preatrufă* 387/11, *preavedea* 415/6–7..., *preaveghea* 220/16, *prefi* 192/11, *preaînțelept*, adj., 389/14, *prepunaș* 266/20–21, *preurmi* 173/16..., *preurmitor*, sm., 313/7–8, *sărăcin*, adj., 88/10–11, *silit*, sm., 114/20–21, *spurcător*, sm., 394/16–17, *sufleta* 250/8, *sutat*, sm., 104/13, *toiegar*, sm., 178/21..., *trebuit*, sn., 221/13, *trebuită*, sf., 259/5–6, *trebuitor*, sm., 406/6, *trimisă*, sf., 166/13, *tristătură* 287/11–12, *tulbur*, sn., 414/8, *uceset*, sm., 20/3, *undarie* 269/7, *unuși*, nr., 368/5, *urmitor*, sm., 275/16–17, *vietor*, sm., 11/16..., *viețească*, sf., 17/3, *viețesc*, adj., 393/5, *vîndută*, sf., 45/7, *voiși*, pron., 394/1, *vrăjie* 84/7, *zeiasă* 211/3.

În ceea ce privește proveniența, majoritatea acestor cuvinte sînt formate pe teren românesc prin procedee curente încă din secolul al XVI-lea, adică prin substantivarea infinitivului lung (*adăstare*, *nefăgăduire* etc.), prin adjectivarea și substantivarea participiilor (*bucurat*, *chiporat*, *însoțit* etc.), prin derivarea cu sufixe productive, cum ar fi -(*ă*-, -*e*-, -*i*-, -*î*-)*tor* (*aibător*, *fietor*, *trebuitor* etc.) ș.a. În această privință însă trebuie adăugat și un alt fapt: *Apostolul popii Bratul* conține un număr relativ mare de cuvinte „specifice" formate prin procedee productive în limba română veche, dar care astăzi nu se mai folosesc sau se folosesc sporadic. Aici se încadrează: formarea de substantive feminine de la participii (*întoarsă*, *furișă*, *lipsită* etc.), procedeu curent în textele cu care facem comparația [26]; formarea — după model slav — de substantive, adjective și verbe cu prefixoidul [27] *prea* — (*preaiubitură*, *preaînfricat*, *preafi* etc.), procedeu întîlnit mai ales în textele coresiene [28]; formarea de adverbe, pronume și numerale cu encliticul -*și* (*fireși*, *voiși*, *unuși* etc.), procedeu, de asemenea, frecvent în epoca veche [29]; formarea — în manieră regională[30]

[26] De exemplu, *adunată*, în CC_2 308/23; *agonisită*, în PSN, 143/30–31, VC, 163/26; *arsă*, în PV, 7,38 b, PST, 32/13, PSN, 124/23. CL, 10^r/16; *ascunsă*, în PSN, 168/29, CC_2, 37/1, PO, 199/8 etc.

[27] Vezi Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"*, București, 1943, p. 192.

[28] Din cele 105 formații cu *prea*- întîlnite în toate textele cu care facem comparația, 56 — deci mai mult de jumătate — apar exclusiv în textele coresiene, cele mai multe numai în *Cazania a doua* (de exemplu: *preadînc*, 367/11, *preablînd*, 542/11, *preabogat*, 426/28 etc.) și doar restul de 49 apar fie numai în alte texte, fie și în alte texte și în vreunul din textele coresiene (de exemplu: *preablagoslovit*, în CL 12^v/12, CC_2 493/36, VC, 79/18; *preabucura*, în CV, 160/8–9; *preacălcător*, în PV, 7,32 a, PSN, 327/33 etc.). Dacă avem în vedere că formațiile cu *prea*- apar mai ales în textele coresiene, atunci prezența unui număr de 9 formații cu *prea*- „specifice" *Apostolului popii Bratul* — la care se adaugă încă 10 comune cu textele cu care facem comparație — ar putea fi interpretate ca o „apropiere" în ceea ce privește maniera de traducere între traducătorul *Apostolului popii Bratul* și „școala" coresiană de traducători.

[29] De exemplu, *acestași* în CC_2, 334/2, VC, 329/19; *aciași* în CV, 33/12, PSN, 77/33, CT, 53^r/17, CL, 4^v/13, CC_2, 26/12, PO, 115/16, VC, 39/26, PI, 582, IL, 582; *altcinevași* în CC_2, 68/23 etc.

[30] În această privință, vezi G. Istrate, *Originea limbii române literare. Noi contribuții*, AUI VI (1960), fasc. 2, supliment (Lucrările sesiunii științifice jubiliare...), p. 72.

— a unor cuvinte cu prefixul *în-* (*înrosti*) sau fără acest prefix (*mulțită*) ș.a.m.d.

Privitor la prezența lor în dicționare, observăm că doar unele dintre aceste cuvinte sînt inserate în principalele dicționare ale limbii române, prima lor atestare fiind, însă, mult mai apropiată de zilele noastre decît *Apostolul popii Bratul*. De exemplu, pentru *a ajuna*, *a măiestri* cele mai vechi atestări sînt din secolul al XVII-lea [31]; pentru *adăstare*, *a mătăhăi* primele atestări sînt abia din secolul al XIX-lea [32] ș.a.m.d.

Multe dintre cuvintele de mai sus, însă, nu apar în nici unul din dicționarele cercetate : *aibător*, *chiporat*, *comărnicel*, *cuvintesc*, *descăra*, *furișă* etc. Dacă avem în vedere că „pentru limba însăși, ca și pentru cei care o studiază, lexicul îmbrățișează toate cuvintele ei, indiferent dacă ele circulă sau nu într-un anumit moment" [33], atunci rezultă cu prisosință importanța pe care o are *Apostolul popii Bratul* în cunoașterea vocabularului limbii române.

6. În ultima grupă de elemente lexicale specifice *Apostolului popii Bratul* am încadrat 82 de cuvinte a căror înțelegere comportă dificultăți, unele fiind accesibile doar celor familiarizați cu limba română veche, iar altele putînd fi înțelese numai prin apelarea la textul slav tradus.

Cuvintele accesibile celor familiarizați cu limba română veche sînt reprezentate prin 40 de formații (adjective, substantive și adverbe) denumind diverse populații din vechime : *achiesc* 245/4—5, *alexandren*, adj., 198/9, *antiohianin*, adj., 1/12, *antiohiisc*, adj., 60/20—21, *aravlean*, sm., 16/6, *atin*, sm., 187/4, *atineiesc* 187/12—13, *berean*, sm., 213/2, *chiprinesc* 122/12—13, *cretan*, sm., 16/6, *dervean*, sm., 213/6, *efesesc* 298/6..., *elamit* 15/12, *etiopsc*, adj., 88/13, *galatiesc* 170/12, *galileiește* 15/6, *haldeiesc* 65/2—3, *hananesc* 139/1—2, *iopiesc* 118/10, *is‹rae›lev* 23/19, *israilesc* 43/4..., *israiltesc* 230/14, *israiltenean*, adj., 138/7—8, *italiesc* 104/15, *licaonesc* 150/13, *licaonește* 151/18, *liviitesc* 15/21, *livirtinesc* 16/21, *midean*, sm., 15/11—12, *pamfileienesc* 137/4—5, *partean*, sm., 15/11, *pisideiesc* 137/12, *pontean*, adj., 191/21, *pontiisc* 43/2, *saducheiesc* 50/20, *samar*, sm., 100/17..., *samariesc* 82/17..., *sidonean* 131/10—11, *tiatiresc* 172/16, *tirean*, sm., 131/10.

Unele dintre aceste cuvinte pot fi considerate „preluări" din textul tradus, datorită sufixului slav care apare — nemodificat — și la cuvîntul „românesc" respectiv : *antiohiiscul* < антїωХїнскаго, *etiopscă* < етиωпскїи, *is‹rae›lev* < ї͞слвь etc. La alte cuvinte, însă, traducătorul utilizează cînd un sufix slav care se folosea — sporadic — în limba română veche (-анинь), cînd un sufix de origine slavă, dar care s-a impus în limba română (*-ean*). În acest sens, se poate observa că traducătorul *Apostolului popii Bratul* „evită" sufixul slav -анинь (pe care-l păstrează numai în *antiohianinŭ* <антиоХїанинь), folosind cu predilecție sufixul de origine slavă *-ean* (*berean* [34] < берѣнин, *dervean* <дерѣнинь etc.), spre deosebire de traducătorul *Codicelui Voronețean*, care la aceste cuvinte utilizează sufixul slav (*bereanin* 14/11, *derveanin*

[31] Vezi DA, s.v. *ajuna*, și DLR, s.v. *măiestri*.

[32] Vezi TDRG, DA, CADE și SD sub cuvintele respective.

[33] Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1956, p. 57.

[34] Menționăm că *berean* din *Apostolul popii Bratul* nu trebuie confundat cu ardelenescul *berean*, care — așa cum ne informează prof. G. Istrate — are sensul de « participant la o petrecere tinerească care are loc la începutul lunii ianuarie ».

14/13—14). Întrucît între *Apostulul popii Bratul* și *Codicele Voronețean* distanța în timp nu va fi fiind prea mare, explicația „evitării” sufixului slav -анинъ de către traducătorul *Apostolului popii Bratul* o putem pune pe seama „școlii” de traducători de la Brașov, care tindea să înlăture elementele „străine” din textele traduse [35]. În sfîrșit, la alte cuvinte din această categorie, traducătorul a preluat din textul slav numai radicalul, la care a adăugat sufixe românești : *achiesc* <акинска, *efesesc* <ефеска, *galileiește* <галилеане etc.

★

La cuvintele accesibile celor familiarizați cu limba română veche încadrăm și 25 de cuvinte (adjective, adverbe, substantive și verbe) care sînt inserate (cuvintele ca atare sau numai radicalul lor) în dicționarele folosite, dar cu atestări mai apropiate de zilele noastre. Aceste cuvinte — a căror primă atestare apare în *Apostolul popii Bratul* — sînt următoarele :

Alduit (adj., 443/9) = binecuvîntat (nu are corespondent în slavă) : *alduită ești că plină ești de m‹i›l‹o›ste domnului cu tine* 443/9—10. Acest adjectiv este inserat în DA, unde este citat după *Anonymus Caransebesiensis* [36], se dă un exemplu din texte aparținînd secolului al XIX-lea și se arată că reprezintă o formație românească pe baza unui împrumut din maghiară.

Apristui (v., 58/20) = a veni [37] (traduce pe непрѣстаахѫ) : *în toate zilele întru besĕreci și întru case apristuiia învățînd* 58/19—21. Verbul *a apristui* din *Apostolul popii Bratul*, cu sensul de « a veni »[38] (eventual « a veni continuu », prin contaminarea verbelor пристоꙗти, пристаюти cu adverbele непрѣстаньно, непрѣстаньнѣ[39]) poate fi considerat o formație românească pe baza vechiului slav пристоꙗти sau пристаꙗти.

Apristuit (adv. -?-, 136/6), formă obscură întrucît cuvîntul slav tradus (непрѣстаеше) este verb, iar cuvîntului românesc trebuie să-i acordăm valoare de adverb cu sensul de « necontenit » : *o, înplute de toate*

[35] În acest sens, vezi și *Romanitatea vocabularului unor texte de limbă română veche*, p. 604, unde constatam că în general împrumuturile vechi slave și slave bisericești regionale și ieșite din uz apar — în calitate de cuvinte-titlu — în proporție de aproximativ 2% în textele coresiene și în proporții de aproximativ două ori mai mari în unele texte rotacizante (*Psaltirea Voronețeană* și *Psaltirea Scheiană-text*).

[36] Pentru o prezentare a acestei lucrări (la care vom folosi prescurtarea *Anon. Car.*), vezi N. Drăganu, *Mihail Halici (contribuție la istoria culturală românească din sec. XVII)*, DR IV (1924—1926), p. 112 și urm.

[37] Vezi TDRG, s.v. *pristoi* [1] (< v.sl. *pristojati*), și Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, București, 1968, p. 577, unde la *a pristoi* se indică drept etimon v.sl. *prĕstojati*. În *Apostolul popii Bratul* apare și verbul *a pristui* (în forma de perfect *pristuite* 196/20) cu sensul de « a sosi ».

[38] În DA este inserat un verb *a apristui* cu sensul de « a cîștiga », care este o formație românească rezultată prin disimilare totală din **apristrui*, acesta provenind din v.sl. *pristroja* (*pristroiti*). Întrucît acest verb se deosebește de cel din *Apostolul popii Bratul* prin sens și prin proveniență, putem spune că *a apristui* din *Apostolul popii Bratul* este alt verb decît cel din DA.

[39] Pentru aceste cuvinte, vezi Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Viena, 1862—1865.

hitlenșugurile..., *fečorŭ drăcescu...*, *apristuit amu stai a întoarce căile domnului čalĕ dirĕptele* 136/1—8. La fel ca la *a apristui*, și aici credem că trebuie presupus un „amestec" între verbele прнстоıатн, прнстаıатн — care au dat corpul fonetic al cuvîntului — și adverbele непрѣстаньно, непрѣстаньнѣ — care au dat sensul adverbial al cuvîntului — la care se adaugă posibilitatea ca în limba română participiile (și, structural, *apristuit* este un participiu) să capete valoare de adverb. Admițînd acest lucru [40], rezultă că adverbul *apristuit* este o formație românească.

Areopaghitesc (adj., 191/10) = care aparține areopagului : *e într-înșiĭ era și Dionisie areopaghitescul* 191/9—10. În dicționarele utilizate nu este inserat *areopaghitesc*, ci numai *areopag* și *areopagit*. *Areopag* este considerat de origine grecească în TDRG, de origine latină în CADE sau de origine grecească pentru epoca mai veche și de origine latină pentru epoca modernă în DA ; cea mai veche atestare este înregistrată în DA, unde se citează un manuscris de prin 1830 (din M. Gaster, *Chrestomatie română*, II, Leipzig—București, 1891, p. 359). *Areopagit* — pentru care nu se dau exemple — este considerat de proveniență franceză în DA sau latină în SD. Totuși, în forma *areopaghit*, acest cuvînt apare încă în *Praxiul* lui Coresi (vezi O. Densusianu, *op. cit.*, p. 346) sau în *Cazania* lui Varlaam : *atunce era și Dionisie areopaghit*, *dascalulŭ lui Erotei* 283/31—32.

În ceea ce privește proveniența, *areopaghitesc* din *Apostolul popiĭ Bratul* trebuie considerat o formație românească datorită sufixului *-esc* — pe baza unui radical slav, pentru că în acest text traduce pe ареопагнтскнн. Dacă avem în vedere că în titlul *Cazaniei* lui Varlaam se spune că aceasta a fost „tălmăcită din limba slavoniască pre limba romeniască" (p. 1/5—6), atunci putem aprecia că și în acest text *areopaghit* este de proveniență slavă.

Faptele de mai sus relevă că în limba română scrisă a existat încă din secolul al XVI-lea un radical *areopaghit* [41], care provine din slavă, radical care va fi fost „întărit" în secolele următoare prin elementul corespunzător de proveniență franceză sau latină savantă. Cu alte cuvinte, *areopaghit* — pe baza căruia s-a format *areopaghitesc* din *Apostolul popiĭ Bratul* — reprezintă un caz de etimologie multiplă [42], întrucît a provenit — în etape diferite — din slava bisericească [43], din franceză și din latina savantă.

Căpic (sm., 150/8—9) = conducător, șef : *unii amu era cu ovrĕiĭ e unii cu ap<o>s<to>lîi* ; *și dĕca fu pornire linbilor și ovrĕilorŭ cu căpiciĭ*

[40] Ar mai exista și ipoteza ca *apristuit* să fie un adjectiv de proveniență participială cu sensul — probabil — de « neclintit ».

[41] Dacă avem în vedere asemănarea „formală" a lui *areopaghit* cu participiile verbelor de conjugarea a IV-a (de tipul *iubit*, *citit* etc.), atunci putem presupune că din *areopaghit* s-ar fi putut extrage pe terenul limbii române și radicalul *areopag*.

[42] Pentru etimologia multiplă, vezi Al. Graur, *Etimologii românești*, București, 1962, p.11 și urm.

[43] Prezența lui *areopaghitesc* în *Apostolul popii Bratul* arată și că traducătorul acestui text nu cunoștea toate subtilitățile limbii slave sau poate că noțiunea transmisă prin acest cuvînt nu-i era suficient de clară. Spunînd aceasta, avem în vedere că la p. 186/3 găsim *arie lui ghiiață*, care traduce literal pe арїевь ледь, iar la p. 187/11 găsim *lu arie ghĕță*, care traduce, de asemenea literal, pe арїева ледъ, cu toate că în slava bisericească арніевъ ледъ înseamnă *areopag* (cf. Fr. Miklosich, *op. cit.*, s.v. ледъ).

lor a dosădi și cu pietri a ucide ei 150/3—10. Un cuvînt *căpiciu*, sn., cu sensul de « căpețeală », este inserat în DA și în CADE, în DA fiind considerat o formație românească „cu schimb de sufix" de la *căpețeală*, iar în CADE fiind considerat ca provenind din sîrbescul *kapić*. *Căpicii* din *Apostolul popii Bratul* reprezintă un alt cuvînt decît cel inserat în DA și în CADE, întrucît se deosebește de acesta atît prin sens (primul înseamnă « conducător, șef », în timp ce al doilea « căpețeală »), cît și prin gen (primul este masculin, iar al doilea neutru).

Cît privește proveniența, credem că masculinul *căpic* din *Apostolul popii Bratul* poate fi considerat o formație românească (pe baza latinescului moștenit *cap*), care calchiază pe slavul начелникы (acesta corespunzînd în textul slav românescului *căpicii*).

Cealău (sm., 76/12) = înșelător (traduce pe идолꙋ) : *și vițelŭ fĕceră întru zilele ačalĕ, rădicară comîndare čalăului* 76/10 — 12. Acest cuvînt — de origine maghiară — este inserat în dicționarele folosite, cea mai veche atestare fiind, însă, abia din secolul al XIX-lea (cf. DA, sv. *cealău*, sm., adj. m.).

Chelfed (sm., 186/5) = desfrînat, nerușinat (traduce pe блаждївїи) : *și unii grăiia : ce amu va chĕlfedul acestu se grăiască?* 186/3—6. În forma de plural, *chélfeți*, îl găsim și în *Codicele Marțian*, f. 148 v° r 7 (cf. N. Drăganu, *Două manuscripte vechi, Codicele Todorescu și Codicele Marțian*, București, 1914, p. 231), fiind considerat de N. Drăganu — *op. cit.*, p. 181—182 — drept „o corupție... al căruia înțeles nu-l putem preciza de ajuns din cuvintele cu care stă în legătură". Un cuvînt mai mult sau mai puțin asemănător, cu care va fi fiind înrudit *chelfeld* — anume *chelfaríe—chelfáriu* — este menționat și în DA, unde, însă, se face trimitere la *tîrfă*. Etimologie necunoscută.

Colibi (v. 176/3) = a se clătina (traduce pe поколѣбатисе) : *de năprasnă trăsnătŭ fu mare ca să colibĕscă-se urziturile temniției* 176/1—4. Acest cuvînt este inserat în DA, unde este preluat din Anon. Car. ; întrucît în Anon. Car. nu se indică sensul, în DA se spune că acest verb înseamnă „probabil" « a se adăposti într-o colibă » și, ca urmare, *a se colibi* ar reprezenta o formație românească din *colibă*. O. Densusianu[44] arată, însă, pe bună dreptate, că acest cuvînt provine din v. sl. *kolĕbiti*, *kolĕbati*, avînd sensul de « a ațîța la revoltă, a răscula » (cu acest sens apare în *Praxiul* lui Coresi, p. 39). În **Apostolul popii Bratul** *a se colibi* are sensul de „a se clătina", mai precis « a se clinti, a se dărîma »[45].

Gîmbose (sf., 306/11) = înșelare (traduce pe льсть) : *părăsiți amu toate rĕlele și toată gîmbosĕ* 306/10—11. Acest cuvînt este inserat în DA (cu exemple din secolul al XIX-lea) și în SD (fără exemple) și are sensul — indicat în DA — de „insecte, colb, bucăți mici de lemne, sfărîmături de putregai, țărnă etc.". Contextul din *Șezătoarea*, II, 20/9 — dat în DA — arată că *gîmbose* poate avea și sensul de « înșelare » : „cîte gîmboase-s pe

[44] *Op. cit.*, p. 321.
[45] Sensul din *Apostolul popii Bratul* ar putea explica și pe acela pe care-l are *a colibi* în al II-lea citat (p. 47) din *Praxiul* lui Coresi dat de O. Densusianu : *vine multe și grele aducea spre Pavel, celea ce nu le putea colibi.*

lume, toate le țin femeile în gură ca să le treacă durerea". Etimologia necunoscută [46].

Hition (adj., 392/21) = probabil « trecător, perisabil », eventual « rău », așa cum ar putea rezulta din Ходним, pe care-l traduce : *și de voi judecă-se lumě nedes<to>inici seți juděțělor čalora hitioaneloru* 392/19—21. Acest cuvînt este inserat în toate dicționarele folosite — unde se indică și proveniența din maghiară — dar cu sensul de « slab » (mai ales privitor la vite) sau de « mic, plăpînd, șubred » (cu ultimul sens — pentru care vezi DA — ar putea fi pus în legătură și sensul de « trecător, perisabil, rău » din *Apostolul popii Bratul*)[47].

Ilui (v., 373/17) = a primi, a adăposti (traduce pe непрїемати) : *porînčaște așijděre ačaia a nu ilui neștene în casă* 373/15—17. Verbul *a ilui* este un împrumut din maghiară [48].

Împruora (v., 42/9—10) = probabil « a se agita », așa cum rezultă din slavul шеташ сѧ, pe care-l traduce : *dereptu ce împruorară-se limbile...?* 42/9—10. Acest verb este inserat în TDRG (s.v., *amproor*, considerat cu etimologie necunoscută) și în CADE (unde este considerat o formație românească pe baza grecescului « prooros »)[49], dar cu sensul de « a se stropi cu apă ».

Neogodință (sf., 59/15) = neplăcere (traduce pe неоугодне) : *neugodință este noao a lăsa cuvîntul domn<u>lui* 59/15—16. Dicționarele utilizate inserează numai pozitivul *ogodință*, pe care-l consideră o formație românească pe baza verbului de proveniență v. sl. *ogodi* (cf. DLR, sv. *ogodință*). Prin urmare și *neogodință* este o formație românească după model slav.

Obidului (v., 71/18—19) = a nedreptăți (traduce pе ѡбидимие) : *dereptu ce obiduluiți a săi?* 71/18—19. Dicționarele folosite inserează numai pe *obidi* — formație românească din v. sl *obidă* — și pe *obidui* — de proveniență slavonă (cf. DLR) — ceea ce înseamnă că *obidului* este o formație românească dintr-un radical de origine v.sl.

Obiduluit (adj., 342/16) = nedreptățit (traduce pe ѡбидими) : *și dereptul Lotu obiduluitul de necurățiile ale spurcateei viiață izbăvi-lŭ* 342/15—19. La fel ca la cuvîntul anterior, dicționarele inserează numai pe *obidit* și *obiduit* (cf. DLR), *obiduluit* fiind, deci, o formație românească dintr-un radical de proveniență v.sl.

Omesti (v., 346/4—5) = a cuprinde (traduce pe въмѣстити) : *nu va vrě unii să piarză ce toți întru pocaanie se-i oměstěscă* 346/2—5. Acest cuvînt este inserat numai în DLR, unde se indică sensul (« a mistui, a digera ») și proveniența (mg. *emészt*) după Anon. Car. În *Apostolul*

[46] În DA se formulează și ipoteza că *gîmboase* ar fi o formație românească cu sufixul *-os* de la **gîmbă* < v. sl. *gąba* (= burete; lepră). Notăm că radicalul acestui cuvînt îl întîlnim în PST, la *a gîmbosi*, *gîmbosire*, *gîmbositor*, pentru care vezi DA, s.v. *gîmbosi*.

[47] Exemplul dat în DA după B. P. Hasdeu este de pe la începutul secolului al XVII-lea, așa cum rezultă din comentariile autorului (vezi *Cuvente den bătrîni*, I, București, 1878, p. 259—265).

[48] Vezi Lajos Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, Budapest, 1966, unde se arată că *a ilui*, cu sensul de « a trăi, a viețui », provine din maghiarul *él* (Lajos Tamás a luat acest cuvînt de la Simeon Russu, *Cuvinte dialectale de pe cîmpia Ardealului*, „Șezătoarea" XXXVI (1928), vol. XXIV, nr. 11—12, p. 169).

[49] În DA se face trimitere la *proora*, iar în SD apare numai substantivul *(îm)proor*.

popii Bratul, însă, *a omesti* apare cu alt sens, și anume « a cuprinde », sens care poate fi explicat prin slavul кълѣстити, pe care-l traduce. Dacă avem în vedere că la *a omesti* — verb întrebuințat foarte rar în limba română — sensul din *Apostolul popii Bratul* diferă de cel indicat în Anon. Car.[50], că textul românesc al *Apostolului popii Bratul* este tradus din slavă, unde există pe lîngă кълѣстити (tradus prin *omesti*) și оумастити, de care — datorită sensului său de « a mirui, a unge cu mir »[51] — putea fi apropiat кълѣстити[52] și că este greu de explicat evoluția lui *e*- (din maghiarul *emészt*) la *o*- (din rom. *omesti*[53]), în timp ce (admițînd „amestecul" lui кълѣстити cu оумастити) *oy*- din slavă este redat în mod obișnuit prin *o*-[54], atunci putem presupune că *omesti* din *Apostolul popii Bratul* nu este un împrumut din maghiară[55], ci probabil un împrumut din slava bisericească.

Posădi (v. -?-, 393/8), formă obscură (traduce pe посажданите) atît din cauza grafiei (посажданиѭ), cît și a contextului în care apare: *au nu știți că îngerul lor judecăm* [sic !] *nu numai viețeștilor? Viețĕsca amu judecare sĕți avĕ că geleluirĕ întru besĕreci acĕste posăditee* [?] *că de firĕ rușine voao grăescu* 393/2—10. Indiferent de partea de vorbire pe care o reprezintă — verb sau adjectiv participial — important este faptul că în *Apostolul popii Bratul* apare radicalul verbului de proveniență veche slavă *a posădi* cu sensul de « a așeza, a sădi » (în CADE și în SD, unde este inserat acest verb, cea mai veche atestare este din secolul al XVII-lea, la Dosoftei).

Postelnic (sm., 131/15—16) = mare demnitar („traduce" pe постелника): *și rugară despunetoriul postĕlnicul împăratului* 131/15—16. Acest cuvînt de proveniență veche slavă este atestat în dicționarele cercetate, cea mai veche atestare fiind înregistrată în TDRG, la Dosoftei.

Pridădit (adj., 168/17—18) = încredințat (traduce pe дапрѣданъ): *și eși pridăditu bunătăției domn‹u›lui de frați* 168/17—19. În unele din dicționarele cercetate (TDRG, SD) este inserat numai verbul *a pridădi*, de proveniență veche slavă, iar O. Densusianu notează și formațiile românești *pridădire* (*op. cit.*, p. 196) și *pridăditor* (*idem*, p. 215). Adjectivul participial *pridădit* este o formație românească pe baza unui radical din vechea slavă.

Prișlețire (sf., 138/14) = venire, sosire (traduce pe пришелствы): *și oamini rădică întru prișlețire în țara Eghipetului* 138/13—14. În unele dintre dicționarele cercetate este inserat doar verbul de proveniență v.sl. *a prișleși* (vezi TDRG) sau adjectivul format pe terenul limbii române *prișleț* (vezi SD). Substantivul *prișlețire* s-a format pe terenul limbii române pe baza radicalului de origine veche slavă.

[50] Vezi N. Drăganu, *art. cit.*, p. 156.

[51] Vezi Fr. Miklosich, *op. cit.*, s.v. оумастити, precum și I. D. Negrescu, *Limba slavă veche*, București, 1961, s.v. оумастити.

[52] Pentru alte cazuri în care un verb din textul slav — din acelea care nu au pătruns în limba romană — să fie „tradus" în *Apostolul popii Bratul* printr-un verb tot slav cu sens „apropiat", care să apară pentru prima dată în limba română, vezi mai departe la *podmi* și *preablăndi*.

[53] Vezi Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 418. Vezi și DLR, s. v. *mistui*, unde se arată că acest verb își are originea în maghiarul *emészt*.

[54] Vezi Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 334.

[55] Nu este inserat nici în *op. cit.* a lui Lajos Tamás.

Ritar (sm., 235/margine) = probabil o greşeală pentru *ritor*, întrucît „traduce" pe ритормъ din slavă : *e-ntru demînĕța lăsară calarii se margă cu nusul cu bătrînii și cu ritarol Tirtil oarecarele* 234/margine — 235/margine. În forma *ritor*, cuvîntul este inserat în dicționarele cercetate, unde se indică proveniența din neogreacă şi se dau exemple din sec. al XIX-lea. La fel ca la *areopaghitesc*, însă, credem că şi aici trebuie să admitem etimologia multiplă, în sensul că în limba română scrisă *ritor* — în forma *ritar* — a fost împrumutat încă din secolul al XVI-lea din slava bisericească şi abia în secolele următoare s-a impus prin influența neogreacă.

Săblăznisie (sf., 308/13) = ademenire (traduce pe сьблазнѹ) : *aċasta fu în capul unghiului și piiatră prĕticăirei și piiatră săblăznisiei* 308/9—13. În dicționare sînt inserate doar substantivul *săblaznă* şi verbul *a săblăzni* (cf. TDRG, CADE, SD), ambele împrumutate din vechea slavă. Substantivul *săblăznisie* este o formație românească pe baza radicalului de proveniență veche slavă.

Sin (sm., 453/18) = fiu [56] : *Gavril diiacŭ sin popa Isacŭ* 453/17—18. Acest cuvînt — de origine veche slavă (cf. TDRG, CADE, SD) — este inserat în dicționarele cercetate, unde cea mai veche atestare este la I. Neculce ; prin urmare, atestarea lui *sin* în partea a doua a *Apostolului popii Bratul* (însemnarea din 1715) este anterioară celei din dicționare (întrucît substantivul *sin* apare în documente mai vechi decît partea a doua a manuscrisului de care ne ocupăm, trecerea lui în această grupă de cuvinte este motivată doar de faptul că nu apare în nici unul dintre textele cu care facem comparația şi că este înțeles numai de cei familiarizați cu limba română veche).

Vadnic (sm., 236/12) = clevetitor (traduce pe клеветникн) : *naintĕ fĕțeei vedĕ-ș-va vadnicii* 236/12. Substantivul *vadnic* — o formație românească pe baza verbului de origine veche slavă *a vădi* (cf. TDRG, CADE, SD) — este inserat în dicționarele citate, unde cea mai veche atestare este în *Pravila de la Govora*. Radicalul acestui cuvînt se întîlneşte şi în CC_2, la *vădnicie* (cf. O. Densusianu, *op. cit.*, p. 209).

Vorovanie (sf., 182/4) = agitație (traduce pe мльвѣахѫ) : *tîrgari oarecarii bărbați răi pre gloată se fecеră vorovania prin cetate* 182/1—4. Acest substantiv — care nu este inserat în dicționarele utilizate — poate fi considerat o formație românească după model slav [57] pe baza unui radical *a vorovi*, a cărui proveniență este nesigură [58].

★

În sfîrşit, cuvintele pentru a căror înțelegere este nevoie să facem apel la textul slav tradus sînt reprezentate de 17 unități lexicale (substantive,

[56] Substantivul *sin* apare în însemnarea de la p. 453 (vezi nota 18), care — în fragmentul ce interesează aici — este scrisă numai în româneşte.

[57] Avem în vedere cuvinte de tipul *citanie, jelanie, pogrebanie* etc., care în limba română sînt împrumuturi vechi slave (vezi CADE sub aceste cuvinte). Vezi și Maria Purdela-Sitaru, *Uzul sufixelor* ***-anie, -enie, -eală, -oare*** și ***-ură*** *în graiurile populare*, în « Studii de limbă şi stil », Timişoara, 1973, p. 163 şi urm.

[58] Ceea ce ne-a determinat să ne situăm pe această poziție este faptul că în TDRG şi SD *a vorovi* este considerat o formație românească pe baza lui *voroavă* (acesta din urmă fiind o variantă a lui *vorbă*, care, la rîndul lui, este împrumutată din v. sl. *dvoriba* cu sensul de *curte* şi, de aici, *adunare*), pe cînd în CADE *voroavă* este considerat formație românească din *a vorovi* (acesta din urmă avînd etimologia necunoscută).

adjective, verbe și conjuncții) care nu apar în vorbirea curentă, nu sînt inserate în principalele dicționare și lucrări de istoria limbii române, nu se întîlnesc în textele cu care am făcut aici comparația și — după cîte știm — nici în vreun alt text românesc vechi sau modern. Aceste cuvinte — atestate pentru prima dată în *Apostolul popii Bratul* — sînt :

Blăguit (sn., 118/12) : poate avea sensul de « naufragiu » (întrucît traduce pe истѫпленни) sau, eventual, pe acela de « plutire », așa cum ar rezulta din context : *începu Petru, spuně lorŭ pre rîndu, grăi : eu era întru cetátě iopiiiască rugîndu-mă ; și văzuiu întru blăguitu veděre deștingîndu un vasu ca o pînză mare de patru margini spînzurată din ceriu ; și vine pînă la mine* 118/7—18. Etimologie necunoscută.

Caporu (conj., 86/17, 379/14, 380/6, 17, 390/9/ = « căci » explicativ care — cu excepția exemplului de la p. 380/17, unde nu are echivalent în slavă — traduce pe нбо : *căce* [traduce pe ꙗко] *darul domn<u>lui pare-ți că argintul a-l cîștiga ; nu ți-e* [?] *parte, nece soarte întru cuvintele acastě, caporu* [traduce pe нбо] *inima ta nu e dirěptă naintě lu Dumnezeu* 86/12—18. Și la cuvîntul *caporu* (cu variantele *capuru* și *căporu*) etimologia este necunoscută.

Cîpin (sm., 72/21, 74/14) = spin sau, mai curînd, « spinărie, mărăciniș » (traduce pe кѫпинѣ) : *ivi-i-se lui întru pustinile codrului Sinaiei îngerul domnului întru vapae de focŭ întru cîpinu*[59] 72/16—21. Fiind atestat numai în *Apostolul popii Bratul*, substantivul *cîpin* poate fi considerat aici o „preluare" — pe cale cărturărească — a vechiului slav кѫпина.

Cramolă (sf., 393/21) = « greutate, povară », eventual « îngrijorare » (traduce pe пьжби) : *adecă amu de acmu rușine voao iaste că cramole aveți adinsŭ voiși* 393/20—1. Substantivul *cramolă* provine din slavul крамола « tulburare, răscoală » (cf. Fr. Miklosich, *op. cit.*, s.v. крамола), acest cuvînt întîlnindu-se astăzi doar ca radical al verbului de circulație regională *a (se) crămălui*[60].

Ende (adv. rel. și, probabil, și conj.[61], 121/17, 128/5, 129/11, 130/8, 20...) = « cînd », eventual « dacă » sau uneori chiar « și » (corespunde lui же din textul slav) : *ende* [= cînd] *fu ziuo era voroavă nu puțină întru voinici* 130/20—21 ; *ende* [= dacă ?] *deșchiseră, văzură elu, spămîntară-se* 130/8—9 ; *ende* [= și ?] *trecură întînia paze și a doao, veniră la poarta de fieru ce duce în cetate* 128/5—9. Acest cuvînt s-a format pe terenul limbii române prin aglutinarea conjuncției coordonatoare *e* cu adverbul relativ *unde*[62], unirea acestor două elemente avînd ca urmare atît o modificare „semantică" (avem în vedere „pierderea" sensului local al adverbului *unde, ende* avînd un „sens gramatical" temporal, condițional sau chiar sociativ), cît și o modificare fonetică (afereza lui *u* din *unde*). După părerea noastră, adverbul relativ (eventual și cu valoare

[59] În chirilică este scris кѫпинѹ și, ca urmare, am putea citi nu numai *cîpinu*, ci și *căpinu*. Menționăm că în *Apostolul popii Bratul* apare și cuvîntul *mărăcine*, p. 433/5 (cuvîntul *spin*, însă, nu se întîlnește).

[60] Acest verb este inserat numai în DA, unde este considerat cu etimologie necunoscută, și în SD, unde se arată că s-a format din v. sl. *cramola*.

[61] Cuvîntul *ende* apare de 22 de ori în *Apostolul popii Bratul*.

[62] Aglutinarea lui *e* cu *unde* a fost facilitată de frecventa întrebuințare în suită — cu aceeași funcție gramaticală — a acestor două cuvinte (vezi, de exemplu, p. 41/11, 47/6, 84/19, 85/1, 145/17, 146/12, 147/16 etc.).

de conjuncţie) *ende* este un alt cuvînt decît conjuncţia *inde* (pentru care vezi DA), întrucît se deosebeşte de aceasta nu numai fonetic, ci şi prin întrebuinţare (*inde* apare mai ales în propoziţii interogative, pe cînd *ende* apare exclusiv în propoziţii afirmative).

Încăturat (adj., 322/14) = variat, diferit (traduce pe разлнчнїн): *spune amu... de fečorii domnului şi de fecerii* [sic !] *dracului... şi de încăturate duhure...* 322/7—15. Adjectivul *încăturat* pare a proveni dintr-un participiu, al cărui radical, însă, nu-l cunoaştem deocamdată.

Îngoţitură (sf., 328/1) = participare, împărtăşire (traduce pe причестїє): *iară se întru lumină îmblarĕmu, cum însuş iaste întru lumină, îngoţitură avĕ-vremŭ unul cătră alaltu* 327/328/18—2. Acest cuvînt este o formaţie românească cu sufixul -(*i*)*tură* pe baza unui radical necunoscut[63].

Negod[64] (adj., 277/18) = gol (traduce pe нагд): *e se frate sau soru nĕgozi fi-vorŭ sau leşinaţi prespre zi de hrană şi zice-va loru neştine dintru voi: păsaţi cu pace, încărĕşteţi-vă şi saturaţi-vă şi nu da-va lor trebuirĕ trupului, ce folosu?* 277/17—5. Etimologie necunoscută[65].

Neprieznitor (sm., 240/12—13, 354/13, 355/20 = demon, diavol (traduce pe непрїєзнїнїѫ): ... *se întoarcă-se* ... *de la despusul neprieznitoriului cătră zeul* 240/10—13. Cuvîntul *neprieznitor* este o formaţie românească cu sufixul -(*i*)*tor* pe baza radicalului preluat din textul slav tradus.

Omăţitor (sm., 387—388/21—1 = cel care batjocoreşte, batjocoritor (traduce pe ржгатєлє: *că întru vrĕmĕ de apoi veni-voru omăţitorii, ce după ale sale pohote îmblîndu necurate acĕia sîntu înpărţindu sine de sufletu d<u>hu neiaibîndu* [sic !] 387—388/20—6. Substantivul *omăţitor* este — datorită sufixului -(*i*)*tor* — o formaţie românească, al cărei radical ar putea să fie *omet*, cu sensul de « mulţime mare de oameni »[66].

Părăuri (v., 190/21) = a-şi bate joc, a batjocori (traduce pe ржгаХѫ с<є>): *unii amu părăuriia, e alţii ziseră: se auzimu-te rutesu de acĕste* 190—191/21—3. Etimologie necunoscută[67].

Podmi (v., 1/20, 8/3, 174/13, 178/8, 186/12—13) = a lua, a prinde a ridica, a acoperi, a ascunde (traduce pe поємшє) — la p. 1/20, 174/13, 186/12—13 — şi (pe поємь) — la p. 178/8 — sau reprezintă doar adaptarea lui подѧть — la p. 8/3: *spuseră cumŭ îngerii podmiră Isus şi nălţă-se domnul* 1—2/21—1. Verbul *a podmi* provine — pe cale cărturărească — din slavul подъѩтн[68] (eventual подъниматн), prin care în *Apostolul popii Bratul* s-a tradus şi поѩтн (eventual понимагн).

Preablăndi (v., 130/6) = probabil « a face zgomot prin lovire » (traduce pe прѣбнкааше): *ende bătu*[69] *Petru poarta curţiei, aproprie-se*

[63] Este posibil ca acest radical să aibă legătură cu vechiul slav гость « oaspete, prieten » (cf. Fr. Miklosich, *op. cit.*, sub acest cuvînt). Pentru substantivul românesc *gost* şi verbul *a gosti*, vezi DA, s.v. *gost*.

[64] În chirilică este scris нѣгозн, ceea ce înseamnă că putem citi atît *negod*, cît şi *neagod*.

[65] Este greu de făcut apropieri atît cu românescul *agod* « treabă, rînduială » (cf. DA, CADE, SD sub acest cuvînt), cît şi cu vechiul slav нагъ (cf. Fr. Miklosich, *op. cit.*, sub acest cuvînt).

[66] Vezi DLR, s. v. *omet*[1].

[67] Este posibil ca acest verb să aibă legătură cu pluralul *pîrăuri*.

[68] Vezi G. Mihăilă, *Observaţii...*, p. 319.

[69] În chirilică este scris бѫтѫ.

şarba se auză numele gintulu [sic !] *şi cunoscu glasul lu Petru ; de bucurie nu deşchise uşa ; curse de spuse, Petru stîndu naintĕ porţiei... ; e Petru prĕblăndiia bătîndu* 129—130/11—7. Verbul *a preablăndi* provine—pe cale cărturărească — din slavul прѣблаждити (este posibil ca *a blendi* de mai tîrziu — pentru care vezi DA, sv. *blendi* şi *bleandă* [3] — să aibă legătură cu arhaismul *a preablăndi*).

Schitoci (v., 203/8) = a rătăci, a pribegi („traduce'' pe скитающе) : *începură unii de ceia ce schitociia-se ovrĕi descîntători a meni spre ceia ce avĕ duhurele čalĕ hitlĕnele numele domn<u>lui* 203/7—12. Verbul *a schitoci* reprezintă un împrumut cărturăresc al slavului скытати сѧ.

Strătăritor (adj., 394/18—19) = desfrînat (traduce pe ложници din мѫжеложници) : *nu înşelareţi-vă sinele cu curvarii, nece cu drăčaşte — slujitorii... nice cu bărbaţi strătăritori* 394/12—19. Adjectivul *strătăritor* s-a format pe terenul limbii române cu sufixul -(*i*)*tor* pe baza unui radical necunoscut.

Strătire (sf., 315/9) : ar putea avea un sens asemănător cu adjectivul *strătăritor*, şi anume, « desfrînare » (apare într-un context neclar [70], cuvîntului *strătire* necorespunzîndu-i nimic în textul slav ; *bărbaţi strătire întru beri întru necurăţie a dracului slujire* 315/9—11. Şi acest cuvînt este o formaţie românească cu sufixul -(*i*)*re* pe baza unui radical necunoscut.

Tiştire (sf., 381/20—21) = grabă, zel, grijă (traduce pe тѫщаніе) : *milă voao şi pace şi iuboste se înmulţĕscă-se, dragii miei, că toată tiştirĕ facu a screi voao* 381/17—21. Substantivul *tiştire* s-a format pe terenul limbii române cu sufixul -(*i*)*re* pe baza slavului — venit pe cale cărturărească — тъштити[71].

7. Din prezentarea cuvintelor care apar în *Apostolul popii Bratul* şi nu se întîlnesc în nici unul din textele cu care facem comparaţia şi din comentariile în legătură cu acestea rezultă că :

a. *Apostolul popii Bratul* are o deosebită importanţă pentru lexicografia românească, întrucît aici apar — în afara numelor proprii — 253 de cuvinte « specifice » (neîntîlnite în textele cu care facem comparaţia). Din punctul de vedere al cantităţii cuvintelor « specifice » (fără numele proprii), *Apostolul popii Bratul* se aseamănă cu *Codicele Voroneţean* şi se deosebeşte de *Tetravanghelul* lui Coresi (vezi 2).

b. Cele 253 de cuvinte « specifice » *Apostolului popii Bratul* nu au, toate, o situaţie « egală » în ceea ce priveşte circulaţia, în sensul că :

α) 69 dintre acestea, neavînd caracter nici arhaic sau neologic, nici regional sau popular, pot fi considerate « comune » limbii române scrise şi vorbite atît din epoca veche, cît şi din epoca modernă. Importanţa acestor cuvinte pentru studiul vocabularului românesc constă în aceea că prezenţa lor în *Apostolul popii Bratul* constituie şi prima lor atestare (vezi 4).

[70] Traducătorul a confundat pe въпити « a striga » (din въпити вь нечистихъ идолослоужении) cu пити « a bea », întrucît lui въпити din textul slav îi corespunde în textul românesc « întru beri ». Constatînd că în felul acesta nu se poate înţelege comunicarea, traducătorul a adăugat de la sine cuvintele « bărbaţi strătire », ceea ce a făcut ca întregul pasaj să devină ininteligibil.

[71] Probabil că slavul тъштаніе va fi produs dificultăţi traducătorului *Apostolului popii Bratul*, întrucît şi la p. 235/11—12, pentru тъщаніе „creează'' pe « ademnare » (pentru forma *demna*. vezi DA, s.v. *îndemna*).

β) 102 dintre cuvintele « specifice » *Apostolului popii Bratul* au radicalul cunoscut vorbitorilor de limbă română (fie tuturora, fie numai acelora din anumite regiuni), ceea ce face ca aceste cuvinte, chiar dacă nu sînt uzuale, să poată fi înțelese — mai ales în context — cu destulă ușurință. Importanța acestor cuvinte rezidă în faptul că ilustrează procedeele de îmbogățire a vocabularului limbii române vechi și, în plus, reprezintă și prima (uneori, singura) atestare a cuvintelor respective (vezi 5).

γ) În sfîrșit, 82 dintre cuvintele specifice *Apostolului popii Bratul* comportă dificultăți de înțelegere, întrucît unele (și anume 25) sînt foarte rar întrebuințate în limba română, iar altele (40 de „derivate" de la numele diverselor populații din vechime și 17 alte cuvinte) apar pentru prima și singura dată în textul de care ne ocupăm. Lăsînd la o parte faptul că prezența acestor cuvinte în *Apostolul popii Bratul* constituie prima (uneori, singura) lor atestare, precum și faptul că ele indică mijloacele de îmbogățire a vocabularului vechi românesc, importanța cuvintelor la care ne referim constă și în aceea că — apărînd într-un text slavo-român — permit unele comentarii etimologice (vezi 6).

c. Considerînd arhaisme (eventual și regionalisme) cele 82 de cuvinte din ultima subgrupă, iar pe cele 102 din penultima subgrupă considerîndu-le populare și regionale și doar cîteva arhaice, urmează că procentul de arhaisme specifice *Apostolului popii Bratul* este relativ mic (cam jumătate din procentul tuturor cuvintelor « specifice » acestui text, adică aproximativ 5% din totalul cuvintelor-titlu). Ca urmare, putem aprecia că *Apostolul popii Bratul* este un text fără caracter arhaic pronunțat.

L'originalité du lexique de l'*Apostolul popii Bratul* (1559–1560)

(Résumé)

L'étude comparative du lexique de l'*Apostolul popii Bratul* et de douze autres textes roumains des XVIe et XVIIe siècles a révélé la présence, dans le premier texte, de 253 mots qu'on ne retrouve pas ailleurs. Du point de vue de leur circulation, ils peuvent être groupés de la manière suivante :

a) 69 vocables peuvent être considérés comme appartenant à la langue commune, écrite et parlée, tant à l'époque ancienne qu'à l'époque moderne. L'importance de ces mots pour l'étude du vocabulaire roumain consiste dans le fait que leur présence dans l'*Apostolul popii Bratul* représente leur première attestation.

b) 102 vocables « spécifiques » de l'*Apostolul popii Bratul* ont un radical connu aux sujets parlant le roumain (soit à tous, soit uniquement à ceux de certaines régions du pays), de sorte que ces mots, même s'ils ne sont pas usuels, sont assez facilement accessibles, surtout s'ils sont replacés dans leur contexte. Ils illustrent en même temps les moyens d'enrichisse-

ment du lexique roumain ancien. Cette présence constitue, en plus, la première (et parfois la seule) attestation des termes respectifs.

c) Enfin, 82 mots « spécifiques » au texte étudié comportent des difficultés quant à leur compréhension, étant donné que 25 en sont très rarement employés, tandis que les autres (dont 40 mots dérivés de noms désignant les diverses populations des temps anciens) apparaissent pour une première et seule fois dans le texte en question. La présence de ces mots dans un texte slavo-roumain nous permet certains commentaires étymologiques.

Noiembrie 1973

Universitatea „Al. I. Cuza"
Iași, Calea 23 August 11

ÎN LEGĂTURĂ CU „STRUCTURA DE ADÎNCIME"

În SCL XXIV (1973), nr. 1, p. 3–6, E. Vasiliu se îndoieşte de existenţa structurii de adîncime ca entitate a limbilor naturale şi se întreabă în consecinţă dacă „distincţia *structură de adîncime / structură de suprafaţă* nu este decît un caz particular, purtînd un nume specific, al distincţiei metodologice mai generale între *teorie formală*, *concepte formale*, pe de o parte, şi *fapte*, pe de alta" (*op. cit.*, p. 5). După părerea sa, invariantele (foneme, morfeme etc.) din teoriile structuraliste tradiţionale aparţin nivelului teoretic, în timp ce variantele aparţin nivelului empiric, iar realizările şi condiţiile care asigură trecerea unei invariante în variante ar constitui regulile de corespondenţă dintre concept şi ipostazele lui empirice.

În fond, E. Vasiliu pune în discuţie însăşi valabilitatea gramaticii transformaţionale în versiunea lui N. A. Chomsky, pentru că, dacă am înţeles bine raţionamentul său, nu este vorba numai despre o modificare terminologică, de schimbarea formulei *structură de adîncime / structură de suprafaţă* în : *invariante / variante* sau *concepte / fapte*. Dacă ar fi doar atît, chestiunea s-ar rezolva printr-o nouă alegere de termeni.

Identificarea invariantelor cu conceptele nu ni se pare însă perfect legitimă, chiar dacă prin concept s-ar înţelege, în cazul de faţă, concept l i n g v i s t i c, pentru că, după părerea noastră, invarianta este schema determinată a unor elemente sau relaţii lingvistice, schemă dedusă din varietatea acestor elemente sau relaţii şi care li se aplică numai lor. Invarianta este aşadar locul comun, punctul de întîlnire a tuturor posibilităţilor ei de manifestare. Ea este o entitate reală, dar abstractă. Aici ne despărţim de E. Vasiliu, care spune că „dificultăţile apar numai atunci cînd conceptul « structură de adîncime », aşa cum este definit în gramatica transformaţională, este înţeles ca referindu-se la vreo entitate reală, existînd în mod misterios în vreun fel, undeva" (p. 6). Dacă prin entitate reală se înţelege o entitate concretă, punîndu-se semnul egalităţii între real şi concret, atunci, în această accepţiune şi numai în aceasta, E. Vasiliu are perfectă dreptate. Într-adevăr, nu există o entitate concretă numită structură de adîncime, dar nu există nici una numită invariantă şi nici una numită concept. Ele sînt entităţi abstracte, a căror realitate nu poate fi pusă la îndoială, căci, indiferent la ce se referă, orice concept este real şi abstract.

Dacă invariantele şi, evident, conceptele contractează relaţii între ele, ceea ce trebuie să admitem din capul locului, atunci totalitatea acestor relaţii constituie o structură (sau un sistem), un ansamblu organizat, diferit, prin ceea ce are specific, de alte structuri. O asemenea structură reprezintă în fond o modalitate de existenţă a esenţei faptelor, fenomenelor de limbă. Rămîne să se vadă dacă i se potriveşte denumirea de struc-

tură de adîncime. Înțeleasă în modul arătat mai sus, ea pare că nu este ceva nou, căci existența esenței limbii a fost de mult recunoscută. Cu toate acestea, înainte de lucrările transformaționaliștilor, nu s-a insistat cu atîta tărie asupra faptului că este structurată, că este un model concentrat al limbii, dacă putem spune astfel. Nici Gramatica de la Port-Royal, ca să luăm exemplul cel mai concludent, pe care îl revendică și unii transformaționaliști, nu conține această idee. Ea este, credem, principala noutate teoretică, indiferent dacă esenței în cauză i se spune structură de adîncime sau nu.

După părerea noastră, punctul slab al teoriei trebuie căutat nu în recunoașterea faptului că esența limbii este structurată, ci în contradicțiile care decurg de aici, în imposibilitatea de a arăta cum este structurată această esență, căci, de îndată ce se încearcă o demonstrație, ilustrările apar sub forma lor de fenomene și prezintă, pe lîngă esență, o serie de relații neglijate sau neglijabile din cauza caracterului lor aleatoriu. Totuși, în unele situații, tocmai relațiile neglijate pot constitui esențialul, încît cercetătorul este nevoit să opteze alegîndu-și un punct de vedere.

Transformaționaliștii au ales dualitatea *structură de adîncime / structură de suprafață* și au încercat să elimine în mod ordonat și riguros, de pe diverse trepte de analiză, ceea ce li se părea accidental. Ei sînt, din acest punct de vedere, tot atît de incomodați sau de ajutați de dualitatea aleasă cît ar fi și cei care și-ar alege alta, de exemplu *schemă / realizare a schemei*; *invariantă / variantă* etc., căci nu ne putem sustrage unor asemenea dihotomii, chiar dacă admitem că nu există numai **o** structură de adîncime, numai **o** invariantă, ci mai multe, însă într-un raport ierarhic în care un element aflat la un nivel de analiză poate foarte bine să joace rolul structurii de adîncime față de alt element plasat pe o treaptă de abstractizare inferioară. De exemplu, segmentarea unui grup nominal dat este altceva decît conceptul de grup nominal, după cum segmentarea numelui (în articol și nume etc.) este altceva decît simbolul N etc.

N-am pune deci întrebarea în felul în care a pus-o E. Vasiliu și nu am închide problema în alternativa : dacă nu există structură de adîncime, de ce este nevoie să folosim acest concept, iar dacă există, *unde* este ea anume? pentru că structura de adîncime, înțeleasă ca esență structurată a unei limbi sau a limbii este în orice fapt de limbă, în orice relație dintre elementele limbii, peste tot și nicăieri, indiferent dacă se numește structură de adîncime sau altfel.

Decembrie 1973

I. COTEANU

Institutul de lingvistică
București, I. C. Frimu 22

OCCITANA ȘI PROBLEMELE DELIMITĂRII VOCABULARULUI DE BAZĂ

0. Nu intenționăm să reluăm aici sub aspectele ei teoretice problema necesității și a modalităților de delimitare a așa-numitului f o n d p r i n - c i p a l sau d e b a z ă al unei limbi, care a fost dealtfel recent readusă în actualitate de Liliana Macarie în articolul *Preliminarii pentru stabilirea unui vocabular de bază al limbii catalane* [1], ci să prezentăm unele constatări la care ne-a condus încercarea de a determina practic un astfel de nucleu lexical pentru limba occitană. Unele din observațiile pe care le înfățișăm se datoresc, desigur, caracteristicilor idiomului investigat și surselor de material disponibile privitoare la el, altele însă pot avea, după părerea noastră, o aplicabilitate mai largă.

Precizăm că determinarea unui vocabular de bază al limbii occitane este legată în cazul nostru de necesitatea de a prezenta caracteristicile acestui idiom, în faza sa actuală, din punctul de vedere al lexicului, într-o viitoare *Introducere în studiul limbii occitane*, ceea ce face necesară reducerea inventarului lexematic practic nelimitat la un număr relativ restrîns de unități reprezentative, care să permită o caracterizare cît de cît completă a idiomului studiat.

1.0. În această încercare, dată fiind inexistența unei limbi „standard" în domeniul lingvistic occitan, luăm ca reprezentativă pentru ansamblul de dialecte și graiuri occitane așa-numita „occitană medie", grup care cuprinde dialectele languedocian și provensal. Așa cum spune Pierre Bec, „avec l'*occitan moyen* nous sommes au coeur même de la langue : ce groupe de parlers est en effet le plus conservateur, le moins éloigné de la langue classique du Moyen Age, le plus clair dans son phonétisme, le plus directement accessible à l'ensemble des Occitans et des Catalans, également éloigné des évolutions poussées du nord-occitan et de la spécificité atavique du gascon" [2]. Am ales ca reprezentant al acestui grup și al ansamblului occitan actual dialectul languedocian, raliindu-ne părerii lui Pierre Bec, care afirmă că „de ces deux dialectes, c'est le languedocien le plus conservateur, le plus solide dans son phonétisme et le plus important géographiquement. C'est vraiment l'occitan moyen par excellence" [3]. Această alegere este sprijinită și de faptul că, dacă dialectul provensal a cunoscut la un moment dat o mare înflorire, legată de mișcarea felibreană și post-felibreană, el nu a deținut această supremație nici în Evul Mediu, nici, lucru mult mai important din punctul nostru de vedere, nu și-a păstrat-o în epoca modernă, cînd mișcarea

[1] SCL XXIV (1973), nr. 5, p. 583–588, unde se dă și bibliografia problemei.
[2] Pierre Bec, *La langue occitane*, Paris, 1967, p. 44.
[3] *Ibidem*, p. 44–45.

occitanistă de expresie languedociană se dovedeşte mai activă decît aceea care continuă tradiţia mistraliană [4].

Dealtfel, dialectul languedocian este şi singurul dialect occitan modern pentru care dispunem de un dicţionar relativ bogat şi care corespunde în general exigenţelor ştiinţifice actuale — *Dictionnaire occitan-français d'après les parlers languedociens* (abreviat în continuare DOF) de Louis Alibert, publicat postum sub auspiciile Secţiei de lingvistică şi filologie a Institutului de studii occitane din Toulouse, sub îngrijirea d-rei Latour, a lui Robert Lafont, Raymond Chabbert şi Pierre Bec [5].

1.1. În comparaţie cu sursele deosebit de bogate existente pentru studiul lexicului catalan, de pildă, trebuie să spunem totuşi că este vorba de un dicţionar într-un singur volum, de circa 650 p., care cuprinde, după o estimaţie aproximativă, circa 12 000 cuvinte-titlu, la care se adaugă aproximativ 30 000 de derivate cu sufixe şi compuse de la acestea, tratate în cadrul articolului respectiv (derivatele cu prefixe figurează la locul lor alfabetic). Prezentarea sensurilor este destul de amănunţită, dar nu este însoţită decît rareori de exemple ilustrative; în dicţionar sînt menţionate şi locuţiuni şi expresii în care apar cuvintele-titlu. Articolele dicţionarului cuprind de asemenea indicaţii referitoare la localizarea anumitor sensuri sau forme în diversele graiuri ale dialectului languedocian; la cuvintele sau sensurile învechite se menţionează în general acest lucru. Apar, sporadic, şi unele trimiteri la sinonimele cuvintelor discutate.

1.2. În încercarea de a stabili, pe baza DOF, fondul lexical de bază al languedocianei, indicaţiile cuprinse în acest dicţionar au fost analizate, interpretate, completate şi uneori corectate după criterii care rezultă din confruntarea caracteristicilor dicţionarului cu obiectivele urmărite de noi [6].

Astfel, la lista lexemelor luate în consideraţie — alcătuită din cuvintele-titlu din DOF — am adăugat unele cuvinte care nu au în DOF acest statut, ci sînt prezentate în cuprinsul unor articole, fiind considerate derivate; am procedat astfel în cazul unor cuvinte la care nu se mai „vede'' legătura formală şi semantică cu lexemul de bază şi care, cel puţin din considerente onomasiologice, ni s-au părut susceptibile de a fi luate în discuţie în analiza noastră (astfel, *vacança* [7] 'vacances' ni se pare îndreptăţit a figura în lista noastră pe acelaşi plan cu *vacar* 'vaquer, être vacant', *vagabond* 'vagabond' alături de *vagar* 'vaquer, errer', *vairòla* 'variole' alături de *vaire* 'vair', *vaissèla* [8] 'vaisselle' alături

[4] Vezi cu privire la această problemă şi articolul nostru ***Occitan, provensal** şi conştiinţa vorbitorilor reflectată în publicaţiile societăţii* ***L'Astrado provençalo***, în SCL XXIV (1973), nr. 2, p. 197–201.

[5] Toulouse, 1965.

[6] Nu semnalăm aici acele tipuri de erori şi scăpări din DOF care nu interesează problema discutată în articolul de faţă.

[7] Ne rezumăm aici la exemple extrase de la litera V a dicţionarului. Cu excepţia cazurilor în care pentru discuţie interesează în totalitate semantismul lexemului respectiv, în glosarea termenilor nu reproducem decît primul sens indicat de dicţionar. Pentru a nu introduce erori prin căutarea unor echivalente româneşti, reproducem corespondentele franceze date în DOF.

[8] Această formă este dealtfel inserată în DOF înaintea derivatelor, fără nici o menţiune specială.

de *vaissèl* 'vaisseau', *valor* 'valeur' alături de *valer* 'valoir', *vela* 'voile de navire' şi *vel* 'voile', *verai* 'vrai' alături de *ver* 'id.' (dar învechit), *vista* 'vue' şi *vist* 'vision, coup d'œuil', *viure* 'vivre' alături de *viu* 'vif, vivant', *volatil* 'volatile' alături de *volar* 'voler' cu sensul 'a zbura' etc.). În unele cazuri unul din „derivate" ni s-a părut chiar mai îndreptăţit, cel puţin din punct de vedere strict sincronic, a fi luat în discuţie în analiza noastră, decît cuvîntul-titlu sub care figurează în DOF. De exemplu, adj. *vaciu* (cu fem. *vaciva*) 'stérile ; agneau adulte ; jeune brebis' este dat ca derivat de la subst. *vaciu* 'partie du troupeau qui ne produit pas : agneaux adultes, moutons d'élevage', cînd raportul ni se pare a fi invers, iar celelalte derivate se explică de la sensul mai general al adjectivului, şi nu de la acela al substantivului. Aceeaşi situaţie la adjectivul *vac* 'vague, indéterminé', care este dat ca derivat de la verbul *vagar* 'vaquer, errer'.

Am procedat de asemenea la separarea omonimelor, tratate uneori în DOF în acelaşi articol : vit_1 'vis' şi vit_2 'cep, souche, vigne', $voler_1$ vb. 'vouloir' şi $voler_2$ subst. 'volonté' ; sensurile 'vôute' şi 'passage couvert entre deux rues' indicate la *vòlta* (cu varianta $vòuta_1$) 'labour' aparţin de fapt lui $vòuta_2$ 'vôute' ş.a.m.d. În alte cazuri am reunit în schimb „familii" de cuvinte sau variante tratate separat în DOF (*versemblant* 'vraisemblable' este de fapt format de la *ver*, *vesat* 'folâtre' şi *vesiat* 'gâté,... folâtre' sînt greşit tratate în articole diferite etc.).

Am reanalizat dealtfel în fiecare caz în parte indicaţiile *derivat*, *compus*, *sinonim*, *variantă*, care uneori nu sînt corecte şi în unele cazuri se dovedesc contradictorii atunci cînd comparăm între ele articolele în care se fac trimiteri de la unul la altul. De pildă la *vabre* 'ravin' se menţionează „sinonimul" *vauri*, iar la *vaur*, *vauri* se dă ca etimologie „forme de *vabre*" ; *vaigar* este considerat „sinonim" cu *vagar*, cînd de fapt este o variantă ; *valhaca* este dat ca „variantă" a lui *val*, iar *valat* ca „sinonim" cînd ambele sînt derivate (cel dintîi de la varianta *valh* a lui *val*) cu acelaşi sens ; cf. şi *avenar* şi *venar*, *véncer*, *venquir* şi *vencir*, *se vengar* şi *vengar*, *ferrolh* şi *verrolh*, *espertin*, *despretin* şi *vespertin* etc.

Pentru fiecare cuvînt-titlu am încercat de asemenea să stabilim dacă are sau nu sinonime, totale sau parţiale, acestea nefiind indicate decît sporadic în DOF. Astfel, *vabor* are sinonimele *calimàs*, *calina*, *cauma*, *tofa* ; *vabre* — *abisme*, *vaciu* — *esterle*, *vagar* — *errar*, *vailet* — *servidor*, *domestic* (în DOF se indică doar *forro*), *vaissèl* — *nau*, *naviri*, pentru sensul 'vaisseau, navire', şi *tonel*, *vena* pentru sensul 'foudre, gros tonneau', *val* cu sensul 'fossé' — *fossat*, *vam* 'élan, secousse' — *brand*, *secossa* (în DOF se indică numai *abrivada* şi *balanç*), *vapor* — *fum*, *varar* — *lançar*, *variar* — *cambiar*, *vas* — *pot* etc.

Aşa cum se va vedea mai departe, toate aceste precizări au importanţă pentru determinarea apartenenţei sau non-apartenenţei cuvintelor respective la fondul lexical de bază.

Întrucît ne propunem determinarea fondului de bază al languedocianei a c t u a l e, am eliminat din discuţie lexemele, dealtfel puţin numeroase, care poartă în DOF menţiunea *vx.* 'învechit' sau *arch.* 'arhaic' (*vel* 'toison', *ver* 'vrai', *vis* 'visage'). În cazurile în care astfel de cuvinte au supravieţuit în compuse, locuţiuni sau prin derivate, am putea admite eventual existenţa potenţială a unei baze lexicale generatoare de cuvinte vii în limbă (de pildă în cazul lui *ver*).

2.1. În încercarea de față ne propunem să stabilim fondul lexical de bază al languedocianei actuale bazîndu-ne exclusiv pe considerente strict sincronice, de aceea nu vom lua drept criteriu persistența în timp a cuvintelor, deci vechimea lor.

2.2. Dat fiind specificul idiomului de care ne ocupăm, care nu cunoaște un aspect „standard" sau „literar", în încercarea de stabilire a unui vocabular de bază al languedocianei am luat în considerație numai fondul lexical comun tuturor varietăților dialectului studiat, indiferent de faptul că prezintă eventuale variații fonetice, eliminînd din discuție lexemele existente numai în unele graiuri ale acestui dialect. În această situație se află circa 20% din totalul cuvintelor-titlu din DOF, deci prin aplicarea acestui criteriu nu se face decît o primă selecție a materialului lexical.

Precizăm că am considerat general-languedociene acele cuvinte la care în DOF nu este indicată nici o localizare. În legătură cu cuvintele eliminate după acest criteriu (care nu intră în joc în cazul idiomurilor care dispun de un aspect „standard") se poate observa că ele sînt în general limitate la un singur grai languedocian, că sînt de cele mai multe ori monosemantice, că nu desemnează de obicei noțiuni dintre acelea pe care în mod firesc sîntem înclinați să le considerăm fundamentale și că practic aproape nu au derivate și nu intră în compuse și locuțiuni; în multe cazuri ele au sinonime printre cuvintele pan-languedociene. O ultimă observație, secundară însă pentru cercetarea noastră, privește etimologia lor, care rămîne în multe cazuri neprecizată în DOF.

Trebuie remarcat de asemenea faptul că în DOF nu au fost incluse galicismele și cuvintele „savante" de origine greco-latină, preferîndu-se sinonimele lor occitane.

2.3. Propunîndu-ne să găsim o serie de criterii pe cît posibil obiective care să permită delimitarea unui fond lexical de bază al occitanei, am încercat să nu recurgem la considerente onomasiologice și să nu invocăm „importanța noțiunii denumite" de lexemele în discuție, nu numai pentru că acesta ar fi un criteriu extralingvistic, ci și pentru că stabilirea unei ierarhii a noțiunilor în funcție de importanța lor pune o serie de probleme, teoretice și practice, aproape imposibil de rezolvat, cel puțin în stadiul actual al cercetărilor. Aceasta ar presupune în primul rînd adoptarea apriorică a unei liste cuprinzînd un număr determinat de noțiuni, suficient de mare pentru a reflecta lexicul idiomului studiat în ceea ce are el caracteristic, dar este greu de spus care trebuie să fie acest număr. Aceste noțiuni trebuie să îndeplinească și condiția de a fi exprimate monolexematic în idiomul considerat. În plus, trebuie arătat că, în afara unui număr relativ limitat de noțiuni importante pentru toate sau aproape toate comunitățile lingvistice, indiferent de timp și loc (de tipul celor utilizate, pentru alte scopuri decît al nostru, în glotocronologie), o astfel de listă, care urmează să oglindească specificul idiomului analizat, ar trebui să reflecte ierarhia noțiunilor proprie comunității care vorbește acest idiom, ierarhie care este anevoie de stabilit. În cazul limbii occitane trebuie să se țină seama, de pildă, de faptul că acest idiom corespunde unei civilizații care este încă în mare parte rurală, și că o serie de noțiuni legate de mediul natural, de ocupațiile agricole și de alte meșteșuguri au pentru vorbitori o impor-

tanţă mai mare decît ar avea-o într-o limbă standard corespunzînd unei civilizaţii urbane avansate. Pe de altă parte trebuie însă evitat pericolul de a cădea în cealaltă extremă, aceea a unui etnografism îngust, şi de aceea chestionarele atlaselor lingvistice şi etnografice regionale franceze, de pildă, care vizează în mare parte realităţi practic dispărute astăzi, sau cu caracter strict local, nu ne pot fi de folos în stabilirea cuvintelor susceptibile de a fi incluse în fondul lexical de bază al occitanei.

Ţinînd seama de aceste considerente, nu vom folosi criteriul onomasiologic decît ca un corectiv, cu valoare de element de control pentru verificarea listei obţinute pe baza celorlalte criterii, în sensul de a verifica dacă nu au fost eventual omise lexeme ce denumesc noţiuni care în principiu nu ar trebui să lipsească (evident, cu condiţia ca criteriile lingvistice aplicate să nu se opună includerii lexemelor respective în fondul de bază al limbii studiate) şi de a departaja lexemele cu situaţie asemănătoare din alte puncte de vedere după cum desemnează noţiuni cu totul periferice sau, dimpotrivă, elemente pe care sîntem îndreptăţiţi să le considerăm importante pentru comunitatea lingvistică respectivă. Astfel, cuvîntul *vern* 'aulne', deşi nu desemnează o noţiune cu importanţă generală majoră, ni se pare susceptibil de a fi inclus în fondul lexical de bază al occitanei deoarece denumeşte un arbore obişnuit în regiunea respectivă, deci important pentru locuitorii ei, şi pentru că, în plan strict lingvistic, este baza a 14 derivate (cu privire la importanţa acestora vezi mai departe 2.6.).

2.4. Fondul lexical de bază al unei limbi cuprinde în principiu cuvintele cele mai importante pentru idiomul respectiv, criteriile care urmează a fi adoptate trebuind să corespundă modalităţilor prin care se manifestă această importanţă din punctul de vedere al funcţionării lor în limbă. Un criteriu ar fi acela al frecvenţei unităţilor lexicale, însă practic nu putem apela la el deoarece occitana nu dispune în prezent de un dicţionar de frecvenţă; dealtfel sîntem de părere că determinarea fondului lexical de bază al unei limbi nu se poate limita la simpla transcriere mecanică a cuvintelor celor mai frecvente, pînă la un rang de frecvenţă fixat după un considerent sau altul. Nu vom analiza însă aici aspectele teoretice ale acestei chestiuni, care implică discutarea problemei relevanţei dicţionarelor de frecvenţă şi a modului în care sînt ele alcătuite, în special a corpusului excerptat.

2.5. Importanţa cuvintelor pentru limbă reiese, pe lîngă utilizarea lor frecventă, şi din faptul că ele constituie nuclee în jurul cărora gravitează o serie de formaţii secundare — derivate, compuse, locuţiuni. În măsura în care acestea sînt analizabile pentru vorbitori, ele întăresc poziţia în limbă a bazelor lexicale pe care le conţin [9]. De aceea vom lua drept unul din criteriile includerii lexemelor în fondul principal al languedocianei calitatea lor de a constitui nucleul cît mai

[9] Nu dispunem de datele necesare pentru a ne putea pronunţa asupra măsurii în care diversele lexeme occitane servesc actualmente ca bază pentru formarea de noi derivate, compuse şi locuţiuni. Dealtfel situaţia occitanei, care suferă din ce în ce mai mult presiunea unei limbi oficiale cu prestigiu superior pe toate planurile, franceza, face ca necesitatea găsirii unor termeni noi pentru realităţi noi să fie soluţionată în primul rînd prin adoptarea unor cuvinte din franceză.

multor derivate, compuse și locuțiuni. După părerea noastră, avem aici a face cu un singur criteriu, care prezintă în practică trei aspecte, a căror pondere este diferită de la limbă la limbă, și nu cu două sau, eventual, trei criterii diferite. Aceste trei aspecte sînt complementare și din analiza materialului studiat se observă că sînt cu totul excepționale cazurile în care un același lexem să fie reprezentat prin formații numeroase în toate cele trei categorii. Astfel, de la litera V (la care figurează 190 lexeme general-languedociene), numai verbul *virar* 'tourner' are 26 de derivate cu sufixe și intră în 32 de compuse și în 11 expresii. Dealtfel expresiile și compusele sînt puțin numeroase, ponderea cea mai mare în cadrul formațiilor secundare avînd-o derivatele, în special cele cu sufixe. Cităm, în ordine descrescătoare, lexemele care au mai mult de 10 derivate cu sufixe: *vent* 'vent' — 31, *virar* 'tourner' — 26, *verd* 'vert' — 24, *verga* 'verge' — 19, *verm* 'ver' și *vin* 'vin' — 28, *veire* 'verre' — 16, *volar* 'voler' (= 'a zbura') — 15, *vern* 'aulne' — 14, *vaire* 'vair', *versar* 'verser', *vielh* 'vieux' cîte 12, *vaca* 'vache', *vagar* 'errer', *vantar* 'vanter', *veser* 'voir', *vila* 'ville' cîte 10. Comparînd numărul derivatelor indicate de P. Miclău pentru limba franceză [10] cu acelea care figurează în DOF la cuvintele occitane corespunzătoare etimologic și semantic, am constatat că pentru occitană numărul lor este mult mai mare decît pentru franceză.

În legătură cu modul în care am operat efectiv cu acest criteriu în încercarea noastră, precizăm că în considerarea derivatelor unui cuvînt am ținut seama atît de formațiile cu sufixe, cît și de cele cu prefixe (așa cum am arătat, cele din urmă nu sînt incluse în DOF în articolul consacrat bazei lor, ceea ce impune o reorganizare a întregului material oferit de dicționar). În ce privește determinarea statutului de derivat al lexemelor considerate, am urmat în genere interpretările DOF. Trebuie să arătăm însă că etimologiile propuse în acest dicționar sînt uneori neconvingătoare și nu concordă în unele cazuri cu cele indicate de FEW; în multe situații este dealtfel greu de precizat (poate mai greu decît pentru alte idiomuri) dacă un lexem analizabil continuă un derivat corespunzător din latină, de pildă, sau a fost recreat pe teren occitan. Rezolvarea acestor probleme iese din sfera cercetării noastre; pentru scopul pe care îl urmărim, important este faptul că un anumit lexem poate fi identificat ca element component al altor formații, indiferent de modul în care au luat ele naștere.

În ce privește compusele în care figurează un anumit lexem, considerăm necesar să includem în lista lor toate unitățile compuse în care acest lexem poate fi recunoscut, indiferent de rolul de element „principal" sau „secundar", semantic sau gramatical, pe care îl joacă el în diversele formații. Se poate încerca eventual stabilirea unei ierarhii între diferitele categorii de compuse, atribuind o valoare mai mare, din punctul de vedere care ne interesează aici, anumitor categorii de compuse spre deosebire de altele, în funcție, de pildă, de gradul de sudură al elementelor componente (și acesta însă dificil de măsurat). În DOF sînt menționate de regulă în cadrul unui articol compusele în care cuvîntul-titlu intră ca prim element; pentru aprecierea „productivității" unui lexem consi-

[10] P. Miclău, *Contribuții la stabilirea fondului principal lexical al limbii franceze*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, București, 1958, p. 575–595.

derăm însă necesar să luăm în considerație t o a t e compusele în care figurează acesta, ceea ce implică de asemenea o reorganizare a materialului cuprins în DOF. Aceasta înseamnă că unul și același compus este „numărat" la toate elementele sale componente, de pildă *viravent*, *viravòlta*, *viravout*(*a*), *viravaut* atît la *virar* (unde figurează în DOF), cît și la *vent*, respectiv la *vòlta*(*vòuta*). Am inclus de asemenea în calcul și „auto-compusele" rezultate prin reduplicarea cuvîntului-bază (tipul *via-via*, *vira-vira*).

Atît în cazul compuselor, cît și în cel al expresiilor, am ținut seama numai de combinațiile s t a b i l e în limbă, care reprezintă un ansamblu cu sens unitar, ce depășește stricta însumare a sensurilor elementelor componente, și în care deci unul din elemente apare cu un sens întrucîtva modificat, considerînd că nu toate sintagmele inserate în DOF îndeplinesc aceste condiții (cf. *vailet de cambra* și *vailet d'estable* sau *donar lo vam*, *aver pas vam*, care reprezintă de fapt simple exemplificări ale utilizărilor substantivelor *vailet* și, respectiv, *vam*).

Nu am luat în considerație z i c ă t o r i l e și p r o v e r b e l e, care depășesc nivelul lexical și ies de fapt din sfera investigației lingvistice.

Ca și în cazul compuselor, și în acela al expresiilor considerăm că prezența unui lexem ca element component al unei expresii constituie o dovadă a vitalității acelui cuvînt, a frecvenței lui, a gradului în care acest cuvînt este cunoscut și folosit, de aceea vom număra și expresiile l a f i e c a r e din elementele sale componente. În felul acesta se elimină și aparenta inconsecvență pe care o reprezintă tratarea „uneltelor gramaticale", care sînt incluse în vocabularele de bază ale diferitelor limbi pentru importanța lor generală, dar în ciuda faptului că nu ar figura în derivate, compuse, expresii. Dacă este adevărat că ele dau de regulă extrem de puține derivate, și că nu sînt decît rareori constituentul principal al unor compuse, nu trebuie trecut cu vederea, după părerea noastră, faptul că ele apar cu funcția de element de relație în foarte multe compuse sau locuțiuni.

În legătură cu toate cele trei tipuri de formații discutate, trebuie să arătăm că nu se pot găsi criterii după care să se fixeze numărul m i n i m de derivate, compuse sau locuțiuni în care trebuie să apară un lexem pentru a fi inclus în fondul de bază.

O rafinare a acestui criteriu, care este însă de asemenea greu de precizat cantitativ, poate fi obținută prin stabilirea unei ierarhii între diferitele categorii de derivate, compuse sau expresii. Dacă, de pildă, un cuvînt are multe derivate, dar toate sau majoritatea sînt simple d i m i n u t i v e sau a u g m e n t a t i v e, eventual p e i o r a t i v e, acestea nu întăresc poziția cuvîntului-bază în limbă în măsura în care ar face-o alte tipuri de derivate (care aduc un plus semantic față de bază mai mare, aparțin la altă parte de vorbire decît baza etc.).

O clasificare care se poate face atît în cazul derivatelor, cît și în acela al compuselor și al expresiilor în care intră un lexem, privește r ă s - p î n d i r e a lor geografică, mai exact proporția formațiilor general-languedociene și a celor cu caracter local. În felul acesta s-ar putea departaja eventual unele cazuri apropiate, dîndu-se, evident, preferință lexemelor care intră în cît mai multe formații general-languedociene.

Un corolar al faptului că drept unul dintre criteriile (dealtfel unanim acceptat) includerii cuvintelor în fondul de bază al unui idiom

este luată capacitatea lor de a constitui baza unor derivate, compuse și expresii, corolar care n-a fost în schimb general recunoscut, ni se pare acela că, implicit, rezultă de aici că în vocabularul fundamental al unei limbi intră, ca regulă generală, lexeme sincronic n e d e r i v a t e, nefiind incluse derivatele sau formațiile plurilexematice de tipul compuselor și locuțiunilor. Este cazul lexemelor *vaca*, 'vache', *vantar* 'vanter', *vedel* 'veau', *veire* 'verre', *vent* 'vent', *verd* 'vert', *verga* 'verge', *verm* 'ver', *vern* 'aulne', *versar* 'verser', *veser* 'voir', *vestir* 'vêtir', *vielh* 'vieux', *vila* 'ville', *vin* 'vin', *virar* 'tourner', *volar* 'voler' (='a zbura'). Desigur, nu poate fi exclusă aprioric posibilitatea de a include în fondul principal și lexeme derivate, care constituie la rîndul lor baza pentru noi formații.

2.6. În ce privește configurația semantică a cuvintelor susceptibile de a fi incluse în fondul lexical de bază, studierea vocabularului occitan așa cum este înfățișat el în DOF ne-a condus la concluzia că polisemantismul nu poate fi considerat, cel puțin în cazul idiomului de care ne ocupăm, drept un criteriu în stabilirea apartenenței sau non-apartenenței unui cuvînt la fondul principal. Dimpotrivă, lexemele susceptibile de a fi incluse în vocabularul fundamental pe baza criteriului discutat anterior se caracterizează în general printr-un semantism bine precizat, adesea chiar prin m o n o s e m a n t i s m sau în orice caz prin prezența unui număr mic de sememe (ne referim la cuvintele „semantic pline''). Astfel, *verm*, *veser*, *vestir*, *vielh*, *vila*, *vin* sînt monosemantice, *veire*, *viu* 'vif, vivant' au cîte două, *vent*, *volar* cîte trei sememe, și exemplele se pot înmulți. Totuși există și excepții — *verd* cu 4 sememe, *vaca* cu 12 ș.a. Trebuie observat însă că polisemantismul pronunțat este uneori numai aparent, deoarece o serie de sensuri nu coexistă în aceeași varietate dialectală, ci se repartizează pe graiuri, și că în orice caz această disponibilitate la variație semantică dialectală pare să caracterizeze tocmai cuvintele dinafara fondului lexical de bază.

În legătură cu latura semantică, ni se pare în schimb necesar să insistăm asupra altui aspect, și anume asupra s i n o n i m i e i, în sensul că existența unor sinonime, totale sau parțiale, pentru exprimarea aceleiași noțiuni contribuie la slăbirea poziției în limbă a fiecăruia din lexemele concurente. Și aici situația specifică a occitanei ne obligă să separăm situațiile în care toate sinonimele sînt general-languedociene și coexistă deci efectiv de acelea în care o parte din sinonime au o repartiție geografică diferită. În acest din urmă caz, cuvîntul general-languedocian are, evident, o poziție mai puternică, ceea ce îl face susceptibil de a fi admis în fondul principal, dacă celelalte condiții sînt îndeplinite. De asemenea, ni se par mai apte a figura în fondul lexical de bază sinonimele cele mai „neutre'' din punctul de vedere al raportului denotație — conotație.

În situația în care există mai multe sinonime pan-languedociene, este avantajat acela care răspunde mai bine la celelalte criterii (de pildă *vagar* față de *errar*, *vestir* față de *abilhar* etc.), fără să excludem însă posibilitatea de a include în fondul principal două (rar trei) sinonime (*flatar*, *vantar* și eventual *lausar*, *tornar* și *versar* etc.).

De regulă însă, cuvintele care, pe baza celorlalte considerente, ar urma să figureze în fondul de bază nu au sinonime — *vaca*, *vedel*, *veire*, *vent*, *verd*, *verm*, *versar*, *veser*, *vielh*, *vila*, *vin*, *viu*, *volar* etc.

3. În concluzie, încercarea de a determina nucleul lexical al occitanei (în realizarea sa languedociană) ne-a condus la adoptarea unor criterii care aduc unele nuanţe noi faţă de acelea folosite de cercetătorii care s-au ocupat pînă în prezent de această problemă. Aceste criterii sînt :

1. caracterul p a n - l a n g u e d o c i a n; acest criteriu nu se aplică, evident, idiomurilor care dispun de o realizare „standard"; prin aplicarea lui s-au eliminat din discuţie circa 20% din lexemele înregistrate în dicţionarul de bază folosit;

2. caracterul „p r i m a r" (= sincronic „n e d e r i v a t"); nu se poate aplica fără excepţii, deoarece în unele cazuri un derivat este mai important decît baza sa, sau trebuie admise chiar două-trei lexeme din aceeaşi familie;

3. capacitatea de a constitui b a z a u n o r f o r m a ţ i i s e c u n d a r e, derivate cu sufixe sau prefixe, derivate regresive, elementul principal sau secundar în compuse şi expresii; nu putem stabili aprioric numărul minim de formaţii de acest tip pe care trebuie să le genereze un cuvînt pentru a fi considerat component al fondului lexical de bază, însă observăm că acest criteriu se aplică aproape fără excepţie;

4. a b s e n ţ a s i n o n i m e l o r (generale sau locale); foarte puţine excepţii;

5. configuraţia semantică precisă, tinzînd spre m o n o s e m a n t i s m; admite excepţii;

6. criteriul i m p o r t a n ţ e i o n o m a s i o l o g i c e, cu valoare de element de control.

Pentru limbile care dispun de liste de frecvenţă convenabile, criteriul f r e c v e n ţ e i constituie un indice important, care trebuie coroborat cu celelalte criterii enumerate.

În ce priveşte dimensiunile fondului de bază, constatăm că aplicarea cu stricteţe a criteriilor adoptate pentru admiterea lexemelor în vocabularul fundamental duce la liste mult mai mici decît cele care s-au dat pînă acum pentru diferite idiomuri, lăsînd însă de o parte numeroase cuvinte pe care cel puţin „intuiţia" cercetătorului le semnalează ca „importante". Aplicarea mai largă a criteriilor menţionate şi includerea unor lexeme care răspund numai la unele din ele duce în schimb la o creştere considerabilă a listei — aproximativ pînă în jurul cifrei de 4 000, pe care o considerăm însă mai potrivită pentru caracterizarea, prin intermediul fondului principal, a lexicului unei limbi în ceea ce are el specific.

Cercetarea practică a masei vocabularului occitan nu ne-a permis să stabilim un număr de criterii la care să răspundă, absolut fără excepţie, toate cuvintele incluse în fondul principal, nici să aducem precizări cantitative stricte în cazul criteriilor care ar permite evaluări de acest ordin, astfel încît nu am putut înlătura cu totul apelul la intuiţia „importanţei" cuvintelor, care, dat fiind că nu coincide întru totul cu aceea a vorbitorilor „nativi", poate introduce erori. Tocmai caracterul nedefinitiv al concluziilor noastre ne-a făcut să le supunem discuţiei.

Decembrie 1973

IOANA VINTILĂ-RĂDULESCU

Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

ELEMENTE INDIGENE ÎN LEXICUL SPANIOLEI DIN AMERICA

1. Problema împrumuturilor lexicale făcute de spaniola americană din limbile indigene cu care a intrat în contact este una dintre chestiunile cel mai frecvent discutate în articolele și cărțile consacrate spaniolei de peste ocean. A contribuit la aceasta faptul că termenii împrumutați de ea din limbile de substrat au fost remarcați ca una dintre deosebirile cele mai evidente dintre spaniola peninsulară și cea din America.

În expunerea noastră analizăm lucrările apărute după 1964, anul la care se oprește excelenta prezentare a studiilor de spaniolă americană a lui J. Lope Blanch, apărută în volumul al IV-lea din *Current Trends in Linguistics*, Haga, 1968, p. 106—157, și în volum aparte, în traducere spaniolă (*El español de América*, Madrid, 1967). Procedăm astfel fiindcă în ultima decadă au apărut o serie de contribuții care aduc, așa cum vom vedea, puncte de vedere noi, demne de reținut.

2. Cea mai mare parte a contribuțiilor de pînă acum (lucrări de sinteză, monografii dialectale consacrate spaniolei americane sau lucrări dedicate exclusiv lexicului indigen din spaniola americană) prezintă situația actuală a elementului indigen din spaniola din America, deci au un caracter sincronic. Caracteristica lor de bază constă în aceea că ele conțin l i s t e d e c u v i n t e existente în una sau mai multe variante hispano-americane. Chiar monografiile dialectale nu dau de cele mai multe ori decît tot liste de cuvinte, adică fac inventarul termenilor indigeni fără aprecieri cu privire la locul pe care îl ocupă ei în structura vocabularului spaniolei din America, în general, sau al unei variante a acestuia, în special. Nu sînt suficient de clare criteriile după care au fost selecționate cuvintele pentru a fi incluse în listele respective.

C o m e n t a r i i l e la aceste liste, atunci cînd există, se referă de cele mai multe ori la domeniile onomasiologice, insistîndu-se asupra faptului că cele mai bine reprezentate domenii sînt fauna și flora (unele dintre studii, ca de exemplu cel al lui H. Gunckel, *Nombres indígenas relacionados con la flora chilena*, în „Boletín de Filología'' (Chile) XI (1959), p. 191—327, sînt consacrate exclusiv analizei cuvintelor indigene din diverse terminologii. Alte exemple la J. Lope Blanch, *El español de América*, p. 34—35). De asemenea, s-au făcut și unele considerații cu privire la răspîndirea geografică a indigenismelor, arătîndu-se cum

* Reluăm seria cronicilor spaniole întreruptă în urmă cu zece ani. Vezi I. *Lucrări recente de dialectologie spaniolă*, în „Revista de filologie romanică și germanică" VII (1963), p. 315—319 (vezi și RL VIII (1963), p. 293—298); II. *Probleme de fonologie diacronică romanică*, în SCL XV (1964), p. 83—95 (vezi și RRL IX (1964), p. 79—92); III. *Atlase lingvistice spaniole*, în SCL XV (1964), p. 375—383 (vezi și RRL IX (1964), p. 213—222).

termenii din diverse familii de limbi s-au răspîndit și în afara teritoriilor în care se vorbeau odinioară acele limbi.

În comentariile care însoțesc listele de cuvinte apar uneori și observații de natură diacronică. Lucrările cu caracter exclusiv diacronic au fost în general mai puțin numeroase. În afară de lucrarea lui P. Henríquez Ureña, *Para la historia de los indigenismos* (Buenos Aires, 1938) poate fi amintit dicționarul lui G. Friederici (*Amerikanistisches Wörterbuch und Hilfswörterbuch für den Amerikanisten*, ed. II, Hamburg, 1960), care dă termenii exotici întrebuințați de istoricii din vremea cuceririi Americii.

3. Între lucrările pe care le analizăm distingem două categorii : prima, a monografiilor dialectale sau a lucrărilor de ansamblu consacrate întregului domeniu hispano-american, și a doua, a lucrărilor care discută în mod special lexicul împrumutat de spaniola americană din limbile de substrat. Insistăm, în cele ce urmează, asupra lucrărilor care ni se pare că aduc fapte în plus (ne referim la cele din prima categorie) sau care reprezintă aspecte noi de cercetare.

3.1.1. Dintre monografiile dialectale apărute în ultima decadă se remarcă în problema care ne interesează aici : D. Cárdenas, *El español de Jalisco. Contribución a la geografía lingüística hispanoamericana*, Madrid, 1967, p. 179—184, și R. Oroz, *La lengua castellana en Chile*, Santiago de Chile, 1966, p. 405—411. Ca în monografiile anterioare, și în acestea sînt date liste de cuvinte indigene pătrunse în graiul mexican din Jalisco, respectiv în spaniola din Chile. În monografia lui Oroz se fac unele remarci cu privire la felul cum termenii de origine indigenă lasă locul sinonimelor spaniole (de multe ori primii se păstrează numai în limbajul familial).

3.1.2. R. del Rosario, *El español de América*, Sharon, 1970, p. 67—70, 90—91, 108, 123, 132, este o sinteză consacrată spaniolei de peste ocean cu cîteva exemple de indigenisme grupate pe origini.

3.1.3. Singurul dicționar de proporții este cel al lui M. Morínigo, *Diccionario de americanismos*, Buenos Aires, 1966, în care indigenismele ocupă un loc important. La fiecare cuvînt indigen sînt indicate etimologia, răspîndirea geografică, sensul și expresiile în care apare. Este una dintre lucrările fundamentale din acest domeniu.

3.2. Contribuțiile consacrate exclusiv problemei pe care o analizăm pot fi, la rîndul lor, împărțite în două categorii : unele studiază chestiunea sub aspect sincronic și altele o analizează din punct de vedere diacronic.

3.2.1.1. În analiza s i n c r o n i c ă, faptul cel mai deosebit este direcția ilustrată de J. Lope Blanch, *El léxico indígena en el español de México*, Mexic, 1969 (cîțiva ani înainte, autorul a publicat o versiune mai redusă a acestei lucrări, *Influencia de las lenguas indígenas en el léxico español hablado en México*, în „Anuario de Letras" V (1965), p. 33—46). Este pentru prima dată cînd se trece de la simpla prezentare, de la studiul de inventar, care caracterizează majoritatea lucrărilor de pînă acum, la o analiză temeinică privind poziția elementelor indigene în structura generală a vocabularului hispano-american, vitalitatea lor geografică și diastratică. Studiul lui J. Lope Blanch este rezultatul unei analize moderne, atît în ceea ce privește metoda de culegere a materialului, cît mai ales în ceea ce privește interpretarea lui.

În primul rînd trebuie semnalat faptul că, în analiza locului ocupat de cuvintele indigene, J. Lope Blanch ține seama de cele două aspecte

ale limbii : cel vorbit și cel scris. Pentru primul s-au făcut anchete la toate nivelurile socio-lingvistice din orașul Mexic, cu texte înregistrate la magnetofon însumînd peste 2 200 000 de cuvinte. Pentru aspectul scris au fost fișate aproximativ 2 400 000 de cuvinte din opere cu conținut foarte divers (de la romane, opere de teatru, eseuri la publicații periodice). Rezultă că la baza cercetării inițiate de J. Lope Blanch a stat un corpus bine definit de aproximativ 4 600 000 de cuvinte.

Analizînd elementul indigen din acest corpus, J. Lope Blanch observă că numărul cuvintelor din substrat este foarte mic (numai 21 938 de cuvinte). Făcînd distincție între apelative, pe de o parte, și toponimice și antroponimice, pe de altă parte, J. Lope Blanch constată că proporția elementului indigen în vocabularul comun (deci dacă se ține seama numai de apelative) este cu mult mai mică : numai 3 384 de cuvinte, restul de 18 554, adică 84 %, îl formează toponimicele și antroponimicele. Această analiză cantitativă a cuvintelor împrumutate din substrat, prima făcută pînă în prezent, subliniază slaba vitalitate a unor astfel de termeni. Mergînd mai departe cu analiza, J. Lope Blanch constată că și frecvența indigenismelor înregistrate de el este o dovadă în același sens. În afară de aproximativ 30 de cuvinte cu frecvență mai ridicată (le dăm în ordinea frecvenței : *pulque* „țuică din zeama fermentată a frunzelor de agavă", *chile* „ardei (iute)", *chamaco* „băiat", *jacal* „colibă", *cuate* „geamăn", *mole* „un fel de iahnie cu carne", *(ji)tomate* „pătlăgea", *milpa* „ogor de porumb", *escuincle* „cîine vagabond", *chocolate* „ciocolată", *clote* „știulete de porumb crud", *coyote* „lup mexican", *petate* „rogojină", *mezquite* „arbore cu fructe comestibile", *nopal* „nopal, plantă", *mezcal* „varietate de agavă", *huarache* "opincă" *cacahuate* „alună americană", *tamal* „mîncare tipică mexicană din făină de porumb", *tequila* „țuică de agavă", *atole* „băutură din făină de porumb", *metate* „piatră de măcinat", *aguacate* „plantă tipică americană", *guajolote* „curcan", *pozol(e)* „băutură din făină de porumb", *zopilote* „vultur, aura", *ocote* „pin mexican"), celelalte au o frecvență foarte scăzută (în medie, frecvența indigenismelor este de 0,27 % în aspectul oral al limbii și de 0,12 % în cel scris, deci o medie de 0,2 % la întreg materialul). Analizele statistice i-au permis lui J. Lope Blanch să stabilească un corpus de vocabular indigen activ și altul de vocabular indigen pasiv. Aceste corpusuri au fost prezentate la 100 de informatori, aleși cu grijă ca să reprezinte toate nivelurile socio-culturale ale capitalei mexicane. Rezultatele anchetei au dus la clasarea indigenismelor în șase grupe : I. cuvinte bine cunoscute de absolut toți vorbitorii (95), II. cuvinte cunoscute de toți, dar la care unii informatori au avut ezitări (61), III. cuvinte cu un grad mediu de cunoaștere, adică familiare pentru jumătate din informatori și puțin cunoscute, dubioase sau ignorate de cealaltă jumătate (62), IV. cuvinte puțin cunoscute sau cu sensul neprecis pentru majoritatea informatorilor (27), V. cuvinte practic necunoscute, (38) și VI. cuvinte total necunoscute, cel puțin pentru locuitorii capitalei mexicane anchetați (30).

Pentru a stabili poziția exactă ocupată de lexicul indigen în structura generală a vocabularului mexican, J. Lope Blanch analizează și alte aspecte ale vitalității cuvintelor respective. El remarcă în primul rînd că distribuția lor nu este unitară, multe cuvinte apărînd numai în vorbirea

cultă şi, în al doilea rînd, că numai puţine cuvinte indigene sînt productive, au dezvoltat multe sensuri sau sînt frecvente în expresii şi proverbe. Tot pentru a preciza locul indigenismelor în structura vocabularului mexican, J. Lope Blanch analizează şi sinonimele care concurează termenii împrumutaţi din substrat. J. Lope Blanch nu ignorează aspectele care au fost analizate în lucrările de pînă acum şi de aceea face observaţii şi cu privire la răspîndirea pe continentul american a cuvintelor împrumutate din limbile prehispanice vorbite în Mexic şi discută, foarte pe scurt, repartiţia acestora pe domenii onomasiologice.

Nu încape îndoială că direcţiile de cercetare iniţiate de J. Lope Blanch în această carte reprezintă cea mai importantă inovaţie în analiza lexicului indigen din spaniola americană.

3.2.1.2. Acelaşi autor (*El léxico de la zona maya en el marco de la dialectología mexicana*, în „Nueva Revista de Filología Hispánica'' XX (1971), p. 1—63) foloseşte, alături de cuvintele de origine spaniolă, elemente de substrat — în acest caz, cuvintele luate din limba maya — pentru a delimita graiul vorbit în zona Yucatán, Campache, Tabasco de restul domeniului mexican sau chiar diversele variante ale spaniolei din sud-estul Mexicului între ele. Este şi aceasta o primă încercare sistematică de a lua în discuţie elementele indigene pentru delimitarea unor unităţi dialectale.

3.2.1.3. Dintre lucrările consacrate exclusiv prezentării lexicului indigen dintr-o variantă hispano-americană care dau numai inventarul acestui lexic menţionăm cartea lui J. Cornejo, *El quichua en el castellano del Ecuador*, Quito, 1967. Nu sînt suficient de clare criteriile după care s-a făcut selecţionarea cuvintelor din corpusul lui Cornejo; alături de cuvinte care par a fi caracteristice pentru spaniola ecuadoriană există altele cunoscute nu numai în Ecuador, ci au depăşit chiar continentul american (*poncho*, *puma*, *quichua*). Semnalăm şi prezenţa unor cuvinte (*garúa*) care nu sînt împrumutate din quechua.

3.2.2. În cercetarea d i a c r o n i c ă, cel mai important de relevat este faptul că se trece la o analiză amănunţită a elementului indigen din cîte o operă de la începuturile literaturii coloniale, adică se face analiza sincronică a unor stadii vechi de limbă. Pînă nu demult, aceste aspecte erau neglijate sau, atunci cînd au fost amintite, s-a pornit aproape exclusiv de la listele lui R. J. Cuervo, *Apuntaciones críticas al lenguaje bogotano*, în *Obras* I, Bogotá, 1954, p. 840—858, care au numeroase atestări mai vechi ale termenilor aici în discuţie. Iniţierea unor cercetări care să epuizeze o operă literară aminteşte de analiza completă realizată de J. Lope Blanch în studiul sincronic al vocabularului spaniolei mexicane şi reprezintă primele elemente pentru o dialectologie istorică hispano-americană.

Noua direcţie de cercetare este ilustrată de două volume ale lui Manuel Alvar : *Americanismos en la „Historia'' de Bernal Díaz del Castillo* (Madrid, 1970) şi *Juan de Castellanos. Tradición española y realidad americana* (Bogotá, 1972). M. Alvar nu a ales la întîmplare cele două opere : ele se aseamănă prin conţinutul lor, pentru că atît Bernal Díaz del Castillo, cît şi Juan de Castellanos descriu cucerirea şi colonizarea Americii, ca şi prin faptul că autorii lor nu le-au scris sub presiunea primelor impresii datorite contactului cu noul continent, ci mai tîrziu, aproximativ în aceeaşi epocă, la sfîrşitul secolului al XVI-lea, deci după ce au cunoscut

mai bine realitățile americane, inclusiv spaniola vorbită în acele regiuni. Aceste cărți dau indicații prețioase cu privire la procesul de americanizare a spaniolei din noul continent, așa cum a avut el loc în două regiuni ale acestuia : Mexic (unde și-a trăit cea mai mare parte a vieții Bernal Díaz del Castillo) și Columbia (unde s-a stabilit Juan de Castellanos).

Pentru a vedea ce apropie și ce separă cele două lucrări ale lui M. Alvar, care, la prima vedere, ar părea că tratează aproximativ același lucru, am stabilit inventarul termenilor indigeni comuni celor două opere și am constatat că, în cea mai mare parte a cazurilor, este vorba numai de cuvinte din limbile vorbite odinioară în Antile (taíno și arahuaco): *ají* „specie de ardei iute", *areito* „numele indigen dat cîntecelor și dansurilor vechilor indieni din Antile", *barbacoa* „pat de lemn", *batata* „un fel de cartof dulce", *cacique* „conducător, șef al unei provincii sau al unui sat de indieni" (cu derivatele *cacica* „soția unui astfel de conducător", *cacicazgo* „autoritatea unui *cacique*"), *canoa* „canoe", *cazabe* „pîine din făină de manioca", *ceiba* „arbore de capoc", *guayaba* „fructul arborelui goiava", *hamaca* „hamac", *iguana* „iguana, șopîrlă", *jagüeyes* „fîntînă", *macana* „ghioagă, măciucă", *maguey* „plantă textilă din familia agavelor", *maíz* „porumb, păpușoi", *mamey* „fruct comestibil al unui arbore american", *naborias* „sclavi", *sabana* „savană", *tiburón* „rechin", *tuna* „fruct de nopal", *yuca* „yuca". În marea lor majoritate aceste cuvinte s-au răspîndit prin spaniola cuceritorilor din Antile în tot continentul sudamerican și în America Centrală. Cele două opere analizate de M. Alvar atestă vechimea răspîndirii cuvintelor din Antile, fiind o dovadă a faptului că astfel de cuvinte aparțineau spaniolei americane la sfîrșitul secolului al XVI-lea.

Operele realizate de M. Alvar nu prezintă numai lexemele cu valoare generală în spaniola din America secolului al XVI-lea, ci și o serie de indigenisme cu valoare regională. Fiind scrise în țări diferite, ele au și termeni caracteristici pentru regiunile respective : împrumutați din náhuatl (la Bernal Díaz) și din limbile caribe și chibcha (la Juan de Castellanos). Cei mai mulți s-au transmis pînă astăzi. Pentru a vedea care este situația lor actuală am comparat cuvintele de origine náhuatl înregistrate de M. Alvar în opera lui B. Díaz del Castillo cu cele discutate de J. Lope Blanch în *El léxico indígena en el español de México*. Din cele 54 de cuvinte náhuatl existente la B. Díaz del Castillo numai 14 (*cacao* „cacao", *copal* „rășină", *chia* „specie de salcie", *henequén* „agavă", *jícara* „lădiță pentru fructe", *maceguales* „iobagi", *milpa* „ogor de porumb", *nahuatato* „traducător", *ocote* „pin mexican", *petate* „rogojină", *quilite* „iarbă comestibilă", *tamal* „mîncare tipic mexicană din făină de porumb", *tomate* „pătlăgea", *zapote* „ plantă tipică continentului american") aparțin fondului de 313 cuvinte, împrumutate din náhuatl din listele lui J. Lope Blanch date pentru capitala mexicană. Pornind de la aceste 14 cuvinte comune, constatăm că cele mai multe (9 : *cacao*, *henequén*, *jícaras*, *milpa*, *ocote*, *petate*, *tamal*, *tomate*, *zapote*) aparțin primei categorii din lista lui J. Lope Blanch, adică sînt general cunoscute în capitala mexicană, restul se repartizează în categoria a II-a (2 : *chia*, *quilite*), a III-a (1 : *copal*) și a V-a (2 : *maceguales*, *nahuatato*). Această constatare ne arată că B. Díaz del Castillo a folosit cuvinte care erau foarte probabil frecvente și la acea dată în spaniola mexicană.

Lista nahuatlismelor de la B. Díaz del Castillo cuprinde însă un număr mult mai mare de cuvinte (40 față de 14) care nu apar în inventarul lui J. Lope Blanch, ceea ce ne arată că în opera lui B. Diaz del Castillo există multe regionalisme fără o poziție puternică în structura vocabularului spaniolei mexicane. Astfel, o serie de cuvinte de la B. Diaz del Castillo (*acale* „navă", *alala* „exclamație de durere, strigăt", *cazalote* „terci de porumb", *cuilones* „homosexuali", *huehue* „bătrîn", *ipiri* „flamingo", *masteles* „șorțuri purtate de indieni", *motolinea* „sărăcie", *quequexque* „specie de plantă agățătoare", *sacachueles* „fazani", *tacalnagua* „vrăjitor", *tatacul* „păcat", *tatuan* „domn", *tececiguata* „doamnă", *tecle* „domn", *tepuzque* „fier, cupru", *tezcat* „oglindă", *tianguez* „piață", *tlati* „pămînt", *tonatio* „soare", *xical* „lădiță pentru fructe", *xihuaquetlan* „fel de iarbă", *xiquipil* „opt mii', *yxoxol* „minciună", *zacotle* „clei") nu există în dicționarul mai recent de americanisme al lui M. Morínigo. Altele (*pachol* „specie de pîine", *totoliques* „joc distractiv") sînt înregistrate numai pentru Mexic sau numai pentru țările învecinate din America Centrală (în această din urmă situație se află : *ayote* „cucurbătă mare", *chalchihuites* „specie de jad", *chilmole* „sos preparat cu ardei iute", *quezales* „pasăre tipică continentului american", *teul* „dumnezeu").

Observații similare se pot face și cu privire la cuvintele, mult mai numeroase, din Elegiile lui Juan de Castellanos împrumutate din limbile caribe și chibcha. Datorită acestor fapte, lucrările lui M. Alvar aici în discuție conțin primele elemente sistematice pentru o dialectologie istorică hispano-americană. Ele sînt foarte importante și pentru faptul că dau o prezentare exhaustivă a termenilor indigeni din anumite opere de la începuturile literaturii spaniole din America, arătînd și care a fost procesul de adaptare a unor astfel de termeni la spaniolă (pentru acest din urmă aspect este foarte interesant capitolul *Adaptación de los americanismos* din studiul consacrat lui B. Díaz del Castillo).

O analiză asemănătoare cu cea inițiată de M. Alvar, dar de proporții mult mai reduse, este articolul *Un vocabulario de indigenismos americanos des siglo XVII* al lui Ernesto Mejía Sánchez publicat în „Anuario de Letras" VIII (1970), p. 19–38. Autorul prezintă textul unui *Yndise de Algunos Nombres yndios de la America para la inteligensia desta obra* elaborat de Juan Francisco de Páramo y Cepeda, autorul unui vast poem (*Alteraciones de Dariel*) de aproape 17 000 de versuri. Interesul lingvistic al acestui poem constă în faptul că autorul lui a crezut necesar să dea la sfîrșitul operei o lucrare de lexicografie cu americanismele care ar fi creat dificultăți cititorului. Avem a face cu o lucrare superioară celei semnate de Pedro Fernández de Castro în același secol și considerată pînă acum primul dicționar de americanisme. Glosarul publicat de E. Mejía Sánchez conține 100 de cuvinte : alături de cuvintele indigene apar și unele cuvinte spaniole folosite mai ales ca toponimice (cf. de exemplu *Bocachica* „boca por donde desaguan al mar algunos Rios del Dariel"). În ce privește indigenismele, remarcăm prezența a numeroase nume de locuri și a unor cuvinte care erau deja general răspîndite în spaniola din secolul al XVII-lea.

Pentru inițierea unor studii de dialectologie istorică ni se pare utilă și contribuția lui Juan Clemente Zamora, *Early Loan-Words in the Spanish of Mexico and the Carribean*, în „Buffalo Studies" IV (1968),

3 (august) (= *Studies on Latin America. A Miscellany*), p. 29—42. Autorul aduce o serie de atestări de la începutul secolului al XVI-lea din documente precis datate și localizate. Este vorba de 21 de cuvinte din taíno, 37 de origine náhua, 2 din limba caribe (cumanagoto), 1 din quechua și 17 de origine obscură. Unele dintre acestea apar și în cele două lucrări publicate de M. Alvar; atestarea lor cu datare și localizare precise îmbogățește informațiile necesare unor cercetări de dialectologie istorică.

3.2.3. Îmbinarea cercetării aspectului sincronic cu cel diacronic este realizată în lucrarea de ansamblu *Indoamericanismos léxicos en español*, semnată de Tomás Buesa Oliver (Madrid, 1965), care ocupă o poziție aparte și datorită faptului că este singura lucrare de proporții consacrată exclusiv chestiunii care constituie tema expunerii noastre.

Cartea lui T. Buesa Oliver este o prezentare a diverselor influențe indigene manifestate asupra spaniolei din continentul american. După o enumerare a limbilor de substrat, autorul aduce în discuție, în ordine, cuvintele de origine arahuaco-taíno, caribe, náhua, maya, chibcha, quechua, aimara, tupíguaraní și araucană. În cadrul fiecărei limbi, cuvintele sînt grupate pe domenii onomasiologice. Autorul a făcut o selecție pentru a reține cele cîteva sute de cuvinte analizate. Deși nu se precizează care au fost criteriile după care s-a făcut selecția, se poate presupune că s-a ținut seama în primul rînd de locul ocupat de cuvintele respective în structura vocabularului hispano-american, în sensul că au fost reținute mai ales cuvintele mai frecvente, cele care denumesc realități tipice pentru continentul american (pătrunse chiar în spaniola peninsulară). Ne bazăm în această afirmație pe o comparație pe care am făcut-o între lexicul de origine náhua din sinteza lui T. Buesa Oliver și listele stabilite de J. Lope Blanch în *El léxico indígena en el español de México*. Din cele 87 de cuvinte discutate de T. Buesa Oliver, aproape jumătate (38) aparțin primei categorii stabilite de J. Lope Blanch, adică sînt cuvinte general cunoscute în Mexic. O situație similară există și la celelalte categorii din lucrarea lui J. Lope Blanch, și anume următoarele două sînt, de asemenea, bine reprezentate (II = 11, III = 11), ultimele trei, care conțin cuvintele mai puțin frecvente, fiind abia reprezentate (IV = 3, V = 5, VI = 1). Se pare că T. Buesa Oliver a vrut însă să ilustreze diversele influențe și cu termeni mai puțin frecvenți, dar care desemnează realități mexicane. Așa se explică numărul de 16 termeni din náhuatl existenți la T. Buesa Oliver și absenți din listele lui J. Lope Blanch. Cele mai multe cuvinte din această categorie denumesc obiecte din casă (*tapesco* „împletitură ce servește de pat", *molcajete* „piuliță de piatră sau lut", *guacal* „coș împletit pentru cărat cu spatele", *cacaxtle* și *cacastle* „coș pentru a transporta mărfuri ușoare pe spate") sau sînt termeni folosiți în vorbirea familială (*chichigua* „doică", *tameme* „hamal", *calpisque* și *calpixque* „vătaf, vechil"). Celelalte sînt nume de boli sau defecte fizice (*cocoliscle* „orice boală epidemică", *tencua* „buză de iepure", *chincual* „vărsat"), nume de animale (*sinsonete* „nume de pasăre", *ašin* „coșenilă"), nume de plante (*ayote* „dovleac", *tacamaca* „rășină folosită pentru pictarea corpului și în medicină"), nume de alimente (*chancaca* „pastă preparată cu zahăr sau miere") sau nume de îmbrăcăminte (*mastate* „șorț purtat de indieni").

Consideraţiile sincronice din cartea lui T. Buesa Oliver se referă mai ales la răspîndirea geografică a termenilor luaţi în discuţie, la variantele fonetice şi la puterea lor de derivare. Mai rar găsim în această lucrare observaţii cu privire la diversele sinonime ale termenilor respectivi. Consideraţiile diacronice se rezumă la indicarea primei sau a primelor atestări ale celor mai multe dintre cuvintele indigene discutate în monografia lui T. Buesa Oliver.

4. În concluzie, se poate spune că în ultima decadă s-au înregistrat progrese importante în modul de a aborda problema împrumuturilor lexicale făcute de spaniola americană din limbile indigene. Cel mai însemnat progres, mai evident în studiile sincronice (dintre ele se detaşează J. Lope Blanch, *El léxico indígena en el español de México*), este faptul că s-a trecut de la stadiul de stabilire a inventarului cuvintelor împrumutate la o apreciere a poziţiei ocupate de aceste cuvinte în structura vocabularului spaniol. Elemente de apreciere de acest fel şi-au făcut loc şi în studiile consacrate analizei sincronice a unor stadii vechi de limbă prin prezentarea exhaustivă a inventarului de indigenisme dintr-o singură operă literară, cu indicarea tuturor contextelor în care apar cuvintele respective (sînt ilustrative pentru aceasta cele două cărţi ale lui M. Alvar). Lucrările lui M. Alvar pot fi folosite şi pentru o viitoare dialectologie istorică hispano-americană. Publicarea unor lucrări de sinteză, de felul monografiei lui T. Buesa Oliver, este un alt moment important al ultimei decade care trebuie continuat cu sinteze de proporţii mai mari.

Decembrie 1973

MARIUS SALA

Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

GÁBOR O. NAGY, **Abriss einer funktionellen Semantik**, Budapesta, Akadémiai Kiadó, 1973, 124 p.

Cartea lui Gábor O. Nagy, unul dintre redactorii dicționarului limbii maghiare în șapte volume, *A magyar nyelv értelmező szótárá* (1959—1962), și autor al unui dicționar de expresii și locuțiuni, *Magyar szólások és közmondások*, este vizibil marcată de preocupările lexicografului. Gábor O. Nagy și-a expus ideile din această lucrare întîi sub formă de prelegeri ținute la seminarul finougric organizat în 1968 la Göttingen.

După cum spune el însuși în prefață, cartea lui nu este o contribuție nouă la literatura de specialitate, ci o prezentare a problemelor semanticii destinată participanților la acest seminar, ceea ce, în alți termeni, se poate interpreta ca o indicație că ne aflăm fie în fața unei introduceri, fie în fața unei încercări de sinteză. O sinteză care nu-și propune însă discutarea tuturor problemelor, căci nu se iau în considerație semantica formalizată și cea diacronică, deși unele referințe, cu deosebire cele care privesc pe K. Bühler, pe C. K. Ogden și I. A. Richards, pe J. Trier și A. Martinet, au în vedere și unele aspecte ale semanticii formalizate.

Pe autor îl interesează de fapt numai două capitole din semantică: sememul și contextul. Contextul, pentru că „... o lexicografie științifică nu poate exista fără exemple ilustrative, fără texte din care să se poată determina sensurile cuvintelor și celelalte proprietăți care formează contextul (conjugarea, declinarea, recțiunea, creațiile stilistice etc.)" (p. 19), sememul pentru că deține trei funcții capitale: funcția nominativă (în terminologia mai răspîndită la noi „denotativă"), funcția gramaticală și cea stilistică. Sememul însuși, cum rezultă din diverse locuri în care se fac precizări asupra lui, este o unitate de înțeles care nu coincide în mod obligatoriu cu un cuvînt, ceea ce presupune, deși nu se arată explicit, că el poate fi mai mare decît un cuvînt.

Acceptînd în principiu teza lui K. Bühler despre context, căci actul vorbirii este legat de împrejurările în care vorbirea (die Rede) are loc, autorul consideră că, în unele contexte, funcțiile sememului nu depind de factori externi — adică de situație, considerată de K. Bühler una dintre cele două surse care asigură, alături de context, interpretarea expresiei lingvistice. Restricția propusă de Gábor O. Nagy își are originea în mod evident în practica lexicografică, unde important este să se descopere valoarea denotativă a cuvîntului, cealaltă, conotația sau valoarea stilistică, nu preocupă pe lexicograf decît atunci cînd o poate surprinde într-un context ilustrativ minimal. Dacă, de exemplu, o valoare stilistică cere mai multe fraze spre a fi pusă în evidență, lexicograful nu dispune de mijloace tehnice ca s-o includă în dicționar. Aceasta nu dovedește însă că teza lui K. Bühler, în care nu se discută cuvîntul, ci interpretarea lingvistică precisă a *expresiei*, ar avea nevoie de o corectare. Pentru interpretarea expresiei lingvistice luarea în considerație a situației este într-un asemenea caz de o inevitabilă necesitate. După părerea noastră, restricția propusă de Gábor O. Nagy nu are în vedere obiectul la care se referă Bühler, iar eliminarea situației și reținerea numai a contextului verbal reprezintă o modalitate comodă ca să putem întocmi dicționare. Comoditatea aceasta conține însă un inconvenient evident, pe care lexicografia nu-l poate depăși.

După Gábor O. Nagy, funcția nominativă a sememului este „acel rol al sememului care poate fi conceput ca o semnificație privind un anumit lucru (dingbestimmende Bedeutung) și care constituie, în accepțiunea restrînsă a termenului, „conținutul semantic

al sememului" (p. 21). Funcția gramaticală reprezintă realizarea forțelor interne ale sememului. Ea ar putea fi considerată înțelesul gramatical, dar care nu rezultă totdeauna numai prin aplicarea mijloacelor morfologice sau prin utilizarea obișnuită a regulilor gramaticale valabile în general. Ea pare, după cum se vede din caracterizarea autorului, o formă internă în accepțiunea dată de W. v. Humboldt acestui concept sau un mod de valorificare a ceea ce Zoltán Gombocz, la care autorul se referă în mod expres, numește forța cuvîntului. Funcția stilistică este identificată cu aspectul emoțional, afectiv, manifestat în context. Nici una dintre cele trei funcții, spune Gábor O. Nagy, nu este izolată.

Noțiunile de mai sus, dominînd expunerea, explică punctul de vedere al autorului. El adoptă o poziție empirică clară, în care funcția este tot una cu rolul jucat de semem în context. Gábor O. Nagy cunoaște și definiția mai subtilă a funcției, aceea de relație, dar o respinge cu argumente care nu ne-au convins, mai ales că formula din 1934 a lui Zoltán Gombocz, expusă de Gábor O. Nagy în amănunt, după care funcția este „forța cuvîntului", *vis verbi*, conține o metaforă, cu toate riscurile pe care le implică ea în analiza științifică, și nu o definiție propriu-zisă. Astfel, dacă în tot capitolul intitulat „Funcția nominativă a sememului", care formează substanța cărții (p. 23—91), avem adesea impresia că atenția autorului a fost reținută de cazuri mai mult ori mai puțin particulare din germană și maghiară, limbi care-i furnizează cea mai mare parte a ilustrărilor, lucrul acesta se datorează — credem — și simplificării conceptului de funcție și formulei *vis verbi*. Acolo unde latura practică se impunea însă de la sine, de exemplu în studiul și clasificarea unităților frazeologice, textul lucrării devine mult mai interesant și mai atrăgător.

Nu este locul să deschidem aici discuția asupra definirii funcției, căci ar trebui să apelăm la o bibliografie diferită de cea a autorului, bibliografie a cărei absență ne-a fost greu s-o explicăm. De ce, de exemplu, nu a fost luat în considerație studiul din 1960 al lui R. Jakobson, unde se face, de fapt, o dezvoltare a tezei din 1934 a lui K. Bühler și a altor lingviști din Cercul de la Praga? De ce nu au fost reținute studiile unor semanticieni francezi care, în ultimii ani, au expus idei utile în domeniul definirii cuvîntului: Alain Rey, J. Rey-Debove, ca să nu mai pomenim pe B. Pottier, A. J. Greimas sau pe E. Coșeriu, ale căror contribuții la delimitarea conceptului de sem și semem credem că nu ar fi trebuit neglijate. Criteriile de alegere a bibliografiei nu ni s-au părut prea limpezi, căci dacă refuzul autorului de a lua în considerație structura de adîncime era de înțeles, de vreme ce nu urmărea problemele semanticii formalizate, nu la fel se justifică neglijarea unor studii ca cele mai sus citate. Poate că explicația o dă o anumită repulsie față de metodele netradiționale, cel puțin așa rezultă din respingerea în bloc a metodelor matematice (probabil și a celor statistice) de la p. 91, în legătură cu posibilitățile de analiză a unităților frazeologice.

Pe scurt, *Abriss* este o introducere „à vol d'oiseau" într-un domeniu actual, dar dificil, pe care lexicograful neinițiat o poate răsfoi cu folos înainte de a trece la cărțile de bază, la manualul lui L. Zgusta, o adevărată enciclopedie a domeniului, sau la introducerea lui Casares, mai veche, dar încă utilă.

Decembrie 1973

I. COTEANU
Institutul de lingvistică
București, I. C. Frimu 22

I. COTEANU, **Stilistica funcțională a limbii române. Stil, stilistică, limbaj**, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1973, 204 p.

Contribuțiile din domeniul stilisticii ale profesorului Ion Coteanu se disting, în linii generale, prin preferința acordată chestiunilor t e o r e t i c e[1]: clarificarea și clasifi-

[1] Cf. *Stilurile moderne ale limbii române literare*, în LR IX (1960), nr. 2, p. 58—70;

carea conceptelor fundamentale, identificarea relaţiilor lor structurale şi a modului de funcţionare în ansamblul procesului de comunicare. Cartea de care ne ocupăm reflectă, în esenţă, acelaşi mod de gîndire deductiv : discuţiile ample în jurul conceptelor de *limbaj* şi *stil* preced analiza concretă a u n u i limbaj, şi anume a celui popular. Acest capitol, căruia i se acordă mai mult de jumătate din lucrare, continuă, de asemenea, adîncindu-le, preocupări mai vechi ale autorului [2].

Încă din *Introducere* (p. 7—11), I. Coteanu precizează concepţia care stă la baza studiului său : ,,În cea mai largă accepţiune a termenului, stilistica este... studiul limbii în acţiune, cercetarea modului în care vorbitorii se folosesc de graiul lor într-o împrejurare sau alta" (p. 8). Înţeleasă astfel, stilistica este ,,obligatoriu funcţională" (p. 8). Ideea este explicitată ceva mai departe : ,,Uzul limbii reprezintă ... o mişcare permanentă de adaptare a structurii idiomului la necesităţile social-culturale ale vorbitorilor. Rezultatele cele mai importante sînt limbajele şi stilurile, adică o serie de subansambluri care se deosebesc mai mult ori mai puţin între ele în funcţie de obiectul lingvistic exprimat. Rolul stilisticii funcţionale este de a le descoperi, a le explica şi a le compara" (p. 9).

Urmînd o bună tradiţie metodică, primul capitol : *Principii pentru o teorie a stilului* (p. 15—42), al cărui rost este ,,de a fixa cadrul dezvoltărilor ulterioare" (p. 9), aduce precizări terminologice : sînt analizate c o m p o n e n t e l e a c t u l u i d e c o m u n i c a r e (mesajul, emiţătorul, receptorul, codul şi canalul), conceptele de s e m n (lingvistic) şi s i m b o l, noţiunea de n o r m ă corelată cu a b a t e r e a ş i i n t e g r a r e a, în sfîrşit c o n o t a ţ i a (raportată la denotaţie). Capitolul nu are structura unui glosar (cf. p. 9), autorul insistînd cu prioritate asupra noţiunilor fundamentale pentru diferite aspecte ale analizei stilistice : semnul verbal şi transformarea acestuia în simbol în cadrul mesajului poetic; categorii şi tipuri de norme, raportul dialectic dintre normă şi deviere; conotaţia şi rolul ei în mesajul poetic. Subliniem importanţa acordată, pe tot parcursul lucrării, m e s a j u l u i, conceput ca ,,unitate de bază a stilisticii funcţionale" (p. 9).

Cel de al doilea capitol, *Determinarea limbajelor şi a stilurilor* (p. 45—87), se bazează pe următoarea premisă : ,,în sensul de studiu al uzului limbii, stilistica se încadrează în analiza idiomurilor naturale, care există în mod concret şi material numai prin variaţiile lor, adică prin stiluri şi limbaje" (p. 82). Problemele luate în discuţie se rezumă, în însăşi formularea autorului, la următoarele trei : ,,1° dacă există sau nu o stratificare funcţională a idiomurilor naturale; 2° dacă varietăţile de exprimare se explică prin luarea în consideraţie a unuia, a doi sau a mai multora dintre factorii implicaţi în procesul de comunicare lingvistică... ; 3° ce loc ocupă o varietate de exprimare strict individuală, inclusiv cea poetică, în stratificarea indicată la 1" (p. 81—82).

1° Răspunsul la prima întrebare este, evident, afirmativ. Stratificarea funcţională a limbilor naturale se realizează datorită existenţei diverselor *limbaje*, înţelegînd prin limbaj ,,un sistem lingvistic mai mult ori mai puţin specializat în redarea conţinutului de idei specifice unei activităţi profesionale, unuia sau mai multor domenii din viaţa social-culturală, cum sînt arta literaturii, ştiinţa şi tehnica, filozofia, critica literară şi artistică, istoria, viaţa familială etc., care, toate, au, ori tind să aibă, cuvinte, expresii şi reguli proprii de organizare, rezultate din diverse restricţii impuse limbii" (p. 45). Cu alte cuvinte, ,,orice limbaj nu este decît limba căreia i se atribue o destinaţie specială" (p. 45) — accepţie foarte apropiată de ceea ce alţi lingvişti numeau *stil funcţional* (adepţii şcolii de la Praga) sau *stil al limbii* (Ch. Bally). Definirea

Locul stilului artistic în limba literară, în LR X (1961), nr. 2, p. 144—155; *Structura stilistică a limbii*, în LR XI (1962), nr. 4, p. 357—365 — vezi şi în PLG IV (1962), p. 59—83, precum şi în *Elemente de lingvistică structurală* [1967], p. 211—221; *Posibilitatea şi limitele formalizării în stilistică*, în PLG V (1967), p. 167—172; *Idiostilul*, în *Sistemele limbii*, 1970, p. 35—49; *Stilul cu deviere*, în SCL XXII (1971), nr. 3, p. 235—246.

[2] Vezi *Aspecte ale limbajului popular actual*, în LR XII (1963), nr. 1, p. 59—67; *Caracterele generale ale limbajului popular*, în LR XII (1963), nr. 3, p. 242—247.

limbajului încă de la începutul capitolului este binevenită, deoarece înlătură orice confuzie posibilă cu limbajul în accepţia saussuriană — „fenomen total", incluzînd limba şi vorbirea — sau în accepţia de totalitate a mijloacelor (naturale) de comunicare (cf. Tatiana Slama-Cazacu, *Limbaj şi context*, Bucureşti, 1954, p. 56—73).

Ca punct de referinţă al ierarhiei stilistice, I. Coteanu propune un *diasistem* construit pe baza limbajelor în uz, dar diferit de fiecare dintre acestea, o schemă de *invariante* ale mesajelor reale, produse într-o limbă naturală într-un moment al evoluţiei ei.

Pe treapta imediat subsumată diasistemului se situează *grupa limbajelor cultivate*, opusă *grupei limbajelor populare*. Fiecare din aceste „grupe de limbaje" — numite de autor, în mod curent, tot *limbaj* — se divide, la rîndul său, în *limbaj artistic* şi *limbaje non-artistice*, cărora li se subordonează, pe de o parte, *proza* şi *poezia*, pe de altă parte, *limbajul standard, familial, de conversaţie oficială, limbajele ştiinţifice* etc., mai puţin numeroase şi mai slab diferenţiate în grupa limbajelor populare. Pe ultima treaptă a schemei, toate limbajele se concretizează în mesaje.

Relevăm, ca deosebit de interesante, observaţiile autorului referitoare la limbajul standard (p. 51—52) : recunoscînd existenţa unei norme standard, înţeleasă ca „o aproximaţie a uzului general al limbii" (p. 27) şi concretizată, în practică, în gramaticile descriptiv-normative, I. Coteanu constată că, într-o limbă naturală, actualizată în limbaje definite f u n c ţ i o n a l, „unitatea standard nu se integrează la nivelul aşteptat, ea nu serveşte un domeniu la fel de bine conturat ca celelalte şi nici nu dă naştere la mesaje" (p. 51). Reconstituirea artificială a unui mesaj standard din însumarea unor e n u n ţ u r i standard — fragmente neutre reperate în alte limbaje — este sortită eşecului, întrucît un mesaj pur denotativ este imposibil într-o limbă naturală. „Standardul lingvistic" (p. 52) trebuie înţeles ca o structură generală şi abstractă, neactualizată în mesaje.

2° Raporturile stabilite între *limbaje* şi *dialecte* nu pun probleme deosebite („între limbaje şi dialecte sau graiuri nu există ca element comun decît faptul că ambele pot fi numite variante", p. 45). Nu acelaşi lucru se poate spune despre relaţia *limbaj — stil*, cunoscută fiind lipsa unui consens general asupra conţinutului acestei din urmă noţiuni. Pe parcursul a peste 30 de pagini, I. Coteanu analizează, cu mult spirit critic, principalele definiţii date stilului — expresie a alegerii sau a alegerii şi combinării faptelor de limbă ; adaos la nucleul comunicării ; efect al structurii mesajului ; deviere de la normele lingvistice curente ; expresie a funcţiei estetice, atribut intrinsec al limbii ; rezultat al ierarhizării funcţiilor limbii ; expresie a unui mod de gîndire —, subliniind orientarea spre emiţător, spre receptor sau spre mesaj, care stă la baza acestor interpretări. Renunţînd la încercarea de a da o nouă d e f i n i ţ i e stilului, autorul se declară partizanul acelor concepţii conform cărora „stilul se include în mesaj în forma unor proprietăţi specifice" (p. 86) şi, răspunzînd la cea de a doua problemă (vezi supra, p. 191), propune o m e t o d ă d e a n a l i z ă i n t e g r a t o a r e, care „se întemeiază pe ideea că nici unul dintre factorii care intră într-un fel sau într-altul în definirea stilului nu trebuie eliminat" (86).

3° Locul ocupat în ierarhia stilistică a limbii de varietăţile de exprimare individuală se clarifică cu ajutorul conceptului de *idiostil*, propus de autor încă din 1967 : orice mesaj rezultă din punerea în acţiune a idiostilului emiţătorului, „schemă individuală a limbii" (p. 86), înţeleasă ca o reflectare proprie a datelor de limbă şi a ierarhiei de limbaje existente la un moment dat la dispoziţia vorbitorului c u l t i v a t[3]. Idiostilul — „un idiolect dezvoltat şi rafinat" (p. 80) — este supus, în mod permanent, presiunii a două tendinţe opuse : de omogenizare şi de diversificare.

Consideraţiile teoretice şi metodologice rezumate mai sus îşi găsesc aplicarea în cel de-al treilea capitol al cărţii, dedicat *Limba-*

[3] Abia după precizarea ierarhiei variantelor limbajului popular se va vedea în ce măsură această limitare a idiostilului este justificată.

ului popular (p. 91—187). „Variantă fundamentală a oricărui idiom" (p. 91), limbajul popular, în accepţia sa cea mai cuprinzătoare, a fost, pînă acum, prea puţin studiat din punct de vedere stilistic[4]. Însăşi abordarea acestei probleme constituie un merit al autorului, care îşi propune : a) stabilirea c a r a c t e r i s t i c i l o r g e n e r a l e ale limbajului popular, b) identificarea v a r i a n t e l o r acestui limbaj, c) c a r a c t e r i z a r e a l i m b a j u l u i p o e t i c p o p u l a r şi analiza detaliată a unora dintre aspectele sale.

Preocupările recenzentei fiind axate, în principal, pe culegerea şi interpretarea materialului lingvistic popular, lectura acestui interesant capitol ne-a prilejuit o serie de reflecţii — nu neapărat critice ! — pe care ne permitem să le formulăm în cele ce urmează. Vom insista, în special, asupra subcapitolelor referitoare la caracteristicile generale ale limbajului popular şi la variantele lui funcţionale ; din subcapitolul dedicat limbajului poetic popular ne-a atras atenţia discutarea procedeelor specifice prozei populare (*dramatizarea* şi *concretizarea*), celelalte probleme abordate (*comparaţia* şi analiza noţiunii de *dor*) constituind chestiuni speciale, de poetică a liricii populare.

I. Coteanu consideră drept caracteristici fundamentale ale limbajului popular — reflectare a unui stadiu de cultură şi civilizaţie condiţionat de o treaptă empirică de cunoaştere a lumii — s f e r a l e x i c a l ă r e d u s ă şi, drept corolar, p o l i s e m i a termenilor. Dacă, în ceea ce priveşte polisemia şi inventarul restrîns ale uneltelor gramaticale, în special ale conjuncţiilor, sîntem întru totul de acord, socotim că afirmaţia : „bogăţie şi varietate lexicală în toate graiurile unui idiom luate împreună, sărăcie şi uniformitate într-un singur grai" (p. 91) este mult prea categorică şi necesită unele nuanţări.

Ca dovadă a „sărăciei" vocabularului popular este invocată imposibilitatea în care s-au găsit informatorii de a da corespondente dialectale pentru termeni din domeniul ihtiologiei, ornitologiei, botanicii etc. Comparaţia ni se pare nejustificată din punct de vedere metodic, căci termenii ei nu se află pe acelaşi plan : lexicul unui l i m b a j s p e c i a l, cum este cel al botanicii etc., nu poate coincide cu acela al conversaţiei zilnice, indiferent de gradul de cultură al subiectului ; cunoştinţele în materie de ornitologie[5] ale unui lingvist, ba chiar ale unui ihtiolog, nu sînt, în mod normal, mai bogate decît ale unui ţăran. Dealtfel, chiar în terminologia autohtonă a specialistului (cel puţin a naturalistului) există lacune, suplinite de nomenclatura ştiinţifică latină, pe care o considerăm ca aparţinînd unei limbi artificiale. Pe de altă parte, există numeroşi termeni legaţi de specificul vieţii rurale, cărora le lipseşte un corespondent în limbajul cultivat (şi pe care autorul unui glosar dialectal este obligat să-i redea prin perifraze descriptive, din lipsa unor sinonime „culte").

Diferenţa specifică dintre lexicul limbajului cultivat şi al celui popular se stabileşte, după părerea noastră, în sfera cuvintelor cu referent a b s t r a c t[6]. Limbajului popular îi lipsesc numeroase neologisme din acest domeniu (vezi şi numărul lor redus în lista de la p. 104—109) ; mai mult decît atît, vorbitorii evită abstractele verbale — indiferent de vechimea şi de puterea de circulaţie a verbelor din care derivă —, ceea ce are repercusiuni asupra sintaxei frazei (vezi observaţiile noastre, bazate pe statistică, în FD VII (1971), p. 260—265).

Fără a avea intenţia de a nega rolul polisemiei în limbajul popular, atragem atenţia asupra unei inconsecvenţe metodologice strecurate în argumentaţia autorului (p. 91) : aşa

[4] Fac excepţie cîteva studii de poetică populară, utilizate, dealtfel, în lucrarea recenzată.

[5] Trebuie făcută distincţia între capacitatea informatorului de a recunoaşte o specie în natură şi competenţa lui lingvistică : sînt, desigur, numeroşi vorbitori cultivaţi incapabili de a distinge *grangurul* de *graur*, de a identifica o *zvîrlugă* sau de a descrie *baraboiul*, deşi t e r m e n i i le sînt cunoscuţi.

[6] Cf. în acest sens, observaţia autorului de la p. 190: „Limbajele cultivate dispun de un registru verbal mult mai variat şi mai bogat decît cel popular, ceea ce le permite să atingă un nivel de abstractizare, imposibil la acesta din urmă".

cum *barabule, napi, crumpeni* etc. nu pot fi considerate sinonime, termenii neapărînd în acelaşi idiolect, nici sensurile citate ale lui *nas* nu pot constitui dovada polisemiei cuvîntului, din moment ce ele circulă, respectiv, în Bucovina, Maramureş şi Transilvania.

Printre caracteristicile generale ale limbajului popular — privit, deocamdată, nediferenţiat, ca grupă a limbajelor populare (cf. p. 50) — I. Coteanu mai ia în discuţie *simplitatea şi uniformitatea sintactică, anacolutul, elipsa* şi *repetiţia*. Ultimele trei, strîns legate între ele atît structural, cît şi distribuţional, sînt prezentate drept consecinţe ale relaţiei polisemie — construcţie sintactică simplă, dar, în acelaşi timp, ca efecte ale oralităţii (p. 94). Considerăm că t o a t e particularităţile mai sus citate sînt proprii m e s a j u l u i o r a l î n g e n e r e; din acest punct de vedere, diferenţa dintre limbajul cultivat şi cel popular se stabileşte pe plan cantitativ, de proporţie, şi nu pe plan existenţial. Afirmaţia noastră se bazează pe un experiment întreprins cu ocazia studierii sintaxei frazei populare : analizînd o serie de texte narative (cu temă memorialistică), înregistrate pe bandă de magnetofon de la cinci informatori cu studii superioare, buni mînuitori ai limbajului cultivat, am constatat că : a) structura frazelor era cu mult mai simplă decît în scrisul aceloraşi informatori (deşi ea nu se identifică perfect cu fraza populară) ; b) în fiecare dintre texte au apărut cel puţin un anacolut şi mai multe repetiţii (nu am urmărit chestiunea elipsei). De aceea, considerăm că diferenţa de complexitate dintre „fraza cultă" şi „fraza populară" se bazează, în primul rînd, pe opoziţia s c r i s / v o r b i t, şi numai după aceea pe opoziţia c u l t i v a t / p o p u l a r. (Pentru limitele acestei diferenţe, vezi cercetarea noastră statistică din FD VII (1971), p. 255.)

Interesantă ni s-a părut legătura stabilită de I. Coteanu între predilecţia manifestată de vorbitorii populari pentru determinările cirumstanţiale — locale şi temporale — şi tendinţa aceloraşi vorbitori de a substitui genitivului şi dativului o exprimare prepoziţională, cu indicaţii locale (menţionăm, în mod intenţionat, şi dativul, deoarece datele oferite de ALR şi de textele dialectale contrazic categoric rezultatele sondajului întreprins de autor (p. 98) în două basme [7]).

Luînd în discuţie variantele limbajului popular, I. Coteanu ajunge la două concluzii importante :

a) „Potrivit cu funcţia lor social-culturală, mesajele populare se împart în două mari categorii : unele se utilizează în conversaţia curentă, în familie şi în afara ei, în relaţiile de toată ziua dintre vorbitori ; altele au rostul de a exprima literatura populară de imaginaţie". „Deosebirea dintre ceea ce este curent, banal şi ceea ce este fantezie, imaginaţie, poezie, există în spiritul oricărui vorbitor" (p. 100). În ultimă instanţă, „varianta poetică a limbajului popular se opune uneia nepoetice în aceleaşi condiţii generale ca şi variantele corespunzătoare ale limbajului cultivat" (p. 102—103). Subscriem, fără rezerve, la aceste afirmaţii [8].

b) Izomorfismul cu limbajele culte se opreşte la acest nivel. Diferenţierile ulterioare nu se mai produc sau, în orice caz, sînt insuficient marcate din punct de vedere lingvistic. (Excepţie face, în mod evident, diferenţierea proză artistică / poezie ; cf. constatarea de la p. 50 : „Subdiviziunile din limbajul cultivat artistic apar pînă la un nivel anumit şi în limbajul popular".) De aceea, autorul conchide : „Limbajul popular este prin urmare *omogen* din punct de vedere stilistic sau, în orice caz, mult mai puţin diversificat decît limbajul cult" (p. 103).

Lăsînd la o parte aparenta contradicţie dintre această afirmaţie peremptorie şi constatarea formulată cu cîteva alineate mai sus — contradicţie izvorîtă din utilizarea nediferenţiată a termenului *limbaj* pentru a denumi

[7] Cf. art. nostru *Fapt dialectal şi fapt popular*, în SCL XVIII (1967), nr. 4, p. 375—377, şi, mai recent, Marilena Tiugan, *Note morfosintactice (pe baza volumului al VI-lea al ARL, serie nouă)*, în FD VIII (1973), p. 191—193, h. 1—4.

[8] Nu toţi lingviştii împărtăşesc acest punct de vedere : astfel Jan Chloupek, *Aspects of the Dialect and its Structure*, în TLP 2 (1966), p. 279, 285, menţionează l i p s a v a r i a b i l i t ă ţ i i i n t e r n e printre trăsăturile definitorii ale dialectului, şi implicit, ale limbajului popular.

unități funcționale situate la nivele diferite în ierarhia stilistică a limbii —, considerăm utile unele precizări referitoare la chestiunea limbajului tehnic popular (cf. p. 103). I. Coteanu constată că nici una dintre caracteristicile unui limbaj tehnic sau (tehnico-) științific — specializarea terminologică și utilizarea unor formule sintactice tipice — „nu se regăsește în mod sistematic în limbajul popular" (p. 103). Observația este justă, în măsura în care se aplică limbajului popular spontan, desfășurat în condiții normale de comunicare. Situația aceasta din planul exprimării lingvistice corespunde unei s i t u a ț i i d e f a p t, cu implicații socio-culturale : purtătorul limbajului popular este rareori pus în situația de a e x p l i c a cuiva un proces tehnologic în toate amănuntele lui, realizînd un mesaj în care să se aglomereze terminologia tehnică ; transmiterea cunoștințelor se face sub formă de indicații practice, punctînd diferitele faze ale procesului muncii, faze care se pot înșirui pe parcursul unui an întreg (dacă ne gîndim la ciclul muncilor agricole). Singurele mesaje cu un pronunțat caracter tehnic sînt cele produse în timpul anchetei dialectale, ca răspuns la stimuli de tipul „Cum se face o casă?", „Cum se face o nuntă?" etc. Conștienți de caracterul artificial al unor asemenea mesaje, le menționăm totuși, deoarece ele formează încă majoritatea textelor dialectale (și, implicit, populare) de care dispunem. Tocmai datorită acestui caracter artificial, datorită efortului de concentrare pe care îl presupun din partea emițătorului, sintaxa lor are o serie de trăsături particulare, prin care se opune unui text narativ : excesiva simplitate a frazei, compusă de preferință prin coordonare ; frecvența „temporalelor de reluare"[9] ; frecvența incidentelor care explică un termen ; construcția stereotipă a propoziției, începută cu *după aceea* (sau un sinonim) ș.a. Numai în acest sens limitat putem vorbi de un limbaj popular tehnic, opus, î n p l a n u l s i n t a c t i c, limbajului popular narativ (exemplele citate la p. 101 ilustrează spusele noastre).

Raportul dintre vorbirea[10] familială și cea publică (cf. p. 103), natura și proporția diferențelor specifice care le caracterizează nu au fost încă suficient cercetate pentru limba română[11], pe baza unui material concret. De aceea este greu de precizat distanța care le separă, respectiv, în grupa limbajelor cultivate și în aceea a limbajelor populare. Deși este probabil ca diferențierea să fie mai slab marcată în acestea din urmă, putem, totuși, identifica unele trăsături lingvistice specifice conversației publice sau oficiale (în afara interdicțiilor de vocabular impuse de discursul solemn, ritualizat — cf. p. 103). Ne referim, în primul rînd, la utilizarea selectivă a termenilor de adresare și a pronumelor personale adresative[12]. Apoi nu trebuie pierdut din vedere faptul că vorbitorul contemporan, chiar cel cu un grad redus de cultură, are la dispoziție două registre de exprimare, actualizînd, unul, norma dialectală (populară), celălalt, norma supradialectală (cultivată) — sau, în cele mai multe cazuri, o aproximație a acesteia (numită de unii cercetători interdialect[13]). Cu riscul de a realiza un mesaj înțesat de improprietăți lexicale și sintactice, el va face apel la acesta din urmă pentru realizarea limbajului public. Precizăm că elementele „împrumutate" din limbajele cultivate nu se rezumă la neologisme, ci implică termeni din limba comună, tratamente fonetice, construcții sintactice, clișee lexicale.

Ca argument în favoarea relativei omogenități stilistice a limbajului (limbajelor)

[9] Cf. Gr. Brâncuș, *Un aspect al repetiției în limbajul popular: temporala de reluare*, în LR XX (1971), nr. 1, p. 33—37.

[10] Presupunem că termenul *vorbire*, introdus de autor la p. 103, are semnificația de „limbaj de rang inferior" (în raport cu schema ierarhică).

[11] Pentru franceză, vezi interesantele observații publicate de Jacqueline Lindenfeld în „American Anthropologist" 71 (1969), nr. 5, p. 890 — 898.

[12] Pentru acestea din urmă, vezi Marilena Tiugan, *Aspecte ale comportamentului verbal reflectate în uzajul formelor pronominale de adresare directă, în vorbirea populară*, în FD IX (sub tipar).

[13] Vezi B. Cazacu, *Despre noțiunea de „interdialect"*, în SCL XVII (1966), nr. 1, p. 13—18.

popular(e), I. Coteanu atrage atenţia asupra pătrunderii masive a neologismului atît în vorbirea curentă, cît şi în creaţia populară (p. 103—109). Observaţia este pertinentă şi argumentul convingător, cu precizarea că natura neologismelor şi ponderea lor într-un text nepoetic pot da indicaţii asupra apartenenţei acestuia la limbajul public (oficial) sau la cel familiar. În ceea ce priveşte pătrunderea neologismului în creaţia populară în versuri — domeniu mai tradiţionalist —, cităm în treacăt un exemplu de strigătură auzită recent în Maramureş, a cărei autenticitate nu poate fi pusă în îndoială (cf. p. 109) şi care plasează în rimă un neologism de ultimă oră: *Unitatea* [de tricotaje a cooperativei din Sighet — n.n.], *bate-o, Doamne! / Le-a făcut făcut pe toate doamne./ / C-au plecat cu sfetăruc / Ş-au venit cu **minijup**.*

Secţiunea cea mai întinsă a cărţii este rezervată limbajului poetic popular. Renunţînd la o tratare monografică a chestiunii, autorul ia în discuţie două „fenomene de ansamblu care, chiar dacă apar accidental, au calitatea virtuală de a deveni poetice" (p. 109): dramatizarea naraţiunii şi concretizarea mesajului.

Ca procedee de dramatizare sînt menţionate: redarea vorbirii directe în cadrul textului narativ; intercalarea în mesaj a unor comentarii apreciative, realizate sub formă de exclamaţii, imprecaţii sau chiar înjurături; întrebarea retorică; dativul etic (dativ al participării), specific epicii populare. Cu excepţia celui din urmă, procedeele de dramatizare sînt comune şi caracteristice întregului limbaj popular (grupă de limbaje populare). Ele apar, cu precădere, în textele narative poetice sau nepoetice, în proză sau în versuri), dar pot fi întîlnite şi în ceea ce am numit texte „tehnice" (vezi supra, p. 195). Dativul etic, în schimb, poate fi considerat o trăsătură pertinentă a limbajului poetic narativ popular.

Prin concretizarea mesajului, I. Coteanu înţelege preîntîmpinarea sau remedierea, prin diferite mijloace, a unei eventuale incoerenţe ori ambiguităţi a mesajului popular. „Dificultatea de a se nuanţa şi a se lega într-un tot bine închegat" (p. 116), care afectează exprimarea populară, este pusă pe seama sărăciei de vocabular şi a polisemiei care decurge din ea (p. 116). În ceea ce ne priveşte, considerăm însă că „imperfecţiunile" de construcţie ale mesajului popular se explică, în primul rînd, prin oralitatea lui, invocată, dealtfel, şi de autor.

Precizarea intenţiei emiţătorului se poate realiza prin referiri comparative la realitatea imediată a actului de comunicare (altfel spus, prin localizări), prin stabilirea unor *echivalenţe sinonimice* sau prin *glosarea* unor termeni consideraţi insuficient de clari pentru receptor, prin reveniri explicative de diferite tipuri sau, în sfîrşit, prin *repetiţii*. În legătură cu acest din urmă procedeu, autorul întreprinde un lung excurs în domeniul închis al poeziei populare, inventariind tipurile structurale şi funcţionale ale repetiţiei.

Întocmai ca procedeele de dramatizare, procedeele de concretizare a mesajului sînt, în principiu, comune tuturor variantelor limbajului popular, constituind un argument în favoarea omogenităţii acestuia. Diferenţele specifice, caracterizînd subansambluri stilistice, apar numai dacă luăm în consideraţie realizările concrete ale acestor procedee generale. Astfel, repetiţia subordonată unor necesităţi prozodoice (de tipul: *Şi scoate o măciucă groasă / Groasă, groasă, ciotoroasă*) sau „repetiţia de pregătire" (de tipul *Mă-sa plînge ori nu plînge, / Ibovnica varsă sînge*) constituie trăsături stilistice distinctive ale versului popular[14], pe cînd repetarea unui fragment-tip caracterizează atît balada, cît şi basmul (cf. p. 123—127).

Spre deosebire de acestea, „variaţia lexicală pe acelaşi radical lexical", deşi considerată de autor o specie de repetiţie proprie „limbajului poetic popular, căci nu apare nici în vorbirea curentă, nici în limbajul cult" (p. 128), nu este întru totul străină vorbirii populare curente: pe lîngă *cînd moare mortul,*

[14] Exemplele trimit, toate, la poezia epică; pentru valoarea stilistică a repetiţiei în lirica populară, cf. şi Felicia Şerban, *Valori stilistice ale numeralului în poezia lirică*, în CL XVI (1971), nr. 2, p. 398—400.

expresie cu care încep numeroase descrieri ale obiceiurilor de înmormîntare, am înregistrat *semănăm sămînța* (TD Olt. p. 140/6, 216/6, cf. 218/25), *seceră cu secera* (idem, p. 136/10 cf. TD. Munt. I, p. 339/7), *cărăm cu carele* (idem, p. 384/4), *grăpai cu grapa* (TD. Munt. I, p. 176/25, cf. și *punea grapa de-l grăpa*, idem, p. 265/20), *sap cu sapa* (idem, p. 331/30), *greblez cu grebla* (idem, p. 332/1) etc. O comparație a acestor „variații lexicale" cu cele înregistrate de I. Coteanu la p. 128 relevă însă cîteva deosebiri semnificative: a) cu o singură excepție (*a plouat ploaia*...), în textul poetic topica este substantiv — verb (sau adjectiv), indiferent de raportul sintactic stabilit între cei doi termeni, pe cînd în textul nepoetic topica normală este verb — substantiv; observația este valabilă și pentru exemplul de mai jos, în ciuda valorii emfatice a construcției: *Și-a mers iapa-ntr-un trap și-ntr-o rînchezeală, pînă la noi la poartă. Acolo* ***a rînchezat un rînchez*** *mare și-a intrat drept pe ușa coșarului* (Crevedia Mare, Ilfov, 1972); b) „figura etimologică" [15], constînd din tranzitivizarea unui verb intranzitiv (tipul: *lacrimi lăcrimînd, nuntă să nuntească*) este specifică limbajului poetic; c) același lucru se poate afirma referitor la „crearea unor cuvinte ad-hoc" (p. 128) (tipul: *Iată, litra s-a litrat*; *Iată, oala s-a olat*), procedeu curent mai ales în descîntece și la d) realizarea unor paralelisme sintactice bazate pe acest tip de construcție (cf. exemplul precedent). Verificarea observațiilor schițate mai sus, pe baza unui material mai amplu, se dovedește necesară pentru consolidarea presupunerii noastre referitoare la modalitățile de diferențiere stilistică în cadrul limbajului popular.

În continuare, I. Coteanu își restrînge, în mod deliberat, raza de investigație la poezia populară, cu deosebire la cea lirică, și analizează *comparația* — „principala figură de stil din limbajul poetic popular" (p. 128) —, stabilindu-i t i p u r i l e s t r u c t u r a l e (p. 129—141) și s f e r a s e m a n t i c ă (p. 141—159): aceasta din urmă este analizată sub două aspecte: t e r m e n u l d e c o m p a r a ț i e (corelat cu termenul comparat) și î n s u ș i r e a c o m u n ă a obiectelor comparate. Concluzia este interesantă: „în lirica populară și, de fapt, în întregul limbaj poetic popular, comparația se întemeiază pe aspectul cromatic al termenilor luați în considerație și pe senzația de gust. Domină deci culoarea, în ordine: *albul, strălucirea, negrul* și *roșul*, mai rar *verdele* și *galbenul*, iar dintre senzațiile de gust, *dulcele*" (p. 159). Un studiu comparativ între mesaje populare poetice și nepoetice, avînd ca obiect sfera semantică a comparațiilor, ar putea aduce indicații noi în legătură cu mijloacele de diferențiere a variantelor limbajului popular [16].

Continuîndu-și investigațiile în domeniul poeticii populare, I. Coteanu supune analizei cel mai semnificativ dintre cuvintele-temă ale liricii populare, *dor* (p. 159—185). După ce îi determină, cu ajutorul contextului, sensurile [17] și inventariază posibilitățile de concretizare poetică a conceptului, autorul testează substituțiile cu alte cuvinte-temă: *dragoste* [18], *jale* și *urît*. Concluzia este „renunțarea la ideea că sensurile lui *dor* sînt evazive sau arbitrare, ca și respingerea tezei că acest cuvînt exprimă un sentiment născut în viața pastorală"; „complexul semantic din termenul *dor* nu se explică fără a lua în considerație încărcăturile lui conotative petrecute pe terenul limbii române, în lirica populară" (p. 184).

Succinta *Încheiere* a cărții (p. 189—190) rezumă premisele cercetării și rezultatele obținute, insistînd asupra principalelor caracteristici ale limbajelor identificate în ierarhia stilistică a limbii.

Un rezumat în limba engleză (p. 191—194) și un indice (de materii și de autori) completează volumul.

[15] Cf. Sextil Pușcariu, *Limba română*, I. *Privire generală*, București, 1940, p. 153.

[16] Surprinde, de exemplu, absența comparațiilor referitoare la d i m e n s i u n i l e obiectelor, frecvente în conversația curentă.

[17] Menționăm că sensul „durere fizică" este frecvent în limbajul familial din graiurile muntenești.

[18] Un context în care *dor* nu poate fi substituit prin *dragoste* este *mi-e dor* (cf. p. 177).

Înainte de a încheia, ne permitem să semnalăm cîteva mărunte inadvertenţe strecurate în text, inadvertenţe care vor dispărea, desigur, dintr-o viitoare ediţie a cărţii :

— p. 38 : „Un cuvînt evocă o formă de limbă î n c a r e e l i n t r ă c a p a r t e: *brînci* pe *a da în brînci, a cădea în brînci, covăsit* pe *l a p t e, a s t ă z i* pe *a z i* şi pe *z i, p o i m î i n e* pe *m î i n e* etc." (spaţiat de noi, MV).

— p. 41, r. 3 de jos : ultimul cuvînt este *conotativ*, nu denotativ ;

— p. 47, r. 2 de jos : „deşi *nu* (subl. ns. — MV) se poate constata" duce la un nonsens ;

— p. 106 şi 107 : spre deosebire de toate celelalte, exemplele pentru *etaj* şi *injecţie* nu trimit la contextul popular, ci la comentariile cercetătorului din al cărui articol sînt citate ;

— p. 135 : exemplul : „şi unde n-o prins Alexandru a plînge, de se scutura cămeşa de pe dînsul" nu ilustrează „repetarea unui verb".

Spre deosebire de opera literară populară, considerată de autor un mesaj închis, *Stilistica funcţională a limbii române* de I. Coteanu poate fi caracterizată, după părerea noastră, drept un mesaj deschis prin excelenţă : problemele ridicate, ca şi soluţiile propuse, constituie tot atîtea perspective oferite cercetărilor viitoare.

Decembrie 1973

MAGDALENA VULPE
Centrul de cercetări fonetice şi dialectale
Bucureşti, Calea Victoriei 194

LUCIA DJAMO-DIACONIŢĂ, **Limba documentelor slavo-române emise în Ţara Românească în sec. XIV şi XV**, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1971, 397 [—398] p.

Înscriindu-se într-o sferă de preocupări mai vechi ale şcolii româneşti de slavistică, reprezentată printr-o pleiadă de eminenţi lingvişti şi filologi ca B. P. Hasdeu, I. Bogdan, P. P. Panaitescu, cartea Luciei Djamo-Diaconiţă îşi propune „să ne prezinte o imagine fidelă limbii folosite în cancelaria Ţării Româneşti în secolele XIV şi XV" (p. 16). Urmărind să stabilească trăsăturile definitorii proprii subtipului muntean al slavonei româneşti, autoarea supune unui examen minuţios un număr de 467 documente, repartizate în două mari secţiuni : 209 reprezintă acte de danie şi întărire, iar 258 sînt privilegii comerciale şi scrisori. Criteriile care au stat la baza acestei delimitări au fost dictate de caracterul diferit al limbii celor două categorii de texte : mai arhaică şi mai sobră, tributară, în mod evident, unor canoane prestabilite — în cazul hrisoavelor de danie şi întărire, mai liberă, mai variată şi mai bogată în exprimări pline de culoare — în cazul corespondenţei.

Analiza atentă a acestui material bogat i-a permis autoarei să formuleze cîteva concluzii importante :

1. Limba documentelor slavo-române emise în Ţara Românească este o limbă de cultură, iar nu limba unei populaţii slave aşezate pe teritoriul românesc.

2. Subtipul muntean al slavonei româneşti se caracterizează prin întrepătrunderea elementelor din limba slavă veche cu elemente medio- şi neo-bulgare, sîrbocroate şi româneşti.

3. Caracteristica fundamentală a limbii documentelor emise în cancelaria Ţării Româneşti este dată de frecvenţa mare a cuvintelor româneşti în flexiune românească sau slavă şi de prezenţa unor formaţii proprii slavonei româneşti, inexistente în alte redacţii ale slavonei.

În capitolul introductiv (p. 5—19), Lucia Djamo-Diaconiţă trece în revistă cîteva probleme privind : a) importanţa redacţiei româneşti a limbii slavone atît pentru studiile din domeniul slavisticii, cît şi pentru cele dedicate istoriei limbii române ; b) începuturile scrierii slave pe teritoriul patriei noastre ; c) mediul în care s-au scris textele slavo-române ; d) termeni folosiţi pentru „slavona românească" ; e) identificarea scribilor. Tot în acest capitol, autoarea enumeră ediţiile de documente din perioada studiată şi lucrările

mai importante consacrate slavonei româneşti. O prezentare mai detaliată a acestora din urmă ar fi fost de dorit cu atît mai mult cu cît acest lucru ar fi pus mai bine în lumină aportul autoarei la cercetarea problemei. De asemenea, tot aici ar fi fost locul potrivit pentru expunerea metodei de lucru cu referire specială la modalităţile de reproducere a exemplelor. Nelămuririle generate de absenţa acestor explicaţii ar fi putut fi înlăturate prin consultarea indicelui de cuvinte. Constatăm însă, cu părere de rău, că lucrarea nu este însoţită de acest preţios instrument de lucru, fapt pe care nu-l putem atribui decît unor cauze independente de voinţa autoarei.

După ce înfăţişează dificultăţile ridicate de studierea grafiei textelor slavo-române şi stadiul actual al cercetării, Lucia Djamo-Diaconiţă continuă capitolul intitulat *Grafia* (p. 21—55) cu prezentarea valorilor diferitelor slove. Pentru a înfăţişa marea diversitate a grafiei materialului cercetat se recurge la un procedeu convingător : prezentarea paralelă a unor formule stereotipe, înregistrate în documente emise la intervale de timp diferite. Se constată, în felul acesta, că unul şi acelaşi fonem sau grup de foneme este redat cu slave diferite : чѫдѡх чедох.

O informaţie interesantă pentru istoria limbii române este inserată la pagina 47 : prima atestare grafică a diftongului *oa*, înregistrat în cuvîntul (кръцнишоара) într-un document din 17 mai 1473, al cărui original se păstrează la Arhivele Statului din Bucureşti în fondul A.N. CLX/1.

Bogat în fapte şi interesant pentru unele interpretări noi, diferite de cele tradiţionale mai ales în ceea ce priveşte valorile unor slove în toponime româneşti derivate dintr-un etimon slav, studiul consacrat grafiei are şi unele scăderi. Între omisiunile observate aici amintim : lista întregului inventar de semne folosite în documentele slavo-române din secolele al XIV-lea — al XV-lea, descrierea variantelor grafice ale uneia şi aceleiaşi slove, a ligaturilor, a modului în care se realizează prescurtările şi suprascrierile, a semnelor diacritice şi a celor de punctuaţie folosite de grămătici.

În capitolul intitulat *Fonetica* (p. 57—91), sînt descrise evoluţia vocalelor nazale, amestecul iusurilor, permutarea ierurilor, istoria principalelor grupuri consonantice. O atenţie justificată se acordă influenţei limbii sîrbo-croate în fonetica documentelor slavone emise în Muntenia, arătîndu-se că provenienţa elementelor sîrbocroate este cu precădere cărturărească, dar că nu se poate nega şi prezenţa unor elemente populare.

Capitolul consacrat morfologiei (p. 93—268) deţine o pondere considerabilă în economia lucrării, fapt care se datoreşte în primul rînd densităţii materialului cercetat. Înregistrăm ca un fapt pozitiv formularea unor judicioase concluzii la sfîrşitul fiecărui sub capitol.

Autoarea acordă un loc aparte formării adjectivelor posesive cu mijloacele limbii slave de la numele proprii româneşti. Prin mulţimea faptelor comunicate, acest subcapitol constituie un supliment util al capitolului rezervat studierii elementelor româneşti.

Deosebit de interesant pentru cercetătorul istoriei limbii române este capitolul intitulat *Elemente româneşti* (p. 269—323). După ce relevă contribuţia înaintaşilor la studiul elementelor româneşti din documentele slavone emise în Muntenia şi Moldova, autoarea îi combate în mod justificat pe cercetătorii care au contestat influenţa limbii române asupra limbii oficiale folosite în cancelaria românească în secolele al XIV-lea şi al XV-lea.

Un merit incontestabil al lucrării constă în numărul mare al unor prime atestări de cuvinte româneşti. În scopul identificării acestor prime atestări, am întocmit o listă alfabetică a cuvintelor româneşti la care se referă Lucia Djamo-Diaconiţă în lucrarea sa. Comparînd această listă de cuvinte cu *Glosarul cuvintelor româneşti din documentele slavo-române*, publicat de D. P. Bogdan la Bucureşti în anul 1946, am constatat că lucrarea Luciei Djamo-Diaconiţă conţine :

1. Cuvinte înregistrate în *Glosarul* lui D. P. Bogdan cu atestări identice, lucru explicabil întrucît cel puţin o parte a materialului a fost studiat de ambii cercetători.

2. Cuvinte neînregistrate de *Glosarul* lui D. P. Bogdan, dovadă că autoarea a consultat un număr mai mare de documente. Prezentăm în continuare lista acestor cuvinte,

urmate de două cifre, dintre care prima reprezintă pagina la care este discutat cuvîntul în lucrare, iar a doua — anul primei atestări :

aprilie	364, 1480	pazitor	361, 1481
arhiereu	361, 1500	părăsită	368, 1495
Bourelul	285, 1438	pisc	300, 1496
branişar	361, 1467	pitariul	276, 1489
braşovean	367, 1418—1420	porc	299, 1496
		Rîuşorul	287, 1473
Cucuiul	286, 1496	sac	362, 1482—1492
Făgărăşanul	282, 1488	Săpatul	287, 1404—1406
iunie	364, 1472		
jder	367, 1422	Sărata	274, 1473
lup	278, 1490	slujnică	361, 1482
Mica	291, 1500	tocmeală	367, 1476—1477

3. Cuvinte cu atestări mai vechi la Lucia Djamo-Diaconiţă. Dăm în continuare lista acestora, precizînd că cifrele care urmează după fiecare cuvînt reprezintă, în ordine, pagina la care sînt discutate în carte, anul primei atestări la Lucia Djamo-Diaconiţă şi anul dat în *Glosarul* lui D. P. Bogdan :

alb	277, 1389	1422	
Aninoasa	47, 1437	1529	
Badea	283, 1428	1521—1529	
ban	365, 1413	1483	„demnitar"
Barbul	278, 1389—1400	1451	
bumbac	364, 1424—1431	1437	
camaraş	361, 1431	1611	
Cîneşti	297, 1480	1502	
cliucearul	275, 1490	1507	
dijmar	366, 1464	1558—1591	
dijmă	365, 1428	1550	
grămăticu	276, 1490	1590	
hotar	276, 1496	1533	
hotarnic	366, 1406	1624	
judeţ	360, 1431	1517—1521	
lac	299, 1496	1579	
logofăt	276, 1498	1600	
mertic	367, 1500	1509	
mic	278, 1415	1481	
paharnic	361, 1498	sec. XVII	
poartă	362, 1482	1520	„deschidere în zid"
poartă	362, 1479	1620	„curtea sultanului"
poienar	366, 1481	1546	
Puiul	279, 1453	1573	
puşcarul	276, 1487—1494	1593	
stolnicul	276, 1492	1531	
Teiul	288, 1496	1570	
vadră	362, 1500	1536	
vecin	360, 1482	1495	

4. Cuvinte cu atestări mai vechi la D. P. Bogdan, lucru pe care autoarea ar fi trebuit să-l explice fie printr-o datare greşită a documentelor cercetate de autorul *Glosarului*, fie prin alte cauze. În lista care urmează, cifrele au aceeaşi semnificaţie ca şi la punctul 3 :

Cărarea	289, 1436	1392
Creţul	282, 1453	1451
cumnat	363, 1472	1469
Pîrîul	287, 1496	1494
poiană	362, 1499	1480—1482
Poienile	293, 1429	1425
portar	360, 1494	1474
Roşiul	282, 1484—1485	c. 1477
Runcul	287, 1497	1486
spătar	276, 1494	1484
Tătarul	282, 1418	1415

În ultimul capitol, *Lexicul* (p. 325—376), autoarea îşi propune că prezinte bogăţia şi varietatea acestui compartiment al limbii, fără a avea pretenţia inventarierii exhaustive a vocabularului subtipului muntean al slavonei. După ce prezintă o listă de cuvinte slave, repartizate pe domenii, autoarea se referă în continuare la influenţa sîrbocroată, maghiară, greacă şi italiană asupra lexicului slavonei româneşti. Subcapitole speciale sînt rezervate influenţei româneşti şi, respectiv, formaţiilor specifice slavonei româneşti.

Adresîndu-se deopotrivă slaviştilor, cît şi cercetătorilor care urmăresc evoluţia istorică a limbii române, lucrarea Luciei Djamo-Diaconiţă aduce o preţioasă contribuţie la studierea problemei şi pune la îndemîna celor interesaţi un material amplu, demn de toată atenţia.

Decembrie 1973

MAGDALENA GEORGESCU
*Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22*

PIERRE BEC, **Manuel pratique de philologie romane**, tome II. *Français, roumain, sarde, rhéto-frioulan, francoprovençal, dalmate, Phonologie. Index.* Avec la collaboration, pour le roumain, de Octave Nandris, pour le dalmate, de Žarko Muljačić, Paris, Editions A. & J. Picard, 1971, 643 p. + 14 hărţi (= **Connaissance des langues**, vol. VI).

Cartea lui Pierre Bec este cea mai recentă din seria introducerilor în lingvistica romanică. Spre deosebire de manualele similare publicate pînă în prezent, cel de faţă este o introducere prin intermediul unor texte comentate. Această caracteristică apropie manualul lui P. Bec de crestomaţiile cu texte comentate, fără ca el să rămînă însă o simplă crestomaţie, deoarece comentariile foarte bogate nu se limitează la cuvîntul sau forma din text, ci atrag în discuţie şi alte cuvinte şi forme, astfel că în cele din urmă comentariile sînt de fapt scurte tratate de gramatică istorică pentru fiecare limbă, cu numeroase şi utile trimiteri la fenomenele similare din alte limbi romanice. Dacă la aceste observaţii adăugăm şi constatarea că în cazul fiecărei limbi textele sînt precedate de o prezentare a principalelor trăsături tipologice, este evident că lucrarea lui P. Bec poate fi pusă alături de cunoscutele manuale de lingvistică romanică ale lui W. D. Elcock, Iorgu Iordan — Maria Manoliu, C. Tagliavini, B. E. Vidos.

Materia este dispusă în două volume : primul, semnalat în această revistă (vezi SCL XXII (1971), p. 557—558), conţine prezentarea italienei, spaniolei, portughezei, occitanei, catalanei şi gasconei. Cel de-al doilea este consacrat francezei şi românei, considerate drept limbile „extreme" ale Romaniei, şi limbilor mai puţin răspîndite, ca sarda, retoromana, francoprovensala, dalmata. Împărţirea limbilor în cele două volume, ca şi ordonarea în fiecare volum este inedită şi se explică prin faptul că P. Bec a vrut să prezinte limbile romanice trecînd progresiv de la limba mai puţin evoluată, cea mai reprezentativă pentru stadiul protoromanic (romanica primitivă, în terminologia lui Bourciez), la cea mai evoluată. Astfel, italiana, care deschide manualul, serveşte ca punct de referinţă pentru latina vulgară, protoromanică şi pentru cele mai importante fenomene romanice. Ultimul volum este completat cu două apendice : unul, foarte util, cu elemente de fonologie romanică, şi altul conţinînd o schiţă de clasificare a limbilor romanice. El se încheie cu un indice de forme pentru fiecare limbă în discuţie şi un indice de materii pentru ansamblul fenomenelor comentate în carte. Amîndoi aceşti indici sînt de o deosebită utilitate.

Între volumul întîi şi al doilea există deosebiri în tratarea materiei, mai substanţiale fiind cele referitoare la introducerea tipologică de la începutul fiecărei limbi. Introducerile consacrate francezei şi românei sînt mult mai detaliate. Mai ales în cazul românei, avem a face chiar cu o scurtă istorie a limbii.

★

Limba română ocupă un loc cu totul aparte în structura manualului lui P. Bec, în primul rînd prin amploarea deosebită a spaţiului acordat, şi pentru aceasta trebuie să adresăm felicitări lui P. Bec şi lui O. Nandris : primului pentru idee, celui de-al doilea pentru că a acceptat să colaboreze, redactînd aproximativ 150 de pagini. Este primul manual de lingvistică romanică elaborat în afara graniţelor ţării noastre, în care se acordă un loc atît de important limbii române, fapt ce va duce, fără îndoială, la o mai bună cunoaştere a structurii şi istoriei ei în lumea romaniştilor. Această cunoaştere a fost asigurată în condiţii excelente datorită modului cum şi-a conceput O. Nandris capitolul. Respectînd structura generală a manualului, O. Nandris a reuşit să prezinte în 50 de pagini, într-o expunere clară şi elegantă, o scurtă istorie a

limbii române, de la origini pînă astăzi, şi să dea în 15 pagini principalele trăsături tipologice ale românei. În partea consacrată comentariului de texte, de aproximativ 60 de pagini, O. Nandris dă un foarte bun compendiu de gramatică istorică a limbii române.

Prima secţiune a capitolului de română conţine introducerea tipologică, împărţită de O. Nandris în patru părţi : la început discută probleme legate de originile limbii române (poporul dac, cucerirea Daciei, romanizarea, creştinarea, apariţia limbii române, problema continuităţii romane în Dacia) şi apoi trece la prezentarea istoriei acesteia. Începe cu elementele ei constitutive, care sînt, după părerea lui O. Nandris, substratul, latina dunăreană şi superstratul slav, şi continuă cu expunerea principalelor etape de evoluţie a românei (daco-latina, daco-romanica, protoromâna, vechea română, româna modernă, româna contemporană). Înainte de a se ocupa de influenţele exercitate asupra românei, O. Nandris arată pe larg situaţia din protoromână, discutînd şi structura dialectală a românei. Partea de istorie se încheie cu un capitol consacrat formării limbii literare, care are un apendice despre evoluţia ortografiei româneşti. Partea a treia înfăţişează structura şi tipologia românei şi redă în patru capitole (fonetică, morfosintaxă, derivare şi vocabular) esenţialul despre limba noastră. Ultima parte conţine scurte concluzii la celelalte trei părţi. În prezentarea materialului, O. Nandris a făcut o bună selecţie a faptelor, atît în partea dedicată istoriei, cît şi în cea care conţine structura şi tipologia românei.

Prima parte, cea consacrată originii limbii române, conţine o serie de probleme extralingvistice despre care s-a scris mult, dar care nu sînt familiare celor mai mulţi romanişti. De aceea reluarea lor într-o sinteză, cu puncte de vedere personale, ni se pare deosebit de utilă.

În partea a doua a introducerii, cea consacrată istoriei limbii române, O. Nandris reia o serie de idei expuse în diverse articole şi în cunoscuta sa carte *Phonétique historique du roumain* (Paris, 1963). Ideea de bază care străbate această parte a introducerii este aceea a rolului hotărîtor pe care l-ar fi avut substratul în evoluţia românei. Nu este vorba numai de explicaţiile prin substrat acceptate şi de alţi cercetători ai românei pentru fenomene ca apariţia lui *ă*, tratamentul grupurilor latineşti, *ct*, *cs* devenite *pt*, (*p*)*s*, rotacismul lat. *-n-*, postpunerea articolului sau dispariţia infinitivului şi înlocuirea lui prin conjunctiv (explicaţii acceptate, de exemplu, în *Istoria limbii române* a acad. Al. Rosetti). Pentru O. Nandris toate faptele prin care româna se deosebeşte de celelalte limbi romanice sînt explicabile prin substrat, ca şi cum româna nu ar fi putut evolua, la fel ca orice limbă, şi datorită unor cauze interne.

În domeniul f o n e t i c i i sînt atribuite substratului cele mai importante evoluţii ale vocalismului românesc : a) O. Nandris crede că şi fonemul /*î*/ este luat din limba de substrat, deşi o serie de cercetări recente, ca ale lui Andrei Avram (*Contribuţii la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte româneşti*, extras din SCL XV (1964), p. 55—58 ale extrasului; SCL XVII (1966), p. 150; cf. şi Al. Rosetti, RLiR XXVII (1964), p. 205) au dovedit că opoziţia dintre /*ă*/ şi /*î*/ este relativ nouă în dacoromână şi că multe graiuri aromâne, meglenoromâne şi istroromâne au numai o singură vocală centrală de timbru neutru ; b) acţiunea substratului s-ar fi exercitat asupra vocalismului şi consonantismului prin tendinţa de a reduce articulaţiile anterioare şi de a le mări pe cele postcentrale. Astfel s-ar explica transformarea lui *e*, *i* după anumite consoane în *ă*, *î* (lat. *riuu* > *rîu*, lat. *pĭru* > *păr*) şi trecerea lui *a* neaccentuat la *ă* (lat. *casa* > *casă*). Cît priveşte primul fenomen am arătat (vezi *Contribuţii la fonetica istorică a limbii române*, p. 44, 63) că el poate fi explicat fiziologic (în cazul lui *r̄*) şi ca o extindere a unei mărci a consoanelor forte (la celelalte consoane), avînd paralele în alte idiomuri romanice ; c) un fenomen datorit substratului ar fi şi caracterul relativ instabil al vocalismului, şi anume jocul dintre *e/i*, *o/u*, *a/ă*, *ă/î* (*purece/purice*, *cocoş/cucoş* etc.), deşi situaţii asemănătoare întîlnim încă în latină şi în vocalismul altor limbi romanice, unde în silabă neaccentuată se manifestă tendinţa de neutralizare a opoziţiilor de deschidere (pentru detalii, vezi *Contribuţii*... cit.,

p. 31–32); d) o serie de fenomene reunite de O. Nandris sub numele de armonie vocalică și care constau din influența vocalei din ultima silabă asupra vocalei din silaba precedentă (*tînăr*, dar *tineri*), ca și acțiunea anumitor consoane ca factor inductor al evoluției vocalismului (acțiunea lui *n* din poziție nazală : lat. *dente* > *dinte*, dar lat. **genna* > *geană*) nu sînt nici ele fenomene existente numai în română. Este surprinzător că O. Nandris nu face legătura între primul fenomen și metafonia romanică dintr-o serie de idiomuri răspîndite pe tot teritoriul Romaniei, de la extremitatea orientală (dialectele meridionale italienești) la cea occidentală (portugheza). În legătură cu aceeași metafonie romanică poate fi pusă chiar și diftongarea lui *é* și *ó* sub influența vocalelor din silaba următoare. Lucrurile sînt și mai evidente în cazul rolului avut de poziția nazală în evoluția vocalismului românesc ; la fel ca în română, în multe idiomuri romanice opoziția de deschidere s-a pierdut în poziție nazală, fapt explicabil dacă ținem seama de natura acustică a nazalității vocalice (vezi Bertil Malmberg, *Phonétique générale et romane*, Haga, 1971, p. 314).

Aceleași observații se pot face și cu privire la situația consonantismului, considerat de O. Nandris ca fiind mult mai stabil decît cel din alte limbi romanice. Această caracterizare a consonantismului românesc se bazează pe faptul că surdele intervocalice se păstrează ca atare (lat. *uita* > *vită*), că oclusivele își păstrează caracterul lor oclusiv (lat. *coda* > *coadă*), că grupurile consonantice nu se simplifică la fel ca în alte limbi romanice și că implozivele s-ar păstra mai bine decît în alte limbi romanice (lat. *septem* > *șapte*) sau ar suferi o serie de diferențieri pentru a evita asimilarea (lat. *lucta* > *luptă*, lat. *coxa* > *coapsă*, lat. *lignu* > *lemn*, lat. *aqua* > *apă*, lat. *lingua* > *limbă*). Toate aceste fapte atribuite de O. Nandris substratului pot primi însă alte explicații care sînt cel puțin tot atît de plauzibile. Păstrarea surdelor intervocalice și a oclusivelor nemodificate sînt două fenomene care trebuie discutate împreună, așa cum s-a făcut și pentru Romania occidentală, și se pot explica prin pierderea mai timpurie a opoziției de forță la oclusive (în cazul sonantelor, ea s-a păstrat mai multă vreme). Explicații prin criterii interne s-au dat și pentru tratamentul grupurilor *ct*, *cs*, *gn*, și anume fenomenul a fost pus în legătură cu transformările care au avut loc la sfîrșit de silabă, fiind interpretat ca o asimilare parțială atît din punct de vedere articulatoric, cît și acustic ; labialele și palatalele sînt mai apropiate de dentale decît de velare. Cît privește tratamentul grupurilor k^w, g^w, menționăm că poate fi interpretat și el ca o evoluție internă (vezi Sándor Kiss, *Les transformations de la structure syllabique en latin tardif*, Debrețin, 1972, p. 95–96), o situație asemănătoare existînd, după cum se știe, și în sardă.

Și alte fenomene din domeniul consonantismului sînt explicate ca rezultat al influenței substratului : apariția lui *h*, contrar părerii mai răspîndite că este vorba de o influență slavă ; dispariția lui *b* și *u* intervocalici (lat. *caballu* > *cal*, lat. *nouu* > *nou*), deși fenomenul nu este izolat în cadrul Romaniei (există și în dialectele centrale italienești și în unele dialecte sarde, vezi Lausberg, *Lingüística románica* I, § 373) și a fost explicat prin criterii interne, pornind de la o tendință existentă încă în latină (cf. *riuus non rius*, *Appendix Probi* 174). Palatalizarea labialelor este pusă de O. Nandris pe socoteala substratului, deși caracterul relativ recent al acestui fenomen a fost demonstrat (vezi Rosetti, *Istoria limbii române*, p. 402–403, 624). Tot prin substrat sînt explicate : păstrarea unor forme nesincopate în stadiul cunoscut de acestea în secolul al III-lea, păstrarea lui *ŭ* neconfundat cu *ū* și nediftongarea lui *ŏ* (lat. *fŏcu* > *foc*). Datorită faptului că daca n-ar fi avut o serie de sunete, latina dunăreană ar fi evoluat într-un anumit fel, și anume ar fi pierdut geminatele (dar geminatele au dispărut și în restul Romaniei) și ar fi eliminat consoanele palatalizate de tipul lui *l'*, *ń*. *t'*, *d'*, *ś*, *ŕ* (*ḱ* și *ǵ* se păstrează pînă astăzi în limba literară ; *ń* se păstrează în Banat, *l'* în aromână). Cf. însă o altă părere a lui O. Nandris (*Phonétique historique du roumain*, p. 247–248), după care tendința de palatalizare din română ar fi datorită substratului, și care contravine celor afirmate mai sus.

Nici m o r f o l o g i a nu a rămas, după părerea lui O. Nandris, neinfluenţată de substrat. În afară de postpunerea articolului, numeralele cardinale de tipul zecilor, înlocuirea infinitivului prin conjunctiv şi păstrarea supinului, acceptate şi de alţi lingvişti, Nandris crede că prin substrat se pot explica şi păstrarea genului neutru, crearea genului personal, păstrarea vocativului, precum şi libertatea topicii.

Se ştie că pentru primele secole din istoria limbii române se fac diferite presupuneri cu privire la structura ei şi la cauzele care au determinat anumite evoluţii. Absenţa unor documente care să ne dea informaţii despre această etapă din istoria limbii noastre nu justifică însă, după părerea noastră, apelarea la substrat în cazurile arătate mai sus, cu atît mai mult cu cît informaţiile despre limba dacă sînt sporadice şi mai nesigure decît cele despre limbile de substrat din Romania occidentală. Cititorul neavizat, căruia nu i se oferă şi alte explicaţii date fenomenului în discuţie — aşa cum este cazul şi al lucrării de faţă — ar putea rămîne cu impresia, care nu poate fi confirmată prin fapte, ci numai prin presupuneri, că româna este limba romanică cea mai influenţată de substrat.

Structura şi tipologia românei, materia părţii a treia din introducere, sînt o excelentă prezentare a principalelor particularităţi fonologice, morfo-sintactice, lexicale şi a celor referitoare la formarea cuvintelor ale limbii noastre. Aceeaşi apreciere poate fi făcută cu privire la notele care însoţesc cele patru texte comentate (fragmente din *Palia de la Orăştie*, *Cronica* lui I. Neculce, *La steaua* de M. Eminescu (dată integral) şi *Pădurea spînzuraţilor* de L. Rebreanu). Aceste note, în ciuda numărului relativ redus (268), reuşesc să dea o schiţă completă a gramaticii istorice româneşti privită de cele mai multe ori dintr-o perspectivă romanică. Este meritul lui O. Nandris de a fi ales astfel cele patru texte încît să conţină toate fenomenele importante din evoluţia românei de-a lungul secolelor. Explicaţiile fenomenelor sînt în general corecte, cu excepţia unor detalii asupra cărora nu este cazul să insistăm la capătul acestei lungi recenzii.

În concluzie, sîntem în prezenţa unei lucrări foarte importante pentru difuzarea cunoştinţelor despre limba română în străinătate, o foarte bună introducere în problemele limbii noastre şi, de aceea, o salutăm cu deosebită plăcere.

Decembrie 1973

MARIUS SALA
Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

PALLE SPORE, **La diphtongaison romane**, Odense University Press, 1972, 378 p. (= „**Études romanes de l'Université d'Odense**, vol. 3).

Cartea lui P. Spore este o monografie dedicată problemei diftongării în limbile romanice, şi anume diftongării lui ę şi ǫ, cunoscută sub numele de „diftongare romanică"(spre deosebire de „diftongarea franceză" a lui e şi o).

În cadrul acestei monografii, autorul expune propria lui teorie asupra acestui mult discutat fenomen lingvistic, teorie care diferă în multe privinţe de cele susţinute pînă acum. În linii mari, iată punctele principale ale tezei lui P. Spore :

1. Diftongarea lui ę şi ǫ are loc iniţial în o r i c e silabă, nu numai în silabă d e s c h i s ă. Ca urmare a acestui fapt, idiomurile romanice care prezintă diftongarea necondiţionată, deci diftongarea în silabă deschisă şi închisă (spaniola, friulana şi wallona), sînt mai conservatoare ca limbile care prezintă diftongarea numai în silabă deschisă.

2. Diftongarea romanică, realizată de obicei ca i̯e şi u̯o, este precedată de o fază de semidiftongare : eę şi oǫ, pe care au cunoscut-o toate limbile Romaniei occidentale, ea fiind generalizată la sfîrşitul secolului al III-lea. (Semidiftongarea e admisă azi în mod unanim, dar numai în silabă închisă, cu excepţia lui Luis López Santos, *La diphton-*

gación en leonés, în „Archivum" 10 (Oviedo 1960), p. 271–318).

3. Semidiftongarea poate evolua fie spre o diftongare generalizată, fie spre o monoftongare generalizată (G. Straka admite și el posibilitatea monoftongării).

4. În unele limbi, de exemplu în franceză, are loc o repartiție între monoftongare și diftongare în silabă închisă, datorată apocopei vocalei finale.

5. Tendința spre diftongare se explică ca o reacție împotriva confuziei posibile între *ę* și *ẹ*, *ǫ* și *ọ* în urma schimbărilor care au avut loc în trecerea de la distincția cantitativă la cea calitativă, confuzie cu atît mai supărătoare cu cît *į* se contopise cu *ẹ* și *ų* cu *ọ* (în Romania occidentală, inclusiv italiana septentrională și centrală). Prin diftongare, *ę* și *ǫ* se diferențiază de *ẹ* și *ọ*.

Faza generală a semidiftongării (*eę* și *oǫ*) s-ar putea explica printr-o fază *ęä* și *ǫʌ* (în care *ä* și *ʌ* apar pentru o distincție mai pregnantă față de *ẹ* și *ọ*). Ulterior a avut, probabil, loc o disimilare, care a dus la faza *ẹä* și *ọʌ*.

Limbile care cer o explicație specială, dacă se adoptă această teorie, sînt idiomurile din Romania orientală, inclusiv sarda. Toscana, deși a păstrat distincția între *ę* și *ẹ* și *ǫ* și *ọ*, prezintă totuși diftongarea *ie* și *uo* în silabă deschisă. Aceasta din urmă nu se mai poate explica așadar prin necesitatea diferențierii lui *ę* de *ẹ* și a lui *ǫ* de *ọ*. P. Spore explică diftongarea toscană prin import din Italia de nord (după G. Rohlfs).

În sardă și în Italia meridională, confuzia care a fost evitată în alte regiuni s-a produs : *ẹ* s-a contopit cu *ę* și *ǫ* cu *ọ*. Fenomenul a avut loc probabil pentru că conștiința fonologică a latinei a fost slabă în aceste regiuni.

Situația din română este explicată în modul următor :

a) Mai întîi s-a ajuns la contopirea lui *ǫ* și *ọ* (fonetica experimentală dovedește că distanța dintre punctele de articulație ale seriei velare este mult mai redusă decît distanța dintre punctele seriei palatale. Autorul se referă la lucrările lui Malmberg, Haudricourt și Juilland).

b) Tendința spre diftongare a atins seria palatală înainte de contopirea lui *ę* și *ẹ*. Diftongarea a fost adusă din nordul Italiei, unde, la rîndul ei, venise din sudul Galliei. Această cronologie explică sistemul asimetric românesc. Importul diftongării trebuie să fi avut loc în jurul anului 300, deci după plecarea trupelor lui Aurelian. Spore este de părere că relațiile est-vest nu au fost întrerupte decît în 395, odată cu împărțirea imperiului sub Diocletian.

Autorul însuși atrage atenția asupra punctelor slabe ale teoriei sale. Unul dintre acestea este explicarea diftongării toscane prin import și dificultatea explicării monoftongului la cuvintele franceze provenite din cuvinte latine terminate în *-a*. După teoria expusă, ar fi trebuit să găsim în cazul acestor cuvinte, unde *-a* s-a redus tîrziu, un diftong, și nu un monoftong.

Pe măsură ce-și dezvoltă teoria, autorul arată cărui predecesor îi este tributar pentru o idee sau alta și în ce diferă de el. Astfel, P. Spore îl urmează pe B. H. J. Weerenbeck (*Remarques sur l'ancienne diphtongaison des voyelles latines ĕ et ŏ dans les langues romanes*, în „Neophilologus" 15 (1930), p. 161–78), cu privire la faza *ęä* și *ǫʌ* a semidiftongării ; se deosebește însă de el prin faptul că acest autor admite diftongarea numai în cazul unei lungiri premergătoare. Necesitatea acestei lungiri o pusese în discuție deja Omer Jordogne (*Notes sur la diphtongaison de l'e ouvert entravé en wallon liégeois*, în „Mélanges de langue romane offerts à J. Haust", Liège, 1939). Același autor vorbește și de rolul vocalei finale, semnalează realitatea fonetică a semidiftongării și pune în discuție posibilitatea unei remonoftongări.

Ca și Menendez-Pidal, P. Spore crede într-o corectare, o reluare a articulării în cazul semidiftongilor *eę*, *oǫ* ; numai că Pidal vorbește de o „corectare a unei greșeli făcute la începutul articulării", în timp ce Spore socotește că „vorbitorul începea să pronunțe just și intervenea ulterior pentru a înlătura orice confuzie posibilă".

Cercetătorii ale căror idei stau la baza teoriei lui P. Spore sînt însă în primul rînd Salverda de Grave și, mai ales, A. Dory (*Contribution à l'étude de la voyelle accentuée*, în RLaR 67 (1933–37), p. 373–445). Dory

a fost primul care a vorbit de o semidiftongare generalizată şi de rolul vocalei finale în diferenţierea franceză între diftongarea completă şi monoftongare în silabă închisă.

În cursul minuţioasei analize a fenomenului diftongării şi a teoriilor asupra acesteia, P. Spore expune — cu argumente pro şi contra — toate explicaţiile date pînă acum, ceea ce face cartea lui utilă şi pentru cei care nu se vor declara de acord cu ipoteza susţinută. Două sînt teoriile mai importante în legătură cu diftongarea : teoria lui Ed. Bourciez şi a lui Friedrich Schürr :

1) Teoria lui Ed. Bourciez înglobează de fapt toate teoriile tradiţionale de pînă la el (Schuchardt, Goidánich etc.), Iată punctele cele mai importante ale acestei teorii :

a) nediftongarea e o trăsătură conservatoare, în sensul că ea dovedeşte că limbile în cauză nu au luat parte la dezvoltarea integrală a vocalismului latinei vulgare (cf. sarda, româna, portugheza etc.) ;

b) numai diftongarea în silabă deschisă se explică prin lungirea vocalei accentuate în poziţie liberă ;

c) diftongarea în silabă închisă cere o altă explicaţie ; fie că este tîrzie, modernă chiar, fie că se datorează schimbării silabaţiei (ceea ce, arată P. Spore, este de fapt numai o deplasare a problemei).

Cea mai plauzibilă dintre explicaţii, dată de Bertil Malmberg (*Estudios de fonética histórica*, Madrid, 1965), nu este amintită de P. Spore. După lingvistul suedez, situaţia din spaniolă s-ar datora tendinţei spre silabă deschisă care s-a manifestat prin slăbirea părţii implozive a consoanei care închide silaba. Deosebirea dintre spaniolă şi franceză este explicată prin diferenţa de forţă a tendinţei silabice. Această explicaţie a diftongării în silabă închisă a fost aplicată de M. Sala (*Contribuţii la fonetica istorică a limbii române*, Bucureşti, 1970) şi diftongării lui ę în limba română.

Deosebirea esenţială dintre teoria tradiţională şi cea a autorului nostru este, aşadar, că cea dintîi are nevoie de o explicaţie plauzibilă pentru d i f t o n g a r e a în silabă n c h i s ă, iar cea de-a doua necesită o explicaţie pentru n e d i f t o n g a r e a în silabă î n c h i s ă.

2) Într-o serie de articole şi, de curînd, într-o carte cu titlul *La diphtongaison romane* (Tübingen, 1970), Friedrich Schürr explică diftongarea prin metafonie : o vocală posttonică foarte închisă influenţează vocala tonică, care se închide sau a cărei parte iniţială se închide. Punctele principale ale teoriei sînt următoarele :

a) în Romania se disting două diftongări : una condiţionată de metafonie, de dată romanică comună, şi una spontană, care apare la date diferite şi în diferite părţi ale Romaniei. Diftongarea prin metafonie e mai veche decît diftongarea spontană ;

b) diftongarea prin metafonie dă diftongi ascendenţi, în timp ce diftongarea spontană dă diftongi descendenţi ;

c) punctul de plecare al teoriei lui Schürr este diftongarea în romagnolă.

Teoria lui Schürr are în comun cu cea a lui P. Spore ipoteza că diftongarea completă, spontană e tîrzie şi că diftongarea prin metafonie e anterioară diftongării spontane. Deosebirea esenţială dintre cele două teorii constă în faptul că Schürr nu presupune o semidiftongare generalizată.

Avînd în vedere explicaţiile date pînă la el, teoria lui P. Spore pare foarte originală. Cum spune autorul însuşi, e o „teorie ipotetică, dar plauzibilă", care are meritul să reducă considerabil numărul cuvintelor izolate şi al grupurilor de cuvinte care trebuie socotite excepţii dacă se adoptă teoria tradiţională sau cea a lui Schürr.

Partea cea mai puţin convingătoare sau cel puţin mai puţin clară a teoriei ni se pare explicaţia nediftongării franceze în silabă închisă datorată apocopei. Se opune, după Dory, diftongarea lui ǫ din *coeur* < c o r nediftongării lui ǫ din *fort* < f o r t e pentru a se ilustra diftongarea şi nediftongarea în silabă închisă, prima fără, a doua cu apocopă. Ne întrebăm dacă cele două exemple pot fi puse pe picior de egalitate, abstracţie făcînd de apocopă, avînd în vedere că în primul caz e vorba de o închidere prin *r* în finală absolută, iar în al doilea caz de o închidere în interiorul

cuvîntului prin r + C. Se știe că monosilabele au, de la bun început, alt regim.

P. Spore are, dealtfel, meritul unei atitudini științifice exemplare, în sensul că arată cu scrupulozitate meritele tuturor ipotezelor și ideilor emise în legătură cu diftongarea și, după cum s-a văzut, atrage el însuși atenția asupra punctelor slabe.

Credem că în cadrul acestora ar trebui menționată și ideea că diftongarea românească a lui ę în *ie* provine din Italia de nord. Sîntem cu totul de acord cu lingviștii care susțin că nu s-a rupt total legătura Daciei cu Imperiul după retragerea trupelor lui Aurelian, dar, pentru ca importul unei tendințe fonetice să fie plauzibil, credem că este nevoie de mai mult decît de existența sau de stabilirea unor căi de comunicație. Chiar în cadrul teoriei lui P. Spore, ar fi mai ușor să admitem că tendința spre diferențiere, care a existat aproape în toată latina vulgară, s-a făcut simțită și în limba română în seria vocalelor palatale. Ne întrebăm dacă nu se poate admite ideea unei inovații comune realizate în mod deosebit pentru diferitele limbi romanice pe baza acelorași tendințe și premise lingvistice (cf. și I. Fischer, *Vocalismul*, în *Istoria limbii române*, București, 1969, p. 31—32). În felul acesta s-ar putea renunța la ideea forțată a unui „import sau export de tendințe fonetice", care ni se pare un punct slab atît în teoria lui Spore, cît și în cea a lui Schürr.

În schimb, sîntem de acord cu P. Spore cu privire la cronologia relativă: a) contopirea lui ǫ și ọ; b) diftongarea spontană ę > *ie* în silaba închisă și deschisă; c) diftongarea metafonică datorată lui *e* și *ă* următori.

În legătură cu limba română, ar fi fost utilă consultarea *Istoriei limbii române*, vol. II, București, 1969, și a cărții lui Marius Sala, citată mai sus, unde se găsește toată bibliografia problemei, cît și a următoarelor articole și volume: Iorgu Iordan, *Diftongarea lui* **e** *și* **o** *accentuați în pozițiile* **ă**, **e**, Iași, 1920; Iorgu Iordan — Maria Manoliu, *Introducere în lingvistica romanică*, București, 1965; Em. Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, 1968.

Ar fi fost, de asemenea, folositor să se recurgă la ultima ediție, cu multe adaosuri bibliografice, a lucrării acad. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, București, 1968, în locul celei în limba germană din 1943. Aceasta cu atît mai mult cu cît autorul acestei din urmă lucrări sprijină indirect una din ideile lui P. Spore, și anume trecerea lui ē > *ie* prin faza *ẹę.

Faptul că teritoriul dialectelor retoromane a provocat mari dificultăți autorului, după cum o declară el însuși, e cu totul explicabil în primul rînd datorită extraordinarei diversități a acestui teritoriu lingvistic și, în al doilea rînd, datorită bibliografiei folosite, cu totul insuficientă. Gramatica lui Gartner este depășită, după cum, dealtfel, remarcă însuși P. Spore. Pentru friulană lipsesc lucrările de bază ale lui G. Francescato ca, de exemplu, *Dialettologia friulana*, Udine, 1966, și *Saggio sul vocalismo tonico friulano*, în „Atti dell'Accademia di Udine", vol. I, Seria VII (1957—1960), și în special articolul *La dittongazione friulana*, cuprins azi în *Studi linguistici sul friulano*, Florența, 1970. Pentru romanșă ar fi fost de mare folos, între altele, lucrarea lui Silvia Prader-Schucany, *Romanisch Bünden als selbstständige Sprachlandschaft*, Berna, 1960, și lucrarea de bază, prin profilul ei comparativ, a lui Mena Grisch, *Die Mundart von Surmeir*, Paris—Zürich, 1939. Pentru retoromana centrală ar fi fost necesare cel puțin monografia lui Th. Elwert, *Die Mundart des Fassa-Tals*, Heidelberg, 1943, și cea a lui L. Heilmann, *La parlata di Moena*, Bologna, 1955, ca și C. Tagliavini, *Il dialetto del Livinallongo*, Bozen, 1934.

Cîteva observații în legătură cu paginile consacrate retoromanei. În primul rînd subscriem la părerea autorului (p. 220) cu privire la relativa autonomie a friulanei în cadrul dialectelor retoromane și la necesitatea științifică de a studia acest idiom în strînsă legătură nu numai cu dialectele retoromane centrale, dar și cu dialectele italiene de nord.

Din cauza materialului insuficient, P. Spore nu a remarcat cea mai pregnantă caracteristică a friulanei actuale, care pledează în favoarea importanței apocopei (cf. *supra*), deci a structurii silabei monoftongate, și

anume diferenţa de tratament al lui ę şi ǫ nu numai după distribuţia vocalei în silabă închisă sau deschisă (diftongarea e generalizată în friulană), ci şi după faptul dacă silaba în care se află vocala are poziţie finală sau nu : în primul caz, dacă silaba originară e deschisă, are loc reducerea diftongului la un monoftong lung, în cel de-al doilea caz, diftongul se păstrează. Interesant este faptul că, în acest caz, monoftongarea după apocopă are loc numai în silabă deschisă latină, spre deosebire de franceză. Situaţia nu este identică nici din punct de vedere al duratei monoftongului, cu lungime pertinentă în friulană. Dialectele conservatoare permit reconstrucţia în acest caz a unui diftong descrescător *ei̯*. Deci :

a) în silabă ± închisă latină şi în silabă ± finală în friulană : ę > *i̯e/i̯a* ; ǫ > *u̯e/u̯a* : *piel* < p e l l e ; *cuel* < c o l l u ; *pietin* < p e c t i n e ; *puarte* < p o r t a ; *miedi* < m e d i c u ; *rueda* < r o t a.

b) în silabă deschisă latină şi finală friulană : ę > *ī* (< **ei*) ; ǫ > *ū* (< **ou*) : *pīt* < p e d e, *fūc* < f o c u ;

Tratamentul lui *ǒ* liber friulan nu este „un mister", cum se exprimă autorul la p. 232. Diftongarea nu are loc în faţa unei nazale atît în cazul lui *ĕ*, cît şi al lui *ŏ* : *ben* < b e n e ; *bon* < b o n u. (Cf. şi româna, unde *ĕ* urmat de nazală nu se diftonghează.)

Ţinînd seama de situaţia din dialectele conservatoare occidentale, concluzia lui P. Spore cu privire la diferenţa dintre friulană şi dolomitică în ce priveşte existenţa unor diftongi descendenţi proveniţi din ę şi ǫ numai în retoromana centrală nu e exactă : friul. occ. *ceil* < c e l u, *fouc* < f o c u.

Un alt fenomen remarcabil pentru ansamblul diftongării romanice este existenţa în dialectele conservatoare friulane a diftongilor descrescători „de tip francez" proveniţi din ẹ şi ọ : *deit* < d i g i t u, *louf* < l u p u. După cum arată Francescato şi Tagliavini, diftongarea *ei* şi *ou* a fost iniţial mult mai extinsă.

În ce priveşte engadineza, trebuie distinsă situaţia din engadineza de jos de cea din engadineza de sus : numai în primul din cele două dialecte n-are loc diftongarea lui ę în silabă deschisă. În engadineza de sus se remarcă, dimpotrivă, fenomenul foarte interesant al diftongilor întăriţi : *noekf* < n e p o s. Diftongarea nu are loc în faţa unei dentale (ca în friulană, dolomitică şi română).

Foarte interesantă chiar independent de problema diftongării, este încercarea lui P. Spore de a clasifica limbile romanice în conservatoare sau inovatoare pe baza a 18 trăsături fonetice din latină, păstrate sau modificate. Clasificarea e făcută pe baza unor împărţiri binare, conform cu atitudinea fiecărui idiom examinat faţă de trăsăturile fonetice test. Metoda este aceeaşi cu cea folosită de Ž. Muljačić în articolul *Die Klassifikation der romanischen Sprachen*, în *Romanistisches Jahrbuch* XVIII, 1967, p. 23—37, şi de noi în studiul *Ressemblances et dissemblances entre les langues romanes du point de vue de la morphosyntaxe verbale*, în RLR XXX (1969), p. 8—132. Muljačić a făcut clasificarea pe baza a 40 de trăsături fonetice şi morfologice, în timp ce noi am încercat să o facem numai pe baza unor trăsături morfologice, avînd convingerea că gradul de apropiere şi de depărtare a diferitelor limbi diferă după compartimentul analizat. Această idee este confirmată acum şi de clasificarea făcută de P. Spore, întreprinsă, după cît se pare, fără cunoaşterea articolelor mai sus amintite. Singurul rezultat identic la care ajung cele 3 încercări pentru limbile cuprinse în comparaţie de toţi trei autorii este faptul că limba cea mai deosebită de română şi de italiană este franceza. La rezultate mult mai apropiate, şi, deci, mai concludente duc studiile de felul acesta care se limitează la un singur compartiment al limbii. Astfel, se poate observa că apropierea românei de italiană, considerată de obicei ca un loc comun în lingvistica romanică, priveşte în primul rînd domeniul fonetic (cf. statistica lui Palle Spore (p. 28), cea a lui M. A. Pei, *A new methodology for Romance classification*, în „Word" V (1948), p. 135—146, şi statistica noastră publicată în *Il Friulano e la sua individualità*, în „Atti del Congresso Internazionale di

Linguistica e Tradizioni Popolari", Udine, 1969, care se referă toate numai la sistemul fonetic).

După aceste observaţii marginale, nu putem încheia prezentarea cărţii lui P. Spore fără să subliniem marea bogăţie a materialului lingvistic cercetat, avînd în vedere că se discută fenomenul diftongării în franceză, în dialectele franceze în ansamblul lor (în special în lorenă şi în wallonă), în dialectele franco-provensale, în dialectele provensale, în gasconă, catalană, spaniolă, portugheză, în dialectele italiene, în toscană, în dialectele retoromane, în română, dalmată, în dialectele din Sardinia şi din Corsica.

Rămîne să subliniem încă o dată originalitatea explicaţiei, scrupulozitatea ştiinţifică a discutării diferitelor teorii şi marea utilitate a cărţii pentru toţi cei care se vor ocupa de acum înainte de spinoasa problemă a diftongării, independent de faptul dacă acceptă sau nu explicaţia propusă.

Decembrie 1973

MARIA ILIESCU
Universitatea din Craiova

JEANNE MARTINET, **Clefs pour la sémiologie**, Paris, Editions Seghers, 1973, 243 p.

Lucrarea *Clefs pour la sémiologie*, de Jeanne Martinet, apare în binecunoscuta colecţie „Clefs", condusă de Luc Decaunes, din care mai cităm *Clefs pour la linguistique* de Georges Mounin, *Clefs pour le structuralisme* de J.-M. Auzias, *Clefs pour les langues vivantes* de J. Guénot etc. Titlul însuşi al acestei colecţii arată că este vorba de lucrări care să-l introducă pe cititor într-un anumit domeniu de cercetare.

De la Ferdinand de Saussure încoace lingvistica a cunoscut o mare dezvoltare. Au apărut, totodată, şi acele „sciences carrefour", cu domenii de cercetare foarte largi (între aceste domenii figurează şi limba, studiată însă dintr-un anumit punct de vedere). Semiologia este tocmai una dintre aceste ştiinţe de „carrefour", cum se exprimă Jeanne Martinet (p. 5), al cărei obiect de studiu interesează specialişti din domenii foarte variate întrucît aici „se rencontrent la logique, la psychologie, l'éthnologie, la pédagogie, l'audiovisuel, les sciences et les arts, tous les ordres d'activité ou de méditation de l'homme" (p. 5).

Semiologia, ca ştiinţă, s-a constituit, evident, după Ferdinand de Saussure. Începuturile ei se găsesc însă în al său *Cours de linguistique générale*, unde autorul o defineşte drept „la science générale de tous les systèmes de signes (ou de symboles) grâce auxquels les hommes communiquent entre eux" (apud Jeanne Martinet, *Clefs*..., p. 6). Definiţii ale acestei discipline au mai existat. Autoarea reţine (p. 6—7) pe cea a lui Charles Morris, *Signs, Language and Behavior* (şi anume „une doctrine générale des signes") şi a lui Roland Barthes (p. 7), *Le degré zéro de l'écriture*, potrivit căreia „prospectivement, la sémiologie a donc pour objet tout système de signes, quelle qu'en soit la substance, quelles qu'en soient les limites : les images, les gestes, les sons mélodiques, les objets et les complexes de ces substances que l'on retrouve dans des rites, des protocoles ou des spectacles...".

Plecînd de la aceste definiţii, Jeanne Martinet reţine un factor comun fundamental, şi anume elementul *signe*, pe care îl analizează plecînd mai ales de la Ferdinand de Saussure. În felul acesta sînt discutaţi numeroşi alţi termeni, ca *émetteur, icone, médium, maquette, occurence, récepteur, référent, sème, schéma, signal, signifiant, signification, signifié* etc. Putem spune, de aceea, că lucrarea pe care o prezentăm este, totodată, şi un fel de dicţionar al terminologiei semiologice în general şi, pînă la un punct, al unor termeni lingvistici, foarte util nu numai pentru cel ce doreşte să se iniţieze într-o ştiinţă atît de complexă, ci şi pentru specialişti.

După ce analizează sistemele de semne, dinamica acestora etc., autoarea ilustrează ideile cele mai importante ale lucrării într-un capitol final (înaintea celui consacrat concluziilor) prin exemple din cîteva domenii, insistînd asupra sistemului de semnalizare rutieră, asupra codului telefonic şi asupra semnelor folosite în corecturile tipografice. Bineînţeles, exemplele ilustrative nu lipsesc nici din capitolele precedente.

Autoarea insistă, şi pe drept cuvînt, asupra diferenţierii ce trebuie făcută între comportarea semiologică şi cea nesemiologică. Fumul, spre exemplu, este indicele existenţei focului. El nu este, deci, un semn semiologic. Dacă însă fumul este folosit de cineva cu o anumită semnificaţie (să vestească, spre exemplu, începerea unei acţiuni, apropierea unui pericol etc.), atunci acest indice are un comportament semiologic.

Lucrarea este o analiză a numeroase sisteme de semne semiologice, cum ar fi cele din ghidurile Michelin, cel ce figurează pe îmbrăcăminte cu indicaţii asupra modului de întreţinere etc.

Sistemele de semne semiologice, constituind şi ele un mijloc de comunicare, sînt analizate mereu în comparaţie cu cele din limbă. Iată de ce lucrarea prezintă interes şi pentru lingvistică. De aici obligaţia autoarei de a face mereu distincţia între elementele semiologice şi cele lingvistice propriu-zise. Discuţia referitoare la caracterul arbitrar al semnului este, de aceea, remarcabilă. Cum se ştie, Ferdinand de Saussure a arătat că nu există o motivare naturală, logică între *signifiant* şi *signifié*, adică între cele două „feţe" ale semnului lingvistic. Sensul „arbre" şi forma *arbr* (este vorba, aici, de pronunţarea cuvîntului *arbre*) constituie în mod arbitrar o unitate. Aşa se şi explică existenţa atîtor limbi. Poeţii dau, adesea, unor cuvinte alte valori decît cele obişnuite. Autoarea vede în această creaţie a poeţilor „une volonté de briser l'arbitraire" (p. 79). În simboluri, în schimb (acestea au o deosebită însemnătate în semiologie), există, de regulă, o legătură obligatorie între *signifiant* şi *signifié*, firească, aceeaşi pentru toată lumea : *balanţa*, spre exemplu, este, peste tot, simbolul justiţiei. În general, „un signifiant iconique est sans doute motivé par la relation de ressemblance" şi, pe drept cuvînt, „au niveau linguistique, les onomatopées sont iconiques" (p. 80).

Celelalte sisteme de comunicare sînt, ca şi limba, într-o continuă evoluţie, într-o continuă adaptare. Ideea este importantă, ea relevînd, ca atîtea altele, asemănările dintre cele două feluri de a comunica. Semiologia este, într-adevăr, o ştiinţă de limită, dar ea are multe asemănări cu limba. Un sistem semiologic ca cel referitor la circulaţia rutieră suferă mereu îmbunătăţiri, schimbări, precizări etc. Ca şi limba, „tout système sémiologique vivant este soumis aux mêmes nécessités d'adaptation. C'est dire que son équilibre, ou encore son économie, est constamment remis en question" (p. 181). În principiu, un panou, un semnal etc. ce au menirea să comunice ceva sînt mai economice decît exprimarea prin cuvinte a aceleiaşi idei. De aceea domeniul semiologiei este extrem de vast : „Qu'il s'agisse de jeux, de manœuvres sur un chantier ou dans un atelier, de classement de livres dans une bibliothèque, de mathématique ou de logique, on trouve, dans tous les domaines d'activité, le remplacement de la communication linguistique, parlée ou écrite, par des codes, secrets ou non, qui semblent plus économiques que celles-ci dans les conditions où ils sont appelés à fonctionner" (p. 197).

Cercetarea întreprinsă de autoare este pe cît de interesantă pe atît de atrăgătoare. Cititorul ar fi dorit, poate, ca unii termeni să fie definiţi cu mai multă precizie : *symbole*, *emblème* (p. 71). El rămîne, de asemenea, cu impresia că, pe alocuri, discuţia are un caracter prea abstract, cum ar fi, spre exemplu, cea de la p. 170, intitulată *Sémiologie et sémiotique*. Credem că este totuşi exagerată folosirea termenului *dialect* în cadrul sistemelor semiologice, chiar dacă este pus între ghilimele. Faptul că într-o ţară ca Franţa două semne de interdicţie de circulaţie rutieră puse pe un singur panou sînt separate printr-o linie orizontală, adică sînt „coordonate", pe cînd în alte ţări ca Anglia, Italia, Suedia această linie lipseşte, semnele fiind, de data aceasta, „juxtapuse", nu ne îndreptăţeşte, credem noi, să folosim termenul „dialect". O astfel de delimitare nu este decît un detaliu şi nu are vreo semnificaţie deosebită.

Cartea discutată aici este o contribuţie deosebit de importantă la cunoaşterea semiologiei. Ea implică şi multe probleme de lingvistică generală. Valoarea ei creşte prin aceea că toate capitolele de semiologie pe care le cuprinde au sau pot avea aplicabilitate în viaţa practică.

ŞTEFAN GIOSU

R. R. K. HARTMANN, F. C. STORK, **Dictionary of Language and Linguistics**, Londra, Applied Science Publishers Ltd, 1972, 302 p.

Dictionary of Language and Linguistics se înscrie în seria dicţionarelor consacrate explicării terminologiei lingvistice, serie din ce în ce mai bogată în ultimul timp ca urmare

a necesităţii unor astfel de lucrări într-o disciplină care îşi extinde tot mai mult domeniul. Acest dicţionar se adresează unui public foarte larg, de la studenţi, profesori şi specialişti pînă la toţi cei care vor să se iniţieze sau să se familiarizeze cu preocupările mai vechi ale lingvisticii sau cu problemele noi ale acesteia, cum ar fi traducerea automată, teoria informaţiei, lingvistica matematică sau învăţarea limbilor cu metode moderne.

Scopul dicţionarului constă, aşadar, în definirea majorităţii noţiunilor şi conceptelor lingvistice unanim acceptate şi, mai ales, în explicarea unor termeni specializaţi pentru diferitele orientări şi teorii ale lingvisticii moderne. Articolele de dicţionar prezintă principalele şcoli lingvistice, noţiunile de bază atît ale gramaticii transformaţional-generative, cît şi ale gramaticii sistemice (Systemic Grammar) sau ale teoriei tagmemice (Tagmemics), ca şi noţiuni din domeniul lingvisticii aplicate, cum ar fi limbajul de laborator (Language Laboratory) şi terapia vorbirii (Speech Therapy). Au fost excluşi termenii tehnici particulari unor astfel de domenii, ca şi termenii neadoptaţi de terminologia lingvistică anglo-americană, cu excepţia celor de uz curent ca *langue*, *parole*, *sandhi*, *Umlaut* etc.

Articolele sînt prezentate în ordine alfabetică. Fiecărui termen i se dă definiţia generală şi, în cazul termenilor controversaţi, sînt menţionate diferitele lor accepţiuni. Se dau în continuare exemple ilustrative, de obicei din engleză. Acolo unde este necesar, se indică domeniul din care face parte termenul (de ex., *analiza spectrală* aparţine domeniului foneticii). Numeroase trimiteri indică relaţiile unui termen cu ceilalţi din cadrul aceluiaşi sistem conceptual. Noţiunile cu sensuri diferite sînt definite separat sau se fac trimiteri la conceptele-cheie (de ex., *bază*, *centru*), iar pentru noţiunile cunoscute sub denumiri diferite sînt specificate toate sinonimele (de ex., *semem*, *plerem*, *component semantic*).

Cele mai importante articole se termină cu trimiteri la bibliografia de la sfîrşitul dicţionarului, care cuprinde lucrări referitoare la principalele domenii ale lingvisticii şi o listă a periodicelor consultate pentru selectarea termenilor. Tot la sfîrşitul dicţionarului se găseşte un apendice în care sînt enumerate majoritatea limbilor din lume grupate pe familii.

Spaţiul rezervat fiecărui articol de dicţionar este destul de restrîns, scopul autorilor fiind de a introduce pe cititori în teoria respectivă prin definiţiile, exemplele, trimiterile şi referinţele bibliografice date şi nu acela de a expune integral o teorie sau o metodologie lingvistică. *Dictionary of Language and Linguistics* este deci util ca instrument de lucru şi ca un bun îndrumător spre aprofundarea studiului teoriilor lingvistice tradiţionale şi moderne, în special al celor care aparţin şcolilor lingvistice anglo-americane.

MIHAELA BÎRLĂDEANU

Probleme und Fortschritte der Transformationsgrammatik. Referate des 4. Linguistischen Kolloquiums, Berlin, 6. bis. 10. Oktober 1969, hrsg. von Dieter Wunderlich, München, Hueber, 1971, 318 p. (= **Linguistische Reihe**, vol. VIII).

Sub redacţia reputaţilor profesori Klaus Baumgärtner, Peter von Polenz şi Hugo Steger, editura Hueber din München a iniţiat, cu doi ani în urmă, o nouă serie consacrată lingvisticii. Pînă în prezent au apărut, în această serie, 8 volume a căror tematică este axată în special pe sintaxă şi fonologie, două ramuri care au cunoscut, în ultima vreme, o dezvoltare impetuoasă şi în care s-a găsit un cîmp prielnic pentru aplicarea metodelor moderne de cercetare. În unele din lucrările acestei serii se urmăreşte un scop practic, anume acela de a introduce pe cititori, şi în primul rînd pe studenţi, în diversele teorii şi metode moderne de descriere a limbii (de exemplu, vol. II, intitulat *Einführung in die generative Transformationsgrammatik*), iar altele au un pronunţat caracter teoretic (cum este vol. I, *Theorie der deutschen Syntax*) sau se situează între cei doi poli (ca în cazul vol. III, *Ausdrucksseite und Inhaltsseite der Sprache*).

Volumul de care ne ocupăm cuprinde majoritatea comunicărilor și referatelor prezentate la cel de-al 4-lea colocviu de lingvistică ținut în Berlinul occidental în toamna anului 1969. Articolele cuprinse în volum abordează o gamă destul de largă de probleme care se discută azi în jurul gramaticii transformaționale. Ele sînt repartizate, după tematică, în șapte capitole. În primul sînt tratate probleme de metodologie și de teorie generală a limbii; remarcăm contribuția lui Klaus Brockhaus, *Thesen zur generativen Grammatik* (p. 10–15), și a lui Hans Jürgen Heringer, *Warum wir formale Theorien machen* (p. 47–56), în care se discută avantajele și dezavantajele formalizării limbii, relevîndu-se îndeosebi aplicabilitatea ei în reproducerea unui text cu ajutorul computerului. Autorul discută și unele argumente ce au fost aduse împotriva utilității introducerii unei limbi artificiale.

Capitolele doi și trei tratează aspecte ale formalismului gramatical și, respectiv, ale raportului dintre sintaxă și semantică sub aspectul gramaticii transformaționale. Subliniem, în acest sens, îndeosebi comunicările semnate de Jün-tin Wang, *Zu den Begriffen der grammatischen Regel und der strukturellen Beschreibung* (p. 57–71), Roland Posner, *Strukturbeschreibung und Beschreibungsstruktur in einer Phrasenstrukturgrammatik* (p. 72–86), și Christian Rohrer, *Zur Theorie der Fragesätze* (p. 109–126).

Capitolul patru cuprinde doar două articole dedicate unor aspecte speciale de gramatică. Interesant ni se pare aici articolul lui Dieter Wunderlich, *Warum die Darstellung von Nominalisierungen problematisch blebit* (p. 189–218), în care autorul încearcă o descriere a grupului nominal, constatînd că astăzi se tinde spre o îmbinare a diferitelor tipuri de gramatici, renunțîndu-se, din punct de vedere metodologic, la teoria gramaticală formată după principii unitare.

Capitolul cinci este dedicat unor procedee empirice în lingvistică, cum ar fi problema caracteristicilor sintactico-semantice în stabilirea regulilor de selectare, discutate de Christoph Schwarze în *Bemerkungen über Selektionsmerkmale* (p. 266–277).

Ultimele două capitole, dealtfel destul de sărace în ce privește numărul comunicărilor, discută aspecte ale interferenței dintre lingvistica și teoria literară și ale raționalismului în istoria teoriilor lingvistice, ca, de exemplu, articolul *Die Idee der generativen Grammatik in Leibnizens Fragmenten zur Logik* (p. 300–309) al lui Herbert E. Brekle.

Ideea de bază care străbate acest volum este aceea că un lingvist nu trebuie să pornească de la un corpus limitat de date, pe care să-l împartă apoi în subunități, analizîndu-le pe acestea separat, pas cu pas, în speranța că va obține pe această cale o privire de ansamblu asupra legăturilor structurale, ci dimpotrivă, că el ar trebui să înceapă mai curînd prin a stabili construcții teoretice, menite să dovedească posibilitatea omului de a formula și înțelege un număr nelimitat de propoziții, printre care și propoziții noi.

Bineînțeles că referatele cuprinse în acest volum nu pot acoperi decît o parte din domeniile legate de această disciplină. O serie de aspecte, cum sînt cele referitoare la lingvistica computerului, la competența în procesul comunicării sau cele legate de determinanții sociologici și psihologici ai unei situații a vorbirii n-au fost discutate. Abia cînd vor fi abordate și aceste probleme, se subliniază în cuvîntul introductiv, se va putea ajunge la constituirea unei teorii lingvistice adecvate, iar lingvistica își va putea îndeplini cu succes misiunea ce-i revine în cadrul unei științe generale despre comunicarea umană.

Heinrich Mantsch

ROGER L. HADLICH, **A Transformational Grammar of Spanish**, Englewood Cliffs, N. J., Prentice-Hall, Inc., 1971, 253 p.

Marele interes de care s-a bucurat în ultimii ani teoria transformațională printre oamenii de știință nu s-a concretizat încă într-un efort de a face gramatica transformațională accesibilă pentru cei care studiază limbile străine. Cartea de față reprezintă o încercare de a umple acest gol.

Autorul a pornit de la general la specific şi nu invers. În timp ce majoritatea studiilor de lingvistică transformaţională tratează în adîncime unele aspecte ale limbii, considerînd că cititorii posedă cunoştinţe fundamentale de gramatică transformaţională, R. L. Hadlich şi-a propus să ofere el aceste cunoştinţe, pentru a ajuta cititorul să privească aspectele particulare ale limbii în relaţie cu întreaga ei structură.

În introducere, autorul îşi declară intenţia de a da o gramatică completă a limbii spaniole, completă în sensul de a cuprinde toate faţetele limbii, dar omiţînd, în mod inevitabil, o serie de detalii.

Cartea cuprinde 3 părţi principale, corespunzătoare, după cum arată autorul, celor 3 componente ale gramaticii : componentul sintactic, componentul morfologic şi componentul semantic.

Partea I, *Sintaxa*, conţine capitole privind structura frazei (un set de reguli de structură a frazei şi un lexicon), precum şi regulile de transformare (propoziţii simple şi compuse). Partea a II-a, *Morfofonologia* (în terminologia autorului „morphophonemics"), cuprinde reguli cu privire la modul de pronunţare a propoziţiilor generate în prima parte a gramaticii (sintaxa). „Funcţia de bază a componentei morfofonemice — spune autorul — este să convertească structurile de suprafaţă oferite de sintaxă cu ajutorul unor reguli adecvate acestui scop, într-o formă care să poată fi pronunţată şi recunoscută ca o propoziţie spaniolă bine formulată" (p. 195). În sfîrşit, partea a III-a, *Semantica*, mai puţin dezvoltată decît primele două, reprezintă doar o scurtă prezentare a noţiunilor privitoare la sens, necesare pentru înţelegerea trăsăturilor fundamentale ale unei gramatici transformaţionale.

Lucrarea are scopul de a oferi o mai bună înţelegere a felului cum limba spaniolă funcţionează ca un sistem de comunicare, precum şi un cadru de referinţă pe baza căruia să se poată examina orice detaliu de structură, chiar şi dintre acelea care nu au fost cuprinse în această carte.

FLORENŢA SĂDEANU

JOSÉ POLO, **Lingüística, investigación y enseñanza (Notas y bibliografía)**, Madrid, Oficina de educación iberoamericana, 1972, 181 p.

Apărută ca al treilea volum al seriei „Orientări şi doctrine", serie editată de către Biroul de educaţie ibero-americană (organism creat la Madrid, în 1965, fiind destinat, între altele, publicării unor lucrări de lingvistică cu caracter didactic), cartea lingvistului spaniol reflectă preocuparea pentru problematica amplă, de vie actualitate, referitoare la procesul comunicaţiei lingvistice în ansamblul lumii hispanice şi la aspectele legate de cercetarea şi studierea limbii spaniole.

Lucrarea se adresează în mod deosebit studenţilor şi tinerilor cercetători, propunîndu-şi să dea o orientare cît mai clară şi mai sistematică, bazată pe bogate indicaţii bibliografice, asupra problemelor fundamentale pe care le presupun, pe de o parte, activitatea de investigaţie în domeniul lingvisticii hispanice şi, pe de alta, activitatea didactică, de predare a limbii spaniole.

Cartea conţine, în raport cu obiectivele urmărite, cinci capitole. În primul capitol, cu caracter introductiv („Comunicaţia şi lipsa de comunicaţie hispanică"), se prezintă succint aspectele extra-lingvistice, de natură socio-culturală, din lumea hispanică actuală, reliefîndu-se dificultăţile care stau adesea în calea desfăşurării în bune condiţiuni a procesului de comunicaţie lingvistică.

Al doilea capitol, intitulat „Ghid bibliografic universitar", este conceput ca o contribuţie la însuşirea metodică, de către studenţi, a cunoştinţelor lingvistice de bază şi la coordonarea acestei activităţi, care constituie unul dintre aspectele cele mai deficitare ale comunicaţiei inter-hispanice. Bibliografia are, evident, un caracter selectiv, reunind aproximativ 600 de titluri, grupate în următoarele subdiviziuni : Repertorii bibliografice, Universitate şi societate, Pedagogie şi lingvistică, Teoria limbii şi lingvistică generală, Lingvistică romanică, Lingvistică spaniolă : introducere, Istoria limbii, Dialectologie, Fonetică şi fonologie, Metrică, Morfosintaxă, Semantică, Stilistică, Teorie normativă, Practică

normativă, Predarea limbii spaniole străinilor şi Istoria lingvisticii spaniole.

Următoarele două capitole trec în revistă faptele care caracterizează stadiul actual al activităţii de predare a limbii spaniole, mai întîi în lumea hispanică (capitolul al treilea, intitulat „Limba spaniolă în învăţămîntul mediu şi în universitate"), apoi ca limbă străină (capitolul al patrulea „Despre predarea limbii spaniole străinilor").

Al cincilea — şi ultimul — capitol al cărţii, „Lingvistică şi extra-lingvistică (Observaţii pe marginea unui text de spaniolă pentru vorbitorii de limbă engleză)", este în realitate o anexă a celui precedent, în care se analizează şi se comentează diferite particularităţi relevante ale limbii spaniole, de ordin morfosintactic, lexical, semantic, frazeologic etc., de care ar trebui să se ţină seamă — sugerează autorul — în predarea acestei limbi studenţilor care au ca limbă maternă engleza.

O scurtă antologie finală, alcătuită din fragmente din opera a diferiţi scriitori şi eseişti spanioli contemporani preocupaţi de chestiuni filologice, ilustrează viu şi atrăgător unele din aspectele dezbătute în ultimul capitol (de exemplu, limba manualelor de învăţare a limbii spaniole sau limbajul traducerilor etc.).

Pentru cei cărora le este destinată — mai ales studenţi, cum am mai precizat, dar şi toţi acei care doresc să capete o imagine de ansamblu asupra problemelor esenţiale ale limbii spaniole actuale, în domeniul hispanic şi în lume — lucrarea lui José Polo constituie un util instrument de informare, prezentat într-un mod clar şi accesibil.

TUDORA ŞANDRU OLTEANU

FLORENŢA SĂDEANU, **Dicţionar de pronunţare. Nume proprii străine**, Bucureşti, Editura enciclopedică română, 1973, 280 p.

Dicţionarul de pronunţare elaborat de Florenţa Sădeanu marchează o apariţie cu totul nouă în lexicografia noastră: prima lucrare românească de acest gen este, în acelaşi timp, şi una dintre puţinele opere similare din lume (cf. *Meyers Grosses Personen Lexikon*, Mannheim-Zürich, 1968; *Webster's Biographical Dictionary*, Springfield Massachussets, 1966; Léon Warnant, *Dictionnaire de la prononciation française*, Gembloux, 1968).

Dicţionarul înregistrează un număr mare (aproximativ 12 000) de nume proprii (nume de persoane celebre în domeniul ştiinţelor şi artelor; nume geografice; denumirile celor mai importante organizaţii internaţionale; numele unor personaje cunoscute din literatura universală etc.), cărora le indică pronunţarea în transcriere fonetică, făcută pe baza principiilor Asociaţiei Fonetice Internaţionale. Remarcăm că adaptarea acestor principii a fost făcută cu multă ingeniozitate, astfel încît să fie cît mai uşor accesibilă unor largi cercuri de cititori români. În partea introductivă este explicată pe larg valoarea semnelor fonetice şi sînt date exemple care ilustrează pronunţarea corectă; în acelaşi timp, exemplele ajută la identificarea limbii pentru care este specific sunetul respectiv. Explicaţiile satisfac atît pe specialist (prin ţinuta lor ştiinţifică), cît şi pe cei mai puţin iniţiaţi în problemele foneticii şi fonologiei. Pe baza unor norme (pe care le-am putea considera ca o „modelare fonetică") cu ajutorul cărora sînt transcrise, prin acelaşi semn, sunete similare din limbi diferite, autoarea a reuşit să redea, într-un sistem unitar de transcriere, marea varietate de sunete întîlnite în aceste nume proprii.

O altă calitate importantă a acestui dicţionar este informaţia succintă pe care o dă la fiecare articol (anii de viaţă ai persoanelor, naţionalitatea şi cîmpul lor de activitate; regiunea unde se află localităţile sau formele de relief ale căror nume sînt înregistrate).

Toate acestea dau lucrării un caracter de mică enciclopedie, extrem de utilă unui larg public. *Dicţionarul de pronunţare* pe care îl prezentăm reuşeşte să selecteze maximum de informaţii în minimum de spaţiu grafic (remarcăm, în această ordine de idei, procedeul, foarte bun, de a indica, la anumite nume, numai pronunţarea care prezintă dificultăţi: *Cortina*

d'Ampezzo este explicat, de exemplu, numai în ceea ce priveşte pe [dam 'pettso]).

O menţiune specială merită şi condiţiile grafice foarte bune în care a fost editată lucrarea, care se înscrie pe linia de prestigiu a Editurii enciclopedice.

În ansamblu, *Dicţionarul de pronunţare* al Florenţei Sădeanu constituie o lucrare de mare utilitate, care se încadrează în eforturile de răspîndire a culturii în marele public.

C. M. MANECA

JOSEP ROCA PONS, **Introducció a l'estudi de la llengua catalana**, Barcelona, Editorial Vergara [1971], 385 p.

Profesor de limba şi literatura catalană la universităţile din Barcelona şi Indiana şi specialist în gramatică, domeniu în care în anul 1960 a publicat *Introducción a la gramática*, autorul se adresează în cartea de faţă cititorului avizat care se interesează de aspectele principale ale limbii catalane. Intenţia sa este de a prezenta nu numai o gramatică în sens mai mult sau mai puţin strict, ci şi de a da o orientare generală asupra direcţiilor de dezvoltare ale catalanei moderne. Unul dintre obiective constă în aplicarea, într-o anumită măsură, a metodelor moderne de cercetare, care să lege studiul limbii catalane de noi curente din lingvistica actuală. Preferinţele autorului pentru o modalitate de prezentare a faptelor de limbă mai puţin tradiţionalistă se concretizează îndeosebi în secţiunea destinată sunetelor catalane, în care descrierea acestora este însoţită de o analiză a funcţiilor. În tratarea problemelor de fonetică-fonologie, morfologie şi sintaxă, autorul adoptă punctul de vedere sincronic, iar într-o secţiune aparte este prezentată istoria limbii catalane. Împletirea planului sincronic cu liniile diacronice într-un singur volum de proporţii nu prea mari asigură o perspectivă amplă asupra faptelor luate în discuţie şi conferă lucrării un interes sporit.

Cartea are opt capitole dispuse după cum urmează : 1. Limba catalană şi dialectele ei ; 2. Populaţia şi regiunile de limbă catalană ; 3. Studii de limbă catalană ; 4. Descrierea limbii catalane : 5. Aspecte sociale în limbă ; 6. Uz şi normă ; 7. Istoria limbii catalane ; 8. Comparaţie între catalană şi castiliană. O bibliografie selectivă încheie volumul.

În cele ce urmează, prezentarea succintă a conţinutului lucrării va fi însoţită de analiza mai amănunţită a capitolelor care aduc contribuţii interesante pentru caracterizarea limbii catalane, pentru precizarea situaţiei acestei limbi şi a vorbitorilor ei.

Primul capitol este destinat prezentării catalanei ca limbă romanică independentă şi delimitării dialectelor şi graiurilor ei. Se scoate în relief caracterul unitar al acestei limbi, manifestat atît în aspectul scris, cît şi în cel colocvial ; diferenţele apar cu precădere în lexic şi foarte sporadic în sistemele fonologic şi gramatical. Cu acelaşi prilej, se face o rapidă trecere în revistă a diverselor puncte de vedere privitoare la dezbătuta problemă a locului pe care îl ocupă catalana în raport cu cele două grupuri de limbi învecinate, ibero-romanic şi galo-romanic. Acceptînd ideea că îndelungata controversă se justifică prin raţiuni de natură istorică, atît în sensul istoriei limbii, cît şi al istoriei culturii în general, J. Roca Pons se declară de acord cu părerea lingviştilor care consideră catalana o limbă „punte" (*llengua pont*) între cele două grupuri amintite, cu precizarea că apropierea de provensală a avut loc într-o perioadă mai veche, în timp ce influenţa castilianei a început să predomine într-o epocă mai apropiată de zilele noastre şi continuă şi azi. În legătură cu problema contactelor dintre aceste două limbi autorul semnalează existenţa unor influenţe exercitate de catalană asupra castilianei.

O atenţie specială este acordată densităţii şi răspîndirii populaţiei de limbă catalană, în sensul că se analizează situaţia locuitorilor ca vorbitori ai acestei limbi şi gradul de cunoaştere şi folosire a ei ca limbă de cultură sau ca variantă vorbită. Se discută graniţele lingvistice din Catalonia propriu-zisă şi se dau informaţii de natură socio-lingvistică

privitoare la catalanii stabiliţi în străinătate. Aceştia nu prezintă condiţiile unei reale continuităţi deoarece nu formează nuclee durabile de limbă şi cultură specifică, ci sînt pe cale de a fi absorbiţi, mai curînd sau mai tîrziu, de comunităţile în mijlocul cărora trăiesc. În condiţiile izolării, catalana rămîne, prin forţa împrejurărilor, o limbă familială.

Secţiunea intitulată *La fonologia* începe cu o prezentare a vocalelor şi a consoanelor. Se stabileşte inventarul fonetic în funcţie de cele trei criterii esenţiale : modul de articulare, punctul de articulaţie şi tipul de sonoritate. Descrierea vocalismului pune în evidenţă raportul dintre seriile închise şi deschise. O particularitate a catalanei este frecvenţa sunetelor notate în scris prin *a*, *e* sau *o* aton, numite, de obicei, vocale neutre. Sistemul consonantic este format din surde şi sonore aparţinînd seriilor de oclusive — pe care le numeşte şi momentane — africate, nazale, laterale şi vibrante — ultimele două tipuri consonantice sînt caracterizate uneori ca lichide — dublate de bilabiale, labiodentale, alveolare, palatale, velare. Cele două sunete *y* şi *w*, asupra interpretării cărora există păreri divergente, sînt considerate de autor ca fiind de natură vocalică, variante ale lui *i* şi *u* ; el se raliază astfel punctului de vedere exprimat de Alarcos Llorach, deosebit de cel al lui Badia Margarit, care atribuie celor două sunete o natură consonantică. Sub acest aspect, catalana se diferenţiază de castiliană, cea din urmă posedînd, ca o consecinţă a diftongării caracteristice a lui *ĕ* şi *ŏ* latin sub accent, numeroase cuvinte care încep cu *i* sau *u* semiconsonantic. Clasificarea fonemelor se bazează pe sistemul de opoziţii binare, corelat cu rezultatele obţinute de fonetica experimentală modernă. Autorul stabileşte mai multe tipuri de opoziţii care, la anumite nivele, se pot întretăia : opoziţia foneme grave (labiale, velare)/foneme acute (dentale, palatale), opoziţia foneme dense (predomină cavitatea faringiană)/foneme difuze(predomină cavitatea bucală). Sub aspect distribuţional, o caracteristică a fonemelor consonantice o constituie asurzirea în poziţie finală a sonorelor şi prezenţa în poziţie finală a multor foneme sau grupuri de foneme care în spaniolă nu se pot realiza în acelaşi fel.

În ce priveşte relaţia dintre sunete, foneme şi grafie, catalana se apropie de franceză (sau engleză) prin respectul faţă de o ortografie tradiţională care nu reflectă sau a încetat de a reflecta trăsăturile fonetice şi fonologice actuale.

Partea de gramatică este tratată ca o unitate între morfologie şi sintaxă. Autorul foloseşte conceptele de flexiune şi derivare în accepţiunea obişnuită.

Definirea conceptului de cuvînt are la bază noţiunea de „inseparabil" : „cuvintele constituie blocuri simple sau complexe de care dispune vorbitorul pentru a forma fraze şi a comunica". Prezentarea flexiunii nominale, pronominale şi verbale este însoţită de dese referiri la limba spaniolă, în vederea stabilirii de asemănări şi deosebiri. Descrierea flexiunii verbale se face prin segmentarea a patru elemente : rădăcină, temă, timp, persoană ; marca timpului variază în funcţie de temă, iar marca persoanei în funcţie de număr, ceea ce sporeşte de fapt cantitatea elementelor definitorii.

În cadrul prezentării tipurilor de conjugare, autorul atrage atenţia asupra unei carenţe în terminologia curentă din analiza gramaticală, şi anume folosirea termenului *temps* atît pentru conceptul de „*timp*" în general (în engleză *time*), cît şi pentru cel de „timp gramatical" (în engleză *tense*).

Analiza funcţiilor verbului are ca rezultat stabilirea de clase sintactice bazate pe principiul binarismului : verbe tranzitive/ intranzitive — diateza reflexivă este tratată aparte —, verbe copulative / auxiliare, verbe perfective / imperfective. Pe cele din urmă, autorul le descrie prin relaţia dintre funcţia sintactică şi valoarea semantică. El insistă asupra lipsei acestui criteriu de clasificare din gramaticile tradiţionale.

Sintaxa propoziţiei şi a frazei ocupă un loc restrîns în economia lucrării : se ilustrează, foarte pe scurt, conceptele de nominal şi verbal. Se propune o inovaţie în terminologie, în sensul ca propoziţia independentă să fie desemnată cu termenul *oració*, pentru

subordonată rezervîndu-se *proposición* sau *clàusula*.

Studierea lexicului are în vedere atît planul formei, cît, mai ales, planul semantic. Sînt luate în discuție polisemia, asimilarea neologismelor și a numelor proprii, omonimia și sinonimia. Autorul se arată rezervat cu privire la existența în limbă a unei sinonimii absolute, referirea la același obiect sau la aceeași acțiune a mai multor cuvinte realizîndu-se în contexte deosebite, cu factori diferențiatori de diverse tipuri și grade. Catalana oferă, în afara acestor aspecte proprii tuturor limbilor, trăsături aparte datorate unor circumstanțe speciale. Alegerea cuvîntului corespunzător se face cu oarecare lipsă de certitudine, nu numai sub aspect stilistic, dar mai ales din punct de vedere normativ.

În capitolul *Aspecte sociale în uzul limbii*, în cadrul unei caracterizări a limbii vorbite în raport cu limba scrisă și cu limba literaturii, se scot în relief fapte specifice catalanei : diferența existentă în mod obiectiv între limba vorbită și aspectul său scris prezintă, în cazul limbii la care ne referim, particularitatea că pentru mulți vorbitori ai acesteia manifestările scrise sînt mai mult sau mai puțin necunoscute. Se adaugă apoi împrejurarea că limba vorbită dobîndește cu mare ușurință un caracter popular — dacă nu chiar vulgar — în ciuda recomandărilor gramaticienilor. Unele expresii ale limbii vorbite nu sînt acceptate în aspectul său scris și unele formulări proprii limbii scrise sînt respinse de vorbirea colocvială mai mult decît în cazul altor limbi, astfel încît nu se poate considera că trecerea de la stilul oral la cel scris ar face parte dintr-un proces spontan de continuitate a comunicării. Autorul subliniază existența unor deosebiri marcate în cadrul stilului vorbit catalan, corespunzătoare circumstanțelor oficiale sau familiale în care se află vorbitorii. Adoptarea în uzul curent a unor cuvinte sau expresii proprii limbii scrise provoacă o puternică impresie de artificialitate, ale cărei efecte sînt sporirea distanței dintre scris și vorbit și limitarea propagării aspectului cult al limbajului. Pe bună dreptate, nu se propun soluții pentru îndreptarea acestor neajunsuri, ci se lasă să se înțeleagă că e preferabil ca evoluția limbii să decurgă în mod natural. Dealtfel, autorul caracterizează catalana drept o limbă remarcabil de unitară sub raport dialectal și de mare vitalitate și forță expresivă atît în forma sa cultă, cît, mai ales, în bogata creație populară cu o tradiție îndelungată. Capitolul se încheie cu informații asupra unor aspecte ale bilingvismului și asupra centrelor din străinătate unde se predă limba catalană.

Capitolele cu caracter diacronic cuprind informații de ordin istoric în legătură cu teritoriul și populația Cataloniei, cu latina populară și catalana veche, urmate de un scurt istoric al foneticii, morfologiei, sintaxei și lexicului. Ultima parte constă dintr-o schiță de comparație între catalană și castiliană sub aspect fonetic, morfologic, sintactic și lexical. Autorul apreciază că cele mai pregnante asemănări între cele două limbi apar în lexic — care este mai susceptibil de a primi influențe.

LILIANA MACARIE

Cahiers de l'Institut de Linguistique, Université Catholique de Louvain, vol. I, nr. 1—5, 1972.

Cahiers de l'Institut de Linguistique, organul de informare al Institutului de lingvistică al Universităţii Catolice din Louvain, apar de şase ori pe an; primul număr datează din ianuarie-februarie 1972. Redactor şef al revistei este Maurice Van Overbeke. Scopul revistei este: „... augmenter les chances de contact et d'échanges entre tous ceux qui s'intéressent à la linguistique" (vol. I, nr. 1, p. 3).

Subliniem conţinutul cu totul nou al acestei reviste; „contribuţii" prezentate ca „working papers"; „întrebări şi răspunsuri" (ale lingviştilor preocupaţi de anumite probleme); informare bibliografică operativă asupra lucrărilor recent apărute sau care urmează să apară; reproducerea sumarului a numeroase reviste de lingvistică, inclusiv româneşti (*Revue roumaine de linguistique*, *Cahiers de linguistique théorique et appliquée*); informări despre congrese, lucrări în curs de realizare, cursuri, teze de doctorat etc.

Articolele au apărut în limba franceză, mai puţine în engleză. Dintre toate „contribuţiile" sînt demne de remarcat cîteva, atît prin metodele folosite, cît şi prin noutăţile pe care le supun criticii tuturor lingviştilor interesaţi de problemele respective:

Guy Jacquois, *La typologie aujourd'hui*, nr. 1, p. 7—26; nr. 2, p. 293—307; nr. 3, p. 455—467; nr. 4, p. 577—586. Punctul de plecare al lucrării este arătat de autor astfel: „Il existe au sujet de la typologie linguistique un malentendu sur sa définition même, mais aussi sur son objet et ses méthodes" (p. 8). În continuare se dau mai multe definiţii ale tipologiei lingvistice, arătîndu-se că divergenţele decurg din diferenţele metodologice. Se face distincţie între tipologie şi alte metode, genetică şi geografică; în acelaşi timp, se arată interferenţa posibilă dintre aceste metode în cadrul cercetării propriu-zis lingvistice. În concluzie, autorul subliniază: „Quelle que soit son orientation particulière, la typologie tente de caractériser une ou plusieurs langues par rapport à un modèle" (p. 10).

Silviane Legrand-Granger, *On some active and passive complex structures — English structures with infinitive and their French correspondents*, nr. 5, p. 705—732. Este vorba de o contribuţie contrastivă de tip generativ-transformaţional, în care se compară structura celor trei tipuri de subordonare — „relativization", „comparation" şi „complementation" — existente în limbile engleză şi franceză. Punctul de plecare al analizei constă în structurile complexe cu infinitiv, de tipul „object (or accusative) with infinitive" şi corespondentele lor în construcţiile pasive, de tipul „nominative with infinitive"(p. 705). Studiul s-a limitat la partea teoretică, omiţîndu-se partea aplicativ-pedagogică (predarea limbii franceze sau engleze ca a doua limbă), deşi autoarea consideră că tocmai gramatica transformaţională ar oferi posibilitatea uşurării predării lor. S. Legrand-Granger a prezentat însă foarte clar concluziile la care a ajuns într-un tabel care sintetizează posibilitatea şi imposibilitatea ocurenţei acestor construcţii infinitivale, tabel care ar putea deveni punct de plecare pentru o dezvoltare aplicativă.

André Claude, în *Problèmes d'une comparaison indo-ouralienne*, nr. 2, p. 279—292, pune problema unei „probabilité d'une parenté" (p. 279) între limbile indo-europene şi cele uralice. Se subliniază că aceaştă înrudire este doar o ipoteză şi că rămîne „une question ouverte".

„Caietele" au meritul de a publica articole interesante, de a asigura o largă participare

(revista invită pe toţi cei interesaţi de problemele de limbă să trimită articole, sugestii, să pună întrebări sau să dea răspunsuri la anumite probleme mai dificile) şi o informare bibliografică nu numai despre lucrările recent apărute, ci şi despre cele în curs de apariţie. Menţionăm că prezentarea grafică a revistei este excelentă.

ANCA OTETELEȘANU

Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia, nr. 33—34—35—36 (1972—1973) [= **Josepho Torbarina postquam quattuordecim fructuosae vitae lustra complevit**].

Aceste numere din revista Facultăţii de litere a Universităţii din Zagreb, închinate redactorului şef Josip Torbarina, confirmă aprecierile făcute de noi cu privire la numerele precedente (vezi SCL XXIII (1972), p. 461—463) : revista publică într-o proporţie care păstrează un perfect echilibru articole de limbă şi literatură, romanică şi engleză. Ne oprim, la fel ca în prezentarea amintită, numai asupra articolelor de lingvistică romanică, de cele mai multe ori contribuţii privitoare la idiomurile romanice vorbite pe teritoriul Iugoslaviei sau la cele din imediata vecinătate a acestuia.

Dintre primele, un loc aparte îl ocupă dialectele i s t r o r o m a n i c e despre care s-a scris mult şi în alte numere ale revistei. De această dată Pavao Tekavčić (*Il comune e lo specifico del dominio istroromanzo*, p. 639—678) aduce o contribuţie fundamentală la clasificarea ,,microscopică'' a dialectelor istroromanice, deci face clasificarea graiurilor acestor dialecte (cu alt prilej a discutat şi clasificarea ,,macroscopică'' a aceloraşi dialecte, adică locul ocupat de acestea în cadrul Romaniei).

Un domeniu nou, neabordat pînă în prezent în coloanele revistei, este i u d e o - s p a n i o l a, ilustrată de articolul lui August Kovačec (*Un texto judeoespañol de Dubrovnik*, p. 501—531), o foarte utilă prezentare a unei variante mai puţin cunoscute a iudeospaniolei, făcută pe baza unui amplu text înregistrat la magnetofon. Prezentarea conţine interesante observaţii cu privire la felul cum dispare iudeospaniola la Dubrovnik şi, la fel ca în monografia lui C. M. Crews, *Recherches sur le judéo-espagnol dans les pays balkaniques*, Paris, 1935, caracterizarea dialectului se face în cele aproape 300 de note care însoţesc textul.

Din categoria articolelor care se ocupă de limbile romanice vorbite în afara Iugoslaviei se detaşează, fără îndoială, cel consacrat r e t o r o m a n e i, mai exact dialectului sursilvan : amplul articol de 130 de pagini al lui Pavao Tekavčić (*Abbozzo del sistema morfosintattico del suprasilvano odierno*, I, p. 359—488), a doua contribuţie a lui în acest număr festiv. Sîntem în prezenţa primei părţi dintr-o descriere completă a celui mai occidental dintre dialectele retoromane, mai puţin studiat pînă acum. Descrierea este făcută pe baza unei analize morfematice sincronice cu ajutorul metodei pe care Tekavčić o numeşte lingvistică structurală ,,substanţialistă'' europeană, adică pe baza unei analize de tip Martinet.

I t a l i a n a este reprezentată prin două articole : primul al lui Domenico Cernecca (*L'aggettivo nella prosa del « Principe »*, p. 595—613), unde se analizează statistic adjectivele din cunoscuta operă a lui Machiavelli ; autorul ajunge la concluzii diferite de cele ale predecesorilor săi care au susţinut că proza din *Principele* este săracă în adjective : există ,,zone'' în care adjectivul nu apare şi altele în care el constituie nota dominantă. Al doilea articol (*Introduzione allo studio contrastivo dell'italiano e del serbocroato*, p. 573—578) are ca autor pe Josip Jernej şi prezintă proiectul unei gramatici contrastive de tip chomskian a limbilor italiană şi sîrbocroată (menţionăm că acest număr mai conţine şi un alt articol de gramatică contrastivă şi anume cel al conducătorului proiectului de gramatică contrastivă a limbilor engleză şi sîrbocroată, Rudolf Filipović, *The Use of a Corpus in Contrastive Studies*, p. 489—500).

S p a n i o l e i, limbă slab reprezentată şi în alte fascicule, îi este consacrat un singur articol semnat de Karlo Budor (*Historia ver-*

dadera y apologética del latín medioeval S(C)LAVUS y de su suerte en español, p. 783—797). Articolul este o continuare a celui din volumul precedent, unde Budor a prezentat cuvintele de origine slavă din a XIX-a ediţie a Dicţionarului Academiei Spaniole.

Un loc aparte ocupă contribuţiile lui Mirko Deanović, Vojmir Vinja şi Željko Klaić, care abordează o temă frecventă în volumele mai vechi ale revistei de faţă, şi anume rezultatul contactelor dintre sîrbo-croată şi limbile romanice. Mirko Deanović (*Prestiti neolatini nella parlata di Ragusa nel Settecento*, p. 679—694) şi Željko Klaić (*Ébauche d'une étude sur le lexique français dans l'œuvre de A. G. Matoš*, p. 745—755) tratează un subiect asemănător, influenţa franceză. Primul face analiza pe baza a 22 de comedii ale lui Molière, traduse în urmă cu două secole în sîrbo-croată, în timp ce al doilea prezintă, într-o analiză model, influenţa franceză în lexicul unui singur scriitor. Vojmir Vinja (*Romanica et Dalmatica dans le premier dictionnaire étymologique croate ou serbe. À l'occasion de la publication du Ier volume de l'ERHSS de Petar Skok*, p. 547—571) este o severă critică a modului cum Mirko Deanović şi Ljudevit Jonke au redactat primul volum din Dicţionarul etimologic sîrbocroat rămas în manuscris de la Petar Skok. El conţine şi o serie de observaţii cu privire la etimologia cuvintelor de origine romanică din acelaşi dicţionar.

Fără îndoială şi aceste numere din SRAZ arată preocupările romaniştilor de la Zagreb. De remarcat faptul că metodele de analiză sînt variate, de la analiza de tip Chomsky la metodele tradiţionale (metodele moderne sînt mai frecvente în ansamblul revistei). Nu este lipsit de interes să semnalăm şi faptul că în unele articole (P. Tekavčić, A. Kovačec, R. Filipović), este pusă la contribuţie şi bibliografia românească.

Marius Sala

Anuario L/L, Instituto de literatura y lingüística de la Academia de Ciencias de Cuba, nr. 1 (1970), 285 p., nr. 2 (1971), 211 p.

După revista intitulată *Boletín L/L*, editată de Institutul de literatură şi lingvistică al Academiei de Ştiinţe din Cuba, al cărei prim număr a apărut în 1967, o nouă publicaţie vine să reunească în paginile sale contribuţiile cercetătorilor cubanezi în domeniul limbii şi literaturii. Este vorba de *Anuario L/L*, din care pînă în prezent au apărut primele două volume, corespunzătoare anilor 1970 şi 1971. Anuarul este editat sub îngrijirea unui colectiv condus de José Antonio Portuondo, directorul institutului, de istoricul literar Angel Augier şi un comitet de redacţie alcătuit din trei membri, responsabili ai celor trei secţii — de literatură, lingvistică şi, respectiv, bibliografie şi informare.

Primul număr, pe 1970, are un pronunţat caracter filologic, cuprinzînd în marea majoritate articole de critică de text şi istorie literară (ca, de pildă, cel semnat de Nuria Gregori, *Correcciones a las ediciones del Diario de campaña de Martí*, p. 3—102), partea de lingvistică fiind reprezentată de o singură lucrare, de toponimie : *Algunos gentilicios cubanos* (p. 176—195), de Francisco Mota. Pornind de la constatarea că strîngerea, studierea şi clasificarea variatelor nume de locuitori din Cuba nu au fost luate în consideraţie de cercetătorii limbii spaniole din această ţară — nici chiar în cadrul unor opere lexicografice ample, care le înregistrează doar parţial —, autorul urmăreşte să alcătuiască un repertoriu complet, de peste 4000 de termeni desemnînd nume de locuitori de pe cuprinsul întregului teritoriu al insulei, cercetînd minuţios, în acest scop, multiple surse de informare (dicţionare, glosare dialectale, diferite anuare şi publicaţii regionale etc.).

Menţionăm apoi, în secţiunea dedicată prezentării de lucrări recente a primului număr al revistei, recenziile a două lucrări de interes lingvistic : monografia lui Germán de Granda Gutiérrez, *Transculturación e interferencia lingüística en el Puerto Rico*

contemporáneo, şi culegerea intitulată *Análisis estructural de textos hispánicos*, alcătuită de hispanistul ceh Oldrich Belič.

În cel de-al doilea volum al anuarului, pe 1971, orientarea către cercetarea lingvistică este mai marcată, trei dintre articolele cuprinse aici fiind axate pe analiza unor probleme şi aspecte de limbă. Primele două dintre acestea — *Los cubanismos de Martí en su Diario de campaña* (p. 47 — 55), de Nuria Gregori, şi *Apuntes lexicológicos al Diario de campaña del Che en Bolivia* (p. 103—111), de María Teresa Noroña — au caracter lexical. Cel dintîi, conceput ca o contribuţie la studierea limbii folosite de marele scriitor cubanez José Martí, constă în înregistrarea şi clasificarea, pe sfere noţionale, a unui număr de aproximativ 50 de termeni proprii spaniolei din Cuba — selectaţi, la rîndul lor, din peste o sută de americanisme — aşa cum sînt întrebuinţaţi de scriitor într-una din operele sale reprezentative.

Un substanţial studiu al lui Sergio Valdés Bernal, intitulat *Caracterización lingüística del negro en la novela" ! Ecue-Yamba-O !"*, *de Alejo Carpentier* (p. 121—170), oferă mai întîi cîteva date istorice asupra elementului negru — însemnat component etnico-social al societăţii cubaneze — şi cercetează apoi amănunţit particularităţile vorbirii negrilor din spaniola colocvială cubaneză, aşa cum reies din analiza romanului lui Carpentier. Sînt luate în consideraţie atît unităţile lexicale — aşa-numitele „afro-negrisme" —, cît şi aspectele semantice ; în partea finală se trece la analiza fonetică şi morfologică. Prin informaţia sigură şi prin interpretarea riguroasă a materialului, autorul aduce o contribuţie remarcabilă la studierea influenţei elementului negru în procesul de formare a spaniolei din Cuba.

Menţionăm, în încheiere, o interesantă contribuţie teoretică (*En torno al estructuralismo*, p. 185—198), de Jan Mukařovsky, de la universitatea Carolina din Praga, care depăşeşte sfera strict lingvistică, fiind o privire de ansamblu asupra structuralismului aplicat în teoria artei.

În secţia de bibliografie şi informare, pe lîngă prezentarea de lucrări recente, în ambele volume ale anuarului figurează date şi indicaţii în legătură cu activitatea de cercetare desfăşurată în cadrul celor trei secţii — de lingvistică, de literatură şi de documentare — ale institutului cubanez.

TUDORA ŞANDRU OLTEANU

GRIGORE C. MOISIL

(1906–1973)

Profesorul Gr. C. Moisil este una dintre cele mai proeminente figuri ale culturii românești. Matematician și logician de unanim recunoscută valoare, Gr. C. Moisil manifestă, în același timp, un viu, activ și eficient interes pentru tot ceea ce ține de procesul de matematizare a celor mai diverse ramuri ale științei, de la cele tehnice, pînă la cele umaniste. În cultura românească, Gr. C. Moisil rămîne ca principal și activ promotor al ideii că, în stadiul actual al evoluției științelor, cultura umanistă nu se mai poate forma independent de (sau, eventual, în opoziție cu) gîndirea și cultura matematică. Din acest punct de vedere, lingvistica din România ultimelor două decenii se situează printre primele discipline științifice care datorează ceva activității lui Gr. C. Moisil.

În jurul anului 1960, împreună cu acad. Emil Petrovici și acad. Al. Rosetti, Gr. C. Moisil înființează *Comisia de lingvistică matematică*, cu scopul de a încuraja și sprijini cercetările de lingvistică matematică și de lingvistică aplicată care, în acea perioadă, se aflau în faza de început.

Împreună cu acad. Al. Rosetti editează, începînd din 1962, *Cahiers de linguistique théorique et appliquée*, care avea să devină principala publicație care făcea cunoscute în țară și în străinătate rezultatele cercetărilor din domeniul lingvisticii formale, al statisticii lingvistice, al traducerii automate, al structurii probabilistice a limbajului, al entropiei limbajelor naturale etc.

Comisia de lingvistică matematică avea, printre altele, și scopul de a oferi un cadru adecvat contactelor sistematice dintre lingviști și matematicieni. Profesorului Moisil i se datorează organizarea unui mare număr de seminarii de matematică pentru lingviști și de lingvistică pentru matematicieni, seminarii la care a participat aproape totdeauna activ.

Începînd de la înființarea, în 1971, a *Laboratorului de semiotică* al Universității din București, profesorul Moisil a făcut parte din consiliul științific al acestuia. În această calitate, a luat parte activă la organizarea laboratorului, a sprijinit organizarea de cicluri de prelegeri și seminarii cu tematică interdisciplinară, a ținut mai multe cicluri de astfel de prelegeri și a știut să atragă interesul unor personalități marcante ale matematicii pentru activitatea laboratorului de semiotică.

Profesorul Moisil a desfășurat și o activitate publicistică menită pe de o parte să încurajeze, pe de altă parte să confere prestigiu cercetărilor lingvistice cu caracter matematic sau care aveau contingențe semnificative cu ceea ce obișnuim să numim „lingvistică matematică”. Era un efort evident și eficient al savantului de prestigiu de a impune în con-

ştiinţa culturală românească o serie de rezultate valoroase obţinute într-un domeniu de cercetare modern, dar mai puţin cunoscut, de a impune atenţiei oamenilor de cultură o anumită orientare, de a încuraja pe adepţii acestei direcţii.

Dar Gr. C. Moisil nu s-a interesat de lingvistică numai „din afară", numai ca matematician şi logician. A scris şi a publicat lucrări de lingvistică. Citez, spre exemplu, cele două studii publicate în *Cahiers de linguistique théorique et appliquée*, unul consacrat *declinării* în româna scrisă (Cahiers I, 1962, p. 123–134), altul consacrat „microsintaxei" verbului românesc (Cahiers II, 1965, p. 165–189) sau studiul consacrat *conjugării* verbelor în limba română scrisă (SCL XI (1960), nr. 1, p. 7–24). Concepute în legătură cu problemele teoretice şi practice ale traducerii automate, articolele menţionate îmbină rigoarea matematicianului cu minuţiozitatea filologului.

Lingviştii care au avut privilegiul de a lucra direct cu profesorul Moisil nu au putut, cred, să nu fie impresionaţi de uşurinţa cu care, în discuţiile purtate cu matematicianul, se ajungea la stabilirea unui limbaj comun, lucrul cel mai dificil, de obicei, în dialogul cu un matematician. Faptul se datorează, desigur, uşurinţei puţin obişnuite a profesorului de a sesiza aspectul matematic al problematicii lingvistice.

Şi, pentru că am amintit de felul în care se discuta cu Gr. C. Moisil, nu pot să nu amintesc şi de generozitatea cu care îşi acorda atenţia şi timpul tuturor celor care îi solicitau părerea sau ajutorul în rezolvarea unei probleme ştiinţifice. Aceasta pentru a nu mai aminti de generozitatea cu care a acordat sprijinul său moral tuturor celor care i l-au solicitat sau au avut nevoie de el, fără să i-l ceară.

Dispariţia lui Gr. C. Moisil nu este numai o pierdere ireparabilă a matematicii sau a logicii sau a lingvisticii, ci este mai mult decît orice o pierdere a culturii româneşti.

Decembrie 1973

E. VASILIU
Facultatea de limbă şi literatură română
Bucureşti, Edgar Quinet 5–7

Comenzile și abonamentele din străinătate se primesc la ÎNTREPRINDEREA ROMPRESFILATELIA, *Căsuța poștală 2001 — telex 011631, București, Republica Socialistă România,* sau la reprezentanții săi din străinătate.

Les abonnements doivent être adressés à ÎNTREPRINDEREA ROMPRESFILATELIA, *Boîte postale 2001 — telex 011631, Bucarest, Roumanie,* ou à ses représentants à l'étranger.

ALBANIE, **Ndërmarja Shtetetrore E.**, Tregëtimit Të Librit, Tirana ;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE ALLEMANDE, **Deutscher Buch-Export-und-Import**, Leninstrasse 16, Leipzig C. 1 ;

RÉPUBLIQUE FÉDÉRALE D'ALLEMAGNE, **Kubon Sagner**, B.P. 68, München 34 ; **Reise und Verkehrsverlag**, Hönigwiesenstrasse 25, 7 Stuttgart-Veihingen ; **Zumsteins Landkartenhaus**, Liebherrstrasse 5, 8 München 22 ;

RÉPUBLIQUE ARABE D'EGYPTE, **Dar El Tahrir et Publishing**, 21, Kasr et Ni St. (Dar el Shark Bookshop), Cairo ;

AUTRICHE, **Globus Buchvertrieb**, Salzgries 16, Wien I ;

BELGIQUE, **Du Monde Entier**, 5 Place St. Jean, Bruxelles ; **Librairie Claeys-Verheughe**, 8 Volderstraat Gand; **Maison des Langues Vivantes**, 65 rue du Midi, Bruxelles; **Office International de Librairie**, 30 Av. Marnix, Bruxelles 5 ; **Vrander Editeur**, 10 Munstraat, Louvain ;

BULGARIE, **Hemus**, Pl. Slaveikov, 11-Sofia ;

CANADA, **Canadian Slavic Studies**, Loyola Colege, Montréal 262 ; **Librairie Lidec Inc.**, 1083 Van Home, Montréal ; **Panonia Books**, 2 Spadina Road, Toronto 4, Ontario ;

CHINE, **Waiwen Shudian**, B.P. 88, Pékin;

COLOMBIE, **Libreria Karl-Bucholz**, Av. Jimenez 8—40, Bogota ;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE POPULAIRE DE CORÉE, Chulpanmul ;

CUBA, **Cubartimpex**, P.O. Box 6540, La Habana ;

DANEMARK, **Munksgaard**, 6 Norregade, Copenhagen K. ;

ESPAGNE, **Libreria Bucholz**, Paseo de Recoletos, Madrid ; **Libreria Cientifica General**, Preciados no. 48, Madrid 13 ;

ÉTATS-UNIS D'AMÉRIQUE, **Angelescu Book Service**, 3645 Barham Street, Detroit 24, Michigan ; **American Chemical Society**, 1155 Sixteenth Street, NW Washington DC 20036 ; **Fam Book Service**, 69 Fifth Avenue Suite 8 F, New York, 10003 N.Y. ; **Albert Phiebig**, P.O. Box 352, White Plains, N.Y. 10602 ; **Richard Able and Company Inc.**, Portland Oregon 97208, P.O. Box 4245 ; **Maxwell Scientific International Inc.**, Fairview Park Elmsford, New York 10523 ; **Steckert & Hafner**, 31 East loth Street, New York 10003 ; **Frankin Square-Subscription Agency**, Teaneck (New Jersey 07666) ; **Mc Graw-Hill Book Company**, 330 West 42nd Street, New York, N.Y. 10036 ; **Moore-Cottrell Subsc. Agency**, North Cohocton, New York 14868 ;

FINLANDE, **Akateeminen Kirijakauppa**, Postfach 10128, Helsinki 10 ;

FRANCE, **Eyrolles Editeur**, 61 Bd. St.-Germain, Paris 5-e ; **Librairie de l'enseignement technique** (Stand permanent des livres techniques et scientifiques roumains), 61 Bd. St.-Germain, Paris 5-e ; **Département étranger Hachette**, 79 Bd. St.-Germain, Paris 6-e ; **Librairie Joseph Gibert**, 20—30 Bd. Saint-Michel, Paris 6-e ;

GRANDE-BRETAGNE, **Bailey Bros & Swingfen Ltd.**, Warner House 48, Upper Thames Street, London E.C. 4 City 6521 ; **Blackwell's**, Foreign Department, Broad Street, Oxford ; **Central Books Ltd.**, 37 Grays Inn Road, London W.C. 1 ; **Collet's Holdings Ltd.**, Denington Estate, London Road, Wellingborough Northans ;

HONGRIE, **Kultura**, Fö utca 32, Budapest 1 ;

ISRAËL, **Heiflepac Ltd.**, 11 Arlosorov St., Haïfa ; **Lepac Ltd.**, 15 Rambam St., Tel-Aviv ; **Lotus Ltd.**, Achad Kaam St., Tel-Aviv ;

ITALIE, **SO, CO, LIB, RI, Export-Import**, Piazza Margana 33, Roma ;

JAPON, **Maruzen Ltd.**, 6 Tory Michome, Nihombashi, Tokio ; **Nauka Ltd.**, Imp. Departm., 30—19 Minami Ikebukuro 2, Chome, Toshima-Ku, Tokyo ;

MEXIQUE, **Editorial Grijalbo S.A.**, Apartado 28568, Mexico 17 D.F. ;

MONGOLIE, **Mongolgosknigotorg**, Ulan Bator ;

NORVÈGE, **Norsk Bokimport**, Postboks 3267, Oslo ;

PAYS-BAS, **Antiquariat Junk**, Walderstraat 10, Lochem ; **Boekhandel Pegasus**, Leidsestraat 25, Amsterdam ; **Intertaal**, Vam Baerlesstraat 150, Amsterdam Zuit ; **Meulenhoff**, Beulingstraat 2, Amsterdam C ; **Swets & Zeitlinger**, Keizersgracht 471—487, Amsterdam ;

POLOGNE, **Ars Polona**, Krakowskie Przedmiescie 7, Warszawa ;

PORTUGAL, **Libreria Bucholz**, Avenida Libertade, Lisboa ;

SUÈDE, **C. E. Fritze**, Fredgatan 2, Stockholm 16 ;

SUISSE, **Librairie Payot**, 1 Rue de Bourg, Ch-1002 Lausanne ; **Librairie Rousseau**, 36 Rue Jean-Jacques Rousseau, Genève ; **Pinks & Co.**, Froschaugasse 7, Zürich ;

TCHÉCOSLOVAQUIE, **Artia**, Ve Smerckach 30, Praha I ;

U.R.S.S., **Mejunarodnaia Kniga**, Moscou C. 200 ;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE DU VIETNAM, **Xunhasaba**, 32 Hai Ba Trung, Hanoi ;

YOUGOSLAVIE, **Forum**, V. Misica 1, Novi Sad : **Jugoslovenska Knjiga**, Terazije 27,Beograd; **Libertatea**, Z. Zrenjanina 7, Pancevo ; **Prosveta**, Terazije 16, Beograd.

DIN SUMARUL REVISTEI PE ANUL 1973 (XXIV)

I. P. Informaţia — c. 1097

Lei 20

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA
REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

SCL

XXV

3
1974

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Adresa comitetului de redacție : Adresse du comité de rédaction :
București 22, I. C. Frimu 22, tel. 50.76.90.

Colaboratorii sînt rugați să trimită manuscrisele la adresa de mai sus. Cărțile și extrasele pentru recenzii și publicațiile pentru schimb se primesc la aceeași adresă.

Les collaborateurs sont priés d'envoyer les manuscrits à l'adresse ci-dessus. Les livres et tirés-à-part pour compte-rendu, ainsi que les publications pour échange seront envoyés à la même adresse.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
Str. Gutenberg 3 bis, sector VI, București

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

BUCUREȘTI 22
I. C. FRIMU 22

APARE DE 6 ORI PE AN

3—XXV—1974

S U M A R

RECENZII

NOTE BIBLIOGRAFICE; REVISTA REVISTELOR

PAULA DIACONESCU

STRUCTURA STILISTICĂ A LIMBII. STILURILE FUNCŢIONALE ALE LIMBII ROMÂNE LITERARE MODERNE

Se propune delimitarea stilurilor limbii române literare moderne în raport cu conceptul de „funcţie" a limbii introdus de R. Jakobson. Este stabilită, apoi, ierarhia stilurilor funcţionale ale limbii române literare în raport cu stratificarea stilistică a limbii, reprezentată printr-o structură de tip arborescent. Se definesc conceptele de stil al limbii şi stil al vorbirii, indicîndu-se relaţiile dintre ele. În încheiere, se precizează unele caracteristici generale ale stilurilor limbii române literare în forma ei scrisă.

I. Probleme ale definirii şi clasificării stilurilor limbii

1. În prezent există numeroase şi variate definiţii ale conceptului de stil [1]. Obiecţia principală care se poate aduce acestor definiţii este aceea că se ignoră sau se amestecă, în loc să se delimiteze, să se definească şi apoi să se indice raportul dintre ele, noţiuni ca *stil al limbii* şi *stil al vorbirii*.

În stadiul actual al cercetărilor, două accepţii ale stilului s-au impus mai mult : stilul ca *deviere* (derivă din accepţia stilului ca *alegere* a faptelor de limbă) şi stilul ca *funcţie lingvistică*.

1.1. În primul caz, stilul a constituit mai mult o problemă lingvistică a textului (de obicei literar) şi a fost pus în relaţie cu o anumită normă a limbii. *Devierea* (abaterea, anomalia) în raport cu o anumită normă (punctul de referinţă diferă de multe ori de la autor la autor) a fost înfăţişată sub două aspecte fundamentale: a l c a n t i t ă ţ i i (deviere *cantitativă*, *statistică* sau de *frecvenţă*) şi a l c a l i t ă ţ i i (deviere *calitativă* sau *agramaticalitate* — încălcare a unor reguli de sistem la nivel semantic, sintactic, morfologic sau fonetic) [2]. Studiul acestor două categorii de devieri este util pentru a stabili caracteristicile lingvistice ale unor texte reprezentînd anumite variante stilistice ale limbii, dar care trebuie, în prealabil, delimitate. Problema, în stabilirea şi clasificarea stilurilor este de a determina,

[1] Vezi Tzvetan Todorov, *Les études du style. Bibliographie sélective*, în „Poétique" 1970, nr. 2; Ştefan Munteanu, *Stil şi expresivitate poetică*, Bucureşti, 1972, p. 23 şi urm.; I. Coteanu, *Stilistica funcţională a limbii române. Stil, stilistică, limbaj*, Bucureşti, 1973, p. 45—87.

[2] Vezi S. R. Levin, *Deviation — Statistical and Determinate — in Poetic Language*, în „Lingua" XII (1963), nr. 3, p. 250—276. S. Saporta, *The Applications of Linguistics to the Study of Poetic Language*, în „Style in Language", ed. Th. A. Sebeok, New York — London, 1960, p. 82—93, a precizat că orice discurs poate fi descris în termeni de gramaticalitate. Jean Cohen, *Structure du langage poétique*, Paris, 1966, a descris discursul poetic ca un discurs cu gramaticalitate (*pertinence sémantique*) inferioară aceleia din limbajul prozei.

însă, f u n c ţ i a care generează o anumită structură lingvistică, şi nu alta. De aceea, criteriul frecvenţei rămîne inoperant [3], insuficient, deşi necesar, în operaţia de delimitare stilistică a faptelor de limbă.

1.2. În al doilea caz, stilul este pus în relaţie cu sistemul limbii, considerîndu-se că acesta se realizează în variante, ale căror caracteristici sînt determinate de factori extralingvistici (de ex. socio-culturali). Nu se precizează, însă, raportul dintre stilul limbii şi stilul vorbirii. Nu există nici o enumerare şi clasificare a stilurilor limbii unanim acceptate.

1.2.1. Conceptul de „stil funcţional al limbii" a fost schiţat la începutul secolului al XIX-lea în lucrările lui W. von Humboldt. După particularităţile exprimării lingvistice în anumite condiţii ale comunicării, el distingea cîteva varietăţi funcţionale ale limbii. Astfel, renumitul savant opunea, ca fenomen lingvistic specific, *poezia* (reproduce „realitatea în aspectele ei sensibile") *prozei* (legată de „evoluţia intelectuală"). Sfera prozei cuprinde : limba conversaţiei, proza ştiinţifică şi proza oratorică. Clasificarea lui Humboldt anunţă, într-o anumită măsură, cercetările mai noi în care limbajul *poetic* este opus celui *ştiinţific*, primul fiind considerat ca modelul cel mai reprezentativ al unui limbaj de *conotaţie*, al doilea, ca modelul cel mai reprezentativ al unui limbaj de *denotaţie* [4].

1.2.2. Sînt cunoscute, apoi, contribuţiile lingviştilor praghezi (Bohuslav Havránek, R. Horálek, V. Skalička etc.) în precizarea conceptului de „stil funcţional". Apropiate de vederile unora dintre membrii Cercului lingvistic de la Praga sînt contribuţiile şcolii lingvistice sovietice. Stilurile funcţionale sînt varietăţi ale limbii naţionale sau ale limbii literare, diferenţiate între ele prin funcţia pe care o îndeplinesc ca mijloace de comunicare în sfere determinate de activitate. În consecinţă, noţiunea de stil funcţional al limbii literare nu se mai confundă cu noţiunea de stil beletristic atîta vreme cît orice domeniu de activitate umană poate determina particularităţile structurii lui lingvistice. De exemplu, există un stil ştiinţific, un stil publicistic etc. Particularităţile lingvistice ale diferitelor stiluri (ale comunicării concrete în sfere diferite de activitate) depind de mai mulţi factori : s c o p u l, c o n ţ i n u t u l, c o n d i ţ i i l e şi f o r m a comunicării etc. Un stil funcţional al limbii este caracterizat nu numai prin fenomene lingvistice specifice, determinabile statistic, ci şi prin relaţiile şi corelaţiile lor, adică prin s t r u c t u r a anumitor fenomene lingvistice.

1.2.3. În lingvistica românească, mai ales problema stabilirii şi a clasificării stilurilor funcţionale ale limbii literare a preocupat pe mulţi cercetători. Lucrările fiind cunoscute, aici vom înfăţişa succint numai unele aspecte (principii, clasificări, ierarhizări etc.) privind descrierea, cu caracter g l o b a l, a structurii stilistice a limbii, propusă de prof. I. Coteanu. Ne-am oprit la această descriere întrucît ea pune bazele definirii stilurilor limbii în raport cu noţiunea de s i s t e m lingvistic din

[3] Vezi şi C. Maneca, *Consideraţii asupra stilurilor limbii române literare în lumina frecvenţei cuvintelor*, în LR XV (1966), nr. 4, I. Coteanu, *op. cit.*, p. 53 şi urm. Michael Riffaterre, *Essais de stylistique structurale*, 1971, p. 78, precizează că statistica nu este decît un mijloc de descriere a unui fenomen, nu un instrument pentru a-l descoperi. Acelaşi autor consideră, în consecinţă, că „cette description statistique (postérieure au relevé des faits, et non heuristique) est une étape inutile" (*ib.*, p. 78).

[4] Vezi, mai recent, Solomon Marcus, *Poetica matematică*, Bucureşti, 1970, p. 48.

unghiul lingvisticii structurale și orientează problema clasificării stilurilor limbii literare în raport cu problema stabilirii structurii stilistice a limbii în general. Întemeiată pe principii aplicate și în descrierea relațiilor ce caracterizează sistemul unităților lingvistice (de ex. *cuvînt*, *morfem*, *fonem*) — pe principiul *identitate — diferență*, spre exemplu, care explică raportul de solidaritate dintre *invariantă* și *variantă* — descrierea structurii stilistice a limbii propusă de prof. I. Coteanu relevă fenomene de izomorfism la nivelul mecanismului de funcționare a unităților de sistem ale limbii (de ex. *cuvînt*, *morfem*, *fonem*) și a celui de funcționare a modalităților de realizare stilistică a limbii.

După ce în *Româna literară și problemele ei principale* [5] stabilise trei stiluri funcționale de bază ale limbii literare (*artistic*, *științific*, *administrativ*), I. Coteanu a revenit [6] asupra clasificării stilurilor funcționale de bază ale limbii literare, reducîndu-le — după criteriul expresivității — la două: *artistic* (se bazează pe imagine) și *tehnico-științific* (se bazează pe raționament). Fiecare dintre cele două stiluri este susceptibil de clasificări în subvarietăți stilistice. Esențială ni se pare, însă, așezarea stilurilor funcționale ale limbii literare într-o ierarhie stilistică a limbii, caracterizată prin cîteva nivele de generalitate. În această stratificare ierarhică, stilurile funcționale ale limbii literare (așezate, în raport cu nivelele superioare, la al treilea nivel de generalitate) se subordonează, la nivelul imediat superior (*popular/cult*), variantei *culte*, care se subordonează, ca și varianta populară, *limbii comune*, în accepție de esență, invariantă a limbii. În concepția lui I. Coteanu, „limba comună" [7] este o abstracțiune, întrucît faptele de limbă comună nu au o existență independentă, nu se realizează, cu alte cuvinte, în stare pură. Se poate înțelege de aici și precizăm că într-o descriere relațională — întemeiată pe principiul identitate — diferență — a numeroaselor realizări concrete (teritoriale, socio-culturale etc.) ale unei limbi, *limba comună* (în accepția de esență, invariantă a limbii) ar constitui *baza* unei opoziții, faptele de limbă comune, de ex., în opoziția *popular/cult*. În consecință, cei doi termeni ai opoziției pot fi considerați fie ca variante (unități distincte — nu paralele, ci ca două ramuri ale aceleiași baze) — pertinente sînt caracteristicile —, fie ca invariante (unități identice) — pertinentă este baza opoziției. Pe raportul identitate — diferență care există între termenii unei opoziții ne întemeiem părerea că rămîne o falsă problemă întrebarea dacă prin termenul de „limbă (comună)" trebuie să denumim totalitatea variantelor reduse la aceeași invariantă sau numai faptele de limbă care determină reducția.

[5] București, 1961, p. 56—57; vezi și I. Coteanu, *Stilurile moderne ale limbii române literare*, în LR IX (1960), nr. 2, p. 58—70.

[6] LR XI (1962), nr. 4; vezi și I. Coteanu, *Considerații asupra structurii stilistice a limbii*, în PLG IV (1962); id., *Structura stilistică a limbii*, în *Elemente de lingvistică structurală*, București, 1967; id., *Idiostilul*, în *Sistemele limbii*, București, 1970; id., *Reflecții asupra stilisticii funcționale*, în *Studii de limbă literară și filologie*, vol. II, București, 1972; id., *Stilistica funcțională a limbii române*, București, 1973, p. 45—87.

[7] Ulterior, pentru aceeași noțiune, autorul folosește termenul diasistem.

În *Stilistica funcțională a limbii române*, prof. I. Coteanu reprezintă stratificarea stilurilor limbii tot printr-o structură de tip arborescent. Unitățile ramificării, reprezentate pe o linie verticală, sînt, în ordinea supraordonării lor :

diasistem
↓
limbaje
↓
mesaje

Diasistemul constituie baza, „nucleul generator de limbaje", un limbaj [8] fiind „limba căreia i se atribuie o destinație specială" (de ex. redarea conținutului de idei specifice unei activități profesionale, unuia sau mai multor domenii din viața social-culturală). Două limbaje opuse se subordonează bazei : *cultivat* și *popular*. Atît limbajul cultivat, cît și limbajul popular se diversifică apoi în *artistic* și *non-artistic*. Subdiviziunile din limbajul cultivat artistic (evident, la un prim nivel) sînt : *proza* și *poezia*, iar în limbajele cultivate non-artistice : *limbaj standard*, *familial*, *de conversație oficială*, *științifică* etc. (vezi p. 50, unde este reprodusă și schema ierarhiei stabilite). În această stratificare, nu interesează atît enumerarea stilurilor funcționale ale limbii, cît p r i n c i p i i l e d e i e r a r h i z a r e a lor. Mecanismul structurii stilistice a limbii este explicat prin conceptul de *diasistem*.

1.2.4. O altă definiție a stilului ca funcție a limbii sugerează Roman Jakobson [9] prin lărgirea modelului triadic al funcțiilor limbii, propus de Karl Bühler, la șase funcții în raport cu cei șase factori ai comunicării (*emițător*, *receptor*, *referent*, *mesaj*, *cod*, *contactul* dintre emițător și receptor), fiecare dintre ei determinînd cîte o funcție. Reproducem tabloul funcțiilor propus de savantul american :

	Referent F. referențială	
Emițător . . . . . F. emotivă	Mesaj. . . . . F. poetică	Receptor F. conativă
	Contact F. fatică	
	Cod F. metalingvistică	

R. Jakobson a aplicat mai ales conceptul de funcție poetică la analiza limbajului poetic versificat.

Pentru termenul de *funcție poetică*, un alt fondator al Cercului lingvistic de la Praga, J. Mukařovský (*La dénomination poétique et la*

[8] Vezi pentru aceeași noțiune și Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, București, 1944.
[9] *Linguistics and Poetics*, în *Style in Language*, edited by Thomas A. Sebeok, Cambridge, 1960, p. 350.

fonction esthétique de la langue, în *Actes du IVe Congrès international des linguistes*, 1936 (Copenhaga : 1938), p. 98—104, în special p. 100), folosise termenul *funcţie estetică*, pe care ni-l însuşim aici.

II. Stilurile limbii literare în raport cu conceptul de „funcţie" a limbii introdus de R. Jakobson. Locul stilurilor limbii literare în structura stilistică a limbii

1. Aplicarea conceptului de f u n c ţ i e în sensul teoriei lui Jakobson în delimitarea faptelor de stil (la nivelul limbii sau al textului) prezintă avantajul că oferă posibilitatea unei reducţii a varietăţilor teoretic infinite de stiluri la care se poate ajunge după criteriul specificului comunicării în raport cu o ramură a activităţii sociale. Pe baza acestui concept încercăm aici delimitarea stilurilor funcţionale ale limbii române literare moderne.

1.1. Revelarea unei funcţii priveşte nivelul concret al unui act realizat de comunicare. Ni se pare important să subliniem, sub acest raport, faptul că în schema stratificării stilistice propusă de prof. I. Coteanu punctul de jos al schemei este *mesajul*.

Funcţiile limbii stabilite de R. Jakobson nu se realizează independent unele de altele. De aceea, numai preponderenţa uneia faţă de alta într-o comunicare dată poate constitui un criteriu de clasificare. Vom deosebi mai întîi funcţia *marcată* [+] *expresiv-estetic* [10] (formează prin ea însăşi o categorie centrată asupra formei, exprimă atitudinea faţă de mesaj ca atare) şi funcţia *nemarcată* [—] *expresiv-estetic* (organizează vorbirea în raport cu orientarea spre oricare dintre ceilalţi factori ai comunicării).

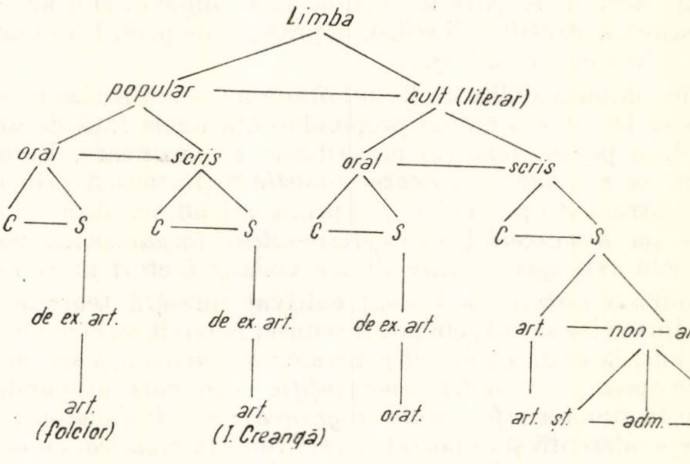
1.2. Limba realizată ca limbaj cultivat numără teoretic variante infinite. Sub forma lor scrisă, ele pot fi reduse, potrivit cu cele două funcţii distinse mai sus, la două categorii generale : *stil artistic* şi *stil non-artistic* (în care se grupează : *stilul tehnico-ştiinţific* — în care preponderentă şi importantă este funcţia *referenţială* (*cognitivă*) ; *stilul oficial-administrativ* — în care preponderentă şi importantă este funcţia *conativă*, cu orientarea, datorită conţinutului specific (ordine, hotărîri) al acestui stil, către destinatar ; *stilul publicistic* — în care predominantă şi importantă este funcţia *fatică*, centrată pe menţinerea contactului între emiţător şi receptor) [11]. Sub forma lor orală, variantele limbajului cultivat se pot realiza, de asemenea, în mai multe modalităţi stilistice specifice. Reţinem aici numai modalitatea *artistică* realizată în *stilul oratoric* (înţeles şi ca artă a vorbirii, nu numai ca artă a convingerii) — în care predominante şi importante sînt funcţia *emotivă*, centrată pe subiectul vorbitor, şi funcţia *conativă*, orientată către receptor.

[10] Are o sferă mai largă decît funcţia poetică, în terminologia lui Jakobson, aplicată de autor cu preferinţă la mesajul poetic versificat. Jakobson nu a precizat ierarhia necesară a funcţiilor limbii.

[11] Întrucît, după părerea noastră, funcţia metalingvistică determină o anumită variantă a stilului ştiinţific, în care referentul este limba sau un cod particular al limbii (de ex. limbajul artistic), nu am introdus-o în clasificările la nivelul de generalitate considerat aici.

1.3. Schema grupării şi a ierarhiei stilurilor funcţionale ale limbii literare în ansamblul variantelor unei limbi, din care excludem — pentru simplificare — variantele ei teritoriale, poate fi reprezentată printr-o ramificare de tip arborescent, ale cărei niveluri (I—V) sînt stabilite în raport cu factorii care pot determina tipurile mai generale de variante ale limbii. Nivelul I: factorul socio-cultural în raport cu componentele actului comunicării (relaţia emiţător — receptor, context sau referent, mesaj, cod): *popular/cult* sau *literar*. Nivelul II: forma comunicării: *oral/scris*. Nivelul III: scopul, conţinutul şi împrejurările comunicării, precum şi relaţia dintre emiţător şi receptor determină modalitatea comunicării, modul *comun* (spontan) sau *stilat* (elaborat) de transmitere a ideii. Nivelul IV: orientarea dominantă, în realizarea actului comunicării, spre mesaj: *artistic/non-artistic*. Nivelul V: orientarea dominantă spre unul din factorii comunicării realizate în diferite domenii de activitate socio-culturală: *stil ştiinţific / stil administrativ / stil publicistic*; *stil artistic*; *stil oratoric*.

Iată schema structurii arborescente a variantelor indicate [12]:

Evident că treptele în sistemul de ramificare al diferitelor tipuri de exprimare nu se termină la nivelul V, căruia i-am fixat în schemă numai nivelele superioare.

III. Stilul în lumina stratificării

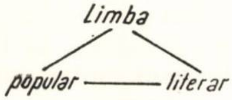
1. În schemă, variantele sînt denumite prin marca, variaţia lor specifică. Raporturile dintre variante se stabilesc pe două planuri: vertical şi orizontal.

[12] Vom folosi următoarele abrevieri: C = *comun* (vorbirea curentă); S = *stilat*; de ex. = de exemplu; art. = *artistic*; orat. = *oratoric*; st. = *ştiinţific*; adm. = *administrativ*; publ. = *publicistic*.

După cum indică linia verticală a arborelui stilistic, o variantă de la un nivel inferior conține trăsăturile variantei căreia i se subordonează la nivelul imediat superior. Trăsăturile bazei unei ramuri se reflectă astfel pînă la varianta de la cel mai de jos nivel. În virtutea acestui raport, de ex. sintagmele *limbă populară*, *limbă literară* (comp. și *limba* unui scriitor) ni se par lipsite de echivoc. Prin primul termen (care ne duce la baza arborescenței stilistice) se indică în mod propriu faptul că același s i s t e m lingvistic este susceptibil de o anumită variație, determinată de un factor socio-cultural, al cărei specific este arătat de-al doilea termen al sintagmei. Astfel, *limbă populară* înseamnă *sistem (limba) cu variație populară*, adică varianta populară în opoziție cu varianta literară a aceleiași limbi. Ca și în cazul variantelor teritoriale, se întrebuințează, însă, și un termen generic (de ex. *limbaj, stil*) pentru denumirea variantelor socio-culturale de diferite tipuri.

La nivelul al doilea, prin termenii care marchează opoziția *oral/scris* nu trebuie să înțelegem numai o formă specifică de manifestare a limbii, ci și modalitatea specifică *vorbită (orală)* sau *scrisă* determinată de forma limbii în actul comunicării. Această interpretare ne-a determinat să introducem în schema stratificării stilistice a limbii opoziția *oral/scris*. Prin sintagmele *limbă (populară* sau *literară) vorbită*, *limbă (literară* sau *populară) scrisă* se înțelege de obicei forma specifică (vorbită sau scrisă) sub care se poate înfățișa aspectul popular sau literar al limbii în actul comunicării. Dar, deși forma nu constituie o modalitate propriu-zisă, ea poate totuși genera o exprimare cu mărci specifice, denumite, de regulă, la un grad de cea mai înaltă generalitate, tot prin termenii *vorbit (oral) / scris*. De ex. forma scrisă a limbii a favorizat de obicei apariția și constituirea normelor ei literare. Pe de altă parte, se pot înregistra particularitățile unui stil scriptic, livresc sau cele ale limbii vorbite [13]. Așadar, prin *limbă vorbită*, *limbă scrisă* trebuie să înțelegem la rigoare formă, dar și modalitate specifică (vorbită/scrisă) a limbii.

2. Identificarea unei variante stilistice a limbii presupune un raport de opoziție, reprezentat printr-un triunghi, ca de ex. :

Unitățile corelative pe linia orizontală și dependente la nivelul superior de aceeași bază (limba ca sistem [14]) constituie variante (stiluri) ale bazei și sînt marcate printr-o variație stilistică specifică (de ex., în triunghiul indicat, *popular/literar*). Alegerea (conștientă) între două variante (modalități de exprimare) posibile se realizează însă la nivelul unui act concret de comunicare. De aici rezultă că stilul este, în același timp, fapt

[13] Pentru distincția *limbă vorbită* (exprimare orală) și *limbă scrisă* (exprimare scrisă) prin utilizarea unor elemente lexicale, a unor forme și construcții specifice, vezi Boris Cazacu, *Limbă vorbită, limbă scrisă, stil oral*, în *Studii de poetică și stilistică*, București, 1966, p. 29 și urm.

[14] În triunghiul indicat, baza se identifică chiar cu sistemul general, întrucît, în schema ramificării stilistice generale a limbii, ea este singura unitate supraordonată în mod absolut.

de limbă (presupune un raport de opoziţie în cadrul unui sistem) şi fapt de vorbire (presupune folosirea conştientă, pe baza unei opţiuni, unei alegeri între două (sau mai multe) variante stilistice posibile ale limbii). Aşadar, stilul există ca modalitate virtuală în planul limbii ca sistem (*stil al limbii*) sau ca modalitate realizată prin opţiune în planul actului concret de comunicare (*stil al vorbirii*).

Stilul vorbirii presupune stilul limbii. De ex., dacă o raportăm în planul limbii la opoziţia *popular/literar*, vorbirea populară realizată conştient, pe bază de opţiune, de raportare la norma literară, constituie un stil, pe cînd vorbirea populară spontană, care nu presupune utilizare conştientă a faptelor de limbă pe bază de opţiune, de raportare la norma literară, nu constituie un stil. Evident, raportată la un alt sistem de opoziţii (de ex. *artistic / non-artistic*), vorbirea populară, realizată spontan în raport cu opoziţia *popular / literar*, poate constitui un stil (de ex. *artistic* în literatura folclorică).

Orice stil al vorbirii este reductibil la un stil al limbii.

3. În ansamblul variantelor stilistice ale limbii, g r a d u l z e r o (n e u t r u)[15] d e e x p r i m a r e s t i l i s t i c ă se identifică cu norma standard (vorbire curentă) din care se exclude însă orice variaţie stilistică a ei, determinată de baza (*popular* sau *cult*) căreia i se subordonează. Sub aspectul realizării ei, o asemenea normă poate fi însă o pură abstracţiune, întrucît, de obicei nu există o normă a vorbirii curente fără variaţie stilistică specifică (de ordin popular sau cult). Nici la nivelul mesajului nu există grad zero de exprimare stilistică[16], deşi el poate fi identificat în unele cuvinte, forme, propoziţii, fraze incluse în acel mesaj.

Aşadar, gradul zero de exprimare stilistică se plasează, în mod absolut, la nivelul limbii, ca sistem general.

4. Funcţia determină structura lingvistică specifică a unui stil. Metoda de cercetare a specificului structurii lingvistice a unui stil poate fi una de comparare, de raportare la o anumită normă. Această normă poate fi gradul zero de exprimare stilistică (sistemul general al limbii). Întrucît sistemul limbii nu există decît prin realizările lui stilistice, înseamnă că structura lingvistică specifică a unui stil poate fi precizată prin comparare, prin raportare la structura lingvistică a altui stil, de obicei a stilului cu care este corelativ în planul limbii. Astfel J. Cohen stabileşte structura limbajului poetic prin compararea acestuia pe de o parte cu limbajul prozei artistice (amîndouă se subordonează limbajului artistic), pe de altă parte cu limbajul prozei ştiinţifice (limbajul poetic fiind subordonat limbajului artistic, cel ştiinţific subordonat limbajului non-artistic).

Obiecţia care s-a adus unei asemenea metode este de a se fi considerat limbajul poetic, în procesul de creaţie, ca deviere, de ex., de la limbajul ştiinţific. Obiecţia este, evident, neîntemeiată. Într-adevăr, metoda descrierii stilului ca deviere, ca abatere, prin raportare la modalitatea specifică de realizare a altui stil, nu are caracter explicativ, ci constatativ, şi derivă din principiul că cele două stiluri puse în relaţie au un factor generator comun (sistemul limbii). Structurile stilistice distincte pe care le

[15] Pentru concept, vezi Roland Barthes, *Le degré zéro de l'écriture*, Paris, 1953; *Rhétorique générale* par le groupe μ, Paris, 1970, p. 35 şi urm.

[16] Vezi şi I. Coteanu, *Stilistica funcţională...*, p. 51.

comparăm relevă atît sistemul comun care le generează, cît şi caracteristica lor determinată de o funcţie specifică a limbii în actul concret de comunicare. Sub acest aspect, ne limităm la precizarea unor caracteristici generale ale stilurilor limbii literare în forma ei scrisă.

Stilul artistic prezintă, în ansamblul stilurilor limbii literare, structura lingvistică cea mai eterogenă, întrucît funcţia expresiv-estetică nu exclude, teoretic, nici un tip de exprimare posibilă. Ea generează cele mai numeroase şi variate tipuri de „anomalii", devieri cantitative sau calitative.

Stilul publicistic (gazetăresc) — nu orice comunicare transmisă prin presă aparţine acestui stil — prezintă, de asemenea, o structură lingvistică compozită, determinată de necesitatea menţinerii contactului emiţător — receptor în timpul transmiterii unora dintre cele mai diferite informaţii cotidiene. Stereotipia — incluzînd într-o expresie specifică formule şi cuvinte din terminologia variantelor unui stil oficial-administrativ, din vorbirea curentă, imagini-clişee — se îmbină cu modul de exprimare specific unui stil ştiinţific de popularizare.

Stilul ştiinţific este stilul comunicării, al transmiterii informaţiei sub formă de raţionamente în domeniul ştiinţei, în literatura tehnică. Funcţia cognitivă îi determină tendinţa spre proprietatea termenilor şi crearea unui nucleu terminologic specific de la un domeniu ştiinţific la altul, spre precizia construcţiilor bazate pe logic şi atitudine obiectivă faţă de cele relatate, spre claritate şi corectitudine, în conformitate cu norma neutră a limbii literare, care exclude nu numai expresia reacţiei afective din vorbirea familiară sau populară, dar şi particularităţile expresiv-estetice ale exprimării artistice. Expunerea de ordin constatativ explică frecvenţa ridicată a unor forme gramaticale, de ex. a formelor verbale la indicativ prezent.

În ciuda trăsăturilor lui generale, stilul ştiinţific nu se caracterizează prin maximă uniformitate de exprimare. El realizează variante stilistice net diferenţiate între ele după natura obiectului comunicării (de ex. stilul matematic, în raport cu stilul din alte domenii de cunoaştere; stilul criticii literare, în raport cu stilul cercetărilor lingvistice), după scopul comunicării (de ex. stil ştiinţific propriu-zis şi stil ştiinţific de popularizare) etc. Surprinzător este însă faptul că stilul ştiinţific realizează variante specifice şi după formaţia autorului (de ex. stil ştiinţific cu imixtiunea unor particularităţi ale stilului artistic sau publicistic în lucrări de cercetare ale unor oameni de ştiinţă, în acelaşi timp scriitori sau publicişti) sau chiar după atitudinea obiectivă ori subiectivă a autorului faţă de ceea ce el constată (de ex. stilul sobru în opoziţie cu stilul polemic, uneori cu alunecări spre expresia vulgar colorată a unui stil familiar). Există, aşadar, un stil ştiinţific individual — ceea ce în general nu s-a admis.

În limba română, amestecul de stiluri ale limbii în structura stilistică a unui text de literatură ştiinţifică este caracteristic mai ales începuturilor de formare a stilului ştiinţific modern. Avem în vedere în primul rînd formarea unor stiluri individuale în scrierile cu caracter ştiinţific ale unor personalităţi cu activitate culturală multilaterală, cum a fost, spre exem-

plu, I. H. Rădulescu. S-a arătat[17] că, ,,atunci cînd n-are în fața sa un adversar, ceea ce se întîmplă de cele mai multe ori, Heliade își dezvoltă ideile într-un stil sobru, în care conciziunea expunerii se unește cu o claritate remarcabilă".

Procedeele limbii vorbite ar părea neadecvate cu însușirea de sobrietate a argumentării științifice. Meritul lui Heliade este și acela de a se fi folosit, în realizarea unui stil persuasiv al argumentării, de procedee ale limbii vorbite. În acest sens reținem procedeul introducerii în expunere a întrebărilor și replicilor unui presupus cititor refractar la ideile pe care autorul le expune. Scopul este de a face mai evidentă, tocmai prin mijlocul unor interpelări reciproce, anularea dreptului de replică al adversarului, adus în fața argumentării logice[18] :

,,Să începem de acolo de unde o să înceapă a critica, cînd vor lua în mînă această carte, acei iubitori de pace cari nu umblă decît neîncetat căutînd pricini. Eu știu ce or să zică ; or să zică : ,,Eu nu înțeleg nimic" (lăsăm la o parte potoapele de vorbe, care de la astfel de oameni fieștecine poate ghici că nu or să fie ceva laude), vor zice, zisei, că ,,eu nu înțeleg nimic" ; și eu tot așa zic. Dar cînd citești chinezește, domnule, sau altă limbă care n-ai învățat, înțelegi? — ... Acum să mai fac o întrebare : — Învățat-ai sau știi domniata limba poeziei? — Ba nu. — Apoi iată, domnule, pricina pentru ce nu înțelegi. Poezia își are limba ei ca și toate celelalte științe și meșteșuguri, și ca să o înțelegi, trebuie să o înveți, precum se învață toate limbile, ba încă să treci și prin toate învățăturile care te pot face destoinic a învăța acest meșteșug frumos" (*Regulile sau Grammatica poezii. Prefață*).

Nota p o l e m i c ă modifică adeseori structura stilistică a vocabularului, de la termenul savant pînă la diminutivul depreciativ al limbajului familiar și expresia violentă a limbajului vulgar :

,,Totd'auna am fost departe de meseria acelor *scotocitori* cari, neputînd să facă nimic, își îndeletnicesc viața a afla *pete în soare : mari astronomi ai lui Esop* cari, umblînd *cu ochii sgîiți la stele, dau în puțuri*...

Cînd însă cineva abia apucă pana în mînă și abia a început să înșire cîteva vorbe învățate pe din afară, fără scop și fără unire, și se crede că acum e *leit ticluit* autor... un asemenea *omuleț*, un asemenea crezut autor nu este vătămător numai pentru sine, care e și om pierdut, dar scrierile lui propovăduiesc demoralizația la milioane și rămîn, *nu ca un monument*, după cum zic, *ci ca o spăimîie de ocară* a veacului în care au trăit. O astfel de *clică* sau o astfel de *mișină*, spre *ocara* veacului nostru, *s-a clocit* și *s-a dospit* în *putoarea și acrimea demoralizației*..." (*Critică literară*).

Acest mod de exprimare amintește de unii cronicari munteni și anunță particularitățile stilului pamfletar al lui T. Arghezi.

Întîlnim construcții și asocieri semantice specifice, dintre care menționăm : inversiunea și alăturarea de cuvinte cu sensuri incompatibile în

[17] Vezi Al. Rosetti și Ion Gheție, *Limba și stilul lui Ion Heliade Rădulescu*, în SILRL sec. XIX, vol. II, 1969, p. 35.

[18] Vezi, spre exemplu, și *Prefața* la *Gramatică românească*, Sibiu, 1828.

sintagme prin care se exprimă o calificare (degradare) a adversarului : „*Un ariciu poet sau un poet al aricilor* nu este o minune ce se întîmplă pe toate zilele" (*ib.*) ; structuri comparative care reliefează, prin contrast, termenul degradant : „nu ca *un monument, ci ca o spăimîie de ocară*" (*ib.*) ; structuri comparative care grupează cuvinte din zone semantice incompatibile : *Fabula este mai proaspătă, întocmai ca un pește ce, afară din elementul său, se bate pe uscat fără tact și fără cadență (ib.)* ; asocieri de cuvinte diferite ca zonă stilistică : „Cînd cineva este născut poet, nu trebuie să știe multă carte, că *ideile îi vin de la Apolon cu grămada*" (*ib.*) ; adresarea prin forme de vocativ familiar-peiorative : „Ce zici, domnule *poete*, nu zic bine?" (*ib.*) ; alăturarea unor enunțuri cu referent în planuri diferite (moral/fizic), cu scopul de a crea echivocul unei motivări : *ne spune din experiență (că e cu părul alb) (ib.)*.

Caracterul retoric al stilului lui Heliade a fost subliniat de cercetătorii săi, mai ales cu referire la organizarea frazei. Ni se pare interesant, însă, să subliniem influența retoricii clasice în proza științifică a lui Heliade în primul rînd prin modul de organizare a expunerii. În acest sens este necesar să disociem elementele retorice de cele ale stilului vorbit familiar, adeseori interferente și în stilul științific al scriitorului. Astfel, considerăm, spre deosebire de alți cercetători ai operei lui Heliade, că expunerea dialogată în argumentarea științifică a scriitorului derivă, mai ales atunci cînd autorul atacă opinia adversarului sau o apără pe a sa, nu din limba vorbită familiară, ci din retorica clasică [19], înțeleasă ca artă a convingerii. În această direcție, Heliade avusese precursor pe P. Maior, care fără îndoială l-a influențat.

Așadar, după reprezentanții *Școlii ardelene*, Heliade are meritul de a fi dezvoltat, pe linia predecesorilor săi, o modalitate a expunerii științifice particularizată prin unele procedee ale retoricii, dar, spre deosebire de cea a înaintașilor săi ardeleni, și prin expresia puternic colorată a unui limbaj vulgar-familiar. Spre termenul vulgar, nelegiferat de doctrina clasică, l-a îndreptat nota polemică a stilului său [20].

Stilul administrativ este stilul comunicării în domeniul relațiilor economice, juridice, diplomatice, în relațiile comerciale și în domeniul administrativ. Ca și stilul științific, stilul administrativ tinde spre o cît mai mare proprietate a termenilor, precum și spre o cît mai mare precizare a raporturilor sintactice prin mijloace specifice de construcție, spre uniformitate a formelor verbale temporale.

Sub raportul uniformității formelor verbale temporale este ilustrativă constatarea [21] privind frecvența ridicată a viitorului în texte administrative din prima jumătate a secolului al XX-lea în raport cu frecvența

[19] Comp. mențiunea : *dialoghismos, adecă vorba ce face ritorul cu alții* la Ioan Molnar, *Retorică, adecă învățătura și întocmirea frumoasei cuvîntări*, Buda, 1798, p. 248.

[20] Vezi și Al. Rosetti și Ion Gheție, *op. cit.*

[21] Vezi Lidia Sfîrlea, *Contribuții la delimitarea stilurilor literare românești*, în *Studii de limbă literară și filologie*, vol. II, București, 1972, p. 162. În acest studiu se înregistrează, pe baze statistice, numeroase caracteristici lingvistice ale stilurilor limbii române literare.

aceleiaşi forme verbale în texte aparţinînd altor stiluri ale limbii literare [22]. De reţinut este, însă, mai ales interpretarea sub aspect funcţional a acestei forme în textele administrative : „viitorul are aici o semnificaţie specială, apropiată de cea a imperativului, întrucît exprimă un ordin, o dispoziţie oficială, şi se referă nu la o persoană anume, ci la individul abstract pus într-o anumită împrejurare. În sensul depersonalizării acţionează şi diateza pasivă... întîlnită adesea şi în unele texte ştiinţifice" [23].

Necesitatea utilizării unor mijloace specifice de exprimare a raporturilor sintactice explică, în textele administrative din secolul trecut, procesul de înnoire a elementelor conjuncţionale sau prepoziţionale prin folosirea unor formaţii analitice (conjuncţii sau prepoziţii compuse, locuţiuni conjuncţionale sau prepoziţionale). Astfel, contribuind la claritatea propoziţiei, prepoziţia compusă *de către*, construită cu un complement de agent, are o frecvenţă surprinzător de ridicată în comparaţie cu cea a prepoziţiei *de*, cu număr neînsemnat de apariţii : „o somară cercetare făcută *de cătră* Poliţie" (1850, p. 25) ; „va fi poroncită *de cătră* instanţia competentă" (*ib.*, p. 26) etc. ; „Puterea legislativă va fi esercitată colectiv *de cătră* Domn, *de cătră* Adunare şi *de cătră* Comisia centrală" (1858, p. 8) ; „vor fi pregătite *de cătră* Comisia centrală şi votate *de cătră* Adunări" (*ib.*, p. 8) etc. ; „contribuţiunile plătite *de către* minori" (1865, p. 134) ; „salariul privat sau plătit *de către stat*" (*ib.*, p. 136) etc. [24].

Sînt relativ numeroase raporturile sintactice exprimate prin formaţii analitice — unele devenite locuţiuni prepoziţionale sau conjuncţionale — în componenţa cărora intră un neologism *(cauză, caz, moment)* : *pentru cauză că* (1850, p. 51), *din cauză că* (1857, p. 8), *în caz de (gheţuş)* — cf. fr. *en cas de...* (1850, p. 39) ; *la caz de (vacanţie), la caz cînd (imunităţile Principatelor vor fi violate)* (1858, p. 10) ; *în momentul cînd* (1857, p. 11) ; *relativ la (compunerea Senatului)* (1865, p. 135).

Datorită faptului că stilul oficial-administrativ are mai mică libertate de exprimare decît toate celelalte stiluri funcţionale ale limbii, perfecţionarea — în sensul modernizării sintaxei — a mijloacelor de expresie

[22] La aceeaşi constatare am ajuns în urma cercetării unor texte administrative din a doua jumătate a secolului trecut : I. *Legiuire pentru reorganizarea poliţiei capitaliei şi osebit a portului Galaţ, chibzuită de divanul obştesc şi întărită de prea înălţatul domn Grigorie Alecsandru Ghica, Domn Ţărei Moldovei*, Iaşi, 1850 ; II. *Acte oficiale despre datoria visteriei a Prinţipatului Moldovei*, culese în anul 1856, de N. Istrati, 1857 ; III. *Acte oficiale atingătoare de organizarea definitivă a Principatelor Unite Moldova şi Valachia.* Ediţie oficială, Iaşi, 1858 ; IV. *Mesajul înălţimei sale prinţului domnitor cătră Adunarea electivă a Moldovei la deschiderea sesiei anuale în 6 dekembrie 1859*, Iaşi, 1859 ; V. *Comentariu al Codicilor României Alecsandru Ioan I.* de Alex. Creţulescu, consilier de stat. Bucureşti, 1865. Trimiterea la texte va fi indicată prin anul apariţiei lor.

[23] Lidia Sfîrlea, *op. cit.*, p. 162.

[24] Am înregistrat construcţia complementului de agent cu prepoziţia compusă *de către* şi în texte administrative din prima jumătate a secolului trecut. Într-un text de la 1848 (cu un caracter mai puţin oficial) ea este întrebuinţată frecvent. Aceeaşi construcţie îşi menţine frecvenţa ridicată şi în stilul oficial administrativ actual. Vezi Paula Diaconescu, *Exprimarea complementului de agent în limba română*, în LR VIII (1959), nr. 2, p. 3—18.

Se poate spune, dată fiind şi nota caracteristică de stil oficial, că prepoziţia *de către*, construită cu un complement de agent, s-a extins în uzul general al limbii literare (mai ales scrise) din stilul administrativ sau din limba presei, unde, de asemenea, este întrebuinţată frecvent încă de la începutul secolului al XIX-lea : „*de cătră* prinţipi" (*Curierul românesc*, 1829, p. 191) ; „simţită *de către* toţi" (*ib.*, 3 febr. 1836), „s-a propus *de către* companie" (*ib.*, 12.XI. 1838) ; „se pun în lucrare *de către* urmaşii lor" (*Spicuitorul Moldo-Român*, Iaşi, 1841, p. 3), „i s-au luat *de cătră* un privighitoriu o vacă" (*ib.*, p. 120).

rezidă în primul rînd în eliminarea perifrazelor, a prepoziţiilor şi conjuncţiilor învechite, în utilizarea unor unităţi sintactice mai bine închegate, cu ajutorul unor elemente introductive specifice. Mai ales după 1850, înnoirea lexicului terminologic şi a formulelor se conjugă cu claritatea şi simplitatea construcţiilor, totdeauna în funcţie de relatarea concisă a unor fapte, de emiterea mai ales a unor ordine şi hotărîri.

5. Un enunţ concret, un text nu se caracterizează, în mod obligatoriu şi de obicei, prin maximă specificitate, nu realizează adică un singur tip de exprimare stilistică. Spre exemplu, tipul stilistic (maximă specificitate) al scrierilor lui I. Creangă [25] constituie o excepţie în ansamblul literaturii artistice româneşti. În actul comunicării, vorbirea populară (spontană, nu realizată conştient, pe baza unei opţiuni) de maximă specificitate nu poate fi realizată decît de un subiect care nu cunoaşte codul limbii literare. Dar şi în acest caz, sub aspectul expresivităţii (determinată şi de un factor afectiv) [26], vorbirea populară nu manifestă uniformitate stilistică. Aşadar, la nivelul unei norme comune, în actul realizat de vorbire, stilul de maximă specificitate are caracter f a c u l t a t i v şi a l e a t o r i u (deci şi expresiv) [27]. De aceea, stilul unui enunţ, al unui text nu trebuie identificat cu un tip sau altul de exprimare, decît în măsura în care acesta, în îmbinarea specifică de trăsături ale diverselor modalităţi de exprimare, este dominant şi important.

Structure stylistique de la langue. Les styles fonctionnels de la langue roumaine littéraire moderne

(R é s u m é)

L'auteur propose une délimitation des styles de la langue roumaine littéraire moderne par rapport au concept de « fonction » de la langue, qui a été introduit par R. Jakobson.

Dans sa forme littéraire, la langue comporte théoriquement une infinité de variantes. Sous leur forme écrite, celle-ci peuvent être réduites à deux catégories générales : l e s t y l e a r t i s t i q u e et l e s t y l e l i t t é r a i r e n o n-a r t i s t i q u e (à l'intérieur duquel on peut distinguer : l e s t y l e t e c h n i q u e — s c i e n t i f i q u e — qui est dominé par la fonction référentielle, voire cognitive ; le s t y l e o f f i c i e l — a d m i n i s t r a t i f — dominé par la fonction conative, orientée, en vertu de son contenu spécifique (ordres, dispositions, réglements), vers le destinataire ; l e s t y l e j o u r n a l i s t i q u e — dominé par la fonction phatique, visant le maintien du contact entre émetteur et récepteur). Dans leur forme orale, les variantes de la langue littéraire peuvent être réalisées à l'aide de plusieurs modalités stylistiques ; par exemple, l e s t y l e o r a t o i r e (qui est à la fois un art de l'éloquence et un art de la persuasion) est dominé par la fonction émotive, orientée vers le locuteur, et par la fonction conative, orientée vers le récepteur.

[25] Cf. acad. Iorgu Iordan, *Limba lui Creangă*, în *Studii de istoria limbii române literare — secolul XIX*, vol. II, Bucureşti, 1969, p. 352 şi urm.

[26] Vezi Ch. Bally, *Traité de stylistique française*, Heidelberg—Paris, 1909 ; Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, Bucureşti, 1944.

[27] Această particularitate a fost valorificată artistic de I. L. Caragiale în opera sa satirică. Vezi Ştefan Cazimir, *I. L. Caragiale — Universul comic*, Bucureşti, 1967, p. 225—245.

L'auteur établit ensuite une hiérarchie des styles fonctionnels de la langue roumaine littéraire par rapport à la stratification stylistique de la langue, qu'on peut représenter par une arborescence (voir la figure page 234). On constate ainsi que le style est en même temps un fait de langue (il suppose un rapport d'opposition à l'intérieur d'un système) et un fait de parole (il suppose un choix délibéré entre deux ou plusieurs variantes stylistiques possibles de la langue).

L'auteur dégage également quelques caractéristiques générales des styles de la langue roumaine littéraire sous sa forme écrite.

Ianuarie 1974

Facultatea de limbă și literatură română
București, Edgar Quinet 5–7

IOANA VINTILĂ-RĂDULESCU

STATISTICA ȘI DETERMINAREA VOCABULARULUI DE BAZĂ

În articol se încearcă o evaluare a rolului statisticii în determinarea vocabularului esențial al unui idiom pe baza exemplului limbii franceze, prin analiza a două cercetări statistice și compararea lor cu lista bazată pe criterii de ordin lingvistic, stabilită de P. Miclău conform criteriilor pentru determinarea fondului principal lexical propuse de acad. Al. Graur.

0. Considerații preliminare

0.1. Ideea selectării, din ansamblul cuvintelor unei limbi, a unui număr limitat de unități care să satisfacă anumite criterii datează de foarte multă vreme; unor astfel de vocabulare selective li s-au dat denumiri și destinații diverse, iar metodele după care au fost ele stabilite au fost, de asemenea, foarte diferite. Nu intenționăm să facem aici un istoric al problemei; trimitem în acest scop la partea I, intitulată *Historique des vocabulaires simplifiés*, din lucrarea lui G. Gougenheim și a colaboratorilor săi, *L'élaboration du français fondamental* [1], care privește încercările anterioare anului 1964 — anul publicării volumului.

0.1.1. În lingvistica românească, ideea existenței unui n u c l e u al vocabularului care, împreună cu structura gramaticală, reprezintă e s e n ț a unei limbi și-i conferă i n d i v i d u a l i t a t e și s t a b i l i t a t e, s-a concretizat în bine cunoscutele lucrări ale acad. Al. Graur care, pe baza anumitor criterii de ordin l i n g v i s t i c, a propus lista elementelor componente ale fondului lexical principal al limbii române [2]. Spre deosebire de alte vocabulare selective, cel stabilit de acad. Al. Graur nu urmărește să servească unor scopuri practice și ia în considerație factorul t i m p, căutînd să descopere o c o n s t a n t ă a lexicului românesc. Metoda propusă de acad. Al. Graur a fost aplicată de alți cercetători români la alte limbi sau perioade ale istoriei limbii române; în cele ce urmează

[1] Citată în continuare sub sigla FF; pentru trimiterea exactă vezi Abrevierile de la sfîrșitul articolului.

[2] Pentru bibliografia problemei privitoare la limba română vezi I. Coteanu și I. Dănăilă, *Introducere în lingvistica și filologia românească. Probleme, bibliografie*, București, 1970, p. 121 (unde la articolul lui I. Coteanu din SCL se va citi 1958 în loc de 1968 și p. 399—404 în loc de 299—405). Adăugăm și capitolul privitor la vocabular din cartea acad. Al. Graur, *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 271—291.

avem în vedere cercetarea similară a lui Paul Miclău consacrată limbii franceze [3].

Încă de acum cincisprezece ani, cînd în lingvistica românească s-a discutat mult şi adesea în contradictoriu în legătură cu problema existenţei şi a posibilităţii şi modalităţilor de deliminare a aşa-numitului ,,fond principal" al unei limbi, s-a exprimat însă ideea că un astfel de nucleu lexical, dacă există, ar trebui determinat nu prin aplicarea anumitor criterii strict l i n g v i s t i c e, considerate de unii mai mult sau mai puţin riguroase (cum ar fi vechimea cuvintelor, importanţa noţiunilor pe care le denumesc ele, bogăţia semantică sau existenţa a numeroase derivate, compuse, locuţiuni de la acele cuvinte, aşa cum propunea acad. Al. Graur), ci pe baza unei s t a t i s t i c i asupra f r e c v e n ţ e i folosirii cuvintelor. Aceasta este considerată de mulţi cercetători drept o metodă o b i e c t i v ă, care înlocuieşte aprecierile c a l i t a t i v e a p r o x i m a t i v e şi r e l a t i v a r b i t r a r e cu evaluări c a n t i t a t i v e p r e c i s e, care oglindesc i e r a r h i a reală a cuvintelor în limbă în funcţie de i m p o r t a n ţ a lor, reflectată în frecvenţa întrebuinţării lor efective [4]. Dealtfel, ideea nu era cu totul nouă, căci metoda statisticii de frecvenţă fusese folosită încă cu mai multă vreme înainte pentru determinarea unor vocabulare selective ale unor limbi, destinate diferitor scopuri [5]. Faptul că cuvintele incluse în fondul principal al unei limbi sînt foarte mult întrebuinţate fusese semnalat şi de acad. Al. Graur şi el este incontestabil; limitarea la frecvenţă propusă de I. Fischer a fost însă combătută de I. Coteanu [6]. Practic însă, metoda statisticii de frecvenţă nu a fost aplicată pentru determinarea fondului principal lexical al limbii române; afară de statistici cu caracter limitat nu poate fi citat decît ,,Dicţionarul de frecvenţă al cuvintelor româneşti" [7], care urmăreşte însă un obiectiv mai larg.

Evident, nu intenţionăm să intervenim după atîta timp în discuţia pe care am amintit-o. În ultima vreme însă, problema ,,fondului principal lexical" (indiferent cum este numit el de diverşi cercetători) pare să fi revenit în actualitate, iar ideea că el nu ar putea fi determinat decît cu mijloacele statisticii continuă să ,,plutească în aer", şi aceasta cu atît mai mult cu cît statistica lingvistică în general a luat o foarte mare amploare în ultima vreme.

Aceasta nu înseamnă, evident, că toţi lingviştii ar fi de acord în această privinţă. Astfel, acad. Al. Graur consideră că ,,limitele metodei statistice", căreia ,,mulţi... îi acordă o încredere fără margini" astăzi, constau în faptul că ,,statistica examinează materialele care i se pun la dispoziţie, adesea după criterii subiective" [8], în ciuda obiectivităţii care i se atribuie.

[3] Citată în continuare sub sigla FP; pentru trimiterea completă vezi Abrevierile de la sfîrşitul articolului.

[4] Cf. în special recenzia lui I. Fischer la cartea acad. Al. Graur, *Fondul principal lexical al limbii române*, şi răspunsul său la replica lui I. Coteanu (pentru referinţe complete trimitem la lucrarea citată în nota 2).

[5] Vezi istoricul citat sub **0.1.**

[6] Cf. nota 4.

[7] Alphonse Juilland, P. M. H. Edwards, Ileana Juilland, *Frequency Dictionary of Rumanian Words* (FDRW), Londra — Haga — Paris, 1965.

[8] Al. Graur, *Tendinţele...*, p. 273.

Și astăzi însă, ca și acum cincisprezece ani, discuțiile se poartă exclusiv în a b s t r a c t, rezumîndu-se la expunerea unor poziții de principiu, și nu s-a încercat, după cîte știm, să se demonstreze c o n c r e t, pe baza cercetării unei anumite limbi, că statistica lexicală ar fi s i n g u r u l mijloc riguros de a determina vocabularul de bază al unei limbi, sau, dimpotrivă, că ea sau n u e s t e a p t ă a fi folosită în acest scop, sau nu face altceva decît să c o n f i r m e, ca în atîtea alte privințe, prin evaluări cantitative, selecția operată pe baza criteriilor lingvistice devenite tradiționale.

0.1.2. Chiar autorii care au încercat să delimiteze pe baza statisticii un fond lexical restrîns, care să cuprindă cuvintele cele mai importante corespunzător scopului urmărit — de obicei didactic — au simțit nevoia de a complini datele statistice cu ajutorul altor criterii de selecție. Lingviștii care au lucrat la elaborarea „francezei fundamentale" remarcă chiar că aproape nici unul din predecesorii lor nu s-a limitat, cel puțin de la o anumită frecvență încolo, la considerarea exclusivă a acestui indice [9]. Astfel, L. Verlée a introdus noțiunea de *eficacitate*, considerînd că dintre cuvintele cu frecvență egală este mai important acela căruia îi sînt asociate mai multe derivate și compuse [10] (criteriu care se regăsește la acad. Al. Graur).

Autorii „francezei fundamentale" au ajuns și ei la concluzia că simpla statistică de frecvență de la care au pornit nu este suficientă și că este preferabil să nu ceri statisticii decît ceea ce poate da ea, completînd-o cu alte mijloace. Deși combat e m p i r i s m u l pur, considerîndu-l simplist, ei au totuși curajul să recunoască faptul că metoda lor include un empirism pe care îl numesc, este drept, r a ț i o n a l [11].

În ceea ce-i privește pe autorii FDRW, ei au revenit ulterior asupra evaluării relativ negative a „tehnicii" complexe a stabilirii unui vocabular de bază pe temeiul unor criterii istorice, geografice, morfologice, sintactice și socio-culturale [12], considerînd metoda acad. Al. Graur drept o încercare foarte interesantă, care merită să fie generalizată și aplicată la alte limbi [13].

În „Dicționarul de frecvență al cuvintelor franceze", Alphonse Juilland, care conduce lucrările la dicționarele de frecvență ale principalelor limbi romanice, arată că împărțirea în vocabular de bază și restul vocabularului (engl. *non-basic vocabulary*) este din punct de vedere s t a t i s t i c a r b i t r a r ă, deoarece trecerea de la cuvinte cu frecvență ridicată sau cu repartiție [14] (engl. *range*) largă la cuvinte cu frecvență scăzută sau cu repartiție restrînsă este g r a d u a l ă, ceea ce înseamnă că un astfel de vocabular de bază, dacă există (și existența unei rupturi între el și restul vocabularului nu ni se pare a fi o condiție *sine que non* a recunoașterii existenței unui nucleu al lexicului), nu poate fi delimitat în mod obiectiv pe baze exclusiv statistice. Deoarece coeficienții scad gradual,

[9] FF, p. 137.

[10] L. Verlée, *Basis-Woordenboek voor de Franse Taal*, Anvers — Amsterdam, 1954 (cf. FF, p. 49).

[11] FF, p. 13. Pentru detalii vezi mai departe **0.2.2.2.**

[12] FDRW, p. XIII—XIV.

[13] FDFW (vezi Abrevierile de la sfîrșitul articolului), p. XXV, nota 17.

[14] Nu folosim termenul *dispersie*, care se calculează întrucîtva diferit, ci corespondentul românesc al fr. *répartition*, ales în FF pentru a traduce engl. *range*.

se arată în FDFW, nu există o limită „naturală" pentru a determina numărul cuvintelor care trebuie incluse în lexicul de bază, şi autorul trebuie să aleagă una mai mult sau mai puţin a r b i t r a r. Hotărîrea de a include toate cuvintele peste un anumit coeficient, cum ar fi frecvenţa 20 în FF, li se pare pur arbitrară autorilor citaţi. Nu înţelegem însă de ce consideră ei că ar fi un procedeu întrucîtva mai puţin arbitrar a decide dinainte (nu se spune însă exact cum) aproximativ cîte cuvinte sînt adecvate scopului urmărit în stabilirea vocabularului respectiv şi a alege apoi coeficientul care dă numărul de cuvinte cel mai apropiat de cel ales [15].

0.2. În cele ce urmează ne-am propus să întreprindem o v e r i f i c a r e a părerilor amintite mai sus, fără a porni de la nici un fel de idee preconcepută. Pentru ca testul nostru să fie cît mai puţin supus subiectivităţii, am ales în acest scop un caz concret, acela al limbii franceze ; cum încercarea de a determina noi înşine, prin metode diferite, vocabularul de bază al acestei limbi în vederea comparării ulterioare a rezultatelor obţinute prin diferitele metode nu ar fi putut răspunde integral acestor condiţii, am preferat să comparăm cîteva studii e x i s t e n t e, efectuate i n d e p e n d e n t de cercetători d i f e r i ţ i şi cu m e t o d e d e o s e b i t e.

Este vorba, pe de o parte, de determinarea fondului principal lexical al limbii franceze, efectuată de Paul Miclău pe baza criteriilor propuse de acad. Al. Graur şi, pe de altă parte, de statisticile înfăţişate în FF (subliniem că este vorba de lista p r e l i m i n a r ă, pe care autorii au modificat-o ulterior substanţial, îmbunătăţind-o din punctul lor de vedere, dar introducînd schimbări mai mult sau mai puţin subiective) şi în FDFW.

Subliniem că nu ne-am propus aici să verificăm modul cum au procedat autorii fiecărui studiu în parte, ci am luat rezultatele lor ca d a t e. Nici una din cele trei cercetări nu a primit aprioric valoarea de „e t a l o n", ele urmînd să fie comparate pe rînd două cîte două. Precizăm de asemenea că lucrările citate urmăresc scopuri întrucîtva diferite, dar în cele ce urmează ne-a interesat în primul rînd compararea listelor de cuvinte obţinute de autori pe baza metodelor adoptate, care nu sînt prea mult influenţate de obiectivul final vizat, şi nu prelucrarea ulterioară dată acestor materiale în studiile respective în conformitate cu acest obiectiv.

Am ales în acest scop exemplul limbii franceze, şi nu acela al limbii române, deoarece pentru franceză s-au efectuat mult mai multe încercări de a-i determina nucleul lexical : astfel, în „Introducerea" la FDFW sînt citate 16 astfel de tentative (FP nu este menţionat aici, nici în FF). Dintre acestea am ales pentru comparaţie trei cercetări care ilustrează metode diferite : FP — metoda preconizată de acad. Al. Graur, FF şi FDFW — s t a t i s t i c a de frecvenţă. Pentru ilustrarea metodei statistice am ales două cercetări şi nu una singură, deoarece ele se bazează pe excerptarea unor corpusuri de n a t u r ă d i f e r i t ă — limba vorbită în FF, limba unor texte literare (în sensul larg al cuvîntului) în FDFW. În felul acesta, însăşi compararea rezultatelor celor două statistici între ele este instructivă, ară-

[15] FDFW, p. XIII şi LXXII.

tîndu-ne dacă şi în ce măsură rezultatele unei cercetări statistice depind de natura corpusului studiat sau pot fi extrapolate la limbă în ansamblu.

Precizăm că o comparaţie de genul celei pe care o întreprindem, dar urmărind alt scop, a fost schiţată de Gh. Bolocan în recenzia sa la FDRW [16]; compararea era însă acolo univocă, în sensul că s-a cercetat numai modul în care sînt reprezentate în ,,Dicţionarul de frecvenţă" cuvintele din lista fondului principal lexical aşa cum a fost stabilită ea de acad. Al. Graur, pentru a vedea dacă FDRW este într-adevăr reprezentativ pentru limba română.

0.2.1. Trecînd în revistă diversele încercări de a stabili vocabulare selective ale limbii franceze, autorii FDFW au ajuns la concluzia că există tot atîtea vocabulare de bază cîte scopuri se urmăresc, deci cîte întrebuinţări li se dau : ,,vocabularul minim de bază pentru un turist care intenţionează să viziteze Franţa diferă atît ca mărime cît şi în ce priveşte conţinutul de un vocabular de bază pentru oameni de ştiinţă care doresc să facă cercetări în franceză ; amîndouă aceste vocabulare diferă de vocabularul de bază necesar pentru a citi literatură franceză ; la fel, un vocabular minim de bază pe care un lingvist să-şi poată baza concluziile privind trăsăturile fundamentale ale limbii este de asemenea destul de diferit" [17]. Scopul FDFW şi al celorlalte dicţionare de frecvenţă din serie [18] este apropiat de cel din urmă, deci are caracter esenţialmente ştiinţific : ,,Our purpose is to prepare a reliably body of evidence for each language, and the appropiate structural frameworks, formal procedures, and programming routines for the descriptive, comparative, and historical study of the five major Romance languages and their common ancestor, Latin" [19] — deci un obiectiv destul de apropiat de cel urmărit în FP, ca şi în lucrările acad. Al. Graur. În FDFW scopul urmărit nu a influenţat însă modul în care a fost stabilit acest vocabular decît în ce priveşte dimensiunile.

În cele ce urmează înţelegem şi noi, prin vocabular de bază al unei limbi, un vocabular r e p r e z e n t a t i v (după un termen propus de C. M. Maneca) pentru limba respectivă, în sensul de a înfăţişa esenţa lexicului acelei limbi, permiţînd, pe de o parte, obţinerea, în conformitate cu regulile de formare a cuvintelor în acea limbă, a ansamblului vocabularului ei şi, pe de altă parte, realizarea principalelor reguli de combinare şi de modificare corespunzătoare a cuvintelor din gramatica limbii respective ; el se apropie întrucîtva de ideea de limbă comună sau de diasistem la nivel lexical, atît în plan diatopic cît şi în plan diastratic.

0.2.2. Vom prezenta în cele ce urmează, pe scurt, caracteristicile principale ale celor patru cercetări pe care le vom compara.

0.2.2.1. Cu privire la FP avem de adăugat, pe lîngă cele spuse mai sus în legătură cu scopul urmărit şi cu metoda folosită, în primul rînd faptul că lista la care s-a ajuns în modul arătat numără 1 173 de cuvinte.

[16] LR XV (1966), nr. 2, p. 206. Cf. şi recenzia Alexandrei Roceric-Alexandrescu la FDRW, în RRL XI (1966), nr. 2, p. 207—208.

[17] FDFW, p. XIII.

[18] Intitulată ,,The Romance Languages and their Structures".

[19] FDFW, p. XIII.

Nu este lipsit de interes să menţionăm şi sursele de bază folosite — dicţionarul Bloch-Wartburg, pentru originea şi puterea de derivare şi compunere a cuvintelor, şi dicţionarul Quillet, pentru importanţa generală a cuvintelor şi capacitatea lor de a intra în locuţiuni şi expresii. Folosirea unui dicţionar e t i m o l o g i c pentru stabilirea listei de cuvinte nu a rămas fără urmări asupra modului în care a fost stabilită componenţa fondului principal.

O problemă preliminară care s-a pus, desigur, pentru toate cercetările pe care le comparăm este aceea a segmentării, a identificării unităţilor lexicale independente, ceea ce presupune anumite opţiuni în tratarea omonimiei şi polisemiei, a compuselor, expresiilor şi locuţiunilor etc. Aceste aspecte nu sînt prezentate explicit în FP; se pare că s-au urmat indicaţiile dicţionarelor folosite; în orice caz se observă că nu s-a mers prea departe în separarea omonimelor, iar în majoritatea cazurilor lipsesc precizările gramaticale care să ne arate exact despre care dintre omonime este vorba. Nu au fost separate nici formele flexionare ale pronumelor; nu au fost incluse în listă cuvinte şi forme compuse.

0.2.2.2. Elaborarea „francezei fundamentale" s-a făcut în scopul de a stabili un lexic conceput ca un mijloc de difuzare rapidă a limbii franceze şi destinat deci străinilor şi în special ţărilor africane subdezvoltate, de unde şi scopul educativ urmărit în subsidiar (cf. apariţia ei în seria *Linguistique appliquée*, sub egida Ministerului Educaţiei). Aceste considerente nu viciază însă lista preliminară la care ne referim, care a fost obţinută exclusiv pe baza statisticii de frecvenţă.

Spre deosebire de statisticile anterioare (şi ulterioare!), aceea legată de elaborarea francezei fundamentale are în vedere limba v o r b i t ă, f a m i l i a r ă, şi se bazează pe înregistrări efectuate în cadrul unor anchete speciale, care s-au desfăşurat prin metoda conversaţiei dirijate. Aceste anchete au avut loc în anii 1952—1953; s-au utilizat şi cîteva scurte înregistrări anterioare, dintre care cea mai veche este datată „avant 1914" [20].

Modul concret în care a fost efectuată ancheta în vederea înregistrării materialului ce urma să fie supus cercetării statistice nu a rămas fără consecinţe asupra listei obţinute. Ne gîndim nu atît la faptul că idealul care ar fi constat în a înregistra vorbirea subiecţilor fără ca aceştia să ştie nu a putut fi realizat decît în parte, lucru pe care îl mărturisesc înşişi autorii, ci, în primul rînd, la l i m i t a r e a t e m a t i c ă a conversaţiei şi la proporţia dintre teme. Semnificative sînt mai ales temele care au fost o c o l i t e în discuţie, autorii străduindu-se să evite subiectele de ordin politic, religios sau personal care ar fi putut provoca unele reticenţe la informatori [21]. Înţelegem această precauţie a anchetatorilor pentru a asigura o cît mai mare spontaneitate a subiecţilor, dar este evident că în felul acesta cuvintele legate de domeniile evitate nu puteau apărea decît cel mult cu totul î n t î m p l ă t o r în lista de frecvenţă.

[20] FF, p. 62.

[21] Pentru detalii privind numărul, originea, gradul de cultură şi profesia subiecţilor, cum şi temele alese pentru anchetă, vezi FF, p. 61 şi urm. În apendice (p. 239—253) sînt publicate cîteva extrase din înregistrări, care dau o idee asupra nivelului de limbă ce a stat la baza anchetei.

Statistica FF se bazează pe 312 000 cuvinte-text. Eliminîndu-se în prima fază cuvintele cu frecvenţa sub 20, s-a ajuns la o listă de 1 063 de cuvinte. Aceasta este lista de bază pe care o luăm în consideraţie în comparaţia noastră. În stabilirea acestei liste s-a dat prioritate f r e c v e n ţ e i, notîndu-se şi r e p a r t i ţ i a, prin care autorii înţeleg numărul de înregistrări în care apare cuvîntul.

În ce priveşte separarea formelor flexionare ale unor cuvinte (în special pronume) şi a omonimelor, în FF s-a mers mult mai departe decît în FP. Sînt incluse în listă şi unele cuvinte compuse sau forme fixate prin uz.

Menţionăm că autorii îşi propuseseră iniţial să ajungă la un vocabular de circa 1 400 de cuvinte, număr considerat convenabil pentru scopul urmărit. Lista finală cuprinde 1 475 de cuvinte, din care însă numai 701, deci ceva m a i p u ţ i n d e j u m ă t a t e (41,51%) au fost reţinute din lista de frecvenţă pe care o discutăm aici, ceea ce arată că autorii nu au fost mulţumiţi de rezultatele obţinute exclusiv pe baza acestei metode. Din lista primară ei au eliminat 254 de cuvinte cu frecvenţa mai mică de 29 şi alte 4 cuvinte cu repartiţia mai mică de 5. Alte 104 cuvinte au fost eliminate din diferite considerente — termeni proprii limbajului conversaţiei (interjecţii, cuvinte de legătură, cuvinte „la modă", termeni familiari şi chiar vulgari), cuvinte denumind obiecte şi procedee utilizate în timpul anchetei, cuvinte cu sinonime mai uzuale, termeni legaţi de învăţămînt şi religie, nume de popoare, cuvinte considerate puţin utile pe această primă treaptă de însuşire a vocabularului francez. Autorii recunosc că şi-au permis libertăţi fără precedent în prelucrarea datelor statisticii, dar le justifică atît prin scopurile urmărite, cît şi prin unele considerente de ordin teoretic.

Astfel, ei arată că lista de frecvenţă nu dă aproape deloc cuvintele concrete; totuşi este greu de admis, spun ei pe drept cuvînt, ca astfel de cuvinte, pe care le înţelege şi un copil de trei ani, să nu fie incluse într-un vocabular de bază. Autorii FF arată de asemenea că cuvintele *frecvente*, *curente* şi *uzuale* (termeni vagi, care se folosesc în vorbirea obişnuită ca sinonime) nu coincid în realitate, ci chiar s e o p u n. Cuvintelor frecvente, autorii FF le opun cuvintele pe care ei le numesc *disponibile*, şi care, în ciuda frecvenţei scăzute şi puţin stabile, sînt totuşi cuvinte uzuale şi utile şi se află oricînd la dispoziţia vorbitorilor. Ei consideră că numai prin studierea *gradului de disponibilitate* se poate ajunge la stabilirea metodică a unui vocabular de bază c a r e s ă n u f i e n u m a i u n d i c ţ i o n a r d e f r e c v e n ţ ă. Pentru determinarea lui, autorii au întreprins anchete suplimentare, asupra cărora nu ne mai oprim aici [22].

Nu apare însă foarte clar care este raportul dintre acestea şi modificările operate în lista de frecvenţă. În ce priveşte a d j o n c ţ i u n i l e, autorii dau mult mai puţine precizări şi exemple decît în privinţa cuvintelor suprimate. Se pare că aici au primat criteriile n o ţ i o n a l e, subordonate scopurilor urmărite. Printre cuvintele adăugate se află unele care fuseseră eliminate după criteriul frecvenţei peste 29. De la o ediţie la alta s-au făcut şi unele modificări de detaliu. Pe lîngă intervenţiile autorilor FF, alte modificări au fost operate de către Comisia care patrona elaborarea

[22] Pentru toată această discuţie vezi FF, partea a III-a, *La disponibilité*, p. 135—194.

„francezei fundamentale". În ultima ediţie, pe care o folosim, nu se dă nici lista totală a adjoncţiunilor, nici lista definitivă a francezei fundamentale.

Ulterior s-a elaborat un al doilea grad al francezei fundamentale, iar Georges Gougenheim, unul dintre autorii FF, a publicat — pe baza primei versiuni a FF, numite *français élémentaire*, şi care cuprindea 1 374 de cuvinte — un *Dictionnaire fondamental de la langue française* [23], care cuprinde circa 3 000 de cuvinte şi a fost elaborat, cum spune autorul, în acelaşi spirit şi pe baza aceloraşi materiale ca şi „franceza elementară", ţinînd însă seama şi de limba scrisă.

0.2.2.3. FDFW se bazează pe despuierea unor texte literare (în sens larg) din diferite domenii, în care limba vorbită este reprezentată prin literatura dramatică şi, tot numai în parte, prin anumite ziare şi reviste [24]. Şi această cercetare priveşte tot limba actuală, bazîndu-se pe texte publicate între 1920 şi 1940 [25], care însumează 500 000 de cuvinte-text. În FDFW s-a dat prioritate uzajului, dar se dau şi listele ordonate în funcţie de frecvenţă şi de dispersie. Autorii, considerînd numărul de 5 000 convenabil pentru scopul urmărit, s-au oprit la un coeficient al uzajului de minimum 3, care dă cifra cea mai apropiată de cea propusă : au rezultat 5 082 de cuvinte. În Introducerea la FDFW nu se arată însă pe ce bază s-a considerat că dimensiunile alese corespund obiectivului avut în vedere.

În Introducerea la FDFW este discutată amănunţit problema eterografelor şi a omografelor, atît de complicată pentru limba franceză. Separarea formelor flexionare pronominale şi a omonimelor este dusă cel mai departe în FDFW dintre toate cercetările pe care le comparăm.

0.2.2.4. Subliniem în încheierea acestor consideraţii preliminare faptul că dispunem pentru comparaţie nu numai de cercetări care folosesc metode diferite, ci şi de studii care, în cadrul unor metode asemănătoare, servesc la stabilirea unor inventare de proporţii diferite. Acestea se grupează în două categorii de dimensiuni apropiate — inventare de ordinul a 1 000 de cuvinte şi inventare de ordinul a 5 000 de cuvinte. (Amintim că, aşa cum se arată în Introducerea la FDFW, statisticile lexicale anterioare sau vocabularele de bază pentru franceză cuprind între 400 şi 6 500 de cuvinte, în funcţie de scopul urmărit [26].) Aceasta ne va permite să vedem nu numai în ce măsură rezultatele concrete depind de metoda utilizată, ci şi în ce măsură sînt ele în funcţie şi de dimensiunile fondului selectat.

1. Comparaţie între cele două statistici — FF şi FDFW

1.1. Aspecte cantitative. Amintim că lista preliminară din FF, pe care o luăm în consideraţie, cuprinde 1 063 de cuvinte. Vom compara deci această listă cu primele 1 063 de cuvinte din FDFW în ordinea uzajului.

[23] Paris, 1958.

[24] Pentru amănunte privind proporţia textelor excerptate, pe domenii şi genuri, vezi capitolul 2, *Sample*, din Introducerea la FDFW, în special p. XXXIII şi urm.

[25] La publicaţia „Plaisirs de France", la care se indică anul 1949, ar putea fi o greşeală de tipar pentru 1940.

[26] FDFW, p. LXXI.

Menţionăm că autorii celor două liste au procedat într-un mod destul de apropiat în ce priveşte numărarea separată a unor forme flexionare ale pronumelui şi articolului, separarea omonimelor etc. Spre deosebire de FDFW, FF include şi unele forme compuse, locuţiuni, expresii; în comparaţie cu FF, în FDFW se numără în schimb separat numeralele compuse; de aici unele diferenţe între cele două liste, ce se vor vedea mai departe.

Din totalul de 1 063 de unităţi, 729, adică 68,58 %, sînt comune celor două liste. Rezultă că deosebirile dintre ele sînt destul de importante, atingînd aproape o t r e i m e din total (334 de cuvinte sau 31,42 %). Simpla comparaţie cantitativă nu este suficientă, ea trebuind complinită de analiza calitativă a elementelor comune, cum şi celor care diferă în cele două liste.

1.2. Aspecte calitative

1.2.1. Elementele comune celor două liste statistice

Este de aşteptat ca cele 729 de cuvinte comune celor două liste să corespundă în linii mari noţiunii de vocabular r e p r e z e n t a t i v (aşa cum a fost definit el sub **0.2.1**), deoarece selectarea lor este confirmată pe baza a două corpusuri de naturi diferite. Într-adevăr, trecerea lor în revistă ne arată că nici unul din ele nu contravine flagrant ideii intuitive pe care ne-o putem face în legătură cu componentele unui astfel de vocabular reprezentativ. Compararea ulterioară cu FP va arăta în ce măsură o astfel de selecţie coincide cu aceea efectuată după alte criterii decît frecvenţa.

1.2.2. Caracteristicile primelor 1 063 de cuvinte din FDFW în comparaţie cu FF

1.2.2.1. Cuvinte în plus faţă de cele comune

În primele 1 063 de cuvinte din FDFW întîlnim o serie de prepoziţii şi conjuncţii [27] (*parmi*, *selon*, *or*, *auprès*, *soit*, *quant à*, *sauf*) şi adverbe (*parfois*, *guère*, *bientôt*, *aussitôt*, *certes*, *désormais*, *tôt*, *cependant*) care nu apar în FF; unele dintre acestea au un caracter mai mult sau mai puţin livresc, avînd sinonime mai obişnuite în vorbirea curentă; altele în schimb nu prezintă acest caracter; dintre acestea din urmă, exemplul cel mai clar ni se pare *tôt*.

34 de cuvinte (deci 10,17 %) din această categorie sînt omonime ale unor cuvinte din fondul comun celor două liste, care nu sînt separate în FF.

Printre cele 334 de elemente diferite în FDFW faţă de FF se numără şi o serie de cuvinte susceptibile de a fi incluse într-un vocabular reprezentativ al limbii franceze, cum ar fi *corps*, *âme*, *sang*, *bouche*, *lèvre*, *peau*, *dent*, *ciel*, *étoile*, *lumière*, *vent*, *pluie*, *montagne*, *court*, *léger*, *lourd*, *sec*,

[27] Afară de cazul cînd provin din FP, unde sînt ordonate alfabetic, exemplele sînt citate în ordinea descrescîndă a frecvenţei, respectiv uzajului.

fer, *oiseau*, *crier*, *prier*, *taire*, *propre*, *faux*, *paix*, *bonheur* etc. Numărul lor este greu de precizat procedînd în mod exclusiv intuitiv ; comparația cu FP ne va arăta în ce măsură asemenea cuvinte au fost selectate după criteriile utilizate în cercetarea respectivă.

În aceeași situație, a cuvintelor greu de delimitat cantitativ cu precizie, se află numeroase lexeme care au, într-o măsură mai mare sau mai mică, un caracter literar, livresc, savant, și a căror prezență în lista pe care o examinăm se explică fără îndoială prin caracterul corpusului care i-a stat la bază. În această ultimă categorie intră de fapt cele mai multe dintre cuvintele care caracterizează tranșa considerată din FDFW în raport cu FF. Dintre acestea citām exemplele care ni se par cele mai semnificative : *considérer*, *humain*, *détail*, *existence*, *présence*, *erreur*, *gouvernement*, *expression*, *projet*, *science*, *disposition*, *exprimer*, *automobile* (față de *auto* în FF), *révéler*, *constituer*, *établir*, *domaine*, *admettre*, *puissance*, *déclarer*, *distinguer*, *immense*, *créer*, *aspect*, *matière*, *système*, *événement*, *autorité*, *méthode*, *élément*, *moral*, *vaste*, *circonstance*, *opinion*, *conclure*, *citer*, *signaler*, *atmosphère*, *apparence*, *phénomène*, *passion*, *origine*, *formule*, *révolution*, *considérable*, *résoudre*, *indiquer*, *relation*, *exiger*, *illusion*, *production*, *solution*, *étrange*, *lecture* etc. Compararea cu FP va fi și în acest caz instructivă.

1.2.2.2. Cuvinte lipsă din FDFW (tranșa considerată) față de FF

Ni se pare semnificativ să analizăm nu numai cuvintele care apar în primii 1 063 de termeni din FDFW și nu se regăsesc în FF, ci și cuvintele care lipsesc din tranșa considerată din dicționar și au fost selectate în lista de frecvență din FF (vezi și mai departe **1.2.3.1**).

Observăm în primul rînd că nu lipsesc din lista considerată, în comparație cu FF, decît foarte puține pronume (*ça*, *celui-là*, *mien*, *quelque chose*), adverbe (*arrière*, *autrefois*, *dedans*, *dessous*, *point*), dacă nu ținem seama de prepozițiile, conjuncțiile, adverbele compuse, care nu apar în FDFW.

Lipsesc în schimb cuvinte care fac parte din serii a căror separare nu se justifică într-un vocabular reprezentativ — numerale cardinale, numele lunilor anului, ale zilelor săptămînii, numele unor grade de rudenie. Lipsesc de asemenea o serie de cuvinte uzuale, care se regăsesc în FF : *s'asseoir*, *bain*, *bête* (subst. și adj.), *bonjour*, *bouger*, *bouteille*, *casser*, *charger*, *chauffer*, *coller*, *content*, *coucher*, *couper*, *cour*, *coûter*, *couvrir*, *danser*, *dos*, *douleur*, *drôle*, *dur*, *faim*, *fatiguer*, *fêter*, *fil*, *foie*, *gare*, *gaz*, *genou*, *s'habiller*, *hôpital*, *huile*, *île*, *jambe*, *jaune*, *laine*, *lait*, *langue*, *laver*, *malade*, *merci*, *midi*, *morceau*, *moteur*, *nager*, *nettoyer*, *neuf*, *nez*, *numéro*, *œuf*, *pièce*, *pleuvoir*, *poisson*, *quart*, *radio*, *repas*, *sac*, *sauter*, *soigner*, *train*, *trou*, *vert*, *voisin* etc.

1.2.2.3. Rezultă din cele arătate pînă acum că prima mie de cuvinte selectate în conformitate cu uzajul pe baza textelor utilizate în FDFW contravin cel puțin imaginii intuitive a unui vocabular reprezentativ al limbii franceze fie și numai literare.

1.2.3. Caracteristicile FF în comparație cu lista corespunzătoare din FDFW

1.2.3.1. Cuvinte în plus față de cele comune

În afară de elementele care rezultă din cele prezentate sub **1.2.2.2**, trebuie să menționăm aici mai multe categorii de cuvinte.

O primă categorie o constituie cuvintele rezultate în plus prin separarea lor în mai multe omonime decît în FDFW; este cazul lui *des*, *l'*, *où*, *que*, *qui*, *quoi*, *si*, *un*. La acestea se adaugă deosebirile rezultate prin numărarea separată a formelor flexionare ale articolului hotărît simplu sau aglutinat cu o prepoziție, ale adjectivelor demonstrative și ale celor posesive. Aceste două grupe însumează peste 30 de cuvinte în plus față de FDFW, deci circa 10% din totalul diferențelor dintre cele două liste. Se mai adaugă aproximativ tot atîtea forme compuse — construcții fixe de origine verbală și locuțiuni verbale (*avoir l'air*, *c'est-à-dire*, *bien entendu*, *n'importe*, *est-ce-que*, *c'est*, *qu'est-ce que*, *qu'est-ce qui*), pronume, prepoziții, adverbe, interjecții compuse (*d'ailleurs*, *alors que*, *d'après celui-là*, *dès que*, *eh bien*, *là-bas*, *là-dedans*, *là-dessus*, *là-haut*, *un peu*, *pour que*, *quand même*, *quelque chose*, *tant que*, *du tout*, *pas du tout*, *rien du tout*, *tout à fait*, *tout à l'heure*, *tout de même*, *tout de suite*, *tout d'un coup*, *tout le monde*).

Este evident că frecvența a numeroase cuvinte care nu se regăsesc în limitele aceluiași rang în FDFW se datorește modului în care a fost obținut corpusul utilizat: conversație familiară, înregistrată pe bandă de magnetofon, pe anumite teme, cu informatori din anumite categorii, într-un anumit cadru etc. (cf. mai sus **0.2.2.1.**). De aici frecvența mai ridicată decît în textele literare excerptate pentru FDFW a unor cuvinte ca: *accident*, *actuellement*, *amusant*, *appartement*, *avenue*, *bâtiment*, *bonhomme*, *brave*, *café*, *carte*, *certainement*, *chauffage*, *cinéma*, *client*, *coiffeur*, *crédit*, *cuisine*, *curé*, *débrouiller*, *étage*, *film*, *fumer*, *garage*, *louer*, *magasin*, *marchand*, *ménage*, *métro*, *pardon*, *restaurant*, *téléphoner*, *vacances* etc. De aici și rezultate cu totul aberante, cum ar fi prezența lui *etc.* în listă, sau a cuvîntului *suceuse*, care denumește o piesă la aspiratorul de praf!

Dealtfel, din cele 334 de cuvinte care apar în FF, dar nu se regăsesc în porțiunea corespunzătoare din FDFW, 33, adică aproximativ 10%, nu apar d e l o c în FDFW; printre acestea se află o serie de cuvinte familiare sau chiar vulgare sau numai caracteristice exprimării orale ori legate de condițiile desfășurării anchetei (care au fost dealtfel eliminate ulterior din vocabularul „francezei fundamentale", cf. mai sus **0.2.2.2**), dar și unele cuvinte generale în limbă. Subliniem că nu am inclus aici formele compuse, expresiile și locuțiunile de felul celor enumerate mai sus, nici formele flexionare ale pronumelor, omonimele unor cuvinte care nu au fost separate în FDFW sau numele proprii (*Pâques*), deoarece aceste deosebiri se datoresc diferențelor în modul de segmentare adoptat de autorii celor două liste. Dăm în continuare lista acestor cuvinte, care spune ceva nu numai cu privire la caracterul FF, ci și la acela al FDFW: *attraper*, *beau-frère*, *ben*, *blague*, *bouquin*, *ça*, *car* (subst.), *chaussure*, *coiffeur*, *débrouiller*, *derrière* (subst.), *énormément*, *excursion*, *fêter*, *garage*, *infirmier*, *instituteur*, *inventeur*, *jeune fille*, *litre*, *machin*, *micro*, *moto*, *nager*, *nettoyer*, *pêche*, *préciosité*, *réparer*, *speaker*, *suceuse*, *suédois*, *tente*, *vélo*.

1.2.3.2. Cuvinte lipsă din FF în comparaţie cu FDFW

Acestea reies indirect din cele arătate la **1.2.2.1**, cu privire la elementele care apar în plus în FDFW şi nu se regăsesc în FF ; la cele spuse acolo nu avem alte lucruri esenţiale de adăugat.

1.2.3.3. Rezultă din cele arătate cu privire la componenţa FF că elementele selectate în ordinea frecvenţei dintr-o serie destul de cuprinzătoare de înregistrări de limbă vorbită nu întrunesc toate condiţiile pentru a fi incluse într-un lexic cu adevărat reprezentativ pentru limba franceză, pe de o parte prin omisiunile constatate, pe de alta prin apariţia unor cuvinte nesemnificative pentru ansamblul limbii.

1.3. Concluzii parţiale

Din comparaţia pe care am întreprins-o în cele de mai sus rezultă deci în primul rînd faptul că cele două statistici au condus la rezultate neidentice şi chiar destul de diferite. Acest lucru se poate eventual datora, pe de o parte, dimensiunilor relativ mici ale listelor comparate — deşi în FDFW se arată că ,,about 90% of the words in a representative text occur among the first 1,000'' [28], pe de altă parte, imperfecţiunilor în selecţia textelor supuse statisticii. Este însă destul de greu de realizat practic selecţia ideală a corpusului necesar pentru a ajunge la rezultate extrapolabile pentru limbă în ansamblu.

O serie de deosebiri dintre cele două statistici se explică prin aceea că FF ilustrează cu precădere limbajul familiar, iar FDFW pe cel literar. Raportul limbă vorbită — limbă literară a fost discutat şi în FF, în legătură cu deosebirile dintre această statistică şi aceea a lui Vander Beke [29], care s-a bazat pe texte literare [30]. Caracterizarea dată în FF dicţionarului acestui autor se poate aplica într-o oarecare măsură şi dicţionarului Juilland, cel puţin în ceea ce priveşte prima mie de cuvinte considerate aici : ,,*French Word Book* al lui Vander Beke lasă... impresia... unui vocabular literar, foarte îndepărtat de viaţă cotidiană'' şi nu reflectă vocabularul francez ,,aşa cum există el realmente în lumea actuală'' [31]. Se observă însă, pe de o parte, că în FF apar şi cuvinte literare (dintre care unele nu există deloc în FDFW, cum ar fi *préciosité* şi altele, pentru care vezi mai sus **1.2.3.1**), care nu se regăsesc în tranşa corespunzătoare din FDFW, şi că lipsesc o serie de cuvinte dintre cele mai obişnuite, care apar în schimb în FDFW (cf. **1.2.2.1**), şi, invers, că din FDFW lipsesc o serie de cuvinte literare care se regăsesc în FDFW şi apar în schimb cuvinte aparţinînd limbajului curent care nu se regăsesc în FF.

2. Comparaţie între FP şi FF

2.1. Aspecte cantitative. Comparînd aceste două liste constatăm în primul rînd că FF cuprinde cu 110 cuvinte mai puţin decît FP. Nu avem însă posibilitatea, aşa cum va fi cazul la FDFW, să mărim lista FF cu urmă-

[28] FDFW, p. LXXII.

[29] George E. Vander Beke, *French Word Book tabulated and edited by*..., New York, 1935 cf. FF).

[30] FF, p. 118–124.

[31] FF, p. 44.

toarele 110 cuvinte în ordinea frecvenţei, deoarece acestea nu ne sînt cunoscute (lista finală de 1 475 de cuvinte adoptată pentru franceza fundamentală nu ne este nici ea dată, dar oricum ea nu interesează pentru discuţia privind rolul statisticii în determinarea unui vocabular de bază, deoarece, aşa cum am menţionat la **0.2.2.2**, în stabilirea ei au intervenit şi criterii de cu totul altă natură).

Cele două liste sînt departe de a coincide — ele nu au în comun decît 556 de cuvinte, deci circa j u m ă t a te din total, mai exact 47,39 % din cuvintele din FP se regăsesc în FF şi, invers, 52,30 % din cuvintele cuprinse în FF apar şi în FP.

2.2. Aspecte calitative

2.2.1. Elementele comune FF **şi** FP

Şi aici este de aşteptat ca cele 556 de cuvinte comune celor două liste să corespundă în linii mari noţiunii de vocabular reprezentativ aşa cum a fost definit el sub **0.2.1**, deoarece selectarea lor este confirmată prin două metode diferite. Într-adevăr, trecerea lor în revistă ne arată, ca şi în cazul precedent (**1.2.1**), că lista lor nu cuprinde elemente care să contravină în mod evident ideii intuitive în legătură cu componentele unui astfel de vocabular reprezentativ.

2.2.2. Caracteristicile FF **în comparaţie cu** FP

2.2.2.1. Cuvinte în plus faţă de cele comune

FF include, în plus faţă de elementele comune, 507 cuvinte care nu apar în FP. Între acestea, un loc mult mai important decît în cazul comparaţiei cu FDFW îl ocupă elementele care provin prin numărarea separată, în FF, a formelor flexionare ale pronumelor şi articolelor, a variantelor combinatorii ale unor prepoziţii, a omonimelor, a unor compuse, locuţiuni, expresii etc., în timp ce în FP nu se fac astfel de distincţii şi nu se înregistrează formaţii plurilexematice.

Astfel, în această situaţie se află 60 de forme, deci 5,64 % din totalul cuvintelor din FF şi 11,83 % din totalul celor din FF. Dacă în ce priveşte oportunitatea numărării separate a formelor de feminin şi de plural ale unor pronume şi adjective pronominale sau a unor variante fonetice ale acestora şi ale articolelor, a unor omonime ale pronumelor, adverbelor pronominale etc. se mai poate discuta, ni se pare în schimb cu totul justificată numărarea independentă a formelor disjuncte ale pronumelui personal subiect *moi*, *toi*, *soi*, *eux*, a pronumelor posesive *mien* etc., separat de adjectivele posesive corespunzătoare (*mon*), a lui *quoi* separat de *que*, cum şi a formelor de comparativ ale unor adjective şi adverbe, de tipul *moins*, *plus*, *meilleur*.

Spre deosebire de FP, în FF se numără separat şi omonimele unor cuvinte ca *être* (auxiliar, verb predicativ şi substantiv), *fort* (adverb — adjectiv), *juste* (idem), *mal* (adverb şi substantiv), *mort* (subst. masc. şi fem.), *train* („tren" şi „ritm").

În FF apar în plus față de FP 28 de pronume, adverbe, prepoziții, conjuncții compuse cum ar fi *celui-là*, *quelqu'un*, *quelque chose*, *la plupart*, *non plus*, *un peu*, *aujourd'hui*, *d'ailleurs*, *là-bas*, *quand même* etc. și două interjecții compuse — *eh ben* și *eh bien*. Dealtfel în FP nu apar deloc interjecții (în FF s-au selectat încă 6 interjecții simple). La acestea trebuie adăugate 9 expresii fixe și locuțiuni — *c'est*, *c'est à dire*, *est-ce que*, *qu'est-ce que(qui)*, *n'est-ce pas*, *n'importe*, *bien entendu*, *avoir l'air* — și 4 substantive compuse (*après-midi*, *beau-frère*, *grand-mère*, *jeune fille*) care apar în FF în plus față de FP — în care prin definiție nu au fost incluse compusele, capacitatea de a da naștere la compuse fiind unul din criteriile selectării cuvintelor-bază.

Toate exemplele date pînă acum, care reprezintă deosebiri ce se datoresc modului diferit de segmentare și de identificare a unităților lexicale, ating cifra de 116, reprezentînd 10,91% din totalul cuvintelor din FF (și 22,88% din numărul cuvintelor ce apar în FF în plus față de elementele comune celor două liste pe care le comparăm acum). Se observă că deosebirile de acest ordin sînt mai mari între FF și FP decît între FF și FDFW (cf. **1.2.3.1**).

Cuvintele a căror apariție în FF poate fi legată direct de modul alcătuirii corpusului — termeni proprii exprimării orale, termeni familiari sau chiar vulgari, cuvinte legate de specificul înregistrării pe bandă a anchetelor ș.a. — nu depășesc cifra de 20, incluzînd aici și termeni care au mai fost citați și în categoria precedentă (interjecții, unele expresii); cităm dintre ceilalți : *blague*, *bouquin*, *copain*, *ficher*, *foutre*, *gars*, *gosse*, *machin*, *moto*, *truc*, *type*, *vélo* ; *accent*, *enregistrer*, *micro*.

În ceea ce privește pe ceilalți termeni în plus față de FP, credem că nu p r e z e n ț a lor în FF trebuie explicată, ei fiind selectați în mod obiectiv în virtutea frecvenței lor în conversațiile înregistrate, ci a b s e n ț a lor din FP, de aceea ei vor reieși indirect din cele ce se vor arăta la **2.2.3.2.**

2.2.2.2. Cuvinte lipsă față de FP

Amintim aici că FF numără cu 110 cuvinte mai puțin decît FP ; la acestea trebuie adăugate cele 116 elemente din FF prezentate mai sus (**2.2.2.1**), care reprezintă forme și variante ale unor cuvinte înregistrate în FP. Aceasta explică în parte proporția lipsurilor din FF față de FP ; în cele ce urmează ne vom opri asupra c a t e g o r i i l o r de cuvinte care lipsesc din FF în comparație cu FP, și nu asupra numărului lor, deoarece aceste categorii ne pot spune ceva în legătură cu posibilitatea selectării pe baza frecvenței în vorbire a unui vocabular reprezentativ pentru o limbă.

În FP apar cîteva prepoziții, conjuncții și adverbe care nu se regăsesc în FF — *cependant*, *davantage*, *debout*, *guère*, *jadis*, *outre*, *quant*, *quoique*, *sauf*, *selon* și pronumele *sien*, a căror absență din FF se explică prin caracterul lor literar. În ce privește unele cuvinte care se constituie în serii, se constată că în FF nu s-au selectat decît unele din ele, absența celorlalte datorindu-se desigur purei întîmplări — este cazul numelor anotimpurilor, dintre care nu s-au selectat *automne* și *printemps* (care nu apare nici în FP, probabil din cauza caracterului său compus la origine), al numelor

zilelor săptămînii, lunilor anului, unor termeni legați de rudenie (*neveu*, *nièce*, *veuf*). Lipsesc din FF şi unele cuvinte relativ frecvente în vorbirea curentă şi care apar în FP — *diable*, *merde* (utilizate şi cu alte accepții).

Este interesant de constatat că lipsesc din FF foarte multe cuvinte denumind obiecte dintre cele mai obişnuite (*aiguille*, *assiette*, *balai*, *balle*, *banc*, *bâton*, *berceau*, *botte*, *brosse*, *chaîne*, *chaise*, *chapeau*, *chemise*, *clef*, *cloche*, *clou*, *corde*, *couteau*, *cuiller*, *échelle*, *jupe*, *lampe*, *linge*, *manteau*, *marmite*, *marteau*, *miroir*, *mouchoir*, *panier*, *pantalon*, *pelle*, *perche*, *planche*, *poche*, *pôele*, *pot*, *poupée*, *savon*, *soulier*, *tapis*, *tonneau* etc.); nume ale părților corpului şi ale unor stări fiziologice (*appétit*, *aveugle*, *barbe*, *bosse*, *bouche*, *corps*, *cou*, *coude*, *cracher*, *cul*, *dent*, *doigt*, *épaule*, *gémir*, *frisson*, *front*, *gras*, *haleine*, *joue*, *jumeau*, *larme*, *lèvre*, *louche*, *maigre*, *menton*, *mince*, *moustache*, *muet*, *nuque*, *ongle*, *oreille*, *os*, *peau*, *poing*, *pouce*, *sain*, *sang*, *sein*, *soif*, *sommeil*, *sourcil*, *sourd*, *talon*, *taire*, *ventre*, *visage*, *veine* ş.a.); nume de animale şi privitoare la anatomia şi fiziologia animală (*agneau*, *aile*, *âne*, *bec*, *boeuf*, *chat*, *chèvre*, *cochon*, *coq*, *corne*, *couver*, *fourmi*, *lièvre*, *loup*, *mouche*, *mouton*, *nid*, *oie* şi chiar *oiseau*, *ours*, *papillon*, *patte*, *pigeon*, *plume*, *oie*, *pou*, *puce*, *queue*, *rage*, *rat*, *renard*, *serpent*, *singe*, *vache*, *veau*, *ver*); nume de plante şi părți ale lor (*blé*, *branche*, *cerise*, *chou*, *épi*, *épine*, *feuille*, *fruit*, *herbe*, *légume*, *maïs*, *marron*, *noix*, *noyau*, *oignon*, *poire*, *poivre*, *pomme*, *racine*, *raisin*, *rose*, *tilleul*, *vigne*); nume de alimente (*beurre*, *crème*, *farine*, *fromage*, *gâteau*, *lard*, *miel*, *sauce*, *soupe*, *sucre*, *viande*); cuvinte denumind elemente ale mediului înconjurător şi fenomene ale naturii (*ciel*, *étoile*, *forêt*, *lac*, *lune*, *marais*, *montagne*, *rive*, *rivière*, *vallée*, *pierre*, *roche*, *sable*, *sel*, *fer*, *or*, *bouillir*, *couler*, *feu*, *flamme*, *geler*, *glace*, *foudre*, *lumière*, *neiger*, *nuage*, *ombre*, *orage*, *pluie*), proprietăți fizice ale obiectelor *aigre*, *aigu*, *amer*, *carré*, *court*, *creux*, *doux*, *épais*, *étroit*, *fin*, *frais*, *gris*, *lourd*, *mou*, *net*, *plat*, *poids*, *pur*, *tiède*, *rond*, *raide*, *propre*, *profond*), acțiuni dintre cele mai obişnuite (*accrocher*, *allumer*, *appuyer*, *arracher*, *attaquer*, *baiser*, *bâtir*, *blesser*, *briller*, *cacher*, *caresser*, *chasser*, *coudre*, *crier*, *cueillir*, *cuire*, *écarter*, *échapper*, *éclater*, *écraser*, *lier*, *lutter*, *mouiller*, *nouer*, *noyer*, *pendre*, *percer*, *pincer*, *piquer*, *plier*, *presser*, *prêter*, *rompre*, *saisir*, *secouer*, *serrer*, *séparer*, *sonner*, *sucer*, *tendre*, *tordre*, *tracer*, *trainer*, *tuer*, *user*, *verser*, *voler* etc.), termeni abstracți (*aise*, *âme*, *amour*, *bonheur*, *but*, *conseil*, *craindre*, *défaut*, *désirer*, *dommage*, *douter*, *effrayer*, *ennemi*, *enseigner*, *feindre*, *fier*, *gré*, *haïr*, *hâte*, *honnête*, *honneur*, *honte*, *horrerur*, *humeur*, *intérêt*, *joie*, *jouir*, *juger*, *jurer*, *justice*, *loi*, *loisir*, *méchant*, *menacer*, *mentir*, *mensonge*, *noble*, *nuire*, *prouver*, *punir*, *regretter*, *rêver*, *soin*, *sort*, *souhaiter*, *soupçon*, *tort* etc.).

Chiar dacă nu toate aceste cuvinte sînt susceptibile de a fi incluse într-un vocabular reprezentativ al limbii franceze, am dat aceste exemple pentru a arăta cît de sărac este vocabularul selectat pe baza frecvenței într-un număr de înregistrări de limbă vorbită. Se observă în special absența a numeroşi termeni referitori la realități concrete, ceea ce confirmă remarca autorilor FF (cf. mai sus **0.2.2.2**). Semnalăm de asemenea absența termenilor referitori la realități rurale (la cei înregistrați mai sus adăugăm *graine*, *faucher*, *foin*, *joug*, *labourer*, *moulin*, *paille*, *puits*, *semer*), care se explică prin desfăşurarea anchetelor cu precădere în mediul urban.

2.2.2.3. Rezultă din cele spuse pînă acum că adîncirea analizei formelor şi variantelor cuvintelor s-a făcut în FF în dauna ariei de cuprin-

dere a unei părţi cît mai reprezentative a lexicului francez. Carenţele FF constau nu atît în ceea ce cuprinde el — deşi şi în această privinţă este amendabil —, ci mai ales în ceea ce nu cuprinde.

2.2.3. Caracteristicile FP în comparaţie cu FF

2.2.3.1. Cuvinte în plus faţă de cele comune

FP cuprinde în plus faţă de cuvintele comune cu FF 617 cuvinte (amintim că lista FP depăşeşte cu 110 termeni pe aceea din FF şi că în FP nu s-a mers atît de departe ca în FF în separarea cuvintelor în omonime, forme flexionare etc., ceea ce a permis cuprinderea unui număr mai mare de termeni diferiţi în listă). Cu privire la elementele pe care le cuprinde în plus FP faţă de FF nu avem nimic esenţial de adăugat la cele arătate mai sus la **2.2.2.2.**

2.2.3.2. Cuvinte lipsă faţă de FF

La cele spuse sub **2.2.2.1.** avem de adăugat următoarele : din FP lipsesc, faţă de FF, pe lîngă compusele citate în locul indicat, alte 25 de pronume, numerale, adverbe, prepoziţii, conjuncţii, dintre care unele nu au fost compuse nici la origine, iar altele nu mai sînt analizabile în limba actuală ; mai mult, se observă că în FP nu s-a procedat consecvent, deoarece exemple similare au fost incluse în listă. Este vorba de *aucun*, *cela* (*ceci* este în FP), *chaque* (considerat poate variantă combinatorie a lui *chacun*), *ci*, *cinquante* (alte numerale de acest fel sînt în listă, de pildă *soixante*, poate pentru că legătura cu *six* este mai puţin clară), *lequel*, *quelque*, *autant*, *autrement*, *autrefois*, *dedans*, *dessous* (*dessus* este), *longtemps*, *lorsque*, *maintenant*, *pendant*, *pourquoi*, *pourtant*, *presque*, *puisque*, *quelquefois*, *surtout*, *tellement*, *toujours*, *voilà* (*voici* este). Faţă de alte cuvinte din aceleaşi categorii gramaticale, citate la **2.2.2.1**, unele din formaţiile incluse în FP şi care nu au fost deci considerate compuse se disting numai prin faptul că ortografic sînt tratate ca un singur cuvînt.

Din compararea celor două liste constatăm de asemenea că din FP lipsesc o serie de cuvinte denumind realităţi ale vieţii moderne, pe care autorul le-a exclus din diverse considerente — fie lipsa de productivitate în formarea de cuvinte noi, fie vechimea lor mică în limbă — *appareil*, *appartement*, *auto*, *avenue*, *avion*, *bureau*, *camion*, *cinéma*, *disque*, *électrique*, *émission*, *étage*, *film*, *garage*, *gare*, *gaz*, *hôpital*, *hôtel*, *lycée*, *machine*, *métro*, *meuble*, *moteur*, *musée*, *musique*, *opéra*, *photo*, *police*, *restaurant*, *roman*, *soldat*, *technique*, *texte*, *théâtre*, *train*, *usine* etc., ceea ce îndepărtează FP de limba actuală.

Lipsesc de asemenea alte cuvinte frecvente, cum ar fi *acheter*, *amuser*, *arranger*, *attention*, *avouer*, *billet*, *bouger*, *brave*, *bref*, *camarade*, *camp*, *causer*, *content*, *construire*, *coûter*, *cuisine*, *début*, *dérnier*, *descendre*, *difficile*, *différent*, *docteur*, *drôle*, *durer*, *effort*, *élève*, *ennuyer*, *facile*, *falloir*, *foie*, *gêner*, *genre*, *grave*, *groupe*, *île*, *image*, *juste*, *inviter*, *nettoyer*, *neuf* (adj.), *offrir*, *obliger*, *papa* (*maman* este, paralel cu *mère*), *pointe*, *poussière*, *rare*, *rencontrer*, *réparer*, *repasser*, *réussir*, *tante*, *visiter* ş.a. Alte cuvinte

care apar în FF pe baza frecvenţei au fost excluse din FP fie din cauza caracterului lor derivat (deşi multe cuvinte în această situaţie nu mai pot fi re-create în limba actuală, îndepărtîndu-se, formal şi semantic, de componentele lor), fie datorită faptului că în FP s-a inclus de regulă un singur reprezentant al fiecărei familii de cuvinte.

2.2.3.3. Se observă că lista cuvintelor lipsă din FP este mai mică decît a celor care lipsesc din FF.

2.3. Concluzii parţiale

Din comparaţia între FF şi FP rezultă că prin cele două metode s-a ajuns la rezultate foarte diferite — amintim că cele două liste nu au în comun decît circa jumătate din numărul total al elementelor pe care le cuprind, deci deosebirile dintre ele sînt mai mari decît cele constatate între cele două statistici comparate (FF şi FDFW), care au în comun circa două treimi din totalul cuvintelor.

O parte din deosebiri se datoresc diferenţelor în modul de segmentare şi de identificare a unităţilor lexicale independente. Criteriile utilizate în determinarea FP — eliminarea în principiu a compuselor şi derivatelor şi evitarea cuvintelor relativ recente — au condus de asemenea la unele deosebiri între cele două liste. Nici una dintre ele nu constituie, după părerea noastră, un vocabular cu adevărat reprezentativ al limbii franceze actuale, atît vorbite cît şi scrise.

3. Comparaţie între FP şi FDFW

3.1. Aspecte cantitative

Comparînd lista celor 1 173 de cuvinte din FP cu primele 1 173 de cuvinte, în ordinea descrescîndă a uzajului, din FDFW, constatăm că cele două liste sînt departe de a coincide, ci diferă foarte mult : numai 647 de cuvinte, deci 55,16 %, sînt comune celor două liste, restul de 526, adică 44,85 %, fiind diferite. Se observă că situaţia este apropiată de aceea prezentată mai sus cu privire la raporturile dintre FP şi FF (asemănările d e p ă ş i n d de data aceasta j u m ă t a t e din total), deci că deosebirile dintre FP şi fiecare din cele două liste statistice examinate sînt de acelaşi ordin, în timp ce diferenţele dintre acestea două sînt mai mici, de numai o treime. Rămîne însă de văzut în ce măsură elementele comune fiecărui grup de cîte două liste comparate coincid între ele în mod concret.

Este interesant să arătăm şi care este situaţia concordanţelor între FDFW şi FP pe grupe de cîte 500 de cuvinte în ordinea uzajului — din primele 500 de cuvinte din FDFW, 388 apar şi în FP (primele 59 de cuvinte din FDFW se regăsesc toate în FP) ; în a doua grupă de 500, numărul elementelor comune scade la 209, iar din ultimele 173, doar 50 apar şi în FP

3.2. Aspecte calitative

3.2.1. Elemente comune FDFW şi FP

Cele 647 de cuvinte comune celor două liste corespund în linii mari noţiunii de vocabular reprezentativ al limbii franceze.

3.2.2. Caracteristicile FDFW (tranşa considerată) faţă de FF

3.2.2.1. Cuvinte în plus faţă de cele comune

FDFW include, între primele 1 173 de cuvinte în ordinea uzajului, 526 de unităţi care nu se regăsesc ca atare în FP.

Şi în FDFW, ca şi în FF, o serie de deosebiri dintre cele două liste comparate se datoresc modului diferit în care sînt tratate formele flexionare şi omonimele în FDFW şi în FP — în acesta din urmă separarea lor fiind cu totul excepţională. Deosebirile de acest fel sînt însă mai puţin numeroase de această dată (la **1.2.3.1.** am arătat că FF a mers mai departe decît FDFW în această privinţă). Este vorba de separarea numeralului *un* de articolul nehotărît şi de numărarea separată a formelor de feminin, de separarea femininului de masculin la pronumele *tout*, *lequel*, *chacun*, la articolul hotărît şi la pronumele personal de persoana a II-a, de numărarea separată a lui *tout* adverb faţă de pronume, a lui *autre* ca pronume şi adjectiv, a verbelor *aller* şi *faire* ca predicative şi auxiliare ş.a. Felul cum s-a procedat în FDFW ni se pare justificat în cazul lui *moi*, *toi*, *soi* distincte de *je*, *tu*, *il*, al lui *quoi* separat de *que*, al lui *moins*, *mieux*, *meilleur* separate de *peu*, *bien*, *bon*, al lui *point* şi *personne* negaţie şi pronume, distincte de substantivele respective.

În FDFW apar în plus faţă de FP interjecţii (*ah*, *eh*, *oh*, *hélas*), cum şi circa 40 de pronume, numerale, prepoziţii, conjuncţii şi adverbe care nu se regăsesc în FP (majoritatea probabil din cauza caracterului lor compus la origine, în cîteva cazuri datorită caracterului lor savant) — *quelque*, *cela*, *toujours*, *depuis*, *chaque*, *pendant*, *maintenant*, *lorsque*, *presque*, *longtemps*, *ci*, *surtout*, *voilà*, *pourquoi*, *pourtant*, *puisque*, *parfois*, *parmi*, *lequel*, *autant*, *cinquante*, *plupart*, *or*, *bientôt*, *auprès*, *aussitôt*, *partout*, *quelquefois*, *certes*, *soit*, *désormais*, *autrement*, *lendemain*, *quelqu'un*, *tantôt*, *autrefois*, *sinon*, *toutefois*, *aujourd'hui*.

Apar de asemenea în FDFW şi numerale, adverbe, substantive compuse (*dix-huit*, *peut-être*, *madame*, *mademoiselle*, *après-midi*) şi numeroase derivate (inclusiv derivate regresive) care s-au selectat pe baza frecvenţei dar care au fost excluse din FP tocmai în virtutea acestui caracter (numerale ordinale, adverbe în *-ment* etc.).

În afară de aceste categorii de cuvinte care apar în FDFW şi nu se regăsesc în FP şi a căror absenţă din acesta din urmă se explică prin caracterul de derivate sau de compuse, în FDFW apar o serie de cuvinte cu caracter mai mult sau mai puţin savant, a căror prezenţă se datoreşte naturii corpusului pe care se bazează statistica — *problème*, *caractère*, *sujet*, *considérer*, *humain*, *détail*, *erreur*, *principe*, *ignorer*, *grave*, *parfait*, *rapport*, *acte*, *régime*, *article*, *projet*, *science*, *exprimer*, *révéler*, *succès*, *établir*, *consti-*

tuer, période, public, domaine, constater, supérieur, déclarer, distinguer, immense, complet, créer, aspect, matière, membre, attitude, système, événement, méthode, capable, précis, élément, actuel, prononcer, propos, terme, crise, énorme, moral, vaste, circonstance, sol, moderne, opinion, conclure, excellent, citer, atmosphère, mémoire, phénomène, masse, origine, phrase, avantage, contact, énergie, expérience, conception, exercer, tradition, officiel, concevoir, gloire, génie, empire, progrès, victime etc.

3.2.2.2. Cuvinte lipsă faţă de FP

Cuvintele care lipsesc din FDFW (tranşa primelor 1 173 de cuvinte, numeric egală cu FP) faţă de FP se grupează în aceleaşi categorii ca şi cuvintele lipsă din FF în comparaţie cu FP, prezentate sub 2.2.2.2. O parte din cuvintele care lipsesc din FF apar în FDFW (121 de cuvinte) ; în schimb din FDFW lipsesc alte 86 de cuvinte, pe care le cităm în continuare, adverbe, pronume, conjuncţii, numerale : *arrière, ça, environ, mien, quoique, quarante, seize, soixante, treize* ; *août, attraper, bain, bête, boîte, bouteille, brûler, café, canard, carte, casser, chauffer, côte, couper, cour, cousin, coûter, couvrir, curé, décembre, déjeuner, dos, douleur, escalier, fatiguer, fil, fumer, genou, gentil, gorge, habiller, huille, jaune, jeudi, juillet, laine, lancer, langue, laver, leçon, litre, loger, louer* [1], *lundi, machine, magasin, maman, marchand, marché, mardi, marge, marier, ménage, merci, midi, morceau, nager, nez, numéro, octobre, oeuf, oncle, pièce, plaindre, poisson, poule, pratique, radio, ramasser, sac, sauter, son, taper, tas, téléphone, trou, voisin*. Se observă că proporţia cuvintelor care lipsesc din FDFW faţă de FP este mai mare decît în cazul FF, ţinînd seama de faptul că de data aceasta listele sînt egale, iar proporţia cuvintelor numărate de mai multe ori separat în timp ce în FP apar sub o singură formă este mai mică.

Dintre cuvintele din FP care nu se regăsesc în primele 1 173 de cuvinte din FDFW, 129 n u a p a r d e l o c în FDFW — *aigre, amer, appétit, assembler, attraper, balai, berceau, beurre, bosse, bouillir, bourse, broche, cerise, chausser, chèvre, clou, corne, coudre, couver, cracher, craquer, croquer, cueillir, cuire, cul, écume, embarasser, enfler, épi, essuyer, fâcher, farine, faucher, fendre, fier* (vb.), *foin, forger, fosse, fourche, fourmi, fourrer, frein, frisson, fromage, geler, gémir, gêne, graisse, gratter, jumeau, labourer, lacer, lard, lécher, légume, lessive, lièvre, litre, louche, luire, mâcher, maçon, maille, maïs, marais, marmite, marron, marteau, menuisier, merde, miette, moudre, moulin, nager, neiger, noeud, noix, nouer, noyau, nuque, oignon, ours, paresse, partage, pâte, peigner, pelle, percer, perche, pincer, poêle, poire, poivre, polir, pou, puce, punir, quereller, rebours, renard, rôtir, rouille, ruser, sauce, savon, selle, serein, siffler, signe, sot, soûl, soulager, soupçon, tailler, tâter, teindre, tenaille, tendre, tiède, tien* (pronume posesiv!), *tilleul, tisser, tonneau, tordre, tyyau, verge, vêtir, veuf* (apare doar *veuve*). Chiar dacă nu toate aceste cuvinte sînt egal îndreptăţite a fi incluse într-un vocabular reprezentativ al limbii franceze, majoritatea sînt general cunoscute şi faptul că ele nu au fost selectate într-un lexic de 5 082 cuvinte arată în mod incontestabil, după părerea noastră, limitele statisticii, cel puţin în ce priveşte folosirea ei într-un asemenea scop.

Amintim că în recenzia sa la „Dicţionarul de frecvenţă" Juilland al limbii române [32], Gh. Bolocan făcuse o comparaţie similară, şi anume cu lista elementelor fondului principal lexical al limbii române stabilită de acad. Al. Graur, şi constatase că din FDRW lipsesc 325 de cuvinte din această listă! În FDFW discrepanţa este mai mică, dar nu poate fi trecută cu vederea ţinînd seama mai ales de caracterul cuvintelor absente din FDFW.

3.2.2.3. Rezultă din cele arătate pînă acum că pe baza statisticii nu s-a putut ajunge în FDFW, nici în prima mie de cuvinte, nici în totalul de 5 000 de cuvinte, la o listă reprezentativă pentru întregul lexic al francezei actuale, ci doar pentru corpusul utilizat şi, eventual, pentru aspectul literar al limbii franceze.

3.2.3. Caracteristicile FP în comparaţie cu FDFW

3.2.3.1. Cuvinte în plus faţă de cele comune

În legătură cu categoriile în care se grupează cele 526 de cuvinte care se adaugă în FP elementelor comune cu FDFW nu avem nimic de adăugat pe lîngă cele spuse mai sus la **3.2.2.2.**

3.2.3.2. Cuvinte lipsă faţă de FDFW

La cele spuse sub **3.2.2.1.** trebuie să adăugăm că din FP lipsesc şi alte cuvinte care fie denumesc realităţi curente ale vieţii moderne, fie exprimă noţiuni cu un grad de abstractizare mai mare, dar în ambele cazuri reprezintă cuvinte uzuale în limba actuală — *moment*, *dernier*, *possible*, *rencontrer*, *effort*, *difficile* şi *facile*, *minute*, *hôtel*, *région*, *divers*, *pas* (subst.), *geste*, *groupe*, *bureau*, *figure*, *usine*, *musique*, *titre*, *page*, *papier*, *théâtre*, *genre*, *avenir*, *poète*, *avouer*, *fameux*, *camarade*, *militaire*, *professeur*, *sec*, *crime*, *foule*, *spectacle*, *palais*, *directeur*, *plan*, *province*, *passion*, *délicat*, *misère*, *avion*, *château*, *peintre*, *portrait*, *banque*, *reprocher*, *vide*, *colonie*, *céder*, *gare*, *port*, *train*, *appartement* ş.a.

3.2.3.3. Deşi nu ne-am propus să discutăm aici valabilitatea listei stabilite în FP şi a metodei pe baza căreia s-a făcut acest lucru, se observă că şi FP este amendabil dacă îl raportăm la modul general în care am conceput noţiunea de vocabular reprezentativ al limbii franceze a c t u a l e (cf. **0.2.1**).

3.3. Concluzii parţiale

Din comparaţia între FDFW şi FP rezultă că prin cele două metode s-a ajuns la rezultate foarte diferite, listele confruntate avînd în comun ceva mai mult de jumătate din elemente; proporţia este de acelaşi ordin

[32] LR XV (1966), nr. 2, p. 206.

ca în cazul comparaţiei dintre FF şi FP, coincidenţa celor două liste fiind mai mică decît în cazul perechii FF—FDFW.

Deosebirile se datoresc în proporţie mai mică decît în cazul comparării FP cu FF diferenţelor în modul de segmentare şi de identificare a unităţilor lexicale independente; faptul că cele două liste comparate sînt numeric egale face comparaţia mai concludentă decît în cazul raportării FP la FF, a cărui listă este mai mică decît FP.

După părerea noastră, din comparaţie rezultă că nici selectarea mecanică, pe baza uzajului în corpusul ales, nici opţiunea bazată pe criteriile amintite nu au condus la stabilirea unui vocabular care să poată fi considerat ca reprezentînd limba franceză actuală în sensul celor spuse mai sus, **3.2.3.3.**

4. Concluzii generale

Compararea fondului principal lexical al limbii franceze cu lista de frecvenţă stabilită pe baza francezei vorbite şi cu vocabularul selectat, în conformitate cu uzajul, dintr-un corpus literar ne-a condus la următoarele concluzii:

1. cele două statistici nu coincid, deosebirile dintre ele ridicîndu-se la aproape o treime din total (334 de cuvinte din 1 063 sau 31,42%);

2. deosebirile dintre cele două statistici se datoresc în primul rînd naturii corpusului: în statistica asupra limbii vorbite predomină cuvintele uzuale, familiare şi chiar vulgare şi legătura cu realităţile contemporane este mai evidentă, în statistica asupra limbii literare predomină net cuvintele cu caracter livresc, savant;

3. deosebirile afectează şi clasele de cuvinte cu inventare limitate — aşa-numitele „unelte gramaticale", pronume, numerale, adverbe, prepoziţii, conjuncţii, interjecţii;

4. prin selectarea vocabularului pe baza statisticii se ajunge la separarea unor cuvinte care se dispun în serii şi dintre care numai unele se selectează într-un astfel de vocabular, oarecum la întîmplare — este în primul rînd cazul numeralelor cardinale, apoi al numelor zilelor săptămînii, lunilor anului, anotimpurilor, culorilor fundamentale, principalelor grade de rudenie şi în general al multor altor cîmpuri semantice şi asociative, al seriilor antonimice etc.;

5. deosebirile dintre fiecare din aceste statistici în parte şi lista componentelor fondului principal lexical al limbii franceze aşa cum a fost stabilită ea de Paul Miclău pe baza criteriilor propuse de acad. Al. Graur sînt mai mari decît deosebirile dintre cele două liste statistice comparate între ele;

6. aceste deosebiri sînt mai mari — de peste jumătate (52,61% din cele 1 173 de cuvinte) — în cazul comparării fondului principal cu statistica de frecvenţă asupra limbii vorbite; în cazul comparării fondului principal cu statistica uzajului în corpusul literar, deosebirile ating numai 44,85%; acest lucru se explică în parte prin diferenţele mai mici în modul de segmentare în cel de-al doilea caz, cum şi prin faptul că sursele utilizate în stabilirea fondului principal reflectă mai mult limba literară şi mai puţin pe cea familiară actuală;

7. constatarea cea mai izbitoare cînd comparăm fondul principal, atît cu statistica asupra limbii vorbite cît şi cu aceea asupra limbii scrise, priveşte absenţa din ambele statistici a peste 300 de cuvinte (din cele 1 063 din FF şi 1 173 luate în consideraţie din FDFW) denumind obiecte concrete dintre cele mai obişnuite, nume ale părţilor corpului şi ale unor stări fiziologice, nume de animale şi privitoare la anatomia şi fiziologia animală, nume de plante şi părţi ale lor, nume de alimente, cuvinte denumind elemente ale mediului înconjurător şi fenomene naturale, proprietăţi fizice ale obiectelor, acţiuni dintre cele mai obişnuite etc. ; aceasta arată sărăcia vocabularelor selectate pe baza frecvenţei în ce priveşte cuvintele „concrete'' şi cele pe care autorii „francezei fundamentale'' le numesc cuvinte *disponibile*, confirmînd ideea lor potrivit căreia cuvintele frecvente se opun celor disponibile, care reprezintă de fapt vocabularul fundamental al unei limbi ;

8. se observă deci, pe de o parte, că rezultatele statisticii reflectă cu precădere caracterul corpusului pe care se bazează, neputînd fi extrapolate la întreaga limbă fără riscul de a greşi (unele îmbunătăţiri s-ar putea aduce în ce priveşte caracterul reprezentativ al corpusului), şi, pe de altă parte, că însăşi natura indicilor luaţi în consideraţie — frecvenţa sau chiar uzajul — nu permite selectarea a foarte multe dintre cuvintele uzuale, cunoscute şi folosite de către toţi vorbitorii unei limbi ;

9. absenţele din listele statistice privesc şi unele aşa-zise „unelte gramaticale'' ;

10. extinzînd pentru FDFW comparaţia la toate cele 5 082 de cuvinte pe care acesta le cuprinde, am constatat că dintre acestea lipsesc cu totul 129 de cuvinte existente în FP şi care sînt, aproape în totalitate, cuvinte uzuale şi generale în limba franceză, ceea ce arată că nu dimensiunile fondului selectat, ci însăşi metoda statistică determină carenţele constatate ;

11. nu ne pronunţăm aici asupra caracterului adecvat sau nu al listei fondului principal lexical al limbii franceze aşa cum a fost stabilit el de către Paul Miclău pe baza criteriilor propuse de acad. Al. Graur, deoarece cercetarea noastră a urmărit în primul rînd verificarea valabilităţii statisticii pentru determinarea unui vocabular reprezentativ al unei limbi, iar aprecierea valabilităţii fondului principal citat implică şi alte cercetări ;

12. ne raliem deci părerii autorilor francezei fundamentale, după care un vocabular de bază nu se identifică cu o simplă listă de frecvenţă ; carenţele constatate în statisticile cercetate nu se datoresc numai modului concret în care au fost realizate ele (natura şi dimensiunile corpusului, ordinul de mărime al listei la care s-a ajuns, principiile de segmentare şi de identificare a unităţilor lexicale distincte), ci şi metodei înseşi, ceea ce, fără să-i anuleze valoarea, o fac insuficientă pentru atingerea scopului urmărit — stabilirea unui vocabular reprezentativ al unui idiom — dacă nu este coroborată şi cu alte metode.

ABREVIERI

FDFW Alphonse Juilland, Dorothy Brodin, Catherine Davidovitch, *Frequency Dictionary of French Words.* With the collaboration of Mary Ann Ignatius, Ileana Juilland, Lilian Szklarczyk, Haga—Paris, 1970.

FF G. Gougenheim, P. Rivenc, R. Michéa, A. Sauvageot, *L'élaboration du français fondamental (1er degré). Étude sur l'établissement d'un vocabulaire et d'une grammaire de base.* Nouvelle édition refondue et augmentée, Paris, 1964 (ed. I, *L'élaboration du français élémentaire,* 1956).

FP Paul Miclău, *Contribuţii la stabilirea fondului principal lexical al limbii franceze,* în *Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani,* Bucureşti, 1958, p. 575—595.

Statistique et élaboration du vocabulaire fondamental

(Résumé)

L'auteur se propose d'évaluer le rôle de la méthode statistique dans l'élaboration du vocabulaire fondamental d'une langue en se fondant sur l'exemple du français, comparant à cet effet la liste de fréquence qui a servi de base à *L'élaboration du français fondamental,* fondée sur la langue parlée, le *Frequency Dictionary of French Words,* fondé sur le dépouillement de textes littéraires, et la liste du fonds principal lexical du français établie par Paul Miclău selon les critères proposés par A. Graur.

L'auteur constate que les deux statistiques ont conduit à des résultats assez différents, qui reflètent la nature du corpus utilisé ; les différences entre ces statistiques et la liste dressée par Paul Miclău sont encore plus importantes. L'examen comparatif de ces trois listes confirme l'opinion des auteurs du « français fondamental », qui relèvent que la statistique ne donne pas les mots « concrets », voire « disponibles ». Les limites de la méthode statistique ne tiennent pas uniquement aux modalités concrètes de son application (nature et dimensions du corpus, dimensions du vocabulaire établi, etc.), mais également à la méthode même. Il s'ensuit que la statistique ne saurait être utilisée à elle seule, sans l'appui d'autres méthodes, à l'élaboration d'un vocabulaire représentatif d'une langue donnée.

Februarie 1974

Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

MARIUS SALA

DISTRIBUȚIA SINONIMELOR ÎN SPANIOLA AMERICANĂ

Autorul expune principiile unei cercetări privind distribuția sinonimelor în spaniola americană, aspect necercetat pînă în prezent de cei care s-au ocupat de lexicul acestei variante spaniole. Obținerea materialului se va realiza cu ajutorul unui chestionar special ale cărui principii de elaborare sînt arătate în articol. În partea finală se dau primele rezultate obținute, pornindu-se de la șase răspunsuri primite din Argentina, Uruguay, Columbia, Venezuela, Ecuador și Nicaragua.

1. Considerații preliminare

Una dintre principalele constatări care rezultă din studiul diverselor variante geografice este unitatea remarcabilă a teritoriului lingvistic spaniol, ceea ce permite unui vorbitor dintr-un punct oarecare al acestui imens teritoriu să se înțeleagă fără dificultăți, întrebuințînd idiolectul său, cu oricare vorbitor din același domeniu lingvistic.

Pentru a cunoaște mai aprofundat această unitate lingvistică credem că este necesar să fie cunoscute și deosebirile dintre diversele variante ale spaniolei.

2. Problemele diversității lexicului în spaniola americană [1]

Ideea de a cerceta deosebirile dintre diversele variante geografice ale spaniolei a apărut în procesul de elaborare a manualului de introducere în spaniola americană în pregătire la sectorul de limbi romanice al Institutului de lingvistică din București [2].

Am constatat, cu această ocazie, că în studiile consacrate spaniolei americane, fie că este vorba de cunoscutele manuale ale lui M. L. Wagner [3], A. Zamora Vicente [4] sau R. Lapesa [5] care prezintă spaniola din întreg con-

[1] Dăm cuvîntului *american* accepțiunea de „existent în continentul american", fără a considera spaniola americană ca o unitate lingvistică opusă spaniolei peninsulare. Cf. J. P. Rona, *¿Qué es un americanismo?* în *El simposio de México, enero de 1968. Actas, informes y comunicaciones*, México, 1969, p. 148.

[2] Marius Sala, *Principii de elaborare a unei introduceri în spaniola americană*, în SCL XXII (1971), nr. 3, p. 255–259.

[3] *Lingue e dialetti dell'America spagnola*, Florența, 1945.

[4] *Dialectologia española*, Madrid, 1960, p. 306–361; ed. II, Madrid, 1967, p. 378–447.

[5] *Historia de la lengua española*, ed. V, Madrid, 1959, p. 341–364.

tinentul american, fie că este vorba de studii şi monografii dedicate spaniolei vorbite în anumite regiuni, atunci cînd se discută deosebirile lexicale dintre spaniola peninsulară şi cea din America, se menţionează mai ales trei categorii de fapte care se referă la cuvintele spaniole duse odată cu colonizarea în noul continent:

a) a r h a i s m e care nu se mai folosesc în spaniola standard (cf. C. Martínez Gil, *Arcaísmos españoles usados en América*, Montevideo, 1939);

b) cuvinte d i a l e c t a l e care nu există în norma spaniolei standard, dar care sînt foarte răspîndite în spaniola americană. J. Corominas a consacrat acestei chestiuni un amplu studiu (*Indianorománica. Estudios de lexicología hispano-americana. Occidentalismos americanos*, în „Revista de Filología Hispánica" VI (1944), p. 1—35, 139—175, 209—254);

c) termeni m a r i n ă r e ş t i care pot exista şi în norma spaniolei standard, dar, în timp ce în Spania aparţin unei anumite terminologii, deci apariţia lor este limitată la un anumit stil, în spaniola americană apar în mai multe stiluri. Amintim ca un exemplu de lucrare care tratează exclusiv această temă amplul articol al Bertei Elena Vidal de Battini *Voces marinas en el habla rural de San Luis*, în „Filología" I (1949), (p. 105—150).

În ceea ce priveşte cuvintele citate pentru a ilustra aceste categorii de deosebiri dintre lexicul spaniolei peninsulare standard şi acela al spaniolei americane, se poate observa că nu s-a arătat în suficientă măsură care este poziţia cuvintelor respective în structura generală a vocabularului spaniolei vorbite în continentul american. Indicaţiile date de dicţionarele de americanisme nu ne informează suficient despre răspîndirea geografică a diferitelor arhaisme, regionalisme sau termeni marinăreşti. Nu ştim în stadiul actual al cercetărilor ce înseamnă pentru răspîndirea geografică o menţiune ca Venezuela, Chile sau Mexic (pentru a nu vorbi de localizări ca America meridională, Antile sau America Centrală, care sînt evident foarte vagi). Şi mai puţin se poate cunoaşte răspîndirea unui astfel de cuvînt în diversele niveluri ale spaniolei americane (este sau nu singurul termen pentru a denumi o realitate). Putem fi siguri că majoritatea acestor deosebiri de vocabular sînt caracteristici numai pentru anumite regiuni şi în anumite nivele, stiluri ale limbii, pentru că altfel vorbitorii din continentul american nu s-ar înţelege cu uşurinţa cu care se înţeleg folosind fiecare idiolectul său.

Constatarea de mai sus ne sugerează o comparaţie cu situaţia studiilor consacrate cuvintelor autohtone din spaniola americană, unde pînă acum s-au făcut mai ales cercetări privind c a n t i t a t e a acestor cuvinte şi mai puţin cercetări de ordin c a l i t a t i v. Altfel spus, s-au întocmit mai ales liste de cuvinte, ba chiar dicţionare de indigenisme (cf. R. Lenz, *Diccionario etimológico de voces chilenas derivadas de lenguas indígenas americanas*, Santiago de Chile, 1905—1910), fără să se arate care este poziţia acestor cuvinte în structura generală a spaniolei americane. (O excepţie reprezintă studiul lui J. M. Lope Blanch, *El léxico indígena en el español de México*, Méxic, 1969, o analiză temeinică a locului ocupat de elementele indigene în structura generală a vocabularului spaniolei mexi-

cane, a vitalităţii lor diatopice şi diastratice [6].) Atît în cazul indigenismelor, cît şi în cel al arhaismelor, regionalismelor sau termenilor marinăreşti din spaniola americană nu s-a insistat asupra poziţiei acestor cuvinte în structura generală a lexicului spaniolei din America şi deci nu s-a subliniat natura relaţiilor pe care cuvintele în discuţie le-au stabilit cu diferitele sinonime sau cu termenii aparţinînd aceluiaşi cîmp semantic.

Faptele menţionate sînt mai evidente în cazul unor cuvinte care există, după dicţionarele de care dispunem, atît în spaniola peninsulară standard, cît şi în spaniola din continentul american, dar au o distribuţie diferită în diversele variante ale spaniolei. În general, astfel de cuvinte, cum ar fi sinonimele *vergüenza — pena* „ruşine", *apuro — prisa — urgencia — afán* „grabă", *enojarse — enfadarse — molestarse* „a se supăra", nu au fost luate în discuţie la prezentarea deosebirilor existente între spaniola peninsulară şi variantele spaniolei americane (unele consideraţii de acest tip există în cartea lui Ch. Kany, *American-Spanish Semantics*, Berkeley — Los Angeles, 1960, p. 4—8 ; cf. şi traducerea spaniolă : *Semántica hispano-americana*, Madrid, 1962, p. 6—8).

Pornind de la constatarea că în prezent nu se cunoaşte prea bine care este distribuţia lexicului din spaniola americană, am întocmit un chestionar cu ajutorul căruia să obţinem date referitoare la distribuţia unor sinonime în spaniola vorbită în domeniul lingvistic hispanoamerican.

3. Chestionarul

3.1. Principiile de elaborare a chestionarului au fost stabilite în funcţie de obiectivul propus : a scoate în evidenţă distribuţia geografică (diatopică), diastratică şi, în parte, diacronică a unor sinonime din spaniola americană. Adoptînd aceste principii am ţinut seama de asemenea de faptul că este vorba de o a n a l i z ă p r e l i m i n a r ă ; datele obţinute vor fi interpretate şi vor constitui baza unui chestionar mai amplu consacrat aceleiaşi probleme.

3.2. Pentru a stabili l i s t a s i n o n i m e l o r, două colaboratoare, Tudora Şandru-Olteanu şi Maria Grossmann, cercetătoare la sectorul de limbi romanice, au parcurs două dintre cele mai importante dicţionare de americanisme (A. Malaret, *Diccionario de americanismos*, ed. III, Buenos Aires, 1946 ; M. Morínigo, *Diccionario manual de americanismos*, Buenos Aires, 1966) şi au extras cuvintele explicate prin unul sau mai multe sinonime, răspîndite cel puţin în trei ţări neînvecinate (o atenţie specială am acordat cuvintelor date ca avînd o mare răspîndire în continentul american). În selecţionarea seriilor sinonimice am evitat cîteva categorii de cuvinte :

a) termeni pentru faună, floră şi alte realităţi specifice din continentul american, pentru că nu avem a face cu o sinonimie propriu-zisă : termenii din diferitele regiuni ale continentului american denumesc adesea realităţi diferite. Astfel am eliminat serii sinonimice, ca : *agave* (general),

[6] Cf. Marius Sala, *Elemente indigene în lexicul spaniolei din America*, în SCL XXV (1974), nr. 2, p. 183—184.

cabuya (America Centrală, America de Sud), *cabuyo* (Ecuador), *caragra* (America Centrală), *caraguatá* (Río de la Plata), *cocui* (Venezuela), *cocuisa* (Columbia, Mexic, Puerto Rico, Venezuela), *chaguar* (Argentina, Bolivia, Chile, Ecuador, Perú, Uruguay), *chuchao* (Perú), *garavatá* (Bolivia), *henequén* (general), *maguey* (general), *mercal* (Mexic), *mezcal* (Mexic), *neque* (Venezuela), *nequén* (Santo Domingo), *pita* (Mexic), *zapupe* (Mexic), termeni pentru planta cunoscută mai ales sub numele de *agave*. De asemenea, n-am inclus serii ca : *aracaira* (Cuba), *aura* (general), *caracaré* (Puerto Rico), *caracare* (Venezuela), *caraira* (Cuba), *carancho* (Bolivia, Rio de la Plata), *caricare* (Venezuela), *carraco* (Columbia), *carranco* (Paraguay), *carricarri* (Columbia), *cuervo* (general), *cuija*, *cuije* (Mexic), *curiquingui* (Ecuador), *chicore* (Columbia), *chiriguare* (Venezuela), *chombo* (Mexic), *chulo* (Bolivia, Columbia, Venezuela), *dorodoro* (Venezuela), *galembo* (Columbia, Ecuador, Venezuela), *gallinazo* (Perú), *gallote* (Panamá), *guala* (Columbia, Venezuela), *guamanco* (Argentina), *guaro* (Venezuela), *guaraguao* (Antile, Columbia, Panamá), *gus* (Columbia), *huarahuau* (Perú), *iribú* (Argentina, Paraguay), *irubú* (Argentina), *jote* (Argentina, Chile), *noneco* (Costa Rica, Panamá), *nopo* (Mexic, Veracruz), *aripopo* (Columbia, Venezuela), *quolele* (Mexic), *samuro* (Columbia, Venezuela), *sucha* (Bolivia), *tareche* (Bolivia), *taro* (Argentina), *traro* (Chile), *tuy* (Columbia), *urubú* (Río de la Plata), *zouchiche*, *zoncho* (America Centrală), *zope* (America Centrală, Columbia), *zopilote* (general), termeni pentru pasărea cunoscută mai ales sub numele de *aura*;

b) sinonime provenite din limbile indigene, care, de asemenea, nu sînt răspîndite în tot continentul american. Am inclus în schimb unele cuvinte de origine engleză și franceză;

c) termeni cu o încărcătură semantică bogată, fiindcă seria sinonimelor ar fi fost prea mare și din această cauză ar fi fost mai greu să se distingă relațiile dintre ele (de multe ori aceste relații nu aparțin limbii, ci vorbirii individuale). Exemplul clasic care se poate aduce este acela al termenilor pentru „cap" cu una dintre cele mai bogate serii sinonimice, așa cum rezultă din lucrarea citată a lui Ch. Kany (*American-Spanish Semantics*, p. 95; *Semántica hispano-americana*, p. 27—28) și mai ales din articolul consacrat special acestei chestiuni de Kurt Baldinger, *Designaciones de la* cabeza *en la América Española*, în „Anuario de Letras" IV (1964), p. 25—56, care dă peste 160 de termeni folosiți pentru a denumi această noțiune.

Cum inventarul sinonimelor stabilit pe baza dicționarelor lui Malaret și Morínigo cuprinde foarte multe sinonime, am fost obligați să selecționăm un număr mai redus pentru chestionarul preliminar. Operînd această selecție am avut în vedere diferite cazuri : alături de exemple ca *vergüenza — pena* „rușine", adică sinonime existente atît în spaniola peninsulară cît și în diversele variante ale spaniolei americane, am inclus și exemple ca *abombarse — corromperse — podrirse — apicharse — dañarse* „a se strica", adică serii cu sinonime existente în spaniola peninsulară, cărora în spaniola americană le corespunde fie un cuvînt spaniol care aparține unui alt nivel al limbii, fie un împrumut din engleză sau din franceză. Acest chestionar, care numără 283 întrebări, nu pretinde să conțină t o a t e situațiile semnificative referitoare la distribuția sinonimelor din spaniola americană. Adesea, din două serii sinonimice am ales numai una. Pentru

a evita omiterea vreunui exemplu semnificativ, la sfîrşitul chestionarului există o întrebare cu caracter general care va permite cercetătorilor să facă adaosurile necesare.

Întrebările din chestionar sînt grupate pe clase de cuvinte şi, în cadrul fiecărui capitol, în ordinea alfabetică a primului sinonim din serie. Seriile sinonimice care conţin substantive sînt cele mai numeroase (142), fiind urmate de seriile de verbe (90), adjective (43) şi adverbe (8). Iată cîteva exemple :

substantive : *apuro — prisa — urgencia — afán* „grabă"
comercio — tienda — negocio „prăvălie"
carro — automovil — coche „automobil"
clóset — roparo — escaparate — armario — placárd „dulap"
estada — estadía — estancia — permanencia — demora „popas, şedere"
estero — aguazal — charca „mlaştină"
estrellón — choque — encontrón — encontronazo — embestida „ciocnire, izbitură"
golpeador — aldabón — picaporte — llamador — aldaba „mîner la uşă"
pretensión — presunción — orgullo — vanidad „orgoliu"
revancha — desquite — venganza „răzbunare"
vertiente — manantial — fuente — ojo de agua „ochi de apă"

adjective : *desgraciado — infortunado — salado* „nenorocos"
importante — notable — connato — conspicuo — remarcable — destacable „important"
montuno — montaraz — alzado „grosolan"
ñato — chato — romo „cîrn"
prieto — oscuro — negro „negru"
trabajoso — exigente — enfadoso „harnic"

verbe : *alegar — discutir — disputar — altercar — polemizar* „a discuta în contradictoriu"
amarrar — atar „a lega"
balear — fusilar — tirotear — restrillar — disparar — abalear „a împuşca"
enojarse — enfadarse — molestarse „a se supăra"
mandar — dar — tirar — arrojar „a trimite"
voltear — volvar — retornar „a întoarce"

adverbe : *casualmente — precisamente — cabalmente* „din întîmplare"
de arriba — de gorra — de baldis — gratis „de geaba".

3.3. Pentru fiecare serie de sinonime există şase întrebări redactate astfel încît să se poată trage concluzii referitoare la relaţiile dintre diferitele sinonime.

3.3.1. Primele trei întrebări îşi propun să stabilească i n v e n t a r u l exact al sinonimelor din idiolectul informatorului şi să obţină informaţii referitoare la sinonimele care aparţin vocabularului pasiv. Cele trei întrebări sînt :

a) subliniaţi cuvintele din seriile date care sînt curente în localitatea (regiunea) Dvs. Adăugaţi şi subliniaţi eventualele sinonime între-

buințate de asemenea curent în localitatea (regiunea) Dvs. Indicați prin numere ordinea frecvenței;

b) nu subliniați sinonimele al căror sens îl înțelegeți, dar care nu se întrebuințează în localitatea (regiunea) Dvs. Adăugați, fără a sublinia, alte cuvinte care se găsesc în aceeași situație. Unde știți că se întrebuințează?

c) ștergeți sinonimele pe care nu le cunoașteți.

3.3.2. Următoarele trei întrebări au scopul să stabilească d i s t r i b u ț i a sinonimelor din inventarul rezultat din răspunsurile la primele trei întrebări:

a) indicați dacă două sau mai multe sinonime din cele s u b l i n i a t e sînt substituibile în t o a t e contextele și stilurile;

b) indicați sinonimele s u b l i n i a t e care pot fi substituite numai în anumite contexte și stiluri. Precizați care sînt aceste contexte și stiluri;

c) faceți alte observații referitoare la aceste sinonime (dacă sînt sinonime numai în anumite combinații, altele care se întrebuințau în trecut etc.).

4. Date asupra anchetei

4.1. L o c a l i t ă ț i l e a n c h e t a t e: în primul rînd marile centre ale Hispanoamericei și, în măsura posibilului, localități rurale.

4.2. N i v e l u r i l e l i m b i i: mai ales vorbirea cultă medie cu referiri la vorbirea îngrijită (*habla esmerada, actitud formal*) și la vorbirea familiară (*habla familiar, actitud informal*). Cf. J. M. Lope Blanch, *El Proyecto de estudio coordinado de la norma lingüística culta de las principales ciudades de Iberoamérica y de la Península Ibérica*, în *El Simposio de México...*, p. 226.

4.3. A n c h e t a t o r i i: persoane cu pregătire filologică.

4.4. I n f o r m a t o r i i: de preferință doi pentru fiecare localitate.

5. Caracteristicile cercetării

5.1. Studiul distribuției sinonimelor are un caracter net s i n c r o n i c.

5.2. Rezultatele interpretării materialului obținut cu ajutorul chestionarului preliminar vor scoate în evidență, pe baza unei cercetări mai sistematice decît cele anterioare, o serie de deosebiri lexicale între diversele variante ale spaniolei din America. Din analiza sumară a materialului rezultă că în cea mai mare parte a cazurilor diferențele de distribuție nu se referă la cuvintele care aparțin vocabularului fundamental al limbii, ceea ce ne permite să subliniem, o dată în plus, extraordinara unitate a domeniului lingvistic spaniol.

5.3. Cercetarea noastră se deosebește de cea inițiată de OFINES în urmă cu cîțiva ani și ale cărei rezultate parțiale au fost publicate în cîteva numere ale revistei „El español actual", prin seriile de sinonime luate în discuție, mai numeroase în cazul nostru.

Această lucrare nu se suprapune nici impresionantului proiect de studiere a normei lingvistice culte din principalele oraşe ale domeniului lingvistic iberoamerican şi ale Peninsulei Iberice fiindcă tipul de chestionar folosit de noi este cu totul deosebit de chestionarul provizoriu al Comisiei de lingvistică şi dialectologie iberoamericană ale PILEI şi OFINES (*Cuestionario provisional para el estudio coordinado de la norma lingüística culta de las principales ciudades de Iberoamérica y de la Península Ibérica*, México, 1968).

6. Primele rezultate

Aceste observaţii se bazează pe şase răspunsuri dintre cele primite pînă acum şi reprezintă spaniola din Buenos Aires (Argentina),Montevideo (Uruguay), Bogotá (Columbia), Caracas (Venezuela), Guayaquil (Ecuador), Managua (Nicaragua). Cea mai mare parte a răspunsurilor dovedeşte utilitatea studierii distribuţiei sinonimelor din spaniola americană. Deosebirile dintre diferitele regiuni ale continentului american care rezultă din analiza sumară a acestor şase răspunsuri sînt de diferite tipuri :

a) nu toate cuvintele au aceeaşi distribuţie diastratică, adică nu toate aparţin aceluiaşi stil al limbii. În timp ce unele caracterizează vorbirea aleasă, altele aparţin vorbirii familiare, colocviale. De exemplu, unele sinonime din spaniola argentineană aparţin nivelului literar (*fusilar* — *tirotear*), în timp ce altele vorbirii colocviale (*balear* — *disparar*). *Castigar*, *asir*, *polemizar* sînt cuvinte care aparţin nivelului literar, în timp ce sinonimele lor *azotar*, *dar latigazos*, *latiguear* (seria lui *castigar*), *agarrar*, *tomar*, *aprehender* (seria lui *asir*), *discutir*, *alegar*, *altercar*, *disputar* (seria lui *polemizar*) circulă în aspectul colocvial;

b) nu toate cuvintele au aceeaşi distribuţie geografică (diatopică). Dacă în Argentina, Uruguay, Venezuela şi Columbia *freno* este singurul cuvînt pentru „frînă", în Nicaragua, din contra, *breque* este aproape singurul termen folosit pentru a denumi această realitate (*freno* este foarte puţin întrebuinţat) ; în Ecuador se întrebuinţează ambele cuvinte, dar în timp ce şoferii preferă pe *freno*, lucrătorii de la căile ferate preferă pe *breque*. Acelaşi lucru se petrece cu seria sinonimică *carro* — *coche* — *automóvil* (Columbia, Ecuador şi Nicaragua), *carro* — *automóvil* (Venezuela : *coche* nu se foloseşte), *coche* — *automóvil* (Uruguay) ; în Argentina nu există *carro*, dar în schimb *auto* este mai frecvent.

Nu toate cuvintele considerate caracteristice pentru spaniola americană au aceeaşi frecvenţă în tot continentul latino-american. De exemplu, *amarar* „a lega", termen provenit din terminologia maritimă spaniolă, este foarte frecvent în Venezuela, Columbia, Ecuador şi Nicaragua, unde sinonimul lui, *atar*, este puţin frecvent, spre deosebire de Argentina şi Uruguay, unde *atar* continuă să fie cel mai frecvent. Seriile de acest tip sînt numeroase : între *apellido* şi *apelativo*, primul este mai frecvent în Argentina şi Uruguay, iar al doilea în Columbia ; în Nicaragua şi Venezuela cei doi termeni nu sînt sinonimi, în timp ce în Ecuador *apelativo* reprezintă uzul vechi. Situaţia este mai interesantă cînd seria sinonimică are un număr mai mare de membri, ca în exemplele următoare (în fiecare serie sinonimele sînt date în ordinea frecvenţei) : *limosnero* — *mendigo* —

pordiosero (Columbia), *mendigo — pordiosero — limosnero* (Argentina, Uruguay), *mendigo — limosnero — pordiosero* (Venezuela), *mendigo — pordiosero* (Ecuador), în timp ce în Nicaragua cei trei membri ai seriei au aceeaşi poziţie; ***pálpito — corazonada — presentimiento*** (Argentina), ***pálpito — corazonada — presentimiento — intuición*** (Ecuador), ***presentimiento — corazonada — pálpito*** (Columbia), ***presentimiento — corazonada — intuición — pálpito — presagio*** (Venezuela), ***presentimiento — corazonada*** (cele două cuvinte au aceeaşi poziţie în Nicaragua, unde *pálpito* nu există în această serie sinonimică).

Nu încape îndoială că rezultatele anchetei ar fi mai interesante dacă pentru fiecare ţară am avea la dispoziţie mai multe răspunsuri. Din exemplele de care dispunem rezultă că cercetarea distribuţiei cuvintelor spaniole trebuie să fie luată în considerare în discuţia referitoare la unitatea şi diversitatea spaniolei americane.

La distribución de los sinónimos en el español americano

(Resumen)

El autor expone los principios de una investigación acerca de la distribución de los sinónimos en el español americano, aspecto que no ha sido investigado hasta ahora por los que han ocupado del léxico de esta variante española. La recopilación del material se realizará a base de un cuestionario especial, cuyos principios de elaboración se hallan expuestos en este artículo. En la parte final se presentan los primeros resultados de la investigación, teniéndose como punto de partida seis respuestas de Argentina, Uruguay, Columbia, Venezuela, Ecuador y Nicaragua.

Februarie 1974

Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

RICHARD SÎRBU

ANALIZA SEMICĂ A UNOR ANTONIME CARE DENUMESC SENTIMENTE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

În articol se discută posibilitatea aplicării metodei de analiză semică în cercetarea structurii semantice a antonimelor. Se arată că, spre deosebire de alte modalități de studiere a antonimelor, analiza semică permite investigarea substanței semantice în sine, a lexemelor contrarii, la nivelul discret al componentelor de sens — al semelor — în vederea relevării esenței antonimiei lexicale. Plecînd de la rezultatele analizei unui grup de antonime care denumesc sentimente în limba română, autorul propune definirea lexemelor cercetate în termenii semelor comune și ai semelor incompatibile contrarii.

1.1. Antonimele reprezintă acea zonă din sistemul lexical al unei limbi în care organizarea unităților este mai evidentă datorită raporturilor clare de opoziție în care sînt angajate lexemele cu sens contrar.

Cu toate acestea, despre antonime s-a scris mai puțin decît despre alte categorii semasiologice, cum ar fi sinonimele sau omonimele. Nu s-a clarificat încă nici noțiunea de „cuvinte cu sens opus", care stă la baza definirii antonimelor, ca urmare firească a faptului că nu s-a lămurit în ce constă, de fapt, esența antonimiei lexicale. În ultimul timp s-au făcut și unele încercări de analiză structural-semantică a antonimelor [1]. Dar nici din unghiul de vedere al acestei modalități de cercetare nu s-a ajuns încă la o definiție unanim acceptată a lexemelor cu sens contrar. Drept consecință, nici în practica lexicografică antonimelor nu li se acordă întotdeauna importanța cuvenită. Avem în vedere atît locul, adesea neînsemnat, pe

[1] Pentru unele modalități structurale de cercetare și definire a antonimelor vezi, de exemplu, A. M. Korneeva, *Glagoly antonimy v sovremennom nemeckom jazyke*, în „Učenye zapiski l-ogo MGPIIJa", fasc. 35 (1966), p. 116—135; H. P. Edmundson, *Mathematical Models of Synonymy*, în „International Conference on Computational Lingvistics", University of California, Los Angeles, 1965; Ju. D. Apresjan, *Opyt teorii antonimov*, în *Structurnye matematičeskie metody modelirovania jazyka*, I, Kiev, 1970; Alexandra Roceric, *Aspects of Antonymy in the Roumanian Language*, CLTA IX (1972), nr. 1, p. 37—53.

care îl ocupă ele în dicționarele explicative [2], cît și numărul relativ redus al dicționarelor de antonime, în general [3].

O asemenea situație nu ne surprinde, însă, atîta timp cît există încă o diversitate de păreri în legătură cu categoriile de cuvinte care pot contracta raporturi de antonimie [4], cît nu există o concepție unanim acceptată în legătură cu criteriile potrivit cărora trebuie stabilite cuplurile antonimice ale unei limbi. Astfel, pînă în prezent, antonimia lexicală a fost tratată fie de pe poziții pur logice, fără a se insista asupra laturii lingvistice a acestui fenomen lexical, fie de pe poziții lingvistice, luîndu-se în conside-

[2] Indicarea antonimelor în dicționarele explicative ale diferitelor limbi este un lucru curent, relevarea opoziției antonimice la descrierea sensurilor cuvintelor fiind un procedeu în general frecvent folosit în lexicografie. Dar în acest tip de lucrări lexicografice antonimele nu sînt reprezentate pe măsura importanței pe care o au în limbă. Dicționarele explicative nu oferă o prezentare completă a antonimelor unei limbi. De exemplu, în *Dicționarul limbii române literare contemporane* (DLRLC), I—IV, București, 1955—1957, lexemele însoțite de marca lexicografică „în opoziție cu..." sînt foarte puține. Astfel, dintre substantivele care denumesc sentimente, sînt prezentate ca antonime numai lexemele *antipatie — simpatie*. Situații similare întîlnim și în dicționarele explicative ale altor limbi (vezi, de ex., *Dictionnaire du français contemporain*, Paris, 1966 ; *Slovar' sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka*, I—XVII, Moscova — Leningrad, 1950—1965). În unele dicționare explicative opoziția antonimică nu se evidențiază deloc. (Cf. *Dicționarul limbii române moderne* (DLRM), București, 1958).

Antonimele mai pot fi întîlnite în unele dicționare de sinonime (vezi, de ex., K. Peltzer, *Das treffende Wort. Wörterbuch sinnverwandter Ausdrücke*, ediția a 6-a, München, 1966 ; *Slovar' sinonimov russkogo jazyka v dvuh tomah*, Leningrad, 1970—1971). Dar nici aceste dicționare nu oferă o prezentare sistematică și completă a antonimelor unei limbi, întrucît cuvintele cu sens contrar sînt folosite în acest caz doar ca mijloc auxiliar de descriere a sensului sinonimelor.

[3] În prezent există doar cîteva dicționare de acest fel, în care antonimele își găsesc locul cuvenit într-o prezentare sistematică pe serii sau perechi, fiind însoțite de contexte ilustrative (vezi, de ex., V. N. Komissarov, *Slovar' antonimov sovremennogo anglijskogo jazyka*, Moscova, 1964 ; V. M. Zavjalova, *Antonimy (posobie po leksike nemeckogo jazyka)*, Moscova, 1969 ; L. A. Vvedenskaja, *Slovar' antonimov russkogo jazyka*, Moscova, 1971 ; M. Bucă, I. Evseev, *Antonimele limbii ruse. Dicționar*, Timișoara, 1973 (litografiat). Despre unele dicționare de antonime ale limbii franceze, vezi G. Matoré, *Histoire des dictionnaires français*, Paris, 1968, p. 171. Antonimele pot fi întîlnite mai mult în lucrări lexicografice cu caracter mixt, alături de sinonime, și anume în dicționare de sinonime și antonime, și acestea, dealtfel, destul de restrînse ca număr — cf. P. M. Roget, *Thesaurus of English Words and Phrases*, Londra, 1962 [ediția apărută în 1911 la New York este intitulată *Synonyms and Antonyms* (*Thesaurus of English Words and Phrases*)] ; James C. Fernald, *English Synonyms and Antonyms, with Notes on the Correct Use of Prepositions*, New York — Londra, 1914 ; *Webster's Dictionary of Synonyms. A Dictionary of Discriminated Synonyms with Antonyms and Analogous and Contrasted Words*, 1942 ; D. Cinti, *Dizionario dei sinonimi e contrari*, ed. a III-a, Milano, 1949 ; Sans de Robles, *Ensayo de un diccionario español de sinónimos y antónimos*, ed. a III-a, Madrid, 1953 ; Fr. Fernandes, *Dicionario de sinónimos e antónimos de lingua portugèsa*, ed. a 11-a, Porto Algere, 1957 ; Colins Gem, *Dictionary of Synonyms and Antónyms*, Londra — Glascow, 1964 ; H. Dupuis, *Dictionnaire des synonymes et des antonymes*, Paris, 1962.

[4] Unii lingviști, ca R. A. Budagov, consideră, de pildă, că pot avea antonime numai cuvintele care „într-un fel sau altul, direct sau indirect, sînt legate de exprimarea noțiunilor calitative" (*Introducere în știința limbii*, traducere din limba rusă de G. Mihăilă, București, 1961, p. 74). Aceeași părere o împărtășește și L. Ju. Maksimov în teza sa de doctorat (*Antonimia kak odin pokazatelej kačestvennosti prilagatel'nyh*, Moscova, 1958, p. 17 și urm.). În acest fel, cuvintele care exprimă opoziții cantitative (*mult — puțin*), temporale (*zi — noapte*) și spațiale (*stînga — dreapta, a intra — a ieși*) sau acțiuni (*a începe — a termina*) nu sînt incluse în categoria antonimelor.

Alți lingviști, dimpotrivă, lărgesc prea mult sfera antonimiei lexicale, considerînd drept antonime și cuvinte care se opun după sex (*băiat — fată, capră — țap* ș.a. ; cf. V. N. Kljueva, *Problema antonimov*, în „Učenye zapiski 1ogo MGPIIJa imeni M. Toreza IX (1956), Moscova, p. 81) sau după alte trăsături care pot contrasta numai în anumite contexte (*cer — pămînt*, cf. Lucia Wald, *Antonimele în sistemul lexical*, în „Sistemele limbii", București, 1970, p. 77).

rație însă numai manifestarea contextuală a antonimelor, distribuția lor lexicală. Nici într-un caz, nici într-altul nu s-a ajuns la dezvăluirea esenței antonimiei lexicale, nu s-a putut explica ce se înțelege prin s e n s u r i o p u s e.

1.2. Analizînd antonimia lexicală după criterii pur logice, unii cercetători au definit raporturile dintre cuvintele cu sens contrar drept un tip de relații dintre noțiunile incompatibile din logică, restrîngînd sfera antonimelor numai la cuvintele ce exprimă noțiuni contrarii între care întotdeauna există un termen intermediar [5]. În această interpretare multe cuvinte cu sens contrar, mai ales acelea care nu admit gradații logice, ca *viață — moarte*, *căsătorit — celibatar* ş.a., nu ar întruni condițiile pentru a fi considerate antonime, fapt ce contravine realității lingvistice [6].

Alți cercetători, dimpotrivă, consideră că antonimele sînt expresia lingvistică numai a noțiunilor contradictorii din logică, restrîngînd sfera antonimelor la cuplurile în care unul din termenii contrari este format cu ajutorul negației [7]. Avînd în vedere că opoziția lingvistică este mult mai largă decît cea logică [8], credem că acest criteriu al definirii antonimelor în termenii opozițiilor logice de contrarietate și contradicție, deși este necesar pentru relevarea nucleului semantic al antonimelor în general [9], nu acoperă în întregime ansamblul relațiilor de antonimie, și de aceea este insuficient. Analiza în termenii categoriilor logice trebuie completată de analiza lingvistică.

1.3. Tratarea antonimiei lexicale de pe poziții pur lingvistice presupune că două lexeme, pentru a fi considerate antonime, trebuie să îndeplinească următoarele condiții:

(a) să fie întrebuințate în opoziție nemijlocită în contexte antonimice-tip (în construcții de o anumită structură sintactică, în care sînt prezenți ambii termeni ai unui cuplu);

(b) să existe o identitate a posibilităților de îmbinare a cuvintelor antonime cu alte cuvinte (distribuție lexicală și gramaticală identică) [10].

[5] C. K. Ogden, *Opposition. A linguistic and psychological analysis*, Londra, 1934; *Webster's Dictionary of Synonyms...*, 1942, p. XXVIII—XXXIII; M. D. Lesnik, *Ob antonimičnosti prilagatel'nyh „bol'šoj", „malyj", „malen'kij" i sfere ih upotreblenija*, în „Učenye zapiski LGU", fasc. 18, 1952, nr. 161, p. 84 și urm.; L. Ju. Maksimov, *op. cit.*, p. 15 și urm.; V. N. Kljueva, *op. cit.*, p. 79—80.

[6] Cf. J. Lyons, *Structural semantics. An analysis of part of the vocabulary of Plato*, Oxford, 1967, p. 61.

[7] Vezi, de ex., A. V. Isačenko, *Binarnost', privativnye oppozicii i gramatičeskoe značenie*, în „Voprosy jazykoznanija" XII (1963), nr. 2, p. 41.

[8] Lucia Wald, *op. cit.*, p. 76—77.

[9] Deosebit de interesantă ni se pare opinia cercetătoarei E. I. Rodičeva (*K probleme antonimii*, în „Semantičeskie i fonologičeskie problemy prikladnoj lingvistiki", vyp. 3, Moscova, 1968, p. 284—288), care, bazîndu-se pe teoria opozițiilor din fonologie a lui N. S. Trubetzkoy, completată cu elemente din teoria corelațiilor morfologice a lui R. Jakobson, admite posibilitatea apropierii noțiunilor contradictorii de noțiunile contrarii prin „transformarea contradicției în contrarietate" (p. 288) și încadrează sistemul opozițiilor logice (privative, graduale și echipolente) în categoria unor opoziții mai largi (mono-, bi-, tridimensionale și vectoriale), plecînd de la ideea că antonimia lexicală este un fenomen psiholingvistic (p. 289—296).

[10] Vezi N. V. Komissarov, *Problema opredelnija antonima*, în „Voprosy jazykoznanija" VI (1957), nr. 2, p. 53 și urm.; cf. și Otto Duháček, *Sur quelques problèmes de l'antonymie*, în „Cahiers de lexicologie" VI (1965), nr. 1, p. 55—66.

O astfel de concepţie în tratarea antonimiei lexicale ne ajută, credem, doar să analizăm mijloacele de evidenţiere contextuală a antonimelor, să relevăm modalitatea de manifestare a antonimiei lexicale, nu însă să dezvăluim esenţa acesteia [11]. Pe lîngă aceasta, analiza distribuţională poate evidenţia, în ultimă instanţă, mai mult identitatea sferelor de îmbinări lexicale şi sintactice (în formule structurale de distribuţie sau în contexte tipice), deci ceea ce reuneşte două cuvinte într-o paradigmă antonimică, şi mai puţin ceea ce le opune în mod diametral, şi ceea ce constituie, de fapt, esenţa antonimiei.

2. Pentru a înţelege în ce constă esenţa antonimiei lexicale, ce se înţelege prin „sensuri opuse", este absolut necesar să se facă o investigare a substanţei semantice a antonimelor, care face posibilă dispunerea lor în sistemul limbii ca unităţi contrarii şi care explică antonimia dintre două cuvinte, la nivelul discret al componentelor de sens (al s e m e l o r). Această modalitate de studiere a lexemelor cu sens contrar, spre deosebire de alte metode de analiză, ne ajută să dezvăluim natura antonimiei lexicale ca fenomen lingvistic, care este adesea „secondat" de polisemia sau sinonimia unităţilor opozabile.

2.1. Plecînd de la premisa că fiecare cuvînt, în totalitatea sensurilor sale, constituie un l e x e m şi că fiecare sens al acestuia reprezintă un s e m e m, iar o componentă minimală a sensului un s e m, admitem implicit posibilitatea dispunerii substanţei semantice a cuvintelor în mod eşalonat pe trei nivele: l e x e m i c, s e m e m i c şi s e m i c. Pentru dezvăluirea esenţei antonimiei lexicale este necesar să se pătrundă în structura unităţilor opozabile la nivelul s e m e m e l o r şi să se efectueze analiza la nivelul s e m e l o r [12]. Acceptînd posibilitatea utilizării analizei semice în investigarea structurii semantice a antonimelor [13], plecăm de la ideea că s e m e l e reprezintă generalizarea şi reflectarea în sistemul semantic al limbii a însuşirilor contrarii obiective ale fenomenelor şi obiectelor, precum şi a relaţiilor din lumea reală. Totodată, semele reflectă existenţa unor opoziţii stabile în conştiinţa lingvistică a vorbitorilor.

[11] Aceste condiţii de apariţie în context, e drept, sînt obligatorii pentru ca două cuvinte să fie considerate antonime, dar capacitatea antonimelor de a îndeplini aceste condiţii derivă din însăşi structura lor semantică, din faptul că ele dispun virtual de anumite componente de sens contrarii, care determină apariţia lor în context în opoziţie nemijlocită.

[12] Prin *semem* înţelegem, urmîndu-l pe B. Pottier (*Vers une sémantique moderne*, în TraLiLi II (1964), nr. 1, p. 122 şi urm.), un fascicul de s e m e care individualizează un lexem monosemantic. În cazul cuvintelor polisemantice considerăm că fiecare semem reprezintă un fascicul de seme. Cu alte cuvinte, fiecare „sens" se descompune într-un fascicul de componente ireductibile semantic; vezi şi E. Coseriu, *Pour une sémantique diachronique structurale*, în TraLiLi II (1964), nr. 1 p. 159 şi urm.; S. Stati, *Trăsături semantice adjectivale*, în SCL XXIV (1973), nr. 2, p. 139; A. Greimas, în cartea sa *Sémantique structurale. Recherche de méthode*, Paris, 1966, p. 42 şi urm., consideră că lexemul este o combinare între un invariant semic permanent şi semele contextuale, care sînt variabile semice ce determină modificările de sens ale unui cuvînt în diferite contexte.

[13] În legătură cu analiza semică şi terminologia utilizată de noi, vezi Constant Maneca, *Analiza semică a lexicului*, în LR XVIII (1969), nr. 1, p. 3–24; Edward Bendix, *Componential Analysis of General Vocabulary*, Bloomington, 1966, p. 2–5; M. D. Stepanova, *Voprosy komponentnogo analiza*, în „Inostrannye jazyhi v škole", nr. 5, 1966, p. 34–40; *Sinonimia v svete semičeskogo analiza leksičeskih microstructur*, în „Limba şi literatura moldovenească" XII (1970), nr. 2, p. 43–54; Ju. D. Apresjan, „*Distributivnyj analiz značenij i structurnye semantičeskie polja*, în „Leksikografičeskij zbornik", I (1962), p. 52–72; Idem, *O ponjatijah i metodah structurnoj leksikologii*, în „Problemy structurnoj lingvistiki", Moscova, 1962, p. 141–196.

Inventarul de seme incluse în sfera unui cuvînt reprezintă, aşadar, atît valoarea denominativă a semnului lingvistic, cît şi valoarea lui relaţională. Semele conţin, prin urmare, referiri la o noţiune, referiri la o realitate ontică, contribuind în acelaşi timp la conturarea sensului unui cuvînt în conştiinţa lingvistică a vorbitorilor şi, respectiv, în sistemul limbii [14]. Aceste elemente ireductibile semantic, stabilite pe baza opoziţiilor distinctive, exprimă trăsăturile diferenţiale ale cuvintelor, constituindu-se ca elemente relaţionale ce formează baza contrastantă a relaţiilor paradigmatice dintre antonime. Numărul de seme care definesc un cuvînt trebuie să fie minimal, dar suficient pentru individualizarea fiecărui semnificat în raport cu celelalte şi pentru redarea valorii semantice corespunzătoare. Acest minimum pentru diferenţierea semnificaţiilor este condiţionat de principiul economiei mijloacelor limbii [15].

2.2. Pentru o mai mare obiectivitate, în analiza lexemelor antonime trebuie să se plece de la informaţia fundamentală a cuvintelor cercetate. O astfel de informaţie trebuie să fie suficient de evidentă şi să corespundă reprezentării generale despre obiectul denumit. Asemenea informaţii, aşa cum susţin, de exemplu, I. Ju. Apresian [16] şi E. A. Nida [17], pot fi găsite în dicţionarele explicative care descriu cuvintele în termenii contextului lingvistic. De aceea, pentru relevarea componentelor semice ale antonimelor, am folosit atît dicţionarele explicative, pentru confruntarea definiţiilor lexemelor opozabile [18], cît şi contexte lingvistice mai largi, excerptate din literatura beletristică [19].

2.3. Analiza semică, spre deosebire de celelalte modalităţi de investigare a antonimelor, are avantajul de a releva, pe lîngă trăsăturile de sens comune termenilor opuşi, care explică reunirea lor într-o paradigmă, şi acele trăsături de sens (seme), care explică raportul de opoziţie diame-

[14] „Semele sînt trăsături distinctive de ordin lingvistic, pentru că orice schimbare la nivelul lor produce — cel puţin în principiu — nu o simplă schimbare de sens sau înlocuirea unei noţiuni cu alta, ci un alt cuvînt", S. Stati, *Probleme actuale ale semanticii lingvistice*, în „Limbaj, logică, filozofie", Bucureşti, 1968, p. 27.

[15] Referitor la minimul de trăsături distinctive semantice suficient pentru definirea şi individualizarea semnificaţiilor, vezi I. Coteanu, *Contribuţii la o semasiologie sistematică*, în „Probleme de lingvistică generală", I, Bucureşti, 1959, p. 14.

[16] *Sovremennye metody izučenia značenij i nekotorye problemy structurnoj lingvistiki*, în „Problemy structurnoj lingvistiki", Moscova, 1963, p. 106.

[17] *Analysis of Meaning and Dictionary Making*, în trad. rusă (*Analiz značenija i sostavlenie slovarej*), în „Novoe v lingvistike", II, Moscova, 1962, p. 45.

[18] *Dicţionarul limbii române literare contemporane* (DLRLC) I—IV, Bucureşti, 1955—1957; *Dicţionarul limbii române moderne* (DLRM), Bucureşti, 1958.

[19] În afară de exemplele pe care le-am extras direct din DLRLC, exemplele ilustrative în care antonimele apar în opoziţie nemijlocită, au fost excerptate din operele unor scriitori clasici şi contemporani: Gr. Alexandrescu, *Poezii alese*, Bucureşti, 1951; V. Alecsandri, *Opere*, I, *Poezii*, Bucureşti, 1966; M. Eminescu, *Opere alese* (vol. I, Bucureşti, 1964; vol. II, Bucureşti, 1964; vol. III, Bucureşti, 1965); Şt. O Iosif, *Opere* (vol. I, Bucureşti, 1970; vol. II, Bucureşti, 1971); O. Goga, *Opere* (vol. I—II, Bucureşti, 1967); Al. Vlahuţă, *Scrieri alese* (vol. I, vol. II, Bucureşti, 1963); Ionel Teodoreanu, *Opere alese* (vol. I, Bucureşti, 1968); Idem, *Fata din Zlataust* (vol. I—II, Bucureşti, 1932); L. Rebreanu, *Răscoala*, Bucureşti, 1966; Idem, *Ion*, Bucureşti, 1966; M. Sadoveanu, *Opere alese* (vol. I—II, Bucureşti, 1952); Z. Stancu, *Dulăii*, Bucureşti, 1953; M. Preda, *Moromeţii* (ed. a 6-a, Bucureşti, 1962, precum şi din culegerea de proverbe alcătuită de G. Munteanu (*Proverbele româneşti*, Bucureşti, 1967). Am mai apelat la *Dicţionarul limbii poetice a lui Eminescu*, Bucureşti, 1968, şi la Tudor Vianu, *Dicţionar de maxime comentat*, ed. a II-a, Bucureşti, 1971.

trală dintre unităţile antonimice, şi anume acele trăsături distinctive semantice incompatibile care se exclud, dar, în acelaşi timp, se şi presupun reciproc în conţinutul cuvintelor antonime. Aceste din urmă componente semantice, care polarizează după înţeles două lexeme, pot fi denumite s e m e i n c o m p a t i b i l e c o n t r a r i i. Ele explică antonimia lexicală numai cu condiţia existenţei unei baze semantice comune, s e m e l e c o m u n e fiind premisa obligatorie a opoziţiei antonimice dintre două cuvinte.

Un element esenţial de care trebuie să se ţină seama în analiza semică constă în faptul că, într-o paradigmă cu relaţii antonimice, membrii opuşi trebuie să aibă un conţinut semantic de acelaşi grad de abstracţie lexicală, fiind părţi egale opuse ale unui tot unitar, conţinînd, deci, un volum egal de informaţii.

3. În cele ce urmează vom încerca să aplicăm principiile teoretice enunţate mai sus în analiza unui grup de antonime care denumesc sentimente în limba română contemporană. Au fost supuse analizei următoarele serii şi cupluri antonimice [20] :

I. *iubire*, *prietenie*, *simpatie*, *afecţiune* — *aversiune*, *antipatie*, *duşmănie*, *ură* ;

II. *bucurie*, *veselie*, *mulţumire* — *nemulţumire*, *tristeţe*, *amărăciune*, *mîhnire*, *durere*, *jale* ;

III. *fericire* — *nefericire* ;

IV. *speranţă*, *nădejde* — *desperare*, *deznădejde* ;

V. *încredere* — *neîncredere* ;

VI. *respect*, *stimă*, *consideraţie*, *admiraţie*, *veneraţie* — *desconsideraţie*, *dispreţ*.

Pentru stabilirea listei de antonime de mai sus, am parcurs două etape principale : 1) delimitarea grupului de antonime care denumesc sentimente, pe baza informaţiilor oferite de DLRLC şi DLRM şi de unele tratate de psihologie [21], 2) selectarea s e m e m e l o r ce ne interesează prin confruntarea definiţiilor din dicţionare [22].

După definitivarea ansamblului de s e m e m e antonime am procedat la analiza semică propriu-zisă, constînd din descompunerea s e m e-

[20] În continuare, la descrierea relaţiilor antonimice vom utiliza termenul s e r i e a n t o n i m i c ă pentru a desemna serii de sinonime care se afla între ele în raporturi de antonimie, iar termenii c u p l u sau p e r e c h e de antonime — cînd avem în vedere opoziţiile binare, corelaţia dintre două antonime din cadrul s e r i i l o r a n t o n i m i c e.

[21] Am avut în permanenţă în vedere modul în care sînt descrise şi definite sentimentele — „obiecte" din realitatea introspectă umană reprezentînd „trăiri ale omului în relaţiile sale faţă de realitate". Cf. *Psihologia generală* (sub redacţia prof. Al. Roşca), Bucureşti, 1966, p. 272—273; V. Pavelcu, *Din viaţa sentimentelor*, Bucureşti, 1969; N. D. Pîrvu, *Structura psihologică a limbii române*, în AUT VIII (1969), p. 9—27.

[22] Astfel, în analiza perechii *simpatie* — *antipatie*, de exemplu, ne-a interesat doar unul din sensurile lexemului polisemantic *simpatie*, şi anume „atracţie, înclinare, afinitate pe care cineva o simte faţă de o persoană sau pe care o inspiră unei persoane; afecţiune, prietenie", sens în care contractează raporturi de antonimie cu lexemul monosemantic *antipatie*. Celelalte sensuri ale cuvîntului *simpatie* („persoană faţă de care cineva are simpatie sau dragoste", „dependenţă ce există între nervii a două organe..."), care nu se referă la sentimente şi care nici nu intră în relaţii de antonimie, nu ne-au interesat.

m e l o r în s e m e şi stabilirea, cu ajutorul dicţionarelor şi pe cale experimentală [23], a inventarului de s e m e relevante în opoziţia antonimică.

3.1. În acest fel s-a putut stabili că în conţinutul antonimelor cercetate există trei categorii de componente semantice:

A. S e m e c o m u n e întregului grup de antonime (semele cîmpului semantic şi semele categoriale): SC_{ob} („obiect"), SC_{ab} („abstract"), SC_{af} („afect").

Întrucît acest tip de seme nu pune în evidenţă elementele esenţiale ale opoziţiei semantice, nu le vom aminti de fiecare dată pe parcursul lucrării, fără ca, prin aceasta însă, să diminuăm importanţa pe care o au la limitarea sferei relaţiilor antonimice în cadrul cuvintelor care au acelaşi grad de abstracţie lexicală şi aparţin aceleiaşi clase lexical-gramaticale (aceleiaşi părţi de vorbire). Dacă două lexeme nu dispun de aceleaşi seme *SC* în conţinutul lor, chiar dacă ele sînt incompatibile din punct de vedere semantic, nu pot fi considerate antonime, deoarece aparţin unor categorii neomogene sub aspect lexical-gramatical (cf. *tristeţe* : *vesel*).

În cazul nostru, s e m e l e „obiect", „abstract", „afect" reunesc în relaţii paradigmatice s u b s t a n t i v e a b s t r a c t e c e d e n u m e s c s e n t i m e n t e.

B. S e m e c o m u n e d e r e f e r i n ţ ă, specifice termenilor opozabili din cadrul unei serii antonimice (*Sc*). Distingem două tipuri de astfel de seme:

(a) S e m e c o m u n e unor subansambluri întregi de sememe, de regulă seriilor sinonimice ce se află în raporturi de antonimie între ele (Sc_1). În ansamblul de sememe cercetat am delimitat următoarele seme comune (Sc_1):

— „afectiv" („privitor la gradul de afecţiune");
— „privitor la gradul de satisfacţie";
— „privitor la perspectiva de împlinire a unor aspiraţii";
— „referitor la siguranţa în dreptatea, fidelitatea, bunăcredinţa, cinstea cuiva";
— „atitudine", „privitor la gradul de apreciere a cuiva (ceva)";
— „raportare la soarta, suferinţa cuiva".

(b) S e m e c o m u n e, specifice termenilor contrari ai fiecărui cuplu antonimic (Sc_2). Aceste seme se referă în exclusivitate la membrii unei singure perechi de antonime, conţinînd informaţii proprii numai acestora. Astfel de seme sînt Sc_2 „reciprocitate" (cf. antonimele *prietenie — duşmănie*) şi semele „intensităţii" (vezi tabelele de mai jos). Ele fac posibilă corelaţia paradigmatică dintre doi termeni diametral opuşi care conţin acelaşi volum de informaţie. Existenţa celor două tipuri de seme comune în conţinutul a două antonime este o condiţie absolut obligatorie. Semele

[23] Am utilizat în acest sens rezultatele unui experiment psiholingvistic prin care am urmărit reacţia unui grup de vorbitori la perechea antonimică. Subiecţii anchetaţi, în majoritatea lor profesori şi studenţi filologi, au trebuit: (a) să indice cuvîntul cu sens contrar faţă de cuvîntul stimul şi (b) să aprecieze, în cadrul seriilor antonimice, gradele de intensitate ale sentimentelor desemnate de antonime. Majoritatea subiecţilor au indicat corect perechea antonimică, ceea ce confirmă faptul că antonimele s-au statornicit în conştiinţa lingvistică a vorbitorilor sub forma unor cupluri stabile. Informaţiile primite în legătură cu intensitatea sentimentelor exprimate de antonime au fost confruntate cu informaţiile furnizate de dicţionare şi cu unele elemente desprinse din întrebuinţarea antonimelor în context (vezi nota 19).

Sc_1 şi Sc_2 ne oferă posibilitatea de comparaţie a sensurilor opozabile, delimitînd strict cadrul de referinţă comun ambelor lexeme contrarii. În lipsa acestor componente, două cuvinte, chiar dacă sînt incompatibile sub aspect semantic, nu pot îndeplini condiţia de a fi antonime (cf. *cinste* : *minciună*).

C. Seme incompatibile contrarii (*Si*). Aceste componente semantice se presupun şi se exclud reciproc în conţinutul a două antonime, făcînd ca între lexemele opozabile să existe un raport de contrarietate semantică. Semele incompatibile (*Si*) conţin informaţii contrarii în cantităţi egale, care se exclud reciproc, de exemplu, „afectiv — simpatetic" / „repulsiv — advers", „atracţie" / „respingere" (cf. *iubire — ură*, *simpatie — antipatie* ş.a.), sau informaţii despre *prezenţa* sau *absenţa* unui sem comun, de exemplu, „prezenţa" / „absenţa" semului „siguranţa în dreptatea, fidelitatea, buna-credinţa, cinstea cuiva" (cf. *încredere — neîncredere*).

3.1.2. În afară de semele (comune şi incompatibile) descrise mai sus, în conţinutul antonimelor pot fi întîlnite şi componente semantice care nu au corespondente perfect opuse şi pe care le-am denumit seme suplimentare, iar în tabelele de mai jos le-am inclus în rubrica „surplus semic". Semele suplimentare apar numai în structura semantică a unuia din termenii opozabili şi fac ca relaţiile de antonimie dintre două lexeme să fie incomplete (aproximative), iar lexemele opuse — cvasiantonime.

3.2. În cadrul seriilor antonimice cercetate distingem unele sememe care, avînd în componenţa lor seme comune şi seme incompatibile caracteristice pentru mai multe perechi de antonime, pot fi considerate arhisememele seriei antonimice [24]. Ele conturează limitele unui subansamblu de sememe al căror conţinut îl implică, dar nu-l epuizează decît parţial, avînd valoarea de trăsături distinctive semantice în delimitarea seriilor antonimice respective. Cu ajutorul acestor arhisememe, care, găsindu-şi expresie în sistemul lexical al limbii, sînt, de fapt, arhilexeme [25], pot fi explicate toate celelalte lexeme din cadrul unui subansamblu (serie antonimică), de exemplu, *afecţiune** — *aversiune**, *mulţumire** — *nemulţumire**, *reverenţă** — *ireverenţă** [26] (vezi mai jos tabelul cu rezultatele analizei semice). Se observă aici un fenomen interesant, cînd o unitate semantică, cu valoare de arhisemem (arhilexem), îndeplineşte funcţia de trăsătură distinctivă semantică (de sem comun), în delimitarea subansamblului de lexeme contrarii, în cazul nostru, a seriilor sinonimice ce se află în raporturi de antonimie între ele [27].

4. Rezultatele analizei semice a paradigmelor antonimice cercetate vor fi prezentate în continuare sub formă de tabele [28] însoţite de comentarii.

[24] Cf. B. Pottier, *op. cit.*, p. 122—123.

[25] *Ibidem.*

[26] Aceste cuvinte apar frecvent în definiţiile celorlalte lexeme din cadrul unei paradigme cu sinonime (vezi, de ex., definiţiile din dicţionarele citate mai sus pentru lexemele *afecţiune**, *simpatie, prietenie, iubire*). În tabelele noastre ele sînt marcate cu asterisc.

[27] E. Coseriu sesizează această situaţie în cadrul relaţiilor de solidaritate de selecţie, cînd arhilexemul unui grup de lexeme joacă rol de TDS la nivelul semelor (*Lexikalische Solidaritäten*, în trad. rusă, *Leksičeskie solidarnosti*, în „Voprosy učebnoj leksikografii", Moscova, 1969, p. 93—104).

[28] În tabele am notat cu + şi — prezenţa, respectiv, absenţa unui sem. Semele comune (SC) „obiect", „abstract", „afect" nu sînt incluse în tabele, întrucît ele sînt caracteristice pentru toate unităţile lexicale analizate.

4.1. Antonimele care exprimă a f i n i t a t e a sau r e p u l s i a față de cineva sau de ceva.

Tabelul 1

Seme / Sememe	Seme comune (Sc₁)	Seme comune (Sc₂)				Seme incompatibile contrarii	
	„privitor la gradul de afecțiune"	„intensiv I"	„intensiv II"	„intensiv III"	„reciprocitate"	Si + „afectiv-simpatetic" („atracție")	Si — „repulsiv-advers" („respingere")
afecțiune *	+	—	—	—	—	+	—
simpatie	+	+	—	—	—	+	—
prietenie	+	—	+		+	+	—
iubire	+	—	—	+	—	+	—
aversiune *	+	—	—	—	—	—	+
antipatie	+	+	—	—	—	—	+
dușmănie	+	—	+	—	+	—	+
ură	+		—	+	—	—	+

4.1.1. Se observă că raportul de antonimie dintre lexemele din tabelul de mai sus este întreținut, pe de o parte, de semele comune SC_{ab}, SC_{ob}, SC_{af}, Sc_1 „privitor la gradul de afecțiune, de afinitate", Sc_2 „intensiv (I, II, III)", care fac posibilă corelația paradigmatică, constituirea lexemelor în cupluri; pe de altă parte, opoziția antonimică este susținută de semele incompatibile Si^+ „afectiv-simpatetic", („atracție") / Si^- „repulsiv — advers" („respingere"), care contrastează cu atît mai puternic, cu cît baza semantică pe care se realizează opoziția este comună (vezi semele *SC* și *Sc*).

4.1.2. Cuvintele din grupul de mai sus prezintă un caz tipic de întrepătrundere pe plan paradigmatic a relațiilor de antonimie cu cele de sinonimie, deoarece membrii celor două serii sinonimice se află între ei în raporturi antonimice, ceea ce poate fi redat schematic astfel:

← antonimie →

s i n o n i m i e	„afectiv — simpatetic"	„repulsiv — advers"	
	afecțiune	aversiune	(„nonintensiv")
	simpatie	antipatie	(„intensiv I")
	prietenie	dușmănie	(„intensiv II") („reciprocitate")
	iubire	ură	(„intensiv III")

Interesant de remarcat este faptul că semele incompatibile contrarii ale cuplurilor antonimice constituie în acelaşi timp trăsăturile distinctive semantice comune, care fac posibilă relaţia de sinonimie în cadrul seriilor de mai sus. Astfel, semul incompatibil „repulsiv — advers'' este şi componenta semantică comună lexemelor sinonime *aversiune*, *antipatie*, *duşmănie*, *ură*, iar semul „afectiv-simpatetic'' — trăsătura semantică comună sinonimelor *afecţiune*, *simpatie*, *prietenie*, *iubire*. Pe de altă parte, semele comune perechilor antonimice sînt în acelaşi timp şi trăsături semantice distinctive ale sinonimelor grupului cercetat. De exemplu, semele „intensiv I'', „intensiv II'', „intensiv III'' generează diferenţieri semantice între termenii din interiorul celor două serii sinonimice, făcînd astfel posibilă dispunerea paralelă în plan paradigmatic a sinonimelor. De aceea, se poate spune că semele comune au capacitatea de a realiza în cadrul grupului de cuvinte analizat o secţionare pe orizontală, în timp ce semele incompatibile determină o secţionare pe verticală între seriile sinonimice, delimitîndu-le (vezi schema de mai sus).

4.1.3. Semul „reciprocitate'', *comun* antonimelor *prietenie — duşmănie*, este în acelaşi timp şi trăsătura distinctivă semantică care le deosebeşte pe acestea de sinonimele lor.

4.1.4. Structura semantică a sinonimelor grupului cercetat ne îndreptăţeşte să admitem existenţa unor opoziţii antonimice binare între lexemele de mai sus. Semul „intensităţii'' fiind relevant în diferenţierea sinonimelor celor două serii ale grupului, face posibile opoziţiile binare antonimice : *afecţiune — aversiune*, *simpatie — antipatie* ş.a.m.d. Dacă vom face abstracţie de semul „intensităţii'', antonimia unităţilor lexicale analizate îşi lărgeşte sfera, astfel încît fiecare lexem „orientat pozitiv'' poate intra în raporturi antonimice cu fiecare lexem „orientat negativ''. În acest caz, antonimia va fi incompletă (aproximativă), întrucît se neutralizează o componentă de sens relevantă, iar lexemele opozabile vor fi *cvasiantonime*.

4.2. Antonimele care exprimă satisfacţia sau insatisfacţia pe care le încearcă omul în urma unor reuşite, respectiv, a unor necazuri din viaţă.

4.2.1. Din tabelul nr. 2 rezultă că în seria antonimică cu arhilexemele *mulţumire** — *nemulţumire**, cuvintele sinonime *bucurie*, *veselie* se deosebesc între ele datorită prezenţei semului „exteriorizare'' în structura semantică a cuvîntului *veselie* (absent la cuvîntul *bucurie*). Raporturile pe care le contractează cuvîntul *veselie* cu sinonimele cuvîntului *tristeţe* evidenţiază tocmai *exteriorizarea* sentimentelor denumite.

4.2.2. Cuvîntul *bucurie* intră în raporturi antonimice cu substantivele *tristeţe*, *amărăciune*, *amar*, *durere*, *mîhnire*, *jale*, de fiecare dată pe linia unei anumite gradări în intensitate a sentimentului denumit. Semul „intensităţii'' (intensiv I, intensiv II, intensiv III, intensiv IV ş.a.m.d.) face posibilă existenţa perechilor *bucurie — tristeţe*, *bucurie — amărăciune*, *bucurie — mîhnire*, *bucurie — durere*, *bucurie — amar*, *bucurie — jale*.

4.2.3. Termenii opozabili din tabelul nr. 2 contractează între ei relaţii de antonimie datorită semelor comune SC_{ob}, SC_{ab}, SC_{af}; Sc_1 „privitor la gradul de satisfacţie'', Sc_2 „intensiv (I—VI) (membrii unui cuplu exprimînd acelaşi grad de intensitate în manifestarea sentimentelor), precum şi datorită prezenţei în structura lor semantică a semelor Si^+ „satisfacţie'' /

Tabelul 2

Seme / Sememe	Seme comune								Seme incompatibile contrarii						Surplus semic
	(Sc1)	(Sc2)													
	„privitor la gradul de satisfacție"	„intensitate"													
		I	II	III	IV	V	VI	maximă	Si+ „satisfacție"	Si− „insatisfacție"	Si+ „stenic"	Si− „depresiv"	Si+ „binefăcător"	Si− „nociv"	
mulțumire*	+	−	−	−	−	−	−	−	+	−	+	−	+	−	−
bucurie	+	+	+	+	+	+	+	−	+	−	+	−	+	−	−
veselie	+	+	+	+	+	+	+	−	+	−	+	−	+	−	„exteriorizare"
fericire	+	−	−	−	−	−	−	+	+	−	+	−	+	−	−
nemulțumire*	+	−	−	−	−	−	−	−	−	+	−	+	−	+	−
tristețe	+	+	−	−	−	−	−	−	−	+	−	+	−	+	−
amărăciune	+	−	+	−	−	−	−	−	−	+	−	+	−	+	−
mîhnire	+	−	−	+	−	−	−	−	−	+	−	+	−	+	−
durere	+	−	−	−	+	−	−	−	−	+	−	+	−	+	„suferință morală"
amar	+	−	−	−	−	+	−	−	−	+	−	+	−	+	−
jale	+	−	−	−	−	−	+	−	−	+	−	+	−	+	−
nefericire	+	−	−	−	−	−	−	+	−	+	−	+	−	+	−

***Si*⁻** „insatisfacție"; ***Si*⁺** „stenic"; ***Si*⁻** „depresiv"; ***Si*⁺** „binefăcător" / ***Si*⁻** „nociv".

4.2.4. Așadar, structura semantică a cuvîntului *bucurie* reprezintă un exemplu cît se poate de elocvent în ceea ce privește posibilitatea pe care o are un lexem în sistemul limbii de a exprima un sentiment în diferitele sale trepte de intensitate:

bucurie — tristețe („intensiv I")
bucurie — amărăciune („intensiv II")
bucurie — mîhnire („intensiv III")
bucurie — durere („intensiv IV")
bucurie — amar („intensiv V")
bucurie — jale („intensiv VI")

4.2.5. Lexemele *fericire — nefericire* din seria de mai sus denumesc sentimente de intensitate maximă.

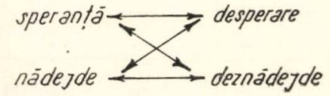
4.3. Antonimele care se referă la perspectiva împlinirii unor a c ț i u n i, a s p i r a ț i i sau la lipsa unei asemenea perspective.

Tabelul 3

Sememe \ Seme	Seme comune: (Sc_1) „privitor la aspirații"	Seme incompatibile: Si^+ „încrederea în împlinire"	Seme incompatibile: Si^- „lipsa încrederii (neîncredere) în împlinire"
speranță	+	+	–
nădejde	+	+	–
desperare	+	–	+
deznădejde	+	–	+

4.3.1. Cele două sinonime *speranță, nădejde* sînt angajate în raporturi de antonimie cu alte două sinonime *desperare, deznădejde*, opoziția fiind întreținută de semele comune (mai ales de semul ***Sc*** „raportare la perspectiva împlinirii unor aspirații") și de cele două seme incompatibile : Si^+ „încredere în împlinire" / Si^- „neîncredere în împlinire".

4.3.2. În lipsa unor seme comune specifice Sc_2 (de exemplu, semele „intensității"), fiecare termen „orientat pozitiv" poate intra în relații de antonimie perfectă cu fiecare termen „orientat negativ" ceea ce favorizează apariția unui sistem de relații de antonimie radiale :

4.4. Antonimele care redau s i g u r a n ț a sau n e s i g u r a n ț a în dreptatea, fidelitatea, buna-credință, cinstea cuiva.

4.4.1. Relațiile de antonimie dintre cuvintele *încredere — neîncredere* se definesc în raport cu semul comun „privitor la siguranța față de cinstea, fidelitatea cuiva" și cu semele Si^+ „siguranță" / Si^- „lipsa siguranței".

Tabelul 4

Sememe \ Seme	Seme comune: „privitor la siguranța față de cinstea, fidelitatea cuiva"	Seme incompatibile: Si^+ „siguranța"	Seme incompatibile: Si^- „lipsa siguranței" („nesiguranța")
încredere	+	+	–
neîncredere	+	–	+

4.5. Antonimele care exprimă a p r e c i e r e a sau d e p r e c i e r e a cuiva, atitudinea r e v e r e n ț i o a s ă sau i r e v e r e n ț i o a s ă față de cineva ori ceva.

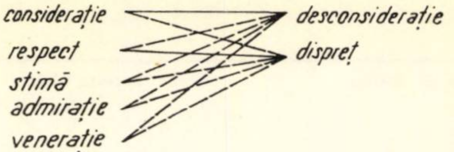
Tabelul 5

Seme / Sememe	Seme comune		Seme incompatibile						Surplus semic
	,,atitudine" ,,apreciere"	intensitate	Si+ ,,reverență"	Si− ,,ireverență"	Si+ ,,prețuire" (,,apreciere")	Si− ,,nesocotire" (,,depreciere")	Si+ ,,binefăcător"	Si− ,,nociv"	
considerație *	+	I	+	−	+	−	+	−	−
stimă	+	II	+	−	+	−	+	−	,,referitor la meritele cuiva"
respect	+	II	+	−	+	−	+	−	−
admirație	+	III	+	−	+	−	+	−	,,încîntare"
venerație	+	IV	+	−	+	−	+	−	,,încîntare"
desconsiderație	+	I	−	+	−	+	−	+	
dispreț	+	II	−	+	−	+	−	+	−

4.5.1. În seria antonimică *respect, stimă, considerație, venerație — desconsiderație, dispreț*, principalele seme incompatibile contrarii care se presupun și se exclud reciproc sînt ,,reverență" ≠ ,,ireverență". Opoziția mai este susținută și de alte seme incompatibile contrarii ca ,,binefăcător" ≠ ,,nociv", ,,prețuire" ≠ ,,nesocotire" (,,neprețuire"), care întăresc raportul de contrarietate dintre termenii opuși.

4.5.2. Dacă luăm în considerație semele ,,intensității", vom stabili următoarele cupluri antonimice (care vizează același grad al sentimentului exprimat) : *considerație*^{I} — *desconsiderație*^{I} ; *respect*^{II} — *dispreț*^{II} ; *stimă*^{II} — *dispreț*^{II} (lexemele *admirație*^{III} și *venerație*^{IV}, redînd grade superioare ale intensității sentimentelor denumite, intră în raporturi de antonimie incompletă (aproximativă) cu lexemul opus *dispreț*). Dacă însă vom lua în considerație și *surplusul semic* din structura semantică a termenilor opozabili, vom considera antonime perfecte numai cuplurile ai căror membri au aceeași cantitate de informație, și anume *considerație — desconsiderație* și *respect — dispreț*. Cuvintele *stimă* (cu surplusul semic ,,raportare la *meritele* deosebite ale cuiva"), *admirație* și *venerație* (cu semul suplimentar ,,încîntare"), avînd un surplus de informație în sfera lor semantică, le vom considera antonime aproximative sau cvasiantonime, în raport cu cuvîntul *dispreț*.

4.5.3. Avem a face cu două serii sinonimice, ai căror termeni intră în raporturi antonimice în mod l i n e a r (antonimie p e r f e c t ă) și r a d i a l (antonimie a p r o x i m a t i v ă sau c v a s i a n t o n i m i e), ceea ce grafic poate fi redat astfel :

5. În legătură cu structura semantică a antonimelor analizate putem formula cîteva concluzii care vizează antonimia lexicală, în general.

5.1. Esența antonimiei lexicale constă în prezența în substanța semantică a unui cuplu de antonime, alături de semele comune care fac viabilă corelația (atracția lexicală dintre unitățile opozabile), și a cel puțin două seme (cîte unul în structura fiecărui membru al opoziției) care se presupun și se exclud reciproc. Aceste din urmă componente de sens, semele incompatibile contrarii, explică caracterul antonimic al opoziției (respingerea lexicală).

5.2. Modul de dispunere a semelor incompatibile contrarii în structura semantică a antonimelor reflectă, în planul limbii, un anumit aspect al realității obiective, polarizarea vieții afective, care se explică prin caracterul dinamic al activității omului. În același timp, însă, semele, reflectînd însușirile relevante ale sentimentelor desemnate, se referă implicit la noțiunile incompatibile, expresia conceptuală a sentimentelor diametral opuse, așa cum s-au întipărit ele în conștiința lingvistică a vorbitorilor.

5.3. În mod obligatoriu două cuvinte antonime trebuie să aibă un număr de seme comune (în primul rînd semele lexico-gramaticale ale părții de vorbire) care indică apartenența unităților opozabile la una și aceeași clasă omogenă de lexeme (aceeași parte de vorbire, același grup lexical-semantic etc.).

5.4. Între cuvintele care denumesc sentimente contrarii pot apărea relații de antonimie perfectă — cînd în opoziție sînt angajate lexeme care au același volum de informație semantică (fără să existe, deci, un surplus semic în sfera semantică a unuia din termenii opoziției) și cînd corelația se stabilește între seme care indică același grad de intensitate a manifestării sentimentelor denumite. Cînd între unitățile opozabile există un dezechilibru în ceea ce privește volumul de informație conținut de componentele de sens (există un surplus semic în structura unuia dintre termenii opoziției), sau cînd corelația semantică se stabilește între două lexeme care exprimă sentimente de grade diferite de intensitate, avem a face cu relații de cvasiantonimie.

5.5. În cazul lexemelor care ne-au interesat, nu este caracteristică polisemia — contractarea de raporturi antonimice între două sau mai multe sememe a două cuvinte polisemantice. Cel mai caracteristic fenomen din grupul lexical-semantic cercetat este sinonimia — contractarea de raporturi antonimice între membrii a două serii sinonimice.

5.6. În cadrul seriilor antonimice analizate se observă două situații : (a) cînd există o simetrie a relațiilor lexicale, fiecare membru al seriei sinonimice avîndu-și corespondentul cu sens contrar și (b) cînd relațiile

ce se stabilesc au caracter asimetric (unui termen din seria sinonimică îi corespund două sau mai multe lexeme contrarii din seria opusă), de exemplu :

(a)

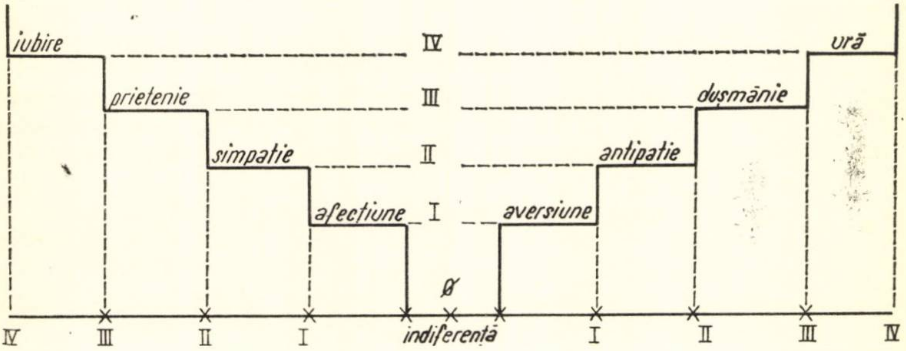
iubire — *ură*
prietenie — *duşmănie*
simpatie — *antipatie*
afecţiune — *aversiune*

(b)

bucurie, *veselie* — *tristeţe*, *amărăciune*, *mîhnire*, *durere*, *amar*, *jale*

5.7. În cazul cînd există o simetrie a relaţiilor lexicale, fiecare cuplu de antonime indică un anumit grad de intensitate a sentimentelor desemnate, exprimînd treptele diametral opuse, dispuse în mod egal faţă de un punct de referinţă (deci nu numai treptele extreme), ale unei însuşiri. De aceea se poate afirma că ele exprimă opoziţii graduale.

În această interpretare, termenul logic intermediar, în seria antonimică cu arhilexemele *afecţiune** — *aversiune**, de pildă, îşi găseşte expresia în cuvîntul *indiferenţă,* ceea ce grafic poate fi reprezentat astfel :

5.8. Se observă că raportul de incompatibilitate semantică se păstrează şi la nivelul metalimbajului folosit de noi pentru denumirea semelor incompatibile contrarii : cf. „simpatetic" / „advers" ; „atracţie" / „respingere" ; „binefăcător" / „nociv" ; „împlinire" / neîmplinire" etc. Din această cauză astfel de seme, atunci cînd se referă la mai multe cupluri de antonime (vezi seriile antonimice), al căror conţinut îl implică parţial, au valoare de arhisememe (arhilexeme) ale seriei antonimice respective, fără ca ele însele să exprime sentimente („atracţie" / „respingere").

Cu ajutorul analizei semice se ajunge, în acest fel, la descrierea sensurilor cuvintelor prin intermediul unor componente de sens redate prin termeni care nu aparţin cîmpului semantic din care fac parte lexemele descrise, evitîndu-se astfel acel cerc vicios în care cuvintele sînt definite numai prin sinonimele lor.

5.9. Utilizînd metoda analizei semice şi la descrierea relaţiilor de antonimie dintre *sememele* care denumesc sentimente în limba rusă am ajuns la concluzia că aceleaşi *seme* pot explica *sememele* echivalente din diferite limbi (pentru confruntare am apelat şi la substantivele echivalente din germană şi franceză), ceea ce sugerează, aşa cum s-a mai spus, „posibilitatea construirii unui metalimbaj cvasiuniversal al semanticii structurale" [29].

L'analyse sémique de certains antonymes qui désignent des sentiments en roumain

(R é s u m é)

L'auteur se propose d'appliquer la méthode de l'analyse sémique à l'étude de l'antonymie lexicale. Il considère l'analyse sémique comme étant la méthode la plus efficace pour étudier et expliquer l'antonymie lexicale, étant donné qu'elle permet l'investigation de la substance sémantique des lexèmes au niveau discret des sèmes. En partant de l'analyse d'un groupe de noms désignant des sentiments en roumain contemporain, l'auteur étudie la nature des antonymes et se propose de les définir dans les termes de leurs s è m e s c o m m u n s et leurs s è m e s i n c o m p a t i b l e s c o n t r a i r e s qui s'excluent et se présupposent réciproquement.

Mai 1973

Facultatea de filologie
Timişoara, Vasile Pârvan 4

[29] S. Stati, *Trăsături semantice adjectivale*, p. 153.

SEMNIFICAŢII CUANTIFICATE ALE ARTICOLULUI ŞI PRONUMELUI-ARTICOL ÎN LIMBA BULGARĂ

1. Semnificaţiile cuantificate ale articolului

Semnificaţia articolului se compune din doi factori : factorul comunicativ şi factorul logic. Prin factor comunicativ se înţelege determinarea restrînsă a termenului, cu alte cuvinte în ce situaţie are loc comunicarea propriu-zisă, presupunerea obiectului sau, dimpotrivă, apariţia lui în situaţia dată. Acest aspect al semnificaţiei articolului bulgar este destul de bine studiat, deoarece principiile apariţiei articolului hotărît sînt de aceeaşi natură ca cele care se aplică la limbile europene occidentale.

În continuare, ne vom opri asupra factorului logic, căci, deşi sensurile corespunzătoare sînt aceleaşi pentru toate limbile (chiar şi cele fără articol), principiile exprimării lor pot fi diferite. Aşa cum vom încerca să arătăm, aparenta lipsă de logică a întrebuinţării articolului şi a pronumelui-articol *един* în limba bulgară poate fi explicată tocmai prin trăsătura specifică potrivit căreia unele sensuri logice exprimă caracterul facultativ al indicelui.

Semnificaţii logice sînt cele exprimate în logică prin cuantificatori şi, de aceea, în continuare, le vom numi semnificaţii cuantificate. Ele sînt următoarele :

a) universală (are în vedere toate obiectele genului dat) ;

b) particulară (are în vedere unele obiecte însumînd o totalitate, cu alte cuvinte semnificînd o submulţime a unei mulţimi) ;

c) unică (are în vedere numai un obiect al genului dat) ;

d) existenţială (se referă la existenţa obiectelor genului dat, a mulţimii corespunzătoare).

2. Cele două grade de abstractizare în întrebuinţarea pronumelui-articol nehotărît един în raport cu tipologia articolului

2.0. Observaţii preliminare

Întrucît mai jos vom încerca să rezolvăm problema articolului nehotărît din punctul de vedere al conţinutului, se cuvine să stabilim de la început unele condiţii formale potrivit cărora cuvîntul independent care exprimă, de exemplu, ideea nedeterminării, pronumele nedeterminat sau numeralul, pot fi considerate ca suficient de lipsite de sens pentru a îndeplini funcţia de articol, adică funcţia de auxiliar. Ni se par esenţiali următorii indici formali : a) caracterul fix al poziţiei în grupa substantivului şi faţă de întreaga propoziţie ; b) totala lipsă de accent. Vom analiza mai amănunţit aceşti indici.

Prin c a r a c t e r u l f i x al poziţiei se înţelege poziţia permanentă faţă de centrul grupului, numai antepunerea sau numai postpunerea şi posibilitatea de separare de centru numai prin cuvinte dependente de acesta (vezi necesitatea proiectivităţii în lingvistica matematică).

L i p s a d e a c c e n t este o cerinţă evidentă. Este necesar să subliniem doar că unul şi acelaşi cuvînt poate fi cînd accentuat, cînd neaccentuat. De aceea criteriul lipsei de accent înseamnă cerinţa ca, în grupul în care apare, cuvîntul analizat să nu fi fost niciodată accentuat (şi se presupune că î n t r e b u i n ţ ă r i l e acestui cuvînt se caracterizează, în toate situaţiile, printr-o semnificaţie deosebită sau prin mai multe semnificaţii). Nu se exclude astfel posibilitatea ca aceeaşi propoziţie să poată fi interpretată ca expresie a altui enunţ în care cuvîntul dat are accent, iar toate sensurile se schimbă.

Vom compara mai departe unele enunţuri gramatical corecte cu enunţuri incorecte. Pentru a înlătura nedumeririle, vom conveni dinainte că se are în vedere totdeauna acel tip de realizare a propoziţiei în care cuvîntul supus controlului articulării este neaccentuat.

Dăm unele exemple preliminare.

Cuvîntul rusesc *некий* corespunde criteriului caracterului fix al poziţiei : nu se poate spune **Господин* **некий** *сказал...*, ci numai **некий** *господин X* ; de cuvîntul *господин* pot depinde şi alte cuvinte, de exemplu : **некий** *печально выглядевший господин X* etc. Este greu să se separe în aceste contexte cuvîntul **некий** de centrul enunţului prin verb (* **Некий** *сказал господин*), aşa cum am arătat mai sus. Totuşi, al doilea criteriu nu se realizează : nu se poate limita strict sfera întrebuinţării lui *некий*, în care acesta ar putea apărea neaccentuat (în **Некий** *господни X сказал мне*, cuvîntul *некий* este, dimpotrivă, puternic subliniat).

Cuvîntul rusesc *один* cu sensul ,,un oarecare'' (*некоторый*) nu satisface criteriul caracterului fix al poziţiei : se poate spune atît *я встретил* **одну** *девушку*, cît şi *я встретил девушку* **одну**. Cuvîntul bulgăresc *един*, de care ne vom ocupa în continuare, se întrebuinţează numai a n t e p u s, dar este posibilă în principiu şi intercalarea altui cuvînt care nu se referă la grupul substantivului : cf. propoziţia neproiectivă dintr-o cunoscută poezie a lui Pencio Slavejkov : **Една** *бе в село Ралица девойка...* O situaţie analogă există şi în limba rusă : **Одна** *была в селе девушка.* Al doilea criteriu este satisfăcut atît pentru rus. *один*, cît şi pentru bg. *един* : cu sensul ,,некоторый'' (,,un oarecare''), acest cuvînt este totdeauna neaccentuat, în timp ce cu sensul ,,единственный'' (,,singur'') sau ,,только'' (,,numai'') are totdeauna accent (de exemplu : *его слова* **одна** *ложь*).

2.1. Istoricul problemei

S-au exprimat trei puncte de vedere în legătură cu statutul articolului nehotărît în limba bulgară.

I. Nu există articol nehotărît, iar întrebuinţările izolate ale lui *един* cu funcţie de articol, asemănătoare cu aceea a articolului din limbile europene de apus, se explică prin influenţă străină [1].

[1] L. Andreičin, *Грамматика современного болгарского языка*, Moscova.

II. În limba bulgară există articolul nehotărît *един*, totuşi întrebuinţarea sa este facultativă, spre deosebire de articolul nehotărît din limbile europene occidentale [2].

III. În limba bulgară există articol nehotărît, care, în anumite situaţii, este obligatoriu, în timp ce cazurile întrebuinţării sale facultative urmează a fi considerate ca poziţie de neutralizare.

Ultimul punct de vedere este exprimat în articolul Olimpiei Guţu[3], pe baza cercetării amănunţite a materialului din lucrările unor specialişti bulgari [4]. Analiza concepţiei autoarei, după care caracterul facultativ este privit ca un fapt de neutralizare (lăsăm la o parte alte argumente ale sale), este interesantă atît din punct de vedere teoretic, întrucît se referă la criteriile generale ale gramaticalităţii articolului, cît şi din punctul de vedere al comparării limbii bulgare cu alte limbi balcanice sau cu limbile europene occidentale.

2.2. Clasificarea întrebuinţărilor lui един după funcţia lui sintactică

Înainte de toate, trebuie evidenţiate, pe de o parte, poziţiile relevante sau ,,diagnostice'' în care absenţa articolului presupus este imposibilă sau, în cel mai rău caz, neobişnuită, şi, pe de altă parte, poziţiile în care sînt întrebuinţate ambele forme. Ce poziţii se stabilesc în lucrarea Olimpiei Guţu, pe ce principii se clasifică şi cu ce exemple se ilustrează ele? (Pentru economie, vom pune între paranteze articolul presupus, dacă în poziţia dată poate fi omis.) O. Guţu clasifică poziţiile după funcţia sintactică :

a) Poziţiile relevante pentru recunoaşterea lui *един* ca articol nedeterminat :

α) cînd substantivul, de obicei concret, este subiect :

1. *Само* **един** *килнат кръст сочеще мястото му. Numai* **o** *cruce înclinată indica locul lui.*

2. **Един** *файтон се изпречва отпреде му.* ***O*** *trăsură se opri în faţa lui.*

β) cînd substantivul, de obicei concret, este circumstanţial prepoziţional şi exprimă relaţii spaţiale concrete :

3. *В* **една** *стая седят три момичета. Într-****o*** *cameră stăteau trei fete.*

4. *Стигаме най-после до* **едно** *място, от което по-нататък не може да се върви. Am ajuns în cele din urmă într-****un*** *loc de unde nu se putea merge mai departe.*

b) Poziţii de neutralizare :

γ) cînd substantivul, de obicei abstract, este subiect şi este determinat de un atribut încărcat de sens :

[2] I. S. Maslov, *Очерк болгарской грамматики*, Moscova, 1956 ; L. P. Ivankovskaja *К вопросу о неопределенном члене в болгарском языке*, în ,,Ученые записки Ленинградского Гос. Ун-та'', 1958, p. 44—55.

[3] Olimpia Guţu, *Puncte de vedere asupra problemei determinării proclitice în limba bulgară*, SCL XIX (1968), nr. 6, p. 603—609.

[4] S. Ivančev, *Наблюдения върху употребата на члена в българския език*, în ,,Български език'', 1957, nr. 6, p. 514—517; S. Gheorghiev, *Лексико-морфологическая модификация на първичното числително* **один** *в съвремения български език*, în ,,Български език'', 1967, nr. 2, p. 114—124.

5. **Един** *вик на протест*, **един** *вик на обещтание се изтръгваше от хиляди сърца. **Un** strigăt de protest, **un** strigăt de promisiune se smulse din mii de inimi.*

δ) cînd substantivul, abstract sau concret, este complement direct :

6. *Съдът разгледал* **едно** *много интересно дело, което сочи пътя на новото. Judecata privea* **o** *afacere foarte interesantă, care indica drumul noului.*

7. *В тоя миг, ако се вгледаше човек в лицето му, щеше да прочете* **една** *спокойна але твърда и смела решителност. În acel moment, dacă ar fi privit omul, pe fața lui ar fi citit* **o** *hotărîre liniștită, dar puternică și curajoasă.*

η) cînd substantivul apare ca nume predicativ :

8. *Най-разумно е да мисля, че всичко е само* **една** *лоша шега. Mai înțelept este să gîndesc că totul este numai* **o** *glumă urîtă.*

În primul rînd, remarcăm că, spre deosebire de limba română, numărul „pozițiilor de neutralizare" este mult mai mare decît numărul pozițiilor de distingere a formei cu *един* și fără *един*.

În al doilea rînd, clasificarea este, evident, incompletă. S. Stojanov citează următorul text, nu pentru analizarea rolului cuvîntului *един*, ci pentru opoziția formelor articulate și nearticulate: **едно** *время имало* **един** *просяк-старец*... **Една** *жена чула тия думи*... *Взела та оместила* **една** *пита с отрова* ... [5]. În cadrul discuțiilor pe marginea comunicărilor prezentate la al VI-lea Congres al slaviștilor, în intervenția lui G. Walter s-a subliniat faptul că în primele două cazuri : **един** *просяк-старец* și **една** *жена*, termenul **един** nu poate fi omis, pentru că textul ar deveni incorect din punct de vedere gramatical [6]. Dacă prima și a treia întrebuințare nu sînt luate în considerare în clasificare, e puțin probabil ca a doua să fie tratată sub unul din punctele α) sau γ). Între altele, este vorba despre indicarea existenței obiectului (poziție după *имало*), care, așa cum vom vedea, este foarte importantă pentru înțelegerea generală a ierarhiei sensurilor cuvîntului *един*. Aceste greșeli din punctul de vedere al unor criterii formale, inerente oricărei clasificări, nu sînt întîmplătoare : ele reflectă caracterul arbitrar al criteriilor puse la baza explicării faptelor concrete. Criteriile pur sintactice (dacă renunțăm la indicarea caracterului abstract sau concret al substantivului, care în principiu este interesantă, dar în problema dată nu aduce nimic esențial), cu ajutorul cărora se determină cazurile de omitere și non-omitere a lui *един*, nu sînt legate de folosirea lui obligatorie.

Tocmai de aceea, pentru clasificarea propusă se pot găsi ușor exemple contrarii, în care *един* nu se folosește ; cf. următoarele propoziții din povestirile lui L. Stojanov :

α) *Бял* **прах**, *като есенна мъгла, лежеше над мегдана* („Тежко раждане").

Беше топла лятна **нощ** *с едри като алмази звезди* („Хатидже").

β) *Стори се на стареца, че върви в тъмна* **гора** *и пред него е пропаст* („Хатидже").

[5] S. Stojanov, *Грамматическата категория „определеност" в български език и нейните съответствия в други славянски езици*, în „Славянска филология" X (1968), p. 72—73.

[6] *VI mezinárodni sjezd slavistŏ v Praze 1968. Akta sjezdu*, I, Praga, 1970, p. 255.

Ние сме завоювана **страна**, *непокорна и пазим приличието на мира* („Милосърдието на Марса").

După trăsăturile lor gramaticale, aceste propoziții se pot include integral în clasificarea noastră, unde *един* pare obligatoriu sau poate fi omis cu greu. Și totuși *един* nu se întrebuințează, prezența lui nefiind absolut necesară.

În al patrulea rînd, însuși caracterul facultativ este diferit. Astfel, se pare că exemplele 6 și 7, date sub 8, sînt diferite. Dacă în ex. 7, *един* poate fi într-adevăr ușor omis, în ex. 6 *едно* este aproape obligatoriu. Însuși principiul folosirii articolului în dependență de poziția sintactică, fără nici un sprijin semantic, trezește unele îndoieli. Este adevărat că în poziția complementului direct, substantivul este strîns legat semantic de verb și, din acest motiv, nu se actualizează cu ajutorul articolului, însă aceasta nu se întîmplă întotdeauna. Nu este nici o deosebire, nici din punct de vedere semantic și nici din punctul de vedere al comutabilității lui *един*, între ex. 4 și o frază ca aceasta : *Знаше едно място*, *от което по-нататък не може да се върви.*

2.3. Existențialitatea ca semnificație de bază a lui един

Formula de început *едно време имало*... sau *имало ете*... după care urmează obligatoriu un substantiv cu *един*, este extrem de frecventă ca mijloc epic de indicare a existenței unui obiect oarecare. Semnificația existenței obiectului care posedă unele însușiri joacă, după cum se știe, un rol foarte mare în logică, unde propozițiile existențiale se formulează cu ajutorul cuantei speciale de existență : $(\exists x)\ (P(x))$ — „există un astfel de x, care x posedă însușirea P".

Iată de ce emitem ipoteza că propozițiile în care *един*, după mărturia autorilor amintiți, nu se omite (sau, mai exact, se omite mai rar) sînt, în limba bulgară, enunțuri existențiale, ceea ce se confirmă prin următoarele perifraze :

1′. *Существовал* (*только*) *покривившийся крест*, *который указывал его место.*

2′. *Существует пролетка*, *обладающая тем свойством*, *что она остановилась перед ним.*

3′. *Существует* (*некоя*) *комната*, *в которой сидят три девушки.*

4′. *Существует место*, *до которого мы хотим добраться и которое обдадает тем свойством*, *что*..

Cu toată stîngăcia stilistică a acestor enunțuri, ele sînt inteligibile și redau sensul enunțului. Dintre celelalte propoziții, numai 6′ presupune o descriere corespunzătoare, cf. :

6′. *Существует очень интересное дело*, *которое рассматривал суд и которое показывает новый путь.*

Referitor la celelalte propoziții, descrierea existențială a exprimării nu este doar stilistic incorectă (într-un grad mult mai mare decît în situațiile precedente), ci denaturează și sensul enunțului, cf. :

5′. **Существует вопль* (*возглас*) *протеста*, *вопль* (*возглас*) *обещания*, *который вырвался из тысячи сердец.*

7′. **Существует спокойная, но твердая и смелая решительность, которую прочел бы в этот миг в его лице всякий.*

8′. **Существует глупая шутка, такая, что все является ею.*

Aceste perifraze se referă nu numai la traducerile din bulgară, ci şi la cele corespunzătoare din limbile română şi rusă, pe care le vom aduce în discuţie ceva mai jos. Astfel, se poate afirma că, din punct de vedere semantic, enunţurile care conţin articolul nehotărît în limbi de tipul românei se divid în două subclase : a) enunţuri existenţiale şi b) nedeterminate propriu-zis. Lăsăm de o parte faptul că, din punct de vedere formal, aceste subclase se deosebesc în limbile română sau germană (se poate arăta că în germană, de exemplu, în cadrul enunţurilor existenţiale este posibilă înlocuirea lui *ein* prin *irgendein*, pe cînd în exprimările nedeterminate propriu-zise înlocuirea nu este posibilă). Este interesant de remarcat că limba bulgară, pe cît se pare, distinge aceste două tipuri în aşa fel încît, în enunţurile existenţiale, cuvîntul *един* este obligatoriu, iar în cele nedeterminate folosirea lui este facultativă, fiind, din punct de vedere stilistic, chiar mai puţin indicată. Singura situaţie în care acest tratament se deosebeşte de clasificarea propusă de Olimpia Guţu poate avea diferite explicaţii. E posibil ca aici *един* să fie omis şi propoziţia nr. 6 să fi fost introdusă în această clasă datorită asemănării structurii ei sintactice cu propoziţia 5, deşi, aşa cum am arătat, structura sintactică nu ar trebui să servească drept criteriu de bază. În ex. 6 există posibilitatea ca *един* să poată fi într-adevăr omis, dar în acest caz, după toate probabilităţile, au dreptate adepţii teoriei folosirii facultative a articolului nehotărît. Ultimul punct de vedere nu exclude faptul că, în poziţii diferite, gradul de obligativitate al cuvîntului *един* este diferit. Atragem atenţia că afirmaţia noastră constă doar în aceea că, în enunţurile existenţiale, *един* a p r o a p e nu se omite, în timp ce în enunţurile nehotărîte propriu-zise omiterea este mult mai frecventă. (Totodată folosirea lui *един* în ambele cazuri poate fi frecventă.)

Este interesant de semnalat că cele două semnificaţii postulate se pot distinge şi în limba rusă, cu toate că aici avem de-a face cu un fenomen lexical, chiar dacă, din punct de vedere material, este legat de acelaşi cuvînt *един* — iniţial numeral cardinal. Se poate dovedi că în traducerile ruseşti *един* poate să apară, fără a avea, însă, un caracter obligatoriu, numai în enunţuri existenţiale, de exemplu :

1″. *Один лишь покосившийся крест указывал его место.*

2″. *В одной комнате сидят три девушки.*

4″. *Доберемся сразу же за этим до одного места ...*

6″. *Суд рассматривал одно интересное дело, которое указывало новый путь.*

O asemenea întrebuinţare nu este posibilă în toate enunţurile existenţiale. Astfel, în limba rusă nu se poate spune :

2‴. **Одна пролетка остановилась перед ним.*

În enunţurile neexistenţiale folosirea cuvîntului *один* nu este admisă ; iată unele formulări greşite :

5‴. **Один возглас протеста, один возглас обещания вырвался из тысячи сердец.*

7‴. *...*прочел бы в лице его одну спокойную, но твердую и мужественную решительность.*

8'''. *...*все это лишь одна глупая шутка.*

Cu o astfel de valoare, *один* poate fi utilizat numai în enunţuri existenţiale, dar nu în toate, ceea ce poate fi pus în legătură cu negramaticalizarea acestei opoziţii în limba rusă.

În felul acesta, limba rusă atestă prima etapă în transformarea numeralului în pronume nehotărît şi, mai departe, în articol nehotărît : din semnalarea selectării unui singur element şi nu a mai multor elemente ale mulţimii derivă trecerea la semnalarea e x i s t e n ţ e i mulţimii respective, adică a e x i s t e n ţ e i unor anumite elemente în ea.

În limba rusă, evoluţia nu a continuat ; chiar cu această funcţie, folosirea cuvîntului *один* în primul rînd este facultativă, iar în al doilea rînd nu se propagă, cum am văzut deja, asupra tuturor cazurilor nici în cadrul grupei menţionate.

În limba bulgară, folosirea cuvîntului *един* cu funcţie existenţială poate fi considerată ca fiind aproape gramaticalizată ; paralel cu aceasta se constată o dezvoltare continuă a sensului.

2.4. Dezvoltarea sensului bg. един

Funcţia fundamentală a articolului nehotărît (în limbile care posedă această categorie) trebuie considerată faptul că un anumit obiect dintr-o clasă dată este prezent numai în momentul cînd se vorbeşte despre el, adică este vorba de i n e x i s t e n ţ a obiectului într-un moment anterior şi de e x i s t e n ţ a acestuia î n c e p î n d c u u n a n u m i t m o m e n t d a t. Această funcţie nu mai poate fi considerată propriu-zis existenţială, deoarece inexistenţa este aici tot aşa de importantă ca şi existenţa. Este interesant că, în limba rusă, *один* nu poate fi întrebuinţat cu această funcţie nouă. Astfel, în rusă sînt posibile enunţurile :

9. *Он увидел один красивый дом.*

10. *Он прочел один интересный роман,*

unde obiectele indicate (*дом*, *роман*) există independent de subiect, iar *один* subliniază faptul că ele există, dar nu se poate spune (desigur, în afara opoziţiei *один-много*, cînd *один* este numeral) :

9'. **Он построил один красивый дом.*

10'. **Он написал один интересный роман.*

Astfel, ultimul exemplu nu poate fi folosit, de pildă, cu referire la Stendhal, în forma următoare : *В 1830 г. Стендаль написал один интересный роман*, în care se are în vedere „Roşu şi negru'', în timp ce în limba germană, în acest caz, articolul este obligatoriu : *1830 schrieb Stendhal* **einen** *interessanten Roman.*

În limba bulgară, în exemplul menţionat, cuvîntul *един* este posibil, spre deosebire de limba rusă, dar neobligatoriu, spre deosebire de limba germană. La această categorie a apariţiei obiectului se referă exemplul 5 şi, poate, 7. Referitor la paragraful corespunzător din clasificarea Olimpiei Guţu, am remarcat că complementul direct se poate manifesta într-o strînsă legătură cu obiectul. Este cazul să subliniem că poziţia facultativă a întrebuinţării lui *един*, ca şi alte poziţii, în care este vorba despre un alt o b i e c t i n t e r n, reprezintă complementul direct al obiectului intern. Limba bulgară cunoaşte o dezvoltare, în continuare, a semnificaţiilor

articolului nehotărît, anume trecerea de la indicarea prezenţei clasei (fără a fi important dacă aceasta are sau nu elemente noi) către semnificarea întregii clase saua reprezentantului arbitrar al clasei. Aici intră, de exemplu, folosirea lui *един* pe lîngă un substantiv cu funcţie de predicativ (exemplul 8). Ea contrazice însă, în principiu, explicaţia cu privire la întrebuinţarea lui *един*, plecînd de la părţile de propoziţie, cu excepţia faptului că poziţia predicatului este mai strîns legată de structura semantică a enunţului. Toate cuvintele din predicat nu sînt determinate, de aceea folosirea lui *един* în această poziţie este cea mai bună dovadă că el a devenit o simplă marcă a nedeterminării. Este semnificativ şi faptul că o serie de alte întrebuinţări ale lui *един*, care n-au fost cuprinse în schema prezentată de O. Guţu, pot fi explicate prin aceea că la baza propoziţiilor corespunzătoare stau enunţurile-nuclee în care substantivul cu *един* apare în predicativ. Cf. următorul exemplu dat de I. S. Maslov [7]: *Стопанинът ни посрещна със всичкото радушие и гостоприемство на един славянин*. Sensul acestei propoziţii poate fi redat prin următorul silogism : ,,Стопанинът бе един славянин. Всякакъв славянин е радушен и гостолюбив. Стопанинът ни посрещна със радушие и гостоприемство'' şi în acest caz *един славянин* intră, evident, la predicativ.

În cadrul predicativului, substantivul are funcţie generalizatoare. Tocmai această situaţie explică observaţiile lui N. I. Tolstoj [8] că bg. *един*, spre deosebire de scr. *један*, sloven. *eden* şi, mai ales, rus. *один*, poate fi folosit pe lîngă substantive abstracte. ,,În sîrbă se poate spune *једна убога удовица*, *једна убога кућица*, dar în nici un caz nu se poate spune : *то је једна срамота* (în bulgară se spune : *това е една срамота*)'' [9].

Bulgara prezintă, aşadar, cel mai înalt grad de abstractizare în folosirea pronumelui nedeterminat. Dacă ne conducem după criteriul propus de N. I. Tolstoj într-o altă lucrare [10] referitoare la articolul determinat, atunci însăşi posibilitatea folosirii cu funcţie generalizatoare demonstrează că *един* este articol. Totuşi, după părerea noastră, pentru recunoaşterea lui *един* ca articol nedeterminat în sensul propriu al cuvîntului, adică de expresie gramaticalizată a nedeterminării, aceasta nu e suficient. Este necesar ca termenul respectiv să însoţească totdeauna (sau aproape totdeauna) un substantiv, mai ales cînd acesta nu este determinat şi cînd are funcţie generalizatoare. De aceea, referitor la *един*, noi preferăm să vorbim despre pronume-articol (aşa cum am caracterizat pronumele demonstrative cu sens atenuat în unele dialecte [11]), pentru că *един* se întîlneşte totuşi rar în limba bulgară.

Astfel, în trei povestiri ale lui L. Stojanov [12], *един* apare doar de 7 ori şi numai o singură dată cu funcţie generalizatoare : *Тук един народ загнива*,

[7] I. S. Maslov, *op. cit.*, p. 95.

[8] N. I. Tolstoj, *Значение кратких и полных форм прилагательных в старославянском языке*, în ,,Вопросы славянского языкознания'' fasc. 2.

[9] Ibid., p. 55. Cu privire la *jedan* în limba sîrbă, vezi acum : M. Ivić, *Лексема* **један** *и проблем неодребног члана*, în ,,Зборник за филологију и лингвистику'' XIV (1971), nr. 1.

[10] N. I. Tolstoj, *Опыт типологической характеристики славянского члена артикля*, în ,,Всесоюзная конференция по славянской филологии'' Leningrad, 1962, p. 12.

[11] I. I. Revzin, *Займенник-артикль у говірці села Олтуша Бретської області*, în ,,Українська діалектна морфологія'', Kiev, 1969.

[12] L. Stojanov, *Избрани творби*, Moscova, 1953.

а тя седнала да ми разправя бабины деветины; aici funcţia generalizatoare iese la iveală prin comparaţie cu transpunerea logică : $(\forall x)$ ((x aparţine poporului) → (x dispare)), adică pentru orice x, dacă x aparţine poporului, atunci x dispare.

În celelalte şase cazuri, *един* se foloseşte cu funcţie existenţială, adică unica funcţie în care poate fi vorba de gramaticalizare :

Не по-далеч от един хвърлей камък, къщата му се белееше...

Една врата се хлопна на чардака и един женски глас прошепна едва чутно (*глас* poate fi considerat şi ca un obiect).

При една чешма седняха да обядват и починят.

...лицата им... изразяваха тревога и стръв, поради предстоящата встреча с един приятел.

Един старши-подофицер завързва очите на жертвите.

Една силна ръка ме блъсна и аз изпущам оръжието.

2.5. Concluzii

Astfel, ajungem la concluzia că în limba bulgară nu există articol nedeterminat, ci pronume-articol, aproape gramaticalizat, cu funcţie existenţială. Din punct de vedere tipologic, bg. *един* ocupă o poziţie intermediară între pronumele nedeterminat facultativ din limba rusă, folosit numai cu funcţie existenţială, pe de o parte, şi articolul nehotărît din limba română, pe de altă parte.

3. Exprimarea semnificaţiei universale prin articolul determinat

3.1. Observaţii preliminare

Cercetătorii care s-au ocupat de articol în limba bulgară au atras atenţia asupra instabilităţii articolului determinat cu aşa-numitul sens „generalizator". Astfel, I. S. Maslov [13] remarcă, privitor la acest sens, că „într-un mare număr de cazuri este imposibil de explicat de ce vorbitorul a ales aici o anumită posibilitate şi nu alta". El aduce următoarele exemple :

11. *Дядо Иван е учен човек, но човек се греши* şi alături, în acelaşi text : *Това как и да е, може да се преглътне човекът е грешен.*

12. *Под тоя страховит напън на редове от юнаци...турците се оттеглиха. Българи и черногорци се нахвърляха в редута.*

O încercare de a fixa regulile de folosire a articolului pe lîngă substantive cu sens general găsim în lucrarea lui St. Stojanov [14], unde întrebuinţarea articolului este legată de poziţia sintactică. În prezentarea anterioară am încercat să arătăm că folosirea articolului este, în principiu, indiferentă faţă de poziţia sintactică. În situaţia dată, ineficacitatea unei astfel de tratări a fost arătată de S. Ivančev [15], care a adus o serie de exemple de folosire şi de nefolosire a articolului în aceeaşi poziţie sintactică. Din exemplele citate, remarcăm următoarele :

[13] I. S. Maslov, *Очерк...*, p. 91.

[14] S. Stojanov, *Употреба и значения на определителная член в съвременния български книжовен език*, I част, *Съществителни имена*, Годишник на Софийския университет, филологически факултет, Т. 53, 2, 1958.

[15] S. Ivančev, *Към въпроса за членуването на генерично употребения подлог*, în „Език и литература", 1967, 4.

13. *Дума, която пояснява сказуемото, като означава предмет, който е засегнат от глаголното действие, се нарича допълнение*, dar la Stojanov acest exemplu apare în forma : *Думата, която* ... În același timp, Ivančev citează o construcție analogă din punct de vedere sintactic, în care este posibilă numai forma articulată (același exemplu se găsește la Stojanov) :

14. *Страната, която лежи срещу правия ъгъл в правоъгълния триъгълник, се нарича хипотенуза*, dar nu **Страна, която*...

În altă lucrare, S. Ivančev [16] ajunge la concluzia că „funcția generalizatoare" a articolului din limba bulgară este pur și simplu „o ficțiune" și propune altă cale, anume aceea a distingerii pozițiilor de culminație și expoziție.

Discutînd lucrarea amintită în § 2, T. V. Țivian a atras atenția asupra faptului că metoda generală folosită acolo trebuie extinsă și asupra cazurilor oscilante semnalate în întrebuințarea articolului. În cele ce urmează, întreprindem o astfel de încercare.

3.2. Opoziția afirmație universală / limitativ-universală

Pentru cele ce urmează este extrem de important un fapt, prezentat de S. Ivančev, dar care n-a fost explicat. În enunțurile generale unde substantivul apare fără determinări, forma articulată este obligatorie, de exemplu :

15. *Заекът е животно.*

16. *Орелът е птица.*

17. *Гълъб е добър летец.*

Totuși, dacă substantivul este însoțit de o propoziție subordonată cu *който*, forma articulată este facultativă :

15′. *Заек, който е ранен, е лесна плячка за кучетата* (sau *Заекът*...)

16′. *Орел, който е живял дълги години в зоологическата градина, е лош летец* (sau *Орелът*...).

17′. *Гълъб, който е ранен в крилото, е обречен* (sau *Гълъбът*...).

De fapt în ultimele exemple este vorba nu despre semnificația generală, ci despre cea particulară sau universal-limitativă ; nu despre orice iepuri, vulturi, porumbei, ci despre anumite submulțimi în limita cărora, e drept, se au în vedere toate exemplarele.

În legătură cu aceasta, emitem următoarea ipoteză : în limba bulgară contemporană, forma articulată este obligatorie doar în acele enunțuri universale în care se au în vedere toate obiectele genului dat, fără excepție, independent de însușirile lor de specie, în timp ce în enunțurile universal-limitative forma articulată este facultativă.

Această ipoteză poate fi formulată și mai categoric, în sensul că în limba bulgară forma articulată are întotdeauna semnificație universală proprie în enunțurile generale, iar lipsa articolului dă enunțului un sens universal-limitativ. Astfel, în forma *гълъбът* de sub 17′ se subliniază că este vorba despre toți porumbeii în limitele mulțimii, în timp ce în forma *гълъб*,

[16] Vezi nota 4.

în acelaşi enunţ 17', se subliniază că nu toate exemplarele unei colectivităţi posedă însuşirea indicată.

Totuşi, considerăm că o astfel de interpretare nu este obligatorie: cum s-a spus în § 2, gradul facultativ puternic marcat al articolului (sau al altui indice) poate fi prin el însuşi forma de exprimare a unei semnificaţii cuantice.

Trebuie acordată atenţie următorului aspect. În formularea ipotezei, am unit două semnificaţii care, de obicei, se tratează separat, şi anume „determinarea cantitativă", cînd substantivul este folosit la forma de singular şi este vorba de toţi membrii clasei, şi „generalizarea", cînd substantivul este folosit la singular, dar este vorba de clasa în totalitatea ei (de „specie" sau „gen")[17]. Această împărţire pare nemotivată, deoarece tocmai pentru enunţurile universale deosebirea dintre singular şi plural se neutralizează, fiind relevantă numai în definirea obiectelor individuale. În ce priveşte sensul „determinării cantitative", ipoteza noastră este recunoscută în forma ei categorică amintită.

Astfel, St. Stoianov spune: „Să luăm propoziţia: *Войници от поделението помогнаха при прибирането на реколтата*. Forma nearticulată *войници* arată că nu toţi soldaţii din această subunitate au luat parte la strîngerea recoltei. Această formă este echivalentă cu sintagmele *част от войниците, някои войници;* deci, dacă această formă se articulează (*Войниците от поделението помогнаха при прибирането на реколтата*) enunţul va căpăta alt sens. Aceasta va însemna că toţi soldaţii au luat parte la lucru".

Astfel, unind cele două semnificaţii indicate, am extins faptul deja cunoscut şi asupra cazului sensului „generalizator". Vom încerca să explicăm din punctul de vedere al ipotezei enunţate utilizarea articolului în exemplele 11–14.

3.3. Analiza exemplelor

În primul rînd trebuie explicat exemplul 14, care pare a contrazice ipoteza de bază: e vorba nu despre oricare latură a triunghiului, ci doar de submulţimea laturilor care posedă anumite însuşiri şi de aceea — după ipoteza noastră — articolul trebuie să fie facultativ. Totuşi aici articolul hotărît se explică prin altă valoare cuantică, şi anume prin valoarea unicităţii, singularităţii: în fiecare triunghi nu există mai mult de o ipotenuză. De aici rezultă că în limbă, spre deosebire de logică, valoarea universalităţii limitate (o oarecare grupare în interiorul unei mulţimi) este incompatibilă cu valoarea unicităţii. Cît priveşte exemplul 13, el se explică pe deplin prin următoarea ipoteză: mulţimea de cuvinte este mai mare decît mulţimea de cuvinte care sînt complemente şi, chiar în limitele unei propoziţii, mulţimea complementelor conţine mai mult decît un element. În acest fel, aici avem o valoare autentică a universalităţii limitate.

Trecem la exemplul 12. În analiza sa, I. S. Maslov se referă la faptul că, în cazul enumerării, cuvintele se folosesc adesea în forma generală şi, de aceea, avem *турците*, dar *българи и черногорци*. Aceasta poate fi

[17] Cf. analiza acestor sensuri la S. Tojanov, *Граматическата категория „определеност" в българския език и нейните съответствия в други славянски езици*, în „Славянска филология". t. X, Sofia, 1962.

adevărat, dar esenţial este că aici toate cele trei substantive pot fi tratate ca avînd valoare limitativ-universală: nu este vorba neapărat de toţi bulgarii, muntenegrenii, turcii, fără excepţie. De aici caracterul facultativ al articolului.

Trecem la cel mai greu exemplu, şi anume la exemplul 11.

La prima vedere, enunţul „omul este păcătos" este valabil pentru toţi oamenii şi, de aceea, articolul — după ipoteza noastră — trebuie să fie obligatoriu. Totuşi, dacă comparăm enunţul dat cu un enunţ ca acesta:

18. *Човекът е цар на природата*, observăm, în primul rînd, că în ex. 18, spre deosebire de ex. 11, articolul nu poate fi omis, în al doilea rînd că 18 este un enunţ universal autentic, în timp ce în 11, prin utilizarea formei generale, avem de-a face cu un cuvînt de o valoare atît de generală şi palidă, încît el este recepţionat ca un echivalent al pronumelui (cf. germ. *man*). Iată de ce acest exemplu nu trebuie interpretat ca o infirmare a ipotezei propuse.

3.4. Influenţa semanticii substantivului

Din analiza ultimului exemplu rezultă că regulile generale sînt condiţionate de limitări legate de semantica substantivelor corespunzătoare. Vom analiza aici alte cîteva cazuri legate de acelaşi fenomen.

A fost remarcat [18] că cuvintele de tipul *хора*, în sens generalizator, se comportă altfel decît, de exemplu, cuvintele de tipul *деца*. Dacă pentru ultimele sînt posibile, în egală măsură, ambele enunţuri:

19. *Обичам деца* şi

19'. *Обичам децата*,

în exemplul 19 — care este în deplină concordanţă cu ipoteza enunţată —, constatăm că avem de-a face cu semnificaţia limitativ-universală, că este vorba adică de o clasă ca atare, iar în ceea ce priveşte indivizii izolaţi, pot fi posibile şi excepţiile (de ex. vorbitorul în general iubeşte copiii, dar pe unul anume dintre copii nu-l poate suferi), în timp ce în ex. 19' se vorbeşte despre întreaga mulţime de copii şi cuvîntul *хора* într-un astfel de enunţ se foloseşte în forma articulată:

20. *Обичам хората*.

Aceasta se leagă probabil de faptul că semnificaţia limitativ-universală este incompatibilă cu un cuvînt atît de general ca *хора*; enunţul:

20'.* *Обичам хора* ar fi doar neinformativ, căci se presupune că fiecare om iubeşte pe cineva, iar dacă are loc contrariul, aceasta se exprimă în forma *Не обичам хората* (iarăşi în formă articulată). De aceea informativ este doar enunţul 20, care comunică un lucru care nu este curent.

3.5. Consideraţii tipologice

Prezenţa a două semnificaţii, numite aici universală şi limitativ- universală, a fost constatată în principiu în legătură cu problema articolului.

Este semnificativ că gramaticienii [19] arabi medievali deosebeau „articolul de gen al generalizării factice, care se utilizează pe lîngă un

[18] V. Koseska, *Uwagi o tzw kategorii określonosci*, în „Recznik slawistyczny" XXXI, p. 44.

[19] Utilizăm expunerea excelentă a acestei teorii din cartea: G. M. Gabučan, *Теория артикля и проблемы арабского синтаксиса*, Moscova, 1972, p. 48.

substantiv ce denumeşte o clasă concretă de obiecte, cuprinzînd şi pe oricare membru al clasei date" [20], şi „articolul de gen al generalizării metaforice, care se foloseşte pe lîngă substantivul ce denumeşte o clasă de obiecte nu din punct de vedere al cuprinderii reale a tuturor membrilor clasei date, ci din punctul de vedere al indicaţiilor asupra caracteristicilor generale ale membrilor de acelaşi fel" [21]. Evident că acestea sînt aceleaşi deosebiri pe care le discutăm aici.

Modul de exprimare a acestor deosebiri în limba arabă este altul, dar pentru noi este esenţială prezenţa opoziţiei înseşi. Aceeaşi opoziţie poate fi întîlnită şi în limba germană, în care totuşi se exprimă prin opoziţia articol determinat universal / articol nedeterminat universal.

Specific bulgărească (sau, poate, balcanică) este folosirea caracterului facultativ al articolului pentru exprimarea acestei semnificaţii a universalităţii limitate în opoziţie cu semnificaţia universală, în care forma articulată este obligatorie.

Cum am văzut în § 2, această semnificaţie a poziţiei facultative în general este probabil caracteristică pentru limba bulgară.

Septembrie 1973

I. I. REVZIN

Institutul de studii slave şi balcanistică al Academiei de ştiinţe a U.R.S.S. Moscova

[20] *Op. cit.*, p. 48.
[21] *Ibidem.*

LA CONFLUENȚA STILISTICII CU SEMIOTICA ȘI CU TEORIA INFORMAȚIEI

(Pe marginea cărții prof. I. COTEANU: *Stilistica funcțională a limbii române. Stil, stilistică, limbaj*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1973, 204 p.)

Bogăția de analize și sugestii pe care această carte le conține este în afară de orice discuție. Autor, de-a lungul anilor, al unor studii de un deosebit interes privind structura stilistică a limbii, prof. Ion Coteanu prezintă aici o primă parte a unei sinteze care privește problemele cele mai acute și mai controversate ale limbajului poetic. Cartea este formată din trei capitole, procedînd de la aspectele cele mai generale și mai teoretice, tratate în capitolul I (*Principii pentru o teorie a stilului*), trecînd apoi, în capitolul II (*Determinarea limbajelor și a stilurilor*), la o discuție critică a modurilor de manifestare a stilului și a corelațiilor sale cu unele concepte vecine, ca acelea de limbaj, dialect, mesaj, și sfîrșind, în capitolul III (*Limbajul popular*), cu o analiză de o mare finețe a limbajului popular.

Vom releva de la început cîteva calități remarcabile ale acestei monografii. Avem în vedere, în primul rînd, faptul că, spre deosebire de atîtea cărți de stilistică, dedicate fie cu precădere analizelor de text, fie cu precădere aspectelor generale, abstracte, pur speculative, cartea de față realizează un echilibru între cele două tendințe, reușind să le lumineze pe fiecare dintre ele cu ajutorul celeilalte. În al doilea rînd, este demnă de a fi consemnată ambiția autorului de a elabora nu numai o stilistică pur și simplu, ci și o stilistică a limbii române. Pe linia unor predecesori ca D. Caracostea (în *Expresivitatea limbii române*) și acad. Iorgu Iordan (în *Stilistica limbii române*), prof. Ion Coteanu realizează un progres important, care așează studiul structurii stilistice a limbii române în contextul cercetărilor moderne de semiotică estetică, de poetică structurală și informațională. Studiul limbajelor speciale, care a început în acest volum cu limbajul popular și urmează să facă obiectul unor volume ulterioare, are toate șansele să întregească fizionomia detaliată a structurii stilistice a limbii române. Desigur, contribuții în acest sens au fost aduse de diverși autori, în ultimii ani, dar ele nu au avut amploarea pe care o capătă în monografia aici în discuție sau nu au fost într-o atare măsură impregnate de spiritul lingvisticii (fapt care scoate din discuție, de exemplu, prestigioasele cercetări ale lui Tudor Vianu).

Nu vom discuta aici decît o parte din ideile acestei cărți. Contribuțiile de ordin teoretic sînt numeroase. Vom reține doar cîteva : introducerea unor concepte deosebit de utile și de o deosebită capacitate explica-

tivă, ca acelea de diasistem şi de idiostil, precizarea statutului teoretic al simbolului poetic ca semn care trimite la obiect prin intermediul altui semn; precizarea statutului teoretic al mesajului poetic, pe de o parte prin distincţia dintre stil şi mesaj, pe de altă parte prin interpretarea acestuia ca rezultat al transformării semnului verbal în simbol; precizarea parametrilor, a gradelor de libertate pe care le presupune funcţia conotativă a limbii (în special posibilitatea ei de a fi individuală sau de grup social, particulară sau generală; imposibilitatea conotaţiei sau a denotaţiei pure). Trebuie să mai adăugăm numeroasele discuţii critice privind concepte delicate, ca acelea de normă şi de abatere. Autorul manifestă de fiecare dată prudenţa necesară, căutînd să reţină, din orice interpretare, partea care i se pare validă. Acest spirit critic îl manifestă (fenomen destul de rar la alţi autori!) şi faţă de propriile d-sale propuneri. Semnificativă în acest sens este atitudinea autorului faţă de conceptul de diasistem, căruia, în ciuda valorii sale teoretice, îi recunoaşte nerentabilitatea.

Ne vom opri puţin atenţia asupra unora dintre contribuţiile semnalate mai sus.

Metamorfoza treptată a semnului în simbol, metamorfoză care necesită uneori un număr relativ mare de etape intermediare (,,simbolul poetului-luceafăr este construit în poemul lui Eminescu pas cu pas, prin intermediul unor semne verbale'', p. 23), ni se pare a fi simptomatică pentru întreaga artă modernă. Arta clasică s-a bazat în special pe principiul *mimesis*-ului, ea era dominată de semnele iconice. O mare parte din arta modernă — fie ea poezie, muzică sau pictură — evoluează către o înlocuire a semnelor iconice prin cele simbolice, către o mărire a distanţei dintre semnificat şi semnificant. Aşa-numita artă abstractă a interpus între semnificat şi semnificant un lanţ atît de lung de relaţii de iconicitate, încît termenii extremi ai acestui lanţ nu mai pot fi văzuţi într-un raport de similaritate. Metafora a cedat astfel locul metonimiei. Dar cum orice proces lingvistic îşi cere o compensare corespunzătoare, detronarea metaforei de către metonimie în zona limbajului poetic contemporan este concomitentă cu dezvoltarea vertiginoasă a proceselor metaforice în cadrul limbajului ştiinţific. În limbajul poetic metafora este opţională, în timp ce în cel ştiinţific ea este obligatorie, oricît ar părea acest lucru de paradoxal. Procesele de generalizare din ştiinţă implică folosirea unor metafore succesive, care permit menţinerea unei legături cu baza intuitivă a noţiunilor şi cu treptele succesive de abstracţie pe care demersul ştiinţific îl presupune (Am dezvoltat această idee în *Fifty-two oppositions between the scientific and the poetic communication*, în *Pragmatic aspects of human communication* (editor Colin Cherry), Dordrecht, 1974). Ne-au mirat, de aceea, aserţiunile de la p. 52 a cărţii în discuţie, conform cărora limbajul matematic elimină ,,mai mult şi mai constant decît alte limbaje figurile de stil'', iar ,,aspectele concrete ale limbajului matematic sînt adesea accidentale, nu consecinţa unei trieri prealabile''. Metaforele matematice şi întreaga stereotipie a limbajului matematic sînt fenomene prea convenţionale, prea generale şi prea sistematice pentru a permite accidentalului să ia amploare în acest limbaj. Singura sursă de fenomene accidentale este, în limbajul matematic, sinonimia sa infinită. Dar, curios, autorul pare să n-o accepte, deoarece susţine (la p. 15) că ,,limba artificială nu are din principiu stiluri, căci raportul dintre semnele utilizate în ea şi ceea ce

desemnează ele este biunivoc". Acest fapt vine însă în contradicţie cu necesităţile oricărei structuri silogistice, cum este prin excelenţă limbajul artificial al matematicii. Orice idee matematică, orice concept matematic comportă o infinitate de formulări echivalente, fapt incompatibil cu biunivicitatea afirmată mai sus. Dar, în aceeaşi ordine de idei, trebuie să menţionăm o idee interesantă a autorului, care merită să facă obiectul unei cercetări mai sistematice ; se afirmă anume (p. 47) că mesajele artistice „redau un conţinut gnoseologic slab diferenţiat în forme diverse şi nuanţate, în timp ce, în limbajele ştiinţifice, conţinuturi puternic diferenţiate gnoseologic... se exprimă în mod asemănător sau chiar identic". Apare astfel o situaţie bizară a limbajului ştiinţific, dar o situaţie a cărei autenticitate nu poate fi contestată : în acest limbaj, sub uniformitatea exprimării se pot ascunde tot atît de bine comunicări echivalente, ca şi comunicări cu totul disparate.

În ceea ce priveşte problema conotaţiei, autorul aduce nuanţarea necesară pentru a da consideraţiilor întreaga lor validitate. Relevăm în mod special teza autorului conform căreia „dacă un limbaj conotativ pur este imposibil, un limbaj denotativ pur este tot atît de imposibil în sistemul limbilor naturale. El poate fi imaginat şi chiar construit, dar ca limbaj artificial, algoritmic, univoc şi limitat funcţional prin definiţie" (p. 42). Singura precizare pe care o propunem aici este următoarea : Orice limbaj uman, fie el natural sau artificial, evoluează către un echilibru între componenta sa denotativă şi componenta conotativă. Mai precis, numai limbajele artificiale „tinere" (în sensul că pragmatica lor este săracă) pot fi în situaţia menţionată de prof. Ion Coteanu, a absenţei totale a conotaţiilor. În contrast cu ceea ce am afirmat în *Poetica matematică*, unde mi-am intitulat un întreg capitol *Un limbaj denotativ pur* : *limbajul matematic*, sîntem acum în măsură să demonstrăm că limbajul matematic dezvoltă conotaţii atît în componenta sa naturală, cît şi în componenta sa artificială. Astfel, notaţia clasică a integralei unei funcţii conţine o conotaţie determinată de faptul că dx este aici utilizat nu cu accepţia de diferenţială, ci ca o simplă componentă a unei „expresii idiomatice", deoarece structura expresiilor idiomatice este dată de faptul că semnificaţiile lor nu se constituie aditiv, ci integrativ. Dar, bineînţeles, aceasta este o conotaţie generală, convenţională, deci oricum se diferenţiază de conotaţiile poetice.

Un loc de seamă îl ocupă în concepţia prof. Ion Coteanu reprezentarea procesului de comunicare poetică în spiritul teoriei informaţiei. Cele şase funcţii jakobsoniene fac obiectul unei discuţii deosebit de pertinente, dar unul din amendamentele pe care autorul le aduce ni se pare contestabil : „Cît priveşte faptul dacă limba are şase funcţii, cum susţine R. Jakobson, sau dacă are mai multe ori mai puţine, aceasta este o veche şi controversată problemă... În ceea ce ne priveşte, la autorii care au abordat chestiunea am găsit vreo 20, între care şi una *ilustrativă*, imaginată de V. Mathesius pentru textul ştiinţific" (p. 78). Trebuie însă să observăm că nu întîmplător numărul funcţiilor jakobsoniene este egal cu numărul componentelor care alcătuiesc actul de comunicare lingvistică : emiţătorul, receptorul, codul, canalul, mesajul şi contextul (referentul). Fiecare funcţie corespunde uneia dintre aceste componente, către care este orientată. Orice modificare a configuraţiei celor şase funcţii presupune

o modificare corespunzătoare a reprezentării actului de comunicare lingvistică, deci a componentelor acestui act, dar, în această privință, nu se cunoaște încă nici o propunere demnă de a fi luată în seamă. Ceea ce ni se pare însă vulnerabil în teoria jakobsoniană este însuși faptul de a adopta pentru comunicarea poetică o schemă pe care teoria informației a preconizat-o pentru comunicarea standard. Într-adevăr, a accepta faptul că mesajul poetic e codificat de către autor și apoi decodificat de către cititor înseamnă a admite o anumită stabilitate a acestui mesaj, dar tocmai această stabilitate ni se pare îndoielnică, fiind în contradicție cu metamorfoza continuă a mesajului poetic. Cititorul nu reconstituie la momentul t un mesaj pe care autorul l-a emis la un moment anterior t', ci încearcă să intre în rezonanță cu autorul, propunînd propria sa lectură. Schema jakobsoniană poate fi acceptată ca o primă aproximație a comunicării poetice, dar ca o aproximație destul de grosolană. Această aproximație poate servi la determinarea entropiei și energiei unui text poetic și în orice altă problemă care nu angajează informația semantică, ci doar pe cea selectivă (această observație este în concordanță cu concluzia la care au ajuns și semioticieni ca Ch. Morris sau specialiști în comunicarea umană, cum ar fi Colin Cherry). Este adevărat că în ultimii zece ani s-a dezvoltat o estetică informațională (Max Bense, Abraham Moles etc.), dar o observare atentă arată că această estetică și-a manifestat eficiența în special în arte ca muzica sau pictura, unde un mare rol revine informației nesemantice. Dealtfel, chiar pentru comunicarea lingvistică obișnuită schema jakobsoniană introduce o ipoteză simplificatoare care-i limitează sensibil utilitatea. A accepta că procesul de comunicare verbală este rezultatul unor codificări și decodificări alternative înseamnă a accepta ceea ce filozofia limbajului a respins de mult, anume ideea că între gîndire și exprimare (respectiv între elaborarea mesajului verbal și codificarea, „punerea sa în expresie") este un raport de consecutivitate, că expresia este haina, iar gîndirea este corpul comunicării verbale. Modelarea procesului de comunicare prin schema codificărilor și decodificărilor alternative a avut inițial în vedere utilizarea unor coduri artificiale, cum ar fi cele din telegrafie sau cele prin care omul comunică cu un calculator electronic, unde, într-adevăr, cele două operații sînt consecutive. A fost deci vorba de o problemă matematico-inginerească și nu întîmplător creatorul teoriei informației, C. Shannon, este un inginer. Este adevărat că ulterior teoria informației și-a extins întrucîtva raza de acțiune (a se vedea, de exemplu, interpretările informaționale în genetică și, în general, în biologie), dar limitele ei nu pot fi ignorate. Există încă virtualități lingvistice neexplorate suficient în teoria informației, cum ar fi explicarea faptelor lingvistice prin necesitatea detectării și corectării erorilor care apar în procesul de comunicare (cartea recentă a lui Petr Beckmann, *The structure of language — a new approach*, Bondler, Colorado, 1972, este revelatorie în acest sens), dar aceste virtualități se dezvoltă într-o altă direcție decît cea frecventată în mod obișnuit în analiza informațională a limbii.

Ținînd seamă de toate aceste considerente, cît și de ceea ce teoria probabilităților și statistica matematică au dat în mod efectiv poeticii (chiar prin contribuțiile cele mai bune, de tipul celor incluse în antologia lui L. Doležel și R. Bailey, *Statistics and Style*, New York, 1969), ne-a mirat să citim (p. 7) că revirimentul actual al stilisticii „se datorează structura-

lismului, statisticii matematice..., dezvoltării lingvisticii matematice... într-un cuvînt, ***întregii mișcări de idei produse în epoca noastră de cibernetică și de teoria informației***" (sublinierea noastră), iar mai departe (p. 8) : „În descrierea funcției stilistice fundamentale, ca și a celor derivate, locul central îl deține statistica, pentru că, din punct de vedere teoretic, adaptarea structurii este în primul rînd o schimbare de rang a frecvenței diverselor fenomene lingvistice aflate în ansamblul inițial". Dacă efectul poetic s-ar reduce la ceea ce s-a numit „o așteptare frustrată", atunci probabilitatea ar fi într-adevăr un criteriu al poeticității. Dar, alături de această „așteptare frustrată" care mărește „dezordinea" textului, acționează și o ordine globală, „de gradul al doilea", iar rezultanta acestor două acțiuni de sens contrar este de fiecare dată alta. Limbajul popular, în mod special, oferă o derogare dintre cele mai interesante, de la principiul așteptării frustrate, pe care-l înlocuiește cu cel al „așteptării confirmate", previzibilitatea desfășurării ulterioare manifestîndu-se atît la nivel stilistic, cît și la nivelul organizării narative. În aceste condiții, criteriul frecvenței nu mai este corelat în nici un fel cu cel al poeticității. Dealtfel, chiar exemplele de paralelism pe care autorul le discută, în cadrul limbajului popular, sînt semnificative în acest sens.

Tot în legătură cu limbajul popular, am dori să mai facem o observație. Autorul susține caracterul închis al mesajului popular, în toate ipostazele sale de manifestare (p. 185–187) : „Formulele finale stereotipe nu închid numai seria de întîmplări din narațiune, ci însăși narațiunea ca atare". Ce trebuie să înțelegem aici prin *închis*? Răspunsul este dat de către autor (p. 17) : „Termenii *închis* sau *deschis*, folosiți pe lîngă mesaj, înseamnă « apt sau inapt de continuare de către cititor »". Pentru exemplificare, autorul compară enunțurile *omul este o ființă* (pe care-l consideră un mesaj deschis, deoarece la *ființă* se pot adăuga nenumărate determinative) și *omul este o ființă cugetătoare* (pe care-l consideră un mesaj închis, căci orice dezvoltare a lui nu ar duce decît la sinonimii pentru *cugetător*). Trecem peste faptul că al doilea enunț ni se pare și el deschis, de exemplu prin adverbele care pot fi adăugate epitetului *cugetătoare*; ne este greu să ne imaginăm mesaje care nu pot fi continuate, iar mesajul popular ni se pare a fi prin excelență un mesaj care e veșnic *en train de se construire*. Așa se și explică potențialitatea infinită a variantelor („Miorița" a ajuns la peste o mie de variante !), ele sînt în egală măsură alternative și continuări. În basme, lucrul acesta este și mai vizibil; într-un basm de tip Păcală, acesta face față unor încercări la care un altul nu a putut face față și domină apoi pe cel care a încercat, în prealabil, să-l domine. Dar cititorul înțelege că de fapt Păcală reușește ceea ce *alții* (nu *altul* !) n-au reușit și-i domină în cele din urmă pe aceștia, deci structura narativă e dilatată la o succesiune din care textul propriu-zis nu indică, de obicei, decît primul sau primii pași. Repetițiile în basm sînt un mod de a sugera niște recurențe infinite, iar gramatica basmului, despre care se vorbește mereu în ultima vreme, este tocmai mecanismul de generare a acestor recurențe. Basmul fantastic și balada populară sînt structuri prin excelență deschise, iar formulele stereotipe de încheiere marchează uneori simple încheieri de episoade sau, alteori, aparțin nu textului, ci metatextului sau, poate, funcției fatice; ascultătorul este avertizat că nu mai e nevoie

să-și mențină atenția îndreptată spre narator, cu alte cuvinte contactul dintre emițător și receptor poate fi întrerupt. Este un simplu act de performanță, care nu ne poate împiedica să sesizăm *competența narativă*, așa cum actele de vorbire sînt o fereastră spre competența lingvistică.

Am abordat în cele de mai sus doar o mică parte din problemele pe care cartea prof. I. Coteanu le sugerează. Bogăția de controverse pe care ea le generează este în concordanță cu ideile autorului, care în mod deliberat a scos în evidență, de fiecare dată, punctele slabe ale fiecărei interpretări sau metode discutate. Mai mult, autorul a acceptat, de fiecare dată, a se confrunta cu propriul său demers, neescamotînd niciodată dificultățile. Este, credem, atitudinea cea mai rezonabilă atunci cînd obiectul investigat este un lucru atît de fragil, de nestatornic, ca limbajul poetic. Dar efervescența pe care această carte a determinat-o printre stilisticieni, lingviști și teoreticieni ai literaturii este ea însăși marca valorii sale.

Februarie 1974

SOLOMON MARCUS
Institutul de matematică
București, Calea Griviței 21

ÎN LEGĂTURĂ CU DATAREA *EVANGHELIARULUI SLAVO-ROMÂN* DE LA SIBIU

Într-o recenzie consacrată recentei ediţii a *Evangheliarului slavo-român* de la Sibiu (Bucureşti, 1971), publicată în nr. 6/1972 al acestei reviste, ne-am ocupat, între altele, de problema datării acestui vechi monument de limbă. Rîndurile noastre au atras atenţia lui L. Demény, care, invocînd informaţia noastră deficitară, a făcut o serie de observaţii critice pe marginea lor [1].

Pentru a scuti cititorul să se raporteze la recenzia noastră, iată, *in extenso*, pasajul în discuţie :

,,Ezitantă, vreme îndelungată, a fost şi poziţia lui Demény. În comunicarea ţinută la 2 iunie 1965 la Bucureşti, d-sa plasa tipărirea cărţii în intervalul 1546—1554, promiţînd o datare mai exactă după ce va fi obţinut de la Leningrad un calc al filigranului (coroana braşoveană pe rădăcini de stejar). În studiul în limba franceză apărut în acelaşi an, intervalul devine 1547—1554, dar examenul filigranologic nu are nici de această dată loc. Versiunea românească a lucrării, tipărită nu mult după aceasta, propune anii 1547—1551. Primul an îi este sugerat lui Demény de S. Jakó din Cluj, al doilea e obţinut prin compararea a două filigrane din acest an, identice cu filigranul din *Evangheliar*, şi care se găsesc publicate în cel de-al treilea volum al lucrării *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt* (*Brassó*). Trei ani mai tîrziu, în 1968, într-o lucrare consacrată istoricului hîrtiei în secolul al XVI-lea, Demény fixează drept dată a tipăririi *Evangheliarului* anii 1551—1553, întemeindu-se, de această dată, pe un examen filigranologic amănunţit. Întreaga demonstraţie este reluată şi lărgită în studiul introductiv la ediţia de care ne ocupăm. Rezultatele la care ajunge Demény sînt acceptabile integral, cu observaţia, deloc minoră, că cel ce a arătat pentru întîia dată, pe baza cercetării comparative a filigranelor, că *Evangheliarul de la Sibiu* datează din anii 1551—1553 este Al. Mareş, într-o comunicare ţinută la Institutul de lingvistică din Bucureşti la sfîrşitul anului 1966 şi publicată nu mult după aceea, de care Demény nu are cunoştinţă. De menţionat că Mareş pornise de la afirmaţia lui Demény că filigranul *Evangheliarului* este identic cu filigranele publicate în *Quellen*. Faptul acesta nu infirmă utilitatea demonstraţiei lui Demény, dar conferă totuşi întîietate cercetării lui Mareş'' (p. 667).

Trei sînt, în esenţă, obiecţiile lui L. Demény în legătură cu afirmaţiile noastre :

a) Al. Mareş ,,nu putea să facă *cercetări comparative asupra filigranelor de pe hîrtia acestui text*, cum pretinde Ion Gheţie'', deoarece el ,,nu

[1] *Audiatur et altera pars!*, în SCL XXV (1974), nr. 1, p. 65—68.

a văzut niciodată originalul *Evangheliarului de la Sibiu* aflat la Leningrad, ceea ce rezultă din fișa cărții de la bibliotecă'' (p. 65).

b) În lucrarea sa publicată în ,,Studii'' 18 (1965), nr. 5, L. Demény nu s-ar fi mulțumit să afirme identitatea filigranelor din *Evangheliar* cu cele reproduse în *Quellen*, ci a publicat decalcuri ale variantelor de filigran întîlnite în tipăritură, amănunt peste care, ,,în mod ciudat'', Al. Mareș a trecut cu vederea. ,,Oricine va deschide numărul 5 al revistei « Studii » din 1965 și se va uita la pagina pe care sînt reproduse filigranele se va putea convinge singur''. Filigranele folosite de Al. Mareș în cercetarea sa din 1967 au fost copiate din articolul lui L. Demény, fără ca autorul să precizeze acest lucru (p. 65—66).

c) L. Demény are prioritate asupra lui Al. Mareș în ceea ce privește datarea *Evangheliarului* în 1551—1553, întrucît d-sa a stabilit ,,definitiv'' data de 1551—1553 într-o comunicare ținută în ianuarie 1966 la Secția de științe filologice a Academiei, precum și într-o comunicare prezentată la cel dintîi Congres internațional de studii balcanice și sud-est europene (Sofia, august—septembrie 1966). Rezumatul acestei din urmă comunicări a fost publicat, în franțuzește, în vara anului 1966, textul integral fiind tipărit în actele sus-amintitului congres, care au apărut la Sofia, în 1969. Rezultă de aici că L. Demény nu era obligat să menționeze cercetarea lui Al. Mareș, ci, dimpotrivă, s-ar fi cuvenit ca Al. Mareș să se refere la rezultatele obținute de L. Demény și făcute publice prin cele două comunicări ținute în 1966 (p. 66—68).

La obiecțiile și precizările făcute de L. Demény avem de făcut următoarele observații :

a) Pentru a face cercetări comparative asupra filigranelor nu e cîtuși de puțin obligatoriu ca cineva să efectueze personal decalcuri după filigranele existente pe hîrtia unui text oarecare. Cercetătorul se poate folosi, în acest scop, de decalcurile reproduse de o altă persoană, pe care le compară cu specimenele consemnate în repertoriile de filigrane sau cu decalcuri executate de el însuși din alte texte. Dacă, de exemplu, un filolog va confrunta filigranele *Psaltirii Voronețene*, reproduse de Candrea în *Psaltirea Scheiană*, vol. I, București, 1916, p. CVII—CVIII, cu specimenele publicate în diferite albume de filigrane, el va face, indiscutabil, o cercetare filigranologică comparativă. Desigur, el riscă să-și însușească erorile de reproducere ale celui ce a copiat filigranele și să-și compromită prin aceasta cercetarea, dar aceasta e cu totul altă problemă.

b) În articolul publicat în ,,Studii'' 18 (1965), nr. 5, p. 1001—1038, L. Demény nu arată că ar fi reprodus filigranele existente în *Evangheliarul slavo-român* de la Sibiu. După ce afirmă (p. 1023) că nu a obținut în momentul redactării lucrării betagrafiile filigranelor din *Evangheliar*, d-sa menționează că ,,varianta respectivă de filigran era folosită la moara de hîrtie din Brașov între 1547 și 1551''. Acest lucru ar fi confirmat de împrejurarea că ,,pe hîrtia unor documente din 1551 găsim variantele tipului de filigran existent în *Evangheliarul* slavo-român''. În acest loc, L. Demény face o notă (nr. 46) cu următorul conținut : ,,Fig. 11 și cf. *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, vol. III, Tabel 2, fig. 23 și 24. Datele despre filigranul *Evangheliarului* slavo-român ne-au fost procurate, la cererea noastră, prin corespondență de către prof. Vladimir Sergheievici Liublinski și Vera Ilinicina Lukianenko, cărora le mulțumim și pe această cale''.

Ar rezulta de aici că figura nr. 11 (reprodusă pe p. 1022) conține variante ale filigranului existent în *Evangheliarul de la Sibiu*, deși o afirmație expresă în acest sens nu se face. Legenda figurii nr. 11 nu indică însă că am avea a face cu filigranele *Evangheliarului*. Ea arată, dimpotrivă, că sînt reproduse „variante ale filigranului folosit la moara de hîrtie din Brașov între 1546 și 1560", ceea ce e cu totul altceva. Că așa stau lucrurile ne arată, indirect, chiar L. Demény, atunci cînd în studiul la ediția din 1971 reproduce, la p. 110, fig. nr. 26, „filigranele de pe hîrtia *Evangheliarului* slavo-român din 1551—1553". Ambele filigrane sînt foarte asemănătoare cu *două* din cele *cinci* specimene consemnate în fig. nr. 11 din studiul publicat în 1965, și anume cu cele de sub c) și d). Ținem să precizăm că decalcurile reproduse în „Studii", (1965), nr. 5, sub c) și d) nu sînt identice cu specimenele publicate în 1971, ceea ce ne îndreptățește să susținem că ele nu pot fi filigranele *Evangheliarului* din 1551—1553. Trimițînd totuși în 1965 la cele două decalcuri reproduse în *Quellen*, III, L. Demény lăsa să se înțeleagă că dintre cele *cinci* decalcuri publicate în fig. nr. 11 *două* ar fi identice cu cele din *Evangheliar*, și anume cele ce se găsesc și în publicația brașoveană. Aceasta este singura interpretare posibilă a prea succintei explicații pe care o dă L. Demény în legătură cu decalcurile publicate de d-sa în studiul citat. Așa a înțeles și Al. Mareș obscurul pasaj din articolul lui L. Demény și și-a pornit investigațiile de la premisa că decalcurile din *Quellen* reproduc întocmai cele două varietăți de filigran din *Evangheliar*. El avea, prin urmare, dreptate să ceară lui L. Demény „reproducerea exactă a filigranelor din evangheliarul bilingv" și să afirme, cu prudență, că rezultatele cercetării sale depind de exactitatea identității sugerate de L. Demény între filigranele *Evangheliarului* și cele din *Quellen*. O simplă ochire va permite cititorului să observe că Al. Mareș n-a copiat filigranele reproduse de L. Demény în 1965, ci pe cele din *Quellen*. El a procedat, deci, întru totul corect. Aplicînd critica textuală la pasajul în discuție din articolul lui L. Demény am stabilit, prin urmare, că afirmațiile d-sale nu corespund realității.

c) Problema priorității în datarea 1551—1553 a *Evangheliarului de la Sibiu* este întrucîtva mai dificilă, în lumina informațiilor furnizate de L. Demény, dar nu imposibil de soluționat, dacă aplicăm unele criterii de datare, curente în filologie. Să facem, pe scurt, acest lucru.

Din capul locului vom spune că, înaintînd la tipar cercetarea sa, înainte de 25 octombrie 1966 (cînd nr. 1/1967 al revistei „Limba română" a fost predat la editură), Al. Mareș nu cunoștea noile rezultate la care ajunsese L. Demény, întrucît acestea, prezentate în două comunicări la care el nu luase parte, nu fuseseră tipărite la acea dată. Am cercetat rezumatele comunicărilor românești prezentate la întîiul Congres internațional de studii balcanice și sud-est europene din 1966, dar n-am găsit în rezumatul lui L. Demény nici măcar o aluzie la o eventuală datare 1551—1553 a *Evangheliarului*, ca dealtfel la nici o altă datare [2]. În textul tipărit (în 1969) al comunicării, la p. 540, se face într-adevăr o datare (dar fără

[2] Vezi *Premier Congrès international d'études balkaniques et sud-est européennes, Sofia, 26 août — 1 septembre 1966, Résumés des communications de la délégation roumaine: Moyen Âge*, București, 1966, p. 20—24.

nici un fel de demonstraţie), *însă e vorba de anii 1551–1554* [3]. Pe cît se pare, d-sa a avansat pentru prima oară data 1551–1553 într-o comunicare prezentată la un congres al istoricilor hîrtiei, ţinut la Oxford în septembrie 1967, prin urmare aproximativ la un an după ce Al. Mareş şi-a ţinut comunicarea sa la Institutul de lingvistică din Bucureşti. Desigur, comunicarea lui L. Demény a putut fi redactată cu mult înaintea congresului din Oxford, cum afirmă autorul. Nu vrem să punem la îndoială afirmaţiile d-sale, dar, pentru că ne aflăm în domeniul filologiei, trebuie să-i cerem proba celor susţinute de d-sa. Pînă cînd o asemenea dovadă nu va fi adusă, sîntem nevoiţi să admitem că cercetarea lui Al. Mareş are *terminus a quo* toamna anului 1965 (probabil lunile septembrie–octombrie), cînd a apărut „Studii" nr. 5, iar *terminus ad quem* 25 octombrie 1966, în timp ce cercetarea lui L. Demény trebuie plasată între 1 septembrie 1966 (cînd se încheie congresul de la Sofia, la care L. Demény susţinea datarea 1551–1554) şi 24 septembrie 1967 (cînd începe congresul de la Oxford). Rezultă de aici că, după toate probabilităţile, Al. Mareş îl precedă pe L. Demény în privinţa datării 1551–1553 a *Evangheliarului de la Sibiu*. Dacă totuşi L. Demény şi-a rectificat opinia între 1 septembrie şi 25 octombrie 1966, ceea ce va trebui dovedit, atunci ambele cercetări sînt, ca să spunem aşa, contemporane.

După cum se vede, concluziile micilor exerciţii filologice de mai sus ne îndreptăţesc să ne menţinem afirmaţiile făcute în recenzia din SCL, nr. 6/1972. Oricum ar sta însă lucrurile, considerăm că L. Demény trebuia să citeze, *în 1971*, lucrarea lui Al. Mareş din 1967, fie şi numai pentru a susţine anterioritatea cercetărilor d-sale. Să admitem că n-a făcut-o din motive cărora putem să le spunem sentimentale. De ce n-a citat însă, în alte părţi ale studiului d-sale, cele *patru* lucrări consacrate de Al. Mareş *Evangheliarului de la Sibiu* [4], în care sînt formulate o serie de opinii importante în legătură cu această tipăritură (localizare, originalul slav, filiaţie, persoana traducătorului etc.), aflate, nu o dată, în contradicţie cu punctele d-sale de vedere? Am pus această întrebare lui L. Demény în recenzia amintită, dar n-am primit nici un răspuns. În loc de a se justifica, d-sa ţine să-şi exprime „plăcerea" pe care a simţit-o citind lucrările lui Al. Mareş şi ale noastre, propunînd o colaborare „şi mai strînsă" între noi şi o continuare a dialogului. Propunerea trebuie, fără îndoială, salutată, deşi ne vine greu să ne imaginăm un dialog între L. Demény şi Al. Mareş în legătură cu *Evangheliarul* sibian, atîta timp cît unul dintre ei se face a ignora sistematic existenţa celuilalt.

Ianuarie 1974

ION GHEŢIE
Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

[3] Vezi *Actes du premier Congrès international des études balkaniques et sud-est européennes*, III, *Histoire*, Sofia, 1969, p. 540.

[4] *Observaţii cu privire la Evangheliarul din Petersburg*, în LR XVI (1967), nr. 1, p. 65–75, *Precizări în legătură cu traducerea Tetraevanghelului lui Coresi*, în SCL XVIII (1967), nr. 6, p. 651–667, *Evangheliarul din Petersburg, tipărirea unei mai vechi traduceri moldoveneşti?*, în LR XVII, (1968), nr. 1, p. 85–87, *O ipoteză care nu se confirmă: tipărirea primelor cărţi româneşti la Tîrgovişte*, în SCL XIX, (1968), nr. 1, p. 51–58.

RECENZIE ?

În „Zeitschrift für romanische Philologie”, 1973, vol. 89, caietul 1/3, p. 411–417, dl. Karl Peter Linder scrie despre lucrarea noastră *Morfologia numelui în protoromână* (*româna comună*) apărută în 1968.

De la primele rînduri, am fost cuprinşi de o mare îngrijorare pentru autor, căci apărea clar că dsa nu ştie destul de bine româneşte ca să priceapă o carte scrisă într-un stil foarte condensat, pentru specialiştii în limba română. Într-adevăr, dl. K. P. Linder atribuie de la început cărţii noastre o intenţie exact inversă celei reale. Dsa afirmă că lucrarea a fost alcătuită pe principiul exclusiv al conservării flexiunii numelui (Gleich in der Einführung gibt der Autor zu erkennen, daβ für ihn *nur* (sublinierea noastră) die Konservation in Betracht kommt). Or, toată cartea nu face decît să arate cum s-a t r a n s f o r m a t flexiunea numelui pornind de la latină. Chestiunea fiind foarte delicată, căci este vorba de o discontinuitate complexă de structură într-o continuitate mai largă, şi temîndu-ne noi înşine de neînţelegerile posibile ale acestei idei care cere o judecată dialectică nuanţată, am explicat din capul locului ce sens dăm termenului discontinuitate. Fie că nu a citit paragraful **1.0.4.**, fie că nu a putut pătrunde înţelesul frazelor din el, dl. K. P. Linder, care cu cîteva rînduri mai înainte afirmase că pentru noi contează numai conservarea, ne arată că nici vorbă nu poate fi de discontinuitate în evoluţia de la latină la română. În loc să respingă accepţiunea dată de noi discontinuităţii, cum se întîmplă de obicei în asemenea cazuri, dsa vorbeşte despre acest termen ca şi cînd el ar însemna întrerupere de dezvoltare, ruptură diacronică, ceea ce este evident, cu totul altceva şi nu se află în cartea noastră. Firesc ar fi fost, nu să conteste discontinuitatea, ci să facă proba că între ea şi principiul conservării flexiunii nominale, pe care şi-a închipuit că se bizuie cercetarea noastră, este contradicţie, căci dacă această contradicţie nu apare în cartea noastră, ea nu poate fi decît în partea cealaltă.

Consecinţele acestui petitio principii nu s-au lăsat prea mult aşteptate. Astfel, citind la p. 55 a cărţii în discuţie că „începînd cu cel mai cunoscut dativ cu valoare de genitiv *pro deo amur* din *Jurămîntul de la Strasbourg*, numărul exemplelor descoperite în textele latineşti a crescut . . .”, dsa ne învaţă — cu ironie — că *Jurămîntul de la Strasbourg* nu este text latinesc. N-o fi, că doar toate manualele de istorie a limbii franceze spun că este considerat actul de naştere a limbii franceze, dar atunci continuitatea, singura care contează pentru dl. K. P. Linder, a dispărut sau acum nu o mai luăm în seamă? Nu ştie dsa că nu este nici pentru prima, nici pentru ultima dată cînd se spune despre un text că este latinesc şi romanic? La sfîrşitul cărţii sale, ***Esquisse d'une histoire***

de la langue latin, A. Meillet reproduce unul latinesc și spaniol—o spune el însuși. Dar să admitem, pentru a face plăcere dlui K. P. Linder, că *Jurămîntul* nu este sau nu mai este text latinesc. Atunci ne aflăm în fața unei discontinuități, de data aceasta chiar în sensul pe care-l dă dsa termenului și pe care-l respinsese pentru continuitate.

Dealtminteri, dl. K. P. Linder pare a avea pasiunea impasurilor. Cu o logică pe care ne-a fost imposibil s-o înțelegem, dsa refuză teza noastră potrivit căreia forma *casei* din limba română nu continuă un lat. *casae* + *illaei*. Argumentul nostru este următorul : dacă în *casele* avem un lat. *casae* + *illae*, și este mai mult ca sigur că avem, atunci *ae* = *ē* din *illae* nu a alterat pe *ll* anterior fiindcă era lung și nu se diftonga. Or, în *illaei* din presupusul etimon al rom. *casei* (*casae* + *illaei*), apare *același* *ē* și, cum se vede, fără *l*. Din două, una : sau *ē* din *illae* și *illaei* urmează tratamentul obișnuit și atunci *casele* provine din *casae*+*illae*, iar genitiv-dativul articulat trebuia să fie **caselei*, sau, dimpotrivă, acest *ē* face să dispară pe *ll* în ambele cazuri și atunci pluralul articulat de la *casa* trebuia să fie **case*+*e*. Chestiunea este pusă foarte clar în carte. Dl. K. P. Linder nu este însă convins și, pentru a ne dovedi că trecerea lui *ae* = = *ē* la *ĕ* (dsa utilizează semnul *ę*) s-a produs, ne trimite la v. fr. *li* și la provensalul *liei*. Ce-am spus noi? Că *în limba română* nu există nici o dovadă a trecerii lui *ē* din *illae* sau *illaei* la *ĕ*. Ce ne răspunde dsa? Că există în franceză și în provensală, dar nu fără a fi pus în prealabil două semne de exclamație după afirmația noastră că nu s-a făcut dovada trecerii în românește a lui *ae* = *ē* la *ĕ*. Am vrea să-i răspundem dlui K. P. Linder, fără nici un semn de exclamație, că v. fr. *li* nu vine din *illaei* și că lucrul acesta este cunoscut de romaniști cel puțin din anul 1930, cînd W. Meyer-Lübke a demonstrat în *Rumänisch und romanisch* (București, 1930, p. 6) că v. fr. *li* este pur și simplu dativul lui *illi*. Deci, n-are a face cu ce discutăm aici. Cît privește prov. *liei*, chiar dacă el ar fi *illaei*, ce legătură are asta cu formele românești? În română, căci de română vorbim, *ae* = *ē* nu a trecut la *ĕ*, fie că vrea, fie că nu vrea dl. K. P. Linder, iar nepotrivirea dintre tratamentul lui *ille* în *casele* și *casei* rămîne, ceea ce ne obligă să căutăm explicația formei feminine de genitiv-dativ în altă parte. Am făcut-o la locul cuvenit, evident nu pe principiul conservării flexiunii nominale, cum s-a hotărît de la început să creadă dsa.

Teza noastră este că pentru a explica întreaga flexiune a numelui în românește trebuie să pornim de la o fază în care genitivul a fost înglobat la dativ și că, după aceea, limba română și-a reconstituit în plan sintagmatic un genitiv nou, cu ajutorul seriei *al*, *a*, *ai*, *ale*. Procesul a fost complicat, au apărut forme mixte, unele cu adevărate articole proclitice (*al*, *ali*, *lu*, *li*) etc., totul însă sub dominarea dativului care încă din latina tîrzie s-a extins în dauna genitivului, ceea ce același W. Meyer-Lübke a arătat la timpul său în al treilea volum al *Gramaticii limbilor romanice* (§ 35—46).

Pentru ca acest proces să se realizeze, era necesar, după părerea noastră, ca cele două cazuri să fi ajuns la sincretism, adică să se fi confundat și semantic. Afirmația privitoare la semantică a produs imediat la dl. K. P. Linder vreo două semne de exclamație. Probabil dsa crede că sincretismul se petrece numai în plan morfo-sintactic.

Autorul știe însă și română veche și, arătîndu-ne ce rău am făcut considerînd că *ferice* nu era adjectiv, ci adverb, ne dă imediat exemplele cunoscute : *Ferice bărbat ce nu merge* ..., *Ferice blînzii* .. etc., din care ne comunică într-o paranteză că mai are vreo opt. Avem și noi vreo cîteva zeci. Numai că, *ferice* în această situație nu este adjectiv. Ne vedem obligați să atragem atenția colegului nostru german că în românește nu este suficient ca un cuvînt să însoțească un substantiv ca să-l declarăm adjectiv, căci dacă ar fi așa, în enunțuri ca : *bravo băiat care înțelege așa de frumos* sau *halal băieți care* . . . din româna contemporană am avea de a face cu adjective. Dl. K. P. Linder n-a observat că toate exemplele date de dsa sînt *numai* propoziții exclamative, că *ferice* nu apare niciodată în vechea română ca predicativ, că nu se acordă niciodată (nici în citatele oferite de dsa) și, prin urmare, nu există argumente temeinice pentru caracterizarea lui ca adjectiv.

N-am vrea să reluăm aici problema enclizei și proclizei articolului de care ne-am ocupat și cu ani în urmă în lucrări pe care dl. K. P. Linder nu le cunoaște, deși sînt indicate la locul lor în carte și ar fi putut fi văzute, n-am vrea să ne ocupăm nici de felul în care ni se atribuie utilizarea unei idei a lui Menendez Pidal, dar, pentru spiritul în care înțelege dsa să ducă o discuție științifică, ni s-a părut semnificativ să nu trecem cu vederea faptul că dsa consideră naiv din partea noastră să susținem că articolul nu se explică prin tracă, pentru că nu se vede golirea de conținut semantic, în timp ce lucrul acesta este relativ ușor pentru *ille*. Poate că într-adevăr este naiv, dar cum colegul nostru și-a dat silința să ne învețe atîtea lucruri, ne întrebăm de ce s-o fi oprit tocmai aici. Să fi avut bunătatea să ne învețe și asta, dar nu așa cum a făcut-o arătîndu-ne de unde vine v. fr. *li*, nici așa cum ne-a explicat că *ē* a trecut în românește la *ĕ* via Provence sau cum ne-a spus că, în româna veche, *ferice* era adjectiv, căci de acestea am auzit noi multe de pe la studenții noștri.

Incontestabil că oricine are dreptul citind o carte să nu fie de acord cu ce susține autorul ei, are dreptul s-o critice, să sublinieze ceea ce consideră greșit, să se ocupe de erorile de tipar (din păcate cartea noastră are unele chiar iritante, văzute și subliniate de dl. K. P. Linder, altele neobservate), dar acest drept implică și obligații. Cea dintîi este aceea de a nu scrie despre o carte pe care nu ești sigur că ai înțeles-o. Uneori asta se întîmplă, ce-i drept, în dezbaterile științifice. Ne pare rău numai că redacția unei reviste atît de cunoscute ca „Zeitschrift für romanische Philologie" nu a remarcat că dl. K. P. Linder a plasat discuția pe un teren în care autorului unei cărți și celui care scrie despre ea li s-au atribuit roluri atît de delicate.

Martie 1974

I. COTEANU

Institutul de lingvistică
București, I. C. Frimu 22

KURT BALDINGER, **La formación de los dominios lingüísticos en la Península Ibérica**. Versión española de Emilio Lledó y Montserrat Macau. Segunda edición corregida y muy aumentada, Madrid, Gredos, 1972, 496 p. (= **Biblioteca Románica Hispánica. I. Tratados y monografías** 10).

Cartea de față abordează una dintre cele mai delicate probleme ale lingvisticii romanice, în general, și ale celei iberoromanice, în special. Autorul, savant cunoscut prin studiile consacrate domeniului galoromanic (amintim numai excelenta sa *Kollektivsuffixe und Kollektivbegriff. Ein Beitrag zur Bedeutungslehre im Französischen mit Berücksichtigung der Mundarten*, Berlin, 1950) [1] se dovedește a fi, prin lucrarea pe care o prezentăm, la fel de bine introdus în problemele lingvisticii iberoromanice.

Autorul arată în prefață că și-a propus să dea o imagine de ansamblu asupra rezultatelor la care s-a ajuns în acest domeniu atît de dificil din perioada de formare a limbilor iberoromanice și, în al doilea rînd, să ofere un ghid în bibliografia extrem de diferită și adesea greu accesibilă. Acest dublu scop explică structura cărții, cu cele două mari secțiuni : prima, unde sînt discutați factorii istorico-culturali care au dus la situația actuală, și a doua, consacrată bibliografiei. Concepția de la baza cărții explică și ordonarea problemelor din cele două secțiuni, cu precădere din prima, unde ordinea capitolelor nu este cronologică, la fel ca în lucrările anterioare, ci decurge din dorința autorului de a prezenta problemele pornind de la ceea ce este relativ sigur la chestiuni unde ipotezele sînt mai numeroase și mai puțin controlabile. Așa se explică faptul că Baldinger începe cu prezentarea momentului Reconquistei, discută pe rînd aportul arabilor și vizigoților la formarea domeniilor iberoromanice, trece la procesul de romanizare și la problema osco-umbrică, pentru a termina cu prezentarea chestiunilor referitoare la substratul celtic și basco-iberic. Considerăm că acest mod de a face istoria formării domeniilor iberoromanice este marele merit al cărții lui K. Baldinger, autorul separînd net faptele sigure de cele ipotetice. Prin această calitate, cartea pe care o discutăm devine un instrument indispensabil pentru oricine vrea să se informeze rapid și complet asupra tuturor chestiunilor privitoare la istoria de început a limbilor iberoromanice.

Expunînd la început faptele sigure, Baldinger pornește de fiecare dată de la monumentala *Orígenes del español* a lui R. Menéndez Pidal, arătînd cum au fost confirmate ideile creatorului școlii lingvistice spaniole sau cum, pornindu-se de la aceste idei, s-a ajuns la rezultate noi în cercetarea istoriei limbilor iberoromanice. Evident că o astfel de clasificare în fapte sigure și ipotetice presupune o evaluare a ideilor și, implicit, o atitudine din partea autorului cărții. În exprimarea acestei atitudini, Baldinger s-a dovedit obiectiv și imparțial. Obiectivitatea pe care o apreciem nu înseamnă însă o atitudine de obiectivism, fiindcă Baldinger adoptă o anumită poziție față de numeroasele explicații date pînă în prezent diverselor fenomene luate în discuție. Se poate observa că el se arată, în general, sceptic față de explicațiile structuraliste propuse pentru anumite fenomene fonetice iberoromanice și dispus să accepte mai degrabă ideea influenței substratului decît să pună aceste fenomene în legătură cu evoluția sistemelor fonologice iberoromanice. Autorul și-a expri-

[1] Cu ocazia Congresului de lingvistică și filologie romanică de la Québec (1971), K. Baldinger a prezentat proiectul unui grandios dicționar etimologic al vechii franceze, care se elaborează cu colaborarea lui Jean-Denis Gendron și Georges Straka, sub forma unei prime fascicule-machetă, cuprinzînd o parte din litera G (*Dictionnaire étymologique de l'ancien français*, Québec, 1971).

mat această concepţie despre evoluţia limbii cu ocazia diverselor recenzii publicate la lucrările lui H. Weinrich sau B. Malmberg (vezi ZRPh LXXIV (1958), p. 440—480; LXXIX (1963), p. 276—278) şi, recent, într-un articol consacrat exclusiv acestei chestiuni (Kurt Baldinger y José Luis Rivarola, *Lingüística tradicional y fonología diacrónica*, în „Anuario de Letras" IX (1971), p. 5—49).

Pe lîngă obiectivitatea desăvîrşită a autorului, de o deosebită importanţă în discutarea stadiului actual al unei probleme, trebuie să subliniem extraordinara bogăţie de informaţie care te întîmpină la fiecare pagină. Această preocupare pentru bogăţia informaţiei explică de ce, la mai puţin de un deceniu de la publicarea primei ediţii spaniole, Baldinger a putut mări cu aproape 100 de pagini volumul cărţii. Orice cercetător, chiar unul dintre cei mai bine introduşi în domeniul discutat de Baldinger, poate găsi în această carte un ajutor sigur, fie că este vorba de chestiunea raporturilor dintre arabi şi populaţiile romanizate, fie de rezultatele la care s-a ajuns în studiul complicat al substraturilor limbilor iberoromanice. Fiind vorba însă de o bibliografie, care se ştie că nu poate avea pretenţia să fie exhaustivă, ne permitem să sugerăm, în ordinea paginilor, cîteva titluri care ar putea fi luate în consideraţie la o eventuală nouă ediţie a cărţii.

P. 29. Pentru etimologia ptg. *iguaria* s-ar putea cita, în afară de articolul lui Y. Malkiel din „Language" XX (1944), p. 119—122, şi un alt articol de Y. Malkiel publicat în aceeaşi revistă un an mai tîrziu (*Old Judaeo-Spanish* **yegüería** *'Mess, Dish'*, în „Language" XXI (1945), p. 264—265; cf. şi recenzia lui J. Lecoy în „Romania" LXX (1948), p. 140—141), care a provocat intervenţia lui L. Spitzer (*Portuguese* **iguaria,** *Judeo-Spanish* **yegueria** *„again"*, în „Language" XXII (1946), p. 358—359).

P. 77. *fideos* dat pentru iudeospaniola din Maroc circulă şi în Orient (după J. Benoliel, *Dialecto judeo-hispano-marroquí o hakitía*, în „Boletín de la Real Academia Española" XV (1928), p. 217, în Maroc pentru „tăiţei" ar circula termenul *letrea)*. În Peninsula Balcanică *fideos* circulă alături de *eskulača* (v. M. L. Wagner, *Espigueo judeo-español*, în RFE XXXIV (1950), p. 25), fiind înregistrat în diferite localităţi: J. Subak, *Zum Judenspanischen*, în ZRPh XXX (1906), p. 171, 173; idem, *Judenspanisches aus Salonikki, mit einem Anhange: Judenspanisches aus Ragusa*, Triest, 1906, p. 14; S. Mézan, *Les Juifs espagnols en Bulgarie: I. Histoire, statistique, ethnographie*, Sofia, 1925, p. 119.

Pentru influenţa arabă asupra spaniolei vorbite de sefardiţi, chestiune amintită în treacăt de Baldinger, se pot consulta două prezentări de ansamblu: M. L. Wagner, *Judenspanisch-Arabisches*, în ZRPh XL (1920), p. 543—549, şi K. Levy, *Zu einigen arabischen Lehnwörtern im Judenspanischen*, în ZRPh LI (1931), p. 703—705. Multe observaţii cu privire la aceeaşi chestiune se pot găsi la: C. M. Crews, *Some Arabic and Hebrew Words in Oriental Judaeo-Spanish*, în VR XIV (1955), p. 296—309; M. L. Wagner, *Caracteres generales del judeo-español del Oriente*, Madrid, 1930 (mai ales p. 32—33); A. S. Yehuda, *Contribución al estudio del judeo-español*, în RFE II (1915), p. 339—370; R. Renard, *Sephärad. Le monde et la langue judéo-espagnole des Séphardim*, Mons [1967], p. 133; S. Marcus, *A-t-il existé en Espagne un dialecte judéo-espagnol?*, în „Sefarad" XXII (1962), p. 129—149. Recent, într-o lucrare nemenţionată de Baldinger în capitolele „adiciones" (p. 396—414) şi „últimas adiciones" (p. 414—415) şi care prezintă interes nu numai pentru influenţa arabă în iudeospaniolă, H. L. A. van Wijk, *Algunos arabismos semánticos y sintácticos en el español y el portugués*, în „Norte" XII (1971), p. 35—46, se ocupă şi de sintagma iudeospaniolă *con bien*, considerînd-o rezultatul unui calc după arabă. Observaţii cu privire la căile de pătrundere a elementelor arabe în iudeospaniolă se mai găsesc, în afara lucrărilor citate mai sus, şi la: M. Molho, *Literatura sefardita de Oriente*, Madrid, 1960, p. 8; S. G. Armistead — J. H. Silverman, *Exclamaciones turcas y otros rasgos orientales en el romancero judeo-español*, în „Sefarad" XXX (1970), p. 177—195; idem, *Arabic Refrains in a Judeo-Spanish Romance*, în „Iberoromania" II (1970), p. 91—95.

În monografiile consacrate diverselor variante regionale iudeospaniole sînt discu-

tate, de multe ori în capitole aparte, cuvintele arabe pătrunse în iudeospaniolă: M. L. Wagner, *Beiträge zur Kenntnis des Judenspanischen von Konstantinopel*, Viena, 1914; M. A. Luria, *A Study of the Monastir Dialect of Judeo-Spanish Based on Oral Material Collected in Monastir, Yugo-Slavia*, în „Revue hispanique" LXXIX (1930), p. 323—583; C. M. Crews, *Recherches sur le judéo-espagnol dans les pays balkaniques*, Paris, 1935; I. Bar-Lewaw, *Aspectos del judeo-español de las comunidades sefardíes en Atlanta, Ga. y Montgomery, Ala. (EE. UU.)*, în *XI Congreso internacional de lingüística y filología románicas. Actas* IV, Madrid, 1968, p. 2109—2125; R. Hirsch, *A Study of some Aspects of a Judeo-Spanish Dialect as spoken by a New York Sephardic Family*, teză, Michigan, 1951.

Pentru cuvintele arabe din textele vechi iudeospaniole se pot consulta lucrările lui C. M. Crews, *One Hundred Medical Recipes in Judeo-Spanish of ca 1600*, în „Revue des études juives" CXXVI (1967), p. 203—263 (un text din Constantinopol); *Some Data Concerning Medical Nomenclature in Sixteenth-Century Judeo-Spanish*, în *Actas del primer Simposio de estudios sefardíes*, Madrid, 1970, p. 243—247; *A Judeo-Spanish Medical MS (ca. 1400—1450)*, în VR XXII (1963), p. 192—218; *Corrigenda in 'A Judeo-Spanish Medical MS (ca. 1400—1450)'*, în VR XXIV (1965), p. 132—133.

O situaţie aparte ocupă iudeospaniola din Maroc în care elementele arabe au putut pătrunde pînă în zilele noastre datorită contactului direct dintre cele două idiomuri. Pe lîngă lucrarea lui J. Benoliel, deja citată, se pot consulta şi: M. L. Wagner, *Zum Judenspanischen von Marokko*, în „Volkstum und Kultur der Romanen" IV (1931), p. 221—245; M. Alvar, *Endechas judeo-españolas*, Granada, 1953, ed. II, Madrid, 1969; idem, *Cantos de boda judeo-españolas*, Madrid, 1971; P. Bénichou, *Observaciones sobre el judeo-español de Marruecos*, în „Revista de Filología Hispánica" VII (1945), p. 209—258; A. Castro, *Entre los hebreos marroquíes: La lengua española de Marruecos*, în „Revista Hispano-Africana" I (1922), p. 145—146; P. Martínez Ruiz, *Textos judeo-españoles de Alcazarquivir (Marruecos) (1948—1951)*, în „Revista de dialectología y tradiciones populares" XIX (1963), p. 78—115, şi, mai ales, de acelaşi autor, *Arabismos en el judeo-español de Alcazarquivir (Marruecos), 1948—1951*, în RFE XXXXIX (1966), p. 39—71; I. M. Hassán, *De los restos dejados por el judeo-español en el español de los judíos del norte de África*, în *XI Congreso internacional de lingüística y filología románicas. Actas* IV, Madrid, 1968, p. 2127—2140. Situaţia unui singur cuvînt arab o discută M. Alvar, *Interpretaciones judeo-españolas del árabe* ġabba, în RoPh XVII (1963—1964), p. 322—328.

P. 84, nota 65. De adăugat la bibliografia studiilor despre calcuri: S. G. Armistead—J. H. Silverman, *A New Semantique Calque in Judeo-Spanish*: **reinado** *'belongings, property'*, în „Romance Philology" XXVI (1972—1973), p. 55—57. Exemple de calcuri în iudeospaniolă se găsesc şi în lucrările citate anterior.

P. 108, nota 100. La lucrările în care se discută elementele latine păstrate în Peninsula Iberică şi în română — de adăugat lucrările lui G. Giuglea: *Concordances linguistiques entre le roumain et les parlers de la zone pyrénéenne*, Cluj, 1937; *Coïncidences, concordances entre le roumain et d'autres langues romanes* **I**: „Langue et littérature" I (1941), p. 157 şi urm.; **II**: în DR X (1941), nr. 2, p. 58—67; **III**: în „Langue et littérature" II (1943), p. 20 şi urm.; **IV**: *ibid.* IV (1948), p. 12 şi urm. În aceeaşi ordine de idei poate fi amintită contribuţia lui V. Buescu: *Roum.* desfăta, *port., esp.* desenfadar, în „Boletim de Filologia" XIII (1952), p. 20—36.

P. 197. La bibliografia lui *r-* şi a protezei lui *a-* din limbile romanice trebuie adăugat W. Giese, *Urrumänisches Anlautendes* **r-** *im Aromunischen*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, Bucureşti, 1965, p. 299—301.

Nu putem încheia fără să subliniem că, deşi cartea lui Baldinger este consacrată domeniului iberoromanic, ea poate fi consultată cu folos şi de cei ce se ocupă de română, mai exact de cei preocupaţi să discute faptele româneşti într-un cadru mai general, al întregii Romanii. În afară de chestiuni ca cele de la p. 108, 197, pentru care am făcut unele com-

pletări bibliografice, se pot găsi în lucrarea lui K. Baldinger şi alte fapte de română. Mai important ni se pare de semnalat că lectura acestei cărţi poate sugera apropieri între evoluţia generală a românei, pe de o parte, şi cea a spaniolei, pe de altă parte. Unitatea deosebită a idiomului din sudul Spaniei, determinată de felul cum s-a desfăşurat Reconquista, în opoziţie cu situaţia din nordul ţării, unde isoglosele se întretaie în mod neregulat, ne-a reamintit observaţia făcută de K. Jaberg (VR V (1940), p.75–76) cu privire la structura dialectală a dacoromânei pe baza *Atlasului lingvistic român* : în timp ce în Transilvania isoglosele se întretaie (la fel ca în nordul Spaniei), Muntenia şi Moldova prezintă arii mult mai compacte (la fel cu sudul Spaniei).

În concluzie, o carte care datorită bogăţiei de informaţii de primă mînă nu trebuie să lipsească de pe masa nici unui hispanist şi care prin sugestiile oferite este foarte utilă tuturor romaniştilor.

Februarie 1974

MARIUS SALA
Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

Diccionario de la Lengua Española, Madrid, Real Academia Española, ediţia a 19-a, 1970, 1424 p.

Publicarea de către Academia Spaniolă a ultimei ediţii a Dicţionarului limbii spaniole constituie un eveniment deosebit, a cărui semnificaţie depăşeşte cu mult sfera strict lexicografică şi lingvistică, afirmîndu-se ca un act fundamental în viaţa culturală a lumii hispanice.

Recenta ediţie, apărută după 14 ani de la cea anterioară, este rodul unei continue şi susţinute activităţi academice, care se bucură de o prestigioasă tradiţie [1].

[1] Prima ediţie a dicţionarului academic a apărut, în 6 volume, cu titlul *Diccionario de la Lengua Castellana*, numit şi *Diccionario de Autoridades*, între anii 1726 şi 1739, deci la numai 12 ani după crearea Academiei Spaniole de Limbă. Operă de bază a lexicografiei hispanice, dicţionarul din 1726 şi-a îndeplinit în aşa măsură scopul urmărit — acela de a alcătui un repertoriu bogat de cuvinte ilustrate prin exemple luate din cei mai buni scriitori (de aici şi titlul de „Autoridades"), care să explice cu claritate sensurile —, încît aproape toate dicţionarele spaniole ulterioare şi-au luat definiţiile din el, după cum afirmă María Moliner (cf. prefaţa la *Diccionario de uso del español*, Madrid, 1966, p. XIV).

Încercarea, în 1770, de a se realiza o a

Ediţia este deschisă de o succintă prefaţă, în care se dau indicaţii asupra criteriilor adoptate în selectarea şi înregistrarea cuvintelor, în definirea accepţiilor, precum şi date asupra multiplelor modificări şi completări efectuate faţă de ediţia anterioară. Tot aici se specifică faptul că lucrările de pregătire au fost iniţiate şi conduse de Julio Casares, secretarul Academiei Spaniole de Limbă, iar după moartea sa, în 1964, au fost continuate şi duse la bun sfîrşit sub îngrijirea lui Vicente García de Diego. La realizarea noii ediţii şi-au adus contribuţia, pe lîngă membrii Academiei de Limbă de la Madrid, şi reprezentanţi ai Academiilor din ţările hispanoamericane (lista tuturor colaboratorilor figurează îndată după prefaţă).

Modul în care este concepută actuala ediţie, care beneficiază, faţă de ediţiile anterioare, de numeroase şi substanţiale îmbunătăţiri, rectificări şi adăugiri, deschide o nouă etapă în istoria dicţionarului academic, marcînd un evident progres pe linia reflectării cît mai riguroase a realităţii lingvistice caracteristice domeniului hispanic, prin adoptarea criteriilor şi modalităţilor consfinţite de cuceririle lexicografiei moderne.

Îmbunătăţirile şi schimbările esenţiale pot fi sintetizate în următoarele trei direcţii : 1. selectarea corpusului, 2. definirea sensurilor şi 3. tehnica redactării articolelor.

1. Sînt de remarcat, în primul rînd, noile criterii de selectare a corpusului, care reflectă două inovaţii. Pe de o parte, s-au exclus proverbele şi zicătorile populare, în baza faptului că acestea prezintă „mai curînd o valoare intelectuală şi morală decît una pur lingvistică" (cf. Prefaţa, p. VIII). Această hotărîre este, desigur, justificată, avînd în vedere atît specificul lucrărilor lexicografice generale, care operează cu unităţi lexicale — or proverbele formează unităţi sintactice —, cît şi caracterul normativ al dicţionarelor academice, care urmăresc să înregistreze formele considerate literare din punct de vedere lexical şi gramatical [2].

Pe de altă parte, s-au introdus însemnate adăugiri faţă de ediţia anterioară, constînd într-un mare număr de unităţi lexicale noi, precum şi în noi accepţii, născute din continua transformare a universului hispanic. Din punctul de vedere al conţinutului, se pot deosebi aici în mare două categorii de termeni şi sensuri recent incluse : termenii *tehnici* intraţi în limbajul comun şi aşa-numitele *americanisme* lexicale sau semantice. Introducerea cuvintelor din prima categorie este impusă de faptul, bine cunoscut în lexicografia actuală, că dezvoltarea ştiinţei şi tehnicii, care a marcat un deosebit progres, în ultimele decenii în special, ca şi îmbunătăţirea continuă a mijloacelor de comunicare şi difuzare determină procesul neîntrerupt de trecere a unor cuvinte din lexicul diferitelor limbaje specializate în limba generală, vorbită de întreaga comunitate lingvistică.

În privinţa celei de-a doua categorii, a *americanismelor* — prin care înţelegem cuvintele şi sensurile caracteristice lexicului hispanoamerican —, sîntem îndreptăţiţi să afirmăm că dicţionarul academic îşi desăvîrşeşte, în ultima sa ediţie, tendinţa manifestată în mai mică măsură în ediţiile anterioare [3] de a urmări realizarea, pe planul lexicografic, a unităţii idiomatice a limbii spaniole vorbite în Europa şi America.

La acest rezultat s-a ajuns în urma aprofundării colaborării directe cu Academiile de limbă spaniolă din America Latină, activitate intensificată şi coordonată mai ales după 1965, cînd s-a constituit la Madrid „Comisia permanentă a asociaţiei Academiilor de limbă spaniolă", însărcinată, între altele, cu studierea şi aprobarea atît a propunerilor de includere în dicţionar a noi cuvinte şi sensuri hispanoamericane şi de precizare a răspîndirii lor geografice, cît şi cu revizuirea, completarea şi corectarea datelor referitoare la americanismele incorporate încă din ediţia anterioară.

doua ediţie a monumentalei opere nu a fost însă încununată de succes — nu s-a reuşit acum să se publice decît primul volum, *A—B* — datorită multiplelor dificultăţi pe care le presupunea reeditarea unui dicţionar atît de vast. Din necesitatea alcătuirii unei opere mai concentrate, mai uşor de mînuit, s-a născut, zece ani mai tîrziu, prin revizuirea definiţiilor, care au fost scurtate considerabil, şi prin suprimarea exemplelor din autori, o nouă versiune, prescurtată, a dicţionarului academic : aşa-numitul dicţionar „comun", într-un singur volum

După publicarea primei ediţii a acestuia, în 1780, Academia Spaniolă de Limbă şi-a orientat activitatea lexicografică în două direcţii principale : pe de o parte, redactarea *Dicţionarului istoric al limbii spaniole* (operă laborioasă, din care pînă în prezent a apărut un volum în 1933 şi, din 1960 pînă în 1968, opt fascicole, totalizînd 1088 de pagini, de la *A—Aguantar*) şi, pe de alta, realizarea unor ediţii la zi, revizuite şi îmbunătăţite, ale dicţionarului „comun". Din acestea au apărut, în aproape două secole, 19 ediţii, mai întîi — primele 14 — cu titlul *Diccionario de la Lengua Castellana*, apoi, din 1925, cu titlul schimbat, *Diccionario de la Lengua Española*.

[2] Cf. Iorgu Iordan, *Principes de définition dans les dictionnaires unilingues*, în *Mélanges linguistiques publiés à l'occasion du VIII-e Congrès International des Linguistes à Oslo, du 5 au 9 août 1957*, Bucureşti, 1957, p. 223—234.

[3] În primele ediţii ale dicţionarului academic nu s-a acordat atenţie americanismelor. Acestea încep să pătrundă, în număr destul de redus, abia în ediţia a 15-a, din 1925, şi, cu mult mai tîrziu, după ţinerea Primului Congres al Academiilor de Limbă Spaniolă (în 1951, în Mexic), şi constituirea, cu această ocazie, a Asociaţiei acestor Academii, s-a pus în mod serios problema includerii organizate a americanismelor în dicţionarul academic.

2. În raport cu cerinţele stadiului actual de dezvoltare a limbii spaniole, remarcăm o altă îmbunătăţire însemnată adusă în ediţia de faţă, legată de modul de definire a unităţilor lexicale înregistrate. După cum se apreciază în prefaţă, „modificarea cea mai importantă a prezentei ediţii este înaintarea cu hotărîre spre definirea directă obiectivă". S-au suprimat referinţele numerice la alte accepţii, dîndu-se numai definiţia nemijlocită a sensurilor. S-au definit astfel direct multe cuvinte pentru care în ediţiile anterioare se făcea referire la un sinonim , care de cele mai multe ori nu era cu totul echivalent.

Introducerea definirii directe este întru totul justificată de specificul dicţionarului academic, care are prin excelenţă caracter general şi normativ. Într-adevăr, valoarea sinonimiei se manifestă mai cu seamă în stilistică, definirea cu ajutorul ei fiind, deci, indicată în alte tipuri de dicţionare (de sinonime, de limbaj poetic etc.).

3. Deosebit de utile sînt, în sfîrşit, îmbunătăţirile care ţin de tehnica redactării articolelor, contribuind efectiv la consultarea dicţionarului în condiţii cît mai bune. Menţionăm aici că, faţă de ediţiile anterioare, prezenta ediţie beneficiază de două inovaţii judicioase în redarea cuvintelor-titlu : scrierea lor cu minusculă (majuscula rămînînd, evident, numai la transcrierea numelor proprii) şi numerotarea lor, atunci cînd există omonimie.

Se cuvine să remarcăm apoi faptul că în noua ediţie sînt operate o serie de corectări privind tehnica redactării în general, de exemplu suprimarea abrevierilor care indică apartenenţa unor cuvinte sau sensuri la limbajul tehnic al diferitelor discipline, cînd acestea nu mai sînt necesare, în sensul că termenul în discuţie a pătruns din terminologia respectivă în limbajul uzual.

Substanţialele modificări, completări şi corectări care alcătuiesc îmbunătăţirile aduse noii ediţii totalizează un număr de peste 17 000 de fişe — se precizează în prefaţă. Din motive editoriale, toate rectificările şi adăugirile pe care Academia le-a propus şi aprobat după predarea la tipar a volumului figurează aparte, la sfîrşitul dicţionarului, în *Suplimentul* de aproximativ 50 de pagini redactat sub îngrijirea lui Rafael Lapesa.

În afară de modificările sus-menţionate, structura articolelor a rămas aceeaşi ca în ediţia a 18-a : după cuvîntul-titlu se indică în paranteză etimologia, urmată de precizarea categoriei gramaticale şi apoi de accepţii : mai întîi cele curente, apoi, cu specificările respective, cele învechite, familiare, figurate, dialectale sau regionale.

*

Prin însuşi specificul ei, laborioasa activitate de redactare a unei opere lexicografice poate fi susceptibilă de permanente îmbunătăţiri. În cele ce urmează, vom prezenta cîteva observaţii şi propuneri pe marginea ultimei ediţii a dicţionarului academic spaniol, precizînd că marea lor majoritate constau în semnalarea unor inconsecvenţe în aplicarea criteriilor pe care se bazează lucrarea, precum şi în unele aspecte de amănunt. Ele sînt grupate după cum urmează : a. observaţii legate de etimologie, b. observaţii asupra sensurilor cuvintelor şi c. observaţii referitoare la tehnica redactării.

a. În privinţa e t i m o l o g i e i c u v i n t e l o r, este ştiut că dicţionarele academice, deşi indică originea cuvintelor, nu îşi propun să ofere date amănunţite asupra cazurilor nesigure, asupra căilor de transmitere a unui cuvînt etc. — obiective pe care le urmăresc cu precădere dicţionarele istorice şi cele etimologice.

Indicînd etimologia cuvintelor înregistrate, autorii dicţionarului academic spaniol se ghidează după principiul etimologic corect de a specifica în primul rînd limba din care provine etimonul, apoi forma acestuia şi, în continuare, cum s-a constituit etimonul respectiv (moştenit sau împrumutat, format prin derivare sau compunere în limba de origine etc.), de ex. : *botarga* (din it. *bottarga* şi acesta din ar. *butarīj*). Semnalăm cazuri în care acest principiu nu este respectat, indicîndu-se în mod greşit numai ultimul etimon. Astfel, *begonia* („de la *Bégon*, botanist francez") nu s-a format pe teren spaniol de la numele propriu francez, ci este împrumutat din fr. *bégonia*; de asemenea, *coñac* provine din fr.

cognac (care, la rîndul său, este format de la numele topic *Cognac*); *guiñol* 'marionetă' < fr. *guignol* (numele propriu *Guiñol*); neologismul *radar*, considerat a fi „format din inițialele diferitelor cuvinte engleze", este în realitate împrumutat din engl. *radar* (limbă în care a fost creat din inițialele *radio detecting and ranging*); la *basquiña* 'bască' se indică numai „din *vasco*"; de fapt termenul nu provine direct, ci din vechea portugheză *vasquinha* (care este, la rîndul său, un derivat diminutiv de la *vasco*); tot așa *corazón* 'inimă', la care găsim specificarea „din lat. *cor*", nu se trage direct din acest etimon, ci de la un derivat augmentativ al său; la *biombo* 'paravan' figurează etimologia: „din japoneză, *byò* și *bù*"; forma spaniolă este însă împrumutată din portugheză (unde forma omonimă provine din japoneză); aceeași remarcă și pentru *mandarín*, care nu vine direct din indiană, ci prin intermediul port. *mandarim*; etimonul direct al termenului *mermelada* nu este „lat. *melimēlum*" (de aici își trage originea alt cuvînt spaniol, *membrillo*), ci port. *marmelada*, derivat de la *marmello*, care, la rîndul său, este moștenit din lat. *melimēlum*.

O altă observație referitoare la aspectul etimologic are în vedere indicațiile asupra unora din limbile de origine, care nu sînt precizate întotdeauna după criterii uniforme, sau conțin formulări improprii. Astfel, la cîteva din cuvintele care provin din limbile indigene americane (*cacao, chocolate, tomate* etc.) se dă precizarea „din *mejic.*" (= mexicană), care nu figurează însă la lista de abrevieri, unde ar fi fost necesar să fie explicată. Ar fi fost poate mai adecvat ca pentru limbile indigene din Mexic să se folosească denumirile *azteca* sau *náhuatl*, mai exacte din punct de vedere lingvistic decît *mejicano* 'limba mexicană', care desemnează varianta actuală a limbii spaniole vorbite în Mexic.

Indicarea limbilor germanice din care provin unele cuvinte spaniole nu se face prin folosirea consecventă a unor denumiri corespunzătoare. Astfel, același etimon *hring* 'cerc' poartă cînd abrevierea *germ.* (= limba germanică), s.v. *rango*, de ex., cînd *ant. alto al.* (= vechea germană de sus), s.v. *rancho*. Remarcăm tot aici întrebuințarea improprie a denumirii *godo* 'gotic' (s.v. *guzmán*), care se referă la tribul germanic respectiv, în loc de *gótico*, celălalt adjectiv folosit cu precădere pentru 'limba gotică'. În sfîrșit, în redarea a două etimoane germanice, dicționarul academic dă forma ca atestată, în vreme ce alte dicționare etimologice[4] înregistrează același etimon, însă cu asterisc: *barón* < germ. *baro* și *rapar* 'a rade' < germ. *rapon* (indicat de Corominas, *op. cit.*, s.v., **hrapon*).

Semnalăm în continuare unele cazuri în care etimologiile date (și considerate de autorii dicționarului academic ca sigure, deoarece nu se specifică „origine incertă" sau „posibil din...") par mai puțin clare și convingătoare decît cele propuse de dicționarele etimologice spaniole[5]: *chaqueta* (considerat a proveni de la forma *jaqueta*, derivată de la *jaco* < ar. *șakk*) poate fi împrumutat din fr. *jaquette*, derivat de la fr. vechi *jaque* < *jacque*; *fileno* 'delicat, efeminat' („din *Filis*, nume de femeie folosit de poeții bucolici") vine în realitate de la alt nume de personaj poetic, *Fileno*, sub influența lui *Filis*; *guzmán* 'nobil viteaz care servea în armată' (care figurează ca provenind din got. *gods* 'bun' și *manna* 'om') pare a se trage mai curînd de la numele lui Alonso Pérez de Guzmán (personaj istoric care a trăit la începutul secolului al XIV-lea, socotit de către contemporanii săi ca personificare a vitejiei și a altor virtuți cavalerești); *urraca* 'coțofană' (dat ca provenind „din onomatopeea *urrac* a cîntecului acestei păsări") își poate avea mai degrabă originea în numele propriu feminin *Urraca*, fiind cunoscut procedeul de a se denumi această pasăre prin nume proprii (cf. în acest sens și celălalt sinonim pentru 'coțofană', *marica* < *Marica*).

În încheierea observațiilor pe marginea etimologiei, adăugăm că ea ar fi putut fi indicată și în cîteva cazuri în care nu se face nici o precizare în privința originii, deși nu avem a face cu un etimon necunoscut ori

[4] J. Corominas, *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, 4 vol., Berna, 1954, s.v.; O. Bloch—W. von Wartburg, *Dictionnaire étimologique de la langue française*, Paris, 1960, ediția a III-a, s.v.

[5] Luăm ca punct de referință dicționarul citat în nota anterioară, al lui J. Corominas, cel mai prestigios dintre toate.

incert, ci cu unul atestat. Astfel : *belén* 'vicleim' < n. pr. biblic *Bethlehem* ; *cata* 'papagal' provine, prin abreviere, de la n. pr. *Catalina* (cf. şi *catita* 'specie de papagal' < forma diminutivă de la *Catalina*, etimologie dată de dicţionar) ; *chévere* 'plăcut, frumos, elegant' < numele unui personaj istoric, Guillermo de *Chièvres*[6] ; *estrafalario* 'extravagant, neglijent' < it. dial. *strafalario* 'persoană extravagantă, şleampătă' ; *mambrú*, numele popular dat 'coşului vaporului' < *Mambrú*, forma populară a numelui generalului englez Malborough, devenit prototip al soldatului (datorită asemănării coşului cu o cască militară) ; *mendocino*[2] 'superstiţios' < numele familiei de *Mendoza* (de la care a luat naştere superstiţia că sarea vărsată la masă este de rău augur) ; *rochela* 'larmă, zarvă' < numele topic francez *La Rochelle*, locul unei cunoscute bătălii ; *taimado* 'viclean' < port. omonim, cu sens identic.

b. Observaţii asupra s e n s u r i l o r c u v i n t e l o r. Avînd în vedere că dicţionarul academic este un dicţionar general, nu enciclopedic, se poate face constatarea că unele definiţii sînt prea ample, cuprinzînd prea multe amănunte, care interesează de fapt latura extra-lingvistică, întrucît nu se referă la nume, ci la obiectul desemnat[7]. Astfel, cităm : *patata* 'cartof', *abeto* 'brad', *plátano* 'banană', la care se dau numeroase amănunte, în timp ce alţi termeni din aceeaşi sferă semantică (de pildă *tomate* 'roşie') sînt definiţi mult mai succint.

În ceea ce priveşte definirea unor termeni, în unele situaţii ar putea fi îmbunătăţită în sensul unei mai mari exactităţi. Referindu-ne, de exemplu, la termenii din dicţionar care sînt legaţi de limbă şi lingvistică, remarcăm că, alături de multe definiţii care beneficiază, în recenta ediţie, de o revizuire radicală, impusă de stadiul actual de dezvoltare a ştiinţei limbii (ca definiţiile date pentru fenomenele lingvistice spaniole *yeismo*, *ceceo* şi *cecear*, *seseo* şi *sesear*, apoi pentru termenul *fonema*, pentru descrierea sunetelor spaniole etc.) figurează însă şi definiţii neclare, incomplete sau chiar inexacte. Astfel, la *atributo*, la cea de-a treia accepţie, care poartă abrevierea *Gram.* (= gramatică), se specifică 'ceea ce se enunţă despre subiect' ; la *sufijo, a* se dă numai funcţia de adjectiv, definită astfel : 'se aplică afixului care este postpus, se spune în general despre pronumele care se aglutinează cu verbul, formînd cu el un singur cuvînt'. Remarcăm mai întîi că această ultimă aplicaţie a termenului, cu referire la pronume, nu apare în gramaticile spaniole[8] ; în al doilea rînd, constatăm că lipseşte indicarea funcţiei de substantiv, cu care termenul este mult mai răspîndit. Neconcordanţe apar şi la definiţiile date pentru *loismo* („viciu care constă în folosirea formei *lo* a pronumelui de persoana a treia în funcţie de dativ") şi *loista* („se aplică celui care foloseşte întotdeauna *lo* pentru acuzativul masculin al pronumelui *él*") ; în realitate, *loismo* este fenomenul care constă în folosirea lui *lo*, forma de acuzativ, în locul lui *le*, forma de dativ[9], deci *loista* este 'vorbitorul care foloseşte acest fenomen'.

Inadvertenţe apar şi în definirea corectă a unor limbi şi dialecte : *friulano* şi *grisón*, definite fiecare în parte ca 'limbă neolatină vorbită în Friul', sînt de fapt dialecte ale limbii retoromane (respectiv dialectul oriental şi occidental). Tot aici semnalăm şi omiterea unor sensuri importante : la *occitano*, de pildă, lipseşte sensul 'limba occitană' (la care ar fi trebuit să se facă trimitere la *provenzal*, cu atît mai mult cu cît aici se indică, drept al treilea sens, *lengua de oc*) ; la termenii *aragonés*, *asturiano*, *leonés*, figurează numai sensurile : 1. 'originar din regiunea respectivă' şi 2. 'aparţinînd acestei regiuni', fără a se mai da şi cel de-al treilea, de 'dialect al limbii spaniole vorbit aici' (la *andaluz* şi *castellano* apare şi acest sens). Aceeaşi observaţie şi pentru *mozárabe*.

În indicarea abrevierilor care precedă diferite sensuri ale termenilor aparţinînd limba-

[6] Cf. José Arrom, *Origen y semántica de la palabra „chévere"*, în „Revista del Instituto de Cultura Puertorriqueña", 8, 1965, p. 33–36.

[7] Cf. Julio Casares, *Introducción a la lexicografía moderna*, Madrid, 1950, p. 101.

[8] Sensul acesta nu apare nici la F. Lázaro Carreter, *Diccionario de términos filológicos*, Madrid, 1962 (s.v. *sufijo*).

[9] Cf. *Esbozo de una gramática de la lengua española*, Madrid, 1973, p. 424.

jului unor ştiinţe nu se aplică cu consecvenţă un criteriu unitar, ajungîndu-se astfel la neconcordanţe între abrevierea respectivă şi sens. La termenii lingvistici, de exemplu, nu se face clar distincţia dintre gramatică şi fonetică — fonologie : la *alófono, oclusivo* etc. se precizează, corect, *Fon.*, dar în alte cazuri — *africado, alveolar, fricativo, metátesis* — deşi este vorba numai de fenomene fonetice, se dă abrevierea *Gram.* ; la *disimilación* apare abrevierea prea generală *Lingv.*, în loc de *Fon.* (dar la *asimilación* nu se dă nici o indicaţie), iar la *coloquial* figurează *Filol.*

În alte situaţii, nu mai este necesar să se precizeze abrevierea care indică apartenenţa cuvîntului la limbajul tehnic, deoarece termenul are un sens foarte cunoscut, fiind răspîndit ca atare în vorbirea curentă. De pildă abrevierea *Bot.* (= botanică), care stă în faţa unor cuvinte ca *manzana* 'măr', *ciruela* 'cireaşă', *nuez* 'nucă', *tomate* 'roşie' este de prisos, cu atît mai mult cu cît la alţi termeni din aceeaşi sferă semantică ea nu figurează (cf. *pepino* 'castravete', *pera* 'pară', *berenjena* 'vînătă' etc.). Există şi situaţii în care omiterea abrevierii respective constituie o greşală, fiind vorba de plante puţin cunoscute, ale căror nume fac parte evident din terminologia botanică : *albohol, albaida, anamú* etc.

Unele inadvertenţe asemănătoare se observă şi la folosirea abrevierii *fig.* (= figurat), care nu mai este necesară în cazuri ca *burdeos* 'vin de Bordeaux' sau *Borgoña* 'vin de Burgundia' (în acest ultim exemplu nu se justifică nici majuscula, termenul avînd deja valoare apelativă), mai ales că în situaţii identice nu apare (*jerez, málaga* etc.).

Semnalăm, în continuare, omisiuni în indicarea sensurilor unor cuvinte, ori în precizarea răspîndirii lor geografice : la *actuar* ar fi fost necesar să se dea şi sensul 'a interpreta un rol', 'a juca', cu care verbul este foarte cunoscut în spaniola colocvială ; la *elevador* apare numai funcţia de adjectiv, cu sensul 'care urcă' ; menţionăm însă că în spaniola americană termenul este folosit ca substantiv, fiind singurul care desemnează 'ascensorul' ; la pronumele personal *vos*, unde se oferă amănunte de ordin istoric, ar fi fost util să se precizeze că această formă pronominală veche în spaniola peninsulară este caracteristică spaniolei americane vorbită în actualitate în importante zone din continentul latino-american ; la *guaraní* putea fi înregistrată şi accepţia 'unitate monetară folosită în Paraguay', iar *canillita* 'vînzător de ziare', dat pentru Argentina, Perú şi Uruguay, este cunoscut şi în Chile[10].

În încheierea observaţiilor referitoare la sensurile cuvintelor, indicăm unele erori sau inexactităţi de natură extra-lingvistică. Astfel, la *begonia* găsim precizarea că provine de la numele lui ,,*Bégon*, botanist francez" ; de fapt termenul a fost creat de botanistul Plumier în cinstea lui Bégon, intendent francez din Santo Domingo, în 1706 ; *Creton* (s.v. *cretona*) nu este numele primului fabricant al acestei pînze, ci numele orăşelului francez din Eure unde se fabrica ; la *raguseo* 'din Ragusa' se indică mai departe sensul 'aparţinînd acestui oraş din *Austria*' ; în realitate este vorba de Iugoslavia.

c. Observaţii cu privire la t e h n i c a r e d a c t ă r i i. Semnalăm aici diferite omisiuni sau erori (probabil unele de tipar) : lipseşte abrevierea *lat.* (= latină) la indicarea etimoanelor unor cuvinte, de ex. : *filiciada* (,,din *filĭus*"), *adefesio* (,,din *ad ephesĭos*"), *caparidáceo* (,,din *cappar̆is*") ; la *malvasia* 'vin de Malvasia' se omite specificarea genului, masculin ; de asemenea, la sensul al doilea al cuvîntului *pasiego, a* (respectiv 'doică') ar fi trebuit să se precizeze ,,substantiv feminin" ; la *mahona* în loc de abrevierea *Gran.* (= Granada), apare *Gram.* (= gramatică) ; la *breve*, în dreptul celei de-a şaptea accepţii, se indică greşit că expresia *en breve* este adverb de mod, corect fiind locuţiune adverbială de timp ; ar fi fost necesar să se facă articole aparte la cuvinte ca *extremar* 'a duce păstorii turmele să petreacă iarna pe pămînturile mai calde din Extremadura', care este inclus ca al cincilea sens la verbul *extremar* 'a duce la extrem' ; aceeaşi observaţie pentru *cata*[2], al cărui prim sens, 'acţiunea de a trînti la examen' este dat în acelaşi articol cu următoarele accepţii ale termenului, cu care nu are

[10] Cf. R. Oroz, recenzie la *American Spanish Semantics*, în ,,Boletín de filología", XIV (1962), p. 237.

nici o legătură (acestea referindu-se, toate, la diferite specii de papagal în spaniola americană).

Menţionăm, în sfîrşit, erori în redarea unor etimoane: la *abadía* etimonul corect este *abbatĭa* (nu *abbatía*), la *afluente* este lat. *affluęns* (nu *afluĕns*), la fel *afluir* < lat. *affluĕre* (nu *afluęre*); *adrizar* < it. *addrizzare* (nu *addrizare*); *apogiatura* < it. *appoggiatura* (nu *appogiatura*); *bayoneta* < fr. *baïonnette* (nu *baïonette*); *besamela* < fr. *béchamel* (nu *béchamell*); *camioneta* < fr. *camionnette* (nu *camionette*); *eslinga* < engl. *sling* (nu *slinge*); *furgoneta* < fr. *fourgonnette* (nu *furgonett*); *eupatorio* < lat. *eupatorĭum* (nu *eupatorĭa*); *sīlaba* < lat. *syllaba* (nu *sillăb*) etc.

Ianuarie 1974

TUDORA ŞANDRU OLTEANU
Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

N. N. CONDEESCU, **Traité d'histoire de la langue française**. Texte établi et augmenté par ECATERINA CLEYNEN-SERGHIEV, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1973, 454 p.

,,Tratatul de istorie a limbii franceze" al regretatului profesor N. N. Condeescu, ale cărui merite nu mai au nevoie să fie prezentate, apare postum prin grija unei foste studente şi apoi colaboratoare la catedră, dr. Ecaterina Cleynen-Serghiev, actualmente ,,maître-assistant" la Universitatea Lille-Valenciennes şi ,,chargée de cours" la Universitatea Paris II — Sorbonne Nouvelle. Aşa cum arată în *Avant-propos*, îngrijitoarea ediţiei s-a bazat pe cursul universitar inedit redactat de N. N. Condeescu şi ţinut la Universitatea Bucureşti din 1953 şi pînă la sfîrşitul vieţii sale, în 1966, curs nedefinitivat şi incomplet, păstrat în manuscris (parţial dactilografiat), şi pe însemnările rămase de la autor, cum şi pe notiţele luate de editoare la cursul profesorului Condeescu în anul 1959. Informaţiile oferite în ,,Cuvîntul-înainte" sînt însă din păcate puţin prea sumare, astfel încît nu reiese cu claritate raportul dintre textul redactat propriu-zis şi notele lăsate de autor sub o formă sau alta şi dezvoltate de îngrijitoarea ediţiei. Nu ştim nici dacă autorul intenţiona să-şi publice cursul, şi, dacă da, dacă ar fi făcut-o în această formă şi cu acest titlu. Deducem totuşi din cele spuse acolo că în manuscris cursul avea structura tratatului tipărit şi că nu lipseau decît foarte puţine subcapitole (despre care nu ni se spune însă dacă erau sau nu prevăzute de autor). Autoarea ediţiei afirmă că nu a ,,operat modificări în text decît atunci cînd acest lucru era indispensabil" (p. V), dar nu ştim ce înseamnă exact aceasta, şi că a adus la zi informaţia privitoare la situaţia social-politică şi la dezvoltarea învăţămîntului în diverse epoci. În aceste condiţii, fără a pretinde să ni se fi dat o ediţie critică, ni se pare regretabil că în restituirea moştenirii ştiinţifice lăsate de N. N. Condeescu nu s-a găsit o modalitate de a diferenţia, cel puţin tipografic, ceea ce aparţine autorului cursului de intervenţiile în text ale autoarei prezentei ediţii, chiar dacă acestea respectă riguros spiritul originalului (diferenţierea stilistică invocată în ,,Cuvîntul-înainte" ni se pare un mijloc insuficient în acest scop). Autoarea ediţiei arată, de asemenea, că a ,,elaborat aparatul ştiinţific (referinţe bibliografice şi note), care nu exista, cursul fiind destinat a fi citit şi nu a fi publicat" (p. VI), încercînd să semnaleze lucrările cele mai recente în domeniul istoriei limbii franceze. Ne întrebăm dacă astfel de referinţe lipseau cu totul din notele de lectură ale autorului şi, dacă da, ce cuprindeau însemnările sale care s-au păstrat. Reproducerea în facsimil a

cîtorva pagini de manuscris ar fi răspuns poate la unele din aceste întrebări legitime.

Desigur, recunoaştem cît de dificilă şi de ingrată în acelaşi timp este sarcina întocmirii unei astfel de ediţii, dar cîtă vreme asemenea amănunte rămîn neprecizate este evident că cel ce studiază *Tratatul* nu-şi poate da seama exact ce aparţine autorului cursului şi ce îngrijitoarei ediţiei. Toată lumea cunoaşte istoria celebrului ,,Curs de lingvistică generală" al lui Ferdinand de Saussure, care a pus în circulaţie idei despre care nu se ştie cu certitudine dacă au aparţinut întocmai autorului. Prin modul în care E. Cleynen-Serghiev a conceput editarea cursului prof. Condeescu, impus, poate, şi de publicarea sa la Editura Didactică şi Pedagogică, s-a realizat de fapt un compromis între restituirea scrupuloasă a operei autorului şi îndeplinirea unor necesităţi ale învăţămîntului superior filologic, fără a satisface în acest fel nici pe cititorii dornici să regăsească învăţăturile profesorului, nici pe studenţii doritori să se iniţieze în problemele capitale ale istoriei limbii franceze, aşa cum apar ele în lumina cercetărilor actuale. Dacă, aşa cum este firesc într-o lucrare ce apare sub egida Ministerului Educaţiei şi Învăţămîntului, scopul didactic este acela care primează, ni s-ar fi părut absolut necesară introducerea unui comentariu discret, în care să se semnaleze principalele probleme cu privire la care s-a ajuns la concluzii asemănătoare, dar prin alte metode, sau la care alţi specialişti în istoria limbii franceze au exprimat opinii diferite de ale autorului prezentului *Tratat* (cf. printre altele paragraful privitor la caracterul ,,abstract" al limbii franceze, p. 438—439), şi mai ales aspectele insuficient dezvoltate (cf. problema locului francezei între limbile romanice) sau în legătură cu care opinia exprimată de autor este inexactă sau depăşită (cf. afirmaţia că dialectul provensal propriu-zis a stat la baza limbii trubadurilor sau că azi denumirea de ,,langue d'oc" s-a restrîns la regiunea dintre Cévennes şi Golfe du Lion, p. 145, sau definiţia dată francezei creole, la p. 355). Pe de altă parte, inegalităţile existente în original în tratarea diferitelor epoci sau probleme, pe care le semnalează însăşi autoarea ediţiei în ,,Cuvîntul-înainte", nu ni se pare a justifica accentuarea lor prin expedierea problemelor evoluţiei francezei în secolul nostru (capitol redactat aproape integral de editoare). Prezenţa unui indice de materii şi de cuvinte şi a unei bibliografii care să adune referinţele presărate de-a lungul volumului (avînd şi avantajul de a dispensa de repetarea anumitor date) ni s-ar fi părut, de asemenea, absolut necesară. Surprinde totodată şi lipsa oricărui material ilustrativ, deşi cîteva hărţi privitoare la extensiunea diferitelor straturi de populaţii pe teritoriul vechii Galii, la situaţia Galiei romane, la repartiţia veche şi actuală a dialectelor franceze şi a idiomurilor non-franceze şi non-romanice de pe teritoriul Franţei etc. ni se păreau, de asemenea, indispensabile.

În altă ordine de idei, ni se pare curios că nu sînt citate decît cu totul sporadic contribuţiile lingviştilor români în domeniul romanisticii, care privesc şi probleme ale limbii franceze. Pe de o parte, asemenea lucrări sînt mai uşor accesibile studenţilor români, iar pe de alta, dată fiind publicarea *Tratatului* în limba franceză, s-ar fi putut realiza în felul acesta şi o mai bună cunoaştere peste hotare a contribuţiilor româneşti în acest domeniu. Surprinde astfel în cel mai înalt grad absenţa oricărei menţionări a lucrărilor acad. Iorgu Iordan, care, chiar dacă nu arată acest lucru explicit prin titlurile lor, cuprind nenumărate referiri la probleme ale limbii franceze, fie comune limbilor romanice în diversele faze ale evoluţiei lor, fie proprii acesteia.

Contribuţia autoarei ediţiei, chiar atunci cînd are justificarea că este făcută în spiritul originalului, nu ni se pare totdeauna riguros fundată. Este adevărat că autorul prezentului ,,Tratat" concepea istoria unei limbi drept o ştiinţă socială cu un cadru foarte larg (p. 3), de unde spaţiul important acordat elementelor extralingvistice; totuşi ni se pare exagerat să se considere printre elementele care explică evoluţia francezei în secolul al XX-lea (capitol redactat de editoare), şi încă sub titlul *Les principaux événements*, faptul că acesta constituie ,,le moment du jazz, des femmes à la nuque rasée à la garçonne" (p. 415) !

Semnalăm în încheiere şi cîteva erori privind bibliografia citată în text sau în note :

la p. 23 şi 88, nota 1, se vorbeşte despre teoriile lui Bourciez (greşeală de tipar: apare ca *Bourclez*) şi, respectiv, W. v. Wartburg şi G. Paris, fără trimitere la lucrările în care sînt exprimate; nota 1 de la p. 145 ar fi trebuit să figureze la pagina următoare, în legătură cu francoprovensala despre care se vorbeşte acolo, şi nu cu limba trubadurilor, cum se face în text; la p. 430, unde se schiţează evoluţia lingvisticii în secolul al XX-lea (paragraf redactat de editoare): *Language* a lui Bloomfield a apărut în 1933, nu 1935 (probabil greşeală de tipar); despre lucrarea lui Greimas, *Sémantique structurale*, se spune că reprezintă o „sinteză"; nu ştim exact ce înţelege autoarea prin aceasta, dar însuşi Greimas şi-a subintitulat cartea *Recherche de méthode*; Pierre Guiraud şi cu atît mai mult Bernard Pottier nu ni se par cei mai puri reprezentanţi ai guillaumismului; în ce priveşte pe Noam Chomsky, ni se pare puţin nepotrivită prezentarea lui, în 1973, drept un „jeune professeur" etc.

Ianuarie 1974

IOANA VINTILĂ-RĂDULESCU
Institutul de lingvistică
Bucureşti, I. C. Frimu 22

IOAN HELIADE RĂDULESCU, **Scrieri lingvistice**. Ediţie, studiu introductiv, note şi bibliografie de ION POPESCU-SIRETEANU, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1973, 344 p.

Prezentul volum, cuprinzînd lucrările cu caracter lingvistic elaborate de Ioan Heliade Rădulescu în cursul ultimei jumătăţi a secolului al XIX-lea, reprezintă o contribuţie preţioasă la cunoaşterea ideilor profesate în domeniul limbii de către cărturarii români.

Editorul prezintă un studiu introductiv intitulat *Heliade şi problemele limbii române* (p. 7–33), însoţit de *Notă asupra ediţiei* (p. 35–40), iar la sfîrşit – un *Glosar* (p. 319–329), urmat de *Bibliografie* (p. 331–346). Dintre scrierile lingvistice ale lui Heliade se reproduc: *Prefaţă la Gramatica românească* (p. 41–63), *Repede aruncătură de ochi asupra limbei şi începutului românilor* (p. 67–79), *Scrisori* către C. Negruzzi, G. Bariţ şi P. Poenaru (p. 81–179), *Paralelism între limba rumână şi italiană* (p. 181–250) şi *Vocabular de vorbe străine* (p. 251–317).

Privitor la cuprins, semnalăm că cititorul nu este nicăieri informat, în mod clar, dacă ediţia cuprinde toate scrierile lingvistice ale lui Heliade sau, în caz contrar, după ce criterii s-a făcut selecţia. În notă se arată că ediţia de faţă este „prima care cuprinde *numai* (s.n.) scrieri lingvistice ale lui Heliade". Din paranteza plasată peste cîteva rînduri, pe care o redăm întocmai: „(Scrisoarea către Poenaru, *Paralelism*... reproduse parţial)", cititorul poate deduce că unele scrieri n-au fost editate integral. Este adevărat că în nota care precedă scrisoarea către P. Poenaru se explică „Părţile care nu se referă la problemele de limbă au fost omise" (p. 165), dar nu se procedează la fel şi în nota despre *Paralelism* (p. 181–183). Abia la p. 209 editorul semnalează părţile omise, fără să explice însă cititorului cum să recunoască „omisiunile". Ar fi fost mult mai clar dacă s-ar fi dat cîte o notă explicativă la fiecare intervenţie, arătîndu-se lămurit părţile omise. După părerea noastră, pe viitor, ar trebui să se renunţe la publicarea f r a g m e n t a r ă a scrierilor lingvistice.

Precizăm, deci, în locul editorului, că volumul nu reproduce t o a t e scrierile lingvistice elaborate de Heliade de-a lungul bogatei sale activităţi. Dacă cititorul înţelege că publicarea integrală nu a fost posibilă din lipsă de spaţiu, invocată, dealtfel, în două rînduri (p. 209 şi 331), nu-şi dă seama de ce n-au fost preferate scrierile care interesează pe cît mai

mulţi cititori, uşurîndu-le înţelegerea concepţiei lingvistice de ansamblu a scriitorului. Din acest punct de vedere, punem în discuţie oportunitatea publicării într-o ediţie adresată cititorilor nespecialişti a listelor de cuvinte din *Paralelism* (23 p.) şi din *Vocabular* (35 p.), care nu sînt prea utile nici specialiştilor din moment ce nu sînt reproduse integral.

În studiul introductiv, Ion Popescu-Sireteanu prezintă cîteva din aspectele mai importante ale activităţii lingvistice desfăşurate de Ion Heliade Rădulescu : ortografia (p. 12—18), cultivarea limbii şi limba literară (p. 27—30), italienismul (p. 30—33). Odată cu expunerea succintă a aspectelor amintite, autorul studiului încearcă să propună şi unele interpretări personale.

În legătură cu ideile lui Heliade privitoare la simplificarea alfabetului chirilic, se arată că ele au putut fi preluate din *Observaţiile* lui Ienăchiţă Văcărescu sau formate în perioada activităţii sale pedagogice. Aici editorul afirmă că sistemul de scriere cu litere latine al lui Heliade ,,este de la început etimologic'', subliniindu-se, în mod deosebit, că el ,,nu a vorbit n i c i o d a t ă despre o scriere fonetică'' (s.n.), deşi numai peste cîteva rînduri se citează cuvintele prin care gramaticul român susţinea, chiar spre sfîrşitul vieţii, principiul fonetic : ,,Într-un cuvînt noi scriem chiar cum pronunţăm'' (p. 18). În realitate, pentru rezolvarea contradicţiilor din concepţia despre ortografie a lui Ion Heliade Rădulescu este nevoie de mai mult spaţiu decît cele şase pagini din studiul introductiv.

Vorbind despre constituirea limbii literare, Ion Popescu-Sireteanu subliniază pe bună dreptate ideea că Heliade credea în participarea tuturor graiurilor şi a dialectelor. Editorul notează însă că ,,limba literară este supradialectală'', fără să reiasă clar dacă afirmaţia priveşte concepţia scriitorului. Oricum, explicaţia dată aici : ,,este un fel de oglindă în care s e r e c u n o a ş t e f i e c a r e d i a l e c t s a u g r a i'' (p. 21) nu este compatibilă cu noţiunea de ,,supradialectal'', la care o raportează.

În legătură cu vocabularul, studiul introductiv pune în evidenţă concepţia autorului privitoare la îmbogăţirea lexicului prin cuvinte împrumutate, care să fie însă adaptate, evidenţiind importanţa, în această privinţă, a lucrării *Vocabularul de vorbe străine*. Dar şi în acest caz se atribuie lui Heliade o idee care a apărut mai tîrziu : ,,... Probabil că Heliade este primul la noi care distinge existenţa unui f o n d p r i n c i p a l lexical'' (p. 24).

O parte a studiului introductiv este consacrată dialectelor limbii române, problemă pe care Heliade o abordează în diverse locuri din lucrările sale. În studiu nu s-a sesizat că, în această direcţie, în scrisul lui Heliade apar numeroase puncte de vedere contradictorii. Astfel, remarcînd că ,,se face, deci, destul de precis d i s t i n c ţ i a î n t r e l i m b ă ş i d i a l e c t'' (p. 28), Ion Popescu-Sireteanu nu observă că, chiar în citatul dat la sfîrşitul aceleiaşi pagini, *dialect* este folosit cu sensul de ,,limbă'', ceea ce face improprie formularea ,,în păstrarea u n i t ă ţ i i d i a l e c t a l e un rol important îl au comunicaţiile dintre vorbitori şi limba literară unică''. După cum se ştie, apropierea vorbitorilor de limba literară duce la diminuarea particularităţilor regionale.

La p. 29 a studiului se foloseşte formula ,,spune Heliade'' în cadrul afirmaţiei : ,,românii din Macedonia ar fi reuşit să-şi cultive dialectul pînă la rangul de l i m b ă l i t e r a r ă'', deşi — în realitate — Heliade afirmă : ,,ar fi scris şi ei dialectul lor atît cît l-am scris noi pe al nostru'' (citatul este reprodus de noi după textul dat chiar în volum, la p. 123).

Forţată pare, în studiu, şi referinţa la ,,dialectele literare''. Nu numai că Heliade nu foloseşte niciodată această sintagmă şi recurge, de fapt, la : ,,dialect deosebit al literaţilor'' (p. 123) sau ,,dialect cultivat'' (p. 124), dar şi sensul este diferit, deoarece aici *dialect* are mai degrabă înţelesul de ,,stil''.

O ultimă chestiune discutată în studiul introductiv priveşte italienismul lui Ion Heliade Rădulescu. În legătură cu părerea că italienismul datează din perioada 1840—1841, odată cu apariţia lucrării *Paralelism între dialectele român şi italian...*, autorul studiului spune : ,,afirmaţii inexacte... făcute cu multă vreme în urmă, sînt preluate fără nici un control şi duse mai departe'' (p. 35).

Autorul consideră ,,inexactă părerea potrivit căreia Heliade ar fi devenit adept al italienismului abia spre 1840'' şi adaugă : ,,Preferinţele sale italieniste sînt clar exprimate încă în prefaţa gramaticii'' (p. 30). După părerea noastră, autorul studiului lărgeşte prea mult sfera semantică a termenului *italienism*, denumind cu ajutorul lui chiar şi simplele referiri la limba italiană. Socotim justă părerea celor care cred că se poate vorbi de ,,italienism'' numai din momentul cînd Heliade încetează să mai vadă, în română şi italiană, două limbi şi începe să le considere dialecte ale aceleiaşi limbi. Apropierea dintre română şi italiană este o realitate, pe care n-o poate contesta nimeni, dar considerarea lor ca variante teritoriale ale aceleiaşi limbi este o exagerare, pentru denumirea căreia termenul *italienism* este cel mai potrivit. În concluzie, autorul menţionează că ,,italienismul lui Heliade este mult mai complex decît pare la prima vedere'' (p. 32).

În general, se desprinde din paginile studiului introductiv o anumită atitudine de frondă fără adresă, ce poate stîrni unele nedumeriri cititorului care parcurge paginile unui studiu introductiv tocmai pentru a se introduce în problemele volumului şi nu pentru a constata că autorul nu este de acord cu alţi autori preocupaţi de aceleaşi aspecte. Astfel, se găsesc formulări ca ,,în ciuda afirmaţiilor făcute'' (p. 17), fără să se arate cine le-a făcut, cînd, unde şi, mai ales, care sînt aceste ,,afirmaţii''.

În ce priveşte bibliografia, editorul îl previne pe cititor chiar din *Nota asupra ediţiei* : ,,Bibliografia cu care se încheie volumul este selectivă şi cuprinde mai cu seamă scrierile lingvistice ale lui Heliade şi scrieri despre lucrările lingvistice ale lui Heliade'' (p. 36). Aceeaşi idee o regăsim şi în nota care precedă bibliografia, unde se precizează : ,,Bibliografia noastră este s e l e c t i v ă... (s.n.). Am acordat atenţie mare articolelor despre limbă, la care am menţionat u n e o r i unde şi cînd au fost republicate. Din lipsă de spaţiu nu am putut da şi o bibliografie mult mai completă a scrierilor despre Heliade'' (p. 331). Ne oprim asupra cîtorva din principiile care pot fi desprinse din aceste rînduri. Nu înţelegem, bunăoară, de ce e nevoie ca o bibliografie consacrată unui domeniu atît de specializat să fie selectivă. Într-o asemenea situaţie, editorul trebuie să facă efortul de a da toate informaţiile, fără să-şi scuze eventualele lipsuri prin termenul ,,selectiv'', care are şi el nevoie de lămuriri, dacă este folosit. Credem că nu este de ajuns că editorul a acordat ,,atenţie mare articolelor despre limbă'', ci trebuia să-l intereseze *numai* articolele despre limbă. Cine invocă ,,lipsa de spaţiu'' nu consumă spaţiul tipografic al unui volum destinat scrierilor lingvistice cu informaţii bibliografice despre scrieri din alte domenii : în partea din bibliografie denumită ,,scrieri şi bibliografii despre Heliade'', din cele 81 de titluri, numai 9 privesc direct problemele de limbă. Din lista bibliografică dată la p. 331—333 lipsesc două cercetări care înfăţişează informaţii utile privind activitatea lingvistică a lui Heliade : *Ortografia limbii române*, Bucureşti, 1970, 454 p., şi *Formarea cuvintelor în limba română*, Bucureşti, 1971, 210 p. — ambele elaborate de Biblioteca centrală universitară din Bucureşti. Nu figurează nici lucrarea *Bibliografie privitoare la istoria limbii române literare din secolul al XIX-lea*, publicată la sfîrşitul volumului al II-lea din ,,Studii de istorie a limbii române literare'', p. 545—617. Nu este amintită nici *Bibliografia românească de lingvistică*, publicată în revista ,,Limba română'', anual, începînd din anul 1959. În legătură cu bibliografiile folosite de autor, se citează de două ori (p. 332 şi 342) lucrările : *Bibliografia analitică a limbii române literare* şi *Bibliografia analitică a periodicelor româneşti*. Menţionăm că citarea acestora la p. 342, sub indicaţia ,,bibliografii despre Heliade'', nu are nici o justificare.

Editorul volumului arată în nota care însoţeşte bibliografia (p. 331), referindu-se la cuvintele ,,nesubliniate'', că ele îi aparţin ,,sau sînt reproduse întocmai'' după cele două bibliografii amintite mai înainte. Din notă rezultă că ambele lucrări au fost folosite, preluîndu-se din ele informaţiile care privesc domeniul scrierilor lingvistice ale lui Heliade. O sumară confruntare cu *Bibliografia analitică a limbii române literare* demonstrează însă că o asemenea preluare nu s-a făcut, sau — în orice

caz nu s-a procedat cu atenţia impusă de o asemenea operaţie. Nu ne referim la deosebirile de formulare între redactarea trimiterilor bibliografice, deşi ar fi fost indicată semnalarea diferenţelor de la o bibliografie la alta (altfel la ce-ar mai folosi o confruntare şi de unde ar şti cercetătorul care din bibliografii conţine informaţii mai exacte?). Din *Bibliografia analitică a limbii române literare* semnalăm lucrările care lipsesc din ediţia de faţă. Pentru a economisi spaţiul, indicăm numai numerele notelor din bibliografia citată: *54, 63, 70, 86, 101, 113, 114, 115, 116, 136, 138, 161, 163, 164, 165, 235, 237, 253, 332, 334.*

Şi confruntarea cu cercetarea bibliografică destinată ortografiei ar fi dat la iveală unele lipsuri (pe care le indicăm prin acelaşi procedeu): *23, 35, 49, 51, 56, 61, 65, 78, 80.* Din confruntarea cu cercetarea bibliografică privitoare la formarea cuvintelor rezultă că lipsesc din bibliografia scrierilor lui Heliade lucrările de la nr. *30, 196.* Consultarea bibliografiei privitoare la istoria limbii române literare din secolul al XIX-lea i-ar fi dat posibilitate editorului să adauge încă 11 lucrări în categoria scrierilor despre Heliade. Le semnalăm (indicînd numerele date în bibliografia respectivă): *70, 152, 314, 405, 421, 430, 476, 486, 508, 514, 558.* La acestea trebuie adăugat studiul semnat de Al. Rosetti şi Ion Gheţie, *Limba şi stilul lui Ion Heliade Rădulescu*, în ,,Studii de istoria limbii române literare. Secolul al XIX-lea'', vol.II, p. 7–37.

Februarie 1974

AUREL NICOLESCU
Centrul de cercetări fonetice şi dialectale
Bucureşti, Calea Victoriei 194

BRIGITTE SCHLIEBEN-LANGE, **Soziolinguistik. Eine Einführung**, Stuttgart, W. Kohlhammer, 1973, 152 p. (= **Urban-Taschenbücher**, vol. 176)

Această ,,Introducere în sociolingvistică", publicată în format de buzunar, își propune, așa cum se arată în ,,Cuvîntul înainte", să arunce o privire asupra problematicii sociolingvisticii și a dezvoltării și receptării ei. Lucrarea se adresează în primul rînd publicului german și de aceea prezintă o evaluare a sociolingvisticii germane în contextul contribuţiilor altor direcţii de cercetare în acest domeniu, precum și referiri concrete la dezvoltarea acestei discipline în R. F. Germania și îndrumări practice pentru desfăşurarea unor noi cercetări de acest tip.

Brigitte Schlieben-Lange, asistentă la Seminarul de romanistică al Universităţii Freiburg/Breisgau, este autoarea, printre altele, a unei ,,contribuţii la sociolingvistica a două limbi romanice" — occitana și catalana, recenzată de noi într-unul din numerele anterioare ale revistei [1].

Prezenta lucrare cuprinde patru părţi: ,,Problematica sociolingvisticii" (p. 13—24), ,,Istoricul dezvoltării sociolingvisticii ca știință" [2] (p. 25—68), ,,Probleme ale sociolingvisticii" (p. 69—114), cea mai întinsă dintre ele, și ,,Interesul actual pentru sociolingvistică" (p. 115—117), urmate de note referitoare la fiecare capitol al cărţii (p. 118—132), de o bibliografie alfabetică [3] la zi (p. 133—144) și de un apendice cuprinzînd o privire de ansamblu asupra prezenţei punctelor de vedere sociolingvistice în noile planuri de învăţămînt din diferite landuri germane (p. 145—150) și o listă a ,,proiectelor" sociolingvistice în curs de desfășurare ale unor cercetători germani (p. 150—152); ambele se justifică prin dezvoltarea sociolingvisticii în R. F. Germania în strînsă legătură cu activitatea pedagogică (predarea limbii germane în școală).

IOANA VINTILĂ-RĂDULESCU

[1] Vezi SCL XXIII (1972), nr. 6, p. 679—681.

[2] Istoric prezentat mai mult sub forma unor note de lectură privitoare la lucrările fundamentale apărute în diferite ţări, dintre care sînt lăsate deoparte, fără explicaţii URSS și Spania (cf. p. 122, nota 1).

[3] La p. 188, nota 1, autoarea indică și cîteva lucrări de orientare pentru ne-sociologi și respectiv, pentru ne-lingviști.

Novoe v lingvistike. VI. Jazykovye kontakty. Sostavlenie, redakcija, vstupitel'naja stat'ja i kommentarij V. JU. ROZENCVEJGA, Moscova, Editura ,,Progress", 1972, 536 p.

Volumul al VI-lea din cunoscuta serie ,,Ce e nou în lingvistică" înmănunchează o seamă de studii semnificative pentru stadiul actual al cercetării contactelor lingvistice. Evident, nu doar raţiuni de ordin practic conferă valoare volumului — care reunește, în versiune rusă, studii redactate iniţial în engleză, franceză, germană și italiană, apărute la date diferite (dar, de regulă, nu înainte de anii '50), în publicaţii uneori mai puţin accesibile —, ci mai ales viziunea de ansamblu care a stat la baza judicioasei selecţii a textelor și a ordonării lor după criterii clare și riguroase. Structura cărţii reflectă într-adevăr ideea enunţată de editor în documentatul studiu introductiv, *Osnovnye voprosy teorii jazykovych kontaktov* (p. 5—23), potrivit căreia ,,sfera de idei dezbătute în cele mai recente cercetări din domeniul contactelor lingvistice înglobează trei aspecte principale: bilingvismul, interferenţa, convergenţa limbilor în condiţii de contact" (p. 9).

După o primă secţiune, în care se relevă multiplele modalităţi de abordare a problematicii contactelor lingvistice (*Problematika jazykovych kontaktov*, p. 25—152), urmează alte trei secţiuni, corespunzătoare celor trei orientări citate mai sus. Astfel, secţiunea *Dvujazyčie* (p. 155—224) cuprinde studii care evidenţiază implicaţiile sociologice ale

contactelor lingvistice sau pun în discuţie aplicarea metodelor noi (inclusiv a celor statistice) în descrierea situaţiilor de bilingvism. În secţiunea următoare, *Interferencija* (p. 227—274), se pune accentul pe latura psiholingvistică a procesului de interferenţă. Ultima şi cea mai întinsă secţiune, *Konvergencija kontaktirujuščich jazykov* (p. 277—512), constă din cercetări legate de efectele contactelor lingvistice : împrumuturi, calcuri, modificări fonologice, morfologice şi sintactice la nivelul vorbirii, constituirea limbilor creole. Şi aici se urmăreşte degajarea, din masa faptelor concrete, a notelor generale, susceptibile a se converti în jaloane ale t e o r i e i contactelor lingvistice. Acestui deziderat îi corespunde, de pildă, studiul *The Process of Borrowing* (p. 344—382), de fapt un capitol din monografia lui E. Haugen, *The Norwegian Language in America* (Philadelphia, 1953). Elemente interesante aduce, între altele, seria de articole în care D. Taylor, R. W. Thompson, R. A. Hall Jr. şi U. Weinreich exprimă puncte de vedere diferite asupra limbilor creole. Din opiniile emise se desprind concluzii care depăşesc, prin importanţă, sfera idiomurilor creole cu bază franceză din zona Mării Caraibilor, la care se face în mod special referire.

În general, studiile inserate în volum se disting prin diversitate tematică şi acoperă o arie geografică vastă : Europa occidentală (R. A. Fowkes, *English, French and German Phonetics and the Substratum Theory*, 1966, p. 333—343), Peninsula Balcanică (Vl. Georgiev, *Le problème de l'union linguistique balkanique*, 1966, p. 398—418), Africa (J. Greenberg, *The Study of Language Contact in Africa*, 1962, p. 130—140 ; M. Houis, *Aperçu sociologique sur le bilinguisme en Afrique Noire*, 1962, p. 183—189), Asia (J. J. Gumperz, *Hindi-Punjabi Code-switching in Delhi*, 1964, p. 190—203) etc.

În total, volumul însumează 32 de contribuţii, datorate unui număr de 27 de autori, printre care şi acad. Al. Rosetti (*Langue mixte et langues mélangées*, în ,,Acta Linguistica'' V, Copenhaga, 1945—1949, p. 73—79, vezi şi ,,Linguistica'', s'Grauenhague, 1965, p. 65—70 ; în volumul de faţă, p. 112—119) şi E. Petrovici [*Patrimoine hérité et affinités acquises dans l'évolution phonétique et phonologique du roumain* (*A propos de l'inflexion des voyelles roumaines é, ó*)], în *Recueil d'études romanes*, Bucureşti, 1959, p. 211—219 ; în volumul de faţă, p. 321—332). De reţinut că lucrarea cea mai reprezentativă pentru acesta din urmă din punctul de vedere al tematicii volumului în discuţie, şi anume raportul său la al X-lea Congres internaţional al lingviştilor (Bucureşti, 1967), *Interpénétration des systèmes linguistiques*, este şi ea citată într-o notă, la p. 14.

O menţiune se cuvine metodei de lucru a editorului, care, departe de a se mărgini la simpla extragere a ceea ce i s-a părut pertinent din ampla bibliografie existentă, a cerut autorilor versiuni adnotate, revizuite sau prescurtate special pentru ediţia rusă. Astfel, U. Weinreich i-a pus la dispoziţie manuscrisul articolului său *Unilingualism and Mutilingualism* (1961, vezi ,,Comentarii'', nota 1, p. 513), cu care începe volumul (*Languages in Contact*, lucrarea lui U. Weinreich devenită clasică, nu figurează în lista titlurilor din volum, dar face obiectul a numeroase referiri pe parcurs). B. Havránek a revăzut traducerea rusă a articolului său *Zur Problematik der Sprachmischung* (1966), procedînd totodată la unele adăugiri (vezi p. 94). E. Haugen a întocmit o postfaţă pentru capitolul reprodus în ediţia rusă, în care a enumerat o serie de izvoare bibliografice noi (vezi p. 379—380). E. Petrovici a introdus unele corective şi completări în textul iniţial (vezi p. 321). Valter Tauli şi-a redimensionat studiul *On Foreign Contacts of the Uralic Languages*, pentru a se încadra în spaţiul care i-a fost rezervat (vezi p. 419).

Consultarea volumului este înlesnită de cîteva anexe, îndeobşte scrupulos alcătuite, deşi amendabile : indicele de nume, în transcriere rusă şi cu grafie originară în paranteză (p. 516—521), de limbi (p. 522—529) şi de materii (p. 530—532). Primul indice cuprinde în principiu toate numele citate de-a lungul cărţii (unde sînt, de asemenea, însoţite, în paranteză, de grafia originară), atît în text, cît şi în notele din subsolul paginilor. Din păcate, în indice nu apar multe nume din notele plasate la sfîrşitul articolelor, omisiune cu

atît mai regretabilă, cu cît nu puţini autori au preferat tocmai acest din urmă sistem de trimiteri. Drept rezultat, lipsesc din indice nume ca A. M. Badía-Margarit (p. 110), A. Vraciu (p. 111), J. Grimm (*ibid.*) ş.a., citate toate de B. Havránek.

Indicele de materii ar putea fi şi el îmbunătăţit sub raportul numărului de referinţe concrete la paginile volumului. Despre calcul lingvistic, de exemplu, pentru care se trimite în indice numai la două pagini — 113 şi 353 —, se vorbeşte, în fapt, mult mai des — aşa cum era şi de aşteptat într-un volum dedicat în întregime problemei contactelor lingvistice (vezi p. 44, 136, 367, 379, 390, 403, 418, 489).

Se înţelege că asemenea scăderi în chestiuni de detaliu nu au cum impieta asupra ecoului pe care-l va stîrni, cu siguranţă, volumul printre cei interesaţi, în rîndul cărora are menirea de a răspîndi idei înnoitoare, originale şi — fără îndoială — fecunde pentru dezvoltarea lingvisticii contactelor. Întocmit de către un recunoscut specialist în această ramură de cercetare (vezi o listă a lucrărilor sale în acest domeniu în recenzia la studiul său *Jazykovye kontakty* [Leningrad, 1972, 80 p.], publicată în ,,Lingvistică. Filologie — Revista de referate, recenzii şi sinteze" X (1973), nr. 3, p. 285), volumul de faţă nu poate decît spori popularitatea şi prestigiul pe care şi le-a cîştigat seria ,,Novoe v lingvistike".

S. VAIMBERG

Slovo a slovesnost XXXIII (1972), nr. 3—4 ; XXXIV (1973), nr. 1—4, Praga.

Numărul 3 al revistei *Slovo a slovesnost* din septembrie 1972 încheie, cu patru contribuţii originale, seria articolelor dedicate lui M. Dokulil, iniţiată în numărul precedent [1]. Contribuţiile au ca punct de plecare ideile valoroase cuprinse în lucrarea fundamentală a omagiatului, privitoare la caracteristicile principale ale formării cuvintelor în limba cehă (M. Dokulil, ,,Teoria derivării, Formarea cuvintelor în limba cehă", Praga, 1962).

[1] Vezi nota noastră în SCL XXIV (1973), nr. 3, p. 119.

Pornind de la conceptul de c a t e g o r i e o n o m a s i o l o g i c ă, definit de M. Dokulil, Jan Kořenský, în ,,Cuvînt, propoziţie, categorie onomasiologică", subliniază rolul acestei categorii în structura semantică a limbilor naturale, în speţă — ceha, prin confruntarea cu o limbă artificială *L*. Zdĕnek Hlavsa urmăreşte în articolul ,,În legătură cu opoziţia determinanţilor în limba cehă" înţelegerea aprofundată a opoziţiilor semantice în interiorul categoriei d e t e r m i n ă r i i în cehă, ca şi descrierea unor modalităţi de exprimare a acesteia. Autorul articolului ,,Tendinţa de calificare şi rolul ei în derivarea adjectivelor", G. P. Neşcimenko (Moscova), are în vedere un procedeu dominant al derivării adjectivale diminutivale în ceha contemporană (adjectivele de tipul *nasládlý* ,,dulceag", *podlouhlý* ,,lunguieţ"). Subliniem, pentru perspectiva nouă pe care o aduce prin modul de abordare a problemei, contribuţia Mariei Těšitelová, ,,Despre productivitate în domeniul formării cuvintelor, din punct de vedere cantitativ", prezentare convingătoare a posibilităţilor de folosire a datelor obiective, statistice, în rezolvarea complexă pe care o presupune problema complicată a productivităţii mijloacelor şi tipurilor de formare a cuvintelor în limba cehă.

Din domeniul studiului teoretic al limbilor literare semnalăm, în paginile numărului 4 din 1972, colaborarea lingvistului sîrbocroat Dalibor Brozović, ,,Despre tipologia sistemelor grafice şi ortografice în limbile slave". Articolul se încadrează în preocupările generale ale autorului legate de problematica limbii literare, într-o viziune modernă şi pe baze comparative largi, care au avut răsunet şi au fost analizate în lingvistica cehoslovacă (cf. Al. Jedlička, în SaS XXXIII (1972), nr. 1, p. 27—28 ; J. Kotulič, în *Jazykovedný časopis* XXIV (1973), nr. 1, p. 95—98).

Dintre materialele acestui număr ne reţine, în mod deosebit, atenţia studiul ,,Modele toponimice şi sistem toponimic", tratare teoretică originală a problemelor toponimiei, aparţinînd lui Rudolf Šrámek, competent şi apreciat cercetător al toponimiei silezo-morave (cf. L. Hosák şi R. Šrámek, ,,Nume de locuri în Moravia şi Silezia", I, A—L, Praga, 1970 ;

II, M—Ž, sub tipar). Autorul pledează pentru înţelegerea caracterului de sistem al toponimiei, bazat pe modele (VM — *vztahové modely* ,,modele de relaţii'' şi SM — *slovotvorné modely* ,,modele de formare a cuvintelor''), cu valoare de norme toponimice, şi care se realizează concret în diferite nume de locuri.

Numerele 1 şi 2 din 1973 au o semnificaţie deosebită în seria apariţiilor revistei *Slovo a slovesnost*, ca fascicule dedicate, la cea de a 80-a aniversare, academicianului Bohuslav Havránek, de numele căruia se leagă strîns însăşi existenţa publicaţiei.

Numărul 1 se deschide cu articolul ,,80 de ani ai academicianului Bohuslav Havránek'', de Miloš Dokulil, în care este omagiat sărbătoritul, ca autoritate lingvistică recunoscută pe plan mondial, cercetător neobosit, prezenţă mereu activă în viaţa ştiinţifică a Cehoslovaciei. În general, cele două numere reunesc contribuţii de valoare, purtînd semnătura celor mai de seamă reprezentanţi ai lingvisticii cehoslovace contemporane ca : Vl. Skalička, K. Horálek, J. Horecký, P. Trost, Fr. Daneš, M. Romprtl, K. Hausenblas, Al. Jedlička, J. Vachek, Fr. Kopečný, A. Lamprecht, S. Utěšený ş.a. Notăm, de asemenea, bibliografia lucrărilor academicianului omagiat, pe anii 1963—1972, întocmită de Milena Tylová (nr. 1, p. 14—20).

Numărul 3 al anului trecut cuprinde, printre altele, cîteva studii de sintaxă, domeniu de investigaţie, care continuă să atragă atenţia lingviştilor cehi prin complexitatea sa. Reţinem, în acest sens, titlul unor articole, unitare din punctul de vedere al preocupărilor tematice : ,,Trăsături structurale ale frazei'', de Karel Svoboda — reluare a unor probleme dintr-o lucrare recentă a autorului (,,Fraza în ceha literară'', Praga, 1972), ,,Legături contextuale şi metoda interogativă'', de Petr Sgall, care are în vedere un aspect particular al *aktuální členění* [2], şi ,,Despre elementele veridice în gramatică'', de Ladislav Nebeský.

[2] Despre teoria sintactică a lui V. Mathesius, cunoscută sub numele de *aktuální členění větné;* pentru care se folosesc echivalentele englezeşti ,,functional sentence analysis'' sau ,, functional sentence perspective'', cf. Sorin Stati, *Teorie şi metodă în sintaxă*, Bucureşti, 1967, p. 81.

În fine, din ultimul număr al anului 1973 ne mărginim să amintim, în primul rînd, articolul comemorativ semnat de Václav Křístek, *Josef Jungmann 1773—1973*, însemnată personalitate culturală, întemeietorul lingvisticii şi al ştiinţei literare cehe moderne (lui V. Křístek i-a revenit, împreună cu Al. Jedlička, redactarea părţii de lingvistică a broşurii ,,Josef Jungmann, astăzi'', Beroun, 1973).

Pentru informarea largă pe care o oferă cititorului despre stadiul actual al activităţii de cercetare lingvistică din Cehoslovacia, despre perspectivele de dezvoltare a acesteia, amintim ,,Situaţia actuală şi sarcinile lingvisticii noastre'', de Karel Horálek, directorul Institutului pentru limba cehă.

La rubricile *Orizont* şi *Cronică*, numerele prezentate (cu excepţia numărului 1/1973, alcătuit în întregime din contribuţii originale), semnalează editarea unor reviste ce răspîndesc noile teorii de înţelegere a fenomenului limbii, analizează critic apariţiile editoriale — cu precădere din domeniul slavisticii, consemnează congrese şi manifestări internaţionale.

Prin materialele ce aduc adesea puncte de vedere noi şi interpretări originale, scrise competent, în spiritul obiectivităţii, a rigurozităţii ştiinţifice, revista *Slovo a slovesnost* prezintă un interes permanent pentru specialiştii din diferite domenii ale ştiinţei limbii.

DOINA BABEU

Revue de Linguistique Romane publiée par la Société de Linguistique Romane, avec le concours du Centre National de la Recherche Scientifique, t. 37 (1973), nr. 145—146 şi 147—148.

Este o interesantă revistă semestrială condusă, pînă nu de mult, de regretatul Mgr. P. Gardette, care apare sub auspiciile Societăţii de lingvistică romanică (SLR) şi publică, de obicei, contribuţiile membrilor acesteia. Fiecare fasciculă constă din două părţi, cea dintîi consacrată articolelor de lingvistică generală şi de lingvistică romanică generală sau comparată, alături de articole referitoare la o singură limbă romanică, iar cea de a doua destinată cronicilor bibliografice, activităţii lin-

gvistice din diferite ţări, manifestărilor internaţionale, necrologurilor. Fără a lipsi contribuţiile de natură filologică, studiile cu caracter strict lingvistic sînt determinante pentru profilul de ansamblu al revistei.

Analiza tematicii în decursul ultimilor ani (1968—1973) scoate în evidenţă o serie de articole din prima categorie amintită mai sus. Contribuţiile referitoare la o singură limbă romanică arată o marcată preponderenţă a preocupărilor legate de limba franceză, în special din punctul de vedere al morfo-sintaxei, al dialectologiei, al lexicologiei. Celelalte idiomuri romanice sînt reprezentate prin articole de mai mare sau mai mică întindere, dintre care cele mai multe privesc provensala şi dialectele francoprovensale.

Cele două numere pe care le prezentăm sînt ilustrative pentru tematica revistei. Cercetările referitoare la limba f r a n c e z ă predomină în continuare :

a) cele mai numeroase privesc istoria limbii franceze din Franţa sau din afara graniţelor sale : Menahem Banitt, *Ancien français* **èbles** *„crépine"*, nr. 145—146, p. 88—99 : studiu documentat asupra controversatei etimologii a unui cuvînt vechi francez. Veikko Väänänen, *De que / quanto magis ... eo / tanto magis à plus... (et), plus*, nr. 145—146, p. 100—109 : analiza, în perspectivă istorică, a raportului de subordonare a protazei faţă de apodoză în realizarea celor două corelative ale comparaţiei enunţate în titlu. În franceză se dezvoltă o formulă corelativă fixă, de tip verbal, în cadrul căreia apodoza poate fi sau nu precedată de particula *et* şi care se caracterizează printr-o intonaţie specifică a primului element. M. Pfister, *La répartition géographique des éléments franciques en gallo-roman*, nr. 145—146, p. 126—149 : cercetarea istoriei și a distribuţiei geografice în lexicul galoroman a unei serii de 51 de cuvinte de origine francică, dintre care 24 s-au păstrat în franceza modernă (tipul *maréchal, sénéchal, échanson, baron, gage, guerre, hache, flèche* etc.), iar alte cîteva mai apar în limba literară modernă, cu valoare stilistică legată de specificul epocii feudale (*alleu, heaume*). Autorul constată că influenţa francică cea mai vie s-a exercitat în zonele picardă, wallonă şi lorenă. Vincent Almazan, *Les noms populaires de végétaux (Région canadienne du Détroit)*, nr. 145—146, p. 150—157 : pornind de la constatarea că terminologia botanică populară este un domeniu în care vocabularul franco-canadian se îndepărtează mai mult de cel francez, autorul prezintă o listă a numirilor populare culese prin anchete făcute personal în 17 localităţi francofone din regiunea Detroit. Cuvîntul, notat fonetic, este urmat de numele familiei din clasificarea Marie Victorin, de numele din limbile franceză şi engleză şi de numirea ştiinţifică latină. N. C. W. Spence, *The Old French Pronoun Subjects and the Problem of Stress*, nr. 147—148, p. 377—386 : în franceza veche, distincţia accentuat/neaccentuat nu este semnificativă pentru pronumele subiect (*nous, vous*), deși există un paralelism aparent între formele acestuia şi corespondentele pronumelui obiect ;

b) dialectologie : René Debrie, *Sur quelques formes masculines d'adjectifs démonstratifs dans l'oeuvre de Robert de Clari*, nr. 145—146, p. 181—191 : analiza evoluţiei istorice a cîtorva forme ale adjectivelor demonstrative *chu* şi *(i)chis* din dialectul picard ;

c) sintaxă : Marc Wilmet, *Antériorité et postériorité; réflexions sur le passé antérieur*, nr. 147—148, p. 274—291 ; autorul atrage atenţia asupra raportului verb regent/verb subordonat la trecut anterior și, în urma unei investigaţii de natură sintactică, dar şi semantică, stabileşte acţiunea reciprocă exercitată de fiecare dintre ele. Este propusă formula „anterior al trecutului", în locul numirii tradiţionale, deoarece cea dintîi are avantajul de a elimina caracterul mai restrictiv al celei de a doua şi de a rezerva conceptul de „trecut al trecutului" numai pentru mai mult ca perfect. Pol Jonas, *„Si" et „aussi" dans les systèmes comparatifs d'égalité niée à deux termes en français contemporain*, nr. 147—148, p. 292—341 : monografie asupra mărcii, în franceza modernă, a primului termen al unui sistem de comparaţie de egalitate negată prin doi termeni (tipurile : *je ne suis pas aussi féodal que mon cousin* şi *moi qui ne suis pas si nerveux que vous*). Se constată că, în cazul cînd marca se află în incidenţă cu un membru al unui binom verbal negativ, cu un verb nega-

tiv sau cu alt element negativ (pronumele *rien* ori un echivalent), *si* şi *aussi* alternează în proporţii determinate de încărcătura noţională forte sau slabă a primului termen.

Un număr de articole se referă la alte limbi şi dialecte romanice şi la limbile creole : a) i t a l i a n ă : Sylviane Lazard, *De quelques attestations anciennes trouvées dans des documents ravennates*, nr. 147—148, p. 398—418 : un articol de istorie a limbii italiene, în care autoarea pune la dispoziţia cercetătorului rezultatele investigării unor documente medievale din regiunea Ravenna. Se corectează data de atestare a unei serii de cuvinte din latina medievală, postdatate în alte surse de autoritate (*Glossario latino italiano, Glossario latino emiliano, Dizionario etimologico italiano*) ; b) r e t o r o m a n ă : Alfred Bammesberger, *Le pronom personnel atone* **ti** *dans le parler ladin dolomitique du Val Gardena*, nr. 147—148, p. 372—374 : un studiu distribuţional asupra sistemului pronumelui personal din Val Gardena. Acesta, deşi răspunde, în general, inventarului gramatical din alte limbi romanice, prezintă la pers. III particularitatea de a dispune de două forme atone, *i, ti*, aproape echivalente ; c) s p a n i o l ă : René Pellen, *Recherches diachroniques en espagnol. Datation des phénomènes. Constitution d'un ,,Thesaurus'' diachronique*, nr. 145—146, p. 158—177 : o contribuţie legată de realizarea unui dicţionar tezaur al limbii spaniole ; d) p o r t u g h e z ă : Fernando Venâncio Peixoto da Fonseca, *Assimilation et dissimilation à distance en ancien portugais*, nr. 145—146, p. 178—180 : se referă la apariţia asimilării şi disimilării la distanţă în 50 de cuvinte din cronicile şi manuscrisele portugheze cele mai vechi. Fenomenele sînt caracteristice limbii în faza sa veche şi, de asemenea, limbii populare contemporane din Portugalia ; e) d i a l e c t e : J. Séguy, *La dialectométrie dans l'Atlas Linguistic de la Gascogne*, nr. 145—146, p. 1—24 : aplicarea unui tratament matematic — ni se propune neologismul ,,dialectométrie'', justificabil prin apariţia în ştiinţele umaniste a termenilor ,,économétrie'', ,,sociométrie'', ,,jurimétrie'' — la materialele din Atlasul lingvistic al Gasconiei (ALG). Este vorba de calcule statistice referitoare la raportul dintre două serii de parametri reprezentaţi pe de o parte de unele trăsături din fonetica diacronică, fonologie, morfologie şi morfosintaxă, pe de altă parte de condiţiile de natură spaţială şi teritorială. A Marguiron, *Essai sur les structures sémantique et lexicale des voies de communication dans les parlers lyonnais actuels*, nr. 145—146, p. 25—75 : situat la intersecţia semanticii cu dialectologia, articolul oferă analiza semantică pe baza analizei semice a unor tipuri lexicale din Atlasul lingvistic al Lyonnais-ului (ALLY) care numesc căi de comunicaţie (*sentier, chemin, route, autoroute*). Considerînd că hărţile aceluiaşi cîmp lingvistic sînt legate printr-o dublă structură — semantică şi lexicală, — autoarea reţine din analiză numai semele cu valoare distinctivă opoziţională. Prin acest procedeu, ea aduce un uşor corectiv metodei propuse de B. Pottier, de la care acceptă, dealtfel, anumite elemente de analiză şi de terminologie. Pavao Tekavčić, *Un tipo di alterati nell'istroromanzo dignanese* (*Intorno all' etimologia del dignanese* **sión** *,,uccello''*), nr. 147—148, p. 387—397 : se face o incursiune în istoria cuvîntului *sión*, pentru a i se stabili etimologia ; f) l i m b i c r e o l e : R. Chaudenson, *Pour une étude comparée des créoles et parlers français d'outre-mer : survivance et innovation*, nr. 147—148, p. 342—371 : asemănările şi deosebirile dintre cele două tipuri idiomatice sînt urmărite în fonetică, lexic, formarea cuvintelor, sistemul morfologic, cercetarea avînd drept scop elucidarea delicatei probleme a genezei creolei franceze.

Printre contribuţiile cu caracter mai general se situează următoarele : Germán Colón, *¿ Voces patrimoniales o voces doctas ? Sobre los reflejos romances de* **legenda**, nr. 145—146, p. 110—125 : consacrat reflexelor romanice ale latinescului *legenda*, articolul subliniază importanţa factorului istoric pentru completarea şi precizarea datelor obţinute prin criteriile lingvistice, în vederea clasificării moştenirilor, cultismelor, semicultismelor. Kurt Baldinger, *A propos de l'influence de la langue sur la pensée. Etymologie populaire et changement sémantique parallèle*, nr. 147—148, p. 241—273 : în vederea stabilirii capacităţii limbii de a influenţa şi de a modifica ideile,

aceasta este luată în discuție ca forță motrice spirituală. Lingvistica generală și filologia limbilor moderne nu s-au ocupat de problema care constituie tema articolului decît tangențial, în studiul etimologiei populare. Cu prilejul unei ample investigații în domeniul acesta, autorul scoate în relief influența asupra cunoașterii omenești a însușirilor atribuite lucrurilor și ființelor, ca o consecință a fenomenului etimologiei populare.

Cronica bibliografică este asigurată de specialiști de prestigiu, ale căror observații și sugestii, adeseori de primă importanță, sporesc substanțial valoarea revistei. Subliniem faptul că discutarea publicațiilor românești de lingvistică ocupă un spațiu larg în economia acestei rubrici.

LILIANA MACARIE

Langue française, nr. 16, **La norme**, decembrie 1972, Paris, Larousse, 132 p.

Apărut (ca și primul număr, din februarie 1969) sub îngrijirea lui René Lagane și Jacqueline Pinchon, acest număr își propune să contribuie la discutarea unei probleme care, prin complexitatea ei, este menită să solicite atenția și colaborarea lingviștilor, pedagogilor, sociologilor, scriitorilor, editorilor etc.

În articolul *Usages, jugements et prescriptions linguistiques* (p. 4—28), cunoscutul lingvist Alain Rey expune mai întîi cîteva considerații filozofice asupra noțiunii de normă în general, precizînd că ,,en matière de langage, la construction idéologique de la norme repose tout entière sur le concept habilement manipulé d'« usage »" (p. 7), concept care își schimbă sensul atît în timp, cît și în funcție de teoria lingvistică ce îl utilizează, fiind acceptată în general ierarhia limbă — normă — uzaj. După ce precizează ce înțelege prin normă o b i e c t i v ă (norma care poate fi observată în procesul real al comunicării lingvistice), autorul descrie, pe bază de exemple, trecerea de la judecata de valoare (norma e v a l u a t i v ă, metalingvistică, care exprimă aprecierea mesajului de către vorbitori) la atitudinea normativă (norma p r e s c r i p t i v ă), trecere implicită chiar și la autorii care exclud teoretic norma din sistemul lor de analiză. Un spațiu larg este acordat discutării relației normă-purism, ca situație limită a situației amintite mai sus, deoarece purismul înseamnă o atitudine normativă permanentă care ignoră în mod deliberat condițiile concrete ale elaborării și transmiterii mesajului lingvistic. Soluția propusă de autor pentru eliminarea purismului retrograd presupune ieșirea lingviștilor autentici din ,,izolarea în abstracția sistemelor" pentru a participa la elaborarea unor norme motivate științific și explicitate cu competență și autoritate.

În articolul următor, *Peut-on définir une norme lexicale ?* (p. 29—48), Louis Guilbert se întreabă dacă poate fi definit un concept de normă l e x i c a l ă în opoziție cu norma g r a m a t i c a l ă. Problema este discutată de pe pozițiile gramaticii generative, pornindu-se de la c r e a t i v i t a t e, în încercarea de a găsi reguli recursive specifice capabile să genereze lexicul. Deoarece noțiunile de c r e a t i v i t a t e / u z a j / n o r m ă au semnificații diferite în teoriile lingvistice, autorul compară accepțiile acordate acestora de Saussure, Hjelmslev și Chomsky (,,Locutorul ideal" al acestuia din urmă exclude teoretic norma și uzajul). Din comparație rezultă un număr de concluzii, dintre care menționăm două : 1) conceptul de normă se confundă cu acela de creativitate a sistemului și uzaj ; 2) nici o teorie nu concepe norma ca pe o limitare a creativității. Aceste concluzii sînt valabile pentru limbă în general, deci și pentru lexic, cuvîntul fiind definit ca ,,unité abstraite du langage, isolable par son aptitude à une combinatoire syntaxique et par sa valeur sociale, en raison de son contenu de signification mémorisable dans la masse parlante de la communauté". Această definiție justifică, după părerea autorului, o extrapolare în planul lexical a regulilor sintaxei, prin care se obține o ,,gramatică lexicală" limitată la prefixare, sufixare și compunere. Prin valoarea sa socială, cuvîntul este sensibil la orice schimbare în planul referențial, supunîndu-se în consecință și unei norme sociale. Consecvent cu propria-i propunere, autorul continuă paralela sintaxă-lexic, considerînd că l o c u t o r u l i d e a l capabil să genereze toate regulile ,,sintaxei lexicale" este l e x i c o-

g r a f u l, iar creaţia sa, dicţionarul de limbă, constituie n o r m a l e x i c u l u i, dar o normă de esenţă socială, nu lingvistică, deoarece nu cuprinde regulile de creare a lexicului, ci constituie doar un inventar al cuvintelor acceptate sau generate la un moment dat de un locutor mediu stabilit statistic dintr-un eşantion reprezentativ. În finalul articolului, Louis Guilbert atacă şi el dogmatismul puriştilor, salutînd în acelaşi timp crearea unui organism oficial în măsură să dirijeze creativitatea limbii franceze în concordanţă cu coordonatele fundamentale ale structurii ei.

Jean Authier şi A. Meunier, autorii articolului *Norme, grammaticalité et niveaux de langue* (p. 49—62), susţin în esenţă ideea că, deşi generativiştii afirmă că noţiunea de g r a m a t i c a l i t a t e nu are nimic comun cu cea de n o r m ă sau u z a j, existenţa evidentă a unui s e n t i m e n t a l g r a m a t i c a l i t ă ţ i i şi al n i v e l e l o r d e l i m b ă presupune existenţa unei norme ca termen de referinţă. Aceeaşi normă este implicită şi în exemplele date pentru a ilustra regulile, exemple care favorizează un anumit stil al limbii. În consecinţă, spun autorii, o rafinare viitoare a gramaticilor generative presupune în mod necesar integrarea nivelelor de limbă în sistemul de analiză. O altă condiţie a unei rafinării viitoare este determinarea gramaticii „locutorului ideal" prin compararea mai multor gramatici individuale.

Cei interesaţi de apariţia şi evoluţia noţiunii de normă în limba franceză vor afla date pertinente în articolul cu acest titlu semnat de Jean-Pol Caput (p. 63—73).

René Lagane şi Jacqueline Pinchon semnează fiecare cîte un articol de interes mai special, respectiv: *Science linguistique et normativité: le cas de Ferdinand Brunot* (p. 88—98) şi *Histoire d'une norme, emploi des pronoms* « *lui* », « *eux* », « *elle(s)* », « *en* », « *y* » (p. 74—87). Acesta din urmă trimite la volumul: J. Pinchon, *Les pronoms adverbiaux* « *en* », « *y* ». *Problèmes généraux de la représentation pronominale*, Droz, 1972.

În *La norme et les grammaires scolaires* (p. 99—113), Geneviève Petiot şi Christiane Marchello-Nizia îşi propun să degaje, prin compararea a şase gramatici şcolare, poziţia faţă de normă a pedagogiei oficiale. Analizînd un corpus de fraze generat pe baza regulilor implicite sau explicite ale gramaticilor respective, „traduse" în termenii gramaticilor generative, autoarele pun în lumină inconsecvenţele de care se fac vinovaţi autorii lor, precum şi fundamentarea insuficientă a normei propuse. Rămîne doar de văzut dacă, metodologic, sîntem îndreptăţiţi să apreciem un manual în lumina unor principii pe care nu şi-a propus să le respecte.

Abordînd un subiect mai puţin cercetat, Roland Éluerd aduce, prin articolul *La norme et la correction des copies* (p. 114—123), o contribuţie care ni se pare sub multe aspecte inedită. Studiul are la bază o anchetă efectuată în următoarele condiţii: două lucrări al unor elevi din clasele a V-a şi a VI-a (după sistemul de învăţămînt din Franţa) au fost date spre corectare unui număr de 76 de profesori şi învăţători de la toate disciplinele din primul ciclu de şcolarizare. Considerînd greşeli numai pe cele indicate de cel puţin cinci persoane, autorul articolului le împarte în două categorii de greşeli de ortografie şi două de vocabular, oferind spre interpretare un tabel statistic (p. 115) care conţine pe verticală categoriile de greşeli, iar pe orizontală numărul de greşeli corectate de profesorii de diferite discipline. Interpretarea acestui tabel statistic ni se pare deosebit de interesantă, modul de a corecta evidenţiind pregnant atitudinea faţă de normă şi, implicit, labilitatea acestei noţiuni chiar şi în conştiinţa unor locutori chemaţi prin profesia lor s-o impună altora.

Ultimul articol, *Les difficultés de la langue française: présentation de quelques ouvrages courants* (p. 124—132), semnat de A. Winther, prezintă critic cîteva dintre instrumentele de lucru de acest tip, prezentînd un interes bibliografic.

În concluzie, prin actualitatea permanentă a tematicii şi prin interesul incontestabil al unora dintre articole, numărul 16 din *Langue française* justifică prestigiul acestei publicaţii aflate în al cincilea an de apariţie.

VASILE COVACI

Comenzile şi abonamentele din străinătate se primesc la ÎNTREPRINDEREA ROMPRESFILATELIA, *Căsuţa poştală 2001 — telex 011631, Bucureşti, Republica Socialistă România*, sau la reprezentanţii săi din străinătate.

Les abonnements doivent être adressés à ÎNTREPRINDEREA ROMPRESFILATELIA, *Boite postale 2001 — telex 011631, Bucarest, Roumanie*, ou à ses représentants à l'étranger.

ALBANIE, **Ndërmarja Shtetetrore E.**, Tregëtimit Të Librit, Tirana;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE ALLEMANDE, **Deutscher Buch-Export-und-Import**, Leninstrasse 16, Leipzig C. 1 ;

RÉPUBLIQUE FÉDÉRALE D'ALLEMAGNE, **Kubon Sagner**, B.P. 68, München 3; **Reise- und Verkehrsverlag**, Hönigwiesenstrasse 25, 7 Stuttgart-Veihingen; **Zumsteins Landkartenhaus**, Liebherrstrasse 5, 8 München 22;

RÉPUBLIQUE ARABE D'ÈGYPTE, **Dar El Tahrir et Publishing**, 21 Kasr et Ni St. (Dar el Shark Bookshop) Cairo;

AUTRICHE, **Globus Buchvertrieb**, Salzgries 16, Wien I;

BELGIQUE, **Du Monde Entier**, 5, Place St. Jean, Bruxelles ; **Librairie Claeys-Verheughe**, 8, Volderstraat Gand ; **Maison de Langues Vivantes**, 65, rue du Midi, Bruxelles ; **Office International de Librairie**, 30, Av. Marnix, Bruxelles 5 : **Vrander Editeur**, 10, Munstraat, Louvain ;

BULGARIE, **Hemus**, Pl. Slaveikov 11, Sofia ;

CANADA, **Canadian Slavic Studies Loyola Colege**, Montréal 262; **Librairie Lidec Inc.**, 1083 Van Home, Montréal : **Panonia Books**, 2, Spadina Road, Toronto 4, Ontario ;

CHINE, **Waiwen Shudian**, B.P. 88, Pekin ;

COLOMBIE, **Libreria Karl-Bucholz**, Av. Jimenes 8—30, Bogota ;

RÉPUBLIQUE DEMOCRATIQUE POPULAIRE DE CORÈE, **Chulpanmul, Phenian ;**

CUBA, **Cubartimpex**, P.O. Box 6540, La Habana ;

DANEMARK, **Munksgaard** 6, Norregade, Copenhagen K. ;

ESPAGNE, **Libreria Bucholz**, Paseo de Recoletos, Madrid ; **Libreria Cientifica General**, Preciados no. 48, Madrid 13 ;

ÉTATS-UNIS D'AMÉRIQUE, **Angelescu Book Service**, 3645, Burham Street, Detroit 24, Michigan ; **American Chemical Society**, 1155, Sixteenth Street, NW, Washington DC 20036; **Fam Book Service** 69, Fifth Avenue, Suite 8 F, New York, 10003, N.Y. ; **Albert Phiebig**, P.O. Box 352, White Plains, N.Y. 10602 ; **Richard Able and Company Inc.**, Portland, Oregon 97208, P.O. Box 4245; **Maxwell Scientific International Inc.**, Fairview Park, Elmsford, New York 10523 ; **Steckert & Hafner**, 31 East 10-th Street, New York 10003 ; **Frankin Square-Subscription Agency**, Teaneck (New Jersey 07666) ; **Mc Graw-Hill Book Company**, 330 West 42nd Street, New York, N.Y. 10036 ; **Moore-Cottrell Subsc. Agency**, North Cohocton, New York 14868 ;

FINLANDE, **Akateeminen Kirijakauppa**, Postfach 10128, Helsinki 10 ;

FRANCE, **Eyrolles-Editeur**, 61 Bd. St.-Germain, Paris 5-e ; **Librairie de l'enseignement technique** (Stand permanent des livres techniques et scientifiques roumains), 61 Bd. St.-Germain, Paris 5-e ; **Département étranger Hachette**, 79 Bd. St.-Germain, Paris 6-e ; **Librairie Joseph Gibert**, 20—30 Bd. Saint-Michel, Paris 6-e ;

GRANDE-BRETAGNE, **Bailey Bros & Swingfen Ltd.**, Warner House 48, Upper Thames Street, London E.C. 4 City 6521 : **Blackwell's Foreign Department**, Broad Street, Oxford ; **Central Books Ltd.**, 37 Grays Inn Road, London W.C. 1 ; **Collet's Holdings Ltd.**, Denington Estate, London Road, Wellingborough Northans ;

HONGRIE, **Kultura**, Fö utca 32, Budapest 1 ;

ISRAËL, **Heiflepac Ltd.**, 11 Arlosorov St., Haïfa : **Lepac Ltd.**, 15 Rambam St., Tel-Aviv ; **Lotus Ltd.**, Achad Kaam St., Tel-Aviv ;

ITALIE, SO, CO, LIB, RI, **Export-Import**, Piazza Margana 33, Roma ;

JAPON, **Maruzen Ltd.**, 6 Tory Michome, Nihombashi, Tokyo ; **Nauka Ltd.**, Imp. Departm., 30—19 Minami Ikebukuro 2, Chome, Toshima-Ku, Tokyo ;

MEXIQUE, **Editorial Grijalbo S.A.**, Apartado 28568, Mexico, 17 D.F. ;

MONGOLIE, **Mongolgosknigotorg**, Ulan Bator ;

NORVÈGE, **Norsk Bokimport**, Postboks 3267, Oslo ;

PAYS-BAS, **Antiquariat Junk**, Walderstraat 10, Lochem; **Boekhandel Pegasus**, Leidsestraat 25, Amsterdam ; **Intertaal**, Vam Baerlesstraat 150, Amsterdam Zuit ; **Meulenhoff**, Beulingstraat, 2, Amsterdam C ; **Swets Zeitlinger**, Keizersgracht 471—487, Amsterdam ;

POLOGNE, **Ars Polona**, Krakowskie Przedmiescie 7, Warszawa ;

PORTUGAL, **Libreria Bucholz**, Avenida Libertade, Lisboa;

SUÈDE, **C. E. Fritze**, Fredgatan 2, Stockholm 16;

SUISSE, **Librairie Payot**, 1 Rue de Bourg, Ch-1002, Lausanne : **Librairie Rousseau**, 36 Rue Jean-Jacques Rousseau, Genève ; **Pinkus & Co.**, Froschaugasse 7, Zürich I ;

TCHÉCOSLOVAQUIE, **Artia**, Ve Smerckach 30, Praha I ;

U.R.S.S. **Mejdunarodnaia Kniga**, Moscou C. 200 ;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE DU VIETNAM, **Xunhasaba**, 32, Hai Ba Trung, Hanoi;

YUGOSLAVIE, **Forum**, V. Misica 1, Novi Sad : **Jugoslovenska Knjiga**, Terazije 27, Beograd; **Libertatea**, Z. Zrenjanina 7, Pancevo ; **Prosveta**, Terazije 16 I, Beograd.

DIN SUMARUL REVISTEI PE ANUL 1973 (XXIV)

5

Fascicul dedicată acad. IORGU IORDAN la a 85-a aniversare

6

DIN SUMARUL REVISTEI PE ANUL 1974 (XXV)

1

2

Lei 20.

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SCL

XXV

5

1974

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Adresa comitetului de redacție : Adresse du comité de rédaction :
București 1, Spiru Haret 12, tel. 33.34.40., 33.00.40., int. 265

Colaboratorii sînt rugați să trimită manuscrisele la adresa de mai sus. Cărțile și extrasele pentru recenzii și publicațiile pentru schimb se primesc la aceeași adresă.

Les collaborateurs sont priés d'envoyer les manuscrits à l'adresse ci-dessus. Les livres et tires-à-part pour compte-rendu, ainsi que les publications pour échange seront envoyés à la même adresse.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
Str. Gutenberg 3 bis, sector VI, București

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

BUCUREȘTI 1
SPIRU HARET 12

APARE DE 6 ORI PE AN

5—XXV—1974

SUMAR

NOTE BIBLIOGRAFICE

CRONICĂ

NECROLOG

PETER WUNDERLI

SYNTAXE TRANSPHRASTIQUE : FR. *non*

Convaincu que nombre de problèmes que la syntaxe traditionnelle n'a pas réussi à résoudre d'une manière définitive ne peuvent trouver une solution satisfaisante que dans un cadre plus large où l'on ne se contente pas d'analyser l'agencement des éléments constitutifs de la phrase, mais où l'on considère également les modalités combinatoires des éléments constitutifs du texte, c'est-à-dire des phrases, l'auteur essaie de dégager le rôle spécifique du morphème fr. *non*. A cet effet il situe d'abord *non* dans le cadre général de la négation (dont il propose une nouvelle définition) et analyse ensuite son fonctionnement en tant que « prophrase négative (négation hétéronexe) » (qui nie un dictum explicité à l'extérieur de la proposition négative monorème) du point de vue de la syntaxe transphrastique.

Le titre de notre modeste contribution est assez provocateur : il semble nier la possibilité d'une analyse syntaxique qui dépasse le cadre traditionnel de la phrase, et par là implicitement aussi le bien-fondé de la nouvelle discipline linguistique qui se développe depuis quelques années et qu'on appelle — avec des termes peu appropriés, me semble-t-il— *analyse du discours* en français [1], *Textlinguistik* en allemand. Qu'on se rassure : il n'en est rien. Tout au contraire, je suis convaincu que nombre de problèmes que la syntaxe traditionnelle n'a pas réussi à resoudre d'une manière définitive ne peuvent trouver une solution satisfaisante que dans un cadre plus large où l'on ne se contente pas d'analyser l'agencement des éléments constitutifs de la phrase, mais où l'on considère également les modalités combinatoires des éléments constitutifs du texte, c'est-à-dire des phrases. Il existe déjà plusieurs travaux d'importance qui analysent certains problèmes syntaxiques en fonction des relations transphrastiques et qui mettent en lumière le rôle de certains morphèmes dans la transformation d'une suite de phrases en un texte; pour le domaine de la linguistique romane je ne vous rappelle que les études sur l'emploi de l'article de Wolfgang Raible et de Harald Weinrich, et surtout l'analyse de la fonction textuelle des temps verbaux de ce dernier auteur [2]. C'est — du moins partiellement — dans ce cadre que nos remarques vont s'inscrire : nous ne nous contenterons pas de décrire la valeur systématique de *non*, nous essaierons aussi de dégager

[1] Le terme français vient de l'anglais *discours analysis*, cf. surtout le livre du même titre de Z. S. Harris, La Haye, 1963 (d'abord dans ,,Language'' 28 (1952), p. 1—30, 474—494). Dans la conception de Harris, l'analyse du discours n'est qu'une méthode de segmentation du texte, mais depuis la deuxième moitié des années soixante, cette notion s'est de plus en plus élargie (cf. ci-dessous).

[2] Cf. W. Raible, *Satz und Text*, Tübingen, 1972, notamment p. 33—149 ; H. Weinrich, *The textual function of the French article*, dans *Literary style*, éd. Seymour Chatman, Londres—New York, 1971, p. 221 —240 ; H. Weinrich, *Tempus. Besprochene und erzählte Welt*, Stuttgart, ²1971.

le rôle de ce morphème dans l'agencement des phrases et par là dans la constitution du texte, et d'élucider les relations entre les données de la langue et les mécanismes du discours.

Avant d'entreprendre cette analyse encore une dernière remarque. On aura déjà constaté que pour le genre d'analyse que je me suis proposé de faire je préfère le nom de *syntaxe transphrastique* à celui d'*analyse du discours* ou même de *Textlinguistik* ; cela peut paraître assez étonnant, car le terme de syntaxe transphrastique est loin d'être courant. Et pourtant il me semble devoir l'emporter sur les autres dénominations pour la simple raison qu'il est plus précis : il révèle dès l'abord qu'on a affaire à des problèmes de syntaxe et qu'il sera donc question de morphèmes et de leur emploi dans des unités d'un rang hiérarchique supérieur. Le sens des deux autres termes par contre s'est de plus en plus élargi, de sorte qu'actuellement on ne sait plus très bien ce qu'ils recouvrent. On peut bien sûr classer sous ces étiquettes l'analyse syntaxique transphrastique, mais elle y côtoie : la segmentation du texte selon le procédé de Harris ; une sorte de grammaire générative du texte à partir de certains constituants de base ; la genèse de la signification du texte à partir des unités sémantiques qui le composent, des références extra-linguistiques et des présuppositions nécessaires (et facultatives) ; l'analyse thématique du texte ; l'analyse actancielle du texte ; la classification sociolinguistique des discours ; etc.[3]. « Analyse du discours » et « Textlinguistik » sont devenus des termes tellement surchargés qu'ils prêtent continuellement à confusion, qu'ils éveilleraient toute sorte d'attentes qui seraient forcément déçues par le caractère très limité de l'exposé qui va suivre. Notre but étant beaucoup plus modeste et notre champ d'analyse se limitant au terrain solide de la linguistique et de la syntaxe proprement dites, il nous fallait un terme plus précis : la « syntaxe transphrastique » est de notre taille[4].

*

Afin d'élucider les problèmes posés par la négation *non*, nous procéderons par trois étapes : nous tenterons d'abord de caractériser et de situer *non* dans le cadre général de la négation ; puis nous essaierons de dégager la fonction de *non* en ce qui concerne la constitution du texte et les données systématiques dont ces mécanismes découlent ; et finalement nous nous occuperons d'un certain nombre de cas qui à première vue semblent contredire l'interprétation proposée et montrerons qu'ils peuvent sans difficultés être ramenés à l'hypothèse de base.

[3] Pour se convaincre de la pléthore sémantique et de la confusion qui commence à régner on n'a qu'à consulter la table des matières de W. Dressler, *Einführung in die Textlinguistik*, Tübinguen, 1972, et surtout ce que dit l'auteur sur le rôle interdisciplinaire de l'analyse du discours p. 102–115.

[4] D'après E. Coseriu, *Die Lage der Linguistik*, Innsbruck, 1973, p. 13, il ne faut pas classer dans le domaine de l'analyse du discours ce que nous appelons la syntaxe transphrastique puisque ces phénomènes sont liés aux différentes l a n g u e s et non au phénomène général du texte. Je ne conteste pas que les phénomènes de la syntaxe transphrastique reposent sur la structuration spécifique de la langue dans laquelle un texte donné est rédigé. Néanmoins ces phénomènes contribuent à la constitution du texte, à l'instauration de ce que Coseriu appelle le « sens » du texte (= signification), etc. ; ils doivent de ce fait faire partie de l'analyse du discours.

1. Pour pouvoir attribuer à *non* la place qui lui convient dans le cadre général de la négation, il nous faut d'abord nous demander ce qu'est une négation. Et là, on se heurte déjà aux premières difficultés, car dans la plupart des grammaires courantes ce problème est passé sous silence [5]. À titre d'exemple, je ne citerai que les grammaires les plus connues du XIXe et du XXe siècle, la *Grammaire des grammaires* de Girault—Duvivier et *Le Bon Usage* de Maurice Grevisse [6]. Dans la *Grammaire des grammaires* nous lisons (sous le titre « De l'usage de la négative *ne*, *pas*, *point* et autres mots divers, appelés négatifs ») :

> La négation s'exprime en français ou par *ne* ou *non* tout seul, ou par *ne* ou *non* accompagné de *pas* ou de *point* (p. 846).

Suit une longue liste de termes (entre autres *rien*, *jamais*, *nullement*, *aucun*, *nul*, *personne*, etc.), qui, d'après l'auteur, ne seraient pas négatifs en eux-mêmes, mais modifieraient la portée ou la valeur de la négation dans l'un ou l'autre sens. Il est étonnant que cette présentation n'ait que très peu changé dans le grand ouvrage qui fait autorité pour le XXe siècle. Maurice Grevisse commence le chapitre sur la négation de la manière suivante :

> Les adverbes de négation sont, à proprement dire : *non*, forme accentuée, et *ne* forme atone.
>
> *Bon usage*, § 873.

Et trois pages plus loin nous trouvons le complément qui suit :

> La négation ordinaire *ne* se trouve généralement accompagnée d'un des mots *pas*, *point*, *aucun*, *aucunement*, *guère*, *jamais*, *nul*, *nullement*, *personne*, *plus*, *que*, *rien*, ou d'une des expressions *âme qui vive*, *qui que ce soit*, *quoi que ce soit*, *de ma vie*, *de (tel) temps*, *de longtemps*, *nulle part*, etc.
>
> *Bon usage*, § 875 a.

Dans les deux ouvrages il n'y a aucun essai de définir la négation comme telle — et cela vaut aussi pour la plupart des autres grammaires. À les considérer de près, toutes ces présentations ne nous donnent rien d'autre qu'une liste plus ou moins longue de signes (continus ou discontinus) ou même de syntagmes qui sont présentés comme faisant fonction de négation [7]. Mais une définition proprement dite de la néga-

[5] C'est également le cas pour la dernière grande étude qui s'occupe de la négation en français : D. Gaatone, *Étude descriptive du système de la négation en français contemporain*, Genève, 1971. Ce qui peut à la rigueur paraître pardonnable chez un auteur qui s'applique à présenter tout le système grammatical et syntaxique d'une langue ne l'est certainement pas dans le cas d'une étude qui ne porte que sur le phénomène en question.

[6] Cf. Ch.—P. Girault—Duvivier, *Grammaire des grammaires ou analyse raisonnée des meilleurs traités sur la langue française...*, Paris, [14]1851 ; M. Grevisse, *Le bon usage. Grammaire française avec des remarques sur la langue française d'aujourd'hui*, Gembloux—Paris, [8]1964.

[7] Procèdent plus ou moins de la même manière p. ex. : J.-C. Chevalier et al., *Grammaire Larousse du français contemporain*, Paris, 1964, § 622 ss. ; R.-L. Wagner — J. Pinchon, *Grammaire du français classique et moderne*, Paris, 1962, § 469/70 ; Ph. Martinon, *Comment on parle en français*, Paris, 1927, p. 526 s. ; G. et R. Le Bidois, *Syntaxe du français moderne* II, Paris, [2]1967, § 983/84 ; C. de Boer, *Syntaxe du français moderne*, Leyde, [1]1947, p. 17 ss. ; G. Gougenheim, *Système grammatical de la langue française*, Paris, 1939, p. 259 ss., etc.

tion fait défaut. Bien que chacun croie savoir intuitivement ce qu'est une négation, cette lacune n'est pas sans graves conséquences : les inventaires de ce qu'on appelle « négation » diffèrent d'un ouvrage à l'autre. Ainsi Girault—Duvivier mentionne sous cette étiquette par exemple des lexies comme *moins*, *pis*, *pire*, *moindre*, *autre*, *autrement*, *rarement*, *sinon*, etc. qui, certes, contiennent un élément négatif ou quelque chose de semblable ; mais sont-elles pour cela déjà des négations ? La plupart des grammairiens modernes répondraient certainement par la négative, et ils critiqueraient aussi la présence de formules comme *âme qui vive*, *qui que ce soit*, *de ma vie*, *de longtemps*, etc. dans l'inventaire de Grevisse. Il est bien évident qu'on ne peut pas définir la négation par un inventaire ; ce qui doit être inclus dans l'inventaire dépend tout au contraire de la définition qu'on donne au terme de « négation ».

Un autre essai de saisir ce qu'est une négation a été fait par Ferdinand Brunot dans son célèbre ouvrage *La pensée et la langue* [8]. Le but de ce livre est de classer les outils grammaticaux et syntaxiques selon un point de vue onomasiologique [9]. Malheureusement la manière dont les catégories onomasiologiques sont obtenues n'est guère discutée ; nous apprenons tout simplement qu'elles relèvent de la psychologie et de la logique — non de la psychologie et de la logique que Brunot appelle « pures », mais de « la psychologie ou la logique reflétées dans le langage d'un peuple » [10]. Dans le cadre de cette onomasiologie à base populaire, la négation est présentée de la manière suivante :

> Lorsqu'on veut répondre négativement c'est *non* qu'on emploie dans la langue soit ancienne, soit moderne : *Venez-vous* ? *Non*. On nie purement et simplement la chose énoncée. Cette formule essentielle se suffit à elle-même.
>
> Brunot, *La pensée et la langue*, p. 494.

La particule *ne* (et ses composés) est par la suite rattachée à *non* en recourant à l'étymologie. Cette manière de traiter la négation ne prête pas moins le flanc à la critique que les essais de Girault—Duvivier, Grevisse et tant d'autres. Bien sûr, Brunot n'a pas commis l'erreur de vouloir définir la négation par une énumération plus ou moins complète des signes négatifs. Mais le détour par l'étymologie vaut-il mieux ? En outre la manière de procéder de Brunot présente de nouveau l'inconvénient de ne pas définir ce que les termes *nier*, *négation* signifient pour le linguiste : il ne tente aucunement de remplacer l'acception

[8] F. Brunot, *La pensée et la langue*, Paris, [3]1965 (3e tirage).

[9] Cf. Brunot, *La pensée et la langue*, p. VII : « Ce que j'ai voulu, c'est présenter un exposé méthodique des faits de pensée, considérés et classés par rapport au langage, et des moyens d'expression qui leur correspondent » ; p. XVIII : « Entre les formes les plus diverses de l'expression, entre les signes les plus disparates, il y a un lien, c'est l'idée commune que ces signes contribuent à exprimer » ; p. XX : « Il faut se résoudre à dresser des méthodes de langage, où les faits ne soient plus rangés d'après l'ordre des signes, mais d'après l'ordre des idées ».

[10] Cf. Brunot, *La pensée et la langue*, p. XX : « Il ne s'agit pas du tout d'empiéter sur la psychologie, ni de faire de la grammaire une branche de la philosophie. Si je cherche à la reconstituer, c'est pour elle-même, pour ses fins propres comme par ses moyens propres. Le résultat sera toujours de faire apparaître des dissemblances profondes entre la psychologie ou la logique pure d'une part, de l'autre la psychologie ou la logique reflétées dans le langage d'un peuple ».

populaire ou préscientifique par une définition scientifique [11]. De plus la présentation des rapports entre *non* et son contexte souffre de quelques imprécisions très fâcheuses. Brunot prétend que pour répondre négativement, il faut tout simplement nier « la chose énoncée ». Mais qu'est-ce que « la chose énoncée »? Peut-être le fait extra-linguistique « X vient » ou même « je viens »? Mais ce fait n'est pas énoncé comme fait ; ce qui est énoncé, c'est une question portant sur ce fait. Ou bien Brunot penserait-il à la question *Venez-vous?* en parlant de la « chose énoncée »? Une telle interprétation n'est pas plus satisfaisante, car nous verrons [12] que *non* ne correspond pas à « *venez-vous?* + négation » (→*ne venez-vous pas?*).

Nous devons donc constater que l'analyse des relations entre la négation et le contexte donnée par Brunot est insuffisante et qu'il n'a pas réussi à cerner le domaine de la négation de manière satisfaisante. Cet échec nous montre une fois de plus qu'une définition exacte de ce qu'on entend par *négation* est indispensable ; en outre il faut essayer de dégager à quoi une négation se rapporte effectivement. Pour y parvenir il nous paraît inévitable de recourir à la logique, mais nous y recourrons toutefois à la manière de Charles Bally, de Ducrot-Todorov, etc.[13], et non à celle de Brunot ; il s'agira donc de logique « pure», et non de logique populaire. Un énoncé logique se compose d'un argument (p. ex. *Pierre*) et d'un prédicat (p. ex. *dort*). L'ensemble d'un argument et d'un prédicat peut être appelé un *dictum (Pierre + dort)*. Or un dictum n'est pas encore l'équivalent d'un énoncé. Celui-ci contient en plus du *dictum* une prise de position du locuteur sur le caractère existentiel du dictum. Ce jugement existentiel est appelé *modus* ou *modalité* ; il peut être affirmatif, négatif, interrogatif, impératif, etc., et se manifeste au niveau de la phrase par ce que Coseriu appelle la « signification ontique » [14]. Nous pouvons donc dire qu'un énoncé se compose d'une modalité et d'un dictum qui de son côté peut être décomposé en un argument et un prédicat. Si nous retournons maintenant à notre exemple, nous dirons que l'énoncé *Pierre dort* contient un argument *(Pierre)* et un prédicat *(dort)* qui forment ensemble le dictum, et en plus une modalité qui est celle de l'affirmation. Or dans notre exemple la modalité (ou *signification ontique*) n'est marquée par aucun élément spécial dans la chaîne parlée — c'est pour cela que Bally parle de « modalité implicite ». Mais on peut aussi voir les choses sous un autre aspect. Comme l'absence d'une marque spéciale signifie toujours que nous avons affaire à la modalité affirmative, on pourrait parler de ce qu'on a l'habitude d'appeler un signe zéro : au signifié 'affirmation' correspondrait un signifiant nul. Quelle que soit la solution qu'on choisit, elle reste sans conséquences pour les problèmes qui nous intéressent ici. L'important pour nous est de pouvoir toujours

[11] Cf. à ce sujet aussi G. Barnicaud, M.-A. Compare, O. Ducrot, A. Vidal, *Le problème de la négation dans diverses grammaires françaises*, ,,Langages'' 7 (1967), p. 59.

[12] Cf. p. 469.

[13] Cf. Charles Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, Berne, ⁴1965, § 27 ss. ; O. Ducrot — T. Todorov, *Dictionnaire encyclopédique du langage*, Paris, 1972, p. 394/95 (cf. aussi les indications bibliographiques p. 397).

[14] Cf. Coseriu, *Die Lage der Linguistik*, p. 10.

expliciter la modalité affirmative en recourant à des moyens lexicaux et syntaxiques, cf. p. ex. :

Il est vrai
Il est juste que Pierre dort.
etc.

Ce qui nous intéresse surtout dans le domaine du *modus*, c'est naturellement la modalité négative. Si je remplace la modalité affirmative implicite *(Pierre dort)* ou explicite *(il est vrai que Pierre dort)* par une modalité négative, j'obtiens une phrase du type *Il est faux que Pierre dort*. Dans ce cas-là, la négation explicite est exprimée en premier lieu à l'aide d'éléments lexicaux *(être faux)*, à quoi s'ajoute le phénomène secondaire et dépendant du premier de la subordination syntaxique. La forme mentionnée représente la paraphrase normale de la négation logique. Au niveau linguistique on peut cependant regarder comme équivalente une construction du type *Pierre ne dort pas* où la négation lexicale est remplacée par un élément morphologique. Ce que les deux types ont en commun, c'est qu'ils marquent l'annulation ou plutôt le refus de l'affirmation concernant l'existence (réelle ou fictive) du *dictum*. De ce point de vue la négation est apparentée à l'interrogation *(Est-ce que vous venez)* et à l'hypothèse *(Si tu viens, nous irons au cinéma)*, bien que dans ces cas-là il ne s'agisse pas d'annuler ou de refuser l'affirmation : pour l'interrogation, on peut parler d'une affirmation différée ou suspendue, pour l'hypothèse d'une affirmation subordonné à la réalisation d'une condition donnée.

Ces quelques réflexions dans le domaine de la logique nous permettent d'isoler un premier élément de la définition de la négation que nous cherchons. Nous dirons donc :

Est appelé négation un signe (ou complexe de signes) qui marque le refus de l'affirmation existentielle d'un dictum.

Ajoutons encore que la modalité accompagnant un dictum dépend toujours du locuteur : elle est donc subjective. A priori, une modalité affirmative ou négative ne nous informe pas sur l'existence ou la non-existence objectives du dictum, mais seulement sur son acceptation ou sa non-acceptation par le sujet modal (locuteur) [15].

Après cette digression dans le domaine de la logique, revenons-en à notre propos, c'est-à-dire à la linguistique. Du point de vue du linguiste, la définition de la négation élaborée jusqu'ici est encore insuffisante, car elle permet de classer sous ce titre toute sorte de choses qui

[15] Notre définition de la phrase négative ressemble sous certains aspects à celles données par Dubois—Lagane et Wartburg—Zumthor. Cf. J. Dubois — R. Lagane, *La nouvelle grammaire du français*, Paris, 1973, p. 163 : « Une phrase négative est une phrase où on nie une affirmation »; W. v. Wartburg — P. Zumthor, *Précis de syntaxe du français contemporain*, Berne, ²1958, p. 43 : « La phrase négative exprime l'inexistence d'un fait. Elle implique une attitude spéciale d'esprit chez le sujet parlant ; celui-ci infirme un jugement qui pourrait être porté par un autre... ».

dans le système de la langue ont une valeur de base très différente. C'est une acception (implicite) très large de la négation qui permet p. ex. à Ferdinand Brunot d'y compter aussi des expressions comme *allons donc* !, *par exemple* ! ou *joliment* ! dans les exemples suivants [16] :

> *Allons donc* ! je vous dis que j'ai de bonnes raisons pour savoir que cela ne se peut pas.
>
> Musset, *Lorenzaccio* IV/10
>
> Ma faute à moi, *par exemple* !
>
> Donay, *La Patronne* III/3
>
> La duchesse une amie !... Oui, *joliment!*
>
> Daudet, *L'immortel* 9

D'autres expressions de ce genre seraient *il n'y a pas de danger* !, *justement* !, *tu parles* !, etc. Il va sans dire que dans les contextes cités, *allons donc*, *par exemple* et *joliment* exercent une fonction qui est plus ou moins comparable à celle de la négation. Mais est-ce que cette constatation nous autorise déjà à classer ces expressions ensemble avec *non*, *ne... pas*, etc., à les considérer comme des négations au même titre? Cela me paraît être plus que douteux si l'on tient compte du fait que dans le troisième des exemples cités ce n'est pas *joliment*, mais *oui*, *joliment* qui est commutable avec *non* ; l'antonyme affirmatif de *non*, *oui*, devrait donc aussi être classé parmi les négations, ce qui est évidemment un non-sens du point de vue paradigmatique ! Pour sortir de cette impasse, il nous faut radicalement distinguer entre les niveaux de la langue et du discours. Des signes comme *non*, *ne... pas* sont négatifs au niveau de la langue, la négativité fait partie de leur valeur de base. Il en va tout autrement pour les expressions citées par Brunot. Si nous les remplaçons par *non*, nous conservons bien l'élément négatif de l'expression, mais du point de vue stylistique le résultat est très différent : nous perdons l'élément affectif. Or le caractère affectif provient du fait qu'*allons donc* !, etc. ne sont des négations qu'au niveau du discours ; c'est la détermination contextuelle qui dévie une valeur de base très différente dans la direction de la négation. On pourrait donc parler de négations occasionnelles ou mieux encore d'emplois négativants, mais il ne s'agit en tout cas pas de signes auxquels on peut attribuer le caractère négatif déjà au niveau de la langue [17]. En ce qui concerne notre définition de la négation, je propose d'y ajouter une restriction qui permette d'exclure les négations occasionnelles et de ne tenir compte que des signes dont la valeur de base (> langue) renferme la négativité.

Une deuxième restriction s'impose. Les négations occasionnelles discutées ci-dessus ainsi que les paraphrases de la négation logique du type *il est faux que*, *c'est une erreur que*, etc. réalisent l'effet de sens négatif de l'énoncé au moyen d'éléments lexicaux ; si l'on emploie par contre *non*, *ne... pas*, etc., on recourt à des éléments morpho-syntaxiques. Que les unités lexicales et morpho-syntaxiques soient très souvent en

[16] Cf. Brunot, *La pensée et la langue*, p. 501 ; cf. aussi Tesnière, *Éléments de syntaxe structurale*, Paris, ²1966, § 88/11–12.

[17] Si l'on exploitait à l'extrême la manière de procéder de Brunot, on se verrait obligé de classer également parmi les négations n'importe quelle phrase prononcée sur un ton ironique. Toute description du système modal de la langue serait ainsi rendue impossible.

concurrence les unes avec les autres est un fait bien connu, et au niveau d'une analyse sémantique de la phrase et du texte il faudrait bien sûr tenir compte des deux possibilités de refuser l'affirmation existentielle d'un dictum. Mais nous nous sommes proposé de mener notre analyse au niveau syntaxique et ceci nous oblige à éliminer de notre étude les éléments lexicaux à caractère négatif.

Notre définition définitive de la négation au niveau morpho-syntaxique sera donc la suivante :

> Est appelé négation un morphème (simple ou complexe) dont la fonction en tant qu'unité de langue est de refuser l'affirmation existentielle d'un dictum.

Nous considérons donc comme négation seulement ce que Lucien Tesnière appelle les *marquants de la négation* [18], c'est-à-dire les signes auxquels cette valeur revient au niveau de la langue et qui appartiennent à des paradigmes fermés.

Nous avons donc à présent circonscrit de façon précise ce qu'est pour nous le domaine de la négation ; il nous reste à définir la place que *non* occupe à l'intérieur de ce domaine — une question qui est étroitement liée à celle de savoir ce qui est nié par les différentes négations. Notre classification de *non* va s'opérer selon deux critères. Dans une première démarche nous opposerons *non* et ses remplaçants *(non pas, pas du tout, point du tout*, etc.) aux négations du type *ne... pas, ne... point*. Cette opposition peut d'abord se définir du point de vue syntaxique. *Non* forme paradigme avec les morphèmes *oui* et *si*, et comme ceux-ci fonctionne seul comme proposition ou comme phrase [19] : il est en corrélation soit avec l'intonation d'une phrase énonciative, exclamative ou interrogative, soit avec celle de l'élément latéral (A) d'une phrase segmentée (type AZ ou ZA) [20]. Si *non* est caractérisé par sa valeur phrastique, il n'en va pas de même pour *ne... pas*, etc. Un simple exemple comme *Pierre ne dort pas* et l'impossibilité de former un énoncé qui ne soit pas métalinguistique avec seulement *ne... pas* suffisent à démontrer que ce type doit obligatoirement faire partie d'une proposition ou d'une phrase constituées par d'autres éléments. Nous pouvons donc dire avec L. Bloomfield que *ne... pas* est une forme liée, tandis que *non* est une forme libre [21].

Cependant nos deux négations ne se distinguent pas seulement par leur caractère libre (phrastique) ou lié (non phrastique), mais aussi par des rapports très différents entre négation et dictum. Une phrase comme *Pierre ne dort pas* peut se trouver dans toute sorte de contextes : elle

[18] Cf. L. Tesnière, *Éléments*, p. 217.

[19] Cf. aussi *Grammaire Larousse du français contemporain*, § 623 : « Il [*non*] joue le rôle d'une proposition à un terme et alterne avec *oui* et *si* »; Grevisse, *Bon usage*, § 874 a : « *Non* a, dans les réponses et ailleurs, la valeur d'une proposition reprenant de façon négative une idée, une proposition... »; Dubois—Lagane, *Nouvelle grammaire du français*, p. 165 : « L'adverbe négatif *non* peut constituer à lui seul l'équivalent de toute une phrase négative... », etc.

[20] Cf. au sujet de la phrase segmentée Bally, *Linguistique générale et linguistique française* (LGLF), § 79 ss.

[21] Cf. L. Bloomfield, *Language*, Londres, ²1935, p. 160.

peut être la réponse à une question du type *Est-ce que Pierre dort?*, elle peut apporter un correctif à une affirmation précédente du type *Pierre dort*, elle peut représenter une simple constatation dans une situation donnée (même sans contexte linguistique), etc. Ces quelques exemples suffisent déjà à dégager ce qui importe en fait : la signification de la phrase *Pierre ne dort pas* reste toujours la même, elle est indépendante du contexte [22]. La conclusion qu'il faut tirer de ces données, c'est que le dictum nié fait partie de la même proposition que la négation *ne... pas* ; la portée de cette négation ne dépasse évidemment pas les limites de la proposition. C'est pour cela, et en nous servant de la terminologie de l'école de Copenhague, que ce type de négation sera appelé *homonexe* [23], c'est-à-dire 'portant sur le même *nexus* (= proposition)'.

Si nous revenons maintenant à notre ancien exemple *Venez-vous?* — *Non.*, il est bien évident que la relation entre négation et dictum est différente. Nous avons dit que *non* est un morphème libre et qu'il forme proposition (ou même phrase) à lui-même. Quoique nous n'ayons pas encore résolu le problème de savoir quel est effectivement le dictum nié dans le cas de cette négation, nous pouvons constater dès maintenant que la signification de cette proposition à un terme n'est pas indépendante du contexte. Dans les exemples :

Venez-vous? — Non.
Sors ! — Non.
Il s'est endormi. — Non.

cette signification doit être paraphrasée selon le contexte par 'Je ne viens pas', 'Je ne sors pas' ou 'Il ne s'est pas endormi'. La signification de *non* dépend donc du contexte. En outre le dictum frappé par la négation n'est pas explicité dans la proposition formée par ce morphème, et la même constatation est valable pour des phrases ségmentées du type *Non, je ne viens pas*. La portée de la négation dépasse donc les limites de la proposition ; elle frappe un dictum présenté en dehors de la phrase monorème négative [24]. Nous tenons compte de ce fait en appelant les négations de ce type des négations *hétéronexes*.

Une négation homonexe est donc une négation qui concerne un dictum explicité dans la même proposition que le morphème négatif, une négation hétéronexe par contre se rapporte à un dictum explicité dans le contexte de la proposition négative. Il est bien évident que ce n'est que ce deuxième type qui intéresse la syntaxe transphrastique et par là l'analyse du discours.

[22] Cette constatation ne vaut cependant que pour les contextes que j'appellerais « normaux » ; elle n'est pas valable pour les contextes métalinguistiques, métaphoriques, ironiques, etc.

[23] Pour la définition du *nexus* cf. K. Togeby, *Structure immanente de la langue française*, Paris, [2]1965, p. 67 : « *Nexus* : syntagme caractérisé par des morphèmes extenses (verbaux) » ; pour les termes *homonexe* et *hétéronexe* cf. p. ex. G. Boysen, *Subjonctif et hiérarchie*, Odense, 1971, p. 16, 26, 32, 40.

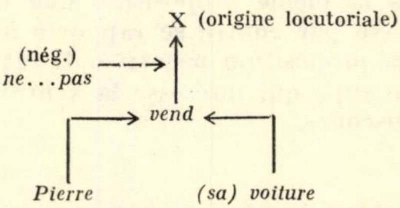
[24] Pour le terme de *monorème* (= phrase à un seul terme), cf. Bally, LGLF, § 49 ; A. Sechehaye, *Essai sur la structure logique de la phrase*, Paris, [2]1950 ; p. 9 ss.

Reste le deuxième critère de classification qui est opérant aussi bien dans le domaine de la négation homonexe que dans celui de la négation hétéronexe. Commençons par la négation hétéronexe où les données sont plus faciles à saisir. Une négation peut porter sur une phrase entière, ou mieux : le noyau de cette phrase, c'est-à-dire le verbe, peut lui être subordonnée [25]. C'est le cas dans les phrases *Pierre ne vient pas*, *Pierre ne vend pas sa voiture*, *Pierre ne part pas demain*, etc. Comme c'est l'élément central de la proposition qui est dominé par la négation, celle-ci n'affecte pas seulement le verbe mais indirectement aussi toutes les positions qui dépendent de ce noyau, c'est-à-dire les actants et les circonstants. En recourant à la terminologie employée par la grammaire traditionnelle dans le domaine de l'interrogation, on pourrait donc parler d'une *négation totale* [26] ; mais comme nous nous sommes déjà servis du terme de *nexus* pour désigner la proposition, je préfère appeler ce type de négation *négation nexuelle* [27]. Cependant une négation ne doit pas obligatoirement se rapporter au nexus en entier, elle peut aussi frapper une des positions non verbales de la proposition, c'est-à-dire un des actants ou

[25] Avec Tesnière et la grammaire actantielle nous considérons le verbe comme le centre de la phrase ; cf. Tesnière, *Éléments*, p. 11 ss.

[26] Cf. aussi Wagner-Pinchon, *Grammaire du français classique et moderne*, p. 389 ss.

[27] D'après Tesnière, *Éléments*, p. 218 ss. la négation du type *Pierre ne vient pas* porterait sur la connexion entre sujet et verbe, c'est-à-dire qu'elle serait en principe subordonnée au verbe (cf. aussi G. Barnicaud, M.-A. Compare, O. Ducrot, A. Vidal, *Le problème de la négation dans diverses grammaires françaises*, *Langages* 7 (1967), p. 57—83, surtout p. 65 ss.) Cette conception ne me semble cependant pas être adéquate, car elle n'explique pas pourquoi dans ce cas-là le second actant, le tiers actant et les circonstants seraient eux aussi frappés par la négation ; il est bien évident que la négation nexuelle doit dominer le verbe (cf. à ce sujet aussi H.-J. Seiler, *Zum Problem der Possessivität*, Cologne, 1972 [= Arbeitspapier 20 des Instituts für Sprachwissenschaft der Universität Köln], p. 6 ; Wunderli, *Die Teilaktualisierung* [Subjonctif] *im Mittelfranzösischen*, Tübingen, 1970, p. 203 et passim). En modifiant la théorie des incidences de Guillaume par la mise au centre du verbe de la phrase (à la place du sujet) et en introduisant pour le verbe une nouvelle incidence (incidence activatrice) à l'origine locutoriale (l'*origo* de Bühler), nous dirons que la négation en tant qu'adverbe porte sur l'incidence *verbe* → *origine locutoriale*. Graphiquemment, une phrase comme *Pierre ne ved p as sa oiture* devrait alors être représentée de la manière suivante :

Pour la théorie guillaumienne des incidences cf. *Leçons de linguistique de Gustave Guillaume*, p.p. R. Valin, 1948—1949, série B : *Psycho-systématique du langage. Principes, méthodes et applications* I, Paris, 1971, p. 149 ss. et surtout G. Moignet, *L'incidence de l'adverbe et l'adverbialisation des adjectifs*, TLL 1 (1963), p. 175 ss. Cf. aussi nos remarques critiques *VRom*.

Étant donné que pour nous ce n'est pas sur la *connexion* verbe—sujet que la négation porte, mais sur le *nexus* en entier, nous abandonnons le terme de *négation connexionnelle* propre à Tesnière pour celui de *négation nexuelle*.

des circonstants [28]. En voici quelques exemples avec indication de l'élément que frappe la négation :

Personne n'est venu	prime actant (sujet)
Je ne vois rien	second actant (complément d'objet direct)
Je ne pense à rien	tiers actant (complément d'objet indirect)
Il ne vient jamais	circonstant temporel
Je ne le trouve nulle part, etc.[29]	circonstant local

Les différentes positions du patron phrastique sont désignées chez Tesnière par le terme de *nucléus* [30]. Vu que dans ce type de négation c'est un nucléus seul, à l'exclusion des autres éléments de la proposition, qui est frappé par la négation, nous l'appellerons avec Tesnière *négation nucléaire* [31].

On pourrait faire la même distinction entre négation nexuelle et négation nucléaire dans le domaine hétéronexe. Dans notre exemple *Venez-vous ? — Non.*, nous avons paraphrasé l'élément *non* par *je ne viens pas* ; il correspond donc à une négation nexuelle dans le domaine homonexe et sera pour cela lui-même appelé nexuel ; la même chose vaut pour ses remplaçants *non pas*, *pas du tout*, etc. Les éléments *jamais*, *rien*, *nulle part*, etc. peuvent également fonctionner seuls comme phrase ; mais ils se rapportent alors à un dictum explicité dans une autre proposition et doivent être classés parmi les négations hétéronexes, cf. p. ex. :

Est-ce que tu l'as revue ? — Jamais.
Qu'est-ce que tu fais ? — Rien.
Où est-il allé ? — Nulle part.
etc.

Ces réponses peuvent être paraphrasées par *je ne l'ai jamais revue*, *je ne fais rien*, *il n'est allé nulle part*. *Jamais*, *rien*, *nulle part*, *personne*, etc. hétéronexes correspondent donc à des négations nucléaires dans le domaine homonexe et seront aussi appelés nucléaires.

Après avoir défini ce qu'est pour nous une négation, nous pouvons à présent attribuer une place précise à *non* dans le domaine de la négation française :

non est une négation nexuelle hétéronexe.

2. Dans la deuxième partie de notre exposé, nous nous sommes proposé d'analyser le fonctionnement de la négation *non* du point de vue de la syntaxe transphrastique et de dégager le rôle qu'elle joue pour la

[28] Pour les termes d'*actant* et de *circonstant* cf. Tesnière, *Éléments*, p. 102.

[29] Cf. aussi Tesnière, *Éléments*, p. 217.

[30] Cf. Tesnière, *Élements*, p. 45 (14, 39).

[31] Bien que le verbe soit aussi un nucléus de la proposition, la négation qui le domine ne peut pas être classée parmi les négations nucléaires. En raison du rôle spécial du verbe, elle affecte toujours le nexus en entier.

constitution du texte [32]. Or nos réflexions doivent évidemment partir de la constatation que *non* est une négation hétéronexe, c'est-à-dire qu'il nie un dictum explicité à l'extérieur de la proposition négative monorème ; de cette caractérisation découleront toutes les conséquences pour la syntaxe transphrastique. Avant de les présenter, il nous faut cependant encore résoudre un autre problème : celui de savoir quel est exactement le dictum nié par *non*.

Il est absolument impossible de dire — comme le fait par exemple Ferdinand Brunot — que *non* « nie purement et simplement la chose énoncée ». Partons d'un exemple littéraire qui se trouve dans le *Misantrope* de Molière :

PHILINTE

. . .
La sincère Eliante a du penchant pour vous,
La prude Arsinöé vous voit d'un œil fort doux :
Cependant à leurs vœux votre âme se refuse,
Tandis qu'en ses liens Célimène l'amuse,
De qui l'humeur coquette et l'esprit médisant
Semble si fort donner dans les mœurs d'à présent.
D'où vient que, leur portant une haine mortelle,
Vous pouvez bien souffrir ce qu'en tient cette belle?
Ne sont-ce plus défauts dans un objet si doux?
Ne les voyez-vous pas? ou les excusez-vous?

ALCESTE

Non, l'amour que je sens pour cette jeune veuve
Ne ferme point mes yeux aux défauts qu'on lui treuve,
. . .

Misantrope I/1 (v. 215—226)

La négation *non* ne peut se rapporter qu'au stimulus *(ou) les excusez-vous?*, car aux questions précédentes on devrait répondre par *si*. Or, *non* n'est certainement ni la négation de *les excusez-vous?* (→ *ne les excusez-vous pas?*) ni de son pendant affirmatif *vous les excusez* (→ *vous ne les excusez pas*). Cette constatation nous la faisons d'abord intuitivement, mais nous ne sommes pas obligés d'en rester là : il est possible d'apporter une preuve linguistique. Cette démonstration repose sur le fait qu'une négation hétéronexe peut toujours être doublée d'une négation homonexe à l'intérieur d'une phrase segmentée. Cette manière redondante d'exprimer la négation a le grand avantage de rendre explicite le dictum qui est à la base de la négation hétéronexe, car les deux

[32] Les reflections qui vont suivre sont aussi valables pour les morphèmes qui peuvent remplacer *non* : *pas du tout, point du tout, non pas, du tout*, etc. Ces formes se distinguent de *non* par leur caractère affectif et/ou par l'appartenance à un autre niveau de style, p. ex. : *pas du tout* : insistance sur la négation ; *non pas, non point* : insistance + archaïsme (régional ou littéraire) ; *du tout* : insistance + familier.

négations portent bien sur le même fait. Voici encore un exemple littéraire tiré du *Misantrope* pour illustrer ce phénomène :

ORONTE

Vous me flattez, et vous croyez peut-être...

PHILINTE

Non, je ne flatte point.

Misantrope I/2 (v. 337/38)[33]

Si dans le deuxième exemple *non* correspond à *je ne flatte pas/point*, il doit correspondre dans le premier à *je ne les excuse pas*. Il est bien évident que dans les deux cas le dictum *(je flatte ; je les excuse)* n'est pas identique au stimulus *(vous [me] flattez ; les excusez-vous)*, mais il n'est pas moins évident qu'il existe des relations régulières entre stimulus et dictum. Nous pouvons donc dire que le dictum de la négation *non* est un dérivé du stimulus à condition de dégager les règles de dérivation. Elles sont au nombre de deux. Pour changer le stimulus en dictum, il faut tout d'abord faire abstraction de la modalité. Peu importe qu'il s'agisse d'une interrogation, d'un ordre, d'une négation, etc., elle doit toujours être remplacée par la modalité affirmative (modalité zéro) qui caractérise le dictum en soi. En deuxième lieu il faut tenir compte du fait que la personne grammaticale est une catégorie déictique, qu'elle dépend du *moi (— ici — maintenant)* du locuteur. S'il y a changement du locuteur entre le stimulus et la réponse, il faut adapter les pronoms personnels au nouveau système locutorial. Ainsi une deuxième personne sera transformée en première ou une première en deuxième [34] ; il n'y a que les troisièmes personnes qui restent en principe inchangées (cf. p. ex. *Est-il venu ? — Non, il n'est pas venu*) [35].

Voilà donc une situation bien complexe. L'interprétation de *non* ne dépend pas seulement du contexte, il faut aussi reconnaître que dans nombre de cas le dictum sur lequel *non* porte ne se trouve pas explicité sous la forme demandée par le sens du texte .Si l'on fait cependant abstraction de la modalité du stimulus et si l'on adapte les personnes grammaticales dans les cas où il y a changement du locuteur, on parvient à dégager sans difficultés du contexte le dictum de la négation monorème.

Nous constatons donc que la phrase monorème *non* est reliée à au moins une phrase de son contexte au moyen de mécanismes de suppléance.

[33] Nous avons ici un léger écart par rapport au stimulus pour le fait que le pronom personnel reste implicite dans la négation homonexe, ce qui reste cependant sans conséquences pour notre argumentation.

[34] Si le stimulus est à la forme de politesse (pl.), il faudra aussi remplacer le pluriel du stimulus dans la réponse ; le changement inverse a lieu si la première personne du stimulus se rapporte à un personnage auquel le deuxième locuteur a l'habitude de s'adresser à la forme de politesse (cf. *Suis-je fou ? — Non, vous n'êtes pas fou*).

[35] Cette constatation souffre cependant une exception. Il arrive que dans une situation donnée, ce n'est pas l'allocutaire qui répond au stimulus, mais le délocutaire (cf. *Il est bête.* — [intervient de façon imprévue le personnage délocuté] *Non, je ne suis pas bête*). Dès que le délocutaire prend la parole, il faut donc aussi adapter les troisièmes personnes qui se rapportent à lui.

Du point de vue de la syntaxe transphrastique, il importe maintenant de savoir si cette relation est une relation en arrière, avec ce qui précède *(anaphore)*, où il s'agit d'une relation en avant, avec ce qui suit *(cataphore)*. Dans tous les exemples traités jusqu'ici, *non* était précédé dans le texte d'un vrai stimulus qui, d'après notre interprétation, contenait les éléments nécessaires pour la reconstitution du dictum. Nous pouvons donc dire que *non* p e u t en tout cas fonctionner comme négation hétéronexe anaphorique. Mais ce caractère anaphorique est-il obligatoire? Est-ce un trait caractéristique qui revient à *non* au niveau de la langue? À cette question il faut répondre par la négative. Non seulement il n'existe pas de deuxième négation du même genre qui marquerait obligatoirement la relation cataphorique, il faut aussi constater que malgré la fréquence beaucoup plus grande des emplois anaphoriques, *non* se trouve aussi dans des contextes où la suppléance du dictum ne peut se faire qu'en avant [36]. En voici deux exemples, tirés une fois encore du *Misantrope*. Le quatrième acte de cette comédie commence de la manière suivante :

PHILINTE

> Non, l'on n'a point vu d'âme à manière si dure,
> Ni d'accommodement plus pénible à conclure :
>
> *Misantrope* IV/1 (v. 113/34)
>
> ...

Il n'y a rien qui précède *non* au niveau du texte ; la césure entre le troisième et le quatrième acte est nette puisque les personnages qui se trouvent sur la scène changent entre III/5 et IV/1 — il n'y a donc aucune possibilité d'établir un lien avec un stimulus figurant dans la scène précédente. Pour suppléer le dictum sur lequel *non* porte, il ne nous reste donc plus qu'à nous tourner vers ce qui suit, c'est-à-dire vers l'élément Z de la phrase segmentée (AZ) correspondant au premier vers. Un cas semblable se retrouve quelques vers plus loin dans la même scène. Philinte cite les paroles d'Alceste :

PHILINTE

> ...
> Et jamais différend si bizarre, je pense,
> N'avoit de ces Messieurs occupé la prudence.
> « Non, Messieurs, disoit-il, je ne me dédis point,
> Et tomberai d'accord de tout, hors de ce point.
> ... »
>
> *Misantrope* IV/1 (v. 1137–40) [37]

Rien de ce qui précède ce passage ne pourrait être considéré comme stimulus. La citation des paroles d'Alceste intervient brusquement, elle est évidemment isolée de son contexte original, et pour interpréter ce

[36] Cf. aussi Gaatone, *Système*, p. 29.

[37] Dans nos deux exemples, l'élément de référence de *non* cataphorique est une phrase négative (négation homonexe) ; bien que ce type soit de loin le plus fréquent, il n'est pas le seul possible. Alceste aurait p. ex. aussi pu dire : « Non,... je devrais me dédire ? », etc.

non qui détonne, il ne nous reste qu'à recourir à ce qui suit. Dans ces deux exemples nous nous trouvons donc en présence d'un emploi cataphorique de *non*. On pourrait bien sûr objecter à notre manière de voir que dans le premier cas il y avait certainement un stimulus non rendu par le texte soit dans la pensée, soit dans le discours de Philinte, et que dans le second les paroles d'Alceste étaient — dans leur contexte original — certainement précédées d'un stimulus propre à provoquer ce *non*. Tout cela peut être vrai, sans pour autant avoir quelque importance pour nous. Nous avons pour tâche de décrire le fonctionnement du texte tel que nous l'avons sous les yeux. Or pour interpréter ces deux *non*, pour savoir sur quel dictum cette négation porte, nous n'avons que la possibilité de nous adresser au contexte ultérieur. Nous pouvons donc affirmer que la négation *non* peut fonctionner dans le texte aussi bien comme élément anaphorique que comme élément cataphorique. Au niveau du système de la langue, *non* est neutre quant à l'opposition *anaphore* v. *cataphore*, il n'est caractérisé que par son obligation d'être relié à un contexte ; l'orientation de cette incidence ne sera déterminée qu'au niveau du discours. Il y a même des cas où *non* est à la fois particule anaphorique et cataphorique, des cas où pour la supplétion du dictum on peut donc recourir aussi bien au contexte précédent qu'à celui qui suit, cf. notre exemple déjà cité *Vous me flattez... — Non, je ne flatte point*. Bien sûr, on recourra de préférence au contexte antérieur pour interpréter spontanément *non* dans des exemples de ce genre-là, mais il n'en reste pas moins vrai qu'une interprétation exploitant le contexte ultérieur est possible et légitime [38]. Le mécanisme supplétif pour le dictum de *non* n'est donc pas seulement capable de créer des chaînes phrastiques à deux membres (anaphoriques ou cataphoriques), il peut aussi engendrer des chaînes à trois membres (anaphoriques *et* cataphoriques) [39]. Comme nous verrons encore, ces chaînes ne sont pas forcément linéaires, elles peuvent aussi avoir le caractère de faisceaux.

Une dernière remarque encore quant à la création de chaînes phrastiques au moyen de *non*. Nous savons qu'un contexte linguistique peut presque toujours être remplacé par un contexte situationnel. Cela vaut aussi pour le contexte de *non*. Prenons l'exemple suivant : Je suis assis à une table du buffet de la gare et par maladresse je renverse ma bière sur le pantalon de mon voisin de table (que je ne connais pas). Celui-ci saisit un couteau et se jette sur moi. Effrayé, je crie *non* !, ce qui signifie 'ne frappez pas' ou quelque chose de semblable. Or dans cet exemple, le dictum n'est nullement explicité au niveau du discours, il est contenu dans la situation. Dans un tel cas, *non* n'est évidemment pas relié au contexte proprement dit ; on dira plutôt qu'en absence d'un contexte linguistique permettant une interprétation anaphorique ou cataphorique de *non*, celui-ci est transmuté en outil servant à ancrer le discours dans

[38] Elle peut même devenir la seule possible dans des cas semblables à la citation d'Alceste sus-mentionnée où le stimulus a été coupé, ou si quelqu'un dans une conversation entre plusieurs personnages n'a pas compris ou retenu ce qui précédait le *non* (bruit, inattention, etc.).

[39] Il semble que du point de vue de l'enchaînement linéaire la force ligatrice s'épuise après le premier élément affecté dans les deux directions. On ne peut obtenir des chaînes qui se continuent qu'en recourant à d'autres moyens ligateurs.

la situation. Puisque la situation ne forme ni un avant ni un après par rapport au texte, mais représente pour ainsi dire son « assiette », un *non* renvoyant à la situation ne peut avoir ni un caractère anaphorique ni un caractère cataphorique. Nous appellerons cet emploi *situant*.

Nous pouvons donc distinguer 4 fonctions de *non* au niveau du texte et du discours : la fonction anaphorique, la fonction cataphorique, la fonction anaphorique-cataphorique et la fonction situante. Puisqu'il s'agit de types d'emploi dont chacun se réalise dans un nombre infini de discours actuels, nous pouvons dire que ces types sont déjà donnés au niveau de la norme. En tant qu'unité de la langue le signe *non* transcende ces 4 fonctions, il ignore cette différenciation. Or pour caractériser *non* en tant qu'unité du système, nous ne disposons que des traits communs aux types normalisés. C'est tout d'abord la marque de la négativité. Puis nous constatons dans tous les emplois de *non* l'obligation de s'appuyer sur un dictum extérieur à la proposition contenant cette négation ou étant formée par elle. Il me semble cependant peu indiqué de considérer ce phénomène appelé en allemand « Kontexthungrigkeit » comme caractéristique du niveau de la langue ; un contexte syntagmatique n'existant qu'au niveau du discours, nous risquerions de mélanger ces deux plans dans notre essai de dégager la valeur systématique de *non*, et ce piège doit être à tout prix évité.

Pour sortir de cette impasse nous allons essayer d'approfondir ce que nous avons dit jusqu'ici sur la fonction phrastique et propositionnelle de *non*. Jusqu'à présent, nos formules ont toujours été volontairement prudentes : nous avons dit que *non* était employé comme phrase, qu'il faisait fonction de proposition, etc. : nous nous sommes donc toujours placé au niveau du discours et des effets des sens et nous nous sommes gardé de nous prononcer sur la valeur systématique (langue) dont découlent ces emplois concrets. Mais ne pourrait-on pas carrément dire que *non* est une phrase complète donnée au niveau de la langue ? Une phrase consiste normalement en un patron syntaxique et un complexe sémantique. Le patron syntaxique est déjà donné au niveau de la langue et nous offre une sorte de squelette de la phrase comportant un certain nombre de positions (verbe, actants, circonstants, etc.) et l'indication des relations entre ces positions [40]. Le complexe sémantique par contre appartient au niveau du discours ; il comprend un certain nombre de lexies et de morphèmes déictiques qui remplissent le patron lors de son activation (passage de la langue au discours) et qui lui confèrent une signification. Or nous avons vu qu'un *non* tout seul n'a pas encore de signification ; pour qu'il en ait, il nous faut un contexte (ou une situation) nous permettant d'identifier le dictum sur lequel cette négation porte [41]. Un *non* isolé — p. ex. découpé sur une bande magnétique comme les pauses de M. Murke dans la fameuse nouvelle de Böll [42] — ne nous fournit que les indications 'négation' et 'fonction de proposition/phrase'. Abstraction faite de l'élément négatif, *non* n'est donc qu'une marque de phrase ou de proposition vide. Ce phénomène se retrouve aussi ailleurs dans le

[40] Pour l'appartenance du patron syntaxique au niveau de la langue cf. aussi P. Wunderli, *Zur Stellung der Syntax bei Saussure*, ZRPh 88 (1972), p. 483—506.

[41] Cf. aussi Tesnière, *Éléments*, p. 97, 211.

[42] Cf. H. Böll, *Dr. Murkes gesammeltes Schweigen*, Cologne—Berlin, 1958.

système de la langue, p. ex. dans le domaine nominal ; ces noms (syntagmes nominaux) vidés de tout contenu lexical, on a l'habitude de les appeler *pronoms* (cf. p. ex. *il* ← *le boulanger*, *le cuisinier*, *le vendeur*, etc. ; de même *le*, *celui-ci*, *qui*, *que*, etc.), et par analogie à la relation entre *nom* et *pronom* nous parlerons dans le cas de la négation *non* d'une *prophrase* [43]. *Non* est une *prophrase* et non une phrase car il manque de contenu lexical précis ; d'un emploi à l'autre il en change comme un caméléon change de couleur selon la situation. Vu de près, il faut même dire qu'il lui manque plus que le contenu lexical. *Non* peut porter sur un dictum comme *je viens*, mais aussi sur *j'ai vendu cette voiture à ton ami* ou *il arrivera demain à Paris*, etc., donc sur des patrons syntaxiques très différents :

je viens	act.^{1}-v.
j'ai vendu cette voiture à ton ami	act.^{1}-v.-act.^{2}-act.^{3}
il arrivera demain à Paris	act.^{1}-v.-circ^t. -circ^l.
etc.[44]	

Il peut donc représenter tous ces patrons syntaxiques, c'est-à-dire qu'au niveau de la langue, il n'est attaché à aucun d'eux. Cette constatation est confirmée par le fait que *non* ne porte pas obligatoirement sur un seul dictum ; il peut aussi en affecter plusieurs à la fois, cf. p. ex. :

HARPAGON
Dis-moi un peu : Marianne ne m'a-t-elle point encore vu ?
N'a-t-elle point pris garde à moi en passant ?
FROSINE
Non ; mais nous nous sommes fort entretenues de vous...
Molière, *Avare* III/1

Non peut être interprété comme reprenant et niant le dictum des deux questions qui précèdent : il les réunit pour ainsi dire en faisceau. *Non* manque de toute évidence non seulement de contenu lexical, mais aussi de patron spécifique. Notre négation hétéronexe ne contient que les marques 'négation' et 'phrase' (sans spécification)[45] ; elle n'est qu'une

[43] Si l'on donne au terme de *pronom* une acception aussi large que R. Harweg, on pourrait classer *non* dans sa catégorie des « nouveaux pronoms » (cf. R. Harweg, *Pronomina und Textkonstruktion*, Munich, 1968, passim). — Pour le terme de prophrase cf. aussi Teodora Cristea, *La structure de la phrase négative en français contemporain*, Bucarest, 1971, p. 14.

[44] v. = verbe ; act.^{1} = prime actant ; act.^{2} = second actant ; act.^{3} = tiers actant ; circ^t. = circonstant temporel ; circ^l. = circonstant local.

[45] En ce qui concerne le mécanisme de la négation, l'élément négatif contenu dans *non* doit être rattaché à l'incidence activatrice de la prophrase à l'origine locutoriale, car il domine la prophrase en entier. Les choses se passent donc en principe de la même manière que pour *ne... pas* (cf. n. 27). Pourtant dans le cas de *ne... pas* il s'agit d'un phénomène syntaxique ; ici nous avons affaire à un problème concernant l'organisation (la hiérarchie) des sèmes. En outre *non* ne peut pas être rattaché à une origine locutoriale précise en tant qu'unité de *langue* ; cette incidence activatrice ne peut donc être que virtuelle et a plutôt le caractère d'une valence :

(origine locutoriale)
'nég.' ⟶ ↑
⋮
'prophrase'

prophrase négative minimale au niveau de la langue. C'est de cette valeur fondamentale que découle la fonction discursive de *non*; puisqu'une phrase actualisée a toujours un contenu lexical greffé sur un patron syntaxique, la prophrase *non* employée en discours est obligée de suppléer ce qui lui manque en tant qu'unité de langue (contenu lexical, patron syntaxique) en faisant appel à des éléments extérieurs à elle : elle doit s'appuyer sur le contexte (= incidence). Il en résulte cette « Kontexthungrigkeit » commune aux quatre fonctions normales et qui est elle-même la réinterprétation discursive et normale de la valeur systématique de la prophrase.

Cette classification de *non* comme prophrase négative nous permet de clarifier certains problèmes que la grammaire traditionnelle n'a pas pu résoudre de manière satisfaisante. Ces difficultés remontent à l'habitude qu'elle avait de considérer *non* comme un adverbe [46]. Or un adverbe s'intègre normalement sans marque spéciale et sans aucune transposition dans une phrase liée [47], à condition qu'il fasse vraiment fonction d'adverbe (cf. p. ex. *Il est vraiment heureux*; *Il vient demain*; *Il ne consentira jamais*, etc.). Il n'en va pas de même pour *non* [48], *oui* et *si* : pour pouvoir les intégrer dans une phrase liée, il faut obligatoirement les faire précéder de la particule *que*, d'où les constructions *dire que non*, *prétendre que non*, etc.[49] Voici quelques exemples littéraires pour ce type :

> La bonne a apporté le thé. Francine lui a demandé si elle n'en prenait pas. La bonne a répondu que *non*, ça l'empêchait de dormir.
>
> R. Pinget, *Le fiston*, p. 129 (Gaatone, *Système*, p. 30)
>
> Je ressemble à n'importe qui, vous savez. — J'espère bien que *non*.
>
> H. Bazin, *La mort du petit cheval*, p. 171 (Gaatone, *Système*, p. 30)
>
> J'ai d'abord cru qu'elle était sourde; la servante prétend que *non*...
>
> A. Gide, *La symphonie pastorale*, p. 12 (Gaatone, *Système*, p. 30)
>
> etc.

Il est bien évident qu'il est absolument impossible d'expliquer ces constructions dans le cadre normal de la syntaxe adverbiale, car un adverbe en tant qu'adverbe n'est jamais précédé de *que*, quel que soit l'emploi ou le contexte. Si nous classons *non (oui, si)* par contre comme prophrase, l'explication ne fait aucune difficulté. Tous les verbes qui se

[46] Cf. p. ex. *Grammaire Larousse du français contemporain*, § 622; Grevisse, *Bon usage*, § 873; Wartburg—Zumthor, *Précis*, p. 56/57; J. Dubois et al., *Dictionnaire du français contemporain*, Paris, 1970, p. 773; *Petit Robert*, Paris, 1970, p. 1158; M. Davau — M. Cohen— M. Lallemand, *Dictionnaire du français vivant*, Paris—Bruxelles—Montréal, 1972, p. 829; etc.

[47] Pour la notion de *phrase liée* (qui s'oppose à celles de *phrase coordonnée* et de *phrase segmentée*) cf. Bally, LGLF, § 100 ss.

[48] Il ne faut pas tenir compte pour notre argumentation des cas où *non* n'est pas prophrase négative. Il y a un *non* que j'appellerais *non* ² et qui fait fonction de préfixe (*non pertinent, non interrompu, non-adaptation, non-concomitance*, etc.) et puis un *non* qui fait partie de certaines tournures adverbiales figées qui s'expliquent par un état de langue antérieur (*non seulement, non plus, non loin*, etc.); cf. à ce sujet Gaatone, *Système*, p. 21 ss.; Wartburg—Zmthor, *Précis*, p. 58/59; Grevisse, *Bon usage*, § 874 b.

[49] Cf. aussi *dire que oui/si, prétendre que oui/si*; comme *non*, il faut donc classer *oui* et *si* parmi les prophrases (*oui*; prophrase affirmative; *si* : prophrase oppositive).

prêtent à cette construction sont des verbes qui peuvent être employés transitivement : *dire la vérité, espérer une récompense / un miracle*, et même *répondre une requête / la messe* [50], etc. Or on sait que la place du second actant peut aussi être occupée par une phrase à condition qu'elle soit introduite par la particule *que* : *que* est un *transpositeur (translatif)* qui *transpose (transfère)* une phrase en un substantif second actant (proposition complétive) [51], cf. p. ex. *il dit que tu mens, elle espère que tu viendras*, etc. Le mécanisme de transposition ne dépend évidemment ni du contenu lexical d'une phrase ni de son patron spécifique, mais uniquement de la fonction propositionnelle/phrastique de la séquence à transposer. Comme *non* est une prophrase, il est parfaitement naturel que dans les cas où il doit occuper la position du second actant dans un patron syntaxique, il subisse le même traitement qu'une phrase pleine : la prophrase *non* est transposée par *que* en un substantif second actant (proposition complétive) [52]. En ce qui concerne le dictum auquel une telle prophrase transposée se rapporte il faut évidemment le chercher en dehors de la phrase complexe dont *non* fait partie ; il arrive assez souvent qu'il soit séparé de son stimulus par plusieurs propositions intercalées [53].

Le deuxième problème qui se résout maintenant de lui-même est la question de savoir pourquoi *non* peut être coordonné à une phrase au moyen de *ou*, cf. p. ex. :

> ...toute la science médicale du monde ne suffira pas à décider si la tumeur invisible est fiévreuse ou non...
>
> M. Proust, *Le côté de Guermantes*, p. 114 (Gaatone, *Système*, p. 30)
>
> Pour elle, qu'elle l'avouât ou *non*, les maîtres étaient les maîtres et les domestiques étaient les gens qui mangeaient à la cuisine.
>
> M. Proust, *Le côté de Guermantes*, p. 1027 (Gaatone, *Système*, p. 31) [54]

Ou est bien une conjonction coordinative, mais elle ne peut coordonner que des choses semblables : deux substantifs *(mon père ou ma mère)*, deux adverbes *(demain ou après demain)*, deux phrases *(il vient*

[50] Cf. *Petit Robert*, p. 1524. L'emploi transitif de *répondre* avec un complément nominal est rare ; il est par contre fréquent avec une proposition complétive.

[51] Cf. à ce sujet Bally, LGLF, § 179 ss. (pour *que* § 183) ; Tesnière, *Éléments*, p. 361 ss. ; surtout p. 546—48.

[52] Cf. aussi Tesnière, *Éléments*, p. 546 et Cristea, *Structure*, p. 143/4. On trouve rarement des exemples comme le suivant où *que* manque :

> Pour faire dire oui aux hésitants, il importe avant tout de ne pas les laisser dire non, donc de changer de sujet.
>
> H. Bazin, *Qui j'ose aimer*, p. 110 (Gaatone, *Système*, p. 29).

Oui, non ne sont pas transposés dans ce cas-là puisqu'ils sont traités comme des citations : ils sont intercalés dans un contexte métalinguistique. C'est cette situation particulière qui explique aussi le fait qu'il n'y ait pas de dictum explicité dans le contexte auquel *oui* et *non* pourraient se rapporter ; même au niveau du discours ils restent des prophrases vides.

[53] Un emploi analogue de *non* et *oui* se trouve en proposition conditionnante, cf. p. ex. : « si tu viens, nous irons au cinéma ; sinon, je me coucherai tôt ». La prophrase est alors transposée en circonstant (proposition circonstantielle) à l'aide du transpositeur *si*. Cf. aussi Tesnière, *Éléments*, p. 593.

[54] Cf. aussi Cristea, *Structure*, p. 144.

ou il ne vient pas), etc., mais jamais deux éléments qui du point de vue morphosyntaxique appartiennent à des catégories ou à des niveaux hiérarchiques différents (subst. + adv., phrase + subst., etc.). Si l'on classe *non* comme adverbe, l'interprétation de nos exemples restera forcément insatisfaisante. Si l'on voit par contre dans *non* une prophrase négative, l'explication va de soi : *ou* coordonne dans ce cas-là deux propositions (→ *la tumeur invisible est fiévreuse ou la tumeur invisible n'est pas fiévreuse* ; *elle l'avoue ou elle ne l'avoue pas* ; etc.).

Reste un troisième cas, l'interprétation d'exemples comme :

Je m'éveillais brusquement avec, dans l'oreille, un grand cri — mais est-ce encore ce mot-là qui convient ? Évidemment non.

G. Bernanos, *Journal d'un curé de campagne*, p. 1099 (Gaatone, *Système*, p. 29).

Vous croyez avoir quelque influence sur elle ? — Non certes, pour le moment.

G. Bernanos, *Journal d'un curé de campagne*, p. 1172 (Gaatone, *Système*, p. 20)

On lit souvent que les adverbes *évidemment*, *certes*, etc. « renforcent » la négation [55]. Une telle formule me paraît ne pas être légitime, car l'existence ou la non-existence ne souffrent pas de gradation [56]. On pourrait à la rigueur dire que dans des formules comme *non non*, *non pas*, *pas du tout*, etc. l ' e x p r e s s i o n de la négation est renforcée, qu'on insiste sur la négation [57]. Mais est-ce que des adverbes comme *évidemment*, *certes*, *certainement*, *assurément*, etc. sont capables de renforcer l'expression d'une négation ? La chose paraît fort douteuse, car le sémantisme de ces adverbes n'est en lui-même ni négatif ni affectif, ni quantitatif. Et bien sûr, il n'a pas besoin de l'être, car si l'on accepte notre définition de *non*, nous ne sommes pas obligés de voir dans ces adverbes des « renforcements » de la négation ou de son expression. *Certes*, *vraiment*, etc. ne portent pas sur *non* en tant que négation, mais en tant que prophrase : ils font fonction d'adverbes propositionnels et soulignent le caractère *certain*, *évident*, *vrai* de l'énoncé dans sa totalité.

3. Notre définition de *non* comme « prophrase négative (négation hétéronexe) » semble donc offrir des avantages très nets. Avant de pouvoir nous en réjouir définitivement, il nous faut cependant encore discuter un certain nombre de phénomènes qui ne semblent que difficilement répondre à cette caractérisation ou même ont l'air de la contredire ouvertement. Il s'agit de cas où *non* paraît empiéter sur le domaine de *pas (point)*, emploi très fréquent dans la langue moderne [58]. Or nous avons

[55] Cf. p. ex. Gaatone, *Système*, p. 29 ; Wartbourg—Zumthor, *Précis*, p. 59 ; Grevisse *Bon usage*, § 874 d ; Brunot, *La pensée et la langue*, p. 502 ; etc. Pour une interprétation qui ressemble à la nôtre cf. Cristea, *Structure*, p. 143.

[56] Cf. aussi Barnicaud et al., ,,Langages'' 7 (1967), p. 59—60.

[57] Cf. ci-dessus note 32.

[58] Cf. p. ex. Wartburg—Zumthor, *Précis*, p. 56 : « Il [*non*] est sur plusieurs points, dans l'usage actuel, concurrencé par *pas* » ; cf. aussi Grevisse, *Bon usage*, § 874a *Rem.* 1 ; Gaatone, *Système*, p. 31 ; G. Gougenheim, *Système grammatical de la langue française*, Paris, 1939, p. 261 ; etc.

dit que *pas*, *point*, etc. sont des négations homonexes [59]; en tant que telles elles ne peuvent pas être des prophrases. Si *non* empiète sur le domaine de *pas*, il faut donc se demander s'il existe une variante de *non* qui ne serait pas prophrase ou même si cette prétendue fonction de prophrase n'est pas tout simplement un mirage.

Dans une première série d'exemples *non* ne semble pas reprendre une proposition entière, mais seulement un verbe :

> L'impur, donc l'histoire, va devenir la règle et la terre déserte sera livrée à la force toute nue qui décidera ou non de la divinité de l'homme.
>
> A. Camus, *L'homme révolté*, p. 171
> (Gaatone, *Système*, p. 31)
>
> Il suffit de grouper des observations pour décider si la jument est ou non aussi rapide que l'étalon.
>
> M. Monod, *Le nuage*, p. 70
> (Gaatone, *Système*, p. 31)

Ce premier cas n'est cependant pas fait pour nous inquiéter. Tout d'abord nous avons dit que le verbe représente le centre de la proposition et que tous les actants et les circonstants dépendent de lui. Même si *non* ne reprenait dans nos exemples que le verbe, il reprendrait l'élément central de la proposition et ceci pourrait justifier qu'on lui attribue malgré tout la valeur d'une prophrase. Cette solution ne me paraît cependant pas satisfaisante, car elle identifie trop facilement la proposition au verbe ou à la présence d'un verbe. Comme nous savons qu'il arrive assez souvent qu'une chaîne de signes fasse fonction de proposition sans contenir un verbe, il vaut mieux abandonner cette explication. Et si nous regardons encore une fois de près nos exemples, il me paraît évident que nous n'avons même pas besoin d'explication spéciale. Si nous partons de la signification de ces constructions, il est impossible de dire que *non* porte sur les seuls verbes *décider* et *être* ; le dictum de la négation est bien plus « (la force toute nue) décidera de la divinité de l'homme » dans le premier cas et « la jument est aussi rapide que l'étalon » dans le deuxième. En outre il faut tenir compte du fait que dans nos deux exemples, le groupe « ou non » pourrait aussi être renvoyé à la fin de la proposition avec évidemment une perte d'élégance stylistique, mais sans aucun changement de signification :

> ...la terre déserte sera livrée à la force toute nue qui décidera de la divinité de l'homme ou non.
>
> ...si la jument est aussi rapide que l'étalon ou non.

Ces deux constatations me semblent prouver que le mécanisme de la négation est dans ces exemples identique à celui dégagé dans le cas de *non* coordonné. Ces deux types ne diffèrent l'un de l'autre que par la position du groupe « ou non » dans le signifiant du patron phrastique, dans la chaîne linéaire des signes : ici la prophrase coordonnée

[59] *Pas*, *point* sont tout d'abord des variantes liées de *ne... pas*, *ne... point* et s'emploient obligatoirement quand le verbe d'une proposition reste implicite. Avec un verbe explicite, *pas*, *point* sont des variantes libres (stylistiques) et connotent la parlure familière et vulgaire.

est intercalée tout de suite après le verbe dans la proposition affirmative qui lui fournit le dictum ; nous avons affaire à une sorte d'incise.

Mais les choses se compliquent avec les prochains exemples, car il est impossible d'y trouver quelque phrase ou proposition complète que puisse reprendre le *non* (coordonné). L'élément auquel la négation est coordonnée est apparemment un simple adjectif :

> Creuse ou non, je ne puis m'y poser.
>
> A. de Saint-Exupéry, *Terre des hommes*, p. 132
> (Gaatone, *Système*, p. 31)
>
> Cet appel demande également à toutes les organisations, politiques ou non, d'appuyer les mesures... du gouvernement.
>
> *Le monde*, 30.3.63, p. 7
> (Gaatone, *Système*, p. 31)

Mais là encore, les apparences sont trompeuses, car ce qui est repris par *non* n'est pas un adjectif en tant qu'adjectif. Dans les deux cas nous avons affaire à des phrases segmentées où le groupe « Adj. + *ou non* » correspond à l'élément A ; dans le premier exemple A (le thème) précède Z (le propos), dans le deuxième A, est intercalé dans Z[60]. Or l'élément A d'une phrase segmentée est toujours l'équivalent d'une proposition, même s'il ne contient pas de verbe. Cela vaut également pour nos exemples. Bien plus : quoi qu'ils ne contiennent aucun verbe, les éléments A de ces phrases segmentées doivent être interprétés comme des thèmes complexes qui se composent de deux éléments coordonnées par *ou*, le deuxième reprenant le premier sous modalité négative. Nous pouvons ainsi paraphraser ces thèmes de la manière suivante :

> qu'elle soit creuse ou non
> que les organisations soient politiques ou non...

Nous avons donc affaire à des constructions concessives. Toutefois dans leur forme originale (celle des exemples cités), la première partie de ces complexes de propositions coordonnées se réduit à l'adjectif seul ; verbe, sujet, conjonction restent implicites. Nous pouvons donc dire que *creuse* et *politiques* sont les représentants d'une proposition dont les autres éléments constitutifs restent implicites. Il est alors vrai que le *non* coordonné reprend *creuse* et *politiques*, mais il les reprend en tant que représentants d'une proposition et non en tant qu'adjectifs[61]. Donc même dans ce cas-là *non* exerce la fonction d'une véritable prophrase.

Jusqu'ici, *non* était toujours employé après la conjonction *ou* et constituait à lui seul l'élement coordonné ; c'est surtout sa position isolée après la conjonction de coordination qui permettait dans tous les contextes de l'interpréter assez facilement comme une véritable prophrase négative. Les difficultés vont encore augmenter avec les types que nous allons maintenant analyser. Dans un grand nombre d'exemples *non* ne suit plus tout seul la conjonction *ou* pour reprendre sous modalité négative soit une proposition complète, soit le représentant d'une proposition,

[60] Cf. Bally, LGLF, § 79 ss. ; surtout § 86.

[61] La même argumentation est valable dans les cas où la proposition est représentée par un substantif ou un adverbe.

mais précédé d'une pause, de *et* et de *mais*, il est lui-même accolé à un substantif, un adverbe, un adjectif, etc. Mais n'empiétons-nous pas ici irrévocablement sur le domaine de *pas/point* qui, en tant que négations homonexes, servent généralement à nier une proposition à verbe implicite? Voyons quelques exemples où *non* est précédé d'une pause:

> C'était une vague allusion à l'amour, non une promesse, non une invitation pressante.
>
> J. Romains, *Les hommes de bonne volonté* I, p. 536
> (Gaatone, *Système*, p. 32)
>
> Ma jalousie naissait par des images, par une souffrance, non d'après une probabilité.
>
> M. Proust, *La prisonnière*, p. 24
> (Gaatone, *Système*, p. 32)

Est-ce que *non* fonctionnerait ici comme négation homonexe, est-ce qu'il aurait perdu son caractère de prophrase? Une telle interprétation semble être possible [62], mais elle ne s'impose pas. Nous avons déjà constaté que la prophrase *non* souffre une expansion par des adverbes du type *certes*, *vraiment*, etc.[63] Or il faut se demander si dans les exemples cités ci-dessus, nous n'avons pas également affaire à des expansions de la prophrase, mais d'un type un peu différent cette fois-ci : il ne s'agirait plus d'adverbes propositionnels, mais d'actants ou d'attributs qui accompagneraient la prophrase. Expliquons notre hypothèse à l'aide des deux exemples de J. Romains et de M. Proust. Si je remplace les négations hétéronexes par des négations homonexes, j'obtiens des constructions du type suivant :

> C'était une vague allusion à l'amour, ce n'était pas une promesse, ce n'était pas une invitation pressante.
>
> Ma jalousie naissait par des images, par une souffrance, ma jalousie ne naissait pas d'après une probabilité.

Dans ces transformations, nous avons explicité les fonctions que *non* remplit globalement en tant que prophrase. En quoi ce type se distingue-t-il maintenant des cas où la négation hétéronexe n'était pas suivie d'un substantif, d'un adverbe (préposition + substantif), etc.? Nous pouvons constater que dans nos exemples sujet et verbe de la proposition de départ sont repris dans la coordonnée négative; proposition substituée et proposition substituante sont identiques de ce point de vue. Elles diffèrent en un seul point : dans l'exemple de Romains, cette différence concerne l'attribut : « une vague allusion à l'amour » dans la proposition de départ est remplacée par « une promesse » dans la première et par « une invitation pressante » dans la deuxième des propositions négatives. Dans l'exemple de Proust, la différence concerne un circonstant; le double complément « par des images, par une souffrance » dans la proposition substituée est remplacé par « d'après une probabilité » dans le substitut négatif. Tenant compte de ces données, j'interpréterais le rôle de *non*

[62] Il faudrait alors parler d'un *non* [3] (cf. aussi note 48).
[63] Cf. ci-dessus, p. 480.

dans ce genre de constructions de la manière suivante : *non* est une prophrase négative qui recouvre tous les éléments du stimulus (proposition substituée) dont la reprise n'est pas contre-indiquée. Ces contre-indications apparaissent chaque fois que les unités lexicales occupant une certaine position du patron phrastique initial ne doivent pas appartenir à son substitut nié, qu'ils doivent donc être exclus de la réévocation par *non*. Le principe de ce mécanisme est très simple : la position du patron phrastique dont le contenu lexical doit être éliminé est réexplicitée avec du nouveau matériel lexical après la négation *non* [64]. Par cette reprise d'un actant, d'un circonstant ou de l'attribut la position correspondante du stimulus (proposition substituée) est neutralisée ou bloquée et ne peut pas être représentée par *non*.

Cette interprétation nous permet de dire que même dans les cas où *non* précède un substantif, un adjectif ou un adverbe il fait fonction de prophrase (négative), mais il faut ajouter que la faculté de reprise de la négation n'est plus intégrale par rapport à la proposition substituée : l'une des positions du stimulus en est exclue parce qu'elle a été réintroduite après *non* comme expansion de la prophrase.

Notre explication n'est pas seulement valable pour les cas où « *non* + expansion » est précédé d'une pause ; le même mécanisme est mis en jeu quand la prophrase négative est reliée à la proposition substituée par les conjonctions de coordination *et* et *mais*. En voici quelques exemples :

et non

Il s'agit d'un règlement de comptes particulier, d'une contestation sur le bien, et non d'une lutte universelle entre le mal et le bien.

A. Camus, *L'homme révolté*, p. 44
(Gaatone, *Système*, p. 33)

Toute reine qu'elle était, je voyais Jenny pleurer parce que le gentilhomme aimait sa belle suivante et non elle, la reine.

E. Triolet, *Personne ne m'aime*, p. 22
(Gaatone, *Système*, p. 33)

mais non

On pardonne les crimes individuels, mais non la participation à un crime collectif.

M. Proust, *Le côté de Guermantes*, p. 152
(Gaatone, *Système*, p. 33)

Car la vieillesse nous rend d'abord incapables d'entreprendre, mais non de désirer

M. Proust, *La fugitive*, p. 635
(Gaatone, *Système*, p. 33)

Cette explication vaut également pour les cas où le mécanisme de blocage ne porte pas sur une unité lexicale (et ses déterminants) en tant

[64] Exceptionnellement il arrive que cette expansion de la prophrase précède même *non*, cf. *Grammaire Larousse du français contemporain*, p. 428 (*il a fait souffrir tout le monde autour de lui, ses gens, ses chevaux, ses amis non, car il n'en avait pas un seul* [Gide]) ; Wagner—Pinchon, *Grammaire du français classique et moderne*, p. 404 Rem.

que représentant d'une certaine position du patron phrastique mais sur des propositions transposées en membres de phrase :

> Aimez qu'on vous conseille, et non pas qu'on vous loue.
> Boileau, *Art poétique* I
> (Grevisse, *Bon usage*, § 874 a)

Ainsi, même les exemples qui de prime abord semblent sortir du cadre normal s'intègrent sans difficulté dans notre schéma explicatif, qui s'avère donc capable de rendre compte de tous les emplois de *non* comme unité d'une syntaxe vivante et libre [65]. Pour ce qui est des problèmes de l'analyse du discours et de la constitution du texte, il faut encore ajouter que dans les cas où *non* fonctionne comme prophrase c o o r d o n n é e (après pause, *ou*, *et*, *mais*) ou comme prophrase s u b o r d o n n é e (après *que*), il ne marque jamais une relation cataphorique ; si nous faisons abstraction des rares emplois en incise [66], nous avons toujours affaire à des constructions anaphoriques. Et comme dans les emplois i n d é p e n d a n t s (réponses, etc.) l'anaphore domine aussi très nettement, nous pouvons dire que, quoique l'opposition anaphore v. cataphore soit neutralisée au niveau de la langue, la relation anaphorique est très nettement privilégiée sur le plan du discours et de la norme et qu'en ce qui concerne la fréquence elle l'emporte de loin.

*

Nous voici en principe arrivés au terme de notre analyse de la négation *non*. Une dernière question reste toutefois à élucider. Nous avons dit que la négation *pas* entre régulièrement en concurrence avec *non* dans les cas où celui-ci est employé comme prophrase coordonnée (après pause, *ou*, *et*, *mais*). Faudrait-il en tirer la conclusion que *pas*, dans la langue moderne, empiète sur le domaine de *non*, qu'il est en train de se transformer lui-même en prophrase ? Une telle explication ne peut pas être exclue *à priori*, car *pas* employé à la place de *non* est parfois considéré comme appartenant à un niveau de style familier [67] ; représenterait-il une variante stylistique de *non* ? Avant de nous prononcer sur ce point, voici quelques exemples où *pas* semble avoir pris la place de *non* : après pause :

> Tout homme qu'il rencontre attend, espère ou exige quelque chose de lui. Pas Frédérique.
> R. Vailland, *La truite*, p. 243
> (Gaatone, *Système*, p. 44)

[65] Il n'y a que les emplois figés et le domaine de la formation des mots qui demandent des explications particulières, cf. note 48.

[66] Cf. encore un autre type à incise, différent de celui mentionné :
Choisissez non le succès, mais l'honneur
Grevisse, *Bon usage*, § 874 a
Non est ici suivi d'une expansion ; en outre il ne fonctionne pas comme terme coordonné, mais est intégré dans la première partie de la construction, ce qui provoque l'apparition de *mais* devant le deuxième terme.

[67] Cf. p. ex. Grevisse, *Bon usage*, § 874 a ; Wartburg—Zumthor, *Précis*, p. 58 ; Gaatone, *Système*, p. 45. — Pour notre problème cf. aussi la présentation chez Cristea, *Structure*, p. 145 ss.

S'il me plaît d'engager toute ma vie pour elle, trouverais-tu plus beau que je lie mon amour par des promesses? Pas moi.

A. Gide, *La porte étroite*, p. 51
(Gaatone, *Système*, p. 44)

après *ou* :

Elle parlait beaucoup, et toujours, de choses qui étaient si belles... qu'il y allait je ne sais pas, de mon honneur de... les voir ou pas.

M. Duras, *Le marin de Gibraltar*, p. 33
(Gaatone, *Système*, p. 44)

après *et* :

Vous avez confiance en des inconnus, et pas en moi?

H. de Montherlant, *Le démon du bien*, p. 1349
(Gaatone, *Système*, p. 44)

Pierre souffrait pourtant de savoir qu'elle était à un autre, et pas à lui.

L. Aragon, *Les voyageurs de l'impériale*, p. 372
(Gaatone, *Système*, p. 44)

après *mais* :

Ces noms... elle les reconnaissait au passage, mais pas tous.

G. Bernanos, *Sous le soleil de Satan*, p. 205
(Gaatone, *Système*, p. 44)

Avec la famille, c'est la patience à table. On peut se détester, mais pas se lever avant le dessert.

L. Aragon, *Les voyageurs de l'impériale*, p. 256
(Gaatone, *Système*, p. 44)

Particulièrement intéressant est l'exemple suivant où les constructions avec *non* et *pas* alternent :

Je ne veux pas savoir s'il est difficile ou non, Madame Desbaresdes, dit la dame. Difficile ou pas, il faut qu'il obéisse.

M. Duras, *Modérato cantabile*, p. 13
(Gaatone, *Système*, p. 45)

Tout semble donc parler en faveur d'une interprétation identique des deux négations. Mais une telle conclusion me paraîtrait ne pas tenir compte de deux faits. Tout d'abord : si *pas* était vraiment une prophrase, est-ce qu'il ne devrait pas pouvoir remplacer *non* dans tous ses emplois? Or Gaatone a constaté qu'il n'en est rien : les deux négations ne semblent être commutables que dans des cas où la négation peut être interprétée comme coordonnée à une proposition ou un représentant de proposition (donc après pause, *et*, *ou*, *mais*) ; on ne peut par contre pas remplacer *non* par *pas* après *que* ou comme réponse à une question ou à un autre stimulus indépendant [68]. Or les cas où *pas* est exclu sont exactement ceux où l'interprétation comme prophrase s'impose dès l'abord. En outre Gaatone a constaté que *pas* est de rigueur dans les constructions conces-

[68] Cf. Gaatone, *Système*, p. 42/43.

sives du type *difficile ou pas/non*, *grêve ou pas/non*, etc. dès que le premier élément est répété après la négation [69], cf. p. ex. :

Aussi, guerre ou pas guerre, il était certain que nous entrions pour de bon dans une période assez fertile en désagréments.

C. Simon, *La corde raide*, 140
(Gaatone, *Système*, p. 45)

Si le premier fait nous montre que *pas* ne peut être considéré comme l'équivalent de *non*, qu'on ne peut donc pas le regarder comme prophrase le deuxième phénomène me semble par contre indiquer la manière dont doivent être interprétées les constructions où *pas* commute avec *non*. Nous avons dit que dans les constructions concessives de ce genre, le premier élément tient lieu d'une proposition, soit qu'il s'agisse d'un substantif, d'un adjectif ou d'un adverbe. Or si un tel élément est repris après la conjonction *ou*, il doit être repris dans la même fonction que celle qu'il exerce devant *ou*, c'est-à-dire comme représentant de proposition et non simplement comme substantif, adjectif, etc. Mais *guerre*, *difficile*, etc. faisant eux-mêmes fonction de prophrase, il n'y a plus de place pour la négation hétéronexe (prophrase) *non* : ils ne peuvent être niés que par la négation homonexe qui fait alors partie de la proposition représentée par un substantif, un adjectif ou un adverbe. Pour tous les cas où *pas* accompagne un élément non verbal, nous proposons de voir dans celui-ci un représentant de proposition et d'attribuer à la négation sa fonction normale, celle de négation homonexe. Cette interprétation sera valable non seulement pour les cas où une certaine lexie est répétée, mais aussi là où nous avons substitution lexicale du premier au deuxième membre du complexe coordonné. Et les cas où *pas* n'est suivi ni d'un adjectif, ni d'un substantif ou d'un adverbe (cf. *difficile ou pas*, etc.) ? Nous nous trouvons ici dans une situation vraiment précaire où les fonctions des deux négations semblent coïncider. On peut cependant les distinguer si l'on suppose que la première proposition-terme du complexe coordonné est reprise par un élément zéro et que *pas* nie ce représentant zéro en tant que négation homonexe [70].

Ainsi nous arrivons à la conclusion que même dans les cas où *pas* et *non* semblent être commutables, où les effets de sens obtenus par les deux constructions sont quasiment identiques, il s'agit de deux mécanismes foncièrement différents et que seule l'identité des « structures superficielles » marque les différences qui existent entre les « structures profondes ».

Mai 1974

Romanisches Seminar
der Universität Freiburg i. Br.

[69] Cf. Gaatone, *Système*, p. 45.

[70] On pourrait objecter à cette interprétation de *pas* que nous avons interprété *jamais*, *rien*, etc. employés seuls comme des négations hétéronexes avec fonction de prophrase; ne serait-il pas logique de traiter *pas* de la même manière? Je crois qu'il y a de bonnes raisons pour lui attribuer un rôle différent. Tout d'abord, *pas* ne peut pas former à lui seul une phrase indépendante, ce qui est possible dans les cas des négations nucléaires (*Que fais-tu? — Rien*; *Quand l'as-tu revue? — Jamais*; etc.); *pas* seul ne peut figurer qu'à l'intérieur d'une phrase liée après une conjonction de coordination. Deuxièmement *pas* ne peut pas être transposé en complétive par *que*, ce qui est de nouveau possible pour *jamais*, *rien*, etc. (*il dit que jamais*, etc.). Il est donc bien évident que *pas* ne peut pas être considéré comme prophrase.

ION RĂDOI

STRUCTURA RIMEI ÎN POEZIA POPULARĂ ROMÂNEASCĂ

Autorul își propune să arate că, în cazul poeziei populare românești, problema rimei, care revine la stabilirea unor concordanțe fonice ale secvențelor care încep cu vocală accentuată, poate fi redusă la stabilirea unor concordanțe grafice.

După cum se știe, problema rimei este legată de poziția accentului, care nu se distribuie după reguli stabilite apriori. Această problemă revine la stabilirea unor concordanțe fonice ale secvențelor care încep cu vocala accentuată.

În cele ce urmează ne propunem să arătăm că, în cazul poeziei populare românești, această problemă a rimei va putea fi redusă la stabilirea unor concordanțe grafice. Punctul nostru de plecare îl constituie observația lui N. Constantinescu din [2], conform căreia în poezia populară „în principiu pot exista rime ori masculine, ori feminine, eventualitatea celorlalte tipuri fiind cvasiexclusă". În [2] sînt puse în evidență subtipurile de rime suficiente, stabilite adoptînd drept criterii numărul și natura elementelor componente ale părții post-accentuate. Avînd în vedere aceste subtipuri, se va putea observa că determinarea poziției accentului se reduce, în cazul poeziei populare românești, la identificarea poziției în care se află vocala ce precede ultima literă a cuvîntului — rimă.

Ne vom referi numai la rimele suficiente—propriu-zise și bogate, așa cum sînt ele definite în [2]. Începem cu prezentarea unor noțiuni care vor facilita reducerea problemei rimei la stabilirea unor echivalențe grafice. Fiind dat un lanț α de litere (sau de sunete), vom spune că β este *sublanț* al lui α dacă există γ și δ două lanțuri astfel încît să avem $\alpha = \gamma\beta\delta$. Un sublanț β se numește sublanț final al lui α dacă există γ astfel încît : $\alpha = \gamma\beta$.

Dacă μ și ν sînt două lanțuri, atunci sublanțul σ se numește sublanț final comun dacă există două sublanțuri δ și δ' astfel încît : $\mu = \delta\sigma$ și $\nu = \delta'\sigma$. Un sublanț final σ, comun la două cuvinte distincte μ și ν, se numește maximal dacă nu există nici un sublanț final comun σ' mai lung decît σ. Pentru toate aceste noțiuni a se vedea capitolul III din [6].

Precizăm de la început că ne vom referi numai la cuvintele care apar în finalul versurilor poeziilor populare, deci la cuvintele care participă efectiv la realizarea rimei.

După numărul și natura elementelor componente ale părții post-accentuate, în [2] sînt puse în evidență următoarele subtipuri ale rimelor suficiente propriu-zise : 1) Vocală accentuată + consoană = *Va* + *C*. Exemplu : PĂSC*UT* — BĂ*UT* ; 2) Vocală accentuată + vocală = Va + V. Exemplu : TREST*IA* — VRAB*IA* ; 3) Vocala accentuată + consoană + semi-

vocală $= Va + C + v$. Exemplu : MARI — PĂCURARI ; 4) Vocala accentuată + consoană + consoană $= Va + C + C$. Exemplu : RÎZÎND — CÎNTÎND ; 5) Vocală accentuată + consoană + vocală $= Va + C + V$. Exemplu : VALE — JALE ; 6) Vocală accentuată + consoană + consoană + semivocală $= Va + C + C + v$. Exemplu : ÎMPĂRĂTEȘTI — MUNTENEȘTI ; 7) Vocală accentuată + consoană + consoană + vocală $= Va + C + C + V$. Exemplu : MUNTE — FRUNTE ; 8) Vocală accentuată + consoană + vocală + consoană $= Va + C + V + C$. Exemplu : BUJORUL — DORUL ; 8') Vocală accentuată + consoană + consoană + vocală + consoană $= Va + C + C + V + C$. Exemplu : DOMNUL—SOMNUL.

Ne vom referi mai întîi la primele șapte subtipuri puse în evidență mai sus. Nu vom face distincție între o vocală și o semivocală, din rațiuni ce vor fi justificate de modul de lucru pe care-l propunem. Cu această precizare, se observă că tipurile 3) și 5) sînt echivalente, în sensul că au aceeași structură : $Va + C + V$, iar tipurile 6) și 7) sînt echivalente din aceleași motive, avînd structura : $Va + C + C + V$. Mai rămîn cinci subtipuri distincte care caracterizează rimele suficiente propriu-zise : $Va + C$, $Va + C + C$, $Va + V$, $Va + C + V$, $Va + C + C + V$.

Se observă că o condiție necesară ca două cuvinte să rimeze este ca ambele cuvinte să aparțină aceluiași subtip. Condiția aceasta nu este o condiție suficientă, după cum se poate vedea din următorul exemplu : CASELE — CALE. Deși ambele cuvinte aparțin subtipului $Va + C + V$, ele nu rimează.

După lungimea părții post-accentuate cele cinci subtipuri de mai sus se împart în trei clase : $T_2 = \{Va + V, Va + C\}$, $T_3 = \{Va + C + V, Va + C + C\}$, $T_4 = \{Va + C + C + V\}$.

Considerăm două cuvinte x și y care aparțin clasei T_2. Deci, $x = a_1 a_2 \cdots a_{n-1} a_n$ și $y = b_1 b_2 \cdots b_{m-1} b_m$, unde a_{n-1} și b_{m-1} sînt vocale, iar a_n și b_m pot fi ori vocale ori consoane. Prin $a \in \mathscr{V}$ vom conveni să exprimăm faptul că litera a desemnează o vocală, iar prin $b \in \mathscr{C}$ vom înțelege că b desemnează o consoană. Am notat cu $\mathscr{V}$ mulțimea literelor prin care sînt desemnate vocalele, iar prin $\mathscr{C}$, literele prin care sînt transcrise grafic consoanele.

Problema dacă cele două cuvinte x și y de mai sus rimează se reduce la stabilirea egalităților : $a_{n-1} = b_{m-1}$ și $a_n = b_m$. Deci, pentru două cuvinte care fac parte din clasa T_2, problema rimei se reduce la stabilirea coincidenței ultimelor două litere.

Fie acum două cuvinte x și y din clasa T_3 :

$x = a_1 a_2 \ldots a_{n-2}\ a_{n-1} a_n$ și $y = b_1 b_2 \ldots b_{m-2} b_{m-1}\ b_m$, unde a_{n-2} și b_{m-2} sînt vocale, a_{n-1} și b_{m-1} sînt consoane, iar a_n și b_m pot fi sau consoane sau vocale. Se observă că indiferent de natura ultimei litere, cele două cuvinte rimează dacă sînt îndeplinite condițiile : $a_{n-2} = b_{m-2}$, $a_{n-1} = b_{m-1}$, $a_n = b_m$. Deci, pentru două cuvinte din clasa T_3 problema rimei revine la stabilirea coincidenței ultimelor trei litere.

Considerăm, în sfîrșit, două cuvinte din clasa T_4 :

$$x = a_1 a_2 \ldots a_{n-3} a_{n-2} a_{n-1} a_n \text{ și } y = b_1 b_2 \ldots b_{m-3} b_{m-2} b_{m-1}\, b_m$$

unde a_{n-3}, a_n, b_{m-3}, b_m sînt vocale, iar a_{n-2}, a_{n-1}, b_{m-2}, b_{m-1} sînt consoane. În acest caz problema rimei revine la stabilirea coincidenței ultimelor

patru litere ale celor două cuvinte : $a_{n-3} = b_{m-3}, a_{n-2} = b_{m-2}, a_{n-1} = b_{m-1}, a_n = b_m$.

Din descrierea claselor T_2, T_3, T_4 se observă că, dacă se face abstracţie de natura ultimei litere din cele două cuvinte pentru care se pune problema dacă rimează sau nu, această problemă este rezolvată odată cu identificarea locului pe care este situată vocala ce precedă poziţia finală a cuvintelor. Rămîne să se stabilească coincidenţa unui număr de litere ce variază între 2 şi 4, după cum vocala de care vorbeam mai sus este situată pe penultimul loc în cele două cuvinte, pe antepenultimul sau îl precedă pe acesta din urmă. Toate acestea ne sugerează introducerea unui parametru care să măsoare lungimea secvenţei postaccentuate. Pentru un cuvînt $x = a_1a_2 \ldots a_n$ vom defini parametrul φ_x astfel :

$$\varphi_x = \min \{n - i + 1 / a_i \in \mathscr{V}, i \neq n\}$$

Se observă că φ_x este un indicator al lungimii sublanţului care începe cu ultima vocală ce precedă litera situată pe ultimul loc în cuvîntul x. Valorile lui φ_x sînt :

$$\varphi_x = \begin{cases} 2 \text{ dacă } x \in T_2 \\ 3 \text{ dacă } x \in T_3 \\ 4 \text{ dacă } x \in T_4 \end{cases}$$

Vom spune că două cuvinte x şi y : $x = a_1a_2 \ldots a_n$ şi $y = b_1b_2 \ldots b_m$ r i m e a z ă dacă sublanţul final maximal, comun cuvintelor x şi y, are lungimea mai mare sau cel puţin egală cu φ_x. Cu alte cuvinte, x şi y rimează dacă există un sublanţ γ astfel încît sublanţul $z = \gamma a_i \ldots a_n$ cu $l(a_i \ldots a_n) = \varphi_x$ să fie sublanţ final maximal, comun lui x şi y. Se observă că γ este sublanţul final maximal comun lanţurilor : $x_1 = a_1a_2 \ldots a_{i-1}$, $y = b_1b_2 \ldots b_{j-1}$, unde a_{i-1} şi b_{j-1} sînt literele care precedă vocala ce intervine în definiţia lui φ_x.

Notăm $l(\gamma) = k$. Se mai spune că x k- rimează cu y ; vom conveni să notăm cu $x \overset{k}{\sim} y$ faptul că x k- rimează cu y, numărul k fiind numit o r d i n u l r i m e i (vezi [4]).

Se observă că o condiţie necesară ca două cuvinte să rimeze este $\varphi_x = \varphi_y$, care exprimă faptul că cele două cuvinte trebuie să aparţină aceluiaşi subtip din cele cinci menţionate mai sus.

Pentru $k = 0$ se obţin rimele suficiente sau rimele bogate de ordin zero (vezi [4]). Iată cîteva exemple de rime bogate :

$k = 0$ (rimă bogată de ordin 0): ***întinde* — *cuprinde***,
$k = 1$ („ „ „ „ 1): ***strînge* — *frînge***,
$k = 2$ („ „ „ „ 2): ***stelelor* — *fetelor***,
$k = 3$ („ „ „ „ 3): ***Kirioară* — *surioară***,
$k = 4$ („ „ „ „ 4): ***zorilor* — *surorilor***,
$k = 5$ („ „ „ „ 5): ***pămîntului* — *vîntului***,
$k = 6$ („ „ „ „ 6): ***Talimului* — *Rusalimului***,
$k = 7$ („ „ „ „ 7): ***crescutu-mi-au*—*născutu-mi-au***.

Fiind dat numărul k, se verifică imediat că relaţia $\overset{k}{\sim}$ este o relaţie de echivalenţă : 1) Reflexivitatea : Evident $x \overset{k}{\sim} x$ deoarece sublanţul

final maximal comun este chiar x şi avem $l(x) = \varphi_x$. 2). Simetria : Trebuie să arătăm că $x \overset{k}{\sim} y$ implică $y \overset{k}{\sim} x$. Fie z sublanţul final maximal comun lui x şi y. Din $x \overset{k}{\sim} y$ rezultă $l(z) \geqslant \varphi_x$ şi cum $\varphi_x = \varphi_y$ rezultă $l(z) \geqslant \varphi_y$, adică $y \overset{k}{\sim} x$. 3) Tranzitivitatea : dacă $x \overset{k}{\sim} y$ şi $y \overset{k}{\sim} z$, trebuie să arătăm că $x \overset{k}{\sim} z$. Fie t_1 sublanţul final maximal, comun lui x şi y şi t_2 sublanţul final maximal comun lui y şi z. Deoarece $x \overset{k}{\sim} y$ implică $l(t_1) \geqslant \varphi_x = \varphi_y$, iar $y \overset{k}{\sim} z$ implică $l(t_2) \geqslant \varphi_z = \varphi_y$, rezultă că : $\min[l(t_1), l(t_2)] \geqslant \varphi_x = \varphi_y = \varphi_z$. Fie t sublanţul final maximal comun lui t_1 şi t_2. Sublanţul t va fi sublanţ final maximal comun lui x şi z şi $l(t) \geqslant \min[l(t_1), l(t_2)] \geqslant \varphi_x$, de unde rezultă $x \overset{k}{\sim} z$.

Ca o manifestare a reflexivităţii relaţiei $\overset{k}{\sim}$ se obţin r i m e l e o m o n i m i c e, care constau în repetarea în poziţia finală a versurilor aceloraşi cuvinte : Exemplu : *Manole*, ***Manole***,
Meştere ***Manole***!

În cazul în care x este o p r e l u n g i r e l a s t î n g a a lui y, adică există z astfel încît $y = zx$ (vezi [1]), se obţin r i m e l e t a u t o l o g i c e, destul de frecvente în poezia populară (mai ales în descîntece).

Exemplu : *S-o luat omul* ***negru***
*Po****negru***
De la casa ***neagră***
*Po****neagră***
ş.a.m.d. (mai mult de 50 de versuri).

Fie $x_1, x_2, \ldots, x_n$ un număr de n cuvinte. Atunci vom spune că cele n cuvinte r i m e a z ă dacă sublanţul final maximal comun celor n cuvinte are lungimea mai mare sau cel puţin egală cu φ_{x_1}.

Se poate observa că o condiţie necesară ca n cuvinte să rimeze este ca ele să aparţină aceluiaşi subtip. În cazul în care cele n cuvinte rimează avem :

$$\varphi_{x_1} = \varphi_{x_2} = \ldots = \varphi_{x_n} = \begin{cases} 2 \text{ dacă } x_1, x_2, \ldots, x_n \in T_2 \\ 3 \text{ dacă } x_1, x_2, \ldots, x_n \in T_3 \\ 4 \text{ dacă } x_1, x_2, \ldots, x_n \in T_4 \end{cases}$$

Se poate observa că dacă pentru două cuvinte x şi y avem îndeplinită relaţia $x \overset{k_1}{\sim} y$, atunci avem şi relaţia $x \overset{k_2}{\sim} y$ pentru orice $0 \leqslant k_2 \leqslant k_1$.

Vom demonstra că dacă $x \overset{k_1}{\sim} y$ şi $y \overset{k_2}{\sim} z$, atunci pentru orice $k = \min[k_1, k_2]$ avem $x \overset{k}{\sim} z$. În cazul în care $k_1 = k_2$, atunci obţinem relaţia de tranzitivitate. Presupunem $k_1 < k_2$. Relaţia $x \overset{k_1}{\sim} y$ revine la existenţa unui sublanţ γ_1 astfel încît să avem : $x = x_1\gamma_1 r_1$, $y = y_1\gamma_1 r_1$, unde $l(\gamma_1) = k_1$, iar r_1 reprezintă sublanţul final comun lui x şi y, sublanţ care începe cu vocală accentuată. Din relaţia $y \overset{k_2}{\sim} z$, rezultă că există un sublanţ γ_2, $l(\gamma_2) = k_2$ şi astfel încît y şi z să se scrie : $y = y_2\gamma_2 r_2$, $z = z_2\gamma_2 r_2$, unde r_2 reprezintă sublanţul final comun lui y şi z, sublanţ care începe cu vocală accentuată. Din cele două expresii ale lui y de mai sus rezultă $r_1 = r_2$. Fie $r = r_1 = r_2$ şi atunci cele patru egalităţi de mai sus se pot scrie : $x = x_1\gamma_1 r$, $y = y_1\gamma_1 r$, $y = y_2\gamma_2 r$, $z = z_2\gamma_2 r$. Avînd în vedere că am presupus $k_1 < k_2$, deci $l(\gamma_1) < l(\gamma_2)$ şi ţinînd seama de cele

două expresii ale lui y, rezultă că γ_1 este sublanț final maximal comun lui γ_1 și γ_2, adică există un sublanț γ' astfel încît $\gamma_2 = \gamma'\gamma_1$. Atunci putem scrie : $x = x_1\gamma_1 r$ și $z = z_1\gamma'\gamma_1 r$ și se observă că x și z au sublanțul final maximal comun egal cu $\gamma_1 r$ și cum $l(\gamma_1) = k_1$, rezultă că x k_1 —rimează cu z, adică $x \overset{k_1}{\sim} z$. Analog se poate arăta că, presupunînd $k_2 < k_1$, vom obține $x \overset{k_2}{\sim} z$.

În concluzie, oricare ar fi numărul k egal cu minimul între k_1 și k_2, în ipoteza că x k_1—rimează cu y și y k_2—rimează cu z, rezultă că x k —rimează cu z.

Vom considera cuvintele — rimă din versurile :

În sus pe Argiș,
Prin ăl cărpeniș,
Prin ăl aluniș.

Notăm $x =$ *Argiș*, $y =$ *cărpeniș* și $z =$ *aluniș*. Se observă că $x \overset{0}{\sim} y$ și $y \overset{1}{\sim} z$, dar sublanțul final maximal comun celor trei cuvinte-rimă este *iș*, deci avem o rimă bogată de ordin zero.

Criteriul propus mai sus pentru identificarea poziției pe care este plasat accentul nu se poate aplica subtipurilor 8) și 8′), a căror structură este $Va + C + V + C$, respectiv $Va + C + C + V + C$. Potrivit criteriului enunțat ar trebui ca, de exemplu, în cuvîntul HOTARUL, accentul să cadă pe U. Acest lucru nu este însă adevărat deoarece în acest caz accentul se plasează pe A și nu pe U. Subtipurile 8) și 8′) fac parte din categoria rimelor lexico-gramaticale, adică secvența care începe cu vocala accentuată se găsește în sufixul și în rădăcina cuvîntului purtător (vezi [2]).

Sufixul este alcătuit, pentru aceste subtipuri de rime, aproape fără excepție, din secvența UL.

Considerăm două cuvinte x și y : $x = a_1a_2 \ldots a_{n-2}a_{n-1}a_n$ și $y = b_1b_2 \ldots b_{m-2}b_{m-1}b_m$, unde $a_{n-1}a_n = b_{m-1}b_m =$ UL, adică cele două cuvinte aparțin subtipului 8) sau 8′). Pentru ficare cuvînt x de tipul de mai sus definim numărul φ'_x astfel :

$$\varphi'_x = \min\{n - i + 1 / a_i \in \mathcal{V},\ i \neq n - 1\}$$

Se observă că avem $\varphi'_x > 2$, în timp ce $\varphi_x = 2$. Vom spune că două cuvinte x și y, pentru care avem $a_{n-1}\,a_n = b_{m-1}\,b_m =$ UL, r i m e a z ă dacă sublanțul final maximal z, comun lui x și y are lungimea mai mare sau egală cu φ'_x, $l(z) \geqslant \varphi'_x$. Exemple : *JOCUL — LOCUL*, *DOMNUL — SOMNUL*. Ținînd seama de natura ultimei litere, vom putea să stabilim dacă rima este masculină sau feminină. Se poate observa că singura semivocală care apare în descrierea subtipurilor de rime suficiente propriu-zise este I, care în poziția finală a versurilor din poezia populară este întotdeauna asilabic. Fie două cuvinte x și y care rimează : $x = a_1a_2 \ldots a_n$ și $y = b_1b_2 \ldots b_m$. Din faptul că cele două cuvinte rimează rezultă, între altele, că $a_n = b_m$.

Dacă a_n este orice vocală în afară de I, atunci cu necesitate rima este feminină, și masculină în toate celelalte cazuri.

În [1] este definită o relație de egalitate, anume : fiind date două fraze x și y vom spune că ele se găsesc în relația $\mathcal{S}$, pe care o numim r e l a ț i e d e e g a l i t a t e l a d r e a p t a și vom scrie $x\mathcal{S}y$, dacă

există o frază nenulă z astfel încît $z \xrightarrow{s} x$ şi $z \xrightarrow{s} y$, unde prin $z \xrightarrow{s} x$ s-a desemnat faptul că x este o prelungire la stînga a lui z. Fie x şi y două fraze. Vom spune că y este o prelungire la stînga a lui x şi vom scrie $x \xrightarrow{s} y$ dacă există o frază z astfel încît $y = zx$.

Putem considera rima ca un caz particular al relaţiei de egalitate la dreapta şi obţinem o definiţie a rimei echivalentă cu cea dată mai sus. Vom spune că x şi y rimează dacă există z astfel încît $z \xrightarrow{s} x$ şi $z \xrightarrow{s} y$ şi în plus $l(z) > \varphi_x$, cu φ_x definit mai sus. Condiţia $l(z) > \varphi_x$ este esenţială, deoarece există cuvinte care sînt în relaţie de egalitate la dreapta fără ca să rimeze dacă condiţia $l(z) > \varphi_x$ nu este îndeplinită. Exemplu: x = *cale* şi y = *merele*. Cuvintele fac parte din acelaşi subtip şi avem $\varphi_x = \varphi_y = 3$. Evident *le* $\xrightarrow{s}$ *cale* şi *le* $\xrightarrow{s}$ *merele*, dar $l(le) = 2$, $\varphi_x = 3$, şi se poate vedea că *merele* nu rimează cu *vale*.

Avînd în vedere raportul rimă — cuvînt purtător, rimele se împart în trei categorii: 1) rime lexicale, care se află în rădăcina cuvîntului purtător; 2) rime sufixale, care se află în sufix; 3) rime lexico-gramaticale, care se află în sufix şi în rădăcină. Pentru detalii vezi [2]. Toate aceste tipuri fac parte din categoria rimelor gramaticale de acelaşi fel. Rimele care aparţin unor cuvinte din diverse categorii morfologice şi au funcţii sintactice diferite fac parte din categoria rimelor gramaticale diferite.

Ar fi interesant să se stabilească raportul dintre numărul rimelor gramaticale diferite şi numărul rimelor gramaticale de acelaşi fel. În acest sens de un real folos ar putea fi un dicţionar de rime pentru poezia populară, dar un asemenea dicţionar nu există. Dicţionarul de rime datorat lui N. Lazăr [5], aşa cum se accentuează în [2], „are deficienţa fundamentală de a nu se fi sprijinit pe materialul oferit de poezie, pe rimele folosite efectiv de poeţii noştri, ci de a fi luat în considerare toate cuvintele limbii care pot, virtual, să rimeze între ele, din care unele n-au fost niciodată utilizate în versificaţie şi, probabil, nici nu vor fi vreodată". O situaţie similară prezintă dicţionarul de rime al lui N. Şerban [8].

În [1] se demonstrează că o condiţie necesară şi suficientă ca două cuvinte $x = x_1x_2 \ldots x_n$ şi $y = y_1y_2 \ldots y_m$ să fie în relaţia de egalitate la dreapta este $x_n = y_m$. Acest rezultat poate fi folosit pentru ordonarea mai multor cuvinte (vezi [1]).

Pentru poezia „Brumărelul", din colecţia V. Alecsandri, obţinem următoarea ordine a tipurilor de rime: ABĂ *(grabă — întreabă)*; ATĂ *(fată — picată)*; ELUL *(Brumărelul — voinicelul)*; FIRI *(calonfiri — trandafiri)*; IŢĂ *(grădiniţă — copiliţă, copiliţă — guriţă, garofiţă — grădiniţă)*; OARE *(răcoare — floare — soare — moare)*; UNE *(spune — june)*.

Referindu-ne la calitatea rimei, constatăm că din cele şapte tipuri de rime de mai sus, şase sînt suficiente (ABĂ, ATĂ, ELUL, IŢĂ, UNE, OARE), iar una este bogată de ordinul 1 (FIRI), situaţie excepţională pentru poezia populară.

Să fie oare acesta rezultatul „îndreptărilor" lui Alecsandri? Inventarul de rime stabilit mai sus ne permite să distingem 5 grupe de cîte 2 versuri şi un singur grup de 4 versuri, iar N. Constantinescu remarcă în [2] că grupul de două versuri are frecvenţa cea mai mare, „indiferent

de genul la care ne raportăm, dat fiind că poezia populară nu cunoaşte decît rimele împerechiate".

Se pare că Alecsandri nu operează modificări substanţiale în planul conţinutului, ci mai degrabă „înlocuieşte unele cuvinte, dar păstrează sensurile povestirii", după cum se subliniază în [9], unde se fac referiri la natura intervenţiilor lui Alecsandri asupra textului baladei „Meşterul Manole". Calitatea excepţională a rimei în poezia considerată poate fi pusă pe seama acestei înlocuiri a cuvintelor.

În [7] se defineşte p r o d u s u l s a t u r a t al unei mulţimi de fraze A, ca fiind mulţimea : $A_1 = \{y \mid A \xrightarrow{s} y\}$. În cazul în care mulţimea conţine o sigură frază x, atunci produsul saturat al mulţimii $\{x\}$ va fi notat cu $F(x)$ şi-l vom numi m u l ţ i m e a f i n a l ă a lui x. Deci $F(x) = \{y \mid x \xrightarrow{s} y\}$. Exemple :

1) Dacă vom considera mulţimea A ca fiind formată din cele şapte tipuri de rimă de mai sus, atunci produsul saturat este dat de următoarea mulţime : A_1 = {*grabă*, *întreabă*, *fată*, *picată*, *Brumărelul*, *voinicelul*, *calonfiri*, *trandafiri*, *grădiniţă*, *copiliţă*, *guriţă*, *garofiţă*, *răcoare*, *floare*, *soare*, *moare*, *spune*, *june*}, adică mulţimea cuvintelor-rimă.

2) Dacă luăm drept frază x sublanţul ABĂ, atunci mulţimea finală este $F(x)$ = {*grabă*, *întreabă*}. Evident, mulţimea $F(x)$ este alcătuită din toate cuvintele care admit pe x ca sublanţ final maximal.

Sugerăm alcătuirea unui dicţionar de rime care să cuprindă cuvintele-rimă atestate în poeziile populare. Dată fiind vastitatea materialului folcloric, ar putea fi alcătuit cîte un dicţionar de rime pentru epică, pentru lirică etc. Un astfel de dicţionar ar putea fi alcătuit în maniera în care este alcătuit *Dicţionarul invers* [3], cu unele completări menite să pună în evidenţă bogăţia rimei, să permită stabilirea raporturilor dintre numărul rimelor gramaticale diferite şi numărul rimelor gramaticale de acelaşi fel, precum şi dintre numărul rimelor gramaticale de acelaşi fel şi numărul celor sufixal-flexionare. În plus, alcătuirea unui dicţionar de rime conceput în acest fel poate constitui un ajutor preţios în probleme legate de vechimea faptelor de folclor (sugestii în acest sens sînt date în [2]), în delimitarea strofelor prin paralelism, la efectuarea unei statistici a grupurilor de versuri legate prin rimă, precum şi la elaborarea unor studii comparative asupra diverselor producţii folclorice.

BIBLIOGRAFIE

[1] S. CIOBOTARU *Relaţii de dominare şi analiză morfematică în lingvistica algebrică*, în „Studii şi cercetări matematice" (1974), nr. 6.

[2] N. CONSTANTINESCU *Rima în poezia populară românească*, Bucureşti, Editura Minerva, 1973.

[3] * * * *Dicţionar invers*, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1957.

[4] M. DINU *Lingvistica matematică şi problemele rimei*, în SCL XXV (1974), nr. 1, p. 3–14.

[5] N. LAZĂR *Dicţionar de rime*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1969.

[6] S. MARCUS *Lingvistică matematică*, Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1966.

[7] S. MARCUS *Introduction mathématique à la linguistique structurale*, Paris, Dunod, 1967.

[8] N. ŞERBAN *Dicţionar de rime — precedat de un studiu asupra rimei — cuprinzînd şi dicţionarul de rime inedit al lui Mihail Eminescu*, Editura Lutetia, 1948.

[9] I. TALOŞ *Meşterul Manole*, Bucureşti, Editura Minerva, 1973.

La structure de la rime dans la poésie populaire roumaine

(Résumé)

L'auteur se propose de démontrer que, dans le cas de la poésie populaire roumaine, le problème du rime, qui revient à établir des concordances phoniques entre les séquences commençant par voyelle tonique, peut être réduit à l'établissement de concordances graphiques.

Aprilie 1974

Liceul de informatică
Bucureşti, Arh. I. Mincu, 10

CORNELIU REGUŞ
ASPAZIA REGUŞ

ANTROPONIMELE MASCULINE ÎN DOCUMENTELE SLAVO-ROMÂNE EMISE DE CANCELARIA MOLDOVEI ÎNTRE ANII 1388—1456 (I)

Sînt supuse analizei un număr mare de antroponime (nume de botez, nume de familie şi supranume) extrase din actele de cancelarie moldoveneşti de la sfîrşitul secolului al XIV-lea — prima jumătate a secolului al XV-lea. Se acordă atenţie formelor grafice, derivării cu sufixe şi etimologiei. Elementul românesc constituie o particularitate distinctivă a sistemului de denominaţie al actelor noastre din perioada feudală.

1.0. Actele slavone scrise în ţările româneşti începînd cu a doua jumătate a sec. al XIV-lea oferă un bogat şi preţios material pentru studiul antroponimiei istorice. Alături de numele de locuri, numele de persoane, prin varietatea particularităţilor pe care le conţin, constituie o sursă inepuizabilă de material lingvistic pentru cercetarea istoriei limbii române şi a limbilor slave învecinate.

1.1. În cercetarea de faţă vom prezenta numele de persoană bărbăteşti din documentele de cancelarie scrise în Moldova între anii 1388—1456. Au fost excerptate, în acest scop, toate antroponimele dintr-un număr de 250 de documente originale, care se află în păstrare la Biblioteca Academiei R.S. România şi la Direcţia Arhivelor Statului din Bucureşti. Majoritatea acestor acte sînt incluse în cîteva colecţii de documente moldoveneşti pe care le-am indicat în lista de abrevieri (care va însoţi ultima parte a studiului nostru).

1.2. Pentru economie de spaţiu, trimiterile le vom face la ediţii şi nu la fondurile arhivistice, acestea putînd fi uşor depistate după indicaţiile pe care le dau editorii la sfîrşitul fiecărui document. Menţionăm că originalele unor documente editate nu ni s-au păstrat, ori nu ne-au fost accesibile. În aceste cazuri am citat exemplele în forma în care ele apar în ediţii.

2.0. Datorită mai ales conţinutului şi destinaţiei, documentele de cancelarie (acte de danii şi întărire, privilegii comerciale, porunci, acte de supunere şi salv-conducte) menţionează numeroase nume de oameni. Numărul lor într-un hrisov variază în funcţie de caracterul acestuia.

2.1. Documentele sînt foarte asemănătoare între ele din punctul de vedere al stilului. Ne referim, în primul rînd, la actele de danie şi întărire, dealtfel cele mai numeroase, care se caracterizează printr-o formularistică tip. În structura unui astfel de document antroponimele sînt reprezentate în următoarea ordine :

2.1.1. Numele voievodului, care, în actele din Moldova, este precedat de pronumele personal мы „noi", echivalentul lui їѡ din documentele emise în Ţara Românească. Începînd cu Ştefan cel Mare, їѡ pătrunde

şi în formularistica actelor moldoveneşti[1]. Desigur, este atestat chiar şi mai devreme (vezi 1392, I, 3 ; 1429, I, 89 ; 1430, I, 94) [2], dar cu totul sporadic, ca dealtfel şi азъ „eu" (vezi 1422, I, 47).

2.1.2. Numele persoanei sau al persoanelor, uneori însoţite de elemente de identificare, cărora li se acordă danii, întăriri sau privilegii.

2.1.3. Numele diverselor persoane, care, alături de nume topice sau elemente entopice, servesc la stabilirea sau delimitarea hotarelor unei anumite proprietăţi. Această caracteristică nu este prezentă în toate documentele.

2.1.4. Numele voievodului însoţit de numele succesorului (fiu, fii sau frate) şi de numele dregătorilor servind ca martori ai actului încheiat.

Partea documentului în care se menţionează sfatul domnesc este deosebit de interesantă din punctul nostru de vedere. Aici se întîlnesc cele mai numeroase nume. Semnificativ în acest sens este documentul extern din anul 1456 (II, 233), prin care Petru Voievod dă scrisoare lui Mihai logofătul să meargă la turci, să le plătească 2 000 de zloţi ungureşti pentru a avea pace. Actul menţionează 58 de nume de boieri, martori ai acestei hotărîri. Datorită faptului că divanul apare neschimbat uneori pe lungi perioade de timp, am putut identifica şi stabili diversele variante formale ale unor antroponime.

2.1.5. Numele logofătului şi al pisarului cărora li se încredinţează emiterea şi scrierea actului. Prezenţa ambilor nu este întotdeauna obligatorie.

3.0. Sistemul de denominaţie în actele moldoveneşti din perioada cercetată are la bază fie un singur element, care poate fi nume de botez (hipocoristic sau diminutiv) sau supranume (uneori patronimic), fie două elemente reprezentate printr-un nume de botez şi un determinant exprimat prin supranume sau patronimic.

3.1. Numele unic este însoţit adeseori de elemente de identificare. În formulele cele mai obişnuite se menţionează localitatea de baştină: гдє є(ст)[3] микла ѡ(т) бахнѵ и гдє є(ст) баланъ ѡ(т) стрымба (1434, I, 123), па(н) тришо(р) сн(н) ша(н)дра ѡ(т) юкоша (1452, II, 117); localitatea cu care se învecinează: селища скандалова по(д)ли рошїѡри и тодерещи (1456, II, 153); relaţia familială: никола и казанъ сынове голєки (1428, I, 71), блъча сн҃ъ попа захарїа (1428, I, 69), нашъ слоуга па(н) петра томи(н) сн҃ь (1448, II, 83), бъра и бадю и комана и съ дѣтми и(х) и карамана брата берина (1454, II, 134); ocupaţia sau funcţia: ceaşnic, comis, pîrcălab,vistiernic, vataman, jude, şetrar, cliucinic, logofăt, grămătic, comornic, portar, popă etc. În caz de omonimie, pentru claritatea denominaţiei, este folosit uneori termenul дроугн „alt", ca în documentul din 1428 iulie 8 (I, 71), prin care Alexandru cel Bun dăruieşte mănăstirii Bistriţa 31 sălaşe de ţigani. În ordine sînt enumeraţi: нанъ, єхава, мирча . . . дрѹги нанъ, херманъ, кожанъ, воико, дрѹги херманъ. Adeseori numele boierilor sînt însoţite de

[1] Vezi *Documentele lui Ştefan cel Mare*, publicate de Ioan Bogdan, vol. I, Bucureşti, 1913, p. 333.

[2] Între paranteze am indicat: 1) anul în care a fost emis documentul; 2) volumul I sau II al ediţiei *Documentele moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, publicate de Mihai Costăchescu, Iaşi, 1931–1932; 3) numărul documentului din ediţia amintită.

[3] Sînt cuprinse între paranteze literele suprascrise.

adjective posesive derivate din toponime sau antroponime cu sufixele -скын, -овскын, -инскын. Această particularitate este extrem de bine reliefată în documentul din 1436 (II, 202), în care boierii lui Iliaș Voievod întăresc jurămîntul de supunere făcut de domnul lor lui Vladislav, regele Poloniei. Fiind un act extern cu conținut solemn, numele celor 25 de dregători sînt însoțite de adjective posesive (исаїа бановскын, щеФѹлъ шербановскын, мындрѣ жѹмататинскын, диниско канцлеръ хропотовскын etc.).

Precizările remarcate mai sus pot însoți și numele duble. Totuși, sînt unele cazuri cînd în actele oficiale numele apar fără nici un fel de date complementare. Dacă avem în vedere și faptul că o serie de nume sînt deosebit de frecvente, acest neajuns creează mari dificultăți în identificarea persoanelor sau în urmărirea genealogiilor.

3.2. Cercetarea amănunțită a sistemului de denominație din actele de cancelarie scoate în evidență faptul că numele duble (prenume + nume de familie) sînt utilizate foarte mult. Acest procedeu de numire apare în documente de 878 de ori. Desigur, nu putem vorbi despre un sistem antroponomastic oficial, deoarece numele de familie ca element onomastic distinctiv din punct de vedere juridic apare cu mult mai tîrziu [4]. Avem în vedere, însă, un sistem de denominație popular cu trăsături tradiționale și caracteristice care îi conferă o individualitate proprie. Pe bună dreptate acad. Al. Graur afirmă că „numele de familie, provenind mai ales din porecle, s-au fixat începînd cam de la sfîrșitul evului mediu" [5]. În Moldova, după cum reiese din materialul cercetat, numele dublu, reprezentat printr-un nume de botez pus în relație fie cu numele ascendentului, fie cu o particularitate a individului, cu ocupația sau cu locul lui de origine, se întrebuințează începînd chiar cu primele documente, de ex. : иванышю витѧзю (D.), драгѹша вѣтѧзева (G.) (1392, I, 3), дра(г)шь витѧзь, грозѧ витѧзь, иванишь витѧзь (1395, II, 167), вѣра братѹлова нѧтедѹлова (1392, I, 3), бра(т)лъ нѧтедѵ(л) (1395, II, 167), вѣра ивана стравн(ч) (1399, I, 8), вѣра мика хорадеца (1399, I, 8), станъ преоѵцескѹль (1400, I, 11), вѣра станислава ръжѧмпана (1400, I, 13). Numele *Jumătate* este transmis de *Ion Jumătate* fiilor săi *Jurj Jumătate*, *Șteful Jumătate* și probabil *Mîndrea Jumătate* (vezi 8.2., nr. 55). Descendenții lui *Limbădulce* sînt *Duma Limbădulce*, *Mircea Limbădulce* și *Toader Limbădulce*. Exemplele ar putea fi înmulțite.

Pe de altă parte se constată că în cadrul sistemului de denominație numele de familie nu are un caracter stabil, ceea ce face ca descendenții aceleiași familii să poarte nume diferite : михаило стънгачъ este frate cu жѵржъ бицѣ (1436, I, 145), care, însă, într-un document anterior este numit жѹржъ стънгачъ (1426, I, 58) ; оана рошка grămătic este frate cu кожѣ пътрѵ (1439, II, 17) ; попша михаилъ (1407, I, 20) și вана попшѧ (G.) sînt frații lui моишѵ ФилософѴ (D.) (1423, I, 51). Sînt foarte frecvente cazurile de înlocuire a patronimului cu supranumele. Tipic în acest sens este ѡана жоѵличь (1443, II, 37 etc.), fiul lui да(н)чѹ(л) жѹли(ч) (1421, I, 46), numit și ѡана пы(н)тече (1449, II, 100 etc.).

[4] Vezi Pașca, Ț. O., p. 62–63.
[5] Al. Graur, *Nume de persoane*, București, 1965, p. 89–90.

Numele de botez precedă, de obicei, elementul determinant : ивань порка (1448, II, 89), стань преоуцеску(л) (1400, I, 11), доумитръ бадеви(ч) (1421, I, 46) etc. Într-un număr redus de cazuri am înregistrat şi оурничела михаила (1433, I, 113), жюметате їwна (G.) (1408, I, 21), корчика оникы (G.) (1437, I, 163), шолданъ петрови (D.) (1411, I, 31), вѣришь станиславъ (1414, I, 36), долха драгомирь (c. 1415, I, 41) etc.

Îmbinarea a două nume calendaristice de tipul *Alexandru Ion* sau *Gheorghe Ştefan*, fără ca unul din ele să fie marcat printr-un sufix specific numelor de familie, este extrem de rară. косте андроникъ este inserat în această formă în 4 acte (1448, II, 90 ; 1449, II, 99 etc.) alături de cele 12 cazuri, cînd apare кости андрониковичь.

NUMELE DE BOTEZ

4.0. Onomasticonul documentelor slavo-române din perioada feudală prezintă numeroase trăsături ale limbilor vorbite [6] (română, ucraineană, maghiară etc.). Arareori în acte numele apare în formă oficial-cărturărească. Această particularitate caracterizează mai ales numele persoanelor din mediul bisericesc, ca : доментїанъ (1407, I, 19), досоѳеи (1443, II, 38), іwсифъ (1407, I, 19), еустатїе (1455, II, 145), калистъ (1445, II, 65), макариева келиа (1443, II, 49), сава (1443, II, 49), силуанъ (1422, I, 47), ѳеwктистъ (1455, II, 145). Cel mai des, însă, numele de botez este exprimat prin forme trunchiate, neanalizabile sau forme derivate. Semnificativ în acest sens este un act din 1462[7] în care opoziţia oficial/popular e cît se poate de evidentă. Iată contextul : се азъ рабъ владыкы моего ісу христа, пан игнатїе, рекомыи юга великыи вистѧрникь іwанна стефана воеводы „eu, robul stăpînului meu Isus Hristos, pan Ignatie, zis Iuga, mare vistiernic al lui Ioan Ştefan Voievod'', şi mai jos : да ми памѧть ... и дъщере ми драгои софїи рекомѣи сопцѣ „ca să-mi facă pomenire... şi iubitei mele fiice Sofia, zisă Sopţia''. Este printre puţinele documente în care ne este dezvăluită cu atîta claritate originea unui hipocoristic. De aceea ne miră că N. A. Constantinescu, folosind citatul de mai sus, derivă totuşi hipocoristicul *Iuga* şi derivatele *Iugani*, *Iugeşti*, *Iugaş*, *Iugşa* din *Gheorghie* [8], cînd însuşi marele vistiernic ne asigură că numele său oficial este *Ignatie*, dar i se spune *Iuga*, la fel cum fiicei sale, *Sofia*, i se zice *Sopţia*.

4.1. Genetic, numele de botez pot fi clasificate în : nume vechi româneşti ; nume calendaristice ; nume laice de origine slavă ; nume de altă origine (lituaniană, armeană, turco-tătară).

4.2. Pentru numele vechi româneşti cităm : *Alb/Albul* : este numele boierului din sfatul domnesc, care apare între anii 1433 noiembrie 3 (I, 114) — 1455 dec. 12 (II, 150) de 28 de ori cu următoarele forme : албъ, алба (G.), албу(л), албула (G.). Se distinge ca radical în derivatele албашъ (1436, I, 155), албашева (1436, I, 148). În formula wана албулъ

[6] Vezi Damian P. Bogdan, *Caracterul limbii textelor slavo-române*, Bucureşti, 1946, p. 15.
[7] Vezi Bogdan, I, p. 70.
[8] Vezi DO, p. 67.

(1436, I, 145) are valoare de nume de familie; *Badea*: бадѧ (1399, I, 8), бадѣ плопескȣль (1436, I, 153), бадѣ vornic (apare de 8 ori între anii 1438, II, 4–1446, II, 67), бадю (1454, II, 135); radical al patronimicului дȣмитръ бадеви(ч) (1421, I, 46); *Barb*: барбъ жамыръ (1446, II, 71) și барбъ цамыръ (1454, II, 139) (vezi și барбъ станъ nume de familie); *Crăciun*: крачюнь белческоуль, (1414, I, 38), крачѵнъ пѵрчелескѵ(л) (1429, I, 79), домъ крачȣновь (1431, I, 98), що сȣ(т) пони(ж) крачȣнова камене (1446, II, 66); *Fete*: Фете (1440, II, 21), вѣра пана Фети чорного (1443, II, 37, 43, 44, 45, 50); *Mic*/*Micul*: микь ѡ(т) молници (1400, I, 11, 12, 13), микь хорадець (1400, I, 13), Хорадеца мика (G.) (1400, I, 11, 12), ми(к) рȣптȣра (1434, I, 119), ми(к) кра(л) (1456, II, 233; 1456, II, 156), микъ (1435, I, 139; 1436, I, 151; 1436, II, 201), микѵ(л) (1442, II, 33; 1455, II, 150), микѵлъ (1443, II, 38), микѵла (G.) (de 7 ori: 1454, II, 134 etc.); *Negru*: негра (1421, I, 46), негра/негры/негри (G.) (de 26 de ori: 1408, I, 21; 1409, I, 22; 1414, I, 36 etc.), негре: ивȣл брат данчȣла столника и непот его негре „Ivul, fratele lui Danciul stolnicul și nepotul lui, Negre" (1441)[9]; негрина (G.) (de 8 ori: 1409, I, 25; 1410, I, 26), негрило (1434, II, 185; 1434, I, 119; 1445, II, 213), негрилъ (1456, II, 233), негрила (G.) (de 47 de ori: 1427, I, 64 etc.), негрилаша (G.) (1437, I, 163; 1438, aug. 18[10]). În aceeași perioadă apare și prenumele feminin *Negrita* (станчоу(л) кормохоу(з) и сестра его негрита сн҃ове попа илїаша „Stanciul Cormohuz și sora sa Negrita, copiii popei Iliaș" 1446, II, 70); *Șerb*: шерба пашȣескȣлъ (1426, I, 59).

4.2.1. Fondul de nume calendaristice este reprezentat printr-un număr de 80 de antroponime, fără a include aici și diversele variante grafice sau formative ale acestora. Datorită unui mare amestec de elemente străine, numele de botez au un caracter eterogen. Așa se explică multitudinea de variante ale unor antroponime, ca: александръ—александро—олександро—александрȣ—шандро; дȣмитръ—дȣмитрȣ; геѡргїе—герге—жоуржь—жоуржоу—юрие; иѡанъ—ионъ—иванъ—їѡанышь—ѩнушь; илїа—илїе; микоула—никоула—миклоȣшь—никора; михаилъ—михаило—михалъ—михъилъ; матеи—матѵсъ; петръ—петрȣ—пътрȣ; стефанъ—щефанъ; тадеръ—тодор—тодеръ—тикадаръ—ѳедоръ—ходоръ—тоадеръ etc.

4.2.2. Antroponimele алеѯандрȣ (1428, I, 78; 1429, I, 83), дȣмитрȣ (1453, II, 126), іѡнъ, їѡанъ (1407, I, 20; 1415, I, 39; 1428, I, 77 etc.), иѡноу(л) (1433, I, 110), илїе (1433, I, 113; 1439, II, 19), жоуржоу (1446, II, 70), михъилѵ (D.) (1443, II, 38), никора (1432)[11], петрȣ (1414, I, 38; 1453, II, 123), пътрȣ (1439, II, 17; 1451, II, 110), щефанъ (1419, I, 44; 1436, I, 155; 1421, I, 46 etc.), тоадеръ (1414, I, 36; 1446, II, 66 etc.) sînt doar cîteva din exemplele care poartă amprenta fonetismului românesc, ceea ce demonstrează că limba română, în perioada de care ne ocupăm, adaptase la sistemul fonetic propriu fondul calendaristic. Preponderența numelor cu fonetism slavon se datorește, după părerea noastră, în mare parte tendinței de a nu crea dezacordul între aspectul formal al numelor și structura limbii în care era scris actul. Cu toate

[9] *Acte*, p. 37.

[10] BA, *Peceți*, nr. 301.

[11] Vezi *Українські грамоти XV ст.*, publicate de M. B. Rusanivs'kyj, Kiev, 1964, doc. nr. 42.

acestea, influenţa limbii române se face remarcată tot mai mult. După cum se va vedea mai jos, această tendinţă este evidentă mai ales în structura hipocoristicelor şi a diminutivelor.

4.2.3. În afara influenţei slavone de factură cărturărească (bisericească) se remarcă o serie de particularităţi ale limbii ucrainene, ruse sau polone datorate contactului nemijlocit din această perioadă a populaţiei din Moldova cu slavii de est şi de nord. Forme ca юрие ,михаило, олександро, өедоръ, гринко/хрицъ (= Grigorie) atestă o influenţă ucraineană, iar матѵсъ — polonă.

Numele дїенишъ, герге, ѧнѹшь, леоѵринцъ миклоȣшь, шандрь, тамашь, тивадаръ au pătruns în acte prin filiaţie maghiară.

4.2.4. Antroponimele folosite cel mai des sînt : *Alexandru* 103 : 16[12], *Coste/Costea* 105 : 19, *Dan/Danciul* 58 : 10, *Duma* (<*Dumitru*) 133 : 11, *Ilie* 130 : 15, *Ion* 265 : 50[13], *Jurj* 142 : 27, *Luca* 33 : 6, *Manoil* 56 : 5, *Micula/Nicula* 7 : 7, *Mihail* 166 : 22, *Paşco* (< *Pavel*) 27 : 5, *Petru* 216 : 36, *Roman* 31 : 5, *Simeon* 46 : 9, *Ştefan* 172 : 18, *Toader* 89 : 23. Am avut în vedere tot complexul de variante ale unui nume.

Cu o frecvenţă redusă apar antroponimele : *Andrei*, *Cozma*, *Eremia*, *Filip*, *Iacob*, *Ioachim*, *Iuga/Iugşa*, *Lazor*, *Luca*, *Nichita*, *Pavel*, *Samoil*, *Sava*, *Solomon*, *Toma*, *Vasile*. O singură dată apar : *Andronic*, *Ciuril*, *Ehova*, *Filimon*, *Ghedeon*, *Hristofor*, *Ioil*, *Maxim*, *Moişe*, *Procop*, *Trifu*, *Zaharia*.

Acest fond hagiografic, din punctul de vedere al aspectului formal, este reprezentat în mare parte prin hipocoristice şi diminutive (vezi **5.0.**).

4.3. Influenţa antroponimiei slave de factură laică asupra sistemului antroponomastic românesc a fost subliniată în nenumărate rînduri [14]. ,,Numele de origine slavă meridională pe care le poartă reprezentanţii clasei conducătoare şi care sînt atestate în documentele timpului, scrise în ţările româneşti (începînd cu sfîrşitul sec. al XIV-lea, astfel încît o parte din aceste nume poate fi de origine mai recentă), sînt o mărturie a simbiozei slavo-române'' [15].

Numărul antroponimelor de acest tip este mai mic decît cel al numelor calendaristice. Fac parte din această clasă 36 de antroponime : *Bogdan* 33 : 6, *Boguş* 13 : 1, *Boris* 5 : 5, *Bratei* 9 : 1, *Bratul* 50 : 8, *Cîrstea* 65 : 7, *Dragomir* 13 : 11, *Dragoş* 28 : 5, *Mircea* 41 : 4, *Neagoe* 72 : 6, *Radul* 29 : 5, *Sin* 18 : 4, *Stan* 63 : 12, *Stanciul* 110 : 10, *Stanislav* 20 : 3, *Vlad* 31 : 8. Mai apar numele *Baloş/Băloş*, *Dad*, *Dobre*, *Dragan*, *Dragoi*, *Gîrd*, *Goian*, *Gostilo*, *Grozea*, *Liuban*, *Nemirca*, *Pătco*, *Slav*, *Stoian*, *Stroe*, *Vîlcea*, *Voico*. Remarcăm numărul relativ mic de nume vechi slave compuse, ca *Bogdan*, *Cernislav*, *Dragomir*, *Dragoslav*, *Dragsin*, *Stanislav*, *Tatomir*, dintre care doar *Bogdan*, *Dragomir* şi *Stanistav* au frecvenţă mai mare. Genetic numele *Stan*, *Stanciul* sînt legate de *Stanislav*, la fel ca *Dragoş*, *Dragoe*,

[12] Prima cifră indică numărul total al atestărilor, iar a doua, uneori aproximativă (deoarece în unele situaţii identificările sînt greu de efectuat), numărul de persoane astfel denumite.

[13] Este curios faptul că nume ca *Ion* sau *Ilie* încep să se afirme în Ţara Oltului abia de pe la începutul sec. al XVII-lea (vezi Paşca, Ţ. O., p. 25—26).

[14] Vezi N. Iorga, *Numele de botez la români*, Bucureşti, 1934 ; Paşca, Ţ. O., p. 36.

[15] Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. III, Bucureşti, 1962, p. 81—82.

Dragan de *Dragomir* sau *Dragoslav* și *Neagoe*, *Radul* de *Neagomir* și *Radomir*. Această relație, în perioada de care ne ocupăm, nu mai este activă, nume ca *Stan*, *Stanciul*, *Dragoș*, *Neagoe* se constituie în unități antroponimice bine distincte și care pot sta la baza creării unor noi derivate.

În structura numelor de botez de origine slavă ies în evidență o serie de particularități străine sistemului antroponimic slav. Avem în vedere elementul *-ul* la nume ca *Bratul*, *Dadul*, *Dobrul*, *Radul* (vezi 9.7.) și o serie de sufixe (vezi 6.17., 6.23 etc.).

4.4. Sporadic apar nume de origine turcică, armeană și lituană: казанъ, команъ, кълиманъ, чабалан, серкизъ, витолтъ.

HIPOCORISTICE ȘI DIMINUTIVE

5.0. Fondul de nume de botez (mai ales cele calendaristice) arareori este reprezentat prin elemente cărturărești nealterate. Aspectul formal al numelor este cel popular, fie românesc, fie de altă factură. Astfel, de exemplu, *Andrei* apare o singură dată în forma андреи (1427, I, 63), în celelalte cazuri înregistrăm андрїашь, андрꙋшко, андренко, андрика. *Dumitru* în trei cazuri este дꙋмитръ (1421, I, 46), дꙋмитра (G.) (1446, II, 67), дꙋмитрꙋ (1453, II, 126), pe cînd hipocoristicul доума[16] desemnează 11 persoane și este atestat de 133 de ori. În documentul din 1442 (II, 30) sînt menționați cu acest nume 4 dregători. *Grigorie* este reprezentat în documente numai prin formele ucrainene гринко/хринко, хрицъ, хринь, iar костѧ, косте, костинъ apar numai cu acest aspect.

5.1. Caracterul popular al numelor de botez se reflectă în numărul mare de hipocoristice și diminutive. Un exemplu semnificativ în acest sens ni-l oferă următorul șir de forme diminutivale ale antroponimului *Ion*: ωана (1407, II, 175), ωна (1410, I, 26), ωне (1432, I, 107), ωнѣ (1433, I, 112), ωанча (1433, I, 110), ωанчоулъ (1436, I, 155), ωничка (1451, II, 108), ωника (1429, I, 85), ωанца (1425, I, 57), ωнца (1423, I, 51), вана (1421, I, 46), ва(н) (1421, I, 46), ванча (1442, II, 30), ванца (1429, I, 84), ивашко (1400, II, 170), їωанышь (1400, I, 13), їωанъшь (1419, I, 44), иванишь (1395, I, 167), иванышь (1421, I, 46), ивꙋл (1440, 1441)[17], ѩноушь (1404, II, 173), ѩнкоул (1443)[18]. Cel mai des folosite sînt diminutivele ивашко, ωанча (ванча), ωанца. Datorită caracterului neomogen al numelor și diminutivele au un aspect foarte diferit.

5.2. Înscriindu-se într-un sistem derivațional extrem de larg, impus, pe de o parte, de structura limbii slave în care era redactat actul, influențat, pe de altă parte, de sistemul limbii române vorbite, adeseori se folosesc pentru numirea unei anumite persoane diverse variante diminutivale. Numele dregătorului moldovean Ivan vornic este menționat în sfatul

[16] Ne asociem părerii exprimate de acad. Al. Graur (*op. cit.*, p. 63), care derivă hipocoristicul *Duma* din *Dumitru*, neluînd în serios ipoteza lui Weigand acceptată și de N. A. Constantinescu a originii acestuia din sl. *duma* „gîndire", „cuvînt". Menționăm că frecvența lui *Duma* în actele cercetate este de 133 : 11 — cifră pe care nu o întrunește nici un nume de origine slavă provenit din apelative.

[17] *Acte*, p. 31, 32, 37.

[18] D. Bogdan, *Acte*, p. 41.

domnesc din actele cuprinse între anii 1397—1425 în felul următor: їwнъ/иванъ = wна, wана, вана, ва(н), нwанишь. Avînd în vedere că de 13 ori este numit wана, ne permitem să tragem concluzia că aşa trebuie să-l fi chemat în realitate. Nici chiar cu propriul lor nume pisarii nu sînt întotdeauna consecvenţi: wанча, care scrie documentele din 1433, I, 110; 1435, I, 133; 1435, I, 132 este acelaşi cu wанца (1448, II, 90; 1447, II, 81)[19]. În alte cazuri pisarii manifestă predilecţie pentru un anumit tip de variante diminutivale. Două documente emise la aceeaşi dată (1443, noiembrie 29) menţionează pe doi din dregătorii sfatului astfel: a) вѣра пана ваны оурѣкле şi вѣра пана ваны портарѣ (cf. 1443, II, 50); b) вѣра пана wанѣ оурѣкли şi вѣра пана wанѣ портарѣ[20]. Primul este redactat de Tador, iar al doilea de Luca. Dar numele boierilor иванъ балчанъ şi иванъ дѣтко (primul menţionat de 34 de ori, iar al doilea de 13) apar cu consecvenţă numai sub această formă.

5.3. Prenumele cele mai frecvente au şi cele mai multe forme diminutivale. Alături de formaţiile provenite de la *Ion*, mai menţionăm pe cele de la: *Alexandru* — олекса (1412, I, 34), алеѯа (1435, I, 132), wлешко (1437, I, 166), илихно (1448, II, 83), шандришоръ (1419, I, 44), шендрика (1436, II, 201); *Mihail* — мн(х) (1429, I, 88), михꙋлъ (1427, I, 63), михнѣ (1439, II, 14), мишѣ (1435, I, 138), михаилашь (1412, I, 34), михъоу (1443)[21]; *Petru* — петрика (1447, II, 81), петрѧ (1448, II, 83), петра(ш) (1436, I, 155), петрицъ (1433, I, 110), петришоръ (1437, I, 166); *Lazor* — лазъ (1436)[22], лазѧ (1449, II, 100), зорѣ (1436, I, 155), лалꙋ[23] (1453, II, 121) etc.

Cel mai adesea hipocoristicele de tipul: данъ, доума, лазъ. манъ, нѣгъ etc. sînt folosite ca radicale în formarea diminutivelor cu ajutorul diferitelor sufixe.

DERIVAREA CU SUFIXE

6.0. Constatăm în actele slavone din Moldova o mare varietate a elementelor de denominaţie, care se datoreşte în primul rînd derivării cu sufixe. Prezentăm în cele ce urmează sufixele folosite în derivarea numelor de botez. Pentru a nu ne repeta, vom include tot aici şi numele de familie (supranumele), care sînt derivate cu aceste sufixe.

6.1. — **a.** Se remarcă în structura unor hipocoristice ca алеѯа (1435, I, 132), доума (1400, I, 11, 12 etc.), юга (1392, I, 3; 1424, I, 53), wана, вана, wна (cf. 5.1.), сима (1436, II, 202). Îl regăsim, de asemenea, în structura celui de al doilea element denominativ la nume de factură românească бонта (1442, II, 33), котора (1428, I, 71), негра (1421, I, 46; 1440[24]), порка (vezi 8.2, nr. 79), тълпа (1443)[25]. Este întărit de finala

[19] Vezi Costăchescu, I, p. 465.
[20] *Українські грамоти XV ст.*, p. 98.
[21] D. Bogdan, *Acte*, p. 41.
[22] *Idem*, p. 34.
[23] Vezi bulg. *Лало, Лалко, Лалош, Лалуш* diminutive de la *Lazor* (Ştefan Ilčev, *Речник на личните и фамилни имена у българите*, Sofia, 1969).
[24] *Acte*, p. 31.
[25] D. Bogdan, *Acte*, p. 41.

numelor calendaristice neanalizabile împrumutate [26], ca: козма (1418, I, 42), єхова (1428, I, 71), єремиа (1456, II, 233), илїа (1408, I, 21), исаїа (1409, I, 22), лука (1442, II, 31), микоула (1435, I, 132), никита (1437, I, 116), никыта (c. 1415, I, 41), никора (cf. 4.2.2.), никоула (1400, I, 13), сава (1443, II, 49), тома/ѳома (1428, I, 71), захарїа (1428, I, 69).

6.2. **-ac**: лоукакъ (1428, I, 71), нєстѫкъ (1407, II, 175; 1421, I, 46 etc.), ωпришака (G.) (1423, I, 50).

6.3. **-aş**. Este un sufix diminutival foarte productiv în antroponimia românească. Formează numele: албашъ (1436, I, 155), албашєва (1436, I, 148), андрїашь (1400, I, 11; 1442, II, 30), андрїаша (G.) (1400, I, 12; 1400, I, 13; 1429, I, 87), андрияшєва (1392, I, 3), илїашь (1407, II, 175 etc.), михаилаша (G.) (1412, I, 34; 1425, I, 56), михаилашєва (1407, I, 20), нєгрилаша (G.) (1437, I, 163; 1438, aug. 18[27]), пєтра(ш) (1436, I, 155). Îl găsim atestat şi în structura supranumelui воу(л)пашъ (1449, II, 99), care apare de 8 ori ca pisar în cancelaria domnească.

6.4. **-at**: чєрна(т) (1428, I, 71; 1443, II, 37) şi синатъ (1428, I, 71; 1448, II, 89). Ultimul este considerat de N. A. Constantinescu ca enigmatic şi e pus în relaţie cu gr. συνετος [28]. Credem, însă, că acest antroponim este format din синъ + suf. -атъ (vezi prenumele синъ, синько din documentele de la 1404, II, 173; 1407, II, 175; 1454, II, 134) la fel ca чєрнать din чєрнъ + атъ.

6.5. **-ău**: o singură dată în михъоу (1443)[29].

6.6. **-ca**: жоурка (1412, I, 34), монка (1442, II, 31; 1456, II, 233), нємирка (1433, II, 182; 1437, I, 163), симка (1437, I, 166), вонка (1453, II, 120). Apare şi compus: бръли(ч)ка (1421, I, 46), моудри(ч)ка (1421, I, 46), му(н)дричка (1423, I, 51), мѫдричка (1422, I, 47; 1426, I, 59), ма(н)дричку (D.) (1425, I, 56), ωничци (D.) <ωничка (1451, II, 108).

6.7. **-cea, -ciu**: мирча (1428, I, 71; 1433, II, 182 etc.), ωанча (1435, I, 132; 1445, II, 60), ванча (1442, II, 30; 1443, II, 42 etc.), вльча/вилчѧ/вылча (apare de 66 de ori între anii 1400, II, 169—1439, II, 19), василчѣ (1449, II, 100), занча (1435, I, 132, 139).

Sufixul **-ciu** este întotdeauna însoţit de articolul hotărît. Realizează următoarele derivate: банчула (G.) банчоулъ (de 15 ori între 1433, I, 114—1443, II, 45), боурчоула (G.) (1442, II, 30, 31, 32), данчула (G.) (de 12 ori între 1438, II, 4 — 1456, II, 153), нѣнчю(л) (1433, II, 161), ωанчоулъ (1436, I, 155), станчюлъ (1426, I, 59; 1428, I, 78 etc.), ви(л)чул (1422, I, 49).

6.8. **-co**, (**-cu**). **-co** este un sufix slav cu valoare diminutivală exprimînd un înalt grad de afectivitate. Acest fapt se vădeşte în multitudinea derivatelor pe care le formează, ca: андрєнко (1443, II, 40), андроушко (1456, II, 233), банко (1453, II, 121), коскови (D.) (1437, I, 166), данко (1436, II, 201), динisко (idem), хо(д)ко (1421, I, 46; 1428, I, 69) şi хотько (1404, II, 173), хринко/гринко (1407, I, 20; 1409, I, 23; 1456, II, 156), ıацко (1400, I, 12; 13), ивашко (1428, I, 71), лацко (1421, I, 46), марко (1428, I, 71), минко (1428, I, 78), ωлєшкови (D.) (1437, I, 166), пашко (1437, I, 160; 1425, I, 56),

[26] Vezi I. Rizescu, *Asupra sufixelor onomastice* $-A_1$ *(Toponomastic) şi* $-A_2$ *(Antroponomastic)*, în SMFC, VI, p. 41.

[27] BA, *Peceţi*, nr. 301.

[28] Vezi DO, p. 148.

[29] D. Bogdan, *Acte*, p. 41.

синько (1404, II, 173), стецко (1392, I, 3), татко (1428, I, 71), васко (1449, II, 99, 101), конко (1428, I, 71), занко (1456, II, 233). Cel mai des întîlnite sînt numele стецко, пашко, іацко și ходко.

Unele nume din lista de mai sus necesită cîteva precizări de ordin etimologic. Astfel, *Cosco* derivă din косте sau костѧ + suf. ко>костко și prin asimilare коско, și nu din substantivul *coscă*, cum ne indică DO, p. 250. Tot aici *Hodco* este dedus din sl. ходъ „mers" și inclus în categoria numelor de tipul *Bogdan*, *Stan*, *Vlad* (vezi DO, p. XLV). După părerea noastră ходко/хотько/хотко, nume des întîlnit în actele din Moldova (22 : 5), este un derivat diminutival din ходоръ echivalentul ucrainean al lui *Toader*. În limba ucraineană ѳ, Ф erau adeseori redate prin *x*, *xb*, *n*, (*Хома*, *Пилип*, *Степан*, *Остап Иосип*)[30]. Așa se explică faptul că, alături de федко [31], întîlnim pe ходко, iar Федоръ (1455, II, 141) și ѲЕдоръ (1454, II, 135) apar în forma ходоръ (1443, II, 43 ; 1445, II, 58), de la care avem și patronimul ходоричь (1456, II, 155) [32]. În același context se înscrie și numele гринко/хринко, la originea căruia DO, p. XLVIII, pune (preluînd ipoteza lui I. B. Albescu) etnonimul ucrainean *ugrin* „ungur". În realitate гринко/хринко este o formă diminutivală al lui *Григорій*, care în limba ucraineană realizează un sistem derivațional extrem de larg (vezi *Гринь*, *Гриник*, *Гринько*, *Гриньо*, *Грицъ*, *Грунь*, *Грунько*, *Груш*, *Грушко* etc.) [33].

În limba română *-co* este reprezentat prin sufixul **-cu**, care și-a pierdut coloratura expresiv-afectivă, devenind un formant onomastic neutral. La cazul dativ numele în -ко primesc în limba slavonă desinența -оу : днискоу, пашкоу, стецкоу. Datorită asemănării formale, elementul morfematic slavon -к-оу a fost interpretat ca un sufix românesc, ceea ce face ca în traducerile documentelor să găsim numeroase nume în *-cu*. Nu ne îndoim de faptul că în perioada de care ne ocupăm limba română adoptase deja sufixul *-cu*, însă cazurile menționate mai sus, susceptibile unei duble analize, trebuie privite cu circumspecție.

Numele dublu *Ostapcu Ogorilcu* din contextul ѡже тотъ истинныи слуга нашъ ѡстапкꙋ ѡгорн(л)кꙋ слꙋжилъ намъ право и вѣрно (1446, II, 67), cu toate că este de factură ucraineană, ne oferă un exemplu semnificativ de redare a lui -ко prin *-cu*. Acest sufix l-am remarcat și în structura antroponimului *Iancul* < bg. Ianko [34] : пан тъмпа и сынове его миклъоушъ и жꙋржъ и ѧнкоул и михъоу (1443)[35].

6.9. -ea. Este redat în actele moldovenești prin grafemele ѣ și ѧ. Formează derivate de la nume de botez : бадѣ (vezi **4.2.**), бырлѧ (1404, II, 173), костѧ (1395, II, 167 ; 1402, II, 172 ; 1428, I, 66 ; 1434, I, 125), козмѣ (1453, II, 123), кръстѣ (1411, I, 32 ; 1442, II, 31 ; 1447, II, 76), грозѧ (1395, II, 167), грѣдѣ (1448, II, 89), вѣра пана гыни (G.) (1446, II,

[30] Vezi L. L. Humećka, *Нарис словотворчої системи української актової мови XIV-XV ст.*, Kiev, 1958, p. 15; O. P. Bezpal'ko, M. K. Bojčuk și alții, *Історична граматика української мови*. Kiev, 1962, p. 177.

[31] Bogdan, I, p. 458.

[32] În DO *Hodor, Hodorici* sînt greșit raportate la subst. *hodor* 1. „odor", 2. „cadoul miresei".

[33] Vezi André de Vincenz, *Traité d'anthroponymie houtzoule*, München, 1970, p. 164; B. D. Hrinčenko, *Словарь української мови*, IV, Kiev, 1909, p. 551.

[34] Vezi Pașca, Ț. O., p. 256.

[35] D. Bogdan, *Acte*, p. 41.

74), нлѣ (1442, II, 30), пана жѵли (G.) (1411, I, 31), жȣржѧ (1449, II, 100; 1453, II, 123, 130; 1456, II, 153), лазѧ (1449, II, 100; 1456, II, 233), миклѣ (1431, I, 96; 1434, I, 124; 1448, II, 83), михнѣ (1439, II, 14), мисѣ (1436, II, 201), мишѣ (1435, I, 138), мындрѣ (1433, I, 109), ѡнѣ (vezi 5.1.), пантѧ (1453, II, 130), петрѧ (1448, II, 83), прътѧ (1429, I, 86), тѵлѧ (1443, II, 39), зорѣ (1436, I, 155).

Este atestat, de asemenea, în structura unor nume de familie provenite din supranume: бецѣ (1455, II, 147), жѵржѵ бицѣ (D.) (1436, I, 145), болбосѣ (1456, II, 233), кожѣ (1439, II, 30), петрь дȣрнѣ (1433, I, 113), пътрȣ дȣрнѣ (1451, II, 110), фолѣ (1443, II, 48), фоѵндѣ (1428, I, 75), жȣржь лѣнцѣ (1456, II, 233), мѵнтѧ (1443, II, 39), спенѧ жюржь (1407, II, 175), шофȣлтѣ (1428, I, 71). O formă grafică curioasă prezintă numele кȣркеа (1428, I, 71) în raport cu коѵрка (1448, II, 89).

Cele 35 de derivate cu suf. *-ea* demonstrează în modul cel mai concludent atît vechimea în limba română a acestui sufix antroponimic, cît şi marea lui productivitate pentru perioada studiată. Formaţiile care au la bază hipocoristice ne determină să presupunem o anume valoare afectivă a sufixului *-ea*. Ulterior acest sufix devine marcă specifică a numelor de familie româneşti [36].

6.10. -el. Un sufix diminutival de origine latină în limba română, prezent în structura numelor de persoane din actele moldoveneşti este *-el*. Formează derivatele могошелъ: гроза(вь) снъ могошеловъ ѡ(т) виннѣ (1438, II, 4) şi щефънe(л) (1443, II, 39). În trei documente din anul 1433 (I, 110, 112, 113) îl găsim în componenţa supranumelui оѵричелъ (<оѵрикъ): вѣра пана михаила оѵричела. Primul caz în care apare, însă, atestat sufixul *-el* în Moldova este toponimul мѵнтчелъ dintr-un act de la Alexandru cel Bun din anul 1403 [37].

Alături de numele proprii, întîlnim şi substantive comune formate cu sufixul **-el** [38], ceea ce demonstrează că prezenţa acestei particularităţi specifice sistemului derivaţional al limbii române în actele slavone de la începutul sec. al XV-lea nu este accidentală. Este vorba de substantivele пъхърничелъ: їѡнъ оѵрек(л)е пъхърниче(л) (1437, I, 165) şi дворничелъ: вѣра пана томы дворничела (1443, II, 39).

6.11. -eţ formează diminutivele добрȣлецъ (1448, II, 89) şi нȣѡрецȣ (D.) (< *nour*) (1454, II, 133).

6.12. -ga, -iga, -oga: динга (1453, II, 120), станиги (G.) (1424, I, 53), стънига (1442, II, 30) şi supranumele пичорога (1446, II, 66).

6.13. -(h)no, -(h)nă. Este un sufix specific antroponimiei limbilor ucraineană, rusă şi polonă, unde derivă nume ca: *Iochno* < *Iosif*, *Mahno* < *Epimah*, *Stehno* < *Ştefan* etc. [39]. Prin intermediul ucrainenei sau polonei au pătruns în actele noastre cîteva derivate cu acest sufix. Astfel, *Alexandru*, fratele lui Roman Voievod, este pomenit o singură dată într-un

[36] Vezi Ioana Vintilă-Rădulescu, *Sufixul antroponimic -ea*, în SMFC IV.

[37] Vezi Dimitrie I. Ionescu, *Un document necunoscut de la Alexandru cel Bun*, în Rsl. IV (1960), p. 338–339.

[38] Vezi Damian P. Bogdan, *Date noi privind românismele din documentele slavo-române de pînă la mijlocul secolului al XVI-lea*, în „Actele celui de al XII-lea Congres internaţional de lingvistică şi filologie romanică", vol. II, 1971, p. 1055–1058.

[39] Vezi L. L. Humećka, *op. cit.*, p. 14–15.

act din 1448 febr. 1 (II, 83) cu numele илиχно. Acest sufix apare şi în două derivate reprezentînd nume de familie : данъ мисеχнъ (1436, I, 154) şi михаилъ пъχно (1443, II, 37) михаила пы(χ)нѣ (G.) (1444 sept. 1)[40], пыχнъ (1446, II, 67). Ambele nume figurează la N. A. Constantinescu fără precizări de ordin etimologic. După părerea noastră, мисеχнъ provine din *Misail* (vezi şi hipocoristicul мисѣ 6.9.), iar satul *Misihăneşti*, atestat mai tîrziu[41], are la bază numele acestui boier. Variantele grafice пъχно, пыχнъ provin din numele calendaristic *Epifanie* (vezi ucr. пиχно)[42]. Poate tot aici ar trebui încadrat şi миχнѣ (1439, II, 14), nume cu o largă circulaţie în antroponimia românească.

6.14. -ica derivă diminutive în majoritatea cazurilor de la nume calendaristice : андрика (1443, II, 49), жѹржики (G.) (1453, II, 131), wника (1429, I, 5), петрика — apare de 10 ori (1447, II, 1 ; 1451, II, 108 etc.), шандрика (1449, II, 100), шендрика (1443, II, 37).

6.15. -ilă, -ilo, -il. Apare în derivate şi adaptări, ca : бизилъ/бызылъ (1441, II, 26 ; 1443, II, 3 ; 1444, II, 54), чюрилова < чюрилъ (1436, I, 155), данило (1455, II, 145), гостило (1455, II, 150), манѹило (1428, I, 76 etc.), михаиль/михаило (1400, I, 13 ; 1407, II, 175 etc.), негрилъ, негрило, негрила (G.) (vezi 4.2.), ники(л) (1449, II, 100), самоилъ (1446, II, 71 ; 1454, II, 139).

6.16. -iş, -îş, -ăş, -eş : иwаниша (G.) (1400, I, 11), iwанъшъ (1436, II, 202), ïwанъшь (1419, I, 44), иwаньшъ (1433, II, 182), нѣгъшъ (1409, I, 22), wприша (G.) (1411, I, 29 ; 1429, I, 87). De asemenea, la porecle provenite din apelative бѣркишь (1443, II, 43 ; 1445, II, 57), драгомирь χаснѫшь (1426, I, 59), палмешъ (1428, I, 71).

6.17. -işor. Din categoria sufixelor diminutivale face parte şi *-işor*. Consemnăm următoarele formaţii cu acest sufix : петришоръ (1437, I, 166 ; 1443, II, 37), строишо(р) (1421, I, 46), шандришоръ (1409, I, 25), вѣра пана шандришорова (1408, I, 21 ; 1409, I, 25 ; 1410, I, 26 ; 1411, I, 32), тришо(р) < петришоръ (1452, II, 117). Apare şi în componenţa unor toponime : що на немцишори (1409, I, 24) în Moldova şi салчишоръ (1391—1392) în Muntenia[43].

6.18. -iţa, -iţă. Sufix diminutival de origine slavă cu o largă răspîndire în limba română, *-iţa* este atestat doar în cîteva derivate : балица бырлйчь (1404, II, 173), козмицѣ (1452, II, 115), микоулицѣ (1434, I, 126) şi микѹлица (1446, II, 66). Se remarcă în mod deosebit numele петрицъ : где бы(л) петрицъ (1433, I, 110), în care apare pentru prima oară (dacă avem în vedere că ъ = ă) sufixul *-iţă* pentru masculine, în opoziţie cu varianta *-iţa* pentru feminine (vezi тота истинаа матоушица 1433, I, 109).

6.19. -man : кълима(н) (1441, II, 26 ; 1443, II, 38 etc.), никомана (G.) (1444, II, 54), шѹшмана (G.) (1427, I, 64).

6.20. -oş, -uş : бълошъ(1425, I, 56), богѹшь (1422, I, 49 ; 1445, II, 213), драгоше (1418, I, 42), драгѵ(ш) (1392, I, 3 ; 1448, II, 93), іакоушъ (1425, I, 57 ; 1428, I, 69), жнушь (1404, II, 173), миклъоушъ (1414, I, 38).

6.21. -ota : балотою (I.) (1418, I, 42), балотѣ (G.) (1431, I, 99), башота (1428, I, 76), намнота (1435, I, 132).

[40] BA, *Peceţi*, nr. 387.
[41] Costăchescu, I, p. 439.
[42] Vezi L. L. Humećka, *op. cit.*, p. 15.
[43] *Documenta Romaniae Historica*, vol. I, p. 33.

6.22. **-şa** : доүмша (1453, II, 121), югша (1404, II, 173 ; 1407, I, 20 ; 1409, I, 25), попша (1407, I, 20 ; 1418, I, 42 etc.), şi лүпше (1423, I, 50).

6.23. **-uţă**. Este un sufix diminutival vechi, care continuă în română pe lat. *uceus* [44]. Atestarea lui **-uţă** în documentele slavone din prima jumătate a secolului al XV-lea este foarte preţioasă, deoarece pentru limba română veche datele referitoare la acest sufix sînt foarte sărace. Cel mai vechi derivat atestat, după cum reiese din studiul Eugeniei Contraş, este *căruţă* şi apare într-un text din nordul ţării — „Psaltirea Hurmuzachi". Actele moldoveneşti ne oferă două antroponime formate cu sufixul *-uţă*. Primul — станкѹцъ (1426, I, 59) — presupune o dublă analiză, fie ca derivat de la numele propriu станкѹ + ѹцъ, fie ca supranume provenit de la apelativul *stăncuţă* (< *stancă* + suf. *-uţă*). Ambele ipoteze fac dovada existenţei la data menţionată a sufixului *-uţă*. Al doilea caz este reprezentat prin antroponimul трѹцѣ (1428, I, 71), diminutiv de la *Dumitru* (> *Dumitruţă* > *Mitruţă*) sau *Petru* (>*Petruţă*) [45]. Semnalăm atestarea acestui antroponim cu mult mai devreme în documentele slavone din Ţara Românească. Astfel, un jupan трѹцѣ apare într-un document din 4 sept. 1389 [46]. Numărul antroponimelor terminate în *-uţă* creşte în actele de la sfîrşitul secolului al XV-lea şi în cele din secolul al XVI-lea. Tot în Ţara Românească apar numele далѹца (1499 iunie 15) [47] şi ръдѹца (1503 iunie 11) [48], iar în Moldova чеѹцѧ (1486, sept. 14) [49], прадѹца, попѹцѣ ръцон (1487, noiembrie 1) [50] şi михоүца (1528 martie 11) [51].

Decembrie 1973

Institutul de lingvistică
Bucureşti, Spiru Haret 12

[44] Vezi Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, 1956, p. 311, 344 ; Eugenia Contraş, *Sufixul* **-uţă**, în SMFC IV, p. 144.
[45] Vezi DO, p. 164.
[46] *Documenta Romaniae Historica, B. Ţara Românească*, vol. I, Bucureşti, 1966, p. 29.
[47] *Idem*, p. 476.
[48] *Documenta Romaniae Historica, B. Ţara Românească*, vol. II, Bucureşti, 1972, p. 56.
[49] Bogdan, I, p. 289.
[50] *Idem*, p. 310.
[51] BA *Peceţi* nr. 297.

EMIL PETROVICI, FONETICIAN ŞI FONOLOG *

Există foneticieni care au adus contribuţii importante la cunoaşterea sunetelor vorbite din punctul de vedere al articulaţiei şi al structurii lor acustice, dar pentru care funcţia îndeplinită de aceste sunete în diversele sisteme lingvistice nu a fost (şi nu este) decît o preocupare de ordin secundar. Există, pe de altă parte, foarte buni fonologi, la curent cu metodele menite să pună în lumină rolul sunetelor în limbă, dar complet străini (dacă nu chiar speriaţi) de ceea ce se petrece în laboratoarele de fonetică experimentală (se ştie, dealtfel, că după constituirea fonologiei ca disciplină lingvistică, unii dintre adepţii ei au susţinut că fonetica nu face parte din lingvistică, ci se încadrează în ştiinţele naturii). Emil Petrovici nu a aparţinut nici uneia dintre aceste categorii. Că fonetica şi fonologia l-au preocupat în egală măsură rezultă din titlurile lucrărilor publicate; mai importantă este însă o altă constatare, pe care o putem face numai citind lucrările în cauză: cele de fonetică nu se limitează la aspectele care ar fi putut să fie tratate de un fiziolog sau de un fizician, ci abordează şi rezolvă probleme pur lingvistice; cele de fonologie nu privesc limba ca pe un cod abstract, ci se întemeiază în mare parte — şi în avantajul calităţii — pe date oferite de fonetică (inclusiv de fonetica experimentală).

O altă trăsătură caracteristică a activităţii lui E. Petrovici în domeniul foneticii şi fonologiei este, de asemenea, demnă de a fi scoasă în evidenţă. Într-o epocă de accentuată specializare (după părerea noastră, numai pînă la un anumit punct justificată), în care cunoştinţele de fonetică ale unor dialectologi nu depăşesc strictul necesar întocmirii atlaselor, în care unii foneticieni folosesc material dialectal, dar nu au participat niciodată la o anchetă pe teren, iar unii fonologi întîmpină dificultăţi de îndată ce trec dincolo de limitele limbii române literare, foneticianul şi fonologul E. Petrovici este recunoscut de toată lumea drept cel mai bun specialist al nostru în dialectologie. Poate că în unele dintre primele sale articole de fonologie (vezi, mai ales, *Corelaţia de timbru a consoanelor dure şi moi în limba română*, în SCL I (1950), nr. 2, p. 172—220) regretatul savant nu a făcut o distincţie destul de clară între „literar" şi „dialectal" (neajunsul a fost, dealtfel, numai temporar, căci în lucrări ulterioare apar toate precizările necesare; vezi, de exemplu, *Sistemul fonematic al limbii române*, în SCL VII (1956), nr. 1—2, p. 7—18), dar cititorul nu poate să nu fie impresionat de marea cantitate a faptelor aparţinînd dialectelor şi graiurilor româneşti de pretutindeni, invocate de autor în sprijinul tezelor pe care le susţine.

În sfîrşit, o trăsătură a întregii activităţi a lui E. Petrovici trebuie amintită aici, deoarece ea se manifestă cu deosebire în lucrările dedicate foneticii şi fonologiei: îmbinarea fericită a studiului sincronic cu istoria limbii. Descrierii amănunţite a sunetelor şi — în anii din urmă — interpretării lor fonologice din punctul de vedere al limbii contemporane li se asociază adesea consideraţii de ordin istoric sau evoluţia fonetică şi fonologică a limbii române constituie chiar obiectul unor lucrări speciale. Întrucît — nu numai la noi — modernizarea şi diversificarea teoriilor şi a metodelor de cercetare se reflectă într-o măsură mult mai mare în lingvistica descriptivă decît în cea istorică, ataşamentul pentru istorie a însemnat pentru unii lingvişti o respingere a teoriilor şi a metodelor moderne, în timp ce alţii (mai ales tineri şi foarte tineri), aderînd la acestea cu entuziasm (uneori exagerat sau prematur), s-au îndepărtat ori s-au rupt total de studiul istoriei limbii. Şi sub acest aspect se cuvine să subliniem şi să elogiem atitudinea

* Cuvînt rostit în şedinţa din 2 aprilie 1974 a Secţiei de ştiinţe filologice, literatură şi arte a Academiei R.S.România, cu prilejul comemorării lui Emil Petrovici (75 de ani de la naştere).

lui E. Petrovici: stăpîn pe ceea ce se numește „lingvistica tradițională", a devenit tot atît de stăpîn pe ceea ce a adus nou evoluția lingvisticii în ultimele decenii; dovada constă în însuși faptul că a elaborat studii valoroase, bazate pe folosirea atît a instrumentelor de laborator, cît și a tehnicilor de analiză structurală (în plus, a organizat și a încurajat cercetările de acest fel).

Nu este cazul să enumerăm (și cu atît mai puțin să analizăm) aici toate lucrările dedicate de E. Petrovici foneticii și fonologiei. Spunînd însă cîteva cuvinte despre unele din ele, vom încerca să scoatem în evidență elementele pe care se bazează caracterizarea făcută mai sus și rolul savantului în dezvoltarea cercetărilor de fonetică și fonologie în țara noastră.

Teza de doctorat, intitulată *De la nasalité en roumain. Recherches expérimentales* (Cluj, 1930), este, fără îndoială, un model de monografie fonetică. Autorul nu a avut la dispoziție aparatură pentru analiza acustică (dealtfel, la data cînd a fost elaborată lucrarea, fonetica acustică abia făcuse primii pași), iar chestiuni de fonologie în sensul strict tehnic al cuvîntului nu sînt discutate (fapt care nu este de mirare într-o lucrare apărută în 1930), dar în ce privește articulația consoanelor nazale și a vocalelor nazalizate în limba română ni se oferă tot ce se putea afla atunci, înainte de introducerea radiocinematografiei în cercetarea sunetelor vorbite. Partea finală a volumului, în care găsim și interesante explicații ale unor fapte de grafie din primele texte românești, este consacrată uneia dintre cele mai pasionante probleme ale foneticii istorice a limbii române — nazalitatea în limba veche —, iar fonetismele dialectale sînt, și ele, examinate amănunțit. De adăugat că această admirabilă lucrare, deși are ca obiect limba română, conține numeroase pasaje care trebuie să fie socotite contribuții la fonetica generală, nu atît datorită referirilor la alte idiomuri, cît prin originalitatea și valoarea explicațiilor propuse.

Instrumentele de laborator au fost folosite de E. Petrovici și la elaborarea altor lucrări, dintre care vom menționa importantul articol despre „pseudo -*i* final", publicat în 1934 (*Le pseudo* ***i*** *final du roumain*, în BL II, p. 86—97). Dar numeroase studii de fonetică au abordat probleme a căror rezolvare nu reclama folosirea metodelor experimentale și, pe de altă parte, contribuția lui E. Petrovici la cunoașterea foneticii limbii române nu este cuprinsă numai în lucrările sale de fonetică. În mod necesar, autorul unei etimologii se referă la sunetele cuvîntului studiat și ale etimonului acestuia; în etimologiile publicate de E. Petrovici partea privitoare la sunete atinge de multe ori nivelul unui mic studiu de fonetică istorică românească sau comparată.

Deși ar putea să pară surprinzător, vom menționa în acest loc și cunoscuta culegere de texte dialectale (*Texte dialectale* culese de Emil Petrovici. Suplement la *Atlasul lingvistic român*, II (ALRT II), Sibiu—Leipzig, 1943), citată în orice expunere asupra realizărilor dialectologiei românești și folosită de toți dialectologii; cartea reflectă, printre altele, capacitatea culegătorului de a distinge cele mai fine nuanțe ale sunetelor din graiurile românești (sunete pe care putea să le și reproducă întocmai, uimindu-i pe ascultători). Unică în felul ei printr-o exactitate a notării fonetice considerată, unanim, indiscutabilă și de nedepășit, lucrarea este, în același timp, după părerea noastră, un excelent instrument de inițiere în fonetica graiurilor dacoromâne și un izvor de primă mînă pentru cercetătorii foneticii limbii române în general.

În domeniul fonologiei E. Petrovici a desfășurat o activitate foarte susținută începînd cu anul 1950. Atunci a publicat un amplu articol (vezi mai sus) în care este formulată teoria corelației de timbru palatal în consonantismul limbii române. Doi ani după aceea, într-un alt articol de mare întindere (*Corelația de timbru a consoanelor rotunjite și nerotunjite în limba română*, în SCL III (1952), p. 127—185), este emisă părerea potrivit căreia limba română posedă și o a doua corelație de timbru: consoană rotunjită—consoană nerotunjită. Mai tîrziu, trăsăturile fonologice în discuție au fost desemnate prin termeni referitori nu la articulațiile „suplimentare" — ridicarea dosului limbii spre palat, respectiv, rotunjirea buzelor—, ci la efectele acustice ale acestor articulații: diezat, respectiv, bemolat. După E. Petrovici, cuvin-

tele *leac* şi *lac*, de exemplu, se deosebesc între ele, pe plan fonologic, prin faptul că în primul consoana iniţială este diezată, iar în al doilea este neutră (în *lupi* — *lup*, o opoziţie de acelaşi tip apare la finală) ; în perechea de cuvinte *soare* — *sare*, opoziţia fonologică utilizată este cea dintre o consoană bemolată şi una neutră.

Teoria corelaţiilor de timbru în consonantismul limbii române aduce ca elemente cu totul noi categoria consoanelor fonologic bemolate (sau rotunjite) şi recunoaşterea opoziţiei diezat (palatalizat) — nediezat (nepalatalizat) şi în interiorul cuvîntului, nu numai în poziţie finală (unde ea fusese admisă, în 1938, de autorii primei descrieri sistematice a fonologiei limbii române ; vezi A. Graur et A. Rosetti, *Esquisse d'une phonologie du roumain*, în BL VI (1938), p. 5—29) ; teoria implică schimbări însemnate în felul de a concepe sistemul vocalic (redus la cinci foneme în limba literară şi în anumite graiuri şi la trei foneme în alte graiuri) şi are profunde consecinţe în descrierea morfologiei.

Teoria lui E. Petrovici a fost acceptată numai de unii dintre ceilalţi lingvişti. Dacă sîntem însă de acord că aceeaşi realitate lingvistică poate fi descrisă în două sau mai multe feluri şi apreciem calitatea unei descrieri fonologice în funcţie de coerenţa ei, dacă inventarul de foneme obţinut se dovedeşte cel puţin la fel de adecvat ca şi cel rezultat din alte descrieri, cînd se pune problema de a-l lua ca punct de plecare în prezentarea morfologiei, teoria corelaţiilor de timbru nu poate fi apreciată decît favorabil, chiar de adversarii ei.

Numele lui E. Petrovici va rămîne însă în istoria lingvisticii româneşti nu numai legat de o teorie fonologică originală ; el va fi rostit ori de cîte ori se va vorbi despre perioada de aproximativ două decenii care a început în 1950 şi care s-a caracterizat printr-o rodnică dezbatere consacrată unor probleme fundamentale ale foneticii şi fonologiei limbii române, descriptive şi istorice, precum şi unor probleme de fonetică şi fonologie generală devenite actuale după formularea teoriei corelaţiilor de timbru. Natura fonetică şi statutul fonologic al diftongilor şi al aşa-numitelor ,,pseudovocale finale", unele particularităţi ale vocalelor *ă* şi *î*, noţiunile de ,,palatal" şi ,,palatalizat", distincţia dintre foneme şi succesiuni de foneme, rimele din punct de vedere fonologic, raportul dintre foneme şi grafeme — iată doar cîteva dintre chestiunile care s-au bucurat de atenţia specialiştilor ca urmare, directă sau indirectă, a dezbaterii menţionate sau care au fost abordate chiar în cadrul ei, cu participarea intensă a lui E. Petrovici. Susţinîndu-şi cu pasiune părerile, el a fost drept cu adversarii ; obiecţiilor le-a răspuns cu noi argumente şi, în acest fel, teoria sa a devenit din ce în ce mai completă, iar faptele citate în sprijinul ei mai numeroase. O judecată obiectivă presupune, în momentul de faţă, lectura cîtorva sute de pagini, din păcate neadunate încă la un loc, sub forma unui volum.

Cuiva care a fost, la Universitatea din Cluj, elevul ilustrului lingvist şi care a avut prilejul să discute cu el — de multe ori în contradictoriu — diverse probleme de fonetică şi fonologie i se va îngădui să menţioneze, în încheiere, că nu numai prin ceea ce a scris, ci şi prin ceea ce a spus studenţilor şi cercetătorilor mai tineri Emil Petrovici a stimulat interesul pentru fonetică şi fonologie. La meritele cîştigate prin propria sa operă se adaugă şi acest merit, nu dintre cele mai mici ale unui adevărat savant.

Aprilie 1974

ANDREI AVRAM

Centrul de cercetări fonetice şi dialectale
Bucureşti, Calea Victoriei 194

NUMELE DE FAMILIE *Greavu* DIN ȚARA FĂGĂRAȘULUI

1. Ne interesează, în cele ce urmează, care este originea numelui de familie notat *Greavu* și pronunțat *Grịavu*, care a fost purtat de boierimea din Țara Făgărașului.

2. Originea acestui nume de familie a fost discutată de Alexe Viciu, Ștefan Pașca și N. A. Constantinescu.

Alexe Viciu[1] înșiră „între numele «vechi latine» și numele *Gravu*", fără să justifice acest lucru.

Ștefan Pașca[2] afirmă doar : „*Gravu (Greavu, Grovu)*... cf. germ. (săs.?) *Grewe (Graf)*. Pașca face deci o apropiere între *Greavu* și *Grovu*, ca și cînd amîndouă formele ar fi înrudite. Dar *Grovu*, ca și *Grofu*, provine din magh. *Grof* „conte" și nu are nimic comun cu *Greavu*.

N. A. Constantinescu[3] nu dă decît o indicație sumară : „*Greavu* v. *Gravu*, cf. germ. *Grewe* — *Graf* „conte", acceptînd, deci, originea germană propusă de Pașca.

3. Diferitele forme sub care se întîlnește acest nume în actele și documentele vremii apar la : N. Densusianu, în *Monumente pentru istoria Țării Făgărașului*[4], la I. Cavaler de Pușcariu, în *Date istorice privitoare la familiile nobile romane*[5], Ștefan Meteș, în *Situația economică a românilor din Țara Făgărașului*[6], și acad. D. Prodan, Liviu Ursuțiu și Maria Ursuțiu, în *Urbariile Țării Făgărașului*[7].

Din lucrările lui N. Densusianu, I. Cavaler de Pușcariu și Ștefan Meteș reținem existența formelor *Graul* (la 1630) și *Gravul* — *Gravuly* (la 1721—1726, 1733) ca nume de familie al unor boieri din satele Lisa și Beșimbac (astăzi Olteț) din Țara Făgărașului, forme de nume corespunzătoare lui *Greavu* de astăzi.

Lucrarea care ne va servi drept călăuză în lămurirea problemei care ne interesează este *Urbariile Țării Făgărașului* amintită mai sus. Ea cuprinde documente care emană din cancelaria principelui Ardealului, Gheorghe Rakoczi I, care a domnit între anii 1630—1648.

Voi prezenta actele în ordinea în care au fost redactate :

Cel dintîi act oficial în care întîlnim acest nume în *Urbarii* datează din 1630, octombrie 29, și a fost scris în cetatea și sediul judecătoresc Făgăraș, redactat în limba maghiară, act amintit și de N. Densusianu[8]. Aici este amintit și *Besembaki Sztoijka Graul* (boierul *Stoica Graul din Beșimbac*)[9].

[1] *Etnografice*; **A**. *Nume de familie la români*; **B**. *Nume de locuri*, Blaj, 1929, p. 13.
[2] *Nume de persoane și nume de animale din Țara Oltului*, București, 1936, p. 248.
[3] *Dicționar onomastic romînesc*, București, 1963, p. 287.
[4] București, 1885. N. Densusianu prezintă doar documente redactate în limba maghiară, unul din 1630, octombrie 29, în care apare numele boierului *Besembaki Sztoika Graul* (*op. cit.*, p. 20), al doilea — din 1733, iunie 19, în care întîlnim numele boierului *Kornila Gravuly Boér* (*op. cit.*, p. 71). În traducerea românească a acestor două documente, N. Densusianu redă cele două forme : *Graul* (din 1630) și *Gravuly* (din 1733), prin forma *Greavu*, uzuală în epocă.
[5] Vol. I—II, Sibiu, 1892. Autorul se referă la o diplomă donațională de la G. Bethlen, din 1613, și dă numele boierului *Gravul* alias *Gravuly de Lisza* (*op. cit.*, vol. II, p. 125); referindu-se la o donație de la G. Bethlen, din anul 1628, I. Cavaler de Pușcariu dă numele boierului *Gravuly de Bessembak* (*op. cit.*, vol. II, p. 125). Autorul nu prezintă actul original.
[6] Cluj, 1935. Ștefan Meteș constată că la 1721—1726 existau la Lisa, districtul Făgărașului, boieri care purtau numele de familie *Gravul* (*op. cit.*, p. 86—87 și p. 277).
[7] Vol. I, *1601—1650*, București, 1970.
[8] *Op. cit.*, p. 20.
[9] *Op. cit.*, p. 125—126.

În *Urbariul* din 1632 privind satul Beşimbac întîlnim numele boierului *Ztojka Grauul Assesor*[10]. Este acelaşi cu cel întîlnit în actul din 1630.

În *Urbariul* din 1632 privind Lisa întîlnim pe *Raduly Grauul, Iouon Grauul, Algia Grauul*[11].

În *Urbariul* din 1637 privind Lisa întîlnim numele a patru boieri *Radul Grauul, Koman Grauul, Iuuon Grauul, Algye Grauul*[12].

În *Urbariul* din 1637 privind satul Beşimbac apar numele boierilor *Ztoika Grauul* şi *Thoder Grauul*[13].

În *Urbariul* din 1640 privind Lisa întîlnim aceleaşi nume de boieri ca şi în *Urbariul* din 1637, dar de data asta numele lor apar ca dep. *Radul Grauul*, dep. *Koman Gravul*, dep. *Iuvon Gravul*, dep. *Algye Grauul*[14].

În *Urbariul* din 1640 privind satul Beşimbak întîlnim numele boierilor *Ztoika Gravul, Thoder Gravul*[15].

În alte locuri din *Urbarii* aceste nume nu mai apar.

Constatăm deci existenţa a trei forme pentru acelaşi nume : *Graul* (în 1630), *Grauul* (în 1632 şi 1637) şi *Grauul* — *Gravul* (în 1640). De remarcat faptul că găsim acest nume numai în două sate din Ţara Făgăraşului, în Lisa şi Beşimbac (astăzi Olteţ) şi că prin formele acestui nume în *Urbarii* sînt numiţi numai boieri şi niciodată nu apare vreun colon, iobag sau altcineva cu acest nume, folosit numai ca nume de familie şi niciodată ca nume de botez (scribii au respectat — pentru acest nume — ordinea românească, punînd întîi numele de botez şi apoi pe cel de familie şi abandonînd sistemul maghiar, care aşează întîi numele de familie şi apoi pe cel de botez).

4. În explicaţia pe care o propunem avem în vedere, pe de o parte, influenţa exercitată de o formă de feminin asupra unei forme de masculin şi, pe de altă parte, faptul că numele *Gravu* a fost notat de scribii maghiari, deci de persoane cu un sistem fonologic diferit de cel al graiurilor româneşti[16].

4.1. Considerăm că la originea lui *Greavu* este adjectivul *greu*, care a putut fi folosit la început ca poreclă şi apoi ca nume de familie. De la un **Greu(l)*, sub influenţa femininului *grea*, s-a putut ajunge la **Greau(l)*. Acest nume îl presupunem notat în documentul din 1630 sub forma *Graul* (scribii maghiari nu au redat în *Urbarii* diftongul românesc *ea* : *Braza*[17], *Opra*[18], *Kodra*[19] sînt redările grafice pentru *Breaza, Oprea* şi *Codrea*).

4.2. Forma *Grauul*, întîlnită consecvent în documentele din 1632, 1637, 1640, redă o pronunţare caracteristică pentru Ţara Făgăraşului, şi anume apariţia unui element semiconsonantic înaintea unui *o* sau *u* iniţial de silabă : *u̯om, scrisu̯oare, u̯urs, au̯ur*. Această pronunţare este redată în *Urbariul* din 1632 : ***Iouon*** *Czizmasul*, ***Iouon*** *Lupsa*[20], ***Iuuon*** *Ulad*, ***Iouon*** *Grama*[21]. În *Urbariul* din 1637 găsim formele : ***Iuuon*** *Czizmas*, ***Iuuon*** *Lupsa*[22], ***Iuuon*** *Vlad*[23].

Forma *Grauul* este deci o variantă a lui Graul.

[10] *Op. cit.*, p. 226.
[11] *Op. cit.*, p. 239.
[12] *Op. cit.*, p. 547.
[13] *Op. cit.*, p. 566.
[14] *Op. cit.*, p. 768.
[15] *Op. cit.*, p. 795.
[16] Vezi Marius Sala, *„Paradoxul maramureşean" şi vechimea rotacismului în regiunile nordice ale Transilvaniei*, în SCL XXIV (1973), nr. 1, p. 54—55, Emil Petrovici, *Corelaţia consoanelor rotunjite şi nerotunjite în limba română*, în SCL III (1952), p. 150—151.
[17] *Op. cit.*, p. 303.
[18] *Op. cit.*, p. 544.
[19] *Op. cit.*, p. 220.
[20] *Op. cit.*, p. 238.
[21] *Op. cit.*, p. 231.
[22] *Op. cit.*, p. 544, 545.
[23] *Op. cit.*, p. 572.

4.3. Cît priveşte varianta *Gravul* din documentele *Urbariilor* din 1640[24], întîlnită alături de *Grauul* pentru aceeaşi persoană, ea se explică tot prin modul de notare al scribilor maghiari. În scrierea maghiară de cancelarie din secolele trecute nu se făcea distincţie între *-u-* şi *-v-*, la fel ca în ortografia latină: *uagjon* „se află", *uduarház* „conac" pentru *vagyon, udvarház*[25], *Istuán* pentru *István*[26].

La fel au procedat scribii maghiari şi pentru scrierea numelor româneşti. Astfel în *Urbariul* din 1640 întîlnim formele ***Iuvon*** *Cismas*, ***Iuvon*** *Lupsa*[27], pentru ***Iuuon*** *Czismas*, ***Iuuon*** *Lupsa* din 1637[28]. Deci acelaşi nume de botez pentru aceeaşi persoană, uneori cu *-u-*, alteori cu *-v-*, cînd *-v-* forma un început de silabă: *Iu-uon* = *Iu-von*.

Şi pentru numele pe care îl discutăm apar ambele forme — *Grauul* şi *Gravul*: *Koman* ***Grauul***, *Iuuon* ***Grauul***[29] şi *Ztoika* ***Grauul***, *Thoder* ***Graaul***[30] au devenit *Koman* ***Gravul***, *Iuvon* ***Gravul*** şi *Ztoika* ***Gravul***, *Thoder* ***Gravul***[31].

Apar şi grafii inverse: alături de forma numelui *Ztan* ***Gauurilla*** din 1637[32] întîlnim în acelaşi sat, la aceeaşi dată şi pagină, numele *Many* ***Gauvrilla***, cu *-v-*.

În concluzie, *Gravul* este datorită notării lui *u̯* prin *v*.

4.4. Forma *Greavu* de astăzi are la origine adjectivul *greu*, devenit porecla **Greul*. Acest nume a fost influenţat de fonetismul feminin *grea* şi a devenit **Greaul*. Datorită scribilor maghiari acest nume a devenit *Graul*, aşa cum îl întîlnim în documentele din secolul al XVII-lea, din anul 1630. În aceleaşi documente începe să apară şi *Grauul*, care redă o pronunţare dialectală, notată de scribi *Gravul*. De la *Gravul* s-a ajuns la *Greavu* şi în pronunţarea localnicilor.

Mai 1974

GEORGE ŞERBAN
Bucureşti, Dumitrache Banu 32

[24] *Op. cit.*, p. 768, 795.
[25] *Op. cit.*, p. 428.
[26] *Op. cit.*, p. 255.
[27] *Op. cit.*, p. 766.
[28] *Op. cit.*, p. 544, 545.
[29] Din 1637; *op. cit.*, p. 547.
[30] Din 1637; *op. cit.*, p. 556.
[31] În 1640; *op. cit.*, p. 768, 795.
[32] *Op. cit.*, p. 430.

STADIUL ACTUAL AL CERCETĂRILOR ÎN DOMENIUL IUDEOSPANIOLEI (1961–1973)

1.0. Înainte de a trece la prezentarea principalelor direcţii de cercetare în acest domeniu din perioada analizată, dăm cîteva precizări cu privire la delimitarea perioadei la care ne referim. Am ales 1961 ca an care marchează încheierea unei etape în dezvoltarea studiilor de iudeospaniolă pentru că este anul cînd a dispărut cea mai proeminentă figură a acestui domeniu, M. L. Wagner.

1.1. Aportul lui M. L. Wagner la dezvoltarea studiilor ştiinţifice consacrate iudeospaniolei este enorm. Înainte de apariţia lucrărilor sale, contribuţiile serioase au fost reduse ca număr şi ca întindere şi s-au datorat mai ales lui J. Subak, L. Lamouche, A. Danon, G. Cirot. Lucrările precursorilor lui M. L. Wagner au meritul de a fi semnalat existenţa acestui idiom şi de a fi arătat unele dintre particularităţile sale de seamă. Pentru a înţelege ce a însemnat aportul lui M. L. Wagner, menţionăm că el este autorul primei monografii complete dedicate unei variante iudeospaniole (*Beiträge zur Kenntnis des Judenspanischen von Konstantinopel*, Viena, 1914) şi al celei mai bune sinteze realizate pînă în prezent (*Caracteres generales del judeo-español de Oriente*, Madrid, 1930). În aceste două cărţi, ca şi în alte monografii[1] sau studii[2], M. L. Wagner a abordat şi a rezolvat o serie de probleme fundamentale ale iudeospaniolei. Cunoştinţele sale vaste din toate domeniile i-au permis să pună într-o lumină nouă o serie de aspecte care pînă la el nu fuseseră abordate (caracterul hispanic al multora dintre inovaţiile din iudeospaniolă) sau nu fuseseră discutate în mod ştiinţific (influenţa arabă, turcă, greacă). Aceste fapte explică de ce perioada dintre cele două războaie mondiale a fost dominată de personalitatea acestui mare savant. Toate studiile ulterioare sau contemporane celor ale lui M. L. Wagner fac apel în mod constant la lucrările menţionate mai sus.

1.2. Direcţiile de cercetare jalonate de Wagner au fost dezvoltate încă de contemporanii lui în trei tipuri de lucrări : monografii, studii etimologice şi culegeri de texte. Cele mai caracteristice lucrări pentru epoca contemporană lui M. L. Wagner sînt fără îndoială cele cu caracter monografic. În perioada interbelică mai ales au apărut monografiile lui C. M. Crews (Peninsula Balcanică : Bucureşti, Salonic, Bitolia, Skopje), M. A. Luria (Bitolia ; New York), K. Levy (Smirna, Pazardžik, Larissa), D. Levy (New York), W. Simon (Salonic), W. Giese (Rodos), K. Baruch (Bosnia : Sarajevo), J. Benoliel (Maroc), P. Bénichou (Maroc), M. Alvar (Maroc), M. Sala (Bucureşti), cele mai multe din istoria studiilor de acest tip, fapt care ne determină să caracterizăm perioada amintită drept epoca monografiilor.

Studiile etimologice dezvoltate de acelaşi Wagner au fost ilustrate mai ales de contribuţiile etimologice ale lui C. M. Crews, care insistă cu precădere asupra elementului ebraic din iudeospaniolă (Wagner a subliniat în repetate rînduri aportul elementului dialectal hispanic, mai ales al dialectelor din nord-vestul Spaniei).

[1] *Los dialectos judeoespañoles de Karaferia, Kastoria y Brusa*, în *Homenaje a Menéndez Pidal* II, Madrid, 1924, p. 193–203; *Zum Judenspanischen von Marokko*, în „Volkstum und Kultur der Romanen" IV (1931), p. 221–245.

[2] *Judenspanisch-Arabisches*, în ZRPh XL (1920), p. 543–549; *Algunas observaciones generales sobre el judeo-español de Oriente*, în „Revista de Filología Española" X (1923), p. 225–244; *Espigueo judeo-español*, în *idem* XXXIV (1934), p. 9–106; *Calcos lingüísticos en el habla de los sefarditas de Levante*, în *Homenaje a Fritz Krüger* II, Mendoza, 1954, p. 269–281.

Culegerile de texte cu comentarii lingvistice însoţesc în primul rînd cele mai multe dintre monografiile menţionate mai sus şi multe dintre lucrările lui M. L. Wagner (monografia sa consacrată iudeospaniolei din Constantinopol se bazează în exclusivitate pe materialul furnizat de un corpus de texte, ceea ce i-a atras dealtfel şi critica lui A. S. Yahuda). Pe lîngă acestea există o serie de culegeri de texte însoţite de comentarii lingvistice care şi-au propus exclusiv punerea la dispoziţia celor interesaţi a unor materiale necesare pentru descrierea mai amănunţită a iudeospaniolei.

2.0. În perioada de care ne ocupăm şi-au continuat activitatea unii dintre contemporanii lui M. L. Wagner (M. Alvar, H. Besso, C. M. Crews, M. Morreale, J. Révah, M. Sala) şi au apărut nume noi (S. G. Armistead – J. H. Silverman, J. Cantera, M. A. Gabinskij, I. M. Hassán, J. Martínez Ruiz, J. Kolomonos, A. Kovačec, A. Quilis, R. Renard, E. Romero, E. Stankiewicz). Interesul pentru iudeospaniolă a crescut, fapt care explică numărul mare de lucrări apărute în această perioadă. În 1964 s-a organizat la Madrid chiar un prim simpozion de studii sefardite, ale cărui acte apărute sub atenta îngrijire a lui I. M. Hassán însumează 780 de pagini. Tot la Madrid există un centru de studii sefardite care a început să publice o revistă consacrată exclusiv domeniului de care ne ocupăm.

Cercetările de felul celor iniţiate de M. L. Wagner au continuat şi după dispariţia lui, cu deosebiri asupra cărora vom insista în cele ce urmează.

2.1.1. Ca o primă remarcă se impune observaţia că lucrările cu caracter monografic, consacrate uneia sau mai multor variante iudeospaniole, nu mai au, în general, întinderea celor anterioare.

Cea mai interesantă din seria descrierilor consacrate unui singur grai este lucrarea lui A. Quilis, *Canciones religiosas, de Pascua y romanzas judeo-españolas*, în *Homenajes. Estudios de filología española* II (1965), p. 39–68, o succintă dar clară monografie a graiului din Travnik, localitate în apropiere de Sarajevo. Această monografie are la bază texte înregistrate pe bandă de magnetofon redate într-o transcriere fonetică amănunţită şi conţine excelente observaţii de fonetică şi morfologie. Este una dintre puţinele lucrări în care apar şi consideraţii fonologice.

O situaţie aparte ocupă cartea semnatarului acestei expuneri *Phonétique et phonologie du judéo-espagnol de Bucarest* (1970), o monografie amplă consacrată unui singur grai dar numai aspectului fonetic şi fonologic. Din punct de vedere metodologic, ea se deosebeşte de toate celelalte monografii prin separarea netă pe care autorul o face între planul fonetic şi cel fonologic, pe de o parte, şi între aspectul sincronic şi cel diacronic pe de altă parte.

Din categoria monografiilor în care sînt discutate mai multe variante iudeospaniole se detaşează cele două cărţi ale lui Manuel Alvar, *Endechas judeo-españolas*, ediţia a II-a (1969) şi *Cantos de boda judeo-españolas* (1971). Amîndouă conţin, pe lîngă consideraţiile de natură folclorică anunţate de titlurile menţionate, şi importante monografii lingvistice ale variantelor iudeospaniole din Larache şi Tetuán (Maroc). Se detaşează din ambele lucrări capitolele de lexic, cu numeroase fapte interesante.

Varianta iudeospaniolă din Iugoslavia a fost studiată în două interesante articole monografice semnate de J. Kolomonos (*Observations sur les différences entre les parlers judéo-espagnols de Bitola (Monastir) et Skopje (Üskub)*, în *IX Congreso internacional de lingüística y filología románicas. Actas*, vol. IV, Madrid, 1968, p. 2145–2149) şi de E. Stankiewicz (*Balkan and Salvic [!] Elements in the Judeo-Spanish of Yugoslavia*, în *For Max Weinreich on his seventieth Birthday*, Haga, 1964, p. 229–236). În primul articol se face o comparaţie bazată pe fonetismul unor proverbe identice culese la Bitolia şi Skopje, iar al doilea, contrar titlului, are o scurtă caracterizare a graiurilor din Sarajevo, Belgrad, Skopje şi Bitolia.

2.1.2. O serie de lucrări nu sînt monografii propriu-zise : ele conţin informaţii cu privire la unele aspecte ale iudeospaniolei din diverse localităţi sau regiuni. Aceste informaţii au uneori caracter de popularizare.

2.1.2.1. I. Bar-Lewaw, *Aspectos del judeo-español de las comunidades sefardíes en Atlanta, Ga. y Montgomery. Ala. (EE. UU)*, în *IX Congreso... cit.*, p. 2109—2125 conține o serie de fapte de vocabular caracteristice pentru o variantă mai puțin cunoscută, iudeospaniola din Atlanta și Montgomery (Statele Unite).

C. Benarroch (*Ojeada sobre el judeo-español de Marruecos*, în *Actas del primer simposio de estudios sefardíes*, Madrid, 1970, p. 263—275) procedează într-un mod asemănător : după o serie de considerații generale discută unele fapte de vocabular caracteristice pentru iudeospaniola din Tetuán, insistînd asupra faptelor diferite din iudeospaniola marocană în comparație cu cea din Orient.

2.1.2.2. Din categoria lucrărilor cu caracter de popularizare reținem două articole despre iudeospaniola folosită în Israel : M. A. Casartelli, *La lengua española en Israel*, în „Revista de la Universidad Nacional de Córdoba", seria a II-a, II (1961), p. 411—423 și K. Mihara, *Gendai isuraeru ni okeru yudaya-isupaniya go no tokuchō-shutosite hinsiron to goi o chūsin ni* [„Particularitățile iudeospaniolei actuale din Israel, cu privire specială asupra părților de vorbire și vocabularului"], în *Hispania* (Japonia) VIII (1963), p. 16—29.

2.1.3. În monografiile prezentate mai sus ca și în lucrările discutate la **2.1.2.** se insistă asupra particularităților fonetice, morfologice sau lexicale considerate drept caracteristice pentru graiurile respective, care sînt privite în raport cu spaniola standard. Se continuă astfel tradiția din dialectologia hispanică. Excepție de la această tradiție o constituie lucrarea noastră citată mai sus în care sînt prezentate toate elementele structurii fonetice și fonologice ale iudeospaniolei din București.

2.2. Studiile de etimologie sînt relativ puține și nu mai sînt nici ele concepute ca în vremea lui M. L. Wagner, adică în general nu se mai analizează elementul spaniol din iudeospaniolă.

Singura lucrare de întindere în care sînt discutate etimologiile unor cuvinte o datorăm lui C. M. Crews : *Miscellanea Hispano-Judaica* II, în „Vox Romanica" XX (1961), p. 13—38. Ea este continuarea unui alt studiu cu același titlu apărut în aceeași revistă („Vox Romanica" XVI (1957), p. 224—245) și conține mai ales observații cu privire la etimologia unor cuvinte de origine ebraică.

Nu lipsesc nici articolele consacrate etimologiei unui singur cuvînt : M. Alvar, *Interpretaciones judeo-españolas del árabe* **ġabba**, în „Romance Philology" XVII (1973—1974), p. 322—328 (cf. și I. J. Lévy, *En torno a la interpretación del término* **gabba**, în „Romance Notes" IX (1967), p. 170—179) ; S. G. Armistead — J. H. Silverman, *Jud.-Sp.* **alazare** : *An Unnoticed Congener of Cast.* **alazán**, în „Romance Philology" XXI (1967—1968), p. 510—512.

2.3. Foarte numeroase în această perioadă sînt culegerile de texte. Unele dintre ele au constituit, la fel ca în timpul lui M. L. Wagner, baza de la care s-a pornit în descrierea graiului analizat (monografiile lui M. Alvar, J. Kolomonos, A. Quilis). Dintre celelalte se detașează textele editate de C. M. Crews și de S. G. Armistead — J. H. Silverman prin caracterul lor strict filologic ; ele sînt însoțite de excelente note lingvistice și de glosare.

2.3.1. Cele mai multe dintre textele care interesează pe cei ce se ocupă de studiul limbii vorbite de sefardiți sînt în transcriere fonetică. Pentru diversele sisteme de transcriere folosite există excelenta sinteză a lui I. M. Hassán, *Problemas de transcripción del judeoespañol*, în *Actele celui de-al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică* II, București, 1971, p. 1235—1263.

Textele publicate de C. M. Crews conțin aspecte ale vorbirii colocviale (*Reflections on Judaeo-Spanish by a Spanish Jew*, în „Vox Romanica" XX (1962), p. 327—334) sau ale stilului științific medical folosit în secolele precedente (*A Judeó-Spanish Medical MS (ca. 1400—1450)*, în „Vox Romanica" XX (1963), p. 192—218 ; *Corrigenda in 'A Judeo-Spanish Medical MS (ca. 1400—1450)' (VRom XX (1964)* [sic !], *192—218)*, în „Vox Romanica" XXIV (1965), p. 132—133 ; *A possibly italianate Judeo-Spanish MS*, în *Scritti sull'Ebraismo*

in memoria di Guido Bedarida, Florenţa, 1966, p. 63–69; *One Hundred Medical Recipes in Judeo-Spanish of ca 1600*, în „Revue des études juives" CXXVI (1967), p. 203–263). Autoare a unei excelente ediţii a unuia dintre cele mai cunoscute texte iudeospaniole, enciclopedia *Meam Loez* (*Exctracts from the* **Meam Loez** *(Genesis) with a Translation and a Glossary*, în „Proceedings of the Leeds Philosophical and Literary Society. Literary & Historical Section" IX (1960), 2, p. 13–106), C. M. Crews a dat în lucrările menţionate mai sus ediţiile unor texte necunoscute şi este pentru prima dată cînd avem transcrierea riguroasă a unor texte vechi iudeospaniole. Se dă astfel posibilitatea studierii unor epoci din trecutul mai îndepărtat al idiomului de care ne ocupăm. Textul publicat în „Revue des études juives", provenit probabil de la Constantinopol, este deosebit de important fiind unul dintre puţinele texte nereligioase din epoca respectivă avînd numeroase prime atestări ale unor cuvinte turceşti.

Textele editate de S. G. Armistead – J. H. Silverman sînt în marea lor majoritate texte folclorice (mai ales *romances*) care circulă sau au circulat în diferite regiuni ale domeniului spaniol. Autorii sînt fără îndoială cei mai buni cunoscători ai acestui domeniu. Dintre numeroasele texte editate de ei se detaşează trei: *Diez romances hispánicos en un manuscrito sefardí de la Isla de Rodas*, Pisa, 1966 (cf. observaţiile critice ale lui T. M. Solá-Solé, în „Hispanic Review" XXXIV (1966), p. 380–381 şi răspunsul autorilor ediţiei în „Sefarad" XXX (1970), p. 177–193); *Judeo-Spanish Ballads from Bosnia*, Philadelphia, 1971; *The Judeo-Spanish Ballad Chapbooks of Yacob Abraham Yoná*, Berkeley – Los Angeles, 1971. Mai amintim şi alte lucrări de proporţii mai mici ale aceloraşi autori: *Judeo-Spanish Ballads in a Ms. by Salomon Israel Cherezli*, în *Studies in Honor of Ṁ. J. Bernadete (Essays in Hispanic and Sephardic Culture)*, New York, 1965, p. 367–387; *Un romancerillo de Yacob Abraham Yoná*, în *Homenaje al Prof. Rodríguez-Moñino* II, Madrid, 1966, p. 9–16; *The Judeo-Spanish Ballad Chapbook.* **'Endeğas de θiš'āh bĕ Āb**, în „Hispanic Review" XXXVIII (1970), p. 47–55. Textele editate de S. G. Armistead – J. H. Silverman au numeroase note şi permit urmărirea circulaţiei cuvintelor în textele folclorice. De altfel chiar autorii aici în discuţie au publicat articole consacrate discutării unor astfel de fapte: *Christian Elements and DeChristianization in the Sephardic* **Romancero** în *Collected Studies in Honor of Américo Castro's Eightieth Year*, Boars Hill, Oxford, 1965, p. 21–38; **Selví**: *una metáfora oriental en el romancero sefardí*, în „Sefarad" XXVIII (1968), p. 213–219; *Exclamaciones turcas y otros rasgos orientales en el romancero judeo-español*, în „Sefarad" XXX (1970), p. 177–193.

Texte utile pentru cunoaşterea diferitelor variante iudeospaniole, publicate în transcriere fonetică şi cu comentarii lingvistice, se mai găsesc la: Martínez Ruiz, *Poesía sefardí de carácter tradicional (Alcazarquivir)*, în „Archivum" XIII (1963), p. 79–215; *Textos judeo-españoles de Alcazarquivir (Marruecos) (1948–1951)*, în „Revista de dialectología y tradiciones populares" XIX (1963), p. 78–115 (importante pentru cunoaşterea iudeospaniolei marocane); A. Kovačec, *Un texto judeoespañol de Dubrovnik*, în „Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia" 33–34–35–36 (1972–1973), p. 501–531 (foarte bogate note); M. Sala, *Recherches sur le judéo-espagnol de Bucarest. Un problème de méthode*, în „Revue de linguistique" VII (1962), p. 121–140 (trei variante ale aceleiaşi traduceri făcute de trei persoane la Bucureşti); D. Elnecavé, *Folklore de los sefardíes de Turquía*, în „Sefarad" XXIII (1963), p. 121–133, 325–334; XXIV (1964), p. 121–136; XXV (1965), p. 189–212; D. Gonzalo Maeso – P. Pascual Recuero, *Me'am Lo'ez. El gran comentario bíblico sefardí*, Madrid, 1964 (sistemul de transcriere a cuvintelor ebraice a fost aspru criticat de I. M. Hassán, în „Sefarad" XXVI (1966), p. 449–454).

Dintre textele de proporţii mai mici amintim: H. V. Besso, *Muestras del judeo-español con ilustraciones en cinta magnetofónica de canciones y romances sefardíes*, în *IV Congreso de Academias de la Lengua Española...*, Buenos Aires, 1966, p. 410–432 (modestă antologie cu probe de texte de limbă curentă culese la sefardiţii din Statele Unite, originari din Peninsula Balcanică), două lucrări ale lui M. T. Rubiato, *El repertorio musical de un sefardí* în „Sefarad"

XXV (1965), p. 453—463 ; *Seis canciones sefardíes*, în *Actas Simp.*, p. 559—567 și transcrierea unei interesante elegii de la începutul secolului al XVIII-lea (A. D. Corré, *Una elegia judeo-española para el nueve de* 'Ab, în „Sefarad" XXVIII (1968), p. 399—402) care provine din insula Corfu, deci dintr-o regiune unde nu se mai păstrează iudeospaniola.

2.3.2. Nu puține sînt și culegerile de texte fără transcriere fonetică. R Renard, *Sepharad. Le monde et la langue judéo-espagnole des Sephardim*, Mons [1967] și M. Alvar, *Poesia tradicional de los judíos españoles*, Mexic, 1966 sînt cele mai bogate culegeri cu texte netranscrise fonetic. Colecției lui Alvar, cea mai completă antologie de texte folclorice (257 de texte) din acest domeniu, i-au făcut observații lingvistice și literare S. G. Armistead — J. H. Silverman, în „Romance Philology" XXII (1968—1969), p. 235—242 și P. Bénichou, în „Nueva Revista de Filologia Hispánica" XIV (1960), p. 307—312. În general se poate observa că numărul culegerilor de texte care nu sînt date în transcriere fonetică este mult mai mic decît în perioada precedentă și, cu puține excepții, sînt culegeri de texte folclorice neînsoțite de comentarii lingvistice. Din această cauză nici nu le reținem pentru expunerea noastră.

2.4. Nu putem încheia considerațiile din prima parte a expunerii noastre fără să amintim repertoriile bibliografice apărute în perioada de care ne ocupăm și care continuă tradiția din vremea lui M. L. Wagner. Amintim în primul rînd bibliografiile lui M. Alvar (*Dialectología española*, Madrid, 1962, p. 77—81) și A. Quilis (*Fonética y fonología del español*, Madrid, 1963, p. 60—61), cu foarte bune selecții de titluri pentru domeniul iudeospaniol.

3. În perioada pe care o analizăm au apărut o serie de lucrări care fără să fi fost total absente în bibliografia de specialitate anterioară lui 1961 au devenit acum mai frecvente, aducînd adesea o analiză mai aprofundată a unor aspecte.

3.1. Foarte numeroase au fost în perioada de care ne ocupăm lucrările în care au fost abordate o serie de aspecte sociolingvistice ale iudeospaniolei. Cele mai numeroase contribuții de acest fel sînt reunite în volumul de acte al primului simpozion de studii sefardite de la Madrid. Amintim cîteva dintre acestea : H. Beinart, *La formación del mundo sefardí*, în *Actas Simp.*, p. 43—48 ; M. Molho, *Radicación de los exilados de España en Turquía y emigración de los sefardíes de Oriente a América, idem*, p. 65—72 ; B. Schiby, *Notes sur les Juifs de Thessalonique, idem*, p. 91—94 (consecințele evoluției demografice asupra iudeospaniolei). Dintre celelalte lucrări cu un conținut socio-lingvistic reținem în primul rînd pe cele care se referă la coloniile sefardite din Iugoslavia : A. Kovačec, *Les Séfardim en Yougoslavie et leur langue (d'après quelques publications yougoslaves)*, în „Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia" XV—XVI (1968), p. 161—177 (excelentă sinteză a problemelor comunităților din Iugoslavia), la care s-ar putea adăuga diversele lucrări despre situația coloniilor sefardite iugoslave reunite în două volume editate de S. Kamhi (*Spomenica 400 godina od dolaska Jevreja u Bosnu i Hercegovinu 1566—1966*, Sarajevo, 1967) și de R. Samardzič (*Studije i građa o Jevrejima Dubrovnika*, Belgrad, 1971), precum și diverse articole din „Jevrejski Almanah" care apare la Belgrad. Interesante articole despre comunitățile sefardite din Bulgaria publică anuarul „Godišnik" din Sofia. În această revistă E. Eshkenazi a publicat și o serie de articole care se referă la toată Peninsula Balcanică (v. „Godišnik" III (1968), p. 127—150 ; IV (1969), p. 135—157 ; V (1970), p. 73—102 ; VI (1971), p. 151—178). Pentru Europa occidentală reținem broșura lui J. A. van Praag, *Los sefarditas de Amsterdam y sus actividades*, Madrid, 1967.

Situația actuală a iudeospaniolei a fost abordată într-o serie de articole, unde se arată împrejurările în care se folosește acest idiom. Chestiunea a fost studiată în mod special de H. V. Besso, *Situación actual del judeo-español*, în „Arbor" LV (1963), 212—213, p. 155—172 (republicat în *Presente y futuro de la lengua española* I, Madrid, 1964, p. 307—324) ; idem, *Causas de la decadencia del judeo-español*, în *Actas del Segundo Congreso internacional de hispanistas*, Nijmegen, 1967, p. 207—215 ; idem, *Decadencia del judeo-español. Perspectivas para*

el futuro, în *Actas Simp.*, p. 249—261, toate lucrări în care se prezintă fapte cunoscute cu privire la cauzele procesului de decădere a iudeospaniolei. Acelaşi caracter de popularizare au şi articolele lui J. Cantera (*Una lengua que desaparece : el judeoespañol*, în ,,Las Ciencias'' XXIX (1964), p. 252—257 ; idem, *Longevidad y agonia del judeoespañol de Oriente*, în ,,Arbor'' LVI (1964), 222, p. 148—156), M. Molho (*Penetración de extranjerismos en el español de Oriente*, în *Presente y futuro de la lengua española* I, Madrid, 1964, p. 325—334).

Observaţii lingvistice interesante cu privire la dispariţia idiomului în discuţie se găsesc la M. Criado de Val, *Posibilidades de conservación del judeo-español por medio de versiones literarias*, şi A. Quilis, *Causas de desaparición de fomas dialectales* publicate amîndouă în *Actas Simp.*, p. 277—279, respectiv p. 225—232. Alte articole sînt consacrate situaţiei dintr-o singură ţară sau localitate : J. O. Prenz, *Vicisitudes del judeo-español de Bosnia*, în ,,Romá-nica'' (La Plata) I (1968), p. 163—173 ; A. Doppagne, *Le judéo-espagnol en Belgique*, în *XI Congreso*... IV, p. 2141—2144 ; I. M. Hassán, *De los restos dejados por el judeo-español en el español de los judios del norte de África*, în *XI Congreso*... IV, p. 2127—2140 ; D. de Sola Pool, *The Use of Portuguese and Spanish in the Historic Shearith Israel Congregation in New York*, în *Studies*... *Benardete cit.*, p. 359—362. M. Alvar face observaţii cu privire la contextele în care este folosită iudeospaniola din Iugoslavia pornind de la un roman al lui Ivo Andrić (*Sefardíes en una novela de Ivo Andrić*, în RLiR XXXI (1967), p. 267—271). Autorul acestei expuneri a publicat, începînd din 1961, o serie de articole în care a analizat procesul de părăsire a iudeospaniolei. După ce am prezentat cauzele şi etapele procesului de părăsire a idiomului în discuţie (*Observations sur la disparition des langues*, în ,,Revue de linguis-tique'' VI (1961), p. 185—202), am studiat raportul dintre dispariţia limbii şi polisemie (*La disparition des langues et la polysémie, idem* VII (1962), p. 289—299), am subliniat faptul că o limbă romanică (româna) poate contribui la accelerarea părăsirii unei alte limbi roma-nice (iudeospaniola), cel puţin în anumite contexte (*La manière dont une langue romane con-tribue à la disparition d'une autre (à propos du judéo-espagnol de Bucarest)*, în *Actes du Xe Con-grès international de linguistique et philologie romanes*, Strasbourg, 1965 IV, p. 1373—1375), şi am subliniat raportul dintre cantitatea de informaţie şi diferitele părţi ale cuvîntului în cazul concret al unei limbi pe cale de dispariţie. Aceste articole şi altele despre care va fi vorba mai departe au fost republicate într-o versiune spaniolă în volumul *Estudios sobre el judeoespañol de Bucarest*, Mexic, 1971.

3.2. Între celelalte lucrări care aprofundează anumite aspecte ale stadiului actual sau ale evoluţiei iudeospaniolei cele mai numeroase sînt cele care abordează chestiuni de voca-bular, fiind urmate de cele care discută probleme de fonetică şi cele de morfologie.

3.2.1. Studiile de vocabular se ocupă mai ales de rezultatul diferitelor influenţe exerci-tate asupra iudeospaniolei.

3.2.1.1. Influenţa a r a b ă a fost subliniată de S. G. Armistead — J. H. Silverman, *Arabic Refrains in a Judeo-Spanish* **Romance**, în ,,Iberorromania'' II (1970), p. 91—95 ; idem, *A New Semantique Calque in Judeo-Spanish* : **reinado** *'belongings, property'*, în ,,Romance Philology'' XXVI (1972—1973), p. 55—57 ; H. L. A. van Wijk, *Algunos arabismos semán-ticos y sintácticos en el español y el portugués*, în ,,Norte'' XII (1971), p. 35—46. Aceste arti-cole completează lucrările anterioare, dintre care amintim articolul lui M. L. Wagner citat mai sus la nota 2. Un loc aparte îl ocupă articolul lui J. Martínez Ruiz, *Arabismos en el judeo-español de Alcazarquivir (Marruecos), 1948—1951*, în RFE XLIX (1966), p. 39—71, fundamental pentru studiul iudeospaniolei marocane (autorul ţine seama atît de aspectul vorbit cît şi de aspectul folosit în poezia tradiţională). Multe fapte privind vocabularul de origine arabă se găsesc în monografii şi în articolele de etimologie.

3.2.1.2. Influenţa e b r a i c ă a fost abordată în două articole : C. M. Crews, *The Vulgar Pronunciation of Hebrew in the Judaeo-Spanish of Salonica*, în ,,The Journal of Jewish Studies'' XIII (1962), p. 83—95 (excelentă analiză a adaptării cuvintelor ebraice la struc-

tura spaniolă a idiomului de care ne ocupăm) și I. Moskona, *About one of the components of the language « Djudezmo » (Hebrew — an important component of Dzudezmo)*, în ,,Godišnik-Annual" (Sofia) VI (1971), p. 179—220 (o listă de peste 300 de termeni de origine ebraică folosiţi în diverse contexte). Observaţii numeroase cu privire la cuvintele ebraice există în diversele monografii, în articolele de etimologie și în articolul lui I. M. Hassán, *De los restos... cit.*,

3.2.1.3. Elementele b a l c a n i c e din iudeospaniolă au fost discutate de autorul acestei prezentări în *Elementos balcánicos en el judeo-español*, în *XI Congreso* IV, p. 2151—2160; E. Correa Calderón, *Jud.-esp.* **i** *'también'*, în RFE XLVI (1963), p. 149—161; E. Stankiewicz, *Balkan and Salvic* [!] *cit.*

3.2.1.4. Influenţa f r a n c e z ă a fost urmărită de J. Kolomonos, *Quelques observations sur les éléments français dans les parlers judéo-espagnols de Bitola et Skopje*, în ,,Annuaire de la Faculté de philosophie de l'Université de Skopje" XV (1963), p. 385—388 și de R. Renard, *L'influence du français sur le judéo-espagnol de Levant*, în ,,Revue des langues vivantes" XXXII (1961), p. 47—52. Primul articol conţine observaţii interesante cu privire la distribuţia pe stiluri a cuvintelor de origine franceză.

3.2.1.5. Situaţia elementului s p a n i o l a fost abordată de autorul acestei prezentări în *Arhaisme și inovaţii în lexicul spaniolei americane*, în *Studii de hispanistică* București, 1970 (versiune spaniolă în *Actas del Tercer Congreso Internacional de Hispanistas*, Mexic, 1970, p. 779—785) care compară vocabularul activ și pasiv al iudeospaniolei cu cel al spaniolei americane. Chestiuni de detaliu apar la: K. Adams, *Castellano, judeoespañol y portugués: e vocabulario de Jacob Rodrigues Moreira y los sefardíes londinenses*, în ,,Sefarad" XXVI (1966) p. 221—228; XXVII (1967), p. 213—225 (arhaisme într-un dicţionar bilingv din secolul al XVIII-lea), I. M. Hassán, *El estudio del periodismo sefardí*, în ,,Sefarad" XXVI (1966), p. 229—235. În studiile Margaritei Morreale se insistă asupra elementului spaniol din ladino, adică din aspectul scris al iudeospaniolei (*Biblia romanceada y diccionario histórico. Observaciones del curioso lector*, în *Studia Philologica. Homenaje ofrecido a Dámaso Alonso por sus amigos y discípulos con ocasión de su 60° aniversario*, II, Madrid, 1961, p. 509—539; *La Biblia de Ferrara y el Pentateuco de Constantinopla*, în ,,Tesoro de los judíos sefardíes" V (1962), p. LXXXV—XCI).

3.2.2. Studiile de fonetică sînt puţin numeroase dacă excludem monografiile. R. Renard a publicat două articole: unul consacrat unei prezentări de ansamblu a fonetismului iudeospaniol (*Le système phonique du judéo-espagnol*, în ,,Revue de linguistique appliquée" I (1965), p. 23—33) și altul în care caută să explice o serie de transformări din fonetismul iudeospaniol (*L'influence du mode de transcription sur le système phonique du judéo-espagnol, idem* II (1966), p. 35—40). Invocarea influenţei alfabetului ebraic folosit în literatura rabinică pentru explicarea unor evoluţii existente și în alte părţi ale domeniului iudeospaniol nu poate fi acceptată. Despre rolul factorilor interni și al celor externi în evoluţia fonetismului iudeospaniol ne-am ocupat în articolul *Factores internos y externos en la fonética judeo-española*, în ,,Boletín de Filología" (Santiago de Chile) XV (1963), p. 349—353. Chestiuni de detaliu sînt prezentate în trei articole: E. Correa Calderón, *Sobre algunos metaplasmos en judeo-español*, în ,,Sefarad" XXVIII (1968), p. 220—226 (exemple de ,,accidente fonetice" din proverbele iudeospaniole), J. Martínez Ruiz, *F-, h- aspirada y h- muda en el judeo-español de Alcazarquivir*, în ,,Tamuda" V (1957), p. 150—161 și L. Combet, *Lexicographie judéo-espagnole*: **Dío** *ou* **Dió**: **judío** *et* **judió**, în ,,Bulletin hispanique" LXVIII (1966), p. 323—337.

3.2.3. Lucrările speciale de morfologie se datoresc lui M. A. Gabinskij, care a publicat cinci articole consacrate dispariţiei infinitivului și înlocuirii lui cu conjunctivul, fenomen balcanic existent și în iudeospaniolă: *Балканская утрата инфинитива в свете данных сефардистики*, în *Проблемы диахронии в изучении романских языков. Тезисы докладов 21—24 июня 1967 года*, Minsk, p. 44—47; *Зачатки утраты инфинитива в сефардских говорах*

Македонии (этимологический аспект), în „*Македонски јазик*" XVII (1967), p. 69—78; *Сефарда ка сурса де информацие балканоложикэ*, în „*Лимба ши литература молдовеняскэ*" XI (1968), p. 42—51; *Этиология балканской утраты инфинитива в свете фактов сефардского языка*, în RRL XIV (1969), p. 539—548; *Балканская утрата инфинитива в свете данных сефардистики* (*на материале говоров Македонии*), în *Проблемы диахронии и синхронии в изучении романских языков. Материалы III всесоюзниого совещания по романским языкам* (*Минск, 21—24 июня 1967 года*), II, Minsk, 1970, p. 204—218.

3.2.4. Cele mai multe dintre lucrările discutate la **3.2.1.**—**3.2.3.** abordează chestiuni de detaliu, dezvoltînd concluziile la care s-a ajuns în vremea lui M. L. Wagner. Perioada analizată nu este a lucrărilor de sinteză. Singura contribuţie remarcabilă de acest fel, publicată chiar în anul dispariţiei lui M. L. Wagner, este lucrarea lui I. S. Révah, *Formation et évolution des parlers judéo-espagnols des Balkans*, în „Ibérida" VI (1961), p. 173—196 (republicată şi în *Actes X Congrès*, p. 1351—1371). Urmărind analiza evoluţiei iudeospaniolei pe două planuri (aspectul vorbit şi cel scris), Révah dă prima şi singura sinteză de evoluţie a iudeospaniolei bazîndu-se pe analiza cîtorva opere literare alese pentru caracterizarea secolelor al XVI-lea — al XX-lea. Concluziile sale de o claritate excepţională, diferite în parte de cele ale lui M. L. Wagner, nu au fost valorificate pînă în prezent de alţi cercetători ai iudeospaniolei. Mai puţine concluzii noi aduce sinteza citată a lui R. Renard, *Sepharad*, în care datele cu caracter extralingvistic sînt foarte numeroase.

S-au publicat şi cîteva lucrări de ansamblu cu un evident caracter de popularizare a problemelor importante legate de evoluţia iudeospaniolei. J. Cantera, *Les Sephardim*, Madrid, 1965, este o versiune franceză a unei broşuri apărute în spaniolă cu o bună prezentare a problemelor iudeospaniolei. S. Marcus. *The Judeo-Spanisch [!] Language*, Ierusalim, 1965, o lucrare în ebraică avînd şi un titlu în engleză, este utilă mai ales pentru bogata bibliografie de la sfîrşitul cărţii. I. Moskona, *Джудечноразговорен език на балканското еврейство*, în „Godišnik" (Sofia) III (1968), p. 75—124 este o expunere de ansamblu care priveşte mai ales evoluţia lexicului.

Între lucrările cu caracter general, interesante pentru că abordează aspecte nestudiate pînă în prezent în bibliografia iudeospaniolă, sînt de reţinut două articole: H. Vidal Sephiha, *Langues juives, langues calques et langues vivantes*, în „La linguistique" VIII (1972), p. p. 59—68 şi M. Sala, *La organización de una norma española en el judeo-español*, în „Anuario de Letras" V (1965), p. 175—182 (republicat şi în *Actas del segundo Congreso internacional de hispanistas*, Nijmegen, 1967, p. 543—550). În primul, se face distincţie netă între limba calchiată după originalul ebraic care a stat la baza traducerilor şi limba vie; distincţia este de o importanţă deosebită pentru cei ce studiază felul cum a evoluat iudeospaniola. În al doilea articol se arată cum datorită ruperii legăturilor cu Spania în urmă cu cinci secole în iudeospaniolă s-a creat o nouă normă (v. şi I. S. Révah, *Hispanisme et judaïsme dans les langues parlées et écrites par les Sefardim*, în *Actas Simp.*, p. 233—242). În aceeaşi ordine de idei amintim articolul lui S. Marcus, *A-t-il existé en Espagne un dialecte judéo-espagnol*, în „Sefarad" XXII (1962), p. 129—149 care răspunde negativ la întrebarea pusă în titlu.

4. Din expunerea noastră rezultă că în epoca analizată s-a continuat studiul iudeospaniolei, în cea mai mare parte a cazurilor, cu aceleaşi metode ca în prima jumătate a secolului nostru, aducîndu-se informaţii în plus despre o serie de graiuri şi date despre graiuri necercetate în trecut. Din păcate în prezentarea particularităţilor care diferenţiază structura iudeospaniolei de cea a spaniolei normative s-a procedat ca şi pînă acum, adică s-a făcut inventarul elementelor respective fără să se dea precizări asupra distribuţiei acestora în ansamblul structurii iudeospaniolei. Foarte utile pentru cunoaşterea diverselor aspecte ale evoluţiei şi stării actuale a iudeospaniolei sînt studiile care conţin date socio-lingvistice. De remarcat

că există încă multe localităţi pentru care nu avem încă astfel de date ; pentru altele, există numai date vechi, anterioare importantelor modificări petrecute în timpul sau după cel de-al doilea război mondial. Spre deosebire de epoca anterioară, în cîteva lucrări au fost folosite metodele moderne de analiză şi au fost abordate domenii mai puţin cercetate (studierea fazelor mai vechi ale idiomului de care ne ocupăm). În legătură cu felul cum a evoluat iudeospaniola s-a insistat mai mult asupra particularităţii celei mai frapante, arhaismul, neglijîndu-se studiul inovaţiilor, cu toate că şi acest aspect este cel puţin la fel de interesant ca şi primul.

Iunie 1974

MARIUS SALA

Institutul de lingvistică
Bucureşti, Spiru Haret 12

STADIUL ACTUAL AL CERCETĂRILOR PRIVIND ORIGINEA IDIOMULUI PAPIAMENTU

0. Generalități

0.1. În ultimele două decenii, studiul limbilor creole[1] a înregistrat o remarcabilă dezvoltare, culminînd cu interesanta polemică privind originea lor. După cum este cunoscut, teoria poligenetică afirmă că limbile creole s-au constituit ca urmare a însușirii incomplete de către vorbitorii noneuropeni a unui sistem lingvistic european pe care vorbitorii europeni l-au simplificat, în mod deliberat, pentru ca structura sa să poată fi însușită și folosită mai ușor. Se stabilește, deci, o legătură genetică între l i m b a b a z ă europeană și limba creolă și, simultan, are loc un proces de restructurare care generează un sistem minim sau optim mult diferit de cel al limbii bază, dar derivat din acesta. În opoziție cu această concepție, teoria monogenetică consideră că limbile creole au la bază o structură lingvistică unică : fie o p r o t o c r e o l ă a f r o p o r t u g h e z ă, fie o variantă atlantică a s a b i r u l u i sau l i n g u a f r a n c a din evul mediu. Teoria monogenetică respinge legătura genetică dintre limba bază europeană și limbile creole și explică diferențele existente între ele printr-o serie de procese de relexificare[2].

0.2. În acest context favorabil creolisticii, limbile creole din America spaniolă au fost complet neglijate, acceptîndu-se în mod general afirmația că în America hispanofonă unica limbă creolă existentă ar fi papiamentu (cf. Zamora Vicente, *Dialectologia*$_2$, p. 441), considerată, însă, de o serie de specialiști[3] ca fiind de origine portugheză. Studiile efectuate în ultimii ani de Germán de Granda[4] au scos în evidență existența mai multor nuclee de limbă creolă în teritoriul hispanoamerican. Granda consideră că, datorită structurilor sociale paralele și faptelor istorice asemănătoare privind sclavia în America hispanică și în restul continentului american, este probabil că în America spaniolă din epoca sclaviei au existat limbi creole asemănătoare cu cele existente în alte zone americane. Datorită unui proces de transculturație, foarte accelerat după abolirea sclaviei, aceste limbi au dispărut în cea mai mare parte (cf. Granda, *Estado hablas criollas*, p. 9), conservîndu-se însă o serie de trăsături ale acestora pe care autorul le analizează în studiile sale[5]. Nucleele care păstrează mărturii despre o creolă hispanoamericană sînt : graiul *bozal* din Puerto Rico din secolul al XIX-lea și vestigiile sale actuale, graiul cubanez actual al celei mai vechi generații de culoare, graiul din San Basilio de Palenque (Columbia), graiul *pechelingüe* din Palenque (Ecuador), stins în prezent, cel din Palenque (Panamá), precum și graiurile din Uré și departamentul Chocó (Columbia) (cf. Granda, *Estado hablas criollas*, p. 11–16).

[1] Pentru amănunte cu privire la semnificația și accepțiile termenului „creolă", vezi Ioana Vintilă-Rădulescu, *Remarques sur les idiomes créoles*, în RRL XII (1967), nr. 3, p. 229–243 ; idem, *Cîteva date noi în legătură cu originea, semnificația și primele atestări ale termenului „creolă"*, în SCL XXIV (1973), nr. 3, p. 301–304.

[2] Detalii bibliografice cu privire la această polemică se găsesc în Granda, *Estructuras ling.*, p. 119–122.

[3] Lenz, *Papiamento*, p. 194–195 ; Wagner, *Amer. sp.*, p. 151 ; Zamora Vicente, *Dialectologia*$_2$, p. 442 ; Navarro Tomás, *Obs. papiamento*, p. 188 ; van Wijk, *Origenes*, p. 181 ; Granda, *Tip. criolla*, p. 13 ; idem, *Cimarronismo*, p. 15, conține o mai amplă listă de lucrări dedicate acestei probleme ; idem, *Estructuras ling.*, p. 123.

[4] *Hablas criollas* ; *Tip. criolla* ; *Cimarronismo* ; *Un temprano testimonio sobre las hablas „criollas" en Africa y América*, în „Thesaurus" XXV (1970), p. 1–11 ; *Estado hablas criollas*.

[5] *Tip. criolla* ; *Procedencia africana* ; *Estructuras ling.*

0.3. Dezvoltarea cercetărilor privind limbile creole, în general, și creolele hispanice mai ales, din ultimii ani, ne-a determinat să ne oprim atenția asupra idiomului papiamentu, limbă creolă despre a cărei origine lingviștii nu au enunțat, încă, păreri unanime, considerînd unii că este o creolă spaniolă și alții, o creolă portugheză. În cele ce urmează ne propunem să facem o trecere în revistă a celor mai importante teorii privind originea acestei limbi și să expunem punctul nostru de vedere în legătură cu aceasta, urmînd ca, în articole viitoare, să prezentăm principiile metodologice care stau la baza investigației noastre, precum și argumentele în favoarea poziției adoptate de noi în privința originii și structurii acestui idiom. Aceste articole constituie baza unei viitoare lucrări de proporții mai mari care își propune să trateze ,,Organizarea structurii în papiamentu — baza spaniolă".

0.3.1. În prezent, papiamentu se vorbește în Curazao, Aruba și Bonaire, insule din arhipelagul Sotavento (Antilele Mici), care, împreună cu alte trei insule mai mici, Sint Martin, Sint Eustatius și Saba, alcătuiesc Indiile Occidentale Olandeze sau Antilele Olandeze, cu un teritoriu de cca 1 000 km^2 și o populație de 210 000 locuitori [6]. Din 1954, Indiile Occidentale Olandeze, cu capitala Willemstad, au statut de teritoriu autonom în cadrul regatului olandez.

Studii recente au scos la iveală faptul că în secolele al XVIII-lea — al XIX-lea papiamentu a fost folosit nu numai în Antilele olandeze, ci și de nuclee de negri provenind din Curazao, precum și de descendenții acestora stabiliți în regiunea Antilelor și nordul Americii de Sud : Puerto Rico, Cuba și Venezuela, și, probabil, și în alte teritorii din aceeași regiune [7].

1. Teorii privind originea limbii papiamentu

1.0. Lucrările nelingvistice, de cultură generală (dicționare, enciclopedii) conțin informații contradictorii și în mare măsură confuze despre papiamentu. Acesta este definit ca fiind ,,holandés chapurreado por los indígenas de las Indias Occidentales" (olandeză vorbită stricat de indigenii din Indiile occidentale), ,,español corrompido" (spaniolă coruptă), ,,negro español" (negro-spaniolă), ,,una jerga a base, principalmente, de un castellano simplificado" (un jargon bazat, în principal, pe o castiliană simplificată), ,,a mixture of Dutch, Spanish, English, French, Portuguese, African and Indian" (un amestec de olandeză, spaniolă, franceză, portugheză, limbi africane și indigene), ,,un idioma compuesto, principalmente, de elementos castellanos y holandeses" (un idiom format, în principal, din elemente castiliene și olandeze) (apud van Wijk, *Orígenes*, p. 169), ,,dialecto castellano hablado en Curazao" (dialect castilian vorbit în Curazao) [8], ,,lenguaje criollo neproportugués mezclado con voces españolas y holandesas" (limbaj creol negro-portughez, amestecat cu cuvinte spaniole și olandeze) [9], ,,idioma o lengua criolla de Curazao" (idiom sau limbă creolă din Curazao) [10]. S-a afirmat chiar că papiamentu nu ar fi o limbă, ci un *patois* (cf. van Wijk, *ibid.*).

Potrivit datelor cunoscute pînă acum, cea mai veche definiție dată limbii papiamentu o datorăm părintelui Alexius Schabel, misionar în Venezuela și Columbia, care, într-una din scrierile sale (1704), definește papiamentu ca o formă a spaniolei (cf. van Wijk, *ibid.*, Rona, *Elementos*, f.p.).

1.1. Dacă în ultimele decenii lingviștii au ajuns la concluzia unanimă că papiamentu este o limbă creolă, în schimb, așa cum am arătat (vezi **0.3.**), problema originii sale, care se

[6] Potrivit datelor din *Mic dicționar enciclopedic*, București, 1972, p. 1041 (vezi **Antilele olandeze**).
[7] Cf. Granda, *Papiamento Hispan.*, p. 15.
[8] Cf. *Pequeño Larousse Ilustrado*, Buenos-Aires, Paris, 1968.
[9] Cf. *Larousse Universal, Diccionario enciclopédico en tres volúmenes*, Paris, Buenos-Aires, 1962.
[10] Real Academia Española, *Diccionario de la lengua española*, XIX^a ed., Madrid, 1970.

înscrie în sfera mai amplă a originii limbilor creole, continuă să dea naştere la discuţii şi opinii contradictorii.

1.1.1. În 1928, Rodolfo Lenz ajunge la concluzia că papiamentu s-a format pe baza unei c r e o l e n e g r o p o r t u g h e z e adusă de sclavii negri de pe coastele occidentale ale Africii. La formarea acestei limbi au contribuit, în primul rînd, spaniola vorbită în Antile şi pe coasta Venezuelei şi, mai tîrziu, olandeza. El subliniază că stratul cel mai vechi al idiomului papiamentu este portugheza (cf. Lenz, *Papiamento*, p. 194—195). ,,Sămînţa portugheză (cuvîntul) cade pe pămîntul african (modul de gîndire şi exprimare a limbilor negre) şi creşte un arbore (jargonul negroportughez cu care trebuie să se acomodeze toţi negrii transportaţi în corăbiile portugheze). În funcţie de limba europeană predominantă în locul de destinaţie, pe acest trunchi negroportughez au fost altoite elemente spaniole, franceze, engleze sau olandeze. Numai aceste ramuri altoite se cultivă, dar seva care le hrăneşte păstrează caracterele solului african, în modul de a articula şi de a gîndi (gramatica)''[11].

1.1.2. Wagner (*Amer. sp.*, p. 151) şi Zamora Vicente (*Dialectologia*$_2$, p. 442) susţin un punct de vedere asemănător cu al lui Lenz. Ambii afirmă însă că această creolă negroportugheză adusă în Curazao suferă, în special de la începutul secolului al XIX-lea, un puternic proces de decreolizare şi castilianizare.

1.2. Lenz (*Papiamento*, p. 41) arată că negroportugheza ajunsese să fie o limbă destul de cristalizată, fixată (,,fija''), încă de la începutul secolului al XVI-lea. Trăsăturile acestei limbi se pot vedea pînă în ziua de azi, din America Centrală pînă în Indochina — afirmă el, schiţînd, astfel, ,,avant la lettre'', teoria monogenetică privind limbile creole.

1.2.1. Teoria monogenetică a fost prefigurată, în timp, în mai multe studii, dar a fost formulată cu claritate şi dezvoltată abia în ultimul deceniu[12]. În legătură cu originea limbii papiamentu, această teorie a fost adoptată şi sprijinită de Granda (*Tip. criolla*, p. 13), Navarro Tomás (*Obs. papiamento*, p. 188), van Wijk (*Orígenes*, p. 181). Aceştia consideră că la baza idiomului papiamentu, ca şi la baza celorlalte creole se află o protocreolă afroportugheză formată pe coasta occidentală a Africii şi răspîndită apoi, în secolul al XVI-lea, de către navigatorii şi neguţătorii portughezi, din America pînă în Extremul Orient.

1.2.1.1. În studii mai recente, Granda[13] revine asupra teoriei afroportugheze, sau a unei U r - K r e o l e (cf. Granda, *Tip. criolla*, p. 13) unice, considerînd că diversificarea limbilor creole se produce încă pe teritoriul african. Deci nu se poate vorbi de o protocreolă unică, ci de mai multe subdialecte ale acestei creole afroportugheze. Ca urmare, în anumite condiţii, o limbă creolă poate păstra trăsături structurale direct derivate dintr-un dialect creol afroportughez existent într-o zonă geografică determinată (cf. *Procedencia africana*, p. 2).

1.2.1.2. Navarro Tomás şi van Wijk susţin că papiamentu s-a format pe baza afroportughezei aduse de negri sclavi în Curazao, fără intervenţia sau participarea spaniolei. Împreună cu Granda, ei aplică teoria r e l e x i f i c ă r i i propusă de Stewart[14], afirmînd că cea mai

[11] Lenz, *Papiamento*, p. 80.

[12] Cf. Robert Wallace Thompson, *A Note on Some Possible Affinities between the Creole Dialects of the Old World and those of the New*, în R. B. Le Page (Ed.), *Proceedings of the Conference on Creole Languages Studies* — Creole Language Studies II, Londra, 1961, p. 107—113; B. Pottier, *La formation des parlers créoles*, în *V Coloquio Internacional de Estudos Luso-Brasileiros (Coimbra, 1963). Actas*, Coimbra, 1966, p. 373—379; M. Valkhoff, *Studies in Portuguese and Creole, with Special Reference to South Africa*, Johannesburg, 1966; K. Whinnom, *The Origin of the European Based Creoles and Pidgins*, în ,,Orbis'' XIV (1965), nr. 2, p. 509—527.

[13] *Procedencia africana*; *Estado hablas criollas*.

[14] Cf. William A. Stewart, *Creole Languages in the Caribbean*, în Franck A. Rice (Ed.), *Study of the Role of Second Languages in Asia, Africa and Latin America*, Washington, 1962, p. 34—53.

mare parte a elementelor lexicale ale acestei creole au fost înlocuite cu elemente lexicale spaniole, printr-un proces de decreolizare şi hispanizare care a început în secolul al XVII-lea (cf. van Wijk, *Origenes*, p. 176) şi s-a intensificat în secolul al XIX-lea.

1.3. Teoria poligenetică, complet opusă, a fost adoptată, de asemenea, cu privire la papiamentu de mai mulţi lingvişti.

1.3.1. Antoine Maduro[15] analizează lucrarea lui Lenz, scoţînd în evidenţă o serie de contradicţii şi erori cu privire la formarea şi caracteristicile idiomului papiamentu. Maduro consideră că papiamentu este de origine spaniolă, aducînd ca argumente numeroase explicaţii dialectale pentru fenomene din papiamentu. Rona (*Elementos*, f. p.) afirmă că argumentele respective nu sînt convingătoare, deoarece, interpretată astfel, limba papiamentu ar arăta ca un mozaic format din cuvinte aparţinînd tuturor dialectelor vechi şi moderne ale spaniolei[16].

1.4. O altă opinie privind originea limbii papiamentu este exprimată de Fokker[17], care consideră că acest idiom s-a format ca urmare a contactului direct dintre conchistadorii spanioli şi populaţia indigenă din Curazao, Aruba şi Bonaire.

1.5. Cercetătorul olandez van Balen[18] apreciază că baza papiamentului este exclusiv portugheza adusă în Curazao de sefardiţii refugiaţi din Olanda sau Brazilia, unde se stabiliseră iniţial, după expulzarea lor din Portugalia la sfîrşitul secolului al XV-lea.

1.6. Rona (*Elementos*, f.p.) consideră că papiamentu este rezultatul unui proces de creolizare a spaniolei vorbite într-o zonă sau regiune hispanofonă, probabil Curazao şi Aruba. Nu este o limbă importată, ci autohtonă, născută ca urmare a aplicării unei gramatici africane (coasta Guineei) la un lexic spaniol (zona Caraibilor). Ulterior, papiamentu a suferit influenţa portughezei, olandezei şi englezei, într-o măsură relativ mică, precum şi un proces de rehispanizare, pe baza spaniolei din Venezuela.

2. Analiza teoriilor

2.1. *Teorii privind originea spaniolă*

Ne propunem, în cele ce urmează, să expunem punctul nostru de vedere asupra teoriilor prezentate, oprindu-ne mai ales la argumentele extralingvistice, etnoistorice. Aşa cum am mai arătat (vezi **0.3.**), în studii ulterioare ne vom ocupa de argumentele lingvistice aduse în sprijinul diverselor teorii.

2.1.1. După părerea noastră, este neîndoielnic faptul că, în urma contactului dintre conchistadorii spanioli şi populaţia indigenă din Curazao (şi, probabil, şi din Aruba, Bonaire), a luat naştere, într-o primă etapă, o spaniolă „coruptă", care, după mai bine de un secol de dominaţie spaniolă, s-a impus, ca dealtfel în întreaga Americă hispanică, într-o formă destul de corectă, datorită presiunii normei metropolitane. Este meritoriu faptul că Fokker a avut în vedere şi elementul indigen, aproape complet subestimat sau neglijat în majoritatea studiilor de creolă (cf. Vintilă-Rădulescu, *Fact. internes*, p. 813). Nu putem însă desconsidera nici aportul limbilor africane, în primul rînd, şi al celorlalte (portugheză, olandeză, engleză), aşa cum face el.

[15] *Observacion i apuntenan tocante* ***El Papiamento*** *di Dr. Rodolfo Lenz*, Curaçao, 1967 (apud Rona, *Elementos*, f.p.).

[16] Nu am putut consulta studiul lui A. Maduro şi ne vedem obligaţi să cităm părerile lui Rona, păstrînd însă o atitudine rezervată faţă de ele.

[17] *Het Papiamentsch of basterd-spaan der West Indiësche Eilanden*, in *Tijdschr. voor Nederlandsche Taal en Letterkunde*, 1914 (apud Lenz, *Papiamento*, p. 328, nota 1).

[18] *Papiamentoe en Portugees* (apud van Wijk, *Origenes*, p. 170).

2.1.2. În privința teoriei lui Maduro (v. **1.3.1.**), argumentele sale, considerate în ansamblu, dau impresia de eterogenitate. Considerăm că la baza unei comparații între papiamentu și spaniolă trebuie să se afle o limbă spaniolă cu trăsături bine definite, și anume spaniola conchistadorilor din secolul al XVI-lea (cf. Rona, *Elementos*, f.p.).

2.1.3. În ceea ce privește teoria susținută de Rona, după părerea noastră, aceasta supraestimează rolul limbilor africane. Rona afirmă că gramatica africană a fost aplicată la lexicul spaniol. Nu ni se pare, însă, potrivit să vorbim de o gramatică africană. Datorită caracterului eterogen al sclavilor negri sosiți în America (deci și în Curazao), numai elementele comune unui grup sau familii de limbi africane puteau juca un rol în constituirea limbilor creole (cf. Vintilă-Rădulescu, *loc. cit.*). Același caracter eterogen ne determină să nu acceptăm teoria propusă de Granda (v. **1.2.1.1.**), de care ne vom ocupa cu altă ocazie, potrivit căreia, o limbă creolă poate conserva trăsăturile lingvistice transmise direct de un subdialect afroportughez.

Pe de altă parte, gradul de cultură al sclavilor africani, limba acestora aveau oare un nivel suficient de ridicat pentru a se impune spaniolei? Este știut că spaniola secolelor al XVI-lea — al XVII-lea se bucura de un incontestabil prestigiu cultural.

În ceea ce ne privește, considerăm că se poate vorbi de o certă influență africană în cazul limbii papiamentu, dar nu credem că gramatica acestei limbi este africană, în ciuda superiorității numerice a sclavilor negri.

2.2. *Teorii privind originea portugheză*

2.2.1. Nu stăruim asupra teoriei lui Balen (vezi **1.5.**), pe care nu o cunoaștem în amănunțime. Cu toate acestea, putem afirma că e greu de acceptat ideea că portugheza vorbită de numărul relativ mic de sefardiți stabiliți în Curazao a servit ca bază pentru viitoarea limbă creolă. Pe de o parte, primul val de evrei portughezi refugiați sosesc în Curazao în a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Or, la 1704, papiamentu era deja considerată o modalitate lingvistică diferită de limbile europene cunoscute și folosite în zona Caraibilor. Este de presupus, deci, că s-a format cu mult înainte de a doua jumătate a secolului al XVII-lea (cf. Granda, *Papiamento Hispan.*, p. 7, nota 13). Pe de altă parte, nu putem accepta că limba vorbită în Curazao ar fi putut fi complet înlocuită de portugheza sefardită.

2.2.2. Apărătorii originii portugheze a papiamentului, fie că e vorba de Lenz, Wagner, Zamora Vicente (v. **1.1.1.**, **1.1.2.**), fie de adepții teoriei protocreolei afroportugheze, Navarro Tomás, van Wijk (v. **1.2.1.2.**), sau Granda (v. **1.2.1.1.**), aduc aproape aceleași argumente extralingvistice în favoarea teoriei lor. Ei afirmă că, după ce Curazao și celelalte insule au fost cucerite de olandezi (1634), garnizoana spaniolă și cea mai mare parte a populației indigene s-au refugiat în Venezuela. În 1635, în Curazao mai trăiau doar 75 de aborigeni, iar în 1695 aceștia dispăruseră aproape complet (cf. van Wijk, *Origenes*, p. 170), ceea ce face ca spaniola să dispară, să fie, practic, eliminată din aceste teritorii (cf. van Wijk, *op. cit.*, p. 174; Navarro Tomás, *Obs. papiamento*, p. 188; Lenz, *Papiamento*, p. 328, nota 8).

Pe de o parte, e puțin probabil ca populația indigenă vorbitoare de spaniolă (cf. van Wijk, *Origenes*, p. 170), datorită stăpînirii spaniole de peste un secol, să fi fost evacuată în întregime sau aproape în întregime. Pe de altă parte, este știut că, încă din primele momente ale cuceririi olandeze, misionari spanioli predicau, în mod clandestin, credința catolică populației negre. În 1699, în Aruba existau vorbitori de spaniolă, botezați catolic de către misionari de pe coasta Venezuelei (cf. van Wijk, *Origenes*, p. 176). O dovadă a continuității elementului autohton (hispanofon, cum am văzut) este faptul că papiamentu păstrează atît unele indigenisme, cît și unele trăsături lingvistice spaniole care nu pot fi explicate printr-o influență ulterioară a spaniolei venezuelene.

În sfîrșit, încă din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, negrii proveniți din Curazao vorbeau papiamentu (cf. Granda, *Papiamento Hispan.*, p. 7), identificat ca o modalitate a spaniolei (v. **2.2.1.**). Or, acceptînd ideea unei protocreole afroportugheze, ar însemna că papiamentu s-a format abia după 1640, cînd insulele sînt cucerite de olandezi și începe importul masiv de sclavi africani.

Ni se pare interesant de menționat, de asemenea, faptul că la 1627, părintele Alonso Sandoval, în lucrarea sa, *De instauranda Aethiopum salute*, arăta : „ahora nosotros entendemos y hablamos con todo género de negros y naciones con nuestra lengua española corrupta, como comunmente la hablan todos los negros"[19]. După părerea noastră, existența unei spaniole corupte — mijloc de comunicare între spanioli și sclavii negri pe coasta Venezuelei ne îndreptățește să presupunem existența unei asemenea limbi și în alte teritorii hispanofone din zona Caraibilor[20].

3. Concluzii

După cum am văzut, opiniile cu privire la originea și trăsăturile caracteristice ale idiomului papiamentu sînt destul de diverse și de contradictorii. Din analiza teoriilor expuse mai sus se poate desprinde punctul nostru de vedere în legătură cu originea limbii papiamentu. Considerăm că papiamentu este o *limbă creolă, descendentă directă a spaniolei* (l i m b ă m a m ă) vorbită în Curazao în perioada dominației spaniole, așa cum afirmă și Maduro (vezi **1.3.1.**), Fokker (v. **1.4.**) și Rona (vezi **1.6.**). În timp, această limbă a suferit un proces de transformări, datorate, în primul rînd, propriei sale e v o l u ț i i i n t e r n e, și, în al doilea rînd, i n f l u e n ț e l o r e x t e r n e : limbile africane, portugheza, olandeza și, în mai mică măsură, engleza.

Pe baza materialelor consultate, a concluziilor la care au ajuns o serie de lingviști și a unor fapte observate de noi, vom încerca să demonstrăm cu argumente lingvistice, în articole următoare, continuitatea spaniolei în Antilele olandeze.

ABREVIERI

Granda, *Hablas criollas*	Germán de Granda, *Sobre el estudio de las hablas „criollas" en el área hispánica*, în „Thesaurus" XXIII (1968), extras.
Idem, *Tip. criolla*	Germán de Granda, *La tipologia criolla de dos hablas del área lingüística hispánica*, în „Thesaurus" XXIII (1968), extras.
Idem, *Cimarronismo*	Germán de Granda, *Cimarronismo, palenques y hablas „criollas" en Hispanoamérica*, în „Thesaurus" XXV (1970), p. 448—469.
Idem, *Procedencia africana*	Germán de Granda, *Sobre la procedencia africana del habla „criolla" de San Basilio de Palenque (Bolivar, Colombia)*, în „Thesaurus" XXVI (1971), p. 84—94.

[19] ... „acum ne înțelegem și vorbim cu orice fel de negri și națiuni cu limba noastră spaniolă coruptă, așa cum o vorbesc, în mod curent, toți negrii" (P. Alonso Sandoval, *De instauranda Aethiopum salute*, Sevilla, 1627, apud Germán de Granda, *Un temprano testimonio sobre las hablas „criollas" de Africa y América*, în „Thesaurus" XXV (1970), p. 6.

[20] Granda interpretează acest fragment ca fiind un argument în favoarea teoriei protocreolei portugheze, relexificată în diferite arii lingvistice cu limba suprastratului politic (cf. Granda, *op. cit.* în nota 19). Ne propunem să analizăm, cu alt prilej, această interpretare.

Granda, *Estructuras ling.*	Germán de Granda, *Estructuras lingüísticas y relación genética en un habla „criolla" de Hispanoamérica*, în „Filología" XVI (1972), p. 119–133.
Idem, *Estado hablas criollas*	Germán de Granda, *Estado actual y perspectivas de la investigación sobre hablas criollas en Hispanoamérica*, în „Anuario de letras" X (1972), extras.
Idem, *Papiamento Hispan.*	Germán de Granda, *Papiamento en Hispanoamérica (Siglos XVII–XIX)*, în „Thesaurus" XXVIII (1973), p. 1–13.
Lenz, *Papiamento*	Rodolfo Lenz, *El papiamento. La lengua criolla de Curazao*, Santiago de Chile, 1928.
Navarro Tomás, *Obs. papiamento*	Tomás Navarro Tomás, *Observaciones sobre el papiamento*, în NRFH VII (1953), nr. 1–2, p. 183–189.
Rona, *Elementos*	José Pedro Rona, *Elementos españoles, portugueses y africanos en el papiamento*, în „Watapana" III (1971), nr. 3, Nimega, fără număr de pagină.
Vintilă-Rădulescu, *Fact. internes*	Ioana Vintilă-Rădulescu, *Le rôle des facteurs internes dans la formation des idiomes créoles*, în *Actes du Xe Congrès International des Linguistes, Bucarest, 28 Août–2 Septembre 1967*, București, 1970, p. 813–818.
Wagner, *Amer. sp.*	Max Leopold Wagner, *Lingua e dialetti dell'America Spagnola*, Florența, 1949.
van Wijk, *Orígenes*	H. L. A. van Wijk, *Orígenes y evolución del papiamentu*, în „Neophilologus" XLII (1958), p. 169–182.
Zamora Vicente, *Dialectología$_2$*	Alonso Zamora Vicente, *Dialectología española*, ed. a II-a, Madrid, 1967.

Iunie 1974

DAN MUNTEANU
Institutul de lingvistică
București, Spiru Haret 12

V. A. ZVEGINCEV, **Jazyk i lingvističeskaja teoria**, Izdatel'stvo Moskovskogo Universiteta, 1973, 248 p.

O carte de o incontestabilă importanţă pentru orientarea în labirintul actual al concepţiilor contradictorii în ştiinţa noastră. Autorul a fost în stare să le cuprindă pe toate în cîmpul său de vedere şi acest lucru singur ar fi suficient ca să-i acordăm toată stima noastră. Mă grăbesc să adaug însă că, lucru şi mai important, analiza pe care o face aduce lumină în cele mai multe probleme.

În introducere se expun ideile generale ale autorului : limba ocupă un loc de frunte în procesul cunoaşterii, ceea ce sileşte lingvistica „să iasă din ungherul liniştit şi paşnic în care s-a ţinut prin tradiţie" (p. 3). Dar pentru a cunoaşte natura limbii şi a-i defini funcţia, e necesară o teorie (p. 4). Teoria lingvistică depăşeşte cadrul intereselor propriu-zise ale studiului limbii, deşi nu se confundă cu filozofia în general (p. 5). Să ne ferim de extremităţi, de exemplu trebuie împăcate metodele tradiţionale cu cele structurale, primele avînd fără îndoială merite mari (p. 8—9). Nu e adevărat că ar fi două ştiinţe diferite, fără raporturi între ele (p. 12).

Nu am intenţia să discut aici toate faptele care sînt examinate în carte[1], ci numai două puncte, unde părerile mele diferă de ale autorului.

După mine, se exagerează cînd se acordă teoriei rolul de iniţiator în materie de cercetare (vezi de exemplu p. 34—35). Se poate vorbi de apariţia unei ştiinţe atunci cînd există mijlocul de a dovedi că ceea ce susţin reprezentanţii ei e adevărat. Întîi se pune problema : ce vrei să afli, apoi cum poţi dovedi că ai găsit soluţia justă. E bună metoda cu care afli ceva nou şi interesant. Iar teoria cred că se formează numai după ce, pe cale empirică, s-au adunat fapte dovedite ca exacte. Bineînţeles, odată formată, teoria capătă rol conducător pentru cercetarea în continuare pe aceeaşi linie.

La p. 63—64 se spune că metoda comparativă nu e specifică pentru lingvistică şi a fost împrumutată de la lingvistică de alte ştiinţe. Desigur, orice metodă poate fi ici şi colo folosită de cineva din afară, dar prin aceasta nu se poate spune că încetează de a fi specifică ştiinţei care a creat-o. S-a vorbit de Cuvier ca de un înaintaş al metodei comparative. Evident, se poate stabili o oarecare analogie între anatomia comparată şi gramatica comparată, dar e sigur că cea din urmă e altceva decît cea dintîi. Pe de altă parte, cînd s-a încercat să se aplice metoda comparativă la etnografie, folclor etc., rezultatele n-au putut satisface, deoarece acolo nu-şi găsea locul „arbitrarul", care e esenţial pentru reconstrucţia lingvistică, iar aceasta, la rîndul ei, este un fapt unic în ştiinţă.

Trecînd peste aceste observaţii, trebuie să recomand citirea cărţii, care va aduce tuturor un nepreţuit ajutor.

Iunie 1974

AL. GRAUR

Facultatea de limbi romanice, clasice şi orientale

Bucureşti, Edgar Quinet 5—7

[1] O dare de seamă amănunţită a fost publicată în RRLi (1974), nr. 2, p. 297—303, de Ludmila Farcaş ; eu însumi am discutat unele idei din carte într-un articol care va apărea în RRLi, 6/1974.

VALERIA GUŢU ROMALO, **Sintaxa limbii române. Probleme şi interpretări**, Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1973, 208 p.

1. Cartea Valeriei Guţu Romalo are ,,o destinaţie în primul rînd didactică", adresîndu-se profesorilor de română şi studenţilor, şi reprezintă o încercare de a stabili ,,o punte de legătură" între teoria gramaticală şi predarea sintaxei în şcoală. Dat fiind numărul mic de lucrări de sintaxă destinate învăţămîntului şi numărul şi mai redus de lucrări care-şi propun realizarea unei legături între teoria gramaticală şi predarea gramaticii în şcoală, este neîndoielnică utilitatea lucrării Valeriei Guţu Romalo, cu atît mai mult cu cît vine din partea unui cadru didactic cu bogată experienţă în activitatea de predare şi cu adîncă şi largă cunoaştere a teoriei sintactice generale.

2. Punctul de vedere teoretic exprimat în această carte este extrem de constructiv pentru sintaxa actuală, cînd asistăm la confruntarea, uneori cu vehemenţă, a multor metode şi direcţii de cercetare, între care se ridică adesea ,,bariere" de netrecut, existînd o aparentă imposibilitate de ,,comunicare".

Autoarea pleacă de la o atentă şi detaşată confruntare a celor două direcţii principale din sintaxa modernă : direcţia analitică şi direcţia generativă (în special, transformaţională) şi ajunge la concluzia că, indiferent de vehemenţa cu care se subliniază deosebirile dintre cele două direcţii, ,,între ele nu există un raport contradictoriu", ,,cele două direcţii nu se exclud, ci se completează" (p. 24). Cele două direcţii reprezintă ,,două faze în evoluţia ştiinţei, etapa teoretică presupunînd-o cu necesitate pe cea de acumulare, care îi furnizează observaţiile" (p. 15). Gramatica transformaţională ,,înglobează — într-un mod sau altul, eventual cu unele rectificări — datele obţinute de gramatica taxonomică" (p. 24) şi ,,obligă la o reexaminare a partiţiilor, chiar la o rafinare a clasificărilor taxonomice" (p. 24). Pe de altă parte, ,,gramatica transformaţională sugerează cercetărilor analitice modalităţi noi de abordare a faptelor, făcînd posibilă includerea în descriere a unor aspecte care altădată nu puteau fi cuprinse" (p. 24).

Deci ceea ce caracterizează această lucrare din punct de vedere teoretic este o viziune mai conciliantă, care atrage atenţia asupra aportului ştiinţific pe care cele două tipuri de sintaxă şi-l datoresc unul altuia şi, implicit, asupra ,,continuităţii", şi nu a ,,rupturii", dintre ele. Această viziune generală explică poziţia cărţii din punct de vedere teoretic şi, de asemenea, unele aspecte metodologice.

Aşa cum subliniază autoarea, lucrarea are ,,caracter analitic şi prin aceasta se situează alături de gramatica clasică şi de cea structurală (taxonomică), dar recurge uneori la procedee s u g e r a t e (sublinierea autoarei — V.G.R.) de gramatica transformaţională" (p. 5). În consecinţă, într-o descriere de tip analitic, autoarea introduce modalităţi de investigare de tip transformaţional : alături de p r o b a s u b s t i t u ţ i e i, modalitate specifică descrierii analitice, autoarea utilizează t e s t u l d e t r a n s f o r m a r e, modalitate sugerată de transformaţionalism. De asemenea, din lucrare se desprind cîteva idei de provenienţă, evident, transformaţională : ideea că înţelegerea anumitor construcţii presupune luarea în consideraţie a unei structuri mai profunde, diferite de cea superficială supusă direct analizei, sau ideea că multe construcţii sintactice sînt înrudite între ele, derivînd unele din altele şi că abordarea lor izolată, pe lîngă un dezavantaj privind economia descrierii, ar pricinui şi însemnate pierderi în înţelegerea fenomenelor sintactice.

3. Din punctul de vedere al descrierii sintaxei limbii române, obiectivul fundamental al cărţii este definirea şi descrierea poziţiilor sintactice. P o z i ţ i a s i n t a c t i c ă este noutatea conceptuală a lucrării Valeriei Guţu Romalo, acest concept fiind esenţial pentru înţelegerea modului de abordare a sintaxei în această carte. Sintaxa Valeriei Guţu Romalo este, în linii generale, o sintaxă funcţională, care dă seamă de funcţiile sintactice (în terminologia autoarei *poziţii sintactice* ale limbii române. Orice enunţ este o totalitate de poziţii sintactice, iar poziţia sintac-

tică este o clasă de substituţie, cuprinzînd unităţi lingvistice (indivizibile sau divizibile) care participă la acelaşi tip de relaţie şi ocupă acelaşi loc (de termen regent sau de termen dependent) în cadrul relaţiei. Poziţia sintactică acoperă conceptul de *parte de propoziţie* din sintaxa tradiţională. Dar, în timp ce părţile de propoziţie din sintaxa tradiţională sînt definite neomogen, criteriile fiind diferite de la o parte de propoziţie la alta, iar definiţiile fiind, în ansamblu, preponderent semantice, poziţiile sintactice sînt definite formal, avîndu-se în vedere criterii de acelaşi tip, strict gramaticale. În esenţă, intenţia autoarei este de a r e e v a l u a clasele tradiţionale din punctul de vedere al achiziţiilor teoretice ale sintaxei moderne, în special ale sintaxei structurale. Autoarea îşi propune să urmărească în ce măsură clasele tradiţionale îşi justifică existenţa şi din perspectiva exigenţelor sintaxei structurale, în ce măsură, din această perspectivă, ele se pot menţine sau trebuie să fie corectate.

4. În organizarea lucrării *Sintaxa limbii române. Probleme şi interpretări* se disting clar două părţi: o primă parte de teorie sintactică generală (capitolele *Enunţul*, *Relaţii*, *Modalităţi de manifestare a relaţiilor în comunicare*, *Organizarea enunţurilor*) şi partea a doua, o descriere a poziţiilor sintactice, descriere care, cu excepţia atributului, acoperă toate domeniile sintaxei româneşti.

5. În prima parte a cărţii este elaborată o teorie a enunţului, deosebit de utilă din punctul de vedere al sintaxei româneşti, unde există puţine lucrări care privesc enunţul ca unitate fundamentală la nivel sintactic.

O teorie a enunţului nu se poate realiza, însă, în afara unei teorii a relaţiilor sintactice, trăsătura esenţială a enunţului fiind „organizarea lui internă". Aşa se explică faptul că două din capitolele lucrării sînt destinate unei ample analize a relaţiilor sintactice. Autoarea distinge *relaţia referenţială*, exterior lingvistică, de *relaţiile interne*, care pot fi *de succesiune* sau *structurale (= sintactice)*. Dintre cele două tipuri de relaţii interne, autoarea atrage atenţia asupra relaţiilor structurale, pe care le consideră cu mult mai importante decît celelalte, dat fiind caracterul lor semantic relevant (relaţiile structurale sînt purtătoare de informaţie semantică). Autoarea face o clasificare a relaţiilor structurale, esenţial în distingerea tipurilor de relaţii fiind „testul de omisiune" (= „substituţie cu zero"). Această clasificare încorporează elementele discuţiei clasice (hjelmsleviene) privind relaţiile sintactice şi adaugă la acestea elemente noi, originale. Astfel, pe lîngă relaţia de *interdependenţă* şi de *dependenţă unilaterală*, autoarea distinge *dependenţa dublă* şi *nondependenţa*, nondependenţa cuprinzînd relaţia *de repetare* şi pe cea de *echivalenţă*. Deosebirea dintre relaţia de repetare şi cea de echivalenţă se plasează exclusiv la nivel referenţial.

Autoarea realizează o descriere a diferitelor modalităţi de manifestare a relaţiilor sintactice, încercînd să evalueze fiecare modalitate în ansamblul limbii române. Găsim în această carte observaţii privind topica: pe de o parte, sînt indicate restricţiile sintactice de topică (cazurile de topică fixă), iar, pe de altă parte, cazurile de topică liberă, deci cazurile în care topica este purtătoare de informaţie semantică. Găsim, de asemenea, observaţii asupra pauzei şi intonaţiei şi asupra reflexului grafic al acestora, punctuaţia. Flexiunea este urmărită şi ea, mai ales în manifestarea de acord şi de recţiune. Se aduc precizări privind acordul, delimitîndu-se strict acordul de cazurile de coincidenţă întîmplătoare între informaţia morfologică a două cuvinte. În relaţia de dependenţă, acordul se limitează exclusiv la acordul adjectivului (cu funcţie de atribut, nume predicativ şi predicativ suplimentar) cu un nominal. Deci, cazurile de coincidenţă dintre numărul şi genul unui substantiv (cu funcţie de nume predicativ sau predicativ suplimentar) şi alt nominal nu se datoresc acordului, ci identităţii referenţiale, ceea ce explică nerealizarea acordului în unele situaţii (ex. ***Noi*** *sîntem* ***poporul***, *Au ales-o* ***ministru***). În relaţia de interdependenţă, acordul se limitează la relaţia dintre pronumele personal subiect şi verbul la mod personal; în celelalte cazuri, deci în situaţia unui subiect exprimat prin substantiv, prin altfel de pronume decît cel personal, prin infinitiv sau supin, nu se poate vorbi de acord

verbul nerepetînd informația de persoană de la subiect, deoarece subiectul nu include în informația sa gramaticală indici de persoană.

Alte modalități de manifestare a relațiilor sintactice urmărite de autoare sînt : elementele de relație (= prepozițiile, conjuncțiile, pronumele și adjectivele relative, adverbele relative), articolele, articolele semiindependente, dubla exprimare a complementului direct sau indirect.

Concluzia autoarei este că sînt extrem de puține cazurile în care o relație sintactică se exprimă printr-un singur mijloc din cele enumerate. De obicei asistăm la un cumul de modalități de expresie, ceea ce asigură „dezambiguizarea" enunțului.

6. Teoria enunțului și teoria relațiilor sintactice servesc autoarei pentru realizarea obiectivului fundamental al cărții : definirea și descrierea pozițiilor sintactice. Pozițiile sintactice sînt definite și delimitate pe baza unor trăsături de natură strict gramaticală, evitîndu-se considerațiile semantice de orice fel.

Cazul, ca modalitate de definire, asigură distingerea a două poziții sintactice : poziția de *complement direct*, avînd ca trăsătură definitorie acuzativul-regim al verbului, și cea de *complement indirect*, avînd ca trăsătură definitorie dativul-regim al verbului. Cazul asigură, de asemenea, distingerea și a unei alte situații sintactice, caracterizate prin nominativ-regim al verbului. Această situație sintactică acoperă trei din clasele tradiționale : subiect, nume predicativ, predicativ suplimentar. Delimitarea acestora se face pe baza altor caracteristici gramaticale, și anume acordul, care permite distingerea poziției *subiect* de celelalte două poziții. Subiectul impune predicatului forma de persoană și număr, în timp ce celelalte poziții nu influențează forma predicatului. În interiorul acestor ultime poziții, delimitarea se face pe baza distincției structură „fundamentală" / structură „derivată". Poziția *nume predicativ* face parte dintr-o structură fundamentală, în timp ce poziția *predicativ suplimentar* face parte dintr-o structură derivată.

Complementul din sintaxa tradițională este neomogen din punctul de vedere al caracteristicilor formale, distingîndu-se în interiorul lui mai multe clase, în funcție de posibilitățile de substituție sau în funcție de opoziția structură fundamentală / structură derivată. Pe baza posibilităților de substituție diferite, autoarea delimitează pozițiile sintactice *circumstanțial de loc*, *circumstanțial de timp*, *circumstanțial de mod*, *circumstanțial cantitativ*, *circumstanțial de cauză* și *de scop*, toate aceste poziții sintactice avînd în comun caracteristica substituției cu clasa adverbului, iar fiecare în parte fiind caracterizată prin substituția cu un a n u m i t adverb. Pe baza distincției structură fundamentală / structură derivată, autoarea delimitează pozițiile *complement opozițional*, *complement cumulativ*, *complement de excepție*, *complement sociativ*, care prezintă în comun participarea la o structură derivată, dar care se deosebesc între ele printr-o modalitate proprie de derivare. Poziția sintactică *complement de agent* se definește formal prin calitatea morfologică a termenului regent și prin elementul introductiv, iar poziția sintactică *complement prepozițional* se definește prin imposibilitatea substituției cu un adverb și prin particularități de regim al verbului, în sensul că verbul selectează, în aceste construcții, prepoziția.

Raportarea inventarului de poziții sintactice la clasele tradiționale scoate în evidență faptul că, în cea mai mare parte, se păstrează clasele tradiționale. Există, însă, și diferențe, ca de ex. : 1) autoarea consideră numele predicativ ca poziție sintactică distinctă, neînglobîndu-l în componența predicatului ; 2) consideră complementul prepozițional ca poziție sintactică aparte, deosebindu-l de complementul indirect ; 3) consideră complementul nonpersonal dintr-o construcție cu dublu complement (ex. *El mă învață* **gramatică**) ca poziție sintactică distinctă de complementul direct ; 4) consideră complementul cantitativ ca poziție sintactică aparte, nesubordonîndu-l modalului ; 5) consideră circumstanțialul de cauză și de scop ca poziție sintactică unică.

În ansamblu, aceste deosebiri nu sînt numeroase. Noutatea cărții Valeriei Guțu Romalo nu trebuie redusă la inventarul de clase (de poziții sintactice), ci trebuie căutată,

în primul rînd, în modalitatea fundamental nouă de abordare a claselor tradiţionale.

7. Cartea Valeriei Guţu Romalo se impune atenţiei nu numai prin viziunea de ansamblu, ci şi prin elementele de descriere propriu-zisă a sintaxei limbii române.

Descrierea sintaxei limbii române se organizează pe poziţii sintactice. Autoarea înregistrează, pentru fiecare poziţie, întreaga clasă de substituţie, inclusiv realizarea propoziţională, stabilind restricţiile de selectare a fiecărui membru al clasei. Autoarea are prilejul să ia în discuţie numeroase probleme de sintaxă românească şi să-şi expună opinia în legătură cu multe chestiuni dificile şi controversate. Statutul locuţiunilor verbale, statutul verbelor modale, vocativul — subiect al imperativului, „subiectul cu prepoziţie", complementul direct cu altă prepoziţie decît *pe*, complementul intern, exprimarea dublă a complementului direct şi indirect, dativul posesiv, adverbele predicative, predicatele impersonale de tipul *Mi-e cald (foame, sete, frig), E toamnă (dimineaţă, noapte)*, citez numai cîteva din problemele mult discutate în sintaxa românească în legătură cu care Valeria Guţu Romalo îşi expune un punct propriu de vedere.

Autoarea nu o dată priveşte limba în dinamica ei, soluţiile fiind influenţate de acest mod da abordare (este concludent punctul de vedere în legătură cu locuţiunile verbale, p. 127—128, în legătură cu verbele modale, p. 129, sau în legătură cu adverbele „predicative", p. 141—142).

8. Aşa cum subliniază autoarea, descrierea realizată în această carte „nu pretinde a fi exhaustivă" (p. 208), deoarece obiectivul fundamental nu este obţinerea unei descrieri complete şi definitive a sintaxei limbii române, ci propunerea unei modalităţi de abordare esenţial diferite faţă de cea tradiţională. Aşa se explică faptul că lucrarea nu se bazează pe excerptare de material, ci pe încorporarea, într-o nouă viziune, a rezultatelor unor lucrări de sintaxă mai noi sau mai vechi. Autoarea însăşi atrage atenţia asupra faptului că schema (construcţia) propusă poate fi „rafinată" şi „completată" prin confruntarea cu o mai mare varietate de fapte.

9. Pe linia acestei observaţii privind posibilitatea de rafinare, de perfectare a schemei, supunem discuţiei cîteva situaţii, pentru a căror interpretare ni se pare mai potrivită o altă soluţie decît cea propusă de autoare.

— Delimitarea poziţiei sintactice *complement circumstanţial* se face pe baza posibilităţii de substituţie cu o întreagă clasă morfologică : clasa adverbului ; distincţia în interiorul acestei poziţii, între diversele tipuri de circumstanţiale, se face prin posibilitatea de substituţie cu un a n u m i t formativ adverbial. Atîta vreme cît deosebirea dintre adverbele de loc, de timp, de mod nu are şi un suport gramatical, ci numai unul de conţinut, nu credem că subclasele stabilite în interiorul poziţiei sintactice *complement circumstanţial* au relevanţă gramaticală.

— Poziţia sintactică *predicativ suplimentar* se defineşte „ca fiind realizabilă printr-un nominativ subordonat ocurent într-o structură derivată" (p. 146) ; poziţia *nume predicativ* se defineşte prin „posibilitatea de a fi realizată printr-un nume (substantiv, substitut al substantivului, adjectiv) în nominativ, un nume care nu impune verbului (spre deosebire de nominativul subiect) caracteristici de acord" (p. 134). În legătură cu numele predicativ, autoarea subliniază că „numele predicativ are în vedere acelaşi „referent" ca subiectul" (p. 134).

Definiţiile celor două poziţii sintactice lasă necuprinse în descriere situaţii de tipul *Ei îmi spun Ion, Ei îmi zic Ion, Ei mă numesc Ion, Ei au denumit noul produs teron, Ei mă strigă Ion, Ei m-au botezat Ion, El şi-a intitulat cartea „Răscoala"* sau o situaţie de tipul *Tăcerea înseamnă supunere.* În primul caz, deşi apare un nominal subordonat, implicînd în structură un alt nominal, el nu satisface total nici definiţia numelui predicativ, nici definiţia predicativului suplimentar. Nu satisface definiţia numelui predicativ, deoarece acest nominal nu este în nominativ (el nu

acceptă substituţia cu un pronume personal în nominativ), iar, pe de altă parte, el implică în enunţ un alt nominal decît subiectul: un nominal-obiect indirect sau un nominal-obiect direct. Nu satisface nici definiţia predicativului suplimentar, deoarece nu este în nominativ şi, în plus, apare într-o structură „fundamentală", şi nu „derivată". În construcţia *Tăcerea înseamnă supunere*, nominalul *supunere* nu satisface nici una din cele două definiţii, deoarece şi în acest caz nu este posibilă substituţia cu un pronume personal în nominativ, deci nu se poate proba prezenţa nominativului.

— Criteriul structură „fundamentală" / structură „derivată" (pentru distingerea poziţiilor nume predicativ / predicativ suplimentar) este, pentru anumite situaţii, prea vag, necesitînd unele precizări. Ni se pare insuficient în cazul unui nominal subordonat care, deşi prezent într-o structură „derivată", n-a rezultat din transformare; transformarea din care s-a obţinut structura „derivată" n-a afectat poziţia sintactică a nominalului în discuţie. De ex., construcţiile *Îmi zice Ion, Îmi spune Ion, Mi se zice Ion, Mi se spune Ion, Mă numesc Ion* sînt „derivate", fiind obţinute prin aplicarea unor transformări: o transformare de nedefinire a subiectului, în cazul construcţiilor *Îmi zice Ion, Îmi spune Ion*, o transformare impersonală, în cazul construcţiilor *Mi se zice Ion, Mi se spune Ion*, şi o transformare reflexiv-pasivă, urmată de una de nedefinire a agentului, în cazul construcţiei *Mă numesc Ion*. Dar nici una din aceste transformări nu afectează natura constituentului *Ion*: el păstrează aceeaşi poziţie sintactică şi în structura de bază, şi în cea de suprafaţă.

— În legătură cu observaţiile autoarei de la p. 135 privind interpretarea construcţiilor cu *a părea* (tipul *Femeia pare întristată*) ca „primare", şi nu „derivate", credem că există multe temeiuri de a le considera „derivate", cu observaţia că nu sînt obţinute din *Femeia pare* şi *Femeia este întristată*, ci sînt obţinute din *Pare că femeia este întristată*. Din această interpretare rezultă că nominalul *întristată* este predicativ suplimentar (fiindcă apare în structură „derivată"), şi nu nume predicativ.

— În legătură cu observaţiile autoarei de la p. 148, credem că verbul *a alege* apare în două enunţuri diferite ca mod de generare: pe de o parte, în enunţuri ca cele citate de autoare *Oaia a ales-o grasă, Colaboratorii ţi-i alegi deştepţi*, enunţuri obţinute prin transformare din *Îţi alegi o oaie, care oaie este grasă*, iar, pe de altă parte, apare în enunţuri ca *Ei l-au ales pe Ion deputat, Ei l-au ales pe Ion preşedinte*, generate din structuri de bază ca *Ei au ales un deputat, care deputat este Ion*. Primul tip se înscrie în seria de construcţii *Hainele le are noi, Ochii i-a ridicat visători*, iar celălalt tip se înscrie în seria *Ei l-au desemnat director, Ei l-au numit director, Ei l-au votat deputat*. Puţine sînt verbele care pot suporta ambele transformări şi, deci, care pot apărea în ambele tipuri de construcţii.

10. Asemenea observaţii sînt menite să detalieze, să perfecteze schema propusă de autoare, dar nu afectează principiile schemei în ansamblu. Construcţia, în ansamblu, se caracterizează prin puritate şi acurateţe conceptuală. Cartea Valeriei Guţu Romalo oferă un model de sintaxă funcţională a unei limbi particulare, extrem de util pentru gramatica românească, unde abordarea pe părţi de propoziţie (pe funcţii sintactice) este modalitatea curentă de a face sintaxă, ea apărînd în orice gramatică şi la orice nivel. Cartea este de un real ajutor învăţămîntului filologic de toate gradele, ea oferind o nouă viziune asupra „părţilor de propoziţie" şi a „propoziţiilor" şi sugestii preţioase pentru predarea lor în şcoală.

Mai 1974

GABRIELA PANĂ DINDELEGAN
Facultatea de limbă şi literatură română
Bucureşti, Edgar Quinet 5–7

MAURICE DAVAN, MARCEL COHEN, MAURICE LALLEMAND, **Dictionnaire du français vivant**, Paris-Bruxelles-Montréal, Edit. Bordas [1972], XVII + 1338 p.

Titlul însuși spune, prin „vivant", că ne găsim în fața unei opere lexicografice diferită de toate cele de pînă acum consacrate limbii franceze (și nu numai ei). Punctul de plecare al autorilor a fost convingerea că dicționarele predecesorilor, chiar cînd sînt excelente, conțin numeroase cuvinte care nu mai circulă și, în schimb, lasă la o parte, cu voință sau nu, altele, poate și mai numeroase, care trăiesc în toată plenitudinea unei vieți reale. Și nu e vorba, bineînțeles, de dicționarele-tezaur și nici de cele istorice, ai căror autori sînt, prin natura operei lor, obligați să înregistreze și cuvinte „moarte". Primul și al treilea dintre alcătuitorii lucrării de față au avut, în parte mai au, o îndelungată activitate în învățămînt sau legată strîns de învățămîntul propriu-zis. Au pornit, deci, de la experiența lor personală atunci cînd s-au hotărît să întocmească un dicționar care să corespundă necesităților de exprimare și de înțelegere în primul rînd ale elevilor, începînd cu cei din ultimele clase ale școlii elementare. Cît despre foarte cunoscutul lingvist Marcel Cohen, cine nu știe că preocupările sale principale, mai cu seamă de la ultimul război încoace, merg oarecum paralel cu ale colaboratorilor lui, în sensul că studiază limba franceză contemporană tocmai din (sau și din) punctul de vedere al existenței ei reale, dacă mă pot exprima astfel. (Cf. seria de lucrări cu titlul general *Regards sur la langue française*.)

Scopul și mijloacele de realizare a acestui dicționar sînt prezentate de autori în primele opt pagini, foarte concentrate, ale introducerii. Iată titlurile paragrafelor : Selectarea cuvintelor ; Prezentarea (lor) ; Redactarea articolelor ; Etimologiile ; Vîrsta cuvintelor ; Geografia lor ; Cuvinte proprii unui mediu special ; Pronunțarea cuvintelor ; Informații de ordin gramatical ; Omonime și paronime ; Ordinea prezentării sensurilor ; Explicarea cuvintelor ; Sinonime și „contrarii" (= antonime) ; Observații ortografice și alte indicații preventive. Nu-i greu de văzut că, în linii mari, autorii au procedat la fel cu predecesorii lor sub aspectul strict tehnic al lucrării. (Nici nu era posibil alt procedeu decît cel consacrat de tradiția lexicografică, impus, adică, de natura intimă a unui dicționar.) Deosebiri există totuși, nu multe, dar esențiale. Încep cu unele dintre ultimele titluri : omonime, paronime, sinonime, antonime, ortografie. Aș putea adăuga informațiile de ordin gramatical și pronunțarea, care, chiar dacă ne întîmpină și în alte dicționare, în cel de față ocupă un loc foarte important. Cum se explică prezența acestor lucruri, care nu sînt de domeniul lexicografiei în sensul strict al termenului? Aflăm din primul alineat al introducerii : „Il s'agit donc d'un d i c t i o n n a i r e à l ' u s a g e d e t o u t l e m o n d e, et en particulier des enfants à partir de l'âge de lire et de comprendre seuls". Partea finală a citatului ne trimite la activitatea profesională a doi dintre autori (vezi cele spuse mai sus). Cît privește cuvintele subliniate de ei înșiși, trebuie să arăt, pe baza lecturii cîtorva articole mai bogate, că și un specialist are de învățat sau, cel puțin, de adăugat la ceea ce știe deja unele lucruri fie și de amănunt, utilizînd cu atenție acest dicționar. (Și nu intervine, cum s-ar părea, decît în mod cu totul subsidiar, faptul că, în cazul meu, este vorba de o limbă străină.)

Autorii s-au gîndit, înainte de toate, să î n v e ț e pe viitorul cititor al operei lor tot ce trebuie în legătură cu cuvintele înregistrate de dînșii. Toate titlurile enumerate mai înainte a c e s t scop îl urmăresc, odată realizate în ce privește conținutul pe care îl exprimă. Așa se explică detaliile de ordin gramatical, fonetic etc. și, mai cu seamă, gruparea materialului lexical pe familii. Acest ultim aspect este extrem de important și constituie, nu ca idee, ci ca fapt, una dintre marile noutăți ale dicționarului. Voi ilustra această apreciere cu ajutorul unui exemplu : *chef* (p. 218). Se dă etimologia, după aceea lista tuturor cuvintelor înrudite genealogic (*achever, biceps, caboche, cabot, cachalot, cadeau, cadet, camail, cap, capitaine, capital, capitan, capitation, capiteux, capiton, capitoul, capituler, caporal, chapiteau, chapitre, cheptel, chevaine, chevet,*

décapiter, derechef, occiput, précipiter, recapituler, triceps), urmată de sensurile și de compusele lui *chef (couvrechef, chef d'État, sous-chef, chef d'orchestre*, [ingénieur] *en chef)* și de locuțiunile în care apare acest cuvînt. Bineînțeles, toți membrii familiei lexicale figurează în dicționar la locul determinat de ordinea alfabetică. Referindu-mă la caracterul didactic, în sensul recomandabil al termenului, mărturisesc deschis și aș zice cu bucurie (bucuria învățării !) că șase dintre cuvintele puse în paranteză îmi erau necunoscute, unele și ca însemnare, iar fiecare, ca etimologie. Și doar nu sînt un începător !

Alte două inovații, foarte interesante, se leagă una — cea mai importantă din punctul de vedere al naturii dicționarului, cf. titlul ! — de alegerea cuvintelor pe care urmează să le cuprindă el pentru a-și atinge scopul, cealaltă, de ilustrarea sensurilor cu ajutorul citatelor. Despre cea dintîi ni se vorbește la p. VII, unde aflăm că autorii s-au condus în munca de selectare a materialului lexical după două criterii : 1. eliminarea cuvintelor de prisos (ținînd seamă de faptul că e vorba de un dicționar al francezei v i i), deci nu vom găsi în coloanele lui termeni desueți, neuzitați, savanți de strictă specialitate (se dau exemple pentru fiecare categorie), la care se adaugă toată terminologia școlară, bine cunoscută oricui — aici au intervenit, ca factor decisiv, experiența celor doi autori foști profesori și faptul că opera lor se adresează, înainte de toate, elevilor și foștilor elevi, deci cvasi tuturor celor care o vor utiliza ; 2. introducerea oricărui cuvînt necesar pentru înțelegerea limbii c u r e n t e (scrisă și vorbită), cu noutățile ei pînă la cele mai recente, dacă ele apar în presă, la radio etc. (se dau exemple), plus argoul ,,familiar'' (termenii argotici care au încetat de a aparține exclusiv argotizanților). În ce privește al doilea criteriu, este clar că el nu poate fi aplicat în mod ireproșabil, dat fiind caracterul lui nu spun subiectiv, ci numai de apreciere. Teoretic, nu i se poate aduce nici o obiecție serioasă. Deoarece acest dicționar este, cum rezultă, indirect și, deocamdată, parțial din cele arătate pînă aici, o adevărată enciclopedie lingvistică — și aceasta, repet, din cauza publicului pe care îl are în vedere — autorii i-au adăugat, la sfîrșit, cîteva tabele cu numele de locuri (și ale locuitorilor), cu cele de popoare și cu adjective derivate de la numele unei serii de personaje cunoscute. Tot în partea finală se găsește un al doilea supliment, acesta și mai strîns legat de natura pur lingvistică a dicționarului. El constă din listele următoare : 1. omonime ; 2. paronime ; 3. cuvinte omografe (neomonime) ; 4. principalele proverbe ale limbii franceze ; 5. cuvinte, locuțiuni și turnuri caracteristice francezei vorbite în Belgia, Canada și Elveția romandă ; 6. numeralele ; 7. conjugările. Aceste anexe întăresc, dacă ar mai fi nevoie, caracterul enciclopedic (ca expresie, nu ca conținut) și pe cel didactic (în sens favorabil) ale operei în discuție.

Cît despre a doua inovație fundamentală — e vorba de ilustrarea sensurilor cu ajutorul citatelor —, prima constatare este suprinzătoare și, bineînțeles, neplăcută din punctul de vedere al lexicografiei tradiționale. Acest dicționar n u are citate propriu-zise, culese, adică, din texte. Dacă nu uităm că el trebuie, în intenția autorilor, să conțină lexicul francezei v i i, înlocuirea citatelor prin e x e m p l e alcătuite pe baza limbii reale este nu numai logică, ci și obligatorie. Nu vreau să susțin — ar fi absurd — că citatele din scrieri literare și științifice nu reprezintă în linii mari realitatea lingvistică din momentul elaborării lor, dar forma scrisă individuală a unei limbi pierde ceva din ,,viața'' pe care a avut-o în mintea scriitorului sau a savantului în momentul așternerii ei pe hîrtie și, prin aceasta, nu corespunde decît parțial realității lingvistice de după elaborarea operei respective. Să nu uităm apoi că acest dicționar are scopul, cum am mai spus, să î n v e ț e pe cititorii lui (în mare majoritate elevi) cum să întrebuințeze cuvintele, în primul rînd semantic vorbind, spre a se conforma astfel limbii reale, limbii vii. Curiozitatea, aparentă, crește cînd constatăm că, în loc să se definească noțiunea exprimată de un cuvînt, se dă exemplul întocmit de autori. De pildă : *acte*[1]. 1. *On vous jugera d'après vos*

[1] Se dă pronunțarea, apoi etimologia și se face trimitere la *agir*.

actes = ce que vous faites. *Syn.* action. V. agissement. S'emploie souvent avec un complément : *acte de courage, acte d'autorité*, etc. 2. „*Le Cid" est une tragédie en cinq actes* = parties principales séparées entre elles par un intervalle appelé *entracte*... Mă opresc aici, pentru că nu am şi nici nu pot avea intenţia să reproduc întreg articolul, care ocupă 4 1/4 coloane (cu întreaga lui familie, în felul arătat mai sus la *chef*). Pentru înţelegerea metodei — aş adăuga, din punctul meu de vedere, şi pentru aprobarea ei — ceea ce am reprodus aici mi se pare suficient şi totodată absolut convingător în sensul afirmaţiei mele. O comparaţie cu alte dicţionare se impune oarecum. Ce găsim în *Petit Robert*? Fiind vorba de o lucrare lexicografică tradiţională, foarte apreciată, dealtfel, nu-i necesar să descriu modul de alcătuire a articolelor. Cuvîntul *acte* este tratat în două rubrici (şi, evident, numai el, fără membrii familiei lui, cărora li se consacră articole speciale pentru fiecare). Motivarea separării celor două sensuri fundamentale (unul echivalent cu al lui *action*, celălalt, termen tehnic de teatru) este dublă : cronologică (primul apare cu peste două secole mai devreme) şi etimologică (*actum*, resp. *actus*). Ne putem întreba dacă această separare se justifică, întrebare la care aş răspunde, mai degrabă, deşi nu cu toată convingerea, negativ. Pentru unele nuanţe semantice (în cazul primului *acte*, căci al doilea are un singur sens propriu-zis), apar citate, destul de numeroase, dar numai dacă cuvîntul este atestat în opere literare. Este clar că acest dicţionar nu se adresează tuturor vorbitorilor şi cunoscătorilor limbii franceze, mai exact spus, nu-i „pentru toată lumea", ca cel analizat în recenzia de faţă. Sigur mi se pare faptul că elevii din ultimele, dacă nu chiar din toate clasele cursului elementar şi din primele ale liceului, nu pot utiliza cu folos „Micul Robert".

Ce-ar fi să avem şi noi un „Dicţionar al românei v i i ?" Sînt convins că bunii şi numeroşii noştri lexicografi l-ar putea face. În orice caz, necesitatea unei asemenea lucrări lexicografice nu poate fi pusă la îndoială. Dimpotrivă.

Iunie 1974 IORGU IORDAN

ANDRÉ MARTINET et HENRIETTE WALTER, **Dictionnaire de la prononciation française dans son usage réel** [Paris], France-Expansion, [1973], 932 p.

Precizarea *dans son usage réel*, care figurează în titlul lucrării, indică o trăsătură esenţială şi caracteristică a acesteia, subliniată, dealtfel, în *Prefaţa* semnată de André Martinet şi Henriette Walter : în timp ce alte dicţionare de pronunţare se întemeiază pe ideea că, în general, există — şi, prin urmare, recomandă — o singură rostire acceptabilă pentru fiecare cuvînt din limbă, autorii lucrării de care ne ocupăm, ţinînd seamă de faptul că„des recherches poursuivies au cours des trente dernières années ont montré que l'unité de la prononciation française était une vue de l'esprit et ne correspondait à rien de réel", adoptă următorul punct de vedere : „A ne donner, pour chaque mot, qu'une seule prononciation, on s'expose soit à perdre la confiance des usagers conscients que leur propre prononciation, différente de celle qui est proposée, est d'un prestige au moins égal, soit à faire croire à des gens moins surs d'eux-mêmes qu'il leur faut réformer la prononciation parfaitement acceptable qui est la leur" (p. 9).

Lucrarea a fost elaborată de un colectiv numeros (componenţa lui este arătată la p. 11), folosindu-se o metodă care, după ştiinţa noastră, reprezintă o noutate. S-a plecat de la un dicţionar de circa 50 000 de cuvinte şi s-a verificat dacă indicaţiile asupra pronunţării date în el coincideau sau nu cu indicaţiile din vreo zece alte lucrări consacrate pronunţării limbii franceze. În felul acesta au fost identificate aproximativ 10 000 de cuvinte care „puneau probleme" şi care, incluse în fraze, au fost pronunţate de mai

mulţi informatori (s-a reţinut materialul provenit de la 17 dintre ei), înregistrate pe bandă de magnetofon şi, apoi, transcrise fonetic. La cuvintele din această categorie se dau, în dicţionar, pentru fiecare variantă de pronunţare, siglele informatorilor (bărbaţi şi femei, între 20 şi 71 de ani, persoane cultivate „de résidence normale parisienne, mais d'une assez grande mobilité géographique", cum se arată la p. 9). Reproducem, pentru exemplificare, cinci dintre articolele de dicţionar consacrate cuvintelor care au constituit obiectul anchetei :

1. HÉROS *nm*
 'ero *(a → y)*
2. BUT *nm*
 byt(avwe) *(abcgjklnprtvx)*
 by(avwe) *(dmwy)*
3. FROMENTAL *nm*
 frɔmɑ̃tal *(abdgjnprvy)*
 frɔmɛ̃tal *(ckltw)*
 ? *(mx)*
4. SHILLING *nm*
 ʃiliŋ *(adgkmnpty)*
 ʃiliŋg *(rv)*
 ʃiliɲ *(wx)*
 ʃlɛ̃ *(v)*
 ʃiliŋŋ *(b)*
 angl. (cjl)
5. RECEVOIR *v*

(ilfolə)rəsəvwar	[œ] [œ]	*(agjknrtvx)*
	[Ø] [Ø]	*(wy)*
	[ə] [ə]	*(lp)*
(ilfolə)rəsəvwɑr	[œ] [œ]	*(c)*
	[œ] [Ø]	*(b)*
(ilfolə)rəsvwar	[ə]	*(m)*
(ilfolə)rəsvwɑr	[ə]	*(d)*
(ilfolə)rsəvwar	[Ø]	*(w)*

După cum se poate observa, alături de cuvinte asupra pronunţării cărora toţi cei 17 informatori au fost de acord *(héros)* — şi, evident, alături de cele care nu au intrat în obiectul anchetei —, apar cuvinte cu foarte multe variante (în exemplul 5 ele sînt clasificate în tipuri şi subtipuri, acestea din urmă fiind stabilite după modul de realizare a lui „*e* muet"). Cînd este cazul, se dă o indicaţie asupra contextului (exemplele 2 şi 5), se arată că unii informatori au refuzat să pronunţe un cuvînt necunoscut de ei sau cunoscut numai sub forma scrisă (exemplul 3; menţionăm, cu titlu de curiozitate, că litera *m* corespunde informatorului... André Martinet) sau, cînd cuvîntul în cauză este străin (englezesc, în exemplul 4), se arată (fără transcriere) că unii informatori l-au pronunţat ca în limba de origine.

Pentru o ilustrare mai cuprinzătoare a lipsei de unitate în pronunţarea francezei contemporane, adăugăm la exemplele date mai sus alte cîteva, extrase printr-un sondaj (lectura paginilor 101, 201, 301, 401 şi 501) : [e] sau [ɛ] în penultima silabă a lui *araignée* ; [o] sau [ɔ] în *arborescence* ; [a] sau [ɑ] în silaba finală a lui *jacquard* ; [ɔ] sau [ɔ̃] în *dot* ; [ɲ] sau [nj] în *araignée* ; vocală sau semivocală în partea iniţială a cuvîntului *chuintante* : [ʃyɛ̃tɑ̃t], [ʃɥɛ̃tɑ̃t] ; [ə] sau „zero" în *arc-boutant* : [arkəbutɑ̃], [arkbutɑ̃] (de remarcat că vocala neutră apare cu „rol de lubrifiant" — după expresia lui André Martinet, *Économie des changements phonétiques. Traité de phonologie diachronique*, [Berna, 1955], p. 107 — nu numai în grupurile de consoane din cuvintele compuse : lăsînd la o parte cazurile de tipul lui *recevoir*, menţionăm că sintagma *ours blanc* a fost pronunţată [ursəblɑ̃] de 11 informatori ; cf. rom. *alt*[ă]*cine*, *opt*[î]*sprezece*, citate de Sextil Puşcariu, « Dacoromania » VII (1931—1933), p. 13, în legătură cu rolul vocalelor „vicarii" în limba română). Două pronunţări ale unui cuvînt se întîlnesc cîteodată la acelaşi vorbitor ; pentru *fait* din *c'est un fait* s-au obţinut, în cursul anchetei, următoarele răspunsuri : [fɛt] — 10 informatori, [fɛ] — 4 ; [fɛt] şi [fɛ] — 3 (vezi şi *shilling* şi *recevoir*, citate mai sus).

Introducerea (p. 13—53), nesemnată, cuprinde o amplă prezentare a dicţionarului (p. 13—36 ; aici se dau detalii asupra anchetei, se fac observaţii interesante asupra unor aspecte ale foneticii francezei contemporane şi se consacră un paragraf trăsăturilor fonologice generale care pot fi degajate prin analiza materialului provenit de la informatori), fişele persoanelor anchetate (cu date amănunţite din care nu lipseşte enumerarea trăsăturilor fonetice şi fonologice specifice) şi un „apendice" referitor la chestiuni de grama-

tică. Înainte de corpul propriu-zis al dicționarului, găsim, la p. 54, explicarea unor detalii de ordin tehnic și o listă a convențiilor și simbolurilor folosite în transcrierea fonetică (în legătură cu aceasta e de observat că — în contradicție cu lămuririle de la p. 13—14 — în partea introductivă a dicționarului se folosesc adesea barele oblice în transcrierea fonetică ; vezi, de exemplu, următorul pasaj de la p. 21, unde este vorba de sunete, nu de foneme, ceea ce ar fi cerut folosirea parantezelor drepte : ,,Cet *-o-* se prononce /o/ ou /ɔ/, voire /ɔ̈/...").

În paragraful intitulat *Critique des données de l'enquête* (p. 25—27) al *Introducerii*, autorii înșiși recunosc valoarea, într-un anumit sens, limitată a datelor extrase din fraze citite. Aceste date sînt însă, oricum, deosebit de prețioase (regretăm doar, împreună cu autorii — vezi p. 10 —, că nu a fost posibil să se includă în lucrare și numele proprii).

Dintr-un pasaj pe care l-am reprodus la începutul acestei recenzii și din alte pasaje ale *Introducerii* rezultă că, în intenția autorilor, dicționarul se adresează unui public vast, francez și străin (vezi, de exemplu, p. 26 și, respectiv, p. 28 : ,,le public assez vaste que nous voudrions atteindre" ; ,,nous nous adressons à un public de langues premières très diverses"). După toate probabilitățile, o parte dintre cititori vor fi de părere că lucrarea ar fi trebuit să le ofere, cu privire la pronunțarea multor cuvinte, răspunsuri precise la întrebarea ,,cum este mai bine?". Autorii nu și-au propus însă acest lucru ; mai mult, ei consideră că ,,il n'y a pas en France de prononciation, au sens où nous l'entendons ici, qui soit positivement prestigieuse" (p. 17 ; prestigioasă ar fi pronunțarea care ar merita să fie singura recomandată sau, cel puțin, preferată față de altele). Prin urmare, s-a urmărit să se stabilească ,,les latitudes de variation" în cadrul unei pluralități de pronunțări ,,bune", cele care nu atrag atenția : ,,Les bonnes prononciations sont celles qui passent inaperçues, les mauvaises celles qui soudain vous rappellent, ne serait ce qu'à un niveau très inférieur de la conscience, que votre interlocuteur est de telle origine, nationale, géographique ou sociale" *(ibidem)*.

În ciuda celor arătate, lucrarea va aduce, fără îndoială, servicii și cititorilor la care ne-am referit mai sus. *Dictionnaire de la prononciation française dans son usage réel* este însă, înainte de toate, o lucrare fundamentală pentru lingviștii pe care îi interesează fonetica și fonologia limbii franceze contemporane.

Iunie 1974

ANDREI AVRAM

Centrul de cercetări fonetice și dialectale
București, Calea Victoriei 194

JEAN-LOUIS FOSSAT, **La formation du vocabulaire gascon de la boucherie et de la charcuterie**, Etude de lexicologie historique et descriptive, Ouvrage publié avec le concours des Professionnels du bétail et des viandes, Toulouse, Imprimerie Menard, 1971, 387 p. (= **Equipe de recherche concertée du lexique technique de l'économie du bétail et des viandes ; Linguistique et dialectologie, Langage et Société**).

Lucrarea reprezintă teza de doctorat susținută de autor, în decembrie 1969, la Facultatea de litere și științe umane a Universității din Toulouse. Ea marchează, totodată, punctul de plecare al unor cercetări organizate în cooperare de către lingviști, profesori din învățămîntul tehnic profesional și veterinari, asupra lexicului tehnic folosit în economia vitelor și a cărnii. Aceste cercetări se efectuează de către E.R.C.V (Equipe de recherche concertée du lexique technique de l'économie du bétail et des viandes).

Autorul lucrării a avut ca obiectiv să stabilească corpusul gascon al lexicului tehnic al măcelarilor și mezelarilor și, totodată, să

pună bazele lexicului tehnic meridional din domeniul economiei vitelor şi a cărnii.

Considerînd că mijloacele tradiţionale ale lexicografiei sînt insuficiente pentru a evidenţia complexitatea diverselor relaţii dintre termeni — ceea ce constituie punctul sensibil al componenţei lexico-semantice — Jean-Louis Fossat a încercat să stabilească o metodă de explorare a acestui domeniu lexical foarte fluctuant. De aceea, aşa cum mărturiseşte autorul (vezi p. 10), au fost aplicate metodele reprezentării descrise în lucrarea lui Jacques Bertin, intitulată *Sémiologie graphique. Les Diagrammes. — Les réseaux — Les cartes* (Mouton et Gauthier Villars, 1967). Autorul a urmărit, pe de o parte, crearea şi procedeele de formare a semnelor lingvistice, în sensul saussurian al termenului, iar pe de altă parte schimbările observate într-un sistem de semne considerate în trecut şi în stadiul actual.

Ideea acestei limitări a cercetării diacronice şi sincronice la domeniul lexical specializat al vocabularului gascon al măcelarilor şi mezelarilor aparţine profesorului Jean Séguy, care a oferit, în acest sens, un model de cercetare similară : *Les noms populaires de plantes dans les Pyrénées Centrales.*

Din totalitatea de unităţi lexicale uzuale ale corpusului tehnic gascon, autorul a extras : regulile formării acestui vocabular special ; „cheile" care comandă desemnarea „lucrurilor" (muşchi, oase, viscere) ; tendinţele de comportament ale vorbitorilor care folosesc acest limbaj tehnic ; importanţa relativă a caracterelor diacritice determinînd denumirile tehnice, mai ales cele referitoare la forma obiectului ; natura, modalităţile şi cauzele procesului lexicologic, plecînd de la descrierea subansamblelor, adică a substructurilor taxonomice a filierelor semantice izolate în circuitele lexicale descrise.

Lucrarea lui Jean-Louis Fossat cuprinde două părţi. În prima parte este urmărit sistemul lexical din punct de vedere istoric şi diacronic. Materialul pentru acest capitol a fost extras din documente, precum şi din fişierul de veche gasconă al Seminarului de lingvistică romanică de la Universitatea din Heidelberg, condus de profesorul K. Baldinger ; partea a doua a lucrării cuprinde studiul sincronic al lexicului gascon al măcelarilor şi al mezelarilor. Pentru acest studiu autorul a efectuat anchete în 277 de localităţi. Merită să subliniem faptul că anchetele au fost efectuate direct în abatoare, măcelării, săli frigorifice, pieţe, iar informatorii au fost selectaţi după un criteriu dublu : al competenţei dialectale şi al competenţei profesionale.

Anchetele s-au efectuat între anii 1962 şi 1968. Ele s-au făcut cu ajutorul unor planşe anatomice, adică pe baza unui album de imagini destinat a provoca reacţia verbală a subiectului mai mult printr-un stimul vizual decît printr-unul verbal. Adesea ancheta a fost înregistrată pe bandă de magnetofon ; autorul recunoaşte ca o deficienţă faptul că nu a înregistrat întotdeauna pe bandă de magnetofon, „trădînd" în acest punct metoda „anchetei directe" folosită de autorii ALG. În această a doua parte a lucrării, materialul cules este examinat sub unghiul etiologiei mişcărilor lexicului ; studiul termenilor tehnici înregistraţi se face în ordinea factorilor care au determinat mişcarea unităţilor lexicale. Sub fiecare factor principal izolat au fost clasate monografiile descriptive ale faptelor.

Întregul material al lucrării este prezentat într-o formă codificată, ceea ce, după părerea noastră, îngreuiază consultarea lucrării.

Studiul este însoţit de o bogată bibliografie (p. 14—28). Menţionăm, printre altele, că au fost excerptate şi alte atlase romanice (AIS, ALG, ALEA, ALR). Au fost excerptate, de asemenea, un mare număr de dicţionare, glosare, lexice etc. ; pentru domeniul „romanic oriental" figurează două lucrări : Battisti — Alessio, *Dizzionario etimologico italiano* şi *Glosar dialectal. Oltenia.* Semnalăm că, în bibliografie, la p. 25, lipseşte trimiterea completă — titlul etc. la această lucrare, ea apărînd numai sub abrevierea GLOS-OLTENIA. De asemenea, atunci cînd acest glosar a fost folosit, termenii nu au fost analizaţi întotdeauna corect. Astfel, la p. 160, sub punctul 2.5.3.10 din capitolul „fondul latin", unde se discută tipul MATTIA „intestin", se citează rom. *maţul cel orb* „caecum de l'homme et de l'animal", adică „l'intestin aveugle", cf. tipul ORBUS = CAECUM. La

acest exemplu se adaugă termenul *mătușoi* „plat préparé dans le caecum du porc", atestat în *Glosarul dialectal Oltenia,* ca fiind un derivat din lat. MATTIA. În realitate termenul *mătușoi* „mezel preparat din cecumul porcului umplut cu carne, grăsime și măruntaie de porc" a căpătat acest sens printr-o metaforă de la sensul „unchi"[1]; el este un derivat de la termenul *mătușă* + sufixul augmentativ — *oi*. Prin urmare, includerea lui *mătușoi* între termenii de tipul MATTIA nu se justifică.

Lucrarea *La formation du vocabulaire gascon de la boucherie et de la charcuterie* reprezintă un excelent studiu de lexicologie istorică și descriptivă. Format la școala de lingvistică și dialectologie de la Toulouse, Jean-Louis Fossat a reușit să îmbine în mod profitabil metodele dialectologiei și geografiei lingvistice cu cele ale lexicografiei și ale semanticii și cu principiile lingvisticii moderne în genere.

Iulie 1973

PAUL LĂZĂRESCU
Centrul de cercetări fonetice și dialectale
București, Calea Victoriei 194

[1] Pentru legătura dintre termenul *mătușoi* „unchi" și *mătușoi* „mezel...", vezi studiul lui Paul Lăzărescu, *Termeni referitori la preparate culinare în graiurile oltenești,* în SCL XVIII (1967), nr. 6, p. 621.

FRANCIS DE B. MOLL, **El habla de Mallorca**, Palma de Mallorca, 1973, 36 p.

În ciuda aspectului ei s-ar spune turistic, dacă ţinem seamă de ilustraţii, această broşură de 36 de pagini, format lexicon, de fapt un extras din *Historia de Mallorca*, este o lucrare ştiinţifică în toată puterea cuvîntului. Autorul ei, cel mai bun cunoscător, alături de A. Badia Margarit, al limbii catalane (cf., între altele, *Gramática histórica catalana*), prezintă, succint, dar suficient pentru romaniştii mai puţin familiarizaţi cu acest idiom iberoromanic, istoria şi starea actuală a dialectului mallorquin, variantă a catalanei peninsulare, transplantată în Baleare începînd din secolul al XIII-lea. Informaţia se bazează atît pe o cunoaştere ştiinţifică serioasă, cît şi pe una practică a faptelor lingvistice : limba maternă a lui F. de B. Moll este catalana, iar mallorquina el o vorbeşte de zeci de ani, întrucît trăieşte în Palma, centrul cel mai important al insulei principale din arhipelagul Balearelor.

În această scurtă prezentare a studiului de faţă nu este cazul să mă opresc asupra faptelor necaracteristice. Dealtfel, nici trăsăturile distinctive ale dialectului mallorquin nu pot fi luate în consideraţie absolut toate. Ca la orice arie lingvistică periferică, este de aşteptat să constatăm şi în aceasta stări de lucruri arhaice, în comparaţie cu cea centrală, existentă pe continent. Arhaismele sînt cu atît mai logice, cu cît Mallorca (la fel cu Balearele în general) este şi o zonă izolată, ca orice insulă, chiar dacă pe vremuri comunicarea pe mare se făcea, adesea, mai uşor decît pe uscat. Unele trăsături arhaice datează din epoca latină propriu-zisă, altele aparţin perioadei romanice, adică secolului al XIII-lea, cînd insula a fost recucerită din mîinile arabilor, şi celor imediat următoare. Interesant şi foarte preţios este faptul că la numai doi ani după eliberarea Mallorcăi (1230) s-a întocmit o „carte" (în latină, arabă şi catalană) cu numele şi originea locală a unui mare număr de participanţi la recucerire, care au fost răsplătiţi de rege prin acordarea de bunuri materiale, în primul rînd case. În felul acesta, se ştie că majoritatea luptătorilor în discuţie erau din Catalonia orientală şi numai relativ puţini din cea occidentală. Aceasta înseamnează că se poate face uşor şi precis compararea catalanei mallorquine cu cea peninsulară şi că, bineînţeles, se poate ajunge la rezultate convingătoare din punctul de vedere al istoriei limbii.

Trecînd peste fonetism, care, la fel ca în toate regiunile Romaniei, prezintă aspecte complexe şi nu rareori contradictorii, voi releva cîteva fapte din domeniul morfologiei. Astfel verbele clasei în *-ar* păstrează vechile finale *-am* şi *-au* la pers. 4 şi 5 ale indicativului prezent, spre deosebire de catalana continentală, în care ele sună *-em* şi *-eu*. Alături de această trăsătură arhaică, întîlnim una inovatoare, constatare nesurprinzătoare, căci nu există idiome exclusiv arhaizante sau exclusiv înnoitoare. Este vorba de tendinţa, destul de accentuată, de a evita omofonia dintre unele forme flexionare ale indicativului şi cele corespunzătoare ale subjonctivului, omofonie persistentă în Catalonia. Spre deosebire de graiurile (şi de limba standard) ale catalanei propriu-zise, mallorquina păstrează pe *-r* al infinitivului înaintea pronumelor personale neaccentuate *lo, los* sau, cel mult, îl preface în *l* : *Hem vingut a visitar-lo* (sau. . . *visital-lo*), faţă de cat. pen. *Hem vingut a visitá-l*. Fenomenul, de fapt fonetic (asimilare a lui *r* la *l* următor), are implicaţii morfosintactice. Aş mai aminti o particularitate, aceasta de ordin sintactic, şi anume : pronumele personal cu valoare de complement se aşează înaintea verbului, cînd acesta stă la imperativ : *m'escolti* (= sp. *escúcheme*), o inovaţie în comparaţie nu numai cu catalana peninsulară, ci şi cu limbile romanice în general.

În ce priveşte lexicul, comparaţia cu catalana continentală se face, parţial, pornind de la un microlexic fundamental, ceea ce uşurează înţelegerea situaţiei. Un amănunt

surprinzător la prima vedere, este existența cîtorva zeci de cuvinte arabe necunoscute (dispărute cu vremea) în graiurile catalane propriu-zise. O trăsătură arhaică, bineînțeles, explicabilă în și mai mare măsură decît altele asemănătoare, prin poziția periferică și izolată a acestei arii lingvistice. O listă de 68 de noțiuni cu denumirile corespunzătoare din subdialectele mallorquin, menorquin și ibize ilustrează concret unul dintre aspectele diferențiatoare ale lexicului catalan insular. Cel din Ibiza se deosebește mai mult atît de al catalanei continentale, cît și de al Balearelor propriu-zise, și în primul rînd tot din cauza așezării geografice.

Deși suprafața Balearelor este relativ mică, există deosebiri regionale numeroase și, unele, importante nu numai de la o insulă la alta (de adăugat și arhipelagul Ibizas), ci și în interiorul fiecăreia. Acestei situații, autorul îi consacră pentru a o descrie și explica, nouă pagini, pline de interes prin faptele discutate.

IORGU IORDAN

BARBARA SANDING, **Syntaktische Typologie der Schlagzeile. Möglichkeiten und Grenzen der Sprachökonomie im Zeitungsdeutsch**, München, Hueber, 1971, 176 p. (= **Linguistische Reihe**, vol. VI).

Titlurile articolelor de ziar pot oferi și ele un cîmp fertil de analiză a unor fapte de limbă. Evident, aceste fapte au un statut aparte, delimitat și condiționat de o serie de factori extralingvistici. Ele nu pot „exista” decît într-o situație de comunicare specială, în care, de obicei, ambii parteneri rămîn anonimi. Această situație cuprinde astăzi tot mai mulți reprezentanți ai unei comunități lingvistice, ceea ce face ca analiza întreprinsă de Barbara Sanding să cîștige în interes, cu atît mai mult cu cît cartea ei — de fapt teză de doctorat — ne oferă un model de descriere a unei realități lingvistice care se încadrează în fenomenul complex al comunicării.

Volumul este structurat în patru capitole — dacă facem abstracție de capitolul introductiv și de încheiere — și cuprinde o parte sincronică (primele trei capitole) și una diacronică. Dealtfel, aceasta din urmă are mai mult aspectul unei schițe privind dezvoltarea titlurilor de ziar începînd cu secolul al XVII-lea și pînă în zilele noastre. Acest lucru însă nu deranjează, ci, dimpotrivă, este în favoarea lucrării, fiindcă cititorul capătă astfel o imagine mai clară asupra modului în care au evoluat titlurile de ziar, descrierea diferitelor modele sintactice tipice pentru fiecare treaptă de dezvoltare făcîndu-se în raport cu structurile deja analizate.

Centrul de greutate al lucrării cade deci, după cum rezultă și din construcția ei, pe analiza tipologică a titlurilor de ziar din presa germană actuală. Materialul a fost cules din 21 de ziare centrale și regionale, dintre care unele cu profil special (de exemplu *Industriekurier*), sau făcînd parte din așa-numita presă de bulevard sau de senzație. Exemplele alese ni se par de cele mai multe ori sugestive. Pentru unele structuri sintactice am fi dorit însă o exemplificare mai amplă și, implicit, o discuție mai largă și mai convingătoare privind funcția sintactică a modelului descris (vezi, de exemplu, subcapitolele 2.2. : *Redundanz und Implikation, Ellipse, Sprachökonomie*, sau 2.9. : *Vollsatz und Kurzsatz*).

În introducere se pune întrebarea dacă astfel de formulări, cum sînt titlurile articolelor de ziar, pot fi considerate sau nu propoziții. Căutînd răspunsul într-o gramatică, el va fi, desigur, negativ. Dar nici pentru un vorbitor obișnuit asemenea construcții nu pot constitui „propoziții”, deoarece el nu va formula niciodată un enunț de tipul : *Gefährdete Olympiaflamme* sau *Blau-gelber Zusammenstoss* (ciocnire între o mașină de culoare albastră și una de culoare galbenă), sau *SSV Reutlingen-Bayern Hof O : l.* Întîlnind într-un ziar astfel de formulări, scoase în evidență din punct de vedere grafic, orice vorbitor-cititor le va accepta ca fiind „normale”, în ciuda faptului că sînt, în ceea ce privește forma lor, incomplete. Această formă este însă compensată de situația de comunicare în care

devine posibilă folosirea unor astfel de formulări, situaţie care (combinată cu o serie de date extralingvistice, cum ar fi : periodicitatea ziarului, data ori locul de unde a fost transmisă ştirea, pagina ori rubrica unde ea apare în ziar) ne ajută să înţelegem „corect" conţinutul mesajului transmis. În descrierea titlurilor de ziar trebuie deci să se ţină seamă de aspectul dublu al semnului lingvistic, lucru pe care cei ce critică acest limbaj al titlurilor articolelor de ziar îl uită de obicei, fiindcă au în vedere doar forma lui. Poziţia teoretică a autoarei este semnificativă în acest sens : „Die formale Analyse ist also unbefriedigend. Sie muss es sein, weil sie situationsgebundene Sprache aus ihrer Situationsgebundenheit zu lösen versucht. „Ellipsen" verlangen eine Betrachtung von Form und Inhalt, d.h. von Ausdrucks- und Inhaltsseite der Sätze..." (p. 18).

Modelele sintactice sînt descrise cu ajutorul teoriei valenţei (după Tesnière şi Heringer), combinată cu cea a clasemelor sintactice (în concepţia lui Pottier, Greimas şi Coseriu). În baza teoriei valenţei, orice titlu este considerat la început ca fiind o unitate sintactică completă, urmînd a se stabili apoi părţile eliminate în raport cu contextul gramatical şi informaţional, ca rezultat al economiei limbii.

După aceste considerente de ordin mai mult teoretic urmează descrierea propriu-zisă a titlurilor de ziar. Se discută mai întîi (capitolul 2) premisele ce concură la clasificarea lor în funcţie de structura sintactică specifică. Printre aceste premise, un rol deosebit îl joacă „implicaţia", care este privită în raport cu posibilităţile de economie, pe de o parte, şi cu construcţiile eliptice, pe de alta. Se constată că pe planul conţinutului sînt implicate o serie de sensuri semantice sau gramaticale care nu figurează în mod explicit pe planul expresiei. La acest factor se adaugă şi alţii, cum ar fi redundanţa, contextul, perspectiva cititorului, noutatea informaţiei etc., care, fiecare în parte sau în combinaţie cu un al doilea sau al treilea, poate determina un model sau altul.

În principal pot fi stabilite două feluri de titluri de ziare : titluri-propoziţii (Schlagzeilensatz) — care, la rîndul lor, se împart în propoziţii verbale şi propoziţii nominale, avînd fiecare diferite variante — şi titluri-teme ([Thema] Überschriften), care nu conţin o informaţie /+ nou/, ci au doar funcţia de a atrage atenţia cititorului asupra temei ce se discută sau se prezintă în articolul respectiv (de exemplu : *Goethe über die Deutschen*, care s-ar putea circumscrie în felul următor : *Aici se află... / este vorba despre...*).

Criteriul principal de delimitare între titlurile-propoziţii şi titlurile-temă îl constituie v a l o a r e a comunicativă sau de informaţie a construcţiei sintactice respective şi nu forma ei. Pe baza aceluiaşi criteriu se poate accepta şi teza conform căreia propoziţiile nominale sînt aşezate pe acelaşi plan cu cele verbale, fiindcă valoarea informaţiei transmise rămîne aceeaşi, indiferent de forma ei (comp. *Erneut „Starfighter" abgestürzt* cu *Neuer „Starfighter-Absturz*).

Faţă de aceste construcţii se disting şi alte tipuri, cum ar fi titluri-fragmente sau titluri cu părţi sintactice redundante (redundantă este de obicei forma finită a verbului). Autoarea consideră drept titlu-fragment acele sintagme în care părţile eliminate pe planul expresiei nu pot fi compensate prin „implicaţie" pe planul conţinutului. De exemplu, în *Identität geklärt*, informaţia este incompletă, fiindcă, 'identitate' necesită încă o determinare datorită valenţei sale. Titlurile-fragment şi cele cu părţi redundante se plasează la cei doi poli care marchează limitele inferioare şi superioare în ce priveşte economia limbii în titluri de ziar.

În general, numărul modelelor de titluri de ziar este destul de redus atît în ce priveşte forma enunţului (predomină propoziţiile enunţiative), cît şi în privinţa posibilităţii de folosire a diverselor categorii gramaticale, ca de pildă timpul, modul, persoana. Se întîlnesc, totuşi, şi titluri-propoziţii formulate ca întrebare sau îndemn. Aceste propoziţii apar însă în condiţii de întrebuinţare modificate, fapt ce are repercusiuni şi asupra conţinutului lor (Bedeutung). În cazul propoziţiilor interogative este implicat sensul de „poate" (fiind vorba de ştiri neconfirmate sau de nişte presupuneri), iar în cazul propoziţiilor impe-

rative, relaţia directă dintre vorbitor şi ascultător, care caracterizează astfel de construcţii, este înlocuită de o dorinţă sau o cerere cu caracter general.

Din cele discutate pînă aici rezultă că nu este suficient să constaţi ce anume s-a economisit în cutare sau cutare titlu. Mult mai important este să afli cauza care a dus la reducerea formală a titlurilor. Gramaticalitatea sau negramaticalitatea lor nu poate fi observată decît în strînsă legătură cu condiţiile speciale de comunicare în care sînt folosite, făcîndu-se astfel o delimitare între titluri de ziar şi tipuri de construcţii eliptice din alte situaţii de comunicare. (Unii lingvişti consideră drept propoziţii chiar şi titluri-adrese de pe clădiri sau firme, ca de exemplu : *Kreissparkasse*. Acest punct de vedere este, în orice caz, discutabil, iar argumentele pe care autoarea cărţii le aduce împotriva unei astfel de împărţiri — printre altele, elementul /+ nou/ sau /— nou/ al informaţiei — nu sînt în măsură să dea un răspuns convingător pentru lămurirea acestei probleme).

În continuare se trece la clasificarea sintactică a titlurilor de ziare după criteriul economiei limbii. În mod concret se analizează fiecare model în parte după principiile discutate şi elaborate în capitolul anterior, avîndu-se în vedere raporturile paradigmatice ce există între modele şi evidenţiindu-se legăturile formale şi de conţinut care le caracterizează. Nu vom trece aici în revistă toate modelele descrise în cadrul fiecărui tip sintactic, fiindcă procedeul este asemănător, fie că este vorba de propoziţii verbale sau nominale, de fragmente sau de titluri-temă. În funcţie de structura gramaticală sau semantică a titlului, diferă doar mobilul economiei.

În afara modelelor tipice de formare a titlurilor, analizate pe larg în lucrare, sînt discutate şi unele forme eliptice ocazionale, interesante ca structură, dar nu atît de frecvente (de exemplu subtitlurile).

Rezultă, în concluzie, că titlurile articolelor de ziar nu sînt formaţii lingvistice anormale, care se plasează în afara normelor generale ale gramaticii, ci, dimpotrivă, trebuie analizate în cadrul acestor norme, ca parte integrantă a „competenţei lingvistice în general" (p. 158). Ele se formează după anumite reguli bine determinate, dependente de o situaţie de comunicare specială, în care economia de mijloace gramaticale ori semantice joacă un rol primordial. Chiar dacă la unele procedee de analiză sau la clasificarea unor modele pot exista şi alte puncte de vedere, în ansamblul ei, cartea ne oferă o imagine complexă asupra problematicii legate de interpretarea unor fenomene de limbă cu un cîmp de întrebuinţare destul de îngust, dar cu o frecvenţă mare în procesul general de comunicare.

HEINRICH MANTSCH

ENRIC VALOR, **Curso medio de gramática catalana referida especialmente al País Valenciano**, Valencia, Editorial Gorg, 1973, 392 p.

Manualul conţine o prezentare clară şi sistematică a gramaticii catalane, cu specială referire la aspectele caracteristice ale valencianei (dialect din grupul occidental, vorbit în vechiul regat al Valenciei — care corespunde azi provinciilor Valencia, Castellón şi Alicante).

Din pricina faptului că dialectul valencian nu beneficiază decît de gramatici şi de schiţe de gramatică foarte vechi, în cel mai bun caz din primele decenii ale secolului nostru, apariţia cărţii de faţă reprezintă nu numai o contribuţie la înlăturarea unei lacune din bibliografie, dar şi, alături de alte instrumente de lucru, un apreciabil aport la cultivarea limbii catalane. Este evident că, prin redactarea textului în limba spaniolă, autorul are în vedere, pe lîngă informarea specialiştilor, şi facilitarea accesului la carte a unui public mai larg.

Volumul începe cu o prefaţă semnată de Rafael Ninyoles, după care urmează o notă preliminară, patru capitole de gramatică propriu-zisă şi un apendice. Autorul prefeţei arată că spaniola este pentru marea majoritate a valencienilor — ca, dealtfel, şi a catalanilor — unica modalitate de expresie în

presă, la televiziune, la spectacole etc. Consecința este întărirea convingerii, la vorbitorul valencian, și, în general, la cel catalan, că spaniola rămîne limba oficială de relație la nivel administrativ, cum și unica manifestare a propriei culturi, ceea ce determină poziția dezavantajoasă a catalanei în raport cu cea a spaniolei. Se subliniază situația de inferioritate a celei dintîi, atribuită ,,ex post facto" unei pretinse insuficiente dezvoltări a ei, cînd în realitate nu este vorba decît de urmarea firească a împrejurărilor istorico-sociale.

Nota preliminară conține informații cu caracter general în legătură cu locul de formare al valencianei, cu granițele dialectale actuale și cu raportul dintre valenciană și catalană. Este scos în relief rolul important în cultura catalană al valencianei, manifestat încă de timpuriu (secolele al XIII-lea și al XIV-lea au fost dominate de influența extinsei opere a apreciatului liric Ramon Llull). Se amintește, în continuare, literatura istorică și eroică, reflex al istoriografiei epocii și esență a originalității valenciane.

În capitolele de gramatică sînt expuse principalele aspecte ale foneticii, grafiei, morfologiei și sintaxei, iar la apendice figurează paradigmele verbelor neregulate și un glosar clasificat din punct de vedere onomasiologic. Fiecare capitol cuprinde reguli generale, definiții, exemple ilustrative, corespondente spaniole și exerciții, astfel încît partea de gramatică este tratată unitar în dezvoltarea tuturor aspectelor.

LILIANA MACARIE

Cancioneiro Português da Biblioteca Vaticana (cod. 4803). Reprodução facsimilada, Lisabona, Centro de Estudos Filologicos, Instituto de Alta Cultura, MCMLXXIII, 456 + XVIII p.

Semnalăm, ca un eveniment deosebit de important pentru filologia portugheză, apariția ediției facsimilată a ,,Canțonierului portughez de la Biblioteca Vaticanului".

Lucrarea a fost elaborată în cadrul Centrului de Studii Filologice din Lisabona după o fotocopie integrală a codicelui 4803 din Biblioteca Vaticanului. Facsimilul este precedat de o introducere semnată de Luís F. Lindley Cintra. Introducerea cuprinde: istoricul și scopul prezentei ediții, descrierea codicelui 4803, urmată de o prezentare generală a manuscriselor și a filiației dintre ele, precum și de o trecere în revistă a tuturor edițiilor științifice de pînă acum ale acestui canțonier.

Inițiativa de a realiza ediția facsimilată a ,,Canțonierului Bibliotecii Vaticanului" se înscrie într-un program mai larg de reeditare a textelor medievale portugheze, la care colectivul Centrului de Studii Filologice din Lisabona lucrează din anul 1970.

Literatura portugheză cunoaște trei canțoniere scrise în limba galego-portugheză, între secolele al XII-lea și al XIV-lea: ,,Canțonierul de la Ajuda", realizat pe teritoriul portughez probabil la sfîrșitul secolului al XIII-lea, ,,Canțonierul Bibliotecii Naționale", numit și ,,Canțonierul Colocci-Brancuti" deoarece inițial s-a crezut că acest canțonier a fost executat de umanistul italian Angelo Colocci după un manuscris aparținînd contelui Brancuti. Ulterior s-a descoperit [1] că atît canțonierul executat de Colocci, cît și cel care aparținuse lui Brancuti au la bază un al treilea manuscris după care a fost executat actualul canțonier. În sfîrșit, al treilea canțonier este cel din Biblioteca Vaticanului, a cărui ediție formează obiectul notei noastre. Ultimele două canțoniere reprezintă, după opinia generală [2], copii efectuate în Italia la sfîrșitul secolului al XIV-lea. Luciana Stegagno Picchio, într-un articol [3] publicat în 1966, datează Canțonierul Bibliotecii Vaticanului, în urma unor constatări de ordin istoric literar, la mijlocul secolului al XV-lea. Datarea aceasta a părut unor specialiști mai sigură decît cea de mai sus și a fost adoptată ca atare.

[1] Vezi introducerea canțonierului pe care îl prezentăm.

[2] Cf., printre alții, Ántonio José Saraiva, Oscar Lopez, *História da literatura portuguesa*, 6 ed., corrigida e actualizada, Porto (f.a.), p. 42.

[3] *Per una storia della ,,serrana" peninsulare: la ,,serrana" di Sintra*, în ,,Cultura Neolatina" XXVI, p. 105–128.

Spre deosebire de Canţonierul de la Ajuda, cel al Bibliotecii Vaticanului este mult mai complet ; el cuprinde toate genurile de poezie portugheză medievală, iar perioada de timp căreia îi aparţin poeziile este mult mai mare. Cel mai complet este însă ,,Canţonierul Bibliotecii Naţionale".

Calităţile ,,Canţonierului portughez de la Biblioteca Vaticanului" reclamau apariţia acestei ediţii. Din păcate, ediţia se mărgineşte a fi numai o ediţie facsimilată. Autorii au conceput-o ca o completare a ediţiei diplomatice[4] semnate de Ernesto Monaci, care a apărut în 1875, ediţie considerată pînă astăzi, în ciuda timpului scurs de la apariţia ei, drept cea mai valoroasă.

Condiţiile tehnice de realizare a prezentei ediţii sînt deosebite : încadrarea facsimilului în pagină s-a făcut în mod corespunzător, în aşa fel încît textul apare în întregime, hîrtia folosită — de foarte bună calitate, iar fotocopiile clare.

Modul de prezentare recomandă ediţia facsimilată a ,,Canţonierului portughez din Biblioteca Vaticanului" drept un instrument de lucru foarte util pentru studiul poeziei portugheze medievale.

MARIANA PLOAE

[4] Il *Canzoniere portoghese della Biblioteca Vaticana*, messo a stampa da Ernesto Monaci con una prefazione, con facsimili e con altre illustrazioni, Halle a/s, 1875.

EDOARDO IGNAZIO CALVO, **Poesie piemontesi e scritti italiani e francesi**, edizione del bicentenario a cura di Gianrenzo P. Clivio, Torino, Centro studi piemontesi, 1973, XXXII + 349 p.

Volumul de faţă se înscrie în ,,Seria de texte şi studii dialectale" editată de Centrul de Studii piemonteze, organism cu o deosebit de bogată activitate în domeniul păstrării şi afirmării valorilor culturale din regiunea italiană Piemont.

Iniţiatorii seriei şi-au propus editarea unor vechi surse de cunoaştere a diferitelor aspecte ale istoriei culturale şi lingvistice a regiunii — documente şi texte literare datînd dinainte de anul 1830. Această acţiune se dovedeşte necesară în etapa actuală, etapă de evoluţie lingvistică rapidă sub influenţa unor puternice curente socio-culturale.

În editarea textelor s-au adoptat principii de lucru diferenţiate în funcţie de perioada în care au fost scrise acestea. Dacă pentru textele anterioare celei de a doua jumătăţi a secolului al XVIII-lea editorii au urmat cu fidelitate grafia originalelor, pentru cele mai recente au procedat la adaptarea grafiei la normele moderne.

G. P. Clivio, neobosit animator al studiilor piemonteze, sub direcţia căruia apare seria amintită, prezintă o ediţie completă a operelor lui E. Calvo, poet militant din epoca Italiei iacobine, nume recunoscut în literatura dialectală a Piemont-ului.

Opera lui E. Calvo, cu un pronunţat caracter politic, răspîndită în diferite periodice ale vremii, sau pur şi simplu difuzată pe foi volante, ca manifest politic, a fost reunită în cîteva ediţii care au precedat-o pe cea îngrijită de G. P. Clivio.

Această ediţie, apărută cu ocazia împlinirii a două secole de la naşterea poetului, cuprinde, în afara textelor din ediţiile anterioare, patru poezii noi, tipărite într-o revistă de circulaţie restrînsă, care rămăseseră practic necunoscute pînă în prezent. Într-un *Appendice* sînt strînse scrierile neliterare, în italiană şi în franceză, utile pentru înţelegerea mai adîncă a personalităţii poetului torinez.

Volumul este deschis de o bibliografie cuprinzînd dicţionare piemonteze, studii despre dialectul piemontez din Settecento, ediţii anterioare ale operelor lui E. Calvo, lucrări de exegeză a operei acestuia.

Într-o scurtă notă istorică se dau informaţii despre curentele şi evenimentele vieţii politice din epoca lui E. Calvo.

Editorul a urmărit stabilirea unui text corect din punct de vedere filologic şi prezentarea lui într-o formă accesibilă unui public larg. De aceea a intervenit, modernizînd punctuaţia originalelor. Pentru textele în piemonteză, cu o grafie oscilantă, s-a decis pentru normalizarea acesteia în conformitate cu sistemul modern.

IOANA NICHITA

Seminarul național de lingvistică (Lisabona, 24 aprilie – 5 mai 1973)

Cincizeci și trei de profesori și specialiști în lingvistică, portughezi și străini, au participat, între 24 aprilie și 5 mai 1973, la Seminarul național de lingvistică organizat de Fundația Gulbenkian în colaborare cu Institutul de științe Gulbenkian din Lisabona.

Reuniunea a avut ca scop informarea participanților cu privire la noile metode de cercetare în lingvistica contemporană.

În cuvîntul de deschidere, profesorul Luis F. Lindley Cintra a subliniat că, începînd din 1965, în lingvistica portugheză metoda de analiză descriptivă a cîștigat teren în defavoarea celei istorice, care reprezentase metoda principală de studiu în perioada 1945–1965. Preocupările actuale ale specialiștilor se îndreaptă tot mai mult în direcția descrierii sistemului gramatical al normei limbii portugheze contemporane, cît și a realizării unei gramatici comparative a limbilor romanice. Se observă totodată o orientare către științele „colaterale" cercetării lingvistice, logica (menționăm, în acest sens, *Gramatica Logica do Português* a lui Oscar Lopes), psihologia și sociologia. Tot în această perioadă au fost realizate primele studii de fonetică acustică bazate pe analiza spectografică.

Ca urmare a acestor preocupări, o cunoaștere adecvată a problemelor lingvisticii moderne de către un număr cît mai mare de specialiști devenise deosebit de necesară. Totodată, Seminarul a intenționat ca prin cunoașterea noilor metode de cercetare, acestea să-și găsească aplicarea imediată în modalitatea de descriere și predare a limbilor naturale.

În prima parte a Seminarului au fost prezentate principalele direcții ale lingvisticii contemporane. După o privire de ansamblu asupra *Problemelor teoretice ale lingvisticii moderne,* de Eduardo Prado Coelho, au fost expuse următoarele comunicări : Oscar Lopes *Formalizarea logică și semantica în studiul limbii portugheze,* Dulce Rebelo, *Asupra problemelor psiholingvisticii,* Maria Helena Mira Mateus, *Construirea unui model în gramatica generativă (fonologia și morfologia)* și Maria Emilia Marques, *Lingvistica contrastivă.*

Comunicările de o ținută științifică remarcabilă au fost urmate de seminarii, în care, în grupuri foarte restrînse (sub zece persoane), s-a încercat, pe baza materialului distribuit anterior (modelul teoretic propus), aplicarea lui la un corpus de fraze propus de participanți.

Invitați de Institutul de științe Gulbenkian, profesorii Antoine Cuiolli de la Sorbona, François Bresson, profesor la Ecole Pratique din Paris și director al Centrului de studii și procese cognitive ale limbajului, și Jean Blaise Grize, profesor la Facultatea de litere din Neuchâtel și director al Centrului de cercetări semiologice de la aceeași universitate, au prezentat, în partea a doua a Seminarului (30 aprilie–5 mai), comunicarea lor asupra posibilității de descriere a limbii naturale în strînsă corelație cu logica (J. B. Grize) și psihologia (Fr. Bresson). Plecînd de la ideea că în descrierea sistemului limbilor naturale, lingvistica contemporană (fie ea de natură clasic-tradițională sau generativ-transformațională, logică sau psihanalistă) are tendința ca, adoptînd un punct de vedere teoretic, să neglijeze celelalte aspecte fundamentale ale limbii, profesorii Cuiolli, Bresson și Grize au încercat o prezentare originală în felul ei, în care fiecare a făcut, în trei etape succesive, o expunere introductivă din punctul de vedere al specialității sale, după care urma o discuție interdisciplinară. Convergența celor trei domenii a schițat ceea ce ei au numit *conception opératoire du langage.* Comunicarea a cuprins următoarele teme : *Limbajul și operațiile cognitive* (cu referire specială la problema determinării și cuantificării) și *Limbaj și logică,* temă ce a adus în discuție negația ca operație particulară a categoriei de modalitate.

Critica lui Cuiolli, adusă tuturor sistemelor de descriere a limbii de pînă acum, dar în special gramaticii generativ-transformaţionale, are în vedere, în primul rînd abuzul de simboluri şi relaţii formale, de asemenea, imposibilitatea ca printr-o descriere pur formală să fie evidenţiate numeroase fenomene caracteristice limbii naturale.

Sistemul de descriere al limbii propus de Cuiolli, Grize şi Bresson se bazează pe rezultatele obţinute de logică şi psihologie, capabile să realizeze, totodată, o descriere adecvată a sistemului limbii. În construirea acestui sistem, cei trei autori au în vedere natura limbajului ca sistem de comunicare între oameni şi scopul descrierii fiecărei limbi naturale, acela de a servi procesului de învăţămînt.

Descrierea realizată prin colaborarea celor trei profesori francezi, dincolo de carenţele de început ale oricărui sistem descriptiv, are avantajul de a aduna cele mai bune rezultate din trei domenii diferite, dar în strînsă legătură, şi de a corobora aceste rezultate în vederea realizării unui sistem descriptiv aplicabil limbilor naturale şi posibil de a fi însuşit în învăţarea acestor limbi.

Comunicările profesorilor Cuiolli, Breson şi Grize au fost însoţite de discuţii şi exerciţii.

Seminarul naţional de lingvistică contemporană, desfăşurat sub această formă pentru prima dată în acest an, departe de a avea caracterul unei simple experienţe, a constituit o informare utilă şi necesară şi o perioadă de lucru oportună.

Mai 1973

MARIANA PLOAE

Institutul de lingvistică
Bucureşti, Spiru Haret 12

Primul Congres internaţional de turcologie (Istambul, 15 — 20 octombrie 1973)

Între 15 şi 20 octombrie 1973 a avut loc la Istambul primul Congres internaţional de turcologie, organizat de Institutul de turcologie al Facultăţii de literatură a Universităţii din Istambul, cu ocazia aniversării a 50 de ani de la proclamarea Republicii Turcia.

La această primă reuniune au luat parte specialişti din aproape toate domeniile turcologiei, reprezentînd un mare număr de universităţi, institute de studii superioare şi unităţi de cercetare ştiinţifică din 28 de ţări, printre care şi România. Au participat aproximativ 250 de congresişti. Ţara noastră a fost reprezentată de o delegaţie de zece membri, care au prezentat douăsprezece comunicări.

Congresul a fost deschis de prof. dr. A. Caferoğlu, preşedintele comitetului de organizare, care şi-a exprimat satisfacţia în legătură cu organizarea primului Congres internaţional de turcologie şi convingerea că acest eveniment de o deosebită importanţă va da un impuls activităţii de cercetare în domeniul turcologiei.

Lucrările s-au desfăşurat în şedinţe plenare şi şedinţe de secţii.

Raportul prezentat de prof. dr. E. Kura, intitulat *Reformele kemaliste după 50 de ani de la proclamarea Republicii Turcia*, a subliniat importanţa reformelor iniţiate de întemeietorul Republicii Turcia, Mustafa Kemal Atatürk, în toate domeniile de activitate. Autorul a insistat cu deosebire asupra importanţei reformei în domeniul limbii, care s-a realizat în două direcţii : introducerea alfabetului latin în locul alfabetului bazat pe semnele arabe şi purificarea limbii de elementele arabe şi persane.

Şedinţele de comunicări au avut loc în trei secţii : 1. limba turcă ; 2. literatura şi arta turcă ; 3. istoria Turciei.

În cadrul secţiei de limbă turcă (la care au participat majoritatea turcologilor prezenţi), s-a ţinut un număr foarte mare de comunicări. Iată cîteva titluri : W. Zajaczkowski (Polonia), *Turcologia în Polonia* ; Y. Daher (Finlanda), *Cercetări de turcologie în Finlanda* ; A. Baubek (România), *Sistemul fonologic al graiului turcesc din satul Fîntîna Mare — Dobrogea* ; E. Mamut (România), *Clasificarea semantică şi structurală a toponimelor turceşti din Dobrogea* ; E. Boev (Bulgaria) , *Timpul viitor în graiul turcesc din Bulgaria de sud-vest* ; S. Buluç (Turcia), *Despre graiul turcesc Hanekin din Irak* ; L. Beşe (Ungaria), *Nume de persoane mongole de origine turcă în secolul al XIII-lea* ; A. Z. Abdullaev (U.R.S.S.), *Despre etimologia cuvintelor* **eele** *şi* **bele** *din limba azerbaidjană* ; F. Timurtaş (Turcia), *Tălmăcirea primei poezii, ,,Mesnevi" şi particularităţile limbii* ; Emer Sh. Hattori (Japonia), *Vocalele lungi în limba tătară* ; O. Başkan (Turcia), *Dileme terminologice în studiile de turcă modernă* ; I. N. Gencan (Turcia), *Aoristul în limba turcă* : V. Drimba (România), *Numele predicativ circumstanţial în limba turcă din Turcia.*

În încheierea lucrărilor, A. Caferoğlu, în calitate de preşedinte, a subliniat că rezultatele obţinute la congres constituie un mare succes în dezvoltarea turcologiei şi demonstrează că, pe lîngă cercetătorii consacraţi, este în plină afirmare o pleiadă de turcologi tineri în cele mai diverse ţări. Cu prilejul bilanţului făcut s-a scos în relief spiritul de înţelegere şi respectul manifestat de participanţi pentru diversele opinii ştiinţifice exprimate în cadrul discuţiilor din şedinţele de lucru.

S-a stabilit ca următoarele congrese să aibă loc la un interval de trei ani. Viitorul congres va avea loc în anul 1976, tot în Turcia.

ION PENIŞOARĂ
Institutul de lingvistică
Bucureşti, Spiru Haret 12

AGIEMIN BAUBEK
Facultatea de limbi romanice, clasice şi orientale
Bucureşti, Edgar Quinet 5—7

Conferinţa Societăţii Americane de Lingvistică (San Diego, 28 — 30 decembrie 1973)

Între 28 şi 30 decembrie 1973 a avut loc la San Diego, California, cea de a 48-a conferinţă anuală a Societăţii americane de Lingvistică (*Linguistic Society of America*, pe scurt LSA). LSA, ce numără în prezent peste 4 000 de membri, dintre care circa 3 200 americani şi canadieni, se întruneşte de două ori pe an, o dată în cursul verii *(Summer Meeting)*, iar a doua oară în ultimele zile ale lunii decembrie *(Annual Meeting)*.

Întrunirea de la finele lui 1973 a atras un număr de aproximativ 650 de participanţi. Programul a cuprins peste 180 de comunicări. (Volumul de rezumate a prezentat publicului 178 de comunicări acceptate în programul conferinţei, plus patru comunicări izvorîte din iniţiativa Comitetului de femei din cadrul LSA, ce au abordat tema ,,Rolul sexelor în limbă". 7 comunicări tratînd diverse aspecte ale limbilor indiene vorbite în America — prezentate iniţial în luna noiembrie 1973, la Conferinţa Asociaţiei Americane de Antropologie — au rămas neincluse în volumul de rezumate, deoarece selectarea lor pentru LSA a survenit după definitivarea volumului.)

Aprecierea acestei sesiuni de lingvistică în ansamblu se bazează pe sondajele făcute în diferite secţii, cît şi pe materialul pus la dispoziţie prin volumul de rezumate.

Dacă încercăm să schiţăm o grupare a comunicărilor pe domenii, obţinem în linii mari următoarea configuraţie : a) sintaxă, morfosintaxă şi teorie a limbii (respectiv secţiile *Syntax; Syntax: Typology and Universals; Syntax: Squishes and Hierarchies; Syntax: Cycles, Perceptual Strategies; Syntax: Raising; Indo-European Syntax; Romance Syntax; American Indian Languages and Linguistic Theory; Topic and Focus*; *Lexical Decomposition* (la graniţa dintre sintaxă şi semantică) ; *Presuppositions*; *Tense, Aspect and Modality*; *Verb Semantics*; *Adverbials; History of Linguistics and Metatheory)*, b) fonetică, fonologie şi morfofonologie (în cadrul secţiilor : *Experimental Phonetics; Phonology: the Syllable*; *Phonology: Ordering and Abstractness; Phonology*: *Natural and Unnatural Rules; English Phonology; Indo-European: Latin and Romance Phonology; Indo-European Phonology and Morphology; Morphology and Morphophonemic Rules; Tone and Music)*, c) subiecte ce au luat în considerare diverşii parametri de realizare a limbii (în cadrul secţiilor : *Sociolinguistics; Language and Social Roles; Sex Roles in Language; Psycholinguistics and Sociolinguistics; Language Acquisition; Language of the Deaf; Perlocutions and Illocutions* (analiza actelor de vorbire în cadrul unei teorii complexe a comportamentului) ; *Historical Linguistics)*.

După cum reiese din însăşi enumerarea secţiilor, tematica abordată a fost variată. Credem că în etapa actuală ar fi prematur să vorbim de o ,,criză a lingvisticii", cum a făcut Charles Ferguson la una din şedinţele plenare ale celui de-al III-lea Congres de lingvistică aplicată (Copenhaga, 1972) şi să admitem că în curînd lingvistica fie va abandona preocupările pentru modul de folosire a limbii, devenind din ce în ce mai introspectivă, fie se va deplasa complet pe terenul studiilor de interacţiune socială. Însăşi dubla natură a limbii (aceea de cod şi de fenomen social) face viabile şi necesare ambele direcţii de investigare : atît analiza teoretică de tip introspectiv (studierea unor ansambluri sau subansambluri de relaţii dintr-un obiect sau parte a obiectului riguros delimitat(ă)), cît şi analiza de pe poziţiile ,,ecologiei lingvistice", adică studierea limbii din punctul de vedere al dependenţelor şi determinărilor existente între obiect şi mediul (în sensul cel mai larg al cuvîntului) în care acesta se realizează. Lingvistica americană, în care au dominat o bună bucată de timp preocupările de descriere formalizată a limbii, admite — sub emblema ,,ecologiei" — să redeschidă larg porţile cercetărilor de sociolingvistică, psiholingvistică, lingvistică aplicată, antropologie lingvistică, fiziologie şi patologie a vorbirii — lucru care s-a putut observa şi din programul recentei manifestări ştiinţifice.

Spicuim cîteva din comunicările care au adus în discuţie probleme interesante şi s-au bucurat de atenţia unui public numeros :

Allen D. Grimshaw şi Charles Bird au prezentat o comunicare de orientare pragmatică, intitulată *Verbal Manipulation*, în care au demonstrat că contextul extra-lingvistic socio-cultural impune actelor de vorbire constrîngeri ce pot fi descrise într-un mod sistematic. Conform acestei teorii, acceptabilitatea unui mesaj nu depinde exclusiv de gramaticalitatea lui, ci şi de respectarea unor norme socio-culturale care conferă noi dimensiuni interpretării semantice. În general, în cercetările de lingvistică din America a căpătat în ultima vreme o mai mare pondere analiza contextului — atît lingvistic, cît şi extra-lingvistic — în vederea degajării trăsăturilor impuse de acesta asupra actelor de comunicare prin limbă. (Probleme de această natură au făcut obiectul comunicărilor *Presupposition and Linguistic Context*, de Lauri Karttunen, şi *Performance Constraints on Relative Pronoun Deletion* de Thomas Cofer.)

Peter H. Salus şi Mary W. Salus au prezentat o serie de observaţii interesante privind comportamentul lingvistic al copiilor afazici, bazate pe o comparare sistematică a evoluţiei acestuia, comparativ cu acela al copiilor normali *(Language Delay and Minimal Brain Dysfunction)*.

Aprecierea unanimă de care s-a bucurat comunicarea *The Correlation Between Gender and other Semantic Features in American English* s-a datorat nu numai bogatului material analizat de Alleen Pace Nilsen, ci şi notei de humor în care a fost făcută expunerea. Autoarea

şi-a propus să demonstreze pe baza analizei semantice a termenilor din *Webster's New World Dictionary of the American Language* care poartă marca +masculin sau +feminin starea de inferioritate a femeii în societatea de limbă engleză.

Dintre comunicările care au tratat probleme de sintaxă merită să fie menţionate în mod special cea prezentată de David M. Perlmutter *(Evidence for a Post-cycle in Syntax)* şi cea intitulată *Nagginess* (despre caracterul cuantificabil al negaţiei), al cărei autor a fost John R. Ross.

De un deosebit succes s-a bucurat şi Nancy Frishberg cu comunicarea *Arbitrariness and Iconicity: Historical Change in American Sign Language*. Autoarea a demonstrat tendinţa semnelor folosite în limbajul surdo-muţilor de a evolua de la un caracter ,,pictografic" către un caracter arbitrar. Schimbările examinate indică o creştere a caracterului sistematic al acestui cod, în detrimentul transparenţei lui.

Reprezentativă pentru încercarea de a fructifica în cercetările de lingvistică tehnici proprii altor ramuri ale ştiinţei a fost abordarea prin metoda ,,seriaţiei" (proprie studiilor de arheologie) a unor probleme de dialectologie, pe care a ilustrat-o comunicarea *Seriation: Accounting for Variable Correspondences in Linguistic Classification*, expusă de Muriel Saville-Troike.

În ciuda orei tîrzii din ultima zi a conferinţei, comunicarea prezentată de David Ingram (co-autor Dorothy Tyack) sub titlul *The Inversion of NP and AUX in Children's Questions* s-a bucurat de atenţia publicului. Autorii au examinat, prin procedee statistice, modul în care apare în vorbirea copiilor inversiunea dintre grupul nominal şi auxiliar în diverse tipuri de propoziţii interogative din limba engleză.

Cele cîteva comunicări menţionate aici ilustrează, credem, varietatea temelor abordate în cadrul conferinţei LSA. Ordinea în care le-am enumerat nu reprezintă o încercare de ierarhizare a valorii lor. Lucrările sesiunii s-au desfăşurat în patru pînă la şase secţii simultan. Pentru mulţi dintre participanţi prezenţa la o anumită comunicare a fost însoţită de regretul renunţării la unul sau mai multe subiecte care se anunţau tot atît de interesante. Faptul că sălile rezervate pentru lucrările conferinţei s-au aflat în aceeaşi clădire şi respectarea strictă a timpului prevăzut pentru fiecare comunicare au făcut posibilă trecerea publicului de la o secţie la alta în funcţie de interesul acordat unei anume teme. În încheiere, merită să fie subliniată buna organizare a acestei manifestări ştiinţifice care a oferit publicului o imagine cuprinzătoare a orientării preocupărilor de lingvistică din Statele Unite.

Februarie 1974

ILINCA CONSTANTINESCU
Institutul de lingvistică
Bucureşti, Spiru Haret 12

Primul colocviu franco-român de dialectologie (Aix-en-Provence, 12 — 13 aprilie 1974)

La 12 şi 13 aprilie, la Aix-en-Provence, s-a desfăşurat primul colocviu franco-român de dialectologie, organizat de departamentul de lingvistică romanică şi de studii române al Universităţii din Provence. Colocviul a urmărit să ofere specialiştilor francezi şi români posibilitatea informării reciproce şi a schimbului de experienţă în legătură cu problemele cercetării dialectale, în general, şi, mai ales, cu problemele tehnicilor şi ale metodelor de lucru în acest domeniu.

Interesul unei asemenea manifestări a fost asigurat de existenţa unor preocupări comune ale dialectologilor din cele două ţări, angajaţi, în primul rînd, în activitatea de realizare a unor atlase lingvistice regionale. Principiile generale teoretice şi metodologice de elaborare a unor asemenea atlase în Franţa şi în România — ca şi în alte domenii romanice — sînt, în mare măsură, similare. Diferenţele sînt determinate, pe de o parte, de faptul că în fiecare dintre cele două ţări există o tradiţie consacrată, cu aspecte specifice, în domeniul alcătuirii atlaselor lingvistice şi că structura dialectală a celor două teritorii prezintă diferenţe importante. De aceea, o confruntare a punctelor de vedere se anunţa, de la început, ca necesară şi interesantă.

Momentul ales a fost, de asemenea, foarte potrivit, pentru că, în România, proiectul Noului atlas lingvistic pe regiuni a fost definitivat mult mai tîrziu decît în Franţa, în 1958. Primele anchete definitive legate de acest proiect au început abia în 1963, iar publicarea volumelor propriu-zise — în 1967.

Deşi s-au realizat şi pînă anul acesta schimburi de opinii cu dialectologi din alte ţări privind atlasele regionale (am menţiona, printre primele acţiuni de acest fel, discuţiile purtate în cadrul Colocviului internaţional de civilizaţii, literaturi şi limbi romanice, organizat la Bucureşti în septembrie 1959), experienţa dialectologilor români a putut fi valorificată mult mai eficient, pentru că ea include acum nu numai elementele referitoare la culegerea materialului faptic, ci şi pe acelea referitoare la cartografierea şi la interpretarea lui.

În afară de problemele anchetei dialectale şi ale elaborării hărţilor lingvistice, la colocviul de la Aix au fost luate în discuţie şi probleme legate de studiul textelor dialectale orale din perspectiva geografiei lingvistice. Acest fapt constituie o reafirmare a rolului deosebit al textelor dialectale ca sursă de cunoaştere completă a realităţii dialectale.

După cuvîntul de deschidere a lucrărilor, rostit de preşedintele Universităţii din Aix, J.-C. Bouvier a prezentat pe scurt, în numele organizatorilor, obiectivele şi programul colocviului.

Au fost expuse patru comunicări privind ancheta dialectală : G. Tuaillon (Grenoble) : *Problemele anchetei*, X. Ravier (Toulouse) : *Metoda indirectă de anchetă*, V. Rusu (Bucureşti) : *Metoda directă de anchetă*, S. Dumistrăcel (Iaşi) : *Fapte fonetice perceptibile şi nonperceptibile în ancheta dialectală*, trei comunicări privind cercetarea textelor dialectale şi redactarea glosarelor dialectale : M. Vulpe (Bucureşti) : *Studiul textelor dialectale orale*, L. Ionescu (Bucureşti) : *Textele orale şi studiile transformaţionale de fonologie dialectală*, P. Lăzărescu (Bucureşti) : *Probleme ale elaborării glosarelor dialectale* şi trei comunicări privind elaborarea hărţilor lingvistice şi prelucrarea datelor lor : R. Matzen (Strasbourg) : *Folosirea simbolurilor în hărţile lingvistice*, J. Allières (Toulouse) : *Hărţi morfologice*, J.-C. Bouvier şi J. Piolle (Aix) : *Posibilităţile de tratare automată a datelor atlaselor lingvistice.*

Nu vom insista asupra conţinutului comunicărilor, întrucît acestea vor fi publicate într-un volum. Ceea ce a dat colocviului de la Aix o notă deosebită a fost caracterul foarte viu al dezbaterilor care au urmat după fiecare comunicare. Observaţiile şi precizările formulate în cadrul discuţiilor de specialişti binecunoscuţi ca J. Allières, L. Michel, X. Ravier, G. Tuaillon şi de alţi participanţi, oferă, după părerea noastră, preţioase îndrumări şi sugestii teoretice şi de metodă tuturor cercetătorilor din domeniul dialectologiei.

Dintre problemele legate de ancheta dialectală, au reţinut în mod special atenţia participanţilor la colocviu problema structurii chestionarului şi a utilizării lui concrete în cursul anchetei şi problema transcrierii directe (imediate) sau indirecte (ulterioare) a datelor (aşa-numita metodă directă sau indirectă de anchetă).

Subliniind ideea că ancheta nu trebuie concepută ca un „test dialectal", G. Tuaillon a arătat că evaluarea oricărui chestionar dialectal implică atît luarea în consideraţie a aspec-

telor legate de informator, cît și cunoașterea comportamentului celui care îl utilizează. Se observă, în general, tendința de a se renunța la o anumită rigiditate existentă în structura chestionarelor, prin conceperea lor sub forma unei liste de subiecte de abordat cu informatorii, precum și prin introducerea unui număr mai mare de așa-numite „propositions libres" (se solicită indicarea oricăror denumiri pe care le cunoaște informatorul într-un anumit domeniu), care lasă un spațiu mai larg inițiativei informatorului. S-a insistat, de asemenea, asupra interesului pe care îl prezintă, pentru obținerea unor date de morfologie și sintaxă, procedeul traducerii în dialect a unor secvențe din limba standard. Valoarea acestui procedeu nu trebuie însă absolutizată : există aspecte lingvistice pentru care eficiența lui este redusă (topica, de exemplu), iar pentru dialectele cu un grad ridicat de uniformitate, care nu diferă printr-un număr mare de trăsături de limba standard, el nu pare a fi utilizabil.

În privința transcrierii indirecte, procedeu mai nou de lucru, presupunînd înregistrarea integrală pe bandă a anchetei și transcrierea ei ulterioară, în laboratoare de fonetică, s-a remarcat că aceasta permite, în bună măsură, evitarea stress-ului în timpul anchetei (care se repercutează asupra calității răspunsurilor) și, mai ales, conferă anchetei un caracter deschis, întrucît se pot pune numeroase întrebări în afara chestionarului și se pot înregistra toate comentariile subiectelor. Procedeul implică însă și unele neajunsuri, cum ar fi : un consum suplimentar de timp, necesar ascultării și transcrierii benzilor, imposibilitatea notării aspectelor paralingvistice ale comunicării, omiterea unor aspecte lingvistice imperceptibile la ascultarea benzii etc. De aceea, pare a se contura o opțiune mai largă pentru o soluție de compromis : utilizarea alternativă a transcrierii directe și indirecte, în funcție, mai ales, de specificul localităților anchetate.

În legătură cu modalitatea de cartografiere a datelor lingvistice, au fost subliniate avantajele utilizării simbolurilor, față de procedeul „clasic" al transcrierii formelor. Avantajele sînt, mai ales, de ordin practic : dialectologul poate completa singur hărțile, se poate asigura un format unic al tuturor atlaselor regionale etc. Exactitatea mai mare a informațiilor pe care le oferă hărțile cu forme transcrise determină însă pe mulți dialectologi să nu subscrie total la procedeul cartografierii prin simboluri.

Domeniul în care specialiștii francezi au recunoscut primatul specialiștilor români este acela al culegerii și studierii textelor dialectale. S-a insistat asupra caracterului sistematic al acțiunii de culegere a textelor și asupra eficienței deosebite a procedeului — devenit tradițional în România — de publicare a unor volume de texte ca supliment la atlasele lingvistice. Programul de studiere complexă a textelor dialectale, atît sub aspect lingvistic propriu-zis, cît și sub aspect sociolingvistic, psiholingvistic, etnolingvistic, expus în comunicarea Magdalenei Vulpe, a fost adoptat integral de dialectologii francezi, care au subliniat noutatea și valoarea — teoretică și practică — a unei asemenea întreprinderi.

Consemnăm, de asemenea, interesul prezentat de vizitarea modernului laborator de fonetică al Universității din Aix. Explicațiile competente primite au pus în evidență rolul important al valorificării posibilităților tehnice actuale pentru cercetările dialectale.

Colocviul de la Aix, pregătit cu multă grijă de J.-C. Bouvier și V. Rusu, poate fi considerat drept o reuniune utilă și rodnică. El a realizat un bilanț asupra stadiului actual al preocupărilor dialectologilor francezi și români și, în același timp, a fixat cîteva jaloane pentru orientarea viitoare a cercetărilor de dialectologie.

Iunie 1974

LILIANA IONESCU

Facultatea de limbă și literatură română
București, Edgar Quinet 5 — 7

Al XIV-lea Congres internaţional de lingvistică şi filologie romanică (Napoli, 15—20 aprilie 1974)

Organizat de Facultatea de litere şi filozofie a Universităţii din Napoli, recentul congres de romanistică (preşedinte prof. Giuseppe Galasso, secretar prof. Alberto Várvaro) a prezentat unele inovaţii asemănătoare cu cele aduse tot de organizatorii italieni la al XI-lea congres internaţional al lingviştilor, Bologna, 1972. S-a renunţat şi aici la sistemul raportorului unic din şedinţele plenare, fiecare temă generală fiind dezvoltată de cîte doi raportori. S-a mers chiar mai departe în această direcţie, alternîndu-se rapoartele cu „mese rotunde", care au avut cîte 4—5 participanţi din vreme anunţaţi. Configuraţia programului a fost, în consecinţă, foarte variată : alături de tradiţionalele şedinţe plenare cu rapoarte (3) şi de inerentele şedinţe de comunicări (150 programate) pe secţii, au existat 6 mese rotunde, la care trebuie adăugată şi o şedinţă de discutare a unor lucrări — atlase, dicţionare, ediţii de texte, anchete sociolingvistice — aflate în stadiul de proiect sau în curs de realizare.

Numărul rapoartelor — sau, mai exact, al temelor tratate în rapoarte „duble" — a fost sensibil redus : faţă de congresele precedente, care au avut între 5 şi 7 rapoarte (5 la Strasbourg, 1962 şi Bucureşti, 1968 ; 6 la Québec, 1971 ; 7 la Madrid, 1965), la Napoli au existat numai 3 rapoarte în şedinţe plenare : *Latina, limbile germanice şi limbile romanice* (Y. Malkiel şi M. Pfister), *Situaţia actuală a semanticii în domeniul romanic* (T. de Mauro şi G. Hilty) şi *Genurile literare în evul mediu romanic* (H. R. Jauss şi K. D. Uitti). Dintre acestea, cele mai vii discuţii le-a suscitat tema referitoare la semantică, a cărei dezbatere a avut loc la Salerno. (Între asemănările de ordin organizatoric cu congresul de la Bologna se poate trece şi faptul că lucrările congresului s-au deplasat pentru o zi din localitatea gazdă în alt centru universitar, ceea ce a oferit congresiştilor itineranţi prilejul de a vedea minunata coastă amalfitană.)

Mesele rotunde au avut teme la fel de generale ca şi rapoartele, dar, din păcate, ele nu au fost programate în şedinţe plenare, ci cîte două în acelaşi timp, lăsîndu-se în seama fiecărui congresist dificultatea de a alege între teme ca *Problemele politico-culturale ale limbilor romanice în lumea actuală* (preşedinte G. Straka, participanţi A. M. Badía Margarit, J. D. Gendron, R. Liver şi A. Valdman) şi *Gramatica transformaţională şi gramatica istorică* (preşedinte B. Pottier, participanţi N. Corbett, E. Coseriu, L. Heilmann şi Maria Manoliu-Manea), respectiv între *Romania mediteraneeană şi Mediterana non romanică* (preşedinte G. Colón, participanţi G. Folena, J. Hubschmid, G. Ineichen, Ž. Muljačić, G. B. Pellegrini) şi *Premise ideologice ale criticii textuale* (preşedinte G. Contini, participanţi F. Lecoy, D. McMillan, A. Roncaglia, C. Segre) sau între *Limbă vorbită şi tradiţii scrise în evul mediu* (preşedinte M. Delbouille, participanţi A. Castellani, L. F. Lindley Cintra, H. Lüdtke, F. Sabatini) şi *De la geografia lingvistică la sociolingvistică* (preşedinte M. Alvar, participanţi L. Flórez, C. Grassi, J. M. Lope Blanch, G. Tuaillon). Ideea de a se organiza asemenea mese rotunde este în principiu foarte bună pentru stimularea unor dezbateri, dar condiţia reuşitei constă în punerea în discuţie a unor probleme controversate, în iniţierea luptei de opinii între participanţii programaţi. Lipsa de experienţă în organizarea acestui tip de şedinţe, nou pentru congresele de romanistică, s-a făcut simţită în împrejurarea că la cele mai multe mese rotunde s-au prezentat de fapt o serie de comunicări ceva mai lungi decît cele din secţii, valoroase, desigur, dar insuficient corelate între ele şi, mai ales, neconcepute, adesea, ca bază de discuţie, ceea ce a atras o slabă participare din rîndul auditorilor. Aşa stînd lucrurile, forma de manifestare care era menită să învioreze în cel mai mare grad congresul nu a atras, în general, interesul scontat ; aceasta nu înseamnă însă că ideea în sine a meselor rotunde trebuie părăsită. O excepţie a constituit-o dezbaterea furtunoasă asupra *Problemelor politico-culturale ale limbilor romanice în lumea actuală*, la care au participat cu pasiune în special cercetători catalani şi occitani.

Atît pentru referatele de la mesele rotunde, cît și pentru rapoartele generale e de regretat că ele nu au beneficiat de regimul acordat comunicărilor și lucrărilor în curs, pentru care s-a pus la dispoziția congresiștilor cîte un volum de prezentări rezumative. Difuzarea textului rezumat al celor două tipuri de contribuții de interes general ar fi îmbunătățit participarea la discuții, iar în cazul meselor rotunde ar fi permis și alegerea uneia din ședințele paralele într-o reală cunoștință de cauză.

În ce privește lucrările pe secții, o inovație organizatorică față de care au existat nemulțumiri și chiar proteste publice (X. Ravier) a fost aceea de a se face o selecție — pe baza rezumatelor — între comunicările anunțate, reținîndu-se numai o parte dintre ele pentru prezentarea în ședințele congresului. Constatăm și în acest punct o asemănare cu procedeul aplicat la congresul de la Bologna, dar o asemănare numai parțială : în timp ce la Bologna trierea a vizat implicit și posibilitatea de apariție a comunicărilor respective în *Actele* congresului, la Napoli organizatorii și-au limitat operația de selectare la aspectul prezentării orale, acordînd dreptul de publicare în *Acte* tuturor comunicărilor predate în termen. Dealtfel însuși volumul de rezumate (264 p.) distribuit congresiștilor la începerea lucrărilor cuprinde rezumatele a 315 comunicări, dintre care numai 150 au fost programate pentru prezentare în zilele congresului, în cîte 5 ședințe simultane pe secții (din cele 12 secții tematice). Motivele recurgerii la triere au fost lipsa de timp — generală, la orice congres — și de spațiu ; din acest ultim punct de vedere se poate spune că nu au existat săli adecvate nici pentru toate cele cinci ședințe simultane și nu au fost puțini participanții care și-au amintit că la congresul de la București (1968) s-a asigurat funcționarea simultană a cîte 8 pînă la 11 secții pentru a se cuprinde în program toate comunicările anunțate.

Un număr destul de mare de comunicări au abordat teme de lingvistică generală, în special din domeniul semanticii, sociolingvisticii și stilisticii ; la acestea trebuie adăugate comunicările care au tratat teme generale cu aplicare la o singură limbă. Mai puține au fost comunicările cu teme de romanistică generală, consacrate studiului comparativ — din perspectivă istorică sau sincronică — al limbilor romanice în ansamblul lor. Cele mai numeroase au fost comunicările care s-au ocupat de cîte un singur idiom romanic sau, cel mult, de două-trei idiomuri, grupate fie după criterii contrastive (franceza și italiana, franceza și spaniola, italiana și spaniola), fie după apartenența la domenii general recunoscute (în acest sens a fost abordat mai ales domeniul iberoromanic). Semantica și sociolingvistica au predominat și în aceste cercetări particulare (de remarcat că s-au atins și probleme de sociolingvistică ale limbii latine), fără a lipsi preocupările de fonetică, gramatică, formarea cuvintelor, dialectologie, filologie etc. În general se observă că au fost reprezentate, ca obiect de studiu, toate limbile romanice și multe varietăți teritoriale, sociale sau stilistice ale acestora (inclusiv varietăți mai puțin prezente de obicei, ca italoamericana, iudeo-italiana, creola franceză din Caraibi, franceza canadiană, spaniola americană și graiurile istroromanice) ; au fost reprezentate de asemenea toate compartimentele limbii și diverse metode de cercetare, în cadrul aceleiași secții întîlnindu-se sincronia cu diacronia sau diferitele școli ale lingvisticii moderne cu tradiționalele studii comparativ-istorice.

Deși nu toți cei înscriși au participat efectiv la congres, e interesant de aflat, pentru a i se aprecia proporțiile, în comparație cu alte congrese, că la acest congres au fost înscriși 759 de participanți activi, deci mai mulți decît la Québec, dar mai puțini decît la București.

Românii prezenți la congres au fost în număr de 16, dintre care 11 au avut comunicări în secții, iar Maria Manoliu-Manea a colaborat, după cum am mai spus, la una dintre mesele rotunde. Volumul de rezumate publicat conține 26 de contribuții românești, iar în programul congresului figura încă un român (B. Cazacu) ca participant la altă masă rotundă. Prezența congresiștilor români a fost activă și bine apreciată ; de un interes deosebit s-a bucurat comunicarea acad. Iorgu Iordan, ca una dintre puținele comunicări care au tratat, într-un mod nou, o temă clasică de lingvistică romanică : *Evoluția oclusivelor latinești în limbile roma-*

nice. Merită de asemenea să fie notat faptul că acad. Iorgu Iordan a prezidat una dintre ședințele plenare, iar acad. Al. Rosetti și Marius Sala cîte o ședință de comunicări pe secții. În aceeași ordine de idei, a considerației acordate românilor, trebuie amintite și rezultatele alegerilor din cadrul Adunării generale a Societății de lingvistică romanică : acad. Al. Rosetti, căruia îi expira mandatul de consilier, a fost ales membru de onoare al biroului Societății, iar Marius Sala a fost ales consilier (acad. Iorgu Iordan este din 1968 președinte de onoare al Societății).

Limba română a constituit un obiect de studiu nu numai pentru o bună parte dintre comunicările românilor (care au abordat și teme generale sau teme referitoare la alte limbi romanice: spaniola americană, catalana, italiana, retoromana sau la limba latină), ci și pentru unii congresiști străini, dintre care pot fi citați italienii M. Baffi și P. Buonincontro, iugoslavul Radu Flora, maghiarul S. Domokos, olandezul W. Van Eeden sau spaniolul J. Mondéjar; bogate referiri la limba română s-au făcut și în alte comunicări, cu teme mai generale, avînd ca autori pe catalanul Ramón Cerdá Massó, pe belgianul Jacques Pohl sau pe slovacul J. Škultety. Important este și faptul că limba română a fost vorbită la acest congres nu numai în pauzele congresului și nu numai de congresiștii români : numeroși romaniști străini au făcut dovada cunoașterii ei atît în conversațiile prietenești cu colegii români, cît și în unele discuții „oficiale" din ședințele pe secții (programul menționa că sînt admise toate limbile romanice). E de remarcat de asemenea locul pe care și l-a cucerit lingvistica românească, ale cărei contribuții au fost adesea invocate: e suficient să cităm comunicarea *Despre moartea limbilor*, aparținînd cercetătoarei Brigitte Schlieben-Lange din R.F.G., care a pornit în mare măsură de la teze ale lui I. Coteanu și Marius Sala.

Dintre realizările congresului nu putem omite expoziția de cărți, care a permis participanților o informare rapidă cu privire la ultimele noutăți de specialitate, evidențiind în special bogata activitate editorială lingvistică din Franța.

Două spectacole folclorice (cu multe explicații, menite să sublinieze elementele autentice), în timpul congresului, și o excursie de neuitat după încheierea lucrărilor (fie la somptuoasa Caserta, fie la distinsul Benevento, cu excepționale vestigii antice) au contribuit nu numai la cunoașterea regiunii în care a avut loc congresul, ci și la strîngerea legăturilor personale între participanți.

Iunie 1974

MIOARA AVRAM și MARIUS SALA
Institutul de lingvistică
București, Spiru Haret 12

PIERRE GARDETTE
(1906–1973)

Moartea fostului rector al Facultăţilor catolice din Lyon înseamnă o foarte grea pierdere pentru lingvistica romanică privită sub numeroase aspecte. Cel dispărut dintre noi a fost, fără îndoială, conducătorul, de fapt, al geografiei lingvistice, şi nu numai în domeniul romanic : excelenta sa formaţie teoretică îi permitea să se pronunţe, cu autoritate, în tot felul de probleme privitoare la cercetarea graiurilor populare, indiferent de poziţia genealogică sau de altă natură a acestora. Aceeaşi pregătire l-a ajutat să realizeze opera sa principală, care poate şi trebuie să fie aşezată în fruntea tuturor lucrărilor similare de pretutindeni : *Atlas linguistique et ethnographique du Lyonnais*, 3 volume, Lyon, 1950, 1952, 1956 (în colaborare cu elevii săi). Iniţierea în geografia lingvistică şi-a făcut-o prin strălucitele sale teze de doctorat : *Géographie phonétique du Forez* şi *Etudes de géographie morphologique des patois du Forez*, ambele Mâcon, 1941. Pentru toate aceste lucrări, materialul de fapte supus cercetării şi l-a procurat singur sau (în cazul Atlasului) împreună cu colaboratorii săi prin anchete pe teren. Valoarea lor neobişnuit de mare se întemeiază şi pe cunoaşterea directă, din frageda copilărie şi după aceea, a graiurilor studiate : Pierre Gardette s-a născut în regiunea Forez, care, lingvistic vorbind, aparţine grupului de dialecte franco-provensale, şi din acest grup fac parte şi graiurile lioneze. Aşadar, condiţii optime atît pentru înregistrarea foarte corectă a faptelor de limbă, cît şi pentru interpretarea lor justă, nu numai din punct de vedere obiectiv, ci şi afectiv, în sensul că cercetătorul şi „trăia" oarecum graiurile pe care le studia. Dragostea lui pentru regiunea natală se manifestă şi în alte laturi ale activităţii sale publicistice. Dacă trecem peste amănuntul că Atlasul citat este şi etnografic, lucru destul de obişnuit de la opera similară a lui Jaberg şi Jud, merită să amintesc editarea operei postume a lui A. Devaux, *Les patois du Duphiné*, 2 volume, Lyon, 1935 (împreună cu A. Duraffour, cel mai bun cunoscător, la vremea lui, a dialectelor franco-provensale şi fost profesor al lui Pierre Gardette în acest domeniu), la care se adaugă *Lous Poémes daoü Païsan*, Mâcon, 1938, şi *Les Oeuvres de Marguerite d'Oingt*, Paris, 1965 (în colaborare).

Activitatea ştiinţifică a acestui mare dialectolog nu s-a limitat la lucrările enumerate pînă aici şi nici la numeroasele articole, note şi recenzii publicate în reviste sau în volume colective şi care ni-l prezintă ca pe un lingvist de prima mînă, capabil să emită idei, să pună probleme de ordin general şi să le rezolve. L-a ajutat în această privinţă şi activitatea sa didactică. Am arătat deja că a fost rectorul Facultăţilor catolice din Lyon. El a lucrat acolo însă şi ca profesor, deci ca distribuitor de ştiinţă şi ca pregătitor al unor viitori oameni de ştiinţă. Spre a-şi lărgi sfera de acţiune, a întemeiat în 1942 Institutul de lingvistică romanică, pe care l-a condus pînă la moarte şi care a întreţinut relaţii ştiinţifice, prin publicaţii şi prin contacte personale directe, cu mişcarea lingvistică internaţională. În calitatea sa de director al institutului s-a dovedit a fi la aceeaşi mare înălţime şi ca cercetător propriu-zis : disciplinat şi ordonat în muncă, exigent cu sine şi cu alţii, dar şi amabil şi prietenos în acelaşi timp. Aşa se explică, între altele, numirea sa ca secretar al Comisiei Atlaselor lingvistice ale Franţei pe regiuni din cadrul Centrului Naţional al Cercetării ştiinţifice (1962), „maître de recherches" (1962) şi „directeur de recherches" (1966) tot acolo.

Pe romaniştii de pretutindeni, indiferent de preocupările lor de strictă specialitate, îi interesează, cu siguranţă, în gradul cel mai înalt activitatea pe care a desfăşurat-o Pierre Gardette timp de două decenii (cu începere din 1953) ca administrator al Societăţii de

lingvistică romanică şi ca director al revistei acesteia. Titlul de „administrator" spune, pentru necunoscători, foarte puţin, dacă nu chiar ceva de ordin inferior (mai ales în comparaţie cu acela de „preşedinte"). În realitate, administratorul (sau secretarul-administrator, cum i se mai spune) este, ca şi la Societatea de lingvistică din Paris, conducătorul, omul care se ocupă şi se preocupă de toate problemele, mari şi mici, ale Societăţii, ajutat, fireşte, mai mult material, dacă mă pot exprima astfel, de cîţiva colaboratori (în anii din urmă, el a avut un „adjunct"). Se poate afirma că bunul mers al Societăţii depinde într-o mare măsură de secretarul-administrator. În cazul lui Pierre Gardette, adevărul conţinut în această afirmaţie s-a dovedit a corespunde în mod desăvîrşit realităţii. Căci foarte regretatul nostru confrate a fost şi un mare om, un om autentic. Cine l-a cunoscut personal a putut constata acest lucru. Prima sa calitate umană, din care izvorau, direct sau indirect, celelalte, era bunătatea. O bunătate just înţeleasă, controlată, cînd împrejurările cereau, de raţiune, care făcea parte dreaptă între ce se poate accepta şi ce nu din acţiunile de orice fel ale oamenilor. Cînd se găsea în situaţia de a ajuta, de a „face bine", se simţea fericit. Am constatat acest lucru acum doi ani, cînd un profesor român a trebuit să se ducă la Lyon pentru un tratament medical care nu se putea face decît acolo. I l-am recomandat, cu oarecare jenă, lui Pierre Gardette în vederea internării urgente în clinică. Înainte de a-i mulţumi eu pentru demersul său, mi-a mulţumit el, cu o bucurie ca de pe altă lume, fiindcă i-am oferit prilejul să facă un bine.

A intervenit, cred, şi simpatia lui pentru noi românii, simpatie pe care i-am putut-o simţi ori de cîte ori stam cu el de vorbă. Nu făcea „declaraţii", nu folosea cuvinte „frumoase", dar se... trăda prin căldura cu care înregistra şi adesea aprecia, în scris, realizările noastre în domeniul lingvisticii şi al filologiei. Şi dacă Congresul din aprilie 1968, ţinut la noi, s-a bucurat de o participare atît de bogată şi s-a încheiat cu rezultate măgulitoare pentru lingvistica noastră naţională, sînt sigur că, într-o anumită măsură, a contribuit la acest succes şi atitudinea lui Pierre Gardette. Un motiv în plus pentru noi să-i regretăm moartea şi să-i păstrăm o amintire neştirbită.

IORGU IORDAN

Comenzile şi abonamentele din străinătate se primesc la ÎNTREPRINDEREA ROMPRESFILATELIA, *Căsuţa poştală 2001—telex 011631, Bucureşti, Republica Socialistă România,* sau la reprezentanţii săi din străinătate.

Les abonnements doivent être adressés à ÎNTREPRINDEREA ROMPRESFILATELIA, *Boîte postale 2001 — telex 011631, Bucarest, Roumanie,* ou à ses représentants à l'étranger.

ALBANIE, **Ndërmarja Shtetetrore E.**, Tregëtimit Të Librit, Tirana ;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE ALLEMANDE, **Deutscher Buch-Export-und-Import,** Leninstrasse 16, Leipzig C. 1 ;

RÉPUBLIQUE FÉDÉRALE D'ALLEMAGNE, **Kubon Sagner,** B. P. 68, Müchen 3 ; **Reise und Verkehrsverlag,** Hönigwiesenstrasse 25, 7 Stuttgart-Veihingen ; **Zumsteins Landkartenhaus,** Liebherrstrasse 5, 8 München 22 ;

RÉPUBLIQUE ARABE D'ÉGYPTE, **Dar El Tahrir et Publishing,** 21 Kasr el Ni St. (Dar el Shark Bookshop) Cairo ;

AUTRICHE, **Globus Buchvertrieb,** Salzgries 16, Wien I ;

BELGIQUE, **Du Monde Entier,** 5 Place St. Jean, Bruxelles ; **Librairie Claeys-Verheughe,** 8 Volderstraat Gand ; **Maison de Langues Vivantes,** 65 rue du Midi, Bruxelles ; **Office International de Librairie,** 30, Av. Marnix, Bruxelles 5 ; **Vrander Editeur,** 10 Munstraat, Louvain ;

BULGARIE, **Hemus,** Pl. Slaveikov, 11-Sofia ;

CANADA, **Canadian Slavic Studies Loyola Colege,** Montréal 262 ; **Librairie Lidec Inc.,** 1083 Van Home, Montréal ; **Panonia Books,** 2 Spadina Road, Toronto 4, Ontario ;

CHINE, **Waiwen Shudian,** B.P. 88, Pékin ;

COLOMBIE, **Libreria Karl-Bucholz,** Av. Jimenez 8—40, Bogota ;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE POPULAIRE DE CORÉE, Chulpanmul ;

CUBA, **Cubartimpex,** P.O. Box 6540, La Habana ;

DANEMARK, **Munksgaard,** 6 Norregade, Copenhagen K. ;

ESPAGNE, **Libreria Bucholz,** Paseo de Recoletos, Madrid ; **Libreria Cientifica General,** Preciados no. 48, Madrid 13 ;

ÉTATS-UNIS D'AMÉRIQUE, **Angelescu Book Service,** 3645 Burham Street, Detroit 24, Michigan ; **American Chemical Society,** 1155 Sixteenth Street, NW. Washington DC 20036 ; **Fam Book Service,** 69 Fifth Avenue, Suite 8 F, New York, 10003 N.Y. ; **Albert Phiebig,** P.O. Box 352, White Plains N.Y. 10602 ; **Richard Able and Company, Inc.,** Portland Oregon 97208, P.O. Box 4245 ; **Maxwell Scientific International Inc.,** Fairview Park, Elmsford, New York 10523 ; **Steckert & Hafner,** 31 East loth Street, New York 10003 ; **Frankin Square-Subscription Agency,** Teaneck (New Jersey 07666) ; **McGraw-Hill Book Company,** 330, West 42nd Street, New York, N.Y. 10036 ; **Moore-Cottrell Subsc. Agency,** North Cohocton, New York 14868.

FINLANDE, **Akateeminen Kirijakauppa,** Postfach 10128, Helsinki 10 ;

FRANCE, **Eyrolles Editeur,** 61 Bd. St.-Germain, Paris 5-e ; **Librairie de l'enseignement technique** (Stand permanent des livres techniques et scientifiques roumains), 61 Bd. St.-Germain, Paris 5-e; **Département étranger Hachette,** 79 Bd. St.-Germain, Paris 6-e ; **Librairie Joseph Gibert,** 20—30 Bd. Saint-Michel, Paris 6-e ;

GRANDE-BRETAGNE, **Bailey Bros & Swingfen Ltd.,** Warner House 48, Upper Thames Street, London E.C. 4 City 6521 ; **Blackwell's Foreign Department,** Broad Street, Oxford ; **Central Books Ltd.,** 37 Grays Inn Road, London W.C.1 ; **Collet's Holdings Ltd.,** Denington Estate, London Road, Wellingborough Northans ;

HONGRIE, **Kultura,** Fö utca 32, Budapest 1 ;

ISRAËL, **Heiflepac Ltd.,** 11 Arlosorov St., Haifa ; **Lepac Ltd.,** 15 Rambam St., Tel-Aviv ; **Lotus Ltd.,** Achad Kaam St., Tel-Aviv ;

ITALIE, SO, CO, LIB, RI, **Export-Import,** Piazza Margana 33, Roma ;

JAPON, **Maruzen Ltd.,** 6 Tory Michome, Nihombashi, Tokio ; **Nauka Ltd.,** Imp. Departm., 30—19 Minami Ikebukuro, 2 Chome, Toshima-Ku, Tokyo ;

MEXIQUE, **Editorial Grijalbo S.A.,** Apartado 28568, Mexico, 17 D.F. ;

MONGOLIE, **Mongolgosknigotorg,** Ulan Bator ;

NORVÈGE, **Norsk Bokimport,** Postboks 3267, Oslo ;

PAYS-BAS, **Antiquariat Junk,** Walderstraat 10, Lochem ; **Boekhandel Pegasus,** Leidsestraat 25, Amsterdam ; **Intertaal,** Van Baerlesstraat 150, Amsterdam Zuit ; **Meulenhoff,** Beulingstraat 2, Amsterdam C ; **Swets & Zeitlinger,** Keizersgracht 471—487, Amsterdam ;

POLOGNE, **Ars Polona,** Krakowskie Przedmiescie 7, Warszawa ;

PORTUGAL, **Libreria Bucholz,** Avenida Libertade, Lisboa ;

SUÈDE, **C. E. Fritze,** Fredgatan 2, Stockholm 16 ;

SUISSE, **Librairie Payot,** 1 Rue de Bourg, Ch-1002, Lausanne ; **Librairie Rousseau,** 36 Rue Jean-Jacques Rousseau, Genève ; **Pinkus & Co.,** Froschaugasse 7, Zürich I ;

TCHÉCOSLOVAQUIE, **Arta,** Ve Smerckach 30, Praha I ;

U.R.S.S,, **Mejunarodnaia Kniga,** Moscou C. 200 ;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE DU VIETNAM, **Xunhasaba,** 32 Hai Ba Trung, Hanoi ;

YOUGÓSLAVIE, **Forum,** V. Misica 1, Novi Sad ; **Jugoslovenska Knjiga,** Terazije 27, Beograd; **Libertatea,** Z. Zrenjanina, 7 Pancevo ; **Prosveta,** Terazije 16 I, Beograd.

ERATĂ

Pag.		*în loc de:*	*se va citi:*
465,	nota 12	p. 469	p. 473
477,	nota 43	p. 14	p. 141 s.
481,	r. 14 de sus	*Le nuage*	*La neige*
487,	r. 15 de jos	marque	masque

Studii şi cercetării lingvistice, nr. 5/1974.

ERATĂ

Pag.		*în loc de:*	*se va citi:*
465,	nota 12	p. 469	p. 473
477,	nota 43	p. 14	p. 141 s.
481,	r. 14 de sus	*Le nuage*	*La neige*
487,	r. 15 de jos	marque	masque

Studii și cercetări lingvistice, nr. 5/1974.

DIN SUMARUL REVISTEI PE ANUL 1973 (XXIV)

6

DIN SUMARUL REVISTEI PE ANUL 1974 (XXV)

1

2

3

4

I.P.I. – c. 1509

Lei 20

5 STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE • XXV • 1974

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA
REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

SCL

XXV

6
1974

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Adresa comitetului de redacție : Adresse du comité de rédaction :
București 1, Spiru Haret 12, tel. 33.34.40 și 33.00.40, int. 265

Colaboratorii sînt rugați să trimită manuscrisele la adresa de mai sus. Cărțile și extrasele pentru recenzii și publicațiile pentru schimb se primesc la aceeași adresă.

Les collaborateurs sont priés d'envoyer les manuscrits à l'adresse ci-dessus. Les livres et tirès-à-part pour compte-rendu, ainsi que les publications pour échange seront envoyés à la même adresse.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
Str. Gutenberg 3 bis, sectorul VI, București

Studii și cercetări LINGVISTICE

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

BUCUREȘTI 1
SPIRU HARET 12

APARE DE 6 ORI PE AN

6–XXV—1974

SUMAR

MISCELLANEA

RECENZII

NOTE BIBLIOGRAFICE

REVISTA REVISTELOR

CRONICĂ

CARLETON T. HODGE

CÎTEVA IMPLICAŢII ALE IPOTEZEI CICLULUI LINGVISTIC*

Lucrarea reprezintă o încercare de a schiţa, de pe poziţia lingvisticii diacronice, coordonatele evoluţiei ciclice a limbilor şi factorii care determină sau influenţează această evoluţie (interni şi externi, lingvistici şi extralingvistici, permanenţi şi trecători).

Ciclul lingvistic poate fi socotit ca o semiipoteză. Cînd ne referim însă la istoria limbii egiptene, care ilustrează o trecere de la un tip profund morfologic la un tip predominant sintactic şi, ulterior, din nou la un tip profund morfologic, nu mai este vorba de o ipoteză, ci de descrierea unei schimbări lingvistice constatate. Dacă presupunem că toate limbile trec prin aceste stadii, atunci ne aflăm în domeniul ipotezei [1].

Indiferent cîtă generalitate sîntem dispuşi să acordăm acestei presupuneri, este un fapt constatabil că tipurile de schimbări ce au avut loc în egipteană pot fi ilustrate cu exemple din multe alte limbi şi familii de limbi. Din această constatare decurg o serie de implicaţii, dintre care patru vor fi pe scurt tratate în cele ce urmează :

1. natura fundamentală a limbii poate fi cel mai bine investigată diacronic ;
2. verbul este un fenomen secundar în limbă ;
3. schimbarea este produsă de o constantă sintactică ce operează permanent ;
4. schimbarea bruscă sau ,,drastică'' constă esenţialmente în pierderea unei morfologii moştenite.

Deşi aceste aspecte vor fi discutate secvenţial, se presupun interconexiunea şi suprapunerea lor.

1. Natura fundamentală a limbii poate fi cel mai bine investigată diacronic.

Savanţi precum William Dwight Whitney au considerat lingvistica drept domeniul tuturor fenomenelor de limbă cunoscute. Lingvistul, spune Whitney, ,,urmăreşte să scoată la iveală viaţa internă a limbii, să descopere originile ei, treptele succesive de dezvoltare, urmăreşte să deducă legile care îi guvernează schimbările — a căror recunoaştere îi va furniza explicaţii atît pentru unitatea, cît şi pentru varietatea actua-

* Acest studiu a fost prezentat iniţial la Conferinţa din Kentucky asupra limbilor străine, 1971. Versiunea de faţă este o variantă revizuită şi modificată substanţial. Partea referitoare la verb ca fenomen secundar a apărut în revista *Language Sciences*, 1974, nr. 29, p. 22—23. Traducerea în limba română a fost făcută de Ilinca Constantinescu, de la Institutul de lingvistică din Bucureşti.

[1] Pentru date în plus în legătură cu această ipoteză, vezi Hodge 1970 a, 1970 b (şi bibliografia de la aceasta din urmă).

lelor ei faze de manifestare — şi, în paralel cu aceasta, de a înţelege natura limbii ca o înzestrare specific umană, relaţia ei cu gîndirea, influenţa ei asupra dezvoltării intelectului şi a cunoaşterii, precum şi istoria gîndirii şi a cunoaşterii aşa cum ea le reflectă" (Whitney 1867, p. 6—7).

Whitney, şi alţii din timpul său, a fost preocupat de cercetarea limbii în context istoric, cît şi de probleme descriptive. E drept că accentul a fost pus pe latura istorică, dar aspectul descriptiv nu a fost neglijat în măsura în care se presupune în general. Se pune problema : putem noi descoperi oare, în efortul de a dezvolta o teorie mai adecvată a limbii, fapte esenţiale pentru o asemenea teorie din studierea limbii ca fenomen în dezvoltare? Prin aceea că îşi propune să clarifice unele aspecte legate de felul în care limba operează în timp, ipoteza ciclului lingvistic urmăreşte să dea un răspuns afirmativ la această întrebare. Deşi există încă lucruri de cercetat spre a clarifica natura proceselor care susţin acest răspuns, cred că elementele esenţiale sînt de pe acum clare.

Dacă admitem, cum sînt convins că trebuie, că facultatea omenească de a vorbi include capacitatea de schimbare, atunci cercetarea naturii vorbirii umane trebuie să includă lingvistica diacronică. Nu sîntem oare în măsură să înţelegem mai bine această capacitate dacă o urmărim în acţiune pe o perioadă de timp ce acoperă cinci mii de ani? Ce este constant şi care sînt forţele ce determină schimbarea?

Aspectele schimbării lingvistice relevante pentru discuţia de faţă sînt :

a) formele libere sau relativ libere fuzionează ;

b) formele morfologice (fuzionate) sînt înlocuite de secvenţe sintactice cu forme (mai) libere ;

c) intervin schimbări fonologice (pierderi, înlocuiri).

Toate aceste aspecte pot fi urmărite în istoria diverselor limbi. Vom da, în continuare, cîteva exemple. Cînd primele două aspecte alternează, apare efectul ciclic prin care am denumit ipoteza noastră (Hodge 1970 b). În plus, trebuie avută în vedere relaţia dintre înţeles şi formă. Cînd operează a), consecinţa este o acumulare de (unităţi sau) „motive" semantice raportate la formele sintactice libere. Cînd operează b), consecinţa este o reducere a motivelor semantice raportate la formele libere.

Cîteva exemple vor clarifica punctul nostru de vedere. a) Fuziune : slava veche bisericească *dobra* „ a unui bun . . ." + *jego* „a lui" > *dobrajego* „a celui bun . . ." ; sîrbo-croată *dobrōg(a)* (cf. Braun, p. 92—94). Egipteana tîrzie *'wf 'r sḏm* „el va auzi" („el [-*f*] este [*'w*- element predicativ non-verbal) spre [*'r*] auzire [*sḏm*]") > coptă *efesōtəm*. Cf. engleza medie : Rev 10.4a *And whanne the seuene thundris hadden spoken her voicis, Y was to writynge* (Wycliffe — Purvey 1388) ; Tyndale : *I was about to wryte* (1535).

b) Înlocuire : egipteana veche şi medie *sḏmf* „el aude", egipteana tîrzie *'wf ḥr sḏm* (el este spre [*ḥr*] auzire) = „el aude". Engleza ilustrează ambele stadii : a) *hīe ne wiston* („they not knew = ei nu ştiau") > *hīe niston* („*they not-knew* = ei nu ştiau") ; b) *hīe niston* > *they wist not* („*they knew not*" = „ei nu ştiau" ; pierderea lui *-on* ilustrează faza c)) > *they did not know*. Această ultimă formă prezintă în momentul de faţă tendinţa de re-morfologizare : *they didn'know* [ˌdidn'now]. În al doilea stadiu motivele semantice {acţiune} şi {trecut} sînt repartizate pe *did*, {negativ} pe

not, şi sensul noţional al verbului pe *know*. (Alternanţa formelor verbale *wit* şi *know* este un factor de altă natură, neobligatoriu ; cf. engleza veche *ne is* > *nis* > engleza modernă *is not*.)

Cînd ne ocupăm de înlocuirea unei structuri prin alta, în decursul timpului, este evident că trebuie să avem în vedere ansambluri structurale (cf. Ullmann 1957, p. 167). Cu alte cuvinte, nu ne interesează exclusiv dispariţia din limbă a unei forme verbale şi înlocuirea ei printr-o parafrază. Ne interesează întreaga propoziţie (*utterance*), şi anume care este conţinutul semantic al structurii anterioare în comparaţie cu noua structură şi cum s-a modificat distribuirea motivelor semantice.

Să examinăm un alt exemplu binecunoscut : lat. *videbit* ,,el va vedea'' se presupune că provine dintr-o construcţie verbală alcătuită dintr-un substantiv verbal, posibil o formă infinitivală *(>vide-)*, o formă a verbului ,,a fi'' **bhw* şi un sufix indicînd persoana (*-t*) (Kent 1946, p. 120 ; Buck 1933, p. 280—281). De la această formă s-a ajuns prin parafrazare, *videre (h)abet*, la forma *il verra* din franceză etc. Asistăm, în continuare, la o altă modificare către *il va voir*, cu o redistribuire a motivelor semantice, ideea de viitor fiind exprimată de *va*, iar sensul noţional ,,a vedea'' de *voir*. În perioada în care au circulat atît *videbit*, cît şi *ille videre (h)abet*, ne putem imagina ca cineva să fi susţinut că *ille videre (h)abet* este punctul de plecare sau forma de bază de la care s-a ajuns la *videbit*.

Situaţia a fost, de fapt, mult mai complexă. În momentul în care *videbit* a început să fie înlocuit prin construcţii perifrastice se putea recurge pentru parafrazare la diferite verbe : *habere*, *velle*, *ire*, respectiv ,,a avea'', ,,a dori'', ,,a merge'' (Pope 1934, p. 332 ; vezi Vidos 1963, p. 191, Bourciez 1946, p. 75, 117—118, 269—270) [2]. Gramaticianul dornic să stabilească o formă de bază pentru *videbit* a putut alege dintre cîteva variante în circulaţie, dintre care nici una nu era, diacronic vorbind, corectă. Există totuşi în toate aceste cazuri o similitudine constituţională care trebuie scoasă în evidenţă. Persoana, acţiunea şi ideea de viitor puteau fi reprezentate fiecare printr-un morfem aparte. Natura morfemului putea varia, dar tiparul de bază era identic.

Una din trăsăturile implicate în faza a doua — înlocuirea — este întrebuinţarea aşa-numitelor auxiliare. Natura exactă a acestora nu a fost stabilită într-un mod satisfăcător. Prin faptul că sînt lipsite de sens propriu, auxiliarele sînt uneori denumite ,,dummy'' în gramaticile transformaţionale (Lyons 1968, p. 322—323). Această ,,soluţie'' pare a fi mai degrabă expresia ignoranţei noastre în ceea ce priveşte natura lor, decît o descriere a funcţiei pe care o îndeplinesc. Categoria auxiliarelor cuprinde o varietate de elemente lexicale. În cazul englezei, de exemplu, este vorba de verbele *have*, *hold*, *be*, *stand*, *become*, *go*, *come*, *do*, *will/want* (cf. Kent 1946, p. 121). Se pune problema : au avut aceste verbe, în toate perioadele istorice, o funcţie semantică dublă : 1) înţelesul noţional de bază al verbului respectiv şi 2) funcţia de auxiliar? Dacă răspunsul este afirmativ, înseamnă că presupunem că motivul semantic asociat cu auxiliarul se combină cînd cu un verb, cînd cu altul dintr-un grup restrîns

[2] Construcţii perifrastice pot fi semnalate încă în latina timpurie (cf. Kent 1946, p. 120—121).

de auxiliare admise. Dacă așa stau lucrurile, de ce se recurge pentru aceasta la aceleași verbe nu numai în familia noastră de limbi, ci și în altele? Deși pentru moment nu se poate da un răspuns la această întrebare, se pare că cea mai promițătoare abordare a problemei este cea diacronică.

O formă morfologică dată poate fi pusă în legătură cu o combinație de elemente libere sau relativ libere din care a provenit și se poate urmări în continuare felul în care forma morfologică respectivă este înlocuită de o altă combinație de elemente (relativ) libere. Observăm însă că, în evoluția ei, o formă morfologică nu va fi niciodată înlocuită prin forma de la care a provenit. Cu alte cuvinte, *hīe niston* nu putea fi înlocuită în engleza veche prin echivalentul lui *they* + *not* + *know* + plural (sau orice alt sens o fi avut *-on* la origine). În momentul în care o formă morfologică cedează locul unei structuri sintactice, această parafrază are o formă nouă, distinctă de cea care a precedat forma morfologică respectivă. Dacă vrem să înțelegem natura limbii, trebuie deci să facem distincția între s u r s a unei forme/construcții și p e r i f r a z e l e p o s i b i l e ale unei forme/construcții. Perifrazele indică mai curînd direcția în care limba evoluează — sau poate evolua —, adică potențialul, decît originea formelor în cauză.

Am discutat o parte din implicațiile tipologice ale acestei teorii cu altă ocazie (Hodge 1970 b, p. 5—6). Turca, de exemplu, cu morfologia ei ușor segmentabilă, reprezintă un stadiu mai apropiat de perioada elementelor sintactice libere decît latina ori sanscrita. O altă constatare interesantă este faptul că se poate observa o schimbare în ordinea elementelor. Egipteana veche și cea medie prezintă ordinea VSO, care, ulterior, devine în coptă SVO (cf. egipteana veche *sḏmf* ,,el [-*f*] aude'', coptă *fsōtəm* ,,el aude'').

O teorie asupra limbii ar trebui să includă aceste fațete ale schimbării în limbă. O asemenea teorie trebuie să permită reprezentarea directă a acumulării de motive semantice pe o unitate morfologică (precum *niston*), ținînd seama, în același timp, de posibilitatea limbii de a distribui aceleași motive pe o serie de elemente morfologice separate. Ciclul lingvistic demonstrează că formele morfologice cu o concentrare de motive semantice sînt înlocuite de altele cu un număr redus de motive semantice. Deși o alternanță poate fi observată pe plan sincronic (cf. în engleză : *didncha* ∼ *did you not*; *woncha* ∼ *won't you*), direcția schimbării poate fi cel mai bine determinată printr-un studiu diacronic.

Această remodelare a limbii implică o constantă sintactică, anume o competență sintactică constantă ce se materializează cînd printr-un tip structural, cînd prin altul. S-ar părea că, spre a defini această constantă, singura cale — sau cea mai bună — este de a studia felul în care ea operează de-a lungul unei perioade de timp îndelungate, de a studia capacitatea ei de a forma nu numai propoziții, ci propoziții constînd din construcții diferite. Nu văd cum un studiu sincronic — fie el și de profunzime — poate releva natura acestei competențe — și deci natura însăși a limbii.

Încheind această parte, adaug că trebuie făcută distincția între istorie, reconstrucție istorică, supoziție istorică și pseudo-istorie. Lingvistica

le utilizează pe toate, şi numai lingvistica diacronică comparativă şi contrastivă ne va permite să le distingem una de alta [3].

2. Verbul este un fenomen secundar.

Una din cele mai importante implicaţii ale ipotezei ciclului lingvistic este limitarea pe care o impune cu privire la vechimea morfologiei ca criteriu de înrudire. Similitudinea în morfologie a fost totdeauna considerată un criteriu important în lingvistica comparativă. În timp ce corespondenţele fonetice rămîn factorul *sine qua non* în stabilirea înrudirii între limbi, lipsa oricărei similitudini morfologice este de obicei interpretată ca semn al inexistenţei relaţiei de înrudire. Ciclul lingvistic arată însă că morfologia poate suferi schimbări drastice.

Nu toţi lingviştii precizează ceea ce înţeleg prin ,,verb''. Termenul nu apare la Hamp 1957. Ahmanova 1966 dă o definiţie cuprinzătoare, dar în termeni tradiţionali (p. 101—102). Lyons recurge mai curînd la o definiţie formală decît la una noţională (1968, p. 147, 323—325). El preferă să excludă verbul *to be* din ,,structura de adîncime a limbii engleze'' (p. 323). Chafe atacă problema frontal, abordînd-o dintr-un punct de vedere semantic. După el, rolul primar este cel de ,,predicaţie'', nu de ,,verb''. El găseşte totuşi util să folosească în continuare termenul ,,verb'' (1970, p. 96). Faptul este poate scuzabil cînd este vorba de o limbă în care o categorie flexionară ,,verb'' joacă un rol de bază. Este însă o soluţie nefericită dacă ne propunem să construim o teorie generală a limbii.

Verbele sînt categorii morfologice ce au diverse constrîngeri sintactice, în funcţie de limba în cauză. Nu urmărim să negăm existenţa lor, ci doar să arătăm că ele constituie numai una din modalităţile de reflectare a motivelor semantice de predicaţie. Verbele sînt produsul unor combinaţii semantico-formale, nu elemente primare ale sistemului.

Această afirmaţie poate fi ilustrată prin situaţia din afroasiatică. Acest grup de limbi a fost studiat de mai bine de un secol, dar istoria ,,verbelor'' continuă să fie un punct viu dezbătut. O caracteristică răspîndită în această familie de limbi este folosirea unei forme verbale cu prefixe personale, de exemplu : arabă *yaktubu* ,,el scrie'', hausa *yaa tafi* ,,el a plecat'' etc. Această trăsătură este considerată de mulţi ca avînd originea în proto-afroasiatică (cf. Hodge 1970 c, p. 245—246 şi notele). Egipteana, considerată ca făcînd parte din acest grup şi socotită de unii ca fiind foarte apropiată de semitică, nu are o formă cu prefix de acest tip. De fapt, egipteana veche nu are forme verbale cu prefix, dar are o ,,conjugare cu sufixe'' foarte complexă (cf. *sḏmf* ,,el [*-f*] aude''). Construcţii de acest gen nu găsim în celelalte limbi din grup. Cea mai bună explicaţie care s-a dat pentru apariţia acestei forme este cea care propune ca punct de plecare o construcţie nominală (Gardiner 1957, p. 326—338 ; cu privire la specificul nominal al egiptenei, vezi Gardiner 1937). Mai există în egipteană şi o altă formă sufixală, aşa numitul vechi-perfectiv, cu sens

[3] Prin istorie înţelegem descriere documentată pe axa timp ; reconstrucţia istorică propune forme posibile deduse din formele existente ; supoziţia istorică, deşi realistă în intenţie, este pasibilă de anacronisme, deoarece nu dispune de suficiente date ; pseudoistoria este descrierea unor procese care îşi propune să treacă în revistă datele fără a-şi pune problema probabilităţii. Fiecare din aceste preocupări legitime poate da naştere la denaturări nelegitime.

static de obicei (cf. Edel 1955, p. 270), deşi într-o perioadă mai veche a fost folosit şi narativ.

Şi în semitică găsim forme sufixale care se pare că sînt raportabile la vechiul-perfectiv (cf. Gardiner 1957, p. 235—236; Hodge 1970 b, p. 5, 1970 c, p. 246—247). Forma cea mai apropiată este permansivul din accadiană. Acesta este evident o formaţie nominală (*zikaru* ,,om'', *zikarāku* ,,eu sînt un om'', *balāṭu* ,,a fi în viaţă'', *balṭāku* ,,eu sînt în viaţă'', cf. Soden 1952, p. 100—101). Se presupune că perfectul din semitica de vest (tot o formă sufixală) şi din ugaritică (care, de asemenea, este adeseori static) ar fi înrudite (cf. Harris 1939, p. 45).

Este deci foarte plauzibil ca toate formele ,,verbale'' cu afix de persoană din egipteană să fie rezultatul unor construcţii nominale (care, desigur, includ predicaţia). În celelalte limbi nu există mărturia unor forme verbale cu prefix. Se poate pune în discuţie dacă proto-afroasiatica a avut formele cu prefix şi acestea s-au pierdut în egipteană, sau dacă egipteana s-a desprins de proto-limbă înainte de formarea verbelor cu prefix. Pentru teza noastră nu contează aşa de mult cum s-au petrecut lucrurile. Important este faptul că toate formele verbale egiptene istorice (cu excepţia, poate, a imperativului) provin de la construcţii nominale. Sistemul semitic este în mare măsură tot de origine nominală, dacă luăm în consideraţie atît perfectul, cît şi permansivul.

Plazikowsky-Brauner a emis ipoteza că toate verbele din kuşită sînt secundare în acelaşi mod: ,,În grupul de limbi cunoscut sub numele de kuşită, întregul proces de formare a cuvintelor se bazează pe o rădăcină nominală. De la ea se derivă cu ajutorul unor elemente auxiliare forme diferenţiate chiar şi pentru verbe'' (1965, p. 94). Deşi Palmer a formulat unele rezerve cu privire la această interpretare (1970, p. 578), se pare că ea este confirmată de dezvoltări similare petrecute în alte limbi.

Prin aceasta nu negăm, ci confirmăm rolul primar al ,,predicaţiei de identificare'' şi al ,,predicaţiei de existenţă''. Nici una din ele nu este în mod necesar verbală şi nici una din ele nu poate fi prevăzută (*predictable*) şi deci considerată neesenţială (cf. Lyons 1969, p. 323). Alte aspecte care ţin de ,,verb'', cum ar fi relaţia cu complementul direct, complementul indirect, aspectul, timpul etc., trebuie tratate ca probleme de sine stătătoare. Ele nu trebuie legate de un concept ,,noţional'' de structură lingvistică anterior.

3. Schimbarea este produsă de o constantă sintactică ce operează permanent.

În articolul *Schimbarea în limbă şi în cultură* [4], Harry Hoijer cerea lingvisticii să aducă mai curînd ,,un studiu al forţelor responsabile de schimbare'' decît ,,o înregistrare a rezultatelor schimbării'' (p. 338). Aceasta este tocmai ceea ce îşi propune ipoteza ciclului lingvistic.

Am văzut mai sus că în limbă există o fuzionare a structurilor sintactice în formaţiuni morfologice şi apoi o înlocuire a acestora prin noi structuri sintactice. După cîte îmi este cunoscut, procesul nu este niciodată direct reversibil. Cu alte cuvinte, atîta timp cît două structuri alternează la un moment dat în limbă (engleză *don't* ~ *do not*), fiecare din ele

[4] ,,Language'' 24 (1948), nr. 4, p. 335—345.

poate fi folosită. În clipa în care însă o formă morfologică a înlocuit cu adevărat originalul sintactic de la care a provenit (ca în cazul lui *videbit*), reversul nu mai este posibil (adică nu se revine la **vide*[*re*]-*bhw-id*). Nici **videre-esse-ille* nu apare, deşi aceste forme au fost folosite o vreme în paralel cu *videbit*.

Pierderea structurii sintactice originale nu este o piedică în calea creării unor noi structuri sintactice. Capacitatea pentru perifrază este mereu prezentă. Înseamnă că ea este forţa regeneratoare a limbii. Această capacitate a limbii de redistribuire a motivelor semantice pe forme (relativ) libere asigură o putere de comunicare maximă şi însăşi supravieţuirea limbii, în pofida pierderilor şi înlocuirilor fonologice, cît şi a schimbărilor afectînd morfologia. Înţelegerea acestui mecanism este esenţială pentru înţelegerea naturii limbii.

4. Schimbarea bruscă sau „drastică" este în esenţă pierderea morfologiei moştenite.

S-ar putea ca această afirmaţie să fie prea îndrăzneaţă ; ea trebuie însă privită ca o ipoteză şi verificată pe baza datelor lingvistice furnizate de istoria diverselor limbi. Discuţia care urmează aduce cîteva argumente în favoarea valabilităţii acestei afirmaţii.

În articolul mai sus menţionat, Hoijer este de părere că „există un număr de observaţii care sugerează că perioadele de schimbări semnificative în cultură coincid, în linii mari, cu schimbări considerabile în structura lingvistică" (1948, p. 339). Această constatare este deosebit de importantă. Hoijer discută, în continuare, rolul pe care îl pot juca factorii extralingvistici şi rezultatele posibile ale asimilării concomitente a împrumuturilor lexicale, în raport cu schimbările fonetice.

Adeseori examinarea influenţelor anterioare asupra unei limbi s-a rezumat la identificarea şi datarea împrumuturilor — acestea fiind considerate influenţa majoră. Weinreich 1964 a arătat că ar trebui să tratăm această problemă mult mai nuanţat. Nu ne propunem, în cele ce urmează, să facem o analiză de fineţea celei propuse de Weinreich, ci doar să luăm în consideraţie un aspect, şi anume stabilirea raportului dintre rolul influenţei unei limbi asupra alteia şi factorii inerenţi oricărei limbi — factori care fac posibilă schimbarea. În vederea abordării acestei probleme schiţăm, în linii foarte generale, o ierarhie a gradelor de influenţă produse de interacţiunea dintre două limbi, considerate din punctul de vedere al uneia din ele :

1. Procentajul relativ al împrumuturilor
1.1. Împrumutul poate fi reciproc şi aproximativ egal
1.2. Una dintre cele două limbi în contact împrumută mai mult decît cealaltă
2. Cuantumul împrumutului
2.1. Minim
2.2. Considerabil
2.3. Foarte mare
3. Consecinţele lingvistice
3.1. Creşterea vocabularului
3.2. Schimbări structurale
3.3. Formarea unei limbi creole
3.4. Dispariţia uneia din cele două limbi.

Ne interesează aici în special aspectele menţionate la punctul 3. Cele notate la punctele 1 şi 2 sînt binecunoscute şi nu necesită mai mult decît o sumară trecere în revistă : raporturile dintre engleză şi franceză ilustrează situaţia de împrumut reciproc aproximativ egal (1.1). Contactul dintre engleză şi hindi ilustrează, prin numărul mare de cuvinte împrumutate de hindi din engleză, situaţia 1.2. Împrumutul minim (2.1) poate fi ilustrat prin numărul restrîns de cuvinte şi cele cîteva nume proprii ce au pătruns în engleză din limbile amerindiene.

Un exemplu concludent pentru situaţia de flux considerabil de împrumuturi lexicale fără reorientarea structurală a limbii care a împrumutat ni-l oferă hausa (vorbită în partea de nord a Nigeriei) prin împrumuturile masive de termeni din arabă (pentru aspectele legate de fonologia şi semantica acestor împrumuturi vezi Greenberg 1957).

Creolizarea ca efect lingvistic (3.3) diferă de celelalte schimbări menţionate prin aceea că cele două limbi în contact îşi continuă existenţa independentă şi relativ neschimbată în afara zonei de contact. Creola — o ,,formă modificată'' a uneia sau a ambelor limbi — este un fel de tampon între ele. Precum am arătat cu alt prilej (Hodge 1970 b, p. 6), creolizarea poate fi considerată ca un rezultat al acţiunii competenţei sintactice constante fără impedimentul formei moştenite. Limbile creole pot constitui cea mai bună sursă pentru studierea modului în care operează sintaxa.

Exemplul nostru favorit — egipteana — ilustrează, la un moment sau altul al istoriei sale, diversele trepte menţionate mai sus. Ea a dispărut (3.4) ca urmare a şocului cultural de arabizare şi islamizare. Este greu de găsit un exemplu mai bun de influenţă culturală.

Aprecierea gradului de diferenţiere dintre egipteana veche şi egipteana medie este încă în atenţia cercetătorilor şi se pare că diferenţierea este mult mai mare decît s-a considerat iniţial. Odată cu faza egiptenei tîrzii avem de-a face cu o schimbare ,,drastică'' (cf. Erman 1933, p. 1—6). În ambele cazuri putem asocia schimbările ce au survenit în limbă cu evenimente istorice şi culturale. Istoria consemnează falimentul puterii centrale care marchează sfîrşitul ,,vechiului regat'' şi trecerea la o perioadă de fărîmiţare politică în care puterea aparţinea unor prinţi locali, cunoscută în istorie sub numele de ,,prima perioadă intermediară'' (cf. Edel 1955, p. 8—11). Prin egipteana medie se înţelege limba folosită după reinstaurarea puterii centrale realizată în timpul celei de a unsprezecea dinastii (considerată a marca începutul ,,regatului mediu''). Un nou faliment al puterii centrale a avut loc la sfîrşitul ,,regatului mediu'', cînd asistăm nu numai la o fărîmiţare locală a autorităţii, ci şi la o diviziune reprezentată de înscăunarea unui hyksos în Delta de est şi a unui rege egiptean la Theba. Cu toate acestea, egipteana medie (mai mult sau mai puţin influenţată de formele curente ale limbii vorbite) a continuat să fie folosită şi după reinstaurarea ,,noului regat''. În această situaţie este dificil de precizat cînd a început egipteana tîrzie. Inscripţiile descoperite pe pereţii mormîntului lui Paheri — care datează din prima parte a celei de a optsprezecea dinastii — ilustrează în mod sugestiv folosirea egiptenei medii clasice paralel cu limbajul cotidian colocvial. Cea mai mare parte a inscripţiilor din acest mormînt folosesc limba standard a epocii

(egipteana medie); există însă şi cîteva inscripţii care redau spusele unor ţărani: în aceste inscripţii apar forme şi structuri ale egiptenei tîrzii (Erman 1933, p. 2). Este un exemplu care ne face să ne gîndim la situaţia extremă la care a ajuns sanscrita, care a rămas limba castelor superioare, în timp ce păturile inferioare vorbeau pracrita.

Problema care se pune în cazul egiptenei este dacă aceste schimbări de la egipteana veche la egipteana medie, iar ulterior de la egipteana medie la egipteana tîrzie sînt efectul lingvistic al contactului dintre limbi, o reorientare structurală datorată traumatismului pe care l-au reprezentat prima şi cea de-a doua perioadă intermediară (perioada hyksos). Pentru perioada hyksos există dovada unei puternice influenţe semitice: în textele din timpul noului regat apar numeroase împrumuturi lexicale din semitica de vest. S-ar putea susţine că schimbarea mai pregnantă de la egipteana medie la egipteana tîrzie s-a datorat acestei influenţe străine.

Se poate însă susţine şi că schimbările care au avut loc în egipteană au fost în primul rînd rezultatul unor factori interni: produsul acelei constante sintactice care se materializează în capacitatea de parafrazare. Trebuie subliniat faptul că anumite trăsături ale egiptenei tîrzii pot fi depistate în egipteana medie şi multe din construcţiile care devin frecvente în egipteana tîrzie apar sporadic încă din egipteana veche. Schimbările din limbă nu sînt provocate de evenimente culturale, acestea influenţează doar ritmul în care sînt abandonate formele vechi.

Un exemplu mai familiar decît al egiptenei este cel al bulgarei. Vechii bulgari erau vorbitori ai unei limbi turcice atestată fragmentar (Mladenov 1929, p. 13–18). Bulgara şi macedoneana sînt cele două limbi slave care au pierdut flexiunea nominală (cf. Mladenov 1929, p. 220–221). Este acesta rezultatul contactului lingvistic dintre bulgarii vorbitori ai unei limbi turcice şi vecinii slavi? Ceea ce se poate afirma cu certitudine este că avem un exemplu care ilustrează atît (3.4) — pierderea limbii turcice —, cît şi (3.2): schimbarea structurală survenită în aria menţionată.

Aria Balcanilor ne furnizează exemple şi pentru situaţia de influenţă moderată: aşa-numitele ,,balcanisme'' (pe lîngă împrumuturi). Unul dintre aceste balcanisme este folosirea unor forme verbale flexionare în construcţii de tipul ,,vreau să merg'': greacă *θélo na páo*, sîrbă *želim da idem*, bulgară *iskam da otidə* etc. Turca, pe de o parte, şi croata, pe de alta, recurg la infinitiv (turcă *getmek istiyorum*, croată *želim ići*). Situaţia balcanică este complexă şi se pare că este vorba de o anumită structurare în care religia a avut un rol: pe de o parte greaca, sîrba, macedoneana, bulgara şi româna — toate ortodoxe —, pe de alta croata (catolică) şi turca (musulmană). Este limpede că toate aceste limbi care folosesc acum particula plus forma flexionară a verbului au folosit cîndva în această construcţie infinitivul, ca în latină *volo ire*, sau în română *doresc a merge* (formă înlocuită treptat de *doresc să merg*). Este mai curînd vorba de consolidarea unei preferinţe, decît de împrumutarea unei construcţii.

Prin urmare, faptele conduc către concluzia că forţele culturale menţionate de Hoijer joacă un rol mai mare în eliminarea unor forme vechi decît în crearea unora noi. Îndepărtînd unele forme vechi împinse spre

periferie de către uzaj, ele pun în evidență trăsăturile dominante ale limbii la un moment dat.

Dacă așa stau lucrurile, dacă aceste forțe propice exterioare ce aduc elemente noi de vocabular nu sînt dinamul esențial al limbii, care este în fond acest dinam? De ce trec limbile prin schimbări structurale majore?

Observînd dinamica ciclului lingvistic ne dăm seama de existența tocmai a constantei sintactice — această capacitate de a crea noi uteranțe, nu numai în limita unei lingvistici descriptive statice, ci operînd de-a lungul mileniilor, producînd noi combinații semantico-formale. Aceasta este, după părerea mea, adevărata forță producătoare de schimbare. Ea operează tot timpul, dar rezultatele ei sînt vizibile mai clar în momentele de șoc, cînd formele tradiționale sînt îndepărtate, forme care altminteri fac mai puțin vizibilă — dar nu împiedică — evoluția limbii.

BIBLIOGRAFIE

AXMANOVA, O. S. 1966 *Slovarj lingvisticeskix terminov*, Moscova.

BOURCIEZ, EDOUARD 1946 *Eléments de linguistique romane*, Paris.

BRAUN, MAXIMILIAN (f.a.). *Grundzüge der slavischen Sprachen*, Göttingen.

BUCH, C. D. 1933 *Comparative grammar of Greek and Latin*, Chicago.

CHAFE, WALLACE L. 1970 *Meaning and the Structure of Language*, Chicago.

DIAKONOFF, I. M. 1965 *Semito-Hamitic Languages*, Moscova.

EDEL, ELMAR 1955 *Altägyptische Grammatik* I (= *Analecta Orientalia* 34), Roma.

ERMAN, ADOLF 1933 *Neuaegyptische Grammatik*, ed. a II-a, Leipzig.

GARDINER, ALAN H. 1937 *Some Aspects of the Egyptian language*, PRA vol. 23, p. 81—104.

1957 *Egyptian grammar*, ed. a III-a, Oxford.

GREENBERG, JOSEPH H. 1947 *Arabic loan-words in Hausa*, în „Word" nr. 3, p. 85—97.

HAMP, ERIC P. 1957 *A Glossary of American Technical Linguistic Usage* 1925—1950, Utrecht/Anvers.

HARRIS, ZELLIG 1939 *Development of the Canaanite dialects* (=*American Oriental Series* 16), New Haven.

HODGE, CARLETON T. 1970 a Recenzie la *Studies in Egyptology and linguistics*, în „Language", vol. 46, nr. 4, p. 940—944.

1970 b *The linguistic cycle*, în „Language Sciences" vol. 13, p. 1—7.

1970 c *Afroasiatic. An overview*, în *Current Trends in Linguistics* 6. *Linguistics in South West Asia and North Africa*, ed. by T. A. Sebeok et al., p. 237—254, Haga.

HOIJER, HARRY 1948 *Linguistic and cultural change*, în „Language" 24, nr. 4, p. 335—345.

KENT, ROLAND G. 1946 *The Forms of Latin*, Baltimore.

LYONS, JOHN 1969 *Introduction to Theoretical Linguistics*, Cambridge.

MLADENOV, ȘTEFAN 1929 *Geschichte der bulgarischen Sprache* (*Grundriss der slavischen Philologie und Kulturgeschichte*), Berlin-Leipzig.

PALMER, F. R. 1970 *Cushitic*, în *Current Trends in Linguistics* 6, *Linguistics in South West Asia and North Africa*, ed. by T. A. Sebeok et al., Haga, p. 571—585.

PLAZIKOWSKY-BRAUNER, HERMA 1951 *Die verbalen Bildungen in den sog. kuschitischen Sprachen*, RSE vol. 21, p. 94—110.

POPE, M. K. 1934 *From Latin to Modern French with Especial Consideration of Anglo-Norman*, Manchester.

VON SODEN, WOLFRAM 1952 *Grundriss der akkadischen Grammatik*. (*Analecta Orientalia* 33), Roma.

ULLMANN, STEPHEN 1957 *Principles of Semantics*, ed. a II-a, Glasgow-Oxford.
VIDOS, B. E. 1963 *Manual de lingüistica romanica*, Madrid.
WEINREICH, URIEL 1964 *Languages in Contact*, Haga (ed. I 1953).
WHITNEY, WILLIAM DWIGHT 1867 *Language and the Study of Language*, New York.

Some Implications of the Linguistic Cycle Hypothesis

(Abstract)

The linguistic cycle might be described as a semi-hypothesis. In examining the history of the Egyptian language, which exhibits a shift from a heavy morphologic type to a predominantly syntactic type and then again to a heavy morphologic type, it is not a hypothesis but a description of the linguistic change observed. If one assumes that all languages pass through such stages, we are then in the realm of hypothesis. As the types of change occurring in Egyptian may be illustrated from many other languages one may outline the following general implications:

1. The basic nature of language is best investigated diachronically. 2. The verb is a secondary phenomenon in language. 3. Change is effected by a 'syntactic constant' which is always operative. 4. Drastic or 'sudden' change is basically loss of inherited morphology.

If we admit that the human capacity for speech includes the capacity for change, then the investigation of the nature of human speech must include diachronic linguistics. What are the forces responsible for change? What is constant in language? The linguistic aspects most germane to the issue are: a) Free or relatively free forms fuse; b) morphologic (fused) forms are replaced by syntactic sequences or free(r) forms; c) there is concurent phonologic change (loss, replacement).

In observing the linguistic cycle in operation we find that there is a syntactic constant in language, an ability to create new utterances, not just within the hide-bound frame of a static descriptive linguistics but operating over millenia, producing new semantic-formal combinations. This is, in my opinion, the true force responsible for change. It is always operative but its results are seen more clearly when times of stress destroy traditional forms, the preservation of which otherwise obscures — but does not halt — its progress.

Ianuarie 1974

Indiana University
Department of Linguistics
Bloomington

Some Implications of the Linguistic Cycle Hypothesis

[illegible]

MARIUS SALA

ASPECTE ALE CONTACTULUI DINTRE LIMBI ÎN DOMENIUL ROMANIC (I)

Pornind de la ideea că limba este o structură şi, în acelaşi timp, un fapt social, autorul prezintă unele consideraţii cu privire la contactul dintre limbile romanice şi alte limbi.
Se face distincţie între modificările de inventar şi cele de distribuţie, iar în cadrul fiecăreia dintre aceste două tipuri de modificări între schimbările care afectează sistemul şi cele care afectează normele de realizare a sistemului. Exemplele sînt grupate pe compartimentele cunoscute (fonologie, morfologie, formarea cuvintelor, lexic).

0. CONSIDERAŢII PRELIMINARE

0.1. În timpul din urmă problema contactului dintre limbi a constituit obiectul unor studii speciale în care sînt discutate diversele mecanisme ale bilingvismului sau ale plurilingvismului rezultat din acest contact. Dintre acestea se detaşează volumul devenit clasic al lui Uriel Weinreich, *Languages in Contact* (New York, 1953; ultima ediţie, a cincea, Haga, 1967). Acelaşi autor a publicat un text abreviat în *Le langage* (Paris, 1968), volum apărut sub conducerea lui André Martinet în Enciclopedia Pleiadei (*Unilinguisme et multilinguisme*, p. 647–684), la care ne vom referi adesea în expunerea noastră, deşi de cele mai multe ori discuţiile se referă la observarea ,,microscopică'' a fenomenului de contact în comportamentul indivizilor bilingvi şi mai puţin la observarea ,,macroscopică'', la acţiunea unei limbi asupra alteia.

În aceeaşi ordine de idei amintim faptul că la congresele de specialitate din ultima vreme chestiunea de care ne ocupăm a fost discutată în şedinţe plenare. Ne referim numai la cele două rapoarte susţinute de lingviştii români: E. Petrovici (*Interpénétration des systèmes linguistiques*, în *Actes du X*[e] *Congrès international des linguistes, Bucarest, 28 août — 2 septembre 1967*, vol. I, Bucureşti, p. 37–56) şi Iorgu Iordan (*Bilingvism în domeniul romanic*, în SCL XXIV (1973), nr. 2, p. 129–137, textul raportului prezentat la cel de-al XIII-lea Congres internaţional de lingvistică şi filologie romanică de la Québec, 1971).

0.2. Consideraţiile cu privire la contactul dintre limbi care urmează au la bază principii metodologice care se subordonează la două idei fundamentale, şi anume:

a) limba este o s t r u c t u r ă

b) limba este un f a p t s o c i a l.

0.2.1. Pornind de la ideea că limba este o structură, putem observa că transformările suferite de această structură se pot datora modului cum este ea organizată. Se poate deci ca multe dintre transformările din limbă să-şi aibă cauzele în însăşi structura ei (cf. A. Martinet, prefaţă la Haudricourt-Juilland, *Essai* p. IX). Rezultă că preferăm să explicăm un fapt de evoluţie romanică, de exemplu, printr-o tendinţă atestată deja în latină

sau în alte limbi romanice, mai degrabă decît să recurgem la o influență externă. (Cf. B. Malmberg, *Actes Colloque*, p. 258.) În cazul substratului, adoptarea acestui punct de vedere implică preferința noastră de a ne baza pe fapte cunoscute, oferite de latină sau de limbile romanice, decît să ne aventurăm în necunoscut sau în ceea ce este puțin și mai rău cunoscut.

Mergînd mai departe, se poate observa că în diversele structuri lingvistice se manifestă tendințe generale de evoluție fonetică sau morfologică. În explicarea unor evoluții fonetice sau morfologice preferăm să apelăm la aceste tendințe generale de evoluție, mai degrabă decît să dăm explicații speciale pentru fiecare caz în parte. Nu este însă exclus ca o anumită evoluție internă să fi fost întărită în urma contactului dintre limbi.

0.2.2. Ideea că limba este un fapt social, subliniată de asemenea în Cursul lui F. de Saussure („le langage est un fait social"), este deosebit de importantă pentru discuția noastră, fiindcă presupune că cercetarea limbii este făcută în funcție de dezvoltarea sociologică și sociolingvistică a populației care o vorbește. Cercetarea acestei dezvoltări duce în mod necesar la constatarea că, în cursul istoriei lor, limbile intră în contact și că, datorită acestui contact, ele pot fi influențate unele de altele. Evident că rezultatele acestor influențe au fost mai puternice în condițiile unor mici enclave lingvistice supuse acțiunii continue a unei limbi dominante.

0.3. Principiile generale expuse mai sus le ilustrăm cu o serie de exemple luate mai ales din domeniul hispanic și din română. Pentru domeniul hispanic ne referim în special la două variante ale spaniolei (iudeospaniola și spaniola din America), care în ultimele secole au fost într-un contact viu cu numeroase idiomuri. Româna prezintă interes fiindcă pînă în prezent o serie de particularități fonetice, fonologice și morfologice, inexistente ca atare în alte idiome romanice, au fost puse în legătură cu situația din albaneză, limbă invocată pentru explicațiile prin substrat din română, sau cu situația din vechea slavă, care a jucat în română rolul adstratului germanic din limbile romanice occidentale. O serie de cercetări recente, care pornesc de la o comparare mai aprofundată a românei cu situația din restul Romaniei, au dovedit că înrudirea structurală dintre română și celelalte limbi romanice este mai mare decît lasă să pară o analiză sumară la prima vedere. Un interes și mai mare prezintă istroromâna, dialect al românei, care s-a dezvoltat timp de mai multe secole într-un mediu croat și care a fost influențat și de dialectele italiene învecinate.

0.4. Exemplele sînt grupate pe compartimentele cunoscute (fonologie, morfologie, formarea cuvintelor, lexic). Pentru a aprecia rezultatele contactului dintre limbi facem distincție în cadrul fiecărui compartiment între faptele de inventar și cele de distribuție, considerîndu-le pe primele mai importante.

1. FONOLOGIA

Se știe că fonetismul unei limbi este caracterizat printr-o anumită structură fonematică (fonologică) și prin anumite obișnuințe fonetice în sensul restrîns al termenului (obișnuințe articulatorii sau combinatorii).

Contactul cu o altă limbă poate să provoace o modificare numai a uneia din cele două caracteristici ale planului expresiei limbajului sau a amîndorura. În cele ce urmează, distingem atît în analiza modificărilor de inventar, cît şi în analiza modificărilor de distribuţie, schimbări care afectează sistemul şi modificări care afectează normele de realizare a sistemului, deci variantele din planul fonetic.

1.1. Modificări ale inventarului

1.1.1. Inventarul de foneme

1.1.1.1. *Fonologizarea unui sunet străin*

Cele mai evidente cazuri de schimbare a inventarului de foneme sînt cele oferite de completarea sistemului fonologic prin împrumuturi lexicale conţinînd un sunet inexistent în limba receptoare. De cele mai multe ori aceste sunete noi sînt adaptate la sistemul fonologic al limbii receptoare, aşa cum s-a întîmplat, de exemplu, cu vocalele franceze *ö*, *ü*, care au fost adaptate în diverse feluri în limbi ca româna şi spaniola. Într-un număr mai redus de cazuri, din motive legate de cele mai multe ori de structura sistemului limbii receptoare, sunetele noi rămîn ca atare şi ajung chiar să se fonologizeze în limba receptoare. Dăm cîteva exemple pentru a ilustra cele spuse mai sus.

1.1.1.1.1. Este cunoscut cazul consoanei /h/ din română, care, la fel ca în alte limbi romanice, nu continuă sunetul corespunzător din latină (se ştie că [*h*] a dispărut de pe întregul teritoriu al Romaniei : vezi Elise Richter, *Beiträge zur Geschichte der Romanismen, I: Chronologische Phonetik des Französischen bis zum Ende des 8. Jahrhunderts*, Halle, 1934, p. 33 ; Graur, *Tend.*, p. 27). Spiranta posterioară [*h*] a pătruns în română odată cu cuvinte din adstratul slav : *duh* < v. sl. *duxŭ*, *hrăni* < v. sl. *xraniti* (Rosetti, ILR, p. 345 ; Graur, *Tend.*, p. 33) [1], la fel cum în franceză adstratul germanic a contribuit la apariţia lui *h* (W. v. Wartburg, *Évolution et structure de la langue française*, Leipzig-Berlin, 1934, p. 50). Se poate presupune că împrumutarea lui [*h*] a avut loc în perioada de comunitate a dialectelor limbii române, deci înainte de secolul al X-lea, fiindcă există un număr de cuvinte slave care conţin sunetul [*h*] şi care sînt comune dacoromânei şi aromânei, cele două mari dialecte ale românei separate după secolul al X-lea. Acest sunet s-a fonologizat datorită faptului că [*h*] putea să apară în aceleaşi poziţii în care apărea velara surdă [*k*] într-o serie de cuvinte ca *duh* — *duc*, *har* — *car*. Mai tîrziu, poziţia lui /h/ a fost întărită prin împrumuturi din maghiară (*hotar* < magh. *határ*), turcă (*hatîr* < tc. *hatır*), neogreacă (*zahăr* < ngr. ζάχαρι) şi limbile slave moderne (*haină* < s. cr. *haljina*, *horă* < bg. *hóro*). Româna ajunge să aibă în seria fonemelor consonantice velare trei membri : /k/, /g/, /h/. Spre deosebire de velarele /k/, /g/, care s-au dovedit destul de stabile, /h/ a fost

[1] Alţi cercetători consideră că *h* a fost împrumutat din limba de substrat. Vezi Gr. Brîncuş în SCL XII (1961), p. 471–477; C. Poghirc, RRL XII (1967), p. 26. Atît Gr. Brîncuş, cît şi C. Poghirc nu vorbesc de fonemul /*h*/.

mai puţin stabil. Se constată că în vorbirea populară, mai ales în poziţie implozivă, *h* este înlocuit prin [*f*], [*v*], [*u̯*], [*k*] : *prah* (< v. sl. *praxŭ*) devine *praf* (fonetism literar), *prav*, *prau̯* ; ngr. μετόχι devine *metoc* sau *Metof*, alături de *metoh*, numele unui sat. Cea mai frecventă înlocuire este apariţia lui *f* pentru *h* [2]. Această oscilare în tratamentul lui *h* explică şi fenomene de evoluţie fonetică neaşteptată. S. Puşcariu, *Limba română. II Rostirea* [Bucureşti], 1959, p. 197, arată că sunetul străin *h*, odată intrat în sistemul fonetic indigen, a fost întrebuinţat ,,prin exagerare'' şi în cazuri în care nu era îndreptăţit din punct de vedere etimologic. El apare în loc de *f* sau *v* în cuvinte de origine latină (*buhă* < lat. *bufo*, reg. *cuhunda*, *hulpe* < *cufunda*, *vulpe)* sau în cuvinte împrumutate din alte limbi (*hirtă*, alături de *firtă* < germ. *Viertel*, *hiler*, alături de *filer* < tc. *filer* etc.). Se poate spune că /h/ are o poziţie periferică în sistemul consonantic al limbii române fiindcă adesea el poate să dispară (pronunţările *oţ*, *aide* pentru *hoţ*, *haide* sînt frecvente) sau să apară, adesea în aceleaşi regiuni, la iniţiala vocalică a multor cuvinte : *haripă*, *hăsta*, *hodaie*. Cf. Graur, *Tend.*, p. 48. Primul fenomen este cu atît mai interesant cu cît uneori el poate atinge chiar perechi minimale fonologice (*horă* — *oră*).

1.1.1.1.2. Tot datorită unor împrumuturi din limbile cu care au intrat în contact, unele variante ale iudeospaniolei — Bosnia, Bucureşti, Bulgaria şi Adrianopol — au fonemul /ţ/, cu o distribuţie limitată la cuvintele de origine nespaniolă. În celelalte variante iudeospaniole — Constantinopol, Salonic — lui [*ţ*] îi corespunde un [*s*]. Vezi pentru detalii M. Sala, SCL XXIV (1973), 5, p. 623.

Vechiul fonem /ţ/ din spaniola medievală a dispărut din iudeospaniolă, la fel ca în celelalte variante spaniole, odată cu pierderea distincţiei dintre africata /ţ/ şi fricativa /s/, urmată în iudeospaniolă, la fel ca în dialectul andaluzian, şi de pierderea distincţiei existente între cei doi *s*, cel apico-alveolar, care continua vechiul /s/, şi cel predorsal, care continua vechea africată /ţ/ ; iudeospaniola are numai /s/ dental.

Sunetul [*ţ*] din iudeospaniolă a fost împrumutat odată cu cuvintele de origine ebraică de felul lui *ţar* ,,frică, groază'' (< ebr. *ṣa'ar*), *ţavá* ,,testament, ordin'' (< ebr. *ṣawwā'a*[h]), *maţá* ,,azimă'' (< ebr. *maṣṣa*[h]), *ereţ* ,,ţară'' (< ebr. *'éreṣ*). Din exemplele date rezultă că [*ţ*] apare în toate poziţiile : iniţială, intervocalică şi chiar la finală de cuvînt.

În legătură cu originea acestui sunet s-au emis două ipoteze : una formulată de Cynthia Crews şi acceptată de noi în monografia consacrată foneticii şi fonologiei iudeospaniolei din Bucureşti (Sala, *Phon.*, p. 90), după care fonetismul [*ţ*] ar reprezenta rezultatul influenţei idişului, şi alta formulată de noi în recenzia la studiul Cynthiei Crews (vezi SCL XII (1963), 4, p. 444), conform căreia aceste fonetisme ar fi de origine ebraică. Reluînd recent chestiunea, am ajuns la concluzia că părerea formulată prima dată în 1963 rămîne valabilă, fiind sprijinită de o serie de fapte analizate recent de noi în SCL XXIV (1973), 5, p. 623—625.

[2] A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, Paris, 1958, p. 46, discutînd apariţia lui *h* pentru *f*, pe care o consideră ca un fel de lege generală lingvistică, susţine că apariţia lui *f* pentru *h* nu există (,,nulle part en effet on n'observe un changement spontané de *h* en *f*''). Exemplul românei arată că generalizarea lui Meillet nu se susţine (cf. Puşcariu, DR II (1921—1922), p. 692).

La fel ca în cazul lui /h/ din română discutat mai sus, şi de această dată s u n e t u l [ţ] a devenit fonem întrucît în iudeospaniolă el apărea în poziţii identice cu ale altor foneme, creîndu-se perechi minimale de tipul *ţar* ,,frică" — *dar* ,,a da", *ţar* ,,frică" — *mar* ,,mare", *ţavá* ,,testament, ordin"—*vavá* ,,bunic" (acesta din urmă este la rîndul lui un împrumut din neogreacă), *maţá* ,,azimă" —*mašá* ,,cleşte" (ultimul este un împrumut din turcă). Amintim şi perechea *ţavá* ,,testament, ordin" — *gavá* ,,orgoliu", în care ambii membri ai perechii sînt de origine ebraică. Poziţia lui /ţ/ în sistem este însă periferică; el are un randament fonologic minim.

Atît în cazul fenomenului /h/ din română, cît şi în cazul lui /ţ/ din iudeospaniolă, fonologizarea s-a produs pe terenul românei, respectiv al iudeospaniolei. Precizarea este importantă pentru a sublinia ideea că nu se împrumută foneme, ci numai sunete care ulterior se fonologizează sau nu, în funcţie de structura sistemului limbii receptoare. Încă Haudricourt — Juilland, *Essai*, p. 6, observau că unele schimbări, pentru a atinge sistemul, trebuie să treacă prin intermediul unei modificări complementare (există deci două faze, dintre care prima este strict fonetică). În legătură cu cele două foneme, /h/ românesc şi mai ales /ţ/ iudeospaniol, remarcăm că în general au o poziţie periferică în sistemul consonantic al celor două limbi; distribuţie limitată, frecvenţă relativ scăzută şi instabilitate pronunţată sînt indiciile care ne permit să le considerăm foneme de la periferia sistemului.

1.1.1.1.3. Exemple similare cu cele prezentate mai sus ne oferă şi spaniola din America. J. M. Lope Blanch (*Estudios México*, p. 93—94) discută situaţia din spaniola din Ciudad de México, unde datorită contactului cu limbile prehispanice, a apărut fonemul /*š*/. În cazul acestui fonem nu este vorba de păstrarea arhaizantă a fonemului medieval spaniol ca în iudeospaniolă, transformat totdeauna în Mexic, ca şi în spaniola standard, în /x/. *š* din spaniola mexicană actuală apare numai în cuvinte de origine indigenă: *xixi* [*šiši*] ,,specie de săpun vegetal", *Xola* [*šola*] ,,numele unei străzi" etc. Lope Blanch precizează că acest fonem are o poziţie periferică din mai multe puncte de vedere. De remarcat astfel că *š* din limba náhuatl a fost asimilat unor foneme din sistemul spaniol: el a suferit, în cele mai multe cazuri, acelaşi proces de velarizare ca vechiul *š* medieval spaniol (*šiotl* > *jiote* etc.) sau, în alte cazuri, şi-a deplasat punctul de articulare şi a ajuns să se confunde cu /*s*/ (*cempoalšochitl* > *cempasúchil*). În anumite ocazii există ambele rezultate: *kopal — šokotl* > *copaljocote* şi *copalsocote*. Mai important este faptul că de cele mai multe ori [*š*] pare să funcţioneze ca o simplă variantă a lui /s/. Aceasta ar explica oscilarea în articularea unor indigenisme ca *nixtamal*, pronunţat [*ništamál*] sau mai frecvent [*nistamal*]. În sfîrşit, /š/ mexican are un randament fonologic minim: are valoare diferenţiatoare numai în două sau trei cuvinte care, pe deasupra, sînt şi foarte puţin uzuale: *Xola* ,,numele unei străzi" faţă de *sola* şi *chola* ,,metisă, indiană", *xixi* ,,specie de săpun vegetal" faţă de *chichi* ,,uger, ţîţă".

1.1.1.1.4. Exemple de acest fel, cu împrumutarea unui sunet care devine un fonem aflat la periferia sistemului fonologic, mai există în idiomurile de care ne ocupăm. Kovačec (*Istr. act.*, p. 78) analizează cazul fonemului /ğ/ din istroromână, împrumutat din graiurile croate

învecinate (care, la rîndul lor, l-au luat din italiană) sau direct din italiană sau din croata oficială. Dată fiind frecvenţa sa foarte scăzută (apare numai în cîteva cuvinte ca *graǧevína* „şantier, construcţie, clădire", *ǧornă* „ziar", *caporal maǧor* „sergent", *ǧenerål* „general"), acest fonem este o unitate situată la periferia sistemului, ceea ce este dovedit şi de faptul că în satele istroromâne în care s-a desfiinţat opoziţia dintre siflante şi şuierătoare /ǧ/ nu-l urmează pe /č/, adică nu se realizează ca /ẑ/ (pentru detalii privind dispariţia opoziţiei amintite vezi mai jos **1.1.3.**).

1.1.1.1.5. În zonele puternic influenţate de neogreacă ale aromânei seria fricativelor a fost îmbogăţită cu /θ/, /δ/, /γ/, foneme cu un randament funcţional scăzut (vezi M. Caragiu-Marioţeanu, în „La linguistique" VII (1972), 1, p. 110).

1.1.1.1.6. Un caz de împrumutare a unor foneme este oferit şi de graiul ceangău din Moldova, care are în sistemul său fonologic două foneme /ă/ şi /î/ pătrunse odată cu împrumuturile româneşti. Mai interesant este faptul că vocala *ă* a ajuns să fie folosită şi în cuvinte originare, neîmprumutate din română (vezi Gyula Márton, *Vocalele ă şi î în împrumuturile româneşti ale limbii maghiare*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti*..., Bucureşti, 1965, p. 16). Cf. **1.1.2.2.**

1.1.1.1.7. Spre deosebire de cazurile discutate pînă acum, în care noul fonem apare numai în cuvinte împrumutate, există şi situaţii cînd, în urma unor transformări fonetice, se ajunge la un sunet care este identificat cu fonemul rezultat al unei influenţe străine. Ilustrăm afirmaţia de mai sus cu două exemple, unul din istroromână şi altul din iudeospaniolă, în amîndouă cazurile fonemele noi avînd poziţie periferică în sistem.

A. Kovačec, în excelenta sa monografie consacrată descrierii istroromânei actuale (*Istr. act.*, p. 46, 76), stabileşte statutul fonologic al fonemului /t''/, preluat de istroromână din graiurile croate prin intermediul unui număr destul de mare de împrumuturi lexicale. [*t*''] din cuvintele împrumutate (cf. Puşcariu, *Istr.* II, p. 119) apărea în poziţii identice cu ale altor foneme din cuvintele latineşti, creîndu-se perechi cvasiminimale: *(ti)sut''* „o mie"—*(ţe)sut* „ţesut", *måt''e* „pată" — *måţe* „maţe", *t''ă* „de aici" — *čă* „aceasta, aceea". Mai interesant este faptul că [*t*''] este şi rezultatul acţiunii unui [*i̯*] sau a unui [*i*] următor asupra lui [*t*] în cuvintele mai vechi decît împrumuturile croate: *čést''i*, *nú st''u*, *måńt''e* < **česti*, **nu štiu*, **mainte* (Kovačec, *op. cit.*, p. 78). În acest caz, sunetul rezultat din palatalizarea lui [*i̯*] a fost identificat cu [*t*''] împrumutat din croată şi, în felul acesta, a întărit poziţia lui /t''/ în sistem.

Într-o situaţie asemănătoare este fonemul /χ/ din iudeospaniola din Peninsula Balcanică, fricativă velară surdă, apropiată de jota spaniol. Sunetul [χ] a fost împrumutat odată cu termeni de origine arabă, ebraică sau turcă şi apare în toate poziţiile (iniţială, interioară şi finală): *χai̯á* „animal" (< ebr. *ḥayyâ*), *χaragán* „leneş" (cuvînt arab), *χanǧér* „hanger" (< tc. *hancer*), *bedaχaím* „cimitir" (< ebr. *beth ha-ḥayyîm*), *alxát* „duminecă" (< ar. *alhađ*), *galáχ* „preot creştin" (< ebr. *galah*). [χ] a căpătat statut de fonem, la fel ca [*t*''] din istroromână, apărînd în poziţii identice cu ale altor foneme din cuvinte spaniole: *fas* „faţă" — *χas* „Doamne fereşte", *grắža* „cioară" — *gráχa* „mazăre" (cuvînt de origine sîrbo-croată), *lei̯* — *χei̯*, interjecţie. Ulterior [χ] a apărut şi ca rezultat al unei evoluţii pe care o găsim şi în alte variante spaniole. Este vorba de transformarea

lui *fue* — devenit *χue* — în cuvinte ca *χue*, *χuego*, *χuente*, *χuerte*, fenomen care nu este general în iudeospaniolă (chiar dialectele care au *χue-* pentru *fue-* păstrează și fonetismul mai vechi, *fue-*).

Din expunerea de pînă acum rezultă că sunetele împrumutate au o poziție periferică în sistemul fonologic al limbilor receptoare. În alte cazuri, sunetele împrumutate nici nu funcționează ca foneme autonome, ci sînt simple variante ale unor foneme existente în sistemul limbii receptoare. Acesta este de exemplu cazul africatei [*ţ*] din spaniola vorbită în Ciudad de México. La fel ca [*š*], această africată nu are nici o legătură cu africata din spaniola medievală redusă la *s*. [*ţ*] apare numai în cuvinte indigene, dar, spre deosebire de [*š*], apare exclusiv (în afară de cuvîntul *quetzal*), în toponimice sau antroponimice de origine indiană, în special tarasco : *Pátzcuaro* etc. În apelative [*ţ*] prehispanic a evoluat la fel ca [*ţ*] medieval spaniol, devenind [*s*] (*ţopilotl* > *sopilote*) sau s-a confundat cu [*č*] (*tlakwáţin* > *tlacuache*). J. Lope Blanch (*Estudios México*, p. 96—97), de la care am luat aceste detalii, precizează că și în toponimicele care păstrează oficial în ortografie pe *ţ*, în locul acestuia se folosește *s* sau *č* : *Sinsunsan* (pentru *Tzintzuntzan*), *Kwinčo* (*kointzio*). Din punct de vedere fonologic, [*ţ*] funcționează ca o variantă a lui /s/.

1.1.1.1.8. O situație asemănătoare cu cea din spaniola mexicană pare să fi existat și în latină, unde [*ţ*] apăruse în unele exemple izolate (*zappus* „ţap", *zinzala* „ţînţar" etc.) care erau la origine împrumuturi din greacă sau din alte limbi cu care latina a intrat în contact (vezi A. Graur, în „Romania" LVI (1930), p. 265—267 ; Graur, *Tend.*, p. 28 ; J. Hubschmid, RLiR XXVII (1963), p. 364—448). Se pare că [ţ] era o variantă a lui /s/.

1.1.1.2. *Fonologizarea unor variante*

Un caz asemănător din punctul de vedere al procesului care a stat la baza lui este cel oferit de fonologizarea unor variante datorită unor influențe externe. Și de această dată contactul dintre limbi nu a contribuit direct la producerea fenomenului, ci numai prin intermediul vocabularului. Mecanismul fenomenului presupune existența în limba receptoare a două sunete care sînt variante ale aceluiași fonem. Prezența acestor două sunete se explică integral prin criterii fonetice interne, ca rezultat al contactului dintre limbi explicîndu-se numai apartenența lor la două foneme distincte.

1.1.1.2.1. Este vorba în primul rînd de fonemele /ǧ/, /ž/ din română. Spre deosebire de alte limbi romanice, sistemul fonematic al limbii române are atît fonemul /ǧ/ (africată, palatală sonoră), cît și fonemul /ž/ (fricativă prepalatală sonoră). În inventarul fonematic al celorlalte limbi romanice există sau fonemul /ǧ/ (ca în italiană) sau fonemul /ž/ (ca în franceză), dar nu ambele. O situație similară cu cea din limbile romanice exista și în româna veche dinaintea contactului cu slavii, adică exista un singur fonem care se realiza fie ca [*ǧ*], fie ca [*ž*]. S u n e t e l e [*ǧ*] și [*ž*] erau rezultatul evoluției din i n t e r i o r u l limbii latine, în perioada de trecere de la latină la română : [*ǧ*] era africata care provenea din evoluția lat. [*j*] + [*o*, *u*], [*d*] + [*jo*, *ju*], [*g*] + [*e*, *i*], iar [*ž*], fricativa rezultată din evoluția ulterioară a sunetului [*ǧ*] urmat de vocală labială (lat. *ioco* > v. drom. *ǧoc* > drom. *joc* ; lat. *deorsum* > v. drom. *ǧos* > drom. *jos* ; lat.

gemo > drom. *geme*; lat. *genna* > drom. *geană* [*ǧanə*]). Em. Vasiliu (*Omagiu lui Alexandru Rosetti*..., p. 977—978) are meritul de a fi arătat cum s-a produs fonologizarea celor două variante. În momentul cînd, datorită contactului cu slavii, în limba populaţiilor romanizate din extremitatea orientală a Romaniei pătrund o serie de cuvinte de origine slavă, sunetele [*ǧ*] şi [*ž*] capătă posibilitatea de a intra în contrast şi astfel, alături de cuvinte de tipul *geană* [*ǧanə*], se introduc cuvinte slave de tipul [*žalbə*], [*žale*] (cf. v. sl. *žalĭba, žalĭ*). În aceste condiţii, [*ǧ*] şi [*ž*] apar în aceeaşi poziţie (înainte de [*a*]), ceea ce ne permite să le considerăm ca aparţinînd la foneme diferite.

1.1.1.2.2. Un fenomen aproape identic s-a petrecut în iudeospaniolă. Se ştie că în vechea spaniolă, aşa cum rezultă din descrierile lui A. Martinet (*Economie des changements phonétiques*, Berna, [1955] p. 300), E. Alarcos Llorach (*Fonol.*,[3] p. 256) şi B. Malmberg (*Phon. gén. et rom.*, p. 460), [*ǧ*] şi [*ž*] erau variante ale aceluiaşi fonem (/*ž*/ după Alarco Llorach şi Malmberg, /*ǧ*/ după Martinet) şi se găseau: prima, [*ǧ*], la iniţială absolută sau în interiorul cuvîntului după *n* şi *r*, a doua, [*ž*], în poziţie intervocalică: [*ǧ*]*urar*, *án*[*ǧ*]*el* dar *mu*[*ž*]*er*. Această distribuţie se păstrează pînă astăzi în cuvintele spaniole existente în iudeospaniolă. Fonologizarea celor două variante s-a produs în momentul în care, prin contactul cu populaţiile din Peninsula Balcanică, au pătruns în iudeospaniolă cuvinte de origini diverse în care [*ǧ*] şi [*ž*] au avut posibilitatea să contrasteze. Alături de cuvinte de tipul [*ǧ*]*urar* „a jura", au fost introduse cuvinte de tipul [*ž*]*urnál*, [*ž*]*ambón*; alături de *mu*[*ž*]*er* „femeie" au pătruns cuvinte ca *arpa*[*ǧ*]*ík*, *a*[*ǧ*]*idear* „a avea milă". Astfel, [*ǧ*] şi [*ž*] apar în aceleaşi poziţii, la început de cuvînt sau în poziţie intervocalică, şi capătă posibilitatea de a intra în contrast şi deci să se fonologizeze.

Situaţii similare se regăsesc şi în alte limbi, unde importarea în mari proporţii a unui material lexical străin incomplet integrat dă loc la distribuţii fonematice noi (vezi **1.2.**) şi chiar la introducerea unor noi foneme. Weinreich (*Uniling.*, p. 670) citează, în acest sens, originea distincţiei fonologice din engleză între *f* şi *v*, *s* şi *z*, *ž* şi *ǧ* sau cazul cehei, unde *g* şi *k* au devenit foneme în condiţii identice cu cele discutate de noi mai sus.

1.1.1.3. *Reinterpretarea sistemului*

Am prezentat două tipuri de fenomene rezultate ale contactului dintre limbi care duc la mărirea inventarului de foneme a unui sistem fonologic prin intermediul vocabularului. Un caz mai interesant este cel care afectează seriile de corelaţii şi care reprezintă o influenţă nemediată a limbii de prestigiu mai mare asupra limbii receptoare. În cele din urmă, acest tip de influenţă este de fapt o modificare a sistemului prin interpretarea unităţilor unei limbi după modelul alteia, modificare analizată în lucrările lui U. Weinreich (vezi *Word* XIII, 1957, p. 1—11), o adevărată interferenţă de sisteme în sensul lui U. Weinreich şi B. Malmberg.

Am ales pentru a ilustra acest tip de modificare a inventarului de foneme ca rezultat al contactului dintre limbi sistemul fonologic al istroromânei. Este o regiune tipică de periferie, atît din punct de vedere geografic, cît şi din punctul de vedere al tradiţiei şi al normelor lingvistice (nu mai are nici o legătură cu domeniul dacoromân). Important de subli-

niat este şi faptul că toţi istroromânii sînt bilingvi, ceea ce contribuie în mod evident la o lipsă de stabilitate, susceptibilă de a condiţiona o evoluţie (cf. B. Malmberg, *Actes Colloque*, p. 250).

1.1.1.3.1. E. Petrovici (*Le modèle serbo-croate du système phonématique istro-roumain*, în *Phonologie der Gegenwart* herausgegeben von Josef Hamm, Graz-Viena-Köln, 1967, p. 262—272; vezi şi Petrovici, *Studii*, p. 123—131) şi A. Kovačec în monografia citată (p. 75—80) au analizat în ultimul timp felul cum a evoluat istroromâna şi cum s-a produs procesul de interpretare, de identificare a sistemelor fonologice sîrbo-croat şi istroromân. Petrovici (*op. cit.*, p. 267 ; *Studii*, p. 127) arată că principalul fenomen care a schimbat în mod profund vechiul sistem istroromân a fost, fără îndoială, defonologizarea anumitor opoziţii absente în sîrbocroată. Fenomenul, cunoscut în terminologia lui U. Weinreich sub numele de hipo-diferenţiere (« under-differentiation » Weinreich, *Languages in Contact*, p. 18 sau ,,représentation « hypo-différenciée »" a unui model Weinreich, *Uniling.*, p. 655), constă deci din faptul că două sunete din sistemul secundar nu au corespondente în sistemul primar şi din această cauză se confundă. Istroromâna a pierdut opoziţia dintre consoanele nepalatalizate şi consoanele palatalizate [3], deşi corelaţia palatalizat ~ dur juca un rol important în morfologia substantivului (distingea singularul de pluralul unor substantive masculine : *lup* — *lup'*) şi în morfologia verbului (se diferenţia persoana întîi de cea de-a doua singular indicativ prezent a unor verbe : *rup* — *rup'*). Ca urmare a pierderii opoziţiei menţionate, formele gramaticale care se distingeau prin această opoziţie devin omofone. Mai interesant este faptul că atunci cînd, din cauza efectului acustic apropiat, fonemele palatalizate au putut fi identificate cu unele foneme slave (croate), ele s-au păstrat în istroromână. A. Kovačec [4] a arătat cum consoanele dentale palatalizate /l'/, /ń/ din istroromână, care, între altele, se opuneau consoanelor dentale neutre /l/, /n/, au fost identificate cu palatalele /λ/ şi /ɲ/ slave care se opuneau dentalelor /l/ şi /n/ şi astfel istroromâna a păstrat opoziţiile /n/, /ń/ : /l/ : /l'/ numai pentru că ele existau în graiurile sîrbocroate [5].

1.1.1.3.2. Desfiinţarea corelaţiei nepalatalizat — palatalizat din istroromână a avut urmări şi în planul vocalismului, şi anume printr-un interesant proces de reorganizare a sistemului vocalic, analizat de A. Kovačec (*Istr. act.*, p. 76), s-a ajuns la apariţia fonemului /ę/. Într-un stadiu mai vechi al istroromânei [*á*] (după o consoană palatalizată) era o alofonă a fonemului /e/ înaintea unui *-a* sau *-ă*. Un segment alcătuit dintr-o consoană palatalizată şi [*á*] (ca variantă a lui /a/) ar fi putut fi interpretat de către croaţi, vorbitori ai unei limbi în care nu există astfel de corelaţii de consoane, cu o consoană urmată de diftongul [*i̯a*] sau [*e̯a*]. Dar dialectele croate evită diftongii, ceea ce a făcut ca după desfiinţarea core-

[3] Coloratura palatală *i* a fost interpretată fie ca semivocală (Andrei Avram, *Remarques sur les diphtongues du roumain*, în *Recherches sur les diphtongues roumaines* publiées par A. Rosetti, Bucarest-Copenhague, 1959, p. 139 şi urm.), fie ca o realizare a fonemului vocalic /*i*/ înainte de pauză (Em. Vasiliu, *Fonologia limbii române*, Bucureşti, 1965, p. 109).

[4] *Quelques influences croates dans la morphosyntaxe istro-roumaine*, în ,,Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia" 21—22 (1966), p. 61 ; idem, *Istr. act.*, p. 79.

[5] Pentru detalii privind trăsăturile prin care /*ń*/ şi /*l'*/ se deosebesc de /*n*/ şi /*l*/, vezi Petrovici, *Le modèle serbo-croate* cit., p. 267.

lației nepalatalizat-palatalizat — fenomen datorit tot influenței dialectelor croate —, vocala [ȧ], care urma după consoana palatalizată, să fie interpretată monofonematic. Cum din punct de vedere fonetic ea era diferită atît de fonemul /a/, cît și de /e/ și cum pe plan fonologic ea se opunea atît lui /a/ (*stę* „stai" (imperativ) — *stå* „a sta") cît și lui /e/ (*vițę* „vițea" — *vițe* „vițel"), [ę] s-a dezvoltat ca un fonem aparte /ę/. Un astfel de fonem există ca atare în graiurile croate mai îndepărtate, ceea ce l-a determinat pe A. Kovačec să presupună că în trecut a existat și în graiurile croate învecinate cu istroromâna.

1.1.1.3.3. Desființarea corelației nepalatalizat-palatalizat și apariția fonemului /ę/ sînt fenomene general răspîndite în istroromână. Există și alte cazuri de reinterpretări ale sistemului fonologic istroromân care au însă o răspîndire mai limitată. În această situație este defonologizarea opoziției siflantă-șuierătoare (/ž/ : /č/, /z/ : /ž/, /s/ : /š/) din sistemul istroromânei, care este mai consecventă numai într-unul din satele istroromâne, Sušnjevica. Și în acest caz influența străină a avut consecințe morfologice. Defonologizarea opoziției /s/ : /š/ din graiul din Šušnjevica a dus la pierderea distincției dintre singular și plural la adjective și substantive de tipul *gras* — *grași* [6]. De remarcat că acest sat se află așezat chiar pe șoseaua care duce în regiunea Lubin, unde graiurile croate čakaviene au pierdut de asemenea opoziția siflantă-șuierătoare, sub influența dialectului venețian [7] (în regiunea Labin populația bilingvă se servește, pe lîngă croată, și de italiana venețiană). Situația prezentată este un interesant caz de influență romanică (dialectul venețian) asupra unui idiom romanic (dialectul istroromân) prin intermediul unui idiom slav (dialectele croate) [8]. De remarcat că acest proces de hipodiferențiere a afectat și sistemele fonologice ale unor limbi europene și asiatice învecinate (vezi pentru discuția fenomenului Petrovici, *Interpénétration*, p. 43).

Tot o răspîndire limitată are și pierderea distincției dintre [ă] și [a] în poziție neaccentuată din istroromână (Kovačec, *Istr. act.*, p. 77). Spre deosebire de celelalte idiomuri românești, în cele mai multe graiuri istroromâne la substantivele feminine s-a neutralizat opoziția de determinare *-ă* — *-a* (pt. *vacă* — *vaca* istroromâna are *vaca—vaca*). La aceasta a contribuit faptul că în dialectele croate nu există mecanismul schimbării lui /a/ neaccentuat în [ă]. În alte graiuri istroromâne, sub presiunea sistemului morfologic, în scopul menținerii unei diferențieri gramaticale importante, [ă] a fost înlocuit cu [ę], element care apărea printre vocalele sub accent.

1.1.1.3.4. Cazurile de interferențe între sisteme fonologice în care limba romanică a fost limba de prestigiu, limba sursă, nu lipsesc. Astfel, printr-un proces de hipodiferențiere, unele graiuri serbo-croate care au

[6] Vezi Pușcariu, *Istr.* II, p. 76 și urm. Detalii mai ample la Petrovici-Neiescu, RRL X (1965), p. 353, 356—357; Petrovici, *Le modèle serbo-croate* cit., p. 266—267; Kovačec, *Istr. act.*, p. 77—78.

[7] P. Ivić, *Die serbokroatischen Dialekte*, Haga, 1958, p. 58, 191, 200, 255; I. Popović, *Geschichte der serbokroatischen Sprache*, Wiesbaden, 1960, p. 560 și urm.; Mate Hraste, *Čakavizam na istočnoj obali Jadranskoga mora*, în *Studi in onore di Ettore lo Gatto e Giovanni Maver*, Roma, 1962, p. 323—330 ap. Petrovici, *loc. cit.*

[8] G. P. Klepikova, în „Fonetică și dialectologie" V (1963), p. 74, nota 2, crede că ar fi o influență directă venețiană asupra istroromânei.

avut două tipuri de *č*, dintre care unul, /č/, dur şi altul /ć/ moale, ajung să elimine africata dură în contact cu româna, care cunoaşte o singură africată. Fenomenul analizat de E. Petrovici (DR VII (1931–1934), p. 172–174) pentru graiuri serbo-croate din România se regăseşte şi în graiul orăşenesc din Dubrovnik (Ragusa) (vezi Milan Rešetar, *Der štokavische Dialekt*, Viena, 1907, p. 131), unde se poate presupune de asemenea influenţa unui grai romanic.

1.1.1.3.5. Trebuie să subliniem că nu orice dispariţie a unei opoziţii este rezultatul contactului dintre limbi, mai exact rezultatul faptului că una dintre limbi nu are în sistemul ei acelaşi tip de opoziţii. Un exemplu edificator este cel oferit de T. Navarro Tomás (*El español en Puerto Rico*, Rio Piedras, 1948, p. 95), care consideră că pierderea distincţiei de cantitate consonantică dintre *r* şi *rr* (în Puerto Rico, în locul lui *rr* apare un *r* velar) este ,,efecto de la acomodación del sonido castellano al medio indígena y mestizo, bajo alguna influencia especial de la fonética boricua". Navarro Tomás subliniază că indienii de limbă taíno nu aveau *rr* în sistemul lor indigen şi vorbeşte de ,,una influencia refleja más que de un substrato efectivo". B. Malmberg (SL XV (1961), p. 100) interpretează însă pe bună dreptate apariţia lui *rr* velar, existent şi în alte regiuni, ca o alterare provocată din nevoia de a menţine o distincţie necesară, dificilă, de cantitate consonantică. Din aceleaşi motive în multe regiuni *rr* dublu a fost înlocuit prin *r* asibilat, fricativ.

1.1.1.3.6. Alt tip de reinterpretare a unităţilor unui sistem fonologic datorită contactului dintre limbi este cel oferit de adaptarea sonantelor silabice *r̥*, *m̥*, *n̥* la sistemul fonologic istroromân. Interesul deosebit al acestui caz constă, pe de o parte, în faptul că ne arată o anumită rezistenţă din partea limbii receptoare (istroromâna) şi, pe de altă parte, în faptul că reprezintă un exemplu de adaptare a unui fonem în care un ansamblu de trăsături (caracter vocalic şi consonantic) se manifestă simultan (sonantele silabice sînt astfel de sunete). Spre deosebire de situaţiile discutate pînă acum, în cazul sonantelor silabice, istroromâna nu le-a adoptat ca foneme autonome, ci, aşa cum arată E. Petrovici (,,Cercetări de lingvistică" X (1964), nr. 1, p. 35–39; idem, *Studii*, p. 85–89), sonantele silabice au fost ,,dezarticulate" în secvenţele *ă* + *r*, *ă* + *m*, *ă* + *n*, cele două componente ale ansamblului de trăsături care se manifestă simultan. Situaţia este asemănătoare cu cea descrisă de Weinreich (*Uniling.*, p. 656) pentru vorbitorii de rusă care împart destul de des anterioritatea şi rotunjirea lui /y/ din franceză pe două segmente succesive [*ju*]. Datorită acestui fapt, formele croate de felul lui *vrt* ,,grădină" devin în istroromână *vărtu*, *v^{ă}r̥tu* (Petrovici, *Studii*, p. 85–86), care circulă alături de *vr̥t*. Faptele sînt mai complexe şi mai interesante pentru că, datorită ,,dezarticulării" amintite, se ajunge să fie schimbate chiar fonetisme normale istroromâne. Un frumos exemplu îl reprezintă cuvintele de origine latină care aveau un *ră-* < lat. *ri-* de felul lui **răde se* < lat. *ri det*, **răpă* ,,piatră" < lat. *ripa*, analizate de E. Petrovici. În grupul *ră*, *r* era un *r* forte, caracterizat prin numeroase vibraţii ale vîrfului limbii şi a cărui durată întrecea fără îndoială cu mult pe cea a vocalei. Din această cauză, vocala putea să dispară, fiind oarecum absorbită de vibraţiile puternice şi numeroase ale lui [r̄]. În vorbirea bilingvilor, grupul [r̄] + [ă] a fost uşor înlocuit cu [r̥], care a fost identificat de restul istroromânilor cu sec-

venţa [*ă* + *r*] şi astfel, în loc de ***răde se***, astăzi se pronunţă [***ărde se***]. Croata, limbă cu care istroromâna a intrat în contact, a servit ca un fel de catalizator în schimbarea lui [***ră***] cu [***ăr***].

1.1.1.3.7. Un caz limită, de data aceasta datorită influenţei unei limbi romanice (spaniola din America), este cel oferit de J. Caudmont (*La influencia del bilingüismo como factor de transformación de un sistema fonológico*, în „Revista colombiana de antropología" II (1954), p. 209–218, la E. Haugen, *Bilingualism in the Americas: A Bibliography and Research Guide* 1956, p. 51) : un dialect indian din Columbia a pierdut toate fonemele care nu existau în sistemul fonologic spaniol, la fel ca dialectul istroromân.

ABREVIERI

Actes Colloque	*Actes du Colloque international de civilisations, littératures et langues romanes*, Bucureşti, 1959
Alarcos Llorach, *Fonol.*,[3]	E. Alarcos Llorach, *Fonología española*, ed. III, Madrid, 1961
Graur, *Tend.*	Al. Graur, *Tendinţele actuale ale limbii române*, Bucureşti, 1968
Haudricourt-Juilland, *Essai*	A. G. Haudricourt-A. G. Juilland, *Essai pour une histoire structurale du phonétisme français*, Paris, 1949
Kovačec, *Istr. act.*	August Kovačec, *Descrierea istroromânei actuale*, Bucureşti, 1971
Lope Blanch, *Estudios México*	Juan M. Lope Blanch, *Estudios sobre el español de México*, Mexic, 1972
Petrovici, *Interpénétration*	Emil Petrovici, *Interpénétration des systèmes linguistiques*, în *Actes du Xe Congrès international des linguistes* I, Bucureşti, 1969, p. 31–56
Petrovici, *Studii*	Emil Petrovici, *Studii de dialectologie şi toponimie*, Bucureşti, 1970
Puşcariu, *Istr.* II	Sextil Puşcariu, *Studii istroromâne* II, Bucureşti, 1926
Rosetti, ILR	Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, [Bucureşti], 1968
Sala, *Phon.*	Marius Sala, *Phonétique et phonologie du judéo-espagnol de Bucarest*, Haga – Paris, 1971
SL	„Studia linguistica" Lund, I (1947) urm.
Weinreich, *Unil.*	U. Weinreich, *Unilinguisme et multilinguisme*, în *Le langage*, ed. A. Martinet, Paris, 1967, p. 647–684

Septembrie 1974

Institutul de lingvistică
Bucureşti, Spiru Haret 12

CORNELIU REGUŞ
ASPAZIA REGUŞ

ANTROPONIMELE MASCULINE ÎN DOCUMENTELE SLAVO-ROMÂNE EMISE DE CANCELARIA MOLDOVEI ÎNTRE ANII 1388–1456 (II)

Numele de familie

7.0. Folosirea termenului de nume de familie ca element al denominaţiei pentru perioada cuprinsă între anii 1388—1456 este, după cum am menţionat mai sus (vezi **3.2.**), într-un anumit fel, impropri. Elementului determinativ din formula numelui dublu îi lipseşte caracterul juridic sau oficial, fapt care se răsfrînge asupra stabilităţii sau permanentizării acestuia în timp. Din punctul de vedere, însă, al formei şi funcţiei, elementul determinativ este, în actele de cancelarie, nume de familie.

7.1. Numele de familie este exprimat în actele moldoveneşti prin forme caracteristice, înscriindu-se într-un sistem bine conturat, care în cele mai multe cazuri nu permite analize echivoce. Se remarcă îndeosebi numele derivate cu ajutorul unor sufixe specifice.

7.2. ,,Cea mai obişnuită formulă de denominaţie populară e aceea care pune numele personal al cuiva în corelaţie cu numele individului de care depinde din punct de vedere al înrudirii'' [52]. Această definire a numelor patronimice dată de Ştefan Paşca caracterizează într-un grad mare antroponimia actelor moldoveneşti. Ele se formează cu ajutorul unor sufixe pe care le vom menţiona în cele ce urmează.

7.3. **-ici, -ovici** (**-evici**) sînt sufixe foarte productive în actele din Moldova. Formează următoarele derivate: -ici: **станъ базичъ** [53] (1435, I, 138), **сина бырлича** (G.) (1407, I, 20), **балица бырличь** (1404, II, 173), **бырличь станъ** (1407, II, 175), **да(н)чѹ(л) кнѣжни(ч)** (1456, II, 233), **миХаило количь** (1436, I, 156), **комаричъ** (1438, II, 2,), **Хо(д)ко костичь** (1433, II, 161), **костича** (G.) (1427, I, 64), **коупчи(ч)** (1422, I, 48), **доумы дѹлчича** (G.) (1443, II, 41), **Ходори(ч)** (1456, II, 155), **гоѹди(ч)** (1421, I, 46), **юргича** (G.) (1443, II, 37), **жѹржа жолмътатича** (G.) (1433, I, 112), **да(н)чѹ(л) жѹли(ч)** (1421, I, 46), **алеѮандра левича** (G.) (1443, II, 41), **васко леви(ч)** (1456, II, 233), **доумы лимбъдоѹлчича** (G.) (1443, II, 37), **паничъ** (1426, I, 59), **влашина понича** (G) (1438, II, 3), **роѹжи(ч)** (1437, I, 166), **миХѹ(л) старости(ч)** (1456, II, 233), **стравича** (G.) (1392, I, 3), **косте цоли(ч)** (1455, II, 141), **црви(ч)** (1437, I, 166), **шандричъ** (1433, II, 182), **драгоми(р) врани(ч)** (1421, I, 46); **-ovici**: **кости андронниковича** (G.) (1437, I, 163), **петръ арда-**

[52] Paşca, Ţ. O., p. 73.

[53] Întrucît numărul derivatelor de acest fel este mare, pentru economie de spaţiu nu vom indica toate actele în care ele apar.

нови(ч) (1452, II, 223), щефана борыловичѧ (G.) (1419, I, 44), ѩки(м) калїѩнови(ч) (1421, I, 46), стецка кошиловича (G.) (1438, II, 3), миХаила кошчїевича (G.) (1435, I, 38), косте дановичь (1449, II, 100), лазарѣ дворниковича (G.) (1436, I, 147), мань глобникови(ч) (1452, II, 115), їсаїи гръдовичю (D.) (1414, I, 36), бори(с) гринковичъ (1434, II, 185), ива(ш)ко Хри(н)кови(ч) (1456, II, 233), немирка ıацковичъ (1439, II, 202), богꙋша нестѣковича (G.) (1436, I, 147), пашко нестѣкови(ч) (1445, II, 213), стана поповича (G.) (1415, I, 39), ивана порковича (G.) (1443, II, 50), Ѳедора поса(д)никовича (G.) (1454, II, 134), ивашко прочелниковичъ (1433, II, 182), тадорѵ продановичѵ (D.) (1453, II, 128), маноила протопоповича (G.) (1438, I, 3), алеѯа рышковичъ (1435, I, 132), югша тадеровичѧ (G.) (1407, I, 20); **-evici** : дꙋмитръ бадеви(ч) (1421, I, 46), бори(с) браеви(ч) (1421, I, 46), доумы браевича (G.) (1442, II, 30), ивашко братаевичъ (1419, I, 44), костѧ драгошевича (G.) (1433, I, 112), тоадерь дꙋ(л)чеви(ч) (1456, II, 233), томы кындевича (G.) (1454, II, 135), крецевича (G.) (1454, II, 133), жꙋржь ишилеви(ч) (1454, II, 134), жѵметатевича (G.) (1412, I, 34), юги жю(р)жевича (G.) (1392, I, 3), стецко жꙋржевичь (1436, II, 202), доумы лимбъдꙋлчевича (G.) (1437 I, 163), маневичѧ ивашка (G.) (1407, I, 20), юрна миХаилашевича (G.) (1453, II, 128).

Atrag atenţia formele improprii structurii limbii slavone, ca жꙋличꙋ : Хотарни(к) былъ ѡана жꙋличꙋ и межиѧши (1453, II, 121), крецовичꙋ : слꙋга нашъ Ходко крецовичꙋ слꙋжилъ намъ (1436) [54], жоѵржѣ ишиловичю (1456) [55].

7.3.1. Sufixele **-ici,-ovici (-evici)** sînt de origine slavă [56]. Au pătruns în antroponimia actelor moldoveneşti din limbile ucraineană şi polonă. Documentele slavone din secolul al XIV—XV-lea scrise în sudul ţării nu atestă nici un derivat patronimic cu acest sufix, ceea ce demonstrează că fenomenul respectiv nu s-a putut impune în Moldova prin influenţa limbilor slave de sud.

7.3.2. Marea productivitate se datoreşte, de bună seamă, sensului de apartenenţă al sufixelor menţionate. În această perioadă, cînd limba scrisă începe să se afirme tot mai mult, iar actul capătă un caracter juridic tot mai pronunţat, patronimul se impune ca o necesitate a sistemului de denominaţie. Derivatele cu **-ici**, **-ovici** (**-evici**) reprezintă primul aspect sau prima fază a sistemului de denominaţie oficial în raport cu sistemul de denominaţie popular.

Nu trebuie să pierdem din vedere şi un alt aspect al patronimelor de acest tip, şi anume o oarecare influenţă a modei timpului respectiv. **-ici**, **-ovici** (**-evici**), ca elemente distinctive, vor să sugereze un anumit grad de emancipare a boierilor români. Astfel, *Ion Jumătate* (1404, II, 173; 1410, I, 26) apare în actul din 1412, I, 34 жѵметатевича (G.), iar *Duma Limbădulce* (1433, II, 182) este лимбъдꙋлчевича (G.) (1437, I, 163; 1436, I, 176 etc.). Exemplele de acest tip sînt numeroase.

7.3.3. Sufixele **-ici**, **-ovici** (**-evici**) se ataşează, după cum se poate constata din numeroasele exemple înşirate mai sus, la radicale de orice tip (nume calendaristice sau supranume de factură românească sau de alte origini).

[54] D. Bogdan, *Acte*, p. 33.

[55] Mihailovici, planşa X.

[56] Vezi M. Seliščev, *Происхождение русских фамилий, личных имен и прозвищ*, în „Ученые записки *МГУ*", I, Moscova, 1948, p. 130; V. K. Čičagov, *Из истории русских имен, отчеств и фамилии*, Moscova, 1959, p. 41—53.

7.4. -ov, -ev. Un loc modest în actele moldoveneşti ocupă derivatele patronimice cu sufixele adjectivale de origine slavă **-ov**, **-ev** (variante ce se realizează în funcţie de calitatea dur-moale a consoanelor precedente). Menţionăm următoarele derivate : костє драгошєвъ (1433, II, 182), доүмы исаїєва (G.) (1439, II, 11), щєфоүла жоүмѣтатѣва (G.) (1442, II, 32), жоүржа жомотатєва (G.) (1428, I, 71), сима миХаилашєвь (1436, II, 202), станисла(в) милишєвъ (1421, I, 46), стана оүрмєзєва (G.) (1425, I, 56), козмы шандрова (G.) (1442, II, 30), кости андроникковъ (1445, II, 61), тадоръ продано(в) (1447, II, 75), югша тадєровъ (1404, II, 173).

Aceste nume nu s-au substantivizat. Majoritatea au corespondente sufixate cu **-ovici**, **-evici**, ceea ce demonstrează că derivatele cu **-ov**, **-ev** îşi păstrează valoarea de adjectiv posesiv. Cu ajutorul morfemelor **-ov**, **-ev** sînt redate în limba slavonă construcţiile româneşti de tipul *Coste al lui Dragoş*, *Şteful al lui Jumătate* etc.

7.5. -escul [57]. Este, după **-ici -ovici** (**-evici**), sufixul cel mai productiv şi cu cea mai mare frecvenţă în formarea numelor de familie. Sufixul **-escul** constituie una din particularităţile limbii române foarte bine reprezentată în actele cancelariei moldoveneşti — particularitate ce demonstrează, credem, în modul cel mai convingător, tendinţa de formare în limba română a unui sistem propriu de nume de familie. Realizează următoarele derivate : крачюнь бєлчєскоүль (1414, I, 38), трифѵ борзєскѵ(л) (1455, II, 147), пєтръ братєскоү(л) (1432, I, 107), їωнъ кълимънєскȣ(л) (1448, II, 88), ωна кы(н)дєскѵ(л) (1452, II, 117), миХаилъ кръстїанєскȣлъ (1433, I, 114), жоүрка драготєскоүлъ (1412, I, 34), доүмы дѵлчєскоүла (G.) (1438, II, 2 ; vezi 8.2. nr. 37), нѣгоє гънєскоү(л) (1433, I, 109), тадора мончєскоүла (G). (1448, II, 86, 89, 91 ; 1450, II, 220 ; 1453, II, 120, 130), кости орышєскѵла (G.) (1448, II, 86, 92), тадоръ влъдєскѵ(л) (1443, II, 42), шєрба паȣшєскȣлъ (1426, I, 59), братȣлъ плєшєскȣлъ (1427, I, 64), бадѣ плопєскȣль (1436, I, 153), игнатїа попєскѵла (G.) (1454, II, 134), стань прєоүцєскȣль (1400, I, 11), крачѵнъ пѵрчєлєскѵ(л) (1429, I, 79), пєтрь сръбєскȣ(л) (1456, II, 233), вана синєскȣлъ (1436) [58], бъло(ш) Хоржєскѵ(л), иωа(н) Хоржєскѵ(л) (1453, II, 127).

7.5.1. Considerăm că în cazul numelui стана прєоѵтєского (1409, I, 25) şi стана прє(ѵ)тєска(г) (1410, I, 26), ambele la genitiv, avem de a face tot cu sufixul **-escul**, pe care însă pisarul îl amestecă cu sufixul slav **-ьскын**, rezultînd un hibrid incorect din punctul de vedere al ambelor limbi. Dealtfel, inadvertenţe de acest tip se vădesc adeseori în sistemul limbii actelor slavone scrise pe teritoriul ţării noastre.

7.5.2. Trebuie relevat faptul că, dacă în actele moldoveneşti din prima jumătate a secolului al XV-lea am înregistrat un număr de 21 derivate cu **-escul**, în documentele emise în Ţara Românească el apare destul de tîrziu, de-abia în ultimul sfert al veacului al XV-lea, în componenţa doar a trei nume de familie : краниωвєскȣл, флорєскȣл, винтилєскȣл [59].

[57] Cu privire la originea sufixului, vezi Al. Graur, *op. cit.*, p. 113—116.

[58] D. Bogdan, *Acte*, p. 29.

[59] Vezi Lucia Djamo-Diaconiţă, *Limba documentelor slavo-române emise în Ţara Românească în sec. XIV — XV*, Bucureşti, 1971, p. 308.

7.5.3. După cum se poate vedea din exemplele menţionate, la baza derivatelor stau nume de botez sau supranume, în general bine cunoscute sistemului antroponomastic al actelor din perioada respectivă.

7.5.4. Cu excepţia dubiosului exemplu de la **7.5.1.**, în toate cazurile sufixul este urmat de elementul *-l*.

7.5.5. La unele nume, sufixul **-escul** alternează cu **-ovici** (**-evici**) : кындескоулъ/кындевичь, доулческулъ/доулчевичь, попескулъ/поповичь.

7.6. **-ean** (**-an**) este specializat în formarea numelor de familie de la nume geografice. Apare în structura derivatelor : журжъ дръгушанu(л) (1443, II, 44), петра езерѧна (G.) (1454, II, 134), езерѧ(н) (1456, II, 233), нва(н) къцелѣ(н) (1453, II, 121), нѧ(г) кы(м)пѧ(н) (1456, II, 233), жоуржъ моıанъ (1439) [60], тодеръ побрътѣнꙋлъ (1437, I, 160), жоуржъ оунгоурѣнул (1409, I, 22 ; 1432, I, 107), славъ Хрълобѣнъ (1434, I, 126), кръстѣ ıокъшѣнu(л) (1442, II, 31). Sufixul **-ean** este în limba română de provenienţă slavă [61]. Formaţiile atestate în perioada de început a secolului al XV-lea probează şi ele vechimea în limba română a acestui sufix.

7.6.1. Sufixul de mai sus nu trebuie confundat cu **-an** din балчанъ/банчана/банчанꙋла (G.) (1436, I,151 ; 1454, II, 133 etc.), тадора васкана (G.) (1449, II, 100 ; 1453, II, 131), гоѧнъ (1448, II, 88), Хо(т)ко крецѣнъ (1449, II, 100 etc.), любанъ (1404, II, 173,) кости Хришкана (G.) (1444, II, 54), цибана (G.) (1400, I, 11 ; 1400, I, 13 etc.), чона(н) (1443, II, 39), sufix cu valoare augmentativă şi care formează nume de familie de la nume de botez şi supranume.

7.7. **-in**. Derivă antroponime de la nume etnice : ивашко армѣнчи(н) (1456, II, 156), павелъ блъгари(н) (1434, I, 119), костѧ валаши(н) (1402, II, 172), маноила гръчина/гричина (G.) (1437, I, 165, 166 ; 1438, II, 2 ; 1447, II, 76), по(п) руси(н) (1456, II, 156), геωргïе сръби(н) (1454, II, 136) sau de la numele de botez sau supranumele predecesorului : батинь (1423, I, 50), костинъ (1445, II, 213), драгомиръ мъндричинъ (1437, I, 166), илïаша негрина (G.) (1439, II, 11, 12).

7.8. **-ovschi**, **-inschi** sînt sufixe compuse, adjectivale şi care, cu valoare antroponimică, încep să se impună în actele din Moldova ceva mai tîrziu. Derivatele cu aceste sufixe se remarcă mai ales în documentele externe privitoare la relaţiile Moldovei cu Polonia. Nume ca илïашь думитровскии (1407, II, 175), мындрѣ жуматагинскыи, илïашъ негринскыи (1436, II, 201) sînt izolate nefiind tipice pentru sistemul de denominaţie din perioada pînă la anul 1456 (vezi **3.1.**).

7.9. **-uc** (**-iuc**), **-ciuc** sînt sufixe specifice sistemului antroponomastic ucrainean. În limba ucraineană contemporană *-ук* (*-юк*), *-чюк* au o mare frecvenţă, ocupînd primul loc în formarea numelor de oameni din Ucraina sud-vestică [62]. Cele mai vechi derivate cu aceste sufixe sînt semnalate în documentele latineşti (secolul al XIII-lea) provenite din regiunea carpatică [63].

[60] Mihailovici, planşa V.

[61] Vezi Al. Graur, *op. cit.*, p. 116 ; Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 77.

[62] Vezi I. K. Red'ko, *Географія основних типів українських прізвищ*, în „Питання ономастики", Kiev, 1965, p. 78.

[63] Vezi P.P. Čučka, *Історія становлення словотвірних типів прізвищ у говірках закарпаття*, în „Праці XIII республиканськоі діалектологічної наради", Kiev, 1970, p. 83.

Hrisovul din 1404, mai, 1, emis la Sighet, menţionează pentru prima dată, într-un text slavon, un antroponim (иканчѹкъ драгомир) format cu sufixul -**ciuc**[64]. În actele din Moldova atestăm sufixele **-uc** (**-iuc**), **-ciuc** ca formante ale numelor: иканчѹ(к) (1443, II, 39) Ходо(р) бѹрчѹ(к) (1443, II, 43) şi попоюково < попоюкъ (1433, I, 112). Ходо(р) бѹрчѹ(к) ulterior (1445, II, 57) apare şi în forma бѹрчи(к).

Atestarea în actele slavo-române a derivatelor menţionate prezintă interes pentru antroponimia istorică ucraineană, mai ales dacă avem în vedere faptul că în documentele emise pe teritoriul Ucrainei din secolul al XIV—XV-lea formaţii de acest tip nu sînt semnalate [65].

Nume provenite din apelative

8.0. Actele de cancelarie emise în Moldova ne oferă numeroase exemple de antroponime provenite din nume comune. Adeseori ele pot fi însoţite de sufixele antroponimice **-ea, -escul, -ici, -ovici** etc.

8.1. Din punctul de vedere al provenienţei, cuvintele care stau la baza numeroaselor supranume sînt elemente româneşti, slave, maghiare, turceşti şi greceşti.

8.2. Alături de elementele vechi autohtone şi de cele moştenite din limba latină, am considerat ca aparţinînd fondului limbii române în perioada de care ne ocupăm şi o serie de cuvinte de origine slavă. În cele mai multe cazuri, acestea apar românizate sub aspect fonetic, gramatical, şi derivativ. Am avut, însă, în vedere şi unele fapte de ordin extralingvistic. În mod special am ţinut cont de caracterul numelui de botez, de relaţiile de rudenie şi de aspectul formal al toponimelor derivate de la supranume (vezi *Crai* > *Crăieşti*; *Crainic* > *Crăiniceşti*; *Viteaz* > *Viteжeşti* etc.). Însăşi pătrunderea în onomastică a apelativelor de origine slavă constituie dovada cea mai elocventă că acestea erau deja însuşite de limba română în perioada de care ne ocupăm.

Atestarea cuvintelor româneşti, chiar dacă acestea şi-au schimbat clasa lexico-morfologică, trecînd din sfera numelor comune în cea a numelor proprii, are în actele slavone din secolul XIV—XV o semnificaţie deosebită. În afara onomasticii, supranumele provenite din apelative româneşti pot servi la o datare mai precisă a unor fenomene fonetice, morfologice sau lexicale ale limbii române vechi. Ţinînd cont de aceste considerente, vom da mai jos antroponimele provenite din nume comune. Am considerat util să dăm toate formele şi variantele, aşa cum sînt ele în original, pentru a evita orice fel de interpretări arbitrare.

1. ѡана албѵлъ (1436, I, 154) — *alb* (vezi şi **4.2.**).

2. баланъ (1431, I, 96; 1434, I, 123; 1436, I, 145, 156; 1439, II, 14) — *bălan*.

3. барбъ станъ (1436, I, 156; 1439, II, 14) — *barbă*.

4. ѡана барбось (1418, I, 42), нѣгъ барбоси (1426, I, 59), барбосоулъ (1424—1425) [66] — *bărbos*.

64 *Українські грамоти XV ст.*, p. 133.
65 Vezi L. L. Humećka, *op.cit.*, p. 9—18.
66 *Acte*, p. 19.

5 вана беркѣче (1443, II, 43) — *berbece*, variantă a lui *berbec* (DM).
6. бецѣ (1455, II, 147) — *băț* + suf. *-ea*.
7. гдє бы(л) стоѧ(н) и жоурж҄ѣ бльндарѣ жудеве „unde au fost Stoian şi Jurj Blidarul juzi" (1443, II, 4) — *blidar*.
8. бо(б) ѡприш[ак] (1421, I, 46) — *bob*; бобоша (G.) (1424) [67] — *bob* + suf. *-oş*.
9. бо(л)босѣ (1456, II, 233) — *bulbos* + suf. *-ea*.
10. нлїѧшъ бонта (1442, II, 33) — *bont (boantă)* + suf. *-a*.
11. трифѵ борзескѵ(л) (1455, II, 147) — *borz* + suf. *-escul*.
12. бо(с)на (1453, II, 121), etnic, de la *Bosnia*.
13. лацко бо(ц) (1421, I, 46; 1433, II, 182) — *boț*.
14. драгомира браницѣрева (G.) (1400, I, 13) — *brănişteаr* „(Mold.) (odinioară) cel care îngrijea de procurarea furajelor necesare grajdurilor domneşti" [68].
15. щефанъ бребъ (1443, II, 41) — *breb* „castor".
16. ѡнь бѹчѹ(м) (1456, II, 233) — *bucium*.
17. ѡна бѹѡрѣна (G.) (1454, II, 134) — *bourean*.
18. бѹздѹгана (G.) (1446, II, 66) — *buzdugan*.
19. бѵнгы/бѵнги (G.) (1443, II, 39, 40, 42, 43, 50; 1446, II, 66) — comp. *bunget* „pădure deasă şi întunecoasă" [69].
20. кълмила (G.) (1438, II, 4), тадора кълмила (G.) (1443, II, 40) — *cămilă*.
21. ива(н) кълцелѣ(н) (1453, II, 121) — *cățel* + suf. *-ean*.
22. чѵнка ста(н), чѵнка жѹржъ (1445, II, 60) — *ciung*.
23. чѧтарѧ (G.) (1431, I, 97) — *ceatar*. Cuvîntul este nume de agent derivat cu suf. *-ar* de la substantivul *ceată*, care în trecut avea sensul de „formaţie militară organizată" (DA). *Ceatarul* desemna pe conducătorul sau şeful unei *cete* [70]. Limbile slave din care a fost împrumutat cuvîntul *ceată* nu cunosc derivatul *ceatar*. Aceasta ne îndeamnă să-l considerăm o formaţie românească specifică terminologiei administrative din perioada feudală. Hrisoavele slavone din secolul al XV-lea atestă şi alte derivate cu sufixul *-ar*, ca *Brănişteаr*, *Blidar*, *Păturnichear*. Asemănător cu *ceatar* este şi cuvîntul *heregar*, derivat cu *-ar* de la *hereghie* „monetărie" şi pe care l-am considerat, de asemenea, ca un element lexical specific slavonei româneşti.

Raportarea antroponimului *Ceatar* la tc. *čatal* „furcă", cum o face DO (p. 425) este, credem noi, nejustificată. Avem în vedere şi faptul că substantivul *ceata*, cu sensul de „grup", este frecvent folosit în documentele slavone ale epocii, mai ales în cele emise în Țara Românească (vezi кѹпи ѡт чата џинџонлор 1521 aprilie 30 [71]; тъбъ(ч) и съ(с) чата ємѹ 1526 mai 20 [72] etc.).

[67] *Idem.*
[68] Vezi Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, Bucureşti, 1963, p. 224.
[69] *Idem*, p. 66.
[70] Vezi N. Grigoraş, *Instituții feudale din Moldova. I. Organizarea de stat pînă la mijlocul sec. al XVIII-lea*, Bucureşti, 1971, p. 298.
[71] Vezi *Documenta Romaniae Historica B. Țara Românească*, vol. II, Bucureşti, 1972, p. 398.
[72] Vezi fotocopia din *Documente privind istoria României, veacul XVI, B, Țara Românească*, vol. II, Bucureşti, 1951, p. 420.

24. нѧ(г) кы(м)пѧ(н) (1456, II, 233) — *cîmp* + suf. *-ean*.

25. чорра (1442, II, 30) — *cioară*.

26. чvрба (1407, II, 175; 1421, I, 46), чюрбн/чюрбы (G.) (1423, I, 51, 1425, I, 57, 1431, I, 97 etc.) — *ciorbă* (vezi DO, p. 240).

27. кожанъ (1428, I, 71) — *cojan* ,,numire ce o dau în batjocură sau ca insultă muntenii cîmpenilor'' (DA).

28. кожѣ пътрv (1439, II, 30), кожѣ (1453, II, 121) — *coajă* + suf. *-ea*.

29. котора (1428, I, 71) — *cotor* + suf. *-a*.

30. краинникова (c. 1415, I, 41) — *crainic* ,,persoană care anunţa altă dată mulţimii ştirile oficiale; vestitor'' (vezi în acelaşi uric satul краинничещи).

31. микь краль (1444 sept. 1[73]; 1456, II, 156; 1456, II, 233). În documentele din 1457 sept. 8; 1458 oct. 26; 1458 noiembrie 11[74] apare în forma мика краѧ (G.) — *crai* (vezi şi satul краещи 1444 sept. 1).

32. крълигова жена ,,soţia lui Cîrlig'' (1436, I, 155) — *cîrlig*.

33. крецȣла (G.) (1448, II, 89) — *creţ*; Хо(т)ко крецѣнъ (1449, II, 100), Хо(д)ка крецѣна (G.) (1452, II, 116, 117), (1453, II, 122; 1453, II, 128) — *creţ* + suf. *-ean*; Хо(д)ко крецеви(ч) (1453, II, 121; 1454, II, 134; 1456, II, 233) şi крецевича (G.) (1454, II, 133; 1453, II, 120) — *creţ* + suf. *-evici*.

34. миХаилъ кроиторъ (1448, II, 89) — *croitor*.

35. кȣрка (1448, II, 89) — *curcă*; кȣркеа (1428, I, 71) — *curcă* + suf. *-ea*.

36. село где коусѣръ би(л) ,,satul unde a fost Cuseară'' (1437, I, 166) — *cu seară*.

37. дȣмы дvлческоула (G.) (1438, II, 2, 4; 1445, II, 60, 61; 1446, II, 66; 1448, II, 91), доумы долческоула (G.) (1444, sept. 1)[75], мирчи дvлческvла (G.) (1448, II, 86; 1449, II, 99) — *dulce* + suf. *-escul*; доумы дvлчича (G.) (1443, II, 41) — *dulce* + suf. *-ici*; тоадеръ дȣ(л)чеви(ч) (1456, II, 233) — *dulce* + suf. *-evici* (vezi şi лимбъдоулче)

38. моишv философv (D.); село моишеко философа ,,satul lui Moişă Filosoful'' (1423, I, 51) — *filozof*.

39. где бы(л) стоѧ(н) фолѣ (1443, II, 4) — *foale* + suf. *-ea*.

40. лацка фȣрȣла (G.) (1448, II, 88) — *fur* ,,hoţ, tîlhar''.

41. ивашко фvлтv(к) (1456, II, 156) — *folte* ,,om cu pîntecele mare, burtos'' (DA) + suf. *-uc*.

42. фоундѣ (1428, I, 75), селище фvндеv ,,seliştea lui Fundea'' (1436, I, 151) — *fund* + suf. *-ea*.

43. дȣма га(л)би(н) (1456, II, 233) — *galben*.

44. гангȣ(р) (1456, II,233) — *gangur*, variantă a lui *grangur* ,,pasăre'' (DM).

45. грозавъ (1438, II, 4) — *grozav*.

[73] BA, *Peceţi*, nr. 387.
[74] Bogdan, I, p. 4, 20, 25.
[75] BA, *Peceţi*, nr. 387.

46. жvржа гъоүрнча (G.) (1452, II, 116, 117 ; 1453, II, 121, 128, 131), гъоүрнча (G.) (1453, II, 122) — *găurice* ,,diminutiv al lui gaură".

47. жүржа глобника (G.) (1425, I, 56), манѣ глобника (G.) (1455, II, 145) — *globnic* ,,funcţionar însărcinat cu încasarea plăţilor de gloabă" (DA) ; мань глобниковн(ч) (1452, II, 115) — *globnic* + suf. *-ovici.*

48. миклѣ гревѹла (G.) (1448, II, 83) — *greu.*

49. манонла гырбова (1442, II, 30), маноүила гръбовъ (1443, II, 45), манонла гръбова/гръбовѣ (1443, II, 41, 50 ; 1445, II, 61), манонла гръбо-вѹла/гръбовола (1440, II, 21 ; 1443, II, 37, 43) (toate la G.) — *gîrbov* ,,adus de spate, încovoiat".

50. барбъ жамырь (1446, II, 71), барбъ џамыръ (1454, II, 139) — *geamăn.*

51. драгомирь Хаснѫшь (1426, I, 59) — *haznă* + suf. *-ăş.*

52. Хоранцъ/горaецъ (1400, I, 11 ; 1404, II, 173 ; 1421, I, 46) ; микь Хораець (1400, I, 13 ; 1400, I, 12) — *horaiţă.*

53. гергѣ Херегарѣ (G.) (1449, II, 100) — *heregar*, nume de agent format cu suf. *-ar* de la *hereghie* ,,monetăria statului" [76].

54. езерѫ(н) (1456, II, 233), петра езерѫна (G.) (1454, II, 135) — *iezer* + suf. *-ean.*

55. ѡна жѹмътатѣ (1415, iul. 12) [77], їѡна жѹмьтате (1414, I, 36), жүметате нонъ (1410, I, 26 ; 1404, II, 173), жюметате нѡна (de 6 ori : (1407, I, 20 ; 1411, I, 29 etc.), іѡна жомотатѫ (1415, I, 39) ; щефvла жvмътатѣ (1436, I, 151, 156 ; 1438, II, 8) — *jumătate* ; жѹржа жѹмъатевѹ/жомотатева/жометатева (de 10 ori : 1427, I, 64 ; 1428, I, 71, 78 ; 1433, I, 113) ; щефvла жоүмътатева/жоүмѣтатѣва/жѹмотатева (de 5 ori : 1435, I, 139 ; 1436, I, 150 ; 1442, II, 32) ; мындри жvмотатева (1442, II, 33) — *jumătate* + suf. *-ev* ; жоүржа жѹмотатова (1428, I, 77), жѹржа жомотатова (1427, I, 62) — *jumătate* + suf. *-ov* ; вѣра пана жүметатевича (1412, I, 34), жоүржа жѹмътатевича/жѹметатевича/жомотатевича (1428, I, 73, 1419, I, 44 ; 1428, I, 66, 69) ; щефvла жюмоүтатевича/жюмотатевича/жоүмътатевича/жоүмататевича (de 13 ori : 1436, I, 147, 151 ; 1437, I, 165 ; 1448, II, 83) — *jumătate* + suf. *-evici* ; жѹржъ жомотатичъ (1433, II, 182), жѹржа жомътатича (1433, I, 112) ; щефvла жоүмътатича (de 3 ori : 1436, I, 148 etc.) ; мындрѣ жvм-ѫтатичн/жvмататича (1438, II, 4 ; 1455, II, 145) — *jumătate* + suf. *-ici.*

56. где живе(т) лаоүръ ,,unde trăieşte Laur" (1443, II, 37) — *laur.*

57. лимбадоүлче (1433, II, 182) ; доүма лимбадѹлче (1435, I, 139) — *limbă dulce* ; лимбъдѹлчевича (1437, I, 163), доүмы лимбъдоүлчевича (1436, I, 147, 149 ; 154 ; 1438, II, 3 ; 1437, I, 165 ; 1443, II, 43), доүмы лимбъ-долчевича (1437, I, 166) (toate în G.) ; тадоръ лймбъдvлчеви(ч) (1455, II, 148) — *limbă dulce* + suf. *-evici* ; доүмы лимбъдоүлчича (G.) (1443, II, 37, 39, 40, 42) — *limbă dulce* + suf. *-ici.*

58. где быль лүпше ,,unde a fost Lupşe" (1423, I, 50) — *lup* + suf. *-şa* (*-şe*).

59. матасъ (1428, I, 71) — *mătase.*

60. мѫчюкъ (1439, II, 14), мъчюкъ (1448, II, 87), — *măciucă.*

61. вѣра пана мынѕѹла ,,credinţa panului Mînzul" (1443, II, 42 ; 1448,

---

[76] Vezi Ioan Bogdan, *Relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească*, Bucureşti, 1905, p. 22–23.

[77] Mihailovici, planşa II.

II, 90, 91, 92, 89), ивана мынѕюла (1448, II, 86, 88). ивана минѕюла (1444, II, 54) (G.) — *mînz*.

62. село миришчева ,,satul lui Mirişce'' (1437, I, 166) — *mirişte*.

63. мунтѧ (1443, II, 39) — *munte* + suf. *-ea*.

64. насое (1448, II, 88) — *nas* + suf. *-oe* (vezi şi DLR *năsoi*, *nasoi*).

65. що иде(т) къ нѹорецѹ ,,care merge către Noureţ'' (1454, II, 133) — *nuor* + suf. *-eţ*. Referitor la acest antroponim Mihai Costăchescu afirmă : ,,Nuoreţul din document ne arată un vechi stăpîn al locului. Satul acestuia în uricul din 6975 (1467) septembrie 11 se numeşte chiar Nuoreşti : тое поле на имѣ на злътъроныи, межи бродове под боХотиномь, повыше ноуwрещи (acest cîmp, anume la Zlătaronea, între vadurile de sub Bohotin, mai sus de Nuoreşti). La baza acestor cuvinte este vechiul *nuor*, *nour* de azi'' [78].

66. бра(т)лъ нѧтеду(л) (1395, II, 167), вѣра братулова нѧтедулова ,,credinţa lui Bratul Neatedul'' (1392,I, 3), где былъ нѣтедоуловъ дворъ ,,unde a fost curtea lui Neatedul'' (1436, I, 149) — *neted*.

67. оцель (1436, I, 145), миХаилу оцелу (D.) (1436, I, 151, 156 ; 1438, II, 8), wцела (G.) (1450, II, 220 ; 1451, II, 108) ; драгомиръ wце(л) şi дра[го]мироу wцелоу (D.) (1446, II, 70) — *oţel*.

68. палмешъ (1428, I, 71) — *palmă* + suf. *-eş*.

69. селище юги пътурникѣра ,,seliştea lui Iuga Păturnicherul'' (1445, II, 57) — *păturnicher* ,,vînător de potîrnichi'' (DO, p. 345).

70. братѹлъ плешескѹлъ (1427, I, 64) — *pleş* ,,pleşuv'' + suf. *-escul*.

71. бадѣ плопескѹль (1436, I, 153) — *plop* + suf. *-escul*.

72. жѹржа пїатра/пїатры (G.) (1435, I, 132 ; 1436, I, 145, 148, 150, 151, 156 ; 1437, febr. 7[79] ; 1438, aug. 18 [80] ; II, 8 ; 1439, II, 14,19, 11 ; 1442, II, 31) ; пїатры (G.) (1437, I, 163, 165, 166), пиѧтрѣ (G.) (1438, II, 2) — *piatră*.

73. ра(д)оулъ пи(с)къ (1438, II, 4 ; 1449, II, 100), радѹла писка (G.) (de 14 ori : 1442, II, 31 ; 1443, II, 42, 50 ; 1444 sept. 1[81], etc.), писка (G.) (1453, II, 120) — *pisc*.

În documentul din 1456, II, 156 găsim atestat *pisc* şi ca nume comun : w(т) моХи(л) оу пискѹ та w(т) пискъ прости долиною долѹ ,,de la movilă, în pisc, şi de la pisc drept pe vale în jos''.

74. полѧна ста(н) (1448, II, 93) acelaşi cu поіана ста(н) din (1458, oct. 2)[82] — *poiană* (cf. o situaţie similară la краль, кран).

75. тоадерь питикь (1414, I, 37), лазѧ пити(к) (1456, II, 233), лази питика (G.) (1452, II, 113 ; 1454, II, 134) — *pitic*.

76. пичорога (G.) (1446, II, 66) — *picior* + suf. *-og*.

77. дали есми ивашкови подобитѹ село его на [кръли]гътѹрѣ'' ,,am dat lui Ivaşco Podobitul satul lui, la Cîrligătură'' (1435, I, 133), и пасика и(Х) проти(в) по(д)битула [83] ,,şi prisaca lor împotriva lui Podobitul'' (1456, II, 153) — *podobi* vb.

[78] Costăchescu, II, p. 503—504.
[79] Mihailovici, planşa 4.
[80] BA, *Peceţi*, nr. 301.
[81] BA, *Peceţi*, nr. 387.
[82] Bogdan, I, p. 20.
[83] Costăchescu reface forma подобитѹла.

78. вѣра пана игна[тїа] [п]опескула ,,credinţa panului Ignatie Popescul" (1454, II, 134) — *popă* + suf. *-escul*; стана поповича (G.)(1415, I, 40, 41) — *popă* + suf. *-ovici* (acelaşi cu *Stan Preoţescul*); попша михаилъ (1407, I, 20; 1418, I, 42, etc.), попша (1421, I, 46), вана попшѧ (1423, I, 51) — *popă* + suf. *-şa*.

79. иванъ/вана порка (1421, I, 46; 1448, II, 89), ивана поркы (G.) (1443, II, 43), порка (1445, II, 213; 1456, II, 233), порки/поркы (G.) (1443, II, 37, 42, 45; 1445, II, 57, 60, 61, 65; 1446, II, 67, 74; 1447, II, 76), вана порча (1440, oct. 4)[84], шандра поркы (G.) (1437, febr. 7)[85] — *porc* + suf. *-a*; ивана порковича (G.) (1443, II, 50) — *porc* + suf. + *ovici*.

80. крачунъ пурчелескu(л) (1429, I, 79) — *purcel* + suf. *-escul*. Tot aici село его пȣрчелещи ,,satul lui, Purceleşti".

81. стань преоуцескȣ(л) (Vezi 7.5.) — *preot* + suf. *-escul*.

82. прочелникъ стоianъ (1404, II, 173; 1407, I, 20; 1407, II, 175; 1411, I, 32), прочѧлника стоiана (G.) (1412, I, 34), па(н) проче(л)ни(к) (1421, I, 46; 1423, I, 50, 51) — *procelnic* ,,funcţionar de cancelarie domnească" (DO, p. 453); ивашко прочелниковичъ (1433, II, 182; 1433, I, 113) — *procelnic*+suf. *-ovici*.

83. ωана пынтече (1449, II, 100; 1452, II, 115; 1456, II, 233), вана пынтеча (G.) (1448, II, 92; 1449, II, 99; 1454, II, 134), вани пинтеча (G.) (1451, II, 108; 1453, II, 121) — *pîntece*.

84. манонла протопоповича (G.) (1438, II, 3)—*protopop* + suf. —*ovici*.

85. оана рошка (1439, II, 17) — *roş*, *roşu* + suf. *-ca*.

86. на(ш) богомолебни(к) по(п) русин(н) ,,rugătorul nostru de Dumnezeu popa Rusin" (1456, II, 156) — *rus* + suf. *-in* (etnic).

87. ми(к) рȣптȣра (1434, I, 119) — *ruptură*.

88. са(с) да(н) (1442, II, 31) — *sas* (etnic).

89. и селища скандалова ,,şi seliştea lui Scandal" (1456, II, 153) — *scandal*[86].

90. на верхни конецъ полѧнъ скȣмповы(х) ,,la capătul de sus al poienilor Scumpilor" (1429, I, 87) — *scump*.

91. скȣртоу(л) (1449, II, 100; 1452, II, 115; 1456 [87]), петра скуртула (G.) (1453, II, 127) — *scurt*.

92. спенѧ жюржь (1407, II, 175) — *spîn* + suf. *-ea*;

93. сръбȣ(л) (1448, II, 93), сръбȣла (G.) (1448, II, 88; 89, 91; 1450, II, 220) — *sîrb* (etnic); петръ сръбескȣ(л) (1456, II, 233) — *sîrb* + suf. *-escul*.

94. жȣржъ стънгачъ (1426, I, 58), михаило стънгачъ, стънгачула (G.) (1436, I, 145) — *stîngaci*.

---

[84] Mihailovici, planşa VI.

[85] *Idem*, planşa IV.

[86] În documentele slavone emise în Ţara Românească, cuvîntul *scandal* apare şi ca nume comun: да не чинет скандалȣ нашем людем ,,ca să nu facă scandal oamenilor noştri" (1478—1479) (vezi Ioan Bogdan, *Relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească*, Bucureşti, 1905, p. 146): да мȣ сътвори(т) доса(д) и скандалȣ ,,să-i facă ocară şi scandal" (1529 mai 12) (vezi Arhivele Statului Bucureşti, S. I., nr. 323).

[87] Mihailovici, planşa X.

95. пан тъмпа и сынове его „pan Tâmpa şi fiii săi" (1443) [88] — *tîmp* + suf. *-a* (vezi Paşca, T.O., p. 332).

96. сима тѹнсул, щефа(н) тунсул (1453, II, 127) — *tuns*.

97. симеона туркула (G.)(1436, I, 145, 148, 150, 156; 1438, II, 4) — *turc* (etnic).

98. где циганъ сиди(т) „unde şade Ţigan" — *ţigan* (etnic).

99. оунклѣта/оунклꙗта (1421, I, 46; 1433, II, 182; 1434, II, 185), оунклѣта (G.) (1434, I, 129; 1435, II, 132; 1436, I, 150, 145; 1432, I, 104), оунклꙗти/оунклѣты (G). (1428, I, 73, 74; 1431, I, 95, 97; 1434, I, 119, 124; 1435, I, 139), вѣра пана оунклꙗтъ (1433, I, 112), оуклꙗты (G.) (1433, II, 161; 1436, I, 147), оуклѣтѣ (1436, II, 202), вѣра пана оункꙗти (1428, I, 76), данъ оунклꙗта (1429, I, 87) — *unchi*.

100. оурꙗкле петръ (1407, II, 175), петра оурѣклѣ/ѹрѣкле/ѹрѣкли (G.) (1407, I, 19; 1414, I, 38; 1412, I, 34; 1411, I, 32), іѡнъ оурек(л)е (1437, I, 165), ваны оурѣкле/оурѣкли/оурѣклѣ (G.) (de 21 de ori: 1443, II, 37; 1442, II, 31; 1443, II, 41; 1435, I, 132; 1445, II, 61 etc.), вѣра пана ваны оурѣкие (1443, II, 38) — *ureche*.

101. михаило оурикъ (1433, II, 182) — *uric*; михаила оуричела (G.) (1433, I, 110, 112) şi ѹричела михаила (G.) (1433, I, 113) — *uric* + suf. *-el*.

102. ѹлиѹ (1448, II, 88) — *uliu*.

103 жоуржъ оунгоурѣнулъ (vezi **7.6.**) —*ungurean*

104. иванъ оускатоу(л) (1439, II, 19) — *uscat*.

105. костꙗ валашин(н) (1402, II, 172) — *valah* + suf. *-in*.

106. дали веризи Хота(р) „am dat lui Verigă hotar", верига ва(та)манъ (1423, I, 52) — *verigă*.

107. дра(г)шь витꙗзь, иваннишь витꙗзь, костꙗ витꙗзь, грозꙗ витꙗзь (1395, II, 167; vezi pentru variante şi 1392, I, 3; 1400, I, 11, 13; 1428, I, 66; 1404, II, 173) — *viteaz* (DO, p. 406) (vezi şi satul витезеци —1448, II, 88).

108. вѹ(л)пашъ (1449, II, 99; 1452, II, 115; 1453, II, 129; 1453, II, 130; 1456, II, 153; 1455, II, 149, 227; 1456, II, 233) — *vulpe* + suf. *-aş*.

109. щефанъ зѹгра(ф) (1425, I, 56), щефана зѹграфа (G.) (1443, II, 43; 1445, II, 57) — *zugrav* „pictor (de biserici)".

8.2.1. Ne-a atras atenţia în mod deosebit numărul mare de cuvinte de origine latină care stau la baza antroponimelor menţionate mai sus. Alături de acestea, se remarcă cuvintele slave pătrunse în limba română într-o perioadă mai veche.

8.3. Supranume provenite din apelative slave sînt relativ puţine. Primează cele de origine ucraineană. Menţionăm pe următoarele: бори(с) голѡваты (1421, I, 46) <*головатий* „cu capul mare; căpos"; иванъ дѣтко/дѣдко (1421, I, 46; 1422, I, 47; 1423, I, 51 etc.) < *дядько* „om în vîrstă; termen de adresare pentru un om de vîrstă mijlocie"; дѣтелева пасика „prisaca lui Deatel" (1435, I, 132) (nu *Deateleu*, cum îl dă M. Costăchescu) <*дятел* „ciocănitoare"; долХа драгомиръ (1415, I, 41) <vechi ucrainean *долга* „lungă" (poate fi şi de la toponimul *Dolha* „Lunga"[89]);

[88] D. Bogdan, *Acte*, p. 41.

[89] Vezi Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 115.

пєтрь дѹрнѣ <*дурний* ,,prost"; зѹбрь (1425, I, 57) <*зубр* ,,zimbru"; корчика оникы (G.) (1437, I, 163) <diminutiv de la *корч* ,,tufă"; комари(ч) (1438, II, 2) <*комар* ,,ţînţar" + suf. *-ici*; ѡстапкѵ ѡгори(л)кѵ (vezi **6.8.**) <*обгорілий* ,,pîrlit, ars" + suf. *-си*; станиславь рътжмпань (1400, I, 13) şi ротомпань (1404, II, 173; 1407, I, 175 etc.) compus din <*рот* ,,gură" la cazul instrumental şi *пан* ,,pan"; шендрика толо(ч)ко (1449, II, 100; 1452, II, 115; 1452, II, 233) <*толока* ,,clacă sau toloacă, islaz" + suf. *-ko* (derivarea din *Apostol* cum o face DO, p. 15 nu se justifică); ивашко ѹстєкли (1456, II, 233) <*остеклий* ,,turbat"; Хѹба (1431, I, 95) <*губа*[90] ,,buză" (DO, p. 439, derivă din mold. *hubă* ,,hulubă"); ıакѹша черевагого (G.) (1438, II, 3; 1440, II, 21) <*череватий* ,,burtos"; стецка кошиловича (G.) <*кошіль* ,,coşuleţ" + suf. *-ovici*; гоѵдичь/Хоѵдичь întemeietorul satului *Hudeşti* (foarte des: 1421, I, 46; 1433, I, 112; 1443, II, 41) <*худий* ,,slab"[91] + suf. *-ici*. S-ar putea admite şi ipoteza că Хоѵд-/гоѵд- este echivalentul lui Ход- din Ходко (< Ходорь ,,Toader") (vezi **6.8.**), mai ales că îl înregistrăm de trei ori şi în grafia Ходичь (1442, II, 30; 1443, II, 37; 1445, II, 61). În acest caz am putea presupune un Хоѵдорь echivalent al numelui românesc *Tudor*.

8.3.1. Se remarcă, de asemenea, o serie de nume însoţite de adjective calificative ca великын, старын, чорнын. Ultimul este deosebit de frecvent. În formă slavă apar şi numele etnice армѣнчинь, бльгаринь, грьчинь.

8.4. Numele вѣрнишь/вирнишь, орышь, равась, фырьвь, фжерь au la bază apelative de origine maghiară (vezi DO).

8.5. Nume obscure: кормоХоѵ(з) (1446, II, 70), оѵрмезека (G.) (1425, I, 56); батось (1448, II, 89); шофѹлтѣ (1428, I, 71), чѹна(к) (1433, II, 39), сь катамаре(м) (I.) (1431, I, 97), клѣцинь (1437,I, 166), Хѣрцѣ (1448, II, 91), бизиль (1441, II, 26; 1443, II, 38), ьызыль (1444, II, 54), цибана (G.) (1400, I, 11, 12, 13).

8.6. Supranumele reprezintă elementul de denominaţie cel mai des utilizat. Nu trebuie să pierdem din vedere şi faptul că actul emis de cancelaria domnească fiind un instrument juridic, trebuia să conţină date cît mai precise pentru a se putea proba identitatea persoanelor. Această funcţie denominativă a numelor provenite din supranume reiese şi din aceea că adeseori ele apar neînsoţite de prenume sau de elemente determinative de altă factură (vezi оѵ(н)клѣта, мжчюкь, чорра, скѵртоѵ(л), мынѕоѵ(л) etc.).

★

9.0. Particularităţile limbii române atestate în documentele slavone din secolul XIV—XV au fost evidenţiate în numeroase rînduri[92].

Ţinînd cont de tot ansamblul de trăsături şi relaţii, putem afirma că antroponimia din actele de cancelarie emise în Moldova are un pronunţat caracter românesc. În cele ce urmează vom consemna laturile sistemului antroponimic în care elementul românesc este numeros şi variat.

[90] Datorită faptului că velara oclusivă *g* s-a transformat în limba ucraineană în fricativa laringală *h*, sunet ce nu avea în scriere un corespondent grafic special, foarte des în documente г este redat prin Х (гоѵдичь/Хоѵдичь; гораєць/Хораєць).

[91] Vezi Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 514; André de Vincenz, *op. cit.*, p. 477.

[92] Vezi bibliografia problemei la Lucia Djamo-Diaconiţă, *op. cit.*, p. 269 şi urm.

9.1. Nume de botez provenite de la nume comune româneşti de tipul *Crăciun*, *Albul* (vezi **4.2.**).

9.2. Nume de botez calendaristice cu aspect fonetic românesc: алеѯандрѹ, дѹмитрѹ (vezi **4.2.2.**).

9.3. Hipocoristice şi diminutive formate pe teren românesc ѡана, доүма (vezi **5.0.**–**5.3.**).

9.4. Derivate de la nume de botez formate cu sufixe româneşti provenite din latină sau din alte limbi: *-a*, *-ea*, *-uţa*, *-el*, *-iţa*, etc. (vezi **6.0.**–**6.23.**).

9.5. Nume de familie derivate cu sufixe specifice. Se remarcă în mod deosebit derivatele cu *-escu* (vezi **7.0.**–**7.9.**).

9.6. Numele de familie provenite din apelative româneşti reprezintă particularitatea esenţială a antroponimiei documentelor slavo-române (vezi **8.0.**).

Nu ne putem pronunţa asupra cauzelor care au generat nume ca *Jumătate*, *Urecle*, *Mînzul*, *Bucium*, *Gangur*, *Pîntece* etc. Ele reprezintă, însă, un aspect important al antroponimiei noastre, ale cărui rădăcini ar trebui căutate într-un trecut mult mai îndepărtat decît izvoarele, scrise ce ni le atestă.

9.7. Numeroase nume de persoane sînt însoţite de articolul românesc *-l*[93]. Acesta apare în prenume provenite din nume calendaristice sau apelative: албѵлъ (vezi **4.2.**), братүлъ (1395, II, 166; 1408, I, 21; 1427, I, 63 etc.), братѹла (G.) (1400, I, 12; 1412, I, 34 etc.), дадѹлъ (1448, II, 89), добрѹ(л) (1452, II, 111; 1452, II, 113; 1452, II, 115 etc.), драгүлови (D.)(1414, I, 36), ѭнкоүл (vezi **5.1.**), ѡноү(л) (1433, I, 110), нвѹл (vezi **5.1.**), микѹлъ (vezi **4.2.**), миХѵлъ (1426, I, 182; 1427, I, 63 etc.), наноү(л) (1453, II, 120), нѣнчю(л) (1433, II, 161), радоүлъ (1429, I, 83; 1437, I, 166 etc.), щефѹлъ (1428, I, 73; 1432, I, 104 etc.), татѵ(л) (1442, II, 31). Derivatele cu sufixele *-ciu* şi *-escu* sînt articulate fără excepţie (vezi **6.7.**, **7.5.**), iar cele cu *-eanu* sînt articulate în побрътѣнѹлъ, оүнгѹрѣнѹлъ юкъшѣнѹ(л) şi дръгѵшанѵ(л) şi nearticulate în кы(м)пѧ(н), къцелѣ(н), оүнгоүрѣнъ (vezi **7.6.**). De asemenea, sînt articulate o serie de supranume provenite din nume comune, ca: барбосѹлъ, крецѹла (G.), фѹрѹла (G.), гревѹла (G.), гръбовѹла (G.), мынѕѹла (G.), нѧтедү(л), по(д)битѹла (G), скѹртѹ(л), сръбѹ(л), стънгачѵла (G.), тѵркѵла (G), оүскатоү(л) (vezi **8.2.**).

10. Cercetarea numelor de persoane din documentele slavo-române poate contribui la elucidarea unor probleme de lingvistică (în special onomastică) privitoare atît la limba română, cît şi la limbile învecinate.

Am dori ca studiul nostru să constituie şi o pledoarie pentru alcătuirea unor dicţionare antroponimice pe perioade istorice care ar putea servi cercetărilor de onomastică, gramatică şi lexicografie.

[93] Vezi Al. Graur, *op. cit.*, p. 110–112; Margareta Ştefănescu, *Urme de limbă românească în documentele româno-slave* [*moldo şi vlaho-slave*] *din secolele XIV* şi *XV-lea*, în „Arhiva" XXXVIII (1931), p. 615–617.

ABREVIERI

Acte	*Acte moldoveneşti dinainte de Ştefan cel Mare*, publicate de Damian P. Bogdan, Bucureşti, 1938.
BA	Biblioteca Academiei R. S. România.
Bogdan	*Documentele lui Ştefan cel Mare*, publicate de Ioan Bogdan, vol. II, Bucureşti, 1913.
Costăchescu	*Documentele moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, publicate de Mihai Costăchescu, vol. I, II, Iaşi, 1931 —1932.
D. Bogdan, *Acte*	D. Bogdan, *Acte moldoveneşti din anii 1426—1502*, Bucureşti, 1947.
DO	N. A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc*, Bucureşti, 1963.
Mihailovici	*Album de documente moldoveneşti din veacul al XV-lea*, publicat de Paul Mihailovici, Iaşi, 1934.
Paşca, Ţ.O.	Ştefan Paşca, *Nume de persoane şi nume de animale din Ţara Oltului*, Bucureşti, 1936.

Имена мужского рода в славяно-румынских грамотах Молдавии 1388—1446 годов

(Р е з ю м е)

Славянские грамоты румынского происхождения, написанные в период XIV—XV вв., представляют богатый материал для изучения исторической антропонимии. Имена людей — это ценный лингвистический источник для разъяснения исторических данных румынского и соседних славянских языков.

В работе представлено большое количество личных и ласкательных имен, фамилий и прозвищ, выписанные из 250 молдавских грамот конца XIV — начала XV веков.

Авторы уделяют большое внимание графическим формам, суфиксальному словообразованию и этимологии.

Антропонимическая система целиком находится под сильным влиянием румынского языка. Это представляет собой особенную характеристику славянского языка наших исторических феодальних грамот.

Decembrie 1973

Institutul de lingvistică
Bucureşti, Spiru Haret 12

NOTE DE LEXICOLOGIE ROMÂNEASCĂ*

Sibiaş : *trase o cusătură cu sibiaş, străbătînd chiar stofa* (G. Călinescu, *Enigma Otiliei*. II, p. 213). Pare a însemna „(un fel de) aţă (de cusut)", confecţionată, pe vremuri, la Sibiu (?),

Sicherm (sau *sichermură* ?) : *Ţine toate sichermurile la brîu*... [după ce autorul a vorbit de amnar şi de fumat în general] (*Adev. lit.*, 21 ian. 1934, p. 7, col. 4).

Sidilă, variantă, înregistrată de dicţionare, dar fără trimitere, a lui *sedilă* (> *sădilă*) „strecurătoare (la stînă)" ; vezi *Lucr. Inst. Geogr.* Cluj VI, 1938, p. 169 (din regiunea Sibiului).

Siflie : *Echipaj la posturile de sosire, tutui în siflia metalică sergentul de cart* (Geo Bogza, *Cuv. liber*, 15 sept. 1934, p. 10, col. 1). Îl au Scriban, care-l explică prin „şuierătoare", şi DLRM, în acesta cu sensul de „sirenă".

Sifonagiu, acelaşi, ca sens, cu *sifonar*, pe care îl găsim în DLRM. Eu cunosc ambii termeni din vorbirea, ca şi din presa cotidiană ieşeană, dinaintea ultimului război. Mai răspîndit era, cred, primul.

Signet : *O închise* [cartea], *băgîndu-i singnetul*[1] [sic !] *între foi* (Cez. Petrescu, *Aurul Negru*, p. 152). Franţuzism (< *signet* „semn de carte"), de uz, foarte probabil, strict personal.

Sihăstri : *unde a sihăstrit cu tomurile lui Kant* (Cez. Petrescu, *Nirvana*, p. 279). Tiktin dă citate numai din limba veche.

Sihli : *tăind pădurea sihlită* (Victor Ion Popa, *Rom. liter.*, 6 mai 1933, p. 1, col. 1). Creaţie, cred, personală, a autorului, care cunoştea destul de vag sensul temei (*sihlă*), cum arată clar comparaţia dintre acesta şi verbul derivat.

Silitrar „fabricant de silitră", în limba veche, la cronicari (după C. Vasiliu, *Movila Răbtii*, p. 73). Tiktin, aşa de bine informat mai cu seamă în ce priveşte aspectele românei vechi, nu-l cunoaşte.

Silnic : *Doamne, tare-i silnic. Băiatu'ăsta n-o să ajungă la nimic* (P. Istrati, *Casa Thuringer*, p. 13). Nuanţa semantică în acest citat a lui *silnic*, explicat pe larg de Tiktin, se încadrează între nr. 3 şi 4 ale articolului din dicţionarul conştiinciosului şi temeinicului lexicograf.

Silos „făcut în silă" : *Singurul loc de ascunzătoare curată, ferită de atingeri siloase şi reci, e colţul uscat*... (*Adev. lit.*, 1 ian. 1933, p. 7, col. 1).

Siluetă, cu valoare adjectivală (în vorbirea familiară a unor anumite cercuri) şi cu sensul de „slab" : *Nu e gras, dar nici s i l u e t ă, cum se exprimă dînsul* (I. Peltz, « *Actele vorbeşte* » p. 211)[2].

Simandră : *dădu sunet dintr-o simandră mică* (M. Sadoveanu, *Izvorul alb*, p. 172). Îl are DLRM, fără citat. Cf., la Scriban, *şamandră* „ceamandură" şi *simandură*, variantă a lui *ceamandură*.

Simţit : îl înregistrează DLRM, cu sensul (despre oameni) „plin de bun-simţ, cu bun-simţ", care corespunde numai foarte vag realităţii, aşa cum o întîlnim în vorbirea familiară. *O fată simţită* — formulă frecventă în limbajul femeilor, mai ales al mamelor — înseamnează „o fată care s e s i m t e", care, datorită unei sensibilităţi dobîndite mai mult prin educaţie decît prin naştere, ştie să facă faţă tuturor exigenţelor, cînd e vorba să primească invitaţi,

* Vezi SCL XXV (1974), p. 43 şi urm.

[1] Greşeală evidentă de tipar.

[2] Subliniat de autor.

să ajute pe alţii la treabă etc. etc. Este unul dintre adjectivele provenite din participii trecute (pasive, la origine) cu valoare activă. Cf. *înţelept, priceput* şi altele, la care nuanţa, atît de izbitoare la *simţit*, nu se mai recunoaşte, *înfipt* ,,îndrăzneţ", cel mai apropiat ca conţinut stilistic, *băut* (= *beat* <lat. *bibitus*, tot participiu trecut). Pentru *a se simţi* — acesta este punctul de plecare al lui *simţit* — iată un citat elocvent : ...*făcînd aluzii vagi... la datoriile băieţilor faţă de fetele pe care le iubesc, în speranţa că ofiţerul se va simţi* ... (L. Rebreanu, *Jar*, p. 169). Cf. sp. (*ser*) *sentido*.

Sine, cu valoare substantivală (*în sinea mea* etc.), are o variantă *sinie* în vorbirea populară, acolo unde această expresie a intrat din limba literară. Căci, în ciuda paralelei fr. pop. *mon sien* idem (*Le français moderne* II (1934), p. 189), cred că *în sinea mea* este o formaţie livrescă, la fel cu *eul meu* etc.

Singur : se ştie că în vorbirea populară şi chiar în cea familiară a majorităţii oamenilor instruiţi, acest adjectiv este perfect sinonim cu *însumi* etc. Aşa se explică, fie zis în treacăt, dificultăţile cu care au de luptat, fără a le învinge totdeauna, numeroşi vorbitori în mînuirea corectă a formelor pronumelui de întărire. Sinonimia aceasta se poate produce şi invers : pronumele în discuţie se foloseşte în locul adjectivului şi, bineînţeles, cu sensul acestuia. Să se compare it. dial. (Maglia) *istess* (= *stesso*) în contexte ca *un agár istess* ,,un solco solo", *chi magna istéss crépa istéss* ,,chi mangia solo crepa solo" etc. C. Salvioni, *Miscellanea Hortis*, Trieste, 1910, p. 755, care îmi furnizează aceste exemple, explică foarte simplu şi la fel de convingător procesul logic şi consecinţele lui lingvistice, cînd spune ceea ce urmează : ,,1) facevo io stesso, 2) facevo da me (cioè senza compagnia, senza l'ajuto d'altri, solo)".

Sipică : *foicică ş'o sipică* (*Milcovia* I, 2, p. 171). Tiktin n-are citate din poezia populară. O variantă, dezvoltată, a celui dat aici, apare la Dam. Stănoiu, *Adev. lit.*, 13 martie 1932, p. 1, col. 4 : *Foaie verde de sipică, Bine e cu nevestică*...

Sireac : numai Scriban înregistrează sensul ,,demn de iubire" (sub forma articulată în construcţii exclamative) ,,drăguţul (în semn de admiraţiune ironică)". Punctul de plecare al acestei modificări semantice este înţelesul propriu al lui *sărac*, adică al sinonimului lui afectiv *biet* : *săracul de el* = *bietul de el!* Compasiunea sinceră pentru un nefericit izvorăşte din ,,dragoste pentru aproapele, pentru semeni". Cînd acest sentiment este puternic şi se întemeiază pe însuşiri rare ale celui compătămit, ca, de ex., forţa de a suporta o nenorocire fără a se plînge etc., el poate căpăta o nuanţă admirativă, care, în împrejurări speciale, face să dispară cu totul compasiunea. Aşa s-a ajuns la *sireacu' el! că tare-i bun la suflet!* Cf. augmentativul *sireican* folosit de Creangă în *Harap-Alb*, ca superlativ, despre Ochilă, care descoperă pe faţa împăratului Roş prefăcută în pasăre. Şi ca în atîtea alte cazuri, formula are şi valoare peiorativă : se laudă ironic un defect, tocmai pentru a spori expresivitatea reală a criticii, a blamului. De pildă : ...*că bine mai trăiau boierii, sireacii de ei!* (N. D. Cocea, *Fecior de slugă*, p. 16). Pentru explicarea lui *-i-* (cf. şi varianta *sereac*), nu mi se pare necesar, cum face Tiktin, să apelăm la vorbirea copiilor : etimonul acestui cuvînt (v. sl. *sirakŭ*) arată că forma cu *i* (eventual, înaintea ei, cu *e*) este mai veche decît cea cu *ă* (<*e*).

Sistriţă ,,soră de caritate", rusism : *Sistriţe vioaie, blonde* (*Cuv. liber*, 18 aug. 1934, p. 5, col. 2, într-un articol de amintiri din războiul nostru 1916—1918).

Sîc!, interjecţia familiară şi populară, puţintel trivială, apare în ,,zicala" *Sîc de nuntă, mîne-i horă* !, pe care o cunosc din vorbirea mea de-acasă, unde apărea foarte des cu un sens apropiat de *unde dai şi unde crapă, ca nuca-n perete, a nimerit-o ca Irimia* (*cu^oiştea-n gard*) şi altele : cînd cineva se consolează (de fapt, vrea să pară că se consolează) cu un lucru mai puţin important decît cel pe care-l doreşte, dar nu-l obţine, situaţia lui seamănă cu a aceluia care, nefiind invitat la o nuntă, ,,face cu sîc" celor invitaţi, căci el se va duce a doua zi la o horă (ca şi cum hora ar fi un ,,spectacol" superior nunţii). Spus pe scurt, răspunsul dat cu această locuţiune este absurd. (De aici sinonimia ei stilistică, menţionată mai sus, cu celelalte.)

Sîcîit „care sîcîie (el!) pe alții": *Uf, că sîcîit mai ești!* (La adresa unuia care te sîcîie, te plictisește.) Folosirea cu sens activ a unui participiu trecut pasiv (= adjectiv) a fost înregistrată și mai sus, s. v. *simțit*. Cf. și *îngâmfat*, *închipuit* (acesta, calc după germ. *eingebildet*) etc.

Siiac „coșer de nuiele, leasă" (com. din Pomîrla-Botoșani).

Sînziene, numele sărbătorii populare de la 24 iunie și al unor plante, sună, în sudul Moldovei, *sîmzănii*, formă absentă la Tiktin, care cunoaște, dealtfel, destul de multe. O are Scriban, „literarizată" (*sîmzenii*). Și în alte limbi romanice „Sfîntul Ioan" este nume de plantă. Pentru franceză, vezi Fr. Cramer, *Die Bedeutungsentwicklung von „Jean" im Französischen*, Giessen, 1931, p. 66 și urm.

Slăbiu = *slab* (M. Sadoveanu, *Izvorul alb*, p. 203).

Slădărie „locul unde se păstrează sladul". Pentru citate, care lipsesc la Scriban și în DLRM, vezi *Adev. lit.*, 5 sept. 1926, p. 2, col. 3 și *Ins. ieș.* III, 7, p. 427, 431.

Slăninos: bucătarul... ciupit de vărsat, slăninos. (Cez. Petrescu, *1907*, I, p. 295.)

Slean „nemulțumire, supărare, necaz": *s-a ușurat de slean cu biciul pe spinarea cailor* (Cez. Petrescu, *Carmen Saeculare*, p. 155).

Slemne „o parte a muntelui" (*Marele dicționar geografic al României*, III, s.v. *Grabicina*: *...începînd din muntele Coca, pe slemnea căruia merge urcînd pînă la muchea Bivolului...*).

Slină, variantă, dată de Scriban, a lui *slin* (*slim*). Pentru citat, vezi *Adev. lit.*, 17 oct., 1926, p. 3, col. 1.

Slobodnic „locuitor al unei slobozii" (*Mem. Acad. Rom.*, Secțiunea istorică, Seria III, tomul XXI, p. 104). Sinonim cu *slobozian*, înregistrat de Tiktin.

Slugărime: *a și început a iscodi slugărimea* (V. I. Popa, *Velerim*, p. 60). Îl are Scriban, fără citate. Sinonim cu *slugărit* (Tiktin), pentru care atestări mai recente se pot găsi în *Îns. ieș.*, 15 oct. 1936, p. 291, și în *Adev. lit.*, 5 iulie 1936, p. 5, col. 1 (*...apoi vine slugăritul bucătăriei*).

Slugi: Tiktin îl dă ca o variantă modernă, nerecomandabilă, a lui *sluji*. N-are însă dreptate, cum rezultă din acest citat: *De-acu'nainte-i slobod cel ce-a slugit* (O. Goga, *Tragedia omului*, trad., p. 47), unde verbul are sensul lui *a slugări*, mai bine zis „a fi slugă", adică „a avea stăpîn" (contrariul lui *a fi liber*), și de aceea nu poate fi înlocuit prin presupusa variantă *a sluji*. Cu titlu de curiozitate, notez aici folosirea acestuia din urmă pentru *a servi* „a servi mîncarea, a o aduce la masă" la M. I. Caragiale, *Craii*, p. 97): un fel de „românizare" a neologismului *a servi*.

Sluguță: *Clienta era o sluguță șchioapă...* (Otilia Cazimir, *Adev. lit.*, 27 mai 1934, p. 1, col. 1). Tiktin are alt diminutiv (*slugulița*).

Slujnic: *...cîțiva glotași, un slujnic.* (*Adev. lit.*, 15 aug. 1937, p. 6, col. 2—3). Autorul imită stilul cronicăresc. Cuvîntul a trăit numai în limba veche. S-a păstrat totuși forma feminină, din ce în ce mai rar folosită.

Slujnicar, impus, ca să zic așa, de N. Filimon, se bucură în vremea noastră de o largă răspîndire, grație sensului peiorativ foarte bogat, adică complex, care permite scriitorilor să-i atribuie numeroase nuanțe. Cf. M. I. Caragiale, *Craii*, p. 15, Cez. Petrescu, *Luceafărul*, p. 30, 190, și *V. rom.*, nov. 1937, p. 62 (aici i se dă „definiția"). Interesantă este apariția lui la H. Papadat-Bengescu, *Logodnicul*, p. 327, cu un înțeles oarecum special: „bărbat care umblă după slujnice, care are relații intime cu servitoarele".

Smac. Iată un cuvînt cu o situație extrem de curioasă în dicționarele noastre. Tiktin, s. v. *șmah* (considerat ca variantă principală, din cauză că citatele aduse o conțin numai pe aceasta), îl traduce prin „gust al mîncărilor și băuturilor". Scriban, s.v. *smac*, își însușește această definiție, adăugînd epitetul „aromatic", care surprinde cu atît mai mult, cu cît după ea urmează „iz", noțiune din domeniul mirosului, nu al gustului, ca să nu ne mai oprim la nuanța ei peiorativă. Prin „iz", autorul face trecerea la „miros", căci dă un citat, interesant, fără îndoială, pentru discuția noastră: *smagu de piatră zăcută în pămînt*, prin faptul că ajută

sau poate ajuta la înțelegerea mai justă a semantismului acestui cuvînt. Ca să complice, la prima vedere și numai aparent, lucrurile, DLRM vine cu un *smac*, interj. ,,Cuvînt care imită zgomotul produs de o mișcare precipitată. — Onomatopee". Evident că acest *smac* este, t r e b u i e să fie a l t cuvînt, dar tocmai de aceea autorii dicționarului citat ne-ar fi ajutat mult dacă dădeau explicații suplimentare (de unde cunosc această interjecție, cum apare ea împreună cu alte cuvinte etc.). Și nu le era greu să facă astfel de precizări, fiindcă tot ei (sau unii dintre ei) au elaborat și DLRLC, care are trei citate (toate, se pare, din izvoare moldovenești). Pe *șmah*, acest dicționar îl explică prin ,,gust r ă u", care nu rezultă deloc din atestările aduse de Tiktin. Din cele arătate pînă aici rezultă că avem două cuvinte *smac* : 1. interjecția din graiurile moldovenești; 2. una din variantele lui *șmah*, pe care Scriban o pune în fruntea articolului din dicționarul său, lăsîndu-se influențat de vorbirea sa de-acasă (Moldova de nord). Emit această ipoteză, bazîndu-mă pe forma pe care o cunosc eu din regiunea de sud a Moldovei. Căci *smac* (și numai așa) este (sau era) cunoscut și acolo, cu un sens foarte special : ,,spermă". *Tertium comparationis* în acest caz nu e nici gustul, nici mirosul, ci aspectul propriu-zis al materiei respective. Întîmplarea, ca să zic așa, mă ajută să vin cu un argument concret sub forma citatului următor : *Ăla* [vinul] *îmi pare că ar avea nițel smag* (Dam. Stănoiu, *V. rom.*, sept. — oct. 1931, p. 312.) Este vorba de o materie puțintel cleioasă care se formează pe pereții interiori ai recipientului unde se păstrează vinul (și nu numai vinul, ci și varza, legumele etc. murate), din cauză că vasul n-a fost de la început bine spălat sau n-a fost acoperit cum trebuie etc. Acest *smac* se constată foarte ușor cînd conținutul recipientului este pe sfîrșite ori s-a terminat cu totul, mai cu seamă cînd e vorba de butoaie și putini (de lemn !). Aceste ultime detalii ar pleda pentru existența lui *smac* în sudul Moldovei și cu sensul din citatul Stănoiu de mai sus. S-a discutat, relativ mult, dar fără un rezultat satisfăcător, etimologia acestui cuvînt. V. Tiktin și *Dacor.* VII, p. 407. Dificultăți face și deosebirea semantică dintre *șmah* (citatele date de Tiktin confirmă sensul de ,,gust (mai degrabă plăcut)", și *smag* găsit de mine în *V. rom.* : eu cel puțin nu văd nimic comun în semantismul acestor cuvinte, tratate de dicționare ca o singură unitate lexicală. De aceea aș înclina pentru separarea lor, adică pentru existența a d o u ă cuvinte.

Smărăldiu : *apele smărăldii ale lacurilor* (*Adev. lit.*, 18 aug. 1935, p. 6, col. 5).

Smei : *— Zi-mi ,,nașule", mă, că te-am cununat, sărută-mi mîna și smeiește lăutarii să zică din arcușe un brîu* (*Adev. lit.*, 28 iunie 1931, p. 5, col. 3). Verb factitiv (sau cauzativ) de la *smeu*, cu sensul figurat al acestuia de ,,om vioi, ager, energic etc.". La Scriban, *zmeiesc* este explicat prin ,,prăpădesc, potopesc".

Smeuriu : *buze smeurii* (I. I. Mironescu, *Îns. ieș.*, III, 1, p. 36).

Smeuruș, variantă formativă a lui *smeuriș* (Borca-Neamț). Schimbarea sufixului a fost provocată (sau numai ajutată) de o posibilă pronunțare *smeurîș*?

Smici : *Dar blestemele de mame i-au smicit* [pe băiat și pe fată] *ca prafu-n vînt* : *unul dusu-s-a-n mormînt, altul a pierit în lume* (*Adev. lit.*, 2 aug. 1931, p. 4, col. 4). Sens necunoscut dicționarelor.

Smirdar, numele mai multor plante, cunoscut dicționarelor, dar fără citate. Am eu unul : *tulpiniță de smirdar înflorit* (G. Topîrceanu, *Îns. ieș.* II, 1, p. 461).

Smîd, variantă moldovenească, necunoscută dicționarelor, a lui *smead*, comunicată din Boboteni — Neamț, în sintagme ca aceasta : *straie mai smîde* ,,haine mai puțin curate, de rînd". *Sm(e)ad* înseamnă ,,negricios", cînd se referă, cum se întîmplă în general, la ten, la culoarea feței. La Dosoftei, într-un citat dat de Tiktin, apare o adevărată glosă : *...smad la peliță, cum zicem noi smolit gălbeneț.* Am avut o colegă la Facultatea de Litere din Iași *Smîdu.* Pentru sesizarea mai precisă a acestui adjectiv în construcția *straie mai smîde*, cf. *cămașă neagră* ,,cămașă purtată, care se leapădă pentru a fi dată la spălat". Mai ales pl. *rufe negre* în opoziție cu *rufe albe* ,,rufe curate, spălate".

Smîngălitură = *mîzgălitură* : ... *nişte smîngălituri, pe care le botezaseră schiţe* (*Cuv. liber*, 11 aug. 1934, p. 10, col. 4). Există şi verbul *a smîngăli* : *smîngăleşte hîrtia degeaba* (I. Peltz, *Foc în hanul cu tei*, p. 181).

Smîntîni (fig.) ,,a da (pe cineva) afară din slujbă" : *I. R. a fost dat afară... Adică — în limba potlogăriilor lui — a fost smîntînit* (*Cuv. liber*, 14 martie 1936, p. 8, col. 4).

Smîrcti (refl.), cu sensul ,,a se scînci" nu este înregistrat de Tiktin. Îl are Scriban. Iată un citat: ...*cum orăcăiau smîrcîindu-se micii pelerini* (Cez. Petrescu, *Oraş patriarhal* I, p. 143).

Smîrdă ,,murdărie" : îl dă Scriban ca ,,vechi". Se pare că mai circulă prin Moldova, altfel nu-mi pot explica prezenţa lui la Cez. Petrescu, *Carmen Saeculare*, p. 128 : *o smîrdă ca Petrino.*

Smocăi : *o smotreşte şi o smocăieşte* (Cez. Petrescu, *Noi vrem pămînt*, p. 181). Pare a fi, aproximativ, sinonim (afectiv, fireşte) cu *a şmotri*. Derivat de la *smoc*? Cf. *a părui* < *păr.*

Smochinit : *chipul spîn şi smochinit* (Cez. Petrescu, *Nirvana*, p. 233). Cf. şi M. I. Caragiale, *Craii*, p. 122. După sinonimul *stafidit*? Există, poate, şi verbul *a se smochini* = *a se stafidi.*

Smoli, cu sens indescifrabil pentru mine : *anormalul smoli deodată la figură* (Stoian Gh. Tudor, *Hotel Maidan*, p. 14).

Smorhăi : *părul i se smorhăise şi cădea stufos peste urechile roşii* (*Îns. ieş.* II, 3, p. 612). Pare a fi o variantă a lui *smorcăi*, dar face dificultăţi sensul. Poate prin faza semantică intermediară ,,a se năclăi"?

Snagă ,,putere, vlagă" (fig.) : *toate cifrele* [= banii] *pe care le-ai supt din snaga ţării* (*Lumea românească*, 2 sept. 1937, p. 1).

Snamă : *o snamă uscată şi străvezie* (G. Topîrceanu, *Îns. ieş.* I, 1, p. 466). Sensul?

Sodom înseamnează şi ,,mulţime de diverse obiecte", cum spune Scriban, nu numai de oameni, ca la Tiktin. Iată un citat : ...*încruntarea de păcură a cerului, urletele grozave ale furtunii, sodomul de pietre ce le cădeau pe cap...* (I. C. Vissarion, *Adev. lit.*, 15 iunie 1926, p. 4, col. 3).

Solbă : pl. *soalbe*, dat cu [sic] de Tiktin, este o realitate (vezi *Adev. lit.*, 22 nov. 1925, într-o schiţă de Sărmanul Klopştock). Dealtfel diftongul apare şi la singular : Scriban înregistrează acest cuvînt sub forma (unică) *soalbă.*

Soldată; feminin, necunoscut dicţionarelor, al lui *soldat*, folosit cu sens figurat şi, s-ar zice, etimologic (<*soldă* ,,plată") : *soldatele venale ale dragostei* (*Cuv. liber*, 2 iunie 1934, p. 3, col. 1). Cf. *băiată*, de pe vremuri, « traducere » a fr. *garçonne.*

Somină ,,gaură în malul unei ape, cotlon" (*Bul. Soc. Geogr.* LVI, 1937, p. 389). Interesant şi curios totodată este că, în acelaşi Buletin (vol. XLI, 1922, p. 126), acest cuvînt este explicat prin ,,streaşină". Este vorba, poate, de deosebiri regionale, după graiurile respective.

Somn : după informaţia dată într-un ziar (n-am notat nici numele periodicului, nici pe al autorului informaţiei), în limbajul actorilor bucureşteni circulă (sau circula, mai de mult) perifraza verbală *a trage* (*la*) *soamne* ,,a dormi" (cu intenţii glumeţe, cel puţin la începutul apariţiei ei).

Somnie : lipseşte în dicţionarele utilizate obişnuit de mine (cu excepţia DLRM şi, bineînţeles, a DLRLC, care dă numeroase citate).

Somnola : *jalea femeii somnolînd pe-un paner de pai* (Cez. Petrescu, *Aurul negru*, p. 17). Franţuzism.

Somnoroşi : *albeaţa nopţii somnoroşite* (*Îns. ieş.*, II, 3, p. 615).

Sondar ,,muncitor la o sondă de petrol" : *Cîştiga, adică, în timpul de faţă un sondar o mie...* (Geo Bogza, *Cuv. liber*, 11 aug. 1934, p. 2, col. 5).

Sorcovar ,,copil care umblă cu sorcova" (com. din Iveşti, jud. Galaţi). Îl are şi Scriban, fără localizare.

Sorcovi. Îl notez aici pentru sensul figurat din citatul următor: ...*crengile încă nedespuiate de frunze ne sorcoveau în treacăt* (Gib I. Mihăescu, *Rusoaica*, p. 121).

Sororal: *la umbra fermecătorului tandem sororal* (D. I. Suchianu, *V. rom.*, apr. 1933, p. 33). Franțuzism.

Soros „cu soare, însorit": *geamuri soroase* (H. Papadat-Bengescu, *Logodnicul*, p. 93).

Sovoni (refl.) „a se acoperi cu un văl (= sovon); fig. a se întrista, a purta (văl de) doliu" (?): *Atunci, cum s-ar fi mai potrivit „Hristos a înviat" cu țipetul mumelor de pe Argeș în jos și cu zăbranicele cernite în care femeile cu plumb topit în pîntece și cu inima măcelărită, s-au sovonit?* (T. Arghezi, *Adev. lit.*, 4 mai 1930, p. 1, col. 4). Și participiul trecut cu valoare adjectivală: ...*tatăl e zgomotul și tăcerea e fiica lui sovonită* (Idem, *ibid.*, 13 dec. 1931, p. 5, col. 3). Lipsesc ambele în dicționare.

Spaimă, pl. *spăimi*: *m-o vîrît în tăti spăimile!* „m-a speriat grozav"! (în vorbirea populară din jurul Iașilor și, bineînțeles, într-o regiune învecinată foarte extinsă). Un echivalent desăvîrșit al acestei locuțiuni verbale este *m-o vîrît în toți spărieții* (în sudul Moldovei), în care *speriat*, part. = adj., este folosit ca substantiv și transformat oarecum într-un fel de nume de agent. Tot din graiul meu de-acasă cunosc încă o locuțiune verbală cu *lipitură* în locul (și sinonim al) lui *spărieți*: *m-o vîrît în toati lichiturili!*

Spanachiu „de culoarea spanacului": *un verde spanachiu* (M. Gesticone, *Războiul micului Tristan*, p. 62; cf. și p. 223: *nuanță spanachie*).

Spanc, în *oaie* (sau *lînă*) *spancă* „oaie merinos", este înregistrat de Tiktin și Scriban, dar fără indicații referitoare la regiunea unde circulă [3]. Iată un citat, cu conținut aproape enciclopedic: ...*oile „spance", «care erau oile cele mai țigari[4]», cu lînă foarte moale, inelată, scurtă și cu «bărghie slobozită»* (*Lucr. Inst. Geogr.*, Cluj II, 1924, p. 202).

Spangă, cu o nuanță semantică necunoscută dicționarelor: *toate spăngile grilajului* (*Jurn. lit.*, 22 ian. 1939, p. 2, col. 1).

Spată cu **sensul lui *spătar*** „spetează": *spata scaunelor* (Cez. Petrescu, *Luceafărul*, p. 253).

Spăimit „înfricoșat" (?): *Din cîte auzea Manlache de departe, erau la mijloc lucruri mari și spăimite* (V. I. Popa, *Velerim*, p. 125). Participiu perfect de la *spăimi*, variantă necunoscută dicționarelor, dar posibilă și chiar probabilă în graiurile moldovenești, a lui *spăima*. Eu m-aș îndoi mai degrabă de existența reală a lui *spăimit* cu valoarea de aici, și aceasta din cauză că autorul citat este destul de „artificios" în scrisul lui.

Spăimîie „obiect de groază, sperietoare": *generalul e o „spăimîie"[5] pentru copii* (*Jurn. lit.*, 16 apr. 1939, p. 2, col. 2). Pare a fi o contaminare, cu scopuri expresive, a lui *spaimă* cu *momîie*.

Spălăcanie „spălătură", în formula *spălăcanie de ploscă* (ironic) „chef sau petrecere cu băutură alcoolică tare (rachiu, țuică etc.), care se păstrează în ploscă". Vezi Sărm. Klopștock, în *Adev. lit.*, 13 ian. 1929, p. 4, col. 2: *un fel de spălăcanie de ploscă*. Același autor, *ibid.*, 29 mai 1927, p. 4, col. 3, are, în exact aceeași construcție, *spălătanic*, formă posibilă, cu *-t-* sub influența lui *spălătură*, căruia i se datorește și modificarea vocalică a primelor silabe: punctul de plecare este *spolocanie* (de origine slavă), care însemnează nu numai „spălarea vaselor de gătit, a străchinilor etc., în prima zi a postului mare", ci și „spălarea (!) gîtului cu țuică etc." (vezi Scriban, s.v.).

Spălător „locul unde se spală rufele", sens neînregistrat de dicționare: *spălătorul comun unde femeile din Cavarna vin și spală...* (*Cuv. liber*, 31 aug. 1935, p. 7, col. 7).

[3] Varianta *șpan(ă)* o cunoaște Scriban din fostul județ Fălciu.
[4] Țigăi.
[5] Pus în ghilimele de autor.

Spălătură ,,o groapă unde se aruncă crapul cînd este urmărit" (*Analele Dobrogei*, V—VI, 1924—1925, p. 62, din articolul intitulat *Balta Ialomiței*).

Spănțui ,,a vaccina cu spînț" : *am spănțuit godacul și s-o înciripat* (Stăncești — Botoșani). Cf. *zbanț*[2] la Tiktin.

Spătări, pl. ,,ușițele prin care ies oile la muls" (*Bul. Soc. Geogr.* LII, 1933, p. 305).

Spilcuit. Este explicat de Tiktin, just, ca un derivat de la *spelcă* (var. *spilcă*). S-ar putea invoca, pentru întărirea acestei etimologii, paralela fr. *à quatre épingles*. Mă întreb totuși dacă *spilcuit* nu este participiul lui *a șpăclui* ,,a tencui", cu var. *speclui, spiclui* (*V. rom.*, nov. 1938, p. 48), dintre care mai ales ultima a putut deveni *spilcui*, prin metateza lui *l*. Modificarea fonetică s-a putut produce și sub influența lui *spilcă* (*spelcă*) în momentul cînd verbul a început să fie folosit cu sensul aici în discuție. În sprijinul acestei ipoteze pot aduce sinonimul *sclivisit*, part. lui *a sclivisi* ,,a lustrui (metale), a tencui (neted)".

Spinteca ,,a despica (lemne)" : *spintecă lemne, face focul* (*Cuv. liber*, 23 febr. 1935, p. 8, col. 2). Sinonim cu *a sparge*, care circulă frecvent în graiuri muntenești (la București numai așa se spune). Pe *spinteca* l-am auzit la Iași.

Spiritual ,,duhovnic" (preot însărcinat cu educarea spiritual-religioasă a elevilor unui seminar teologic). Cunoscut de mine direct.

Spirtos ,,inteligent, vioi, ingenios" : *Ce-a făcut ea, spirtoasa, ce-a învîrtit, că blana de scos* [*scongs*] *a intrat la dulap* (*Adev. lit.*, 4 sept. 1932, p. 5, col. 2). Cf. *băiatu' ăsta e spirt, nu altceva* !

Spînzura ,,a cheltui" : ...*i-am spînzurat* [banii] *pe altele* (*V. rom.*, 31 dec. 1931, p. 21).

(Continuă)

August 1974 IORGU IORDAN

PSEUDOPALATALIZAREA LUI *m* ÎN SECOLUL AL XVI-LEA

Ion Gheţie şi Al. Mareş, în lucrarea lor recent apărută (*Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, Bucureşti, 1974), au semnalat, la p. 121 şi 122, palatalizarea lui *m* în verbul *tocmi*, într-o scrisoare a egumenului M-rei Moldoviţa (Bucovina), din 30 iunie 1592, adresată primarului oraşului Bistriţa, din Ardeal.

Am publicat această scrisoare inedită, păstrată în arhivele oraşului Bistriţa, în 1926, dimpreună cu alte scrisori din sec. al XVI-lea şi începutul secolului al XVII-lea [1].

Fenomenul ,,palatalizării'' semnalat de autorii mai sus citaţi figurează la p. 45, r. 12 şi 46, r. 4 a sus zisei scrisori din ediţia noastră : ,,ce se ne *tocmnim* binişor''.

În transcrierea noastră e omis *n*, care se distinge însă bine pe planşa fotografică anexată, în cele două exemple.

Autorul scrisorii cunoştea forma cu *k* (*tocmi*), căci acest *k* e scris deasupra rîndului, precum şi *m* final : *to*(*k*)*mni*(*m*).

Tomnim nu atestă, însă, palatalizarea lui *m*, întrucît, după cum a arătat Sextil Puşcariu [2], grupul *mn*, în acest cuvînt, e datorit diferenţierii, fonetismul *tomni*, *tomna* (= tocmi, tocma) fiind caracteristic pentru limba vorbită.

Deci : v. sl. *tokŭma* > *tocma* > *togma* > *tońna* (*ń* = *n* velar) > *tomna* [3].

August 1974

AL. ROSETTI

[1] *Lettres roumaines de la fin du XVI-e et du début du XVII-e siècle tirées des archives de Bistritza* (*Transylvanie*), Bucureşti, 1926.

[2] *Limba română*, Bucureşti, 1959, p. 116, 393 : ,,Diferenţiere consonantică avem şi la reflexul grupului latin *gn* în româneşte. Prin acomodarea ocluzivei velare (*g*) la nazala următoare (*n*), din lat. *lĭgnum* s-a născut mai întîi forma *leńn*. Cele două nazale învecinate *ń* şi *n* erau însă prea asemănătoare, şi deci prea expuse să se contragă într-una singură. Atunci a intervenit principiul diferenţierii, nazala velară (*ń*) fiind înlocuită prin nazala labială (*m*), cu mult mai deosebită : *lemn* ... Tot astfel se explică dialectalul *tomna* din *tońna*, iar acesta din *togma* (*tocma*), numai că în acest cuvînt, simultan cu diferenţierea lui *ń* faţă de *n* următor, s-a diferenţiat şi *n* faţă de *ń* precedent, schimbîndu-se în *m*''. Vezi şi Rosetti, *Istoria limbii române*, 1968, p. 129–130.

[3] Vezi în această privinţă, *tomna*(*i*), atestat în graiurile din Transilvania, Crişana, Oltenia şi Muntenia (ALR, II, vol. V, h. 1344, 1483 şi 1490).

SCL, an XXV, nr. 6, p. 617, Bucureşti, 1974.

AL. GRAUR, **Nume de locuri**, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1972, 222 p.

Deşi mai puţin reprezentată decît alte domenii lingvistice în opera acad. Al. Graur, toponimia n-a fost cu totul absentă din preocupările de pînă acum ale domniei-sale. Ne gîndim, între altele, la unele etimologii de nume topice[1] şi, mai ales, la frecventele apeluri, în numeroase lucrări ale autorului, la datele acestei discipline auxiliare şi la exemplele recoltate din cîmpul ei pentru lămurirea unor chestiuni de ordin lingvistic strict [2]. *Nume de locuri* este însă un volum special consacrat toponimiei (interesul autorului împărţindu-se egal, în paginile lui, între toponimia generală şi cea românească).

Volumul pe care îl prezentăm aici este divizat în zece capitole : primele cinci (I. *Introducere*, II. *Nume de ţări şi regiuni, nume de continente*, III. *Nume de localităţi*, IV. *Nume de străzi*, V. *Nume de ape şi de forme de relief. Puncte cardinale*) sînt de toponimie în sensul strict al termenului, următoarele două (VI. *Nume de populaţii*, VII. *Deplasări de sens*) sînt consacrate interferenţelor dintre această disciplină auxiliară lingvisticii cu domenii extralingvistice (cu etnografia şi istoria, de exemplu), unor clase de tranziţie (nume proprii topice → nume comune şi invers etc.) şi pun în evidenţă, ca în toate lucrările acad. Al. Graur, conexiunea fenomenelor cercetate, dinamismul relaţiilor dintre ele ; ultimele trei capitole (VIII. *Expresii, proverbe, zicători*, IX. *Observaţii gramaticale*, X. *Pronunţare şi scriere*) au în vedere chestiuni secundare din perspectiva toponimiei ca atare, dar de mai mult interes pentru filologie şi lingvistica internă (în termeni saussurieni). Volumul se încheie cu trei secţiuni de ordin tehnic : *Abrevieri bibliografice*, *Indice* (cuprinzînd „numele de locuri şi similare, cu derivatele formate de la ele şi cu numele comune create pe bază de toponimice" — în total peste 3000 de unităţi) şi *Addenda*.

O bogată bibliografie (mai mult de o sută de titluri, fără a mai socoti şi diversele tipuri de dicţionare citate), de la volume de toponimie generală pînă la articole speciale din periodice, este pusă la contribuţie. În cadrul ei, o importanţă deosebită se acordă bibliografiei româneşti, care cuprinde două treimi din totalul studiilor la care se fac trimiteri. În afară de *Abrevierile bibliografice*, unde se găsesc o seamă de lucrări des citate, liste bibliografice compacte se mai dau la p. 7, nota 1 (bibliografie sumară de teorie a onomasticii), în încheierea capitolului introductiv (§ 44 — studii străine de sinteză) şi în *Addenda* (cu bibliografia românească la zi). La alte titluri se fac trimiteri pe loc, în cuprinsul volumului.

[1] Vezi, de pildă, explicarea numelor de localităţi **Maglavit**, în BL VI (1938), p. 155, şi **Coranul**, în *Etimologii româneşti*, Bucureşti, 1963, p. 73.

[2] Vezi *Nume de persoane*, Bucureşti, 1965 (capitolele : VII. *Nume de familie*, VIII. *Nume de familie româneşti* şi IX. *Observaţii referitoare la formarea cuvintelor în româneşte*) şi *Tendinţele actuale ale limbii române*, 1968 (exemple de nume topice în discutarea unor probleme de fonetică românească, la p. 40, 44—46, 136, 142, 147, 262—263, a unor chestiuni de morfologie — la p. 82, 159, 163, 341, sau referitoare la deraiere — la p. 266 etc.). N-am dat aici decît două titluri , şi încă numai dintre lucrările mai noi ale autorului, în care toponimia e prezentă. Se mai pot aminti lucrările în care toponimia e reprezentată tot în subsidiar, în legătură cu probleme etnografice — preocuparea pentru studiul etnonimelor, de pildă, e mai veche la acad. Al. Graur (vezi cele trei recenzii consacrate unor monografii despre ţigani, 1930, 1931, 1939, şi *Numele istroromânilor*, 1935) — sau cu probleme „mai" lingvistice, ca alternanţele fonetice şi derivarea (*Băcăuan sau bacăuan*, 1966), apoi recenzia la Fischer-Eichler-Neumann-Walther, *Namen deutscher Städte* (1967) şi articolul de toponimie minoră *Nume de străzi*, în RL 1969. Alte lucrări ale autorului sînt citate în interiorul volumului pe care îl prezentăm. E de adăugat aici ultimul studiu, *Toponimia — ştiinţă de graniţă*, din AUBLLR XXI (1972), nr. 1—2, p. 65—68.

În cele ce urmează nu intenţionăm să facem o descriere amănunţită a cărţii. Ca trăsături generale ale ei se pot menţiona excelenta sistematizare a materialului (începînd cu definiţiile şi terminînd cu exemplele) şi stilul antrenant în care e scrisă; este vorba — în cîteva cuvinte — de o lucrare ştiinţifică pe care o poate citi , cu folos şi plăcere, în acelaşi timp, un public mai larg decît cel de formaţie filologică, graţie generoasei sale accesibilităţi. Am vrea ca mai departe să facem doar cîteva completări, unele observaţii critice privind probleme de amănunt şi să dăm glas cîtorva nedumeriri personale.

Începem cu cîteva posibile completări:

P. 15 (§ 21): La seria toponimică-record: *Bizanţ*, *Constantinopol*, *Ţarigrad*, *Istanbul* (vezi şi p. 60, § 135) s-ar mai putea adăuga, în afara variantei *Stambul* — de la ultimul nume —, şi denumirea scandinavă *Miklagard* ,,oraşul cel mare'' [3], alcătuită de la aceeaşi rădăcină ca şi germ. *Mecklenburg* citat în § 74.

P. 37—38 (§ 67—68): *Nipon* (de fapt *Nippon*), şi cu varianta fără ,,nigorizare'' *Nihon* ,,(ţara de la) Soare-Răsare'', se poate încadra şi printre exemplele de la p. 32 (§ 53 — nume de ţări derivate de la numele punctelor cardinale). Numele european al acestei ţări, introdus probabil de italieni (veneţianul Marco Polo, vicentinul Antonio Pigafetta), provine fără îndoială de la echivalentul chinezesc, atestat pentru prima dată în scrieri europene sub forma *Cipangu*, în a cărei ultimă silabă se poate recunoaşte cuvîntul chinezesc *kuo* ,,ţară'' [4].

P. 38 (§ 69) şi 89—90 (§ 237—239): La numele imaginare sau inventate, citate aici, se mai pot adăuga unele care n-au căpătat circulaţie atît de largă ca *Liliput* sau *Utopia* (de la care s-au creat şi derivate); e vorba de *Erewhon*, nume de loc imaginar, creat de scriitorul englez S. Butler (1835—1902) printr-un procedeu palindromic din engl. *nowhere* ,,nicăieri'' [5] — echivalent aproximativ cu *Utopia* — , şi de *Jérimadeth*, nume de oraş imaginar, creat de V. Hugo din necesităţi impuse de rimă, printr-un fel de ligament al cuvintelor din propoziţia fr. *je rime à dette* [6]. Deşi mai puţin cunoscute, aceste două ,,topice'' merită să fie menţionate pentru că au aparenţa autenticităţii (cf. *Jerihon*, *Jerusalim*) şi o oarecare rezonanţă biblică. La noi Caragiale, într-o *Cronică fantastică*, a inventat numele de localitate *Tâmpitopole* [7].

P. 42 (§ 80): Nu reiese originea toponimului *Ardeal*; s-ar fi putut arăta că el provine din magh. *Erdély* (din *Erdö elü*, var. arh. *erde el*, *erdö-elv* ,,dincolo de/peste pădure''), ceea ce şi probează, implicit, că acest ţinut nu a fost stăpînit de maghiari chiar de la venirea lor în Europa, din moment ce din locul unde se stabiliseră (Pannonia) vorbeau de un ţinut d e d i n c o l o d e păduri, spre est de teritoriul ocupat iniţial de ei [8]. În ceea ce priveşte cronologia celorlalte denumiri ale provinciei: mai întîi, în documentele oficiale maghiare, redactate latineşte, numele a fost calchiat sub forma *Ultra silvam* (1075) şi abia după aceea în *Transsilva*, de unde rom. *Transilvania*. De prin secolele al XIII-lea — al XIV-lea provincia e pomenită şi cu numele *Septem castra* ,de unde pînă azi germ. *Siebenbürgen* [9], iar după acesta calcul slav *Sedmigradie*.

P. 55 (§ 119): La numele de localităţi compuse cu *cîmp* se poate adăuga că tipul de toponim ilustrat în română prin *Cîmpu-*

[3] Vezi legenda islandeză *Saga despre Njal* (trad. rom.), Bucureşti, 1963, p. 217, şi nota 1, în care se arată că şi Roma medievală era numită aşa de către normanzi.

[4] Vezi, între altele, jurnalul lui A. Pigafetta (secolul al XVI-lea), intitulat în traducerea românească *Cu Magellan în jurul lumii*, Bucureşti, 1960, p. 65, şi nota 83 (la p. 238).

[5] Cf. Samuel Butler, *Erewhon* şi *Întoarcerea în Erewhon*, Bucureşti, 1968.

[6] Citat de însuşi acad. Al. Graur, în *Studii de lingvistică generală, variantă nouă*, Bucureşti, 1960, p. 341—342.

[7] Vezi *Opere*, III, 1952, p. 139—142.

[8] Originea numelui Transilvaniei e amplu discutată recent de Şt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, I, Cluj, 1971, p. 19—24. Într-o situaţie oarecum similară e numele local al Japoniei, care calchiază (nu e un împrumut din) toponimul chinezesc echivalent: numai o populaţie exterioară Japoniei putea să considere această ţară ca fiind la ,,Soare-Răsare''.

[9] Cf. idem, *op. cit.*, p. 21—22 şi urm.

lung este întîlnit și în alte limbi europene : it. *Campolongo*, fr. *Longchamp*, germ. *Langenfeld*, sr. *Dlăgo-Pole*[10].

P. 91 (§ 240) : Lista termenilor generici românești de toponimie minoră se poate îmbogăți cu *fundătură* și *intrare*, bineînțeles fără ca prin asta să egaleze inventarul terminologic englezesc corespunzător.

P. 124 (§ 343) : Cunoaștem cîteva exemple de ceea ce s-ar putea numi ,,porecle etnonimice" diferite de cele date aici, devenite populare în ultima vreme : *Pișta* (pentru 'maghiar'), *Alioșa* (pentru 'rus'), *Fritz* (în Occident, pentru 'soldat neamț', mai ales în vremea ultimului război, extins și în estul Europei). Soldaților britanici li se spunea *Tommies* în cursul primului război mondial[11].

P. 149 (§ 423) : Fr. *allez-y-Alésia* ni se pare o formație glumeață pe baza unei deraieri, fenomen lexical de care acad. Al. Graur s-a ocupat în numeroase rînduri. Personal am auzit, în București, acum cîțiva ani, un lucrător care, descărcînd lăzi dintr-un camion, se adresa pietonilor care-i încurcau drumul cu expresia *Caransebeș de la Turnu-Severin!* ; înțelesul era ,,dați-vă la o parte !" și nu e greu de văzut în primul cuvînt începutul fonetic al verbului vulgar *a se căra* (la imperativ).

S-ar mai putea face, firește, și alte adaosuri, dar fără îndoială că autorul a lăsat la o parte în mod deliberat numeroase exemple care — fiind presupuse ca general cunoscute — n-ar fi adus nimic nou în discuție, încărcînd de prisos lucrarea, după cum probabil au fost omise și unele dintre acelea controversate ca formație sau în privința originii. Există însă în volum unele exemple care par insuficient comentate, altele cărora li s-au dat explicații diferite în ultimul timp sau care — avînd două sau mai multe interpretări — sînt menționate cu una singură, fără motivarea expresă a alegerii. Desigur că problemele suscitate de o parte din atari cazuri sînt foarte greu de rezolvat, iar autorul nu și-a propus lămurirea lor în lucrarea de care ne ocupăm. Dealtfel pasajele care au lăsat loc nedumeririi noastre sînt și puține :

P. 31 (§ 52) : Numele topic *Egipt*, după cercetări mai recente, pare să fi fost nu o denumire veche a Nilului, cum se arată aici, ci mai degrabă provine, prin intermediu elin, din numele de oraș egiptean *Hikuptah*[12]. În antichitate, numele autohton — hamitic — al Nilului era *Hapi*[13].

P. 41 (§ 79) : Pentru numele *Asiei*, considerat în lucrare ca provenind de la numele unei bălți de pe țărmul Asiei Mici, s-a mai presupus și un etimon semitic : *asu* ,,Orient" (în opoziție cu *ereb* ,,Occident", de unde — după unii cercetători — numele Europei)[14].

P. 45 (§ 87) : Numele *Odesei* n-a fost preluat din anticul *Odessus*, întocmai ca *Tomis* sau *Histria* la noi, cum se afirmă în volum, pentru că, în atichitate, Odesa, plasată ceva mai la răsărit de orașul actual, purta numele *Olbia*[15], iar Odessus era, tot pe-atunci, denumirea actualului port bulgăresc *Varna*[16].

P. 110 (§ 299) : Se arată aici că *samoied* e în rusește « care mănîncă cum e » (adică : consumă hrana crudă, nepreparată) ; alții îl interpretează, tot prin rusă, ca ,,antropofag, canibal"[17], dar nici una din aceste interpretări nu par să constituie o explicație verosimilă a etnonimului. Mai degrabă poate fi pus în relație cu numele pe care și-l dau laponii (populație înrudită), anume *saami*[18],

[10] Cf. T. Bălan, *Din istoricul Cîmpulungului Moldovenesc*, București, 1960, p. 7—8.

[11] Vezi *Magazin istoric* VI (1972), nr. 12 (69), p. 88, col. II.

[12] Cf. *Dizionario enciclopedico italiano*, Roma, 1956, IV, p. 283, col. I.

[13] Cf. Herodot, *Istorii*, I, București, 1961, nota 118 (p. 433) la Cartea a II-a, cu trimitere la G. H. Wainwright, *Herodotos II 28 and the sources of the Nile*, în ,,Journal of Hellenic Studies" LXXIII (1953), p. 104—107.

[14] Cf. *Der Grosse Brokhaus*, Wiesbaden, vol. 1, 1952, p. 434, col. II, resp. vol. 3, 1953, p. 684, col. II, și *Meyers Neues Lexikon*, Leipzig, I, 1961, p. 414, col. II, resp. III, 1962, p. 78, col. I.

[15] Cf. *Atlas istoric*, București, 1971, hărțile 16—17, 19, 22, 23.

[16] Cf. *lucr. cit.*, h. 15—16, 17, 22—23, 25, 30.

[17] Cf. L. Wald — E. Slave, *Ce limbi se vorbesc pe glob*, București, 1968, p. 159 ; autoarele se îndoiesc de această etimologie. Vezi, aici, nota următoare.

[18] *Samoiezi* e numele rusesc al nenților și al altor populații nord-vest-siberiene

de care nu pare a fi străin nici numele local al Finlandei — *Suomi* (citat în lucrare la § 67).

P. 127 (§ 350) : *Cantacuzino*, citat, cu îndoială, printre antroponime cu o clară structură grecească, nu e totuşi tracic, cum s-a presupus mai demult[19]?

P. 145 (§410) : Expresia fr. *parler français comme une vache espagnole* a mai fost interpretată ca o „corupere" din *parler français comme un(e) Basqu(e) eepagnol(e)*, eventual din ... *comme une basse* (învechit, pentru fr. *servante*)[20].

Cîteva obiecţii, privitoare tot la chestiuni de detaliu :

P. 79 (§ 203) : În componenţa toponimelor cu *Sfîntu-* (*Sf. Gheorghe* şi multe altele de acest fel) credem că elementul formativ iniţial nu mai poate fi considerat adjectiv, ci substantiv.

P. 88 (§ 231) : *Honolulu* nu e nume de ţără, ci de localitate.

P. 154 (§ 440) : În *Gura-Sada* [citat după acad. Iorgu Iordan, *Toponimia* ..., p. 429] nu poate fi vorba de păstrarea unui *genitiv* (subl. C.D.), ci mai degrabă de aceea a unei forme cu afix posesiv de pers. a III-a sing.

Înainte de a încheia, se cuvin semnalate şi unele greşeli de tipar scăpate la corectură, şi anume : *Indianopolis* pentru *Indianapolis* (reşedinţa statului nord-american Indiana), la p. 8 (§ 6) şi 74 (§ 183), *foc* în loc de *fa* („copac; lemn" în maghiară) la p. 22 (§ 34), *Wâd* ***ad*** *kebir* î. l. d. *Wâd* ***al*** *kebir* la p. 101 (§ 270) şi *sibarist* î.l.d. *sibarit* la p. 143 (§405).

Lucrarea, în ansamblu, este armonios alcătuită, fiecărei probleme acordîndu-i-se spaţiu după importanţa prezentată. Numai cap. IV. *Nume de străzi* ar putea părea mai întins decît ar fi meritat-o tratarea chestiunilor cuprinse în el. În realitate, acest capitol fiind consacrat unor chestiuni practice, de strictă actualitate, deci de un deosebit interes pentru toată lumea, se justifică aparenta disproporţie în raport cu celelalte capitole. Se pune aici în evidenţă — implicit — strînsa legătură dintre teoria toponimiei minore şi practica vieţii sociale; capitolul e totodată un model de felul în care un lingvist trebuie să se pronunţe în rezolvarea unor treburi de importanţă obştească, chiar dacă acestea sînt mai puţin în contact cu specificul preocupărilor lui, faţă de vigilenţa la respectarea normelor limbii literare sau a regulilor ortografice. De sugestiile cuprinse în capitolul citat, sugestii care ar merita o mai largă publicitate prin presa de circulaţie cotidiană, forurile edilitare ar trebui să ţină seama. Subiectul acestui capitol, interesant — sub anumite aspecte — mai ales pentru filologi (mai puţin pentru publicul larg cititor), e prezentat cu umor pe alocuri, ceea ce-l face şi agreabil, dar şi cu amărăciune (§ 252—253) întemeiată.

Nu mai trebuie subliniată utilitatea deosebită a masivului *Indice*; poate însă că era bine să se fi inclus aici şi elementele formative, de felul celt. *-dunum*, fr. - *(d)un* sau - *(d)on*, eng. - *field* etc.

Asupra meritelor lucrării nu e de insistat; în privinţa aceasta cartea grăieşte de la sine. În cuprinsul ei, cercetătorul lingvist în general, ca şi acela preocupat îndeosebi de problematica toponimiei, găseşte, pentru prima dată la noi, un dens repertoriu de toponime superior comentat şi în acelaşi timp un excelent îndrumar teoretic în toponimie. De atenţie specială şi o foarte bună tratare se bucură problemele spinoase ale etimologiei numelor topice, cum era şi de aşteptat dealtfel din partea celui mai activ şi mai autorizat reprezentant al cercetării etimologice româneşti actuale.

Iunie 1974

CONSTANTIN DOMINTE

Facultatea de limbi romanice, clasice şi orientale
Bucureşti, Edgar Quinet 5—7

Presupunerea aceleiaşi legături e făcută şi în *Etnografia continentelor, II, partea a II-a, Partea asiatică a U.R.S.S.*, Bucureşti, 1961, p. 380 (se citează, pentru asemănarea „formală", toponimul *Saamedna* — „ţara laponilor"). Interpretările prin rusă ar putea fi etimologii populare.

[19] Philippide, *Originea românilor*, I, Iaşi, 1925, p. 5 (nota), îi dă o explicaţie acceptabilă prin tracă.

[20] Vezi M. Rat, *Locutions françaises*, Paris, f.a., p. 170—171.

ION GHEȚIE — AL. MAREȘ, **Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea**, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1974, 388 p.

Lucrarea de față analizează, cu multă profunzime, unul dintre domeniile istoriei limbii române care, deși cercetat de savanți ca O. Densusianu și Al. Rosetti, se dovedește a fi fost prea puțin cunoscut în toate detaliile lui. Este meritul incontestabil al autorilor de a fi pus la dispoziția noastră un material extrem de bogat și de interesant, fără de care nu se mai poate face o cercetare serioasă asupra secolului al XVI-lea.

Autorii au conceput lucrarea în două părți: prima, cea mai amplă (I. Gheție: capitolele I și II B; Al. Mareș: capitolele III și IV; capitolul II A a fost elaborat în colaborare), este o descriere a fenomenelor fonetice, morfologice și lexicale pe care se bazează cea de a doua, redactată în întregime de I. Gheție și consacrată prezentării structurii dialectale a dacoromânei din secolul al XVI-lea. Cele două părți sînt precedate de o introducere scrisă de I. Gheție (67 p.), în care sînt expuse pe larg o serie de chestiuni referitoare la studiile de dialectologie istorică elaborate pînă în prezent la noi, scopul și limitele lucrării, particularitățile generale ale evoluției dacoromânei din secolul al XVI-lea și, în sfîrșit, se fac precizări cu privire la metoda folosită de autori în adunarea și prezentarea materialului.

Meritul acestei contribuții constă, după părerea noastră, cel puțin în două fapte. În primul rînd pentru că este prima încercare mai amplă de dialectologie istorică românească. Deși este limitată la secolul al XVI-lea, deci la o etapă din istoria limbii române, cartea lui Gheție—Mareș este mult mai mult decît rezultă din titlu, fiindcă fenomenele discutate sînt confruntate în permanență cu stadiile atinse înainte și după secolul al XVI-lea. Reiese, din cele spuse pînă acum, că în domeniul dialectologiei ea este un fel de premieră. Pentru a stabili locul pe care îl ocupă lucrarea în studiile referitoare la istoria limbii române trebuie să raportăm contribuția lui I. Gheție și Al. Mareș la cercetările similare. O. Densusianu, în *Histoire de la langue roumaine*, nu discută decît tangențial chestiunile legate de răspîndirea geografică a fenomenelor, probabil datorită atitudinii sale cunoscute față de principiile geografiei lingvistice. Cît privește deosebirea față de cealaltă istorie a limbii române, datorată lui Al. Rosetti, în care se acordă importanță textelor neliterare (la fel ca la Gheție — Mareș, care se bazează pe toate textele originale cu localizare precisă — 122) și în care se încearcă o repartizare geografică a unor fonetisme, se poate afirma că studiul lui I. Gheție și Al. Mareș aduce numeroase fapte în plus (la Al. Rosetti nu sînt discutate morfologia și lexicul) și modifică concluziile cu privire la repartiția dialectală a dacoromânei din secolul al XVI-lea. Spre deosebire de Al. Rosetti, care așază pe același plan fenomene de largă circulație, avînd un caracter de lege fonetică (perechile *dz-z*, *ğ-j*), și fonetisme izolate, ca [*fs*] în *fsat* sau vocalizarea lui *v* în *Moldua*, la Gheție — Mareș se face distincție între faptele considerate fundamentale și cele particulare. Exemplele de acest fel ar putea continua, ceea ce înseamnă că lucrarea pe care o prezentăm ocupă o poziție deosebită și între studiile de istorie a limbii române prin adîncirea unor aspecte studiate mai puțin aprofundat pînă în prezent.

Autorii au folosit o metodă inedită în prezentarea faptelor. În partea întîi, în care se face d e s c r i e r e a particularităților specifice ale limbii din secolul al XVI-lea, sînt prezentate în capitole consacrate foneticii, morfologiei și lexicului toate fenomenele pe care autorii le-au luat în considerare. Fiecărui fenomen i se acordă o expunere aparte, cu caracter monografic, după un plan care este urmat peste tot în cuprinsul capitolelor. Acest plan cuprinde: denumirea fenomenului, definirea lui și prezentarea succintă a opiniilor emise în legătură cu definirea, originea, istoria și repartiția lui, repartiția actuală, repartiția anterioară secolului al XVI-lea, materialul din secolul al XVI-lea cu precizări privind localitatea și data, repartizat pe următoarele regiuni: Țara Românească, Moldova, Transilvania de nord-est,

Transilvania de nord-vest, Transilvania de sud-est, Transilvania de sud-vest şi Banat-Hunedoara. După acest paragraf amplu urmează alte două: unul, consacrat prezentării diverselor opinii referitoare la fenomenele discutate şi altul în care sînt înfăţişate, schematic, concluziile în legătură cu repartiţia geografică a fenomenului discutat.

În legătură cu această primă parte a lucrării ar fi de remarcat că autorii şi-au asumat o sarcină dificilă prin redactarea paragrafului consacrat expunerii diverselor opinii emise în legătură cu definirea, originea şi istoria fiecărui fenomen. Avem impresia că acest tip de paragraf conţine uneori informaţii care nu au o legătură strînsă cu expunerea care urmează şi că dacă aplicăm criteriile folosite de autori ar putea fi aduse şi alte informaţii (vezi observaţiile de detaliu de la sfîrşitul recenziei noastre).

Partea întîi, cu cele 240 de pagini ale ei, este fără îndoială cea care impresionează cel mai mult prin bogăţia deosebită a faptelor. În legătură cu acest aspect ar fi de subliniat că autorii au pus la contribuţie, mai mult decît O. Densusianu şi Al. Rosetti, mărturiile pe care le oferă documentele latineşti şi maghiare din Transilvania. Prin aceasta, lucrarea se apropie de cunoscutul volum al lui N. Drăganu, *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei*.

Trecînd la partea a doua, consacrată prezentării structurii dialectale a dacoromânei în secolul al XVI-lea, vom sublinia în mod special concluziile autorilor. Dialectul dacoromân era departe de a fi fost unitar în acel secol, aşa cum s-a susţinut pînă în prezent. Luînd ca puncte de referinţă fonetica şi, în bună măsură, morfologia, graiurile dacoromâne din secolul al XVI-lea se repartizează în două subdialecte: unul sudic (cuprinzînd Muntenia propriu-zisă şi o parte a Olteniei), iar altul nordic (Banatul — Hunedoara, Transilvnia de nord şi Moldova). Între cele două subdialecte există zone de interferenţă dialectală, unde se vorbeau graiuri de tranziţie (Oltenia de vest şi de nord şi sudul Transilvaniei). În timp ce subdialectul nordic ne apare divizat în trei graiuri bănăţean-hunedorean, ardelenesc de nord şi moldovenesc, aria sudică este unitară. Prin aceste concluzii, Gheţie — Mareş se apropie de Al. Philippide şi Em. Vasiliu şi se deosebesc în parte de Al. Rosetti, după care Banatul era o arie aparte în secolul al XVI-lea, avînd afinităţi atît cu Moldova — Transilvania de nord, cît şi cu Ţara Românească. Raportată la situaţia anterioară şi la cea de azi, repartiţia dialectală din secolul al XVI-lea confirmă în linii mari repartiţia dialectală actuală a dacoromânei.

Aceste concluzii au fost degajate după o atentă analiză a fenomenelor fonetice, în număr de 18, considerate fundamentale, care reprezintă aproape 30% din numărul total al fenomenelor fonetice reţinute în cursul cercetării. Sînt comparate pe rînd, între ele toate unităţile dialectale (Muntenia, Moldova, Transilvania de nord, Transilvania de sud-vest, Banat-Hunedoara) şi sînt arătate în procente asemănările şi diferenţele. I. Gheţie face distincţie între asemănări totale şi asemănări parţiale şi între diferenţe tranşante şi diferenţe parţiale. Ne-am exprima rezerve cu privire la unele rezultate statistice bazate pe un număr mic de fapte (se calculează, de exemplu, şi procentul pentru 1 fenomen).

În concluzie, o lucrare remarcabilă prin soliditatea ei, despre care se poate afirma de pe acum că şi-a atins scopul propus, şi anume acela de a fi o piatră de început a unei viitoare *Istorii a graiurilor dacoromâne*, pe care autorii şi-au propus să o realizeze.

Cîteva observaţii în ordinea paginilor:

P. 112. Problema trecerii lui [u̯] la [v] a fost reluată de E. Petrovici într-un cadru mai larg în comunicarea *L'hiatus au cours de l'évolution phonétique du roumain* (vezi *Actele celui de-al XII-lea congres internaţional de lingvistică şi filologie romanică*, vol. I, Bucureşti, 1970, p. 378—379).

P. 112—114. Exemplele de tipul *luva*, *dziva* şi cele de tipul *dav*, *birov* nu sînt, după părerea noastră, în aceeaşi situaţie şi de aceea ele ar trebui discutate separat. În primul caz transformarea lui [u̯] în [v] nu contravine regulilor de evoluţie a limbii române (cf. lat. *uidua*>*văduvă*, lat. *medulla*> *măduvă*) şi reprezintă întărirea elementului iniţial de silabă. Pentru exemplele de acest

tip nu este necesar să fie invocată influența limbii străine. Din contra, pentru cazurile de felul lui *dav*, care, după părerea noastră, contravin regulilor de evoluție a limbii române, putem să ne gîndim la influența unei limbi străine, la fel ca în cazul lui *cafte* „caute".

P. 222 – 223. La bibliografia privind istoria substantivului *mînă*, de adăugat I. Coteanu, *Urme de declinarea a IV-a latină în limba română*, în *Actele celui de-al XII-lea congres internațional de lingvistică și filologie romanică*, vol. II, București, 1971, p. 1425 – 1428.

P. 242. Ideea că [ń] de la persoana I a indicativului prezent al unor verbe de tipul *pono* este analogic după verbele *ține*, *veni* nu este general admisă. Ea aparține lui I.-A. Candrea (*Psaltirea Scheiană*, p. CXC). Situația din limbile romanice (cf. ptg. *ponho*) ne permite să presupunem, împreună cu A. Eriksson, *Un exposé des verbes en* **-eo, -io** *dans la latin et dans les langues romanes*, Stockholm, 1908, p. 87, și Al. Phlippide, *Originea românilor* II, p. 125, că a existat încă în latină o formă **poneo*.

Septembrie 1974

MARIUS SALA

Institutul de lingvistică
București, Spiru Haret 12

ION GHEŢIE, **Începuturile scrisului în limba română. Contribuţii filologice şi lingvistice**, Bucureşti, Editura Academiei R. S. România, 1974, 210 p.

Împrejurările care au determinat apariţia primelor texte scrise în limba română (traduceri de cărţi religioase, acte şi scrisori particulare sau oficiale, manuscrise sau tipărituri) continuă să preocupe pe cercetători, fapt explicabil prin importanţa acestui eveniment în istoria culturii româneşti.

După lucrarea lui P. P. Panaitescu, *Începuturile şi biruinţa scrisului în limba română* (Bucureşti, 1965), în care autorul încerca să demonstreze că apariţia scrisului în limba română nu se explică prin influenţe străine, ci ea reprezintă rezultatul dezvoltării culturale a societăţii româneşti, Ion Gheţie reia întreaga discuţie şi îşi propune, în recentul volum *Începuturile scrisului în limba română*, să reexamineze datele lingvistice, filologice şi culturale ale problemei.

Volumul reuneşte o serie de contribuţii filologice şi lingvistice ; el se deschide printr-un studiu asupra *Vechimii scrierii chirilice româneşti* (p. 9—20), unde se aduc unele corectări părerii lui Ion Bogdan, căruia îi datorăm, după cum se ştie, prima încercare de a stabili epoca de început a scrierii româneşti.

Interesante sînt şi precizările referitoare la începuturile scrierii româneşti cu litere latine (*O ştire din 1453 a lui Flavio Biondo şi începuturile scrierii româneşti cu litere latine*, p. 21—29), care pornesc de la menţiunea istoricului italian Flavio Biondo despre locuitorii din părţile Dunării, al căror grai avea ,,o mireasmă de limbă latină ţărănească şi puţin gramaticală" (p. 21).

Următoarele contribuţii se referă la textele rotacizante şi la tipăriturile coresiene. Dintre acestea, demne de relevat, pentru discernămîntul critic de care dă dovadă autorul şi pentru prudenţa ipotezelor însuşite, ni se par studiile *Textele rotacizante şi originile scrisului literar românesc. Chestiuni de metodă* (p.44—97) şi *Raportul dintre textele rotacizante şi tipăriturile coresiene* (p.110—138).

În general, aceste contribuţii au caracterul unor cercetări preliminare unei viitoare sinteze. Autorul urmăreşte, în primul rînd, o prezentare cît mai complexă, în spirit critic, a rezultatelor cercetărilor anterioare consacrate problemelor fundamentale ale celei mai vechi epoci a literaturii române ; după cum singur mărturiseşte, el nu încearcă să aducă întotdeauna soluţii definitive într-un domeniu atît de controversat, ci, mai ales, pune problemele, semnalează dificultăţile rezolvării lor, subliniază caracterul lacunar al informaţiilor, insistă asupra necesităţilor precizărilor de ordin teoretic şi metodologic.

În sfîrşit, cercetarea textelor bilingve este abordată în studiile *Consideraţii filologice şi lingvistice asupra Evangheliarului slavo-român de la Sibiu* (p. 139—171) şi *Cu privire la textele slavone cu traducere românească intercalată din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea* (p. 196—201).

Lectura volumului lui Ion Gheţie sugerează cititorului actual complexitatea factorilor care au contribuit la ivirea scrisului în limba română, dificultăţile legate de datarea, localizarea şi filiaţia acestor texte.

Aşa cum am arătat-o şi cu alt prilej, apariţia scrisului în limba română se poate explica prin factori interni, adică ca urmare a stadiului de dezvoltare a societăţii româneşti din epoca respectivă ; însă pentru traducerea cărţilor religioase în româneşte, act revoluţionar la vremea lui, este necesar să ne raportăm şi la anumiţi factori externi, în funcţie de textul respectiv şi de regiunea în care a fost tradus. Elucidarea unor astfel de probleme nu e posibilă decît prin examinarea critică — pentru fiecare text — a tuturor datelor de care dispune cercetătorul. Din acest punct de vedere, contribuţiile filologice şi lingvistice ale lui Ion Gheţie ne par nu numai utile, ci şi necesare.

B. CAZACU

FLORICA DIMITRESCU, **Contribuţii la istoria limbii române vechi**, Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1973, 289 p.

Lucrarea Floricăi Dimitrescu, *Contribuţii la istoria limbii române vechi*, reuneşte o serie de articole apărute anterior în publicaţii periodice, alături de rezultatele inedite ale unor cercetări mai noi ale autoarei.

Dintre contribuţiile incluse în acest volum, ne permitem să ne oprim asupra acelora care examinează probleme de un interes mai larg sau care oferă sugestii şi deschid perspective pentru cercetările viitoare.

În studiul asupra *Dicţionarului limbii române din secolul al XVI-lea* (p. 17—25), autoarea își expune concepţia — pe baza unei documentate argumentări — asupra elaborării unui dicţionar care să examineze exhaustiv originile lexicului literar al limbii române, pornind de la primele atestări ale termenilor şi prezentînd, în același timp, repartizarea lor regională; cercetătorul va avea, astfel, la dispoziţie totalitatea datelor necesare studierii unor aspecte de semantică istorică.

Interesante ni se par concluziile studiului despre *Structura etimologică a lexicului din Tetraevanghelul lui Coresi* (p. 87—95), din care rezultă numărul predominant al cuvintelor moştenite din latină (42, 78 %, din totalul unităţilor lexicale atestate), faţă, de exemplu, de procentajul elementelor slave (20,47 %). Mai semnificativ ne apare procentul ridicat al frecvenţei acestor elemente (82,87 %), care confirmă încă o dată caracterul romanic al limbii române şi justeţea teoriei lui B. P. Hasdeu asupra circulaţiei cuvintelor.

Util este materialul cuprins în amplul *Indice lexical paralel* (p. 121—245), alcătuit pe baza inventarului termenilor din 9 texte din secolul al XVI-lea; ar fi fost necesar însă ca acest inventar lexical să fie prelucrat mai amănunţit (autoarea se limitează numai la o pagină de indicaţii, și acelea cu caracter tehnic).

Volumul se încheie cu un studiu despre *Mihai Eminescu şi limba veche* (p. 246—266), în care sînt inventariate elemente arhaice din opera poetică a autorului *Luceafărului*. Poetul era profund şi pasionat cunoscător al limbii textelor vechi. Florica Dimitrescu reproduce, în studiul amintit, un pasaj dintr-o scrisoare a lui Eminescu, din 1877, adresată lui Titu Maiorescu: „Am adunat multe vechituri din manuscripte şi tipărituri vechi româneşti, pe care le-aş lua bucuros cu mine. Această împrejurare îmi scumpeşte călătoria, dar mi-ar păstra materialele spre a-mi umplea timpul liber cu adunarea de cuvinte şi locuţiuni" (p. 247). Eminescu a văzut just problema folosirii elementelor arhaice în limba actuală, arătînd că valorificarea lor reprezintă un privilegiu numai al literaturii artistice: „archaismii — scria el — poate că-i va încetăţeni cu-ncetul poezia — dar numai ea, căci e un drept exclusiv al ei de a revifica culorile limbii prin vorbe dezgropate din mormîntul trecutului" (p. 249).

Am socotit necesar să semnalăm apariţia acestui volum al conferenţiarei universitare Florica Dimitrescu, deoarece limba română veche pune încă numeroase şi controversate probleme pentru cercetătorul actual, iar studiile în acest domeniu nu s-au bucurat, în ultima vreme, de atenţia cuvenită.

B. Cazacu

SANDA REINHEIMER-RÎPEANU, **Les dérivés parasynthétiques dans les langues romanes. Roumain, italien, français, espagnol**, Haga-Paris, Mouton, 1974, 161 p. (=**Janua Linguarum, Series practica** 229).

Lucrarea Sandei Reinheimer-Rîpeanu se alătură seriei de volume datorate unor lingvişti români, publicate în ultima vreme în coeditare de Editura Academiei R. S. România şi editura olandeză Mouton. Studiul de care ne ocupăm cuprinde 7 capitole, care se pot grupa de fapt în trei secţiuni — una cu caracter teoretic, o a doua de analiză concretă a materialului lingvistic oferit de cele patru limbi romanice cercetate şi o a treia de concluzii, cuprinzînd caracterizarea limbilor respective din punctul de vedere urmărit.

Capitolul 1 (p. 7—43) este consacrat definirii conceptului de derivat parasintetic, autoarea propunîndu-şi în primul rînd să elucideze pe plan teoretic problema, nesatisfăcător rezolvată pînă în prezent, a definirii şi delimitării derivatelor parasintetice atît pe planul formei, cît şi pe cel al conţinutului (vezi în special p. 36 şi urm.).

Capitolul 2 (p. 45—64) se ocupă de modalităţile analizei semantice a derivatelor parasintetice. Autoarea a optat pentru procedeul delimitării trăsăturilor semantice distinctive care, în diferite combinaţii, formează fascicule semnificative corespunzătoare sensului cuvîntului analizat. În felul acesta se pot evidenţia relaţiile semantice dintre derivat şi termenul primar.

Odată stabilită definiţia parasinteticelor, materialul de limbă corespunzător ei a fost selectat din principalele dicţionare ale limbilor romanice alese pentru studiu şi supus unei analize sincronice comparative. Dicţionarele de bază alese au dus la excerptarea unui număr foarte diferit de derivate parasintetice pentru cele patru limbi. Astfel, de o parte se situează franceza şi româna, cu circa 400, respectiv 500 derivate de acest tip, de alta italiana şi spaniola, cu aproximativ 1 200, respectiv 1 300 formaţii parasintetice. Analiza efectuată de autoare nu şi-a propus însă să epuizeze tot acest material, ci numai să pună în evidenţă tipurile active în aspectul contemporan al fiecăreia dintre limbile cercetate.

Cea mai întinsă parte a lucrării este consacrată analizei semantice şi formale a verbelor romanice parasintetice. Dealtfel trăsăturile semantice stabilite în capitolul 2 privesc în exclusivitate categoria verbului. Aceste trăsături, ce sînt ierarhizate ulterior după criteriul economiei în descriere şi detaliate corespunzător, sînt următoarele: [± acţiune] (pentru [+ acţiune] intervin trăsăturile [± factitiv], pentru [— acţiune], opoziţia [± eventiv]), [± obiectiv], [± apropiere], [± sursa acţiunii], [± obiectul procesului], [± modalitate], [± instrument], [± cauză], [± determinare spaţială], [± determinare temporală].

În capitolele 3 şi 4 sînt puse în evidenţă diferitele categorii de verbe parasintetice romanice, scoţîndu-se în relief caracterul fiecăreia din cele patru limbi romanice studiate în funcţie de actualizarea efectivă a combinaţiilor de trăsături teoretic posibile, de clasa gramaticală şi semantică la care aparţin bazele derivatelor, de regimul verbelor rezultate, de raportul cu alte tipuri de derivate etc. Materialul este împărţit între aceste două capitole după cum este vorba de verbe caracterizate prin trăsătura [— acţiune] (= devenire) (p. 65—88) şi respectiv [+ acţiune] (p. 89—124). Se observă că verbele care prezintă prima trăsătură formează un sistem relativ unitar, în timp ce verbele care prezintă a doua trăsătură semantică nu permit o astfel de descriere globală armonioasă.

În capitolul 5 (p. 125—137), consacrat formanţilor verbelor parasintetice romanice, sînt analizate în special valorile prefixelor ca elemente formative ale parasinteticelor, deoarece în cercetările anterioare s-a manifestat tendinţa de a le tăgădui orice valoare.

Spaţiul restrîns acordat analizei parasinteticelor nominale romanice — substantive şi adjective — (capitolul 6, p. 139—148) se explică prin predominanţa numerică a parasinteticelor verbale, cum şi prin strînsa legătură a parasinteticelor nominale cu verbele parasintetice corespunzătoare, ceea ce face suficientă analiza substantivelor şi adjectivelor în raport cu verbele analizate după modelul propus.

În concluzii (p. 149—153) se dau o serie de date comparative interesante, reliefîndu-se aspectele comune şi cele diferenţiatoare ale celor patru limbi romanice cercetate din punctul de vedere al poziţiei formaţiilor parasintetice.

Menţionăm că bibliografia efectiv utilizată în lucrare şi citată în notele de subsol este mult mai bogată decît cea prezentată la sfîrşitul cărţii (p. 155—161). Regretăm absenţa unui indice de materii şi de cuvinte, care ar fi fost cu atît mai util cu cît tabla de materii este foarte succintă, şi care ar fi facilitat consultarea acestei solide cercetări ce umple un gol sensibil în bibliografia altfel destul de

bogată de pînă acum privitoare la formarea cuvintelor în limbile romanice, interesînd deopotrivă şi lingvistica generală.

IOANA VINTILĂ-RĂDULESCU

GUNNAR FÄLT, **Tres problemas de concordancia verbal en el español moderno**, Uppsala, 1972, 200 p.

Gunnar Fält îşi propune să abordeze problema acordului verbal în spaniola modernă, nu în mod exhaustiv, ci limitîndu-se la acordul subiect-predicat în trei cazuri : subiecte legate între ele prin coordonare, subiecte colective şi acordul în propoziţii de tipul *su fuerte no son las matemáticas* ,,punctul său tare nu sînt matematicile", unde subiectul şi numele predicativ sînt diferite ca număr. Toate aceste cazuri prezintă caracteristici care — afirmă autorul — generează oscilaţii în privinţa acordului (p. 8).

În analiza pe care o face, Gunnar Fält porneşte de la trei criterii. În primul rînd cel c a n t i t a t i v, luînd exemplul lui H. Keniston (*Spanisch syntax List*, New York, 1973); după cum mărturiseşte el însuşi, autorul nu vrea să întocmească un studiu statistic, în adevăratul înţeles al cuvîntului, dar consideră că înregistrarea cantitativă a fenomenelor este deosebit de importantă, deşi acest aspect a fost neglijat, în bună măsură, pînă acum. Apreciind însă că problema acordului subiect-predicat nu poate fi redusă doar la probabilitatea ocurenţelor, Fält introduce încă două categorii de criterii considerate de el ,,pertinente" : f o r m a l e şi s e m a n t i c e. Astfel, analiza sa are la bază, în ordine, criteriul cantitativ, cel formal şi cel semantic, autorul precizînd că factorii formali şi cei semantici se interpătrund şi se completează reciproc.

Materialul analizat de autor se compune din aproximativ 10 000 de exemple extrase din 30 de opere literare (romane şi nuvele), 40 de ziare şi 45 de reviste, toate publicate după 1960 şi provenind exclusiv din Spania. Fält subliniază în capitolul introductiv că textele din care a extras acest corpus nu sînt de ,,autoritate" lingvistică, ci reprezintă limba folosită de marea majoritate a spaniolilor.

Gunnar Fält stabileşte, în primul rînd, existenţa a trei tipuri de acord subiect-predicat : acordul c o m p l e t (predicatul se acordă cu subiectul atît din punct de vedere al formei, cît şi al sensului : *el chico corre* ,,copilul aleargă" acordul f o r m a l (predicatul se acordă doar formal cu subiectul: *la mayoria se marchó ordenadamente* ,,majoritatea s-a retras în ordine") şi acordul de s e n s (între forma subiectului şi cea a predicatului există o opoziţie, pluralul fiind marcat doar de desinenţa verbală : *la mayoría han marchado a otros países* ,,majoritatea au plecat în alte ţări"), folosind terminologia lui P. Høybye (*L'accord en français contemporain. Essai de grammaire descriptive*, Copenhaga, 1944). Pe baza acestei clasificări, el conchide : ,,acordul verbal este fenomenul morfosintactic prin care forma verbului este determinată de forma şi/sau sensul subiectului" (p. 12), folosind noţiunea de ,,acord verbal" (*concordancia verbal*) exclusiv pentru relaţia subiect-predicat.

Primul capitol al cărţii se ocupă de s u b i e c t e l e g a t e p r i n c o o r d o n a r e ş i t e r m e n i u n i ţ i p r i n e x p r e s i i c v a s i c o p u l a t i v e, autorul înţelegînd prin acest ultim termen expresii care conţin, într-un grad mai mare sau mai mic, o nuanţă copulativă, de tipul *tanto ... como* ,,atît ... cît" *asi como* ,,precum şi", *junto con* ,,împreună cu" *acompañado de* ,,însoţit de". Aceste expresii, arată el, se deosebesc de conjuncţiile coordonatoare, deoarece nu stabilesc un raport de coordonare propriu-zisă între două sau mai multe subiecte, dar funcţionează, în practică, ca atare. În cadrul acestui capitol sînt tratate separat următoarele cazuri : subiecte legate prin *y* ,,şi", subiecte legate prin (*ni* ...) *ni* ,,(nici ...) nici", subiecte legate prin *o* ,,sau" şi subiecte unite prin expresii cvasi copulative. Pe baza exemplelor analizate, a raportului existent între numărul cazurilor de folosire a pluralului şi cel de folosire a singularului, şi ţinînd seama de factorii formali şi semantici, Fält stabi-

lește pentru fiecare caz în parte care este tendința limbii și în ce măsură se poate spune că această tendință s-a transformat în normă sau este în opoziție cu norma stabilită. Astfel, arată el, în cazul subiectelor legate prin *y*, nume de persoană, nume geografice sau care desemnează instituții, organizații sau orice alt ansamblu de persoane, verbul apare, predominant, la plural, dar există și posibilitatea de a fi folosit la singular, cînd precedă subiectele (p. 24, 26). În cazul numelor de lucruri, subiectele „concrete" desemnînd realități concrete tind să fie considerate ca elemente independente și cer predicatul postpus la plural. Subiectele „abstracte" admit concordanța la singular. Frecvența singularului (26 %) în acest caz e prea ridicată pentru ca acest acord să fie socotit „foarte rar", așa cum fac majoritatea gramaticilor, arată autorul (p. 29). Pentru situația cînd verbul este antepus, majoritatea gramaticilor sînt de acord că verbul se folosește la singular, dar consideră că soluția normală este acordul la plural. Autorul este de părere că acordul e consecința posibilității de a considera subiectele coordonate ca un tot și că poziția verbului, deși nu constituie un factor important, nu determină, în mod exclusiv, acordul, așa cum afirmă gramaticile, ci accentuează tendința manifestată în situația analizată mai înainte: subiecte coordonate — verb postpus.

În lucrare un loc aparte este rezervat propozițiilor pasive reflexive, de tipul *ya se ha aceptado la invitación y la sede* „s-a acceptat deja invitația și locul". În astfel de construcții, predominant este verbul la singular (77 %), autorul explicînd aceasta prin faptul că pronumele *se* este considerat de majoritatea vorbitorilor ca un subiect impersonal, a cărui funcție se apropie de cea a pronumelui *on* din franceză.

În privința subiectelor legate prin expresii cvasi copulative, autorul subliniază că părerile gramaticilor cu privire la acordul verbal în astfel de situații sînt diveregente, și aceasta deoarece lingviștii au privit aceste expresii ca pe o categorie omogenă cînd, de fapt, este vorba de cazuri diferite unul de altul din punct de vedere formal (p. 60). Fält își propune să analizeze separat fiecare din aceste expresii, limitîndu-se însă numai la coordonarea imediată de tipul *A con B* „A cu B", *A igual que B* „A ca și B". El conchide că tipul de construcție *tanto A como B* (și probabil *lo mismo A que B* „atît A cît și B") cere predicatul la plural cînd acesta este postpus, pentru că avem de-a face cu un caz de echilibru perfect între două subiecte, împrejurare care favorizează, în mod deosebit, acordul la plural. Și construcția *A así como B* cere acordul la plural, în timp ce restul cazurilor analizate (subiecte legate prin *como* „ca și", *al igual que*, *igual que* „la fel cu", *con* „cu", *junto con*, *junto a* „împreună cu", *acompañado de*, *seguido de*, „urmat de", *unido a* „împreună cu") cere acordul la singular (frecvența pluralului nu depășește 30 %). Cînd predicatul este antepus, frecvența singularului e și mai mare, cuprinzînd chiar și tipul *A así como B* (p. 75).

Cel de-al doilea capitol al cărții se ocupă de *subiecte colective*. Arătînd încă de la început că termenul de substantiv colectiv a suscitat și continuă să suscite discuții, Fält adoptă următoarea definiție „substantivul colectiv este un substantiv la singular care desemnează un număr determinat sau nedeterminat de ființe sau lucruri" (p. 76), lărgind astfel definițiile date atît de Lázaro Carreter, cît și de Coseriu. Pentru Fält, categoria colectivelor cuprinde nu numai substantivele unanim recunoscute ca atare, de tipul *multitud* „mulțime", *gente* „lume", *grupo* „grup", ci și altele ca *ejército* „armată", *gobierno* „guvern", *empresa* „întreprindere". El stabilește șapte categorii de acord între predicat și subiect colectiv: 1. subiectul și predicatul se află în aceeași propoziție; 2. subiectul și predicatul se află în propoziții diferite, coordonate prin conjuncția y; 3. predicatul se află într-o propoziție relativă, introdusă prin pronumele *que* cu rol de subiect; 4. toate celelalte combinații posibile în cadrul unei perioade; 5. subiectul și predicatul se află în propoziții care nu fac parte din aceeași perioadă; 6. subiectul colectiv este modificat de un complement la plural introdus prin *de*, care se referă la părțile componente ale substantivului colectiv (*seguirán una*

serie de representaciones ,,vor urma o serie de reprezentaţii" ; 7. subiectul colectiv este modificat de o expresie de tipul *compuesto por*,, compus din", urmată de părţile componente ale substantivului colectiv la singular sau plural.

Substantivele colective neorganizate sînt studiate separat, Fält făcînd o nouă diviziune în cadrul acestora : colective examinate în totalitatea lor (*clientela* ,,clientelă", *comitiva* ,,convoi", ,,cortegiu", *generación* ,,generaţie", *gente* ,,lume", *juventud* ,,tineret", *muchedumbre* ,,mulţime") şi colective examinate parţial, aparţinînd categoriei a 6-a de acord verbal amintită mai sus, de tipul *una bandada de golondrinas* ,,un stol de păsări" ; desemnînd cantitatea : *infinidad* ,,mulţime", *mayoría* ,,majoritate", *conjunto* ,,ansamblu" ; desemnînd tipul : *clase* ,,soi", ,,fel", *tipo* ,,tip" ; partitive : *mitad* ,,jumătate", *parte* ,,parte" ; numerale colective : *docena* ,,duzină", *centenar* ,,o sută" ; desemnînd succesiunea : *serie* ,,serie", ,,şir" ; substantive colective de tipul *avalancha* ,,avalanşă", *corriente* ,,curent", *torrente* ,,torent, şuvoi".

În sfîrşit, cel de-al treilea capitol al cărţii, care se ocupă de *Propoziţii atributive de tipul* ***fuerte no son las matemáticas*** analizează următoarele construcţii : subiectul şi atributul sînt diferite ca număr ; subiectul şi atributul sînt unite prin verbul *ser* ,,a fi". În funcţie de aceasta, autorul îşi împarte capitolul astfel : 1. propoziţii fără element neutru, care cuprind : propoziţii care conţin un element cantitativ (timp sau alte elemente cantitative) şi propoziţii fără element cantitativ ; 2. propoziţii care conţin un element neutru : construcţii cu *lo que* ,,ceea ce" ; construcţii cu *lo + adjectiv* ; construcţii cu *todo* ,,tot", *eso*, *esto* ,,aceasta, asta", *aquello*, *ello* ,,aceea, aia" (p. 158—159).

Aşa cum am văzut din cele de mai sus, Gunnar Fält porneşte, în lucrarea sa, de la punctele de vedere şi definiţiile date de gramatici autorizate problemei acordului predicatului cu subiectul. Pe baza corpusului ales, autorul reuşeşte să facă o clasificare amănunţită a diverselor cazuri de acord verbal analizate în mod destul de general de către lingvişti, stabilind criteriile şi factorii care joacă un rol în realizarea acestui acord. Totodată, el întocmeşte un studiu cantitativ, ale cărui rezultate sînt interpretate şi explicate, infirmînd sau confirmînd părerile gramaticilor. Lucrarea lui Fält reprezintă o importantă contribuţie teoretică, cu aplicabilitate practică la studiul sintaxei limbii spaniole contemporane.

DAN MUNTEANU

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA, INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ **Dicţionar englez-român**, redactor responsabil prof. dr. Leon Leviţchi, Bucureşti, Editura Academiei R.S. România, 1974, XXXII + 825 p.

În cursul acestei veri, Editura Academiei R. S. România a pus la dispoziţia cititorilor o foarte utilă lucrare de lexicografie bilingvă : *Dicţionarul englez-român*. Lucrarea a fost elaborată de către o echipă însumînd specialişti în engleză din diverse domenii de activitate (cadre didactice, cercetători, traducători, ziarişti), sub conducerea ştiinţifică a prof. Leon Leviţchi, şeful catedrei de literatură engleză de la Facultatea de limbi germanice din Bucureşti.

Dicţionarul a fost iniţiat de Institutul de lingvistică din Bucureşti acum două decenii. În anii care s-au scurs între primele etape de elaborare a lucrării şi definitivarea manuscrisului pentru tipar, lexicografia bilingvă din multe ţări a înregistrat apariţia a numeroase lucrări de diverse dimensiuni, răspunzînd unei game variate de interese : de la dicţionare tehnice de o foarte strictă specializare, la dicţionare ample cu trăsături enciclopedice. Lexicologia, pe de altă parte, atît cea monolingvă, cît şi cea bilingvă, a beneficiat de concluziile teoretice care s-au desprins din abordarea studiilor de limbă de pe poziţiile structuralismului. În parte, noile soluţii lexicografice sugerate de progresele generale ale cercetării lingvistice au putut fi înglobate în prezentul dicţionar — aceasta în măsura în care faza de elaborare respectivă a permis sau nu reconsiderarea unor principii stabilite iniţial.

Cuprinzînd circa 120 000 de termeni, lucrarea depăşeşte cu mult ca dimensiuni

dicţionarele englez-române anterioare. Pe lîngă proporţiile listei de cuvinte, merită a fi subliniată totodată şi bogăţia idiomatică a acestui dicţionar, în care o mare parte a sensurilor se bucură de exemplificări prin contexte ilustrative.

Prezentul dicţionar furnizează cititorului numeroase informaţii cu caracter lexical, fonetic şi gramatical. Redarea pronunţiei s-a făcut prin simbolurile utilizate de Asociaţia Internaţională de Fonetică (sistemul numit IPA sau API). Transcrierea fonetică marchează şi accentuarea cuvintelor, cu diferenţierea, acolo unde este cazul, a accentului principal de cel secundar. Au fost înregistrate principalele variante fonetice ale cuvintelor, fie că este vorba de deosebiri de pronunţie între engleza britanică şi cea americană (de tipul ***ask*** [a :sk, *amer.* æsk], ***schedule*** [ˈʃedju :l, *amer.* ˈsked-]), fie că sînt variante stilistice. Dicţionarul semnalează totodată şi deosebirile ortografice dintre cele două variante ale limbii engleze (de exemplu ***honor*** (*amer.*) v. ***honour***, ***center*** (*amer.*) v. ***centre***).

Întrucît engleza nu are o scriere fonetică, pronunţarea cuvintelor ridică multe probleme nu numai pentru străinii anglofoni, ci şi pentru cei cărora le este limbă maternă. Este deci explicabil de ce în cele mai multe dicţionare de prestigiu cuvintele mai dificile sînt grupate în diferite liste. Consecvent acestei tradiţii, prezentul dicţionar cuprinde următoarele anexe :

a) Listă de nume proprii legate de mitologia şi istoria greco-latină. Este evidentă necesitatea semnalării particularităţilor de pronunţie, uneori surprinzătoare pentru vorbitorii de română, a unor nume proprii de tipul ***Ajax*** [ˈeidʒæks], ***Aulis*** [ˈɔ : lis], ***Caliope*** [kəˈlaiəpi], ***Circe*** [ˈsə :si], ***Clio*** [ˈklaiou], ***Hebe*** [ˈhi :bi(:)], ***Oedipus*** [ˈi :dipəs], ***Orion*** [ɔˈraiən], ***Psyche*** [ˈsaiki].

b) Listă de denumiri geografice cu echivalentele lor româneşti, necesară atît pentru indicarea pronunţiei, cît şi a particularităţilor ortografice, cf. ***Brusels*** [ˈbrʌslz] Bruxelles, ***Hague*** [1] [heig] Haga, ***Leghorn*** [ˈlegˈhorn] Livorno, ***Naples*** [ˈneiplz] Neapole, ***Prague*** [pra: g] Praga etc.

c) Lista celor mai răspîndite nume de persoană din Anglia şi S.U.A.

d) Lista cuvintelor mai frecvent folosite oral cu forme slabe (de tipul : ***and*** [ænd], [ənd], [nd], [ən], [n] ; ***has*** [hæz], [əz], [z], [s] etc.).

Transcrierea fonetică şi rezolvarea tuturor problemelor aferente redării pronunţiei au fost realizate de Andrei Bantaş şi Dan Duţescu.

Dintre materialele care completează corpul propriu-zis al dicţionarului mai menţionăm partea referitoare la principalele caracteristici ale limbii engleze contemporane (p. XV-XXXII), redactată de Leon Leviţchi, şi o listă de prescurtări (sigle) uzitate în engleză. Prin însăşi natura ei, o asemenea listă nu poate avea limite rigide. Autorii au latitudinea ca la o nouă ediţie să opereze modificările impuse de dinamica limbii : de la un an la altul unele sigle ies din circulaţie, altele noi pătrund în limbajul de toate zilele. Cred că la ora actuală, de exemplu, ar fi fost justificată înregistrarea următoarelor sigle curent folosite în limba engleză : ***FAO*** „Food and Agricultural Organization" (organism ONU pentru probleme de alimentaţie şi agricultură), ***UNICEF*** „United Nations International Cildren's Emergency Fund" (organism ONU pentru ajutorarea copiilor), ***UFO*** „unidentified flying object" (obiect zburător neidentificat, OZN), ***WHO*** „World Health Organization" (organism ONU pentru probleme de sănătate, OMS).

Dicţionarul englez-român conţine numeroase informaţii de ordin gramatical : sînt înregistrate formele de trecut şi de participiu trecut ale verbelor tari, formele de plural neregulat ale substantivelor, comparativul şi superlativul adjectivelor neregulate. Verbele neregulate sînt grupate şi într-un tabel alfabetic în partea introductivă a dicţionarului referitoare la engleza contemporană. Sînt, de asemenea, date indicaţii de folosire

[1] Ar fi trebuit înregistrată forma articulată *The Hague*, obligatorie pentru acest toponim.

de tipul acordului bunăoară : ***linguistics*** (*folosit ca singular*), ***mathematics*** (*folosit ca singular*), ***sheep*** (*invariabil la plural*) etc. Pe lîngă indicațiile gramaticale menționate — foarte utile într-un dicționar bilingv —, remarcăm străduința autorilor de a ține seama de diferențele de structură dintre limbile română și engleză, diferențe care sînt puse în evidență adeseori în planul sintagmatic. S-a acordat, de exemplu, o deosebită atenție tratării prepozițiilor.

Conținînd un mare număr de cuvinte din limba comună, precum și elemente lexicale cu un domeniu de utilizare restrîns : creații lexicale legate de cele mai variate domenii ale științei, tehnicii, economiei și industriei, cît și cuvinte dialectale, arhaice și poetice, *Dicționarul englez-român*, publicat de Editura Academiei R. S. România, se adresează unui public larg. Lucrarea beneficiază de o prezentare grafică plăcută și un format comod de mînuit. Avem convingerea că tirajul de circa 11 000 de exemplare se va dovedi în scurtă vreme ca neîndestulător.

ILINCA CONSTANTINESCU

V.V. AKULENKO, **Вопросы интернационализации словарного состава языка, под редакцией проф. А. В. Фёдорова,** Изд-во Харьковского ун-та, Харьков, 1972, 215 p.

Monografia lui V.V. Akulenko se numără printre cele mai remarcabile lucrări de interlingvistică apărute în ultimele decenii. Ca volum, ca grad de actualitate și complexitate a problemelor cercetate, ca minuțiozitate și exhaustivitate a tratării, monografia reprezintă cea mai completă și temeinică cercetare în domeniul respectiv.

Obiectul de cercetare îl constituie elementele internaționale din limbă. Deoarece caracteristicile esențiale ale internaționalismelor, considerate drept categorie interlingvistică obiectivă, pot fi evidențiate prin aplicarea a trei metode diferite, autorul le folosește consecvent în cercetarea sa : 1. metoda arială a geografiei lingvistice îi dă posibilitatea autorului să stabilească izoglosele și ariile de răspîndire a internaționalismelor pe harta lingvistică a lumii ; 2. metoda diacronică este folosită pentru stabilirea căilor și etapelor de formare a fondului de internaționalisme în lexicul rus ; 3. metoda comparativ-sincronică face posibilă revelarea principalelor asemănări și deosebiri între internaționalismele prezentate în două sau mai multe limbi studiate contrastiv.

Adoptarea metodei comparativ-sincronice ca metodă principală de studiu se bazează în primul rînd pe faptul că însuși internaționalismul ca *fenomen sincronic interlingvistic* se manifestă numai în cadrul contactelor lingvistice sau a confruntării limbilor.

Pe lîngă metodele care reprezintă instrumentul de bază al cercetării, autorul mai apelează la analiza limbajului individual în condițiile bilingvismului și plurilingvismului, ceea ce îi dă posibilitatea să verifice capacitatea reală a internaționalismelor de a se identifica regulat și de a ușura transmiterea informației de la o limbă la alta.

Autorul și-a propus o sarcină pe cît de complexă, pe atît de interesantă : aceea de a determina noțiunea de internațional în limbă, de a stabili tipurile internaționalismelor lingvistice și ariile lor principale în lume, de a dezvălui rolul internaționalismelor în contactele lingvistice, de a pune în evidență căile de apariție și răspîndire a elementelor internaționale în limbă, de a releva interacțiunea dintre internaționalisme și categoriile interne ale limbii și, în sfîrșit, de a arăta care este specificul internaționalismelor în funcționarea și dezvoltarea limbii.

Conform obiectivelor propuse, lucrarea se compune din două părți. Prima parte (noțiunea internaționalismului lexical) folosește material din mai mult de cincizeci de limbi moderne, ca și dintr-o serie de limbi ale naționalităților conlocuitoare ale U.R.S.S. Îmbinarea analizei materialului plurilingvistic cu o cercetare deductivă a formelor potențial posibile de internaționalizare a limbii a permis autorului să soluționeze primul grup de probleme propus ca obiectiv de studiu.

Partea a doua a lucrării (elementele internaționale în lexicul rus) se bazează în special pe material din limbile europene ; în centrul

preocupărilor se află limba rusă studiată contrastiv cu limba franceză, germană și mai ales engleză. Sfera cercetării este lărgită uneori pentru a cuprinde și elemente ale altor limbi.

Unul din meritele remarcabile ale cărții este caracterul ei fundamental științific care este valabil pentru toate aspectele cercetării, inclusiv asimilarea creatoare a tot ceea ce s-a realizat în domeniul internaționalismelor pînă în prezent. Este de ajuns să ne referim la bogata bibliografie, cuprinzînd 280 de titluri, pentru a ne convinge că autorului nu i-a scăpat nici o lucrare legată într-un fel sau altul de problema internaționalismului lingvistic. Trebuie remarcat că autorul abordează cu aceeași rigurozitate argumentată atît tezele și ideile deja existente în literatura de specialitate, cît și propriile idei și puncte de vedere.

Originalitatea lucrării este dată de faptul că autorul studiază internaționalismele nu în mod izolat, ci ca o formă de manifestare a asemănărilor obiectiv existente și care apar în condițiile contactelor lingvistice și a confruntării limbilor.

Efectuînd o caracterizare generală a tuturor fenomenelor comune în diferite limbi — universalii, isomorfism, tipologie, echivalente și altele — autorul distinge internaționalismul ca tip separat de asemănare sincronică. Capitolul al doilea al primei părți a cărții începe prin descrierea diferitelor tipuri de categorii interlingvistice în lexicul limbilor în contact. Oricare două limbi care vin în contact devin baza creării categoriei obiective de element internațional, ca urmare a confruntării unor subsisteme lingvistice sau a sistemelor în întregimea lor. În asemenea caz se poate vorbi despre sinonimie, omonimie și paronimie interlingvistică.

Pornind de la diamorfemele sinonimice și omoloage ale lui E. Haugen[1] și dezvoltînd mai departe punctul de vedere al savantului american, V. V. Akulenko propune să distingem în descrierea raportului dintre sistemele de semne a două limbi diamorfeme propriu-zise dialexeme și diafrazeme. În cazurile în care aceleași tipuri de raporturi dintre limbi se întîlnesc în studiul contrastiv a trei sau mai multe limbi, autorul propune să distingem polimorfeme, polilexeme și polifrazeme.

Avînd în vedere criteriile formale pe care internaționalismul trebuie să le satisfacă, numai acele cuvinte pot fi considerate internaționale la care asemănarea lor fenomorfologică face posibilă recunoașterea lor în unele limbi, după analogia cu polilexemele din alte limbi pe plan sincronic. Totodată este vorba despre polilexemele omoloage, și nu despre un singur cuvînt care aparține mai multor limbi, (ceea ce, în principiu, este imposibil) sau despre variantele aceluiași cuvînt.

Asemănarea nu înseamnă nici pe departe identitate tipologică, deși gradul apropierii tipologice a sistemelor fonologice ale limbilor determină într-o mare măsură posibilitatea asemănării lexicului limbilor.

Pentru identificarea semanticii internaționalismelor, singurul criteriu adecvat, după părerea autorului, este înțelegerea lor de către bilingvi — în cazul contactelor, capacitatea lor de a servi drept echivalente — în cazul traducerii.

Subliniind interrelația dintre general și particular în semantica internaționalismelor, autorul nu exagerează rolul particularului, specificului, căci, în cadrul comunicării concrete a bilingvilor, la nivelul unui text, astfel de trăsături specifice se neutralizează. În același timp, autorul nu este de acord cu părerea cercetătorilor conform căreia deosebirile sînt cele care predomină în semantica internaționalismelor : „...dacă nu analizăm paradigmele complexe ale cuvintelor așa cum apar ele în dicționare (și care reflectă asocierile lingvistice ale unei întregi colectivități într-o perioadă dată), ci raporturile între sensurile sintagmatice ale cuvintelor în condițiile bilingvismului, aceasta reduce considerabil deosebirile semantice între internaționalisme.

În primul rînd, în situații precum traduceri sau învățarea limbilor, cînd caracterul internațional al semnelor lingvistice trebuie să fie evidențiat în mod deosebit, ceea ce intră în

[1] Haugen E., *The Bilingualism in the Americas*, New York, 1956, p. 109.

contact sînt anumite compartimente ale limbii, şi nu limba în întregime. În procesul vorbirii, pentru vorbitor în general nu există decît un singur sens sintagmatic al cuvîntului „selectat" din structura lui semantică, în conformitate cu scopul comunicării. În limbajele specializate, în mod frecvent acesta este şi singurul sens al cuvîntului respectiv. Asemănările cresc pe măsura specializării sensurilor, adică sînt caracteristice în primul rînd pentru diferite domenii ale ştiinţei şi tehnicii" (44). Astfel, ca argument în favoarea predominării trăsăturilor comune asupra deosebirilor în semantica internaţionalismelor, autorul este silit să părăsească sfera limbii, trecînd la cea a limbajelor specializate, de la sistem, de la faptele limbii (langue) la faptele vorbirii (parole) şi de aceea argumentarea lui nu-şi păstrează aceeaşi consecvenţă. Faptul că autorul face apel la diferite planuri ale limbii (cînd sistem, cînd normă, cînd vorbire individuală) pentru explicarea asemănării semantice dintre internaţionalisme face ca demonstraţia lui să-şi piardă ceva din forţa de convingere. Totodată, trebuie arătat că V. V. Akulenko recurge la actualizarea în vorbirea individuală a internaţionalismelor nu pentru a şterge în general deosebirile între polilexemele corelative, ci numai pentru a reliefa şi cu mai multă pregnanţă trăsăturile lor comune. Pe baza unei analize minuţioase a internaţionalismelor, autorul distinge şapte tipuri de asemănare a semnelor lexicale, prezente în limbile moderne.

Studierea multilaterală a elementelor internaţionale a permis autorului să ajungă la concluzia că internaţionalismele sînt un fenomen care nu poate deveni valabil în toate limbile globului: această îngrădire este operată atît de factori tipologici, cît şi cultural-istorici. De aici derivă ideea unificării isoglosclor internaţionalismelor în arii. Pînă în prezent, internaţionalismele au fost studiate ca un fenomen exclusiv european. Studiul contrastiv al lexicului limbilor din diferite continente a infirmat această abordare tradiţională. Din punct de vedere al internaţionalismelor lexicale existente, toate limbile pămîntului pot fi clasificate, după părerea lingvistului sovietic, în cinci arii mari şi o serie întreagă de subarii. Fiecare arie s-a format în jurul uneia sau mai multor limbi de circulaţie mondială. Aceste arii se află într-o permanentă mişcare, în prezent manifestîndu-se o tendinţă de vădită apropiere. Folosind metodele lingvisticii ariale pentru cercetarea internaţionalismelor, autorul îşi aduce aportul la elaborarea unei serii întregi de probleme concrete ale geografiei lingvistice.

Partea a doua a monografiei este consacrată unei descrieri ariale a lexicului rus contemporan, proiectat pe fondul ariei europeano-americane şi a limbilor popoarelor din U.R.S.S., unui studiu contrastiv-sincronic al internaţionalismelor din limba rusă, engleză şi franceză, precum şi analizei rolului internaţionalismelor în contactele lingvistice.

Secţiunea a doua a acestei părţi a cărţii trece de la planul de cercetare sincronic la cel diacronic, cuprinzînd descrierea căilor de formare a internaţionalismului în limba rusă. Compararea a 60 000 cuvinte din lexicul limbilor rusă, engleză, germană, franceză a făcut posibilă stabilirea a 7 000 de isoglose ale internaţionalismelor care unesc aceste limbi în sfera vocabularului de cea mai largă întrebuinţare.

În lucrare se precizează noţiunea de internaţionalisme — „faux amis" şi de pseudointernaţionalisme. Pornind de la posibilitatea unei corelări semantice totale sau parţiale între cuvinte analoage din diferite limbi, autorul defineşte pseudointernaţionalismele ca polilexeme omonimice sau paronimice, total sau parţial deosebite ca sens, iar internaţionalismele ca polilexeme omoloage, chiar dacă ele manifestă unele deosebiri parţiale.

Tratînd noţiunea de internaţionalism şi pseudointernaţionalism ca fiind categorii interlingvistice, autorul le plasează în raport de opoziţie cu categorii lingvistico-metodice, precum cea a „prietenilor falşi", care pot fi cînd dialexeme omonimice, cînd omoloage, dacă survin orice fel de deosebiri. Categoria „prietenilor falşi" se stabileşte pentru o pereche concretă de limbi. Totodată, poate că distincţia între pseudointernaţionalisme şi „prieteni falşi" nu este suficient de netă. Chiar dacă aplicăm în mod consecvent principiile autorului, trebuie recunoscut că ace-

leași fapte lingvistice corelate pot fi clasificate ca pseudointernaționalisme în studiul contrastiv al cîtorva limbi și ca prieteni falși în studiul contrastiv bilingv. Acesta ar însemna să refuzăm statutul de categorie obiectivă interlingvistică pseudointernaționalismelor.

Ponderea deosebirilor dintre internaționalisme în comunicare depinde de limba în care se realizează comunicarea (limba maternă sau a doua limbă).

Fenomenul acesta este studiat de autor la nivelul vorbirii individuale, în situația concretă a bilingvismului, în special a traducerii.

Cu toate că analiza bilingvismului joacă un rol auxiliar, ca fond al cercetării internaționalismelor, paginile consacrate analizei bilingvismului reprezintă un studiu finit, cu o valoare intrinsecă de sine stătătoare. În tratarea problemei, autorul pornește de la teza binecunoscută conform căreia bilingvismul pur, complet lipsit de interferență, nu este decît o abstracțiune teoretică. În practică de obicei se întîlnește *bilingvismul mixt*. Majoritatea bilingvilor, sub influența suprapunerii mecanismelor vorbirii, fac greșeli în înțelegerea și generarea vorbirii în limba a doua, iar în unele cazuri, chiar și în limba maternă. Interferența atinge în primul rînd fenomenele corelative sau asemănătoare — deci, în mod normal, internaționalismele sînt primele vizate. Bilingvul pornește de la convingerea că toate cuvintele de acest gen trebuie să coincidă complet.

În analiza internaționalizării lexicului limbii ruse contemporane, autorul delimitează riguros noțiunea de cuvînt împrumutat și internaționalism, între care adeseori se pune semn de egalitate.

Aceste două fenomene lingvistice nu sînt identice deoarece internaționalismele sînt o categorie obiectivă interlingvistică în sincronia limbii, iar cuvintele împrumutate reprezintă un fenomen convențional pentru sincronia limbii, evidențiat pe baza criteriilor diacronice. Procesul internaționalizării limbii nu se reduce la procesul împrumuturilor lingvistice, fiind mult mai larg și mai complex.

Vorbind despre internaționalizarea lexicului rus, autorul deosebește principalele perioade și procese, făcînd un studiu minuțios al proceselor semantice de estompare a deosebirilor atît de caracteristice pentru a doua jumătate a secolului XX.

În concluzie, lucrarea recenzată, vast fundamentată teoretic și faptic, poate aduce un real folos atît în studiul proceselor de internaționalizare, cît și mai larg, în cel al bilingvismului și a contactelor lingvistice în genere, lucru care recomandă cartea pentru a fi tradusă în românește.

LUDMILA FARCAȘ

Journal des Traducteurs (Translators' Journal), vol. 18, n° 1–2, mars-juin 1973; număr special cu titlul *Meta: Actes du deuxième colloque international de linguistique et de traduction*, Les Presses de l'Université de Montréal, Canada.

În Canada este o vie activitate în materie de terminologie, de traduceri, concretizată pe de o parte prin crearea, în 1970, a unei „Bănci" de Terminologie, pe lîngă Universitatea din Montréal, pe de altă parte prin colocvii internaţionale ţinute tot acolo: primul a fost în 1970, al doilea în 1972. Comunicările şi discuţiile au decurs în franţuzeşte şi au fost foarte interesante. Cum nu le pot rezuma aici pe toate, prezint numai două, mai apropiate de preocupările mele.

Kurt Baldinger (p. 61–85) înregistrează o serie amplă de etimologii false, de cuvinte fantomă, forme eronate, definiţii false etc., curente în dicţionarele actuale franceze şi datorate unor greşeli de notare sau de transcriere, unor interpretări superficiale a surselor.

Tot K. Baldinger (p. 136), intervenind la comunicarea lui Antonio Zampolli despre *Automatizarea şi cercetarea lexicologică*, arată că, pentru a studia denumirea ţăranului liber în Franţa, a despuiat 4 000 de documente. I s-a reproşat că sînt mult prea puţine pentru a se putea trage concluzii ferme. Atunci a reluat munca şi a mai trecut în revistă încă o mie sau două de documente, dar a constatat că acestea nu i-au adus nici o informaţie nouă. Cum spune, cu drept cuvînt, Baldinger, „pe măsură ce atestările se înmulţesc, valoarea ştiinţifică a fiecăruia din ele scade". Este un răspuns celor care fac un idol din adunarea exhaustivă a exemplelor.

AL. GRAUR

Travaux de linguistique et de littérature publiés par le Centre de Philologie et de Littératures Romanes de l'Université de Strasbourg XI, 1 (1973) (=**Linguistique française, Philologie et littérature médievale**).

Acest tom din cunoscuta publicaţie pe care am prezentat-o în SCL XXIV (1973), nr. 2, p. 229–231 este un volum omagial oferit profesorului Paul Imbs, la cea de-a 65-a aniversare, de colegii, elevii şi prietenii sărbătoritului. Spre deosebire de cele mai multe volume omagiale, în cel de faţă cele peste 50 de articole sînt grupate în trei mari secţiuni, care corespund principalelor direcţii de cercetare cultivate de sărbătorit. Prima secţiune, cea mai dezvoltată şi mai unitară, cu articole de semantică, lexicologie şi lexicografie, îl omagiază pe creatorul şi conducătorul monumentalului *Trésor de la langue française. Dictionnaire de la langue du XIXe et du XXe siècle (1789–1960)*, în curs de apariţie, cea de a doua, cu contribuţii de metodologie, gramatică, stilistică şi practică, îl sărbătoreşte pe autorul unor cărţi devenite clasice *Les propositions temporelles en ancien français: la détermination du moment (Contribution à l'étude du temps grammatical français)*, Paris, 1956; *L'emploi des temps verbaux en français moderne, essai de grammaire descriptive*, Paris, 1960); ultima, cu articole de filologie şi literatură medievală, îl omagiază pe autorul unor studii din acest domeniu, dintre care se detaşează ediţia *Trois fabliaux du Moyen Age*, Strasbourg, 1956.

Contribuţiile din prima secţiune tratează mai ales chestiuni de lexicologie şi lexicografie franceză, domeniul preferat din ultima vreme al profesorului Paul Imbs. Mai puţin numeroase sînt articolele de semantică fără referiri la aspectele lexicologice şi lexicografice. Cele mai interesante sînt articolele de lexicologie şi lexicografie, care, prin tema

abordată, prezintă interes nu numai pentru cei ce se ocupă de franceză (Otto Ducháček, *Sur le problème de l'analyse componentielle*, p. 25—36; Robert Martin, *Logique et mécanisme de l'antonymie*, p. 37—51; Mario Wandruzska, *Le mot: connotations et indices socio-culturels*, p. 53—61; André Goose, *La date de décès des mots*, p. 63—77; Bernard Pottier, *Schémas actanciels et dictionnaire*, p. 79—84; Charles Muller, *Le* **Trésor de Langue Française** *et la statistique lexicale*, p. 85—95; Alain Rey, *La phraséologie et son image dans les dictionnaires de l'âge classique*, p. 97—107; Josette Rey-Debore, *La sémiotique de l'emprunt lexical*, p. 109—123). În cele mai multe dintre aceste articole autorii pornesc de la *Trésor* citat și subliniază rolul pe care îl are acest dicționar în rezolvarea unor noi domenii de cercetare sau în aprofundarea celor existente. Iată cîteva pasaje în sprijinul observației noastre: „Le *Trésor* nous permet de mieux saisir le polysystème de la langue française dans ses vraies proportions. Mais il nous oblige aussi à repenser le problème du mot, de ses indices, de ses connotations" (M. Wandruszka, *art. cit.*, p. 61); „Il ressort de ces divers exemples (choisis parmi des dizaines d'autres) qu'il est bien difficile de décider qu'un mot ou un tour est mort à telle date. Seuls, des dépouillements considérables permettraient une affirmation sûre. Nous mettons pour cela bien des espoirs dans le *Trésor de la langue française*" (A. Goosse, *art. cit.*, p. 76); „Le *Trésor* sera une source inépuisable de réflexions sur la langue française, et sur la linguistique en général" (B. Pottier, *art. cit.*, p. 79); „[P. Imbs, creatorul dicționarului citat] qui a fait franchir à notre lexicographie linguistique un pas décisif dans la voie de l'exhaustivité et de la scientification" (A. Rey, *art. cit.*, p. 107). Articolul lui Ch. Muller are chiar în titlu referire la *Trésor*.

Celelalte contribuții din prima secțiune interesează în primul rînd limba franceză și conțin, de cele mai multe ori, observații cu privire la etimologia unor cuvinte sau cu privire la originea unor expresii (Raymond Arveiller, *Sur quelques mots d'emprunt*, p. 125—140; Kurt Baldinger, *Trois pastiches et leurs victimes en lexicologie*, p. 141—150; Jacques Monfrin, *Notes lexicographiques*, p. 151—168; Albert Henry, *Jean Wauquelin et l'histoire du mot* **wallon**, p. 169—176; Yakov Malkiel, *Ancien français* **faü, feü, malostru**, p. 177—189; German Colón, *Fr.* **casson** *et* **cassonade**, p. 191—198; D. Mc Millan, *Le suif de cheminée*, p. 191—206; Hélène Naïs, **Grand temps et longs jours sont, monsieur l'indicaire**, p. 207—218; Bengt Hasselrot, *Période de dix ans*: **décade ou décennie?**, p. 219—223; Georges Merk, *Les substantifs déverbaux (ou prétendus tels) du verbe* **laisser**, p. 225—251; Charles-Théodore Gossen, *De quelques dénominations du tourbillon dans les patois français*, p. 253—259; Pierre Gardette, *Ancien lyonnais* **buydons, boydons** *« cage, caisse »*, p. 261—264). O poziție aparte între articolele care interesează exclusiv franceza au contribuțiile care, pornind de la *Trésor*, discută aspecte ale francezei din Canada (Georges Straka, *En relisant* **Menaud, maître-draveur**, *Contribution à un inventaire du vocabulaire régional du Québec*, p. 265—294) și ale francezei din Belgia (Maurice Piron, *Les belgicismes lexicaux: essai d'un inventaire*, p. 215—304).

De un interes special pentru română este lucrarea lui Octav Nandris, *Le mot français dans la langue roumaine*, p. 305—316, o prezentare clară a căilor și condițiilor care au favorizat pătrunderea cuvintelor franceze în română, a rolului lor și a locului ocupat de ele în fizionomia lexicală a limbii noastre, a nivelurilor și domeniilor atinse, precum și a perspec'‘velor de viitor ale împrumutului francez în contextul lingvistic actual.

Secțiunea a doua cuprinde două articole de m e t o d o l o g i e (Jean Stéfanini, *Sur la conception guillaumienne de l'opposition langue/discours*, p. 319—328; A. Boone, H. Cuyvers-Lippens, G. de Poerck, R. von Deyck-Bauwens, D. Willems, R. Zwaenepoel-Dhanis, *Projects et réalisations en traitement automatique dans le domaine du français*, p. 329—341) și opt de g r a m a t i c ă, dintre care cele mai multe se ocupă de franceză (L. C. Harmer, *La variété grammaticale du français*, p. 343—365; Gérard Moignet, *Incidence verbale et transitivité*, p. 363—379;

Halina Levicka, *La modalité de phrase et l'emploi des modes en français*, p. 381—389; Hans-Wilhelm Klein, ***Courageusement* — *avec courage*. *Observations sur la structure de l'adverbe en français***, p. 407—414; Jacques Pohl, ***Le gorile et l'ablette***. *Approximations statistiques sur le genre des noms d'animaux*, p. 415—428). Depăşesc sfera francezei prin temele abordate contribuţiile lui André Lanly (*Sur le conditionnel français et roman* (*à propos d'une remarque de M. Imbs*), p. 391—399), Iorgu Iordan (*Note sur la double valeur du participe passé en roman*, p. 401—405) şi Jean Séguy (*L'accusatif prépositionnel du gascon et dans le français du Sud-Ouest*, p. 429—433). Ultimele două, în special, sînt interesante şi pentru română: primul, prin faptul că autorul discută faptele româneşti în contextul romanic, subliniind că în folosirea participiului româna se aseamănă mai ales cu spaniola. Al doilea prezintă interes prin discutarea situaţiei din gasconă, unde apare adesea, la fel ca în spaniolă, un obiect direct introdus prin *a*, cînd este vorba de o persoană bine determinată, şi prin analiza unor situaţii din franceza regională din sud-vestul Franţei de tipul: *à lui, on ne l'a pas voulu*; *tu l'as vu, à ton père?* S t i l i s t i c a şi p o e t i c a sînt reprezentate de articolele lui Alexandre Lorian (*La phrase poétique dans la prose française du XVIe siècle*, p. 435—444), Gérald Antoine (*Pour une stylistique comparative des deux* ***Bérénice***, p. 445—461), Yves Le Hir (*Sur des présents de Chateaubriand dans* ***les Aventures du dernier Abencérage***, p. 463—469) şi Monique Parent (*La « fonction poétique » du langage, dans un passage de* ***La Jeune Parque*** *de Paul Valéry*, p. 471—480), toate tratînd chestiuni de detaliu privind mai ales o singură operă literară. Studiile de f o n e t i c ă aduc puncte de vedere personale în discutarea unor fapte despre care s-a scris mult pînă în prezent: André Martinet, *La palatisation du roman septentrional*, p. 481—486; Henry Frei, *Pour l'**n**, mouillé*, p. 487—494; Marc Hug, *La distribution des voyelles et des consonnes est-elle aléatoire?* p. 495—508.

Ultima secţiune include articole de filologie (5) şi literatură medievală (8) mai ales din domeniul francezei. Se detaşează contribuţia lui Gérold Hilty, *Les Serments de Strasbourg*, p. 511—524, cu numeroase explicaţii lexicale şi sintactice noi date acestui text foarte mult studiat.

În concluzie, putem spune că Robert Martin şi Georges Straka, sub îngrijirea cărora a apărut acest volum omagial, ne-au oferit o carte foarte variată atît prin tematică, cît şi prin metodele de analiză.

MARIUS SALA

Langue française, nr. 17/1973, Paris, Larousse, 128 p. **Les vocabulaires scientifiques et techniques.**

Redactorii coordonatori ai acestui număr sînt Louis Guilbert şi Jean Peytard, primul dintre ei fiind o autoritate recunoscută în domeniul menţionat, mai ales în urma publicării tezei sale de doctorat despre *Le vocabulaire de l'aviation*, Paris, Larousse, 1965.

În *Présentation* (p. 3—4) se precizează că pluralul din titlu implică o opţiune teoretică, în sensul că autorii consideră că situaţia actuală din limbă nu justifică o dicotomie *lexic general/vocabular*, acesta din urmă fiind departe de a avea un caracter omogen.

Problema este dezvoltată în articolul lui Louis Guilbert *La spécificité du terme scientifique et technique* (p. 5—17). După o sumară trecere în revistă a atitudinii lexicografilor faţă de termenii tehnici, autorul conchide că în etapa actuală de dezvoltare a limbii franceze sînt tot atîtea vocabulare cîte domenii ale ştiinţei şi tehnicii. Termenul ştiinţific se opune cuvîntului din lexicul general prin: absenţa conotaţiilor (care nu este inerentă cuvîntului în sine, ci este impusă de domeniul în care este folosit), frecvenţa foarte redusă, instabilitatea semantică în timp (legată de evoluţia ştiinţei şi tehnicii), specializarea îngustă (un sens pentru un domeniu, ceea ce exclude comutaţia paradigmatică) şi permeabilitatea mult mai mare la neolo-

gisme şi împrumuturi, determinată de crearea şi punerea în circulaţie internaţională a noi bunuri materiale, invenţii, teorii etc. Pentru a ilustra instabilitatea compoziţiei vocabularelor ştiinţifice şi tehnice, autorul foloseşte cifrele convingătoare din articolul (foarte des citat, ceea ce îi dovedeşte utilitatea, valoarea şi, din păcate, unicitatea) *Le mouvement général du vocabulaire français de 1949 à 1960 d'après un dictionnaire d'usage* din ,,Le Français Moderne'' nr. 28/1960), elaborat de un colectiv din care face parte şi Louis Guilbert, alături de J. Dubois, H. Mitterand şi J. Pignon. Specificul termenului ştiinţific sau tehnic impune şi o definire aparte din punct de vedere lexicografic, fiind exclusă parafraza sinonimică în favoarea referirii concrete la realitatea referenţială (p. 10). Universalitatea realităţii referenţiale duce la crearea unei terminologii ştiinţifice şi tehnice internaţionale, facilitată în parte de recurgerea frecventă la elemente ale limbilor greacă şi latină. Această ,,vocaţie internaţională'' rupe adesea termenul ştiinţific şi tehnic de morfologia şi sintaxa unei limbi naţionale, iar integrarea într-un sistem coerent, structurat, de semnificaţii precis delimitate permite o descriere exhaustivă pentru perioade scurte. O tendinţă contrară, deoarece duce la o proliferare nejustificată a terminologiei, explicabilă numai prin dorinţa de individualizare a unei teorii sau şcoli (vezi terminologia lingvisticii), tulbură structurarea terminologiei, în condiţiile în care teoriile divergente comunică limbajului propria lor incoerenţă. Deoarece rolul vocabularelor în discuţie este cu precădere acela de a denumi realităţi materiale, repartiţia lexicului pe clase morfologice este specifică, înregistrîndu-se o preponderenţă netă a substantivelor, create, ca şi celelalte elemente, prin derivare cu sufixe şi prefixe specifice, prin compunere sintagmatică şi prin aşa-numita compunere savantă (elemente determinante greceşti sau latine care precedă determinatul, contrar sintaxei limbii franceze).

În *De la diffusion d'un élément préfixal: « mini- »* (p. 18—30), Jean Peytard analizează un corpus de referinţă (p. 26—30) format din 107 lexii (*lexie* = cuvînt compus), propunîndu-şi să ilustreze trecerea unui element dintr-un vocabular tehnic (al modei) în alte vocabulare tehnice şi în lexicul general. În urma analizei f o r m e l o r, autorul degajă (p. 19) 8 categorii de baze lexicale la care se ataşează *mini-*, evidenţiind faptul că este vorba mai ales de substantive care funcţionează independent în limbă. Lexiile nou create sînt şi ele aproape toate (2 excepţii) substantive. Analiza s e n s u l u i permite integrarea lui *mini-* într-un sistem de opoziţii semantice proprii (p. 20—23). Autorul stabileşte răspîndirea lui *mini-* în 21 de cîmpuri semantice, de unde deduce productivitatea lui remarcabilă. Din concluziile autorului (p. 25) reţinem faptul că *mini-* nu apare în vocabularul ştiinţific, fiind în schimb foarte răspîndit în limbajul politic şi cel referitor la ,,faptul divers'', ceea ce dovedeşte integrarea lui profundă în limba comună.

În *Remarques sur la diffusion des mots scientifiques et techniques dans le lexique commun* (p. 31—43), Pierre Guilbert începe prin a preciza accepţiile actuale ale noţiunilor de *lexic, vocabular, vocabular tehnic* şi *vocabular ştiinţific*: ,,le vocabulaire *technique* est spécifique, propre à une science ou à une technique donnée. C'est essentiellement un vocabulaire de désignation qui fournit les nomenclatures, les terminologies. [...] Le vocabulaire *scientifique* n'est pas spécifique d'une science ou d'une technique donnée. Il se situe entre le vocabulaire ,,usuel'' de la langue quotidienne et le vocabulaire technique''. Autorul trebuie totuşi să admită că folosirea acestor noţiuni este departe de a fi precizată, lucru valabil în parte şi pentru noţiunile de *vocabular activ, pasiv* şi *disponibil*. După părerea sa (p. 33), ar fi necesare anchete aprofundate pentru a stabili între lexeme patru gradaţii: cuvinte ,,folosite'' în vorbire, cuvinte ,,folosite'' în scris, cuvinte ,,utilizate'' şi cuvinte pe care vorbitorul le poate doar

identifica ca aparţinînd limbii franceze, fără a le înţelege. Opoziţia *a folosi / a utiliza* este stabilită de Charles Muller în *Initiation à la statistique linguistique*, Paris, Larousse, 1968, p. 138. Pentru a studia fenomenul enunţat în titlu, autorul compară datele oferite de *Petit Larousse* şi *Dictionnaire du français contemporain*, Paris, Larousse, 1971. Diferenţele sînt adesea destul de mari, ceea ce dovedeşte încă o dată că apartenenţa unui cuvînt la un nivel sau altul al lexicului se defineşte cu o oarecare doză de aproximaţie. Examinînd lista de cuvinte dintr-un dicţionar specializat, *Dictionnaire des mots nouveaux*, Paris, Hachette, 1971, Pierre Guilbert conchide că lexicul general a împrumutat cuvinte din 7 vocabulare tehnice (aviaţie, căi ferate, electricitate şi electronică etc.).

Yves Gentilhomme abordează, prin articolul *Interférences de vocabulaires entre deux sciences, linguistique et mathématiques* (p. 44—58), o problemă care ni se pare deosebit de actuală şi delicată în lumina răspîndirii preocupărilor interdisciplinare. Prezentarea în paralel a accepţiilor unor termeni ca *isomorphe* (p. 45—46), *ensemble* (p. 47—48), *code* (p. 48) etc. dovedeşte pregnant că folosirea aceluiaşi termen în discipline diferite duce la ambiguizarea vocabularului ştiinţei, care ar trebui să se caracterizeze în principiu tocmai prin precizie şi monosemie. Autorul dovedeşte de asemenea ceea ce bunul simţ ne-a spus dintotdeauna, şi anume că nu este nici suficient nici esenţial să foloseşti o terminologie care are aureola rigorii matematice de exemplu pentru a face mai precis imprecizabilul. Desigur, problema nu putea fi rezolvată în cele cîteva pagini ale articolului, dar autorul are meritul de a fi atras atenţia asupra riscurilor unei folosiri abuzive a terminologiei ştiinţifice şi principiul enunţat în final ni se pare demn de a fi reţinut : ,,Mais la seule loi générale paraît relever non de la science proprement dite, mais de l'éthique scientifique. Omar Khayyam ne dit-il pas : « fais en sorte que ton prochain n'ait pas à souffrir de ta sagesse? » (p. 54). Remarcăm de asemenea bibliografia deosebit de bogată care însoţeşte articolul.

Articolul lui Christiane Marcellesi, *Le langage des techniciens de l'informatique*, studiază de fapt (din perspectivă socio-lingvistică) problema invaziei termenilor anglo-americani în domeniul menţionat. Aflăm din articol că 90 % din tehnica de calcul din Franţa este importată din SUA. Vocabularul specific acestei tehnici a fost împrumutat, adaptat fonetic sau, uneori, tradus, creîndu-se într-un timp record, prin transplantare dintr-o altă limbă, un nou cîmp lexical. Lucrarea are la bază atît un corpus de limbă scrisă, cît şi unul de limbă orală rezultat din anchete în întreprinderi care produc, desfac, sau doar utilizează tehnică de calcul. Factorii care influenţează situaţia lingvistică sînt : originea maşinilor, limbajele de programare folosite şi nivelul intelectual şi profesional al specialiştilor. Dorinţa marilor firme de a normaliza terminologia influenţează de asemenea situaţia. Concluziile autoarei sînt, în acest stadiu al analizei, destul de nesigure şi pur descriptive în marea lor majoritate, dar articolul nu este decît o primă schiţă a unei lucrări de proporţii, care va clarifica probabil multe aspecte. Reţinem dintre concluzii pe aceea că, după părerea tehnicienilor, avantajul englezei constă, din punct de vedere al structurii limbii, în sintaxa ei : ,,[...] avec leur principe d'accoler les mots, on arrive à faire un ensemble de mots et on comprend très facilement. Alors qu'en français c'est très, très lourd..." (p. 71).

Présentation d'un dictionnaire contextuel du français pour les sciences de la terre (p. 81—111), articol semnat de J.-L. Descamps, dezbate aspecte ale unei lexicografii de avangardă. Autorul exprimă opiniile unei echipe care a alcătuit acest dicţionar de geologie în urma stabilirii, cu ajutorul maşinilor de calcul, a contextelor în care apar 1 500 de cuvinte de specialitate, cele mai frecvente dintr-un corpus de 40 000 de unităţi. Dicţionarul are un caracter foarte special, atît în

ceea ce priveşte domeniul la care se referă, cît şi tehnica de elaborare, bazîndu-se pe o analiză semică dublată de o analiză a disponibilităţii sintactice. Principial, delimitarea strictă a domeniului face posibilă o analiză semică exhaustivă, dar, pînă la proba contrarie, credem că procedeul este posibil numai în cazul unor dicţionare foarte specializate, de tipul celui amintit.

Ultimul articol, semnat de M.-Th. Gaultier, se intitulează *L'enseignement des langues de spécialité à des étudiants étrangers* (p. 112–123), titlu care spune totul.

Nu putem încheia fără să remarcăm că acest număr din *Langue française* conţine şi o utilă bibliografie critică (p. 124–148) a problemei în discuţie, întocmită de B. Gardin.

VASILE ȚOVACI

Din activitatea Centrului internaţional de semiotică şi lingvistică al Universităţii din Urbino — Italia

În cadrul Centrului internaţional de semiotică şi lingvistică al Universităţii din Urbino (director prof. Pino Paioni) se organizează în fiecare an, între 6 şi 30 iulie, o sesiune de seminarii, colocvii, conferinţe şi grupe de studiu pe o tematică foarte variată din domeniul semioticii limbajului, a literaturii şi artelor. În cele ce urmează vom prezenta cîteva aspecte ale sesiunii organizate în 1974.

Programul de seminarii a acoperit o arie largă de preocupări, după cum urmează : D'Arco Avalle (Torino) : *Teoria semnului literar*; Michel de Certeau (Paris) : *Teoria discursului istoric*; Seymour Chatman (Berkeley) : *Perspectiva narativă*; Gérard Genot (Paris) : *Semiotică şi literatură : probleme formale de poetică*; René Lindekens (Montréal) : *Semiotica imaginii fotografice*; J. F. Lhote (Montréal) : *Semiotica picturii*; Solomon Marcus (Bucureşti) : *Semiotica teatrului şi Semiotica limbajelor neverbale*; J. Pelc (Varşovia) : *Semiotică şi logică*; Janos Petöfi (Bielefeld) : *Gramatica textului;* Mihai Pop (Bucureşti) : *Semiotica folclorului;* Alain Rey (Paris) : *Teoria semnului;* F. Rossi-Landi (Roma) : *Teoria semiotică; articulaţia în sistemele de semne;* Adam Schaff (Varşovia) : *Teoria limbajului.*

S-au organizat patru cicluri de conferinţe ţinute respectiv de către Mihai Brediceanu (Bucureşti) : *Semiotică muzicală;* Cesare Segre (Pavia) : *Semiotică narativă;* L. A. Zadeh (Berkeley) : *Limbaje fuzzy*; Paul Zumthor (Montréal) : *Poetică medievală.*

Un colocviu de semiotică teatrală, condus de către S. Marcus, a cuprins expunerile : Gérard Genot (Paris) : *Dramatizarea*; André Helbo (Paris) : *Meşteşugul teatral şi semnul*; Guido Almansi (Dublin) : *Teatrul simultaneităţii*; Alain Rey (Paris) : *O experienţă teatrală originală; Teatrul Soarelui* (este vorba de activitatea companiei teatrale pariziene conduse de Ariane Mnouchkim); Marco De Marinis (Firenze) — Patrizia Magli (Bologna) : *Pentru o abordare semiotică a teatrului ca mesaj multiliniar;* Solomon Marcus (Bucureşti) : *Strategia personajelor dramatice.*

Colocviul *Metode de cercetare şi instrumente de analiză folclorică* : *Ipoteza unei arhive etnografice regionale,* condus de către Mihai Pop (Bucureşti) şi Alberto M. Cirese (Roma), a cuprins expuneri ţinute de Silvana Miceli (Palermo) — Antonio Buttitta (Palermo), Pietro Clemente (Siena), Maria Luisa Meoni (Siena), Diego Carpitella (Roma), Giuno Angioni (Cagliari), G. Luigi Bravo (Torino), Maurizio Del Ninno (Urbino), Alessandro Falassi (Urbino), culminînd cu intervenţiile celor doi conducători ai colocviului.

Pentru studenţii începători au funcţionat două seminarii de initiere, unul condus de G. Genot (*Introducere în semiotică*), altul de R. Lindekens (*Introducere în analiza structurală a naraţiunii*).

Au funcţionat cîteva grupe de studiu, dintre care menţionăm pe cele conduse de : Lucia Vaina Puşcă (*Poetică matematică*); Paolo Fabbri (*Structuri narative*); Gilles Naud (*Semiotică muzicală*). În cadrul primului grup menţionat, una dintre expunerile supuse discuţiei a fost aceea a lui Mihai Pop (fiul), despre versificaţia la Mallarmé.

Ca în fiecare an, tineri cercetători cu o activitate deosebită au putut susţine teze pentru obţinerea titlului de cercetător al Centrului internaţional de semiotică. Astfel, Claudia Biasci a prezentat lucrarea *Analiza metrică în „Divina Commedia"*, luînd ca punct de plecare teoria metrică generativă a lui Halle şi Keyser, iar Silvano Foa a elaborat un film western tip, alcătuit prin colaj, pe baza a cîtorva zeci de filme western dintre cele mai cunoscute, scopul

fiind acela de a pune în evidenţă funcţiile narative propp-iene care guvernează structura filmelor western.

Toate expunerile au fost urmate de dezbateri, uneori deosebit de vii şi polemice.

Poate să pară curios, în relatarea de mai sus, locul redus pe care l-a ocupat lingvistica în activitatea unui centru care, chiar prin denumirea sa, este de semiotică şi lingvistică. În fapt, lingvistica a fost prezentă în aproape toate expunerile şi dezbaterile. Dar — şi aceasta este o caracteristică a activităţii instituţiei de care ne ocupăm — lingvistica este luată în considerare nu atît ca o disciplină interesantă în sine, deci prin obiectul ei, cît din punct de vedere metodologic, prin viziunea pe care o proiectează în studiul celorlalte sisteme semiotice. Cele mai multe dintre expunerile privitoare la structuri narative, semiotică vizuală, poetică şi teatru au împrumutat lingvisticii un întreg arsenal de noţiuni, idei, modele şi procedee. Prin aceasta, activitatea Centrului de la Urbino este esenţialmente interdisciplinară. La acelaşi caracter interdisciplinar concură şi alte aspecte din activitatea Centrului. Avem în vedere, în primul rînd, interesul pentru contextul social şi ideologic al problemelor discutate (interes care a apărut deosebit de pregnant în cadrul colocviului de folclor), precum şi atenţia dată problemelor teoretice şi de formalizare, fapt care a determinat o tehnicitate destul de ridicată a unor expuneri. Eterogeneitatea participanţilor a fost în concordanţă cu eterogeneitatea expunerilor, mergînd de la formalizarea matematică pronunţată pînă la consideraţiile pur descriptive. Se poate totuşi spune (la aceeaşi constatare conduce şi sesiunea din iulie 1973 a Centrului) că centrul de greutate în activitatea Centrului internaţional de semiotică şi lingvistică al Universităţii din Urbino îl constituie problemele de semiotică a literaturii şi artei, tratate cu o metodologie care vine de obicei din lingvistică şi care este coroborată cu observaţia social-psihologică şi cu tendinţa formalizantă. Sub semnul acestui numitor comun au lucrat împreună, timp de aproape o lună, specialişti de toate vîrstele, venind din specialităţi şi din ţări dintre cele mai diferite.

Septembrie 1974

SOLOMON MARCUS
Universitatea din Bucureşti
Edgar Quinet 5—7

INDICELE REVISTEI PE ANUL 1974*

INDICE DE MATERII

* Indicele a fost întocmit de Mioara Catrani Popescu.

INDICE DE AUTORI

L

M

N

INDICE DE CUVINTE

RETOROMANA

ROMÂNA

RUSA

SARDA

SLAVA

SPANIOLA

VEGLIOTA

Comenzile și abonamentele din străinătate se primesc la ÎNTREPRINDEREA ROMPRESFILATELIA, *Căsuța poștală 2001—telex 011631, București, Republica Socialistă România*, sau la reprezentanții săi din străinătate.

Les abonnements doivent être adressés à ÎNTREPRINDEREA ROMPRESFILATELIA, *Boîte postale 2001 — telex 011631, Bucarest, Roumanie*, ou à ses représentants à l'étranger.

ALBANIE, **Ndërmarja Shtetetrore E.**, Tregëtimit Të Librit, Tirana;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE ALLEMANDE, **Deutscher Buch-Export-und-Import**, Leninstrasse 26, Leipzig C. 1 ;

RÉPUBLIQUE FÉDÉRALE D'ALLEMAGNE, **Kubon Sagner**, B.P. 68, München 3 ; **Reise- und Verkehrsverlag**, Hönigwiesenstrasse 25, 7 Stuttgart-Veihingen ; **Zumsteins Landkartenhaus**, Liebherrstrasse 5, 8 München 22 ;

RÉPUBLIQUE ARABE D'ÈGYPTE, **Dar El Tahrir et Publishing**, 21 Kasr et Ni St. (Dar el Shark Bookshop) Cairo ;

AUTRICHE, **Globus Buchvertreib**, Salzgries 16, Wien I ;

BELGIQUE, **Du Monde Entier**, 5, Place St. Jean, Bruxelles; **Librairie Claeys-Verheughe**, 8, Volderstraat Gand ; **Maison de Langues Vivantes**, 65 rue du Midi, Bruxelles ; **Office International de Libraire**, 30, Av. Marnix, Bruxelles 5; **Vrander Editeur**, 10, Munstraat, Louvain ;

BULGARIE, **Hemus**, Pl. Slaveikov 11, Sofia ;

CANADA, **Canadian Slavic Studies Loyola Colege**, Montréal 262 ; **Librairie Lidec Inc.**, 1083 Van Home, Montréal ; **Panonia Books**, 2, Spadina Road, Toronto 4, Ontario ;

CHINE, **Waiwen Shudian**, B. P. 88, Pekin ;

COLOMBIE, **Libreria Karl-Bucholz**, Av. Jimenes 8—30, Bogota ;

RÉPUBLIQUE DÈMOCRATIQUE POPULAIRE DE CORÉE, **Chulpanmul**, Phenian;

CUBA, **Cubartimpex**, P.O. Box 6540, La Habana ;

DANEMARK, **Munksgaard** 6, Norregade, Copenhagen K. ;

ESPAGNE, **Libreria Bucholz**, Paseo de Recoletos, Madrid ; **Libreria Cientifica General**, Preciados no. 48, Madrid 13 ;

ÉTATS-UNIS D'AMÉRIQUE, **Angelescu Book Service**, 3645, Burham Street, Detroit 24, Michigan ; **American Chemical Society**, 1155, Sixteenth Street, NW, Washington DC 20036 ; **Fam Book Service**, 69 Fifth Avenue, Suite 8 F, New York, 10003, N.Y. ; **Albert Phiebig**, P.O. Box 352, White Plains, N.Y. 10602 ; **Richard Able and Company Inc.**, Portland, Oregon 97208, P.O. Box 4245 ; **Maxwel Scientific International Inc.**, Fairview Park, Elmsford, New York 10523 ; **Steckert & Hafner**, 31 East 10-th Street, New York 10003; **Franklin Square-Subscription Agency**, Teaneck (New Jersey 07666) ; **Mc Graw-Hill Book Company**, 330 West 42nd Street, New York, N.Y. 10036 ; **Moore-Cottrell Subsc. Agency**, North Cohocton, New York 14868 ;

FINLANDE, **Akateeminen Kirijakauppa**, Postfach 10128, Helsinki 10 ;

FRANCE, **Eyrolles-Editeur**, 61 Bd. St.-Germain, Paris 5-e; **Librairie de l'enseignement technique** (Stand permanent des livres techniques et scientifiques roumains), 61 Bd. St.-Germain, Paris 5-e ; **Département étranger Hachette**, 79 Bd. St.-Germain, Paris 6-e ; **Libraire Joseph Gibert**, 20—30 Bd. Saint-Michel, Paris 6-e ;

GRANDE-BRETAGNE, **Bailey Bros & Swingfen Ltd.**, Warner House 48, Upper Thames Street, London E.C. 4 City 6521 ; **Blackwell's Foreign Department**, Broad Street, Oxford ; **Central Books Ltd.**, 37 Grays Inn Road, London W.C. 1 ; **Collet's Holdings Ltd.**, Denington Estate, London Road, Wellingborough Northans ;

HONGRIE, **Kultura**, Fö utca 32, Budapest 1 ;

ISRAËL, **Heiflepac Ltd.**, 11 Arlosorov St., Haïfa ; **Lepac Ltd.**, 15 Rambam St., Tel-Aviv ; **Lotus Ltd.**, Achad Kaam St., Tel-Aviv ;

ITALIE, SO, CO, LIB, RI, **Export-Import**, Piazza Margana 33, Roma ;

JAPON, **Maruzen Ltd.**, 6 Tory Michome, Nihombashi, Tokyo ; **Nauka Ltd.**, Imp. Departm., 30—19 Minami Ikebukuro 2, Chome, Toshima-Ku, Tokyo ;

MEXIQUE, **Editorial Grijalbo S.A.**, Apartado 28568, Mexico, 17 D.F. ;

MONGOLIE, **Mongolgosknigotorg**, Ulan Bator ;

NORVÈGE, **Norsk Bokimport**, Postboks 3267, Oslo ;

PAYS-BAS, **Antiquariat Junk**, Walderstraat 10, Lochem ; **Boekhandel Pegasus**, Leidsestraat 25, Amsterdam ; **Intertaal**, Vam Baerlesstraat 150, Amsterdam Zuit ; **Meulenhoff**, Beulingstraat, 2, Amsterdam C ; **Swets Zeitlinger**, Keizersgracht 471—487, Amsterdam ;

POLOGNE, **Ars Polona**, Krakowskie Przedmiescie 7, Warszawa ;

PORTUGAL, **Libreria Bucholz**, Avenida Libertade, Lisboa ;

SUÈDE, **C. E. Fritze**, Fredgatan 2, Stockholm 16 ;

SUISSE, **Librairie Payot**, 1 Rue de Bourg, Ch-1002, Lausanne, **Librairie Rousseau**, 36 Rue Jean-Jacques Rousseau, Genève ; **Pinkus & Co.**, Froschaugasse 7, Zürich I ;

TCHÉCOSLOVAQUIE, **Artia**, Ve Smerckach 30, Praha I ;

U.R.S.S., **Mejdunarodnaia Kniga**, Moscou C. 200 ;

RÉPUBLIQUE DÉMOCRATIQUE DU VIETNAM, **Xunhasaba**, 32, Hai Ba Trung, Hanoi ;

YOUGOSLAVIE, **Forum**, V. Misica 1, Novi Sad ; **Jugoslovenska Knjiga**, Terazije 27, Beograd ; **Libertatea**, Z. Zrenjanina 7, Pancevo ; **Prosveta**, Terazije 16 I, Beograd.

DIN SUMARUL REVISTEI PE ANUL 1974 (XXV)

I.P.I. c. – 1614

Lei 20

6 STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE • XXV • 1974

EA